

İMAM EŞ-ŞÂTİBÎ
el- İ'TİSÂM

İMAM eş-ŞÂTİBÎ ve el- İ'TİSÂMI ÜZERİNE

Doç. Dr. Ahmet Yaman:

Eserleri:

Kitâbu'l-Makâsıd

A- Kanun Koyucunun Şeriatın Konulmasındaki Kasdı

B- Şeriat Anlaşılacak İçin Konulmuştur

C- Şeriat Gereğiyle Yükümlü Tutulmak İçin Konulmuştur

D- Şâriin Mükellefin Şerî Hükümler Altına Girmesindeki Kasdı

E- Yükümlülüklerde Mükellefin Maksadı (Niyet)

Mütercimlerin Önsözü

Eseri Tahkik Edenin Önsözü

Kitap Hakkında

Müellifin Kitabı Takdimi

"İslamın Garipliği"

Hız Muhammed'in Peygamberlikle Görevlendirildiği Zaman İnsanların Durumu

Mekke Döneminde Müslümanlar

Bidatin İlk Ortaya Çıkışı

Ümmetin Parçalanması Ve Başkalarına Tâbi Olması

Bid'atçı Bid'atine Davet Eder

Birlikten Sonra Ayrılığın, Kuvvetten Sonra Gurbetin Olacağına Dair Haberin Gerçekleşmesi

Bid'at Çıkarmanın Kötülenmesi Hakkında Selefın Sözlere

Bid'atçiler Arasındaki Sünnet Bağlılarının Durumu

Hutbede Geçmiş Halifelere Devamlı Dua Etmenin Bid'at Oluşu

İslam'ın Garipliğinin Sebebi

Her Bid'at Bir Sünneti Öldürür

Sünnetin İhyasını Teşvik

Bu Kitabın Yazılışındaki En Büyük Sebep

İMAM eş-ŞÂTİBÎ ve el- İ'TİSÂMI ÜZERİNE

Doç. Dr. Ahmet Yaman:

Endülüs'ün Gırnata kentinde doğan Ebu İshâk İbrahim b. Musa eş-Şâtîbî, hicrî 8/ milâdî 14. yüzyılın önde gelen bilginlerinden birisidir. Mâlikî kültürü içinde yetişmiş müctehid bir hukukçu olmasının yanında o, hadis, tefsir, edebiyat ve Arap dili alanında da eserler vermiştir. Fakat onun en fazla temayüz eden yönü fıkıh usûlü ve nahivdir.^[1]

İslam kültürü içinde yetişmiş şahsiyetleri ve eserlerini tanıtan biyobibliyografik (tabakât, terâcim ve a'lâm türü) eserlerde doğum yeri, hoca ve talebeleriyle eserleri dışında hayatına ait geniş bilgilere ne yazık ki rastlayamadığımız^[2] İmam eş-Şâtîbî, Mağrip Mâlikî kültürü içinde yetişmiş müceddid bir alimdir Özellikle İbnü'l-Fahhar el-Bîrî (veya el-İlbîrî) (v. 754/1353), Ebû Kasım es-Sebtî (v.760/1358), Ebû Abdillâh et-Telemsânî (v. 771/1369), Ebû Saîd b. Lübb et-Tağlebî'den dil ve din ilimlerini tahsil eden Ebû İshak eş-Şâtîbî İslamî ilimlerin hemen her şubesinde telifi olan velûd bir alimdir.^[3]

Eserleri:

1. El-Muvâfakât Fi Usûli's-Şerî'a: Fıkıh usûlü eserlerinden olan el-Muvâfakât'i klasik usûl kitaplarının sistem ve muhtevâsından çok farklı bir yapıya sahiptir. eş-Şâtîbî bu eserinde metodolojik bilgiler yanında daha ziyade kanun koyucunun (şâriin) maksat ve gayesinin hukukî hükümlerdeki rolünü ortaya koymaya çalışmıştır.

İslam hukukunun ruhuna yönelik esprileri incelediği eserine önce "Unvânu't-Tâ'rîf bi Esrâri't-Teklîf" ismini veren eş-Şâtîbî, daha sonra bir hadiseden dolayı bu ismi "el-Muvâfakât fi Usûli's-Şerîa" olarak değiştirmiştir.

Müellif, bu hadisenin seyrini, eserinin mukaddimesinde şöyle anlatır: "Kitabı yazmaya başladıktan sonra hocalarımın birisi ile karşılaştım. Görünce bana şöyle dedi:

Dün seni rüyamda gördüm, elinde de hazırlamış olduğun bir kitap vardı.

'Nedir o elindeki?' deyince

'el-Muvâfakât' diye cevap verdin.

Bu kelimeyle neyi kastettiğini sorunca da,

"Ben onunla İbn Kasım (İmam Mâlikin en büyük talebesi) ile Ebû Hanîfe'nin mezhebinin arasını buldum" dedin."^[4]

Kitabı tahkik eden Abdullah Draz'ın da takdim de ifade ettiği gibi eş-Şâtîbî eserinde, hükümlerin konulmasında kanun koyucunun maksatlarını kapsayan genel esasları tesbit etmiş, kaideleri belli temellere bağlamıştır. Kitabın bahislerini hukuk metodolojisi (usûl-i fıkıh) ile hukuk felsefesi (rûhu's-Şeria) arasında bağlantı kurarak işlemiştir.

Daha sonra kaleme aldığı anlaşılacak el-İ'tisâm'da müellif, bu yönde bir çalışma yaptığına şu cümlelerle işaret eder:

"Aklım eşyayı kavramaya ve arzum bilgi doğrultusunda yoğunlaşmaya başladığından beri Şeriatın mantıkî bütünlüğünü ve hukukî tutarlığını; temellerini/usûlünü ve detaylarını/furûunu inceler oldum. Bunun için hiçbir ilmi gözardı etmedim. İmkan ve zaman ölçüsünde hepsini irdeledim. Fıtratımda bulunan yeteneğimi kullanarak derinlere daldım. Öyleki, neredeyse boğulacakken Rauf ve Rahmi olan cömert Rabbim sonunda bana lütfetti ve Şeriatın benim için tahayyül sınırlarımın dışında olan anlamlarını açığa çıkardı..."^[5]

Buna göre şer'î hükümlerin kaynaklarından çıkarılabilmesi, yani istinbâtı için iki şart gereklidir: Biri. Arap dilini iyi bilmek; diğeri de İslâm'ın esasını ve gayesini iyi kavramaktır. Usûlcüler genellikle birinci unsura yani dil bahislerine önem vermişler, bunun yanında İslâm hukukunun gaye ve hedeflerini (Makâsîdû's-Şerîa'yı) yeterince ele alamamışlardır.

İşte hicrî 8. asırda yaşayan eş-Şâtübî, ikinci unsuru temel kabul etmiş ve kanun koyucunun maksat ve gayesini ortaya koyabilmek amacıyla bu eserini hazırlamıştır, eş- Şâtübî'nin bu eserle ortaya koyduğu sonuçlar, dini tam öğrenmek, İslâm hukukunun sistem ve ruhunu kavramak ve teşriin esaslarına vakıf olmak gibi kabiliyetleri kazandırır.

Bu kıymetli eser ilk defa 1302/1884 yılında Tunus'ta neşredilmiştir. İkinci tanı neşri Kahire'de 1341/1923 yılında olmuştur. Abdullah Draz'ın yorum ve notlarıyla yapılan üçüncü neşri de yine Kahire'de (ty. Mustafa Muhammed Matbaası) yapılmıştır. Son tam neşri ise Muhammed Muhyiddin Abdulhamid'in tahkiki ile 1969'da Kahire'de olmuştur. Bu arada Kazan âlimlerinden Musa Cârullah da, başına eklediği bir Türkçe mukaddime ile 1327/1909'da Kazan'da bir bölümünü yayımlamıştır.

Mehmet Erdoğan tarafından Türkçe'ye yapılan çevirisi ise 1990-93 yılları arasında 4 cilt olarak İstanbul'da yayımlanmıştır.

2- Unvânu't-Tarîf bi Esrârî't-Teklîf: İlimler tarihi yazar Ö. Rıza Kehhâle tarafından İslâm hukuk ilminin esaslarına yani fıkıh usûlüne dair müstakil bir eser olarak tanıtılmıştır;^[6] halbuki bu eser, el-Muvâfakât'ın la kendisidir. Zira yazdığı esere önce yukarıdaki ismi vermiş sonra da "el-Muvâfakât" şeklinde giştirmiştir.

3- el-Mecâlis: İmanı Buhârî'nin (256/70) es-Sahih isimli hadis kitabının alışverişlerle ilgili bölümü olan Kitâbu'l-Bey'in şerhidir.

4- Şerhu'l-Elfiye: Dil bilimci İbn Mâlik'in nahivle ilgili olan "Elfiye" isimli eserinin şerhidir. Tam adı "Şerh ale'l-Hulâsa fi'n-Navh"dir. Bir nüshası Ezheriyye Kütüphanesi'nde 1487/10806 numarada bulunmaktadır.

5- el-İfâdât ve'l-İnşâdât: Edebiyatla ilgili bir eserdir.

6- Unvânu'l-İttifâk fi İlmi'l İştikak:Bu da Arap diliyle ilgili bir çalışmadır.

7- Makâsîdû's-Şâfiye fi Şerhi Hulâsati'l-Kâfiye: Gramer kitabıdır.

8- Fetâvâ'l-İmâm eş-Şâtübî: İslâm hukukunun pratik yönüyle ilgili bazı meselelerini ihtiva eder. Tunus 1984

9- el-İ'tisâm: Bid'atlere karşı Kitap ve Sünneti savunan, bid'atin mahiyetine ve tehlikelerine işaret eden ve halk arasında yayılan hurafe ve bid'atleri açıklayıp tedavi yollarını gösteren kıymetli bir eserdir.

Yaşadığı devirde halk arasında yaygınlaşmış hurafe ve bid'atlerle kıyasıya uğraşan eş-Şâtübî, toplumunu, Kuran ve Sünnet çizgisinde doğru bir İslâm anlayışına davet etmiştir. Üstlendiği İmam-hatiplik görevini bu yönde sürdürmüş, ama alışılmış bid'atlere karşı çıktığı için de birçok tenkide maruz kalmıştır. el-İ'tisâm'ın baş taraflarında eş-Şâtübî, kendisine yöneltilen bu tenkitleri şu cümlelerle nakleder:

"Çoğunluğun yaptığı gibi ben de imamlık ve hatiplik gibi görevler aldım. İstikamet üzere olup gidişatımı düzelttim dediğimde çağdaşlarımın çoğunluğu arasında kendimi yabancı hissettim. Çünkü onların davranışlarını adetler bürümüş, aslî sünnetleri bid'atler kaplamıştı. Bunlar önceki dönemlerde bulunan bid'atler değildi. Selef, bu konuya pek çok defa dikkat çekmiştir. Meselâ Ebu 'd-Derdâ 'nın şöyle dediği nakledilir: Eğer Rasûlullah şimdi çıkıp gelse, aranızda kendisinin ve dostlarının amelinden sadece namazı bulurdu.

Bu sözlere el-Evzâ'î,

Acaba Ebu'd-Derdâ bugünü görseydi ne derdi?

İlavesini yaparken İsa b. Yunus da,

Ya el-Evzâ'î bugüne yetişseydi acaba nasıl değerlendirirdi? demiştir.

İşte ben, ya insanların uygulaya geldikleri adetleri/bid'atleri terkederek Sünnet'e uyacaktım ya da Sünnet'e ve selefın uygulamalarına rağmen âdetlere/bid'atlere kulak verecektim. Sonuçta Sünnet'e ittiba uğrunda karşılaşılan sıkıntının aslında kurtuluş olduğunu gördüm ve bu doğrultuda yavaş yavaş bazı konular üzerinde çalışmaya başladım. Tabi hemen kıyamet koptu, suçlandım, kınandım ve hedef tahtası haline geldim. Nasıl mı?

Namazdan sonra topluca yapılan dualara katılmadığım için duayı anlamsız bulmakla suçlandım. Hutbede Râşit halifelerin isimlerini anmadığım için Rafizilik ve sahabe düşmanlığıyla, itham edildim. Yine hutbede dönemin yöneticilerini zikretmediğim için devlete isyan yanlısı okluğum söylendi. Herkesin gönlüne göre değil, sağlam nakil görüşlere göre fetva verdiğim için dini zorlaştırmakla suçlandım. Sünnete ters düşen bid'atçi sûfilere karşı çıktığım için evliyaullah'a düşmanlık beslediğim söylendi. Bunların hepsi tabii ki bana yöneltilmiş birer yalandı. Her şeye rağmen Allah'a hamdolsun..."^[7]

el-İ'tisâm ilk defa Kahire'de 1331/1913 yılında Muhammed Reşid Rıza tarafından neşredilmiş, bunu takiben değişik zamanlarda birçok defa yayımlanmıştır. Ömer Süleyman isimli bir araştırmacı da 1405 yılında Ehâdîsü'l-İ'tisâm li's-Şâtübî ismiyle Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye Üniversitesinde bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır.

Bid'at gerçeği ve bununla mücadele niyetinin bir ürünü olan el-İtisam üzerinde. eş-Şatîbî'nin daha önce kaleme aldığı el-Muvafakât'ının etkili olduğu görülmektedir. Bid'atlerin ortaya çıkışı, dîni tecrübedeki yeri ve insanları sünnete döndürme ekseninde kanaatlerini temellendirirken eş-Şatîbî et-Muvafakâtın özellikle ikinci cildini teşkil eden Kitabu'l-Makâsîd'ına atıflar yapmaktadır. Hem bu atıfları anlamlandırabilmek, hem de el-İtisâm'ın fikir örgüsünü daha iyi tanıyabilmek için adı geçen Kitabu'l Makâsîd'in muhtevasını ana başlıklar halinde buraya almak istiyorum.^[8]

Kitâbu'ı-Makâsîd

A- Kanun Koyucunun Şeriatın Konulmasındaki Kasdı

a- Şer'î yükümlülükler, yaratılış konusunda gözönüne alınan zarurî, hâcî ve tahsînî maksatların korunmasına yöneliktir.

b- Zarurî, hâcî ve tahsînî maksatlardan her birinin tamamlayıcı unsurları vardır.

Fakat bu tamamlayıcı unsurlar aslı ortadan kaldırıcı bir mahiyet arzedeemez.

c- Zarurî maksatlar (zarurîyyât) hâcî ve tahsînî maksadlar için asıl teşkil eder.

d- Serî maksatlar genel ve süreklidir.

e- Maslahat ve mefsedetlerin belirlenmesi nefsânî arzulara bağlı değildir,

f- İslâm şeriatı, İslâm Peygamberi ve İslâm ümmeti hatadan korunmuştur. Şeriat, kaybolma ve tahrif edilme tehlikesine karşı korunma altına alınmıştır,

g- Genel esasların korunması için detayların muhafazası gereklidir.^[9]

B- Şeriat Anlaşılacak İçin Konulmuştur

a- İslâm şeriatı Arapçadır; onu diğer dillerle anlamak mümkün değildir,

b- Arap dilinin aslı ve tâbi olmak üzere iki delâlet şekli vardır,

c- Hükümler, tâbi delalet yönlerinden de çıkarılabilir.^[10]

C- Şeriat Gereğiyle Yükümlü Tutulmak İçin Konulmuştur

a- Yükümlü tutmanın şartı, yükümlü tutulan şeyin güç yetirilebilir olmasıdır,

b- İnsan tabiatında mevcut bulunan özelliklerin ve yaratılıştan gelen karakterlerin izalesi istenmez.

c- İnsanın yaratılış özelliklerine benzer vasıflar onların hükmünü alır.

d- Yüce Allah, yüklediği yükümlülüklerle kişilerin sıkıntıya sokulmasını istememiştir,

e- Alışılmış üstündeki meşakkatler teklife manidir. Mükelleften güçlük ve sıkıntı kaldırılmıştır.

f- Arzu ve heveslere muhalefetten kaynaklanan meşakkatler teklife mani değildir,

g- Uhrevî meşakkatler ile mükelleften başkalarına da dokunacak meşakkatler amaçlanmış değildir.

h- Normal meşakkatlerin ne vukuu ne de kaldırılması kanun-koyucu tarafından amaçlanmış değildir,

i- Şeriat, teklif (yükümlü tutma) konusunda orta yollu bir tutum izlemiştir. Eğer iki aşırı uçtan birine yönelmişse bu, mükellefi karşı uç taraftan orta yola çekmek içindir.^[11]

D- Şâriin Mükellefin Şerî Hükümler Altına Girmesindeki Kasdı

a- Şeriatın konulmasından maksat, ona uyulması ve böylece mükellefin ıztırârî kulluktan ihtiyarî/gönüllü kulluğa yüceltilmesidir.

b- Zarurî esaslar, mükellef için peşin hazlar içerenler ve içermeyenler olmak üzere iki türdür. Şeriat birinci türden olan zarurî esaslar üzerinde fazla durmaz ve bu konuda fitrî/cibillî motiflere dayanır. İkinci, türden olan esaslar üzerinde ise daha yoğun olarak durur.

c- Fiillerde aslı maksatların gözönünde bulundurulması, o fiilin sıhhatine ve ihlalsi olmaya daha yakındır.

d- Amellerde devamlılık göstermek, Şâriin maksatlarındandır.

e- Kerametlerle amel edebilmek için serî bir esasa ters düşmemeleri gerekir.

f- Zahirle ilgili herşeyin şeriata vurulması gerektiği gibi, bâtınla ilgili herşeyin de şeriata vurulması gerekir,

g- Hükümler, serî ya da vücûdî âdetlere tâbidir. Âdetlerin değişmesiyle hükümler de değişir. Cari âdetlerin şeran dikkate alınması zarurîdir.

h- Küllî âdetler zaman ve mekanla değişmez; cüz'î âdetler zaman ve mekanla değişir,

i- Taatlar ve mâsiyetler içerdikleri maslahat ve mefsedetlerine göre büyük ya da küçük olurlar.

j- İbâdetlerde asıl olan taabbudîlik, âdetlerde ise içerdikleri manalardır,

k- Şeriat nimetlere karşı nasıl şükredileceğini bildirmek için konulmuştur.^[12]

E- Yükümlülüklerde Mükellefin Maksadı (Niyet)

a- Ameller niyete göre değerlendirilir.

b- Mükelleften istenilen, niyetinin Şâriin maksadına uygun düşmesidir.

c- Şâriin kasdına (şeriata) ters düşen her fiil batıldır.

d- Kişinin kendi maslahatlarını gerçekleştirmekle bizzat görevli tutulması halinde, zaruret olmadıkça başkalarının onun maslahatını gerçekleştirme yükümlülüğü yoktur.

e- Başkalarının işlerini yüklenen kimselere (kamu çalışanları gibi) toplumun bakması gerekir.

f- Kul haklarında hakkın kullanılması kişinin kendisine verilmiştir. Allah haklarında ise kulun herhangi bir tercih ve müdahale yetkisi yoktur.

g- Hileler, Kitap ve Sünnete göre meşru değildir ve onlar, teşriiden gözetilen maslahatı ortadan kaldırıcı niteliktedir.

Okuyucuyu, dikkatle ve sabırla okunması ama mutlaka anlaşılması gereken bu İslâm klasiği ile başbaşa bırakırken, yazanın asıl niyetini ve endişesini bir kere de kendi dilinden dinleyelim:

"Allah'a hamd ve layık olduğu şekilde sayısız şükürler olsun. Allah'ın bana verdiği imkanlar ölçüsünde O'nun yolunda yürümek için nefsimi güçlendirdim. Dinin itikâdî ve amelî esaslarından/asıllarından işe başladım. Sonra bu esasların üzerine bina edilen furûuyla devam ettim. Bu esnada sünnetlerin ve bid'atlerin ne olduğunu, ayrıca caiz olan ve müniteni/yasak olanın ne olduğunu açıkladım. Bunu da Usul-i Din (Kelam) ve Usul-i Fıkıh ilmine arz ettim (onların ölçüleriyle test ettim). Sonra Hz. Peygamberin (s.a.) kendisinin ve ashabının üzerinde bulunduğu yolu tarif ederken "sevâd-ı âzam" diye isimlendirdiği cemaatle birlikte olmayı ve alimlerin bid'at ve muhtelif ameller olarak haklarında hüküm verdiği bid'atleri terk etmeyi arzu ettim.

Ben bu esnada çoğunluğun yaptığı gibi hitabet, imamet ve benzeri görevler aldım. Yolda dosdoğru gitmek istedim. Fakat kendimi zamane insanların içinde bir yabancı gibi hissettim. Çünkü onların gittikleri yollara âdet ve gelenekler hakim olmuş ve aslı sünnetlerin içinde sonradan ilave edilmiş bid'at şüpheleri karışmıştı. Bunlar daha önceki zamanlarda mevcut değilken zamanımızda nasıl böyle olmuştu?

Salih seleften bu konuda pek çok uyarı nakl edilmiştir. Nitekim Ebu'd-Derdâ'dan da şöyle dediği rivayet edilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.) şayet sizin yanınıza çıkıp gelmiş olsaydı, kendisinin ve ashabının üzerinde olduğu/yaptığı şeylerin içinde namazdan başka hiçbir şeyi tanıyamazdı. Evzâî dedi ki:

Ebu'd-Derdâ bu günü yaşasaydı nasıl derdi acaba? İsa İbn Yusuf da dedi ki:

Ya Evzâî şu zamana yetişseydi nasıl derdi acaba?

Ümmü'd-Derdâ'dan rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:

Ebu'd-Derdâ bir gün öfkeli bir halde içeri girdi. Ona:

Neye öfkelendin? dedim, şöyle dedi

"Allah'a yemin olsun ki insanların içinde, Muhammed'in yaptığı işlerden hiçbir şeyi tanıyamıyorum. Sadece onların cemaatle kıldıkları namazı tanıyabiliyorum. "Enes İbn Mâlik'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Lailâhe illallah" demenizin dışında Rasulullah (s.a.) zamanında gördüğüm, bildiğim şeylerin hiçbirisini sizde göremiyorum." Biz dedik ki:

Gerçekten öyle mi ey Ebu Hamza? O şöyle dedi:

Güneş batıncaya kadar namaz kılmaktasınız; Rasulullah'ın namazı böyle midir?

Yine Enes'ten rivayet edilmiştir: O şöyle dedi:

Şayet bir adam ilk sefelin (yani Hz. Peygamberin) yaşadığı döneme yetişmiş olsa da sonra bu güne tekrar gelse, İslâm'dan hiçbir şeyi tanıyamaz (yani İslâmın tanınamaz hale geldiğini görür). Râvî der ki:

Enes elini şakağına koydu ve şöyle dedi:

Sadece şu kıldığınız namaz hariç. Enes daha sonra şöyle dedi:

Vallahi, doğrusu buna göre kim ki önceden görülmemiş ve salih sefelin bilmediği şeylerin içinde yaşarsa, bir bid'atçinin bid'atine çağırıldığını ve dünyaperestin dünyasına çağırıldığını görürse Allah onu bundan korusun. Onun kalbi bu salih sefelin hasetiyle dolsun, büyük bir sevaba nail olmak için onun yollarını sorsun, öğrensin, izlerinden gitsin ve yollarına tâbi olsun. İnşallah siz de böyle olun. ^[13]

Mütercimlerin Önsözü

Büyük âlim İmam Şâtıbî, İslâmî ilimler tarihinde müstesna bir yere sahiptir. Çünkü o, gerek el-Muvâfakât, gerekse el-İ'tisâm isimli eseriyle İslâmî ilimlere yeni ufuklar açmış, Kur'an'ı ve sünneti anlama ve yorumlamada milad sayılabilecek bir başarıya imza atmıştır.

İmam Şâtıbî'nin Kitap ve Sünnet'e bağlılığı en sistematik bir şekilde ele aldığı, bid'at ve sünnetin sınırlarını en güzel şekilde belirlediği el-İ'tisâm isimli eserini yıllar önce okumaya başladığımızda bu eserin mutlaka Türkçeye kazandırılması gerektiği kanaatine varmıştık. Çünkü bid'at problemi sadece onun zamanının problemi değil, belki daha fazla ölçüde bizim zamanımızın da problemidir. Bundan sonra da bu konu bir problem olmaya devam edecektir.

Müellifin de dediği gibi bu konu âlimler tarafından ihmal edilmiştir. Konu ile ilgili meselelere daha önce ucundan kıyısından temas edilmiştir. Fakat bunlar, gereği gibi bilgilenecek için yeterli değildir. Bu eksiklik, konu ile ilgili Türkçe eserler açısından daha belirgin bir şekilde hissedilmektedir. Eserin Türkçeye tercüme edilmesi önemli bir boşluğu dolduracaktır. Ayrıca Şâtıbî gibi büyük bir âlimin duasının kapsamına girmeye de vesile olacaktır. Çünkü müellif eserinin bir yerinde bu konunun önemine ve âlimlerce ihmal edilmişliğine dikkat çektikten sonra şöyle demektedir:

"Bu itibarla kendimi yoracak bir çalışmanın içine girdim. Umarım ki Yüce Allah bu kitabı yazana, okuyana, yayınlayana, bundan faydalanacaklara ve tüm Müslümanlara yararlar ihsan edecektir. Çünkü o, rahmetinin genişliği ile bunu lütfedici ve bunu gerçekleştirecek olandır." (c.II, s. 143)

Allah Zülcelâl'in bizi de rahmetinin genişliğiyle bundan yararlandırmasını niyaz ediyoruz.

Bu münasebetle, okuyucularımızın bu eserden daha iyi yararlanabilmeleri için eserin ve yapılan tercümenin bazı özelliklerine dikkat çekmekte yarar görüyoruz:

Kitapta, alâkası dolayısıyla bazı fikhî meselelere temas edilmiştir. Bu meselelerde şu iki husus göz önünde bulundurulmalıdır:

1. Yazar Mâliki mezhebindedir. Değindiği konuda Mâliki mezhebi hükümlerine göre bir şeyler söylemesi olağandır. Mâliki mezhebinden olan bir okuyucu bile bu meselede söylenileni doyurucu ve yeterli bulmayabilir. Çünkü bu kitap bir fıkıh kitabı değildir.

2. Mâliki mezhebinden başka, Hanefi, Şâfi gibi diğer mezheplerden olan okuyucularımız özellikle yukarıda söylediğimiz hususu göz önünde bulundurmalıdır. Mezhep hükmü ile ilgili bir şeyler söylemiş ise, mutlaka o konuda kendi mezhebinin kaynaklarına başvurmalıdır.

Eserde yer yer "imam" deyimini geçmektedir. Tercümede genellikle bu ifade olduğu gibi kullanılmıştır. Bu ifade genel olarak lider, devlet başkanı, yönetici gibi bir mana kastedilerek kullanılmıştır. Özellikle Şiâ mezhebinden söz edilen yerlerde "İmam'ın özel bir manada kullanıldığı hatırlanmalıdır.

Yine eserin pek çok yerinde "taklit" ve "âdet" kelimeleri geçmektedir. Taklitten maksat, fıkhıdaki bir mezhep veya imama uymaktır. Âdet ise "gelenek" "alışkanlık" veya "âdet edilen şey" anlamında olmayıp, ibadet dışında günlük hayatta insanların yaptıkları şeylerdir. Yedinci bölümün başlarında geniş bir şekilde buna temas edilmiştir.

Eserin bazı yerlerinde; "bu zamanlarda" "bizim zamanımızdan önce" gibi ifadeler kullanılmıştır. Bununla müellifin yaşadığı hicri sekizinci asır kastedilmiştir.

Kitapta geçen fikhî meseleler konusunda ihtiyatlı davranmak gerekir. Çünkü bu kitap bir fıkıh kitabı değildir. Kitap fıkıh konularını ve meselelerini ele almak için değil -usûlî meselelere de değinmekle beraber- esasen bid'at problemlerini ele almak için yazılmıştır.

Erbabınca malum olduğu üzere usûlcülerin kendi aralarında kullandıkları ağır bir dil vardır. Onlar az ve öz kelimeyle gerekli manayı ifade etmeye çalışırlar. Bu sebeple konunun yabancıları olanlar bu dili anlamakta güçlük çekerler. Aynı özellik belli ölçüde el-İ'tisâm'da da vardır. Buna bir de müellifin Endülüslü bir âlim oluşu ve Endülüs ulemâsının kullandığı dilin ağıdalı oluşu eklenince eserin dilindeki ve üslûbundaki zorluk bir kat daha artmaktadır. Bu zorluğu ve kapalılığı aşmak için yer yer parantezler açılmış, metnin ruhuna ve müellifin maksadına uygun takdirlere ve izahlar yapılmıştır.

Muhakkik tarafından dipnotta yapılan bazı izahlar tercümeyle taşınmıştır.

Eserin içinde geçen hadisler, Ebû Süleyman en-Nedvî tarafından tahkik edilmiş ve muhakkikin müracaat ettiği kaynaklar, kitabın sonunda bir liste halinde verilmiştir.

Eserin Arapça metninde yer yer parantez içi soru işaretleri (?) kullanılarak eksikliklere ve boşluklara dikkat çekilmiştir. Eserin yazma nüshalardaki müstensih atlamalarının ve hatalarının bir sonucu olduğunu tahmin ettiğimiz bu boşluklar o bölümlerin tercümesini zorlaştırmıştır. Ancak yine de siyak ve sibaktan hareketle uygun manaya ulaşılmaya çalışılmıştır.

Tercümede elden geldiğince anlaşılır ve sade bir dil kullanılmış, bazı yerlerde kitaptan istifadeyi kolaylaştırmak için meseleler a-b-c veya 1-2-3 gibi maddeleştirilerek tercüme edilmiştir. Önemli kavramlar ilgili sahifenin dipnotunda açıklanmış, ayrıca sıkça kullanılan bazı kavramlar için kitabın sonuna tarafımızdan açıklayıcı bir sözlük ilave edilmiştir.

Böyle bir eserin tercümesinin ne kadar zor ve sorumluluk gerektiren bir iş olduğunun bilincindeyiz. Yapmış olduğumuz çalışmada eksiklik ve hataların olabileceğini de kabul ediyoruz. Bu sebeple okuyucularımızın yapacakları yapıcı tenkitlerin kitabın daha sonraki baskılarında dikkate alınıp değerlendirileceğinin bilinmesini istiyoruz.

Birinci cildi Dr. Ahmet İyibildiren, ikinci cildi Dr. Mustafa Özcan tarafından tercüme edilen bu eserin, Müslümanların Kur'an'a ve Sünnet'e daha sıkı sarılmalarına ve bidatlerden uzak durmalarına vesile olmasını Yüce Mevlâ'dan niyaz ediyoruz.^[14]

2 Mayıs 1999 - Antalya

Dr. Ahmet İYİBİLDİREN

Dr. Mustafa ÖZCAN

Eseri Tahkik Edenin Önsözü

Hamd, âlemlerin Rabbinedir. Salât ve selam Peygamberlerin efendisi ve Sonuncusu Muhammed'e, onun ehl-i beytine, bütün sahabilerine ve kıyamete kadar en güzel şekilde onun yolunda gidenleridir.

Ben bu mübarek kitabın mukaddimesine güzel bir takdim yazısı yazmayı arzu ettim. Fakat bu muazzam çalışmanın büyüklüğü karşısında kendimi buna yeterli görmedim ve kendi kendime dedim ki: Ben kim oluyorum ki, usûl ilminin bu dev eserine, bid'atçıların her devirde korkmaları gereken bu en güçlü silaha ve İslam şeriatının diğer dallarındaki bu muazzam çalışmaya mukaddime yazma cüretini kendimde görüyorum!

Hangi mukaddime bu kitaba lâyıktır!

Hangi üstat Şâtıbî'nin kitabının hakkını verebilir!

Ve hangi yüzücü el-İ'tisâm denizinin derinliklerine dalabilir!

Bu kitabın önünde uzun bir süre bekledim; bir adım ilerliyor, bir adım geri çekiliyordum. Müellifin mukaddimesini tekrar tekrar okuyordum. Önce bir bölümü inceliyor ve bir sofranın yemeğini yemek arzusunda olup da onu kaçırmaktan korkan ve büyüklerin yemeklerini bitirmelerini bekleyen, sonra ürkerek sofraya doğru ilerleyen davetsiz misafir gibi ona tekrar dönüyordum.

Kitabın sayfalarını çevirdikçe ve okudukça beni bir sevinç ve coşku kaplıyor, bu coşku beni kitabı tekrar tekrar karıştırmaya ve okumaya doğru çekiyordu. Lisan-ı hâl ile müellife seslenerek şu şiiri söylüyordum:

Bize Numan 'ı anlat tekrar tekrar

Onu anlamak misktir, yayılır kokusu hep andıkça.

Onun ayrıntılı açıklamalarını ve delillere dayalı izahlarını dikkatlice inceledikçe aklıma hep şu beyit geliyordu:

Sen bize onları anlattın ve hüznümüzü arttır din.

Ey Sa'd, haydi durma daha da anlat.

Kitabı çok okuyan ve içindekileri fazlasıyla müzakere edip inceleyen kimse kesinlikle ona doymaz, istekle ve gönül hoşluğuyla ona sürekli ve daha fazla vakit sarf eder. Vaktinin bir kısmını öğrenmeye, diğerini anlamaya, üçüncüsünü ise, uygulamaya, tebliğe ve Hz. Muhammed'in sünnetini diriltme uğrunda üzerine düşen görevi yerine getirmeye ayırır.

Bir kitaba mukaddime yazmak önemli ve zor bir iştir. Hele böyle bir kitab için bir mukaddime nasıl yazılır! Nihayet Allah Teâlâ, bana müellifin kendi mukaddimesini kitaba mukaddime yapmam için yol gösterdi. Çünkü o, her şeyden önce kitabın müellifidir. İkincisi o, evin sahibidir; içindekileri en iyi o bilir, mukaddimeyi yazdığında telif ettiği eseri hangi gaye ile kaleme aldığını da açıklamıştır. Üçüncüsü hakikati ortaya koymanın uygunluklarından birisi de bu büyük çalışmanın önünde aciz kaldığımızı itiraf ve kabul etmemizdir. Müellif bu büyük çalışmada hakikatin yüzündeki perdeyi açtı, nebevi i'cazın delillerini beyan etti ve Allah Teala'nın her zaman bu ümmete dinini canlandıracak mücedditler göndereceğine işaret etti.

Ben içinde yaşadığımız zamanın da bu kitabın konusuna çok uygun bir zaman olduğuna inanıyorum. Çünkü İslam diyarının her bölgesinde Bidatlerin yayıldığı, diyanetin bozulduğu ve sünnetlerin tahrip edildiği gayet açıktır; dinden, akıldan, güvenilirlikten veya ilimden kendisinde bir nebze eser bulunan herkes bunun bilincindedir. Dikkat çekilmesi ve işaret edilmesi gerekli ilginç bir durum da şudur: Haberleşme vasıtaları, ulaşım kolaylığı ve rahat yolculuklar, bazı iyilik faktörlerinin ve faaliyetlerinin yayılmasına yardım ettiği gibi, Bidatlerin ve dini bozucu unsurların yayılmasına da yardımcı olmaktadır.

Sünneti ihya etme ve bid'atleri yok etme işi İslam diyarının her köşesindeki bütün ilim adamlarının üzerine vaciptir. Ta ki sünnet layık olduğu yere yeniden yerleştirilsin, İslamın ve müslümanların semasında onun sancağı dalgalansın.

Her ne kadar kendi nefsimdeki ve kardeşilerimdeki eksiklikleri giderecek bir çalışmayı ortaya çıkarmadaki ilmî birikimim fazla değilse de bu çalışmaya bir katkıda bulunmayı kendim için şerî bir görev bildim. Umarım ki Allah Teâlâ bizi kusurlarımızdan himaye eder ve bize hem dünyada hem de ahirette yararlanacağımız şeyleri gösterir.

Kitabı başından itibaren şu şekilde ele aldım;

1. Daha önceki araştırmacıların ve sarihlerin de âdeti olduğu üzere müellifi ve eserini tanıtarak işe başladım.
2. Kitabın bablarına, yan başlıklar ve satır aralarındaki inceliklere işaret etmek üzere fasıllar koydum.
3. Hadislerin ve rivayet edilen diğer sözlerin tahririne, kaynaklarına nisbetine ve ta'lîkine riayet ettim. Alimlerin sahihliğine hükmettiklerini belirttim. Hüküm belirlemediklerinde ise aklıma yatan hüküm bulup çıkarmak için bütün gücümü sarf ettim. Eğer gerçek benim dediğim gibi ise bu benim çabamın bir sonucu değil, Allah'ın bir lütfudur. Eğer benim dediğim gibi değilse Allah'tan af ve mağfiret diliyorum. Kardeşlerimden de beni güçleri yettiğince hayra yönlendirmelerini istiyorum.
4. Ayetlerin mushaftaki yerlerine işaret ettim.
5. Özellikle usûl ilimleriyle ilgili olup da ilim yolcularının anlamakta güçlük çekebilecekleri bazı kavramların anlamlarını açıklamaya çalıştım ve müracaat ettiğim kaynakları zikrettim.
6. Arapça kelime ve terkiplerden dil yönüyle şerhe muhtaç olduklarını zannettiklerimi tam bir dikkatlilikle, fazla uzatmadan ve çok da kısa tutmadan şerh ettim.
7. Zaman zaman günümüzdeki ve müellifin dönemindeki Bid'atlara da dipnotta işaret ettim.
8. Müellifin kitabında zikrettiği âlimlerin biyografilerini gücümün yettiğince ve elimdeki kaynakların imkan tanıdığı ölçüde vermeye çalıştım.
9. Bazı öğrencilerimin de yardımıyla kitap için genel fihristler hazırladım. Kitabı okuyan herkesin bunlardan yararlanmasını Allah'dan niyaz ediyorum.

Biraz önce söylediklerimi tekrar ediyorum: Bu yüce sarayın önünde ben âciz bir kişi olarak duruyorum. Allah Teala'dan yüce habibinin sancağının yükselmesi, her mekanda ve zamanda dalgalanması, iyiliklerinin yayılması ve bereketlerinin genişlemesi için beni bu meydana daha fazla çalışmaya muvaffak kılmasını diliyorum. Güvenilirliği sebebiyle çalışmamızda Mısır'da basılan Şeyh Muhammed Reşid Rıza nüshasına dayandık. Allah rahmet eylesin, kendisinin yaptığı tashihlerden çok yararlandık. [\[15\]](#)

Kitap Hakkında

Doğrusu el'l'tisâm, müellifinin de isimlendirdiği gibi kitaba layık bir isimdir. Fakat, İmam Şâtübî gördüğüm kadarıyla onu halk ve avam için değil, ilim adamları ve öğrenciler için telif etmiştir.

Mukaddimedede de açıkladığı gibi belki de o, bu kitabın telifinde çok fazla gayret göstermiş ve pek çok zahmete katlanmıştır. Bu sebeple biz, Allah Teâlâ'nın ona geniş cennetler bahşetmesini ve kıyamete kadar bu kitabı bereketli kılmasını niyaz ediyoruz.

Bu kitab kapsamlı ve ilmi bir eserdir. Tazeliğini ve güncelliğini daima muhafaza etmiştir. Pek çok yararları ve kıymetli bilgileri içinde toplamıştır. Çok sayıda kitabı taşımak zahmetinden kurtarmıştır.

İlk olarak kitap son derece güzel ve mükemmel bir mukaddime ile başlar. Bu mukaddimede sahifeler arasında çok değerli hazineleri ve defineleri haber verir. İslamın garipliğinden söz eden hadisle başlar ve uğruna nefsinin seferber ettiği bu çalışmayı kabul etmesi ve mükâfatlandırmasını Allah'tan dua ve niyaz ederek bitirir.

İkinci olarak kitabın konularını on ana bölüme ve ihtiyaca göre de çok sayıda fasılaya/üniteye ayırır. Bunun yanında biz de, yukarıda sözünü ettiğimiz yan başlıkları yerleştirdik.

Birinci bölüm: Bid'atin tarifi ve manası.

İkinci bölümü: Bid'atin kötülenmesi ve bid'atçıların kötü akıbetleri.

Üçüncü bölüm: Bid'atların kötülenmesi geneldir, belli bir bid'ate mahsus değildir. Bu bölümde bid'atçıye benzeyenler ve bid'ati iyi ve kötü bid'at diye kısımlara ayıranlardan da söz edilir.

Dördüncü bölüm: Bid'atçıların istidlal kaynakları.

Beşinci bölüm: Hakiki ve izafi bid'atler ve aralarındaki farklar.

Altıncı bölüm: Bid'atların hükümleri ve bu hükümlerin aynı derecede olmadıkları.

Yedinci bölüm: Bid'atler ibadetlere mi mahsustur, yoksa âdetlerde de bid'at olur mu?

Dokuzuncu bölüm: Bid'at firkalarını Müslüman cemaatten ayıran sebepler.

Onuncu bölüm: Bid'atçıların saptıkları ve kendisinden uzaklaştıkları sırât'i müstakim.

Allah Teâlâ müellife rahmet eylesin ve bu kitabı Müslümanlar için koruyucu bir kalkan eylesin. Her türlü hamd ve şükür Allah'a olsun, yaratıklarının en hayırlısı ve efendimiz, Hz. Muhammed'e, onun âline, ashabına ve kıyamete kadar en güzel şekilde ona tâbi olanlara da salat ve selâm olsun.^[16]

Mustafa Ebû Süleyman en-Nedvî

er-Rabîu's Sâni 1414

Müellifin Kitabı Takdimi^[17]

Her halükârda övülen, her önemli işe kendisine hamedilerek başlanılan,^[18] yaratıklarını dilediği gayeler için yaratan, onların işlerini onları sevindiren ve üzen gayelerine uygun olarak değil, kendi ilmine ve iradesine uygun olarak kolaylaştıran Allah'a hamd olsun. Onları kendi iradesine ve kudretine göre evirip çevirir; bu yüzden onlardan kimisi bedbahttır, kimisi mutludur.^[19] Onlara iki tane yolu gösterendir;^[20] bu sebeple kimisi doğru yoldadır, kimisi eğri yoldadır. Onları iki ilhamı, iyilik ilhamını ve kötülük ilhamını kabule müsait bir yapıda yaratandır; bu sebeple kimisi müttakîdir/takva sahibi, iyi bir insandır, kimisi de fâcirdir/kötü bir insandır. Nitekim onların rızıklarını da iki tarafın (mevcudiyeti) hükmüne göre adaletle takdir etmiştir; bu sebeple taraflardan birisi zengindir, diğeri fakirdir. Onlardan her biri böyle bir yol üzerinde akıp gitmektedirler ve bunun dışına da çıkamazlar. Şayet onlar bu akışın önüne set çekmek veya geçmiş hükmü/ilâhî takdiri geri çevirmek için güçbirliği yapsalar, ona set çekemezler, değiştiremezler ve geri çeviremezler. Onlar Allah'ın takyit ettiğini/sınırladığını genelleştiremezler ve genelleştirdiğinden de bir şeyi çekip çıkartamazlar.

"Göklerde ve yerde bulunanlar da, onların gölgeleri de sabah akşam Allah'a secde eder."^[21]

Salât ve selâm, efendimiz ve dostumuz Hz. Muhammed'in üzerine olsun. O, rahmet Peygamberidir. Gam ve kederleri giderendir. Onun getirdiği şeriat, diğer bütün şeriatlerin hükmünü kaldırmıştır. Onun çağrısı bütün milletleredir. Onun hüccetinin yanında hiç kimsenin hücceti olamaz. Akıllı bir kişinin onun yolundan başka gideceği doğru bir yol yoktur. Birbiriyle uyumlu bütün manalar onun şeriatının hikmetleri altında toplanmıştır. Onun şeriatının ortaya konuluşundan sonra artık hiçbir muhalifin farklı görüşüne kulak verilmez. Onun yolundan gidenin "firka-yı nâciye"^[22] içinde olduğu kabul edilir. Onun yolunun dışına çıkan ise "mu-kassıra"^[23] veya "galiye"^[24] firkalarına doğru yönelmiş olur. Allah'ın salât ve selâmı onun, aile ve ashabının üzerine olsun. O ashab ki, o peygamberin aydınlatıcı güneşiyle yollarını bulmuşlar, Onun izinden gitmişler, gündüz aydınlığı gibi apaçık ve parlak olan ışığında yürümüşlerdir. Onlar güçlü ve yetenekli elleri ve dilleriyle her iyi kişi ile her kötü kişiyi ve insanları iyiliğe ve başarıya götüren sağlam delil ile onları felâkete götüren çürük delili birbirinden ayırmışlardır. Allah'ın salât ve selâmı, onlara bu yolda tâbi olanlara ve bu topluluğa katılan diğerleri üzerine de olsun.^[25]

"İslamın Garipliği"

Gelelim konumuza... Ey vefakâr ve samimi dost! Mukaddimede sana bir hatırlatmada bulunacağım. Maksudı anlatmaya başlamadan önce bunun takdim edilmesi gerekiyor. Bu hatırlatacağım şey, Rasulullah'ın (s.a) şu hadisinin ne anlama geldiğidir:

"İslam garip başladı,^[26] başladığı gibi tekrar garip olacaktır. Gariplere ne mutlu!"

Kimler gariptir, yâ Rasulallah? Diye sorulunca şöyle dedi:

"İnsanlar bozulduğu zaman düzeltmeye çalışanlardır."

Başka bir rivayette ise şöyle geçer:

Kimler gariptir yâ Rasulallah? Diye sorulunca şöyle dedi:

"Allah yolunda vatanlarını terkeden muhacirlerdir."

Bu, biraz kapalı bir ifadedir, fakat başka bir rivayette şöyle denilir:

"İslam garip başladı, başladığı gibi garip oluncaya kadar da kıyamet kopmayacaktır, insanlar bozulduğu zaman ne mutlu gariplere!"

İbn Vehb'in rivayetinde ise Rasulullah (s.a) şöyle buyurur:

"Allah'ın kitabı terk edildiğinde ona yapışan ve sünnet kaybaldığı zaman onunla amel eden gariplere ne mutlu!"

Bir rivayette de şöyle geçer:

"Şüphesiz İslam garip başladı; başladığı gibi tekrar garip olacaktır. Gariplere ne mutlu!" Dediler ki:

Ya Rasulallah! Nasıl garip olacak?

Rasulullah (s.a) bu soruya şöyle cevap verir:

"Şöyle şöyle olan bir yerdeki adama garip denildiği gibi (İslam da öyle olacak)".

Bir rivayette de şu ifadeler geçer:

"Hz. Peygamber'e garipler kimlerdir? diye sorulunca şöyle cevap verdi:

"Benim sünnetimden insanların öldürdüğü/ortadan kaldırdığı şeyi diriltendir."^[27]

Hz. Muhammed'in Peygamberlikle Görevlendirildiği Zaman İnsanların Durumu

İslamın başlangıcında ve sonunda^[28] ayan-beyan ortaya çıkan ve müşahede edilen şeyler, bu hadiste sözü edilen garipliğin ne anlama geldiğini vezir bir şekilde anlatmaktadır. Şöyle ki, Allah Teala bir süre Peygamber göndermeye ara verdikten sonra Hz. Muhammed'i (s.a) cahiliyenin hakim olduğu bir topluma Peygamber olarak gönderdi. Onlar hakka âit hiçbir gerçekliği tanımıyorlar, hukuk alanında da hakkı hâkim kılmıyorlardı. Tam tersine babalarını üzerinde buldukları dini ve kendilerinden öncekilerin benimsedikleri bozuk görüşleri, sapık inançları ve uydurulmuş mezhepleri benimsiyorlardı. Onların içinden müjdeleyici ve uyarıcı, Allah'ın izniyle O'nun yoluna davet edici ve aydınlatıcı bir kandil olarak^[29] Hz. Muhammed (s.a) çıktığı zaman onun söylediği iyi, faydalı ve doğru olan şeyleri ne kadar da çabuk reddedip karşı çıktılar, onun doğrularının karşısında yalanlar uydurdular ve bu yalanlarını ona nisbet ettiler. Çünkü Hz. Muhammed (s.a) onların gittikleri yoldan gitmiyor ve onların inançlarına karşı çıkıyordu. Ayrıca onların hepsi kendilerince akla aykırı ve kabul edilemez şeylerdi. Ona her türlü iftirayı atıyorlardı. Bazan onu yalancılıkla suçluyorlardı; halbuki o doğru ve doğrulanmış bir kişiydi ve yanlış bir haber verdiğini asla tecrübe etmemişlerdi. Zaman zaman onu sihirbazlıkla itham ediyorlardı; halbuki onun sihirbazlığa ehil olmadığını ve böyle bir şeyi de iddia etmediğini biliyorlardı. Onun olgun bir akla sahip olduğunu, şeytan çarpmasından ve vesvesesinden uzak olduğunu kesin olarak bildikleri halde, bazan onun deli olduğunu dahi söylüyorlardı. Çünkü onları gerçek ve ortağı olmayan yegâne Mâbud'a tapmaya çağırıyordu.

"Gemiye bindikleri zaman dini yalnız O'na has kılarak (ihlasla) Allah'a yalvarırlar."^[30]

Ayetinde belirttiği gibi doğru olan bu davetin gereğini (gemiye bindikleri zaman) itiraf ettikleri halde (başka zaman) şöyle diyorlardı

"O, tanrıları reddedip bir tek ilah olduğunu mu iddia ediyor? Doğrusu bu çok tuhaf bir şeydir!"^[31]

Kıyamet gününün aniden yakalamasıyla onları uyardığı zaman, bunun mümkün olduğuna dair gözleriyle müşahade ettikleri delilleri inkar ediyorlardı ve şöyle diyorlardı:

"Biz öldüğümüz ve toprak olduğumuz zaman mı, dirileceğiz? Bu ihtimali olmayan bir dönüşür."^[32]

Hz. Peygamber (s.a) onları Allah'ın azabıyla korkuttuğu zaman, onun verdiği kesin haberlerin doğruluğuna karşı çıkarak şöyle diyorlardı

"Allahımız! Eğer bu Kitab, gerçekten senin katından ise bize gökten taş yağdır veya can yakıcı bir azab ver."^[33]

Onlara harikulade bir mucize gönderdiği zaman, parça parça sapık gruplara ayrılıyorlar ve bu mucize hakkında sırf inatları yüzünden hak ile bâtil arasında, hidayet ehlinin kabul etmeyeceği bir ayrılığa düşüyorlardı. Bütün bunları kendilerinin örnek alınması amacıyla ve benimsedikleri (bâtil) inançlarıyla uyum içinde olmak iddiasıyla yaparlardı. Özellikle ilimle galip gelmeye çalışıp da (kendilerini savunmak için) babalarını taklitten başka bir şey bulamadıkları zaman, bâtil davalarında kendilerine yapılan muhalefeti, üzerinde buldukları dine karşı bir tepki, bağlandıkları ve inandıkları şeylere karşı ortaya atılan bir şüphe olarak görürlerdi ve muhalefetin güveni zayıflatıp güzel görülen şeyi çirkinleştireceğine inanırlardı ve reddederlerdi. Bu sebeple Allah Teala Hz. İbrahim ile kavmi arasında geçen tartışmayı şöyle anlatır:

"Hani o, babasına ve kavmine:

Neye tapıyorsunuz? demişti.

Putlara tapıyoruz ve onlara tapmaya devam edeceğiz, diye cevap verdiler.

İbrahim:

Peki, dedi, yalvardığımızda onlar sizi işitiyorlar mı? Yahut size fayda ya da zarar verebiliyorlar mı?

Şöyle cevap verdiler:

Hayır, ama biz babalarımızı böyle yapar bulduk,^[34]

Görüldüğü gibi onlar kendilerine sorulan suale beklenen net cevabı vermek yerine, babalarını taklit ettiklerini söylediler.

Allah Teala şöyle buyurdu:

"Yoksa bundan önce onlara bir kitap verdik de ona mı tutunuyorlar? Hayır! Sadece, biz babalarımızı bir din üzerinde bulduk, biz de onların izinden gidiyoruz, derler."^[35]

Burada da kendilerinden istenilen cevabı vermek yerine taklide sığındılar.

Bu ayetlerden hemen sonra Allah Teala şöyle buyurdu:

"(Peygamber onlara):

Ben size, babalarınızı üzerinde bulduğunuz dinden daha doğrusunu getirmişsem yine mi bana uymazsınız? deyince dediler ki:

Doğrusu biz sizinle gönderilen şeyi inkâr ediyoruz."^[36]

Burada da sorunun karşılığıyla değil, söz konusu ettikleri taklide dayanarak Peygambere karşı sadece inkarla cevap verdiler.

Hz. Peygamber (s.a) ile olan münasebetleri de böyle idi. Onunla birlikte olurlarsa, ellerindeki imkanları kaybetmek endişesi onları rahatsız ediyordu. Çünkü o, kendilerinin alışık oldukları şeylerin dışına çıkmış ve onların benimsedikleri inkar ve sapıklığa aykırı görüşler getirmişti. Hatta onlar bazı vakitlerde veya bazı hallerde ya da bazı yönlerden bile olsa, onunla kendi aralarında bir uzlaşma ve anlaşma sağlamak ve kendi çürük yapılarını bu anlaşmayla ayakta tutabilmek için ondan koparacakları bir tavizle yetinmek maksadıyla, onu siyaseten kendi yanlarına çekmek istediler. Hz. Peygamber (s.a) saf gerçek üzerinde sabit kalmanın ve katışıksız doğruyu muhafaza etmenin dışında hiçbir şeyi kabul etmedi. Allah Teala bu konuda şu âyetleri indirdi:

"De ki: Ey kâfirler! Ben sizin taptıklarınıza tapmam. Benim taptığım da siz tapmıyorsunuz. Ben de sizin taptıklarınıza asla tapacak değilim. Evet siz de benim taptığım tapıyor değilsiniz. Sizin dininiz size, benim dinim de banadır."^[37]

Bunun üzerine Hz. Peygamber'e düşmanca bir tavır takındılar ve husûmet oklarını üzerine attılar. Barış taraftarı olanların tamamı ona savaş açtılar. Samimi dostlar ona karşı elem verici bir azaba dönüştüler. Mesela Ebu Cehil ve diğerleri gibi neseb yönünden en yakın akrabaları bile ona karşı en uzak kişiler olmuş; en merhametli olanı bile en katı kalplisi haline gelmişti. O halde hangi gariplik bu garipliğe denk olabilir? Bununla beraber Allah, onu kendi haline bırakmadı, onların kendisine buğzetmelerinin dışında kötülük yapmalarına fırsat vermedi. Bilakis onu korudu ve Rabbinin risaletini/mesajını ulaştırıncaya kadar himaye etti ve gözettili.

Sonra nüzulü esnasında ve kesintisiz tebliği boyunca şeriat, kendi mensuplarıyla diğerleri arasında daima bir mesafe koydu ve kendi hakikati ile onların uydurdukları şeyler arasına bir sınır çekti. Fakat, hayret edilecek hikmetli bir durum vardır ki, o da şeriatın hükümleri ile daha önce gönderilen büyük dinlerin asılları arasındaki uyuma işaret edilmiş olmasıdır. Araplar, babaları İbrahim'e (a.s) nisbet edilmişler, diğerleri de içlerinden çıkan Peygambere nisbet edilmişlerdir. Meselâ Allah Teala peygamberlerin pek çoğunu zikrettikten sonra şöyle buyurur:

"İşte bunlar Allah'ın doğru yola erıştirdikleridir, onların yoluna uy."^[38] Yine Allah Teala şöyle buyurur:

"Dini ayakta tutun ve onda ayrılığa düşmeyin, diye Nuh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya tavsiye ettiğimizi Allah size de din kaldı. Fakat kendilerini çağırıldığı bu din, Allah'a ortak koşanlara ağır geldi."^[39]

Mekke Döneminde Müslümanlar

Hz. Peygamber (s.a), insanları devamlı olarak İslam şeriatına davet ediyordu. Kâfirlerin İslam dâvetine karşı güçlü durumda oldukları Mekke döneminde insanlar, onların herhangi bir saldırıda bulunmalarından korktukları için Hz. Peygamberin yanına gizlilik kuralına uygun olarak tek tek geliyorlardı. Onlar, kâfirlere muhalefetin vâcibliğine delâlet eden Kur'an ve sünnetteki bildirileri işittikleri zaman çekiniyorlar ve telaşa kapılıyorlardı. Müslümanlardan bazıları bir kabileye sığınıyor, kabile onlara müsamaha göstererek veya ahde vefasızlığın utancını yaşamamak için kendilerini himaye ediyordu. Bazıları İslama olan sevgilerinden dolayı Allah yolunda hicret ederek işkenceden ve gafil avlanma korkusundan kurtulmaya çalışıyorlardı. Bazılarının kendilerini koruyacakları bir silahları ve güvenecekleri bir sığınakları yoktu. Bu sebeple onlardan bazıları bilinen şiddet ve sıkıntılar, kabalık, işkence ve cinayetlerle karşı karşıya kaldılar. Hatta onlardan ayağı kayanlar bile oldu ve bunlar küfre rıza göstermeleri sebebiyle eski durumlarına geri döndüler. Bunların dışındakiler de sevabını Allah'tan umarak sabrettiler. Bu durum, (kalbi imanla dolu olduğu halde)görünüşte/diliyle küfre rıza gösterdiğini ifade eden sözlerin söylenmesine Allah'tan bir izin çıkıncaya kadar böylece devam etti. Bu ruhsatın gayesi imanlarını gizlemek mecburiyetinde kalanlarla, imanlarını dilleriyle söyleyebilenler arasında bir muvafakat temin etmek ve aralarında bir fark olmadığını ortaya koymaktır. Böylece o kişi sıkıntılı, durumundan kurtuluncaya ve rahat nefes alıncaya kadar, kalbi imanla dolu olduğu halde takıyye hükmüne dayanarak (Mekke yönetimine) muhalefet konumundan muvafakat konumuna inmiş oluyordu. İşte bu da dış görünüşü itibarıyla açık bir gurbet hâlidir. Ancak bu durum, o Mekke'li müşriklerin, hikmetin nerelerde olduğunu ve Peygamberlerinin (s.a) kendilerinin içinde buldukları duruma aykırı olarak getirdiği şeylerin hak olduğunu bilmemelerinden kaynaklanan bir durumdu. Kişi bilmediği şeye düşmanlık eder. Eğer bilmiş olsalardı uyum hâsıl olurdu ve aykırı olan şeylere kulak verilmezdi. Fakat önceden belirlenmiş olan kader, yaratıkların üzerinde buldukları halin öyle olmasını zorunlu kılar.^[40]

Bidatin İlk Ortaya Çıkışı

Sonra İslamın yükselişi devam etti. Bu yükseliş ve gelişme Hz. Peygamber'in hayatı boyunca ve sahabe döneminin büyük bir kısmında sağlıklı bir yolda gerçekleşti. Nihayet sahabe asrının sonlarına doğru sünnetin dışına çıkan ve kader bid'atı^[41] ve haricî Bid'atı^[42] gibi sapık bid'atlere kulak veren kimi şahsiyetler ortaya çıkmaya başladı. Bunlar, Hz. Peygamber'in (s.a) şu hadisinde kendilerine işaret edilen kimselerdir:

"Onlar, putperestleri bırakıp Müslümanlarla savaşacaklar, Kur'an okuyacaklar fakat, okudukları Kur'an, gırtlaklarından aşağıya geçmeyecek."^[43]

Yani onlar okudukları Kur'an hakkında hiç düşünmezler ve onun zahirini alırlar.^[44] Nitekim Allah'ın izniyle aşağıda gelecek olan İbn Ömer hadisi bunu açıklayacaktır. Bütün bunlar sahabe asrının sonlarında olmuştur.^[45]

Ümmetin Parçalanması Ve Başkalarına Tâbi Olması

Daha sonra Hz.Peygamber'in (s.a) haber verdiği şekilde bu fırkalar hep çoğaldı. Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştu:

"Yahudiler yetmiş bir fırkaya ayrılmışlardı. Hıristiyanlar da onlar gibi parçalandılar. Benim ümmetim ise yetmiş üç fırkaya ayrılacak."^[46] Diğer bir hadiste ise:

"Siz, sizden önceki insanların yollarına karış karış, arşın arşın uyacaksınız; hatta onlar kertenkele deliğine girseler bile, siz de onlara uyup o deliğe gireceksiniz."

Yâ Rasulallah! Onlar Yahudi ve Hıristiyanlar mıdır? diye sorduk,

"Ya başka kim olacaktır?" diye cevap verdi.^[47] Bu hadis birincisinden daha geneldir.^[48] Çünkü birincisi âlimlerin çoğunluğunun görüşüne göre heva ehline aittir/özeldir. Bu ikincisi ise her türlü muhalefeti içine alacak şekilde geneldir/âmdir. Hadisteki "hatta onlar kertenkele deliğine girseler bile, siz de onlara uyup o deliğe gireceksiniz" ifadeleri de buna delalet eder.^[49]

Bid'atçı Bid'atine Davet Eder

Kendi Bid'atlerine başkalarını da çağırmak, o bid'ati işlemeye teşvik etmek, hatta başkalarını o bid'ate göre düzeltmeye çalışmak bütün bid'atçilerin âdetidir. Çünkü başkasının kendi davranışlarını örnek almasını ve kendi izlediği yoldan gitmesini istemesi onun yaratılışında mevcut olan fitri bir duygudur. Muhalifin muhalefeti de muvafikin muvafakati da bu duygu sebebiyle ortaya çıkar ve farklı sahipleri arasındaki kin ve düşmanlık da bundan kaynaklanır.^[50]

Birlikten Sonra Ayrılığın, Kuvvetten Sonra Gurbetin Olacağına Dair Haberin Gerçekleşmesi

İlk dönemlerinde İslam çok dirençli hatta güçlü durumda idi. Müslümanlar da galip idiler ve çok büyük bir çoğunluğu teşkil ediyorlardı. Ehl-i İslam'ın ve ona yardımcı olan dostların çokluğu sebebiyle o dönemlerdeki durum bir gurbet/gariplik olarak nitelendirilemezdi. Onların yolundan gitmeyen veya gittiği halde İslamda bid'at çıkaran diğer insanların, gözde büyütülecek herhangi bir hamleleri ve kurtuluşa eren Allah taraftarlarını zayıf düşürecek bir güçleri yoktu. Bu sebeple Müslümanlar bir istikamet/doğru bir yol üzerinde bulunuyorlar, her şey birlik ve uyum içinde cereyan ediyordu. Bu birlik ve uyumun dışına çıkan da mağlup oluyor ve bastırılıyordu. Bu durum, Hz. Peygamber'in (s.a) haber verdiği parçalanma olayı gerçekleşinceye ve İslamın kuvveti, beklenen zayıflığa dönüşüncüye kadar devam etti. Fırkalar ortaya çıktıktan sonra sünnetin dışına çıkanların saldırıları yoğunlaşıyor ve sayıları çoğalıyordu. Örnek olma duygusu muvafakat talebinin ortaya çıkmasını gerektirir (yani başkaları tarafından örnek alınmaktan hoşlanan kişi, onların da kendisi gibi olmasını ve düşünmesini ister). Şüphesiz galip olan, çoğunlukta olmandır. Bütün sünnetler, Bid'atlerin ve nefsanî arzuların hücumuna uğradı. Bidatçiler de pek çok gruba ayrıldılar. Bu da Allah'ın yaratıkları için koyduğu bir kanundu: Bâtil taraftarlarının yanında hakkın taraftarlarının sayısı az olacaktı. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyuruyordu:

"Sen ne kadar yürekten istersen iste, insanların çoğu inanmazlar."^[51]

"Kullarımdan şükredenler pek azdır."^[52]

Peygamber (s.a) gurbet halinin ileride tekrar ortaya çıkacağını haber vermişti. İşte Allah Teâlâ elçisinin bu sözünü doğrulayacaktı.(Bâtılın sayıca çoğunluğunun bir sebebi de bu idi.) Gurbet, ancak Müslümanlar bulunmadığı veya sayıca az oldukları zaman meydana gelen bir durumdur. İşte o zaman iyilikler kötülük, kötülükler iyilik, sünnetler bid'at, bid'atler sünnet olur (öyle kabul edilir). Önceleri bid'at ehline karşı çıkılırken artık sünnet ehline karşı sert ve azarlayıcı bir tavır takınılmaya başlanır. Çünkü bid'atçı, dalâlet/sapıklık üzerinde birleşilmesini arzu eder. Allah Teala ise, kıyamet kopuncaya kadar insanların hepsinin sapıklık üzerinde birleşmelerine izin vermez. Sayılarının çokluğuna rağmen fırkaların tamamı genellikle sünnete muhalefette birleşmezler. Böyle bir şey duyulmamıştır. Fakat ehl-i sünnet cemaati kıyamete kadar her zaman mutlaka bulunacaktır. Bununla beraber onlar, sapık fırka mensuplarını (Sünnete ve İslamın temel esaslarına) uymaya çağırdıklarından dolayı onların düşmanlıklarına, kin ve nefretlerine fazlasıyla maruz kaldıkları için daima cihad ederler, mücadele ederler, kendilerini savunurlar ve gece gündüz onlarla savaşırlar. Allah Teala bundan dolayı kendilerine kat kat sevap ve büyük mükâfatlar verir.

Buraya kadar anlatılanlardan özet olarak şu sonuç ortaya çıkıyor: Sünnete muhalif olan kişiyi sünnete uymaya çağırmak her zaman için geçerlidir. Bu, herhangi bir zamana mahsus değildir. Kendisi sünnete uymaya çağırıldığında bunu kabul eder de muvafakat gösterirse, hangi hal üzere olursa olsun artık doğru ve yerinde bir iş yapmış olur. Muhalefet ederse hatalıdır, yanlış yoldadır. (Sünnete tabi olma çağrısını) kabul eden kişi övülür ve bahtiyar olur, muhalefet eden kişi ise yerilir ve reddedilir. Sünnete uyan kişi hidayet yoluna girer, sünnete muhalefet eden kişi ise sapık ve yanlış bir yolda kendini kaybeder.

Bu mukaddimeyi ben sadece şunu anlatmak için yaptım: Allah'a hamd olsun aklım ermeye ve ilme doğru yönelmeye başladığımdan beri sürekli olarak aklı ve şerî ilimleri, usûlü (hükümlerin üzerine bina edildiği temel kuralları ve metodolojiyi) ve furûu (Usûl üzerine bina edilen detay hükümleri) inceliyor ve araştırıyordum. Her hangi bir ilmi veya ilim çeşidini terk edip de kendimi sadece tek bir ilme ve ilim çeşidine vermedim. Fıtratımdaki mevcut güç ve yeteneğimin elverdiği, zaman ve imkanın gerektirdiği ölçüde (hepsiyle meşgul oldum.) Yüzmesini iyi bilen kişinin dalışıyle ilmin derinliklerine daldım. Cesur kişinin atılğanlığıyla ilim

meydanlarına atıldım. Hatta neredeyse onun derinliklerinde telef olayazdım, ya da (ilimle) beraberliğim neredeyse kesintiye uğrayacaktı. Bu beraberliğin sağladığı ünsiyetle/girişkenlikle, laf söz edenlerin laflarından sözlerinden ve eleştiricilerin eleştirilerinden kendimi uzak tutarak ve engelleyicilerin engellemelerinden, kmayıcıların kınamalarından (kurtulup), şefkat ve merhamet sahibi yüce Rabbimin bana ihsan ettiği şeylere yönelerek kaderin benim için çizdiği yolda cesaretle yürüdüm. Böylece Allah Teâlâ, şeriatın anlamlarından umduğumdan fazlasını benim gönlüme açtı. Allah'ın Kitabının, Peygamber sünnetinin, hidayet yolunda söz söyleyecek kişi için söylenecek hiçbir şey bırakmadığı ve o ikisinin dışında önem verilecek hiçbir alan kalmadığı, dinin tamamlandığı, büyük mutluluğun O'nun koyduğu kurallarda olduğu, O'nun meşru kıldığı şeylerin talep edildiği, bunun dışındaki şeylerin sapıklık, bühtan/iftira, yalan ve hüsrana olduğu, Kitab ve sünnete kopmaz bir ipele yapışmış olanın, hem dünya, hem âhiret iyiliğini elde edeceği, bu ikisinin dışındakilerin rüya, hayal ve kuruntudan başka bir şey olmadığı düşüncesini benim âciz kafama yerleştirdi. Bunun doğruluğuna dair benim kesin ve şüphe götürmez delilim vardır. "Bu, Allah'ın bize ve insanlara olan lütfundandır. Fakat insanların çoğu şükretmezler"^[53] Allah'a hamd ve layık olduğu şekilde sayısız şükürler olsun. İşte bundan dolayı Allah'ın bana verdiği imkanlar ölçüsünde O'nun yolunda yürümek için nefsimi güçlendirdim. Dinin itikad ve amelî esaslarından/asıllarından işe başladım. Sonra bu esasların üzerine bina edilen fûrûuyla devam ettim. Bu esnada sünnetlerin ve bid'atlerin ne olduğunu, ayrıca caiz olan ve yasak olanın ne olduğunu açıkladım. Bunu da Usul-i Din (Kelam) ve Usul-i Fıkıh ilmine arz ettim (onların ölçüleriyle test ettim). Sonra Hz. Peygamber'in (s.a) kendisinin ve ashabının üzerinde bulunduğu yolu tarif ederken "sevâd-ı âzam" diye isimlendirdiği cemaatle birlikte olmayı ve âlimlerin bid'at ve muhtelif ameller olarak haklarında hüküm verdiği bid'atleri terk etmeyi arzu ettim.

Ben bu esnada çoğunluğun yaptığı gibi hitabet, imamet ve benzeri görevler aldım. Yolda dosdoğru gitmek istedim. Fakat kendimi zamane insanların içinde bir yabancı gibi hissettim. Çünkü onların gittikleri yollara âdet ve gelenekler hâkim olmuş ve aslı sünnetlerin içine sonradan ilave edilmiş bid'at şüpheleri karışmıştı. Bunlar daha önceki zamanlarda mevcut değilken zamanımızda nasıl böyle olmuştu?^[54]

Bid'at Çıkarmanın Kötülenmesi Hakkında Selefin Sözlere

Salih seleften bu konuda pek çok uyarı rivayet edilmiştir. Nitekim Ebu'd-Derda'dan^[55] da şöyle dediği rivayet edilmiştir: Hz. Peygamber (s.a) şayet sizin yanınıza çıkıp gelmiş olsaydı, kendisinin ve ashabının üzerinde olduğu/yaptığı şeylerin içinde namazdan başka hiçbir şeyi tanıyamazdı. Evzâî^[56] dedi ki:

Ebu'd-Derda bu günü yaşasaydı nasıl derdi acaba? İsa İbn Yusuf^[57] dedi ki:

Evzâî de şu zamana yetişseydi ne derdi acaba?

Ümmü'd-Derda'dan^[58] rivayet edildiğine göre o şöyle dedi:

Ebu'd-Derdâ bir gün öfkeli bir vaziyette içeri girdi. Ona "Neye öfkelenin? Dedim. Şöyle dedi:

"Allah'a yemin olsun ki insanların içinde, Muhammed'in yaptığı işlerden hiçbir şeyi tanıyamıyorum. Sadece onların cemaatle kıldıkları namazı tanıyabiliyorum."

Enes İbn Mâlik'den^[59] şöyle dediği rivayet edilmiştir:

"Lâilâhe illallah" demenizin dışında Rasulullah (s.a) zamanında gördüğüm, bildiğim şeylerin hiçbirisini sizde göremiyorum." Biz dedik ki:

Gerçekten öyle mi ey Ebu Hamza? O şöyle dedi':

Güneş batıncaya kadar namaz kılmaktasınız;

Rasulullah'ın namazı böyle midir? Yine Enes'ten rivayet edilmiştir: O şöyle dedi:

Şayet bir adam ilk selefin (yani Hz. Peygamberin zamanı) yaşadığı döneme yetişmiş olsa da sonra bu güne tekrar gelse İslam' dan hiçbir şeyi tanıyamaz (yani İslamın tanınmaz hale geldiğini farkedebilir.) Râvi der ki:

Enes elini şakağına koydu ve şöyle dedi:

Sadece şu kıldığınız namaz hariç (yani bir bu namaz Rasulullah'ın zamanındakine benziyor.) Enes daha sonra şöyle dedi:

Vallahi, doğrusu buna göre kim ki önceden görülmemiş ve sâlih selefin bilmediği şeylerin içinde yaşarsa, bir bid'atçinin Bid'atine çağırıldığını ve dünyaperestin dünyasına çağırıldığını görürse Allah onu bundan korusun, onun kalbi bu sâlih selefin hasretiyle dolsun, büyük bir sevaba nâil olmak için onların yollarını sorsun, öğrensün, izlerinden gitsin ve yollarına tâbi olsun. İnşallah siz de böyle olun. Meymun İbn Mihran'dan^[60] rivayet edildiğine göre o şöyle dedi:

Seleften (öncekilerden) bir adam sizin içinizde dirilmiş olsaydı şu kıbleden başka hiçbir şeyi tanıyamazdı.

Sehl İbn Mâlik^[61] babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Namaza çağrıdan başka insanların yaptıklarını gördüğüm şeylerden hiçbirisini tanıyamıyorum.

Bid'atlerin ibadetlerin içine girdiğine delalet eden buna benzer daha pek çok rivayet vardır. Üstelik bunlar bizim zamanımızdan öncedir. Zamanımıza gelinceye kadar bu bid'atler daha da çoğalmıştır.^[62]

Bid'atçiler Arasındaki Sünnet Bağlılarının Durumu

Ben acaba ne yapacaktım? Ya insanların adetlerine ters düşerek sünnete uyacak, ama böyle yapınca da, takip edemedikleri adetlerin sünnet olduğunu iddia edenlerin hışmına uğrayacaktım. Fakat bu ağır yükün altına girmenin karşılığında büyük mükâfât vardı. Ya da sünnete ve selefî salihî uymayıp bidatçilerin yoluna

girecektim. Böyle davranmca da, her ne kadar adetleri takip ettiğim için onlara muhalif değil aksine uyumlu bireyler arasında sayılsam da, Allah korusun dalâlete/sapıklığa düşmüş olacaktım.

İşte bu iki tavır arasında ben sünnete bağlılık yolunda ölmeyi bir kurtuluş olarak görürüm. İnsanlar Allah'ın takdir ettiği hiçbir şeyi benden savamazlar. Bazı konularda ben bid'atle mücadelede tedricî metodunu uyguladım ve üzerimde kıyametler koparıldı. Sürekli kınandım. Ayıplanma ve kınanma oklarının hedefi oldum. Bid'atçılık ve sapıklıkla itham edildim. Câhiller ve aptalların seviyesine indirildim. Şüphesiz ben bu bid'atler için bir çıkış yolu (yani onlara meşrutiyet kazandıracak bir yaklaşım tarzı) çare aramış olsaydım, mutlaka bulurdum. Ancak dar görüşlülük ve akıllı adamların yokluğu beni zor olana yöneltti ve hareket alanımı daralttı. Zahirî anlamıyla bu söz, âdet ve geleneklere ters düşmemek için ilk dönem Müslümanlarının tavrına muhalif bile olsa müteşabihlere uymanın apaçık şeylere uymaktan daha kolay olacağına işaret eder.

Bazan benim tuttuğum yolu kötülemede kalplerde tiksinti uyandıracak ölçüde ileri gittiler. Ya da beni sünnet dışı bazı firkalara nisbet etmeye kalktılar. Onların bu şahitlikleri yazılacak ve kıyamet günü bunun hesabı kendilerinden sorulacak. İmamlık yaptığım zaman namazların arkasında topluca dua etmek şeklini uygulamadığım için bazı insanlar, benim duanın hiçbir yararı olmadığını söylediğimi iddia ettiler. Bu dua uygulamasının sünnete, sâlih selefin uygulamalarına ve âlimlerin söylediklerine aykırı olduğu ileride anlatılacaktır.^[63]

Hutbede Geçmiş Halifelere Devamlı Dua Etmenin Bid'at Oluşu

Bazan da -Allah kendilerinden razı olsun- sahabeyi reddetmekle ve onları sevmemekle itham edildim. Bunun da sebebi özellikle hutbede Hulefâ-yı Râşidin'in ismini anmamamdı. Çünkü selefin hutbelerinde böyle bir durum yoktu, muteber ilim adamlarından hiçbirisi hutbenin unsurları içerisinde böyle bir duadan söz etmemişti.^[64]

el-Esbağ'a^[65] hatibin geçmiş halifelere dua etmesinin gerekip gerekmediği sorulunca şöyle demişti:

Bu bir bid'attir, bununla amel edilmesi gerekmez. En güzeli, bütün Müslümanlar için dua etmektir. Ona denildi ki:

Gaziler ve sınır boylarında nöbet bekleyen mücahitlere dua etmesine ne dersin? Esbağbu soruya şöyle cevap verdi:

İhtiyaç halinde bunda bir sakınca görmem. Ancak hatip bütün hutbelerinde bunu sürekli olarak yaparsa bunu hoş görmem. 'Izz İbn Abdissellam^[66] da hutbede halifelere dua edilmesinin bid'at olduğuna ve hoş bir şey olmadığına hükmetmiştir.

Bazan da benim devlet başkanlarına başkaldırmanın caiz olduğunu söylediğimi iddia ettiler. Bu iddiayı ortaya atmalarının sebebi de benim hutbede onların isimlerini zikretmememdir. Halbuki hutbede devlet başkanlarının adını anmak sonradan uydurulmuş bir bidattir. Önceleri bunu kimse yapmamıştır.^[67]

Bazan da benim dinde yapılması güç ve zor olanı tercih ettiğim yorumunu yaptılar. Onları bu kanaate sevkeden âmil ise benim mükellefiyet ve fetvalarda, tutunulan mezhebin meşhur olan görüşünü benimsemeyi teşvik etmem ve onun dışına çıkmamamdır. Halbuki onlar mezhepte meşhur olan görüşün dışına çıkarak tutunulan mezhepte veya diğerlerinde şazz da olsa soruyu sorana daha kolay gelen ve onun hevâ ve hevesine uygun olan fetvayı verirler.

İlim sahipleri ise bunun aksini yaparlar. Bu konu el'Muvâfakat^[68] isimli kitapta uzun uzun anlatılmıştır.

Bazan 'da Allah'ın veli kullarına düşman olmakla suçlandım. Bunun sebebi ise bazı sünnete muhalif, bid'atçi ve kendilerinin halka hidayeti göstermekle görevlendirildiklerini iddia eden fakirlerle (dervişlerle) mücadele etmemdir. Ben, tasavvufçulara benzemedikleri halde kendilerini onlara nisbet eden bu kişilerin bütün durumlarını halka anlattım.^[69]

Bazan da onlar benim sünnete ve cemaate muhalefet ettiğimi söylerler. Bu konudaki dayanakları da uyulması emredilen cemaatin-ki fırka-yı nâciyedir- halkın umumunun teşkil ettiği cemaat olduğu anlayışıdır. Halbuki onlar, cemaatin Hz. Peygamber (s.a), onun ashâbı ve onlara güzelce uyanların teşkil ettiği cemaat olduğunu bilmezler. İnşaallah bunun açıklaması ileride gelecektir. Bu iddialarının hepsinde benim aleyhimde yalan uydurdular, zan ve önyargılarıyla hareket ettiler. Allah'a hamdolsun (benim bu yalan ve iftiralarla ilgim yoktur.) Benim durumum meşhur İmam Abdurrahman İbn Batta'nın kendi zamanındaki insanlarla olan durumuna benzemektedir. O kendi durumunu şöyle anlatmaktadır:

"Seferde olsun hazarda olsun, bana en yakın olanlarla en uzak olanların, arif olanlarla münkir olanların bana karşı takındıkları tavra hayret ediyorum: Mekke'de, Horasan'da ve diğer yerlerde benimle aynı fikirde olan veya muhalif olan pek çok kişiyle karşılaştım. Bunlar beni kendi görüşlerine uymaya, onu onaylamaya ve şahitlik etmeye çağırıyorlar. Söylediklerini tasdik eder ve -bu zamandakilerin yaptığı gibi- onaylanmasına izin verirsem benim de onların görüşlerini kabul ettiğimi söylerler. Onların söylediklerinden bir harfe veya yaptıklarından (ufak) bir şeye karşı tereddüt göstersem beni muhalif diye isimlendirirler. Yaptıklarından ve söylediklerinden herhangi birisine karşı Kitab ve sünnetten bir delil getirsem beni Hârici olarak damgalarlar. Tevhid konusunda onlara bir hadis okusam beni Müşebbihe olarak damgalarlar. Okuduğum hadis ru'yet konusunda olursa beni Sâlimî olarak damgalarlar. İman konusunda olursa beni Mürcie'ye nisbet ederler. Okuduğum hadis, ameller konusunda olursa beni Kaderiyyeci olarak isimlendirirler.

Marifet konusunda olursa beni Kerrâmiye'ye nisbet ederler.

Hız. Ebû Bekir ve Hız. Ömer'in faziletiyle ilgili bir hadis okursam beni Nâsibî olarak damgalarlar.

Ehl-i Beyt'in fazileti hakkında bir hadis okusam beni Rafîzî olarak isimlendirirler.

Bir ayetin veya hadisin tefsiri hakkında sükût etsem de onlar hakkında âyet veya hadisin dışında başka bir şeyle cevap vermesem beni Zahirî diye isimlendirirler.

Başka şeylerle cevap versem Bâtînî diye isimlendirirler.

Teville cevap verirsem Eş'arî olarak isimlendirirler.

İkisini de reddetsem Mu'tezilî olarak isimlendirirler.

Kıraat gibi sünnetler hakkında bir hadis okusam beni Şafîi diye isimlendirirler.

Kunut hakkında olursa Hanefî^[70] olarak isimlendirirler.

Kur'an hakkında bir hadis okusam Hanbelî olarak isimlendirirler. Her birinin kabul ettikleri haberlerden kuvvetli olanı/tercih edileni zikretsem -çünkü hükümde ve hadiste iltimas/tafüt tutma olamaz- o zaman da onların tezkiye ettiğine dil uzatıyor derler. Sonra bundan daha tuhaf olanı da şudur: Onlar Hz. Peygamber (s.a) hadislerinden bana okudukları şeylerin içinden diledikleri şeyi bana isim olarak veriyorlar. Bu adamların bazılarının muvafakat gösterirsem diğerleri bana düşman kesilirler, hepsine de şirin görünmeye çalışırsam Allah Teala'yı kızdırmış olurum. Onlar Allah'a karşı benden hiçbir şeyi savamazlar. Ben Kitab'a ve sünnete bağlıyım. Kendisinden başka ilah olmayan Allah'a istiğfar ederim. O, affedicidir, merhametlidir."

Abdurrahman İbn Batta'nın anlattığı şeylerin tamamı budur. Allah rahmet eylesin sanki o, herkesin dilinden konuşmuştur. Bu ithamlara maruz kalmayan çok az meşhur âlim veya anılmış faziletli insan bulursun. Çünkü muhalefetin içine hevâ ve heves karışabilir. Belki de sünnetin dışına çıkmanın sebebi onu bilmemektir. Heva ve hevesin peşinden gitmek muhaliflerde galip olan bir durumdur. Hal böyle olunca sünnet ehline sünnet dışı diye saldırır, ona iftiraya yönelir. Sözlerini ve davranışlarını kötüler ve bu tür yakıştırmalarda bulunur.

Sahabilerden sonra âbidlerin efendisi olan Veysel Karanî'den^[71] şöyle dediği nakledilmiştir:

"İyiliği emretmek ve kötülüğü engellemek mümini dostlarından/arkadaşlarından eder. Onlara iyiliği emrederiz, onlar bizim şeref ve namusumuza dil uzatırlar ve bu konuda kendilerine fasıklardan yardımcıları da bulurlar. Hatta çok ağır suçlamalarda bulunurlar. Allah'a yemin olsun ki ben (yine de) onların içinde bu işin hakkını vermekten vazgeçmeyeceğim."^[72]

İslam'ın Garipliğinin Sebebi

Bundan dolayıdır ki İslam, başlangıcındaki garip haline tekrar dönmüştür. Çünkü ilk/orijinal haliyle ona uyanlar azdır. Ona muhalif olanlar ise çoğalmıştır. Sünnetin izleri silinmiş, bidatler boyunlarını uzatmışlardır. Halk bu Bid'atlerin nerelere kadar girdiğini bilemez hale gelmiştir. Böylece Hz. Peygamber'in bu sahih hadisinde verilen haber gerçekleşmiştir.

Allah'a hamd olsun, O'nun lütfettiği hidayet var olduğu halde sünnet dışı tutum ve davranışlarla karşılaştığım zaman ben, Rasulullah'ın uyardığı, sakındırdığı, sapıklık ve yoldan çıkma olarak beyan ettiği ve ilim adamlarının ayırt edip tanıttığı bütün bid'atleri gücüm yettiğince kendilerinden sakınırım diye sürekli olarak araştırdım. Bu Bid'atlerin neredeyse söndüreceği sünnetleri, belki en güzel şekilde onlarla amel ederek ortaya çıkarır ve kıyamet gününde de, sünneti ihya edenlerden sayılırım ümidiyle araştırdım, inceledim.^[73]

Her Bid'at Bir Sünneti Öldürür

Çünkü seleften gelen haberlere göre, ortaya çıkan her bid'at, karşılığında sünnetlerden birisini öldürür. İbn Abbas'tan^[74] şöyle dediği rivayet edilmiştir:

"İnsanların başına öyle bir zaman gelecek ki bid'ati icad edecekler, sünneti öldürecekler. Hatta o kadar ki bidatler dirilecek, sünnetler ölecek."

Bazı haberlerde şöyle denilir:

"Kişi daha hayırlı bir sünneti terketmedikçe bir bidati ihdas edemez.

"Lokman İbn Ebi İdris el'Havlânî'den^[75] rivayet edilmiştir; o şöyle diyordu:

İnsanlar ne zaman dinlerinde bir bid'at ihdas ederlerse, onunla birlikte mutlaka kendilerindeki bir sünneti rafa kaldırmış olurlar.

Hassan İbn Atyye^[76] şöyle demiştir:

Bir millet ne zaman dinlerinde bir bid'at çıkarırsa Allah da onların sünnetlerinden o kadarını çekip çıkarır ve bu sünnet kıyamete kadar onlara geri gelmez. Bu manada söylenmiş daha başka pek çok söz vardır. İnşallah ilerideki açıklamalarda yeri geldikçe bunlar da görülecektir.^[77]

Sünnetin İhyasını Teşvik

Sünnetin ihya edilmesini teşvik için pek çok şey söylenmiştir. İbn Vehb^[78] Hz. Peygamber'den (s.a) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Kim, benden sonra öldürülmüş sünnetlerimden bir sünnetimi diriltirse, o sünnetle amel edenlerin sevablarında hiçbir eksiklik olmaksızın aynısı ona da verilir. Kim, Allah ve Rasulü'nün razı olmadığı sapık bir Bid'ati çıkarırsa, o bid'atle amel edenlerin günahlarından hiçbir şey eksilmeksizin aynı günah ona da yazılır."^[79]

Bu hadisi aynı manada bazı farklı lafızlarla Tirmizi rivayet etmiştir ve hadisin hasen olduğunu söylemiştir.

Tirmizi, Enes'ten rivayet etmiştir; Enes şöyle anlatır: Rasulullah (s.a) bana şöyle buyurmuştur:

"Evladım! Yapabiliyorsan kalbinde hiç kimseye karşı, hiçbir zaman kin ve nefret besleme." Sonra bana şöyle dedi:

"Evlâdım, işte bu, benim sünnetimdir. Kim benim sünnetimi diriltirse beni seviyor demektir. Kim beni severse cennette benimle beraberdir." ^[80] Hadis bu şekliyle hasen-garıptir. ^[81]

Bu Kitabın Yazılışındaki En Büyük Sebep

Bu konuyu araştırmak ve incelemek suretiyle ben de "sünneti ihya edip bid'ati öldürenler" kervanına katılmayı ümit ettim. Zamanla ve araştırmalar devam ettikçe bid'atler ve sünnetler konusunda şeriat tarafından hükümleri belirlenen temel esasları ve bu temel esaslar üzerine bina edilen teferruata dair çok çeşitli bilgileri bir araya getirdim. Bu bilgilerin zihinde doğduğu tertip üzere bulunması çok güçtür. Gönül bu bilgileri yaymaya meyillidir ve sünnetlerle bid'atler arasında meydana gelen karışıklığı ortadan kaldırmak için kuvvetli bir talep olduğunu görür. Çünkü bid'atler çoğaldığı, zararı yaygınlaştığı, kötülükleri etrafa dağıldığı, sonrakiler onları suskunlukla karşıladığı, daha sonra da bu bid'atleri tanımayan veya bid'atlerle mücadele etme görevini yerine getirmeyen nesiller geldiği zaman bu bid'atler sanki gerçekten sünnetlermiş ve şeriat koyucu tarafından konulmuş şer'i hükümlermiş gibi görülmeye başlanır.

Böylece meşru olanla gayr-i meşru olan birbirine karışır, saf sünnete müracaat eden kişi, yukarıda da geçtiği gibi sanki sünnetin dışına çıkmış gibi algılanır. (Sünnetle bid'at) birbirine karışır. Bu konuda bilgisi olanların böyle bir eseri meydana getirmedeki sorumlulukları daha da büyüktür. Özellikle bu konuda yazılmış çok az kitap vardır ama onlar da yeterli değildir. Bununla beraber bu gün böyle bir işe girişecek kişiye yardım edecek kimse de yoktur. Fakat kendisine yardımcı olacak kimseler onu yeryüzünde ebedileştirirler; âdet ve alışkanlıklar kalplerde yerleştikten sonra sünneti ayakta tutanlara ve bid'atlerle mücadele edenlere karşı çıkanlar yeryüzünde tehditvâri ve saldırgan bir tavırla çalılı çalılı yürürken ve onu şiddetli bir işkenceye tâbi tutmak isterlerken hakkın yayılmasında acze düşülmesin diye ona destek verirler. Çünkü o, onların kalplerde yerleşmiş olan alışkanlıklarını reddediyordu. Bu alışkanlıklar ibadet, ettikleri bir din ve yolundan gittikleri bir şeriat gibi amellerinin içinde dolaşıyordu. Bu konularda uzman olup olmadıkları belli olmayan bazı şeyhlerle birlikte babaları ve dedelerinin yaptıklarından başka da ellerinde bir delilleri yoktur. Babalarına ve şeyhlerine muvafakat gösterdikleri zaman onların selef-i sâlihe muhalif olmalarına aldırış etmezlerdi. Benzeri bir durumla karşılaşan kimse, Allah kendisinden razı olsun, Ömer İbn Abdilaziz'i ^[82] kendisine örnek alır. O, şöyle demişti:

Ben öyle bir konuya el atıyorum ki bu konuda Allah'tan başka yardım edecek kimse yoktur. Büyükler onunla yok olup gittiler, küçükler onunla büyüdüler. Yabancılar onu iyice öğrendiler, Araplar ona yöneldiler. Hatta onu din olarak kabul ettiler ve onun dışında bir gerçeği görmediler. ^[83]

Şu anda sözünü ettiğimiz konuyla ilgili olarak bizim durumumuz da böyledir. Ancak bu konu ihmale gelmez. Güçlü ve yetenekli olan kişilerden hiç kimsenin bu konuyu tam olarak öğrendikten sonra azim ve kararlılıkla, öğrendiklerini yaymaktan başka bir şey yapması caiz değildir. Muhalifler istemese de onların istememesi, nurunun yükselmemesi ve ışığının açığa çıkmaması için hakkın aleyhine bir delil olamaz. Ebu Hureyre'ye ulaşan senediyle Ebu't-Tâhir es-Silefi ^[84] şu hadisi tahric etmiştir: Hz. Peygamber (s.a) Ebû Hureyre'ye ^[85] şöyle buyurmuştur:

"Ey Ebû Hureyre! İnsanlara Kur'an'ı öğret ve öğren. Sen bunu yaparken ölürsen Kabe'nin ziyaret edilişi gibi melekler de senin kabrini ziyaret ederler, insanlar istemeseler de onlara benim sünnetimi öğret. Sıratında bir an bile durmadan cennete girmek istersen Allah 'ın dininde kendi kafandan bid'at çıkarma." ^[86]

Ebû Abdillah İbn el-Kattan dedi ki:

Bütün bunların hepsini yapmayı Allah Teala Ebû Hureyre'ye nasibetmiştir. O hep Kur'an okutmuş, insanlar isteseler de istemeseler de sünneti anlatmış ve bid'ati terk etmiştir. Hatta o kadar ki hatadan tam manasıyla uzak kalmak için, rivayet ettiği şeylerden hiçbirini tevil etmemiştir.

Ebu'l-Arab et-Temîmi ^[87] İbn Ferrûh'tan ^[88] nakleder; İbn Ferruh, Mâlik İbn Enes'e ^[89] şöyle yazar:

"Bizim beldemizde bid'atler çoğaldı." Bid'atçilere karşı çıkmak için bir kitap yazdığımı bildirir. İmam Malik ona şu cevabı yazar:

"Bunu kendi zannına dayandırırın hata edeceğinden ve kendini tehlikeye sokacağından korkarım. Bid'atçilere ancak konuya hâkim ve kendisine itiraz edemeyecekleri şekilde onlara ne diyeceğini bilen bir kimse karşı çıkarsa bunda bir sakınca yoktur. Ama bunu başkası yaparsa, onlara yanlış şeyler söylemesinden, onların da bu hataları benimsemelerinden veya onların kendisine galip gelmelerinden ve neticede daha fazla azgınlaşıp aynı yolda devam etmelerinden korkarım." ^[90]

Bu sözler benim gibilerin atılgan değil çekingen/ihtiyatlı olmasını gerektirir. Bu kötülüklerin yayılması, bunlarla amel edenlerin çoğalması ve bid'at sahiplerinin ortaya çıkması, bu konuda güçlü ve yetenekli olanların çekingen değil, cesur olmasını gerektirir. Çünkü bid'atler yayılmış ve bid'atçiler gemi aızıya almıştır. ^[91]

İbn Veddah ^[92] birden fazla kişiden naklederek şunu anlattı: Esed İbn Musa, ^[93] Esed İbn el-Furat'a ^[94] şöyle yazdı: Bil ki ey kardeşim, sana bu mektubu yazmamın sebebi, Allah'ın lutfuyla insanlara iyilik yapmış olmanı, sünneti ortaya koyan güzel bir davranış içinde bulunmanı, bid'atçileri ayıplamam, onları diline dolamam ve kötülemeni, beldedeki ahalinin eleştirmesidir. Halbuki Allah Tealâ bid'atçileri böylece seninle engelledi, ehl-i sünneti seninle güçlendirdi, bid'atçilerin ayıplarını ve kusurlarını ortaya çıkarmak suretiyle seni kuvvetlendirdi. Allah böylece onları alçalttı ve bid'atlerini gizlemek mecburiyetinde kaldılar. Allah'ın sevabıyla sevin ey kardeş. Namaz, oruç, hac ve cihat gibi en güzel amellerinle O'nun huzuruna varmaya hazırlan. Bu ameller nerede,

Allah'ın Kitabını ikame etmek ve Rasulünün sünnetini ihya etmek nerede? Hz. Peygamber (s.a) iki parmağını birleştirerek:

"Kim benim sünnetimden bir şeyi ihya ederse ben ve O, cennete şu ikisi gibi bir arada oluruz."^[95] Buyurdu. "Hangi davetçi benim bu sünnetime çağırır da bu çağrıya uyulursa kıyamete kadar buna uyanların alacağı sevabın aynısı o çağrıyı yapan için de vardır."^[96]

Ey kardeşim başka bir ameliyle kim bu sevaba ulaşabilir? (Esed, İbn el-Furat) şunu da söyledi:

İslama karşı kurulan her bid'at tuzağını engelleyecek ve onun alametlerini anlatacak bir Allah dostu mutlaka vardır. Ey kardeş, sen bu fazileti iyi değerlendir ve Allah'ın dostlarından ol. Hz. Peygamber (s.a), Yemen'e gönderdiği zaman Muaz'a^[97] tavsiyelerde bulundu ve şöyle dedi:

"Allah Teala'nın bir kişiye seninle hidayet etmesi senin için şundan şundan daha hayırlıdır."^[98]

Hz. Peygamber insanların hidayeti konusunda söylenecek söze çok büyük önem verirdi. Bu sözü sen de bir fırsat olarak değerlendir ve sünnete çağır. Tâ ki bu konuda insanlar sana karşı bir yakınlık duysunlar ve senin başına bir şey geldiği zaman senin yerine geçecek bir cemaat oluşsun. Bunlar senden sonra insanlara önderler olurlar ve rivayette de bildirildiği gibi kıyamete kadar bunun sevabı senin için olur. O halde basiret ve samimi bir niyetle çalış ki Allah bid'atçı, yolunu şaşırılmış kişiyi seninle doğru yola geri döndürsün. Böylece Peygamberi'nin (s.a) halefi olursun. Allah'ın Kitabını ve Peygamberinin sünnetini ihya et. Şüphesiz sen buna benzer başka hiçbir amelle Allah'a kavuşamazsın.^[99]

Esed ibn el-Furat'ın sözlerinden nakletmek istediklerim burada sona erdi. Bu sözler, Ömer İbn Abdilaziz'den (r.a) insanlara yapmış olduğu bir hitabeden nakledilenlerle beraber bid'atlere karşı cesur olunması görüşünü güçlendiriyor. Onun hutbesindeki sözlerinden birisi de şudur:

"Allah'a yemin olsun ki öldürülmüş bir sünneti ayağa kaldırmış, diriltmiş, bir bid'atı öldürmemiş olsaydım, aranızda bir an bile yaşamak istemezdim.

İbn Vaddah, Kitabu'l-Kat'an ve Hadisu'l-Evzâide, el-Hasen el-Basri'nin^[100] şöyle dediğini nakleder:

"Allah'ın yeryüzünde nasihatçı kulları daima bulunacaktır. Bunlar kulların yaptıkları işleri/amelleri Allah'ın Kitabına arz edecekler, Kitaba uygun gelirse Allah'a hamedecekler, ona aykırı görürlerse dalalette olanın dalâletini, hidayette olanın hidayetini Allah'ın Kitabıyla bilip tanıyacaklardır.

İşte onlar Allah'ın halifeleridirler."^[101] Aynı kitapta Süfyan'dan^[102] şöyle dediği nakledilir:

"Hakkın yolunu tutunuz, hakkı tutanların sayısının azlığı sizi ürkütmesin. Aksi halde iki görüş arasında tereddüt vakî olur."

Sonra bu konuda ben, kendilerine kalbimin derinliklerinde yer verdiğim ve gönlümün ilâcı mesabesinde gördüğüm bazı arkadaşlarımla fikirlerimi aldım. Onlar bunun yapılmasını şeriatın kesin bir talebi ve şartlar gereği, yerine getirilmesi zorunlu bir görev olarak gördüler. Nihayet ben, bid'atleri, onun hükümlerini, usul ve furû olarak onunla ilgili meselelerin beyanını ihtiva eden bir kitap yazmak için Allah'a istihare ettim ve bu kitabı "el-İ'tisam" diye isimlendirdim. Allah'tan bunu bir amel-i sâlih kılmasını, faydasını gölge gibi uzatmasını, kısaltmamasını, bu konuda çekilen sıkıntıların ve meşakkatlerin ecrini ve sevabını eksiksiz vermesini diliyorum. Güç ve kuvvet ancak yüce Allah ile beraberdir.

Bu kitapta söz, babların tamamı içerisinde hedeflenen gayeye uygun olarak sınırlandırılmıştır. Her babın içerisinde, o baba ait meselelerin ve bu meselelerle birlikte sürüklenip gelen ilgili teferruatın gerektirdiği fasıllar vardır.^[103]

[1] Kehhâle Ömer Rıza. Mu'cemul-Müellifin (Beyrut ts) 1/118

[2] Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

[3] Hayatı ve eserleriyle ilgili olarak bkz; Ahmed baba et Timbukti, Neylü'l İbtihâc bi Tatrîzi'd-Dibâc. (Trablus ts.)

1/46-7; Muhammed Mahlûf, Şecerâtu'n Nûri'z-Zekiyye (Beyrut 1349) 1/231; İsmail Paşa, İdâhu'l-Meknun (İst. 1951) 1/18; Abdülvahhâb b. Mansûr, A'lâmu'l-Mağribi'l-Arabi (Rabat. 1978) 1/132-4; Serkis, Mu'cemu'l-Matbûâti'i-Arabiyye (Kahire 1346) 1/1090-K Ziriklî, el-A'lâm (Kahire 1964) 1/71; Kettâni, Fihrisü'l-Fehâris 1/134; Brockelman, GAL Suppl. 2/374-5 (Leiden 1938); el-Tûnikî, Mu'cemu'l-Musannifin 4/448-54 (Beyrut 1921); Abdülmüteâl es-Saidî, el-Müceddidûn fi'l-İslâm s. 307-12 (yy.ty.); Fikri Zeki el-Cezzâr, Medâhü'l-Müellifin ve'l-A'lâmi'l-Ara-Arab (Riyad 1992)2/754.

İmam Şatibi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/7.

[4] el-Muvâfakât fi Usûli's-Şeria (Kahire t.s.)1/24

[5] Şütübî. El-İ'tisâm (Beyrut 1411/1991), 1/18-19

[6] Kehhâle a.g.e., 1/11

[7] el-İ'tisâm. 1/19/21 (Beyrut 1411/1991)

[8] İmam Şatibi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/8-10.

[9] İmam Şatibi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/10.

[10] İmam Şatibi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/10.

[11] İmam Şatibi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/10-11.

[12] İmam Şatibi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/11.

[13] el-İ'tisâm, 1/26

İmam Şatibi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/11-12.

[14] İmam Şatibi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/13-14.

[15] İmam Şatibi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/15-16.

^[16] İmam Şatibi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/17-18.

^[17] Kitabın mukaddimesi için biz bu başlığı koyduk. Burada müellifin kendisini bir mukaddimeyle bağlamadığı görülüyor. Kitapta mukaddimeyin terketmenin kesinlikle bid'at olduğunu iddia ederek onun gerekliliğini savunanların (görüşünün) aksine bu, önceki müelliflerin pek çoğununun âdetidir.

^[18] Müellif, Ebu Hureyre'nin Rasulullah'tan (s.a) rivayet ettiği: *"Allah'a hamd ile başlamayan her söz cüzzamlıdır/sakattır"* hadisi ile amel ederek hamd ile başlamıştır. Bu hadisi Ebu Davud rivayet etmiştir: 21 Bâbu'l Hedy fi'l Kelâm/4840. Bu hadisi İbn Mâce de Ebu Hureyre'den nakletmiştir: 19 Bâbu Hutbeti'n-Nikâh/1894, İbn Mâce "Allah'a hamd ile başlamayan her söz..." lafzıyla rivayet, etmiştir. Hadis ayrıca Ahmed'in Müsned'inde 2/359 "O ebterdir, veya akta'dır." İfadeleriyle geçer. Ebter, akta' ve eczem aynı manaya gelir (Lisanu'l-Arab, 1/205): güdük, kesik ve sakat demektir.

^[19] Burada kader meselesindeki sahih bir hadise işaret edilmektedir. Çünkü Allah Teâlâ mahlukatı yaratmış, onların kaderlerini takdir etmiş, ecellerini ve geleceklerini yazmıştır. Hz. Ali'den şöyle dediği rivayet edilir: Hz. Peygamber'in (s.a.) yanında oturuyor idik, O şöyle dedi:

"Sizden hiç kimse yoktur ki cennetteki yeri ve cehennemdeki yeri yazılmış olmasın."

Bunun üzerine dedik ki:

"Ey Allah'ın Rasulü! Öyleyse her şeyi oluruna bırakalım olmaz mı?"

Rasulullah dedi ki:

"Hayır siz çalışıp amel edin, zira herkes ne için yaratılmışsa o kendisine kolaylaştırılacaktır." Sonra şu ayeti okudu:

"Kim başışta bulunur, günahattan kaçınır ve dinin güzeline tasdik ederse, biz de ona hayır ve kolaylık yolunu kolaylaştırırız...." Buharî, 65 Kitabü't Tefsir, 92: Süretü'l-Leyl 5. bab 4947.

^[20] *"Biz ona iki yolu göstermedik mi?"* (Beled:10) ayetinden alınmıştır.

^[21] Ra'd: 15

^[22] Fırka-yı Naciye, ifrat ve tefritin ortasındaki ehli'sünnet ve'l-cemaat fırkası olup "kurtuluşa erenler" anlamındadır

^[23] el-Firaku'l-Mukassıra, Allah'ın hakkını terk eden (O'nun sıfatlarını iptal eden) fırkalar. Bunlardan her bir fırka tefritteki derecesine göre bu işte ileri gitmişlerdir

^[24] el-Firaku'l-Gâliye. Allah hakkında aşırıya giden (Allah'a ait olmayan sıfatları ona nisbet eden) fırkalar. Bunlar da ifrattaki derecelerine göre bu konuda aşırı gitmişlerdir.

^[25] İmam Şatibi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/19-20.

^[26] "Başladı" diye tercüme ettiğimiz kelimeyi müellif meçhul kalıbında budi-e diye kullanmıştır. Fakat Nevev'nin Şerhu Müslim'deki tesbitine göre hadisin rivayetlerinde bu kelime be-de-e olarak, yani malum kalıbında geçer.

^[27] Müslim, İman, Babu Bed'il-Islami Gariben; Tirmizî, İman, 13; Ebu Davud, Rıkkak, 42; İbn Mâce, 36 Fiten, 15; Ahmed, 1/358, 4/73.

İmam Şatibi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/21.

^[28] İslamın başlangıcı "ile kastedilen, Hz. Peygamber'in (s.a) gönderildiği dönem ve miladî 6. asırdaki insanların durumudur. "İslamın sonu" ifadesiyle de âhir zamanda insanlarda meydana gelecek olan aşırı bozulma kastedilmiştir. Elbette o zaman da İslama bir dönüş olacaktır. Fakat islamın başlangıcıyla bunun farkı şudur: Birincisinde Peygamberlik ve Peygamber vardır; ikincisini bir yenileştirme ve Peygamberin mesajının yeniden ihyası söz konusudur.

^[29] Bu ifade Ahzâb Sûresi 45. Âyetten alınmıştır.

^[30] Ankebût: 65

^[31] Sâd: 5

^[32] Kâf: 3

^[33] Enfâl: 32

^[34] Şuarâ: 70-74

^[35] Zuhruf- 21.22

^[36] Zuhruf- 24

^[37] Kâfirûn Sûresi

^[38] Enam: 90

^[39] Şûra: 13, İmam Şatibi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/22-24.

^[40] İmam Şatibi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/25.

^[41] Kader, Allah'ın eşya hakkında vermiş olduğu ve mutlaka gerçekleşecek olan hükümdür. Kaderiyye ise kaderi inkar eden topluluğa verilen isimdir. Allah Teala şöyle buyurur: *"Şüphesiz biz her şeyi bir kadere göre yaratmışız."* (Kamer: 49) Yani Allah her şeyin belirli bir zaman ve mekanda meydana gelmesini takdir etti hükmetti. (Lisanu'l Arab. 5/35451 el-Fisal. 3/31)

^[42] Haricîler: Bunlar, ilk olarak Sıffîn savaşında Hz. Ali'ye karşı çıkan topluluktur. Bunlar bu tavırlarıyla dine de karşı çıkmış oldular. Hz. Ali'ye başkaldıranların ve dinden çıkanların en aşırısı el-Eş'as İbn Kays ve Mes'ud et-Teymi'dir. (el-Milel ve'n-Nihal alâ Hâmişî'l-Fisal, 1/123)

^[43] Bu hadisi Müslim, Zekât kitabı 37. babta 143 numarada bu lafızla rivayet eder. Ayrıca aynı babın 147 numaralı hadisinde "terakiyehum" lafzı yerine "hanâcirahum" lafzıyla geçer.146. Hadiste ise "Yetlûne kitaballahi natben leyyinen" lafzıyla geçer. Yani "Allah'ın kitabını çok iyi ezberlediklerinden çok sür'atlı, lafızlarını eğerek bükerek ve manalarını bozarak okurlar" demektir. Bu hadis ayrıca Ebu Davud'da 4764 ve 4765 numaralarda rivayet edilmiştir

^[44] Kur'an'ın zahirini alırlar demek, Kuran'ın gayesini, sebep-i nüzulü ve sünneti bilmeden, nasıssın dış görünüşüne sarılırlar demektir.

^[45] İmam Şatibi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/26.

^[46] Ebu Davud, Kitabü's-Sünne, bâbu Şerhü's-Sunne, h.no:4596 ve 4597; Tirmizî, Kitabü'l-İman. bâbu iftirakü hâzihi'l-Umme, h.no:2641.

Tirmizî der ki' Bu hadisin Ebu Hureyre yoluyla rivayet edilmiş olamı hasen-sahihtir. Bu hadisi Abdullah İbn Amr da şn lafızlarla merfû olarak rivayet etmiştir: *"Ümmetime, İsrailoğullarının başına gelen, tıpatıp gelecektir. Hatta öylesine ki, onlardan birisi annesi ile zina etse ümmetimin içinde de bunu yapan birisi bulunacaktır. İsrailoğulları yetmişiki fırkaya ayrılmıştır. Ümmetim ise yetmişüç fırkaya ayrılacaktır. Bunlardan tek fırka hariç, hepsi cehenneme girecektir."*

Dediler ki:

Ya Rasulallah! O kurtulan fırka hangisidir?

"Benim ve ashabımın bulunduğu yol üzere olanlardır." buyurdu.

Tirmizî bu rivayeti aktardıktan sonra şöyle dedi:

Bu hadis, hasen garib bir hadistir ve müfessirdir/öncekini tefsir eder. Bu hadisin başka bir yoldan gelişini bilmiyoruz. Bunun senedinde Abdurrahman İbn Ziyad el-İfrikî vardır. Sa'd, Avf İbn Mâlik ve Abdullah İbn Ömer'den de bu manada hadisler rivayet edilmiştir.

Ahmed bu hadisi Müsned'inde Ebu Hureyre'den aynı lafızlarla 2.Cilt 233. s. ve ayrıca Enes'ten 3. Cilt, 120. s. de rivayet, etmiştir, İbn Mâce, Kitabü'l-Fiten, Bâbu iftirakü'l-Ummet'de 3991 ve 3992 no'lu hadis olarak rivayet etmiştir, metni daha kısadır.

Zevâid'de şöyle denilir:

Avf İbn Malik hadisinin isnadına yöneltilen tenkitler vardır.

Râşid İbn Sa'd hakkında Ebû Hatim:

O saduktur/doğrudur demıştır. Abbad İbn Yusufun, İbn Mâce'den başka hadisini tahrir eden yoktur ve onun bu hadisten başka da rivayet ettiği bir şey yoktur, İbn Hibban onu sikât/güvenilir kişiler arasında zikretmiştir. Seneddeki diğer kişiler de sikadır-güvenilirdir.

Suyûtî. el-Câmiu's -Sağır'de şöyle der:

Hadis sahihtir. Suyûtî bu hadisi ed-Dürü'l-Mensûr' da muhtelif rivayetlerle zikretmiştir.

İbn el-Cevzî, Telbîsu İblîs isimli eserinin 18. Sayfası ve devamında, hadisin rivayetleri ve sahihliği hakkında birtakım sözler söyledikten sonra söz konusu fırkaların isimlerini sıralar.

"Benim ümmetim de ayrılacaktır" sözünün anlamı, âlimlerce tercih edilen görüşe göre, İslama icabet eden ve dini kabul eden icabet ümmetidir. Bu şekilde, yetmiş üç fırkaya ayrılmaktan kastedilen, dinin esaslarında meydana gelen kötülenmiş ayrılıktır. Ümmetin dinin teferruatındaki ayrılığına gelince bu kötülenmiş değildir. Sen de biliyorsun ki dinin teferruatında ayrılığa düşen fırkaların hepsi, dinin temel esaslarında ittifak etmişlerdir ve birbirlerini de sapıklıkla itham etmemişlerdir. Dinin temel esaslarında ayrılığa düşenlere gelince bunlar birbirlerini tekfir etmişler ve sapıklıkla itham etmişlerdir. Hadiste zikredilen sayı ise çokluğa hamledilir. Esaslar ve teferruatıki bütün fırkalara bakılacak olursa bunların sayısı yüzleri geçer. Fakat şayet dinin esaslarında ayrılığa düşen fırkalara bakılacak olursa bunları sınırlandırmak mümkündür. Çünkü bunlar bu sayının çok çok üstünde bölümlere ayrılırsalar bile asılları bu miktara ulaşır. Şöyle demek daha uygundur: Bu sayı bu miktara mutlaka ulaşır ve ondan eksik olmaz fakat şayet bunun da üstüne çıkarsa bunda anlaşılacak bir durum yoktur. (Bezlul-Mechûd 18/117'den biraz kısaltılarak alınmıştır.)

Bu hadisi Abdurrazzak, el-Musannefte c.X.s.156'da: Taberânî, el-Kebîr' de; İbn Adiy. el-Kâmil'de; İbn Asâkir ve Ebû Nuaym. el-Hilye'de Avf İbn Mâlik'ten ve Taberânî, el'Evsaf'ta Enes'ten rivayet etmiştir. el'Kenz sahibi de (yani Kenzu'l-Ummâl müellifi) kitabının 1. Cilt 203. ve 210. sahifelerinde 1052, 1053, 1054, 1055, 1056 ve 1057 no'lu hadislerinde bunu söylüyor.

^[47] "Siz, sizden önceki insanların yollarına uyacaksınız" hadisi şu kaynaklarda geçiyor:

Buhârî, el'İ-tisam, Babu "letettebiunne senene men kâne kablekum". h.no: 7319,

Ebu Hureyre'den şu lafızlarla:

"Benim ümmetim, kendinden önceki ümmetleri karşı karşıya, arşın arşın takib etmedikçe kıyamet kopmayacaktır."

Denildi ki:

yollarında gidilenler, Fars ve Rum gibi milletler midir?

Resulü Ekrem onlara:

"Başka insanlardan kim var ya?" buyurdu. Buhârî, bu hadisi Kitabı'l-Enbiya, Babu ma zükira an beni İsrail, h.no-3456'da yine Ebû Said el-Hudrî'den onun birinci rivayetindeki lafızların aynısıyla fakat "lev dehalü fi cuhri dabbın" yerine "lev selekü cuhra dabbın" şeklinde rivayet etmiştir.

Bu hadisi Müslim, Kitabı'l İlim, Babu İttiba Sünen-i Yehûdi ve'n Nasara h.no-2669: Ebu Said el-Hudrî'den aynı lafızlarla rivayet etmiştir. İbn Mâce. Kitabı'l-Fiten, Bâbu İttiraku'l-Umem, h.no:3994, Ebû Hureyre'den rivayet etti. ez-Zevâid'de bu rivayet hakkında: isnadı sahihtir ve râvileri güvenilir kişilerdir, denilmiştir.

İmam Ahmed, Müsnedinde Ebu Hureyre'den c.II. s.327.450, 511. 527 de ve Ebu Said'den c.III, s.84, 89 ve 94'de rivayet etmiştir.

İmam Nevevî, Şerhu Müslim, 16/219'da şöyle dedi: Bu, küfürde değil, masiyetlerde ve muhalefette onlara aşırı bir şekilde uymaktan bir temsildir. Bu hadiste Hz. Peygamber'e (s.a) ait bir mucize görülmektedir. Çünkü onun haber verdiği bu durum aynen gerçekleşmiştir.

^[48] Yani "Siz, sizden önceki insanların yollarına karşı karşıya, arşın arşın uyacaksınız." hadisi, "Yahudiler yetmiş bir fırkaya ayrılmıştı...." hadisinden daha geneldir. Çünkü ayrılmadan söz eden hadis, hevâ ehline ait bir durumu anlatıyor. Yani dinin temel esaslarında ayrılığa düşüp, hatta bazıları bu yüzden dinin dışına çıkan kişilere işaret etmektedir. İlkisine gelince o, muhalif davranışlarda daha genel bir durumu ifade etmektedir. Yani kişiyi dinin dışına çıkarmayan ameller, ibadetler ve tekliflerdeki bid'atlere işaret etmektedir.

^[49] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/27-28.

^[50] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/29.

^[51] Yusuf: 103

^[52] Sebe: 13

^[53] Yusuf: 38

^[54] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/29-31.

^[55] Ebu'd-Derda: Uveymir, bir rivayete göre Amir İbn Zeyd İbn Kays el-Ensârî'dir. Künyesi Ebu'd-Derda'dır. Uveymir'in onun lakabı olduğu da söylenir. İsmi konusunda ihtilaf edilmiştir. Künyesiyle meşhur olmuştur. Değerli bir sahabidir. Rasulullah (s.a) ile birlikte bulunduğu ilk savaş Uhud Savaşıdır. Âbid ve zâhid bir zâttır. Hz. Osman'ın halifeliğinin sonlarında h.32 yılında vefat etmiştir. Bir rivayete göre o tarihten sonra da yaşamıştır. (el-Meârif, 268; el-Takrib. 2/91; el-Cerhu ve't-Ta'dil, 7/26; eş-Şezerat, 1/39; Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ. 2/235)

^[56] Evzâî. Abdurrahman İbn Amr İbn Yuhmid Ebû Amr. Evzâ denilen yere mensup olduğu için böyle meşhur olmuştur. Onlar Hemedan'dan gelip oraya yerleşmişlerdir. Şamlıların imamıdır. Rekabet edilemez, değerli bir fakihdir. Sika dır/güvenilir. Yedinci tabakadandır. Hicri 157 yılında vefat, etmiştir. (el-Meârif, 496; et.-Takrib, 1/493; el-Mizan, 2/570; Tezkiratu'l-Huffaz, 1/178; el-Cerhu ve't-Ta'dil, 5/266)

^[57] İshâ İbn Yusuf İbn Ebi İshak es-Subeyfî Ebû İsrail. Küfeli'dir. Murabıt olarak Şam'a yerleşmiştir. Zehebi der ki: Onun hadisi İbn Araf'e'nin cüzünde âli isnad olarak yer alır. Sikadır, güvenilir. İbn Sa'd der ki: Sikadır, sağlamdır. Sekizinci tabakadandır. Hicri 187 yılında vefat, etmiştir. Başka bir rivayete göre h.191 yılında vefat etmiştir, (et Takrib 2/103; el-Cerhu ve't-Ta'dil. 6/291; et-Tehzib. 8/212; el-Mizan, 3/328; et-Tezkira, 1/279)

^[58] Ümmü'd-Derda: Onun ismi Cüheyme'dir. Bir rivayete göre de Hüceymetü'l-Evsâbiyyetil-Humeyriyyeti'd-Dimeşkiyye'dir. Ümmü'd-Derdâ es-Suğra diye bilinir. Meşhur sahâbi Ebu'd-Derda'nın (r.a) eşidir. Bir de Ümmü'd-Derda el-Kübra vardır, bu o değildir. Çünkü Kübrâ yani büyük olan Ümmü'd-Derda, meşhur olan görüşe göre Hz. Osman'nın (r.a) hilafeti döneminde ve Ebu'd-Derda'dan senelerce önce vefat etmiştir. Yukarıdaki rivayetin sahibi olan küçük (Suğra) Ümmü'd-Derda ise kuvvetli olan görüşe göre Ebu'd-Derda'dan sonra. Abdümelik İbn Mervan'ın hilâfeti zamanında vefat etmiştir. Hüceyme (yani küçük Ümmü'd-Derdâ) bir hanımefendi, âlim ve fakih idi. Tâbiindendi. Kocasından, Selman'dan. Ka'b İbn Asımdan. Hz. Aişe'den ve Ebu Hureyre'den ve daha pek çok kişiden rivayette bulunmuştur. (Siyeru A'lâmi'n-Nubela. 4/277; Tezkiratu'l-Huffaz, 1/50; Tehzibu't-Tehzib, 12/465)

^[59] Enes İbn Mâlik; Değerli bir sahabidir. Adı: Enes İbn Mâlik İbn Nadr İbn Damdan Ebû Hamza el-Hazreci el-Ensari'dir. Hz. Peygamber'in (s.a) hizmetçisi dir. Hicri 92 veya 93 yılında yüz yaşını geçmişken vefat etti. (et-Takrib, 1/84; el-Cerhu ve't-Ta'dil, 2/286; et-Tehzib, 1/376; Sikâtu İbn Hibban, el'Bidaye ve'n Nihaye, 9/94; Siyeru A'lâmi'n-Nubela, 3/395.)

^[60] Meymun İbn Mihran: Ebu Eyyub, Meymun İbn Mihran el-Cezerî er-Rakî el'Fakih. Küfe'de büyüdü, sonra Rakka'ya yerleşti. Amr, Zübeyr, Ebu Hureyre, Aişe ve İbn Abbas gibi sahabenin (büyüklerinden) hadis rivayet etmiştir. Zâhid, âbid, güvenilir, doğru ve âlim bir zâttır. Çok sayıda kişi kendisinden hadis rivayet etmiştir. Hicri lifi veya 117'de vefat etmiştir. (Tehzibu't-Tehzib. 10/390; Şezeratü'z-Zeheb, 1/154)

^[61] Sehl İbn Sa'd İbn Malîk: es-Sâidi el-Hazrecî el-Ensârîdir. (Künyesi) Ebu'l' Abbas 'tır. Hz. Peygamber'in ashâbından geride kalan en uzun ömürlü kişilerdendir. Kendisi de, babası da sahabidir. Sahâbilerden Medine'de en son vefat eden kişi odur. Yüz seneden fazla yaşayanlardandır. Onbeş yaşındayken Hz. Peygamber'in huzurunda karşılıklı olarak birbiriyle lanetleşen karıkoçaya şahit olur. (el-Cerhu ve't-Ta'dil, 4/148; Meşâhîru Ulemâi'l-Emsar 114; Üsdül-Gâbe, 2/472; Tehzibu't-Tehzib, 4/252; Şezeratü'z-Zeheb; 1/99; el Bidaye ve'n-Nihaye, 9/83; el-İstiab, 664)

^[62] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/32-33.

^[63] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/34.

¹⁶⁴ Öyle anlaşılıyor ki geçmiş halifeler -özellikle halifeler için- dua etmek bid'at değildir. Bid'at olan şey, bunu devamlı yapılması gerekli bir zorunluluk haline getirmektir. Çünkü gerek onlar gerekse mümin olarak vefat etmiş geçmişlerimiz için her zaman ve her yerde dua etmek meşrudur. Bu işi hutbeye tahsis etmek veya bunu bir zorunluluk haline getirmek uygun değildir.

¹⁶⁵ Esbağ İbn Halil, Kurtuba fakihî ve müftüsü Ebu'l Kasım el-Endelüsî el-Mâlikîdir. Sahnun'dan, Yahya İbn Yahya'dan ve pek çok kişiden ilim almıştır. 90 sene kadar yaşamış, hicri 273 yılında vefat etmiştir. (Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ, 13/202; Mizânul İtidal, 1/269; Lisau'l Mizan, 1/458)

¹⁶⁶ İzz İbn Abdisselam Şafîî mezhebinin önde gelen alimlerindedir, h.787 de doğmuş, h.866'da vefat etmiştir. (el-Bidaye ve'n-Nihaye, 7/427; Şezerat, 5/301)

¹⁶⁷ Alimlerimizden çoğu bu bid'ate mübtelâ olmuşlardır

¹⁶⁸ el-Muvafakat, müellifin telif ettiği eserlerin en büyüğüdür, hatta konusunda yazılan eserlerin en büyüğüdür. Konusu Usul-i Şeriat, onun hükümleri ve hikmetleridir. Usûl kitaplarını araştıran bir kimse bu kitabın bir benzerinin olmadığını ve onun yeniden şerh ve tahkik edilerek kadru kıymetinin ümmete gösterilmesi gerektiğini görür. Şeyh Diraz ed-Dimyâtî bu eserin talikini yaptı, oğlu da bazı hadislerini tahkik etti ve Beydun el-Beyrutî de bu tahkikli nüshayı bastı. Fakat bu kitap daima ilim, hayır ve bereketlerle doludur. (Bu kitap üzerinde yapılacak çalışmada) yarışacak başka kimse var mı?

¹⁶⁹ Müellif burada câhîl ve ahmak tasavvüfçulara işaret ediyor. Bunlar kendilerinin ilim sahibi olduklarını ve halkın hidayeti için görevlendirildiklerini iddia ederler. Halbuki halkın içinde hidayetden uzak olanlar onlardır.

İstersen şöyle de dersin:

Onlar gerçek tasavvuftan ve gerçek tasavvüfçulardan en uzak kişilerdir.

Nitekim müellif de:

Bunlar tasavvüfçulara hiç benzemezler, demiştir.

¹⁷⁰ Vitirde devamlı kunut yapmayı kastediyor. Çünkü bu, Hanefî fıkhnın özelliklerindedir. Sabah namazında vitir yapmaya gelince bu şâfiilerde vardır.

¹⁷¹ Veysel Karani: Örnek bir zahittir. Zamanında ki tabiiilerin ileri gelenlerinin en büyüğüdür. İsmi ve künyesi Ebu Amr Uveys İbn Amir İbn Cüz İbn Mâlik el-Karanî el-Murâdî el-Yemânî'dir. Onun Medine'ye geleceğini Hz. Peygamber (s.a) müjdelemiştir. Sahihu Müslim ve diğer kaynaklarda anlatıldığına göre Hz. Ömer onunla karşılaşmıştır. Hz. Peygamber (s.a), Hz. Ömer'e ve Hz. Ali'ye onunla karşılaştıkları zaman kendisinden dua talep etmelerini, çünkü onun duasının müsteeap olduğunu söylemiştir. Sıffin savaşında Hz. Ali'nin saflarında savaşırken şehit olmuştur. H.33. (Siyeru A'lâmi'n-Nubela, 4/19; Şezerât, 1/46; Tabakât İbn Sa'd. 6/61, İsabe, 500; Tehzib, 1/386; Üsdu'l-Ğâbe, 1/151; Hilye, 2/79.)

¹⁷² İmam Şatibi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/35-38.

¹⁷³ İmam Şatibi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/38.

¹⁷⁴ Abdullah İbn Abbas, Hz. Peygamber'in (s.a.) amcasının oğlu ve büyük bir sahabidir. Hicretten üç sene önce doğmuştur. Hz. Peygamber dinde fakih olması ve Kur'an'ın te'vili konusunda (uzman olması için) kendisine dua etti. Allah'ın lutfuyla bu dua gerçekleşti. Büyük bir alim olduğunda görüşleri birliği vardır. En çok hadis rivayet edenlerdendir ve meşhur Abâdile'den (Abdullah'ların) birisidir. Hicri 68'de Tâifte vefat etmiştir. (el-Meârif, 123; Takrib, 1/425; Tezkiratu'l-Huffâz, 1/40; el-Cerhu ve-t-Tadil, 5/116; Siyeru A'lâmin-Nubelâ, 3/331)

¹⁷⁵ Lokman İbn Ebi İdris el'Havlâni: Lokman İbn Âzizillah Ebû İdris el-Havlâni, Dimeşk kâdisidir. Kaynaklarda biyografisi hakkında yeterli bilgiye rastlamadım.

¹⁷⁶ Hassan İbn Atryeye: Ebu Bekir el-Muhâribî'dir. Güvenilir, âlim, âbid, zahit ve takva sahibidir. Kaderiyecilikle suçlanmıştır. Zehebî, o görüşten döndüğünü söylemiştir. Hicri 130'da vefat etmiştir. (Tehzib, 2/2511 el Cerhu ve't-Ta'dil, 3/236; Hilye, 6/70; Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ, 5/466)

¹⁷⁷ İmam Şatibi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/39.

¹⁷⁸ İbn Vehb: Abdullah İbn Vehb İbn Müslim'dir, İmam ve Şeyhu'l-İslâm'dır. Künyesi Ebû Muhammed el-Fihri'dir. Hicri 125 yılında doğmuştur. Bazı küçük tabiiilerle karşılaşmıştır. Bir ilim deposu ve amel hazinesidir. Pek çok kişi kendisinden rivayette bulunmuştur. İlimi ve şöhreti yaygındır. Sikadır, güvenilir bir kişidir, müftüdür, fakihdir. Hicri 297 yılının Safer ayında vefat etmiştir. (Tezkira; 1/403; Şezerat, 1/347; el-Cerhu ve't-Ta'dil, 5/189; Takrib, 1/46; Siyeru A'lâmi'n Nubelâ, 9/223; Tehzib 6/71.

¹⁷⁹ Hadisi bu lafızla İbn Mâce, Mukaddimede ve Men ahya sünneten kad ümetet babında, 210 numarada rivayet etmiştir. Müellifin de dediği gibi bu hadisi Tirmizi rivayet etmiştir ve şöyle demiştir: Hadisi hasendir. Hadisi İbn Mâce ve Tirmizi, Kesir İbn Abdillâh'dan; o, babasından; o da dedesinden rivayet etmiştir. Alimler bu/ Kesir'i zayıf görmüşlerdir. Fakat hadisi kuvvetlendirecek ve onu hasen derecesine ulaştıracak başka şahitler vardır. Hadis Tirmizi'nin el-Ahzû bi's-sünne bâbında 2817 no ile rivayet edilmiştir.

¹⁸⁰ Müellifin de dediği gibi bu hadisi Tirmizi rivayet etmiştir. Fakat müellifin ibaresinde bir farklılık vardır. Tirmizi'nin Enes'ten yaptığı rivayette "*Kim benim sünnetimi ihya ederse beni ihya etmiş olur*" ibaresi geçer. (Tirmizi, K. İlim, Babu el-Ahzu bi's-Sünne ve'tinabi'l-Bid'a, h.no: 2678) Tuhfe müellifi şöyle der; Mevcut nüshalarda üç yerde böyle geçer. Mişkât'ta ise bu hadisin "*kim sünnetimi ihya ederse beni sevmiş olur*" ibaresiyle üç yerde geçtiği ifade edilir. Anlaşıyor ki bazı Tirmizi nüshalarında da böyle geçmiştir... (Tuhfetu'l Ahvezi, 7/371.)

¹⁸¹ İmam Şatibi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/40.

¹⁸² Ömer İbn Abdilaziz İbn Mervan. Müminlerin emiri, âdil devlet başkanı, Enes İbn Mâlik'ten rivayette bulunmuş ve onun arkasında namaz kılmıştır. Sika, güvenilir, âlim, fakih ve takva sahibidir. Pek çok hadis rivayet etmiştir. Halifeliği iki sene sürmüştür. Hicri 101 yılında kırk yaşlarında iken vefat etmiştir. (el-Meârif, 3fi2; İ'safu'l-Mubatta', 31; Takrib, 2/59; Tezkiratu'l-Huffaz, 1/118; el-Cerhu ve't-Ta'dil 6/122; Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ, 5/114; Şezerâtü'z-Zeheb,1/119).

¹⁸³ Halife Ömer İbn Abdilaziz şunu demek istemektedir: İnsanlar içinde öyle bid'atler ortaya çıkmıştır ki, babaları o bid'atler üzerine öldüler, çocuklar o bid'atler üzere terbiye edilip yetiştirildiler. Yabancılar onları öğrendiler ve onlara geçtiler. Araplar da o bid'atlerle beraber oldular. Bidatler o dereceye ulaştı ki insanlar bid'atın sünnet, sünnetin bid'at olduğuna inanmaya başladılar. Bu işlere el atmak ve her şeyi aslına döndürmek için Allah'tan bu konuda yardım istenmesi ve bu işlerin düzelmesi için O'nun yardım ve desteğinin alınması gerekir. Böylece kötülükler değişmiş, bid'atler ölmüş, sünnetler dirilmiş, iyilikler yayılmış ve insanlar Allah'ın emirlerine bağlanmış olurlar. İdareciler bu çok önemli işi gerçekleştirirlerse faydalı olacağı umulur ve etkisi büyük olur.

¹⁸⁴ Ebû Tâhir es-Silefi: Büyük bir alim, hafız, müftî, Şeyhu'l-İslâm ve uzun ömür sürenlerin onuru. Ahmed İbn Muhammed İbn İbrahim el-İsbahâni el-Cirvânî. Hicri 475 senesinde doğdu ve 106 yaşında vefat etti. Zehebî, onun biyografisi için yaklaşık 40 sayfa ayırmıştır. (Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ, 5/21 Vefâyâtül-A'yan. 1/150; el-Iber, 4/227; Tezkira, 4/1298)

¹⁸⁵ Ebu Hureyre: Önde gelen bir sahabidir. Künyesi, Ebû Hureyre ed-Devisi el-Yemani'dir. En sağlam hadis hafızlarının başta gelenidir. Kuvvetli görüşe göre ismi Abdurrahman İbn Sahr'dır. Sahabiler ve tabiiilerden pek çok kişi ondan hadis rivayet, etmiştir. Yine kuvvetli olan görüşe göre Rasûlullah'a, Ebu Bekir'e, Ömer'e, Osman'a, Aişe'ye ve diğerlerine ait ilimleri en çok muhafaza eden kişi odur. (Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ, 2/578; el-Meârif, 277) el-İstîâb, 4/1768; Hilyetül-Evliya, 1/376; el-Bidaye ve'n-Nihaye, 8/103; Tehzib, 12/262; el-İsabe 12/63; Şezerât 1/63.)

¹⁸⁶ Bu rivayete elimdeki kaynaklarda rastlamadım.

¹⁸⁷ Ebu'l-Arab et-Temimi: Büyük bir âlim. müftî ve çeşitli ilimlerin uzmanıdır. İsmi ve künyesi: Ebu'l-Arab. Muhammed İbn Ahmed İbn Temim İbn Temmam el-Mağribî el-İfrikî. Dedesi Afrika'nın emirlerindedir. Pek çok kişiden ilim almıştır. Eserler vermiştir. Hicri 333 yılının zilkade ayında vefat etmiştir. (Tezkiratu'l-Huffaz, 3/889; Meâlimü'l-İman, 3/42; Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ, 15/394).

^[88] İbn Ferrûh: Medine müftisi ve âlimi Ebû Abdîrrahman İbn Ferrûh Ebu Abdîrrahman el-Kuraşî et-Teymî. Teymlilerin Rabîâtür-Rey diye meşhur olan mevlası, Münkedir oğullarının mevlâlarından. Enes İbn Malik. Said İbn el-Müseyyib ve daha pek çok kişiden rivayette bulunmuştur. Müctehit imamlardandır. Hicri 136 senesinde Medine'de vefat etmiştir. Belki de söz konusu bu mektubu da Medine'de iken İmam Malik'e yazmıştır.

Öldüğü gün İmam Malik şöyle dedi:

Fıkha tadım veren şey gitti. (Siyeru A'lami'n-Nubelâ, 6/89; Şezerat, 1/194; Tezkira, 1/157; Vefayâtü'l-A'yân; Sıfatu's-Safve, 2/83)

^[89] Mâlik İbn Enes: Hicret yurdunun (Medine'nin) İmam Mâlik İbn Enes İbn Mâlik İbn Ebi Amir İbn Emr el-Eshabi İbn el-Hâris Ebû Abdillâh el-Medenî el-Fakîh. Hadisleri ilk tasnifeden ve toplayandır. Çok sayıda kişi kendisinden rivayette bulunmuştur. Müttakilerin reisi, sağlam (müsbet) kişilerin büyüğüdür. Buhari der ki, En sağlam senedli rivayetlerin tamamı Mâlik, Nâfi' ve İbn Ömer kanalından gelir. Yedinci tabakadandır. (el-Meârif, 498; et-Takrib, 2/223; el-Cerhu ve'f Ta'dil, 8/204; Tezkira, 1/407; Şezerât, 289; Sikât, 7/459; Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ, 8/48.)

^[90] İmam Mâlik bu cevabıyla şunu kastetmiştir: Bid'atçilere ancak onlara cevap verebilecek güçte olan onların iddialarını çürütebilecek ve en kuvvetli delillerle onları reddedebilecek yeteneğe sahip kimseler karşı koyabilirler. Böyle bir gücü ve yeteneği yoksa bu işi terk etmelidir. Çünkü başarısız olursa onların görüşleri daha fazla yayılır, halk daha fazla etkilenir.

^[91] Müellifin sözü şu anlama gelir: Bidatçilerin savaşını geri püskürtmek için şiddetle cesaretle ve onurlu bir şekilde onların önüne durmak, hatta onlarla savaşmak bir zorunluluk haline gelmiştir. Çünkü onlar sünnete karşı şiddetli bir savaş açmışlardır. Gemi azya almışlardır, tabiri de bu harbin şiddetini gösterir.

^[92] İbn Veddâh: Ebû Abdillâh Muhammed İbn Veddâh İbn Buzey' el-Mervânî. Endülüs meliki Abdurrahman İbn Muaviye ed-Dâhil'in mevlâsıdır. Hicri 199 yılında doğmuştur. Hadis âlimidir, hadis yollarını ve illetlerini çok iyi bilir, insanlar ondan çok şey nakletmişlerdir. Züht ve takva sahibidir. İlmî yaymada çok sabırlıdır. Çok iffetli ve dürüsttür. Allah Endülüs halkını onunla menfaatlendirmiştir. (Siyarı A'lami'n-Nubelâ, 13/445; Şezerat, 2/194; Tezkira, 2/646; Mizanu'l-İtidal, 4/59)

^[93] Esed İbn Musa: Sika'dır. Pek çok eserin sahibidir. Künyesi ve ismi: Ebu Said Esed İbn Musa İbn İbrahim İbn el-Halife el-Velid İbn Abdilmelik İbn Mervan el-Kuraşî el'Emevi el-Mervânî el-Mısırlı 80 sene yaşamış ve h.212 yılında vefat etmiştir.

Buhari der ki:

Hadiste meşhurdur. Esedü's-Sünnet (Sünnetin aslanı) da denilir. Buhari onu şahit olarak gösterir. (el-Cerhu ve't-Ta'dil, 2/338; Tezkiratu'l-Huffaz, 1/402; Mizânul-İtidal, 1/207; Tehzibu't-Tehzib, 1/261; Şezeratü'z-Zeheb, 2/27; er-Risaletü'l-Mustadrafe, 61; Siyeru A'lami'n-Nubelâ, 10/162)

^[94] Esed İbn el-Furat: Büyük bir âlim, kadı ve idarecidir. Mücahitlerin öncüsüdür. Künyesi Ebû Abdillâh'tır. Harran'lıdır, sonra Mağripli olmuştur. H.144 senesinde Harran'da doğmuştur. Afrika'da yöneticilik görevi almıştır. İnsanlar kendisinden İlim almışlardır. H.213 yılı Rebiu'l-Ahîr ayında Sicilya yarımadasındaki bir beldenin fethinden sonra vefat etmiştir. (Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ, 10/225; Vefeyâtü'l-A'yan, 3/152; Şezerat, 2/28, Meâlimü'l-İman, 2/3)

^[95] Manası doğrudur, bunu teyit eden başka deliller de vardır, fakat aynı ibareyi herhangi bir kaynaktan bulamadım.

^[96] Bunun manası da doğrudur. Bunu teyit eden başka deliller de vardır. Fakat aynı ibareyle bir kaynaktan bulamadım.

^[97] Muaz İbn Cebel İbn Amr İbn Evs el'Ensârî el-Hazrecî. Künyesi, Ebû Abdîrrahman el-Medenî'dir. Sahabenin ileri gelenlerindedir. Akabe, Bedir ve diğer bütün önemli olaylara tanıklık etmiştir. Hz. Peygamber (s.a) zamanında Kur'an'ın tamamını toplayan dört kişiden biridir. Ahkam ve Kutan ilminde zirvedir. Sahabenin içinde helâl ve haramı en iyi bilendir. Sahabeden büyük bir topluluk kendisinden rivayette bulunmuştur. Bunların arasında Câbir, İbn Ömer ve Ebû Musa da vardır. Hicri 18 senesinde Şam'da Amvas taununda vefat etti. (Siyeru A'lami'n-Nubelâ, 1/19, el-Cerhu ve't-Ta'dil, 8/244; İ'safi'l-Mubatta; 39; Tehzib, 10/186; el-İsabe, 9/219; Şezerat, 1/29; el'İber, 1/22; el-İstiaab, 10/104; el-Hilye, 1/228)

^[98] Hz. Peygamber'in Muaz İbn Cebel'e tavsiyelerini ihtiva eden bu hadis şu kaynaklarda geçmektedir.

Buharî, Cihad 102 No: 2942; Fedâilü's-sahabe 9 No: 3701; Müslim, Fedâilü's-sahâbe; Müsned 5/238, 5/333.

^[99] Müellifin, Esed İbn Musa'nın, Esed İbn el-Furat'a yazdığı mektuptan naklettiği bu bölüm, sünneti neşir, onu ihya ve bid'atleri öldürüp onlarla mücadele ile meşgul olan, özellikle Allah'ın kendilerine ilim ve yetki verdiği kimseler için gerçek bir tavsiye niteliğindedir. Bu konuda gayret gösteren kimse Hz. Peygamber'in (s.a) gerçek bir halifesidir.

^[100] El-Hasen: Ebû Said el-Hasen İbn Ebil-Hasen el-Basri. Babası. Ensar'ın azatlısı Yesâr; annesi Hz. Peygamber'in (s.a) eşi Ümmü Seleme'nin azatlısı Hayre'dir. Hz. Ömer'in (r.a) halifeliliğinin sona ermesinden iki sene önce doğdu. Vâdi'l-Kurâ'da yetişti. Sika/güvenilir, fakih ve meşhur bir zâttir. Onun pek çok sayıda mürsel rivayeti vardır. Ebû Hureyre'den ve çok sayıda sahabiden de tedlis yoluyla rivayette bulunmuştur. el-Bezzar der ki: Kendilerinden doğrudan işitmediği pek çok kişiden rivayette bulunurdu. Üçüncü tabakanın başında yer alır. Yaklaşık 90 yaşlarında iken h.110 yılında vefat etmiştir. Pek çok kişi kendisinden hadis rivayet etmiştir. (Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ, 4/563; el-Meârif, 440; et-Takrib, 1/165; Tehzib, 2/231; Tezkira, 1/71; el-Mizan, 1/483; el-Cerhu ve't-Ta'dil, 3/40)

^[101] Allah rahmet eylesin, Hasan-ı Basri'nin bu sözü tabiiiler hakkında (beslenmesi gereken) hüsnu zanna göre yorumlanır. Yoksa bunu zamanımızda birisi söylemiş olsa sünnet lafzını da Allah'ın Kitabıyla birlikte zikretmekle yükümlü tutarız ve bu söz o zaman şöyle olur: "Kulların amellerini Allah'ın Kitabına ve Peygamberinin sünnetine arz ederler." Sözün devamı da şöyle olur- "dalalette olanın dalâletini, hidayette olanın hidayetini Allah'ın Kitabı ve Peygamber'in sünnetiyle bilirler." Çünkü tabiiiler özellikle tabiiilerin ileri gelenlerinden olan Hasan-ı Basri gibileri ne söylediklerini gayet iyi biliyorlardı. Ancak Hâriciler ve Zındıklar, Rasulullah'a iftira ederlerken aptalca şeyler yapıyorlardı. Onlar güya Rasulullah'ın şöyle dediğini iddia ediyorlardı: Size benden bir hadis ulaşırsa onu Allah'ın Kitabı'na arz edin; Ona uymasa onu ben söylemişimdir, uymazsa ben söylememişimdir. Bu, sünneti hafife alan tehlikeli bir yalandır. Hasan-ı Basri'nin böyle bir sözü olamaz. Fakat bu, meşru amellerin korunması ve Kitap ve sünnete nisbetlerinin doğruluğunun araştırılması gayesiyle söylenmiş bir sözdür. Allah'ın halifeleri sözü, Allah'ın yaratıkları içinde O'nun vekilleri demektir. Bunlar Allah'a çağırılır ve kullara Allah'ın dinini öğretirler. Allah'tan haber verirler. Adeta Allah Teala kendisine çağırılan âlimleri halk içinde kendisinin halifeleri yapmıştır.

^[102] Süfyan İbn Uyeyne İbn Ebi İmran Ebû Muhammed el-Hilâlî. Kufelidir. Sonra Mekke'li olmuştur. Hicri 107'de doğmuştur. Sika'dır, hafızdır, imamdır, hüccettir. Harem-i şerifte hadis anlatmıştır. Âlimler onunla delil getirmede ittifak etmişlerdir. Son günlerinde hafızası değişmiştir. Zaman zaman sika râvilerden tedlis yapmıştır. 8. tabakadandır. H.198 senesi Recep ayında vefat etmiştir. (Siyeru A'lami'n-Nubela, 8/454; elvMeârif, 506; Takrib, 1/312; Tehzib, 4/104; Tezkira, 1/262; el-Mizan, 2/170! el-Cerhu ve't-Ta'dil, 4/225.)

^[103] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/41-46.

1- BID'ATIN TARİFİ, İÇERİĞİ VE SEMANTİĞİ

Terk Bid'ati

1- BID'ATIN TARİFİ, İÇERİĞİ VE SEMANTİĞİ

"Bid'at" kelimesinin aslı, geçmişte örneği olmaksızın bir şeyi bulup çıkarmak demektir.

"Gökleri ve yeri yoktan var eden Allah'tır."^[1] âyetindeki bed'i kelimesi bundan türemiştir; gökleri ve yeri geçmişte bir örneği olmaksızın yaratan demektir.

"De ki: Ben Peygamberlerin ilki değilim."^[2] âyetindeki anlamı ise şudur: Allah'tan kullarına mesaj getiren ilk kişi ben değilim; bilakis benden önce de pek çok peygamber gelmiştir. "Önceden hiç kimsenin gitmediği bir yoldan ilk defa gitti" anlamında "ibtedea fulânun bid'aten" denilir. Güzellikte benzeri olmayan ve beğenilen bir şey hakkında "haza emrun bed'iun" denilir. Sanki onun gibi ve ona benzer bir şey önceden görülmemiş, demektir. Bid'at'e de bu anlamından dolayı bid'at ismi verilmiştir. İzlenilsin, üzerinden gidilsin diye böyle bir şeyin ortaya çıkartılmasına "ibtida'i" yani bid'at çıkarmak denir. Bu şekilde yapılan şeyin görüntüsüne "bid'at" denilir. Bu şekilde yapılan işe de "bid'at" denilir. Kelimenin bu anlamından dolayı şeriatla delili bulunmayan amele de "bid'at" denilir. Bu, lügatteki daha özel bir anlamı, inşaallah ileride de yapılacak izaha uygun olarak genelleştirmektedir. .

Fıkıh Usulü ilminin bildirdiğine göre kulların fiilleri ve sözleriyle ilgili hükümler^[3] üç kısımdır:

1. Emir manasını gerektiren hükümler. Bunlar da iki kısımdır:

a) Vâciplik ifade eden emirler.

b) Mendupluk ifade eden emirler.

2. Nehiy manasını gerektiren hükümler. Bunlar da iki kısımdır:

a) Mekruhluk ifade eden nehiyeler

b) Haramlık ifade eden nehiyeler.

3. Muhayyerlik^[4] manasını gerektiren hükümler. Bu da ibaha/mübahlık^[5] demektir.

Kulların fiilleri ve sözleri şu üç kısmın dışına çıkmaz:

1. Yapılması istenilen şeyler,

2. Terk edilmesi istenilen şeyler

3. Yapılması veya terk edilmesi serbest bırakılan şeyler.

Terk edilmesi istenilen şeyler, sadece diğer iki bölümdekilere muhalif olduğu için terki istenilen şeylerdir. Fakat bunlar da iki kısımdır:

Birincisi: Başka bir şeye bakmaksızın sadece yukarıdaki birinci ve üçüncü bölümlere muhalif oluşlarından dolayı yasaklanarak terki istenilen şeylerdir. Eğer bu, haram kılınmış bir şeyse fiil, masiyet ve günah diye isimlendirilir, o fiilin failine de âsi ve günahkâr denilir. Eğer haram kılınmış bir şey değilse failine böyle bir isim verilmez ve başka bir yerde açıklanacağı üzere af kapsamına girer. Yapılan fiile göre buna caiz veya mubah da denilemez. Çünkü bir şey hem caiz, hem de yasaklanmış olamaz. Buna zıtların birleşmesi denilir, (zıtlar birleşemez.) İkincisi, sınır koyma, nitelikler belirleme, (edasına) devam ederken muayyen şekillere veya muayyen zamanlara bağlı kalma gibi şeriatın zahirine muhalif olduğu için yasaklanarak terki istenilen şeylerdir.

Bid'at ve bid'at icat, etmek işte budur. Böyle bir şey yapana mübtedi' (bid'atçı) denilir. O halde bid'at "Allah'a daha çok ibadet etmek maksadıyla girilen ve sonradan ortaya konulan dini görünümlü bir yol' dan ibarettir. Bu tarif, örf ve âdetleri bid'at anlamının dışında tutanların görüşüne göre yapılan bir tariftir. Bunlar bid'at kavramının içine sadece ibadetleri dahil etmektedirler. Günlük hayatla ilgili amel ve davranışları da bid'at kavramının içine dahil edenlerin görüşüne gelince onlar derler ki:

"Bid'at, sonradan ortaya konulan dini görünümlü bir yol olup, dini yola hangi maksatla girilirse o yola da aynı maksatla girilir."

Bu tarifteki kelimelerin açıklanması gerekir. Yol kelimesi, üzerinde gidilmek için sınırları çizilen yer demektir. Ancak bu yol din ile kayıtlanmıştır. Çünkü bid'at, dinde icad edilen ve sahibi tarafından dine ilave edilen bir şeydir. Şayet özellikle dünya işleriyle ilgili bir konuda sonradan icad edilmiş bir yol olsaydı buna "bid'at" denilmezdi. Meselâ daha önce olmayan fabrikalar ve beldeler kurmak gibi.

Din konusunda tutulan yollar, şeriatte aslı/dayanağı olanlar ve şeriatte aslı/dayanağı olmayanlar diye kısımlara ayrıldığına göre, tarifte kastedilen şey -ki o, sonradan ortaya konulan kısımdır- dinde aslı olan yolların dışında kalmıştır. Yani bid'at, Sâri (kanun koyucu) tarafından önceden örneği verilmediği halde sonradan icad edilen yol demektir. Çünkü bid'atin en önemli özelliği Şâriin belirlediği sınırların dışına çıkan bir şey olmasıdır. Bu kayıtlı, sarf ve nahiv ilmi, lügat ilmi, usulü fıkıh, usulü din ve şeriate hizmet eden diğer ilimler gibi dini ilgilendiren şeylerden ilk bakışta sonradan uydurulmuş gibi görülen her şey bid'at kavramının dışına çıkar. Çünkü bu ilimler ilk dönemlerde mevcut olmasalar da asılları şeriatte mevcuttur. Çünkü meselâ, Kur'an'ın i'rabı nakle dayanır. Lisan ilimleri Kur'an ve sünneti doğru anlamada rehberlik ederler. O halde bunlar aslında şer'i lafızlarla kulluğun nasıl yapılacağını gösteren ilimlerdir. Bu lafızlar şer'i manalara delalet ederler. Sözü edilen ilimler şer'i lafızlardan onların anlamlarının nasıl çıkarılacağını ve ibadetlerin nasıl edâ edileceğini öğreten ilimlerdir. Fıkıh usulünün anlamı, külli delilleri araştırıp bulmaktan ibarettir. Tâ ki müctehidin elinin altında bulsun, isteyen de istediği zaman bunlara kolayca ulaşabilsin.

Usulü din, yani kelâm ilmi de böyledir. Nasıl ki fikhın konusu ibadetlerle ilgili tafsilî delilleri belirlemekse kelâmın konusu da tevhid ve tevhidle ilgili olarak Kur'an ve sünnetteki delillerle onlardan kaynaklanan delilleri belirlemektir.

Eğer bu ilimlerin bu şekilde tasnif edilmeleri bid'attir denilirse bunun cevabı şudur:

Bunun şeriatte bir aslı/dayanağı vardır. Hadis de buna delâlet eder, Buna dair özel bir delilin olmadığı kabul edilse bile şeriat bir bütün olarak bunun kabulüne delâlet eder. Bu, mesalih-i mürsele kuralından çıkarılmıştır. Açıklaması inşaallah ileride gelecektir.

Bu ilimlerin şer'i bir aslının olduğunu kabul eden görüşe göre şüphesiz şeriate hizmet eden bütün ilimler buna dahildir. Onların delilleri de cüz'i/hususî değil, küllî'dir/şeriatın bütünüdür. O halde bu ilimler kesinlikle bid'at değildir.

Bu ilimlerin şer'i bir aslının olduğunu kabul etmeyen görüşe göre bu ilimlerin bid'at olmaları gerekir. Bunlar bid'at, olan ilimler kapsamına girdiği zaman kabih/kötü olurlar. Çünkü ileride inşaallah açıklanacağı gibi her bid'atın bir sapıklık olduğunda şüphe yoktur.

Bundan dolayı mushafların yazılması ve Kur'an'ın (bir kitap halinde) toplanması da kabih/kötü bir şey olurdu. Halbuki böyle bir iddianın bätül/geçersiz olduğunda icmâ vardır. O halde bunlar bid'at değildir.

Bunun da şer'i bir delilinin olması gerekir. Halbuki bu delil, istidlalden başka bir şey değildir, O da şeriatın bütününden çıkarılmıştır.

(Mushafların yazılması ve Kur'an'ın cem'i gibi) cüz'i bir meselenin meşruluğu masâlih-i mürsele^[6] ile sabit olduğu zaman mutlak, yani bir kayda bağlı olmayan maslahatlar da bu delil ile sabit olur.

Buna göre, nahi v ilmi veya lisan ilimleri veya usul ilimleri gibi şeriate hizmet eden diğer ilimlerin hiçbirisi asla bid'at olarak isimlendirilemezler.

Bunları bid'at olarak isimlendirenler, Hz. Ömer'in (r.a) Ramazan geceleri teravih namazlarının cemaatle kılınmasını bid'at olarak isimlendirmesinde olduğu gibi bununla ya mecazi manayı kastetmişlerdir ya da hangi şeylerin bid'at, hangi şeylerin sünnet olduğunu bilmemektedirler.

Bid'atin tarifinde geçen "dini görünümü yol" tabiri gerçekte öyle olmadığı halde şer'i yola benzeyen, hatta aşağıda sıralanacağı üzere pek çok yönden şeriate aykırı bir yol demektir:

Şeriatte olmayan sınırlar koymak bunlardan birisidir. Mesela bir kimsenin hiç oturmadan ayakta, gölgelenmeden güneşte durarak, kendini ibadete vererek ve sebepsiz yere sadece belli şeyleri yiyerek ve giyerek oruç tutmayı adaması gibi.

Şeriate aykırı yönlerden bir diğeri, topluca tek bir ağızdan zikir yapmak ve Hz. Peygamberin (s.a) doğduğu günü bayram yapmak gibi muayyen şekillere ve keyfiyetlere bağlı kalmaktır.

Bunlardan birisi de şeriatte buna dair herhangi bir belirleme olmadığı halde muayyen ibadetleri hep muayyen vakitlerde yapmaktır. Meselâ Şaban ayının 15. günü devamlı oruç tutmak ve o geceyi ibadetle geçirmek gibi.^[7] Sonra bid'atin meşru/şer'i şeylere benzer yönleri de vardır. Şayet bid'at, meşru şeylere benzememiş olsaydı bid'at olmazdı. Çünkü o zaman onlar günlük hayatla ilgili amel ve davranışlar olurdu.

Yine bid'atçı onu sünnete benzetmek işi yapar. Böylece o, bununla başkasına sünnet işliyormuş izlenimini verir ya da işlediği bid'at kendisine sünnetmiş gibi gelir. Çünkü insan meşru olana benzemeyen bir şeyin peşinden gitmek istemez. Böyle bir bid'ati işlemekle her hangi bir yarar elde edemez, herhangi bir zararı gideremez ve başkaları da onun peşinden gitmez.

Bu sebeple bid'atçının hayırlı insanlar içindeki makam ve mevki bilinen bir şahsa uyduğunu iddia ederek de olsa meşru gibi görünen şeylerle bid'atini desteklediğini görürsün.

Cahiliyet dönemi Araplarının Hz. İbrahim'in dinini değiştiren kendilerini mazur göstermek için, ihdas ettikleri/uydurdukları şeyleri nasıl tevil ettiklerini görürsün. Mesela putperestliklerini şu sözlerle tevil ederler:

"Onlara bizi sadece Allah'a yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz derler"^[8]

Kureyşliler, Harem hudutlarının dışına çıkarsak ona saygısızlık etmiş oluruz, diyerek Arafat vakfesini terk ederlerdi. İçinde Allah'a karşı günah işlediğimiz elbiselerle tavaf etmeyiz, diyerek Kabe' yi çıplak olarak tavaf ederlerdi. Meşru imiş gibi göstermeye çalıştıkları buna benzer daha pek çok davranışları vardır. Hal böyle olunca Müslümanların önde gelenlerinden sayılan ya da kendisini öyle gören kişiler için ne söylenebilir? Onlar (bid'atte kendilerini savunmak için) bunu haydi haydi yaparlar. Onlar isabet ettiklerini zannettikleri halde hata eden kişilerdir. Bu durum belli olduğuna göre "meşru olan şeylere benzeme" unsurunu bid'at tarifinin içine almanın bir zorunluluk olduğu anlaşılır.

"Allah'a daha çok ibadet etmek maksadıyla girilen bir yoldur", sözü de bid'atin manasını tamamlar. Çünkü bid'ati meşrulaştırmaktaki maksat budur.

Allah'a daha çok ibadet etme arzusunun temelinde de ibadete-yönelmeyi teşvik eden naslar vardır. Çünkü Allah Teala şöyle buyurur:

"Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım."

Bid'atçı de sanki bu manayı kastettiğini zanneder. Şâriin koyduğu kuralların ve sınırların yeterli olduğunu anlayamaz. Bu konudaki emrin mutlak oluşundan kendince birtakım kurallar ve düzenlemeler koyma, ibadetleri için vesileler ihdas etme lüzumunu hisseder. Bununla beraber nefislerdeki kendini gösterme arzusu ya da güven duygusu da işin içine karışır.

Ayrıca nefisler devamlı olarak hep aynı ibadetleri yapmaktan/bıkkınlık duyar ve usanır. Daha önce bilmediği yeni bir şeyi yaptığı zaman devamlı yaptığı şeyde hissetmediği başka bir neşe ve heyecanı hisseder. Bu sebeptendir ki aynı manaya gelmek üzere "Her yeni şeyde bir lezzet vardır."^[9] dediler. "İhdas ettikleri yeni yeni suçlara göre insanlar için yeni hükümler ihdas edilir. Aynı şekilde onlarda sonradan ortaya çıkan tembelliklere göre kendilerini hayra teşvik edici yeni yeni metotlar geliştirilir." sözünü söyleyen de bu manayı kastetmiştir.^[10] Muaz İbn Cebel'in hadisinde şöyle denilir:

"yakında benden izlemedikleri bir şeyi izlediklerini söyleyen kimseler çıkacak. Halbuki ben sana Kur'an'ı okudum. Kendilerine Kur'an'dan başka bir şey uydurmadıkça onlar bana uymazlar. Aman ha, uydurulan şeylerden sakının. Çünkü her bid'at bir sapıklıktır."

Bu kayıtlı birlikte günlük hayatla ilgili amel ve davranışların bid'at kapsamına girmediği artık anlaşılmıştır. İbadet maksadı güdülmediği halde şer'i olana benzeyen, bu isimlendirilmenin dışında kalır. Meselâ mal veya başka bir şey üzerinden muayyen nisbette ve muayyen miktarda ödenmesi zorunlu cezalar, zekatların ödenmesine benzediği halde. (İbadet maksadı olmadığı için) bid'at diye isimlendirilemezler, Un elemek için elek kullanmak, kırba (dan dökülen su) ile el yıkamak gibi daha önce bilinmeyen şeyler de böyledir. Bunlar iki görüşten birine göre (yani bid'atte ibâdet maksadını şart, koşanların görüşüne göre) bidat değildir.

Diğer görüşe (yani günlük hayatla ilgili amel ve davranışları da bidat kavramının içine dahil edenlerin görüşüne) gelince, onların yaptığı bid'at tanımlamasının içinde şöyle denilmiştir:

Şer'i/dini yola hangi maksatla girilmişse bid'at yoluna da aynı maksatla girilir.

Bu şu demektir: Şeriat, kulların şimdi ve gelecekteki yararları ve bu yararları hem dünyada hem de ahirette en güzel şekilde gerçekleştirmeleri için gelmiştir. Bid'atçının bid'at işlerken hedeflediği gayesi de budur. Çünkü bid'at ya âdetlerle ilgilidir, ya da ibadetlerle ilgilidir. Eğer ibadetlerle ilgili ise, bid'atçı bununla kendi zannınca ahirette en güzel mertebeyi elde etmek için iddiasına göre Allah'a daha çok ibadet etmeyi kasd etmektedir. Eğer âdetlerle ilgili ise (yani günlük hayattaki amel ve davranışlarıyla ilgili ise) de böyledir. Çünkü o bununla dünya işlerini kendi yararına en uygun şekilde yürütmeyi murat etmiştir.

Elek kullanmayı bid'atler kısmına dahil edenlere göre elenmiş unun lezzeti elenmemiş unun lezzetinden daha fazladır. (Bu da dünyevi bir maslahattır. Böylece bid'at olma vasfı gerçekleşmiştir.)

Yüksek ve büyük kapasiteli binalar yapmak da böyledir. Bunlar hurma dallarından yapılmış ve harap binalardan daha yararlıdır. Önceki dönemlere nisbetle üretim kaynaklarındaki değişikliklerin durumu da bunun gibidir. Şeriat tasarruf alanlarının genişletilmesini mubah kılmıştır. O halde bunları icad edenler de bid'atçı sayılır.^[11]

Bid'at'ın şeriatteki manası ve mahiyeti böylece ortaya çıkmış oldu. Allah'a hamd olsun.^[12]

Terk Bid'ati

Bid'atin tarifinde üzerinde durulacak noktalardan birisi de şudur: Tarifte, bid'atin dinde sonradan ortaya konulan bir yol olduğu söylenilmiştir. Tarifteki bu ifadenin genel anlamı içerisine fiili bid'atler girdiği gibi, terk bid'atler de girer. Bid'at bazan terk edilen şeyi bizzat haram kılarak meydana gelir. Veya haram kılmaksızın meydana gelir. Meselâ fiil şer'an helal olabilir ve insan bu helali kendisine haram kılar ya da o fiili yapmamayı kasteder. Bu terk ediş, ya şer'an muteber olan, kabul edilen bir şey sebebiyle olur veya başka bir şey sebebiyle olur. Şer'an kabul edilen bir şey sebebiyle terk edilmişse bunda bir sakınca yoktur. Bunun manası ya terki caiz olan bir şeyi terk etmiştir veya terki matlup olan bir şeyi terk etmiştir, demektir. Mesela bir kimse vücuduna, aklına veya dinine zararı olması ya da benzeri bir şey sebebiyle herhangi bir yiyeceği kendisine haram kılsa onu terk etmesinin bir sakıncası yoktur. Hatta tedavi olmak bir hasta için farzdır görüşünde olursak, o zaman (tedavi için bile olsa) o yiyeceği terk etmek matluptur, tedavi olmak mubahtır dersek, o zaman terk de mubah olur. Bu, zararlı şeylere karşı perhize karar vermekle ilgili bir hükümdür. Bunun delili/dayanağı Hz. Peygamber'in (s.a) şu hadisidir:

"Ey gençler topluluğu! Sizden evlenmeye gücü yeten evlensin. Çünkü evlilik gözü harama bakmaktan daha iyi sakındırır ve iffeti daha iyi korur. Evlenmeye gücü yetmeyen ise oruç tutsun. Çünkü oruç onun için bir kalkandır."^[13]

Oruç gençlerin şehvetini kırar ve onları şehvetin baskısından kurtarır. Yoksa Allah korusun zinaya düşüp helak olabilirler.

Zararsız olan bir şeyin zararlı olacağından korkarak onu terk etmek de böyledir. Bu takva sahiplerinin vasıflarındandır. Mesela harama düşmekten sakınmak, dinini ve iffetini korumak için bir kimsenin şüpheli şeyleri terk etmesi gibi.

Terk, bunun dışında başka bir şey sebebiyle olursa bu ya dindarlık maksadıyla yapılan bir terktir veya değildir. Dindarlık maksadıyla değilse, terk eden, o fiili kendisine haram kılmakla ve terke karar vermekle abesle iştigal etmiştir. Bu terke bid'at ismi de verilemez. Çünkü bid'ate âdetler de dahildir diyenlerin yaptığı bid'at tanımına da, âdetler dahil değildir diyenlerin bid'at tanımına da, bu terk fiili girmez. Fakat terk eden kişi bu terk edişiyile ya da Allah'ın helal kıldığı bir şeyin haramlığına itikat edişiyile Allah'a âsi durumuna düşmüş olur.

Dindarlık maksadıyla bir şeyi terk etmeye gelince her iki görüşe göre de bu, dinde bid'at çıkarmak anlamına gelir. Çünkü biz bir şeyi yapmayı şer'an caiz olarak kabul ettiğimizde onu kasıtlı olarak terk etmek Şâriin helal kılma hükmüne^[14] aykırı olur. Bunun benzeri hakkında şu âyet nazil olmuştur:

"Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz şeyleri (Siz kendinize) haram kılmayın ve sınırı aşmayın. Allah sınırı aşanları sevmez."^[15]

Allah Teala bu ayette önce helali haram yapmayı yasaklıyor, sonra da bunun Allah'ın sevmediği bir haddi aşma olduğunu bildiriyor.

Bu ayetin açıklaması inşaallah ileride gelecektir.

Çünkü bazı sahabiler kendilerine gece uykusunu, bazıları gündüz yemeyi, bazıları kadınlara yaklaşmayı haram kılmayı, diğer bazıları da kadınları terk konusunda daha da ileri giderek kendilerini hadımlaştırmayı düşünmüşlerdi. Buna benzer düşünceler hakkında Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurdu:

"Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir."

O halde şer'i bir mazereti olmaksızın Allah'ın helâl kıldığı bir şeyi almaktan kendisini engelleyen herkes Hz. Peygamberin (s.a) sünnetinin dışına çıkmış demektir. Sünnet dışı bir şeyi dindarlık maksadıyla yapan kimse ise bid'atçinin ta kendisidir. '

Vacip veya mendup olarak şer'an yapılması matlup olan şeyleri terk eden kimse bid'atçı olarak isimlendirilir mi, isimlendirilmez mi? diye sorulacak olursa, buna cevaben denilir ki:

Matlup olan (yapılması istenilen) şeyleri terk edenler iki kısımdır:

Birincisi, dindarlık maksadı gütmeksizin, ya tembelliğinden veya ihmalinden ya da benzeri nefsi sebeplerden dolayı terk etmektir, Bu kısım emre muhalefetle ilgili bir durumdur; eğer vacibi terk etmişse ve cüz'i olarak terk ediyorsa masiyet değildir, külli olarak terk ediyorsa usul-i fıkhıta açıklandığı üzere o da bir ma'siyettir.^[16]

İkincisi dindarlık maksadıyla terk etmektir. Bunlar Allah'ın meşru kıldığına zıddı ile dindarlık yapmaya kalkıştıkları için terkleri de bid'at kabilindedir. Bunun örneği ibâhilerdir. Onlar, bir kimsenin dindarlıkta belirledikleri mertebeye ulaştığı zaman dini yükümlülüklerden kurtulduğunu iddia ederler.

O halde bid'at tarifinde geçen "şer'i olana benzemek üzere ortaya konulan yol" tabiri fiili bid'atleri içine aldığı gibi terki bid'atleri de içine alır. Çünkü şer'i yol da terki ve fiili diye kısımlara ayrılır. (Yani şeriatte terk edilmesi emredilen şeyler olduğu gibi, yapılması emredilen şeyler de vardır.)

Biz ister terk de bir fiildir diyelim, isterse terk bir fiil değildir diyelim, durum değişmez. Çünkü usul-ü fıkhıta her iki görüş de zikredilmiştir.

Bid'at tarifi, terki kapsamına aldığı gibi, bunun zıddını da alır.

O da üç kısımdır:

İtikat kısmı, söz kısmı, fiil kısmı.

Özet olarak şer'i hitapla ilgili olan her şey, bid'atle de ilgilidir.^[17]

^[15] Bakara:17

^[16] Ahkaf: 9

^[17] Hüküm- Sözlük anlamı ilim ve fıkıh demektir. Adaletli bir yargıya da hüküm denilir. Hâkim ve hükmün uygulayıcısı tabirleri de bu kelimedenden türemiştir. İnkam ise hâkim olmak/güç ve otorite sahibi olmak ve engellemek gibi anlamlara gelir. (Lisanu'l Arab, 2/953) Usulcülerin istilâhında ise hüküm, Allah Tealanın iktiza, tahyir ve vaz' bakımından mükelleflerin fiillerine ilişkin olan hitabıdır. Veya mükellefin fiili konusunda hakimin iradesini göstermek üzere ondan sâdır olan şeydir. (Allah'ın hitabından maksat, mükelleflerin fiiline şâri/yasa koyucu tarafından verilen vasıftır. Haram mekruh, mubah gibi iktiza, talep demektir; ister bir işin yapılmasını talep olsun, ister yapılmamasını talep olsun vacip, haram gibi. Tahyir muhayyerlik demektir. Vaz' ise koymak demektir. Burada şâriin mükellefin fiiline ait iki şeyi birbirine sebep, şart ve mani olarak bağlaması kastedilir. Meselâ namaz için abdestin şart olması gibi -çeviren-)

^[18] Muhayyerlik /Tahyir: İki şeyden birini veya hepsi bir araya geldiği zaman pek çok şeyden birini talep ya da iki veya daha çok şeyden birisini tercih etmek demektir. (el'Lisan, 2/844) Muhayyerliğin istilahi anlamı ise birini değerine tercih etmeksizin bir şeyin yapılması ve terkinin aynı seviyede olması veya her ikisinin de mükellef için mubah olması demektir.

^[19] Mubahlık/İbaha: Bir şeyin failin ihtiyarına/isteğine bırakılmasıdır. Fail o şeyi isterse yapar, isterse yapmaz; her ikisi de aynı seviyededir. (el-Lisan, 1/384- özetlenerek).

Mubahın istilahi anlamı ise: Yapana sevap verilmediği gibi terk edene de ceza verilmeyen şey demektir.

^[20] Yorum yoluyla de olsa nasların kapsamına girmeyen ya da illet bağı kurularak (kıyas yoluyla) nasta düzenlenmiş bir olaya bağlanamayan fıkhi bir meselenin hükmünü İslam fıkhnın temel ilkelerine göre belirleme yöntemine İSTİSLAH, bu metodu uygulayarak hükme ulaşırken esas alınan maslahatlarla da MESALİH-İ MÜRSELE denir. (Bk, İlmihal, İsam yy.1998, C.I. s.151 –Çeviren-)

^[21] Şaban ayının 15. günü ve gecesi hakkında rivayet edilen hadislerin hiçbirisi sahih değildir. (Bu konuda şu kaynaklara bakınız: Suyuti, el-Leâli u'l-Masnûa fi'l Ehâdisi'l-Mevzua, 2/31) Şevkânî, el -Fevâidü'l -Mecmua fi'l Ehâdisi'l-Mevzua, 50; Bunların dışındaki diğer mevzuat kitaplarında da bu konuda çok tuhaf şeyler bulursun.) Bu ümmete, zararlı sinekleri kovan ve her günahkar yalancının sesini kesen âlimler nasibettiği için Allah'a hamdolsun.

^[22] Zümer: 3

^[23] Her yeni şeyde bir lezzet vardır". Bid'at, de yeni bir şeydir. Onda da bid'atçıyı etkileyecek ve onu bir bid'at davetçisi haline getirecek lezzet ve cazibe vardır, insanlar her yeni şeye yöneldikleri gibi ona da yönelirler. Onları çürütecek ve insanlara hakkı öğretecek hakikat savunucuları olmadığı müddetçe bid'atler böyle yayılır. Nitekim hakikatler de böyle yayılır.

^[24] Müellif ve başkaları bu sözü halife Ömer İbn Abdilazize nisbet ettiler.109/1 Ben bu ibareye bir yerde rastlamadım, Şayet sahih ise Muaz'ın kendi sözüdür. Hadis ise hangi yoldan geldiğini bilmiyorum.

^[25] Müellifin yukarıda verdiği misaller ibadetlere giren, ya da dine ziyade veya noksanlaştırma maksadıyla çıkartılan bid'atlerle, insanların âdetlerinde ve günlük yaşayışlarında icat ettikleri bid'atleri ayırdetmek kabilindedir. Ben derim ki, ikinci bölüme giren bid'atlerin, şeriatın usul ve kaidelerine aykırı olmadığı ve ibadet maksadıyla yapılmadığı müddetçe bir sakıncası yoktur.

^[26] İmam Şatibi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/47-53.

^[27] Buhari, K. Savm, B. Savm limen hâfe alâ nefsihi el-uzbete, h.no: 1905. Müslim, K. Nikah. B. Kavli'n-Nebiyi "Menistedâa'l-Bâete.... h.no: 5065, 5066. Abdullah İbn Messid rivayeti. Müslim, K.Nikah, B. İstihabi'n-Nikah limen takat ileyhi Nefsuhu, b.no: 1400. Nesei, K.

Nikah, B. el-Hassu ale'n-Nikah 6/56. Ebû Davud, K. Nikah, B. et-Tahriz ale'n- Nikah h.no:2046. Ibn Mâce, K. Nikah, B.fadli'n-Nikah, h.no: 1845. Ahmed, Müsned, h.no: 3092, 4023, 4112, birinci cilt ve Abdullah ibn Mesud rivayeti.

^[14] Müellif, bir şeyi helal veya haram yapma yetkisinin sadece Allah Tela'ya ait olduğunu bildiriyor. Bu sebeple helâl olan bir şeyi sevmediği için terk ederse bunda bir sakınca yoktur. Fakat helal olduğu halde onu haram sayarak terk ederse bu, Allah'a karşı gelme olayıdır, sınırı aşmadır. Ayet de buna şahadet etmektedir.

^[15] Mâide: 87

^[16] Şâtibi'ye göre bir fiil cüz' itibariyle (tek tek) mendup ise, küll olarak (bütün olarak) vacip olur. Cami ve mescitlerde ezan okunması, cemaatle namaz kılınması, umre ziyareti ve revatip sünnetler gibi sünnetler cüz itibariyle mendupturlar. Ancak bunlar toptan terk olundukları zaman, terkedenin dinini yaralar. Görüyorsunuz ki ezan İslamın bir şiarıdır, dolayısıyla onu toptan terk eden bir şehir halkıyla savaşılar. Cemaate iştirak de aynı şekildedir. Sürekli olarak cemaati terk eden kimse günahkar olur. Çünkü Hz. Peygamber (S.A): *"Bir kimse üç gündün fazla cemaati terk ederse kalbi mühürlenir"* buyurmuştur. (-Çeviren- Bk. Şâtibi, el-Muvafakat, Çev. Dr. Mehmet Erdoğan, C.I, a.123. İz yayıncılık 1990.)

^[17] İmam Şâtibi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/54-56.

2- BİD'ATLERİN KÖTÜLENMESİ VE BİD'ATÇİLERİN KÖTÜ AKİBETLERİ

Bid'at Ve Bid'at Çıkarmanın Kötülüğü Hakkında Âyet Ve Hadisler

Fasıl

Fasıl

Fasıl

Bid'atlerin Kötülenmesi Konusunda Tasavvufçuların Sözleri

Uydurma Görüşleri Kötülemeye Delalet Eden Naslar

Fasıl

Fasıl

2- BİD'ATLERİN KÖTÜLENMESİ VE BİD'ATÇİLERİN KÖTÜ AKİBETLERİ

Akıllı bir kimsenin bid'atler üzerinde düşündüğü zaman onun kötü bir şey olduğunu bileceği gayet açıktır. Çünkü bid'atlere uymak demek, sırat-ı müstakimden çıkmak ve cehalette ileri gitmek demektir. Bunu hem aklî ve mantıki delillerle hem de genel şer'î ve nakli delillerle açıklamak mümkündür,

Akli olarak bid'atın kötülüğünü ortaya koymaya gelince bunun çeşitli yönleri vardır:

1. Dünyanın başlangıcından bu güne kadar yapılan deney ve tecrübeler göstermiştir ki tek başına akıl kendi yararına olan şeyleri celbetmeye ve zararına olan şeyleri def etmeye yeterli değildir. Çünkü maslahatlar ve mefsetetler ya dünyevîdir veya uhrevîdir.

Dünyevi olanları akıl, daha başlangıçta Allah tarafından ilk konuluşlarında tek başına ayrıntılı olarak elbette bilemez. Daha sonra ortaya çıkmış ve çıkacak olanları da tam olarak bilemez. Çünkü nelerin maslahat, nelerin mefsetet olduğu başlangıçta ancak Allah'ın bildirmesiyle bilinmiştir.

Çünkü Adem (a.s.) yeryüzüne indirildiği zaman dünyevi maslahatlarını/menfaatlerini nasıl celbedeceğini biliyordu. Ancak kimileri de şöyle demektedir:

"Allah, Adem'e bütün isimleri öğretti"^[1] ayetine göre Âdem başlangıçta bunları bilmiyordu. Bu isimleri öğrendikten sonra bilir hale geldi. O halde bu esnadaki öğrenme akla dayanmayan bir öğrenmedir. Sonra onun neslinden gelenler de bu bilgileri ondan topluca miras olarak aldılar. Fakat akıllar bu ilk bilginin köklerinden yeni yeni bilgiler ürettiler de bu bilgileri (sanki önceden ortada hiçbir şey yok iken) kendileri ürettiklerini zannettiler.

Başlangıçta Hz. Adem'e öğretilen temel bilgilere araya fetret, dönemleri girdikçe yeni yeni bilgiler ilave edildi: Çünkü fetret dönemlerinin maslahatları aynı istikamette cereyan etmedi. Çünkü o dönemlerde fitneler, karışıklıklar vardı, çeşitli yönlerden bozulmalar ortaya çıkmıştı.

Şayet Allah Teala peygamberler göndermek suretiyle insanlara iyilik yapmasaydı onlar düzenli bir hayata ulaşamazlardı ve menfaatlerine (mashalatlarına) en uygun olan bir durumda bulunmazlardı, öncekilerin ve sonrakilerin haberleri üzerinde düşünmekle bunu öğrenmek mümkündür. Uhrevi maslahatlara gelince, sebeplerinin ortaya konuluşu yönünden akıl ile kavranılmaları en zor olanlar şunlardır. Meselâ ibâdetler böyledir. Onlar, değil ayrıntılı olarak özet olarak (icmalî) bile akılla bilinemezler.

Ahîret yurdunu, mutlaka bir gün o yurda gidileceğini ve onun, amellerin karşılığının görüleceği bir yurt olduğunu düşünüp tasavvur etmeye gelince akıl bunu duyularla hissetme imkanından uzaksa da, soyut olarak idrak edebilir.

Akıl sahipleri, ahîret ahvalinin şer'î naslara bakmaksızın mücerret akılla idrak edilebileceğini iddia eden felsefecilere aldanmasmlar. Mesele aslında onların dilleriyle iddia ettikleri gibi değildir. Çünkü insanoğluna her zaman peygamberler vasıtasıyla dinler ve şeriatler gönderilmiştir. Peygamberler ve peygamberlerin mesajını insanlara ulaştırırlar tarih boyunca her zaman bol miktarda var olmuşlardır. Bu süreç Adem (a.s) ile başlamış ve Hz. Muhammed'in getirdiği bu şeriate kadar devam etmiştir.

Ancak şeriatın/dinin izleri silinmeye başladığı zaman Allah Teala insanlara yaratılış gayelerini -ki Allah'a kulluktur- beyan etmek üzere yeni bir peygamber göndermiştir. Şeriatin izlerinin kaybolmaya başladığı zaman ile daha sonra yeni bir şeriatin gönderilmesi zamanı arasında önceki şeriaten bilinen bazı esasların (bilgi veya inanç olarak) varlığını devam ettirmiş olması kaçınılmazdır.

İşte felsefeciler bu esaslara ulaştılar, onları veya onların bir kısmını yakaladılar ve bunları akıllarına uygun bir şekilde ortaya sürmek istediler, bu bilgileri dinin değil, aklın bir ürünüymüş gibi gösterdiler. Halbuki durum hiç de onların iddia ettikleri gibi değildir.

Akıl elbette bağımsız değildir. Temeli olmaksızın herhangi bir şeyi inşa edip ortaya koyamaz. O ancak istisnasız olarak önceden var olan bir temel üzere bilgiyi inşa eder, Ahîret ahvali hakkında önceden var olan bilgilerin vahiyden başka bir kaynağa dayanması mümkün değildir.

İleride inşaallah bu konunun açıklaması gelecektir.

Genel olarak, akıllar vahy olmaksızın kendi maslahatlarını tek başlarına kavrayamazlar. Bid'at çıkarmak bu esasa aykırıdır. Çünkü varsayımlar şer'î bir dayanak olamazlar.^[2] Bid'atçıların akla dayanarak iddia ettikleri şeylerden başka ortaya koydukları bir şey yoktur.

Bid'atçı bid'atle amel etmesi sebebiyle bunun karşılığında arzuladığı sevabı elde edeceğinden emin değildir. Bu sebeple bid'at abesle iştigaldir/boş ve faydasız bir amel gibidir.

Şeriat kulların maslahatlarını korumak için gelmiştir, dersek bu böyledir.

Diğer görüşe göre ise bid'atçinin eline hiçbir şey geçmeyeceği daha da kesindir. Çünkü o zaman bid'at sadece bir ibadettir ve âmîr tarafından memurun mecbur edilmesidir (Yani bid'atçinin kendisini şâri yerine koymasındır.) Usûl ilminde açıklandığına göre aklın bu alanda yetkisi yoktur. Üstelik bid'atçı bir de, büyük arzularını gerçekleştirmede elindeki güvenilir olan bir yolu bırakıp güvenilmez bir yolu izlemektedir.

2. Şeriat, eksiklik ve fazlalığa tahammülü olmayan bir mükemmellikte gelmiştir. Çünkü Allah Teala bu konuda şöyle buyurmaktadır:

"Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslam'ı beğendim."^[31] İrbâd İbn Sâriye^[4] hadisinde şöyle anlatılmaktadır:

Bir gün Rasulullah (s.a) bize gözleri yaşartan, kalpleri yerinden oynatan bir öğüt verdi. Biz dedik ki:

Ya Rasulallah! Sanki bu bize veda eden birisinin öğüdü gibi geldi. Bize tavsiyen nedir? Şöyle buyurdu:

"Sizle öyle aydınlık bir yol bırakıyorum ki onun gecesi de gündüzü gibidir. Benden sonra o yoldan sapan mutlaka helak olur. Benden sonra yaşayanlar pek çok ihtilaflar göreceklerdir. Ben size benim sünnetimden ve benden sonraki râşid halifelerinden öğrendiklerinizi tavsiye ediyorum."^[5]

Hiz. Peygamber'in (s.a) ölmeden önce din ve dünya işi konusunda^[6] ihtiyaç duyulan her şeyi açıkladığı kesindir. Bu konuda ehl-i sünnet arasında farklı görüşte olan hiç kimse yoktur.

Hal böyle olunca bid'atçı sanki lisan-ı hal ile şöyle der gibidir:

"Şeriat tamam olmamıştır. Şeriatta telâfi edilmesi/düzeltilmesi gereken şeyler vardır veya bunlar düzeltilse daha iyi olur."

Çünkü o şeriatın hiçbir yönden eksikliğinin olmadığına, tam ve mükemmel olduğuna inanmış olsaydı bid'at çıkarmaya ve onu düzeltmeye kalkışmazdı. Böyle bir şey söyleyen kimse sırat-ı müstakimden sapmış olur.

İbn el-Mâcişûn^[7] der ki:

Malik'in şöyle dediğini duydum: Kim İslam'da bir bid'at çıkarır da onu güzel görürse Hiz. Muhammed'in (s.a) risalete ihanet ettiğini iddia etmiş olur.

Çünkü Allah Teala: "Bugün size dininizi tamamladım." buyurmaktadır. O halde o gün bir başka din olmamıştır. Bu gün de başka bir din yoktur.

3. Bid'atçı, şeriate karşı inatçıdır ve ona muhalefet eder. Çünkü Şâri, kuldan istenilen şeyler için özel şekillerde özel yollar belirlemiştir. Emir ve nehiy ile vaad etme ve korkutma ile bu yolları sınırlamış ve hayrın bu yollarda, şerrin de bu yolların dışına çıkmakta olduğunu haber vermiştir. Çünkü Allah bilir, biz bilmeyiz. O, Rasulullah'ı (s.a) sadece âlemlere rahmet olarak göndermiştir. Bid'atçı bunların hepsini reddetmektedir. O, daha başka yolların da olduğunu, Allah'ın bu yollara sınır koymadığını ve belirlemediğini iddia eder. Sanki Allah bilir, biz de biliriz, demektedir. Hatta Şâriin belirlediği yollara ilaveler yapmasından, belki de -hâşâ- Şâriin bilmediği şeyleri dahi onun bildiği anlaşılmaktadır.

Şayet bid'atçinin maksadı bu ise şeriate ve Allah'a karşı bir küfürdür, maksadı bu değilse o zaman da apaçık bir sapıklıktır.

Ömer İbn Abdülaziz (r.a) Adiy İbn Ertae'ye^[8] yazdığı mektupta bu manaya işaret etmektedir. Adiy, ona bazı kaderiyeciler hakkında fikir danışmıştı. Ömer İbn Abdilaziz şunları yazdı:

"İmdi, ben sana Allah'tan korkmayı, O'nun emrinde orta yolu tutmayı, Peygamber'in (s.a) sünnetine uymayı, sünnetinin yürürlükte ve yeterli olduğu konularda bid'atçıların uydurdukları şeyleri terk etmeyi tavsiye ederim. Sünnete sınıksız sarıl. Çünkü sünneti, aksine davranışlardan hangi tehlikelerin, hangi ayak kaymalarının, hangi ahmaklıkların ve hangi aşırılıkların doğacağını en iyi bilen kişi ortaya koymuştur. Kavmin (ashabın) kendileri için razı oldukları şeye sen de kendin için razı ol. Çünkü onlar derin bir ilme, keskin bir görüşe sahiptiler. (Günahlardan) kendilerini alıkoyarlardı. Onlar her şeyin içyüzünü en iyi şekilde bilirlerdi. Onlar sahip oldukları fazilete lâyık idiler. Eğer, onlardan sonra yeni bir durum ortaya çıkmıştır dersin, bunu ancak onların yolundan gitmeyen ve kendilerini onlara tercih edenler çıkardılar. Onlar (sahabiler) öncüdürler; yeterli miktarda konuşurlardı ve faydalı şeyleri anlatırlardı. Onların yaptıklarını yapmayanlar kusurludur, fazlasını yapmaya kalkışanlar bitkin ve yorgun düşerler. Kimisi eksik bıraktı, kimisi aşırı gitti.^[9] Onlar (sahabeler) bu ikisi arasında doğru bir yol üzerinde idiler." Sonra mektup Adiy'in sorunuyla ilgili bükümle sana erdi. Ömer İbn Abdilaziz'in "Sünneti, aksine davranışların nelere sebep olacağını en iyi bilen (Hz. Peygamber) koymuştur" sözü, işte üzerinde durduğumuz konunun delilidir.

4. Bid'atçı kendisini Şârie benzer bir konumda görmektedir. Çünkü şeriatleri koyan ve halkı o şeriatlerin yolundan gitmekle yükümlü tutan Şâri'dir/Allah'tır. O'ndan başka bu işi yapacak kimse yoktur. Çünkü anlaşmazlığa düştükleri konularda insanlar arasında o hüküm verecektir. Eğer şeriat koyma işi insanların yapabileceği şeylerden olsaydı, şeriatler indirilmezdi, insanlar arasında ihtilaf kalmazdı ve peygamberlerin gönderilmesine de ihtiyaç olmazdı.

İşte Allah'ın dininde bid'at çıkaran kişi, kendisini Allah'a ortak ve benzer yapan kişidir. Çünkü Şâri ile beraber şeriat koyuyor, ihtilafa kapı açıyor, Şâriin yegane şeriat koyucu olduğunu reddediyor. Halbuki O, buna kâfidir.

5. Bid'at çıkarmak, hevâ ve hevese uymak demektir. Çünkü akıl, şeriate tâbi olmadığı zaman geride hevâ ve şehvetten başka birşey kalmaz. Sen de bilirsin ki hevâ ve hevese tâbi olmak apaçık bir sapıklıktır. Görmüyor musun Allah Teala şöyle buyuruyor:

"Ey Dâvud! Seni şüphesiz yeryüzünde hükümran kıldık. O halde insanlar arasında adaletle hükmet, heva ve hevese uyma, yoksa seni Allah'ın yolundan saptırır. Doğrusu Allah'ın yolundan sapanlara, hesap gününü unutmalarına karşılık çetin bir azap vardır."^[10]

Allah Teala bu ayet-i kerimede hükmü -üçüncüsü olmaksızın- iki şeye hasretti: Hakka tâbi olarak hüküm vermek, heva ve hevese uyarak hüküm vermek. Akıl, hüküm vermekten tecrit ederek uzaklaştırdı. Çünkü akıl, genellikle heva ve hevese uyarak hüküm verebilir.

Başka bir ayet'i kerimede Allah Teala şöyle buyurdu:

"Kalbini bizi anmaktan gafil kıldığımız ve işinde aşırı giderek hevesine kapılan kimseye uyma."^[11]

Burada da durumu iki şey arasında sınırlandırdı: Zikre yani Kur'an'a tâbi olmak, ikincisi hevâ ve hevese tâbi olmak.

Diğer bir âyette de şöyle buyurdu:

"Allah'tan bir yol gösterici olmaksızın kendi hevesine uyandan daha sapık kim olabilir?"^[12]

Bu ayet de kendisinden öncekiler gibidir. Bu âyeti iyi düşününüz. Çünkü bu âyet, nefsinin arzusuna (hevasına) uyarak Allah'ın hidayetine tâbi olmayan kimseden daha sapık hiç kimsenin olmadığını açıkça ifade etmektedir.

İşte bid'atçının durumu da budur. Çünkü o, Allah'tan bir yol gösterici olmaksızın kendi hevâ ve hevesine uymuştur. Allah katından gelen yol gösterici Kur'an-ı Kerim'dir.

Şeriatin beyan ettiğine ve âyetin ortaya koyduğuna göre hevâ ve hevese tâbi olmak iki kısımdır.

Birincisi heva ve hevesin Allah'ın emrine ve yasağına uymasındır. Bu kötü değildir. Sahibi de sapık değildir.

Nasıl sapık olsun ki önce Allah'tan bir yol gösterici gelmiş, hevâsının yolunu onunla aydınlatmıştır. Takva sahibi mü'minin durumu böyledir.

Diğeri hevâ ve hevesin esas gaye kabul edilerek öne alınmasıdır. O zaman Allah'ın emri ve yasağı, hevâ ve hevese nisbetle tâbi durumundadır (yani ikinci plandadır) veya (hiç bir şekilde dikkate alınmıyacak biçimde) tâbi durumunda değildir. Kötülenen de budur.

Bid'atçı nefsinin hevasını Allah'ın hidayetinin önüne geçirendir. Bu sebeple o, kendisinin hidayet üzere olduğunu zannettiği halde insanların en sapığı olmuştur.

Burada dikkat çekilmesi gereken bir mana ortaya çıkmıştır. O da sözkonusu âyetin şer'î hükümlerde tâbi olmak için iki tane yol belirlemiş olmasıdır:

Birincisi şeriatıdır. Şüphesiz şeriatte ilim, hak ve hidayet vardır.

İkincisi hevâ ve hevestir. Bu ikinci yol kötülenmiştir. Çünkü Allah Teala Kur'an'da heva ve hevese uymayı sadece kötüleme bağlamında zikretmiştir. Ondaki başka bir üçüncü yol zikretmemiştir. Kim âyetleri araştırırsa bunun böyle olduğunu anlar.

Sonra benim referans verdiğim ilim ve övgüyle sözü edilen hak, Kur'andır ve Allah'tan indirilen şeylerdir.

Nitekim Allah'ın âyetlerinde şöyle buyuruluyor:

"De ki: O, bunların erkeklerini mi, dişilerini mi, yoksa bu iki dişinin rahimlerinde bulunan yavruları mı haram etti? Eğer doğru iseniz, bana ilimle söyleyin."^[13]

"Yoksa Allah'ın size böyle vasiyet ettiğine şahit mi oldunuz? Bilgisizce insanları saptırmak için Allah'a karşı yalan uyduranlardan daha zâlim kim vardır!"^[14] Bir diğer âyette şöyle buyurulur:

"Bilgisizlikleri yüzünden beyinsizce çocuklarını öldürenler ve Allah'ın kendilerine verdiği rızkı Allah'a iftira ederek (kadınlara) haram kılanlar muhakkak ki ziyana uğramışlardır. Onlar gerçekten sapmışlardır ve doğru yolu bulacak da değildirler."^[15]

Bunların hepsi Allah'tan bir yol gösterici olmaksızın yasa koymada kendi heva ve heveslerine uymaktadır. Bir âyeti-i kerimede yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Allah kulağı çentilen, salıverilen, erkek dişi ikizler doğuran, on defa yavrulamasından ötürü yük vurulmayan hayvanların adanmasını emretmemiştir; fakat inkar edenler Allah'a karşı yalan uydururlar ve çoğu da akletmezler."^[16]

Bu, teşride/yasa koymada heva ve hevese tâbi olmaktır. Çünkü bu gerçekte Allah'a karşı iftira etmektir. Allah Teala şöyle buyurmaktadır:

"Hevâ ve hevesini tanrı edinen ve Allah'ın (kendi katındaki) bir bilgiye göre saptırdığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözünün üstüne de perde çektiği kimseyi gördün mü? Şimdi onu Allah'tan başka kim doğru yola eriştirebilir?"^[17]

Yani Allah'tan başka hiçbir şey onu doğru yola eriştiremez. Bu, başka şeyle değil, şeriatle olur. Bu da hidayettir.

Bu sabit olduğuna ve durum, şeriatle hevâ ve heves arasında deveran ettiğine göre aklın kendi başına vereceği hüküm sarsıntılıdır. Sanki aklın, heva ve hevesin etkisi altında kalmaksızın bu meydanda söz söylemeye mecali yok gibidir. O halde hüküm koymada sadece akla dayanmak doğrudan hevâ ve hevese tâbi olmak demektir.

Sırf akıl ile kavranabilen konulardaki akli düşüncüyü bir tarafa bırak, çünkü burada ondan söz edilecek değildir.

Bu konularda ehil olanlar da bid'at çıkarmakla hata etmiş sayılıyorsa bunun sebebi ilahi hitabın artık gelmiş olmasından ya da teşri/hüküm koyma yönündendir. Bu sebeple peygamberler gönderilmeden önce bütün insanlar mazurdurlar. Yani peygamberler gelinceye kadar akli konulardaki ve teşrii/yasama konularındaki hatalarında mazurdurlar. Peygamberler geldikten sonra artık hiç kimsenin sığınacağı bir bahanesi kalmaz.

"İnsanların peygamberlerden sonra Allah'a karşı bir hüccetleri/mazeretleri olmaması için müjdeleyici ve sakındırıcı olarak peygamberler gönderdik."^[18]

En üstün hüccet/delil Allah'ındır.

Düşünen kimsenin bu makamda aklında tutması gerekli kaide budur. Usûlün konusu da olsa bunlar Allah'ın Kitabından çıkartılmış nüktelerdir.^[19]

Bid'at Ve Bid'at Çıkarmanın Kötülüğü Hakkında Âyet Ve Hadisler

Bu konudaki nakli deliller birkaç gruptur:

Birincisi Allah'ın dininde bid'at çıkarmanın kötülüğüne i genel olarak delâlet eden Kur'an âyetleridir:

Bunlardan birisi şu âyet-i kerimedir:

"Siz Kitab'ı indiren O'dur, O'nun (Kur'an'ın) bazı âyetleri muhkemdir ki, bunlar kitab'ın esasıdır. Diğerleri de müteşabihdir. Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu tevil etmek için ondaki müteşabih âyetlerin peşine düşerler. Halbuki onun tevilini ancak Allah bilir."^[20]

En büyük delillerden birisi bu âyettir. Hadisi şerifte bu âyet tefsir edilmiştir. Hz. Âişe'den sahih olarak rivayet edildiğine göre o şöyle anlatmaktadır: Ben Hz. Peygamber'e (s.a)

"Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu tevil etmek için ondaki müteşabih âyetlerin peşine düşerler" âyetini sordum.

O şöyle buyurdu: *"Sen onları gördüğün zaman kendilerini tanırsın."*^[21]

Yine Hz. Âişe'den gelen sahih bir rivayete göre o şöyle demiştir:

Hz. Peygamber'e (s.a) *"Sana Kitab'ı indiren O'dur. Onun bazı âyetleri muhkemdir..."* âyeti hakkında soru soruldu. Rasulullah (s.a) şöyle buyurdu:

"Bu Kitab'ın müteşabih âyetlerinin peşinden gidenleri gördüğümüz zaman işte Allah'ın (kalplerinde eğrilik olanlar diye) isimlendirdiği kimseler bunlardır ve bunlardan sakınınız."^[22]

Bu tefsir mübhemdir/kapalıdır. Fakat yine Hz. Âişe'den gelen bir rivayette o şöyle demektedir:

Hz. Peygamber (s.a) *"Sana kitab'ı indiren O'dur, onun bazı âyetleri muhkemdir ki, bunlar kitab'ın esasıdır..."* âyetini okudu ve şöyle buyurdu:

"Müteşabih âyetler hakkında tartışmaya girenleri gördüğün zaman işte Allah'ın kastettiği kimseler bunlardır, bunlardan sakının."

Bu rivayet daha açıktır. Çünkü âyet kalplerdeki eğriliğin alâmeti olarak Kur'an hakkındaki tartışmayı gösteriyor. Bu tartışma müteşabihlerin peşinden gitmekle mukayyettir.

O halde kötülenin muhatabı, Kitabın anası ve büyük bir kısmı olan muhkem âyetleri terk ederek onun müteşabihlerine uymak suretiyle Kur'an hakkında tartışmaya girenlerdir. Fakat bunun da daha açık bir yoruma ihtiyacı vardır. Hazevver isimli Ebû Galipten^[23] rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:

Şam'da bulunuyordum. Mühelleb^[24] Hâricilerden yetmiş kişinin kafasını göndermişti. Şam yolu üzerine bunları diktiler. Ben o esnada evimin damında bulunuyordum. Ebû Uraame^[25] geçti. Aşağıya indim ve onun peşinden gittim. Kafataslarının yanına vardığında gözleri yaşardı ve şöyle dedi:

"SübhaneAllah! Sultan bu Adem oğulların a ne yapmış! -Bunu üç defa söyledi- Cehennem köpekleri, cehennem köpekleri, gökkubbenin altında öldürülenlerin en kötülere- Bunu da üç defa tekrarladı- Bunların öldürdükleri kimseler, maktullerin en hayırlısıdır. Ne mutlu bu adamları öldürenlere ve ne mutlu bu adamların öldürdüklerine!" Sonra bana döndü ve şöyle dedi:

"Ey Ebû Gâlib, sen onların çok oldukları bir yerde yaşıyorsun. Allah seni onlardan korusun." Ben dedim ki: Ama ben senin onları gördüğün zaman ağladığımı gördüm. Dedi ki:

"Ben onların ehl-i İslamdan olduklarını gördüğüm zaman kendilerine acıdığım için ağladım. Sen Âli İmran sûresini okuyor musun?" Ben:

Evet, dedim,

Ebû Umame şu âyet-i okudu:

"Sana Kitab'ı indiren O'dur. Onun bazı âyetleri muhkemdir ki, bunlar Kitab'ın esasıdır. Diğerleri de müteşabihdir. Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu tevil etmek için ondaki müteşabih âyetlerin peşine düşerler. Halbuki onun tevilini ancak Allah bilir." Sonra şu âyeti okudu:

"Kendilerine apaçık belgeler geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın. Birtakım yüzlerin ağaracağı ve birtakım yüzlerin de kararacağı günde büyük azab onlarıdır. Yüzleri kararanlara inandıktan sonra kâfir mi oldunuz? Öyle ise inkar etmiş olmanızdan ötürü tadın azabı! denilir. Yüzleri ağaranlara gelince onlar Allah'ın rahmeti içindedirler; orada ebedi kalacaklardır."^[26] Dedim ki:

Ey Ebû Umame bunlar onlar mı?

Evet, dedi. Dedim ki:

Bunu kendin mi söylüyorsun, yoksa Rasulullah'tan (s.a) bir şey mi işittin? Dedi ki:

"Kendim söylersem bu bir cüretkârlık olur. Bilakis bunu ben Rasulullah'tan işittim; bir değil, iki değil, üç değil, yedi defa işittim." Sonra şöyle dedi:

"İsrailoğulları yetmiş bir fırkaya ayrıldı. Bu ümmet de yetmiş iki fırkaya ayrılacak. Sevâd'ı a'zam (büyük cemaat, ehl-i sünnet cemaati) hariç, bunların hepsi cehennemliktir."^[27] Dedim ki:

Ey Ebû Umame, onların ne yaptıklarını biliyor musun? Ebu Umame şu âyetle cevap verdi:

"De ki: Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin. Eğer yüz çevirirseniz şunu bilin ki, O peygamber, kendisine yüklenenden siz de kendinize yüklenenden sorumlusunuz. Eğer ona itaat ederseniz doğru yolu bulursunuz. Peygambere düşen sadece, apaçık tebliğdir."^[28]

Bu rivayeti İsmail el-Kâdî^[29] ve başkaları tahric etmişlerdir. Başka bir rivayette râvi der ki:

Ebû Galib, Ebû Umame'ye sordu:

İçlerinde sevâd-ı a'zam'ın olduğu fırka hakkında ne dersin? Bu olay Abdülmelik'in^[30] halifeliğinin başında olmuştu. O zaman cinayetler ortaya çıkmıştı. Ebu Umame dedi ki:

"Onlar kendilerine yüklenenden siz de kendinize yüklenenden sorumlusunuz."

Bunu muhtasar (kısa) olarak Tirmizi tahric etmiş ve hasen hadistir demiştir. Bu hadisi bazı farklı lafızlarla Tahavi^[31] de tahric etmiştir. Tahavi'nin rivayetinde Ebû Umame'ye şöyle denilir:

Ey Ebu Umame! Onlar hakkında hem böyle söylüyorsun, hem de ağlıyorsun! Yani öldürülenlerin en kötüleridir, diyorsun. Ebû Umame cevap olarak dedi ki:

"Onlara acıyorum. Çünkü onlar ehl-i İslamdılar, sonra İslamdan çıktılar." Sonra şu âyeti sonuna kadar okudu:

"O size Kitab'ı indirendir..." Sonra:

Bunlar onlardır (yani kalplerinde eğrilik olanlardır) dedi. Sonra:

"O gün nice yüzler vardır bembeyazdır, nice yüzler de vardır, simsiyahtır."

Ayetini^[32] sonuna kadar okudu. Sonra şöyle dedi:

"Bunlar onlardır." yani ahirette yüzleri simsiyah (olanlardır.)

el-Âcûrri^[33] Tâvus'un^[34] şöyle dediğini anlattı:

İbn Abbas'a^[35] Hariciler ve onların Kur'an okunurken takındıkları tavır anlatılmıştı.

İbn Abbas şöyle dedi:

Onlar Kur'an'ın muhkemine inanıyorlar, müteşabihlerinde sapıtıyorlar. İbn Abbas sonra şu âyeti okurdu:

"Onun tevilini ancak Allah bilir. İlimde yüksek bir seviyeye erişenler ise: Ona inandık, hepsi Rabbimiz katından gelmiştir, derler."^[36]

Bu yorumla birlikte âyette sözü edilen kalplerinde eğrilik olan kimselerin bid'atçiler olduğu kesin olarak anlaşılmıştır. Çünkü Ebû Umame (r.a) Hâricileri âyetin genel hükmü içerisine dahil etti ve onlar hakkında nazil olduğunu söyledi. Onlar ilim adamlarına göre bid'at ehlindedirler. Ancak kimilerine göre bid'atçilikleri yüzünden ehl-i İslamın dışına çıkmışlardır, kimine göre de ehl-i İslamın dışına çıkmamışlardır.

İkinci görüşte olanlara göre bunlar kalplerinde eğrilik olanlardır, bu sebeple sapıtmışlardır. Her ne kadar âyetin lafzı hem onları hem de bu vasfı taşıyan diğerlerini içine alacak genellikte ise de bu vasıf bütün bid'atçilerde mevcuttur.

Biliyorsunuz, bu sûrenin başları Necran Hıristiyanları^[37] ve onların Hz. İsa (a.s) hakkındaki inançları konusunda Hz. Peygamber (s.a) ile yaptıkları tartışma hakkında nazil olmuştur. Onlar, Rasulullah'a karşı Hz. İsa'nın ilah olduğunu veya Allah'ın oğlu olduğunu veya üçün üçüncüsü olduğunu birbirine benzer yorumlarla tevil ediyorlardı ve siyer kitaplarının naklettiğine göre Hz. İsa'nın kulluğu konusundaki apaçık gerçeği terk ediyorlardı! Sonra âlimleri Hâriciler gibi âyetin lafzının hükmünün altına giren sorunları ve sorumlularını da buna göre yorumladılar ki âyetin genel anlamı buna da uygundur.

Sonra Ebû Umame diğer âyeti okudu:

"Kendilerine apaçık belgeler geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın..."

Diğer ayeti tefsir ettiği şekilde bu ayeti de tefsir etti. Ayet-i kerime bu vasıfları taşıyan kimselere karşı bir tehdit ve korkutmadır, müminlerin de onlar gibi olmalarını nehiydir/yasaklamadır.

Abîde^[38] Humeyd ibn Mihran'dan^[39] rivayet, etti; Humeyd şöyle dedi:

Hasan'a (el-Basri) sordum: Bu habîs hevâ ehli Âli İmran süresindeki "Kendilerine apaçık belgeler geldikten sonra paçalamp ayrılığa düşenler gibi olmayın." ayetini ne yaptılar? Hasan şöyle cevap verdi:

Kabe'nin Rabbine yemin olsun ki onlar bu âyeti arkalarına attılar.

Yine Ebu Umame'den rivayet edilmiştir ki o şöyle dedi:

Onlar Harûrilerdir. İbn Vehb dedi ki:

Mâlik'i şöyle derken duydum:

Allah'ın kitabında ihtilafa düşen hevâ ehli hakkında "O gün nice yüzler vardır bembeyazdır, nice yüzler vardır simsiyahtır... yüzleri simsiyah olanlara inandıktan sonra kâfir mi oldunuz? O halde inkar etmiş olmanızdan ötürü tadın azabı! denilir." âyetinden daha ağır bir âyet yoktur. Mâlik dedi ki:

Hangi söz bundan daha açıktır? Onun bu âyeti hevâ ehli için (heva ve hevesine uyanlar için) tevil ettiğini gördüm. Bunu İbn el-Kasım^[40] da rivayet etti ve şu ilaveyi yaptı: Mâlik bana dedi ki:

Bu âyet, ehli kible (yani müslümanlar) hakkındadır. Onun âyet hakkında söylediğini birden fazla kişi nakletmiştir. Katâde'den^[41] rivayet edilmiştir:

"Kendilerine apaçık belgeler geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler" bid'atçilerdir. İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir:

"O gün nice yüzler vardır bembeyazdır, nice yüzler vardır simsiyahtır" ayetindeki beyaz yüzler ehli sünnet, siyah yüzler ehl-i bid'attir.

Bid'ati ve bid'at çıkarmayı kötileyen âyetlerden birisi de şu ayeti kerimedir:

"Şüphesiz bu benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun. Başka yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah'ın yolundan ayırır. İşte sakinmanız için Allah size bunları emretti."^[42]

Ayette geçen sırat-ı müstakim/dosdoğru yol, Allah'ın çağırdığı yoldur ve sünnettir. Diğer yollar ise sırat-ı müstakim'den sapan ihtilaf ehlinin yoludur ki bunlar bid'atçilerdir. Diğer yollardan kastedilen, günahkârların yolları değildir. Çünkü masiyetler birer masiyet oluşları yönüyle şeriate benzemek üzere sürekli gidilen bir yol ortaya koymazlar. Bu nitelik, sadece sonradan uydurulan bid'atlere mahsustur.

İsmail'in Süleyman ibn Harb'ten yaptığı rivayet de bu manaya delâlet eder: Süleyman ibn Harb şöyle demiştir: Bize Hammad ibn Zeyd, Asım ibn Behale'den o da Vâil'den, Vâil de Abdullah'tan^[43] rivayet etti:

Abdullah şöyle dedi:

Bir gün Hz. Peygamber (s.a) bize uzun bir çizgi çizdi. Süleyman ibn Harb de aynı çizgiyi bizim için çizdi.

Rasulullah (s.a) sonra bu çizginin sağma bir çizgi, soluna bir çizgi daha çizdi. Sonra dedi ki:

"Bu Allah'ın yoludur." Sonra ortadaki çizginin sağına ve soluna birçok çizgiler çizdi ve dedi ki:

"Bunlar yollardır. Bunlardan her birinin üzerinde o yola çağıran bir şeytan bulunur." Sonra şu âyeti okudu:

"Şüphesiz bu benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun. Başka yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah'ın yolundan ayırır."^[44] Bekr ibn el*Alâ dedi ki:

Sanırım Hz. Peygamber (s.a) insan şeytanlarını kastetti. Allahu a'lem bu yollar da bid'atlerdir. Bu hadis çeşitli yollarla rivayet, edilmiştir.^[45]

Amr ibn Seleme el-Hemedâni'den şöyle dediği rivayet edilmiştir. Mescid'de Batha^[46] denilen yerde henüz kum serilmeden önce Abdullah ibn Mes'ud'un ders halkasında oturuyorduk. Ubeydullah ibn Ömer ibn el'Hattab bir gazi olarak gelmişken ona dedi ki:

Sırat-ı müstakim nedir ey Ebû Abdurrahman?^[47] Abdullah ibn Mes'ud dedi ki:

Kabe'nin Rabbine yemin olsun ki, sırat-ı müstakim, senin babanın cennete gidinceye kadar üzerinden hiç ayrılmadığı yoldur. Sonra bir dost olarak onun böyle olduğuna üç kere yemin etti. Sonra toprağın üzerine eliyle bir çizgi çizdi ve o çizginin etrafına başka çizgiler çizdi ve dedi ki:

Peygamberiniz sizi bu yolun bir ucunda bıraktı. Yolun diğer ucunda cennet vardır. Kim bu yoldan sapmadan giderse cennete girer. Kim şu yollara saparsa helak olur.

Bir başka rivayette şöyle geçer:

Ey Ebû Abdurrahman, sırat-ı müstakim nedir? Abdullah ibn Mes'ud dedi ki:

Rasulullah (s.a) bizi o yolun aşağısında bıraktı. Yolun diğer ucu cennettir. Yolun sağında ve solunda başka yollar vardır. Bu yolların üzerinde birtakım adamlar yanlarından geçen kimselere: Haydi gel, haydi gel! diye kendi yanlarına çağırırlar. Kim bu yollarda onlara yapışırsa kendilerini cehenneme kadar götürürler. Kim de ortadaki en büyük yoldan giderse o yol da onları cennete kadar götürür. Abdullah İbn Mes'ud, daha sonra şu âyeti okudu:

"Şüphesiz bu benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun. Başka yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah'ın yolundan ayırır..."

"Başka yollara uymayın" âyeti hakkında Mücâhid'in^[48] şöyle dediği rivayet, edilmiştir:

Bid'at ve şüphelere uymayın.

Aburrahman ibn Mehdi'den^[49] şöyle dediği rivayet edilmiştir:

Mâlik ibn Enes'e sünnetin ne olduğu soruldu. O şöyle cevap verdi:

Kendisine sünnetten başka bir isim verilemeyecek şeydir. Ve şu âyeti okudu:

"Şüphesiz bu benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun. Başka yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah'ın yolundan ayırır."

Bekr ibn el"Alâ dedi ki:

İmam Mâlik -inşaallah- İbn Mes'ud'un 'Peygamber (s.a) bir çizgi çizdi' şeklindeki hadisini kastediyordur. Sonra bu hadisi anlattı.

Bu tefsir, âyetin bid'at yollarının herhangi birini değil tamamını kapsamına aldığına delâlet eden bir tefsirdir.

Bid'ati ve bid'at çıkarmayı kötileyen âyetlerden birisi de şudur:

"Yolun doğrusu Allah'ındır. Yolun eğrisi de vardır. Allah dileseydi hepinizi doğru yola iletirdi."^[50]

Ayette geçen "kasdü's-sebil" hak yol demektir. Onun dışındaki yollar haktan sapan yollardır ve bunlar bid'at ve sapıklık yollarıdır. Allah Tealâ fazlı ve keremiyle bizi o yollara düşmekten korusun. Yolun eğrisi demek, ondan sakındırmak için yeterlidir. Âyetin akışı sakındırma ve yasaklamaya delâlet ediyor.

İbn Veddâh anlattı:

Âsim ibn Behdele'ye soruldu ve denildi ki:

Ey Ebû Bekir (Asım'ın künyesi)! "Yolun doğrusunu göstermek Allah'a aittir. Yolun eğrisi de vardır. Allah dileseydi hepinizi doğru yola iletirdi." âyeti hakkında görüşün nedir? Dedi ki:

Bize Ebû Vâil anlattı; o da Abdullah ibn Mes'ud'dan nakletti ve şöyle dedi:

Abdullah ibn Mes'ud düz bir çizgi çizdi, sonra onun sağına ve soluna başka çizgiler çizdi ve dedi ki:

Rasulullah (s.a) de böyle çizmiş ve (ortadaki) düz çizgi için "bu, Allah'ın yoludur." demiş, sağındaki ve solundaki yollar için de "bunlar değişik/parçalanmış yollardır, bunlardan her birinin üstünde şeytan vardır, bu

şeytan insanları oraya çağırır." demiştir. Sebil kelimesi müşterek bir anlama sahiptir, (yani hem doğru yolu, hem eğri yolu ifade eder.) Allah Teala şöyle buyurur:

"Bu benim dosdoğru yolumdur. Ona uyun. Başka yollara uymayın..."

Tüsterî'den^[51] şöyle dediği rivayet edilmiştir:

"Yolun doğrusu" sünnetin gösterdiği yoldur; "yolun eğrisi" cehenneme götüren yoldur. Bu da bid'atler ve (batıl) inançlardır.

Mücahidden şöyle dediği rivayet edilmiştir:

"Kasdu's-sebil" (Yolun doğrusu), aşırılık ve eksiklik arasındaki orta yoldur. Bu, câir (eğri yol) kelimesinin de aşırı ve eksik anlamına geldiğini ifade eder. Her ikisi de, yani aşırılık ve eksiklik ise bid'atin niteliklerindedir. Hz. Ali'nin^[52] bu âyette geçen "*ve minha câir*" ibaresini "*fe minkum câir*"^[53] diye okuduğu rivayet edilir.

Dediler ki, o zaman âyetin anlamı: Sizden, yani bu ümmetten doğru yolun dışına çıkanlar vardır. Sanki bu âyet daha önceki âyetle aynı manayadır.

Bid'ati ve bidatçiliği kötüleyen bir diğer âyet şudur:

"Dinlerini parça parça edip gruplara ayrılanlar var ya, senin onlarla hiç bir ilişkin yoktur. Onların işi ancak Allah'a kalmıştır. Sonra Allah onlara yaptıklarını bildirecektir."^[54]

Bu âyetin tefsiri Hz. Aişe yoluyla gelen bir hadiste geçmektedir. Hz. Aişe şöyle demektedir: Rasulullah (s.a) buyurdu ki:

"Ey Aişe! "Dinlerini parça parça edip gruplara ayrılanlar kimlerdir?" Dedim ki:

Allah ve Rasûlü bilir. Dedi ki:

"Onların bu ümmetten hevâ ve hevesine uyanlar, bid'at çıkaranlar ve sapıtanlardır. Ey Aişe! Her günahın tövbesi vardır. Sadece hevâ ve hevesine uyanların ve bid'atçıların tövbesi olmaz. Onlar benden beridirler, ben onlardan beriyim."^[55] İbn Atiyye^[56] dedi ki:

"Bu ayet, heva ve hevesine uyanları, bid'atçıları, şer'i-amelî konularda kural dışına çıkanları ve bunlardan başka aşırı şekilde tartışmaya düşkün olanları, Kelâma fazlaca dalanları içine alır. Bunların hepsinin hataya düşme ve bozuk inançlara kapılma tehlikesi vardır."^[57] İbn Atiyye teferruatla ilgili (Şer'i-ameli) konuların içine fazlaca dalanlar derken -Allah bilir ya- herhalde Ebû Amr ibn Abdilber'in^[58] "Câmiu Beyani'l-İlim"^[59] isimli kitabında rey ile (sadece akılla) hüküm vermenin kötülenmesi bölümünde söylediklerini kastetmektedir. İnşallah bunun açıklaması ileride gelecektir.

İbn Battal,^[60] Buhârî^[61] Şerhinde Ebû Hanife'den^[62] şöyle dediğini nakleder:

Mekke'de Ata ibn Ebi Rabah^[63] ile karşılaştım. Ona bir mesele sormuştum. Bana dedi ki:

Nerelisin? Dedim ki:

Kulelilerdenim. Ata dedi ki:

Dinlerini parça parça edip gruplara ayrılanların bulunduğu yerden misin? Dedi ki:

Sen hangi gruba mensupsun? Dedim ki:

Ben selefe sövmeyen, kadere inanan ve hiç kimseyi günahından dolayı tekfir etmeyenlerdenim. Bunun üzerine Âtâ dedi ki:

İyi bildin, bu yoldan ayrılma. Hasan'dan nakledilmiştir. O şöyle dedi:

Hz. Osman ibn Affan bir gün karşımıza geçti ve bize hitab etmeye başladı. Fakat onun sözünü kestiler ve Batha denilen yerde akşam oluncaya kadar tartıştılar. Hasan dedi ki:

Hz. Peygamberin zevcelerinden birisinin odasından bir ses duyduk. Bu sesin müminlerin validesinin sesi olduğu söylendi. Hasan devamla şöyle dedi:

İşittiğimiz sesin sahibi şöyle diyordu:

Dikkat edin! Peygamberiniz, dinlerini parça parça edip gruplara ayrılanlardan uzaktır. Ve şu âyeti okudu:

*"Dinlerini parça parça edip gruplara ayrılanlar var ya, sen onlardan berisin."*Kâdî İsmail dedi ki:

Zannediyorum bu rivayette sözü edilen müminlerin validesi Ümmü Seleme'dir, Çünkü bu esnada Hz. Âişe hacda bulunuyordu.

Ebu Hureyre'den bu âyetin bu ümmet hakkında indiği 'rivayet edilmiştir. Ebû Umame'den ise bunların Hâriciler olduğu rivayet edilmiştir. Kâdî (İsmail) dedi ki:

İster Haricilerden olsun, ister başkalarından olsun dinde bid'at çıkaran herkesin bu âyetin hükmü altına girdiğine Kur'an açıkça delalet etmektedir. Bir diğer âyet'i kerime şudur:

"Dinlerinde ayrılığa düşüp fırka fırka olan, her fırkasının da kendisinde bulunanla sevindiği müşriklerden olmayınız."^[64]

Ayette geçen "*ferrakû dinehum (dinlerinde ayrılığa düşenler)*" ibaresi "*fârekû dinehum (dinlerinden uzaklaşanlar)*" diye de okunmuştur. Ebû Hureyre'den bunların Hâriciler olduğu rivayet edilmiştir. Ebû Umame bunu menfi olarak rivayet etmiştir.

Bunların hevâ ve heveslerine uyanlarla bid'atçiler olduğu rivayet edilmiştir. Bunu Hz. Aişe'nin merfû olarak yani Hz. Peygamber'e nisbet ederek rivayet ettiğini söylediler. Çünkü İsmail el-Kadi'nin dediği ve önceki âyette geçtiği gibi bid'atçıların durumu böyledir. Bid'atçiliği kötüleyen âyetlerden birisi de şudur:

"De ki: Allah'ın sizin üstünüzden veya ayaklarınızın altından bir azap göndermeye ya da sizi fırka fırka ayırıp kiminize kiminizin hincını tattırmaya gücü yeter."^[65]

İbn Abbas, "sizin fırka fırka ayrılmanız" hevâ ve hevese uyarak farklı görüşlere sahip olmak demektir, demiştir. Buna göre "kiminize kiminizin hincını tattırmak" demek onların birbirlerini tekfir etmeleri hatta birbirleriyle savaşmaları demektir. Nitekim ehli sünnet ve'l-cemaatin dışına çıkan Hâriciler böyle yapmışlardır. Ayette geçen ve "*sizin fırka fırka ayrılmanız,*" diye terceme ettiğimiz "*ev yelbisekum şiyean*" bölümünün ihtilaftan dolayı meydana gelen bir karışıklık anlamına geldiği de söylenmiştir.

Mücahid ve Ebu'l-Âliye^[66] dediler ki:

Bu âyet Muhammed ümmetiyle ilgilidir. Ebu'l Âliye dedi ki:

Bunlar dörttür. İki tanesi Hz. Peygamber'in (s.a) vefatından yirmi beş sene sonra ortaya çıkmıştır. Fırka fırka ayrılmışlar ve kiminize kiminizin hincını tattırılmıştır. Geriye ikisi kalmıştır. Bu ikisi de mutlaka ortaya çıkacaktır. Hasf (yere batma) ayaklarınızın altından gelecek azaptır. Mesh, yani hayvanlara benzeme ise üstünüzden gelecek azaptır. Bütün bunlar heva ve hevese uyarak ihtilafa düşmenin çirkin, sevimsiz ve kötülenmiş bir şey olduğunu açıkça göstermektedir.

"*Rabbinin merhamet ettikleri müstesna, onlar ihtilafa düşmeye devam edecekler. Zaten Rabbin onları bunun için yarattı.*"^[67] âyeti hakkında Mücahid'den şöyle dediği nakledilmiştir:

İhtilafa düşmeye devam edecek olanlar, bâtıla uyanlardır. Rabbinin merhamet ettikleri ise hakka uyanlardır, Çünkü onların içinde ihtilaf olmaz.

Mutarif ibn eş-Şihir'den^[68] şöyle dediği rivayet edilmiştir:

Şayet heva ve hevesine uyanlar tek bir grup olsalardı o zaman belki onların hak üzere olduğunu bir kimse söyleyebilirdi. Bunlar parça parça, grup grup olduğuna göre her akıl sahibi bilir ki "gerçek/hak asla parçalanamaz" İkrime'den^[69] rivayet edilmiştir:

"Onlar ihtilafa düşmeye devam edecekler" yani heva ve heveslerine uyarken ihtilaf edecekler. "Rabbinin merhamet ettikleri müstesna" maksat ise ehl-i sünnete mensup olanlardır.

Ebû Bekir Sabit el-Hatib Mansûr ibn Abdillâh ibn Abdirrahman'dan,^[70] şöyle dediğini nakletmiştir:

Hasan-ı (Basri)'nin yanında otuyordum. Arkamda da bir adam oturuyordu. Adam beni "*Rabbinin merhamet ettikleri müstesna onlar ihtilafa düşmeye devam edecekler*" âyeti hakkında Hasan'a soru sormaya teşvik ediyordu. Hasan dedi ki:

Evet onlar çeşit çeşit dinler üzere "İhtilaf etmeye devam edecekler", "Sadece Rabbinin merhamet ettikleri" ihtilafa düşmeyecek.

İbn Vehb, Ömer ibn Abdilaziz' den ve Mâlik ibn Enes'ten kendilerine merhamet edilenlerin ihtilafa düşmeyeceklerini rivayet etmiştir.

Bu âyetin açıklaması inşaallah daha sonra gelecek.

Buhari'de Ömer ibn Mus'ab'tan^[71] şöyle dediği rivayet edilmiştir:

Babama "*De ki: Size yaptıkları işler bakımından en çok ziyana uğrayanları bildirelim mi?*" âyetinde kastedilenlerin Harûriler mi olduklarını sordum. Dedi ki:

Hayır; onlar Yahudiler ve Hristiyanlardır. Yahudiler Hz. Muhammed'i (s.a) yalanladılar. Hristiyanlar da orada yemek içmek yoktur diyerek cenneti yalanladılar. Harûriler ise "*Söz verip bağlandıktan sonra Allah'a verdikleri sözü bozarlar.*" Ayetinde anlatılanlardır. Şûbe onları fasıklar olarak isimlendirmişti.^[72] Sa'd ibn Mansur^[73] tefsirinde Mus'ab ibn Sa'd'den şöyle dediğini rivayet, etmiştir:

Babam Sa'd b. Ebî Vakkas'a "İyi işler yaptıklarını zannettikleri halde, dünya hayatında çabaları boşa giden kimseler"^[74] Harûriler midir? diye sordum. Dedi ki:

Hayır; bunlar manastırlarda yaşayan rahiplerdir. Harûrilere gelince onlar şu âyetin hükmüne girerler:

"*Onlar yoldan sapınca, Allah da kalplerini saptırmıştı.*"^[75]

Abd ibn Humejd tefsirinde, Mus'ab ibn Sa'd'den gelen başka bir lafızla bu manaya ulaşmıştır. Mus'ab ibn Sa'd "De ki:

Size yaptıkları işler bakımından en çok ziyana uğrayanları bildirelim mi?

Onlar iyi işler yaptıklarını zannettikleri halde dünya hayatındaki çabaları boşa giden kimselerdir" ayetine gelince:

Bunlar Harûriler mi? diye sordum. Dedi ki:

Hayır! Onlar Yahudiler ve Hristiyanlardır. Yahudiler Muhammedi (s.a) inkar ettiler. Hristiyanlar ise cenneti inkar ettiler ve orada yemek içmek yoktur, dediler. Harurilere gelince: "*Onlar söz verip bağlandıktan sonra Allah'a verdikleri sözü bozarlar, Allah'ın birleştirilmesini emrettiği şeyleri koparırlar ve yeryüzünde fitne ve fesat çıkarırlar.*"^[76] âyeti onlar hakkındadır. Çünkü birincisi onlar Rasulullah'ın (s.a) şahadetiyle hak yoldan çıkmışlardır, fasit (bozuk) tevil yapmaktadırlar. Bid'atçiler de böyle yaparlar; tevil, onların hak yoldan çıkarken girdikleri bir kapıdır/başvurdukları bir yoldur, ikincisi onlar Kur'an'ın ve sünnetin hükümleri üzerinde böylece tasarrufta bulunmaktadırlar.

Hâricilerden ehl-i Havra ve diğerleri "*Hüküm sadece Allah'ındır.*"^[77] âyetiyle, "*Buna içinizden adalet sahibi iki kişi hükmeder*"^[78] âyetiyle ve diğer âyetlerle ilişkilerini kesmişlerdir, (yani Allah'ın hükmünün dışına çıkarak kendi akıllarınca hüküm vermişlerdir.)

İleride sana anlatılacağı gibi, bid'atçiler de böyle yapmışlardır.

Amr ibn Muhacir'in^[79] şöyle dediği rivayet edilir:

Ömer ibn Abdilaziz'e Gaylan el-Kaderi'nin^[80] kader hakkında ileri geri konuştuğu haberi ulaşır. Ömer ibn Abdilaziz kendisine haber gönderir. Gaylan günlerce ondan gizlenir ve görünmez. Sonra Ömer ibn Abdilaziz'in huzuruna getirilir. Ömer ona der ki:

Ey Gaylan! Bana senin hakkında ulaşan bilgiler nedir? (Doğru mudur?) Amr ibn Muhacir der ki:

Ben kendisine bir şey söylememesi için işaret ettim. Fakat Gaylan dedi ki:

Evet ey Mü'minlerin Emiri! Allah Teâla şöyle buyuruyor:

"İnsanoğlu, var edilip bahse değer bir şey olana kadar, şüphesiz uzun bir zaman geçmemiş midir? Biz insanı katışık bir nutfeden yaratmışızdır, onu deneriz; bu yüzden, onun işitmesini ve görmesini sağlamışızdır. Şüphesiz ona yol gösterdik; buna kimi şükreder, kimi de nankörlük."^[81] Ömer ibn Abdilaziz der ki:

Sûreyi sonuna kadar okusana:

"Allah dilemedikçe siz bir şey dileyemezsiniz. Şüphesiz Allah bilendir, hikmet sahibidir. Dilediğini rahmetine sokar. Zâlimlere de acı bir azap vardır."^[82] Sonra dedi ki:

Peki bu âyete ne diyorsun ey Gaylan? Gaylan şöyle dedi:

Ben derim ki, ben kör idim, benim gözümü açtın; Sağır idim, bana işittirdin; sapıtmıştım, bana hidayet ettin.

Ömer ibn Abdilaziz şöyle dedi:

Allah'ım, kulun Gaylan eğer doğru söylüyorsa (ne âlâ), yoksa onun hakkındaki hükmünü ver. Amr ibn Muhacir der ki:

Gaylan kader konusunda bir daha konuşmadı, dilini tuttu, Ömer ibn Abdilaziz de onu Şam'da darphanenin başına getirdi. Ömer ibn Abdilaziz vefat edip hilafet makamına Hişam^[83] geçince Gaylan kader konusunda yine konuşmaya başladı. Hişam, üzerine adam gönderdi ve elini kestirdi. Adamın birisi yanından geçerken Gaylan'ın elinin üzerinde bir sinek görünce ona dedi ki:

Ey Gaylan! İşte kaza ve kader budur. Gaylan dedi ki:

Vallahî sen yalan söylüyorsun; bu ne kazadır, ne de kaderdir. Bunun üzerine Hişam kendisini çarmıha gerdirdi.

"...Allah'a verdikleri sözü bozarlar... ve yer yüzünde fesat çıkarırlar." âyetinin Harurilere işaret ettiğinin üçüncü delili de onların, Allah'ın kullarına karşı kılıç çekmiş olmalarıdır. Yeryüzünde en büyük fesatçılık/bozgunculuk budur. Bid'atçiler tarafından bu yaygın olarak yapılan bir işittir. Onlar ayrıca müslümanlar arasında çeşitli yollarla kin ve düşmanlık yayarak da bozgunculuk yaparlar.

Müellifin, başta Harûriye olmak üzere sapıklık ve kalplerinde eğrilik olanları tanıtmak üzere sıraladığı bu üç vasıf, Kur'an ve Sünnetin insanları uyardığı sapık bir fırkada bulunması gereken vasıflardır. Nitekim şu âyetlerde bu uyarı yapılmaktadır:

"Kendilerine apaçık belgeler geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın." (Al-i İmran-105)

"Dinlerini parça parça edip gruplara ayrılanlar var ya, sen onlardan berisin." (Enam: 159)

Hadis-i Şerifte şöyle ifade buyurulmuştu: Bu ümmet yetmiş küsur fırkaya ayrılacak.

Mus'ab ibn Sad'a ait birinci rivayetteki bu tefsir de sözü edilen anlam üzerinde babasıyla uyum göstermektedir.

Sonra Said ibn Mansur'un rivayetinde Sâd ibn Ebi Vakkas:

Bu, Harurilerin kalplerindeki bir eğrilik sebebiyledir, şeklinde yorum yapmıştır.

"Onlar yoldan sapınca, Allah da onların kalplerini saptırmıştır."

âyeti de onlar hakkındadır demiştir. Bu âyet, Âli İmran sûresindeki *"Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu tevil etmek için ondaki müteşabih âyetlerin peşine düşerler"* âyetiyle ilgilidir. Sa'd ibn Ebi Vakkas (r.a) Harûrileri, her iki âyetin mana kapsamının içine dahil etmiştir. Bu âyetlerden birisinde sadece zeyğ/sapıklık yani hak yolun dışına çıkma vasfı zikredilmiştir.

Diğer iki Vasıf yani Kur'an ve sünnetin ahkâmında tasarrufta bulunma ve fitne-fesat çıkarma vasıfları öteki ayette zikredilmiştir. Bu vasıfların üçü de Harûrilerde mevcuttur. Âli İmran sûresindeki âyet lafızıyla onları kapsamına almaktadır. Çünkü onun lafzı lügat olarak genel bir manayı gerektirir.

Bu âyeti özel olarak kâfirlere yorsak da, usûlde beyan edildiği üzere zikredilen vasıfları taşıyanlara verilecek ceza yönünden, Harûriler hakkında da âyetin hükmünün geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Saf sûresindeki âyet, de böyledir. Çünkü bu âyet Musa'nın (a.s.) kavmi ile ilgilidir. Bundan dolayı Sa'd ibn Ebi Vakkas Harurileri de fâsiklar olarak isimlendirmiştir. Çünkü âyetin anlamı onlar hakkında da geçerlidir. Âyetin sonunda *"Allah fâsiklar topluluğunu doğru yola iletmez."* Denilmektedir. Sapıklık/zeyğ Harûrilerde de vardır. O halde *"Onlar yoldan sapınca Allah da onların kalplerini saptırmıştır."* âyetinin anlamı içine Harûriler de girerler. Bundan hareketle âyetin, bid'at sahiplerinden sadece Harurileri değil, temelinde sapıklık olan bu vasıflarla vasıflanmış herkesi kapsadığı anlaşılır. Sapıklık da heva ve hevese uyarak haktan ayrılmak demektir. Sa'd ibn Ebi Vakkas, âyeti sadece Harûriler olarak yorumlamıştır. Çünkü -Allahu âlem- kendisine sadece onlar sorulmuştur ve Allah'ın dininde ilk defa bid'at çıkaranlar da onlardır. O halde âyeti sadece onlara tahsis etmek gerekmez. Sâd ibn Ebi Vakkas'a sorulan ilk ayete gelince -ki Kehf sûresindeki âyettir- o bu âyetin Harurileri kapsamadığını söylemiştir.

Hz. Ali'den gelen bir rivayete göre o da, "Taptıkları işler bakımından en çok ziyana uğrayanlar"ı Harûriler olarak tefsir etmiştir.

Abd ibn Humeyd^[84] İbn Tufeyl'den^[85] şöyle dediğini rivayet etti: İbn el-Kevva^[86] Hz. Ali'nin huzurunda ayağa kalktı ve dedi ki:

Ey Mü'minlerin Emiri! İyi işler yaptıklarını zannettikleri halde dünya hayatında çabalan boşa gidenler kimlerdir? Dedi ki:

"Onlar ehl-i Havra'dır."

Bu, Süfyan es-Sevri'nin^[87] tefsirinde de nakledilmiştir. İbn Vehb'in Câmi' inde rivayet edildiğine göre İbn el-Kevvâ Hz. Ali'ye bu âyeti sorar. Hz. Ali ona der ki:

Yanıma çık da sana söyleyeyim. -Hz. Ali o esnada da minberdedir- İbn el-Kevvâ iki basamak çıkınca elindeki asası ile onu yakalar ve dövmeye başlar. Sonra ona der ki:

O âyette sözü edilenler sen ve arkadaşlarıdır. Yine Abd İbn Humeyd, Muhammed İbn Cubeyr İbn Mut'im^[88] den şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Evdogullarından bir adam bana haber verdi:

Hz. Ali Irak'ta insanlara hitab ediyordu. Bu adam da onu dinleyenler arasında bulunuyormuş. Mescidin en uzak köşesinden İbn el-Kevvâ ona seslendi ve dedi ki:

Ey Mü'minlerin Emiri! "Yaptıkları işler bakımından en çok ziyana uğrayanlar" kimlerdir? Hz. Ali dedi ki:

Sensin. İbn el-Kevvâ Haricilerle yapılan savaşta öldürüldü. Bazı tefsirciler, İbn el-Kevvâ'nın bu soruyu Hz. Ali'ye sorduğu zaman onun şöyle cevap verdiğini naklettiler:

"Siz ehl-i Havra'sınız, ehl-i riyasınız ve yaptığınız iyiliği başa kakarak boşa çıkaranlarsınız." Birinci rivayet, âyetin ehl-i Havra'yı da kapsamına aldığına delâlet eder.

Allah Teala onları anlatırken "*Dünya hayatında çabaları boşa gidenler*"^[89] dediği zaman, onlar kendilerinin hidayette olduklarını zannetmelerine rağmen Allah Teala onları sapıklıkla nitelendirmiştir. Bu, genel olarak bunların, amellerinde bid'at çıkaranlar olduğuna delalet eder. Bunlar da öncelikle ehl-i kitaptır/yani Hristiyanlar ve Yahudilerdir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a) "*Her bid'at bir sapıklıktır.*" buyurmuştur. Allah'ın izniyle bunun izahı ileride gelecektir. Âyet-i kerimeyle ilgili olarak her iki tefsir de yapılmıştır: Sa'd İbn Ebî Vakkas, bunların Yahudiler ve Hristiyanlar olduğunu söylemiş, Hz. Ali de bunların bid'atçiler olduğunu söylemiştir. Çünkü hepsi de bid'at çıkarmada ittifak etmişlerdir. Bu sebeple Sa'd İbn Ebî Vakkas, Hristiyanların küfrünü, cenneti gerçeğinden farklı olarak tevîl etmeleridir diye tefsir etmiştir. Hristiyanların bu tevîli reye dayanan/kafadan bir tevîldir. Netice olarak her üç âyet de Bid'atın kötülüğü üzerinde birleşmiştir. Sâd İbn Ebî Vakkas'ın sözü her bir âyetin, bid'atçinin vasıflarından bir vasfı iktiza ettiğini bildirmektedir. Âyetlerde, ya lafzın genel kapsamlı oluşuyla veya vasıf anlamıyla (yani aynı vasfı taşımaları yönüyle) bid'atçiler kastedilmişlerdir.

İbn Vehb'in rivayetine göre Rasulullah (s.a), üzerinde yazı yazılı bir kürek kemiği getirdi ve dedi ki:

"*Bir toplumun peygamberinin kendilerine getirdiği şeyden yüz çevirip başka şeye yönelmeleri veya kendi kitaplarından başka kitaplara yönelmeleri ahmaklık -veya sapıklık- olarak onlara yeter.*"^[90]

Bunun üzerine şu âyet-i kerime nazil oldu:

"*Kendilerine okunmakta olan Kitab'ı sana indirmemiz onlara yetmemiş mi?*"^[91]

Abdülhamid^[92] el-Hasen (Basri)'den şöyle dediğini nakletti: Rasulullah (s.a) buyurdu ki:

"*Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir.*" Sonra şu âyeti okudu:

"*Rasulüm! De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah son derece bağışlayıcı ve esirgeyicidir.*"^[93]

Yine Abdülhamid ve daha başkaları Abdullah İbn Abbas'tan rivayet etmişlerdir:

"*İnsanoğlu ne yaptığını ve ne yapmadığını görür.*"^[94] ayeti hakkında Abdullah İbn Abbas şöyle dedi:

Bu âyette geçen "*mâ kaddemet*" kişinin hayır veya şer yaptığı amellerdir, "*ve mâ ahharat*" ise kişinin kendisinin açığı da kendisinden sonrakilerin izledikleri çığıdır. Bu tefsirin de tefsirine ihtiyaç vardır. Abdullah İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre onun bu âyet hakkında şöyle dediği rivayet edilir:

Allah kişinin ölmeden önce yaptığı iyilikleri ve geride bırakıp da insanların ondan görüp uyguladıkları iyi bir çığı bilir. Onun açtığı bu güzel yoldan gidenlerin sevabından hiçbir şey eksilmeksizin aynısı ona da vardır.

Kötü bir yol açarsa o yoldan gidenlerin günahlarından da hiçbir şey eksilmeksizin aynısı ona da vardır. Bu rivayeti Abdullah İbn el-Mübârek ve daha başkaları rivayet etmişlerdir. Süfyan İbn Uyeyne, Ebu Kılâbe^[95] ve daha başka kimselerin şöyle dedikleri nakledilmiştir:

(*Alimet nefsun mâ kadde-met ve ahharat*)^[96] ayetinde kastedilenler bütün bid'atçiler ve alçakça iftira edenlerdir.

Bu görüşü ileri sürenler şu âyeti delil getirirler:

"*Buzağıyı (tanrı) edinenler var ya, işte onlara mutlaka Rablerinden bir gazap ve dünya hayatında bir alçaklık erişecektir. Biz iftiracıları böyle cezalandırırız.*"^[97] İbn Vehb, Mücahid'den nakletmiştir:

"*Şüphesiz ölüleri ancak biz diriltiriz. Onların yaptıkları her işi ve bıraktıkları her izi yazarız.*"^[98] âyeti hakkında Mücahid şöyle demiştir:

Bu onların ölmeden önce yaptıkları iyilikleri ve kendilerinden sonraki insanlara bıraktıkları sapıklıkları yazarız anlamındadır.

Yine İbn Vehb, İbn Avn'dan^[99] o da Muhammed İbn Şirin'den^[100] nakletmiştir:

Muhammed İbn Şirin şöyle demiştir:

"Ben, mürtedliğe doğru en hızlı koşanlar olarak hevâ ve hevesine uyan kimseleri görüyorum."

İbn Avn dedi ki:

İbn Şirin şu âyet-i kerimenin hevâ ve hevesine uyanlar hakkında olduğu görüşünde idi:

"Âyetlerimiz hakkında ileri geri konuşmaya dalanları gördüğünde, onlar başka bir söze dalıncaya kadar onlardan uzak dur. Eğer şeytan sana unutturursa artık o zâlimler topluluğu ile oturma."^[101]

El-Âcurrî, Ebû'l-Cevza^[102] den nakletti: Ebu'l Cevza, heva ve hevesine uyanlar hakkında şöyle dedi:

Canımı kudretinde tutan Allah'a yemin olsun ki, evimin maymunlarla ve domuzlarla dolması benim için onlardan bir adamla komşu olmaktan daha sevimlidir.^[103] Onlar şu ayetin hükmüne dahildirler:

"İşte siz öyle kimselersiniz ki! onlar sizi sevmedikleri halde siz onları seversiniz. Siz bütün kitaplara inanırsınız! onlar ise sizinle karşılaştıklarında "inandık" derler; kendi başlarına kaldıklarında da size olan kinlerinden dolayı parmaklarının uçlarını ısırırlar. De ki kininizden kahrolup geberin! Şüphesiz Allah kalplerin içindekini hakkıyla bilmektedir."^[104]

Bid'atçilerin kötülüğüne işaret eden ve onların durumuna düşmekten sakındıran pek çok âyet vardır. Biz bu zikrettiklerimizle yetinelim. İnşallah öğüt almak isteyenler için bunlarda yeterince öğüt ve kalplerindeki hastalıklara yeterince şifâ vardır.^[105]

Fasıl

Nakli delillerin ikincisi Rasulullah'dan (s.a) gelen hadislerdir. Bunlar sayılamayacak kadar çoktur. Fakat biz burada bunlardan zikredemediklerimize de kolayca delâlet edenleri ve -Allah'ın izniyle-en sağlam olanlarını zikredeceğiz.

Bunlardan birisi Hz. Aişe'den (r.a) sahih olarak rivayet edilen şu hadistir.

Hz. Aişe Rasulullah'nın (s.a) şöyle buyurduğunu naklediyor:

"Her kim bizim şu işimizde (dinimizde) ondan olmayan bir şey ihdas (icad) ederse o (icad) reddedilmiştir."

Müslim'in rivayetinde bu hadis şöyle geçer:

"Her kim bizim dinimizde olmayan bir iş yaparsa o iş (amel) reddedilmiştir."^[106]

Bu hadisi âlimler İslamın üçte biri olarak kabul etmişlerdir. Çünkü bu hadis, Rasulullah'nın (s.a) emrine yönelik her türlü muhalefeti -ister bid'at şeklinde olsun, isterse mâsiyet şeklinde olsun- hedefine almaktadır.

Müslim'in Câbir'den rivayet ettiğine göre

Rasulullah (s.a) hutbesinde şöyle derdi:

"Emmâ bâ'dü; sözü en hayırlısı Allah'ın Kitabı'dır. Hidayetin/yolun en hayırlısı Muhammed'in yoludur. İşlerin en kötüsü (dinde olmadığı halde) sonradan icad edilenlerdir/bid'atlerdir. Ve her bid'at de bir sapıklıktır."^[107]

Bir başka rivayette Câbir şöyle der:

Hz. Peygamber (s.a) insanlara hitab ederken Allah'a lâyük olduğu şekilde hamdeder, sena eder, sonra şöyle derdi:

"Allah kime hidayet ederse onu saptırarak yoktur, kimi saptırırsa ona da hidayet edecek yoktur. Sözü en hayırlısı Allah'ın kitabıdır. Hidayetin en hayırlısı Muhammed'in hidayetidir/gösterdiği yoldur. İşlerin en kötüsü sonradan ihdas edilendir. Her ihdas (icad) edilen şey ise bid'attir."

Nesâî'nin rivayetinde ise şu ifade yer alır:

Her ihdas edilen şey bid'attir, her bid'at (sahibi) cehennemdedir.

Hz. Ömer'in de bu hutbeyle hutbe okuduğu bildirildi. İbn Mes'uddan mevkuף ve merfû olarak şöyle dediği rivayet edildi:

İki şey vardır: Söz ve hidayet. En güzel söz Allah'ın sözüdür, en güzel hidayet Muhammed'in hidayetidir. Dikkat edin, sonradan ortaya çıkan şeylerden sakının. Çünkü işlerin en kötüsü sonradan uydurulanlardır. Sonradan ihdas edilen her şey bid'attir. (İbn Mes'ud'dan rivayet edilen) lafızda şu ifadeler de vardır:

"Ancak siz ileride bid'atler çıkaracaksınız ve bid'atlerle karşılaşacaksınız. Sonradan ihdas edilen her şey bid'attir. Her bid'at (sahibi) de cehennemdedir." İbn Mes'ud, her perşembe bu sözlerle öğüt verirdi.

Yine İbn Mes'ud'dan gelen başka bir rivayette şöyle denmektedir:

Söylenecek iki şey vardır. Hidayet ve söz: Sözlerin en faziletlisi -veya sözlerin en doğrusu- Allah'ın sözüdür. Hidayetin en güzeli Allah'ın ve Muhammed'in hidayetidir (gösterdiği yoldur). İşlerin en kötüsü sonradan icad edilen işlerdir. Sonradan icad edilen her şey bid'attir. Dikkat edin, üzerinizden çok zaman geçmeden kalpleriniz katılacak. Boş bir ümitle oyalanmayın. Zira gelecek olan her şey yakındır. Dikkat edin, uzak olan, gelmeyecek olan şeydir.

Yine ondan gelen başka bir rivayette şöyle der:

En güzel söz Allah'ın Kitabıdır. En güzel hidayet etme usulü, Muhammed'in (s.a) hidayet usulüdür. İşlerin en kötüsü sonradan icad edilenlerdir. "Size vaad olunanlar mutlaka geleceklerdir, siz onu asla önleyemezsiniz."^[108]

İbn Mâce, İbn Mes'ud'dan merfû olarak Rasulullah'nın (s.a) şöyle dediğini rivayet etti:

"Sonradan icad edilen şeylerden sakının. Çünkü işlerin en kötüsü sonradan icad edilenlerdir. Sonradan icad edilen her şey bid'attir. Her bid'at de bir sapıklıktır."

Bu rivayetin İbn Mes'ud'a ait mevkuף bir haber olduğu meşhur olmuştur.

Sahih'te^[109] Ebû Hureyre'den şöyle dediği nakledilir: Rasulullah (s.a) şöyle buyurdu:

"Kim hidayete çağırırsa kendisine uyanların hepsinin alacağı sevab kadar o da sevap alır. Bununla beraber hidayete uyanların sevabından da bir eksilme olmaz. Kim sapıklığa çağırırsa kendisine uyanların yükleneyeceği günahların tamamı kadar kendisine de günah yüklenir. Bununla beraber sapıklığa uyanların günahlarından da hiçbir şey eksilmez."^[110] Yine Sahih'te Rasulullah'tan (s.a) şöyle dediği rivayet edilir:

"Kim hayır yolunda iyi bir çığır açarsa, kendisine hem bu işlediği hayrın sevabı, hem de kendisinden sonra bu yoldan gidenlerin sevabının tamamı kadar sevabı verilir. Bununla beraber onun açtığı hayırlı yoldan gidenlerin sevabından da hiçbir şey eksiltilmez. Yine kim şer yolunda kötü bir çığır açarsa, kendisine hem bu işlediği kötülüğün günahı yüklenir, hem de bu yoldan gidenlerin günahı kadar günah yüklenir. Bununla beraber onların günahlarından da hiçbir şey eksiltilmez."^[111]

Tirmizî, Ebû Davud ve daha başkaları İrbad ibn Sâriye'den şöyle dediğini rivayet etmektedirler:

Rasulullah (s.a) bir gün bize namaz kıldırды, sonra bize yöneldi ve gözleri yaşartan, kalpleri yerinden oynatan çok etkili bir öğüt verdi. İçimizden birisi dedi ki:

Ya Rasulallah! Sanki bu bize veda eden birisinin öğüdü gibi geldi. Bize tavsiyen nedir? Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

"Siz Allah'tan korkmanızı, dinleyip itaat etmenizi tavsiye ederim. Başınıza yönetici olarak Habeşli bir köle bile geçse ona itaat etmelisiniz. Çünkü sizin içinizden benden sonra yaşayanlar pek çok ihtilaflar göreceklerdir. Onun için benim sünnetime, hidayete ermiş, doğru yolda olan râşit halifelerin sünnetine sınımsız sarılın. Azı dışlarınızla ısırtıp bırakmayın. Sonradan icad edilmiş (İslama aykırı) işlerden sakının. Çünkü sonradan icad edilmiş her şey bid'attir, her bid'at bir sapıklıktır."

Bu hadis çeşitli yollardan rivayet edilmiştir.

Sahih'de^[112] Huzeyfe'den rivayet edildiğine göre o şöyle dedi:

Ey Allah'ın Rasulü! Bu hayırdan sonra şer var mıdır? Rasulullah (s.a) şöyle dedi:

"Evet, bir takım insanlar gelecekler, benim yolumun (sünnetimin) dışında bir yola girecekler, benim hidayetimden başka bir hidayeti tercih edecekler." Huzeyfe dedi ki:

Bu serden sonra bir ser daha var mıdır? diye sordum. Rasulullah şöyle buyurdu:

"Evet, cehennem ateşinin üstünde davetçiler olacak, kim onların davetine uyarırsa onlar onu cehenneme fırlatıp atacaklar." Dedim ki:

Ya Rasulallah! Onları bana tarif et. Buyurdu ki:

"Derileri bizim derimiz gibidir. Bizim dilimizden konuşurlar." Dedim ki:

Peki ben o zamana yetişirsem ne yapmamı tavsiye edersin? Dedi ki:

"İşte o zaman Müslüman topluluklarından ve liderlerinden ayrılm!" Dedim ki:

Ya onların cemaati ve lideri olmazsa? Dedi ki:

"O zaman tüm fırkalardan uzaklaş; hatta bir ağacın kökünü ısrarak (yiyerek yalnız) yaşayabilirsen, Ölüm sana gelinceye kadar öyle kal."

Buhari bunu başka bir şekilde rivayet etti.^[113] Sahife hadisinde^[114] denir ki:

"Ayr'dan Sevr1 a kadar olan bölge^[115] Medine'nin haram bölgesidir. Kim bu konuda bir bid'at çıkarırsa veya bir bid'ate sığınursa Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti onun üzerinedir. Kıyamet günü Allah Teala onun farz ibadetlerini de nafile ibadetlerini de kabul etmeyecektir."

Bu hadis^[116] genel bir bağlamdadır. Şeriate aykırı olarak ihdas edilen her bid'ati kapsar. Bid'at, sonradan ihdas edilen şeylerin en çirkinidir. İmam Malik bu hadisi (başka) bir meselede delil olarak getirmiştir. İnşallah ileride temas edilecektir. Hadis, her ne kadar Medine ile ilgili olsa da başka şeyler de onun ifade ettiği anlama dâhildir.

Muvatta, Ebû Hureyre'den şu hadisi nakleder:

Rasulullah (s.a) bir gün mezarlığa gider ye şöyle der:

"Esselâmu âleyküm ey müminler topluluğunun diyarı. İnşallah biz de size kavuşacağız..." Hadisin devamında şu vardır:

"(Kıyamet gününde) bir grup adamlar, tıpkı sahipsiz develerin havuz kenarından kovulup uzaklaştırıldığı gibi benim havzımdan uzaklaştırılacaklar.

Ben onlara:

Gelin buraya, nereye gidiyorsunuz, gelin, gelin!" diye sesleneceğim. Bunun üzerine denilecek ki, onlar senden sonra (dini) değiştirdiler.

Ben de diyeceğim ki:

"O halde onlar benim havzımdan uzak olsunlar! Uzak olsunlar! Uzak olsunlar!"^[117]

Alimlerden bir grup bu hadiste kastedilen kişilerin bid'atçiler olduğu yorumunu yaparken bir başka grup da bunların İslam'dan çıkan mürtedler olduğu yorumunu yapmışlardır.

Hayseme ibn Süleyman'ın^[118] Yezid er Rukâşi'den^[119] naklettiği hadis birinci görüşün delilidir. Rukâşi dedi ki:

Enes ibn Malik'e sordum ve dedim ki:

Şu şu adamlar bizim küfrümüze ve müşrikliğimize hükmediyorlar, havzı ve şefaati de inkar ediyorlar.

Rasulullah'tan (s.a) bu konuda bir şey duydun mu? Dedi ki:

Evet! Rasulallah'ı (s.a) şöyle derken işittim:

"Kul ile küfür veya şirk- arasında namaz vardır. Namazı terk ettiği zaman şirk koşmuş olur."^[120] Benim Havz'ım Eyle^[121] ile Mekke arası gibidir. Sürrahileri gökteki yıldızlar gibidir -veya gökteki yıldızların sayısı kadardır, dedi. Cennetten gelen iki oluğu vardır. Havz'da su eksildikçe bu oluklardan takviye edilir. Ondan bir yudum içen kimse artık bir daha ebediyen susuzluk çekmez. Nice dudakları kurumuş kimse onun yanına gelecek fakat ondan bir damla bile tadamayacak. Bugün onu inkâr edenler o gün ondan hiçbir şey içemeyecekler."

Bu hadis onların ehl-i kible (yani müslüman) olduklarına delalet eder. Ehl-i İslamı tekfir etmeleri Haricilerin niteliklerindedir. Havz'ı inkar etmeleri ise Mutezilenin ve diğerlerinin niteliklerindedir. Muvatta hadisinde Rasulullah'ın "*Haydi gelin, gelin!*" sözü olmasına rağmen bunun sebebi onları ümmetinin özelliklerinden olan yüzlerinin nûruyle ve abdest azalarının parlaklığıyla tanıdığı içindir. Şayet onlar ümmetin mensuplarından olmasaydı sözü edilen alametlerle onları tanıyamazdı.

İbn Abbas'tan sahih olarak rivayet edilen bir hadiste o şöyle demektedir:

Rasulullah (s.a) öğüt vermek üzere içimizde ayağa kalktı ve şöyle dedi:

"Siz (kabirden dirilip kalktığınızda) ayağınız çıplak, vücudunuz üryan ve sünnetsiz olarak haşrolunacaksınız (mahşer yerine toplanacaksınız)" Sonra şu âyeti okudu:

"İnsanları ilk yaratmaya başladığımız gibi va'dettiğimiz şekilde yeniden yaratacağız. Şüphesiz biz sözümüzü yerine getiririz."^[122] Sonra şöyle dedi:

"Kıyamet günü ilk elbise giydirilen kişi İbrahim'dir. Yine kıyamet günü ümmetimden bazı adamlar çağrılacak ve sol tarafa (cehenneme) götürülecekler. Bunun üzerine ben tıpkı sâlih kul (Hz. İsa)'un dediği gibi şöyle diyeceğim: "Ben onların içlerinde bulunduğum müddetçe üzerlerinde kontrolcü idim. Beni vefat ettirince artık onlar üzerine gözetleyici yalnız Sen oldun. Sen her şeyi hakkıyla görensiz. Eğer kendilerine azap edersen şüphesiz onlar Senin kullarıdır, (dilediğini) yaparsın. Eğer onları bağışlarsan şüphesiz Sen izzet ve hikmet sahibisin"^[123] Bunun üzerine şöyle denilecek:

"Sen onlardan ayrıldığından beri hep geriye dönüyorlar."^[124]

Muvatta' hadisinde olduğu gibi bu hadiste de bid'atçıların kastedilmiş olması ve Hz. Peygamber'den sonra dinden çıkanların kastedilmiş olması muhtemeldir.

Tirmizi'de Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre Rasulullah (s.a) şöyle buyurmuştur:

"Yahudiler yetmiş bir fırkaya ayrıldılar. Hristiyanlar da bir o kadar fırkaya ayrıldılar. Benim ümmetim ise yetmiş üç fırkaya ayrılacak."

Bu hadis hasen sahihtir.^[125]

Bu hadisin başka rivayetleri de vardır. İnşallah ileride bunlar da zikredilecek ve anlatılacaktır. Fakat buradaki fırkalar âlimlerin çoğunluğuna göre ehl-i bid'at fırkalarıdır. Sahih'te Rasulullah'ın (s.a) şöyle dediği geçmektedir:

"Allah Teala ilmi insanların kalbinden mahvetmek ve hafızalarından silip unutturmak suretiyle birden çekip almaz. Fakat âlimlerin ruhunu alarak ilmi ortadan kaldırır, hiçbir âlim bırakmaz. Böyle bir durumda insanlar câhillerin peşinden giderler, soracaklarını onlara sorarlar. Bunlar ise bilmeden cahilce fetvalar vererek hem kendileri sapıtırlar, hem de onları sapıtırlar."^[126]

Bu hadis Buhari' de ve diğer kaynaklarda pek çok yoldan gelmiştir. Müslim'de İbn Mes'ud'un şöyle dediği rivayet edilmiştir:

"Kim yarın (kıyamet günü) Allah'a müslüman olarak kavuşmaktan hoşlanırsa ezan okunduğu zaman şu namazlara devam edin. Şüphesiz Allah Tealâ sizin Peygamberinize (s.a) hidayet yollarını göstermiştir. Namazlar da hidayet yollarındandır. Eğer siz cemaatten uzak durup evinde namaz kılan kişi gibi namazlarınızı evlerinizde kılarsanız, Peygamberinizin sünnetini terk etmiş olursunuz. O sünneti terk ederseniz dalâlete düşersiniz."^[127]

Sünneti terk etmenin nasıl bir sapıklık olarak nitelendirildiğini iyi düşününüz! Başka bir rivayette de:

"Peygamberinizin sünnetini terk ederseniz küfre düşersiniz" Denilmektedir ki bu daha şiddetli bir uyarıdır. Onda (Sahih-i Müslim'de) geçtiğine göre Rasulullah (s.a) şöyle buyurmaktadır:

"Size çok kıymetli iki şey bırakıyorum; Birincisi Allah'ın Kitabıdır, onda hidayet ve nur vardır. (Başka bir rivayette: Onda hidayet vardır, denilir). Kim ona sarılır ve tutunursa hidayet üzere olur. Kim onu terk ederse sapıtır," Bir başka rivayette

"Kim ona uyarırsa hidayet üzere olur, kim onu terk ederse dalâlet üzere olur."^[128] denilir.

Bu konuda gelen şeylerden birisini de İbn Veddah tahric etmiştir. Onun bir benzerini İbn Vehb, Ebû Hureyre'den rivayet etmiştir. Ebû Hureyre bu rivayetinde Rasulullah'ın (s.a) şöyle dediğini nakletmiştir:

"Ümmetimin içinde deccaller ve yalancılar olacaktır. Bunlar size, ne sizin ne de babalarınızın duymadığı hadisler uyduracaklar. Onların sizi fitneye düşürmesinden sakının."^[129]

Tirmizi'de Rasulullah'ın (s.a) şöyle dediği rivayet edilir:

"Kim ölmüş bir sünnetimi benden sonra diriltirse, o sünnetle amel edenlerin kazanacakları sevabın aynısı ona da verilir. Diğerlerinin sevabından da hiçbir şey eksilmez. Kim Allah ve Rasülünün razı olmadığı bir bid'at çıkarırsa o bid'ati işleyenlerin günahlarının aynısı ona da yüklenir. Bununla beraber diğerlerinin günahından da hiçbir şey eksilmez."

Bu hasen bir hadistir.^[130]

İbn Veddah ve başka kişilerin Hz. Aişe'den rivayet ettikleri şöyle bir hadis vardır:

"Kim bid'at sahibine' saygı gösterirse, İslamın yıkımına destek vermiş olur."^[131]

el-Hasen'den (Basrî) Rasulullah'ın (s.a) şöyle buyurduğu rivayet edilir:

"Şayet sırat köprüsü üzerinde bir an bile olsun durdurulmadan cennete girmek istersen, Allah'ın dininde kendi görüşüne göre bir şey icad etme."

Yine el-Hasen'den Hz. Peygamber'in (s.a) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Kim bana uyararsa bendendir. Kim, benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir."^[132]

Tahâvî, Hz. Peygamber'in (s.a) şöyle dediğini nakletti:

"Altı kişi vardır ki ben onlara lâ'net ediyorum, Allah'ın laneti onların üzerine olsun. Peygamberlerin duası da kabul edilir. Bunlar:

1- Allah'ın dinine ilave yapan,

2. Allah'ın kaderini inkar eden,

3- Zorbalıkla insanlara egemen olup Allah'ın aziz/şerefli kıldığını zillete düşüren, Allah'ın alçalttığını yücelten,

4- Benim sünnetimi terk eden,

5- Allah'ın haram kıldığını helal sayan,

6- Benim soyumdan gelip de Allah'ın haram kıldığını helâl sayan kimse."^[133]

Ebü Bekir ibn Sabit el-Hatib'in rivayetinde de şu ifade vardır:

"Allah'ın lanet ettiği ve benim de kendilerine lanet ettiğim altı kişi vardır."

Bu altı kişiyi sayarken Rasulullah (s.a) şöyle der:

"Benim sünnetimden yüz çevirip bid'ate yönelen kişi"

Tahâvî'nin rivayetinde Rasulullah (s.a) şöyle buyurur:

"Her ibadet edenin bir coşkulu dönemi, her coşkunun da bir gevşeme dönemi vardır. Bu gevşeme ya sünnete doğru olur ya da bid'ate doğru olur. Kimin gevşemesi benim sünnetime doğru olursa o doğru yolu bulmuş olur. Kimin gevşemesi de başka şeye doğru olursa o da helak olur."^[134]

Beğavî'nin Mu'cem'inde Mücahid'den şöyle dediği nakledilir:

Ben ve Ebû Yahya ibn Cu'de Rasulullah'ın ashabından Ensarlı bir zâtın yanına girmiştik. Bu zât şunu anlattı Rasulullah'ın (s.a) yanında Abdulmuttalip oğullarının azatlısı bir kadından söz edildi. Dediler ki:

Bu kadın geceleri ibadetle, gündüzleri de oruçla geçiriyor. Bunu duyan Rasulullah (s.a) şöyle buyurdu:

"Fakat ben hem uyur, hem namaz kılarım, hem oruç tutar, hem de iftar ederim. Kim bana uyararsa o bendendir.

Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir. Her amel edenin bir coşkulu, sonra da bir gevşeme dönemi vardır. Kimin gevşemesi bid'ate doğru olursa o sapıtmıştır. Kimin gevşemesi sünnete doğru olursa o da doğru yolu bulmuştur."^[135]

Ebü Vâil'in Abdullah'tan rivayetinde göre Rasulullah (s.a) şöyle buyurdu:

"Kıyamet gününde en şiddetli azabı görecektir kişiler, bir peygamberi öldüren veya peygamber tarafından öldürülen, sapıklığa önderlik eden ve müslümanlara müslu yapan kişidir."^[136]

Hayseme'nin Süleyman'dan, onun da Abdullah'tan rivayet ettiği bir hadiste Rasulullah (s.a) şöyle buyurdu: "Benden sonra birtakım idareciler gelecek ve onlar namazları vaktinden tehir edecekler ve bid'atler çıkaracaklar."

Abdullah ibn Mes'ud dedi ki:

Onlara yetişirsem ne yapayım? Rasulullah (s.a) dedi ki: "Ey Abdullah'ın annesinin oğlu, ne yapacağımı soruyorsun öyle mi? Allah'a isyan eden kimseye itaat edilmez."^[137]

Tirmizi'den Ebu Said el-Hudri'nin şöyle dediği nakledilir: Rasulullah (s.a) şöyle buyurdu:

"Helal ve temiz şeyleri yiyen, sünnete uygun amel eden ve şerrinden insanların emin olduğu kişi cennete girer."

Bir adam dedi ki:

Ya Rasulallah! Bu gün insanlar içinde (böylesi) pek çoktur. Hz. Peygamber (s.a) dedi ki:

"Benden sonraki asırlarda (bu özelliği taşımayan kimseler) olacak."

Bu hadis gariptir.^[138]

Tahâvî'nin kitabında Abdullah ibn Amr ibn el-As'tan nakledilir:

Rasulullah (s.a) parmaklarını birbirine geçirerek şöyle buyurdu.

"Pek yakında iyi insanların gidip, geride sözleri ve emanetleri şu parmaklarım gibi birbirine karışmış değersiz insanların kaldığı bir zaman gelecektir. İşte o zaman sizin haliniz nice olur?" Dediler ki:

Ya Rasulallah! O zaman bize ne tavsiye edersiniz? Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

"Tamduğumuzla ilişkilerinizi devam ettirir, tanımadığımızdan uzak durursunuz. Seçtiğiniz iyi kimseleri kabul eder, kötü kimseleri ve avamı terk edersiniz."^[139]

İbn Vehb, mürsel olarak Rasulullah'ın (s.a) şöyle buyurduğunu tahrir eder:

"Şiâb'tan sakının!"

Şiâb nedir ya Rasulallah? Dediklerinde:

"Hevâ ve hevesine uyanlardır." dedi.^[140] Yine Vehb şu hadisi tahrir eder:

"Allah Tealâ, sınımsız sarıldığı sünnetle bir kulu cennete sokar."^[141]

El-Acurri'nin Kitabı's-Sünne'sinde el-Vehd ibn Müslim'in^[142] Muaz ibn Cebel'den şöyle dediği rivayeti vardır:

Rasulullah (s.a) şöyle dedi:

"Ümmetimin içinde bid'atler ortaya çıktığı ve ashabıma küfredildiği zaman, âlimler ilimlerini ortaya döksünler. Eğer âlimler bildiklerini açıklamazlarsa Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti onların üzerine olsun."^[143]

Abdullah ibn el-Hasen^[144] dedi ki: el-Velid ibn el-Müslim'e dedim ki:

Bilginin açıklanması ne demektir? Dedi ki:

Sünnetin açıklanması demektir.

Bu konuda daha pek çok hadis vardır.

Burada zikredilen bazı hadislerin sahih derecesinde olmadıkları malumdur. Bunlar sadece muhaddislerin teşvik ve sakındırma hadislerinde temel kabul etikleri prensip uyarınca zikredilmişlerdir. ^[145] Çünkü Bid'atlerin ve bid'atçilerin kötülüğü artık Kur'an'a ve sahih sünnete dayanan kesin delillerle sabittir. Buna ilaveten diğer delillerin getirilmesinde inşaallah bir sakınca yoktur. ^[146]

Fasıl

Nakli delillerin üçüncüsü selefi sâlih dediğimiz sahabeler ve tabiiilerden -Allah onlardan razı olsun- bid'atin ve bidatçinin kötülüğü konusunda gelen sözlerdir.

Sahabe sözlerinden birisi, Hz. Ömer ibn el-Hattab'tan gelen şu rivayettir. Hz. Ömer bir gün insanlara hitab eder ve şöyle der:

"Ey insanlar! Size farzlar ve sünnetler bildirildi ve siz apaçık bir yolda bırakıldınız." Daha sonra ellerini birbirine vurarak: "Ancak insanları sağa sola saptırmanıza bir şey diyemem. Sizin recim âyeti yüzünden helâk olmamanızı tavsiye ederim. Recm (taşlama) cezasını Kur'an'da bulamadık demekten sizi sakındırırım. Rasulullah (s.a) recm cezasını tatbik etti, biz de bu cezaı tatbik ettik..." ^[147]

Sahih'te, Huzeyfe'den ^[148] şöyle dediği rivayet edilir:

Ey âlimler topluluğu! İstikamet üzere olunuz. İstikamet (doğruluk) üzere olursanız tam bir önder olursunuz. Sağa sola yalpa yaparsanız büyük bir sapıklığa düşersiniz. ^[149]

Huzeyfe'den başka bir yolla gelen rivayete göre (bir gün) o, mesaide girer, halkın önünde durur ve şöyle der:

"Ey âlimler topluluğu! Doğru bir yoldan gidiniz. Eğer böyle yaparsanız tam bir önder olursunuz. Eğer sağa sola yalpa yaparsanız tamamen sapırsınız."

İbn el-Mübarek'in rivayetinde:

"Allah'a yemin olsun ki şayet siz istikamet üzere olursanız, tam anlamıyla önderler olursunuz" ifadesi vardır.

Yine Huzeyfe'den şöyle rivayet edilmiştir:

"İnsanlar hakkında en çok iki şeyden korkarım: "Gördüklerini bildiklerine tercih etmeleri ve farkında olmadan sapıklığa düşmeleridir." Süfyan der ki:

Bu, bid'atçinin durumudur.

Şu anlatılan da Huzeyfe'den rivayet edilmiştir:

Huzeyfe eline iki taş aldı ve birini diğerinin üzerine koyduktan sonra arkadaşlarına şöyle dedi:

Bu iki taşın arasında bir ışık görüyor musunuz? Dediler ki:

Ey Ebû Abdillah (Huzeyfe'nin künyesidir)! Bu iki taşın arasında biz çok az bir ışık görmekteyiz. Huzeyfe dedi ki:

Canımı elinde tutan Allah'a yemin olsun ki öyle bid'atler ortaya çıkacak ki, hakikatin nurundan ancak şu iki taşın arasındaki ışık kadarı görünebilecek. Vallahi bid'atler o kadar yayılacak ki, onlardan birisi terk edildiği zaman Sünnet terk edildi, diyecekler.

Şu söz de Huzeyfe'den nakledilmiştir:

Dininizden ilk kaybedeceğiniz şey emanet, son kaybedeceğiniz şey de namazdır. İslamın bağları birer birer çözülecektir. ^[150] Kadınlarınıza hayızlı iken yaklaşılacak. Sizden öncekilerin yollarını tıpatıp aynen izleyeceksiniz. Onların yolundan hiç şaşmayacaksınız. Nihayet, pek çok fırkadan iki fırka kalacak ve bunlardan birisi diyecek ki:

Namaz niçin beş vakit oluyor ki? Bizden öncekiler hata etmişler.

Allah Teala sadece: "*Gündüzün iki ucunda, gecenin de ilk saatlerinde namaz kıl*" ^[151] buyurur. Böylece onlar günde sadece üç vakit namaz kılarlar. ^[152] Diğerleri de şöyle derler:

Allah'a iman edenlerin durumu meleklerin imanı gibidir. Onların içinde ne kafir bulunur, ne de münafık. ^[153]

Deccal ile birlikte bu iki grubu haşr etmesi Allah'ın üzerine bir haktır.

Bu rivayetin anlamı, Ebu Râfi'nin Hz. Peygamber'den rivayet ettiği şu hadisin anlamıyla de örtüşür:

"Sizden birinizin koltuğuna yaslanmış bir haldeyken ^[154] benim bir emrim veya yasağımla karşılaşınca- Bilmiyorum, bilmiyorum, tâbi olduğumuz Allah'ın Kitabında biz böyle bir şey görmedik, dediğini duymayayım." ^[155]

Sünnet, Kur'an'ın açıklayıcısı olarak gelmiştir. Kim sünneti bilmeden Kur'an'la amel etmeye kalkarsa Kur'an'dan da sünnetten de dışarı çıkar. Bu sebeple yukarıdaki namazla ilgili sözü söyleyen kişi gibi "bizden öncekiler hata etmişler..." der.

Huzeyfe'den yapılan bütün bu rivayetler İbn Veddah tarafından tahriç edilmiştir.

Yine, İbni Veddah Abdullah ibn Mes'ud'un şöyle dediğini tahriç etmiştir:

"Bizim söylediklerimize ve yaptıklarımıza tâbi olun, bid'at çıkarmayın, bu size yeter." ^[156]

İbn Vehb de Abdullah ibn Mes'ud'un şöyle dediğini tahriç etmiştir:

"Ortadan kalkmadan ilme sarılmalısınız. Onun ortadan kalkması ilim sahiplerinin yok olup gitmesidir. İlme sarılınız; çünkü siz ona ne zaman muhtaç olacağınızı bilemezsiniz. Öyle insanlarla karşılaşacaksınız ki, Kur'an'ı arkalarına attıkları halde, sizi Allah'ın Kitabı'na çağırdıklarını iddia edecekler. İlme sarılınız! Bidatleri ortaya çıkarmaktan uzak durunuz. Çokça araştırmaktan, derinlere dalmaktan da uzak durunuz. Eskiye sarılınız." ^[157]

İbn Vehb yine ondan tahriç etmiştir:

"Bundan sonra her geçen yıl bir öncekinden daha kötü olacak. Ben daha yağmurlu, daha bereketli veya yöneticisi daha hayırlı olan bir yıldan söz etmiyorum. Fakat ben diyorum ki, sizin âlimleriniz ve iyileriniz gidecekler, sonra birtakım insanlar gelecekler ve kendi kafalarından hüküm verecekler. Böylece İslam sarsılacak ve körelecek/sönükleşecek." ^[158] Yine İbn Mes'ud söylemiştir:

İçinde büyüğün ihtiyarladığı, küçüğün yetişip büyüdüğü bir fitneye karıştığınız zaman haliniz nice olur? Böyle bir zamanda insanlar fitneyi/kötülüğü sünnet olarak anlatmaya başlarlar. Kötülük değiştirildiğinde de; bu bir kötülüktür, denilir. Yine Abdullah ibn Mes'ud söylemiştir:

Ey insanlar! Bid'at çıkarmayın, çokça araştırmayın (ince eleyip sık dokumayın) fazla derinlere dalmayın. Eskiye sarılın, güzel gördüğünüz şeyi alınız, çirkin olan şeyi bırakınız.

Şu söz de ondan nakledilir:

Sünnette orta bir yolu tutmak bid'atta var gücüyle çaba sarfetmekten daha hayırlıdır. ^[159]

Mânâ yönüyle Rasulullah'a ait olan şu söz de ondan rivayet edilmiştir:

"Sünnete uygun olarak yapılan az bir amel, bid'ate uygun çok amelden daha hayırlıdır." ^[160]

Kasım ibn Esba'ın tahric ettiğine göre şu sözü de Abdullah ibn Mes'ud söylemiştir:

"Kıyamet gününde en şiddetli azabı çekecek olan kişiler, Allah'ın indirmedığı şeylerle insanları saptıran sapık önderler, ressamlar, peygamberi öldüren veya peygamber tarafından öldürülen kişilerdir." ^[161]

Hiz. Ebü Bekir es-Sıddık'tan (r.a) rivayet edilmiştir; O şöyle demiştir:

Hiz. Peygamber'in (s.a) yaptığı hiçbir şeyi ben terk etmedim, mutlaka ben de onu yaptım. Onun emrettiği bir şeyi terk edersem sapıtacağımdan korkarım. ^[162]

İbn el-Mübarek ^[163] Ömer ibn el-Hattab'tan (r.a) tahric etmiştir:

Yezid ibn Ebi Süfyan türlü türlü yemekler yedi, Hiz. Ömer onun Yerfe' denilen azatlısına dedi ki:

Yezid'in akşam yemeği hazır olunca bana haber ver. Yezid'in akşam yemeği hazır olunca Yerfe, Hiz, Ömer'e bildirdi. Hiz. Ömer Yezid'e geldi, ona selam verdi ve izin istedi. Yezid izin verince Hiz. Ömer içeri girdi. Yezid akşam yemeğine doğru yaklaştı. Et, tiridi getirmişti. Hiz. Ömer de onunla birlikte bu yemekten yedi. Sonra (sofraya) kızartılmış et getirildi. Yezid, elini ona da uzattı, fakat Hiz, Ömer ondan yemedi. Sonra Ömer şöyle dedi:

Yemekten sonra bir yemek daha mı ey Yezid ibn Ebi Süfyan? Ömer'in canını elinde tutan Allah'a yemin olsun ki siz onların sünnetine muhalefet ederseniz (başkaları da) size bakarak onların yolundan dışarı çıkarlar. ^[164]

İbn Ömer'den rivayet, edilmiştir:

Yolculukta namaz iki rekattır. Kim sünnete muhalefet ederse küfre düşer. ^[165]

El- Acurri, es-Sâib ibn Yezid'den rivayet etmiştir:

Ömer ibn el- Hattab gelmişti. Ona dediler ki:

Ey Müminlerin Emiri ^[166] Biz Kur'an'ın tevilini soran bir adamla karşılaştık. Hiz. Ömer dedi ki:

Ey Allah'ım, o adamla beni karşılaştı. Râvi der ki:

Bir gün Hiz. Ömer insanlara yemek verirken üzerinde elbisesi ve başında sarığı olan bir adam çıkageldi yemeğini yedi. Nihayet yemeğini bitirince şöyle dedi:

Ey Mü'minlerin Emiri! ne demektir? Hiz. Ömer:

Demek o sensin ha? diyerek ayağa kalktı. Adamın kollarını açtırdı ve başından sarığı düşünceye kadar ona dayak attı. Sonra şöyle dedi:

Canımı elinde tutan Allah'a yemin olsun ki seni tıraş olmuş halde bulsaydım kafana da vururdum. Bu adamın elbisesini giydirin, bir deveye bindirin, sonra çıkarın ve memleketine gönderin. Sonra ayağa kalksın ve insanlara şöyle hitab etsin:

Ey ahali! Subeyğ ilim öğrenmek istedi, fakat yanlış yaptı. Bu sebeple kavminin içinde seviyesi düştü, hatta helak oldu. Halbuki kavminin efendisi idi. ^[167]

İbn el-Mübarek ve daha başkaları Übeyy ibn Kâ'b'dan naklederler, Übeyy şöyle demiştir:

Size Allah'ın yoluna ve sünnete bağlanmanızı tavsiye ediyorum. Çünkü yeryüzünde Allah'ın yolunda ve sünnet üzere olup Allah'ı zikreden ve Allah korkusundan gözleri yaşaran hiç kimseye Allah Teala azap etmez. Yine yeryüzünde Allah yolunda ve sünnet üzere olup, gönlünden Allah'ı zikreden ve Allah korkusundan tüyleri ürperen hiçbir kul yoktur ki onun durumu, yaprakları kurumuş bir ağacın durumu gibi olmasın: O ağaca şiddetli bir rüzgâr isabet ettiğinde yaprakları dökülür. Tıpkı o ağacın yapraklarının dökülüşü gibi böyle bir kulun da günahları dökülür. Allah yolunda ve sünnette itidal üzere olmak, Allah yoluna ve sünnete muhalefette aşırı çaba sarfetmekten daha hayırlıdır, ister itidal üzere olsun isterse aşırı gayretler sonucu ortaya çıksın, yaptığınızı amellerin peygamberlerin metotlarına ve onların sünnetlerine uygun olmasına bakın. ^[168]

İbn Veddah İbn Abbas'tan tahric etti: İbn Abbas şöyle dedi:

İnsanların başına öyle bir dönem gelecek ki onlar o dönem içinde bid'at uydurup sünneti öldürecekler. Bid'atler dirilip, sünnetler ölecek. ^[169] Ondan şöyle dediği rivayet, edilmiştir:

Sünnete ve nakle sanlısınız. Bid'atlerden sakınısınız. ^[170] İbn Vehb de ondan şu sözü tahric etmiştir:

Kim Allah'ın Kitabında olmayan ve Rasulullah'ın sünneti tarafından da onaylanmayan bir görüş ileri sürerse Allah'a kavuştuğu zaman durumunun ne olacağını bilemez.

Ebü Davud ve başka kimseler Muaz ibn Cebel'den tahric etmişlerdir: Muaz ibn Cebel bir gün şöyle demişti:

"Sizin arkanızdan fitneler olacaktır. O zaman mal çoğalacak, Kuran açılacak, mümin, münafık, erkek, kadın, hür, köle küçük, büyük, herkesin elinde Kur'an olacak, içlerinden biri şöyle diyecek:

Ben Kur'an okuduğum halde yine de kimse bana uymuyor. Anlaşılan o ki, ben Kur'an'dan başka bir şeyi onlara uydurmadıkça bana uymayacaklar. Böyle bir kişinin uydurduklarına tâbi olmaktan sakının! Zira onun ortaya attıkları dalâlet ve sapıklıktır. Ben sizi bilgili kimselerin ayaklarının sürçmesine karşı uyarıyorum. Çünkü şeytan, ilim sahiplerinin dili ile dalâlet ve sapıklığa davet edecektir. Münafık da hazan doğru söz söyleyebilir." Râvi der ki:

Muaz'a şöyle dedim: Allah sana merhamet etsin ey Muaz! Ben, bilgili kişinin sapık söz söylediğini ve münafığın doğrusu söylediğini nasıl bileceğim? O bana şöyle cevap verdi:

Sen bilgili kişinin o şöhret kazanmış sözlerinden sakın ki, o sözler seni kaydırıp yanıltmasın. Kim bilir, belki o bilgili kişi bu sözlerinden döner. Sen hak ne ise onu kabul et, onun üzerinde ol, çünkü hakkın üzerinde nur vardır.^[171]

Bir başka rivayette "şöhret kazanmış sözler" yerine "ne kastettiği belli olmayan kapalı sözler" ifadesi geçer. Muaz -Allahu a'lem- bununla dış görünüşü itibarıyla sünnete uygun olmayan ve bu sebeple kalplerin hoşlanmadığı ve insanların:

Bu da nedir? dedikleri sözleri kastediyor olsa gerek:

Bu ileride de anlatılacağı gibi âlimin ayağın kaymasından sakındırmakla ilgili bir sözdür.^[172]

Sahabeden sonra gelen tabiiilerin bu konuda söyledikleri şeylere gelince, bunlardan birisi İbn Veddah'ın el-Hasen'den naklettiği şu sözdür:

Bid'at sahibi kişi, ne kadar çok oruç tutmaya ve namaz kılmaya çalışırsa Allah'tan da o kadar çok uzaklaşır. İbn Vehb, Ebû İdris el-Havlânî'den tahric etmiştir:

O şöyle demektedir:

Mescidde söndüremeyeceğim bir yangın görmem, orada değiştiremeyeceğim bir bid'ati görmemden daha hayırlıdır.

Fudayl ibn 'Iyaz'dan^[173] rivayet edilmiştir:

Hidayet yoluna tâbi ol; o yoldan gidenlerin azlığı sana hiçbir zarar vermez. Sapıklık yollarından uzak dur. O yollardan helak olanların çokluğu seni aldatmasın.

el-Hasen'den (Hasan-ı Basri) rivayet edilmiştir:

Hevâ ve hevesine uyan kişiyle bir arada bulunma; şayet onunla beraber olursan kalbine öyle bir şey atar ki ona uyarsan helak olursun, uymazsan kalbin hastalanır. Yine ondan rivayet edilmiştir:

"Oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de farz kılındı."^[174]

âyeti hakkında o şöyle dedi:

Allah Teâlâ orucu kendilerinden öncekilere farz kıldığı gibi, müslümanlara da farz kıldı. Yahudiler onu inkar ettiler, Hristiyanlar ise ona on gün daha ilave ederek daha kolay tutabilecekleri zamanlara tehir ettiler. Hasan-ı Basri bunu anlatırken şöyle demişti:

"Sünnete uygun az bir amel, bid'ate bulaşmış çok amelden daha hayırlıdır." Ebû Kılâbe'den:

"Hevâ ve heves sahipleri ile beraber olmayın ve onlarla tartışmaya girmeyin. Çünkü ben onların sizi de kendi sapıklıklarına daldırmalarından ve bildiğiniz şeylerde aklınızı karıştırmalarından korkarım." Sözü nakledilmiştir.

Eyyub şöyle dedi:

Allah'a yemin olsun ki o (yani Ebu Kılâbe) akıllı fakihlerdendi. Yine ondan rivayet edilmiştir:

"Heva ve hevesine uyanlar (ehl-i heva) dalalet ehlidirler/sapıktırlar. Onların akıbetlerinin cehennemden başka bir şey olacağını zannetmiyorum." Hasan-ı Basri'den nakledilmiştir:

Bid'at sahibiyle beraber bulunma. Çünkü o, senin kalbini hastalandırır. Eyyub es-Sahtiyânî'den^[175] rivayet edilmiştir: O şöyle diyordu:

Bid'at sahibinin gayret ve çabası arttıkça Allah'dan uzaklaşması da artar. Ebû Kılâbe'den nakledilmiştir:

Bir kişi bid'at çıkardıkça kılıç ona helal olur (öldürülmeyi hak eder).

Eyyüb es-Sahtiyânî, bid'at sahiplerini Hâriciler diye isimlendirdi. Hâriciler isimde farklı olsalar da kılıca sarılmada birleşmişlerdir, derdi. İbn Vehb, Süfyan'dan tahric etti: Süfyan şöyle dedi:

Fakih (anlayışlı, bilgili görgülü) bir adam şöyle derdi:

Bütün insanlara hidayet edip bir kişiyi sapıklıkta bırakmayı arzu etmem (yanı tek bir kişinin bile sapıklığa düşmesine gönlüm razı olmaz). İbn Vehb yine ondan şöyle dediğini tahric etti:

Söz, ancak amelle düzgün olur. Söz ve amel ancak niyetle düzgün olur. Söz, amel ve niyet ise ancak sünnete uygun olduğu zaman düzgün olur.

El-Âcurri, İbn Sîrîn'in heva ve hevesine uyan kimseleri en çabuk dinden çıkan kimseler olarak gördüğünü anlatır.^[176] İbrahim'den^[177] rivayet edilmiştir:

Onlarla konuşmayın; kalplerinizin dönmesinden korkuyorum. Hişam ibn Hassan şöyle dedi:

Allah Teâlâ bid'at sahibinin ne namazını, ne orucunu, ne haccını, ne cihadını, ne umresini, ne sadakasını, ne köle azat etmesini, ne tövbesini, ne de fidyesini kabul eder.

İbn Vehb, ondan rivayetle şu ilaveyi de yaptı:

İnsanlara öyle bir zaman gelecek ki o zaman hak ile bâtil birbirine karışacak. Böyle olduğu zaman hiçbir duanın faydası olmaz. O dua ancak boğulmakta olan kimsenin duası gibidir. (Yani isyan ve günah içinde bir hayat sürüp boğulacağı sırada Allah'ı hatırlayan kimsenin duası gibi faydasız bir duadır.) Yahya ibn Ebi Kesir'den^[1781] şöyle dediği rivayet, edilmiştir:

Bid'at sahibiyle bir yolda karşılaşırsan hemen yolunu değiştir. Seleften birisi şöyle dedi:

Kim bid'at sahibi ile bir arada bulunursa artık masum olmaktan çıkar ve kendi haline bırakılır.

El-Avvam ibn Havşeb'ten^[1791] rivayet edilmiştir: O, oğluna şöyle dedi:

Ey İsa, kalbini düzelt ve malını azalt ve şöyle dedi:

Allah'a yemin olsun ki İsa'yı bid'atçıların meclisinde görmektense, çalgıcıların, şarapçıların ve bâtilin meclisinde görmeyi tercih ederim.

İnsanlar Ebû Bekir ibn Ayyaş'a^[180] dediler ki:

Yâ Ebâ Bekir sünni kimdir? Dedi ki:

Heva ve hevesine uyanlara kızdığı kadar başka bir şeye kızmayandır. Yunus ibn Ubeyd^[181] dedi ki:

Sünnet kendisine gösterildiği zaman garip olan kişi onu kabul eder. Ondan daha garibi de sünnete tâbi olandır.

Yahya ilm Ebi Ömer eş-Şeybânî^[182] şöyle dedi:

Denilmiştir ki Allah bid'atçının tövbesini kabul etmez. Bid'atçı bir bid'atten vazgeçtiği zaman ondan daha kötüsüne intikal eder. Ebu'l-Âliye' den:

İslamı öğreniniz. Onu öğrendiğiniz zamanda ondan vazgeçip yüz çevirmeyiniz. Strat-ı müstakim'den ayrılmayın; Çünkü o, İslamdır. Sağa sola meyletmeyin. Peygamberinizin sünnetine ve onun ashabının -arkadaşlarını öldürmeden ve yaptıklarını yapmadan önceki- sünnetlerine sarılın. Onlar arkadaşlarını öldürmeden ve yaptıklarını yapmadan önce biz Kur'an'ı okumuştuk. İnsanlar arasında düşmanlık ve kin saçan şu heva ve heves sahiplerinden de sakının! Bu sözler Hasan-ı Basri'ye anlatılınca şöyle dedi:

Allah rahmet eylesin, doğru söylemiş ve öğüt vermiş. Bunu ibn Veddah ve daha başka kişiler tahriç etmişlerdir. Mâlik, şu beyti çok söylerdi:

Din işlerinin en hayırlısı sünnete uygun olanlardır.

İşlerin en kötüsü ise sonradan uydurulan bid'atlerdir.

Mukatil ibn Hayyan'dan^[183] şöyle dediği rivayet edilmiştir:

Bu hevâ sahipleri, Muhammed ümmeti için bir âfetdir. Bunlar Peygamber'i ve onun ehl-i beytini anarlar ve cahil insanların yanında bu güzel sözleriyle başkalarını avlarlar ve onları tehlikelere atarlar.^[184] Bunlar bal diye acı şeyleri, panzehir diye zehiri içenlere ne kadar da çok benziyorlar! Onlara iyi bak, çünkü sen su denizinde olmasan da hevâ ve heves denizinin içindesin. Bu deniz daha derin ve daha tehlikelidir. Yıldırımları daha çoktur. Bu denizden ve içindeki tehlikelerden kurtulmak daha zordur. Seni sapıklık denizinde boğulmaktan kurtaracak olan yegane gemi sünnete bağlılıktır.

İbn el'Mübarek'ten:

Bil ki ey kardeş sünnet üzere Allah'a kavuşan her müslüman için ölüm bir keramettir. Çünkü biz Allah'a aidiz ve yine O'na döneceğiz. Üzüntümüzü, kardeşlerimizin yok olup gitmesini, yardımcılarımızın azlığını ve Bid'atlerin ortaya çıkışını Allah'a şikayet ederiz. Âlimlerin ve sünnete bağlı kişilerin göçüp gitmesi ve Bid'atlerin ortaya çıkması sebebiyle ümmetin başına gelen büyük felâketleri de Allah'a şikayet ederiz. İbrahim et-Teymi^[185] şöyle dedi:

Allah'ım! Dinini ve Peygamberinin sünnetini hak konusundaki ihtilaflardan, hevâ ve hevese tâbi olmaktan, sapıklık yollarından, şüpheli şeylerden, yanlışlık ve düşmanlıklardan koru. Ömer ibn Abdilaziz yazdığı mektuplarda şöyle dedi:

Ben sizi hevâ ve heveslerin meylettği şeylerden ve büyük sapmalardan sakındırırım.

İnsanlar kendisine biat ettikleri zaman Ömer ibn Abdilaziz minbere çıktı. Allah'a hamd ve sena ettikten sonra şöyle, dedi:

"Ey insanlar! Peygamberinizden sonra başka Peygamber gelmeyecek, Kitabınızdan sonra başka kitab yok. Sünnetinizden sonra başka sünnet, ümmetinizden sonra başka ümmet de yok. Dikkat, edin, Allah'ın Kitabında, peygamberinin lisanı üzere haram kıldığı şeyler kıyamete kadar haramdır. Dikkat edin ben bid'at çıkarıcı değilim, ben tâbi olucuyum. Dikkat edin, ben hüküm koyucu değilim, konulan hükmün uygulayıcısıyım. Dikkat edin, ben sahip ve mâlik değil, bir yöneticiyim. Dikkat edin, ben sizin en hayırlınız değilim, fakat yükü ve sorumluluğu en ağır olanınızım. Dikkat edin. Yaratıcıya isyan konusunda yaratılana itaat yoktur." Ömer ibn Abdilaziz bunları söyledikten sonra minberden indi.^[186]

Urve ibn Üzeyne, babası Üzeyne'nin^[187] Ömer ibn Abdilaziz hakkında şu şiiri söylediğini nakletti:

İslamda ilmi ve sünneti sen ihya ettin.

Bidat çıkarmadın kötü bir hüküm vermedin.

Her gün bir bidati yıktın

Yerine bizim için sünneti bina ettin

Ömer ibn Abdilaziz'in söylediği, âlimlerin ezberlediği ve İmam Mâlik'in de çok hoşuna giden sözlerinden birisi de şudur:

"Rasulullah (s.a) ve kendisinden sonra gelen halifeler bir sünnet ortaya koymuşlardır. Onların koydukları sünnete uymak, Allah'ın Kitabını tasdik etmek, O'na itaati tamamlamak ve Allah'ın dinini desteklemek demektir. Hiç kimsenin onları değiştirmek ya da yerine başkasını koymak veya onlara muhalif bir görüş üzerinde durmak yetkisi yoktur. Kim onlarla amel ederse, o hidayet üzeredir. Kim onunla yardım isterse yardım görür. Kim sünnete muhalif olursa müminlerin yoluna değil, başka bir yola tâbi olmuş olur, Allah onu gittiği yolda bırakır ve cehenneme sokar, o ne kötü bir yerdir."

Alimler onun bu sözlerini beğenmekte haklıdırlar. Çünkü bu sözler sünnete ait temel esasları en güzel şekilde özetlemektedir. Bunlardan birisi de bizim üzerinde durduğumuz konudur:

Çünkü "hiç kimse sünneti değiştiremez, tebdil edemez ve ona aykırı bir şeyi aklından geçiremez" sözü, bid'at çıkarma konusunu toptan engellemektedir. "Sünnet ile amel eden hidayete erer." diye başlayıp devam eden sözler ise sünnete tâbi olan kimseyi övmekte ve ona aykırı davrananı da buna delalet eder bir delil ile yermektedir.

Bu delil şu âyettir:

"Kendisi için doğru yol belli olduktan sonra, kim Peygambere karşı çıkar ve müminlerin yolundan başka bir yola giderse, onu o yönde bırakırız ve cehenneme sokarız; o ne kötü bir yerdir."^[188]

Ömer ibn Abdilaziz'in sözlerinde işaret edilen sünnete ait esaslardan birisi de Hz. Peygamberden sonra gelen râşit halifelerin çizdiği yoldur. Bu da sünnettir ve onda asla bid'at yoktur. Allah'ın Kitabında ve Peygamberinin (s.a) sünnetinde (bir konuda) belirlenmiş bir hüküm bulunamamışsa özellikle onların sünneti (sözleri ve fiilleri) delil olarak kabul edilir. Genel manada buna işaret eden deliller vardır. İrbaz ibn Sâriye'den gelen şu hadis bu konuda belirleyici bir özelliğe sahiptir:

"Benim sünnetime ve hidayete ermiş râşid halifelerin sünnetine sarılın. Ona sınımsız sarılın, azı dişlerinizle ısırtıp bırakmayın. Sonradan icad edilmiş işlerden uzak durun."^[189]

Hiz. Peygamber (s.a) bu hadisinde râşit halifelerin sünnetini kendi sünnetine bitirmiş, onların sünnetine tâbi olmayı kendi sünnetine tâbi olmak olarak görmüş ve bunlara aykırı olarak sonradan icad edilen şeylerin hiçbir değerinin olmadığını söylemiştir. Çünkü Allah hepsinden razı olsun onlar tuttıkları yolda ya Peygamber'in bizzat sünnetine uymuşlardır veya onun sünnetinin bütünü içinde başkalarına gizli kalıp da sadece kendilerinin anladıkları bir manaya uymuşlardır. Buna ilave edilecek başka bir şey yoktur. Açıklaması da inşaallah ileride gelecektir.

Ebû Abdillâh el-Hâkim^[190] Yahya ibn Âdem'den^[191] selefi salihın şöyle bir tâbirini nakleder:

"Ebû Bekir ve Ömer'in sünneti". Bunun anlamı şudur:

Hiz. Peygamber'in (s.a) de bu sünnet üzereyken vefat ettiği bilinmektedir. Peygamber'in sözüyle birlikte başka hiç kimsenin sözüne ihtiyaç yoktur. Selef-i sâlihın kullandığı tâbir aslında doğrudur ve İrbaz hadisinin taşıdığı anlamlardan birisi de budur. O halde burada Peygamber'in sünnetine bir ilave söz konusu değildir. Şu kadar var ki Peygamber'in sünnetinin yine ona ait başka bir sünnetle neshedilmiş olmasından endişe edilebilir. Bu sebeple âlimler, Hiz. Peygamber'in vefatı esnasında söz konusu sünnetin hâla geçerliliğini koruyup korumadığını bilmek için kendisinden sonra gelen râşit halifelerin uygulamalarına bakmak ihtiyacını hissediler. Çünkü onlar en yeni/en son sünnet ile amel ederler. Hiz. Peygamber'in emri, en son söylediğidir. İmam Mâlik de, sünnetler/hadisler birbiriyle çeliştiği zaman yapılagelen ameli delil olarak alırken ve onu tercih ederken mezhebini bu düşünce üzerine bina etmiştir.

Ömer ibn Abdilaziz'in sözlerinin ihtiva ettiği esaslardan birisi de emir sahiplerinin (yani halifelerin) sünnetlerinin ve uygulamalarının Allah'ın Kitabını ve Peygamberin sünnetini tefsir etmesidir. Çünkü o şöyle diyordu:

"Emir sahiplerinin uygulamalarını ve sünnetlerini almak, Allah'ın Kitabını tasdik etmek, Allah'a olan itaati tamamlamak ve Allah'ın dinine destek vermek demektir."

Bu, başka yerlerde de tkrir edilen bir esastır. Ömer ibn Abdilaziz'in sözleri pek çok güzel esası ve önemli faydaları ihtiva etmektedir.

Ebû İlyas el-Elbâni'ye nisbet edilen sözlerden birisi şudur: Üç şey vardır ki bunları tırnağa bile yazmak mümkündür ve dünya ve âhiretin hayrı da bu üç şeyin içindedir:

Tâbi ol, bid'at çıkarma; mütevâzi ol, gururlu olma; kim Allah'tan korkarsa genişlik/ferahlık bulur. Bu konudaki rivayetler daha pek çoktur.^[192]

Fasıl

Bid'atların Kötülenmesi Konusunda Tasavvufçuların Sözleri

Bid'atin ve bidatçıların kötülüğü konusunda nakli delillerin dördüncüsü insanlar arasında meşhur olan mutasavvıflardan gelen haberlerdir. Her ne kadar buraya kadar verdiğimiz nakli deliller yeterli ise de onların bu konudaki sözlerine burada özel bir yer ayırdık. Çünkü câhillerin pek çoğu tasavvufçuların sünnete bağlılıkta gevşeklik gösterdiklerine, onların yeni yeni ibadetler uydurduklarına ve şeriate delili olmayan şeyleri söylediklerine ve yaptıklarına inanırlar. Onlar bu tür inanç ve sözlerden beridirler. Onların kendi tarikatlerini üzerine bina ettikleri ilk şey sünnete bağlılık ve sünnete aykırı olan şeylerden sakınma esasıdır. Hatta tasavvufi düşüncenin direği, kaynaklarının muhafızı ve onları bize anlatan Ebu'l-Kasım el-Kuşeyri'nin^[193] iddiasına göre onlar tasavvuf ismini, bidatçılardan kendilerini ayırdetmek için özel olarak benimsediler.

Kuşeyrî der ki:

"Müslümanlar Rasulullah'tan sonra kendi asırlarındaki faziletli kişilere sahâbi isminden başka isim vermediler. Çünkü sahâbi olmanın üstünde başka bir fazilet yoktu. Onları takibeden nesle tabii dediler. Bunu isimlerin en şerefli olarak gördüler. Onlardan sonra gelenlere etbât-tâbiî (tabiiilerin tabileri) dediler. Daha sonra insanlar ihtilafa düştüler, aralarında derece derece farklılıklar ortaya çıktı. Dine çok fazla önem veren seçilmiş insanlara "zâhidler" ve "âbidler" denildi sonra bid'atler ortaya çıktı ve her bir fırka zâhidlerin ve âbidlerin kendi fırkalarının içinde olduğunu iddia ettiler. Ehl-i sünnetin seçkinleri, kendi nefislerini Allah'la birlikte kontrol altında tutanlar ve kalplerini gafletten koruyanlar, tasavvuf ismini alarak diğerlerinden ayrıldılar." Ebu'l-Kasım el-Kuşeyrî bu manaya gelen sözler söyledi.^[194] Kuşeyrî bunu, sünnete tâbi olmaya ve bid'atlerden ayrılmaya mahsus bir lâkap olarak gördü. Kuşeyrî'nin bu açıklamaları, câhillerin ve sözüne itibar edilmeyen ilim iddiacılarının inandıkları şeylerin aksine delâlet etmektedir.^[195]

Allah Teâlâ bana bol zaman verir, lütfuyla yardım ederse ve sebepleri benim için kolaylaştırırsa maksadım bir model olarak tasavvufçuların yolunu özet olarak anlatmaktır. Bu modele bakılarak o yolun sağlıklı ve ideal bir yol olduğuna, bozuklukların ve Bid'atlerin selef-i sâlihîten sonraki zamanlarda yaşayan insanlar tarafından bu yola sokuşturulduğuna hükmedilebilir. Sonradan gelip bu bid'atleri çıkaranlar, şeriatin yolundan gitmedikleri, şeriat ehlinin gayelerini anlamadıkları ve onların söylemediklerini söyledikleri halde tarikate girdiklerini iddia ederler. Hatta bu son zamanlarda tarikat adeta Hz. Muhammed'in getirdiği şeriatın dışında başka bir şeriat haline gelmiştir. Bundan daha kötüsü işe onların sünnete uyma konusunda gevşeklik göstermeleri, yeni yeni ibadetler uydurmayı Allah'a kulluk yapmanın sağlıklı bir yolu olarak görmeleridir. Allah'a hamdolsun ki selef-i sâlihîn yolu bu tür saçmalıklardan beridir.^[196] Fudayl ibn 'Iyaz der ki:

Kim bid'at sahibi ile birlikte oturursa hikmetten mahrum kalır. İbrahim ibn Edhem'e^[197] denildi ki:

Allah Teala yüce Kitabında:

"Bana dua edin, kabul edeyim."^[198]

buyuruyor. Halbuki biz senelerdir dua ediyoruz, kabul edilmiyor! O şöyle cevap verdi:

On şeyde sizin kalbiniz ölmüştür de ondan- Birincisi Allah'ı tanıdınız fakat hakkını eda etmediniz. İkincisi Allah'ın Kitabını okudunuz, fakat onunla amel etmediniz. Üçüncüsü Rasulullah'ı (s.a) sevdiğinizi iddia ettiniz, fakat onun sünnetini terk ettiniz. Dördüncüsü şeytana düşman olduğunuzu iddia ettiniz fakat ona uydunuz. Beşincisi cenneti seviyoruz, dediniz, fakat onun için çalışmadınız...^[199] Zünnûn el-Mısıri^[200] der ki:

Allah sevgisinin alâmeti, ahlâkında, fiillerinde, emrinde ve sünnetinde Allah'ın sevgilisi Hz. Muhammed'e (s.a) uymaktır. O şöyle dedi:

Halk, sadece şu altı şeyden dolayı bozuldu:

- 1- Ahiret amelini niyet zayıfladı.
- 2- Bedenleri şehvi arzularına uymaya hazır hale geldi.
- 3- Ömürleri kısa olmasına rağmen uzun emeller peşinde koşular.
- 4- Yaratıkları memnun etmeyi, Allah'ı memnun etmeye tercih ettiler.
- 5- Hevâ ve heveslerine uydular ve peygamberlerinin sünnetini terk ettiler.
- 6- Kendilerinden öncekilerin yanlışlarını kendilerine hüccet/delil edindiler ve onların pek çok menkıbesini gözardı ettiler.

Kendisine tavsiyelerde bulunduğu bir adama şöyle dedi:

Senin nazarında en çok tercih edilen ve sana en sevimli gelen şey, Allah'ın sana emrettiklerini yapmak, yasakladıklarından da sakınmak olmalıdır. Allah'a kulluğunu ifa ettiğin şeyler tercih ettiğin ve sana gerekli olan iyi amellerden senin için daha hayırlıdır. Halbuki sen, fakirlik, aza kanaat ve benzeri şeylerle nefsini terbiye eden kişi gibi maksadına ulaşmada bunları kendin için daha önemli görüyorsun. Ancak bir kulun üzerine vacip olan farzları en güzel şekilde yapmaya dikkat etmesi, yasaklandığı şeylere bakıp gerektiği şekilde de onlardan sakınması gerekir. Kulları Rablerinin rızasından ve imanın lezzetini tatmaktan mahrum eden, sadakatin gerçeklerine ulaşmaktan alıkoyan ve kalplerinin âhirete doğru bakmasını engelleyen şey, kalpleri, kulakları, gözleri, dilleri, elleri, ayakları, karınları ve cinsel organlarıyla ilgili olarak kendilerine emredilen şeyleri küçük görmeleridir. Kullar kendilerini bunlara verir de en güzel şekilde yaparlarsa üzerlerine öyle iyilikler gelir ki Allah'ın güzel yardımları ve faydalı ikramlarından oluşan rızıklarını bedenleri ve kalpleri taşımaktan acze düşer. Fakat âlimler ve dindar kişiler küçük günahları önemsemezler, basit kusurlarını küçümserler ve bu sebeple sadakat sahibi kişilerin bu dünyada tadacakları lezzetin sevabından mahrum kalırlar.

Bişr el-Hafî^[201] der ki:

"Hz. Peygamber'i (s.a) rüyamda gördüm; bana dedi ki:

"Ey Bişr! Akranlarının arasında Allah Teala senindereceni niçin yükseltti, biliyor musun?" Dedim ki:

Hayır, ya Rasulallah. O şöyle dedi:

"Sünnetime olan bağlılığın, sâlih insanlara olan hürmetin, kardeşlerine nasihatın; ashabıma ve ehl-i beytime olan sevgin sebebiyle Allah Teala seni iyilerin makamlarına ulaştırdı."^[202] Yahya ibn Muaz er-Râzi^[203] der ki:

Bütün insanların ihtilâfları üç esastan kaynaklanır. Bunların her birinin bir zıddı vardır. Kim bu esaslardan birinin dışına çıkarsa onun zıddının içine düşer: Tevhid ve onun zıddı şirk, sünnet ve onun zıddı bid'at, itaat ve onun zıddı mâsiyet. Ebû Bekir ed'Dekkak^[204] -ki Cüneyd'in^[205] çağdaşdır- şöyle dedi:

Beni İsrail çölünden geçiyordum. Aklıma hakikat ilminin şeriat ilminden farklı olduğu düşüncesi geldi. Gizliden bir ses duydum:

"Şeriate uymayan her hakikat küfürdür." Ebû Ali eî-Hasen ibn Alı el-Cüzcânî^[206] şöyle dedi:

İtaati kendisine kolaylaştırması, fiillerinde sünnete uygun hareket etmesi, iyilerle arkadaşlık etmesi, kardeşlerine karşı iyi ahlâklı olması, halka iyilik saçması ve müslümanlara ilgi göstermesi ve vakitlerini değerlendirmesi bir kulun mutluluğunun âlâmetlerindedir. Allah'a hangi yolla ulaşılır? diye kendisine sorulunca şöyle cevap verdi: Allah'a ulaştırın pek çok yol vardır: Bu yolların en açık ve şüphelerden en uzak olanı; söz, fiil, azim, inanç ve niyet olarak sünnete uymaktır. Çünkü Allah Teala şöyle buyurur:

"Peygamber'e itaat ederseniz doğru yolu bulmuş olursunuz."^[207]

Sünnete hangi yolla ulaşılır? diye ona sorulunca şöyle cevap verdi:

Bid'atlerden uzak durmak, İslâmın ilk dönem âlimlerinin üzerinde icmâ ettikleri şeylere uymak, Kelâm meclislerinden ve kelamcılardan uzak durmak ve iktida (tâbi olmak) yolunu seçmekle sünnete ulaşılır. Allah'ın şu âyetiyle Hz. Peygambere (s.a) emredilen de budur:

"Sonra da sana: Doğru yola yönelerek İbrahim'in dinine tâbi ol! diye vahyettik."^[208]

Ebû Bekir et-Tirmizî^[209] der ki:

Muhabet ehlinde başka hiç kimse arzularının tamamına bütün nitelikleriyle birlikte ulaşamaz. Muhabet ehli/Allah'ı sevenler bunu ancak sünnete uymak ve bid'atten kaçınmakla elde eder. Çünkü Hz. Muhammed (s.a) himmet yönünden bütün insanların en yücesi ve Allah'a en yakın olanı idi. Ebu'l-Hasen el-Verrak^[210] dedi ki: Kul, Allah'a ancak Allah ile ve O'nun koyduğu şeriate habibi Hz. Muhammed'e uymakla ulaşabilir. Kim Hz. Muhammed'e tâbi olmanın dışında başka bir yol seçerse hidayetleyken sapıklığa düşer. Dedi ki:

Doğruluk dindeki istikamet yoludur, sünnete tâbi olmak ise şeriatteki istikamet yoludur. Dedi ki:

Allah sevgisinin âlameti, onun sevgilisi Hz. Muhammed'e tâbi olmaktır.

İbrahim el'Kımâr^[211] da benzer şeyleri söyledi:

Allah sevgisinin âlameti, O'na itaati ve Peygamberine tâbi olmayı tercih etmektir. Ebû Muhammed ibn Abdilvehhab es-Sekaffî^[212] der ki:

Allah Teala doğru olan amellerden başkasını kabul etmez. İhlâslı olan doğrulardan başkasını ve sünnete uygun olmayan ihlâslılardan başkasını da kabul etmez.

İbrahim ibn Şeyban el-Kırmisîni,^[213] Ehû Abdillâh el-Mağribî,^[214] ve İbrahim el-Havas^[215] ile arkadaşdır.

Bid'atçilere karşı çok sertti. Kur'an ve sünnete bağlıydı, şeyhler ve imamların yolundan ayrılmazdı. Hatta Abdullah ibn Menâzîl^[216] onun hakkında şöyle demişti:

İbrahim ibn Şeyban, fakirler, ehl-i âdâb ve ehl-i muamelât için Allah'ın bir hüccetidir.

Ebû Bekir ibn Sa'dân^[217] -ki o da Cüneyd'in ve diğer sûfilerin arkadaşıdır- şöyle der- Allah'a bağlanmak demek gafletten, mâsiyetlerden, bid'at ve sapıklıklardan sakınmak demektir.

Ebû Amr ez-Zeccâci^[218] -o da Cüneyd, Sevri ve diğer sûfilerin arkadaşıdır- şöyle der- Câhiliye döneminde insanlar akıllarının ve tabiatlarının güzel gördüğü şeylere uyarlardı. Peygamber (s.a) geldi ve onları şeriate ve sünnete tâbi olmaya yönlendirdi. Artık sağlıklı bir akıl, şeriatin güzel gördüğünü güzel kabul eden, çirkin gördüğünü de çirkin kabul eden akıldır.

İsmail ibn Muhammed es-Sülemi'ye^[219] -Ebû Abdırrahman es-Sülemi'nin dedesidir, Cüneyd ve diğer sûfilerle karşılaşmıştır- soruldu:

Kul için mutlaka gerekli olan şey nedir? Dedi ki:

Sünnete uygun olarak kulluk yapmak ve sürekli murakabe halinde bulunmak.

Ebû Osman el-Mağribî et-Tunusî^[220] şöyle der:

Tarikat (Allah'ın koyduğu) sınırlar içinde durmaktır. Onda ne eksiklik yapılır, ne de hadde tecavüz edilir.

Allah Teala şöyle buyurur:

"Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, şüphesiz kendine zulmetmiş olur."^[221]

Ebû Yezid el-Bestâmi^[222] der ki:

Mücadele yolunda otuz sene çalıştım. İlim ve ilme uymaktan daha şiddetli bir şey bulamadım. Alimlerin ihtilafları olmasaydı ben sıkıntıya düşerdim. Tevhidden ayrılmamak şartıyla ilim adamlarının ihtilafı rahmettir. İlme tâbi olmak, başka şeye değil sünnete tâbi olmak demektir.

Yine ondan rivayet edilmiştir: (Ebu Yezid el-Bestâmi bir gün) dedi ki:

Haydi gelin, sizinle "Velî" diye meşhur olan bir zâtı görmeye gidelim. -O zât zühd ve ibadetle tanınan ve ziyaret edilen bir kişi idi.- Râvi der ki:

Gittik, o zât tam evinden çıkmış, camiye girerken kible tarafına tükürdü. Ebû Yezid el-Bestâmi, hemen oradan ayrıldı, adama selam bile vermedi. Sonra şöyle konuştu:

Allah Rasulünün âdabından birine riayet etmeyen böyle bir adamın velilik iddiasına nasıl güvenilir?

Ebû Yezid el-Bestâmi'nin tasavvufçular için temel aldığı ölçü şudur- Sünneti bilmeyerek bile olsa terk eden kimse velî olamaz. O halde sünnetle mücadele edercesine bid'at işleyen kimsenin durumunu sen düşün!^[223]

Ebû Yezid el-Bestâmi şöyle derdi:

Allah Tealâdan beni, yeme-içme ve kadın sıkıntısından kurtarmasını istemeyi düşündüm, fakat sonra vazgeçtim. Nasıl böyle bir şey isteyebilirdim ki Rasulullah (s.a) böyle bir şey yapmamıştı! Ben de böyle bir talepte

bulunmadım. Ama Allah Teala kadından yana beni sıkıntıdan kurtardı; ben karşılaştığım kadınların kadın mı; duvar mı olduğunu bile fark etmez oldum. Şu söz de ona aittir:

Bir adamın havada uçacak kadar kerametlere sahip olduğunu bile görseniz bu sizi aldatmasın. Tâ ki emir ve yasaklar karşısında ve şeriâtın âdab ve sınırlarını koruma hususunda onu nasıl bulduğunuza bakınız. Sehl et-Tüsteri der ki:

İster itaat cinsinden olsun, ister masiyet cinsinden olsun, kulun Kitap ve sünnete uymadan yaptığı her iş heva ve hevese uymak demektir. Kulun Kitap ve sünnete uyarak yaptığı her iş ise nefse yüz vermemek demektir; -Çünkü o işte nefsinin arzularına uymuyor demektir- Hevâ ve hevese uymak kötülenmiştir. Tasavvufçuların gayesi heva ve hevesi kesin olarak terk etmektir. Sehl der ki:

Bizim usûlümüz yedi şeyden ibarettir:

- 1) Allah'ın kitabına yapışmak,
- 2) Allah Rasûlü'nün (s.a) sünnetine uymak,
- 3) Helâl lokma yemek,
- 4) Başkasına zarar vermemek,
- 5) Günahlardan kaçınmak,
- 6) Tövbe,
- 7) Haklara riayet etmek.

Sehl der ki:

Halk şu üç hasletten ümidini kesmiş: Tevbeye sarılmak, sünnete uymak, halka eziyet etmeyi terk etmek.

Ona, yiğitlik (fütuvvet) nedir, diye soruldu.

Yiğitlik (delikanlılık), sünnete uymaktır, dedi. Ebu Süleyman ed-Dârânî^[224] şöyle der:

Hakikate ait bazı nükteler günlerce kalbime yerleşir; ben, iki âdil şahit olmadan onları asla kabul etmem. O iki şahit Kitap ve sünnettir. Ahmed ibn Ebi'l Havarî^[225] şöyle der:

Kim sünnete uymaksızın bir iş yaparsa, o yaptığı iş bâtıldır/geçersizdir. Ebû Hafs el'Haddad^[226] şöyle der:

Hal ve hareketlerini her zaman Kitap ve sünnet ile ölçmeyen ve havâtırından* şüphelenmeyen kimseyi adamlar listesine alma. Ebû Hafs'a, bid'at nedir? diye sorulduğunda şöyle cevap verdi:

Kuralları çiğnemek, sünneti hafife almak, akla ve hevâya uymak, sünnete uymayı terk etmektir. O şöyle dedi:

Yüce bir hâlin ortaya çıkması ancak doğru şeyler yapmakla mümkündür. Hamdun el-Kısar'a^[227] soruldu:

Bir kimsenin insanlara söz söylemesi ne zaman caiz olur? Şöyle cevap verdi:

Allah'ın farzlarından bildiği bir farzı yerine getirmek mecburiyetinde kaldığı zaman veya bid'at içindeki bir insanın helak olacağından korkup da (şayet konuşursa) Allah'ın onu o bid'atten kurtaracağını umduğu zaman caizdir. Hamdun el-Kısar dedi ki:

Selefin hal ve hareketlerine bakan bir kişi kendi kusurunu ve onların derecelerinden geride kaldığını görür.

Allah bilir ya, bütün bunlar selefin yolunda azimle ve sebatla devam edilmesine işaret etmektedir. Çünkü onlar ehl-i sünnettir.

Ebu'l-Kasım el-Cüneyd (Bağdadi), marifetten söz eden ve "mârifetullah'a eren kişiler, iyilik ve Allah'a yakınlık sebebiyle amelleri terk etme makamına kadar ulaşırlar" diyen bir kişi için şöyle der:

Bu söz, Allah'tan aldıkları ilhamla kendilerinden amel etme sorumluluğunun düştüğünü iddia edenlerin sözüdür.

Halbuki onlar da bir gün Allah'a döndürülecekler ve terk ettikleri amellerin hesabını vereceklerdir. Cüneyd devamla şöyle dedi. Bin yıl kalsam yine de bir engelle karşılaşmadıkça amallerden zerre miktarını eksiltmem. Cüneyd der ki:

Peygamberin (s.a) izinden giden yolun dışındaki bütün yollar halka kapalıdır. O der ki:

Bizim şu gittiğimiz yol Kitap ve sünnetle kayıtlıdır. O der ki:

Hadisi yazdığı halde Kur'an'ı ezberlemeyen kimseye bu konuda iktida edilmez/peşinden gidilmez. Çünkü bizim şu ilmimiz Kitap ve sünnetle bağlıdır. Bir başka sözünde o şöyle der:

Bizim bu ilmimiz Rasulullah'ın (s.a) hadisi ile sağlamlaştırılmıştır. ^[228] Ebû Osman el-Hîrî^[229] şöyle der:

Allah ile sohbet, güzel bir edeple devamlı bir saygı ile murakabe hali ile olur. Rasulullah (s.a) ile sohbet, sünnetine uymakla ve ilmin zahirine bağlanmakla olur. Allah dostlarıyla sohbet onlara saygı ve hizmetle olur. Ve sözünü sonuna kadar söyledi.

Ebû Osman'ın durumu değişince oğlu Ebû Bekir kendi üzerindeki gömleği parçaladı. Ebû Osman hemen gözlerini açtı ve şöyle dedi:

Evlâdım, senin bu yaptığın zahirde sünnete aykırıdır, bâtında da riya alâmetidir.

Su söz de Ebû Osman'a aittir: Nefsine söz ve davranış olarak sünneti emredebilen kimse hikmet konuşur. Nefsini söz ve davranış olarak hevâ ve heveslerinin esiri haline getirenin ağzından ise, ancak bid'at sözler çıkar. ^[230]

Çünkü Allah Tealâ şöyle buyuruyor:

"Ona itaat ederseniz, doğruyu bulursunuz." ^[231] Ebu'l-Hasen en-Nurî^[232] der ki:

Şeriat ilminin dışına çıktığı halde Allah'la sohbet iddiasında bulunan bir kişiyi görürsen ona yaklaşma.

Muhammed ibn el-Fadl el'Belhî^[233] der ki:

İslamın yok olup gitmesi dört şeyden dolaydır:

- 1) Bildikleri şeylerle amel etmiyorlar.

- 2) Bilmedikleri şeylerle amel ediyorlar.
- 3) Bilmedikleri şeyleri öğrenmiyorlar.
- 4) İnsanların öğrenmelerini engelliyorlar.

Onun söyledikleri budur. Günümüz tasavvufunun niteliği de budur. Allah bizi bundan kurtarsın. ^[234]

Yine Muhammed ibn el-Fadl el-Belhi şöyle der:

Tasavvufçuların Allah'ı en iyi tanıyanı, O'nun emirlerini en fazla canla başla yerine getireni ve peygamberinin sünnetine en çok bağlı olanıdır. Şah el-Kirmâni ^[235] der ki:

Kim gözlerini haramlardan korur, nefisini şüpheli şeylere karşı firenler, iç dünyasını devamlı olarak murakabe ile imar eder, dışıyla sünnete tâbi olur ve kendisini helal şeyleri yemeye alıştırsa firaseti açılır. Ebu Said el-Harraz ^[236] der ki:

Zahire muhalif olan her bâtin bâtıldır. ^[237] Ebu'l-Abbas ibn Ata ^[238] -Cüneyd'in akranlarından- der ki:

Nefsini Allah'ın âdabına uymaya mecbur eden kimsenin kalbini Allah Teala marifet nuruyla nurlandırır.

Emirlerinde, fiillerinde ve ahlâkında, Allah'ın sevgilisi Hz. Peygamber'in (s.a) sünnetine uymaktan daha onurlu bir makam yoktur. Yine o der ki:

En büyük gaflet, kulun Rabbinden gafletidir. O'nun emirlerinden gaflettir ve O'nunla muamele âdabından gaflettir. İbrahim el-Havaa der ki:

Çokça rivayet etmek ilim değildir. Ancak âlim, ilme tâbi olan, onunla amel eden ve ilmi az da olsa sünnetlere uyan kimsedir.

Ona, afiyet nedir? Diye sorulunca şöyle dedi:

Afiyet dört şeydir: Bid'atsız bir din, âfetsiz bir amel, meşguliyesiz kalb ve şehvetsiz bir nefis. Dedi ki:

Sabır, Kitap ve Sünnetin hükümlerinde sebat etmektir.

Bünan el-Hammal ^[239] kendisine tasavvufçuların hallerinin esasını/temeli nedir diye sorulunca şöyle dedi:

Kendisiyle barışık olmak, emirleri yerine getirmek, sırrı gözetmek, dünyayı ve ahireti terk etmek. Ebû Hamza el-Bağdadi ^[240] der ki:

Hakkın yolunu bilen kimseye o yolda yürümek kolay olur. Allah'a giden yolda, hal ve hareketlerinde ve sözlerinde Hz. Peygamber'in (s.a) sünnetine uymaktan başka bir rehber yoktur. Ebu İshak er-Rukâşi der ki:

Allah sevgisinin alâmeti O'na itaat etmek ve Peygamberinin sünnetine uymaktır. Bunun delili şu âyettir:

"De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz ki, Allah da sizi sevsin. ^[241] Mimşad ed'Dîneveri ^[242] der ki:

Müridin âdabı, şeyhlere saygı göstermekte, ihvana saygı göstermekte, sebeplerin dışına çıkmakta ve şeriatın âdabını nefsinde muhafaza etmektedir.

Ebû Ali er-Rûzbârî'ye, ^[243] eğlence müziği dinleyip "Bu benim için helaldir, çünkü ben öyle bir dereceye ulaştım ki, farklı hallerde bulunmam artık bana zarar vermez" diye konuşan bir kimse hakkındaki düşüncesi soruldu. O şöyle cevap verdi. Evet, bir dereceye ulaşmasına ulaşmış, ancak cehenneme ulaşmış. Ebû Muhammed Abdullah ibn Menazil der ki:

Herhangi bir farzı terk eden kimseyi Allah Teala mutlaka sünnetleri terk ile de mübtela kılar. Sünnetleri terke mübtelâ olan kimsenin bid'atlere mübtela olması çok yakındır. Ebû Yâkub en-Nehrecûri ^[244]

Hallerin en faziletlisi ilimle birleşen haldir. Ebû Amr en-Nüceyd der ki:

İlme dayanmayan her hâlin sahibine olan zararı faydasından daha çoktur. Bendar ibn el-Hüseyn ^[245] der ki:

Bid'atçilerle sohbet, haktan yüz çevirmeye sebep olur. Ebu Bekir et-Tamistani ^[246] der ki:

Yol gayet açıktır. Kitap ve sünnet önümüzdedir. Sahabenin fazileti, hicretteki öncülükleri, Hz. Peygamberle arkadaşlıkları sebebiyle malumdur. Bizden kim Kitap ve sünnet ile arkadaşlık yapar, nefisinden ve halktan uzaklaşır, kalbiyle Allah'a hicret ederse doğru ve isabetli bir iş yapmış demektir. Ebu'l-Kasım en-Nasrâbâzi ^[247] der ki:

Tasavvufun esasları, kitap ve sünnetten hiç ayrılmamak, bidatleri, heva hevesi terk etmek, şeyhlere saygı göstermek, halkın mazeretlerini görmek, evrada devam etmek, ruhsatlara ve tevillere göre hareket etmeyi terk etmektir. ^[248]

Onların bu konuda söyledikleri sözler çok uzundur. Biz burada onlardan meşhur olan kırktan fazla şeyhin sözlerinden bir bölümünü naklettik. Hepsi de bidatin bir sapıklık olduğuna, bid'at yoluna girmenin tehlikeli bir yola girmek anlamına geldiğine bid'atle amel etmenin cahillik ve budalalık olduğuna, kurtuluş talebine aykırı düştüğüne, bidatçinin güvenlik içinde bulunmadığına ve kendi haline terk edildiğine ve hikmete nail olmaktan mahrum bırakıldığına işaret ediyorlar veya açıkça ifade ediyorlar. Kendilerine bir tarikatın nisbet edildiği tasavvufçular şeriate saygıda birleşirler, sünnete bağlıdırlar, onun âdabından herhangi bir şeyi ihlal etmezler ve insanların bid'atlerden ve bidatçilerden en uzak olanları onlardır. Bu sebeple onlardan herhangi bir sapık fırkaya mensup olan veya sünnete aykırı bir şeye meyleden hiç kimseyi bulamayız.

Onlardan (yukarıda) ismi geçenlerin çoğunluğu âlimdir, fıkıhçıdır, muhaddistir ve dinin esaslarının ve ayrıntılarının kendilerinden öğrenildiği kimselerdir. Böyle olmayanlar da en azından dinde kendisine yetecek kadar ilim sahibidir.

Onlar, hakikat ve ved ehlidirler, zevk ve hal ehlidirler, tevhid sırrının sahibidirler. Onlar, tarikatlerinin mensubu olup da onların izledikleri yoldan gitmeyen kimselerin aleyhine bizim için birer delildirler. Söz konusu tarikat mensupları bid'at ve hurafelerle amel ederler ve bunları da türlü tevillerle şeyhlerine nisbet ederler. Tevillerini ya

ihtimali bir söze veya problemlilerden bir fiile dayandırılır veya kaldırıldığı şeriatçe de onaylanan bir maslahata ya da benzeri bir şeye sarılırlar. Sen onların çağdaş uzantılarıyla de sık sık karşılaşsın. Bunlar da öncekiler gibi şer'i açıdan yanlış ve sakıncalı olduğunda âlimlerin icma ettikleri amelleri işlerler ve tasavvuf şeyhlerinin problemlilerden dair hikayelere delil olarak sarılırlar. Bu hikayeler doğru olsa bile çeşitli yönlerden bid'at ve hurafelerin delili olamazlar. Onlar bir taraftan delil olmaya elverişli olmayan bu tür hikayelere sarılırken, diğer taraftan şeyhlerinin apaçık hakikati ifade eden net sözlerini, hal ve hareketlerini nazarı itibara almazlar. Onların durumu, şer'i delillerden müteşâbihlere uyan kimselerin durumu gibidir. Tasavvufçuların tarikatlerinde herhangi bir konudaki icma ile ilgili durumları, tıpkı diğer ilim mensuplarının kendi ilimlerdeki durumları gibi olduğuna göre biz de onların tarikatlerinde sünneti savunan ve bidati kötüleyen kimselere delil olarak sözlerinden bazıını burada sıraladık. Böylece bunlar genel olarak bidatçiler aleyhine, özel olarak da onların tarikatlerindeki bid'at savunucularının aleyhine bizim için yine onlardan gelen birer delil oldular. Başarı Allah'ın lütfü inayetiyledir. ^[249]

Uydurma Görüşleri Kötülemeye Delalet Eden Naslar

Nakli delillerin beşincisi mezmum olan re'yin kötülüğü hakkında gelen delillerdir. Mezmum re'y, bir temel üzerine oturmayan ya da Kur'an ve sünnetten bir dayanağı olmayan fakat yasamayla ilgili bir yönü için Bid'atin bir çeşidi haline gelen, hatta Bid'atin içinde bir cins olan görüştür. Çünkü bütün bid'atlar sadece Kitab ve sünnetten dayanağı olmayan görüşlerden ibarettir. Bu sebeple sapıklıkla vasıflandırılmışlardır. Sahih'te geçen rivayette Abdullah ibn Amr ibn el-As şöyle demektedir:

Rasulullah'ı (s.a) şöyle derken işittim;

"Şüphesiz Allah Teala ilmi insanlara verdikten sonra onlardan bir anda çekip almaz. Lâkin ilmi âlimleri aralarından almakla alır. Âlimler kalmayınca geride câhil insanlar kalır, onlara fetva sorarlar, onlar da kendi reylerine göre fetva verirler; hem kendileri saparlar, hem de onları saptırırlar."

Durum böyle olunca, re'yin kötülenmesiyle şüphesiz bid'atlar de kötülenmiş olur.

İbn el'Mübarek ve daha başkaları Avf ibn Mâlik el-Eşcefi'den tahriç etmişlerdir:

Avf şöyle dedi: Rasulullah (s.a) buyurdu ki:

"Benim ümmetim yetmiş küsur fırkaya ayrılacak. Bunlardan fitnesi en büyük olan fırka kendi reyleri ile dinde kıyas yaparak Allah'ın helâl kıldığı şeyleri haram, haram kıldığı şeyleri de helal yapanların fırkasıdır." ^[250]

İbn Abdilherr şöyle der:

Bu, bir dayanağı olmadan kıyas yapmak ve din konusunda zan ve tahminle konuşmak demektir. Hadisi şerifteki *"haramı helal, helâli haram sayarlar"* ifadesini görmüyor musun? Malumdur ki helâl, Allah'ın Kitabında ve Peygamber'in sünnetinde helal olan şeydir. Haram da Allah'ın Kitabında ve Peygamber'in sünnetinde haram olan şeydir. Kim bunu bilmez de kendisine sorulan soruya bilgisizce cevap verir ve kendi görüşüyle sünnetin dışına çıkacak şekilde bir kıyas yaparsa işte bu kendi re'yine dayanan bir kıyas olur; hem kendisi sapmış, hem de başkalarını saptırmış olur. Kim ki kendi bilgisi dahilindeki fûru'u Kitap ve sünnetteki bir asla dayandırırsa re'yiyle konuşmamış olur. ^[251]

İbnu'l-Mubarek şu hadisi tahriç etmiştir:

Üç şey vardır ki bunlar kıyametin alâmetlerindedir. Bunlardan birincisi, ilmin küçüklerin yanında aranmasıdır.

İbnu'l-Mubarek'e: Küçükler kimlerdir? Diye sorulunca şöyle cevap verdi:

Kendi reylerine göre konuşanlardır. Büyükten rivayet eden küçüğe gelince, o küçük değildir. ^[252]

İbn Vehb, Ömer ibn el-Hattab'tan (r.a) onun şöyle dediğini tahriç etmiştir:

Rey sahipleri sünnetlerin düşmanı haline gelirler ve hadisleri akıllarında tutmakta çaresiz kalırlar, rivayet edecekleri hadisler zihinlerinden kaçır. ^[253] (Neticede kendi kafalarından görüşler türetirler). Sahnûn der ki:

Rivayette sözü edilen rey sahipleriyle, bidatçiler kastedilmiştir. Bir rivayette şöyle denilir:

Rey sahiplerinden sakınınız. Çünkü sünnetlerin düşmanıdır. Hadisleri ezberlemekte çaresizdirler. Bu yüzden rey ile konuşurlar. Neticede hem kendileri saparlar, hem de başkalarını saptırırlar. ^[254]

İbn Vehb'e ait bir rivayette şöyle denilir:

Şüphesiz rey sahipleri sünnetlerin düşmanıdır. Onları ezberlemekten âcizdirler. Onlar zihinlerinden kaçırır. Kendilerine bir şey sorulduğu zaman da "bilmiyoruz" demeye utanırlar. Bu yüzden kendi görüşleriyle sünnetlere ters düşerler. Bu rey sahiplerinden sakınınız. Onlar da sakınsınlar. ^[255] Ebû Bekir ibn Ebi Dâvud der ki:

Ehl-i rey, ehl-i bid'attir. ^[256]

Reyciler, bid'atçilerdir. İbn Abbas'tan (r.a) rivayet edilir:

Kim Allah'ın Kitabında olmayan ve Peygamber'in (s.a) sünnetiyle de onaylanmayan bir görüş ileri sürerse Allah'a kavuştuğu zaman başına ne geleceğini bilemez. ^[257] İbn Mes'ud'dan (r.a) şöyle rivayet edilir:

Sizin âlimleriniz gidiyorlar ve insanlar câhilleri kendilerine önder ediniyorlar, onlar da işleri reyleriyle kıyas ederler. ^[258]

İbn Vehb ve daha başkaları Ömer ibn el-Hattab'tan tahriç ettiler: Ömer ibn el-Hattab şöyle dedi:

Sünnet Allah ve Rasûlünün koyduğu bir kanundur. Reyin payını ümmet için sünnet haline getirmeyin. ^[259]

Yine İbn Vehb, Hişam ibn Urve'den, o da babasından şöyle dediğini tahriç etti:

İsrailoğullarının durumu, onların evlatları diğer milletlerin esiri haline gelinceye kadar hep doğru ve düzgün idi. Onların içinden reye yapışanlar oldu ve bunlar İsrailoğullarını saptırdılar. ^[260] Sa'bi'den nakledilmiştir:

Sizler ancak eserleri (rivayetleri) terk ettiğiniz ve kıyaslara sarıldığınız zaman helak oldunuz. ^[261]el-Hasen'den nakledilmiştir:

Sizden öncekiler ayrı ayrı yollara parçalandıkları ve hak yoldan saptıkları zaman helak oldular. Onlar eserleri terk ettiler ve din hakkında kendi reyleriyle konuştular. Bu sebeple hem kendileri saptılar, hem de başkalarını saptırdılar. ^[262]Derrac ibn es-Sehm ibn Esmah'dan rivayet edilmiştir: O şöyle dedi:

İnsanlar üzerine öyle bir zaman gelecek ki, bir adam binitini iyice besleyecek, hatta binitini yağ bağlayacak. Sonra onun üzerinde hayvan iyice bitkin düşünceye kadar diyar diyar gezecek, amel ettiği sünnetle kendisine fetva verecek birisini arayacak, fakat zan ile fetva verenden başka hiç kimseyi bulamayacak. ^[263]

Alimler bu haberler ve rivayetlerle kastedilen re'yin ne olduğu konusunda ihtilaf ettiler.

Bir grup ilim adamı dedi ki:

Bununla kastedilen, sünnete muhalefet eden bid'atçıların reyidir, fakat bunlar Cehm'in mezhebi ve diğer kelamcıların mezhepleri gibi itikadi konularda bid'at çıkarırlardır. Çünkü onlar kendi reylerini (görüşlerini) Hz. Peygamber'den (s.a) geldiği sabit olan hadislerin reddinde kullandılar. Hatta onlar reddi ve tevili gerektirecek hiçbir sebep olmaksızın Kur'an'ın zahiri anlamlarını reyleri ile reddederler. Nitekim Allah Teala'nın âhirette görüleceğine delalet eden âyetlerin zahiri anlamını, kabir azabını, mizan ve sıratı teviller yaparak reddederler. Şefaât ve havz konusundaki hadisleri ve burada zikredilmesi uzun sürecek daha pek çok şeyi de reddederler. Bunların hepsi kelam kitaplarında zikredilmişlerdir.

Bir grup ilim adamı da şöyle dedi:

Ayıplanan ve kötülünen rey, sonradan uydurulan reydir ve onun gibi olan diğer bid'at çeşitleridir. Çünkü gerçekte Bid'atların tamamı reye dayanmak ve şeriatın dışına çıkmak demektir. Bu daha açık ve net bir görüştür. Çünkü yukarıda geçen deliller, ayıplanmış rey ile kastedilen şeyin bid'atlerden bir kısmını dışarıda bırakıp sadece bir çeşit Bid'atın kastedilmesini gerektirmiyor. Bilakis bu delillerin zahiri, itikadi konular gibi İslamın ister temel konularında olsun, isterse ameli konular gibi fer'i konularında olsun kıyamete kadar meydana gelmiş ve gelecek bütün Bid'atların kastedildiğini gösterir.

Nitekim el-Kâdi İsmail de:

"Dinlerini parça parça edip gruplara ayrılanlar var ya, senin onlarla hiçbir ilişkin yoktur." ^[264] ayetinin Hâriciler hakkında nazil olduğunu ifade eden rivayetleri de sıraladıktan sonra kendisi âyetin bütün bid'atleri kapsamına aldığı söylemiştir. Allah bilir ama belki, bu ayetin Hâriciler hakkında olduğunu söyleyenler de birinci gruptaki âlimlerin görüşünü kastetmemişlerdir; sadece âyetin kapsamına giren şeylerden bir misal getirmişlerdir. Çünkü onların zamanında Hâriciler meşhur olduğu için misalin de onlardan verilmesi uygundur. Diğerlerinin zikredilmemesi de normaldir. Genelinden sorulsaydı onu da söylerdi. Bazı bid'at ehli ile ilgili olarak yukarıda geçen diğer sözlerin durumu da böyledir. Bunlar ihtiyaca göre yapılan birer tefsir olarak kabul edilir. Görmüyor musun, bu bölümün başında nakli delillerin birincisi olarak zikrettiğimiz Âli İmran süresindeki ayet-i kerime Necran Hıristiyanlarının kıssası hakkında nazil olmuştur. Sonra Hâriciler hakkında nazil olduğu söylenilmiştir. Bu ayet-i kerime hakkında tefsirlerde daha başka şeyler de zikredilmiştir. Müfessirler söz konusu âyeti, lafzın lügavi gereğine göre değil, o andaki ihtiyaca göre kapsadığı şeylerle tefsir ediyorlardı. Eski müfessirlerin sözlerinin bu şekilde anlaşılması gerekmektedir. Böyle bir anlayış, onların ilimdeki mevkileri, kitap ve sünneti anlamadaki mertebeleri sebebiyle daha uygundur. Bu düşünce, daha başka yerlerde de ifade edilmiştir.

Bir grup ilim adamı ise -ki İbn Abdilber'in iddiasına göre ilim adamlarının çoğunluğu- şöyle dedi: ^[265]

Yukarıdaki rivayetlerde sözü edilen rey, dinin şer'i hükümleri konusunda istihsan ve zanlarla görüş beyan etmek, çetrefilli ve polemik konusu olan şeyleri ezberleyerek, kitap ve sünnetten dayanağı olmaksızın, illetlerine ve geçerliliklerine bakmaksızın fer'i meseleleri ve çeşitli eğilimleri birbirine kıyas ederek meşgul olmak demektir. Bu sebeple çetrefilli ve polemige açık meseleler hakkında onlar vuku bulmadan ve ortaya çıkmadan önce zanna dayanarak görüş beyan edilir, ayrıntılara girilir ve geleceğe dâir ahkam kesilir. Yukarıda sıralanan rivayetlerde sözü edilen kötülenmiş reyle bunun kastedildiğini söyleyen âlimler derler ki:

Çünkü bu tür şeylerle meşgul olmak ve bunlara fazlaca dalmak demek, sünnetleri ihmal etmek ve onları bilinmezliğe sevk etmek, onlardan, Allah'ın Kitabından ve onun manalarından üzerinde durulması gereken şeylerin üzerinde durulmasını terk etmek demektir. Bu görüşte olan âlimler bunun için pek çok şeyle de delil getirirler. Hz. Ömer'in (r.a), meydana gelmemiş şeyler hakkında soru soran kimseleri lanetlemesi, mugalatayı, yani çetrefilli meseleler hakkında polemik yapmayı ve çok soru sormayı yasaklayan rivayetler onların delillerindedir. Hz. Ömer çok soru sorulmasını hoş karşılamamış ve ayıplamıştır. Seleften pek çokları da olaylar vuku bulmadıkça onlarla ilgili sorulan sorulara cevap vermezlerdi. ^[266]

Bu görüş, önceki görüşe muhalif değildir. Çünkü bunlar da, kötülenmemiş de olsa reyî yasaklamaktadırlar. Çünkü her ne kadar soru sormak caiz de olsa çok fazla soru sormak, kötülenmiş reye götüren bir vasıttır. Devamlı olarak reyle meşgul olarak sünnetler üzerinde düşünmeyi terk etmek demektir. Hal böyle olunca bu görüş kendisinden önceki görüşle birleşmektedir. Çünkü şeriat bir şeyi yasakladığı ve onun hakkında katı bir tavır takındığı zaman onun civarındaki şeyleri ve sınırının etrafında dönüp dolaşmayı ve otlamayı da yasaklar. Hz. Peygamber'in (s.a): *"Helal bellidir, haram bellidir. Bunlar arasında da şüpheli şeyler vardır"* ^[267] hadisini görmüyor musun? Şeriatte "Seddü'z-Zerai" diye bir delilin bulunması da bundan dolayıdır. Sedd'u'z-Zerai' caiz

olmayan bir şeye sürüklemesi sebebiyle caiz olan şeyin yasaklanması demektir. Yasaklanan şeydeki mefsedetin büyüklüğüne göre o mefsedete götürücü vasıtalar da yasak kapsamına alınır ve yasaklamasının şiddeti artırılır. Yukarıda geçen deliller sana bid'at işlemekte ne kadar büyük bir mefsedetin olduğunu ve bidatlerin yakınında ve civarında doluşmanın da bu mefsedetin boyutlarını daha da genişleteceğini açıkça beyan ediyor. Bu sebeple ilim adamları, her ne kadar bir yöntem olarak geçerli olsa da kıyas ile görüş beyan etmekten kaçınıyorlardı.

Alimlerden bir grup, mesele ortaya çıkmadan önce fetvasını vermekten uzak duruyorlardı. Bu konuda Rasulullah'dan (s.a) şöyle bir hadisi hikaye ettiler:

"Bela ve musibetler gelmeden onların gelmesi için acele etmeyiniz. Çünkü siz acele ederseniz, yollarınız ayrılır ve sağa sola parçalanırsınız."^[268]

Rasulullah çok soru sormayı yasaklamıştır.^[269] Ve şöyle buyurmuştur:

"Şüphesiz Allah birçok şeyleri farz kılmıştır. Sakın onları zayi etmeyin (unutmayın)! Birçok şeyleri de yasaklamıştır. Sakın onları çiğnemeyin. Birçok da sınırlar çizmiştir, sakın onları aşmayın. Birçok şeyleri de unuttuğu için değil, size olan merhametinden dolayı terk etmiştir; sakın onları da araştırmayın."^[270]

Âlimlerden bir grup da bu fetva verme işini emirlere (yöneticilere) havale etmişlerdi. Onlar, kendilerine yönetici tarafından böyle bir görev verilmedikçe fetva vermezlerdi. Emirlerin fetva yetkisi verdiği kişilere "Savâfi'l- Ümera" denilirdi.^[271]

Bir kısım âlimler de sorumluluktan sıyrılmaya ve verdikleri fetvaların kesin bir ilim değil, rey olduğuna işaret ediyorlardı. Nitekim Hz. Ebû Bekir es-Sıddık (r.a.) kendisine kelâle sorulduğu zaman şöyle demişti:

"Ben bu konuda reyimi/görüşümü söylerim. Şayet söylediğim şey doğru ise Allah'tandır, yanlış ise bendendir ve şeytandandır." Ebu Bekir bunu söyledikten sonra kelâle konusundaki cevabını verdi.

Said ibn el-Müseyyib'e birisi geldi ve ona bir şey sordu ve soruyu ona yazdırdı. Sonra görüşünü sordu. Said cevabını verdi, adam da bu cevabı yazdı. Said'in orada bulunan arkadaşlarından birisi dedi ki:

Kendi görüşünü mü yazıyorsun ey Ebû Muhammed? Said adama dedi ki:

Onu bana ver. Sahifeyi eline aldı ve yırttı, el-Kasım ibn Muhammed'e bir şey soruldu, o da cevap verdi. Soruyu soran adam arkasını dönüp giderken onu çağırды ve dedi ki:

Kasım, bunun hak olduğunu iddia etti deme. Fakat mecbur kalırsan bununla amel et. Mâlik ibn Enes şöyle dedi: Rasulullah (s.a) bu din tamamlandıktan sonra vefat etti. Bizim artık Rasulullah'ın eserlerini/sözlerini ve davranışlarını izlememiz gerekir. Rey izlememiz gerekmez. Çünkü reyin peşinden gidildiği zaman, reyde senden daha kuvvetli başka bir adam gelir, bu sefer onun peşinden gidersin. Ne zaman senden daha güçlü bir adam gelir de ona uyarsan öyle zannediyorum ki bunun da sonu gelmez.

Sonra Mâlik ibn Enes'in reye dayanarak da konuştuğu olmuştur. Fakat bir olay hakkında isabetli bir görüş ortaya koymak için var gücüyle çalıştıktan sonra çoğu kez şu ayeti söylerdi:

"Bunun bir zandan ve tahminden ibaret olduğunu sanıyoruz; kesin bir bilgi elde etmiş değiliz."^[272]

Derinlere dalan kimse hakkındaki korkusu sebebiyle onu hep eleştirmiştir. Iraklıları da hükümlerde rey/aklı çokça kullandıkları için kötülemiştir. Bu konuda ondan pek çok şey rivayet edilmiştir. Bunların en hafifi de şu sözüdür. İstihsan ilmin onda dokuzdur.^[273] Kıyasta boğulan kimse hemen sünnetten ayrılmış demektir. Bu arz edilen rivayetler İmam Mâlik'e göre sadece itikadi konulardaki reye mahsus değildir. Bunların tamamı, her ne kadar usulde geçerli de olsa rey konusunda takınılan olumsuz tavırları ifade ediyor. O halde bir asla, yani Kitap ve sünnetten bir nassa dayanmayan reyden sakınmalıdır.

İbn Abdilberr'in bu konuda söylediği daha pek çok sözü vardır. Biz bunları burada nakletmeyi uygun bulmadık.^[274]

Bütün bu arzedilenlerden sonra işin özeti şudur:

Kötülenmiş olan rey, geri dönmeksizin cehalet, heva ve heves üzerine bina edilen veya aslında kötü bir şey olmadığı halde kötü olan reye götüren şeydir. Bu şer'i bir asla dayanır. Birincisi bid'at hudutlarının içine girer ve kötüleme delillerinin hedefi olur. İkincisi bid'at sınırının dışındadır ve hiçbir zaman bid'at olmaz.^[275]

Fasıl

Bid'ati kötüleyen nakli delillerin altıncısı: Bu bölümde bidatteki bazı sakıncalı vasıflar, kötülenmiş anlamları ve uğursuzluklar zikredilir. Bunlar daha önce söylenen şeylerin bir şerhi gibidir. Bu bölümde, daha önce deliller sıralanırken arzedilen şeylerin üzerine ilave olarak yapılan açıklamalar ve izahlar vardır. O halde vakit ve durumun elverdiği ölçüde bu konuda söyleyebileceğimiz şeyleri söyleyelim.

Biliniz ki bidatle birlikte namaz, oruç, sadaka ve diğer ibadetlerden hiçbirisi kabul edilmez. Bid'atçı ile beraber olan kimse saygınlığını yitirir ve o kendi haline terk edilir. Bid'atçıye doğru giden ve ona saygı gösteren kimse İslamın yıkılmasına yardım ediyor demektir. Bid'atçı, şeriatın lisanında lanetlenmiş bir kişi olduğuna ve ibadetiyle Allah'tan uzaklaştığına göre artık onun hakkında başka ne söylenebilir? Bid'at düşmanlık ve kine sebep olabilir. Hz. Muhammed'in şefaatine mâni olur, mukabili olan sünnetleri ortadan kaldırır. Bir bid'ati çıkararak kimseye, o bidatle amel edenlerin günahı da yüklenir. Onun tevbesi olmaz. Üzerine alçaklık damgası vurulur ve Allah'ın gazabını kazanır. Rasulullah'ın (s.a) havzından uzaklaştırılır. Dinin dışına çıkan kâfirlerden sayılacağından^[276] ve dünyayı terk ederken kötü bir sonla terk edeceğinden korkulur. Bid'atçının âhirette yüzü karadır. Cehennemde azap görecektir. Rasulullah (s.a) ve müslümanlar ondan beridirler. Ahiret azabına ilaveten dünyada da fitneye düşmesinden korkulur.

Bidatle birlikte hiçbir amelin kabul edilmeyeceğine gelince bu konuda el-Evzâi'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: İlim adamlarından bazıları şöyle derdi:

Allah Teala bid'atçının ne namazını, ne orucunu, ne zekatını ne cihadını, ne haccını, ne umresini, ne tevbesini ne de fidyesini kabul eder.^[277]

Esed ibn Musa yazdığı bir mektupta şöyle diyordu:

Bid'atçı bir kardeşinin veya arkadaşının ya da bir dostunun olmasından sakın. Çünkü bir rivayette şöyle denilmektedir:

"Bid'at sahibi kişi ile beraber olan kimse günahlara karşı himaye edilmez ve kendi haline bırakılır. Bid'at sahibine doğru yürüyen kimse İslamı yıkmaya doğru yürümüş olur." Yine bir rivayette şöyle denilir:

"Allah'ın dışında ibadet edilen hiçbir ilâh Allah Teala'ya bid'at sahibinden daha sevimsiz değildir." Rasulullah (s.a), bid'at ehline lanet etmiştir. Allah Teala onlardan azabın def edilmesini ve fide ile kurtulmalarını kabul etmez. Farz ve nafilelerini de kabul etmez. Namaz ve oruçları çoğaldıkça Allah'tan daha fazla uzaklaşırlar. Onlarla arkadaşlığı reddet, onlara önem verme ve onlardan uzak dur. Nitekim Rasulullah (s.a) ve ondan sonraki hidayet rehberleri de bid'atçıları kendilerinden uzaklaştırmalar ve onları küçük görmüşlerdir. Eyyub es-Sahtiyani şöyle derdi:

Bid'at sahibinin çalışıp çabalaması arttıkça Allah'tan uzaklaşması da artar.^[278] Hişam ibn Hassan der ki:

Allah Teala bid'at sahibinin namazını, orucunu, zekatını, haccını, cihadını, umresini, sadakasını köle iazad etmesini, tevbesini ve fidyesini kabul etmez.^[279] İbn Vehb, Abdullah ibn Ömer'den şöyle dediğini tahric etti:

Kim Allah'la birlikte bir hükmedicinin veya rızık vericinin olduğuna ya da kendisi için fayda veya zarar vermeye, öldürmeye veya canlı tutmaya veya diriltmeye muktedir olduğunu iddia eder de Allah'a kavuşursa Allah onun delilini çürütür, onu konuşamaz hale getirir. Namazını ve orucunu geçersiz kılar ve cehennemde yüzüstü kapaklanır.

Bu hadislerin ve zikrettiğimiz veya zikretmediğimiz benzeri şeylerin hepsi sahih bir umdeyi ihtiva ederler. Bu rivayetlerde ifade edilen anlamın şeriatte sağlam ve yıkılmaz bir temeli vardır. Şöyle ki: İlk olarak bu rivayetlerden bazılarında bid'atçının amellerinin kabul edilmeyeceği anlamın gerektiren şeyler vardır. Bu, Sahih'te mevcuttur. Mesela Kaderiyye bidati hakkında Abdullah ibn Ömer şöyle demektedir:

"Onlara rastlarsan, şunu bildir: Ben onlardan uzağım, onlar da benden uzaktırlar. Abdullah ibn Ömer'in yemin ettiği (Allah) hakkı için, eğer onlardan birinin Uhud dağı kadar altını olsa da infak etse, kadere iman etmedikçe Allah onu kabul etmez." Abdullah ibn Mes'ud sonra Sahihu Müşlimde zikredilen Cibril hadisini delil gösterdi.^[280]

Bunun bir benzeri de Hariciler hakkındaki hadistir. O hadiste Rasulallah:

"Siz onların namazlarının yanında kendi namazınızı, oruçlarının yanında kendi oruçlarınızı, onların amellerinin yanında kendi amellerinizi beğenmezsiniz." dedikten sonra *"Onlar okun yaydan çıktığı gibi dinden çıkarlar"* buyurmuştur.^[281]

Bid'atleri sebebiyle bazıları hakkında bu hüküm sabit olduğuna göre, her bid'atçının benzeri bir hükme muhatap olmasından korkulur.

İkinci olarak, şayet bid'atçının bir ameli kabul edilmiyorsa ya mutlak olarak kabul edilmediği kastedilir, yani bid'atçının ameli sünnete uysun veya uymasın, hiçbir şekilde kabul edilmeyeceği kastedilir veya içerisinde bid'at olmayan amel değil de sadece içerisinde bid'at bulunan amelin makbul olmadığı kastedilir.

Birincisine gelince bu şu üç yönden birisi sebebiyle mümkündür:

1- Bu konudaki rivayetlerin olduğu gibi, zahiri üzere kurulmasıdır. Bu takdirde hangi çeşit Bid'atin sahibi olursa olsun onun bütün amelleri -o amelin içine bid'at ister karışsın, ister karışmasın- artık makbul değildir. Biraz önce zikredilen İbn Ömer hadisi buna işaret eder. Ali ibn Ebî Tâlib'in şu hadisi de buna delâlet eder: Hz. Ali, üzerinde bir kılıç ve sahife asılı olduğu halde insanlara hitab etti. Hz. Ali o sahife yi açtı ve onda şunlar yazılı idi:

İy'ndan itibaren filan yere kadar olan bölge Medine'nin haram bölgesidir. Kim bu konuda bir bid'at çıkarırsa Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti onun üzerinedir. Allah Teala onun ne nafilisini, ne de farzını kabul eder." Bu sözler, dinde bid'at çıkarımlar için gerçekten çok sert ifadelerdir.

2- Bid'atçı öyle bir bidat ortaya koyar ki bu bid'at bir kök mahiyetindedir ve diğer ameller o kökün kolları mesabesindedir.

Mesela mutlak olarak haberi vahidle amel etmeyi reddetme görüşünde olan kimsenin durumu böyledir. Çünkü bütün (şer'i) teklifler haberi vâhid üzerine bina edilmiştir. Çünkü emir, mükellefe Allah'ın Kitabından ve Peygamberin sünnetinden gelir. Bu ikisinden türeyenler de bunlara râcidir. Şayet sünnetten geliyorsa sünnetin büyük bir bölümü de âhad haberlerle nakledilmişlerdir. Hatta Rasulullah'tan mütevatir olarak gelen hadisi bulmak çok zordur.^[282] Emir şayet Allah'ın Kitabından geliyorsa, onu da ancak sünnet açıklar. Âhad haberlerin naklini kabul etmeyen bir kişinin mutlaka reyini kullanması gerekecektir. Bu ise Bid'atin ta kendisidir. Bunun üzerine bina edilen her amel bid'attır ve onlardan hiçbirisi makbul değildir. Nitekim Rasulullah (s.a):

"Bizim işimiz gibi olmayan her amel (yapılan şey) merduttur (yani makbul) değildir." Buyurmuştur. Haber-i vahidin terki durumunda bütün ameller bid'at üzere bina edilmiş olacaktır. Ameller ise niyetlere göredir ve herkes için niyet ettiği şey vardır.^[283]

Bunun örneklerinden birisi de şöyle diyen kimsenin sözüdür: Ameller ancak tevhidin hakikatlerini keşfetmiş evliyanın derecesine ulaşamayan kimseler için gereklidir. Kendisinden perdeler kaldırılmış ve arkasındaki hakikati keşfetmiş kimselere gelince teklif/ yükümlülük onlardan kaldırılmıştır. Bunu onlar kendi kafalarından uydurdukları bir temele oturturlar ki bu apaçık bir küfürdür ve burada söz, konusu etmeye bile değmez. Tevatür veya âhad haberler yoluyla gelen Peygamber hadisleriyle amel etmeyi reddederek sadece Allah'ın Kitabına başvurmayı savunan sapıkların durumu da böyledir.

Tirmizi, Ebû Râfi'den Rasûlullah'ın (s.a) şöyle dediğini rivayet, etmiştir:

"Sizden biriniz koltuğuna yaslanmış bir haldeyken benim bir emrim veya yasağım karşılaşıncı: Bilmiyorum, bilmiyorum; tâbi olduğumuz Allah'ın Kitabında biz böyle bir şey görmedik, dediğini duymayayım."

Bu, hasen bir hadistir. Bir başka rivayette de Rasûlullah (s.a) şöyle buyurur:

"Yakındır; bir adama benim hadisim ulaşacak ve o, kalçasının üstüne yaslanıp oturacak ve şöyle diyecek:

'Bizimle sizin aranızda Allah'ın Kitabı vardır. Onun içinde helâl olarak bulduğumuzu helal sayar, haram olarak gördüğümüzü de haram sayarız.' Oysa Allah Rasûlünün (s.a) haram kıldığı şey de, Allah'ın haram kıldığı şey gibidir."

Bu hadis hasendir.

Bu hadis, sünneti terk edenleri kötümek ve haram kılmada ve helal kılmada Rasûlullah'ın sünnetinin, Allah'ın Kitabı gibi olduğunu ifade etmek üzere gelmiştir. O halde sünneti terk eden kimse, amellerini Allah'ın Kitabı ve Peygamberin sünneti üzerine değil kendi reyini üzerine bina ediyor demektir.

Bir örnek de şudur: Bid'atçinin tekfiri konusunda âlimlerin iki görüşü vardır. Rivayetlerin zahirleri bid'atçilerin dinden çıktığına delâlet ediyor. Mesela Haricilerle ilgili rivayetlerden birinde Hz. Peygamber *"Onlar okun avdan, kan ile pislik arasından çıkışı gibi dinden çıkarlar"* demiştir.^[284] Bu konudaki ayetlerden birisi:

"O gün nice yüzler vardır, ağarır; nice yüzler de vardır ki kararır."^[285] Bunlar gibi daha önce geçen rivayetlerin zahirleri hep buna delâlet ediyor.

3- Bid'at sahibinin kendi itikadındaki bid'at unsuru onu bazı taabbudi işlerde ve daha başka şeylerde tevîl yapmaya sürükleyebilir. Bu tevîl onun şeriat konusundaki inancını zayıflatır. Bu da onun bütün amellerini geçersiz hale getirebilir. Bunun açıklaması aşağıdaki örneklerdir:

Bu örneklerden birisi onun teşride aklı, şeriate tercih etmesidir. Halbuki şeriat sadece aklın gerekli gördüğü şeyleri ortaya çıkarmak için gelmiştir. Keşke bu adamların Allah'a ibadet konusunda O'nun şeriatini mi, yoksa kendi akıllarını mı hakem kıldıklarını bilmiş olsaydım. Bilakis onların inancında şeriat kendisine tâbi olunan bir hâkim değil, yardımcı bir uyu gibi bir konuma düşmüştür. Bu, içerisinde şeriatın hiçbir gücünün ve etkisinin bulunmadığı bir teşridir. Böyle bir kimsenin aklının gereklerine göre yapmış olduğu her amel -her ne kadar aklına şeriat de ortak kılrsa- tek başına şeriatın ölçülerine göre değil, akıl ve şeriat, ortaklığının ölçülerine göre yapılmış olur. Bir şeyin iyi veya kötü olduğunu akılla belirlemenin geçersizliğine delalet eden delil sebebiyle böyle bir amel de sahih/geçerli değildir. Çünkü bu, Kelâm âlimleri nazarında meşhur bidatlerden birisidir. Her bid'at de bir sapıklıktır.

Diğer bir örnek de şudur: Bid'atleri güzel gören bir kimsenin nazarında normal olarak şeriatın henüz tamamlanmamış olması gerekir.

"Bugün sizin için dininizi tamamladım."^[286] Ayetinin onlar nazarında muteber bir manası yoktur. Onlardan hüsnü zan sahibi/iyi niyetli olanlar da bu âyeti zahiri anlamından çıkaracak şekilde tevîl ederler. Ayrıca şöyle bir olgu vardır: İbadetlerde bid'at çıkaran bu fırkaların çoğu, zahidliğe ve halktan ayrı münzevi hayat yaşamaya fazlaca düşkün insanlardan oluşur. Câhil ve tecrübesiz halk da onların peşinden gider. Ehl-i sünnet ve cemaata bağlı olan kimseyi de Allah'ın yaratıklarının en takvâlısı da olsa sadece avamdan birisi olarak görürler. Havas ise işte bu fazla fazla ibadet yapan kimselerdir. Bu sebeple onlarla gurur duyanlar ve onların gittikleri tarafa meyledenlerin çoğunun kendi yollarından gitmeyen diğer insanları küçümsediklerini ve onları kendi nurlarından mahrum bırakılmış kişiler olarak kabul ettiklerini görürsün. Bu tür bir düşünceye sahip olan kimsenin elinde, salih selefî kayıt altına aldığı ve ilimde uzmanlaşmış fıkıhçıların sınırlarını beyan ettiği şeriatın kanunu güç kaybeder ve zayıflar. Çünkü onun nazarında şeriatın kanunu, seyrü sülûk yolunda kendisini havassın arasına sokacak ölçüde motive edici bir özelliğe sahip değildir. Böyle bir durumda o kişilerin elinde bir amelin gerçek manada dayandığı ruh ortadan kalkmıştır. Bu da bu amellerin, dış görünüşü itibarıyla şeriate uygun olsalar bile makbul olmamalarına yol açar. Çünkü bu amellerin temelindeki itikat onları ifsad edip bozar. Böyle bir durumda olan kimsenin de hem farzları, hem de nafileleri reddedilmeye layıktır. Allah korusun!

İkincisine gelince, yani bu rivayetlerden, bir bid'atçinin, içerisinde bidat unsuru bulunsun bulunmasın, bütün amellerinin kabul edilmeyeceğinin kastedilmesi değil de, sadece bid'at unsuru bulunan amellerinin kabul edilmeyeceğinin kastedilmesi gayet açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Daha önce geçen *"Bizim şu işimizde (dinimizde) olmayan her amel reddolunmuştur."* Hadisi ve *"Her bid'at bir sapıklıktır"*, yani o bid'ati işleyen kişi sırat-ı müstakim üzerinde değildir hadisindeki çoğul kalıbı buna delâlet eder ve bu tür amellerin kabul edilmeyeceği anlamına gelir.

"Başka yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah'ın yolundan ayırır."^[287] Ayeti de buna delâlet eder. Bid'at sahibi genellikle tek bir amelinde bid'at işlemez. Meselâ namazda bid'at işleyip orucu doğru tutan veya oruçta bid'at işleyip, zekâtı doğru veren veya zekatta bid'at işleyip haccı doğru eda eden değildir. Çünkü onu bidatçiliğe

sevkededen âmîl bütün amellerinde onunla beraber hazır bulunmaktadır. Bu âmîl ise, inşaallah ileride de anlatılacağı üzere hevâ ve Allah'ın şeraitini bilmemezliktir.

el-Mebsût isimli kitapta Yahya ibn Yahya'dan^[288] nakledilmiştir;

O, A'raftan ve A'raf ehlinden söz ettikten sonra bir âh çekti ve innâ lillah ve innâ ileyhi râcûn deyip şöyle dedi: Bunlar öyle bir topluluktur ki iyilik yapmak için bir yol tutturmak isteyen fakat bunda isabet etmeyenlerdir.

Yahya ibn Yahya'ya denildi ki:

Ey Ebû Muhammed! Bununla beraber onların gayretleri sebebiyle kendileri için bir sevap var mıdır? Dedi ki: Sünnete muhalefette sevap ümidi yoktur.

Bid'at sahibinin güvenlik ve himayeden mahrum kalacağı ve kendi nefsinin emrine terk edileceği meselesine gelince bununla ilgili rivayetler daha önce geçmiştir ve manası da gayet açıktır. Çünkü Allah Tealâ Hz.

Muhammed'i (s.a.), yüce Kitabında belirttiğine göre bize âlemlere rahmet olarak gönderdi. Bu büyük nurun doğumundan önce biz yolumuzu şaşırılmış ve az bir kısmı hariç dünyevi maslahatlarımızı tam olarak bilemez bir halde idik. Uhrevi maslahatlarımızı ise az veya çok hiç bilemiyorduk. Üstelik herkes içerisinde ne olursa olsun nefsinin hevasına biniyor ve başkasının hevasını/istek ve arzularını bir kenara atıyor ve ona iltifat etmiyordu. Bu sebeple aralarında özel ve genel manada ihtilaf ve kargaşa hiç eksilmiyordu. Nihayet şüphe ve karışıklıkların zail olması ve insanlar arasındaki ihtilafların ortadan kalkması için Allah Teala Peygamberini (s.a) gönderdi.

Nitekim Allah Teala şöyle buyurdu:

"İnsanlar bir tek ümmet idi. Sonra Allah müjdeleyici ve uyarıcı olarak peygamberler gönderdi. İnsanlar arasında anlaşmazlığa düştükleri hususlarda hüküm vermeleri için, onlarla beraber hak yolu gösteren kitapları da gönderdi. Ancak kendilerine kitap verilenler, apaçık deliller geldikten sonra, aralarındaki kıskançlıktan ötürü dinde anlaşmazlığa düştüler, Bunun üzerine Allah iman edenlere, üzerinde ihtilaf ettikleri gerçeği izniyle gösterdi. Allah dilediğini doğru yola iletir."^[289]

"İnsanlar sadece bir tek ümmet idi. Sonradan ayrılığa düştüler."^[290]

O Peygamber ihtilaf ettikleri şeylerde insanlar arasında sadece onların dağınıklıklarını düzene koyacak, birlik ve bütünlüklerini sağlayacak şeyleri getirmek suretiyle hükmediyordu. Onun getirdiği şeyler, onlar hangi yönde ihtilafa düşmüşlerse onunla ilgiliydi ve bu da; sonuçta onların hem dünyadaki hem de âhiretteki iyiliklerini temin ediyor ve bozulmayı onlardan kesin olarak defediyordu. Kaynakları âlimlerce bilinen yöntemlerle dinler, canlar, akıl, nesiller ve mallar, korunuyordu. İşte bu, Peygambere (s.a) söz, fiil ve takrir olarak inen (yüce kitap) Kurandı. Onların kendi kendilerini idareden âciz oldukları, kendi maslahatlarının/menfaatlerinin nerede olduğunu tek başlarına bilemeyecekleri Allah tarafından bilindiği için kendi hallerine bırakılmadılar. Bid'atçı bu büyük bağışları ve bereketli hediyeleri terk eder de nefsinin ve dünyasının ıslahı için şer'i bir delil olmaksızın kendi nefsinin sarılırsa himayeye ve bu rahmetin altına girmeye nasıl lâyık olur? O, himaye ipinden elini salmış ve nefsinin tedbirine sığınmıştır. Artık o, rahmetten uzak kalmayı hak etmiştir.

Allah Teala şöyle buyurmuştur:

"Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı yapışın; parçalanmayın."^[291] Allah Teala bunu:

"Allah'tan O'na yaşarır şekilde korkun"^[292] dedikten sonra söylemiştir. Böylece Allah Teala kendi ipine sarılmanın Allah'tan O'na lâyık şekilde korkmak anlamına geldiğini ve ondan başkasına yapışmanın da tefrika olacağını bildirmiştir. Tefrika bid'atçinin en kötü vasıflarından birisidir. Çünkü o, Allah'ın hükmünden dışarı çıkmış ve müşlümanların cemaatinden uzaklaşmıştır. Abdullah ibn Humeyd, Abdullah'tan rivayet eder:

Allah'ın ipi cemaattir. Katade ise şu yorumu yapar:

Allah'ın sağlam ipi şu Kur'an'dır, O'nun sünnetleridir ve kullarına yüklediği sorumluluktur. Allah, onlara Kur'an'daki iyiliklere bağlanmalarını, O'nun ipine sımsıkı sarılmalarını ve diğer şeyleri emretmiştir. Şu ayet-i kerime de buna işaret eder:

"Allah'a sımsıkı sarılın. O sizin mevlânızdır."^[293]

Bid'atçıye doğru giden ve ona saygı gösteren kimse ise İslamın yıkılmasına yardımcı oluyor demektir. Bununla ilgili rivayetler de daha önce geçti. Yine merfû olarak rivayet edilen bir hadiste şöyle denilir:

"Kim saygı göstermek maksadıyla bir bid'atçinin yanına gelirse İslamın yıkılmasına yardım etmiş olur."^[294]

Hişairi ibn Urve'den: Rasulullah (s.a) şöyle buyurdu:

"Kim bid'atçıye saygı gösterirse İslamın yıkımına yardım etmiş olur."

Rasulullah'tan (s.a) sahih olarak gelen şu hadis de bu manayla birleşir:

"Kim sonradan bir şey ihdas (icad) ederse veya icad edene sığırsa Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti onun üzerine olsun."

Sığınmakla, saygı göstermek aynı anlamda birleşir. Bu gayet açıktır. Çünkü ona doğru gitmek ve ona saygı göstermek, bid'atından dolayı ona tazimde bulunmak demektir. Halbuki biz biliyoruz ki şeriat onun engellenmesini, aşağılanmasını, dövmek ve öldürmek gibi daha ağır şeylerle cezalandırılmasını emrediyor. Ona saygı göstermek İslam Şeriatıyla amel etmekten vazgeçmek ve ona aykırı olan bir şeye yönelmek olur. İslam ancak onunla ameli terk ve ona aykırı olan şeyi yapmakla yıkılır.

Aynı şekilde bid'at sahibine saygı göstermek İslama yönelik ve onun yıkımına sebep olacak iki mefsedetin kaynağıdır:

Birincisi: Cahillerin ve halkın da bu saygıya yönelmelerine ve bid'atçinin, insanların en faziletlisi olduğuna ve onun gittiği yolun diğerlerinden daha hayırlı olduğuna inanmalarına sebep olur. Bu da ehl'i sünnete ve onların gittikleri yollara değil de bid'atçinin Bid'atine uyulmasına yol açar.

İkincisi: Bir bid'atçı Bid'atinden dolayı itibar görürse bu, onun için her şeyde yeni bir bid'at inşa etmesinde teşvik edici bir unsur olur.

Her iki durumda da bid'atler diriltilmiş, sünnetler öldürülmüş olur. Bu da tamamen İslamın yıkılması demektir.

Muaz hadisi de buna delalet eder:

"Yakında öyle bir zaman gelecek ki bir kimse şöyle diyecek:

Ben Kur'an'ı okuduğum halde onlara ne oluyor da bana uymuyorlar? Ben onlara Kur'an'dan başka bir şeyi icat etmedikçe bana uymayacaklar. Sonradan icat edilen şeylerden sakının. Çünkü sonradan icat edilen şeyler sapıklıktır."

Bu rivayet, bid'atler diriltildiği zaman sünnetlerin öldüğüne, sünnetler öldüğü zaman da İslamın yıkıldığına delalet eder.

Buna göre seleften yapılan nakil, gösterilen saygının doğruluğuna fazlasıyla delalet eder. Çünkü bâtil ile amel edildiği zaman hak ile amelin terk edilmesi gerekir. Nitekim hak ile amel edildiği zaman da bâtil terk edilmiş olur. Çünkü bir yer, bir birine zıt iki şeyden ancak birisiyle meşgul edilir.

Bid'atleri terk etmek de sâbit/değişmez bir sünnettir. Kim bir tek bid'atle amel ederse bu sünneti terketmiş olur. Huzeyfe'den (r.a) daha önce nakledilmiş olan şu sözler de bundan dolayı söylenmiştir.

"Huzeyfe eline iki tane taş aldı ve birini diğerinin üzerine koydu. Sonra arkadaşlarına şöyle dedi:

Bu iki taşın arasında bir ışık görüyor musunuz? Dediler ki:

Ey Ebû Abdullah! Bunların arasında sadece az bir ışık görüyoruz. Huzeyfe dedi ki:

Canım kudretinde olan (Allah'a) yemin olsun, bid'atler o kadar çok ortaya çıkacak ki şu iki taşın arasındaki ışık kadar bile haktan bir şey görünmeyecek. Vallahi bid'atler o kadar çok yaygınlaşacak ki onlardan bir tanesi terk edildiği zaman, sünnet terk edildi diyecekler."

Buna dair daha önce geçmiş bir başka rivayet daha vardır.

Ebû İdris el-Havlâni'den nakledilmiştir: O şöyle diyordu:

"Bir ümmet kendi dininde bir bid'at icat ettikçe Allah Teala da bu bid'atle birlikte onlardan bir sünnetini kaldırır,"^[295] Hassan ibn Atıyye'den: O şöyle demiştir:

Bir millet, dinlerinde ne kadar bid'at çıkarırsa Allah Teala da onların sünnetlerinden o kadarını mutlaka çekip alır. Sonra kıyamete kadar da o sünneti bir daha kendilerine iade etmez."^[296]

Seleften bazıları merfû olarak şu hadisi naklederler:

"İslamda bir bid'at çıkaran kişi mutlaka ondan daha hayırlı bir sünneti terk etmiş olur."^[297] İbn Abbas'tan (r.a.); o şöyle dedi:

İnsanlar öyle bir zamanda yaşayacaklar ki o zamanda mutlaka bid'at icat edip sünneti öldürecekler. Nihayet bid'atler diriltilip sünnetler öldürülecek.^[298]

Şeriat lisanıyla bid'atçinin lanetlenmesine gelince o da Rasulullah'ın (s.a) şu hadisi sebebiyledir:

"Kim bir bid'at çıkarır veya bid'atçıye sığınırsa Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti onun üzerindedir."^[299]

Daha önce olmayan kötü bir yolu izlemek de bid'at çıkarmak sayılır.

Bu lanette bid'at sahibi ile iman etmelerinden, Rasulün gönderilmesinin şüphe götürmez bir hak olduğuna şahadet getirmelerinden ve kendilerine Allah'tan bir hidayet ve yeterli açıklamanın gelmesinden sonra inkarcılığa sapan kimseler müşterektirler. Bu husus Allah'ın şu âyetinde ifade edilmektedir:

"İman etmelerinden, Rasul'ün hak olduğuna şahadet getirmelerinden ve kendilerine apaçık deliller gelmesinden sonra inkarcılığa sapan bir kavme Allah nasıl hidayet nasip eder? Allah zâlimler topluluğunu doğru yola iletmez. İşte onların cezası, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanlığın lanetine uğramalarıdır."

Bu lanette bid'at sahibi, Allah'ın indirdiği ve Kitab'ında beyan ettiği şeyleri gizleyenlerle de ortaktır. Bu da şu âyette ifade edilmiştir:

"İndirdiğimiz açık deliller ve Kitapta insanlara apaçık gösterdiğimiz hidayet yolunu gizleyenlere hem Allah, hem de bütün lanet ediciler lanet eder."^[300]

Bid'atçinin bu iki fırkayla birlikte ortak olduğu bu manayı iyi düşününüz. Bu, ortaya koyduğu şeriate Şâri ile ters düşmektir. Çünkü Allah Teala, Kitabı indirdi, kurallar ortaya koydu ve yolundan gitmek isteyenler için o yolu mümkün olan en açık şekliyle beyan etti. Kâfir, o kuralları reddederek onlara ters düştü. O kuralları/şeriatı gizleyen ise bizzat gizlemek suretiyle şeriate ters düştü. Çünkü Allah Tealâ beyan etti ve açıkladı, o ise ketmetti ve gizledi. Bid'atçı ise Allah'ın beyan ettiğini terk etmek, açığa çıkardığını gizlemek için bir vasıtayı ortaya koymak suretiyle şeriate ters düştü. Çünkü müteşabihlere tâbi olduğu için apaçık şeylerin içine problemler sokuşturmak bid'atçinin âdetidir. Çünkü onun müteşabihler hakkındaki düşünceleri muhkemler/apaçık şeylerle ilgili inancını tahrip eder. O halde bid'atçı apaçık olan bir şeyin içerisine kapalı ve anlaşılabilir bir şeyi sokuşturmaya başlayan kimsedir. Hatta o kadar ki bid'at konusunda Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lanetini gerektirecek şeyleri irtikap eder.

İmam Mâlik'in arkadaşı Ebû Mus'ab anlatır:

İbn Mehdî bizim yanımıza -yani Medine'ye- geldi ve safın önüne ridasını (elbisesini) sererek (Peygamber'in mescidinde) namaz kıldı, imam selamını verince insanlar ona gözlerinin ucuyla baktılar, Mâlik de baktı. O, namazı hemen imamın arkasında kılmıştı. İbn Mehdî selamını verince İmam Mâlik:
Burada muhafız kim? diye sordu. Yanına hemen iki tane adam geldi. Onlara dedi ki:
Şu elbisenin sahibini hemen yakalayın ve derhal onu hapsedin. İbn Mehdî hapsedildi. Sonra İmam Mâlik'e onun İbn Mehdî olduğu söylendi. İmam Malik onun yanına gitti ve kendisine şöyle dedi:
Allah'tan korkmadın mı ki elbiseni safta önüne serdin, namaz kılanları kendine baktırarak meşgul ettin ve bizim mescidimizde daha önce bilmediğimiz bir şeyi bid'at olarak ihdas ettin? Halbuki Peygamber (s.a):
"Kim bizim mescidimizde yeni bir şey icad ederse Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti onun üzerine olsun." buyurdu. Bunun üzerine İbn Mehdî ağladı ve bir daha ebediyen ne Peygamber'in (s.a) mescidinde, ne de başka yerde böyle bir şey yapmayacağına kendi kendine söz verdi. İşte bu, olmayan bir şeyi icat etmeyi terk konusunda bu lanetten korkarak son derece ihtiyatlı ve dikkatli olmanın bir örneğidir. Ne dersin, elbise sermek değil de başka bir bid'at olsaydı durum ne olurdu düşünebiliyor musun? *"Benim lanet ettiğim altı kişi vardır ki onlara Allah da lanet eder."* hadisi daha önce geçmişti. Bu altı kişinin içerisinde, bid'ate sarılarak Hz. Peygamber'in sünnetini terkeden kimse de zikredilmişti.
Bid'atçının Allah'tan uzaklığının artmasına gelince onun delih de el-Hasen'den gelen şu rivayettir. El-Hasen şöyle demiştir:
Bid'at sabibi Allah'a oruç tutmasını ve namaz kılmasını artırdıkça Allah'tan daha fazla uzaklaşır. Eyyüb es-Sahtiyani de şöyle demişti:
Bid'at sahibinin çalışıp çabalaması arttıkça, Allah'tan uzaklaşması da artar.
Rasulullah'ın (s.a), Hariciler hakkındaki şu sahih hadisinin işaret ettiği şey de bu nakli doğrulamaktadır:
"Bunların kökünden öyle bir topluluk çıkacak ki siz onların namazları yanında kendi namazlarınızı, oruçlarının yanında kendi oruçlarınızı beğenmezsiniz... Onlar okun avdan çıktığı gibi dinden çıkarlar."
Hz. Peygamber bu hadiste önce ibadetlerindeki gayretlerini beyan etmiş, sonra da Allah'tan uzaklaştıklarını beyan etmiştir.
Nakli deliller, yukarıda geçtiği gibi bid'atçının farzının ve nafilisinin kabul edilmeyeceğini de beyan etmiştir. Onun bid'at üzere yapmış olduğu her amel sanki onu hiç yapmamış gibi sayılır. Ameli yok sayılacağı için onu terketmenin vebali yüklenir. Ameli terk etme vebalinin üzerine, bid'atçılığındaki inadın ve onunla şeriatın temelinde, ameli ve itikadı konularda insanların kafasına yanlış düşünceler sokmasının vebali de ilave edilir. Bununla beraber o yine de Bid'atının kendisini Allah'a yaklaştıracağını ve cennete ulaştıracağını zanneder. Sahih ve açık rivayetlerle sabit, olmuştur ki onu ancak meşru bir şeyi, meşru bir şekilde yapması Allah'a yaklaştırır. Halbuki o bunu terk etmiştir ve bid'atler onun amellerini boşa giderir. O ise bid'atleri benimsemiş ve kabullenmiştir.
Bid'atlerin müslümanlar arasında düşmanlık ve kinin kaynağı olmasına gelince bu, bid'atlerin grup grup parçalanmayı gerektirmesi sebebiyledir.
Şu âyetlerde anlatıldığına göre Kur'an-ı Kerim de buna işaret etmektedir:
*"Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın."^[301]
*"Şüphesiz bu benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun. (Başka) yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah'ın yolundan ayırır."^[302]
*"Müşriklerden olmayın. Dinlerini parçalayan ve bölük bölük olanlardan olmayın. Bunlardan her fırka, kendilerinde olan ile böbürlenmektedir."^[303]
"Dinlerini parça parça edip gruplara ayrılanlar var ya, senin onlarla hiçbir ilişkin yoktur."^[304]
Bu manaya gelen daha başka âyetler de vardır.
Hz. Peygamber (s.a) bir toplumun içerisine giren fitne ve fesadın dini zayıflatacağını, beyan etti. Bütün bu deliller bid'at çıktığı zaman ayrılık ve düşmanlığın da ortaya çıktığını göstermektedir.
Bu gerçeğin ilk delili Hâriciler kıssasıdır. Sahih rivayetlerin verdiği haberlere göre onlar müslümanlara o derece düşman olmuşlardı ki, hatta kâfirleri bırakıp onları öldürür hale gelmişlerdi. Sonra gücünü yöneticilere yakınlıktan alan bütün despot gruplar onları izledi. Bütün tarihçilerin anlattıklarına göre onlar ehl-i sünnete her türlü cezayı, işkenceyi ve cinayeti reva gördüler.
Sonra onları bütün bid'at çıkararak bid'atçiler izledi. İnsanların şeriate uymalarını engellemek, onları kötümek ve onların kendilerini dünyaya vermiş necasetler olduğunu iddia etmek bid'atçilerin âdetiydi. Dünyayı kötümek ve dünyaya bağlananları kötümek konusunda şeriatın yolunu savunanların aleyhine deliller getirirlerdi. Nitekim Amr ibn Ubeyd'den^[305] rivayet edildiğine göre o şöyle demişti:
Şayet Ömer, Osman, Talha ve Zübeyr benim yanımda bir ayakkabı bağcığının aleyhinde şahitlik etselerdi onların şahitliklerini kabul etmezdim.
Muaz ibn Muaz'dan,^[306] o şöyle dedi:
Amr ibn Ubeyd'e dedim ki:
Abdurrahman ibn Avf'ın karısını iddetinin bitiminden sonra Hz. Osman'ın mirasçı yaptığını Hasen el-Basri nasıl haber verdi? Amr ibn Ubeyd dedi ki:
Osman yaptıysa bu sünnet değildir."^[307] Amr ibn Ubeyd'e denildi ki:***

Nasıl oldu da el-Hasen sekteteyn hakkında Semura'dan^[308] rivayette bulundu? Dedi ki:

"Ne yapacaksın Semura'yı! Allah kahretsin onu..." Hayır, hayır Allah Amr ibn Ubeyd'i kahretsin. Bir gün bir şeyden soruldu da (araştırmadan) hemen cevabını verdi. Râvi der ki:

Ben bunun üzerine kendisine dedim ki:

"Ama bizim arkadaşlarımız böyle söylemiyorlar." Dedi ki:

"Babasız kalasıca, senin arkadaşların kimler?" Dedim ki:

"Eyyub, Yunus ibn Avn ve et'Teymi." Dedi ki:

"Onların hepsi necasettir, diri olmayan ölülerdir."

Selefi sâlihe söven sapıkların durumu işte budur. Belki de onların sermayeleri budur.

"Halbuki Allah nurunu tamamlamaktan asla vazgeçmez."^[309]

Bu bozgunculuğun temeli Hariciler tarafından atılmıştır. Çünkü selef-i sâlihe ilk defa onların lanet ettikleri ve sahabeyi ilk defa onların tekfir ettikleri rivayet edilmiştir. Bütün bu tavırlar kin ve düşmanlığa sebep olur.

Necat fırkası yani ehl-i sünnet de bid'atçilere düşman olmakla, onları kovmakla ve onların tarafından toplananları öldürmekle emrolundular. Daha başkası değil. Âlimler, yukarıda da geçtiği gibi onlarla arkadaş olmaktan ve beraber oturmaktan sakındırdılar. Onlarla beraber olmak kin ve düşmanlığa sebep olur. Fakat müminlerin yolundan başka yollara tâbi olma Bid'atini çıkarmak suretiyle cemaatten dışarı çıkmaya sebep olan kimselere

gösterilecek düşmanlık kayıtsız şartsız, mutlak bir düşmanlık değildir. Onlara bizimle dost olmaları ve cemaate dönmeleri emredilirken nasılıolur da biz onlara böyle bir düşmanlıkla emrolunabiliriz ki?

Bid'atin Hz. Peygamber'in şefaatine engel olmasına gelince bunun delili de şu hadisi şeriftir:

"Bid'atçiler hâriç, ümmetim benim şefaatiime nail olacaktır."^[310]

Bu rivayetteki mananın doğruluğuna Sahihte geçen şu hadisi şerif de işaret eder:

"Kıyamet günü ilk giydirilecek kişi İbrahim'dir (a.s). Yine kıyamet günü ümmetimden bazı adamlar getirilecek ve sol tarafa (cehenneme) götürülecek ve denilecek ki: Onlar hep geriye doğru dönenlerden oldular."

Bu hadis daha önce de geçti. Bu hadiste onlar için Rasulullah'ın şefaati zikredilmedi. Ancak Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Ben onlara salih kulun (Hz. İsa'nın) dediği gibi, uzak olun, derim."

Hadisin başlangıç bölümünden bu geriye dönmenin küfre dönmek olmadığı açıkça bellidir. Çünkü

"Benim ümmetimden bazı adamlar getirilecekler" denilmektedir. Şayet, onlar İslamdan dönmüş olsalardı Hz.

Peygamber onları kendi ümmetinden saymazdı. Çünkü Hz. Peygamber (s.a) onlarla ilgili şu ayeti okudu:

"Eğer onları bağışlarsan şüphesiz sen izzet ve hikmet sahibisin."^[311]

Şayet Hz. Peygamber (s.a) onların İslam'dan topluca çıkmış olduklarını bilseydi ümmetimden demezdi. Çünkü küfür üzere ölen kimse için kesinlikle mağfiret, söz konusu olamaz. Yaptığı şeyler kendisini İslam dışına

çıkarmayanlar için ancak mağfiret umulabilir. Çünkü ayet-i kerimede şöyle buyrulur:

"Allah kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz bundan başkasını (günahları) dilediği kimse için bağışlar."^[312]

Bu hadisin bir benzeri de Muvatta' hadisidir. Onda da Hz. Peygamberin şu ifadesi vardır:

"Ben derim ki: Uzak olun, uzak olun."^[313]

Bid'atlerin, mukabili olan sünnetleri kaldırdığına gelince bunula ilgili deliller "bid'atçıye saygı gösteren İslam'ın yıkımına yardım etmiş olur" bölümünde geçmişti.

Kıyamete kadar o bid'ati işleyenlerin vebali ve günahının aynısının bidati çıkararak kişinin üzerine olması meselesine gelince bunun delillerinden birisi şu ayet-i kerimedir:

"Kıyamet gününde kendi günahlarını tam olarak taşımaları ve bilgisizce saptırmakta oldukları kimselerin günahlarından da bir kısmını yüklenmeleri için (öyle derler)."^[314] Bir diğer delil de Sahih'te geçen şu hadistir:

"Kim kötü bir sünnet çıkarırsa hem o çıkardığı kötü sünnetin günahını, hem de onu işleyenlerin günahını yüklenir." Bir diğer hadis de buna işaret eder ki o hadis şudur:

"Haksız yere adam öldüren hiç kimse yoktur ki onun yükleneceği günahın bir misli de Adem'in ilk oğluna verilmemiş olsun. Çünkü cinayet işleme âdetini ilk defa çıkararak kişi odur."^[315]

Hiz. Adem'in oğlu cinayet işleme âdetini ilk defa başlattığı için sonraki cinayetlerin vebaline ortak olduğuna göre Allah'ın ve Rasül'ünün razı olmadığı bir âdeti çıkararak durumu da onun gibidir. Çünkü cinayet âdetini çıkararak kimse, daha sonra o cinayetleri işlediği için değil, böyle kötü bir geleneği başlattığı ve bunu izlenen bir yöntem haline getirdiği için günaha ortak olur.

Daha önce geçen şu hadis de bu manayadır:

"Kim Allah ve Rasül'ünün razı olmadığı sapık bir bid'ati çıkarırsa, o bid'ati işleyenlerin yüklendiği günah kadarı ona da yüklenir. Bununla beraber o bid'ati işleyen insanların günahından da hiçbir şey eksilmez."

Bu konuda daha başka hadisler de vardır.

O halde kişi Rabbinden korksun ve ayağını sağlam yere basmak için önceden iyi düşünsün; hüküm koymada aklına güvenip de Rabbinin koyduğu hükmü itham eder duruma düşmesin.^[316] Zavallı, hesabında olmayan

şeylerden hangi günahların kendi mizanına konulacağını ve onları kimin işlediğini bilemez. Çünkü kim bir bid'at çıkarır da kendisinden sonra gelen bir başka kimse o bidatle amel ederse, çıkardığı ve işlediği bid'atten

yüklendiği günaha ilave olarak bu bid'ati işleyenin günahı kadarı da mutlaka kendisine yüklenir.

İşlenen her bid'at -daha önce de ifade edildiği gibi- zaman boyunca daima çoğaldığı, meşhur olduğu ve yaygınlaştığı sabit olduğuna göre bid'atçinin yükleneceği günah da bunun ölçüsüne göre olacaktır. Nitekim güzel bir gelenek başlatan kişiye de hem bu geleneği başlatmasının, hem de kıyamete kadar onunla amel edenlerin sevabı vardır. Aynı şekilde her bid'at de mukabili olan bir sünneti öldürdüğüne göre, bid'atçıye bunun günahı da yüklenir. Bu, islediği Bid'atin günahına ilave edilen bir günahdır. Bu günah o bid'at işlendikçe kat kat artar. Çünkü bu bid'at sözde ve fiilde tekrarlandıkça aynı şekilde sünnetin öldürülüşü de tekrarlanmış olur. Bunu Haricilerin bid'atiyle birlikte düşününüz; Hz. Peygamber (s.a) onları bize tanıtırken *"okun avdan sıyrılıp çıkışı gibi dinden çıktıklarını"* söylüyor. Bu hadis onlarda dinden bir şey kalmadığını, sadece bakan kimsenin acaba bunlarda din var mı yok mu? diye şüpheye düşebileceğini beyan ediyor. Bunun sebebi sadece Allah'ın dininde bid'at çıkarmaktır. Onlar hakkındaki şu hadis de buna delalet etmektedir:

"Onlar müslümanları ödürürler, putperestleri bırakırlar."

"Onlar Kur'an'ı okurlar, fakat okudukları Kuran, hançerelerinden öteye geçmez."

Bu, onlara ait üç tane bid'attır. Allah korusun.

Bid'at sahibinin tövbesinin olmadığı meselesine gelince bunun delili de Hz. Peygamber'in (s.a) şu sözüdür:

"Allah Teala bütün bid'atçilerin tevbelerine engel olmuştur."^[317]

Yahya ibn Ebi Amr eş-Şeybâni der ki:

Allah Teala'nın bid'at sahibinin tövbesini kabul etmediği ve bid'at sahibinin ondan daha kötüsüne intikal etmekten başka bir şey yapmadığı söylenmiştir.

Buna benzer bir sözü de, Ah ibn Ebi Tâlib söylemiştir:

Bid'at olan bir görüşe sahip olup da sonradan o görüşü terk eden kimse mutlaka ondan daha kötüsüne intikal eder.

Bu rivayetleri İbn Vaddah tahric etti:

İbn Vehb, Ömer ibn Abdilaziz'den şöyle dediğini tahric etti:

İki kişi vardır ki biz onları ayıplarız: İhtiras sahibi ve hevâ sahibi. Çünkü ikisi de huylarından vazgeçmezler.

İbn Şevzeb'ten:

Abdullah ibn el-Kasım'ı şöyle derken dinledim:

Hevâ ve heves üzere olan bir kul, mutlaka ondan daha kötüsüne intikal eder. O dedi ki:

Ben bunu dostlarımdan birisine söylemişim, o da dedi ki:

Hz. Peygamber'in (s.a) şu hadisi de bunu tasdik eder:

"Bid'at sahibi okun avdan çıkışı gibi dinden çıkar, sonra ok gerisine geri dönünceye kadar da dine dönmez."

Eyyüb dedi ki:

Adamın birisi bir reyî/görüşü savunuyordu. Sonra o görüşünden vazgeçti. Sevinerek Muhammed'e geldim ve bunu ona haber verdim. Dedi ki:

Biliyor musun filan adam savunduğu görüşü terk etmiş? Dedi ki:

Acaba hangi görüşe intikal etmiş?

Hadisin sonu onlar hakkında başlangıcından daha şiddetlidir. Başlangıcı *"dinden çıkarlar"* sonu ise *"sonra geri dönmeyiz"* şeklindedir. Bu, Ebu Zerr'in rivayet ettiği bir hadistir, bu hadiste Rasulullah (s.a) şöyle buyurur:

"Ümmetinden öyle bir topluluk olacak ki Kur'an'ı okuyacaklar, okudukları Kur'an boğazlarından ileriye gitmeyecek. Okun avdan sıyrılıp çıkışı gibi dinden çıkacaklar, sonra ona bir daha dönmeyecekler. Onlar insanların ve yaratıkların en kötüsüdürler."

Bu, sahih bir hadisin söz konusu rivayetlerin ifade ettiği mana için şahitlik etmesidir. Bu rivayetlerin özeti şudur:

Eyyüb'un hadisinde de ifade edildiği gibi bid'at sahibi Bid'atından tevbe ettiği zaman o bid'atten kurtulsa bile ondan daha kötüsüne saplanır. Veya Gaylan ile Ömer ibn Abdilaziz arasında geçen olayda olduğu gibi adam o bid'ati bıraktığını izhar eder, fakat daha sonra onda ısrar eder. Fırkalarla ilgili hadis de buna delalet eder. Orada şöyle denilmiştir:

"Ümmetimin içinde öyle bir topluluk çıkacak ki bu bevâ ve heves sahipleri onlara her yönden hakim olacaklardır. Tıpkı kuduz hastalığının kuduz hastasının her tarafını kapladığı gibi. Bu hastalık hastayı o kadar sarar ki, onun vücudunda hastalığın girmediği hiçbir damar ve hiçbir mafsâl kalmaz."^[318]

Bu olumsuzluk mutlak manada bir genelliği gerektirir. Fakat normal manada -yani istisnaları da olabilen- bir genelliği ifade ettiği şeklinde de yorumlanabilir. Çünkü Abdullah ibn el-Hasen el-Anberi'den nakledilen rivayette ve İbn Abbas'ın Hz. Ali'ye karşı çıkan Harûrilerle yaptığı tartışmada ve Ömer ibn Abdilaziz'in bazılarıyla yaptığı tartışmada da görüldüğü gibi bir bid'atçinin görüşünden vazgeçip hakka dönmesi mümkündür. Fakat genellikle bidatçiler görüşlerinde ısrarlı olurlar. Bundan dolayı biz deriz ki:

Bazı bid'atçilerin tövbe etmeleri uzak bir ihtimaldir. Çünkü hadis, zahiriyle genellik ifade eder. Bununla ilgili daha geniş açıklama inşaallah ileride gelecektir.

Bid'atçinin tövbeye uzak duruşunun sebebi, şer'i yükümlülüklerin altına girmenin nefse zor gelmesidir. Çünkü, bu heva ve hevase aykırı gelen bir iştir, şehvi arzuların yoluna dikilen bir engeldir. Bu sebeple nefse gerçekten çok ağır gelir. Çünkü hakkın bir ağırlığı vardır. Nefis, kendi arzularına aykırı olan şeyleri değil, sadece onlara uygun şeyleri istekle yapar. Her bidatte nefsin arzularına hoş gelen bir taraf vardır. Çünkü bidat Şârie ait değil bidatçinin kendisine ait bir görüştür. Asıl hükme değil, başka ilavelerle yan hükümlere uyar. Şöyle ki, bid'atçı,

Şârie nisbet edilen delile mutlaka şüphe ile bakar ve kendi söylediği şeyin Şâri'in maksadı olduğunu iddia eder. Böylece onun hevâsı, iddiasınca şer'i delille kastedilen şey olmuş olur. Hevâ ve heveslerine sımsıkı sarılmışken nasıl onun dışına çıkabilir ki? Aslında bu şekilde şer'i delile sarılması gerekirdi.

Evezâi'den rivayet edilen şu söz de bunun delillerindendir:

Bana bildirildiğine göre, sapık bir bid'ati işleyen kimseye şeytan ibadeti kolaylaştırır, ya da o yolla kendisini avlamak için onu ağılamaya ve tevazua teşvik eder.^[319] Sahabilerden birisi şöyle dedi:

İnsanlardan ibadette aşırı giden kimse fitneye düşer. Onlar Hz. Peygamberin şu sözüyle delil getirirler.

"Sizden biriniz onun namazı yanında kendi namazını, onun orucu yanında kendi orucunu küçük görür."...

Hâricilerden ve diğer bid'atçilerden nakledilen haberlerde de görüldüğü gibi yaşanan gerçekler onun söylediği şeyi doğrulamaktadır.

Bid'atçı dünyada saygınlık kazanmak, mal ve mevki sahibi olmak ve diğer shevi arzularını gerçekleştirmek, hatta dünyevi arzuları yüceltmek için büyük bir gayret içinde olur. Rahiplerin kiliselerde ve manastırlarda her türlü zevkleri terk etmelerini, çeşitli ibadetlerle kendilerini sıkıntıya sokmalarını ve shevi arzularından vazgeçmelerini görmüyor musun? Buna rağmen onlar ebediyen cehennemde kalacaklardır.

Allah Teala şöyle buyurmuştur:

"O gün birtakım yüzler zelildir, durmadan çalışır, (fakat boşuna) yorulur, kızgın ateşe girer."^[320]

"De ki: Size, (yaptıkları) işler bakımından en çok ziyana uğrayanları bildirelim mi? (Bunlar) iyi işler yaptıklarını zannettikleri halde, dünya hayatında çabaları boşa giden kimselerdir."^[321]

Bunun sebebi onların bu bidatleri işlerken hissettikleri bir hafiflikten ve nefsin arzularına ulaşması sebebiyle kazandıkları ve zorlukları kolaylaştırıcı bir zindelikten başka bir şey değildir, içinde bulunduğu durum bid'atçinin hoşuna gider. Çünkü ona göre bunun nefsâni bir azru olması mümkün değildir ve yaptığı şey de bu arzular cümlesinden değildir. Ayrıca kendi deliline de uygundur. Hal böyle olunca ona sımsıkı sarılmasını ve daha da ileri gitmesini engelleyecek olan nedir? Halbuki ona göre kendi amelleri başkasının amellerinden daha faziletlidir, onun itikadı daha doğrudur ve daha yücedir. Delil bir kıymet ifade eder mi? Nitekim

"İşte Allah böylece, dilediğini sapıklıkta bırakır, dilediğini doğru yola eriştirir."^[322]

Bid'atçinin dünyada zillete düşmesine ve Allah'ın gazabına uğramasına gelince bunun delili Allah'ın şu âyetidir:

"Buzağıyı (tanrı) edinenler var ya, işte onlara mutlaka Rablerinden bir gazap ve dünya hayatında bir alçaklık erişecektir: Biz iftiracıları böyle cezalandırırız."^[323]

Bu âyetin tefsirinde seleften gelen yorumlara göre -ki yukarıda geçmişti- her bid'atçı dünya hayatında zillete düşecektir. Bu gayet açıktır. Çünkü buzağıyı tanrı edinenler, onun böğürmesini işitmeleri ve Samîri'nin kendilerine verdiği vesvese sebebiyle ona tapacak derecede sapıttılar. İçine düştükleri şüphe onları haktan uzaklaştırmıştı. Allah Teala "Biz iftiracıları böyle cezalandırırız" buyurdu. Bu, hem onlar, hem de onlara benzeyenler hakkında genel bir ifadedir. Çünkü şu âyet-i kerimeye göre bütün hid'atler Allah'a karşı bir iftiradır: "Bilgisizlikleri yüzünden beyinsizce çocuklarını öldürenler ve Allah'ın kendilerine verdiği rızkı, Allah'a iftira ederek (kadınlara) haram kılanlar, muhakkak ki ziyana uğramışlardır."^[324]

O halde Allah'ın dininde bid'at çıkaran herkes bid'ati sebebiyle alçaktır ve âdildir. Görünürde itibarlı ve güçlü gibi olsa da aslında bir alçaklık içindedirler. Bu alçaklık genellikle bizim zamanımızda da mevcuttur. Tabîiler ve daha sonrakiler zamanında bidatçilerin durumlarını görmüyor musun? Hatta onlar yöneticilerle içli dışlı oldular ve halkın arkasına sığındılar. Bunu yapamayanlar ise bid'atlerini gizlediler, bid'atleriyle birlikte halka karışmaktan kaçındılar ve takıyye yaptılar.

Allah Teala o buzağıyı tanrı edinenlerin cezaya çarptırılacaklarını haber verdi ve tehdidini gerçekleştirdi. Bu konuda yüce Allah şöyle buyurdu:

"İşte bundan dolayı üzerlerine aşağılık ve yoksulluk damgası vuruldu ve Allah'ın gazabına uğradılar."^[325]

Allah Teala bu gerçeği Yahudilerle doğruladı, nerede olurlarsa olsunlar ve ne zaman olursa olsun onlar daima alçalmış ve mağlup bir halde bulundular.^[326]

"Bu, onların sadece isyanları ve taşkınlıkları sebebiyledir"

Buzağıyı tanrılaştırmaları onların taşkınlıklarındandır. Zillete nisbetle durum budur. Allah'ın gazabına uğramalarına gelince doğruluğu kesin haberin içinde bu da bildirilmiştir. Bid'atçinin de bu hükme dâhil olmasından korkulur. Allah, lütfuyla koruyucudur.

Bid'atçinin Rasulullah'ın havzından uzak kalacağı konusuna gelince bunun delili Muvatta'daki şu hadistir:

"(Kıyamet gününde) bir gurup adamlar, tıpkı sahipsiz develerin havuz kenarından kovulup uzaklaştırıldığı gibi benim havzımdan uzaklaştırılacaklar..."

Buhari'de Esmâ'dan Rasulullah'ın (s.a) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Ben havzımın üzerinde bana gelecekleri bekleyeceğim. Bazı insanların benim yanıma gelmeleri engellenecek. Ben bunlar benim ümmetim! Diyeceğim.

Denilecek ki: Sen bilmiyorsun; bunlar (senden sonra) gerisin geri döndüler."

Abdullah hadisinde de şöyle buyurulur:

"Ben havzın kenarına sizden önce geleceğim. Sizden bazı adamlar bana yaklaştırılacak Hatta onları tutup almaya hazırlanırken birden benden uzaklaştırılacaklar. Bunun üzerine ben diyeceğim ki:

Ya Rabbi! Bunlar benim ashabımda.

Allah Teala diyecek ki:

Senden sonra onların (dinde) neler yaptıklarını sen bilmiyorsun."

Onların bu ümmet topluluğuna dâhil oldukları, gayet açıktır. Çünkü ellerinde ayaklarında ve yüzlerinde buna işaret eden abdest izleri olacaktır. İster aslen kâfir olsun isterse sonradan kâfir olsun küfür ehlinde böyle izler ve işaretler yoktur. Bir de hadisi şerifte:

"Senden sonra onlar dini değiştirdiler" denilmektedir. Eğer kâfir olmuş olsalardı: *"Senden sonra onlar kâfir oldular"* denilirdi. En uygun olan yorum, onların sünneti değiştirmiş olmalarıdır. Bu da bidatçilerin yaptığı bir şeydir. Bir kimse:

Bu bir münafıklıktır derse bu da bizim kasdettiğimiz şeyin dışında değildir. Çünkü münafıklar şeriate ibadet ve kulluk için değil, takıyye için sarılırlar. Böylece şeriatı konulması gereken yerin dışında başka bir yere koyarlar. Bu da Bid'atin ta kendisidir.

Sünnete Allah'a kulluğun değil, gelip geçici dünya menfaatine ulaşmanın bir yöntemi ve aracı olarak yapışan ve onunla bu maksatla amel eden kimselerin hepsi aynı yolu izlerler. Çünkü bu, sünneti değiştirmek ve onu şer'i konununun dışına çıkarmak demektir.

Bid'atçinin kâfir olmasından korkulması meselesine gelince, ilk selefın ve diğer dönemlerde yaşayanların âlimleri, Hâriciler, Kaderriyeciler ve diğer pek çok fırkalar gibi bid'at fırkası mensuplarının tekfir edilmelerinde ihtilafa düşmüşlerdir.

"Dinlerini parça parça edip gruplara ayrılanlarla senin hiçbir ilişkin yoktur." âyetinin ve *"O gün nice yüzler ağaracak, nice yüzler de kararacaktır."* diye başlayan âyetin zahiri buna, yani onların küfrüne delâlet etmektedir. Alimler, Batıniye gibi grupların küfrüne hükmetmişlerdir. Çünkü onların mezhepleri, Hz. İsa'ya hem ilahlık, hem de insanlık izafe eden Hıristiyanların görüşlerine benzer görüşler ileri süren Hulûliye mezhebine dayanır.

Alimler bunun küfür olup olmadığına ihtilaf ettiklerine göre akli başında olan herkes kendisinin böylesine bir batış çizgisine nisbet edilmesini yakıştıramaz; yani kendisine şöyle denilmesini lâıyk görmez: Alimler, sen kafir misin, yoksa kâfir olmayan bir sapık mısın? İhtilaf ettiler. Veya şöyle denilmesini istemez: Alimlerden bir grup senin kafir olduğunu ve öldürülmenin helâl olduğunu söylediler.

Bid'at sahibinin, Allah korusun, sonunun kötü olmasına gelince, bunun sebebi onun günah işlemiş olması ve kesinlikle Allah'a isyan içinde bulunmasıdır. Şimdi biz, o büyük günah işliyor veya küçük günah işliyor demeyiz, sadece şunu deriz: O, Allah'ın yasakladığı şeyleri yapmakta ısrar ediyor. İsrar ettiği şey şayet küçük günah ise bu ısrarı onu büyük günah haline getirir, büyük günahı ise daha da büyütür. Bir kimse günaha ısrarlı iken ölürse onun akıbetinden korkulur. Varsayalım ki gözünden perde kalkıp kıyamet sahnelerini ayan-beyan görmüş olsa (gerçeği görüp tövbe edecek. Fakat) şeytan özellikle o kişi geçmişte dünya sevgisine kapılıp kendisine itaat etmişse- onu dürtükler ve kalbine egemen olur. Tâ ki bozuk ve değişik hali üzere ölsün diye.

Abdülhak el-İşbili^[327] der ki:

İçi dışı düzgün olan kimselerin sonu asla kötü değildir. Allah'a hamdolsun böyle bir şey ne duyulmuştur, ne de bilinmiştir. Ancak aklında bozukluk olan veya büyük günahlarda ısrar eden ve atılğan olan ya da önce düzgün olup sonra durumu değişen ve sünnetlerin dışına çıkan ve başka bir yolu tutan kimsenin bu davranışları Allah korusun akıbetinin kötü olmasına sebep olur. Allah Teala şöyle buyurur:

"Bir toplum kendilerindeki özellikleri değiştirinceye kadar Allah onlarda olanı değiştirmez."^[328]

Ben Bel'am ibn Bâûra'nın kıssasını işittim. Allah Teala ona âyetlerini vermişti. Fakat o onlardan sıyrılıp çıktı ve o yüzden de şeytanın takibine uğradı.^[329]

Bir mâsiyet olması hasebiyle bid'atle mağrur olduğu zaman bid'atçinin böyle olacağı bellidir. Mâsiyetin bid'at oluşuna baktığımız zaman akıbet daha da kötüdür. Çünkü bid'atçinin yasaklanan şey üzerinde ısrarlı oluşuyla birlikte şeriate akliyle karşı çıkması ve mâsiyetin itaat olduğuna inanarak dini hayatında şeriate teslim olmaması sebebiyle akıbeti daha da kötüleşir. Çünkü o Şâriin çirkin dediğini güzel görmektedir. İtaat denilen şeye de kendi görüşü eklenmeden onun nazarında itaat olmamaktadır. Şâriin güzel dediğini de çirkin görmektedir. Kim böyle olursa, Allah'ın dilemesi dışında kötü bir akıbete daha lâıyk olur.

Allah Teala kötilediği kimseler hakkında şöyle dedi:

"Allah'ın azabından emin mi oldular? Fakat ziyana uğrayan topluluktan başkası, Allah'ın (böyle) mühlet vermesinden emin olamaz."^[330]

Allah'ın azabı diye terceme ettiğimiz *"mekr"* kelimesi farkına varmadan kötülüğü celbetmek demektir. Kötü akıbet de Allah'ın bir mekridir/azabıdır. Çünkü insana bilmediği bir şekilde gelir. Allah'ım senden af ve esenlik dileriz.

Bid'atçinin âhirette yüzünün kararacağı meselesine gelince daha önce bu konuda şu âyetin anlamı üzerinde durulmuştu:

"O gün nice yüzler ağarır, nice yüzler de kararır." Bu âyetin içinde azab ile tehdit de vardır:

"Öyle ise inkar etmeniz yüzünden tadın azabı! (denilir)." Bundan önceki âyette de aynı şey vardır:

"İşte bunlar için büyük bir azap vardır."

İyâd, İbn Nâfi'in rivayetine dayanarak Mâlik'in şöyle dediğini anlattı:

Şayet bir kul, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmaksızın bütün büyük günahları işlemiş olsa, sonra bu heva ve heveslerden kurtulsa ben onun Firdevs cennetlerinin en yükseğinde olacağını ümit ederim. Çünkü her büyük

günah kul ve Rabbi arasındadır ve kul o günahlardan dolayı Allah'ın kendisini affedeceği ümidini taşımaktadır. Halbuki hevâ ve heves sahipleri (yani bid'at işleyenler) bundan dolayı, Allah'tan affedilme ümidine ihtiyaç hissetmezler. Bu da onları cehennem ateşinin içine düşürür.

Bid'atçıdan uzak durmaya gelince şu ayet-i kerimde buna işaret, edilmektedir:

"Dinlerini parça parça edip gruplara ayrılanlar var ya, senin onlarla hiçbir ilişkin yoktur/sen onlardan berisin."^[331] Bir de şu hadis vardır:

"Ben onlardan beriyim, onlar benden beridirler." İbn Ömer (r.a) Kaderiyyeciler hakkında şöyle der:

Onlarla karşılaştığım zaman kendilerine de ki:

Ben sizden beriyim/uzagım, siz de benden berisiniz. Hasan-ı Basri'den:

Bid'at sahibi ile oturma, çünkü o senin kalbini basta eder, sözü nakledilmiştir. Süfyan es'Sevri'den:

Bid'at sahibi ile oturan kişi şu üç şeyden birisinden kendisini kurtaramaz: Ya başkaları için fitne olur, veya kalbine bir şey girer, onunla ayağı kayar ve cehenneme gider veyahut da: onların konuştukları beni etkilemez, ben kendime güvenirim, der. Her kim bir an bile olsa dini hakkında Allah'dan başkasına güvenirse Allah onu kendisinden alıverir. Yahya ibn Ebi Kesir der ki:

Bid'atçı ile bir yolda karşılaşırsan hemen yolunu değiştir. Ebû Kılabe şöyle dedi:

Bid'at sahipleri ile oturmayın ve onlarla tartışmayın. Çünkü ben onların sizi de kendi sapıklıklarının içine sokmalarından ve bildiğiniz şeylerde kafanızı karıştırmalarından korkarım. İbrahim şöyle dedi:

Bid'at sahipleri ile oturmayın ve onlarla konuşmayın. Onlarla oturup konuşursanız kalplerinizi döndürmelerinden korkarım.

Bu konudaki rivayetler pek çoktur. Hz. Peygamberden rivayet edilen şu hadis de bütün bunları destekler:

"Kişi dostunun dini üzeredir. O halde siz kiminle dostluk ettiğinize iyi bakınız."^[332]

Bu hadisin amacı gayet açıktır ve Ebû Kılabe'nin sözünde de buna dikkat çekilmiştir. Çünkü kişi, bir şeyin sünnet olduğundan emin olabilir. Bid'at sahibi onun kafasına, aslı olmadığı halde lafzın ihtimal verdiği bir bid'ati sokabilir ya da kendi görüşüne göre ona bir şey ilave edebilir. Onun kalbi de bunu kabul edebilir. Önceden bilgisi dahilinde olan şeye dönüp baktığında artık onu karanlık ve belirsizlik içinde bulur. Bunu ya fark eder ve ilim ile reddeder veya reddedemez ve helak olanlarla birlikte helak olur gider. İbn Vehb der ki:

Bid'atçilerden birisi İmam Mâlik'e geldiğinde imamın ona şöyle dediğini duydum:

Ben, Rabhimden gelen bir delilin üzerindeyim, sen ise şüphe içindesin. O halde sen kendin gibi bir şüphecinin yanına git ve onunla tartış. İmam Mâlik sonra şu âyeti okudu:

"De ki: İşte bu, benim yolumdur. Ben Allah'a çağırıyorum, ben ve bana uyanlar aydınlık bir yol üzerindediriz."^[333]

İşte geçmiş dönemde yaşamış bir âlimin durumu bu; o da kalbinde eğrilik bulunan kişiye sözünü dinletemiyor.

"Rahman arşa istiva etmiştir." âyeti hakkında soru soran kimseye İmam Mâlik'in verdiği cevap, kişinin bid'atçıyı ilimle reddedişinin bir örneğidir. Bid'atçı kişi:

Nasıl istiva etti? Diye sorunca İmam Mâlik şöyle cevap verir:

"İstiva malumdur, keyfiyeti meçhuldür, onun hakkında soru sormak ise bid'attir. Ben seni bir bid'atçı olarak görüyorum." İmam Mâlik bunu söyledikten sonra soru soran kişinin huzurundan çıkarılmasını emretti.

Kişinin bid'atçıye ilimle gücünün yetmediği şeyi de el-Bâcî anlattı ve dedi ki: Mâlik şöyle dedi: Şöyle denilirdi:

Kalbinde eğrilik olana kulak verme. Çünkü sen onun kendisini dinlerken sana nasıl bir zarar vereceğini bilemezsin.

Ensardan bir adam Medinelilerden bir Kaderiyyeci hakkında bir şey duydu. Gönlü ona takıldı. Nasihatlerine kulak verdiği arkadaşları onun yanına gelmişlerdi. Arkadaşları onu bu düşüncesinden vazgeçirmek istedikleri zaman onlara şöyle dedi:

Gönlümün takıldığı şeyden nasıl vazgeçerim. Kendimi şu minareden attığım zaman, Allah'ın benden razı olacağını bilseydim onu da yapardım. Sonra İbn Vehb Mâlik'in şöyle dediğini rivayet etti:

Bir kaderiyyeci ile birlikte, oturma ve onunla konuşma. Ancak onunla oturursan da ona karşı sert davran. Çünkü âyet-i kerime'de şöyle buyrulur:

"Allah'a ve âhiret gününe inanan bir toplumun -babaları, oğulları, kardeşleri, yahut akrabaları da olsa- Allah'a ve Rasülüne düşman olanlarla dostluk ettiğini göremezsin."^[334]

O halde onlarla dostluk kurma.

Bid'atçinin (bu dünyada) fitneye düşmesine/bela ve musibetlere mâruz kalmasına gelince bu konuda İyad, Süfyan ibn Uyeyne'den şöyle dediğini nakletti:

Mikatın dışında Medine'den ihrama giren kimsenin durumunu İmam Mâlik'e sordum. O şöyle cevap verdi:

Bu, Allah'a ve Rasülüne muhalefet etmektir. Onun dünyada fitneye maruz kalmasından ve âhirette de elim bir azaba uğramasından korkarım. Allah Teala'nın şöyle buyurduğunu işitmedin mi?:

"Onun emrine aykırı davrananlar, başlarına bir bela gelmesinden veya kendilerine çok elemli bir azap isabet etmesinden sakınsınlar."^[335]

Hz. Peygamber (s.a) mikat yerlerinde telbiye getirilip ihrama girilmesini emretti.

İbn el-Arabi, Zübeyr ibn Bekar'dan nakletti, o şöyle demişti:

Ben Malik ibn Enes'ten dinledim; ona bir adam gelmiş ve:

Ey Ebû Abdillah, ihrama nereden gireyim? Malik ona şöyle dedi:

Zülhuleyfe'den, Rasulullah'ın (s.a) ihrama girdiği yerden girersin. Adam dedi ki:

Ben mescidden ihrama girmek istiyorum. Malik ibn Enes:

Yapma, dedi. Adam:

Ben mescidden, (Peygamber'in) kabrinin yanından ihrama gireceğim, diye ısrar etti.

İmam Malik dedi ki:

Öyle yapma, yaparsan başına bir fitne gelmesinden korkarım. Adam dedi ki:

Bu hangi fitnedir? Ben sadece mesafeyi uzatıyorum, İmam Mâlik ona şöyle cevap verdi:

Rasulullah'ın ulaşamadığı fazilete senin kendini ulaşmış olarak görmenden daha büyük hangi fitne olabilir?

Ben, Allah'ın şöyle dediğini duydum:

"Onun emrine aykırı davrananlar başlarına bir bela gelmesinden veya kendilerine çok elemli bir azabın isabet etmesinden sakınsınlar."

İmam Mâlik'in âyetin tefsiri olarak zikrettiği bu fitne bidatçilerin durumudur ve üzerine kendi binalarını kurdukları kaidelerdir. Onlar, Allah'ın Kitabında zikrettiği şeyi ve Peygamber'in çizdiği sünneti kendi akıllarıyla buldukları hidayetin gerisinde görürler.

İbn Veddah'ın rivayetine göre bir defasında İbn Mes'ud (r.a.) bir topluluğa uğramıştı. Bir adam insanları etrafına toplamış şöyle diyordu:

Şu kadar adet "*SübhaneAllah*" diyen kimseye Allah rahmet etsin; şu kadar "*elhamdülillah*" diyen kimseye Allah rahmet etsin. Topluluk da onun söylediklerini tekrarlıyordu.

Bunun üzerine İbn Mes'ud (r.a) şöyle dedi:

"Siz peygamberinizin göstermediği bir davranışı yapıyorsunuz ve böylece sapıklığın günahına yapışmış oluyorsunuz."^[336]

Sonra İmam Mâlik'in delil olarak okuduğu âyet-i kerime Hz. Peygamber (s.a) hendek kazılmasını emrettiği zaman içlerinden birisini siper ederek sıvışıp giden münafıklar hakkında nazil olmuştu.

Münafıklığın aslında bir bid'at olduğu daha önce geçmişti. Çünkü Allah Teala onlardan söz ederken şöyle buyurmuştu:

"İşte onlar hidayete karşılık dalaleti satın alanlardır,"^[337] Bu âyet, Peygamber'in emrine muhalefet edenlerin hepsini kapsamına aldığı için bid'atçinin de bu kapsama girmesi daha uygundur.

Bunlar bu bölümde söylenecek şeylerin sadece bir kısmıdır. Söylenmesine imkan bulunamayan şeyler hakkında bunlarla bir kanaate ulaşılabilir. Çünkü bid'atler hakkında bu bölümü ilgilendiren pek çok âyet ve hadis geçmiştir. Bunların anlamlarını ayrıntılı bir şekilde anlatmak uzun sürer. Bu sebeple biz burada zikrettiklerimizle yetinelim. Başarı Allah'tandır.^[338]

Fasıl

Bu konuda zikredilmesine ihtiyaç duyulan şeylerden birisi de bütün bu sıralanan bilgilerin genel olarak ne anlama geldiğinin açıklanmasıdır. Bütün bunlar şu anlama gelir: Bid'atler birer sapıklıktır. Bid'atçi bir sapıktır ve saptırıcıdır. Bid'atin bir sapıklık olduğu yukarıda sıralanan nakli delillerin pek çoğunda belirtilmiştir. Diğer mâsiyetlerden değil de ihtilaftan, gruplara ayrılma ve farklı farklı yollardan gitmekten söz eden âyetlerde de bu sapıklığa işaret edilmiştir. Çünkü bid'at ve bid'ate benzeyenlerin dışında genellikle mâsiyetler bir sapıklık olarak nitelendirilmemişlerdir. Meşru olan şeylerde yapılan hatalar -ki bunlar zaten bağışlanmış- sapıklık olarak isimlendirilmezler. Diğer mâsiyetleri kasten işleyenlere dahi sapık denilmeyeceği gibi bu tür hataları yapanlara da sapık ismi verilmez. Sadece bid'ate sapıklık denilmesi -Allah bilir ya- ona karşı ikaz gayesi ve hikmetinden dolayıdır. Dalâlet (sapıklık) hidayet zıddıdır. Araplar hidayet kelimesini maddi ve görünür şeyler hakkında hakikat anlamında kullanırlar. Mesela "Ona yol gösterdim, rehberlik ettim" anlamında (hedeytühü ilet'tariki) dersin. Hayır ve şer yoluna sevk etmek de bu anlama gelir. Allah Teala şöyle buyurur:

"Şüphesiz biz ona (gideceği) yolu gösterdik"^[339]

"Biz ona iki yolu (hayrın ve şerrin yolunu) göstermedik mi?"^[340]

"Bize doğru yolu göster."^[341]

Bu âyetlerde geçen sırat, tarik ve sebil aynı manaya gelir ve maddi yol anlamında hakikat, manevi yol anlamında da mecazdır. Bunun zıddı da dalalettir/sapıklıktır. Sapıklık yoldan çıkmak demektir. Yolunu şaşırıp ve kaybolmuş deveye ve koyuna "el-Bâiru'd-dâl" ve "eş-Şâtü'd-dâlle" denilir. Bir adam yoldan çıktığı zaman "racülün dâlle" denilir. Çünkü ona yolu gösterecek bir rehber olmadığı için işi karıştırmıştır.

Bid'at sahibi kişi sünnetin yolunu bilmeyerek heva ve hevesine mağlup okluğu için başka bir yolun değil de aklına doğan yolun doğru olduğunu zanneder, bu sebeple doğru yoldan sapar. Ana caddeden gittiğini zannettiği için sapıktır. O tıpkı geceleyin kendisine yol gösterecek bir rehberi olmadığı halde yola çıkan kimse gibidir. Her ne kadar hedefini araştırdığını zannetse bile her an yoldan sapabilir ve birinin peşine düşebilir. Bidatçi bu ümmettendir. Delillerini Allah'ın hükümlerine itaat kaynağından değil de sırf hevâ ve nefsanî arzular kaynağından aldığı için, ümmetin delillerinin dışına çıkmıştır. Bid'atçi ile başkası arasındaki fark budur. Çünkü bid'atçi hevasını en önemli hedefi haline getirmiş ve delilleri de ona uydurmuştur. Delillerin Arapların konuşma tarzına uygun bir şekilde kullanılması gerekir. Araplar konuşurken zahiri anlamları muhafaza ederler. Nitekim bu ilmin dışındaki ilimlerde öncü olmuş kişilerce de kabul edildiği üzere sözde tevile ihtimal veren bir ibare bulabileceğin gibi tevile ihtimal vermeyen bir ibare de bulabilirsin. Zahir olan her anlamı, kastedilen zahirdeki

zorunlu anlamın dışına çıkarmak ve onu maksadın dışına çıkaracak şekilde tevil etmek mümkündür. Buna bir de şeriatın temelleri konusundaki cehalet eklenince bozulma ve şeriatın gayelerinden uzaklaşma durumu daha da şiddetlenir ve belirginleşir.

Akıl ve idrak sahibi (bid'atçı) sünnetin dışına daha çok çıkar ve bid'at sapıklığına daha çok dalar. Nefsinin hevası galip gelince de delillerin lafızlarını kendi istediği manalara doğru çekmesi daha çok muhtemeldir.

Bunun delili şudur: Sen, kendisini bu ümmete mensup sayan hangi bid'atçıye rastlarsan onun bid'atını mutlaka şer'i bir delile dayandırmak istediğini ve o delili aklına ve nefsâni arzularına uyacak şekilde yorumladığını görürsün. Bu, engellenemez ezeli hikmette kesin bir olgudur.

Allah Teala şöyle buyurmaktadır:

"Allah onunla birçok kimseyi saptırır, birçoklarını da doğru yola yöneltir."^[342]

"İşte Allah böylece, dilediğini sapıklıkta bırakır, dilediğini doğru yola erdirtir."^[343]

Fakat onların dikkate aldıkları deliller açık ve kesin deliller değil, müteşabih delillerdir. Ve bunların az miktarda olanını da çok gibi değerlendirebilirler. Hevaya tâbi olmanın en büyük delili de budur. Çünkü delillerin büyük çoğunluğu zahiriyle bir manaya delâlet ediyorsa bu haklıdır. Zahirinin dışında bir manaya delâlet edenler ise çok azdır. Azın çoğa, müteşabihin açık olana götürülmesi zahirin hakkıdır. Ancak hevâ ve heves, Allah'ın sapmasını dilediği kimseyi saptırır ve o artık bid'atçı olmayanın aksine bir labirentin/ karmakarışık bir yolun içine girmiştir. Bid'atçı olmayan kişinin en önemli gayesi hakikate ulaşmaktır. Hevasını ise -şayet hevâsı varsa- ikinci planda tutar ve onu hakka tâbi kılar. Delillerin çoğu ve Kitab'ın (Kur'an'ın) büyük bir bölümü onun ulaşmaya çalıştığı gayesinde gayet açık ve anlaşılır bir durumdadır. Böylece o ana caddeyi/doğru yolu bulmuştur. Bu apaçık olan delillerin dışında kalanları ise ya apaçık olanlara reddeder ya da onu bilene havale eder. Tevil kapısını zorlamaz. Muhkem/apaçık delillerle müteşabihler arasındaki sorunun çözümünde hakem şu âyet-i kerimedir:

"Kalplerinde eğrilik olanlar fitne çıkarmak ve onu tevil etmek için ondaki müteşabih âyetlerin peşine düşerler. Halbuki onun tevilini ancak Allah bilir. İlimde yüksek payeye erişenler ise: ona inandık; hepsi Rabbimiz tarafındandır, derler."^[344]

İhtilaf da hâsıl olsa veya ona gizli de kalsa bundan dolayı onun haline bid'atçı de denmez, sapık da denmez.

(Yani müteşabihlere uymayanlara bid'atçı denmez)

Bid'atçı değildir, çünkü o itaatteki hikmet sebebiyle delillere kulak vererek onlara tâbi olmuş, onlara muhtaç olduğunu bilerek elini uzatmış, hevâ ve hevesini geri plâna itmiş ve Allah'ın emrini öne almıştır.

Sapık da değildir, çünkü doğru bir yola girmiş ve ona sığınmıştır. Bir gün o yoldan çıksa ve hata etse bile ona bir günah ve vebal yoktur, hatta sahih bir hadisin beyanına göre sevaba bile hak kazanır:

"Bir hakim içtihad eder de yanılırsa kendisi için bir sevap vardır. İsbet ederse iki sevap vardır."^[345] Bilerek yanlış yapsa bile bu yanlış kendisi için veya başkaları için bir yol ve yöntem, tâbi olunan bir şeriat haline getirmediği için bid'atçı ve sapık diye isimlendirilemez.

Çünkü (bir kimse tarafından işlenen) bir günah, (onun herhangi bir teşviki ve yönlendirmesi olmaksızın) başkası tarafından da işlenme durumuna düşerse buna (bid'at değil) onu izlemek denilebilir ve ona, başkasına örnek olan kimseye yapılan muamele yapılır. Nitekim hadis-i şerifte şöyle denilmiştir:

"Kim kötü bir sünnet çıkarırsa (kötü bir çığır açarsa) hem o çıkardığı kötü sünnetin günahını, hem de onu işleyenlerin günahını yüklenir." Bir başka hadis-i şerifte de şöyle denilmiştir:

"Haksız yere adam öldüren hiç kimse yoktur ki onun yükleneceği günahın bir misli de Âdemin ilk oğluna verilmemiş olsun. Çünkü cinayet işleme âdetini ilk defa çıkaran kişi odur."

Burada cinayet, başkaları tarafından taklit edilen bir amel olduğu için onu işleyene nisbetle "sünnet" diye isimlendirildi. Fakat "bid'at" diye isimlendirilmedi. Çünkü cinayeti işleyen kişi bunu başkaları da yapsın diye/bir şeriat olsun diye yapmadı. Buna sapıklık da denilemez, çünkü bunu meşru kılınan bir yolda veya meşru olana benzemek maksadıyla yapmamıştır.

Bu, bid'atlerin sapıklıklar olarak isimlendirilmesinde yaşanan gerçeklerin, İslamdan önceki ve Rasullullah zamanında karşılaşılan durumların da şahitlik ettiği apaçık bir tesbittir.

Mesela Allah Teala şöyle haber vermektedir:

"Allah'ın size rızık olarak verdiklerinden hayra sarf ediniz, denildiğinde, dediler ki:

Allah'ın dilediği takdirde doyuracağı kimseleri biz mi doyuracağız?

Siz gerçekten apaçık bir sapıklık içindesiniz."^[346]

Kâfirler infakla emroldukları zaman cimrilik yaptılar. Bunun için de bir gerekçe uydurmak istediler ve şöyle dediler:

"Allah'ın dilediği takdirde doyuracağı kimseleri biz mi doyuracağız?"

Malumdur ki şayet Allah Teala dilerse hiç kimseyi kimseye muhtaç etmez. Fakat o kullarının nasıl hareket edeceklerini görmek için onları imtihan eder. İşte onların hevâ ve hevesleri bu temel prensibi anlattı ve buna nisbetle Kitabın müteşabihine uydular. Bu sebeple onlara *"Siz gerçekten apaçık bir sapıklık içindesiniz."* denildi. Allah Teala başka bir âyette şöyle dedi:

"Sana indirilene ve senden önce indirilenlere inandıklarını ileri sürenleri görmedin mi? Tâğuta inanmamaları kendilerine emrolunduğu halde, Tâğutun hakemliğine başvurmak istiyorlar. Halbuki şeytan onları büsbütün saptırmak istiyor."^[347]

Sanki onlar hakeme başvurmayı kabul etmiş güründüler. Fakat onlar verilecek hükmün kendi maksatlarına uygun olmasını arzu ettiler. Haktan saptılar ve bütün hükümlerin aynı olduğunu, Ka'b ibn el-Eşrefin^[348] ve başkalarının verdiği hükmün. Peygamber'in verdiği hüküm gibi olduğunu zannettiler. Peygamberin (s.a) verdiği hükmün Allah'ın hükmü olduğunu, reddedilemeyeceğini, halbuki Peygamberin hükmü varken başkasının vereceği hükmün Allah'ın hükmüne uygun bile olsa reddolunacağını bilemediler.

Bu sebeple Allah Teala şöyle buyurdu:

"Şeytan onları tamamen saptırmak istiyor." Âyetin zahiri bu âyetin İslama giren kimseler hakkında nazil olduğunu gösteriyor. Çünkü âyet, "Sana indirilene inandıkların ileri sürenler" diye başlıyor. Müfessirlerden bir grup bu âyetin münafıklardan bir adam hakkında veya Ensâr'dan bir adam hakkında nazil olduğunu söylediler. Bir başka âyette yüce Allah şöyle buyurdu:

"Allah bahira, sâibe, vasile ve hâm diye bir şey meşrû kılmamıştır.^[349] Çünkü onlar bu şeyleri bir şeriat haline getirdiler ve İbrahim'in dininde bid'at çıkardılar ve bunu yaparken Hz. İbrahim'in hak yoldan Allah'a yaklaştığı gibi bunların kendilerini Allah'a yaklaştıracığını zannettiler. Bu sebeple ayakları kaydı ve Allah'a karşı yalan uydurdular. Çünkü bunun Allah'a yaklaşımcı bir fiil olduğunu iddia ettiler ve meşru olan gayede gayr-i meşru bir yol izleyerek saptılar:

Bu sebeple Allah Teala bu âyetin hemen arkasından şöyle buyurdu:

"Ey iman edenler! Siz kendinize bakın. Siz doğru yolda olunca, sapan kimse size zarar veremez."^[350]

Yine bir ayette şöyle buyurur:

"Bilgisizlikleri yüzünden beyinsizce çocuklarını öldürenler ve Allah'ın kendilerine verdiği rızkı, Allah'a iftira ederek (kadınlara) haram kılanlar, muhakkak ki ziyana uğramışlardır."^[351]

Bu âyet, daha önce ayrıntılı bir şekilde anlatılan bir konunun özetidir. Konuyla ilgili âyetler şöyledir:

"Allah'ın yarattığı ekinlerle hayvanlardan Allah'a pay ayırıp zanlarınca, bu Allah'a, bu da ortaklarımıza (putlarımıza) dediler..."^[352]

Bu tavır bundan önce de belirtildiği gibi bir hüküm koymaktır/şeriat icat etmektir. Sonra Cenab-ı Hak şöyle devam etti:

"Böylece putlara hizmet edenler, puta tapanların çoğunu helake sürüklemek, dinlerini karıştırıp bozmak için çocuklarını öldürmelerini onlara iyi göstermişlerdir."^[353]

Bu da daha önceki gibi kendi kafalarından hüküm çıkarmaktır. Sonra şöyle dedi:

"Onlar saçma düşüncelerine göre dediler ki:

Bu hayvanları ve ekinleri dilediğimizden başkasının yemesi haramdır. Bir kısım hayvanların sırtına yük vurmaya da haramdır. Bir kısım hayvanları da keserken Allah'ın adını anmamak suretiyle O'na iftira ederler."^[354]

Hülâsa onlar bilgisizce çocuklarını öldürdüler ve kafadan hüküm çıkarmak suretiyle Allah'ın kendilerine verdiği rızkı haram saydılar. Bunun içindir ki Allah Teala şöyle buyurdu:

"Onlar gerçekten sapmışlardır, zâten doğru yolda da değillerdi."^[355]

Allah Teala onların kendi kendilerine böyle haramlar uydurmalarını kinadiktan sonra şöyle buyurdu:

"(Dişi ve erkek olarak) Allah sekiz çift hayvan yarattı:

Koyundan iki, keçiden iki...

De ki:

O, bunların erkeklerini mi, dişilerini mi, yoksa bu iki dişinin rahimlerinde bulunan yavrularını mı haram etti? Eğer doğru iseniz bana ilimle söyleyin... Bilgisizce insanları saptırmak için Allah'a karşı yalan uydurandan kim daha izâlimdir! Şüphesiz Allah o zâlimler topluluğunu doğru yola iletmez."^[356]

Yani Allah onları saptırır.

Müşriklerin şirk koşmalarındaki durumun anlatıldığı âyetlerde sapıklığın ne olduğu da anlatılmıştır. Çünkü gerçekte sapıklık, doğru yoldan/sırat-ı müstakim'den çıkmaktır. Çünkü onlar kendi zanlarınca bu putları kendilerini Allah'a yaklaştırsınlar diye uydurmuşlardır.

"Onlara, bizi sadece Allah'a yaklaştırsınlar diye tapıyoruz."^[357] dediler.

Onlar bu putları araç konumuna koydular hatta Allah'ın yanında onlara da ibadet ettiler. İlim adamlarının anlattıklarına göre ilk olarak birtakım kişilerin resimlerini yaptılar, onlara sevgi besliyorlar ve onlardan bereket umuyorlardı. Sonra taptılar. Araplar da bunları başkalarından bu maksatla aldılar. Halbuki bu apaçık bir sapıklıktı. Allah Teala şöyle buyurdu:

"Andolsun "Allah, üçün üçüncüsüdür" diyenler de kâfir olmuşlardır. Halbuki bir tek Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur."^[358]

Siyercilerin anlattıklarına göre onlar aslında kendilerindeki delilin müteşabih olanına dayanarak gerçek ilah hakkında bâtil/geçersiz bir iddiada bulundular. Apaçık delilleri terk etmeleri ve müteşabihlere meyletmeleri sebebiyle şüpheye düşerek haktan saptılar. Bunun içindir ki Allah Teâlâ şöyle buyurdu:

"De ki: Ey Ehl-i Kitab! Dininizde haksız yere haddi aşmayın.. Daha önceden sapan, birçoklarını saptıran ve yolun doğrusundan uzaklaşan bir topluma uymayın."^[359]

Bunlar Hristiyanlardır. Onlar Hz. İsa konusunda saptılar. Bundan dolayı Allah Teala, Hz. İsa'nın (tanrı değil) kulluğu hakkındaki delilleri zikrettikten sonra şöyle buyurdu:

"İşte hakkında şüpheye düştükleri Meryemoğlu İsa, gerçek söze göre budur."^[360]

Tevhidin delillerini zikrettikten, bir ve tek olan Allah Tealâ'yı kendisine çocuk edinmekten tenzih ettikten ve söyledikleri çirkin sözlerdeki ihtilafları belirttikten sonra şöyle buyurdu:

"Fakat o zâlimler bugün açık bir sapıklık içindedirler."^[361]

Allah Teala münafıkları ve onların Allah'ı ve iman edenleri aldatmaya çalışmalarını anlattı. Bu onların müminlerle birlikte yükümlülüklerin altına girerken üşene üşene girmeleri ve bunun kendilerini kurtaracağını veya kendilerinden herhangi bir şeyi savacağını hesap ederek takıyye yapmaları sebebiyledir. Halbuki onlar gerçekten kendi kendilerini aldatmaktadırlar. Bu, sapıklığın/şaşkınlığın ta kendisidir. Çünkü münafık kendi lehine olduğunu zannettiği bir şeyi yaptığı zaman bir de görecektir ki o şey aslında kendi aleyhinedir. Böyle yapan kimse hidayet üzere olamaz ve hidayet yoluna da giremez. Bu sebeple Allah Teala şöyle buyurdu:

"Şüphesiz münafıklar Allah'ı aldatmağa çalışırlar. Halbuki Allah, onlara aldatmanın ne olduğunu gösterecektir. Onlar namaza tembel tembel kalkarlar. İnsanlara gösteriş yaparlar, ne onlarla ne bunlarla olur, ikisi arasında bocalayarak Allah'ı pek az anarlar, Allah'ın saptırdığı kimseye yol bulamayacaksınız."^[362]

Allah Teala şehrin öbür ucundan koşup gelen bir adamın hikayesini anlatır. O adam şöyle dedi:

"O'ndan başka tanrılar mı edineyim? O Rahman olan Allah bana bir zarar vermek isterse onların (putlarının) şefaati bana hiçbir fayda vermez, beni kurtaramazlar."^[363]

Bunun manası, ben Allah'tan başkasına-hiçbir faydası olmayan şeylere- nasıl ibadet ederim, fayda ve zarar vermek elinde olan Rabbi birlemeyi nasıl terk ederim? Böyle bir şey yoldan çıkıp başka bir yola girmek, demektir.

"İşte o zaman ben apaçık bir sapıklığın içine gömülmüş olurum."^[364]

Bu esasın tesbiti konusundaki misaller pek çoktur. Bu misallerin hepsi de sapıklık tabirinin genellikle kendisine arız olan bir şüphe veya şüphe arız olan bir kimseyi taklit sebebiyle sahibinin ayağını kaydırma konusunda kullanıldığının şahididir. Ayağı kayan kişi, ortada apaçık gerçek ve saf doğru varken bu yalanı bir şeriat ve din haline getirir.

Aslında küfür şu veya bu yolla sınırlı değildir. Küfrün bir başka şekli de hakikati bildiği halde sırf inat ve haksızlık yüzünden küfürde ısrar etmektir. Allah Tealâ Kur'anın (manaca) kapsamlı bir sûresi ve Kur'an'ın anası olan Fatıha sûresinde her iki sınıfı da zikreder:

"Bize doğru yolu göster. Kendilerine lütuf ve ihsanda bulunduğun kimselerin yolunu."

İşte Peygamberlerin davet ettikleri en büyük hüccet/delil budur.

Sonra şöyle buyurdu:

"Gazaba uğramışların ve sapmışların yoluna değil"

Gazaba uğramışlar, Yahûdilerdir. Çünkü onlar Hz. Muhammed'in (s.a) peygamberliğini bildikleri halde inkâr ettiler. Görmüyor musun Allah Teala onlar hakkında şöyle buyurdu:

"Kendilerine kitap verdiklerimiz onu (o kitaptaki peygamberi) öz oğullarını tanıdıkları gibi tanırılar."^[365]

Onlarla kastedilen Yahudilerdir. Sapmış olanlar ise Hıristiyanlardır. Çünkü onlar da Hz. İsa (s.a) konusundaki delilde sapmışlardır. Müfessirlerin çoğu bu tefsiri kabul ederler. Böyle bir tefsir Hz. Peygamber'den de rivayet edilmiştir.^[366]

Allah'la beraber başka bir ilâhı ona ortak koşan müşrikler de sapıklıkta onlara dâhildirler. Çünkü Kur'an'da buna delâlet eden âyetler vardır, *"sapmışların yoluna değil"* âyeti geneldir, Hıristiyanları da diğerlerini de içine alır. Doğru yoldan sapan herkes buna dâhildir.

İster bu ümmetten olsun isterse bu ümmetten olmasın sırat-ı müstakimden çıkan herkes "sapmışlar" tabirinin içine girer denilebilir. Çünkü bundan önce zikredilen âyetlerde bunun gibisi geçmişti. Mesela *"Başka yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah'ın yolundan ayırır."*^[367] âyeti genel bir anlam ifade eder; bütün sapıkları içine alır. Bunların sapıklığı şirk ve nifak sapıklığı gibi bir sapıklık da olabilir, İslam ümmetinden sayılan fırkaların sapıklığı gibi de olabilir. Bu âyet, sapıkları en kapsamlı bir şekilde anlatma maksadını en güzel ve on veciz şekilde gerçekleştiren bir âyettir. Hz, Muhammed'n verilen ve (manaca) en kapsamlı sure olan Fatıha'ya lâyük olan da budur.

Maksadımızın biraz dışına çıktık fakat bunlar da maksadımızı anlatmaya yardımcı olmuşlardır.^[368]

^[1] Bakara: 31

^[2] Şer'i dayanak hükmün ispatında kendisine dayanılan ve Kur'an, sünnet, kıyas ve icmâdan alınan delil demektir.

^[3] Maide: 3

^[4] Büyük bir sahabî olan İrbad İbn Sâriye es-Sülemi, Suffe ehlinin ileri gelenlerindedir. Humus şehrine yerleşmiş ve Rasulullah'dan (s.a) pek çok hadis rivayet etmiştir. Hicri 75 yılında vefat etmiştir. (Tabakat İbn Sa'd. 4/276; el-Cerhu ve't-Ta'dü, 7/39; el-Hilye, 2/13; Tehzib, 7/174; Şezerât, 1/82; Siyeru A'lami'n Nubelâ, 3/419)

^[5] Bu hadisi şu kaynaklar rivayet etmiştir: Ahmed, Müsned, 4/126, 127; Ebû Dâvud, K. Sünne. B. Lüzümü's-Sünne h.no:4607; Tirmizi, K. İlim, h.no: 2676 (Tirmizi, hadisin hasen-sahih olduğunu söyledi); Dârimi, Ebu Âsim yoluyla, c.1, s.44, İbn Mâce, Mukaddime, 42,43 (Abdurrahman İbn Amr es-Sülemi yoluyla). İbn Mâce Yahya İbn Ehi'l-Muta'dan şöyle dediğini rivayet eder: Ben İrbad İbn Sâriye'den şöyle dediğini işittim: "Bir gün Allah Rasülü (r.a.) bize gözleri yaşartan, kalpleri yerinden oynatan son derece güzel ve etkili bir öğüt verdi.

Biz dedik ki:

Ya Rasulullah! Sanki bu bize veda eden birinin öğüdü gibi geldi. Eğer öyle ise bize bir tavsiyede bulun.

H. Peygamber (s. a.) şöyle buyurdu:

"Size Allah'tan korkmanızı, dinleyip itaat etmenizi tavsiye ederim. Başınıza yönetici olarak bir köle bile geçse ona itaat etmelisiniz. Çünkü benden sonra yaşayanlar pek çok ihtilaflar görecektir. Onun için benim sünnetime, hidayete ermiş, doğru yolda olan raşid halifelerin sünnetine benden sonra sımsıkı sarılın. Azı dişlerinize' sımsıkı tutun. Sonradan icad edilmiş (İslam'a aykırı) işlerden uzak durun. (Çünkü sonradan icad edilmiş her şey bid'attır.) Her bid'at da dalalettir (sapıklıktır)

[16] Şeyh Muhammed Reşid Rıza eH'tisam'a yazdığı ta'likında (dipnotta) şöyle der: H. Peygamber din konusunda ayrıntılı bilgiler getirmiş, dünya konusunda da her zaman ve her şartta geçerli olan icmalî ve genel kuralları koymuştur. Mesela Şûranın meşruiyeti, ilim sahiplerine içtihat ve istinbat ederek çıkardıkları hükümlerde itaat edilmesi, kolaylaştırma kuralları, güçlüğün kaldırılması, zaruret prensipleri gibi.

[17] İbn el-Mâcişun; "Büyük âlim, fakih, Medine müftüsü Ebû Mervan Abdülmelik ibn el-İmam Abdilaziz İbn Abdillah ibn Ebi Seleme ibn el-Mâcişun et-Teymi" Teymlilerin azatlısıdır. Medinelidir. Mâlikî mezhebindedir, İmam Malik'in öğrencisidir. Az sayıda rivayeti olmasına rağmen hadiste sikadır/güvenilirdir. Gözleri âmâdır. Hicri 213 yılında, bir rivayete göre 214 yılında vefat etmiştir. (Tabakât İbni Sa'd, 5/442; el-Cerhu ve't-Ta'dil, 5/358; Tehzih et-Tehzib. 6/408; Şezeratü'z-Zehab, 2/28; Siyeru A'lami'n-Nubelâ, 10/359)

[18] Adiy ibn Ertae el-Fezari ed-Dimeşki, Ömer ibn Abdilaziz'in Basra valisidir. Yezid ibn Muhalleb'in oğlu tarafından bir toplulukla birlikte hapsedilerek hicri 102 yılında öldürüldü. (el-Cerhu ve't-Ta'dil, 7/3, Şezerat, 1/124; Tehzib, 7/164; Siyeru A'lami'n-Nubela, 5/53)

[19] Şeyh Reşid Rıza ta'likinde şöyle dedi: Bazı kimseler, H. Peygamber (s.a) zamanında mevcut olan bazı şeyleri terk etmek suretiyle dinde eksiltmeler yaptılar, bazı kimselerde olmiyan bazı şeyleri ilave yaparak, dinde bid'at çıkardılar ve aşırı gittiler. Bu sıratı müstakim üzere olan vasat ümmettir.

[100] Sâd: 26

[111] Kehf 28

[123] Kasas: 50

[133] Enam: 143

[144] En'am: 144

[153] En'am: 140

[161] Maide: 103

[172] Câsiye: 23

[181] Nîsa: 165

[191] İmam Şatibi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/57-64.

[201] Ali İmran: 7

[211] Bu hadisle ilgili olarak aşağıdaki rivayetlerin dipnotlarına bakınız.

[221] Buhari, K. Tefsir-Tefsiru Ali İmran, h.no:4548; Müslim, K. İlim, B. en-Nehy an ittibâi Mütüşabihil-Kur'an h.no: 2665; Tirmizi, K. Tefsir, Fi Tefsiri Sürati Âli İmran, h.no:2996; Ebu Dâvud, K. Sünnet, B. en-Nehy ani'l-Cidal ve't-Tibâil-Mütüşabih mine'l-Kur'an, h.no:4598.

Bu rivayetlerin hepsi lafızlarındaki küçük farklılıklara rağmen aynı manadadır.

[231] Ebû Umame- Büyük bir sahabidir. İsmi, Ebû Umâme el-Bâhili Sudad ibn Aclân'dır. Humus'a yerleşmiştir. İlim ve keramet sahibidir. H. Ömer Muaz ve Ebû Umame'den hadis rivayet etmiştir. Tabiinden pek çok kişi de kendisinden rivayette bulunmuştur. (Siyeru A'lami'n-Nubelâ, 3/359; el-Cerhu ve't-Ta'dil, 4/454; Meşahiru Ulemai'l-Emsar, 328; el-Bidaye ve'n-Nihaye, 9/73, Tehzib, 4/420; Şezerat, 1/96)

[261] Ali İmran: 105-107

[271] Bu hadisin lafzı, tahriri ve taliki müellifin, kitaba yazdığı mukaddimede mevcuttur

[281] Âli İmran: 105-107

[291] İsmail el-Kâdi: Büyük bir âlim, el-İmam el-Hafiz Şeyhu'l-İslam Ebu İshak İsmail bin İshak Ezdlilerin azatlısıdır. Basralıdır. Mâlikî mezhebindedir. Bağdat kadısıdır. Pekçok eseri vardır. Hicri 199 da doğmuştur. Küçüklüğünden itibaren ilme önem vermiştir. Fıkhi Ahmed ibn el-Ma'zil'den, hadisi çağdaşları gibi İbn el-Medîni'den almıştır. Pek çok kimse ondan rivayette bulunmuştur. el-Beğavi, es-Saffar, ibn Keyyan ve daha başkaları ondan rivayette bulunmuşlardır. H.282'de vefat etmiştir. (Siyeru A'lami'n-Nubelâ, 13/339; el-Cerhu ve't-Ta'dil, 2/158; el-Bidaye ve'n-Nihaye. 11/72; Şezerat. 2/178.)

[301] Abdülmelik ibn Mervan Halife, fakih, Ebu'l-Velid el-Emevi. Hicri 26 yılında doğdu. Sahabeden Hz Osman, Ebû Hureyre. Ebû Said ve diğerlerinden rivayette bulundu. Geniş bilgi sahibidir. Çok sayıda insan kendisinden hadis rivayet etmiştir. Babasından sonra Şam'ı, Mısır'ı daha sonra da Irak'ı ele geçirdi. Hicri 86 yılında yaklaşık 60 yaşlarında vefat etti, (Siyeru Alamin-Nubelâ, 4/2461 el-Bidaye ve'n-Nihaye, 8/260; Tehzib, 6/422, Şezerat, 1/97)

[311] el-Tahavi: Büyük âlim hâfiz-ı kebir Mısır diyarının muhaddis ve fakih Ebû Cafer Ahmed ibn Muhammed ibn el-Hanefi, Mısır bölgelerinden Tahâ kasabası sakinlerinden olup çok sayıda eseri vardır. Hicri 239 da doğmuştur. Hadis ve fıkhi ilimlerinde kendini göstermiş h.321 yılında vefat etmiştir. (el-Bidaye ve'n-Nihaye, 11/174; Şezerat, 2/288; Siyeru A'lâmin-Nubelâ, 15/27)

[321] Ali İmran: 106

[331] el-Âcurî: Örnek bir hadis imamıdır. Harenri Şerif şeyhidir. İsmi ve künyesi: Ebû Bekir Muhammed ibn el-Huseyn İbn Abdillah el-Bağdadi el-Acurri'dir. Pek çok eserin sahibidir. Çok doğru, hayırlı, âbid, zâhid, âlim ve sünnete bağlı bir kişidir. Hadiste sika dır/güvenilir. Hicri 360 yılında seksen yaşlarında Mekke'de vefat etmiştir (el-Bidaye ve'n-Nihaye, 11/270; Şezerat. 3/35; er-Risaletül-Müstadrafe, 42,43; Siyeru A'lami'n-Nubelâ, 16/133)

[341] Tâvûs: Ebû Abdurrahman Tavus ibn Keysan el-Fârîsi el-Yemeni el-Cündî, Yemen âlimi, örnek bir fıkıhçı ve hadiscidir. Hz. Osman'ın halifeliği döneminde doğmuştur. Zeyd ibn Sabit. Hz. Aişe. Ebu Hureyre ve diğer sahabelerden hadis dinlemiş, Atâ, Mücahid ve akrabası olan pek tabii ondan hadis nakletmiştir. İbn Abbas onun hakkmda: Sanırım cennetlikdir, demiştir. H.106'da vefat etmiştir, (el-Cerh ve'f Ta'dil, 4/500; Hilyetül-Evliya, 4/3; Tehzib, 5/8! Şezerat. 1/133; Siyeru Alamin-Nübola, 5/38)

[351] İbni Abbas: Abdullah ibn Abbas. Bu ümmetin en büyük âlimi, asrının fıkıhçısıdır, tefsirde imamıdır. Hz. Peygamber'in amcazâdesidir. Hicretten üç sene önce doğmuş, yaklaşık otuz ay Rasulullah'ın sohbetinde bulunmuştur. Rasulullah'tan ve Ömer, Ali, Muaz, Abdurrahman ibn Avf, Ebû Süfyan ve Ebû Zer gibi pek çok sahabiden hadis rivayet etmiştir. Tabiinden pek çok kişi de ondan rivayette bulunmuştur. Hicri 68 veya 67 de vefat etmiştir. Rivayete göre 71 yıl yaşamıştır. (Siyeru A'lami'n-Nubela. 3/3311 Tabakat ibn Sa'd, 2/365; el-Bidaye ve'n-Nihaye, 8/295; Tehzib, 5/276; el-Cerhu ve't-Ta'dil, 5/116; Hilyetül-Evliya, 1/314)

[361] Ali İmran: 7

[371] Necran Hıristiyanları, Yemen beldelerinden Necran'da oturan Hıristiyanlardır. Hz. Peygamber (S.A) Medine'de iken bunlar bir heyet halinde onun huzuruna çıkarak Hz. İsa hakkında onunla tartışmaya girdiler.

[381] Abide ibn Humeyd ibn Suheyb et-Teymi Ebu Abdurrahman el-Kûfi, el-Hizâ diye bilinir. Kendisi Humeyd ibn Mihran, A'meş, Yahya ibn Said ve daha başka kişilerden rivayette bulunmuş? İmam Ahmed, Sevrî, Ebû Şeybe'nin iki oğlu ve pek çok kişi kendisinden rivayette bulunmuşlardır. Sikadır/güvenilir doğrudur. Hicri 190 yılında 81 yaşında vefat, etmiştir. Tehzib, 7/71

[391] Humeyd ibn Mihran: Humeyd ibn Ebî Humeyd et-Tavil Ebû Ubeyle el-Basri. Babasının isminde ihtilaf edilmiştir. H.68'de doğmuştur. Enes ibn Mâlik, el-Hasen, Ebu'l-Mütevekkil, İkrime ve daha başkalarından hadis işitti; Asım ibn Behdele. Şube, İki Süfyan. İbn Cureyc. İbn

eserdir. Ebu Hanife h.150'de 70 yaşında iken vefat etmiştir. (Siyeru A'lami'n-Nubela, 6/3901 el-Bidaye ve'n-Nihaye, 10/107; Tehzib et-Tezhiz, 10/449; Şezerat, 1/227)

^[643] Atâ ibn Ebi Rabah: İmam, Şeyhu'l-İslam, Harem-i Şerif müftüsü, Ebû Muhammed el-Kuraşi, Mekkelilerin azatlısı, Âişe, Ümmü Seleme, Ebû Hureyre, İbn Abbas, İbn ez-Zübeyr gibi pek çok sahabiden ve Urve, İbn el-Hanefiyye ve Ubeyd ibn Umeyr gibi büyük tabiiilerden rivayette bulunmuştur. Mücahid, Ebu'z-Zubeyr Mataru'l-Verrak ve Eyyub es-Sahtiyani gibi pek çok kişi de ondan rivayette bulunmuştur. 115 yılında 88 yaşında vefat etti. (Siyeru A'lami'n-Nubela, 5/78; el-Cerhu ve't-Ta'dil. 6/330; Şezerat, 1/147)

^[644] Rum: 32

^[645] Rum:32

^[646] Ebu'l-âliye Rafi ibn Mihran, Kıraat İmami, hadis hafızı, müfessir ve büyük bir âlim, Ebu'l-Aliye er-Riyâhi el-Basri. Riyahoğullarından bir kadının azatlısı. Hz. Peygamber'in (s.a) zamanına genç bir yaşta iken yetmişmiş, Hz. Ebû Bekir'in hilafeti esnasında da müslüman olmuştur. Ali, Ömer, Ebu Zer, İbn Mea'ud ve pek çok sahabiden ders dinlemiştir. Kur'an'ı ezberlemiş ve Ubey ibn Kava Kur'an okumuştur. Güvenilir ve sağlamdır. 90 yılında vefat etmiştir. (el-Mearifi 454; el-Cerhu ve't-Ta'dil, 3/510; el-Hilye 2/2171 Tehzib 3/274; Şezerat, 1/202)

^[647] Hüd:119

^[648] Mutarrif ibn Abdillâh ibn eş-Şihhir. Örnek bir imamdır. Bir sahâbi olan babasından, Ali'den, Ammar'dan, Osman'dan, Aise'den, Muaviye'den ve pek çok sahabiden hadis almış, ondan da Hasen-ı Basri, Sabit. el-Bunânî, Katade, Gaylan ve daha pek çok kişi rivayette bulunmuştur. 86 yılında vefat etmiştir. (Hilye, 2/198; Tehzib, 10/173; el-Bidaye ve'n-Nihaye, 9/69; Şezerat. 1/110; Siyeru A'lami'n-Nubela, 4/187)

^[649] İkrime: Büyük âlim, hadisçi ve müfessir. Ebû Abdillâh el Kuraşi, İbn Abbasın azatlısı, İbn Abbas'tan, Aişe'den, Ebu Hureyre'den, İbn Ömer'den, İbn Amr'dan, Hz. Ali'den ve bazı sahabilerden rivayette bulunmuştur. Nehai, Şa'bi, İbn Dinar ve pek çok kişi de ondan rivayette bulunmuştur. 104 yılında vefat etmiştir. (el-Cerhu ve't-Ta'dil, 7/7; Hilye, 3/326; Tehzib, 7/263; Şezerat, 1/130; Siyeru A'lami'n Nubela, 5/12)

^[649] Mansûr ibn Abdurrahman el-Gaddâni: Ebû İshak es Subey'i, Âmir eş-Şa'bi, Hasan-ı Basri ve daha başkalarından rivayette bulunmuştur. el-Hakem el-Belhi, Şube ibn el-Haccac, Bişr ibn el-Mufaddal ve pek çok kişi ondan rivayette bulunmuştur. Hadiste sikadır/güvenilir. (Tehzib, 10/311)

^[671] Bu isimde bir yanlışlık var. Çünkü Buhari'de Amr'den, o da Mus'ab'dan rivayet etmiştir." İfadesi geçer. Doğrusu bu kişi Mus'ab ibn

Sa'd'dir. Biyografisi aşağıda verilecektir, (el Fethu'l-Bârî, 8/278)

^[721] "Şube onları fasıklar olarak isimlendirmişti." Cümlesi yanlıştır. Bu cümlelerin Buhari de geçen şekliyle doğrusu şöyledir: "Sa'd onları fasıklar olarak isimlendirmişti." Sa'd Mus'ab in babası olan Sa'd ibn Ebi Vakkas'tır. Büyük bir sahabidir. (el-Fethul-Bârî. 8/278) Bu hadisi Buhari, Kitabu't-Tefsir'de ve "De ki size yaptıkları işler bakımından en çok ziyana uğrayanları bildirelim mi?" âyeti babında rivayet etmiştir. Sözü edilen âyet Kehf Sûresi 103. âyettir.

^[721] Saîd ibn Mansûr: Şeyhu'l-Haram Ebû Osman el-Horasani el-Mervezi el-Mekki. Büyük âlim ve Kitabû's-Sünen isimli eserin müellifi. Horasan'da, Hicaz'da, Irak'da, Mısır'da. Cezire'de ve daha başka yerlerde Malik ibn Enes'ten, el-Ley's ibn Sa'd'den, Ebû Avane'den ve diğer insanlardan (hadis ve rivayet) dinledi. Ahmed ibn Hanbel, Ebû Sevr, Müslim, Ebû Dâvûd ve daha pak çok kişi ondan hadis rivayet etti. 227 yılında vefat etti. (Tehzib, 8914; Şezerat, 2/62; er-Risaletu'l-Mustadrafe, 34; Siyeru A'lami'n-Nubela, 10/586)

^[741] Kehf 104

^[751] Saf 5

^[761] Bakara: 27

^[771] En'am: 57

^[781] Maide: 95

^[791] Amr ibn el-Muhacir Bel ibn Ebi Müslim. İsmi Dinar el-Ensari Ebû Ubeyd ed-Dimişki (Ashabtan) Enes'i ve Vâile'yi gördü. Babasından ve Ömer ibn Abdulaziz'den yaptığı rivayetler vardır. Ömer ibn Abdilaziz'in koruma görevlisi idi (Gaylan el-Kaderi kıssasını bunun için o anlattı) Abbas el-Lahmi ve diğerlerinden de rivayette bulundu. Ondan rivayet, edenler ise kardeşi Muhananed, İbn el-Alâ, İbn Ayyaş ve diğerleridir. Sikadır, güvenilir. 74 yılında doğdu 139'da vefat, etti. (Tehzib, 8/107)

^[801] Gaylan İbn Enes el-Kelbi Ebu Yezid ed-Dimişki. Ömer ibn Abdilaziz, İkrime, Ebû Seleme ibn Abdirrahman, Kasım ibn Abdirrahman ve daha başkalarından rivayeti vardır. İbn Mâin'in dediğine göre kendisinden Evzâi rivayette bulunmuştur. (Tehzib, 8/252)

Gaylan, insanın fiillerinden hür olduğunu ve kadere bağımlı olmadığını iddia eden ve kaderin inkarına yönelik sözler söyleyen ilk kaderiyedir: Çeviren.

^[811] İnsan: 1-3

^[821] İnsan: 30-31.

^[831] Hişam ibn Abdilmelik ibn Mervan Ebu'l-Vehd el-Kuraşi. Emevi halifesidir. 70 yılında doğdu. 105 yılında halife oldu. 54 yaşında vefat edinceye kadar o makamda kaldı. (Tarihul-Taberi, 7/200; el-Bidaye Ve'n-Nihaye, 9/351; Şezerat, 1/163; Siyeru A'lami'n-Nubela, 5/351)

^[841] Abd ibn Humejd: Ebû Muhammed Abd ibn Humejd ibn Nasr el-Kissî (veya el-Keşşî). 170'de doğdu. Ali ibn Asım el-Vâsiti'den. Muhammed İbn Bişr el-Abdi'den, İbn Ebi Fudeyk'ten. Yezid İbn Harun'dan ve daha başkalarından rivayette bulunmuştur. Kendisinden de Müslim, Tirmizi, Buhari (talik yaparak) ve daha pek çok kişinin rivayeti vardır. 249 yılında vefat etmiştir. (Tehzib. 6/455; Şezerat. 2/120; Siyeru A'lâira'n-Nubela, 12/235)

^[851] İbn et-Tufeyl- Şeyhu'l-Müsned ve sikadır/güvenilir. Künyesi. Ebu'l-Kâsım Abdurrahman ibn Yusuf Hibetullah ibn Mahmud ibn Tufeyl ed-Dimişki. Önce Şam'da bulunmuş, sonra Mısır'a yerleşmiştir. Ehl-i tasavvuf. Şam'da Ebu'l-Muzaffer el-Feleki'den, Ebu'l-Mekârim İbn Hilâl den ve Ebû Tâhir es-Selefi'den (İskenderiye'de) ve daha pek çok kişiden sema (işitme) yoluyla hadis almış, kendisinden de el-Münziri, İbn Beleben, İbn el-Şirâzi ve daha başkaları hadis içilmişlerdir. 637 yılı zilhicce ayının dördünde "vefat etmiştir. (Siyeru A'la mi'n-Nubela. 23/43: Şezerat, 5/184)

^[861] İbn el-Revva; Abdullah İbn Evfâ el-Yeşkûri, İbn el-Kevvâ diye bilinir. Kendisi Haricilerden olup ehl-i Hak içine sızmış birisi idi. Bu sebeple Hz. Ali kendisini öldürtmüştü. (Bk. Tarihu't. Taberi. 1.4 ve 5. Ciltlerin muhtelif yerlerinde)

^[871] Süfyan es-Sevri: Şeyhu'l-İslâm. İmam, hafız, kendi zamanında ilmîyle âmil âlimlerin efendisi. İsmi ve künyesi Ebû Abdillâh es-Sevri el-Kufidir. Muctehiddir. Kitâbü'l-Câmi'in müellifidir. 97 yılında doğmuştur. Kulübü sitte müellifleri kendisinin rivayetlerini eserlerine almışlardır. Hocaları sayılmayacak kadar çoktur. Hatta sayılarının 600'den fazla olduğu söylenir. Kendisinden de yirmi binden fazla kişinin rivayette bulunduğu söylenir. 161 yılında vefat etmiştir. (Siyeru Alami'n-Nubela, 7/229! el-Cerhu ve't-Ta'dil. 1/55; 4/222; Meşâhiru Ulemai'l-Emsar. 169; Hilye. 6/356, 7/144; Tehzib, 4/111; Şezerat, 1/250)

^[881] Muhammed İbn Cubeyr İbn Mut'un. Künyesi Ebû Said. Büyük bir fakihdir. Babası büyük sahabilerden. Babasından, Ömer'den ve İbn Abbas'tan rivayetleri var. Çocukları Ömer, Said ve İbrahim ile Amr İbn Dinar, Zühri ve diğer Medinelilerin ondan rivayetleri var. Ömer İbn Abdilaziz'in, bir rivayete göre Abdülmelik'in hilafeti zamanında vefat etti. (Tehzib. 9/91: el-Bidaye ve'n-Nihaye. 9/18; Siyeru Alamin'Nubela, 4/544).

^[891] Kehf:104

^[901] Hadisin ibaresi Darimi'nin Sünen'inde, Mukaddime bölümünün 42. Babında 478 numaradadır. Hadis mürseldir ve zayıf olduğuna işaret edilmiştir.

^[911] Ankebut:51

- [139] Ebû Davut, K. Melâhim. B. el-Emri vcürNeHy, 4342 İbn Mâce. K. Fiten, B. et-Tesebbütü fil-Fitne-3957. Müsned-i Ahmed. 2/220. 221. Bunların hepsi Abdullah ibn Amr ibn el-As'tan rivayet edilmiştir.
- [140] Bu hadisi ayrıca Ahmed, Muaz ibn Cebel'den şu lafızlarla rivayet etmiştir: "*Şiâb'dan sakının, cemaate, halka ve mescide sarılın.*" Ahmed'in rivayetinde "*Şiâb nedir?*" ifadesi yoktur. (Müsned. 5/233. 243)
- [141] Bu hadisi bulamadım.
- [142] El-Velid ibn Müslim: Şamlıların âlimidir. Künyesi Ebu'l-Abbas ed-Dımskı'dir Ümeyye oğullarının azatlısıdır. Yahya ibn el-Haris ez-Zimâri ve Ali Said ibn Abdilaziz'den kıraat dersi aldı ve onlardan rivayette bulundu. Ayrına ibn Aclan, Sevr ibn Yezid. İbn Cüreyc ve daha başka kişilerden rivayetleri vardır. Leys ibn Sa'd. Bakıyye ibn el-Velid-ki bunlar da hocalarıdır- İbn Vehb. Ahmed ibn Hanbel ve daha pek çok kişi de ondan rivayette bulunmuşlardır. Çok yolculuk yapan, eser veren. Güvenilen, çok hadis ve ilme sahip olan büyük bir imamdır. 195 yılında vefat etmiştir. (el-Cerh ve't-Ta'dil. 9/16: Tehzib. 11/151; Şezerat. 1/344; Siyeru'l-A'lam. 9/211)
- [143] Kadı İyaz eş-Şifa isimli kitabında Abdullah İbn Muğaffel'den Rasulullah'ın şöyle söylediğini nakleder: "*.....Ashabıma sövmeyin. Kim ashabıma sövse Allah'ın ve bütün meleklerin laneti onun üzerine olsun.*" Onu şerh eden Molla Aliyyül-Kâri der ki: Taberanî, İbn Abbas'tan bu hadisin bir benzerini rivayet etti. Hakim de benzer bir hadis nakletti ve şunu da rivayet etti: "*.....Âhir zamanda ashabıma söven bir topluluk gelecektir...*" (Şerhu's-şifa, 5/520) Ebû Dâvud, K. Sünne. B. fi'n-Nehy an Sebbi Ashabi'r-Rasul, h.no:4658. Tirmizi, Ebvabü'l-Menakıb. Bâbu fi men salibe Ashabin Nebiy. h.no:4122. İbn Mâce, Mukaddime, Fadlu Ehl Bedr, h.no:161
- [144] Abdullah ibn el-Hasen ibn Ahmed ibn Ebi Şuayb, muhaddis ve edib. Uzun ömürlü, Bağdad'a yerleşti. Babasından, dedesinden. Ahmed İbn Abdilmelik'ten rivayette bulundu, ismail el-Hatbi, Ebû Ali es-Süfi, el-Âcurri, Ebu'l-Kasım efTaberâni ve daha pek çok kişinin de ondan rivayeti vardır, 206'da doğdu, 295'de vefat etti. (el-Bidaye ve'n-Nihaye, 11/107, Şezerat. 2/218: Siyeru Alami'n-Nübelâ. 13/536.)
- [145] Bu konuda İmam el-Leknevi'nin "el-Ecvibetü'l-Fâdila" isimli eserinde çok yararlı bir araştırma vardır. Abdul Fettah Ebû Gudsde'nin tahkik ve ta'lik ettiği bu eserini özellikle 36. sayfasından. 64. sayfasına, 218. sayfasından 238. sayfasına kadar bu konuyla ilgili bilgiler verilir. Eser 1984 yılında Kahire'de basılmıştır. Riyad'daki Reşid yayınevi ve Halep'teki Matbuati'l-İslamiyye yayınevi dağıtımını yapmaktadır.
- [146] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/85-98.
- [147] Buhari, K. Hudûd, B. Racmü'l Hubla fi'z-Zina, 6830. Müslim, K. Hudûd. B. Racmü's-Seyyib fi'z-Zina. Ebu Davud, K. Hudûd. B. fi'r-Racm, 4418. Tirmizi. K. Hudud. Mâ Cae fi Tahkiki'r-Racm Ahmed, Müsned. 1/23. 29, 36, 40, 43. 47, 50, 55. İbn Mâce, K. Hudûd, B. Recm, 2553.
- [148] Huzeyfe ibn el-Yemân. Sahabenin ileri gelenlerindedir, Rasulullah'ın (S.A) sırdaşıdır. Hicretin 36. yılında iyice ihliyarlanmışken Medâin'de vefat etti. (el-Cerhu ve't-Ta'dil, 3/256; el-Müstedrak, 3/379; el-Hilye, 1/270; Tehzib et/Tehzib, 2/219; Şezerat, 1/32; Siyeru A'lâm, 2/361)
- [149] Buhari, K. İ'tisam, B. el-iktidâu Bi Süneni Rasûlillah (S.A). h.no: 7282. Hafız ibn Hacer, Fethu'l-Bari'de, bu rivayette geçen "kurrâ" kelimesini "Kur'an ve sünnetin âlimleri" diye izah etmiştir. (13/271)
- [150] Belki de bu hadis, Ahmed'in müsnedindeki Feyruz ed-Deylemi'nin babasından, onun da Rasulullah'tan rivayet ettiği hadisten alınmadır. (Bk: Ahmed, Müsned. 4/232).
- [151] Hûd: 114
- [152] Bazı Râfizi grupları böyle inanıyorlardı.
- [153] Batniler ve aşırı tasavvufular böyle söylüyorlar ve onların kitapları Huzeyfe'nin (r.a) işaret ettiğine benzer şeylerle doludur. Bu, sahabilerin firasetini ve öneşisini gösterir.
- [154] Bununla, refah ve bolluk içinde evlerinde oturup ilim ve araştırma zahmetinde bulunmayan kişiler kastediliyor. (Şerhu's-Sünne, 1/178),
- [155] Tirmizi. K. ilim, B. Ma Nühiye anhu en Yukâle inde Hadisi Rasulillahi (s.a.), 2663. Ebû Davud. K. Sürme, B. fi Lüzümü's Sünne, 4605, İbn Mâce. Mukaddime. B. Ta'zimi Hadisi Rasulillahi (S.A) h.no:13. Dârimi. Mukaddime, B. es-Sünnetü Kâdiyetün alâ Kitabillahî, 586. Ahmed. Müsned. 47132. Hâkim. el-Müstedrek. K. İlim. 1/108. Hakim dedi ki: Bu hadis. Buhari ve Müslim'in şartlarına göre sahihtir. Ez-Zehabi de onu onayladı. El-Begavi bu hadisi Şerhu's Sünne'de nakletti: Kitabü'l-İman, Babu'l-İ'tisam bi'l-Kitabi ve's-Sünne, h.no: 100. Bu hadis hasendir, dedi.
- [156] Dârimi, Mukaddime, Babun fi Keraheti âhizi'r-Re'yi, 205.
- [157] Dârimi, Mukaddime, Babu Men Hâle'l-Futya ve Kerihet-Tenattu' Ve't-Tebeddu', h.no:142. Abdullah ibn Mes'ud'dan, İbn Mâce, Mukaddime, Fadlu'l-Ulemâi Ve'l-Hassu alâ Talebi'l-İlm, h.no:228. Ebu Umame'den (r.a.). ez'Zevâid'de şöyle denilir: Hadisin isnadında Ali İbn Yezid vardır. Cumhura göre bu kişi zayıftır. Rivayette "eskiye sarılız" denilirken, İslamın ilk dönemlerindeki nesillerin, sahabilerin ve onların peşinden gidenlerin sözlerine ve davranışlarına tâbi olun, onları alın, denilmek isteniyor. Kabe'yi Muazzamaya da tarihinin eskiliğine işaret etmek üzere "Beytü'l-Atik" denilmiştir. Sonradan gelen müslümanlar İslam'ın ilk dönemlerinde yaşayan insanların ilmine sarıldıkları müddetçe hidayet, üzere olurlar. (Bk. el-Lisan. 4/2798)
- [158] Belki de bu Hasan el-Basriye ait bir sözdür.
- [159] Dârimi, Mukaddime. Babun fi Kerahiyeti Ahzi'r-Re'y. 217
- [160] Kenzu'l-ummal, 1/219. h.no:1096; Said ibn Mansur, Sünen; Deylemi, Müsnedü'l-Firdevs (Bu ikisi İbn Mesud'dan rivayet etmişler. Râfi ve Kenzu'l Ummal ise Ebu Hureyre'den)
- [161] Ahmed, Müsned. 1/407.
- [162] Buhari, K. Farzu'l-Humma, B. Farzu'l-Humus, h.no:3093 (Hz. Fatıma'nın, babası Hz. Peygamberin mirası konusunda sorduğu bir soruya Hz. Ebû Bekir'in verdiği uzunca bir cevabın bulunduğu rivayetten alınmıştır.) Müslim, Kitabu'l-Cihad, B. Hukmu'l-Fey' (Bu rivayette de Buhari'deki gibi aynı kıssa anlatılır.) Ebû Davud, K. Haraç ve'l-İmare, Babu Safaya Rasulillah (s.a.). h.no: 2963. Müsned-i Ahmed, 1/6.
- [163] İbn el-Mübarek- Şeyhu'l-İslam, zamanının âlimi ve müttekilerin emiri. Abdullah ibn el-Mübarek ibn Vâdih Ebû Abdurrahman el-Hanzali, Aslı Türktür. Sonra Merv'lidir. Hadisçi. Mücâhid, gazi ve önemli bir şahsiyettir. 118'de doğdu. Hamid et Tavi, Âsim el-Ahvel, Hişam ibn Urve, Amer ve sayısız kişiden hadis dinlemiştir. Ma'mer ve Sevrinin hocaları, İbn Main. İbn Ebu Şeybe ve sayılamayacak kadar çok kişi kendisinden rivayette bulunmuştur. Hadisi hüccettir. Bunda icma vardır. 181 yılında vefat etti. (Siyeru A'lami'n-Nübelâ, 8/378; Meârif. 511; er-Cerhu ve't-Ta'dil, 5/1791 Hilyetü'l-Evliya, 8/162; Tehzib, 5/382...)
- [164] Abdullah ibn Mübarek bunu Zühd isimli kitabında babu Mâcâe fi'l-Fakri, h.no-578'de tarhiç etmiştir. Kitabı tahkik eden el-A'zami bu rivayetin garip olduğunu ve İbn el-Mübarekten başka kimse tarafından rivayet edilmediğini söyler.
- [165] Ahmed. Müsned. 2/83,400.
- [166] Zâriyat; 1.2 (Mealî şöyle dir: "*Tozdurup savuranlara, yükünü yüklenenlere... andolsun ki...*")
- [167] Subeyğ İbn İsl kıssasının tamamını İbn Hacer el-Askalani. el... İsâbe fi Temyizi's-Sahabe. E.5, sh.168'de sâd harfinde rivayet eder. Müellif onu burada özetleyerek anlatmıştır. Doğrusu Suheyğ, el-Isabe'de ve Sünen-i Darimi'de anlatıldığına göre ölmeden önce tövbe etmiş ve tutumundan vazgeçmiştir. (Darimi, Mukaddime, Babu men Habe'l-Fütya ve Kerihet-Tenattu' ve't-Tebeddu', 144. 148) Darimi bu rivayetinde Subeyğ'in şu sözünü nakleder Ey Mü'minlerin Emiri, kafamda bulduğum dayak izinin gitmesi sana yeter. Bu, onun tövbesine işaret, ikinci rivayette onun güzelce tevbe ettiği ve Hz. Ömer'in insanlara onunla oturmaları için izin verdiği açıkça ifade edilir.
- [168] Abdullah ibn el-Mübarek. Kitabü'z-Zühd, Babu Fi Lüzümü's-Sünne, s.21. Ebû Nuaym'in rivayet ettiği nüshada, Mervezi'nin İbn el-Mübarek'ten yaptığı rivayete ilave olarak zikredilir. Kitabü'z-Zühd'ü tahkik eden el-A'zami der ki: Ebu Nuaym, el-Hilye isimli eserinde bunu müellifin Rabi'den. onun da Ebu'l-Âliye'den rivayet ettiği yolla rivayet eder. (Bk. Hilye, 1/252 Ben Hilye'ye baktım ve onun dediğini orada gördüm.)

- [209] Ebû Bekir et-Tirmizi: İmam, hafız, arif ve zahit, Ebu Abdillâh Muhammed ibn Ali ibn el-Hasen el-Hakim et-Tirmizi, Onun biyografisini yazanlar Ebû Bekir diye bir künyesinden söz etmemişlerdir. Fakat Ebû Abdillâh diye zikretmişlerdir. Sadece Şârâni onu Ebû Bekir künyesiyle artmıştır. Babasından, Kuteybe ibn Sa'd'den, Ali ibn Hucr'dan, Süfyan ibn Veki'den ve diğer kişilerden hadis nakletmiştir. Yahya ibn Mansur el-Kâdi, el-Hasen ibn Ali ve Neysabur'un diğer şahsiyetleri kendisinden hadis nakletmişlerdir. Yolculuklar yapan, marifet sahibi, pek çok esere imza atan faziletli kişi. Ancak "Hatmü'l-Velayet" isimli kitabından dolayı ilim adamları kendisini terk etmişlerdir. Vefat tarihini zikretmemişlerdir. (Siyeru'l-Alam, 13/439; Hilye, 10/233; Tabakatü's-Şârâni, 1/86)
- [210] Ebu'l-Hasan el-Verrak: Ebu'l-Hasen Muhammed ibn Said el-Verrak Sofiyenin büyük Şeyhlerinden birisidir. Alim ve fıkıhçıdır, kelamcı filozoftur. 310 yılından önce vefat etmiştir. (Tabakatü's-Şârâni, 1/87)
- [211] İbrahim el-Kımar: Kımar değil, Kısaradır. İbrahim ibn Abdillâh ibn Ömer ibn Ebi'l-Hayberi. Künyesi Ebu İshak el-Absi el-Küfidir. Muhaddistir, uzun yaşamıştır. Doğruluk sahibidir. Veki ibn el-Cerrah, Cafer ibn Avn, Abdullah ibn Musa, Abbas ibn el-Velid ve daha pek çok kişiden hadis dinlemiştir. Ebu'l-Hasen el-Esvâri, Ali ibn Abdirrahman ibn Mâti, Kasım ibn Esba ve diğerleri ondan hadis nakletmişlerdir. 279 yılında Küfe'de vefat etmiştir. (Siyeru'l-A'lam, 13/41; Tabakatü's-Şârâni, 1/87)
- [212] Ebû Muhammed es-Sekâfi ismi, kitabı kaleme alanların dediği gibi değildir. Doğrusu Ebû Muhammed Abdülvehhab'dır. Ebu Muhammed künyesidir. İsmi Abdülvehhab ibn Abdümeccid ibn es-Salt ibn Abdillâh ibn Hakem ibn Ebi'l-As es-Sekafi el-Basridir. 108 yılında doğmuştur. Eyyub, Humeyd, Yunus ibn Ubeyd ve Cafer ibn Muhammed gibi kişilerden hadis rivayet etmiştir. Ahmed, İshak, Yahya, Ali ve daha başka kişiler de ondan hadis nakletmişlerdir. Sikadr, fakat son zamanlarında biraz karıştırmıştır. 194 yılında vefat etmiştir. (Siyeru'l-A'lam, 9/238; el-Cerhu ve't-Tadil, 9/71; el-Meârif, 514; Meşâhiru Ulemâ'il-Emsar, 1269; Tehzib, 6/449; Şezerat, 1/340)
- [213] İbrahim ibn Seyban: O bir tasavvuf şeyhidir. Künyesi ve ismi- Ehû İshak İbrahim ibn Şeyban el-Kırmîsini'dir. İbrahim el-Havas ve Muhammed ibn İsmail el-Mağribî ile arkadaşlık yapmıştır. Ali ibn el-Hasen'den hadis rivayet etmiştir. Fühûhî Ebû Zeyd el-Mervezi. Muhammed ibn Abdillâh er-Râzi ve diğerleri ondan rivayette bulunmuşlardır. 337 yılında vefat etmiştir. (Siyeru A'lami'n-Nübelâ, 15/392; Hilye 10/361; el-Bidaye ve'n-Nihaye, 11/234; Şezerat, 2/334)
- [214] Ebû Abdillâh el-Mağribî Muhammed ibn İsmail el-Mağribî, İbrahim el-Havas ve İbn Şeyban'ın hocasıdır. 120 sene yaşamıştır. 279 yılında vefat etmiştir. (Tabakatü's-Şârâni, 1/79)
- [215] İbrahim el-Havas İbrahim ibn İsmail el-Havas Ebû İshak. Tasavvuf büyüklerindedir. Cüneyd ve Sevri'nin arkadaşlarıdır. Tasavvufçular arasında önemli bir mevki vardır. 291 yılında-Rey Camii'nde karın hastalığından vefat etti. Şârâni ondan ilginç hikayeler anlatır ki, bunların aslı yoktur. (Tabakatü's-Şârâni el-Kübrâ 1/83. er-Risaletü'l-Kuşeyriyye, 40)
- [216] Abdillâh ibn Menâzil: Ebû Muhammed Abdillâh el-Menâzil. Hamdun el-Kısarın arkadaşlarıdır. Âlimdir. Pek çok hadis yazmıştır. 329 veya 330 yılında Neysabur'da vefat etmiştir. (Siyeru A'lami'n Nubelâ, 15/297; Tabakatü's-Şârâni, 1/92, el-Kuşeyriyye, 44)
- [217] Ebû Bekir ibn Sa'dan: Ebû Bekir Ahmed ibn Muhammed ibn Sa'dan. Aslen Bağdatlıdır. Cüneyd ve Sevri ile arkadaşlık yapmıştır. Tasavvuf şeyhleri içinde Şer'i ilimleri en iyi bilenlerdendir ve bu konuda öncüdür. Güzel konuşur. Vefat tarihini bulamadım. (Tabakatü's-Şârâni el-Kübrâ 1/100)
- [218] Ebû Amr ez-Zeccâci: Ebû Amr Muhammed ibn İbrahim ez-Zeccâci. Aslen Neysâburludur. Cüneyd, Sevri ve Ebu Osman ile beraber olmuştur. Mekke'ye girmiş ve Mekke şeyhi oluncaya kadar orada kalmıştır. 348 yılında Harem-i Şerifte vefat etmiştir. (Tabakatü's-Şârâni, 1/101; er-Risâletü'l-Kuşeyriyye, 48)
- [219] İsmail bin Muhammed es-Sülemi: Müellifin isimlendirdiği gibi değil, Ebû Amr İsmail ibn Necid es-Sülemi en-Neysâbüridir. Sofidir. Bir cemaatin büyüğüdür. Örnek bir insandır. Muhaddistir, Neysâbur Şeyhidir. Rabbani bir âlimdir. 272 yılında doğmuştur. Ebû Müslim Elekci, Abdillâh İbn Ahmed ibn Hanbel ve Muhammed ibn Eyyub el-Beceli gibi pek çok kişiden hadis dinlemiştir. Torunu Ebu Abdurrahman es-Sülemi, Ebû Abdillâh el-Hâkim, Ebû Nasr es-Saffâr ve diğerleri ondan hadis nakletmişlerdir. 365 yılında 93 yaşında vefat etmiştir. (Siyeru'l-A'lam, 16/146; Tabakatü's-Şârâni, 1/103; el-Bidaye ve'n-Nihaye, 11/88, Şezerat)
- [220] Ebu Osman el-Mağribî: Örnek bir imam. Kayravanlı tasavvuf şeyhi. Neysabur'a yerleşti. Tarikatindeki tasavvuf şeyhlerinin en başta geleni. Keramet ve hal sahibi. Yolculuklar yaptı, haccetti ve bir müddet orada kaldı. Mısır ve Şam'ın şeyhleriyle görüştü. 373 yılında vefat etti. (Siyeru A'lami'n-Nübelâ, 16/320; el-Bidaye ve'n-Nihaye, 1/302; Şezeratü'z-Zehab, 3/81; el-Kuşeyriyye, 50; eş-Şârâni, 1/104)
- [221] Talâk: 1
- [222] Ebû Yezid el-Bestâmi; Arifler sultanı, Ebû Yezid Tayfur ibn İsa el-Bestâmi. Bir zâhid. Çok az rivayette bulundu. Faydalı sözleri, aynı zamanda güzel ve hoş nükteleri var. Ondaki problemli bazı şeyler de geldi fakat bunların ondan mı kaynaklandığı veya bunları kendinden geçirmiş bir haldeyken mi söylediği belli değildir. 261 yılında vefat etmiştir. (Siyeru A'lami'n-Nübelâ, 3/86; Hüye, 10/33; el-Bidaye ve'n-Nihaye, 11/35; Şezerat 2/1431 el-Kuşeyriyye, 23; eş-Şârâni, 1/65)
- [223] Bid'atçı olduğu ve üstelik Cuma ve cemaate gelmediği, İslâmî sembollere ve ibadetlere göstermediği halde bir şahsı, veli diye nitelendirmek çok çirkin bir kandırmacadır.
- [224] Ebû Süleyman e-d-Dârâni- Büyük bir imam, çağının zahidi. Ebû Süleyman Abdurrahman ibn Atıyye el-Ansi ed-Dârâni. 140'larda doğdu. Süfyan-es-Sevri, Ebu'l-Eşhed el-Utaridi, Alkame ibn Suveyd ve daha başka kişilerden rivayette bulundu. Ondaki öğrencisi Alimed ibn Ebi'l-Havari. Hâşim ibn Hâlid, Humeyd ibn Hişam ve diğer kişiler rivayete etmiştir. Sünnet ve hikmet sahibi bir kişidir. 215 yılında vefat etmiştir. (Siyeru'l-A'lam, 10/182, el-Cerhu ve't-Tadil, 5/214; el-Hilye, 4/254; el-Bidaye ve'n-Nirhaye, 10/255; Şezerat, 2/13; Tabakatü's-Şârâni, 1/68, er-Risaletü'l-Kuşeyriyye, 25)
- [225] Ahmed ibn Ebi'l-Havâri: İmam, hafız, Örnek insan, Şamlıların şeyhi. Ehu'l-Hasen es-Sâlebi el-Ğatafâni ed-Dimeşki. Zahit. Büyük bir âlim. Aslen Küfeli. Süfyan ibn Uveyne'den, Abdullah ibn İdris'ten, Ebû Muaviye'den, Velid ibn Müslim'den ve diğer şahıslardan hadis rivayet etmiş" tir. Ondaki da Seleme ibn Şebib. Ebû Zur'a ed-Dimeşki, Ebû Zur'a er-Râzi, Ebû Dâvud, İbn Mâ-ce gibi şahıslar hadis rivayet etmiştir. Alimlerin çoğunluğuna sîkâ kabul edilmiştir. Şamlılar için bereketli bir yağmur gibidir. 246 yılında vefat etmiştir. (el-Cerhu ve't-Ta'dil, 2/47; Hilye, 10/5; Tehzib, 1/49; Şezerat, 2/110; el-Kuşeyriyye, 28; eş-Şârâni, 1/70; Siyuru'l-A'lam, 12/85)
- [226] Ebu Hafis el'Hattat: Örnek bir imam. Rabbani bir âlimdir. Horasan şeyhi. Ebu Hafis Amr ibn Selim en-Neysâbüri Zahit. Fıkıhçı Hafis ibn Abdirrahman'dan rivayette bulunmuştur. Öğrencisi Ebû Osman el-Hayri, Ahmed ibn Hamdan, Hamdun el-Kısar ve bir grup insan kendisinden rivayette bulunmuştur. Sünnete bağlıdır. Bid'ate ve bidatçilere karşı çok sert bir tavır takınmıştır. 264 yılında vefat etmiştir. (Siyeru A'lami'n-Nübelâ, 12/510; el-Cerhu ve't-Ta'dil, 6/235; Hilye, 10/229; Sezer at, 2/150; el-Kuşeyriyye, 28; Tabakatü's-Şârâni 1/70).
- * Havatır: Aklına gelmek, hatırlamak, içine doğmak anlamındaki hatur kökünden türeyen hatur kelimesinin çoğulu olup insanın iradesi dışında zihnine gelen iyi ve kötü düşünceleri ifade eder. (Çeviren)
- [227] Hamdun el-Kısar: Bir tasavvuf şeyhidir. Ebû Salih Hamdun ibn Ahmed Ammara en-Neysâbüri. İyilik ve takvada, şeriate bağlılıkta örnektir. İbn Bekar, İbn Rahaveyh ve daha pek çok kişiden hadis dinledi. Asker ibn el-Husayn ve el-Haddad'la beraber oldu. Oğlu Ebu Hamid el-A'meş. Mekki ibn Abdan, İbn Hamdan ve daha başka kişiler de ondan rivayette bulundu. 271 yılında vefat etti. (Siyeru'l-A'lam, 13/501 Hilyetü'l-Evliya, 10/231; er-Risaletü'l-Kuşeyriyye, 30; Tabakatü's-Şârâni, 1/71)
- [228] Cüneyd'in bu güzel sözlerini İmam Zehebi Siyuru'l-A'lam, 14/66'da ve Ebû Nuaym Hilye'de 10/255'de zikrederler.
- [229] Ebû Osman el-Hîri: İmam Şeyhu'l-muhaddis, vaiz, örnek insan, şeyhülislam, Ebû Osman Said ibn İsmail ibn Said ibn Mansur en-Neysâbüri el-Hîri es'Sûfi. 230 yılında Rey'de doğdu Muhammed ibn Mukâtil er-Râzi, Musa ibn Nasr, Humeyd ibn Rabi gibi pek çok kişi ondan rivayette bulundu. Devamlı hadislerle meşgul oldu ve onunla ilgili her şeyi sonuna kadar yazdı. Ebû Ömer ibn Nasr, iki oğlu Ebû Bekir ve Ebu'l-Hasen ve daha pek çokları ondan rivayette bulundular. Sünnete çok bağlı idi. İlim adamlarına saygısı vardı. (Siyeru'l-A'lam, 14/62; Hilye, 10/244; el-Bidaye ve'n-Nihaye, 11/115; Şezerat, 2/230)
- [230] Ebu Osman el-Hîri'nin bu ve diğer sözleri için bak: Siyuru'l-A'lam, 14/63; Hilye, 10/244"246

^[231] Nûr:54.

^[232] Ebu'l-Hasen en-Nûri; Metinde Nevevi diye yazılmış, fakat doğrusu en-Nûridir. İsmi Ahmed ibn Muhammed el-Horasâni el-Beğavi'dir. Irak'ta bir cemaatin şeyhidir. Hakikatın inceliklerine vâkıftır. Tasavvuftaki sapmalarla ilgili güzel sözleri vardır. Seriyi Sekati ve diğer mutasavvıflarla beraber olmuştur. Cüneyd kendisine saygı göstermiştir, fakat dimağı bozulunca kendisine aemıştır. 295 yılında vefat etmiştir. (Siyeru'l-A'lam, 14/70; Hilyetü'l-Evliya, 10/249; el-Bidaye ve'n-Nihaye, 11/106; Kuşeyriyya, 33; Tabakatü's-Şârâni, 1/74)

^[233] Muhammed ibn el-Fadl el-Belhi- Büyük bir imam zahit ve âlim. Şeyhul islam Ebû Abdillâh Muhammed ibn el-Fadl ibn el-Abbas el-Belhi el-Vaiz. Ahmed ibn Hadraveyh el-Belhi ile beraber olmuştur. Dünyada Kuteybe ibn Said'den en son hadis rivayet edendir. Muhammed ibn Mehdi de hocaların dan dır. İsmail ibn Necd, İbn Amreveyh, Muhammed ibn Mekki en-Neysâbüri gibi kişiler ondan rivayette bulunmuşlardır. 317 yılında vefat etmiştir (Siyeru'l-A'lam, 14/523; Hilye, 10/232; el-Bidaye ve'n-Nihaye, 11/167; Şezerat, 2/282; er-Risaletü'l-Mustadrafe, 21; Kuşeyriyye 35)

^[234] Müellifin zamanındaki -hicri 8. asırda- tasavvufçuların durumu bu ise zamanımızdaki tasavvufçuların durumu nicedir? Allah'tan esenlik ve iyilik isteriz.

^[235] Şah el-Kirmanî: Ebû'l-Fevâris Şah ibn Şücâ' el-Kirmâni. Meliklerin soyundandır. Ebû Turab en-Nahsebî ve Ebû Ubeyd el-Busri ile beraber olmuştur. Takva ve vera' sahibi bir kişidir. 300'den biraz önce vefat etmiştir (er-Risaletü'l-Kuşeyriyye, 37; Tabakatü's-Şârâni, 1/77)

^[236] Ebû Said el-Harraz: Bir tasavvuf şeyhidir. Ebû Said el-Harraz Ahmed ibn İsa el-Bağdâdi... İbrahim ibn Beşşar ve Muhammed ibn Mansur et-Tûsi'den ders almıştır. Mısırlı vaiz Ali ibn Muhammed, AH ibn Hafş er-Râzi, Muhammed ibn Ali el-Kettani ondan rivayette bulunmuştur. Seriyi Sekâti ve Zunnûn-u Mısri ile beraber olmuştur. Hikmetli sözleri ilginç nükteleri ve latif kerametleri vardır. Fakat dalâlet ehlinin din haline getirdikleri ve sarıldıkları şatahâtı da vardır. 286 yılında vefat etmiştir. (Siyeru A'lami'n-Nubelâ, 13/419; Hilye, 10/236; el-Bidaye, ve'n-Nihaye, 11/58; Şezeratü'z Zeheb, 2/192; el-Kuşeyriyye, 38; Tabakatü's-Şârâni, 1/78)

^[237] Bak: Siyeru A'lami'n-Nubelâ. 13/420.

^[238] Ebu'l-Abbas ibn Ata: Zâhid ve âbiddir. İsmi Ebu'l-Abbas Ahmed ibn Muhammed ibn Sehl ibn Atâ el-Bağdâdi. Yusuf ibn Musa el'Kattan'la birbirlerinden rivayette bulunmuşlardır. Muhammed ibn Ali ibn Hubeys'ten de rivayette bulunmuştur. 309 yılında vefat etmiştir. (Şezeratü'z-Zehab, 2/257; el-Kuşeyriyye, 40; Tabakatü's-Şârâni, 1/81)

^[239] Bünan el-Hammal: imam, muhaddis, zâhid ve şeyhu'l-İslâm. Ebu'l-Hasan Bünan ibn Muhammed ibn Hamdan ibn Said el-Vâsiti. Mısır'a yerleşti. İbadetiyle darb-ı mesel oldu. Hasan ibn Muhammed ez-Zaferâni, Hasan ibn Arafê, Hamid ibn er-Rabi' gibi kişilerden rivayette bulundu. İbn Yunus, el-Hasen ibn Raşik, Ebû Bekir ibn el-Mukri gibi kişiler de ondan rivayet ettiler. Çok değerli bir insandı. Devletten hiçbir şey kabul etmedi. Avam ve havas arasında büyük bir saygınlığı vardı. 310 yılında vefat etti. (Siyeru'l-A'lam, 14/488, Hilye, 10/324. el-Bidaye ve'n-Nihaye, 11/158; Şezerat, 2/271; el-Kuşeyriyye, 40; Tabakatü's-Şârâni. 1/84.)

^[240] Ebu Hamza el-Bağdâdi: Şeyhler şeyhidir. Ebû Hamza Muhammed ibn İbrahim el-Bağdâdi es-Süfi. Bişr el-Hafî ve İmam Ahmed ile ve Seriy ibn el-Muğallis ile arkadaşlık yapmıştır. Kıraate âşinâdır. Savaşlara katılmıştır. Ancak bazı sözleri ve bazı hallerinde sapmalar vardır. Kendisini tanıyanlar bunları tevîl etmişlerdir. 289 yılında vefat, etmiştir. (Siyeru'l-A'lam. 13/165; Hilye. 10/320; el-Kuşeyriyye. 41; Tahakatü's-Şârâni, 1/85.)

^[241] Âli İmran:31.

^[242] Mîmşad ed-Dineveri: Tasavvuf şeyhlerinin büyüklerindedir. 299 yılında vefat etmiştir. Müellifin onun sözlerinden naklettiği bu söz, biyografisini anlatan kaynaklarda zikredilir (Hilyetü'l-Evliya, 10/353; el-Kuşeyriyye, 42; Tabakatü's-Şârâni. 1/87)

^[243] Ebû Ali er-Rûzbâri: Bir tasavvuf şeyhidir. İsmi Ahmed ibn Muhammed ibn el-Kâsım ibn Mansur er-Rûzbârî'dir. Mısır'a yerleşti, Cüneyd, Ebu'l-Huseyn en-Nûri, Ebû Hamza el-Bağdâdi ve diğer sofilerle arkadaşlık yapmıştır. Mes'ud er-Ramli, İbrahim el-Harbi, fıkıhçı İbn Süreyc'den rivayette bulunmuştur. 322 yılında vefat etmiştir.(Siyeru'l-A'lam, 14/535; Hilye,10/356; el-Bidayeve'n-Nihaye,11/180 Şezerat,2/296. el-Kuşeyriyye, 44; Şârâni. 1/91.)

^[244] Ebû Yakub en-Nehrecûri: O, bir üstat ve ariftir. Ebû Yakup İshak İbn Muhammed es-Süfi en-Nehrecuri, Cüneyd ve Amr ibn Osman el-Mekki ile arkadaşlık etmiştir. 330 yılında Mekke'de vefat etmiştir. (Siyeru'l-A'lam. 15/232; el-Bidaye ve'n-Nihaye, 11/193; Şezerat. 2/316; Tabakatü's-Şârâni, 1/135. el-Kuşeyriyye, 45)

^[245] Bendar ibn el-Hüseyn: bir tasavvuf şeyhidir. Örnek bir insandır. Künyesi Ebu'l'Hüseyn eş-Şirâzidir. Errecan'a yerleşmiştir. Sibli ile arkadaşlık yapmıştır. İbrahim ibn Abdissamed'den bir hadis nakletmiştir. Mal mülk sahibidir. Onları hayır yolunda harcamıştır. Züht hayatı yaşamıştır. Kelam ve cedel ilmine sahiptir. 353 yılında vefat etmiştir. (Siyeru Alami'n-Nübelâ, 16/108, Hilye. 10/384; Tebyinu Kezibi'l-Müfteri, 179-181; Tabakatü's-Şârâni, 1/103; Kuşeyriyye. 49)

^[246] Ebu Bekir et-Tamistâni: Çok değerli ve mevkii yüksek bir tasavvuf şeyhidir. İbrahim ed-Debbağ ve daha haşka kişilerle arkadaşlık yapmıştır. 340 yılında vefat etmiştir. Belki de müellif onun bu sözünü biyografisinin geçtiği kaynaklardan nakletmiştir (el-Kuşeyriyye. 49; Tabakatü's-Şârâni. 1/104)

^[247] Ebu l-Kasım en-Nasrâbâzi: O bir imam ve muhaddistir. Örnek bir insandır. Vaizdir. Tasavvuf şeyhidir. Künyesi ve ismi: Ebu'l-Kasım İbrahim ibn Muhammed ibn Ahmed ibn Mahmuyeh el-Horasani en-Nasrâbâzi, Nasrâbâz, Neysabur'da bir bölge ismidir. Ebu'l-Abbas es-Serrac; İbn Huzeyme. Ahmed ibn Abdüvâris ve Horasan, Şam, Hicaz, Irak ve Mısırda çok sayıda kişiden hadis dinlemiştir. el-Hakim, es-Sülemi, Ebû Hazim el-Abdevi ve bir grup insan da ondan rivayette bulunmuştur. Bununla beraber pek çok yanlışları ve sürçmeleri de vardır. Bazıları bunları tevîl ederler. 365 yılında Mekke'de vefat etmiştir. (Siyeru A'lami'n-Nübelâ. 16/263; Şezerat. 3/58; Kuşeyriyye. 50; Tabakatü's-Şârâni, 1/105.)

^[248] Bu haber Siyeru A'lamîn-Nübelâ 16/265'de geçer.

^[249] İmam Şatîbi, el-l'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/113-126.

^[250] İbn el-Mübarek, Zühd, s.446. Ben bunun tafsilatını İbn Abdilber'in Câmiu Beyâni'l-İlm isimli Kitabının "Allah'ın dininde bir esasa dayanmaksızın, rey, zan ve kıyas ile konuşmanın kötülenmesi halikında gelen deliller" bölümünde c.2,s.133'de gördüm. Bu hadisi Kenzu'l-Ummal müellifinin 1/210. no-1058'de belirttiğine göre Taberani, el-Kebir'de Avf ibn Mâlik'den rivayet etmiştir.

^[251] İbn Abdilber Câmiu Beyani'l-İlim, 2/135.

^[252] İbnu'l Mübarek, Kitabü'z-Zühd, Babu Mâeâe fi Kabz'l-İlim s.281 de gördüğüm bu rivayet İbn Mes'ud'un bir sözüdür. Buna göre mevkuf bir rivayettir. Tabkikli nüshada 815. Sahifededir. Bu sebeple muhakkiki el-A'zamî der ki: Diğer nüshada: onlara ilim küçüklerinden yani bid'atçilerden gelir, ilavesi vardır.

^[253] İbn Abdilber. Câmiu Beyâni'l-İlim. 2/135.

^[254] a.g.e 2/135

^[255] a.g.e 2/135

^[256] a.g.e 2/135. İbn Abdilber burada İbn Ebi Davud'un sünnet hakkındaki şu beytini zikreder: Bana kişilerin reylerinden bahsetme. Peygamberin sözü daha temiz ve daha açıklayıcıdır.

^[257] İbn Abdilber. Câmiu Beyâni'l-İlim, 2/136

^[258] a.g.e 2/136

^[259] a.g.e 2/136

^[260] a.g.e 2/136

^[261] a.g.e 2/137

^[262] a.g.e 2/137

^[263] İbn Abdilber: Câmiu Beyâni'l-İlim, 2/135.

Mahled ve diğer bir grup rivayette bulundu. Endülüs'te ilim adamlarından hiç kimsenin ulaşamadığı bir saygınlığa ve büyük bir mertebeye ulaştı. 234 yılının Recep ayında vefat etti. (Siyeru A'lami'n-Nübelâ. 10/519; Tehzibü't-Tehzib. 11/300; Şezerat, 2/82; Şeceratü'l-Nür ez-Zekiyye. 63, 64)

^[289] Bakara: 213.

^[290] Yunus: 19.

^[291] Âli İmran: 103

^[292] Âli İmran: 102

^[293] Hac: 78

^[294] Kenzul Ummal el, s.219'daki 1102 nolu: "*Kim bid'atçıye saygı gösterirse...*" hadisi Taberâni. el'Kebir'de ve Said ibn Mansur, Sünen'inde; Kenzul Ummal, C.I, s.222'deki 1123 nolu: "*Kim saygı göstermek için bid'atçıye doğru giderse.*" hadisini ise Taberâni, el-Kebir'de. Ebu Nuaym da Hilye'de rivayet etmiştir.

^[295] Bunun aynısı Müsned'de Gadîf ibn el-Hâris'ten rivayet edilmiştir. Yine bunun aynısını Taberani el-Kebirde Tim Abbas'tan rivayet etmiştir. Ayrıca Said ibn Mansur Sünen'de Gadîf ibn el'Haris'ten rivayet etmiştir. Bk: Kenzul-Ummal, 1/219, no:1098. 1099, 1100.

^[296] Bu rivayetler hakkında da aynı kaynaklara bakınız.

^[297] Bu rivayetler hakkında da aynı kaynaklara bakınız.

^[298] Bu rivayetler hakkında da aynı kaynaklara bakınız.

^[299] Ali İmran: 86, 87

^[300] Bakara: 159.

^[301] Ali İmran: 3/105

^[302] Enam: 6/153

^[303] Rum: 30/32

^[304] En'am: 6/159.

^[305] Amr ibn Ubeyd: Mutezilenin büyüklerinden ve onların ilkidir. Künyesi Ebû Osman el-Basridir. Zahid ve âbidir. İnsanlardan pek çok kişiyi özellikle Mansur gibi idarecileri etkiledi. Halife Mansur onu kendisine yakınlardan saydı. Ebu'l-Aliye ve Hasan'ı Basri'den rivayette bulundu. İki Hammad, İbn Uyeyne ve el-Kattan da ondan rivayet ettiler. el-Kattan daha sonra onu kaderi inkar ediyor iddiasıyla terketti. 143 veya 144 yılında Mekke yolunda vefat etti. (Kitabu'l-Mecrûhin, 2/69; el-Bidaye ve'n-Nihaye, 10/73; Tehzib et-Tehzib, 8/30; Şezerat. 1/2101 Siyeru A'lami'n-Nübelâ. 6/104)

^[306] Muaz ibn Muaz: İmam. hafız ve Kadî. İbn Nasr ibn Hassan et-Temimi Ebu'l'Müsenna el-Anberi el-Basri. Süleyman et'-Teymi'den, Eş'ar ibn Abdil melik'ten, Avf el-A'râbi'den, Humeyd et-Tavil'den, Sevri'den ve daha pek çok kişiden rivayette bulundu. Ondandır Ahmed. İshak, Yahya, Ali, Bendar, İbn Ebi Şeyhe ve daha pek çok kişi rivayet etti. Sikadır, sağlamdır, hadis ilminin yüz akıdır. Harun Reşid tarafından Basra kadılığına getirilmiş, sonra azledilmiştir. 196 yılında vefat etmiştir. (Siyeru'l-A'lam, 9/54; el-Mearif. 512: el-Cerh ve't-Ta'dil, 8/248; Tehzili. 10/194; Şezerat, 1/345; Meşâhiru Ulemâil-Emsar, 1270)

^[307] Osman. 3. Râşit halifedir. Amr ibn Ubeyd'in bu sözü apaçık sünneti bir inkardır. Sahibini helake götürmesinden korkulur. Çünkü sahih hadiste de bildirildiğine «öre Peygamberin sünnetimi fin sonra râşit halifelerin sünneti de bizim için sünnettir: "Benim sünnetime ve benden sonraki râşit halifelerimin sünnetine sarlımız. Onlara azı dışleryinizle yaparsınız." Bu hadis ve onunla ilgili dipnot daha önce geçti

^[308] Semûra ibn Cündüb ibn Hilal el-Fezari, sahabinin âlimlerindedir. Oğlu Süleyman. Ebû Kılabe, Hasan-ı Basri, İbn Şirin ve el-Utaridi ondan rivayette bulunmuştur. Güvenilir ve doğru bir kişiliğe sahiptir. Küfe ve Basra'nın sorumlusudur. Hâricilere karşı çok serttir. Pek çoklarını öldürtmüştür. 58 veya 59 da vefat etmiştir. (Siyeru'l-A'lam. 3/183; el-Mearif. 305: el-Cerhu ve't-Ta' dil. 4/154; Meşâhirü Ulemai'l-Emsar. 223; el-İstiab. 653; Tehzili. 4/236; Şezerat 1/65)

^[309] Tevbe: 32.

^[310] Bu hadisin kaynağını bulamadım. Fakat manası sahihtir ve bundan sonra gelecek olan hadisten de bu mana çıkartılabilir. İbn Ebi Asım'ın kitabında da bu konuda zayıf bir hadis gördüm; Şöyle ki: "*Ümmetimden iki sınıf şefatime nail olmayacak- Mürce ve Kaderiyye*" es-Sünne. 2/461.

^[311] Maide: 118.

^[312] Nisa:48

^[313] Asıl nüshanın hamisinde "fesuhkan/uzak olun tâbiri bir defa yazılıdır.

^[314] Nahl: 25.

^[315] Buhari, K. Ehadisi'l-Enbiya. 3335; K. Ed-Diyat. B. Kavllillahi Tealâ: "men ahyâhâ..." no:6867: K. İ'tisam. B. İsmu men Deâ ilâ Dalâletin. no:7321. Müslim. K.Kaseme. B. İsmu men senne'l-Katl. no:1677, Abdurrezzak, Musannef, B. Men Katele nefsen. hocası Ma'mer ibn Râşid'in Kitabul-Câmi'inden. 10/464. no:19718. İbn Hibban, Sahih. K. Cinâyat. no:5951. Beyhaki, es-Sünenü'l-Kübra. K. Cinâyât. 8/15. İlin Mâce. K. Diyât. B. Et-Tagliz fi katli müslimin zuhnen no:2615. Nesei, K. Tahrimi'd-Dem, 7/75. Ahmed, Müsned, 1/383. 430, 433. Şerhu's-Sünne, K. İman, Bâbu Sevabı men deâ ilâ Huden...1/198. no:111

^[316] Aslın hamişine göre yazılan nüshada bu ifadeler daha farklı bir şekildedir. Öyle anlaşılıyor ki her iki ibarede de bir hattat hatası vardır. Biz bu karışıklığa rağmen ibarenin akışına göre bir tercüme yapmaya çalıştık (çeviren)

^[317] Bu hadisi İbn Ebi Asım, es-Sünne'de 1/21 ve 37 no ile rivayet etti. Kenzu'l-Ummal'de şöyle denildi Bu hadisi Taberâni el'Evsat'ta, Ebu Yala ve Beyhaki Şuabü'l-İman'da ez-Ziya el-Makdisi el-Muhtara'da Enas'ten; İbn Asakir ve İbn en-Neccar yine Enes'ten rivayet ettiler. Bak. Kenzu'l-Ummal. 1/220 h.no: 1105 ve 1/1121, no:1116

^[318] Ebu Dâvud, Kitabü's Sünne, Bâbu Şerhus-Sünne, no:4597. Ahmed, Müsned. 4/102

^[319] Kenzu'l-Ummal, 1/221, no:114, 117

^[320] Ğaşiye: 2.3,4

^[321] Kehf- 103, 104

^[322] Müddessir:31

^[323] A'raf.152

^[324] Enam: 140

^[325] Bakara: 61.

^[326] Bazılarızamanımızdaki Yahudilerin alçaklık/zillet içinde değil, izzet ve onurlu bir hayat yaşadıklarını zannedebilir. Kur'an'ın açık ifadeleri bunu yalanlıyor. Ortada farklı bir görünüm de olsa gerçek şu ki. onlar, nerede olurlarsa olsunlar, ve nereye giderlerse gitsinler her zaman alçaktırlar. Ne kadar zaman geçse de onlar izzet ve şerefe asla sahip olamayacaklar: Çünkü onlar (sonunda) mağlup ve perişan olacaklar. Yarın onu gözleyenler için çok yakındır. O, kimin yardımcısının kuvvetli ve ordusunun daha büyük olduğunu yakında bilecektir. Allah işine galiptir.

^[327] Abdulhak el-İşbili: O bir imamdır, hafızdır, yetenekli büyük bir âlimdir. Künyesi Ebu Muhammed, ismi Abdulhak ibn Abdirrahman el'Ezdi el-Endelüsî el-İşbili'dir. İbn el'Harrat diye bilinir. 514 yılında doğmuştur. Ebu'l-Hasen Şureyh ibn Muhammed, Ebu'l-Hakem ibn Berrican, Amir ibn Eyyub gibi kişilerden hadis nakletmiştir. Fıkıhçıdır, hafızdır. Hadisi ve illetlerini bilir. Ricali tanır. Zâhidir. müttakidir. Sünnete ve onun edeplerine bağlıdır, el-Meâfirî (Mescidi Aksa'nın hatibi) ve Ebu'l-Haccac ibn eş-Şeyh gibi kişiler ondan nakilde bulunmuşlardır. 581 yılında vefat etmiştir (Siyeru'l-A'lam. 21/198. Şezeratü'z-Zehab. 4/271)

^[328] Ra'd:11

^[329] Bel'am ibn Bâura kıssasını ibn Kesir, Araf sûresi 175. âyetin tefsirinde 2. Cilt 253 ve 254. sayfalarda çeşitli yollarda gelen rivayetlerle anlatılır.

^[330] A'raf 99

^[331] En'am:159

^[332] Tirmizi. Zühd. 110:2379, Babu'r-Racül alâ dini halilîh; Ebû Davûd, K. Edeb, B. Men yû'meru en yücalise, 4833; Müsned. 2/302. 224

^[333] Yusuf: 108

^[334] Mübadele: 22

^[335] Nûr: 63

^[336] İbn Mes'ud, bunu bir bid'at olarak görüyordu. Çünkü Peygamber (s.a) ashabına bu şekilde bir zikri telkin etmemişti. Yapılan iş güzel görülen şeylerden bile olsa Rasulullah'tan bu konuda herhangi bir bilgi bulunmadığı müddetçe ashab böyle bir şeye meyletmezlerdi ve onlar Peygambere uymada insanların en hırslı olanı idiler.

^[337] Bakara:16

^[338] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/134-160.

^[339] İnsan: 3

^[340] Beled: 10

^[341] Fatiha:6

^[342] Bakara:26

^[343] Müddessir: 31

^[344] Ali İmran: 7

^[345] Buhari, Kitabul-İ'tisam, Babu Ecri'l-Hâkim izectehede fe esâbe ev ahtae, 7352. Müslim. K. el-Akziye, B. Ecril-Hâkim izertehede, 1716 Ebû Dâvud, K. el-Akziye, B. Fi'l-Kâdı Yuhtu, 3574. Tirmizi, el-Ahkam, B. el-Kâdı Yusibu ve Yuhtu, Ebu Hureyre'den. Nesei, el-Akziye, B.el-İsabe fi'l-Hüküm. İbn Mâce, el-Ahkam, B.el-Hâkim Yectehid, 2314.

^[346] Yasin: 47

^[347] Nisa:60

^[348] İbn Kesir bu âyetin tefsirini yaparken şunları dedi. Burada Allah Teala, davaların sonuca bağlanmasında Allah'ın Kitabı ve Peygamberinin sünneti dışında başka birisinin hakemliğine başvurmak istediği halde, Allah'ın Peygamberine ve geçmiş peygamberlere indirdiği şeylere inandığını iddia eden kimsenin bu iddiasını reddetmektedir. Nitekim bu âyetin nüzul sebebi olarak zikredildiğine göre Ensar'dan bir adamla. Yahudilerden bir adam birbiriyle davalı duruma düştüler, Yahudi, aramızda Muhammed hakem olsun derken, diğeri Ka'b ibn el-Eşrefin hakem olmasını istedi. Bir rivayete göre bu âyet müslüman olduklarını açıklayıp câhiliye hakemlerini kendilerine hakem seçmek isteyen münafıklar hakkında inmiştir. Bir rivayete göre de başkaları hakkında inmiştir. Ayet-i kerime hepsini içine alacak şekilde genel bir anlam ifade eder. Çünkü âyet, Kitab ve sünnetten sapan ve bâtil olan başka şeylerin hakemliğine başvurana herkesi kötüler. Burada tağutla kasdedilen de budur. Bu sebeple: Onlar tağutun hakemliğine başvurmak istiyorlar, buyurdu. (Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim. 1/492)

^[349] Maide: 103, İslam öncesi Arapların bâtil inanç ve âdetlerinden birisi de bazı sebep ve bahanelerle birtakım hayvanları putlara kurban etmeleri, onları putlar adına serbest bırakmaları idi. Bu cümleden olarak beş kere doğuran ve beşinci yavrusu dışı olan deveye bahira denir, kulağı çentilir, sağılmaz, sütü putlara bırakılırdı. Put namına serbest bırakılan ve sütünden yalnızca müsafirlerin yararlandığı deveye "sâibe" denirdi vs. (Çeviren)

^[350] Maide: 105

^[351] Enam: 140

^[352] En'am: 136

^[353] Enam: 137

^[354] Enam: 138

^[355] En'am: 140

^[356] En'am: 144

^[357] Zümer: 3

^[358] Maide:33

^[359] Maide: 77

^[360] Meryem: 34

^[361] Meryem: 38

^[362] Nisa: 142. 143.

^[363] Yasin: 23

^[364] Yasin: 24

^[365] Bakara: 146

^[366] Bk: Tefsiru ibn Kesir. 1/27.

^[367] En'am: 153,

^[368] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/161-168.

[3- BİD'ATLERİN KÖTÜLENMESİ GENELLİKLE BELLİ BİR BİD'ATE MAHSUS DEĞİLDİR](#)

[Fasıl](#)

["Şer'an Bidatçı İsmi Verilen Kimse"](#)

[Fasıl](#)

[Fasıl](#)

[Fasıl](#)

[Bid'atçilere Karşı Uygulanan Hükümler](#)

[Fasıl](#)

[Âlimlerin Bidatleri Şer'i Hükümlere Göre Taksim Etmeleri](#)

[Şâtibi'nin, Karâfi'ye Ve Hocasına Verdiği Cevap](#)

[Fasıl](#)

[Suffe Ehli İle Tasavvufcuları Birbirinden Ayırmak](#)

[Medreseler Ve Dini İlimler Araştırma Merkezleri](#)

[Köprüler Yapmak da Bid'at Değildir](#)

[Tasavvufun İncelikleri Hakkında Konuşmak Ve Bu Konuda Gerçeğin Yüzünü Ortaya Çıkarmak](#)

[Fasıl](#)

3- BİD'ATLERİN KÖTÜLENMESİ GENELLİKLE BELLİ BİR BİD'ATE MAHSUS DEĞİLDİR^[1]

Biliniz ki takdim edilen bu deliller kötülenin genel olduğunu çeşitli yönlerden ifade ederler:

Birincisi: Deliller bu kadar çok olmalarına rağmen mutlak, geneldir, kesinlikle bir istisna getirmemiştir, Bid'atlerden sapıklık değil de hidayet olanın da var olduğunu ifade eden hiçbir şey gelmemiştir ve: "Her bid'at sapıklıktır, ancak şunlar şunlar hariç" denilmemiştir. Bunlardan hiçbirisi yoktur. Bid'at'lerin içerisinde şer'i bakış açısıyla güzel görmeyi veya meşru olanlara dâhil edilmeyi gerektirici bir bid'at olsaydı âyet ve hadiste bu zikredilirdi. Fakat böyle bir şey yoktur. Bu da bu delillerin tamamının zahirlerinde hakikat anlamıyla genellik ifade ettiğini gösterir. Tek tek delillerden hiçbirisi bu anlamın dışında değildir.

İkincisi: Usûl ilminde sabit olmuştur ki, her külli kaide veya şer'ikülli delil pek çok yerde tekrarlandığı, bir takım usûli ve fûrûi anlamlara onlarla şahit getirildiği, o kadar tekrarlanmasına rağmen herhangi bir kayıt ve sınırlama getirilmediği zaman bu onların lafızlarının gerektirdiği genel anlamları üzerinde kalacaklarının delilidir. Mesela: "*Hiçbir günahkâr, başkasının günah yükünü yüklenmez ve insan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur.*"^[2] ayetleri böyledir, mutlak bir umumilik ifade eder. Buradan hareketle delillendirmeyi daha da geniş bir alana yaymak mümkündür. Bizim üzerinde durduğumuz konu da bu kabildendir. Çünkü çeşitli zamanlarda ve farklı durumlara göre tekerrür eden çok sayıdaki hadisten ortaya çıkan hüküm şudur: Her bid'at bir sapıklıktır ve sonradan uydurulan her şey bid'attır. Bunun gibi olan ibareler, Bid'atlerin kötülendiğine, hiçbir âyette ve hadiste buna bir istisna ve sınırlama gelmediğine ve onlardan zahiri-genel anlamın dışında başka bir şeyin anlaşılmayacağına delalet eder. Bu da delillerin genel ve mutlak olduklarını açıkça gösterir.

Üçüncüsü: Sahabe ve tabiinden olup selefi sâlih dediğimiz kimseler ve onlardan sonra gelen salih insanlar da bid'atlerin kötülenmesinde, bid'atlerden ve bid'atçilerden kaçılması gerektiğinde icma etmişlerdir. Bu konuda onlardan hiçbir şüphe ve tereddüt vâki olmamıştır. İstikra/tümevarım yöntemine göre bu icma ile sabittir. Bu da hiçbir bid'atin hak olmadığına, bilakis hepsinin bâtil olduğuna delâlet eder.

Dördüncüsü: Bid'ati düşünen ve onu kavrayan kimse de kendi kendine bunun böyle olduğunu bilir. Çünkü bid'at Şârie ters ve şeriatın reddettiği şeyler cümlesindedir. Bu gibi durumda olan hiçbir şeyin güzel ve çirkin diye kısımlara ayrılması ve bunların içinde hem övülen hem verilenin bulunması mümkün değildir. Çünkü Şârie muhalefet eden herhangi bir şeyi güzel görmek akli ve nakil olarak sahih değildir. Bunun ayrıntılı açıklaması ikinci bölümün başında geçmişti. Aynı şekilde şayet bazı bid'atlerin güzel görüldüğü veya bazılarının kötülenmeden istisna edildiği nakilde geçmiştir diye farz edilse bu düşünülemez. Çünkü bid'at, öyle olmadığı halde meşru olana benzeme yöntemidir. Şâriin bir bid'ati güzel görmesi demek onun meşru olması demektir. Çünkü şayet Şâri "filan kişinin işlediği bid'at güzeldir" derse bu bid'at meşru hale gelir. Nitekim inşaallah ileride de temas edileceği gibi istihsan konusunda buna temas etmişlerdir.

Bid'at'ın kötülenmesi sabit olduğuna göre bid'atçinin kötülenmesi de sabittir. Çünkü bid'at, tasavvuru yani zihinde tasarlanması yönünden kötülen bir şey değil, bilakis bid'atçinin bid'atçilikle nitelendirilmesi sebebiyle kötülen bir şeydir. O halde gerçekte kötülen bid'atçinin kendisidir. Zem/kötülenme, günaha sokmanın bir niteliğidir. Bid'atçı ise kötülenmiş günahkâr kişidir. Bu mutlak ve geneldir. Bunun dört yönden delili vardır:

1) Zikredilen deliller şayet bid'atçiler hakkında bir nas ise bunların mutlak ve genel olduğu da gayet açıktır.

Mesela:

"Dinlerini parça parça edip gruplara ayrılanlar var ya, senin onlarla hiçbir ilişkin yoktur." ayeti,

"Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın." ayeti,

"Bir takım insanlar benim havzımdan uzaklaştırılacaklar" hadisi ve bid'atçiler hakkındaki diğer nasslar böyledir.

Şayet bunlar bid'atçiler değil de bid'atler hakkında ise şüphesiz manası bid'atçıye râçidir. Hepsisi onların kötülenmesine ait ise yine hepsi onların günahkâr sayılmalarıyla ilgilidir.

2) Şeriat, bid'atlerde ilk tâbi olunan şeyin hevâ ve heves olduğunu açıklamaktadır. Bid'atçilere göre öncelikli maksat heva ve hevestir. Şer'i delil, hevâ ve hevesin takipçisi durumundadır. Bu sebeple onların hevâ ve heveslerine aykırı olan her delili tevil ettiklerini, maksatlarına uygun her şüphenin/zan ve belirsizliğin peşinden gittiklerini görürsün. Görmüyor musun Allah Teala şöyle buyurur:

"Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu tevil etmek için ondaki müteşabih âyetlerin peşine düşerler." Onlar hakkında kesin olan ilk şey, kalplerindeki eğriliktir, yani doğrudan sapmadır. Sonra müteşabihlere uymalarıdır. Müteşabih, manası apaçık olan muhkemin zıddıdır. Muhkemler Kur'an'ın anasıdır/esasidir ve büyük bir bölümüdür. Müteşabihler onlara göre daha azdır. Bid'atçiler Kur'an'm büyük bir bölümünün peşinden gitmeyi terk ettiler, manalarını araştırmak ve tevil etmek için az sayıdaki müteşabihlerin peşinden gittiler. Halbuki onların manalarını Allah'tan başka hiç kimse bilemez veya Allah'tan ve ilimde uzmanlaşmış kişilerden başka hiç kimse bilemez. Müteşabihlerin muhkemlere reddinden başka yapılacak bir şey yoktur. Halbuki bid'atçi bunu yapmaz. Bakınız şeriatın öğrenilmesinde onlar Allah'ın da şahitliğiyle önce hevâ ve heveslerine nasıl uymaktadırlar.

Allah Teala:

"Dinlerini parça parça edenler..." buyurdu ve (dini parçalamayı onlara nisbet etti. Şayet dini parçalara ayırmak şer'i bir delilin gereği olsaydı bunu onlara nisbet etmezdi ve bunu onları kötölemek için söylemezdi. Bu, delilin bir gereği değil, sadece onların nevalarına uymalarının bir sonucudur.

Allah Teala:

"Başka yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah'ın yolundan ayırır." buyurdu. Allah Teâlâ hak yolu apaçık ve doğru bir yol olarak gösterdi ve tâli yolları yasakladı. Yollardan apaçık olanı da, tâli yol durumunda olanları da, hepsi yürürlükteki alışkanlıklarla bilinen şeylerdir. Şeriateki hak yol ile tâli yollar bunlara benzetildiği zaman bunun ne anlama geldiği de gayet açıktır; kim apaçık olanı terk eder de başkalarına uyarsa o şeriate değil, hevasına uymuş olur.

Allah Tealâ:

"Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın." buyurdu. Bu, yeterli açıklamanın yapıldığının delilidir. Parçalanıp ayrılığa düşmek delil tarafından değil, parçalanıp ayrılığa düşenler tarafında ortaya çıkan bir durumdur. O halde bu, onların kendi kendilerine yaptıkları bir iştir ve heva ve hevese uymaktan başka bir şey değildir. Bu konudaki deliller pek çoktur ve bu deliller bütün bid'atçilerin sadece hevâ ve heveslerine uyduklarına işaret eder ya da bunu açıkça ifade eder. Bid'atçi heva ve hevesine uyduğuna göre kötülenmiştir ve günahkârdır. Bu konuda da pek çok delil vardır. Meselâ âyetlerde denilir ki:

"Allah'tan bir yol gösterici olmaksızın kendi hevesine uyandan daha sapık kim olabilir!"^[31]

"Hevâ ve hevese uyma, sonra bu seni Allah'ın yolundan saptırır. Doğrusu Allah'ın yolundan sapanlara hesap gününü unutmalarına karşılık çetin bir azap vardır."^[41]

"Kalbini bizi anmaktan gafil kıldığımız, kötü arzularına uymuş kimseye boyun eğme."^[51]

O halde her bid'atçi kötüdür ve günahkârdır.

3) Bid'atçilerin geneli kendi başına hüsün ve kubhu, yani güzel olan ile çirkin olan şeyi bilebileceği görüşündedirler. Onların üzerine (güya) bir şeriat bina ettikleri birinci umdeleri ve prensipleri bu görüşleridir. Bu görüş onların inançlarında öncü konumundadır. Öyle ki aklıdan hiç şüphelenmezler de görünürde onların görüşlerine uymadığı zaman delillerden şüphelenirler. Hatta şer'i delillerden pek çoğunu (buyüzden) reddederler. Ey dikkatlice araştıran kişi, sen de biliyorsun ki aklın doğruluğuna hükmettiği her şey doğru ve gerçek değildir. Bu sebeple onların bugün kabul ettikleri bir görüşten yarın döndüklerini görürsün. Ertesi gün de bir üçüncü görüşü benimserler. Şayet aklın hükmettiği şeylerin hepsi doğru olsaydı insanların dünyalarını ve ahiretlerini ıslah etmede yeterli olurdu ve peygamberleri göndermenin hiçbir yararı olmazdı. Bu duruma göre peygamberlik de manasız boş bir şey sayılırdı. Bütün bunlar ve benzeri düşünceler bâtıldır geçersizdir.

Sen de görüyorsun ki onlar hevâ ve heveslerini şeriatın önüne geçirdiler. Bu sebeple onlar bazı hadislerde ve Kur'an'ın işaretinde ehl-i ehvâ/heva ve heves sahipleri diye isimlendirildiler. Hevâ ve hevesleri akıllarına galip geldiği ve hevâ kelimesi onlar hakkında meşhur olduğu için bu isimle anıldılar. Çünkü müştak yani türeyen bir kelimeyle yapılan isimlendirmede isim ancak isimlendirilen üzerinde baskın bir şekilde varlığını hissettirdiği zaman mutlak/istisnasız bir lâkap şeklinde kullanılabilir. O halde bu vasfı taşıyan kimsenin günahkâr sayılacağı aşikârdır. Çünkü onun dayandığı reydir, o da yukarıda sözü edilen hevâ ve hevese uymaktır.

4) İlimde derinleşen hiç kimse hiçbir zaman bid'atçi olmaz. Hadisin ifade ettiği ve inşaallah ileride anlatılacağı gibi bid'at icat etmek ancak bid'at icat ettiği ilme yeterince vâkıf olmayan kimselerden vâki olur. İnsanlar ancak içlerindeki âlim zannettikleri câhiller tarafından helake sürüklenirler. Hal böyle olunca içtihat şartlarını taşımayan kimsenin içtihat yapması yasaklanmıştır. O kişi aslında halktan birisidir. İlim sahibi olmayan sıradan birisinin/avâmın deliller üzerinde inceleme yapması ve onlardan hüküm çıkarması haram olduğuna göre ömrünün bir bölümünü câhiliye döneminde geçirmiş ve bu yüzden üzerinde câhiliye kalıntıları bulunan kişinin durumu da onun gibidir. Onun da delillerden hüküm çıkarması ve kendisiyle amel edilen şeyi incelemeye alması haramdır. Kendisine haram olan bir işe atıldığı zaman o kişi kesinlikle günahkâr olur.

Bu son izahlarla birlikte bid'atçının günahkâr sayılmasının sebebi de ortaya çıkmış oldu. Ve onunla içtihadında hata eden müctehidin arasındaki fark açıkça anlaşıldı. İnşallah bu konu ileride daha ayrıntılı bir şekilde anlatılacaktır.

Burada zikredilen şeylerin özeti şudur: Her bid'atçı -şayet mekruh bir bid'atle amel ettiği farz olursa bile ve bu bid'at tenzih en mekruh da olsa- günahkârdır. Çünkü o bu bid'ati ya istinbat ederek ortaya koymuştur ki sözü edilen şekliyle onun istinbat edilerek ortaya çıkarılması caiz değildir veya bid'at sahibinin vekilidir, bid'at konusunda gücünün yettiğince onun savunucusudur. Bu da onu ilk istinbat eden konumuna yerleştirir, her iki durumda da günahkârdır.

Fakat burada bid'atçı ve heva-heves sahibi ile ilgili bir bakış açısı daha vardır ki bu bakış açısına göre şer'i delil, konuşulmakta olan örfteki lafzın delâleti seviyesine indirilir. İşte o zaman da bir yanılma ve gevşeklik vâki olur ve bid'atçı, biclatçı diye isimlendirilmez veya bunun tersi olur; bid'atçı olmayana bid'atçı denilir. Allah'ın yardımıyla açıklığa kavuşuncaya kadar bu konuya fazlasıyla önem vermek bir zorunluluk olmuştur. Başarı Allah'tandır. Biz de onu müstakil bir başlık altında ele almayı uygun gördük ve dedik ki.^[6]

Fasıl

"Şer'an Bidatçı İsmi Verilen Kimse"

Bid'ate nisbet edilen kimse bu konuda ya müctehittir ya da mukallittir; bu ikisinin dışında değildir. Mukallit ise ya müctehidin delil diye iddia ettiği delili ikrar ederek ve onu inceleyip alarak mukallittir ya da tam bir avam gibi inceleme imkanına sahip olmaksızın onun mukallididir. Bunlar üç kısımdır.

Birinci Kısım ikiye ayrılır:

a) Onun müctehidliğinin sahih olması. Böyle birisinden ancak sürpriz olarak bid'at vâki olur, kasıtlı değil, tesadüfidir. Buna ancak bir yanılma veya sürçme denilebilir. Çünkü bunun sahibi, fitne çıkarmayı ve Kitab'ın tevlini yapmak için mütesabihin peşinden gitmeyi kastetmemiştir. Yani o hevâsına uymamış ve onu kendisine umde yapmamıştır. Gerçekle karşılaştığı zaman derhal ona teslim olması ve onu kabul etmesi bunun delilidir. Bunun bir örneği Avn ibn Abdillâh ibn Utbe ibn Mes'ud'dan^[7] rivayet edilmiştir.

Şöyle ki:

O önceleri Mürcie'nin görüşünü savunuyordu. Sonra bundan vazgeçti ve dedi ki:

Benim hiç şüpheye düşmeksizin açık-seçik ayırıp ayıkladığım şeyler Mürcie'nin söyledikleri şeylerdir.

Müslim, Yezid ibn Suheyb el-Fakir'den^[8] şöyle dediğini rivayet etti:

Ben Haricilerin görüşlerine gönülümü kaptırmıştım. Kalabalık bir toplulukla birlikte haccetmek üzere yola çıktık. Sonra insanlara görüşlerimizi açıkça propaganda etmeye başladık. Yezid devamlı derdi ki:

Medine'ye de uğradık, orada Câbir ibn Abdillâh^[9] ile karşılaştık. Bir sütuna yaslanmış otururken yanındakilere Rasullullah'tan (s.a) hadisler naklediyordu. Yezid ibn Suheyb dedi ki:

Bir de baktım ki cehennemlikleri^[10] anlatıyordu. Ona dedim ki:

Ey Peygamberin arkadaşı! Allah Teala:

"Ey Rabbimiz! Doğrusu sen, kimi cehenneme koyarsan artık onu rüsvay etmişsindir."^[11] "(Cehennemdekiler) oradan her çıkmak istediklerinde geri çevrilirler."^[12]

Buyurmuşken sen neler söylüyorsun? Câbir ibn Abdillâh dedi ki:

Sen Kur'an okumuyor musun? Dedim ki:

Evet. Dedi ki:

Sen Makam-ı Muhammed'i (s.a) duydun mu? Yani Allah Teala'nın onu gönderdiği makamı. Dedim ki:

Evet. Dedi ki:

O öyle bir övülen makamdır ki Allah cehennemden çıkaracağı kimseyi o makam sayesinde çıkarır. Yezid ibn Suheyb dedi ki:

Câbir daha sonra sıratın konuluşunu ve insanların onun üzerinden geçişini tasdik etti. Yezid ibn Suheyb dedi ki:

Korkarım, Câbir'in bu söylediklerini tam muhafaza edemedim. Yezid daha sonra şöyle dedi:

Ancak Câbir ibn Abdillâh bazı insanların cehennemde bir müddet kaldıktan sonra çıkacaklarını söyledi. Yezid dedi ki:

Yani siyahlaşmış abanoz dalları gibi çıkacaklar. Câbir ibn Abdillâh dedi ki:

Sonra cennet nehirlerinden bir nehre girecekler, orada yıkanacaklar ve sanki birer bembeyaz sayfa gibi çıkacaklar. Yezid ibn Suheyb dedi ki:

Daha sonra biz Medine'den döndük ve şöyle dedik:

Yazıklar olsun size! Siz Câbir ibn Abdillâh'ın Rasullullah'a (s.a) iftira edeceğini mi zannediyorsunuz? Haccdan döndük ve Allah'a yemin olsun ki bir daha Hâricilerin görüşlerine ilgi duymadık. İçimizden bir kişi hariç hepimiz bundan vazgeçtik.^[13] Yezid el-Fakir hadiscilerin sikalarındandır. İbn Mâin^[14] ve Ebû Zûr'a^[15] onu bize sika/güvenilir olarak tanıttılar.

Ebû Hâtim^[16] onun sadûk/çok doğru bir kişi olduğunu söyledi. Buhari ondan hadis tahrîç etti.

Ubeydullah ibn el-Hasen el-Anberi^[17] güvenilir bir hadisti idi ve sünneti iyi bilen büyük âlimlerden birisi idi.

Fakat kendisinden nakledilen sözler sebebiyle insanlar onu bid'atçilikle suçladılar: O şöyle diyordu:

Bütün din mensuplarının müctehitleri isabet etmişlerdir. Hatta Kadı Ebû Bekir^[18] ve daha başka kişiler kendisini tekfir bile etmişlerdir. el-Kuteybi onun şöyle dediğini nakleder:

Kur'an ihtilafa delâlet eder. Bu sebeple Kaderiyeyi savunmak mümkündür, bunun Kitap'tan delili vardır; Cebriyeyi savunmak da mümkündür, bunun da kitap'ta delili vardır. Böyle konuşan bir kişi doğruyu söylemiş olur, çünkü tek bir âyet bazan farklı iki şeye delâlet edebilir.

Bir gün kendisine Kaderiyeciler ve Cebriyecilerden soruldu. O şöyle cevap verdi:

Hepsi de isabet etmiştir. Kaderiyeciler Allah'ı ta'zim etmişler/ululamışlar. Cebriyeciler de Allah Teala'yı tenzih etmişler/noksanlıklardan beri/uzak görmüşlerdir. O şöyle demiştir:

İsimler hakkındaki söz de böyledir; zina eden kişiyi mümin diye isimlendirenlerin hepsi isabet etmiştir, kâfir diye isimlendirenler de isabet etmiştir. Zina eden, mü'min de değildir, kâfir de değildir, fâsıktır diyen de isabet etmiştir. O, müşrik değil, kâfirdir, diyen de isabet etmiştir. Çünkü Kur'an bu manaların hepsine de delâlet eder. Yine el-Anberi şöyle demiştir:

Muhtelif manalar ifade eden sünnetler de böyledir; meselâ kurra çekmenin caizliğine delalet eden hadis de vardır, caiz olmadığına delâlet, eden hadis de vardır. Siayeye* cevaz veren hadis de vardır, cevaz vermeyeni de vardır. Mü'min kafirden dolayı kısasedilir diyen hadis de vardır, kısas edilmez diyen hadis de vardır. Fıkıhçı bunlardan hangisini alırsa alsın, isabet etmiştir.

Şu söz de onundur:

Bir kimse adam öldüren kişi cehennemdedir, derse isabet eder/doğru söylemiş olur, cennettedir derse o da isabet eder/ doğru söylemiş olur. Şayet fikir beyan etmez, onun durumunu Allah bilir derse bu sözle Allah'a kulluğu kasdettiği zaman isabet etmiş olur. O ğaybı bilemez. İbn Ebi Hayseme^[19] dedi ki:

Süleyman ibn Harb bana Ebi Şeyh'ten şöyle dediğini haber verdi:

Ubeydullah ibn el-Hasen ibn el-Huseyn ibn Ebi el'Harîki el'Basri büyük bir suçlamayla itham edildi. Ondandır kötü sözler rivayet edildi. Müteahhirin/geç dönem âlimlerinden birisi dedi ki:

Bu, İbn Ebi Şeyh'in anlattığıdır. Fakat Ubeydullah el-Hasen el-Anberi gerçeği öğrenince bu görüşlerinden döndü ve şöyle dedi:

O halde ben (o görüşlerden) dönüyorum. Ben artık küçük bir adamım. Hak konusunda kuyruk olmak benim için bâtilde baş olmamdan daha sevimlidir.^[20]

Onun hakkında söylenen şeyler gerçekten ondan sâdır olmuşsa bu bir âlimin yanlıgıdır. Zâten her erdemli kişi gibi o da sonunda hakka geri dönmüştür. Çünkü o, kendisinden nakledilen şeylerde görüldüğü kadarıyla şer'i delillerin zahîrî anlamlarına uymuştur. Aklına uymamıştır ve onun görüşüyle şeriat çatışır duruma düşmemiştir. Bu, hevaya muhalefete daha yakındır. Allah bilir ya, belki de böyle bir yolda olduğundan dolayı hakka dönmeyi başarmıştır.

Kendisiyle ilgili nakledilen haberde Yezid ibn Suheyb el-Fakir'in durumu da böyledir. Halbuki Abdullah ibn Abbas'a itiraz eden Hâricilerin durumu böyle değildir. Abdullah ibn Abbas onlardan delil istediği zaman bazıları dediler ki:

Onunla tartışmayın, çünkü o Allah Teala'nın: "*Şüphesiz onlar kavgacı bir topluluktur.*"^[21] dediği kimselerdendir. Onlar böylece müteşabih muhkeme tercih ettiler, cemaate muhalefet ettiler.

b) Bid'ate nisbet edilen kişi, ilmî ölçülere göre müctehitlerden olması sahih ve sabit değilse daha önce de ifade edildiği gibi onun şeriate muhalif hüküm istinbatında bulunması çok daha muhtemeldir. Çünkü o, hem şer'i kaideleri bilememektedir, hem de onun delilden hüküm çıkarmaya yeltenen hevâsı vardır. O, delili hevâ ve hevesine tâbi kılmaktadır. Çünkü böyle yapmakla liderlik ve taklit edilme mertebesini elde etmiş olmaktadır. Nefsin böyle bir mertebede alacağı zevkin ötesinde başka bir zevk yoktur. Bu sebeple kalpten liderlik sevgisini - sadece o kalmışsa- söküp çıkarmak çok zordur. Hatta tasavvufçular şöyle demişlerdir:

Liderlik tutkusu siddiklerin kalplerinden en çok çıkacak tutkudur. Hal böyle olunca bu tutkuya bir de delilde hevâ ve hevese uyma arzusu eklendiği zaman bunu kalbinden nasıl söküp atar? Bu iki şeye, yani liderlik tutkusu ve hevâya uyma arzusuna bir de -zannınca- kendi görüşünün sıhhatine delâlet eden şer'i delil eklenir. Böylece heva ve heves onun kalbine öyle egemen olur ki artık kolay kolay ondan ayrılması mümkün olmaz. Ayrılıklardan söz eden hadiste de ifade edildiği gibi bu durum hastalığının hastayı sardığı duruma benzer. Bu neviden bir bid'atçının günahkâr olduğu aşikârdır.

Bunun bir örneği İmamiyye Şiasında vardır. Onlar Peygamberin yanında bir de masum imam anlayışı/inancını icad ederler ve halifenin/imamın da tıpkı Peygamber gibi masum olduğunu iddia ederler. Bunu da kendilerine ait zannî bir delile dayandırır. Onlar şeriatın her zaman bütün mükelleflere açıklanması ve şerh edilmesi gerektiğini söyleyerek böyle bir inanç ortaya koymuşlardır. Bu açıklama ya mükellefle masum imamın karşılıklı konuşmasıyla gerçekleşecek veya masum imamlarla karşılıklı konuşan birisinden nakil suretiyle gerçekleşecektir.^[22] Onlar bu görüşü daha başlangıçta herhangi bir akli veya nakli delile dayanarak ortaya koymadılar, bilakis akli olduğunu zannettikleri bir şüpheye dayandılar. Nakilden ise, ya aslından veya maksadı gerçekleştirme açısından batıl/geçersiz şüphelere dayandılar. Onların iddiaları ve bu iddialara verilen cevaplar büyük âlimlerin kitaplarından araştırılabilir. Gerçekte bunlar birtakım iddialara dayanır. Bu iddialarıyla ilgili kendilerinden delil istendiği zaman şaşırıp kalırlar. Çünkü hiçbir yönden delilleri yoktur.

Onların şüphelerinin en kuvvetlisi ümmetin ihtilafı meselesidir. Bu ihtilafı ortadan kaldıracak birisinin bulunması gerekir. Çünkü Allah Teala buyuruyor ki:

"Ancak Rabbinin merhamet ettikleri müstesna, onlar ihtilafa düşmeye devam edecekler."^[23]

Bu merhamet ancak Peygamber'e verdiği gibi ona da masumluğu vermesiyle olur. Çünkü masum imam Peygamberin vârisidir. Böyle olmasaydı haklı haksız herkes kendisinin merhamete lâyık olduğunu ve başkalarının değil, sadece kendisinin hakka/gerçeğe ulaştığını iddia ederdi. Kendilerinden masumluğa dair bir delil istenildiğinde hiçbir şeyi delil olarak getiremezler. Ancak onların da bir mezhebi vardır, onu gizlerler ve kendi yakınlarından başkalarına açıklamazlar. Çünkü bu sırf bir küfürdür ve delilsiz bir iddiadır.^[24] İbn el-Arabi^[25] el-Avâsım isimli kitabında der ki:

Fıtrat üzere olan memleketimden dışarı çıkmıştım. Bu taifenin -yani şii fırkalarından olan İmamiyye ve Bâtınıyye'nin bulunduğu yere gelinceye kadar hep hidayet üzere olan insanlarla karşılaştım. Kendileriyle karşılaştığım ilk bid'at, ehli onlardı. Karşıma Kur'an'ın mahluk olduğunu söyleyen veya sıfatları inkar eden ya da mürcieyi savunan gibi müşebbihe Bid'ati çıkmış olsaydı şeytanın bana vesvese vermesinden korkardım. Fakat bunların ahmaklıklarını görünce dikkatlice davrandım. Sağlam inanç sahiplerinin yanına sık sık gidip gelmeye başladım. Aralarında sekiz ay kaldım. Sonra Şam'a gittim ve Beytül Makdis'e geldim. Orada 28 tane ders halkası ve iki tane medrese buldum. Birisi el-Esbat kapısındaki Şâfiilerin medresesi, diğeri Hanefilerin medresesi. Beytül-Makdis'te çok sayıda büyük âlimler, bid'atçı liderleri, yahudi ve Hristiyan rahipleri vardı. Orada ilim öğrendim ve hocamız Ebû Bekir el-Fihri'nin ve diğer ehl-i sünnet mensuplarının huzurunda bütün gruplarla tartışmaya girdim.

Sonra bazı gayelerle sahile indim. O bölge bu Bâtını ve İmami fırkalarla dolu idi. Bu gayelerle beş ay boyunca sahil şehirlerini dolaştım. Akka'ya indim. Bu esnada orada İmamiyye'nin reisi Ebu'l-Feth el-Akki ve ehl-i sünnetten de kendisine el-Fakih ed-Dibekî denilen bir şeyh bulunuyordu. Ben yirmi yaşlarında iken Ebu'l-Feth'in meclisinde buldum. Beni yaşı küçük, ilmi büyük ve deneyimli birisi olarak görünce benden çok hoşlandı. Allah'a yemin olsun ki her ne kadar bâtil üzere de olsalar bir erdemlilik ve üstünlük gördükleri zaman onu kabul ediyor ve takdir ediyorlardı. Bu sebeple o da benden ayrılmadı, benimle tartıştı ve benden usanmadı. Ben İmamiyye mezhebi hakkında ve masumdan tâlim görüşü^[26] konusunda uzun uzun konuştum. Bu cümleden olarak onlar şöyle demektedirler:

Allah Teala'nın kulları hakkında birtakım sırları ve hükümleri vardır. Akıl bunları tek başına kavrayamaz. Bunlar ancak masum bir imam tarafından öğretilmekle bilinebilir. Onlara dedim ki:

Allah'tan aldığını ilk defa tebliğle memur olan tebliğci imam öldü mü yoksa o ölümsüz müdür? Bana dedi ki: "Öldü." Aslında o bu görüşte değildi fakat bana karşı kendi görüşünü gizliyordu. Dedim ki:

Arkasında birisini kendisine halef bıraktı mı? Dedi ki:

Onun halefi, varisi Ali'dir. Dedim ki:

O, hak ile hükmedip hakkı tatbik etti mi? Dedi ki:

İnatçılar baskın çıktığı için bunu yapamadı. Dedim ki:

Gücü yettiği zaman hakkı tatbik etti mi? Dedi ki:

Takıyye ona mani oldu, inatçılar ölünceye kadar onun peşini bırakmadılar, ancak onlar bazan kuvvetlendiler, bazan zayıfladılar. Fitne ve fesat kapılarının kendi üzerine açılmaması için onlara karşı müdâradan/politik davranmaktan başka bir yol bulamadı. Dedim ki:

Bu müdâra hak mıdır? Dedi ki:

Bâtıldır, zorunluluk onu mubah kılar. Dedim ki:

Peki o halde masumluk nerede kaldı? (Dedi ki):

Biz ancak kudretle birlikte masumluğu kastederiz. Dedim ki:

Ondan sonra günümüze kadar imamlar bu gücü bulacaklar mı, bulamayacaklar mı? Dedi ki:

Hayır. Dedim ki:

O halde din ihmal edilmiş olacak, hak da meçhul ve kapalı kalacak. Dedi ki:

Din galip gelecek. Dedim ki:

Kiminle? Dedi ki:

Beklenen imamla. Dedim ki:

Belki de o bir deccaldır. Benim bu sözüme gülmedik kimse kalmadı. Bunun üzerine ben maksatlı olarak konuşmayı kestim. Çünkü onu mat etmiş olmaktan ve bu sebeple memleketinde benden intikam almasından korktum. Sonra dedim ki:

Bu mezhepteki en tuhaf şeylerden birisi de şudur: İmam, kendisinden sonrası için güçsüz birisini vasiyet etmiş olsa boşuna bir vasiyette bulunmuş olacak, bu durumda da masumluğu ortadan kalkacak. Bundan daha tuhafı da şudur: Allah Teala -onun mezhebine göre- onun bir öğretici olmadan bilemeyeceğini bildiği ve bildiğini söylemeye gücü yetmeyen hasta ve âciz birisini gönderdiği zaman sanki ona öğretmemiş ve onu göndermemiş gibi olur. Bu da özellikle onların mezhebine göre, O'nun bir acizliğidir ve zulmüdür.

Onlar bu konuşmalara karşılık veremeyeceklerini anladılar. Konuşulanlar (etrafa) yayıldı. İsmailiye diye de isimlendirilen Bâtınilerin reisi benimle bir araya gelmeyi uygun gördü. Ebu'l Feth, Fakih ed-Dibeki dedi ki:

İsmaililerin reisi seninle konuşmak ister, Dedim ki:

Ben meşgulüm. Dedi ki:

Burada bir yer ayarladı. Reisleri oraya geldi. Bu yer Taberanîler mahresidir.^[27] Denizin üzerindeki sarayın içinde bir mescittir. Fakih ed-Dibeki oraya gitmem için bana fazlasıyla ısrar etti. Çekingen ve dikkatli bir tavırla ayağa

kalktım. Mahresin köşküne girdim. Oraya ulaştım. Onları mahresin doğu zaviyesinde toplanmış bir halde buldum. Yüzlerinde bir hoşnutsuzluk gördüm. Selam verdim. Sonra mihraba doğru yöneldim ve orada iki rekat namaz kıldım. Kıldığım bu iki rekat namazın içinde de onlarla ne konuşacağımı ve onlardan nasıl kurtulacağımı düşünmekten başka bir şey yapmadım. (İçimden dedim ki) Sizinle konuşmaya beni mahkum ve mecbur eden Allah'a yemin olsun ki bu meclis ten hır daha çıkacağımı ümit etmiyorum. Mahresin kemerlerinin altındaki siyah keskin taşlara vuran denize bakıyordum ve şöyle diyordum: işte beni içine defnedecekleri kabrim bu. İçimden de şu beyti okuyordum:

Hey dikkat edin! Dünyaya bir daha dönüş varmı?

Var mı denizden başka kabrimiz, sudan başka kefenimiz?

Bu benim hayatım boyunca başıma gelen ve Allah'ın beni kurtardığı zorluklardan dördüncüsü idi. Namazdan selam verince onlara döndüm ve âdet, üzere hal ve hatırlarını sordum. Kendimi toparladım ve (içimden) dedim ki:

Şerefli bir mekanda ölümlerin en şerefli, dini savunduğum esnada başıma gelecek olan ölümdür. Ebu'l-Feth -o gruptaki güzel yüzlü bir genci işaret ederek- bana dedi ki:

Bu genç topluluğun efendisi ve öncüsüdür. Ben onu çağırdım, o ise sükût etti. Sonra aniden ortaya atıldı ve dedi ki:

"Senin toplantıların ve sözlerin bana ulaştı. Sen şöyle diyormuşsun: Allah dedi, Allah yaptı. Kendisine çağırdığın o Allah nasıl bir şeydir? Söyle bana ve sen bu aldatmacadan vazgeç. Bununla sen ancak şu zayıf topluluğu kandırabilirsin."

Ben daha cevap vermeden adamları beni nerdeyse parçalayacaklardı. Allah'ın inayetiyle hemen bilgi dağıcığına yöneldim ve oradaki bilgi oklarımından bir ok çıkarıp fırlattım. Onu can evinden vurmuştum. Ellerini kımıldatacak ve ağzım açacak hali kalmadı. Bunun açıklaması: İmam Ebu Bekir Ahmed ibn İbriham eHsmaili el-Hafiz el-Cürçânî^[28] dedi ki:

Kelam ilmi okuyanlara karşı insanların en öfkeli olanı ben idim. Bir gün Rey şehrine girdim. İlk olarak oranın camiine girdim ve camide bir sütuna doğru yönelerek onun yanında diz çöktüm. Bir de baktım ki yakınımda iki adam var ve aralarında Kelâm ilmini müzakere ediyorlar. Onları bir uğursuzluk olarak gördüm ve dedim ki, ilk defa şu beldeye girdim ve burada hoşlanmadığım şeyler duydum. Çabucak namazı kıldım ve nihayet oradan uzaklaştım. Onların sözlerinden şunlar aklımda kaldı; Şu Bâtıniler Allah'ın en aptal yaratıklarıdır. Tecrübeli bir kişinin kendisini onlar için delil getirmeye zorlamaması gerekir. Fakat onlara "niçin" sorusunu sorsun.

Verecekleri hiçbir cevap yoktur.^[29]

Ve sür'atle ordan kurtuldum.

Daha sonra Allah Teala murat etti ve İsmaililerden bir adam dinsizliklerini örten maskeyi açtı. Bu adam Emir Veşmikir ile mektuplaşıyor ve onu mezhebine çağırıyordu. Ona şöyle diyordu. Bir mucize olmadıkça ben Muhammed'in dinini kabul etmem. Eğer o mucizeyi gösterirseniz size dönerim. Durum öyle bir noktaya geldi ki İsmaililer kendi içlerinden akıllı ve kuvvetli bir adamı seçtiler ve onu Emir Veşmikir'e elçi olarak gönderdiler. Adam Emir'e dedi ki:

Sen bir emirsin. Senin avamdan ayrılman ve inanç konusunda hiç kimseyi taklit etmemen emirlerin ve meliklerin şânındandır. Onlara yakışan delilleri açık açık dile getirmektir. Emir Veşmikir dedi ki:

Vatandaşlarımdan bir adam seçeceğim. Kendim tartışmaya girmeyeceğim. O seninle benim huzurumda tartışacak. Dinsiz ona dedi ki:

"Ebû Bekir el-İsmaili'yi tartışmacı olarak seç." Çünkü o dinsiz, Ebû Bekir El-İsmaili'nin bir kelâmı değil bir hadisci olduğunu biliyordu. Fakat Veşmikir onu henüz yakından tanımadığı için onun yeryüzündeki bütün ilimleri bildiğini zannediyordu. Dedi ki:

"Zâten benim de muradım odur. O iyi bir adamdır."

Ve Ebu Bekir'in Cürcan'dan Gazne'ye yanına gelmesi için haber gönderdi. Bu seçim ulemanın hoşuna gitmedi ve hepsi de ümitsizliğe kapıldılar. Dediler ki:

Bu İsmâilî, kâfir fikirleriyle Ebû Bekir el-İsmâilî'yi zor duruma düşürecek. Kendilerini itham etmemesi için emire de "onun bu konuda ilmi yok" diyemediler. Ebû Bekir el-İsmaili dedi ki:

Bana haber ulaşıp da yola koyulunca ve saraya yaklaşınca dedim ki:

Hasbünallah! Bilmediğim bir konuda nasıl tartışırım? Acaba melikin huzurunda, kendisine güzel tartışmacı ve Allah'ın dini konusunda delilleri bilen birisini tavsiye etmek suretiyle bu sorumluluktan kurtulabilir miyim? Kelam ilminden hiçbir şeyi araştırıp öğrenmediğim için ömrümün geçen günlerinden dolayı pişmanlık duydum. Sonra Allah Teala bana Rey Camiindeki iki adamdan işittiğim sözleri hatırlattı. Bunun üzerine kendimde bir cesaret buldum. Onlardan duyduğum şeyi kendime prensip edinmeye karar verdim. Gazne şehrine geldim. Melik ve sonra bütün halk beni karşıladı. İsmâilî mezhebinde olan kişi ile nesebi İsmaili olan Ebu Bekir bir araya geldiler. Melik Veşmikir, Bâtın olan kişiye dedi ki:

Haydi söyleyeceğini söyle de İmam seni dinlesin. Adam konuşmaya başladı ve uzun uzun anlattı. Hafız Ebu Bekir el-İsmâilî ona dedi ki:

Niçin? Dinsiz bunu duyunca dedi ki:

Bu imam benim sözlerimi anladı. Demek anlatabildim. Ebû Bekir el-İsmaili dedi ki:

Hemen o vakit oradan çıktım ve kelam ilminin okutulmasını emrettim. Kendim de bu ilmin İslamın dayandığı temel umdelerden birisi olduğunu anladım. İbn el-Arabi der ki:

Bu olay bana ulaştırıldığı zaman dedim ki:

İnsanın ömründe bir nefeslik bir fırsat bile olsa bu dinsizin Ebu Bekir el-İsmaili ile karşılaştığı gün gibi o fırsatı değerlendirmelidir. Sonra Ebu'l-Feth el-Akki'ye sözü yönelttim ve ona dedim ki:

Ben hiçbir şey bilmez bir haldeydim. Şayet bu âlimle bir araya gelmeseydim günlerim de sayılı olduğu için ondan habersiz olarak buradan ayrılıp gidecektim. Onun Kelamdaki uzmanlığı ve bilgisi sebebiyle böyle dedim. Çünkü o bana şöyle demişti:

Hangi şey Allah'tır? Bunun gibi bir soruyu ancak onun gibi birisi sorabilir. Fakat burada bir nükte var. Bu gün o nükteyi ondan almamız gerekir. Misafirliğimiz onun yanında olacak. Niçin "Hangi şey o Allah'tır." dedin de soru harflerinden "hangi" anlamına gelen (eyyü) harfi ile yetindin ve nasıl? nereden? kaç ve ne?" gibi soru harflerini kullanmadın?^[30] Burada ikinci hikmetten sorulacak ikinci soru da şudur: (eyyü) soru harfinin iki tane anlamı vardır. Sen bunlardan hangisini kastettin? Niçin ihtimal ifade eden bir harfle soru sordun ve niçin tek bir manayı ifade eden açık bir harfle sormadın? Bu, bilmeyerek, her hangi bir maksat ve hikmet olmaksızın mı vâki oldu? Yoksa kasıtlı mı böyle soruldu? Bunu bize açıkla.

Ben bu şekilde konuşmaya başlayıp açıldıkça onun şekli değişiyor, önce öfkeden kararıyor, sonra da korkudan sararıyordu. Sağ tarafında arkadaşlarından birine sonra yanındaki diğerine dönüyor ve şöyle diyordu: Bu çocuk, ağzına kadar ilimle dolu bir denizden başka bir şey değil. Onun gibisini şimdiye kadar hiç görmedik. Onlar kendisini son nefesinde dahi görseler onu mutlaka öldürürler. Çünkü devlet onların. Şayet bizim Şam melikinin ve Akka valisinin nezdinde yüksek bir mevkiimiz olmasaydı normalde ben bunların elinden asla kurtulamazdım. Beni göklere çıkararak bu sözleri duyunca dedim ki:

Bu büyük bir meclistir. Söz uzundur ve tafsilata ihtiyaç vardır. Fakat biz başka bir güne randevulaşalım. Ayağa kalktım ve dışarı çıktım. Hepsisi de benimle birlikte ayağa kalktılar ve dediler ki:

Biraz daha kalman gerekir. Dedim ki:

Hayır. Yalın ayak koştum. Kapıya çıktım. Yolun ortasına ulaşıncaya kadar koştum. Orada hayatta kaldığıma kendi kendime sevindim durdum. Benden sonra onlar da çıktılar. Benim için bir (Layki) çıkardılar (ayakkabı olabilir), onu giydim ve onlarla birlikte gülererek yürüdüm. Başka bir oturumda buluşmak için randevu verdiler fakat ben kabul etmedim. Onlarla, buluştuğum takdirde öldürüleceğimden korktum. İbn el-Arabi dedi ki:

Mescid'i Aksa'da bazı arkadaşlarımız bana dedi ki:

Şeyhimiz Ebu'l-Feth Nasr ibn İbrahim el-Makdisi,^[31] bir defasında imamiye şiiilerinin reislerinden birisiyle beraberdi. İmamiyye Şiasının reisi halkın bozulduğundan şikayet etti ve bu durumun ancak beklenen imamın çıkışıyle düzeleceğini söyledi. Ebu'l-Feth Nasr dedi ki:

Beklenen imamın çıkacağı bir zaman var mı, yok mu? Şii reis dedi ki:

Evet var. Nasr dedi ki:

Bu zaman biliniyor mu, yoksa bilinmiyor mu? Peki ne zaman çıkacak? Şii dedi ki:

Halk bozulduğu zaman. Ebu'l-Feth dedi ki:

Halkın tamamı bozulduğu halde onu haktan engelleyen sadece sizsiniz. Şayet siz de bozulusanız o ortaya çıkar. O halde acele edin de onu bulunduğu hapisneden salıverin ve bizim mezhebimize dönmekte acele edin. Bunun üzerine şii şaşırıp ve afalladı. Zannederim o bunu şeyhi Ebu'l-Feth Süleyman ibn Eyyub er-Râzi ez'Zâhid'den^[32] dinledi.

İbnu'l Arabi'nin^[33] ve onun dışındakilerin anlattığı şey burada sona verdi. Onların usûllerini tanımayanlar için bunda bol malzeme vardır. Bu kitabın içinde bundan daha pek çok örnek vardır.

İkinci Kısım: Bunun da (yani mukalfid olmanın) çeşitleri vardır. Böyle birisi hüküm istinbatında bulunmaz, ancak hüküm istinbatında bulunan başka kişilere uyar. Fakat zan ve şüpheyi kabul ettiği, onu doğruladığı, ona davet ederek peşinden gittiği kişinin yerine geçtiği ve gönlünde iz bıraktığı için onun durumu da her ne kadar birincinin durumuna ulaşmasa da yine de onun gibidir. Mezhep sevgisi gönlünde o kadar yer eder ki onun kavgasını yapar ve o sevgi düşmanlığa da, dostluğa da sebep olur.

Bu kısma mensup olan bid'atçı genel manada da olsa istidlalden hâli değildir. Her ne kadar avamdan birisi de olsa şüpheyi araştıran kimse grubuna dahil edilebilir. Çünkü o istidlale yönelmiştir. Halbuki o araştırma ve inceleme yapmayı ve araştırılacak şeyi bilecek durumda olmadığını bilir. Bununla beraber, icmali delille istidlal eden kişi tafsili delille istidlal eden kişinin seviyesine ulaşamaz. Örneklendirme konusunda aralarında fark vardır.

Birincisi uydurulmuş şüphelere yapışır ve onların arkasında durur, hatta bu konuda kendisinden ilmin gereklerine göre hareket etmesi talep edildiği zaman aptallaşır ve bir şey söyleyemez ya da akla aykırı şeylere doğru yönelir, ikincisine gelince o, bid'at sahibine hüsnü zan besler ve onun peşinden gider. Özel olarak bid'atçıye beslediği hüsnü zannından başka onunla ilgili tafsili hiçbir delili yoktur. Bu kısımda olanlar avam içinde daha çok bulunur.

Birinci örnek Karimatilerin^[34] kendisine nisbet edildiği Hamdan ibn Karmat'ın durumudur. Çünkü o, Bâtınilerin bir dâvetçisi idi. Bir topluluk onun davetini kabul etti ve ona bağlandı. Kendisi Küfe ahalisinden idi ve zühde

eğilimi vardı. Hamdan bir gün önüne kattığı sığır sürüsüyle birlikte kendi kasabasına doğru giderken Bâtınıyye davetlilerinden biriyle karşılaştı. Hamdan -onun durumunu bilmediği halde- ona dedi ki:

Görüyorum, çok uzak bir yerden geliyorsun, nereye gidiyorsun?

Adam bir yer ismi söyledi, o da Hamdan'ın kasabası idi. Hamdan dedi ki:

Şu sığırlardan birisine bin, yol yorgunluğun gider rahatlarsın. Adam, Hamdan'ın dindarlığa meyilli olduğunu anlayınca bu kapıdan ona giriş yaptı ve dedi ki:

Ben iman etmedim, imanla emrolundum. Hamdan ona dedi ki:

Sanki sen sadece emirle amel ediyor gibisin. Adam:

Evet, dedi. Hamdan dedi ki:

Kimin emrine göre hareket ediyorsun? Adam dedi ki:

Benim mâlikim, senin malikin ve dünya ve âhiretin mâlikinin emriyle amel ediyorum. Hamdan dedi ki:

O dediğin âlemlerin Rabbidir. Adam dedi ki:

Doğru söyledin, lakin o mülkünü dilediğine verir. Hamdan dedi ki:

Buraya geliş gayen nedir? Dedi ki:

Bura halkını cehaletten ilme, sapıklıktan hidayete ve bedbahtlıktan saadete çağırmakla, aşağılık ve fakirlik tehlikelerinden kurtarmakla ve zorluk ve sıkıntıdan kendilerini koruyacakları şeylerin sahibi yapmakla emrolundum. Hamdan dedi ki:

O halde beni kurtar, Allah da seni kurtarsın, bana hayat verecek şeyleri öğret. Söylediğin şeylere benim ne kadar da çok ihtiyacım var! Adam ona dedi ki:

Gizli sırrı, kendisine güvenmedikten ve ondan bir söz almadıktan sonra hiç kimseye söylememekle emrolundum. Hamdan dedi ki:

Senin alacağın söz nedir, söyle de hemen onu yerine getireyim. Adam dedi ki:

İmamın sana verdiği sırrı ve benim sırrımı ifşa etmeyeceğine dair benim için ve imam için kendi nefsin üzerine Allah'a söz vermiştir.

Hamdan taahhütte bulundu. Sonra Bâtini davetçi kendi cehaletinin pek çok çeşidini ona öğretmeye başladı, nihayet onun yavaş yavaş aklını çeldi ve kandırdı. Hamdan onun bütün iddialarını kabul etti, sonra kendisini davete adadı ve bu bid'atin temel direklerinden biri haline geldi. Bu sebeple ona uyanlara da Karamita diye isim verildi.

İkinci örnek Allah Tealâ'nın şu âyetlerinde anlattığı durumdur:

"Onlara Allah'ın indirdiğine ve Rasûl'e gelin, denildiği vakit, "Babalarımızı üzerinde bulduğumuz yol bize yeter." Derler. Ataları hiçbir şey bilmiyor ve doğru yol üzerinde bulunmuyor iseler de mi?"^[35]

"İbrahim: Peki, dedi, yalvardığınızda onlar sizi işitiyorlar mı? Yahut size fayda veya zarar verebiliyorlar mı? Şöyle cevap verdiler: Hayır, ama biz babalarımızı böyle yapar bulduk."^[36]

el-Mes'ûdi^[37] anlatır:

Mısır'ın Said bölgesinin üst tarafında Hıristiyan olan ilim ve anlayışıyla kendisinden söz edilen bir adam vardı. Ahmed ibn Tolun'a^[38] onun durumunu haber verdiler. Ahmed ibn Tolun onu huzuruna getirtti ve kendisine pek çok şey sordu. Bu cümleden olarak bazı günler emretti, mecliste bazı tartışmacıları hazır bulundurdu, onlar bu adama Hıristiyanlığın sıhhati/gerçek bir din olup olmadığı konusunda kendisinden delil sordular. Adam şöyle cevap verdi:

Benim bu dini, çelişkiler içinde bulmamdan başka onun sıhhatine delalet eden bir delilim yoktur. Bu dindeki çelişkileri akıllar kabul etmez, gönüller bundan hoşlanmaz. Bu çelişkileri destekleyecek herhangi bir görüş, bunları düzeltecek bir tartışma, düşünür ve araştırmacıların elinde bu dini destekleyecek herhangi bir delil de yoktur. Bütün bunlara rağmen ben pek çok milletlerin, ilim, siyaset ve üstün akıl sahibi büyük meliklerin bu dine boyun eğdiklerini, belirttiğim bu çelişkilerine rağmen bu dini benimsediklerini gördüm ve anladım ki onlar bu dini ancak şahit oldukları birtakım deliller ve tanıdıkları birtakım âyet ve mucizeler sayesinde kabul ettiler ve bu sebeple ona boyun eğmek ve onu din edinmek mecburiyetinde kaldılar.

Orada bulunanlardan birisi kendisine şöyle sordu:

Bu dindeki çelişki nedir? Adam şöyle cevap verdi:

Bu anlaşılabilir mi veya gayesi bilinebilir mi? Mesela bunlardan birisi onların "üç birdir, bir üçtür" demeleri, ekânim-i selâse^[39] ve cevheri anlatış biçimleridir. Bu uknumlar kendi kendilerine güç sahibi ve ilim sahibi olabilirler mi, olamazlar mı? Ezeli ve ebedi olan Rab ile sonradan yaratılan insanın birleşmesinde, onun doğumu, çarmıha gerilmesi ve öldürülmesinde de çelişkiler vardır. Çarmıha gerilip yüzüne tükürülen, başına dikenlerden taç konulan ve deynekle kafasına vurulan, ayaklarından çivilenen, mızrakla ve tahta kazıkla böğürleri delinen, su isteyen ve kendisine su yerine Ebû Cehil karpuzu sirkesi içirilen bir tanrıdan daha kötü ve çirkin bir şey olabilir mi?

Adamın, mezhebindeki çelişkileri ve bozuklukları anlatsın diye konuşmasını kesmediler.

Delil ve burhan olmaksızın şeylere ve babalara nasıl itimat edildiğinin şahidi bu hikayedir.

Üçüncü Kısım: Bunun da çeşitleri vardır. Bu kısma giren bid'atçı berâet-i asliyye üzere bir başkasını taklit eden kimsedir.^[40] Burada büyük kalabalıkların dinleriyle ilgili konularda kendisine müracaat ettikleri, başkasına değil de kendisine saygı gösterdikleri âlim veya âlim olmayan taklit edilmeye daha lâyık birisi olabilir. Veya taklide

daha layık birisi bulunmayabilir, fakat halkın ona yönelmesi ve kendisine saygı göstermesi o bid'atçıyı bu rütbeye (taklidi caiz olan kişi rütbesine) ulaştırmaz: orda yetkili kişiler var da bu mukallit onları terk edip başkalarını taklit ederse günahkâr olur. Çünkü müracaat etmekle emrolunduğu kişiye müracaat etmemiş, aksine onu terk edip iki alışverişten en zararlı olanını kendisi için seçmiştir. Bu sebeple o mazur değildir/bağışlanamaz. Çünkü o, dini konusunda zahir hükümde dini bilmeyen kişiyi taklit, etmiştir. Böylece o, onun sırat-ı müstakim üzere olduğunu zannederek bid'atle amel etmiştir.

Bu, Hz. Peygamber'in (s.a) Peygamber olarak gönderildiği toplumun durumudur. Onlar hak olan dini terk ettiler, babalarının bătılına döndüler. Onlar olaya basiretli bir bakışla bakmadılar. Sonuçta her iki yolu birbirinden ayırt edemediler. Heva ve hevesleri akıllarının üzerini örttü ve hak yolu göremediler. Bu kısımdaki b'id'atçıların durumu da böyledir.

Sadece taklit ile sünnete muhalefeti ve bid'at irtikabını devam ettiren bu vasıftaki kişilerin sayısı oldukça azdır. el-Beğavi, Ebu't-Tufeyl el-Kinani'den rivayet etmiştir:

Hz. Peygamber'in (s.a) zamanında bir adamın bir oğlan çocuğu dünyaya geldi. Adam çocuğunu Hz. Peygamber'e getirdi. Peygamber (s.a) çocuğa hayır duada bulundu ve alından tuttu. Çocuğun alında at yelesi gibi bir saç bitti. Ebu't-Tufeyl der ki:

Çocuk büyüdü ve delikanlı oldu. Hâriciler zamanında onların fikirlerine kapıldı. Bu esnada alındaki o perçemi de düştü. Bunun üzerine babası onu tuttu, bağladı ve bir kişinin daha Haricilerin peşinden gideceğinden korktuğu için onu hapsetti. Ebu't-Tufeyl der ki:

Biz o adamın yanına gittik, kendisine nasihat ettik ve dedik ki:

Hz. Peygamber'in (s.a) ortaya çıkan bereketini görmedin mi? Adam dedi ki:

Hâricilerin görüşlerinden dönmedikçe onu bırakmayacağım. Allah Teala daha sonra o gencin alındaki perçemi geri verdi. Çünkü tövbe etmişti.

İnsanlar arasında fazla önem verilmeyen bu mukallidin peşinden kimse gitmiyorsa, bununla beraber o kendisini taklit edilmeye lâayık görüyorsa, bunun günahkâr sayılıp sayılmayacağına araştırılması gereklidir. Bu konuda o kişinin günahkâr olduğu söylenilebilir.

Bunun bir benzeri de peygamberlerin davetlerinin ulaşmadığı fetret dönemlerinde yaşayan ve babalarından gördükleri şeylere göre amel eden, çağdaşlarının Allah'tan başka şeylere ibadet etmelerini kabul edip onlara kapılan ve buna benzer durumda olan kimselerin sorunudur. Çünkü âlimler bunların hükmü konusunda şöyle demektedirler:

Bunlar iki kısımdır: Bir kısmı şeriaten habersizdirler, Allah'a ne ile yaklaşılabileceğini/nasıl ibadet edileceğini bilmezler. Aklın Allah'a yaklaşıncı olarak kabul edebileceği şeylerin hiç birisini yapmazlar da çağdaşlarının herhangi bir delile dayanmaksızın sadece hoşlarına gittiği için yaptıkları şeyleri yapmayı uygun görürler. Bu durumdan da bir rahatsızlık duymazlar. İşte bunlar şu âyetin genel anlamı içine dâhildirler.

"Biz bir peygamber göndermedikçe kimseye azap edecek değiliz."^[41]

Fetret dönemlerinde yaşayanların bir kısmı da çağdaşlarının yaptığı gibi Allah'tan başkasına taparlar, kendi reylerine göre haram ve helaller uydururlar ve onların inandıkları bătıl şeylere inanırlar. Âlimler bunların mazur olmayacaklarına çağdaşlarıyla birlikte cezalandırılacaklarına hükmetmişlerdir. Çünkü onlar amelde, dostlukta ve düşmanlıkta bu yol üzere onlar gibi davrandılar. Bu sebeple onlardan oldular. Bizim şu anda üzerinde konuştuklarımız da böyledir. Aralarında bir fark yoktur.

Âyet-i kerimenin ibaresini mutlak/kayıtsız şartsız anlayıp şöyle diyen âlimler de vardır:

Ne olursa olsun Allah Teala, bir peygamber göndermedikçe ve insanlar o peygambere karşı gelme tavır göstermedikçe hiç kimseye azap etmez. Bu, teorik olarak doğru işe bunun benzeri bizim meselemizde şu şekilde olur: Mukallidin taklit ettiği kişiden daha bilgili, bid'atle sünneti ayırt eden âlim bir kişi gelir de mukallid, dininin ahkâmında birincisiyle yetinmeyip bu âlime de müracaat ederse, akıllı kimselerin yaptığı gibi ihtiyatla hareket, etmiş ve işini sağlama almış olur. Birincisiyle yetinirse inadını ortaya koymuş olur. Çünkü o bunu kabul ile birlikte yeni gelen âlimi reddetmiş demektir. Onu reddettiği zaman da bu, onun kararına müdahale eden hevasının ve kuduz hastalığının hastayı sardığı gibi kalbini saran taassubunun bir sonucudur. Durum bu dereceye geldiği zaman onun taklit ettiği arkadaşının mezhebine/görüşüne yardım etmiş olması ve genel olarak gücünün yettiğince onu delillendirmeye çalışması muhtemeldir. Bunun hükmü bundan önceki kısımda geçmiştir.

Sen de bilirsin ki Şeriatin sahibi yüce Peygamber (s.a) hevâ ve bid'at sahiplerine peygamber olarak gönderildiği zaman onlar atalarına ve büyüklerine dayandılar. Peygamber'in (s.a) getirdiği şeyleri reddettiler. Onların kalplerini hevâ perdeleri örttü. Neticede mucizelerle başka şeyleri karıştırdılar. Peygamber'in (s.a) şeriatı kayıtsız ve şartsız olarak onların hepsinin aleyhine nasıl hüccet olacak ve onlardan birisi öldüğü zaman apaçık bir inatçı olup olmadığına bakılmaksızın cehenneme sevkedilecek? Bu ancak onların aleyhine bir hüccetin ortaya konulması sebebiyledir. Bu hüccet, onların muhalif oldukları hakikatı beyan etmek üzere Hz. Muhammed'in onlara Peygamber olarak gönderilmesinden ibarettir. Bizim meselemiz de buna benzer. Kim akıllıca hareket ederse dinini korumuş olur. Kim hevâ ve hevase uyarsa helakenden korkulur. Bize Allah yeter.^[42]

Fasıl

Buraya bir açıklama daha ilave edelim. Bu açıklamayı yapmak bir zorunluluktur. Çünkü yapacağımız bu ilave açıklama kitabın gayesini gerçekleştirecek ve ihtiva ettiği meseleleri çözümleyecektir. Allah'ın izniyle biz deriz ki:

"Hevâ ehli" ve "bid'at ehli" tâbirleri ancak bid'at çıkaranlar, istinbat etmek, bid'atçılara destek olmak ve kendi zanlarınca bunların doğruluğuna delil getirmek suretiyle hevâ ve hevesin şeriatını Allah'ın şeriatının önüne geçirenler hakkında hakikat anlamında kullanılır. Bu sebeple onların şeriate muhalefetleri bir muhalefet olarak kabul edilir, şüpheleri incelemeye alınır, reddedilmeleri ve cevap verilmeleri gerekir. Nitekim Mutezile, Kaderiyye, Mürcie, Hâriciye, Bâtınıyye ve benzeri fırkaların lakaplarını bunların istinbat edicileri/müctehitleri, destekçileri ve savunucuları gibi bu fırkaları ayakta tutanlar hakkında kullanırız. Aynı şekilde Ehl-i" sünnet tabiri de sünnete destek olanlar, ona uygun içtihat yapanlar ve sünnetin şeref ve haysiyetini koruyanlar için kullanılır. Allah Teala'nın "*Dinlerini parça parça edip gruplara ayıranlar.*"^[43] âyeti bu konuyu açıklığa kavuşturmuştur. Bu âyetten "*dinlerini parça parça edenler*" lafzının bu fiili işleyenlere mutlak manada (kayda bağlanmaksızın) kullanıldığı anlaşılmaktadır. Onlar bid'atçiler ve bid'atçıların yerini tutanlardan başkası değildir.

"*Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın.*"^[44] âyeti ve "*Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu tevil etmek için ondaki müteşabih âyetlerin peşine düşerler.*" âyeti de böyledir. Çünkü müteşabihlerin peşinden gitmek kendilerini müctehit yerine koyanların işidir, başkasının değil. Hz. Peygamber'in (s.a) "*...hatta hiçbir âlim kalmadığı zaman insanlar câhil kişileri kendilerine lider edinirler, onlara soru sorarlar, onlar da bilmeden fetva verirler.*" hadisi de böyledir. Çünkü onlar kendilerini şer'i hükümleri istinbat eden/müctehid makamında görürler. Avamdan farklı olarak onlar şer'i ahkamda kendilerine uyulan kimselerdir. Halk, âlimlerinin kararlaştırdığı şeye uyar. Çünkü onların görevi budur. Bu sebeple gerçekte halk ne müteşabihlerin, ne de heva ve heveslerinin peşinden gidenlerdir. Onlar ne olursa olsun sadece kendilerine söylenen şeylerin peşinden gidenlerdir. Bu sebeple bilinçli bir şekilde onlara katılmadıkça ve kendi araştırma ve incelemeleriyle onların iyiliğine ve kötülüğüne tarar vermedikçe avama "heva ehli" denilemez. O vakit ehl-i ehvâ ve ehl-i bid'at lafızları için aynı mana verilir. O da yeni şeyler uydurmaya ve onları başkalarına tercih etmeye kendisini yetkili gören kimse demektir. Bundan gafil olup araştırma ve inceleme yapmaksızın sadece taklit yoluyla liderlerinin yolundan gidenlere gelince bunlar için bu tabirler kullanılmaz.^[45]

O halde mesele gerçekte iki kısmı ihtiva eder: Bid'atçı ve bunu kendine rehber edinen. Onu kendine rehber edinen kişi, mücerred rehber edinen kişi, mücerred rehber edinmekle sanki bu ibarenin kapsamına dâhil değil gibidir. Çünkü o tâbi olan hükmündedir. Bid'atçı ise bizzat icat edip uyduran ya da bid'at çıkarmanın/uydurmanın sıhhatine/doğruluğuna delil getiren kişidir. Bu istidlal/ delillendirme ister bilimsel araştırma kabilinden olsun, isterse avamca bir istidlal kabilinden olsun, bizim için aynıdır.

Çünkü Allah Tealâ (kendileri hakka çağrılanlarında): "*Biz babalarımızı bir din üzere bulduk, biz de onların izinden gidiyoruz.*"^[46] diyen toplumlara kınamıştır. Sanki onlar külli/bütüncül bir delile yapışmış gibidirler. Tutundukları delil babalarıdır. Çünkü babaları onlara göre akıllı kimselerdi ve bu dinin üzerinde bulunuyorlardı. Doğru olmasaydı babaları o din üzere bulunmazlardı. Biz de bu dinin üzerindeyiz, yanlış olsaydı onlar bu dini benimsemezlerdi, derler.

Şeyhlerin ve sâlih kişiler oldukları söylenen kimselerin davranışlarını bid'atin sıhhatine/meşruiyetine delil getirenler de bunun bir benzeridir. Onlar bu zâtların müctehid mi, mukallit mi olduklarına ve bunu bilerek mi bilmeyerek mi yaptıklarına bakmazlar. Fakat bunun gibisi, hevâ ve hevese uyup bunun dışındakileri atmada bunun bir umde, bir esas kabul edilmesi sebebiyle gene bir delillendirme kabul edilir. O ameli aynen alan kişi, benzeri bir delille bidati almış demektir ve bid'atçı isimlendirmesine dahil olmuştur. Çünkü bu yollu olan kişinin aslında yapması gereken şey, kendisine bir hak geldiği zaman, inceleyip araştırması, sorup sorması ve ona uymasındır veya bâtil ise ondan da sakınmasıdır. Bu sebeple Allah Teala, bu şekilde kendilerine gerekçe getirenleri reddetmek üzere şöyle buyurdu:

"*Ben size babalarınızı üzerinde bulduğunuz dinden daha doğrusunu getirmişsem de mi bana uymazsınız?..*"^[47]

"*Onlara:Allah'ın indirdiğine uyun denildiği zaman onlar, hayır, biz atalarımızı üzerinde bulduğunuz, yola uyarız, dediler. Ya ataları bir şey anlamamış, doğruyu da bulamamış idiyse.*"^[48]

"*Ya şeytan onları alevli ateşin azabına çağırıyor idiyse!*"^[49]

Buna benzer pek çok âyet vardır.

Bu durumda olan kimselerin alâmeti, üzerindeki tafsili veya icmali bir delilden kaynaklanan şüpheden dolayı mezhebine muhalif olan şeyi hemen reddetmeleri ve başka bir şeye bakmaksızın üzerinde bulunduğu yola taassup derecesinde bağlı olmasıdır. İşte bu heva ve hevese tâbi olmanın ta kendisidir. Ve gerçekten kötülünen bir şeydir. Bu durumda olan kimse günahkârdır. Çünkü hakikat peşinde olan kişi, nerede ve ne zaman hakikati bulursa hemen ona meyleder ve onu reddetmez. Hakikat peşinde koşan kişi için normal olan budur. Bu sebeple hakikati araştıranlar, hak kendilerine belli olunca hemen Rasulullah'a tâbi olmaya koşmuşlardır.

Hidayeti arayan kişi karşısına çıkan bid'atten başka bir şey bulamamış, ona karşı çıkanlarla birlikte olmamış, fakat onunla amel etmişse, böyle bir durumda "fetret dönemlerinde yaşayanlar içlerinden bid'at çıkaranlara uydukları zaman mutlak olarak azap edilirler" dersek, bid'atçilere uyanlar, gerçeği gösteren birisini bulamadıkları zaman da sorumlu olurlar, dememiz gerekir. "Fetret dönemlerinde yaşayanlar kendilerine peygamber

gönderilmedikçe küfürle amel etseler bile azap edilmezler" dersek, bidatçılara uyanlar da kendilerine gerçeği gösteren birisi olmadıkça sorumlu olmazlar dememiz gerekir. Onlar, kendilerine gerçeği gösteren birisi olduğu zaman şu iki halden birisi üzere bulunabildikleri için sorumluluk altına girerler: Ya hak yol üzere ona tâbi olurlar ve üzerinde buldukları (bâtıl) şeyi terk ederler. Veya ona tâbi olmazlar. Ona tâbi olmamaları mutlaka herhangi bir inat ve taassuptan dolayıdır. O zaman da "hevâ ehli" tâbirinin altına girerler ve günahkâr olurlar.

Sem'ân'ın âlimlerce de bilinen bid'atindeki beyanına, o bid'ati kabul edip başkasını reddetmek suretiyle taklid ederek tâbi olan herkes onunla birlikte günahkârdır. Sem'ân, mabudunun insan şeklinde olduğunu ve onun zâtı hariç her şeyin yok olacağını iddia eder. Sonra o, Tanrı'nın ruhunun Hz. Ali'ye hulul ettiğini/girdiğini, sonra filana girdiğini iddia eder, arkasından da Tanrı'nın kendisinin ne olduğunu anlatmaya girişir.

el-Muğire ibn Sa'd el-Acli'ye tâbi olanlar da böyledir. Muğire bir müddet peygamberlik iddiasında bulundu ism-i azamla ölüleri dirilttiğini, mâbud'unun hecâ harflerine göre uzuvlarının olduğunu ve daha pek çok iddiaları bir mümin kalbinin tiksinti duyacağı bir tarzda ortaya attı.

Mağribli el'Mehdi'ye uyanların durumu da böyledir. Mağrib'deki bid'atlerin pek çoğu ona nisbet edilir. Bu bid'atleri savunarak ve o uğurda mücadele ederek ortaya çıkmışsa Mehdi de, ona uyanlarla birlikte günahkârdır ve bid'at ehli, hevâ ehli diye isimlendirilenlerdendir. Allah Teala lütfü ve rahmetiyle, hakikati görmeyecek derecede taassup içinde kalmanın kötülüğünden bizi korusun.^[50]

Fasıl

Bid'atçının günahkâr olduğu sabit olduğuna göre, bu günahın da muhtelif dereceleri vardır. Bid'atçının bid'atini gizlemesine veya açıkça yapmasına, bid'atin hakikî veya izafi/göreceli oluşuna, apaçık veya kapalı oluşuna, küfür veya küfür olmayışına, bid'atçının bid'atinde ısrarlı oluşuna veya ısrarlı olmayışına ve daha başka durumlara göre günâhın büyüklüğü ve küçüklüğü de değişir ya da günahkâr olması ihtimali kuvvetlenir veya zayıflar.

Her ne kadar bu konu usûl bilenlerce malum da olsa yine de genel hatlarıyla bu farklılığa dikkat çekilmesi gereklidir. Onun yeri de burasıdır.

Bid'atçının içtihat iddiasında bulunmasına veya mukallit olmasına göre yükleneceği günahın da farklı olacağı gayet açıktır. Çünkü onları tevil etmek maksadıyla müteşabihler üzerinde inceleme ve araştırma yapan kimsenin kalbindeki eğrilik, şayet o da inceleme iddiasında bulunuyorsa mukallidin kalbinde de bir eğriliğin oluşmasına imkan verir. Çünkü araştırmacı mukallidin taklid edilen kişi tarafından ortaya konulan bazı esaslarda ona uyması gerekecektir. Veya mukallit hiç kimseye bağlı kalmaksızın kendi başına hareket edecektir. Eğer münferit hareket, ederse günahın diğerinin nasibine düşecek kısmı da kendisi yüklenecektir. Ancak bu mukallit kemli kendine içtihat eden birisi olacağı için o zaman da taklit derecesinde olduğunu iddia edemez, birincisinin, yani içtihat iddiasında olanın derecesinde olur. Birincisinin günahı onun günahından daha fazla olur. Çünkü bu kötü çığırtı o açmıştır. Bu sebeple hem kendi günahını yüklenir hem de açtığı çığırtıdan gidenlerin yüklenecekleri kadar günahı da yüklenir. Bu ikincisi onun açtığı çığırtıdan gidenlerdendir. Bu sebeple sahih hadisin de ifade ettiği gibi onun günahından birinciye de yüklenir. Birincisinin günahı her halükârda daha büyüktür, ikincisinin günahı onun altındadır. Çünkü o kendi kafasında içtihat, da etse, hakka karşı inat da etse ve kendi görüşü için delil de getirirse onun getireceği deliller tafsili (konuyla ilgili özel) deliller değil, icmali delillerdir. Aralarındaki fark gayet açıktır. Çünkü tafsili deliller aynı meselenin deillendirilmesinde icmali delillerden daha etkilidir. Günahdaki mübalağa/fazlalık, istidlaldeki mübalağa/etkileycilik miktarıdır.

Bid'atin, dinin zaruriyat bölümünde veya zaruriyat olmayan bölümünde vuku bulmasına göre bid'atçının yükleneceği günahın da farklı olacağı meselesine bid'atlerin ahkâmından söz ederken işaret edilecektir.

Bid'atin gizlenmesi ve açıktan işlenmesine göre günahının da farklı olacağı meselesine gelince, bid'atini gizleyen kimsenin zararının kendisiyle sınırlı olduğu, bunun başkasına geçmediği gayet açıktır. İster büyük günah, ister küçük günah olsun, isterse mekruh cinsinden olsun, bid'ati hangi şekliyle varsayarsan say, o kendi hükmünün aslı üzere baki kalır. Bid'atini açıktan işlediği zaman, ona insanları çağırmasa bile- onu açıktan işlemesi kendisine uyulmasına vesile olur.

Vasitanın durumunun vasıta olduğu şeyle aynı olabileceği gibi farklı da olabileceği inşaallah ileride anlatılacaktır. Bid'atle amel etmenin günahına, bid'ati işlemede kendisine tâbi olan kimseye bu bid'ati göstermenin günahı da ilave edilir. Şüphesiz bu durumda günah daha da büyük olur.

Şaban ayının on beşi gecesini ibadetle geçirmenin aslı konusunda et'Turtûşi'nin^[51] Ebû Muhammed el-Makdisi'den^[52] naklettiği şey bunun örneğidir. Ebû Muhammed el-Makdisi der ki:

Beytül-Makdis'te biz Recep ve Şaban aylarında kılman bu nafile namazı bilmezdik.^[53] Biz de bu ilk defa 448 yılında ortaya çıktık: Beytül-Makdis'de İbn Ebi'l-Hamra diye tanınan bir adam bize geldi. Bu adam güzel bir okuyucu idi. Gece kalktı ve Şabanın 15. Gecesinde mescitte namaz kıldı. Arkasına bir kişi daha tekbir alarak namaza durdu. Sonra o ikisine üçüncü ve dördüncü kişiler katıldı. Namazı tamamladığında arkasında kalabalık bir cemaat vardı. Sonra ertesi yıl tekrar geldi. Yine büyük bir kalabalık onunla birlikte namaz kıldı. Bu mescitte duyuldu ve Mescidi Aksa'da ve insanların evlerinde yaygınlaştı. Sonra bu sürekli hale geldi ve günümüze kadar sanki bir sünnetmiş gibi devam etti. Turtuşî der ki:

Ben Ebû Muhammed el'Makdisi'ye dedim ki:

Ben seni de cemaatle o namazı kılarken gördüm. O dedi ki:

Evet! Ben bundan dolayı Allah'a istiğfar ediyorum.

Bid'ate davet, etme ve davet etmeme durumuna göre de günahın farklı olacağı gayet açıktır. Çünkü davetçi olmayan bid'atçı her ne kadar kendisine tâbi olunmaya müsait olsa bile kendisine uyulmayabilir de. İnsanları ona uymaya götüren sebepler de farklı olabilir. Önemli bir kişi olabilir. Meşhur bir kişi de olabilir fakat insanlar nezdinde ondan daha büyük bir mevkide olan kişinin şöhretinden dolayı bid'atçıye uyulmaz.

Dâvetçi bid'ate çağırıldığı zaman özellikle güzel konuştuğu ve kalpleri etkilediği zaman kendisine tâbi olunma ihtimali daha kuvvetlidir ve açıktır. Teşvik ve korkutmaya başladığı, kalbe yaldızlı sözlerle giren şüphelerini saldırdığı zaman (daha etkilidir.) Nitekim Mâbed el-Cüheni kendisine ait Kaderiyeci görüşe insanları da davet eder ve laf canbazlığı yaparak bu görüşün Hasan-ı Basri'ye ait olduğunu söylerdi. Süfyan ibn Uyeyne'den rivayet edildiğine göre Amr ibn Ubeyd'e bir mesele soruldu. Amr bu soruya cevabını verdikten sonra dedi ki:

"Huve min ra'yi'l-Hasen" yani Hasan-ı Basri' de bu görüştedir. Bunun üzerine birisi ona der ki:

Fakat insanlar Hasan-ı Basri'nin farklı görüşte olduğunu söylüyorlar. Amr dedi ki:

Ben sana " (hazâ min ra'yi hasen) yani bu benim güzel bir görüşüm, dedim. Muhammed ibn Ab dili ah el-Ensâri der ki:

Amr ibn Ubeyd. kendisine bir şey sorulup da cevabı verince şöyle derdi:

"Hazâ min kavli'l-hasen" Bu görüş kendisine ait olduğu halde Hasan-ı Basri'nin görüşü olduğu zannını uyandırır.

Bid'atçinin ehl-i sünnete karşı ayaklanıp ayaklanmamasına göre de yükleneceği günah farklı olacaktır. Çünkü ayaklanmayan bid'atçı davetine günahı gerektirici başka bir mefsedeti/kötülüğü ilave etmez. Ayaklanan bid'atçı ise ilave olarak yönetime karşı başkaldırıştır -ki bu ölümü gerektirir-; yeryüzünde bu fırkalar arasında kin ve düşmanlığa sebep olacak şekilde bozgunculuk çıkarmaya, harpleri ve fitne ateşini körüklemeye çalışır. Bu sebeple onun için günahından daha büyük bir hisse vardır.

Bunun örneği, haklarında Rasulullah'ın (s.a) şöyle buyurduğu Hâriciler kıssasıdır:

"Onlar müslümanları öldürürler, putperestleri bırakırlar. Onlar okun avdan çıktığı gibi dinden çıkarlar."

Onlarla ilgili haberler meşhurdur.

Bazan onlar başkaldırı hareketi içinde olmazlar, bilakis sadece davetle iktifa ederler. Fakat bu yöntem kendilerine icabete daha elverişlidir. Çünkü bunda bir nevi zorlama ve korkutma vardır. Bu sadece bir davetten ve her yönden bir ayrılmaklılık hareketi olmaktan ibaret değildir. Bu onların davetlerinde yöneticilerden ve sultanlardan yardım istemelerinin/destek almalarının bir sonucudur. Daveti kabul etmedikleri takdirde insanların yöneticiler tarafından hapse atılacaklarından veya dövüleceklerinden ya da öldürüleceklerinden korkmaları sebebiyle onlara boyun eğmeleri ihtimali daha kuvvetlidir. Nitekim halife Me'mun zamanında bu durum Bişr el-Muraysi'nin, el-Vâsık'ın hilafeti zamanında Ahmed İbn Ebi Duâd'ın başına gelmiştir. Aynı şey mehdilerin yönetiminde buldukları zaman Endülüste Mâliki ulemâsının başına gelmiştir. Mâlikilerin kitaplarını yırtmışlar ve bunları "rey kitapları" diye isimlendirmişlerdir. Faziletli insanların hepsini şeriatte Mâliki mezhebini tuttukları için cezalandırmışlardır. Bu zulümleri yapanlar sırf Zahiriler adına bunları yapıyorlardı. Zâhirilik ulemaya göre hicretten iki yüz yıl sonra ortaya çıkan bir bid'attır. Keşke onlar Davud'un mezhebine ve onun arkadaşlarına uysalardı! Fakat onlar işi kendi reyleriyle görüş beyan edecek, insanlar için Şeriatte o güne kadar bilinmeyen görüşler ortaya koyacak ve onları gönüllü gönülsüz bu görüşleri kabule zorlayacak kadar ileri götürdüler.

Neticede bunun sıkıntısı bütün insanları kapladı ve uzun bir süre devam etti. Sonra bir kısmı gitti, diğer bir kısım ise günümüze kadar devam etti. İnşallah ileride zaman müsait olur da kitapta onlardan bir nebze söz ederiz. Bundaki günah, mücerret davetin günahından iki sebeple daha büyüktür: Birincisi korkutma ve " teslim olmak veya öldürülmekle zorlanmak, diğeri davetin kapsamına girenlerin çokluğu. Çünkü uhrevi korkutma ve uyarı pek çok kişide dünyevi korkutma ve uyarı kadar etkili olmaz. Bu sebeple şeriat dünyevi cezalar ve engellemeler de getirmiştir. "Allah Teala Kur'an'la durdurmadığını sultanla/kuvvetle durdurur." Bid'atçı öğüt olarak kullandığı mücerret uyarı ve korkutma ile davetini kabul ettiremediği zaman kabule daha müsait olduğu için yöneticilerle bu işi yapmaya çalışır.

Bid'atin hakiki veya izâfi/göreceli oluşuna göre günahının da farklı olacağı meselesine gelince hakiki bid'atin günahı daha büyüktür. Çünkü onu bid'atçı vasıtasız olarak doğrudan doğruya yapar. Çünkü tam bir muhalefettir ve açıkça sünnet dışına çıkmaktır. Kaderi inkar etmek, hüsün ve kubuh (iyi ve kötü) Şeriat olmadan akılla da bilinebilir demek, haberi vahidi inkar etmek, masum imamı kabul etmek gibi bid'atler hakiki bid'atlerdir.

Bid'ati izafi bir bid'at farzedersen izâfi bid'atin manası şudur: O bir yönden meşrurdur, bir yönden de sadece bir reydir. Çünkü bazı durumlarda ona bid'atçı yönünden bir rey karışır. Fakat her yönden delillere aykırı değildir.

Bu -hakikat gibi de olsa- inşaallah ileride temas edileceği gibi aralarında fark olduğu açıktır.

Bu farklılıktan dolayı günah da farklıdır. Bunun misali mescitlerde sabah namazından sonra kıraat için mushafın konulması bid'ati dir.

Malik der ki:

Mushafi ilk koyan kişi Haccac ibn Yusuf'tur. Yani mescitte sabah namazından sonra mushaftan Kur'an okumayı ilk defa tertip eden Haccac ibn Yusuf'tur. İbn Rüşd^[54] der ki:

Onun yaptığının benzeri bizde günümüze kadar devam etti.

Bu bir bid'attir -yani mescid'e mushaf konulmasını kastediyorum- çünkü aslında mescitte Kur'an okumak meşrudur ve amel edilen bir şeydir. Ancak mescidin bu şekildeki bir kıraate tahsis edilmesi (yani sabah namazı sonrasında bu işe tahsis edilmesi ve bunun âdet haline getirilmesi) bid'attir.

Bunun bir örneği de zamanımızda cuma günü kıraat için mushafların ortaya konulması ve mushafların bu maksatla vakfedilmesidir.

Bid'atin kaynağının açık ve kapalı oluşuna göre de bid'atçının yükleneceği günah farklı olur. Çünkü apaçık ve net bir şekilde bid'at olduğu belli olan bir şeyi yapmaya cür'et etmek (sünnete karşı) şüphe götürmez bir muhalefettir. Bid'at olduğu açıkça belli olmazsa bid'at olmama ihtimalinden dolayı onu yapmak (sünnete) tam bir muhalefet sayılmaz. İhtimalli olan bir şeyi yapmaya cür'et etmek kesin belli bir şeyi yapmaktan daha aşağı derecededir. Bu sebeple âlimler şüpheli olan şeylerin tamamen terkinini mendup olarak kabul etmişlerdir. Hadis şüpheli şeylerin terkinin haramlara düşmemek için (gerekli) olduğuna dikkat çekmiştir.^[55] Haramlar, onun için bir korkuluktur/yasak bölgedir. Şüpheli şeylerin içine düşen kimse haramların/yasak bölgenin içine düşebilir. Haramı tamamen terk etmek mendup kabilinden değil, vacip kabilindedir. Bid'atte şüpheli olanın hükmü de böyledir. Aralarındaki farklılık gayet açıktır.

Eğer müteşabihi/şüpheliyi terk etmek mendup kabilindedir, onu terk etmemek ise mekruh kabilindedir dersek, günahta bu yönden de farklılık olacaktır. Haramlarda günah olduğu kesin ve açıktır. Mekruhlarda ise cüz olarak yani tek tek işlendiğinde günah yoktur. Ancak onlarda ısrar etmek gibi günahı gerektirici bir durum bulunduğu zaman müstesna. Çünkü mesela küçük günahlarda ısrar etmek onları büyük günah haline getirir. Bunun gibi mekruhta ısrar etmek de onu küçük günah haline getirebilir. Her ne kadar bir başka yönden aralarında fark olsa da mutlak olarak günahkâr saymak açısından büyük günah işleyen ile küçük günah işleyen arasında bir fark yoktur. Küçük günahla birlikte mekruhun durumu bundan farklıdır.* Bid'atlerdeki durum -her ne kadar mekruh cinsinden de olsalar- onların devamlılığına ve onları taklit eden kişinin bunları insanların toplu olarak buldukları yerlerde ve mescitlerde açıkça işlemelerine bağlıdır. Ancak bid'atçilerden çok azı aslen mekruh olan Bid'ati o noktada bırakır, aksine onda ısrar etmek veya başkalarına öğretmek veya o bid'ate taassup derecesinde bağlanmak veya onu yaymak ya da benzeri şekillerden dolayı kendisini mutlak manada (az veya çok) günahkâr hale getirecek şeylerle birlikte o bid'ati işler. O halde bid'atlerde mekruh işleme noktasında kalanlar ve ondan öteye geçmeyenler hemen hemen yok gibidir. Yine de en iyi Allah bilir.

Bid'atte ısrarlı olmaya veya ısrarlı olmamaya göre de günah farklı olur, çünkü günah küçük olabilir, fakat onda ısrar edildiğinde büyük günah haline gelir. Bid'at de böyledir; küçük olur, üzerinde ısrar edilmekle büyür. Bir anlık gelip geçici olarak işlenen bir bid'at, üzerinde devam edildiği zamanki bid'atten daha basittir/küçüktür. Bid'atçı bid'ati önemsemediği ve bid'at işini kolayca yaptığı zaman da bu manaya dahil olur. Bir günahın küçümsendiği zamanki durumuna benzer. Küçümseyenin, önemsemeyenin günahı diğerinden daha büyüktür. Bid'atin küfür oluşuna veya küfür olmayışına göre de günahın farklı olacağı açıktır. Çünkü küfür olan bid'atin cezası -Allah bizi korusun- ebediyen cehennemde kalmaktır. Masiyetler içinde küfürle birlikte diğer büyük günahların hükmüne ulaşmayanlar böyle değildir. Kişiyi İslamın dışına çıkararak günahattan daha büyük bir günah olamayacağı gibi, kişiyi İslamdan çıkaran bid'atten de daha büyük günahı olan bir bid'at olamaz. Bu sebeple Bâtınlık ve Zındıklık bid'ati hiçbir zaman Mutezile, Mürcie ve benzeri bid'atler gibi değildir. Bunların birbirinden farklı yönleri pek çoktur. Bu konu ulema nezdinde açıkça bilindiği için üzerinde teferruatlıca söz etmeyeceğiz. Allah Teala lütfuyla yardım edendir.^[56]

Fasıl

Bu fasılla ilgili bir diğer konu daha vardır ki o da bid'at ehlinin önde gelenlerine veya avamına karşı çıkmanın hükmüdür. Bu, fıkhıta önemli bir konudur. Bu konu, dine karşı işledikleri cinayetler, yeryüzündeki bozgunculukları ve İslam caddesinden çıkıp, Allah Teala'nın:

"Şüphesiz bu benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun. Başka yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah'ın yolundan ayırır."^[57] dediği tâli yollara girmeleri yönünden onlarla ilgilidir. Bu, bid'atçinin günahkâr sayılması üzerinde söylenecek sözleri tamamlayan son fasıldır. Fakat onun da üzerinde düşünülmesi ve araştırılması gerekli pek çok bölümü vardır. Bu bölümlerden kimisi üzerinde âlimler söz söylemişler, kimisi üzerinde ise bir şey söylememişlerdir. Çünkü bunlar müctehitlerin ve dini himaye edenlerin ölümünden sonra ortaya çıkmışlardır. Bu konu her biri müstakil bir eseri yazmayı gerektirecek şekilde pek çok bölüme ayrılır. Bu konuya önem vermek, bu son zamanlarda avamın yararına olan şeyleri araştırıp ortaya çıkarmada havassın tembellik göstermesi ve avamın sünnetle bid'ati ayırt edemeyecek derecede koyu bir cehalet içerisinde olması sebebiyle fazlaca yararlı olmayacaktır. Bununla beraber bu konuda ayrıntıya girmenin sözü uzatacağını düşündük.

Hatta durum öyle bir hal aldı ki sünnet bid'ate dönüştü. Karşı çıkılmaması gereken yerlerde karşı çıktılar. Sebatkâr olunmaması gereken yerde sebat gösterdiler. Gelen haberlere göre hastalık yayıldı, doktorlar bulunamadı. Bu manayı özel bölümünde tek başına ele almamayı, bu konuda sözü fazla uzatmamayı ve bu bölümün son sözleri olacak kısa bir bakışla yetinmeyi uygun gördük. Bu sonuç bölümünde ayrıntılı olarak değil, özet olarak bid'atçilere karşı çıkılırken hangi hükümlerin uygulanacağına işaret edeceğiz.^[58]

Bid'atçilere Karşı Uygulanan Hükümler

Biz deriz ki: Dinde sebep olduğu kötülüğün büyüklüğü ya da küçüklüğü, bid'atçinin meşhur birisi olması veya olmaması, dâvetçi olması veya olmaması, taraflardan destek alması veya almaması, insanlardan ayrılıp

ayrılmaması, bid'atle bilerek veya bilmeyerek amel etmesi gibi onun bizzat kendi içindeki durumuna göre kınama, azarlama, cezalandırma veya zorla sürüp çıkarma, ya da uzaklaştırma gibi yöntemlerle bid'atçilere karşı gerekli tepki gösterilir.

Bunlardan her bir bölümün kendine ait içtihadı dayalı özel bir hükmü vardır. Çünkü şeriatte bid'at, hakkında üzerinde eksiltme yapılamayacak bir ceza belirlenmemiştir. Halbuki hırsızlık, yağmacılık, adam öldürme, iftira, yaralama, içki içme gibi pek çok mâsiyetin cezası şeriatçe belirlenmiştir. Şüphesiz ümmetin müctehitleri olayların durumuna göre incelemelerini yaparlar ve bazılarında daha önce geçen uygulamalara göre gruplandırmalar yaparak içtihatla hüküm verirler. Nitekim rivayetlerde Hâricilerin öldürülmeleri gerektiğine dair bilgiler gelmiş, Hz. Ömer'den Iraklı Subeyyiğ hakkında verdiği ceza rivayet edilmiştir. Ulemanın söyledikleri şeylerin tamamından şu çeşit uygulamalar ortaya çıkarılmıştır:

- 1) İrşat/yönlendirme/nasihat, talim/eğitim ve delil ortaya koyma. Nitekim İbn Abbas Hâricilerin yanına gitmiş ve onlarla konuşmuştur. Neticede onlardan iki-üç bin kişi davalarından geri dönmüşlerdir.
 - 2) Bid'ate bulaşan kimselerle ilişkiyi kesmeleri konusunda selefin tamamından gelen bilgilere ve Iraklı Subeyyiğ olayında Hz. Ömer'den gelen uygulamaya göre hareket ederek onlarla konuşmayı ve selamı kesmek.
 - 3) Yine Hz. Ömer'in Subeyyiğ'e uyguladığı gibi bid'atçıyı sürgüne göndermek ve onu hapsedmek.
 - 4) Öldürmeden önce Hallaç'a uyguladıkları gibi senelerce hapsedmek.
 - 5) İnsanları uyarmak ve onların sözlerine kanmamaları için onların durumunu ve propagandalarını onlara anlatmak.
 - 6) Müslümanlara karşı düşmanca tavır takındıkları ve isyan ettikleri zaman Hz. Ali'nin ve sünnete bağlı diğer halifelerin Hâricilerle savaştıkları gibi onlarla savaşmak.
 - 7) Tevbeye davet edildikleri halde bid'atten vazgeçmezlerse onları öldürmek. Bu uygulama bid'atini açıkça yapan kimselere karşı yapılır. Bid'atini gizleyen ve bid'ati küfür cinsinden veya küfürden kaynaklanan kimselere gelince onlar tevbe etmeleri istenmeksizin öldürülür.
 - 8) Çünkü onun yaptığı zındıkların yaptığı gibi münafıklık cümlesindedir.
 - 9) Küfrüne delil olanları tekfir etmek. Nitekim İbahiyye gibi ve hulûl fikrini savunan Bâtınıyye gibi küfrü açıkça belli olan bid'ati savunduğu zaman veya tekfir konusunda mesele içtihadı dayandığında müctehit, bid'atçinin tekfirine hükmedebilir. Nitekim İbn et Tayyip fırkalardan bir kısmını tekfir etmiştir. Tekfir hükmü bundan kaynaklanır.
 - 10) Bunun bir sonucu olarak tekfir edilen bid'atçinin müslüman vârisleri ona vâris olamaz. O da müslümanlara mirasçı olamaz. Tekfir edilen bid'atçiler öldükleri zaman yıkanmazlar, bidatlerini gizlemedikleri müddetçe cenaze namazları kılınmaz ve Müslümanların mezarlarına defnedilmezler. Bid'atini gizleyen kimseye zahire göre hükmedilir. Onun mirasçıları onun mirasa ehil olup olmadığını daha iyi bilirler.
 - 11) Onunla evlenilmemesi emredilir. Bu da onunla ilişkiyi kesmenin ve onu terk etmenin yollarından birisidir.
 - 12) Hiçbirisine güvenilmez/adalet ve zapt sahibi olmadıkları kabul edilir. Şahitlikleri ve rivayetleri kabul edilmez. Vali ve kadı olamazlar. Adli mevkilerde imamet ve hitabet makamına getirilmezler. Ancak seleften bir grubun onlardan bazılarının rivayetlerini kabul ettikleri sabit olmuştur.^[59]
- Bid'atlerinden dönmeleri için edep babından arkalarında namaz kılma konusunda ihtilaf etmişlerdir.

13) Hastaları ziyaret edilmez. Bu da bir nevi cezalandırma ve engellemedir.

14) Aynı şekilde cenazelerine de iştirak edilmez.

15) Hz. Ömer'in Subeyyiğ'e yaptığı gibi dayak cezası uygulanır, İmam Mâlik'ten Kur'an'ın mahluk olduğu görüşünde olan kimse hakkında rivayet edildiğine göre: O, dövülerek camı yakılır ve ölünceye kadar hapsedilir. Bağdat tarihlerinden birisinde İmam Şafii'den şöyle dediğinin rivayet edildiğini gördüm: Kelamcılar yapraksız hurma dalıyla dövülmeye mahkum edilir ve deve üzerine bindirilip aşiretler ve kabileler arasında dolaştırılır ve şöyle denilir: Kitap ve Sünneti terkedip Kelâma sarılanın cezası budur. Yani bid'atçinin cezası budur.^[60]

Fasıl

Denilse ki: Şeriatte bu tür umumi olan şeylerin tahsisine/sınırlandırılmasına, mutlak olan şeylerin takyidinde delalet eden şeyler belli olduğu, âlimler bunların içinden pek çok mesele çıkardığı ve bunlardan her birini naklen sabit olana uygun olarak uyulması gerekli belli esaslara bağladığı halde bu hükümler bid'atçiler hakkında nasıl uygulanır? Çünkü zahiri manaların gereğinin dışına ancak içtihatla, daha doğrusu hakkında nas olduğu için tahsis edilen şeye kıyas edilerek çıkılır. Bu sebeple insanlar bid'atleri kısımlara ayırdılar ve hepsini mutlak olarak kötülediler.

Onların söyledikleri şeylerin tamamının birkaç dayanağı vardır:

Birincisi: Hz. Peygamber'in (s.a) Sahih'te geçen şu hadisidir:

"Kim güzel bir sünnet çıkarırsa hem o çıkardığı güzel sünnetin sevabını, hem de o güzel sünneti işleyenlerin sevabını kazanır. Bununla beraber o sünneti işleyenlerin sevabından da hiçbir şey eksilmez. Kim kötü bir sünnet çıkarırsa hem o çıkardığı kötü sünnetin günahını, hem de onu işleyenlerin günahını yüklenir. Bununla beraber diğerlerinin günahından da hiçbir şey eksilmez."

Tirmizi'nin tahric ettiği ve sahihtir dediği bir hadiste Rasulullah (s.a) şöyle buyurdu:

"Kim bir hayra delâlet ederse onu yapan kimsenin sevabı kadar sevap alır."

Yine Tirmizi'nin Cerir ibn Abdillah'tan rivayet ettiği bir hadiste Rasulullah (s.a) şöyle buyurdu:

"Kim hayırlı bir sünnet çıkarırsa/çığır açarsa, kendisine hem bu işlediği hayrın sevabı, hem de kendisinden sonra bu yoldan gidenlerin sevabının tamamı kadar sevap verilir. Bununla beraber onun açtığı hayırlı yoldan gidenlerin sevabından da hiçbir şey eksiltilmez. Kim şer yolunda kötü bir çığır açarsa, kendisine hem bu işlediği kötülüğün günahı yüklenir, hem de bu yoldan gidenlerin günahı kadar günah yüklenir. Bununla beraber onların günahlarından da hiçbir şey eksiltilmez."

Bu hadisler, hayırlı bir sünnet işleyen/iyi bir çığır açan kimsenin bu yaptığının iyi bir şey olduğunu açıkça ifade etmektedir ve bid'at çıkarıcı hakkında "sünnet çıkarıcı" tabirinin kullanılabilmesine delalet etmektedir. Çünkü "istinân" yani "sünnet çıkarma" fiili şârie değil, mükellefe nisbet edilmiştir. Şayet "şeriatte sabit olan bir sünneti işleyen kişi kastedilmiş olsaydı "men senne" yani "kim sünnet işlerse" demezdi:

"Haksız yere öldürülen hiçbir kimse yoktur ki onun dökülen kanının günahından bir hisse de Hz. Adem'in ilk oğluna yüklenmemiş olsun. Çünkü cinayet işleme sünnetini ilk defa çıkarıcı kişi odur."

Sünnet çıkarma sözü burada hakiki anlamda kullanılmıştır. Çünkü cinayet, Âdem'in (a.s) vücuda gelmesinden sonra yeryüzünde daha önce işlenmemiş yeni bir icat idi.

Hz. Peygamber'in (s.a) *"Kim güzel bir sünnet çıkarırsa"* sözü de böyledir. Yani onu ilk defa kendisi icat ederse demektir. Fakat bu sünnetin güzel bir sünnet olması şarttır. İşte o zaman sözü edilen sevab onun olur. Burada şer'an sabit olan bir sünneti işleyen kimse kastedilmemiştir.

"Kim benim sünnetimle amel ederse" veya *"kim benim sünnetimden bir sünnetle amel ederse"* gibi sözler de bu anlama gelir. Nitekim Tirmizi'nin rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a) Bilâl ibn el-Hâris'e:

"Bil" demiş, Bilal de:

Bileyim ya Rasulallah! demiş,

Rasulullah (s.a) ona:

"Bil yâ Bilal" demişti:

Bileyim ya Rasuluñlah" deyince Hz. Peygamber şöyle buyurmuştu:

"Bil ki kim benden sonra öldürülmüş bir sünnetimi diriltirse o sünnetle amel edenlerin sevaplarından hiçbir şey eksiltilmeksizin bir o kadar sevap da onun için vardır. Kim Allah ve Rasulünün razı olmadığı sapık bir bid'ati icat ederse o bid'atle amel eden insanların günahlarından hiçbir şey eksiltilmeksizin bir o kadar günah da o sapık Bid'ati icat edene yüklenir."

Bu hadis hasendir.

Enes'ten (r.a) rivayet edilmiştir: Rasulallah (s.a) bana buyurdu ki:

"Evladım! Eğer kalbinde hiç kimseye karşı bir kin ve düşmanlık duygusu olmaksızın sabaha ve akşama erişebiliyorsan öylece yap." Sonra bana dedi ki:

"Evladım bu benim sünnetimdir. Kim benim sünnetimi diriltirse beni seviyor demektir. Kim beni severse cennette benimle beraberdir."

Bu hadis hasendir. Hz. Peygamber'in:

"Kim benden sonra öldürülmüş bir sünnetimi diriltirse" sözünü sünnet olduğu sabit olan bir şeyle amel etme konusunda söylediği gayet açıktır. *"Kim benim sünnetimi diriltirse beni seviyor, demektir"* sözünün de sabit olan bir sünneti ifade ettiği gayet açıktır. *"Kim şöyle bir sünneti çıkarırsa"* sözü ise bunun hilafındadır. Çünkü bunun daha önce sabit bir sünnette mevcut olmaksızın ilk defa icat edilen bir şey hakkında söylendiği gayet açıktır.

Hz. Peygamber'in (s.a) Bilal ibn el-Hâris'e söylediği: *"Kim sapık bir bid'ati icat ederse."* sözüne gelince, bu da bid'atin mutlak olarak kötü olmadığını, ancak sapık bir bid'at olması ve Allah ve Rasulü'nün razı olmadığı bir bid'at olması şartıyla kötülenebileceğini açıkça ifade etmektedir. Bütün bunlar, bu özellikleri taşımayan bir bid'atin kötülenmeyeceğini, sahibinin günahkâr olmayacağını, dolayısıyla onun güzel bir çığır/sünnet olma vasfına avdet edeceğini ve sevap vadine dâhil olacağını gerektirmektedir.

İkincisi: Allah kendilerinden razı olsun, selef-i salih -ki onların en uluları sahabilerdir- Kitap ve sünnette olmayıp da kendilerinin güzel olarak gördükleri ve üzerinde icma ettikleri şeylerle amel etmişlerdir. Muhammed ümmeti sapıklık üzere birleşmez. Onlar ancak hidayet üzere ve güzel olan şey üzerinde birleşirler.

Onlar Kur'an'ın toplanması, mushaflarda yazılması, insanların Hz. Osman'ın yazdırdığı mushaflar üzerinde birleştirilmesi ve Hz. Peygamber (s.a) zamanında kullanılan diğer kıraatlerin terk edilmesi konusunda ittifak etmişlerdir. Halbuki bu konularda hiçbir nas olmadığı gibi yasak da yoktur. Sonra insanlar bu güzel reyde onların izinden gittiler ve ilmi topladılar, derlediler ve yazdılar. Bu konuda öncülük yapanlardan birisi de Mâlik ibn Enes'tir (r.a) Kendisi onların sünnete en çok bağlı olanlarından ve bid'ate en çok karşı çıkanlardandı. Her ne kadar onlardan hadis ve diğer ilimlerin yazılmasının mekruh olduğuna dair rivayetler nakledilmişse de bu böyledir. Bu tür rivayetleri şöyle anlamak gerekir: Onlar ya yazıya güvenilerek ezber ve ilim tahsilinin terk edileceğinden korkmuşlardır, ya da Kitap ve Sünnetten nakledilen şeylerin değil, rey olan şeylerin yazılmasını mekruh görmüşlerdir.

Bundan sonra insanlar her şeyin tedvin edilmesi/derlenip yazıya geçirilmesi konusunda ittifak etmişlerdir. Çünkü din zayıflamış, ilim tahsili yapan müctehitler azalmış ve ilmin yazılmaması halinde tamamen dinin aleyhine bir durumun ortaya çıkmasından korkmuşlardır.

el-Lahmi^[61] ilim kitaplarının satışı ve eğitim ve öğretim amacıyla kiraya verilmesinin mekruhluğu konusunda Mâlik'in ve diğerlerinin sözü hatırlatıldığı zaman kitaplarını bu amaçla kiraya verdi ve bu konudaki ihtilafı

anlattıktan sonra şöyle dedi: Bugün artık bunun vaizliğinde ihtilaf edildiğini zannetmiyorum. Çünkü insanların ezber ve anlayışları zayıfladı. Halbuki öncekilerden pek çoğunun kitapları yoktu. Mâlik der ki:

Kasım ve Said'in kitapları yoktu ve şu levhalara yazan hiç kimseye de okumuyordum. İbn Şihab'a dedim ki:

İlmi yazar mıydın?

Hayır, dedi. Dedim ki:

Senin için hadis yazmalarını ister miydin?

Hayır, dedi.

O zaman insanların durumu bu idi. Şayet insanlar onların yolundan gitmiş olsalardı ilim kaybolurdu ve aramızda onun ne ismi ne de resmi kalırdı. Halbuki bugün bu insanlar onların kitaplarını okuyorlar. Sonra onlar bu konuda hatalı davranıyorlardı.

Birde şu var: Hakkında nas olmayan meselelerde içtihatla görüş bildirmenin ve kıyas yapmanın vâcibliği konusunda aramızda ihtilaf yoktur. Eğer öyle olsaydı onların yazılması ve satılması ihmal edilir, bu da içtihatla yanılmaya ve meselelerin yerli yerince konulmamasına yol açardı. Çünkü öncekilerin görüşlerini bilmek ve onlar arasında tercihler yapmak içtihadın yerinde ve isabetli yapılmasına daha fazla yardımcı olur.

e'Lahmi'nin söyledikleri burada sona erdi. Onun bu sözlerinden öncekilerin yapmadığı bir şeyle amel etmenin câizliği anlaşılıyor. Çünkü bunun sahih olan bir yönü vardır.

Bu sebeple biz şöyle deriz:

Sonradan ortaya çıkan her şeyin sahih/geçerli ve doğru olan bir yönü vardır. Bu yönüyle o kötülenmez, aksine övülür. O yoldan giden kimse de övülür. O halde sonradan çıkan her şeyin hepsi mutlak olarak nasıl kötülenebilir? Ömer ibn Abdilaziz dedi ki:

İnsanlara işledikleri yeni yeni suçların durumuna göre yeni yeni cezalar verilir.

Görüldüğü gibi Ömer ibn Abdilaziz suçluların suç ihdasına göre cezalar ihdas edilebileceğine cevaz vermiştir.

Bu cevazların dayandığı bir asıl/hükmün kaynağı olan nas olmasa bile Ömer ibn Abdilaziz bunu caiz görmüştür.

Bir kişiyi birden fazla kişi öldürdüğü zaman ceza olarak hepsinin öldürüleceği yine Ömer ve Ali'den, İbn

Abbas'tan ve Muğire ibn Şube'den (r.a) rivayet edilmiştir.

İmam Mâlik ve arkadaşları, meyyitin/ölenin: Benim kanım filandadır/beni filan kişi öldürdü, demesini kabul ettiler. Halbuki Muvatta'da buna dair semai bir asıl, yani iştirakle elde edilen bir nas yoktur. Ancak bunu ıstılah haline gelmiş/genel kabul görmüş bir durumla illetlendirmişler/izah etmişlerdir. Onun mezhebinde bununla ilgili pek çok mesele vardır. Bu bir bid'at olmasına rağmen caiz ise -illette müşterek oldukları/aralarında ortak bir vasıf bulunduğu halde benzeri niçin caiz olmasın? Çünkü genelde hepsi de muteber maslahatlarıdır. Bunlardan bir kısmı caiz değilse niçin genelde birleşiyorlar da başkaları (Malik ve arkadaşlarından başkaları) bazı bid'atlerde teferruata d alıyorlar? Burada şöyle demekten başka bir şey kalmıyor: Her iki grup da kıyas için elverişli illette birleşmiş olsalar dahi onlar âlimlerden bir kısmının amel ettiklerine tâbi oluyorlar, diğerlerine tâbi olmuyorlar. Böyle bir durumda istediği gibi hükmederek sınırlandırma yapmak gibi bir şey yapılmış oluyor ki bu bâtıldır. Buna götüren şey de onun gibidir. O halde bid'atin bir takım kısımlara ayrıldığı sabit olmuştur.

Allah'ın izniyle biz şöyle dersek bunun cevabı olur:

Birinci Vecih: "Kim güzel bir sünnet ortaya koyarsa..." hadisiyle kenislikle bid'at çıkarmak kastedilmemiştir.

Aksi takdirde, soruyu soran kişi zikrettiği delilin katı olduğunu iddia ederse kafi deliller arasında bundan dolayı bir çelişkinin meydana gelmesi zorunlu olurdu. Eğer onun zanni olduğunu iddia ederse o zaman da bid'at-lerin kötülenmesi konusunda kesin bir delili getirmemiş olurdu ki kati ile zanni arasında bir çelişkinin olması, kesin olan şeyler arasında da bir ittifakın olması kaçınılmazdır. Fakat bunun iki yönden incelenmesi mümkündür

Birincisi: Denilir ki bu, birbiriyle çelişkili iki şey kabilindedir. Çünkü ilk olarak pek çok hadisi şerifte herhangi bir tahsis/sınırlama yapılmaksızın bütün bid'atleri kötülleyen deliller tekrar edilmiştir. Umum/genellik ifade eden delillerle tahsis/sınırlama ifade eden deliller birbiriyle çatıştığı zaman, bu tahsisten sonra (deliller genellik ifade edecek biçimde) kabul edilmez.

İkincisi: Mesele çelişkinin olmadığı noktasına doğru indirgenir. Çünkü istinan, yani sünnet çıkarmak hadisiyle bid'at çıkarmak kastedilmemiştir. Bununla ancak Peygamber'in sünnetinden sabit olan bir şeyle amel etmek kastedilmiştir. İki sebepten dolayı bu böyledir:

Birincisi: Hadisin söyleniş sebebi meşru olan sadakadır. Bunun delili Sahih'te geçen Câbir ibn Abdillah (r.a) hadisidir, Câbir şöyle demiştir:

Bir defasında biz, gün ortasında Rasulullah'ın huzurunda iken, çoğu Mudar kabilesinden -belki de hepsi onlardan- yalın ayak, çıplak, üzerlerinde çizgili çuval gibi bir elbise, boyunlarında kılıçları asılı çok fakir bir topluluk gelmişti. Onların fakir ve pejmürde halini görünce Rasulullah'ın yüzünün şekli değişmişti. İçeri girmiş, sonra dışarı çıkmış ve Bilal'e ezan okumasını ve kamet getirmesini emretmişti. Öğle namazını kıldıktan sonra etkili bir hutbe irad etmiş ve bu hutbesinde şu ayetleri de okumuştur:

"Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ikisinden birçok erkekler ve kadınlar üretip yayan Rabbinizden sakının..."^[62]

"Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve herkes yarına ne hazırladığına baksın."^[63]

Bunun üzerine bir adam parasından, pulundan, elbisesinden, buğdayından ve hurmasından bir miktar tasadduk etti.

Hatta Rasulullah (s.a) dedi ki:

"Yarım hurma ile dahi olsa kendinizi ateşten koruyun" Râvi devamla der ki:

Sonra Ensar'dan bir adam geldi ve eli ile taşıyamayacağı derecede ağır bir torba getirdi. Bundan sonra peşpeşe yiyecek ve giyecek getirdiler. Ben bunlardan iki küme oluştuğunu gördüm. Bu manzara karşısında Rasulullah'ın (s.a) mübarek yüzünün mutluluktan altın gibi parladığını gördüm. Bu esnada Rasulullah (s.a) şöyle buyurdu:

"Kim İslam'da güzel bir sünnet işlerse/iyi bir çığır açarsa, hem açtığı bu çığırın sevabını, hem de kendisinden sonra bu sünneti işleyenlerin sevabını alır. O sünneti işleyenlerin sevabından da bir şey eksilmez. Yine kim ki İslam'da kötü bir sünnet işler/fena bir çığır açarsa hem açtığı bu kötü çığırın günahını, hem de kendisinden sonra o yoldan gidenlerin günahını yüklenir. Diğerlerinin günahından da hiçbir şey eksilmez."^[64]

Rasulullah'ın (s.a) *"Kim kötü bir sünnet işlerse..."* sözünü nerede söylediğini iyi düşünürseniz, Hz. Peygamberin sözlerinin gereğiyle gücünün yettiğince amel edip bu torbayla tasaddukta bulunan kimse hakkında bu sözün söylendiğini görürsün. O adam sayesinde sadaka kapısı en güzel şekilde açılmış, Rasulullah (s.a) bununla mutlu olup sevinmiş ve nihayet: *"Kim, İslam'da güzel bir sünnet işlerse..."* sözünü söylemiştir. Hadisi şerif, bu sahabinin yaptığı şeylerin benzerlerinin sünnet olduğu anlamına gelir. Onun yaptığı, sünnet olduğu sabit olan bir şeyi yapmaktan ibarettir. Hadis-i şerif, Rasulullah'ın (s.a) başka bir hadisindeki şu sözlerle de mutabıktır.

"Kim benden sonra öldürülmüş sünnetimden bir sünneti diriltirse.... ve kim sapık bir bid'ati uydurursa.."

Burada sünnetin mukabiline bid'at çıkarmayı koymuştur. O halde güzel bir sünnetin/çığır açmanın bid'at olmadığı gayet açıktır. *"Kim benim sünnetimi diriltirse beni seviyor demektir."* hadisi de böyledir.

Birinci hadiste sünnet çıkarmanın bid'at çıkarmak anlamına gelmediği, sabit bir sünnetle amel anlamına geldiği çok açıktır. Çünkü önce Rasulullah (s.a) sadaka hakkında söyleyeceğini söyledi, sonra bu Ensarlı Hz.Peygamberin sadaka üzerine söylediği sözlerinin gereğini yerine getirdi, daha sonra da sadakalar dört bir yandan glemeye başladı ve yeterli miktara ulaştı. Adeta yapılan bu iş, "Ensarlı adamın yapılmasını ikaz ettiği bir sünnet oluverdi. O halde o, Sabit olmayan/yani Hz. Peygamber'in söylemediği bir sünneti uyduruyor veya bir bid'at çıkartıyor değildir.

Bu hadisin bir benzerini İbn el-Mübarek, Rekaik isimli eserinde aynı anlamı açıklayacak şekilde Huzeyfe'den (r.a) rivayet eder.

Huzeyfe şöyle der:

Rasulullah'ın (s.a) zamanında bir dilenci ayağa kalkar ve bir şeyler ister. Orada bulunanlar sükût ederler. Sonra bir adam ona bir şeyler verir, hemen arkasından diğerleri de verirler.Bunun üzerine Rasulullah (s.a) şöyle buyurur:

"Kim hayırlı bir sünnet/yol açar da insanlar peşinden giderlerse, hem o açtığı sünnetin, hem de peşinden gidenlerin sevabını alır. Bununla beraber diğerlerinin sevabından da hiçbir şey eksilmez. Kim kötü bir sünnet/yol açar da insanlar peşinden giderlerse hem o sünneti/yolu açmasının günahını, hem de peşinden gidenlerin günahını yüklenir,. Diğerlerinin günahından da hiçbir şey eksilmez."^[65]

Demek ki "kim bir sünnet çıkarırsa" hadisinin anlamı kim yeni bir sünnet uydurur sa değil, kim bir sünnetle amel ederse demektir.

Cevabın iki vechinden ikinci vechi: Hz. Peygamber'in *"Kim güzel bir sünnet çıkarırsa ve kim kötü bir sünnet çıkarırsa"* sözlerinin daha temelden bid'at çıkarmak anlamında yorumlanması mümkün değildir. Çünkü o sünnetin güzel veya çirkin oluşu ancak şeriat, vasıtasıyla bilinir. Çünkü bir şeyin güzel olduğunu veya çirkin olduğunu belirlemek şeriate aittir. Bu konuda akim bir müdahalesi/yetkisi yoktur. Ehl-i sünnet cemaatinin görüşü budur. Bir şeyin iyi veya kötü oluşunu akıl belirler, (bu konuda şeriate lüzum yoktur) diyenler sadece bid'atçilerdir. O halde hadiste sözü edilen sünnetin ya şeriat, tarafından güzel olduğu belirlenen bir sünnet veya şeriat tarafından çirkin olduğu belirlenen bir sünnet olması gerekir. Ehl-i sünnetin bu prensibi/görüşü yukarıda sözü edilen sadaka gibisine ve benzeri diğer meşru sünnetlere de tam olarak uygundur. Kötü sünnet de şer'an masiyet olduğu sabit olan masiyetler konumunda kalır. Nitekim Adem'in oğlu hadisinde ikaz edilen adam öldürme mâsiyeti böyledir. O hadiste Rasulullah şöyle demişti:

"Çünkü Adem'in oğlu cinayet işleme sünnetini ilk çıkaran kişi idi." ikaz edilen diğer bid'atler de böyledir. Çünkü yukarıda da belirtildiği gibi onların kötülenmesi ve yasaklanması da şeriatle sabittir.

Hz. Peygamber'in *"Kim sapık bir bid'ati çıkarırsa"* sözüne gelince bu hadis zahiri üzere bırakılır. Çünkü hadisin zahiri anlamı onun vürud sebebini hiçbir şeyle takyit etmiyor. O halde bu sözü, kendileri için birtakım sebepler tesbit edilemeyen ve ilk defa söylenmiş umumî/genel anlam ifade eden lafızlar gibi lafzın zahiri üzere bırakmak gerekir. Hz. Peygamber'in *"Kim kötü bir sünnet çıkarırsa"* sözünü de aynı şekilde yorumlamak caizdir. Yani kim bid'at çıkarırsa demektir. Bu söz, Hz. Adem'in iki oğlundan birisinin işlediği cinayet suçu gibi masiyetlerden ilk defa işlenen bir bid'ati kapsamına aldığı gibi şimdiki zaman hükmüyle bid'at olan bir şeyi de kapsamına alır. Çünkü o, ihmal edilmişliği ve unutulmuşluğundan önce de kötü bir bid'at idi. O bid'ati işleyen bu kişinin ameli onu deşeyyip ortaya çıkarmıştır.

O halde -Allah'a hamdolsun- hadis hem lafzı yönünden, hem de diğer hadislerin onu şerh etmesin yönünden de bid'atçilerin aleyhine olacak bir delil konumuna dönüştü.

Geride sadece Hz. Peygamberin: *"Kim sapık bir bid'ati çıkarırsa"* hadisini incelemek kaldı. Bid'atin sapıklıkla takyid edilmesi/sınırlandırılması bir mefhûmu^[66] ifade ediyor. Halbuki burada durum gayet açıktır. Çünkü bu

sözdeki izafet (yani sapık bid'at anlamındaki tamlama) bir mefhûmu, yani mantûkun zıddını ifade etmiyor. Şayet usulcülerden bir grubun görüşüne göre mefhumu kabul etsek bile -delil burada mefhumun iptaline/mefhumun söz konusu olmadığına delâlet etmektedir. Nitekim ribânın azını da çoğunu da haram kılan delil, "*Kat kat artırılmış olarak faiz yemeyin.*"^[67] âyetindeki mefhumun iptaline delâlet, etmektedir. Çünkü sapıklık, bid'atten kesinlikle ayrılmayan bir vasıftır. Yukarıda geçen deliller bunun böyle olduğunu göstermektedir. O halde bunun mefhumu da yoktur.^[68]

İkinci Problemin Cevabı: Burada zikredilen örneklerin hepsi uydurulmuş bid'atler cinsinden değil, mürsel maslahatlar cinsindedir. Sahabe ve onlardan sonra gelen selefi sâlih mürsel maslahatların gereğince amel etmişlerdir. Her ne kadar ihtilafı da olsa bu, usulcülerce bilinen bir delildir. Fakat bizim üzerinde durduğumuz konuya bu ihtilafın hiçbir olumsuz etkisi yoktur.

Mushafın toplanması ve insanların bir mushaf etrafında birleştirilmesi gerçekte bu mürsel maslahatlardan birisidir. Çünkü Kur'an yedi harf üzere inmişti. Hepsisi de muhtelif lehçelerle konuşan Arapların Kur'an'ı kolayca okuyabilmelerini sağlıyordu. Ancak Rasulullah'ın (s.a) zamanından sonra bu yedi harf üzere okuyuşun mübahlığı Kur'an'da ihtilafın kapısını açtı. İnşallah aşağıda da anlatılacağı üzere kıraatte ihtilafa düştüler. Allah kendilerinden razı olsun, sahabe-i kiram, ümmetin dinin kaynağında ihtilafa düşmesinden korktular. Bu sebeple insanların bu yedi harften sadece Hz. Osman'ın hazırlattığı mushaflarda sabit olanlar üzerinde birleşmelerini ve onu okumalarını sağladılar. Hz. Osman'ın hazırlattığı mushaflarda tesbit ettiklerinin, attıklarını da ihtiva ettiğini bildikleri için diğerlerini attılar. Çünkü onlar, Kur'anın eda edildiği kıraatler kabilinden şöyledir.

Sonra lisanlar bozulduğu ve Arap olmayanlar da İslam'a girdiği zaman bir başka fesadın kapısının açılacağından korktukları için bunu, yani sabit olan kıraatleri rivayet yöntemiyle koruma altına aldılar. Korktukları şey, dinsizlerin/zındıkların Kur'an'dan ve sabit kıraatlerden olmayan şeyleri Kur'an'a ve kıraatlere sokmaları ve dinsizliklerini yaymada bundan yararlanmak istemeleriydi. Görmüyor musun, bu yoldan Kur'an'a müdahale imkanını bulamadıkları için tevil ve Kur'an'ın manaları hakkında birtakım iddialar ortaya atmak yönünden girmeye çalıştılar. İnşallah bu konu ileride anlatılacaktır.

Rasulullah'ın (s.a) ashabının yaptığı iş doğrudur. Çünkü özünde buna şahitlik edecek bir delil vardır. Bu delil, şeriatın tebliği emridir. Bunda hiçbir ihtilaf yoktur. Çünkü Allah Teala şöyle buyurmaktadır:

"Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et."^[69]

Tebliğ konusunda ümmeti de onun gibi bu emrin muhatabıdır. Hadis-i şerifte de:

"Sizden burada hazır bulunan bulunmayana tebliğ etsin."^[70] buyrulur.

Buna benzer başka hadisler de vardır. Tebliğ, malum bir keyfiyetle/biçim ve yöntemle sınırlandırılmaz. Çünkü bu, akılla belirlenebilen şeylerdendir. Ezberleme, telkin, yazma ve daha başka hangi şeyler mümkün olursa onunla yapılması sahihtir. Onun bozulmaktan ve sapıklıktan korunması da, mushaf meselesinde olduğu gibi aslın iptali sonucuna sebep olmadığı müddetçe herhangi bir keyfiyetle/yöntemle sınırlı değildir. Bu sebeple selef-i sâlih Kur'an'ın bir mushafta toplanması ve bunun çoğaltılması konusunda icma etmişlerdir.

Mushaf meselesinin dışındaki diğer meselelere gelince onlarda durum daha da kolaydır. Çünkü ilmin yazılması sünnetle sabittir. Sahih'te Rasulullah'ın şu sözü geçmektedir "*Ebû Şâh* için yazınız.*"^[71]

Ebu Hureyre'nin (r.a) şöyle dediği rivayet edilmiştir:

"Peygamber'in ashabı içinde, benim kadar hadis bilen kimse yoktur. Abdullah ibn Amr hariç; çünkü o yazardı, ben yazmazdım."^[72]

Siyercilerin verdiği bilgilere göre Rasulullah'ın (s.a) kendisine gelen vahiyleri ve daha başka şeyleri yazan kâtipleri vardı. Osman, Ali, Muaviye, Muğire ibn Şube, Ubey ibn Ka'b ve Zeyd ibn Sabit ve diğer bazı sahabiler bu görevi üstlenmişlerdi. Ve yine ilmi yazmak, insanların ezberleme kabiliyetlerinin zayıflaması ve ilmin yok olacağından korkulması sebebiyle vacibin yerine getirilmesini sağlayan bir vasıta mesabesindeydi. (Vacibin yerine getirilmesini sağlayan şey de vaciptir.) Nitekim yukarıda el-Lahmi'nin de işaret ettiği gibi daha o zaman ilmin yok olacağından korkulmuştu.

Öncekiler ilmin yazılmasını bid'at oluşundan dolayı değil başka bir durum sebebiyle hoş karşılamamışlardı. İlmin yazılmasını bid'at diye isimlendirenlerin hepsi bunu ya mecazi anlamda kullanmışlardır, ya da bid'at lafzının ne anlama geldiğini bilmemektedirler. Bu tür şeylerle bid'atle amel etmenin sıhhatine hükmedilmesi sahih/geçerli değildir.

Mesâlih-i mürsele konusunda varit olan ihtilafa ve usulcülerden bir kısmına göre mesâliiri mürsele üzerine hüküm bina etmenin sahih olmadığına takılacak olursan, sahabilerin mushaf konusundaki icmaları onların aleyhine bir delildir. (Yani mushafın toplanmasının delili olarak mesâluri mürsele kabul edilmeyecek olsa bile sahabe icması bu meselenin ihtilafsız delilidir.) Delile herhangi bir surette itibar edilmişse mutlak olarak itibar edilmiş demektir. Bu durumda ihtilafı taraflar arasındaki anlaşmazlık sadece fûrû'da/ayrıntıda kalmaktan öteye gidemez. Sahih'te, Rasulullah'ın (s.a) şu hadisi mevcuttur:

"Benim sünnetime ve hidayet üzere olan râşit halifelerin sünnetine sarılın. Ona sımsıkı sarılın; azı dişlerinle ısırıp bırakmayın. Sonradan icat edilmiş işlerden uzak durun."

Gördüğün gibi hadis râşit halifelerin sünnetinin, Peygamber'in (s.a) sünnetine dahil olduğunu ifade ediyor. Çünkü onların tuttukları yol şu iki şeyden birinin dışında değildir. Onlar bu yola ya şer'i bir delil ile birlikte yönelmişlerdir ki o zaman bu bir bid'at değil, sünnettir veya -Allah korusun- delilsiz olarak o yolu tutmuşlardır.

Fakat bu hadis, onların tuttıkları yolun sünnet olduğunu ispat etmektedir. Çünkü bunun böyle olduğunu Şeriatın Sahibi (s.a) söylemektedir. Onun şeriaten delili sabittir, o halde bid'at değildir. Bu sebeple emrin hemen arkasından onların takipçilerinin bid'atlere sarılmaları kesinlikle yasaklanmaktadır. Onların bu yaptıkları bid'at olsaydı hadisin kendi içinde bir çelişki olurdu.

Bir kişinin öldürülmesinden beraberce sorumlu bir topluluğun hepsine de kısas uygulanması meselesine de bununla cevap verilir. Çünkü bu uygulama Ömer ibn el-Hattab'tan (r.a) nakledilmiştir. Râşit halifelerden birisi de Ömer'dir. Sanatkârlara telef ettikleri şeyin tazmin ettirilmesi de -Allah kendilerinden râzı olsun- dört halifeden nakledilen bir uygulamadır.

Ömer ibn Abdilaziz'den rivayet edilen şeye gelince onun sahih bir yoldan sabit olduğunu görmedim. Eğer onun söylediği kesin ise ve bunun delili (Kur'an'daki) sığır (kesme) kıssasıdır^[73] demiyorsak o zaman bu mesâlih-i mürselle deliline dayanır. Mesâlih-i mürselleyi bir delil olarak kabul edenler de bid'atleri ve bid'atçileri yererler ve onlardan uzak dururlar. Bununla beraber mesalih-i mürselenin selef tarafından benimsenmiş bir delil olduğu sabit ise bu, bid'atler arasında da farklılıkların olduğuna ve Ömer ibn Abdilaziz'den rivayet edilen şeyin onlarla hiçbir ilgisinin olmadığına delâlet eder. Bu mesele sebebiyle burada bir müzakere kapısı açılmıştır.^[74]

Âlimlerin Bidatleri Şer'i Hükümlere Göre Taksim Etmeleri

Burada beyân edilecek şeylerden birisi de âlimlerin beş tane şer'i hükmün bölümlerine göre bid'atleri de bölümlere ayırmalarıdır. Onlar bid'atlerin tamamını kötülenen tek bir bölümde toplamadılar. Onları vacip, mendup, mubah, mekruh ve haram diye kategorilere ayırdılar. Bu konuyu el-Karâfi^[75] çok geniş ve yeterli bir şekilde ele aldı. Onun bu konuda verdiği bilgilerin aslı da hocası İzzüddin ibn Abdisselam'a dayanır. İşte ben size onun ibaresini getiriyorum: el-Karâfi dedi ki:

"Bilmiş ol ki -benim bilgilerime göre- ashab'ı kiram bid'atlerin kötülenmesinde ittifak halindedirler. İbn Ebi Zeyd^[76] ve daha başkaları da buna hükmetmişlerdir. Ashab bidatlerin tafsil ve taksim edilmelerinin doğru olduğunda ve beş kısma ayrıldığına da ittifak etmişlerdir.

1) Vacip Bid'atler: Vâcipliğin kaidelerine uygun olan ve şeriaten delili bulunan bid'atler. Kaybolmalarından korkulduğu için Kur'an'ın ve şer'i hükümlerin/delillerin toplanması, vacip olan bid'ate örnektir. Bizden sonraki nesillere tebliğin ulaştırılması icmâ ile vaciptir, Bunun ihmali yine icmâ ile haramdır. Bu çeşit bid'atlerin işlenmesinin vacip oluşunda ihtilaf edilmemesi gerekir.

2) Haram Bid'atler: Haramlık kurallarının kapsamına aldığı ve haramlığına dair şeriaten delili bulunan her bid'at haramdır. Gayri meşru vergiler koymak, yeni yeni zulüm çeşitleri icat etmek, şer'i kurallara aykırı şeyler icat etmek, cahilleri âlimlerin önüne geçirmek, şer'i makamlara uygun olmayan kişileri veraset yoluyla getirmek, aslında o makama ehil olmadığı halde babasının daha önce o makamda oluşunu dayanak yapmak gibi. Bütün bunlar haram olan bid'atlerdir.

3) Mendup Bid'atler: Mendupluk kurallarının kapsamına giren ve mendup olduğuna dair deliller bulunan bid'atlerdir. Teravih namazları, halifeler, kadılar ve yöneticiler için sahabiler zamanında bulunmayan özel giysiler, üniformalar ve makamlar ihdas edilmesi gibi. Çünkü şer'i maslahatlar ve gayeler ancak yöneticilerin insanların gönüllerindeki büyüklükleri ve saygımlıklarıyla gerçekleştirilebilir. Sahabiler zamanında insanlar saygılarında daha çok dini ve hicretteki öncülükleri ölçü olarak alıyorlardı.

Sonra düzen bozuldu, bu nesil gitti ve ancak şekle ve görüntüye bakarak saygı gösteren başka bir nesil geldi. Bu sebeple kamu yararını gerçekleştirmek için şekil ve suretlere daha fazla önem verildi.

Ömer ibn el-Hattab (r.a) kendisi arpa ekmeği ve tuzla karnını doyururdu. Fakat valisi için her gün yarım gövde koyun tahsis ederdi. Çünkü o bilirdi ki kendi bulunduğu durumu bir başkası uygulamış olsa insanlar üzerinde etkili olamaz, insanlar ona saygı göstermezler ve muhalefete cesaret ederlerdi. O halde kendisinin dışındakileri düzeni muhafaza edecek başka bir konumda değerlendirmesi gerekirdi. Bu sebeple Hz. Ömer Şam'a geldiği zaman Muaviye ibn Ebi Süfyanın kendisine muhafızlar, kıymetli binitler, parlak ve pahalı elbiseler edindiğini ve padişahlar gibi bir hayat yaşadığını gördü.

Muaviye dedi ki:

Ben böyle şeylere muhtaç olduğumuz bir yerde yaşıyorum.

Hz. Ömer ona dedi ki:

Ben bunu sana ne emrederim, ne de yasaklarım. Bunun manası, sen buna muhtaç mısın, değil misin durumunu daha iyi bilirsin, demektir. Hz. Ömer'in ve diğerlerinin bu tavrı, devlet başkanlarının ve yöneticilerin durumlarının ülkelerin, nesillerin ve şartların farklılığına göre değişebileceğine delâlet eder. Böylece önceden bulunmayan süsler ve siyasetlerin yeniden ihdası gerekebilir, belki de bazı durumlarda bu yenilikleri yapmak vacip hale gelebilir.

4) Mekruh Bid'atler: Şer'i delillerin ve kuralların mekruhluk kapsamına aldığı bid'atlerdir. Mesela bazı ibadetler için faziletli günler tahsis edilmesi gibi. Bu sebeple Sahih'te geçtiğine göre -ki bunu Müslim ve diğerleri tahric etmişlerdir- Rasulullah (s.a) cuma gününün oruç tutmaya veya cuma gecesinin gece ibadetine tahsis edilmesini yasaklamıştır.^[77]

Belirlenmiş menduplarda birtakım ilavelerde bulunmak da bu çeşit bid'atlere dendir. Nitekim farz namazların hemen arkasından otuz üçer defa tesbih çekmek meşru kılındığı halde bunu yüze tamamlamak, bir ölçek fitir sadakasını on ölçek yapmak gibi... Bu tür şeylere yapılan ilaveler Şârie karşı üstünlük taslama görüntüsü verdiği

gibi bir edep azlığını da ifade etmesi sebebiyle bid'attir. Bir şeyin sınırları belirlendiği zaman o sınırlarda durmaları ve onun dışına çıkmayı edebini azlığı olarak görmeleri büyüklerin şanındandır.

Vacibe bir ilavede bulunmak daha da şiddetli yasaklanmıştır. Çünkü bu, o ilaveyle birlikte onun vacib olduğu inancının doğmasına yol açar. Bu sebeple İmam Mâlik (r.a) Ramazan orucu gibi itikat edilmesin diye Şevval ayında tutulan altı gün orucunun birbirine ulanmasını/peşpeşe aralıksız tutulmasını yasaklamıştır. Ebu Dâvud et-Tayalisi Müsned'inde tahrir ettiği göre, bir adam Hz. Peygamber'in (s.a) mescidine girer, farz namazı kılar, hemen arkasından iki rekat daha kılmak için ayağa kalkar. Ömer ibn el-Hattab (r.a) ona der ki:

Otur, tâ ki farz namazın ile nafile namazın arasına bir fasıla vermiş olasın. Bizden öncekiler böyle helak oldular. Bunun üzerine Hz. Peygamber dedi ki:

"Allah seninle doğruyu gösterdi ey Ömer"^[78]

Hz. Ömer bizden öncekilerin nafilelerle farzları birbirlerine eklediklerini ve hepsinin de vacip olduğuna inandıklarını ifade etmek istiyor. Bu, şer'i hükümleri değiştirmektir ve icma ile haramdır.

5) Mubah Olan Bid'atlara: Mübahlık delillerinin ve şer'i kurallarının kapsamına giren bid'atlerdir. Un eletmek için elek kullanmak gibi. Çünkü hayatın kolaylaştırılması ve düzene konulması mubah olan şeylerdendir. Bunun vasıtaları da mubahtır.

"O halde herhangi bir bid'at şer'i kurallar ve delillere arz edildiği zaman bu deliller ve kurallardan hangisinin kapsamına giriyorsa ona göre vacipliğe, haramlığa veya başka bir bölüme dahil edilir. Mekruh olanları hesaba katmaksızın hepsine birden bid'at nazariyle bakılırsa o zaman bütün iyilik bütün kötülük ve şerler hepsi birden bid'at çıkarmak kapsamına girer.

Karafi'nin hocası^[79] -bid'atlerin hükümlerini beş kısma ayırdıktan sonra- onları birbirinden ayırt etmenin kurallarını zikretti- Bunu bilmenin yolu bid'atı şer'i kurallara arz etmendir; vacibliğin kurallarına girerse o bid'at vaciptir...

Nihayet şöyle dedi:

Vacip olan bid'atlerin örnekleri vardır:

1. Allah'ın kelamını ve Peygamber'inin sözünü anlamaya yarayacak şeylerle meşguliyet. Bu vaciptir. Çünkü şeriatı muhafaza etmek vaciptir.
2. Kitap ve Sünnetteki garip/kapalı, anlaşılması zor kelimeleri lügatten ezberlemek.
3. Fıkıh usulünü tedvin etmek.
4. Sağlam/sahih rivayetler hasta ve zayıf olandan ayırt etmek için cerh ve ta'dil konusunda söz söylemek

Sonra şöyle dedi:

Haram olan bid'atlerin örnekleri vardır: Kaderiye mezhebi, mürcie ve mücessime mezhebi gibi. Bunlara karşı cevap vermek ise vacip olan bid'atlerdendir.

Mendup bid'atlerin de örnekleri vardır; mesela, ribatlar (kaleler veya tekkeler) okullar, köprüler inşa etmek ve kurmak gibi. İlk dönemlerde bilinmeyen her türlü iyi şey de böyledir, Mesela tasavvufun inceliklerini konuşmak, tartışma yöntemlerini konuşmak, meseleleri müzakere etmek için -şayet bununla Allah'ın rızası kastediliyorsa- toplantılar düzenlemek gibi.

Mekruh olan bid'atlerin de örnekleri vardır. Mescitleri ve mushafı süslemek gibi. Kur'an'ı Arapça lafızlarını değiştirecek şekilde musiki ile okumak ise en kuvvetli görüşe göre haram olan bid'atlerdendir.

Mubah olan bid'atlerin örneği ise şunlardır: Sabah ve ikindi namazlarını müteakip musafaha yapmak, yiyecek, içecek, giyecek ve mesken konusunda zevke göre yenilikler ortaya koymak, taylasan giymek, elbisenin yenilerini genişletmek gibi. Bunlardan bazıları ihtilaf edilmiştir. Ulemeden bazıları bunları mekruh görmüşler diğerleri de bunları namazlardaki istiaze ve besmele gibi Hz. Peygamber (s.a) zamanında ve daha sonraki zamanlarda işlenen sünnetlerden saymışlardır. Onun söylediklerinin özeti burada sona erdi.

Karâfi, önceki söyledikleriyle birlikte bid'atlerin kısımlara ayrıldığını, dolayısıyla bid'atleri yeren delillerin bunların hepsini kapsayacak şekilde yorumlanamayacağını, bunları tahsis eden/sınırlandıran şeyler olduğunu açıkça ifade ediyor.^[80]

Şâtbi'nin, Karâfi'ye Ve Hocasına Verdiği Cevap

Cevap: Bu taksim, şer'i delili olmayan, hatta kendi içinde de çelişkileri olan bir uydurmadan ibarettir. Çünkü bid'atin hakikati ne şer'i naslardan, ne de şer'i kaidelerden herhangi bir delilin olmamasıdır. Çünkü şayet bir şeyin vacipliğine, veya mendupluğuna ya da mübahlığına dair şer'i bir delil varsa o bid'at olmaz ve emredilen veya serbest bırakılan amellerin geneline dahil bir amel olur. Bunların hem bid'at olduğunu söylemek, hem de vacip veya mendup veya mübahlıklarına delâlet eden delillerin olduğunu söylemek zıdları birleştirmek demektir, (Birbirine zıt olan şeyler birleştirilemezler.)

Onlardan mekruh ve haram olanlar olduğunu başka bir yönden değil, bid'at oluşları yönünden kabul etmek mümkündür. Çünkü şayet bir şeyin yasaklığına ve mekruhluğuna delalet eden bir delil varsa bu onun bid'at olduğunu ispat etmez. Zira bunlar hırsızlık, adam öldürmek ve içki içmek gibi masiyet olmaları da mümkündür. Bid'atleri kesinlikle bu şekilde taksime tabi tutmak gerekmez. Ancak kendi bölümünde de anlatılacağı gibi mekruh ve haram diye iki kısma ayırmak mümkündür.

Ashab'î kiraman bid'atleri ittifaikle reddettiklerine dair Karafi'nin söylediği şey doğrudur. Ancak onları taksimata tabi tutması doğru değildir. İşin tuhaf olan yönü ise farklı görüşlerin birbiriyle çarpışmasına ve icmayı delen

şeylerin mevcudiyetini bilmesine rağmen bu konuda bir ittifakın olduğunu hikaye etmesidir. Sanki bu taksimatı yaparken hocasına düşünmeden, incelemeyen uymuş gibidir. Çünkü İbn Abdisselam'ın mürsel maslahatların bizzat kendilerinin muayyen nassların hükümleri altına girmedikleri gerekçesiyle şer'i kurullarla uyum içinde olsalar bile onları bid'at olarak isimlendirdiği bellidir. İşte bundan dolayı onları bid'at lafzıyla isimlendirmeyi tasvibe delâlet, eden kurullar koydu. Çünkü o mesele üzerinde muayyen bir delil bulunmuyordu ve kendi koyduğu kurallara uyduğu için de onları bu şekilde isimlendirmek münasip düşüyordu. Taksimatı bu kurallara dayanarak yaptığı için, onun nazarında muayyen nasların hükmü altına giren fiillerle bunlar yani mürsel maslahatlar eş değerde oldular. O da mürsel maslahatları kabul edenlerden birisi haline geliverdi ve bu fiilleri lafzan bid'at diye isimlendiriverdi. Nitekim Hz. Ömer (r.a) Ramazanda teravih namazını Mescidde cemaatle kılmayı bid'at diye isimlendirmişti, ileride bu konuya inşaallah temas edilecektir.

Karafi'ye gelince, onun bu taksimatı hocasının ve diğer insanların kastettiği mananın dışında bir manaya gelecek şekilde nakletmesi affedilemez. Çünkü o bu taksimatta herkese muhalefet etmiş ve böylece icmaya da muhalefet eden birisi haline gelmiştir.

(Şatibi) daha sonra şöyle dedi:

Vacip (dediği) bid'ate gelince biraz önce o konuda söyleyeceğimizi söyledik, artık tekrar ona dönmeyeceğiz. Haram (dediği) bid'ate gelince, kesinlikle onda bid'at olma özelliği yoktur. Bilakis o, tamamen şeriyyatın emrine muhalefetten ibarettir. Farz kılınmış zekatlar ve takdir edilmiş nafakalar gibi gerekli şer'i hükümlere benzese de (gayri meşru vergiler koymak v.s.), insanların mallarını bâtıl/haksız yollardan yemek gibi aynı derecede haramdır. Yeri geldiğinde bunun açıklaması da inşaallah yapılacaktır. Birinci bölümde buna bir nebze temas edildi.

O halde bu kısmın herhangi bir taksimat yapılmaksızın mutlak olarak bid'at olduğunu söylemek doğru değildir. Mendup (dediği) bid'ate gelince kesinlikle bu da bid'atlerden değildir. Misal olarak verdiği teravih namazının cemaatle mescitte kılınması örneğinde düşünmek ve araştırmakla bu mesele açıklığa kavuşacaktır. Gerçek olan şu ki, Hz. Peygamber (s.a) mescidde teravih namazı kılmıştır ve arkasında da insanlar toplanmışlardır.

Ebû Davud, Ebû Zerr'in şöyle dediğini rivayet etmiştik Biz Rasulullah (s.a) ile birlikte Ramazan orucunu tuttuk. Hz. Peygamber Ramazan ayının bitmesine bir hafta kalıncaya kadar bize (farz dışında) hiçbir namaz kıldırmadı. Ramazanın bitmesine yedi gece kalınca bize gecenin ilk üçte biri geçinceye kadar namaz kıldırıldı. Ramazanın bitmesine altı gece kalınca bize namaz kıldırmadı. Beş gece kalınca, gecenin yarısı geçene kadar bize namaz kıldırıldı. Biz dedik ki:

Ey Allah'ın Rasulü bu gecenin tamamında bize namaz kıldırırsaydınız? Hz. Peygamber cevaben dedi ki:

Bir adam, imam namazı bitirinceye kadar onunla birlikte namaz kılsa bütün geceyi ihya etmeye eşdeğerdir. Ramazanın bitmesine dört gece kalınca Rasulullah (s.a) yine namaz kıldırmadı. Ramazandan üç gece kalınca, Hz. Peygamber (s.a) ailesini, kadınlarını ve insanları topladı, bize bütün gece namaz kıldırıldı. Namaz o kadar uzadı ki biz sahur geçireceğiz, diye korktuk. Ramazanın geri kalan gecelerinde Hz. Peygamber bize namaz kıldırmadı. Aynı şekilde Tirmizi de rivayet etti.^[81]

Fakat Rasulullah (s.a) bunun ümmete farz olmasından korktuğu için teravihi cemaatle kılmaktan vazgeçti.

Sahih'te Hz. Aişe'den gelen bir rivayette şöyle denilir. Hz. Peygamber (s.a) bir gece mescitte namaz kıldı, insanlar da onunla birlikte namaz kıldılar. Sonra ertesi gece yine namaz kıldı. Bu sefer insanlar daha çok idi. Üçüncü ve dördüncü gece insanlar yine toplandılar, fakat Hz. Peygamber (s.a) onların yanına çıkmadı.

Sabah olunca dedi ki:

"Sizin toplandığınızı gördüm, fakat başka bir sebepten dolayı bunun size farz olmasından korktuğum için yanınıza çıkmadım."^[82]

Bu olay Ramazanda cereyan etti. Bunu Mâlik el-Muvatta'da tahriç etti. Bu hadiste teravih namazını cemaatle kılmanın sünnet oluşuna işaret eden bir delilin olduğunu iyi bir düşünün. Çünkü ilk olarak Hz. Peygamber'in onlara namaz kıldırması Ramazanda mescitte cemaatle namaz kılmanın sahihliğine delildir. Bundan sonra farz olur korkusuyla mescide çıkmaması onun kesin olarak çıkmayacağına delâlet etmez. Çünkü onun zamanı vahy ve teşri zamanıdır, insanlar onunla amel ettikleri zaman mecbur edici bir vahyin inmesi mümkündür.

Rasulullah'ın (s.a) vefatıyla birlikte teşri illeti ortadan kalktığı için iş aslına dönmüştür ve cevaz sabit olmuştur. Bunu nesheden/ortadan kaldıran başka bir delil de yoktur.

İki şeyden birisi sebebiyle Hz. Ebû Bekir (r.a)'de bu namazı cemaatle kıldırmadı. Ya insanların bu namazı gecenin sonunda kılmalarını -ki insanlar öyle yapıyorlardı- gecenin başında cemaatle kılmalarından daha faziletli gördü, Turtûşî böyle olduğunu zikretti, ya da mürtetlerle meşgul olurken ve teravih namazından daha önemli diğer şeylerle meşgul olurken bu tür ayrıntıları düşünmeye zaman bulamadı.

Hz. Ömer (r.a) zamanında İslam, istikrarı yakalayınca ve haberlerde de geçtiği gibi Hz. Ömer, insanların mescitte öbek öbek namaz kıldıklarını görünce şöyle dedi:

Ben bu insanları bir okuyucunun/imamın arkasında birleştirirsem daha iyi olur. Nihayet bunu gerçekleştirdiği zaman da insanlara gece kılacakları namazın daha faziletli olacağını hatırlatmayı da ihmal etmedi. Sonra selef onun bu uygulamasının doğruluğunda ittifak etti ve onu onayladı. Ümmet, sapıklık üzere asla birleşmez.

Şayet denilse ki, Hz. Ömer (r.a) bunu bir bid'at olarak isimlendirdi ve "Bu ne güzel bir bid'attır." diyerek onu güzel gördüğünü söyledi, şeriatte "bid'at-i hasene" diye bir kavram sabit olduğu zaman bid'atleri mutlak olarak güzel görmek de sabit olur.

Buna verilecek cevap şudur: Hz. Ömer (r.a) onu mânâca bid'at olduğu için değil, Hz. Peygamber (s.a) onu terk ettiği ve Hz. Ebû Bekir (r.a) zamanında da vâki olmadığı için mevcut fiili durumun zahirine bakarak bid'at diye isimlendirmiştir. Kim bu yönüyle ona bid'at ismini verirse bu isimlendirmeye itiraz edilmez.^[83] O vakit kelime anlamından hareketle bununla bid'atin cevazına dair hüküm çıkarılamaz. Çünkü bu, kelimelerin konuldukları anlamları değiştirmenin yanı tahrifin bir çeşidi olurdu.

Hz. Aişe (r.a) şöyle demişti:

Rasulullah (s.a) yapmayı sevdiği bir ameli terk etmişse, insanlar da o ameli işlerler de üzerlerine farz kılınıverir korkusuyla terk etmiştir.^[84]

Hz. Peygamber (s.a) ümmetine acıdığı için visal orucunu^[85] yasaklamış ve şöyle demiştir:

"Şüphesiz ben sizin gibi değilim; Ben Rabbinin yanında misafir edilirim de o beni yedirir içirir."^[86]

Daha sonra insanlar inşaallah ileride de anlatılacağı gibi yasağın illetini bildikleri için (vahiy zamanı sona erdiği için) visal orucu tutmaya devam ettiler.

Karâfi verdiği örnekler arasında yöneticiler ve kadınların özel bir şekle/kıyafete bürünmelerini de zikretti. Bu da bid'at cinsinden bir şey değildir. İki şeyden dolayı bu bid'at değildir: Birincisi yüksek makam ve temsil sahiplerinin süslenmeleri ve güzel görünmeleri istenilen bir şeydir. Rasulallah'ın (s.a) de elçileri kabul ederken giydiği özel bir elbisesi vardır. Bunun illeti/sebebi yine Karafî'nin söylediği şeydir, yani bu o kişiye daha fazla heybet verir ve kalbleri daha fazla etkileyicidir. Büyüklerin saygınlığındandır. Büyükleri karşılamak için güzel elbiseler giymek de böyledir. Nitekim Eşec Abdi'l-Kays hadisinde bu geçmektedir. İkincisi, bunun özel bir delilinin olmadığını kabul etsek bile bu mürsel maslahatlar sözlük taksim sadece cinsinden bir şeydir. Onun da şeriatte sabit olduğu daha önce geçmişti. Hz. Ömer'in kendisinin arpa ekmeği yediği halde valisine yarım koyun tahsis ettiğini Karafî'nin söylemesi onun hakkında ne bir saygıyı, ne de saygısızlığı ifade eder. Belki onun ihtiyacı kadar olan şeyi ona tahsis etmiştir. Yoksa yarım koyun bazı valiler için yeterli olmayabilir, çünkü onların aile nüfusları, gelen giden misafirleri fazla olabilir; daha fazla elbiseye, binite ve daha başka şeylere ihtiyaçları olabilir. Bunu anlamak, arpa ekmeği yemeyi anlamaktan daha kolaydır. Ayrıca yeme ve içme ile ilgili hususlarda insanlara gösteriş olsun diye iyisini yapmak doğru değildir.

Karafî'nin, "önceden bulunmayan süsler ve siyasetlerin yeniden ihdası gerekebilir, belki de bazı durumlarda bu yenilikleri yapmak vacip hale gelebilir" şeklindeki sözlerini de iyice bir incelemek lâzımdır.

Genel anlamı içinde bu söz de o bölümün sonunda söylemiş olduğu: "Bütün iyilik ve hayırlar ittihadadır/sünnete bağlanmaktadır ve bütün kötülük ve şerler ise bid'at çıkarmaktadır." sözüne aykırıdır.

Bu söz sonradan bir şey icat etmenin/bid'at çıkarmanın tamamen şer olduğu anlamını gerektirir. Bu sözle bir bid'atin vacip de olabileceğini söylemeyi birleştirmek/uyuşturmak mümkün değildir. Kendisi bir bid'atin vacip de olabileceğini söylemektedir. Vacip olduğu zaman onunla amel etmek gerekecektir. O tamamen şer olan şeylerin içinde geçtiği için (aynı anda) hem yapılması emredilen, hem de terk edilmesi emredilen bir şeydir. Bu ikisi gasbedilen yerde namaz kılmak gibi değildir. Çünkü onu birbirinden ayırmak mümkündür, (yani ikisi ayrı ayrı olgudur.) Burada ise durum şudur: Bid'at vacip olduğu zaman özellikle içerisinde şer olduğu varsayıldığı halde onu yerine getirmek vacip olur. Böyle bir durum ise zorunlu olarak bir çelişkidir. Çeşitli gayelerle süslenmek ayrı ayrı değerlendirildiğinde bunların içinde de yanlış olanların bulunabileceği aşikardır.

Yeni siyasetler üretmeye gelince bu, şer'i delilin gereğine uygun olarak cereyan ederse bid'at değildir. Şer'i delilin dışına çıkarsa bu nasıl mendup olur? Bu mesele de tartışma götürür.

Mekruh bid'atler kısmında ise genel olarak bid'at cinsinden şeyler söyledi ki bunlara söylenecek bir söz yoktur.

Veya sırf ibadet olan şeyler üzerine bir şey ilave edilmemesi ve eksiltilmemesi gibi ihtiyat cinsinden şeyler söyledi ki bu da doğrudur. Çünkü ibadatlere ilave yapmak ve onlardan eksiltme yapmak çirkin birer bid'attır.

Yasak olması yönünden böyle durumlara ve onlara vasıta olacak şeylere karşı ihtiyatlı olmak gereklidir.

Mubah olan bölümde un eleklerini örnek gösterdi. Halbuki bunlar gerçekte bid'at değil, hayatı kolaylaştırıcı vasıtalar. Hayatı kolaylaştırmak ve refahı yükseltmek için çalışan kimseye bid'at çıkıyor denilemez. Ancak bu yiyecekte israf etmek olarak kabul edildiği zaman bid'atle ilgili olabilir. Çünkü israf kemiyet yönünde olabileceği gibi keyfiyet yönünde de olabilir. Un elekleri her iki kısma da dâhil olabilir. Eğer (kişi) israfı kendi malından yapıyorsa mekruhtur. İsfar değilse sırf bir eşya olarak kullanılırsa o da caizdir, çünkü eşyada aslolan cevazdır.

Tarihçilerin anlattığına göre insanların ilk defa icat ettikleri dört şey vardır: Un elekleri, karın doyuracak şeyler, yemekten sonra çövenle elleri yıkamak ve sofralarda yemek yemek. Bunların hiç biri -naklen sabit olsa bile- bid'at değildir. Başka bir durumla ilgilidir. Şayet bid'at olduklarını kabul edecek olursak o zaman da mubah olduklarını kabul edemeyiz. Bilakis sapıklık olurlar ve yasaklanmış olurlar. Fakat biz onların bid'at olmadıklarını söylüyoruz.^[87]

Fasıl

İzzüddin'in söylediklerine gelince bu konuda söylenecek söz daha önce söylenenler gibidir. Vâcip bid'atlere örnek olarak verdiği şeylerden öyleleri vardır ki bunlar vacibin ancak kendileriyle tamamlandığı şeyler

cinsindendirler (yani onlar olmadan vacibi yerine getirmek mümkün olmaz) Nitekim kendisi de öyle söylüyor. O halde bunlar selef tarafından yapılmış olması ve şeriatte özel olarak onlar hakkında bir aslın/delilin olması şart değildir. Çünkü bunlar bid'at değil, mesalih-i mürsele cinsinden şeylerdir.

Bu ikincisiyle ilgili söylenecek söz daha önce geçti. Birincisine gelince o da bid'at değildir. Çünkü meselâ, bir kimse hac farızasını yapmak üzere havada uçarak veya suda yürüyerek gitse o kişi bid'atçı sayılmaz. Çünkü maksat, farzı eda etmek için Mekke'ye ulaşmaktır. Bu da en iyi şekilde hâsıl olmuştur. Bu da öyledir.

Bunun bir sebebi de bu tür şeyleri daha önce tasavvuf konusunda kitap yazarlardan bazılarının kötülenmiş olmaları ve bunları bid'atler cümlesinden saymalarıdır. Halbuki bu doğru değildir. Daha önce insanların onların söyledikleri şeyin zıddı üzerinde icma etmiş olmaları onları reddetmek için yeterlidir.

Bir diğer sebep de el-Kasım ibn el'Muhaymera'dan nakledilen şeydir. Onun yanında Arap dili ilminden söz edilince şöyle dedi:

Bu ilmin başlangıcı kibir, sonu ise taşkınlıktır.

Ve seleften birisinin şöyle dediğini nakletti:

Nahv, kalbten huşuu giderir. Kim bütün insanları gözünde küçük görmek isterse nahv ilmini öğrensin. Buna benzer başka şeyler daha nakletti. Çünkü bunların hiçbirisi Arap dili ile meşguliyeti kötölemek için delil olamaz. Çünkü nahv, bid'at olduğu için kötülenmemiş belki onunla birlikte fazladan iktisab edilen bir şey sebebiyle kötülenmiştir. Nitekim diğer kötü âlimler de ilimleri sebebiyle değil, bilakis kendilerine arız olan kibir ve kendini beğenmişlik yüzünden verilmişlerdir. Bundan dolayı ilmin bid'at olması gerekmez. Kendileriyle yerilmiş bir vasfın iktisap edildiği ilimlerin "bid'at" diye isimlendirilmeleri ya önce bu isimlendirmeye ihtiyaç duyulmayıp daha sonra ihtiyaç duyulacağından dolayı mecazî bir anlam ifade eder, ya da bid'at konusundaki bilgisizliği ifade eder. Çünkü şer'i ilimler, bu ilimlerin sahibine kibir ve kendini beğenmişlik/böbürlenme ve diğer kötü vasıflar kazandırmaz ve sonuçta kendilerinin zemmedilimelerine sebep olmazlar.

Bu mutasavvıflardan bazıları, geçmişteki bazı âlimlerden şöyle bir söz nakletmişlerdir:

İlimler dokuzdur. Bunlardan dört tanesi sünnet olan ilimlerdir ve sahabeler ve tâbiilerce de bilinmektedir. Beş tanesi ise selefçe bilinmeyen bid'at ilimlerdir.

Bilinen dört, ilim şunlardır:

Kur'an ilmi, iman ilmi, eser/rivayet ilmi ve fetva ilmi.

Bid'at olan beş ilme gelince onlar da şunlardır:

Nahiv ilmi, aruz ilmi, kıyas ilmi, fıkhıta cedel ilmi ve akli ilimler.

Şayet böyle bir nakil/rivayet varsa evvela şunu söyleyelim ki gerçek, onun söylediği gibi değildir. Çünkü Arap diliyle meşgul olanlar Ebû'l-Esved ed-Düelî'den naklen anlatırlar ki Hz. Ali ibn Ebi Talib (r.a) nahiv konusunda kurullar konulmasına işaret eden kişidir. Bir bedevinin Tevbe süresindeki^[88] ayetindeki "Rasûluhu" kelimesini "Rasûlihi" şeklinde esrelî olarak okuduğunu işittiği zaman Hz. Ali nahvin gerekliliğine işaret etmiştir. İbn Ebî Müleyke'den rivayet edildiğine göre Hz. Ömer ibn el-Hattab (r.a), Kur'an-ı Kerim'i ancak lügati/dili bilen kimsenin okumasını emretti ve Ebu'l-Esved'in okumasını emretti, Ebu'l-Esved de nahvin kurallarını koydu. Aruz da nahiv cinsinden bir ilimdir. Nahiv ve Arap diline râşit halifelerden birisi tarafından işaret edildiği zaman bunlar râşit hâlifelerin sünnetlerinden bir sünnet olur. Bunun böyle olmadığı kabul edilse dahi mesalih-i mürsele kuralı Arap ilimlerini de kapsamına alır. Yani meşru şeyler kabilinden olur. Bunlar mushafların yazılması ve şer'i hükümlerin tedvini cinsindedir. el-Kâsım ibn Muhaymera'dan naklen anlatılan şeylere gelince o bu görüşünden dönmüştür. Ahmed ibn Yahya Saleb dedi ki:

Nahvi kötöleyen din âlimlerinden birisi idi ve şöyle diyordu.^[89]

Başlangıçta onu öğrenmeye çalışmak bir meşguliyettir. Sonunda ise o ilmi bilen kişi insanları küçük görmeye başlar. Bir gün o: "*Allah'ın kulları arasında O'ndan ancak bilginler korkarlar.*"^[90] âyetinin hareketlerini yanlış söyleyerek "Allah, bilgin kullarından korkar" manasına gelecek şekilde okumuştur. Bunun üzerine ona denildi ki: Bilmediğin için küfre düştün:

Hâşâ Allah bilginlerden korkar, dedin? Şu karşılığı verdi:

Bunu bilmeye delâlet eden bir ilimden dolayı asla bir kimse ayıplanmamalı. Osman ibn Said ed-Dâni dedi ki:

Ahmed ibn Yahya'nın sözünü ettiği din âlimi el-Kâsım ibn Muhaymera'dır. Osman ibn Said ed-Dâni devamlı dedi ki:

Abdullah ibn Ebû İshak ile Muhammed ibn Şîrîn arasında bir konuşma geçti. İbn Şîrîn, nahivcileri kötülüyordu. Bir cenazede birleştiler. İbn Şîrîn söz konusu âyeti şeklinde lafzullah'ı merfu (ötre) olarak okudu. Bunun üzerine İbn Ebi İshak ona dedi ki:

Küfre girdin ya Ebâ Bekir, üstelik Allah'ın Kitabını ayakta tutan kimseleri ayıplarsın öyle mi? İbn Şîrîn dedi ki: Eğer hata ettiysem Allah'a istiğfar ediyorum.

Kıyas ilmine gelince onun aslı da sünnette vardır. Sonra selef, kıyası bilirdi. Kıyası kötöleyen rivayetler sonra geldi. Onlar bu rivayetleri fasit kıyasa yorumladılar. Kıyas, deliller hakkında düşünüp inceleme yapmak cinsindedir. Selef, hakkında nas bulunmayan içtihadı meseleleri incelemek üzere bir araya gelirler ve hakkın ortaya çıkarılması için birbirlerine yardımcı olurlardı. Bu, iyilik ve takvada yardımlaşmak ve emredilen istişareyi yapmak cinsinden bir şeydir. Her ikisi de müslümanlara emredilmiştir.

Aklî ilimlere gelince bunun aslı/delili de Kitap ve Sünnette vardır. Çünkü Allah Tealâ kendi dininin muhaliflerine karşı akli deliller getirmiştir. Meselâ bunlardan bazıları şöyledir:

"Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka tanrılar bulunsaydı, yer ve gök (bunların nizamı) kesinlikle bozulup gitmişti."^[91]

"Sizi yaratan, sonra rızıklandıran, sonra öldüren, daha sonra da diriltten Allah'tır. O'na koştuğunuz ortaklarınızdan böyle bir şey yapan var mıdır?"^[92]

"Gösterin bana, onlar yerdeki hangi şeyi yarattılar? Yoksa onların göklerde mi bir ortaklıkları var?"^[93]

Kur'an Hz. İbrahim'in (a.s) kâfirlerle olan tartışmasını şöyle hikaye eder:

"Gecenin karanlığı onu kaplayınca bir yıldız gördü. Yıldız batınca batanları sevmem dedi."^[94]

Hadiste de bunun örnekleri vardır. Meselâ kendisine hastalıkların bulaşmasından söz edildiğinde

"Ya ilk defa o hastalığa yakalanana bunu kim sirayet ettirdi?"^[95] demiştir.

Ayet ve hadislerde bu şekilde aklî izahlar varken akli ilimlerin bid'at olduğu nasıl söylenebilir?

İzzüddin'in, "Kaderiyye'ye ve diğer bid'atçilere cevap vermek de vâcib bid'atlardandır." sözü de yeterince açık değildir. Vâcib olduğu kabul edilse bile bu masâlih-i müseledendir.

Haram olan bid'atlerle ilgili örnekler gelince bunların haramlıkları gayet açıktır. Mendup olan bid'atlere dair verdiği örnekler gelince, ribatlar ve medreseler inşa etmek bunlardandır. Şayet ribatlarla içinde askerlerin nöbet tutacağı kaleler ve sınır karakolları kastedilmişse şüphesiz bu meşrudur ve bid'at değildir. Şayet bu ribatlarla içinde kalacak kimseleri dünyadan el etek çektirip ibadete yöneltmek için yapılan binalar kastediliyorsa -çünkü muhaddislerin iddialarına göre ribatlar kendilerini ibadete verenler için dini amaçla inşa edilen ve orada kalanların yiyecek, giyecek ve maişetlerini karşılamak üzere kendilerine vakıflar tahsis edilen binalardır- bunların mutlaka şer'i bir aslı ya vardır veya yoktur. Şayet şer'i bir aslı/delili yoksa, değil mubah olmak veya mendup olmak, bunlar birer sapıklık olan bid'atlere dahil olurlar. Şayet bunların şer'i aslı/delili varsa o zaman da bid'at olmazlar. Bunların bid'atler sınıfına dahil edilmeleri doğru değildir.

Sonra, tasavvuf konusunda eser yazanlardan bu mesele üzerinde konuşan pek çok kişi ribatlarla (tekke ve zaviyelerle), içerisinde fakir muhacirlerin toplandığı peygamber mescidindeki suffe arasında ilgi kurmuşlardır.

Suffe ehli hakkında şu âyetler inmiştir:

"Rablerinin rızasını isteyerek sabah akşam O'na yalvaranları kovma!"^[96]

"Sabah akşam Rablerine O'nun rızasını dileyerek dua edenlerle birlikte candan sebat et."^[97]

Allah Teala onları, sırf Allah rızasını gözeterek dualarıyla ve ibadetleriyle kendilerini Allah'a verenler diye nitelendirmiştir. Bu onların Allah'a dua ederek kendilerini Allah'a ibadete verdiklerinin delilidir. Çünkü onların gayesi Allah'ın rızasını kazanmaktır ve hiçbir meşguliyet onları bu maksatlarından alıkoymaz. Biz de ancak o suffenin bir benzerini veya ona yakın bir şeyi yaptık ve kendilerini Allah'a vermek, ibadete sarılmak, dünyadan ve dünya meşguliyetlerinden soyutlanmak isteyenler orada toplanırlar. Bu, insanlardan uzaklaşıp iç dünyalarının islahıyla meşgul olan velilerin durumudur.

Bunlar yönlerini hakka çevirmişlerdir ve yukarıda zikredilenlerin yolundan gitmektedirler.

Ancak bunlar herhangi bir mülahazayla bid'at diye isimlendirilmiştir. Hayır, hayır, bunlar bid'at değil, sünnettir.

Buralara mensup olanlar da sünnete tâbi olmuş kişilerdir. Bu, insanlara özel bir tarikattir/yoldur. Bu sebeple onlardan birisine:

Ne kadar miktara zekat gerekir? Denildiği zaman,

"Bizim mezhebimize göre mi, yoksa sizin mezhebimize göre mi?" diye sorar, sonra şöyle der:

"Bizim mezhebimize göre mahn-mülkün hepsi Allah'ındır sizin mezhebimize göre ise şöyle şöyledir. Bütün bunlar, insanların pek çoğunda görülen bir durumdur. İyice araştırılmamış, şer'i delile, sahabe ve tabiiilerin uygulamalarına göre değerlendirilmemiştir."^[98]

Suffe Ehli İle Tasavvufcuları Birbirinden Ayırmak

Bu mesele üzerinde Allah'ın izniyle biraz ayrıntılı söz etmek gerekecektir. Tâ ki bu konuda insaf sahibi ve kendini aldatmaya çalışmayan kimseler için hakikat ortaya çıkmış olsun. Şimdi mesele şöyledir: Hz. Peygamber (s.a) Medine'ye hicret ettiği zaman Mekke'de ve diğer yerlerde bulunan bütün müminlere de hicret vacip olmuştu. Bunlardan kimisi kendisi için bir tedbir olmak üzere maliyle birlikte hicret ediyordu, kimisi bir başka şeyiyle birlikte hicret ediyordu. Medine'ye geldiği zaman da ticaret veya başka bir meslekten ise o mesleğini kullanıyordu. Mesela Hz. Ebu Bekir (r.a) bütün servetiyle birlikte hicret etmişti. Servetinin miktarı beşbin dinardı.

Onlardan kimisi de canını kurtarıyor, malından hiçbir şeyi kurtaramıyor ve Medine'ye elleri boş geliyordu. Medinelilerin ekserisi bahçelerinde ve mallarında kendileri çalışıyorlardı. Başkalarına verecekleri fazladan bir işleri yoktu. Ensar, muhacirlerden bazılarını mallarına ortak etmişlerdi. Beni Nadir kıssasından anlaşıldığına göre bunlar çoğunlukta idi. İbn Abbas (r.a) bu kıssayı şöyle anlatır: Hz. Peygamber (s.a) Beni Nadir yurdunu fethedince Ensar'a dedi ki:

"İsterseniz bu ganimetleri muhacirler arasında taksim edeyim, sizler bundaki hissenizi onlara bırakmış olursunuz. Böylece muhacirler de sizin üzerinize yük olmaktan çıkmış olurlar. Çünkü onlar maişetlerinde (şimdiye kadar) hep size bağlı kaldılar."

Ensar Hz. Peygamber'in bu teklifine "evet" dedi. Hz. Peygamber de öyle yaptı. Yalnız ensar arasından sadece Ebü Dücâne^[99] ve Sehl ibn Huneyfe ganimetten pay verdi. Onların fakir olduklarını zikretti.

Muhacirler de Rasulullah'a (s.a) şöyle demişlerdi:

Ey Allah'ın Rasulü! Yanlarına geldiğimiz kavmin -yani Ensar'ın emsalini görmedik. Elleri azıcık bir şey olsa, bizimle paylaşıyorlar. Bolluk içinde olurlarsa da bol bol veriyorlar. Onlar bizim sıkıntılarımızı giderdiler, kendi imkanlarına bizi de ortak ettiler. Hatta o kadar ki bütün sevabı ve mükafaatı onların alıp götürmesinden korkarız. Hz. Peygamber bunun üzerine onlara dedi ki:

Hayır! Onları övdüğünüz ve onlara hayır dua ettiğiniz müddetçe siz de aynı sevaba müstehaksınız."

Muhacirlerden kimisi hurma çekirdeklerini topluyor, onları eziyor, deve yemi olarak satıyor ve geçimini bununla sağlıyordu.

Kimisi de yiyecek ve mesken temini için hiçbir kazanç yolu bulamamıştı. Rasulullah (s.a) onları mescidindeki bir sofada (Suffede) topladı. Suffe, mescidin müstemilatından bir gölgelik idi. Bu insanlar oraya sığınmışlar ve orada oturuyorlardı. Çünkü kendilerinin ne malları, ne de aileleri vardı. Rasulullah (s.a) insanları onlara yardıma ve iyilik yapmaya teşvik ediyordu. Allah kendisinden razı olsun, Ebü Hureyre onları bize anlattı. Çünkü kendisi de onlardan birisiydi ve insanların içinde onları en iyi tanıyordu. Sahih'de dedi ki:

Ashab-ı suffe İslamın misafirleridirler. Hiçbir ailenin yanına sığınmamışlardı. Dayanacakları malları ve kimseleri yoktu. Hz. Peygamber'e (s.a) bir sadaka geldiği zaman onlara gönderirdi. Ondandır hiçbir şey almazdı. Bir hediye geldiği zaman da onlara gönderirdi. Yalnız hediyeden bir miktarını kendisi alır ve onlarla ortak olurdu.^[100] Onları İslamın misafirleri olarak tanımlar ve gördüğü gibi misafirlik hükmünü onlara uygulardı. Misafir ağırlamak genel bir zorunluluk idi. Çünkü çöle inen kimseler ne bir konaklama yeri bulabiliyorlardı, ne de satın alacakları bir yiyecek bulabiliyorlardı. Çünkü bedevilerin yiyecek ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri çarşıları ve barmacakları hanları yoktu. Misafir/yolcu zengin de olsa zor durumda kalıyordu. Bu sebeple o bölgenin sakinlerinin gelen misafiri/yolcuyu tekrar yola koyuluncaya kadar ağırlaması gerekirdi. Yolcu mal mülk sahibi değilse bu ağırlamayı yapmak daha da isabetli bir davranış olurdu. Ashab-ı Suffe'nin durumu da böyle idi. Evleri bulunmadığı için onlar kendilerine bir ev buluncaya kadar Hz. Peygamber (s.a) kendilerini Mescitte barındırdı. Ayrıca yiyecek bir şeyleri oluncaya kadar da onlara yardım edilmesini teşvik etti.

Allah'ın şu âyetleri onlar hakkında nazil oldu:

"Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve rızık olarak yerden çıkardıklarınızdan hayra harcadın... Yapacağınız hayırlar kendilerini Allah yoluna adanmış, bu sebeple yeryüzünde kazanç için dolaşmayan fakirler için olsun."^[101]

Allah Teala onları birtakım vasıflarla tanıtmaktadır. Bu vasıflarından bazıları şunlardır: Onlar kendilerini Allah yoluna adanmışlardır. Yani onlar Allah'ın Rasulü birlikte cihada yöneldiklerinde sanki düşman kendilerini muhasara etmiş de mesken ve maişet temini için yeryüzünde yürüyemez hale gelmiş kişiler gibidirler. Sanki düşman Medine'yi kuşatmış da bu sebeple ne ganimetleri kazanıncaya kadar cihad edebiliyorlar, ne de kafirlerin korkusu ve öncelikle zayıflıkları sebebiyle ticaret yapma veya başka bir şeye kendilerini verebiliyorlar. Böylece asla çalışma imkanı bulamıyorlar. Denildi ki:

"Yeryüzünde (kazanç için) dolaşmıyorlar" âyeti, Rasulullah (s.a) ile birlikte onlar yaralandılar da onulmaz bir hastalığa yakalandılar, demektir.

Yine onlar hakkında şu âyet inmiştir:

"(Allah'ın verdiği bu ganimet malları) yurtlarından ve mallarından çıkarılmış olan... fakir muhacirlerindir."^[102]

Görürsün ayet-i kerimede "çıkarıldılar" denildi de "çıktılar" denilmedi. Yani kendi istekleriyle çıktıkları zannedilmesin, onların yurtlarından çıkmaya zorlandıkları açıktır. Şayet çıkmamaya bir çare bulsalar onu yaparlardı. Bu, malından mülkünden kendi isteğiyle uzaklaşmanın Şâriin maksadı olmadığı delilidir. Şer'i deliller bunu göstermektedir. Hz. Peygamber (s.a) bunun için onları Suffe'de barındırmıştır.

Onlar bu esnada Kur'an ve sünneti öğrenmekle meşgul oluyorlardı. Ebü Hureyre bunların bir örneğidir. O kendisini buna adanmıştır. Görmüyor musun bir hadiste o şöyle demektedir:

"Ben karın tokluğuna Hz. Peygamber'den hiç ayrılmıyordum. Arkadaşlarım bulunmadıkları zamanlar (onun her şeyine) şahit oluyor, onlar unuttukları zaman ben ezberliyordum."^[103]

Onlardan kimisi de kendilerini Allah'ın zikrine, ibadete ve Kur'an okumaya veriyorlar, Hz. Peygamberle birlikte savaşa gidiyorlar, o kalktığı zaman onlar da onunla beraber kalkıyorlardı. Nihayet Allah Teala, yüce Peygamberine ve müminlere fethi/zaferleri nasib ettiği zaman evi, barkı, maişet imkanı ve ailesi olan diğer müminler gibi onlar da aynı imkanlara sahip kimseler haline geliyorlardı. Artık onları suffede kalmaya mecbur eden mazeret ortadan kalktığı için de sivil hayata dönüyorlardı.

Bütün bu verdiğimiz bilgilerden ortaya çıkan sonuç şudur: Suffede kalmak, kişinin kendi kendine istediği kasıtlı bir davranış değildir. Veya kalabilecekleri orada kalmaları menduptur denildiği için fakirler suffe binasında kalmayı istemiş değillerdir. Ya da çalışıp kazanmayı terk etmek, maldan mülkten uzaklaşıp zaviyelere çekilmek ehl-i suffenin durumuna benzemektir diye bir şey söylenmiş de bu olay meşru hale gelmiş de değildir. Bu yüce bir mertebedir, çünkü bu Hz. Peygamber'in (s.a) Suffe Ashabına benzemektir, Ashab-ı Suffe'yi Allah teala Kur'an-ı Kerim'de şöyle anlatmaktadır:

"Rablerinin rızasını isteyerek sabah akşam O'na yalvaranları yanından kovma!"^[104]

"Sabah akşam Rablerine O'nun rızasını dileyerek dua edenlerle birlikte candan sebat et..."^[105] denilerek tekke ve zaviyeleri mesken tutmanın meşruluğuna delil getirilemez. Bütün bunlar onların iddia ettikleri gibi değil, bilakis bizim daha önce ifade ettiğimiz gibidir.

Bunun ameli delili şudur: Onlar devamlı Suffe de kalmayı gaye edinmemişlerdir. Ne Ashab-ı Suffe, ne de diğerleri orada sürekli kalmamışlar ve Hz. Peygamber'in vefatından sonra orada ömür sürmemişlerdir. Şayet orada devamlı kalmayı Şârî kassetmiş olsaydı öncelikle onlar bu kastı anlamaya, orada kalmaya ve her türlü meşguliyeti terk edip orada ikamet etmeye ve buldukları yerleri yenilemeye layık kimselerdi. Fakat onlar kesinlikle bunu yapmadılar. O halde bu manada Ehl-i Suffe'ye benzemek ve bu manada tekkelerde ve zaviyelerde kalmak doğru değildir. Kişi, bu noktayı iyi anlamalıdır. Çünkü dinini selefî sâlihden ve mütehasıs âlimlerden almayan kimselerin ayaklarının kaydığı nokta burasıdır.

Akıllı bir kişi, çalışmayı bırakıp tekke ve zaviyelere çekilmenin mubah ya da mendup ve başka şeylerden daha faziletli bir davranış olduğu zannına kapılmaz. Çünkü bu doğru değildir. Bu ümmetin sonraki nesilleri ilk nesillerden daha doğru bir hal üzere olamazlar. Sonraki şeyhlerin amelîne aklanan miskinler, sûfiler diye nitelenen bu cemaatin ilk kurucularına da muhalefet etmişlerdir. *Çünkü Fudayl bin İyad, İbrahim ibn Edhem, Cüneyd, İbrahim el'Havvas, Haris el-Muhasibî ve Şiblî gibi bu meydanın öncüleri tekke ve zaviyelere kapanmamışlar, ibadet/zikir yapmak üzere toplanmak ve dünyadan el etek çekmek için Suffe'ye benzeyen binalar yapmamışlardır. Tekke ve zaviyelere kapanıp dünya ile ilgisini kesen bu kişiler hem Allah Rasülü'ne (s.a) hem selefî salihe, hem de mensup oldukları tarikat şeyhlerine muhalefet etmektedirler.^[106]

Medreseler Ve Dini İlimler Araştırma Merkezleri

İlmin sâdece mescitlerde okutulmasının sünnet olduğu varsayımından hareketle bu tür yerleri inşa etmenin bid'at olduğu söylenebilir. Halbuki böyle bir şey yoktur. Bilakis ilk dönemlerde ilim her tarafa yayılmıştır. Mescitlerde, evlerde, seferde, hizada, hatta çarşı ve pazarlarda bile ilim yapılmıştır. İnsanlardan birisi bir medrese yani talebelere bir yer hazırladığı zaman, kendi evlerinden bir evi veya bahçeyi hazırlamaktan başka ne yapabilir? Bunun neresinde bid'at var?

Eğer denilse ki: Başka yerlerin değil de sadece buraların ilme tahsis edilmesi bid'attır, cevap olarak denilir ki, buradaki tahsis ibadet cinsinden bir tahsis değil, sadece diğer işlerde olduğu gibi bir yer belirlemeden ibarettir. İlim yapmak için böyle yerlerin tahsis edilmesi de bid'at değildir. Üzerinde durduğumuz bu konu da böyledir. Tekke ve zaviyeler ise böyle değildir. Çünkü onlar Suffe'ye benzeyerek ibadet maksadıyla tahsis edilen yerlerdir. Niyet ve örf ile de ibadet cinsinden şeyler olmuşlardır. Hatta o kadar ki oralarda kalanlar, inanç, mezhep, kılık, kıyafet ve itikat yönünden de başkalarından farklıdır.^[107]

Köprüler Yapmak da Bid'at Değildir

Çünkü bu, yolların ıslahı ve yolcuların sıkıntılarının giderilmesiyle ilgili bir konudur. İmanın şubeleri içerisinde bunun da bir aslı/delili vardır. Yoldaki eziyet verici şeylerin kaldırılması Hz. Peygamber tarafından imanın şubelerinden birisi olarak haber verilmiştir. Bu sebeple köprüler inşa etmenin bid'at sayılması asla doğru değildir.

İzzüddin'in "ilk asırda/sahabe asrında bilinmeyip sonradan icat edilen bütün iyilikler mendup bidatlerdendir" sözünün de açıklanması gerekir. Sonradan icat edildiği farz edilenin öncelikle taabbüdi bir kayıtla mukayyet olduğu, şer'i olarak mutlaka anlaşılır. Şayet manası akılla kavranılamayan böyle bir kayıt varsa, o kaydın dışına çıkılarak onunla amel edilmesi caiz değildir. (Yani o iyilik ancak o kayda bağlı kalınarak yapılabilir.) Şayet, şeriatın aslındaki taabbudi bir kayıtla bağlı değilse ne şekilde vâki olursa olsun bid'at değildir, denilemez. Taabbudi kayıtla bağlı olmayan iyiliklerdeki bid'at durumu mutlaka şu üç şeyden birine dahildir:

Birincisi: Şer'i aslın dışına çıkılmasıdır. Mesela başa kakma ve eziyet ederek yapılan iyilik gibi ve hayatını el emeğiyle kazanan ve bolca da ödünç alıp veren kişinin sadaka vermesi gibi.

İkincisi: Dışına çıkılmayan tek bir şekilde yapılan iyilik ki câhil olan kimse bu şeklin dışında yapılacak bir iyiliğin caiz olmadığını zanneder. O zaman böyle bir bağlayıcılık bir nevi bid'at, hatta kötülenmiş sapık bir bid'at olur. Bunun açıklaması inşaallah ileride gelecektir. O halde buna mendup ve müstehap denilemez.

Üçüncüsü: Manası ve mahiyeti aklın kavranabilen şeyleri de kavranamayan şeyleri de kötü birer bid'at olarak gören kimselerin görüşüne göre cereyan eden iyilik. Onlara göre mesela unu elemek bile mekruhtur/kötü bir bid'attır. Onlara göre bir bid'at mubah da olmaz, müstehap da olamaz. Teravih namazı konusunda söylenecek söz ise daha önce geçti.^[108]

Tasavvufun İncelikleri Hakkında Konuşmak Ve Bu Konuda Gerçeğin Yüzünü Ortaya Çıkarmak

Tasavvufi incelikleri konuşmak mutlak manada bid'at değildir. Ve mutlak olarak delil ile sahih olan şeylerden değildir. Bilakis konuyu bölümlere ayırıp, her konuyu ayrı ayrı değerlendirmek gerekir.

Öncelikle tasavvuf kelimesinin açıklığa kavuşturulması gerekir ki hüküm anlaşılabilir bir şeyin üzerine bina edilmiş olsun. Çünkü konu bu sonrakiler nazarında mücmel/genel ve açıklanmaya muhtaç bir konudur. O halde bu konuda ilk dönem mutasavvıflarının söyledikleri sözlerle müracaat edelim.

Özet olarak onlara göre tasavvuf kelimesi iki anlama gelir Bunlardan birisi her türlü iyi ahlak ile ahlâklanmak ve her türlü kötü ahlaktan sıyrılmak demektir. Diğeri ise nefsinden yok olup Rabbi için beka bulmaktır. Gerçekte her ikisi de aynı manaya gelir. Ancak bunlardan birincisi başlangıçtaki durumu ifade etmeye uygundur. Diğeri sonundaki durumu ifade etmeye daha uygundur. Her ikisi de bir nitelemedir. Ancak birincisi onu bir hale

bağlamaz, ikincisi bir hale bağlar. Bazan her ikisi de başka bir lafızla ifade edilebilir; birincisi teklifi bir amel/sorumlu olunan bir fiil, ikincisi ise onun sonucu ve semeresi olur. Birincisi zâhirin/dış görünüşün tanıtımıdır, ikincisi ise bâtının/iç görünüşün tanıtımıdır. İşte her ikisi birden tasavvufur.

Bu sabit olduğuna göre birinci anlamıyla tasavvuf konusunda konuşmak bid'at değildir. Çünkü o, amellerin üzerine bina edildiği fıkha/derin bir anlayışa götürür. Onlardaki hastalıkları ve arızalan açıklar ve meydana gelen bozuklukların hangi yollarla ıslah ve tedavi edileceğini öğretir. Bu da sahih fıkıhtır. Kitap ve sünnette bunun benzerine bid'at denilmez. Ancak benzerleri selef-i sâlih zamanında bilinmeyen fıkın fûrûna bid'attir denilmesi bunun dışındadır. Meselâ onların zamanında bilinmeyen selem akitleri, icarlar, cerrahlık, dalgınlıkla ilgili meseleler, şahitliklerden dönme, veresiye satışlar ve benzeri şeyler böyledir.

Alimler selef zamanında bulunmayıp istinbat ile ortaya konulan fûrû ne kadar ince ve güç meseleler de olsalar mutlak olarak bid'at diye isimlendirmezlerdi. Zahir ve bâtin ahlakının fûruuna ait inceliklerine de bid'at denilmez. Çünkü hepsi de şer'i asıllara dayanırlar.

Tasavvufun ikinci anlamına gelince, bu konuda konuşmak da birkaç neviden olur:

Birincisi: Sâliklerin vicdanı tevhid nurunu üzerlerinde hissettikleri zaman karşılaştıkları arızalar ve problemlerle ilgilidir. Sâlik bu tür problemlerle karşılaştığı zaman içerisinde bulunduğu halin ve vaktin gereğine göre ve özel problemde ihtiyaç duyduğu şeyleri ve rahatsızlıklarını şeyhine müracaat ederek anlatır. O problemlerin sebeplerinin tesbiti konusunda şeyhin kendisine yapmış olduğu açıklamalar kendi durumuna ve problemin durumuna göre onun sâlik hakkındaki güvenilir önsezisine dayanır. Şeyhi onu kendisine uygun şer'i vazifelerle ve şer'i zikirlerle ya da sâlikin maksadına zararlı bir şey arız olmuşsa onu düzeltmek suretiyle tedavi eder. Bu tür arıza ve problemlerle sâlik ancak bazı şer'i kaideleri ihlal ettiği zaman çok nâdir olarak karşılaşır. Mürid, sülûkünü başlangıcında bu kuralların üzerine bina eder. (Bu kuralların ihlali problemin sebebidir.) Bu sebeple şöyle demişlerdir: onlar ancak usûlü kaybetmeleri sebebiyle vuslattan mahrum kalırlar.

Buna benzer şeyler şer'i bir esasa/asla dayandığı için bid'at değildir. Çünkü Sahih'te Ebû Hureyreden rivayet edilen bir hadise göre Hz. Peygamber'in (s.a) ashabından bazı kimseler Rasulullah'a gelerek şöyle dediler:

Ey Allah'ın Rasulü, biz nefsimizde öyle şeyler buluyoruz ki onları konuşmamız veya onların konuşulması bize ağır geliyor. Biz nefsimizden geçen şeylerin bizim olmasını ve onları konuşmayı istemiyoruz.

Rasulullah (s.a) şöyle buyurdu:

Gerçekten sizde böyle bir durum oluyor mu? Dediler ki:

Evet. Bunun üzerine Rasulullah (s.a) şöyle buyurdu:

"Bu imanda samimiyettir."^[109]

İbn Abu as (r.a) dedi ki: Rasulullah'a (s.a) bir adam geldi ve dedi ki:

Ey Allah'ın Rasulü, bizden birisinin içinden öyle şeyler geçiyor ki, ateşe atılmak onu konuşmaktan kendisine daha sevimsizdir. Adam bununla bir şeyi/vesveseyi ima ediyordu. Bunun üzerine Rasulullah (s.a) şöyle dedi:

Allahu ekber, Allahu ekber. Şeytanın hilesini vesveseye çeviren Allah'a hamd olsun."^[110]

Başka bir hadiste Rasulullah (s.a) şöyle buyurdu:

"Kimin içinden böyle şeyler geçerse, ben Allah'a iman ettim, desin."

Yine İbn Abbas'tan benzeri bir konuda şöyle rivayet edilir. Sen içinden böyle bir şey/vesvese geçtiği zaman şöyle de:

O, her şeyden öncedir; kendisinden sonraya hiçbir şeyin kalmayacağı sondur; varlığı aşıkardır; gerçek mahiyeti insan için gizlidir. O her şeyi bilir.

Buna benzer başka rivayetler de vardır. Bu sahihtir ve çok hoştur.

İkincisi: Kerametler ve olağanüstü haller hakkında, olağanüstü olsun veya olmasın kerametlerle ilgili şeyler hakkında, bunlardan nefsanî ve şeytanî bir vesveseye dönüşen durumlar hakkında ya da benzeri şeylerin hükümleri hakkında düşünmek, inceleme ve araştırma yapmaktır. Bu inceleme ve araştırmaları yapmak bid'at, değildir. Nitekim mucizeler ve şartları konusunda, peygamber ve sahte peygamber arasındaki fark konusundaki inceleme ve araştırmalar da bid'at değildir. Bunlar ilm-i usûl'ün bir konusudur ve hükmü de onun hükmü gibidir.

Üçüncüsü: Ruhların gayb âleminden elde ettikleri (iddia edilen) tasavvurlar/bilgiler, nefsî soyutlanma (kişinin beşeri özelliklerden sıyrılması) ile ilgili hükümler, ruhlar alemiyle ilgili ilimler, meleklerin, şeytanların, insanî ve hayvanî nefislerin zâtları ve benzeri şeyler hakkında düşünmek, konuşmak ve inceleme yapmaktır. Bu konularda araştırma ve inceleme yapılırsa şüphesiz bu kötü bir bid'attir. Bu konuları, hakkında araştırma yapılacak bir ilim öğrenerek ve uygulayarak tahsiliyle meşgul olunacak bir sanat haline getirmek maksadıyla konuşmak da kötü bir bid'attir. Çünkü buna benzer şeyler selefi sâlih zamanında bilinmemektedir. Gerçekte bunlar felsefi bir nazariyedir. Bu ilimle meşgul olanlar ve ondan yararlanmak için rivayet yapanlar ancak sünnet dışındaki felsefecilerdir. Bunların sapık fırkaların içinde oldukları kabul edilir. Bunlara mensup olmak bir yana bunlar hakkında konuşmak bile mubah değildir.

Evet sâlike bazı şeyler arız olabilir ve terbiye edicisi kişi ile bunları konuşabilir. Hatta bu şeyler onu yolundan çıkarır ve kendisiyle cemaatinin arasını açar. Çünkü bunda, bu tür şeyleri araştırmak ve iltifat, etmek suretiyle doğru yolun dışına çıkmanın ötesinde sâlikin maksadını Allah'a riskli (vesveseli) bir ibadete doğru sevk etmek de vardır. Çünkü tarikat, samimi bir yönelişle ve tevhidin başka şeylere iltifattan soyutlanması suretiyle eksiksiz bir ihlasın üzerine bina edilir. Bu bölümde sözü edilen konular üzerinde konuşmak ise buna tamamen aykırıdır.

Dördüncüsü: İçerisine dahil olmak yönünden fenanın hakikati, onun vasıflarıyla vasıflanmak, ne kadar basit olursa olsun nefsin arzularını matlûbun/gayenin dışına çıkaracak her türlü şeyden alakayı kesmek gibi şeyler üzerinde düşünmek ve konuşmaktır. Çünkü nefsin arzuları çok sinsi ve amansızdır, bütün makamlarda sâlikin peşini takib eder ve onu bırakmaz. Onu kökünden atmakla ve kesin olarak boşamakla onun arzularına mâni olunabilir. Sözü edilen fena da işte budur.

Bu, nefislerin hevalarıyla ilgili fıkıhın nevilerinden bir nevidir. Fıkıh cinsinin altına girmesi sebebiyle bid'atlerden sayılmaz. Çünkü ne kadar hassas da olsa fıkıhın büyük bir bölümü bununla ilgilidir. Hassaslığı ve büyüklüğü izafidir. Hakikatte hepsi birdir.

Burada başka bölümler de vardır. Fakat bunların hepsi ya şer'î fıkıhla ilgilidir ve şer'an güzeldir, ya da bid'atçilikle ilgilidir ve şer'an kötüdür.

Tartışmak ve meseleleri müzakere etmek için tartışmalar düzenlemek konusuna gelince bu konudaki söz daha önce geçti.

Mekruh olan bid'atlerin örneklerine gelince, meşitleri ve mushafı süslemek, Kur'an'ı Arapça lafızlarının anlamlarını değiştirecek şekilde musiki ile okumak bu tür bid'atlerden sayılmıştır. Kişi bununla başka bir şeyi karıştırmaksızın sadece o fiilin kendisini kastetmişse onun bid'atlığı kabul edilemez. Şayet o fiili teşriin asliyle birlikte kastetmişse o zaman- "Bir fiil ancak bu kasıtle birlikte işlenirse bid'at, olur." sözü geçerli olur (yani şeriat emrediyor diye veya şer'in bir gereğidir diye bunları yaparsa bid'at olur). Şayet bu tür şeyleri şer'î maksat gütmeksizin yaparsa bid'at olmayan bir yasağı işlemiş olur.

Mubah olan bid'atlerin örneklerine gelince sabah ve ikindi namazlarının akabinde musafaha yapmak bu tür bid'atlerden sayılmıştır. Bunların bid'at olması doğrudur, ancak mubah değil yasaktır. Çünkü musafahanın bu vakitlere tahsisine delâlet eden şer'î bir delil yoktur. Bilakis bu mekruhtur. Çünkü bu davranışın süreklilik kazanmasıyla birlikte söz konusu namazlara dâhil edilmesinden korkulur. Nitekim İmam Malik Şevval ayında tutulan altı gün orucunun Ramazana eklenmesinden korkmuştur. Çünkü bu orucun Ramazan'dan sayılma imkanı vardır. Nitekim öyle de olmuştur. (Yani insanların bunu kesintisiz tutmaları bu orucun Ramazanın bir parçası olduğu zannını uyandırmıştır.)

Karafi şöyle demiştir: Şeyh Zekiyüddin Abdulazim el-Muhaddis^[111] dedi ki:

İmam Mâlik'in korktuğu şey Acemlerde meydana geldi. Onlar sahurcuları korucuları ve Ramazan'ın diğer sembollerini Şevvalın altı gününün sonuna kadar âdetleri üzere bırakıyorlardı ve bayramın sembollerini de o altı günün sonunda ilan ediyorlardı, (yani davulcular ve zurnacılar Ramazandan sonra altı gün daha insanları sahura kaldırıyorlardı.) Şeyh Zekiyüddin sözünün devamında dedi ki:

Aynı şekilde Mısır halkı arasında sabah namazlarının cuma günleri üç rekat kılınması yaygınlaştı. Çünkü onlar Cuma günleri imamın sabah namazlarında devamlı secde süresini okuduğunu ve namaz esnasında secde ettiğini gördüler. Bu sebeple onlar bunun farz olan diğer bir rekat olduğunu zannettiler. Şeyh Zekiyüddin Abdulazim dedi ki:

Dinde bu tür yanlışlığa sebebiyet veren şeylerin önünü kesmek (sedd-i zerâyi) vaciptir. İmam Mâlik sedd-i zerâyi konusunda büyük hassasiyet göstermiştir.

İzzüddin ibn Abdisselam zevk alanının genişletilmesini de mubah olan bid'atlerden saydı. Bu konu yukarıda geçmişti.

Bu konuda zikredilen şeylerin tamamından özet olarak su gerçek açığa çıkmıştır ki bid'atler bu şekilde bölümlere ayrılmazlar. Bilakis onlar ileride de inşaallah anlatılacağı üzere ister mekruh cinsinden olsun, isterse haram cinsinden olsun hepsi de yasaklanmış şeyler kabilindedir.^[112]

Fasıl

Bazı mübalağacı fanatikler saplantı haline getirdikleri şu görüşü ileri sürerler: Tasavvufçular sünnete tâbi olan, selef-i salihin yolundan giden, sözleri ve fiillerinde sünnete tam bir bağlılığı ve ona aykırı şeylerden kaçmayı süreklilik haline getiren kişiler olarak şöhret bulmuşlardır. Bu sebeple 'onlar tarikatlerini helâl lokma, sünnete bağlılık ve ihlâs üzerine bina etmişlerdir. Bu doğrudur. Ancak onlar Kitap ve sünnette olmayan ve benzerini selef-i salihin yapmadığı pek çok şeyi güzel görüyorlar ve onların gereğine göre amel ediyorlar, bunda da ısrar ediyorlar. Onları kendileri için gidilecek bir yol ve muhalefet edilemez bir sünnet olarak iyice yerleştiriyorlar. Hatta zaman zaman bazı hallerde onları vacip hale bile getiriyorlar. Şayet bunda bir ruhsat olmasaydı üzerine bina ettikleri sahih olmazdı.

Bundan dolayı onlar pek çok hükümde keşf ve muayeneye ve olağan dışı yöntemlere dayanıyorlar ve bununla bir şeyin haramlığına ve helallğine hükmediyorlar ve buna göre bir şeyi yapıyorlar veya vazgeçiyorlar. Nitekim el-Muhasibî'den rivayet edildiğine göre o şüpheli bir yiyeceği eline aldığı zaman parmağındaki damarı hızlı hızlı atmaya başlarsa hemen onu yemekten vazgeçerdi.^[113] Şibli^[114] der ki:

Ben bir zamanlar helaldan başka bir şey yemiyeceğim diye kendi kendime söz vermiştim. Çölleri dolaşıyordum. Bir incir ağacı gördüm ve yemek için ona elimi uzattım. Ağaç bana şöyle nida etti:

Verdiğin sözde dur ve benden yeme. Çünkü ben bir Yahudiye aitim. İbrahim el'Havvas dedi ki:

Mekke yolunda geceleyin yapmış olduğum yolculuklardan birinde bir harabeye girdim. Orada aniden karşıma yırtıcı bir hayvan çıkınca korktum. Bunun üzerine gâibten gelen bir ses bana dedi ki:

Yerinde sağlam dur. Çünkü senin etrafında seni koruyan yetmiş tane melek var.^[115]

Buna benzer şeyler şeriatin kurallarına arz edildiği zaman üzerine herhangi bir hükmün bina edilemeyeceği gayet açıktır. Çünkü mukabele veya meçhulden gelen ses ya da bazı damarların hareketi, kişinin iç dünyasında mümkün şeyler olmaları sebebiyle bir şeyin helallikine veya haramlığına delalet etmez. Aksi takdirde şayet bir hâkim veya başkasına bu haller arız olsaydı oradakiler arasından haksızlık yapan kimsenin elinden hakkı alıp hak sahibine hakkını vermesi için bu iç tecrübeyi devreye sokması kendisine vacip veya mendup olur. Gaipten gelen bir ses şayet filan maktulün katili falan kişi demiş olsa veya filanın malını falan kişi almıştır veya zina etmiştir, hırsızlık yapmıştır dese onun sözüyle amel etmek hâkimin üzerine vacip olur mu? Hatta bir ağaç veya taş böyle bir şeyi konuşsa onunla hükümlenir mi? Hâkim, böyle bir şeyin üzerine hüküm bina eder mi? Bunlar, şeriatte benzeri görülmemiş şeylerdendir. Bu sebeple âlimler dedi ki:

Peygamberlerden birisi peygamberlik iddiasında bulunsa ve dese ki:

Ben şu ağaca seslenirsem o benimle konuşur. Sonra ağacı çağırır da ağaç gelse, onunla konuşsa ve: "Sen yalancısın" dese bu onun doğruluğunun delili olur, yalancılığına delil olmaz. Çünkü o bir şeyle meydan okumuştu ve iddiasına uygun olarak da o şey gerçekleştirdi. Ağacın sözünün tasdik veya tekzip mahiyetinde olması iddiasının gereğinin dışında bir durumdur. Onun bir hükmü yoktur. Bu meselede biz şöyle deriz:

Bir yiyeceğin haram olması için damarın rahatsızlanmasının gerekliliğini kabul etsek, buna dair şeriatte bilinen muteber bir delil bulunmadığı müddetçe damarın hareketlenmesi yemeğin engellenmesi hükmüne delâlet etmez. İbrahim el-Havvas'ın meselesi de böyledir. Tehlikeli yerlerden sakınılması meşrudur. Buna aykırı davranışların meşru olana muhalefet olduğu gayet açıktır. Tarikat ehlinde bunlar mütat olan şeylerdir.

Ağacın Şiblî'ye konuşması da harikuladelikler cümlesindedir. Bunun üzerine hüküm bina etmek bilinen bir şey değildir.

Bu, onların takib ettikleri yolu bütün ruhsatlardan sakınma esası üzerine kurmuş olmalarından dolayıdır. Hatta tarikatı onlar için hazırlayan şeyhleri Ebu'l-Kasım el-Kuşeyrî, Risalesinin müridlere tavsiyeler bölümünde şöyle der:

"Mürîd Akıncıların fetvaları arasında farklılıklar görürse en ihtiyatlı olanı alır ve daima ihtilafın dışında kalmayı gaye edinir. Çünkü şeriatteki ruhsatlar zayıflar, ihtiyaç sahipleri ve meşguliyeti olanlar içindir. Bu cemaatin -yani sufilerin- Allah Teala'nın hakkını edâ etmekten başka bir meşguliyetleri yoktur. Bunun içindir ki şöyle denilmiştir. Fakirin derecesi hakikat makamından şer'i ruhsat makamına düştüğü zaman Allah ile kendisi arasındaki akdi bozmuş olur."^[116]

Bu söz, onların meşru ruhsatlardan faydalanmak gibi bir âdetlerinin olmadığını gösterir. Halbuki meşru ruhsatlardan hem Rasulullah (s.a) hem de sahabe ve tabiinden meydana gelen sâlih selef yararlanırdı. Ruhsatlardaki mevcut zararlara rağmen Hz. Peygamberin (s.a) azimetlere sarılmak hakkında söylediği şu söz bu konudaki gerçeğin ne olduğunu göstermektedir:

"Allah Tealâ azimetlerinin yerine getirilmesinden hoşlandığı gibi ruhsatlarının yerine getirilmesinden de hoşlanır."^[117]

Bu hadiste söylenmesi gereken şey söylenmiştir. Hadisin zahirinden ruhsatları tamamen terketmenin bid'at olduğu anlaşılmaktadır. Onlar nefsin rahata ve kolaycılığa kaçmasını engellemek ve üzerine mücahede bina ettikleri davranış şeklini tercih etmek için bu bid'ati güzeli görmekte idirler.

Bundan dolayıdır ki Kuşeyrî'ye göre tarikate girmek isteyen kimsenin yapması gereken şeylerden birisi de mal ile ilişkiyi terk etmesidir. Çünkü mal onu haktan uzaklaştırır, kendisine meylettirir. Kendisinde dünya sevgisi olduğu halde bu işe (yani tarikate) giren kimseyi bu sevgi hakka yakınlıktan alır ve onun dışına doğru sürükler.^[118] Şeriatın zahiriyle' birlikte düşünüldüğünde Kuşeyrî'nin bu sözünü anlamakta çok büyük güçlük vardır. Çünkü biz bu sözün doğru söz olup olmadığını anlamak için ilk duruma arz ederiz. Bu da Rasulullah'ın (s.a) ashabıyla birlikte içinde buldukları durumdur. O zaman Hz. Peygamber (s.a) hiç kimseye malını terk etmesini, hiçbir sanatkâra sanatını terk etmesini ve hiçbir ticaret erbabına da ticaretini terketmesini emretmemiştir. Halbuki onlar gerçekten Allah'ın velisi idiler ve samimiyetle hak yola girmenin peşindeydiler. Onlardan sonra gelen nesiller bin yıl boyunca o yolda gitseler onların mertebesine ulaşamazlar ve onların eriştikleri hidayet seviyesine erişemezler.

Sonra mal ve mülk sahibi olmak tarikatta maksada ulaşmayı nasıl engelliyorsa, maldan mülkten elin tamamen boş kalması da hedefe ulaşmanın önünde bir engeldir. Bunlardan birincisi, diğerinden daha itibarlı değildir. Sen de görüyorsun, selef-i Sâlih zamanında bulunmayan bu neviden bir şey tarikata girişte nasıl olur da bir esas olarak kabul edilebilir. Senin de gördüğün gibi bu bir bid'attir. Bunun ortaya çıkış sebebi de tasavvufçuların bunu güzel görmelerinden başka bir şey değildir. Çünkü hepsi aynı şeyi söylemektedirler.

Tasavvufçuların Kitap ve sünnete dayanmayan ve selefi sâlihte örneği görülmemeyen görüşlerinden birisi de şudur: Şeyhlerin müridlerinin ufak tefek hatalarını dahi affetmeleri doğru değildir. Çünkü bu, Allah'ın hukukunu zayi etmek demektir.^[119] Bu şekilde af kapısını tamamen kapamak şer'i hükme aykırıdır. Görmüyor musun bir hadisinde Rasulullah (s.a) şöyle buyurmaktadır:

"Şer'i cezalar hariç, saygınlığı olan kişilerin ufak tefek yanlıklarına bakmayın."^[120]

Şayet şeyhlerin müritlerinin ufak tefek hatalarını affetmeleri doğru olmasaydı bu delile ve affin fazileti konusunda gelen diğer delillere aykırı olurdu. Yine Allah Teala yumuşaklığı sever, ondan hoşlanır ve sertlikte göstermediği yardımını yumuşaklıkta gösterir. Ufak tefek hataları affetmek ve görmezlikten gelmek şer'i nezaket

cümlesindedir. Çünkü hiçbir kul hata ve kusurdan beri değildir. Allah'ın koruduklarından başka hiç kimse de günahattan korunmuş değildir (Yani peygamberlerden başka hiç kimse masum değildir.)

Tasavvufçuların yaptıkları şeylerden birisi de müridi az yemeğe zorlamalarıdır. Fakat bunu tedrici olarak, azar azar yaparlar, bir defada yapmazlar. Ayrıca sülûka devam ettikleri müddetçe müridi devamlı aç kalmaya ve oruç tutmaya ve bekârlığa teşvik ederler. Bunların hepsi şer'an anlaşılması ve kabul edilmesi zor şeylerden sayılır.

Hatta bu, ashabından bazılarının uygulamaya karar verip de Hz. Peygamberin (s.a):

"*Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir.*" diye reddettiği ruhbanlığın bir benzeridir.

Beslenmenin tedricen terki hakkında onların söyledikleri şeyler üzerinde düşünüldüğünde bunun İslamın ilk asrında bilinmediği görülür. Halbuki o asır en faziletli asırdır.

Tasavvufçuların âdet haline getirdikleri şeylerden birisi de semâ halindeyken müridi üstünü başını yırtıp atmaya zorlamalarıdır. (Onlara göre) Mürit terk ettiği bir şeye artık bir daha kesinlikle dönmemelidir. Ancak şeyhin geri dönülmesine işaret ettiği şey bunun dışındadır. Onu da ödünç olduğuna kalbiyle niyet ederek almalıdır. Daha sonra şeyhin kalbini rahatsız etmeden onu da terk eder.^[121] Bu konuda onların uydurdukları daha pek çok şey vardır. Bunlar İslamın ilk dönemlerinde benzeri bilinmeyen şeylerdir. Ve onların icra ettikleri semâ meclislerinin bir sonucudur.

Tasavvuf yolunda görülen semânın ne bir şer'î delili vardır, ne de tasavvufun ilk temsilcilerine bir nisbeti vardır. Doğru yolun örneği olarak gösterilen seleften hiç kimse de bunu yapmamıştır. Sen bunun sadece tasavvuf yolunda ve diğer felsefi yollarda benimsendiğini görürsün.

İtiraz: Bu konuyu araştırırsan böyle meselelerin pek çok ve yaygın bir şekilde olduğunu görürsün. Öyle anlaşılıyor ki bunlar daha önce mevcut olmadığı halde sonradan güzel görülüp benimlenen şeylerdir. Senin de gördüğün gibi mutasavvıflar şeriate sıkı sıkı bağlı kimselerdir. Şayet bu gibi şeyler meşru olmasaydı mutasavvıflar bunlardan en çok uzak duran kişiler olurlardı. Bu da gösteriyor ki bid'atlerin içerisinde kötü olmayanlar da vardır. Hatta onlardan bazıları övülen ve yapılması talep edilen şeylerdir.

Cevap: Buna cevap olarak biz her şeyden önce şunu deriz: Bu konuda kendilerine itibar edilen mutasavvıfların yaptıkları her şeyin şeriate bir delili ya vardır, ya da yoktur. Şayet şeriate bir aslı/delili, dayanağı varsa bunu yapmaya en çok layık olan kişiler onlardır. Nitekim sahabe ve tabiinden teşekkül eden salih selef de buna layıktırlar. Şayet şeriate bunun bir delili yoksa onunla amel edilmez. Çünkü sünnet bütün ümmet için geçerli bir delildir. Ümmetten herhangi bir ferdin davranışı sünnetin aleyhine delil olamaz. Çünkü sünnet hatadan masumdur, sünnetin sahihi de masumdur/hatadan korunmuştur. Ümmetin diğer fertlerinin yanılmazlıkları sabit değildir/ispatlanamaz. Ancak özellikle onların icmaları bunun dışındadır. Onlar bir meselede icma ettikleri zaman daha önce de işaret edildiği gibi bu şer'î bir delili ihtiva eder.

Mutasavvıfların da ümmetin diğer fertleri gibi yanılmazlıkları sabit değildir. Onlar da hata edebilirler, unutabilirler, büyük ve küçük günah işleyebilirler. Onların yaptıkları şeyler doğru da olabilir, yanlış da olabilir. Bu sebeple âlimler şöyle demişlerdir: Hz. Peygamber'in (s.a.) söylediği sözlerin dışındaki her söz alınabilir de, terk edilebilir de, Kuşeyrî bunu en güzel şekilde ifade etmiş ve şöyle demiştir:

Bir veli günahlarında ısrar etmediği için masum olur mu? diye sorulursa şöyle denilir: Peygamberlerde olduğu gibi onların da masum oldukları vaciptir, denilecek olursa bu doğru değildir. Ancak -ufak tefek kusurları olsa da- günahlarda ısrar etmediği için veli günah işlemekten korunmuştur denilirse bu manada vasıflandırılmaları, caizdir. Kuşeyrî der ki:

Cüneyd'e denildi ki:

Arif olan kişi hata eder mi?

Cüneyd bir müddet sustu, sonra başını kaldırdı ve şöyle dedi:

"Allah'ın emri mutlaka yerine gelecek yazılmış bir kadedir."^[122]

İşte bu insafli bir sözdür. Nasıl ki başkaları günah işleyebilirlerse, mutasavvıflar da günah ve bid'at işleyebilirler. Bizim, hata yapması imkansız olan kimselere uymamız gerekir. Hata yapmaları mümkün olan kimselerin peşinden giderken şüphe uyandıracak bir durum ortaya çıktığı zaman da onu araştırıp incelememiz gerekir. Hatta müctehit imamlardan gelen bilgileri bile Kitap ve Sünnete arzeder, bu ikisinin kabul ettiğini biz de kabul eder, kabul etmediğini de terk ederiz. Şeriate tâbi olmaya dair karşımıza bir delil çıktığı zaman bizim ona uymaktan başka yapacağımız bir şey yoktur. Mutasavvıfların sözlerini ve fiillerini Kur'an ve sünnete arzetmeksizin kabul etmemiz gerektiğine dair hiçbir delilimiz yoktur. Onların şeyhleri de bize bunu tavsiye ettiler. İlim, anlayış ve hallerden zevk alan ve aşk sahibi bir kişi bir şey getirdiği zaman bunu Kitap ve sünnete arz etsin; onlar bunu kabul ederse doğrudur, kabul etmezse doğru değildir. Onların amel, mücahede ve bağlılık yönünden çizdikleri ve gösterdikleri yol budur.

İkinci olarak biz deriz ki: Onların çizdikleri resme ve başkalarından onları farklı hale getiren davranışlarına hüsnü zan nazariyle ve en uygun izah yolunu arayıp bulmak niyetiyle baksak ve bir izah şekli bulamazsak -onlar rehber edinilecek cinsten kimseler bile olsalar- böyle bir durumda bizim onları taklitten ve yaptıklarını yapmaktan uzak durmamız gerekir. Bunu onları reddetmek ve itiraz etmek için değil, belki onların yaptığı şeyin şer'î kurallara hangi yönden uygun olduğunu başka bir şeyi anladığımız gibi anlayamadığımızdan dolayı böyle yaparız. Anlamakta ve yorumlamakta güçlük çektiğimiz hadisleri reddetmeksizin onlarla ameli askıya aldığımızı görmüyor musun? Daha sonra o hadislerle amel etmek için delillere uygun bir izah şekli ortaya çıkarsa onu kabul

ederiz, yoksa o hadisle amel etmemiz istenmez. Burada tereddütlü durmakta bir zarar yoktur. Çünkü bu bekleyiş, saygısızca ret tavrı takınan kimsenin bekleyişi değil, doğrunun arayışı içinde olan kimsenin bekleyişidir. Burada hadisi reddetmeksizin onunla ameli terk etmek daha evladır, daha uygundur.

Üçüncü olarak deriz ki: Bu ve benzeri meseleler şeriatın zahiriyle sanki çelişkiliymiş gibi görünürler. Bu sebeple meselâ tasavvufçuların sözleri ve amelleri şer'i delillere dayanacak şekilde yorumlanır. Ancak şu farkla ki fıkıhçıların anlayışına ve müctehitlerin araştırmalarına göre nakli delillerin içinde mutasavvıfların dayandıkları delillerden daha açık, diğer âlimlerce bilinen şeylere daha uygun ve Şâriin lafızları içinde onların dayandıklarını zannettiğimiz delillerden daha munasip başka deliller onlara aykırı düşmektedir. Deliller birbiriyle çeliştiği zaman, bunlardan mensuh olanı da yoksa o zaman tercih yapmak gerekir. Böyle bir durumda tercih yapmanın gerekliliğinde usûlcüler icma etmişlerdir veya icma gibi bir çoğunluk hasıl olmuştur. Başkalarının mezhebinde olduğu gibi tasavvufçuların mezhebinde de ihtiyatla amel etmek vaciptir. Mutasavvıfların bakış açısına uygun olan akıma göre de onların şer'i delillere aykırı olarak gösterdikleri şeylerle amel etmemek gerekir. Biz böyle yapmakla da onları izinden gitmiş oluyoruz ve delillerden yüz çeviren, onlara göre de taklidi caiz olmayan şeylerde, onları körü körüne taklit edenlerin aksine yine onların ışığıyla yolunuzu bulmuş oluruz. Deliller, fiki araştırmalar ve tasavvufçuların ortaya koydukları fotoğraflar da körü körüne taklit edenleri ve şer'i delillere karşı gelenleri reddetmekte ve kötülemektedir; araştıranları, ihtiyatlı davrananları, şüpheli şeylerden sakınanları, dinini ve iffetini koruyanları da övmektedir. Bütün bunlardan sonra geride sadece mutasavvıfların sualde sözü edilen söz ve alışkanlıkları üzerinde tek tek söylenecek sözler ve bunların delillere göre nasıl izah edilip yorumlandığı meselesi kaldı ki bunları da burada anlatmamıza gerek yoktur. Çünkü bunların her biri el-Muvafakat isimli kitabımızda genişçe anlatılmıştır. Allah ömür verir ve lütfuyla yardımcı olursa bu konuyu ve onların yoluna sonradan sokuşturulan şeylerin açıklamasını Mezhebu Ehli't- Tasavvuf isimli kitabda da genişçe anlatacağız. Doğruya ulaştıracak olan Allah'tır. Allah'a hamdolsun ki tasavvufçuların bid'ati olduğuna hükmedilen şeylerden hiçbirisinin bir delilinin olmadığı açıkça ortaya çıkmıştır.^[123]

[1] Bu başlığın altına bid'atçilere benzeyenlerin bir bölümü de girer.

[2] Necm:38,39

[3] Kasas: 50

[4] Sâd:26

[5] Kehf 28

[6] İmam Şatibi, el-l'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/169-173.

[7] Avn ibn Abdillah ibn Utbe ibn Mes'ud: Örnek bir insandır, âbidir. Künyesi Ebû Abdillah el-Hüzeli el-Kûfî'dir. Medine'nin fakihi Ubeydullah'ın kardeşidir. Babasından, kardeşinden. İbn el-Müseyyeb'ten İbn Abbas'tan, İbn Amr'dan ve pek çok kişiden rivayette bulunmuştur. Ondan da İshak Aclan, Ebu Hanife ve pek çok kişi rivayet etmiştir. Sikadır. Medinelilerin en edibi ve en fakihidir. Önce mürcie'den idi. sonra terk etti. 110'larda vefat etti. (Siyeru A'lami'n-Nubela. 5/103; Tehzib. 8/171; Şezerat. 1/140; Tabakat ibn Sa'd, 6/313; el-Cerh ve't-Ta'dil. 6/384. Hilye, 4/240.)

[8] Yezid ibn Suheyb el-Fakir: Künyesi Ebû Osman el-Kûfî'dir. Sikadır. Az sayıda rivayeti vardır, İbn Ömer'den. Câbir ibn Abdillah'tan ve Ebû Said el-Hudri'den rivayette bulundu, el-Hakem, Abdülkerim el-Cezeri gibi kişiler de ondan rivayet ettiler. Ömer ibn Abdilaziz ilmi gördü. Sırt kemiğinden hasta olduğu için el-Fakir lakabıyla anıldı. Ebu Hanife'nin hocalarındandır. (Siyeru A'lami'n-Nübelâ. 5/227; Tehzib et-Tehzib. 11/338; Takrib et-Tehzib. 2/326; Tabakat ibn Sa'd. 6/315; el-Cerhu ve't-Ta'dil, 9/272)

[9] Câbir ibn Abdillah: Sahabidir. Büyük bir imamdır ve müctehittir. Künyesi Ebû Abdîrahman el-Ensâri el-Hazreç es-Sülemi el-Medenî'dir. Fakihtir. Rıdvan biatına katılanlardandır. Hz. Peygamberden (s.a) Hz. Ebu Bekir'den. Hz. Ömer'den, Hz. Ali'den ve diğer büyük sahabilerden büyük bir ilim rivayet etmiştir. Ondan da İbn el-Müseyyeb, Atâ, el'Hasen el-Kasri. Ebû Cafer el-Bâhur, İbn el-Münkeder, Ebu'z Zübeyr. Müeahid, Raca Tavus ve daha başkaları rivayette bulunmuşlardır. Kendi zamanının Medine müftüsüdür. 74 yılında 94 yaşında iken vefat etmiştir. (Siyeru A'lami'n-Nübelâ, 3/189; Tehzibü't-Tehzib, 2/42. el-Cerhu ve't-Ta'dil. 2/492; Meşâhiru Ulemâ'l-Emsar. 25; el-Isabe, 1/213; Şezerat, 1/84)

[10] Cehennemlikler diye terceme ettiğimiz bu kelime metinde cehennemiyûn" diye geçer. Ehli Sünnetin terminolojisinde bunlar tevhide inanan müslümanlardır. Bunlar büyük ve küçük günahlardan temizlenmeleri için Allah'ın belirlediği bir süre cehennemde kalırlar, sonra oradan çıkartılırlar ve "hayat nehri" denilen bir nehre atılırlar; tohumun bittiği gibi orada biterler, sonra cennete dâhil edilirler. İşte bunlar bu lakapla anılmışlardır. Bu konuda Müslim deki bu hadisin ibaresine bak ve Buhari, Kitab'u'r-Rikak, Babu Sıfatı'l-Cenneti ve'n-Nâr. ve 6558. 6559. 6560 ve 6566 no'lu hadislere müracaat et. Bu, önemli itikadi konulardan birisidir.

[11] Ali imran: 192

[12] Secde: 20

[13] Müslim. K. İman Babu Huruci Usâti'l-Mü'minin Mine'n-Nâr. Buhari de aynı şekilde rivayet etmiştir.

[14] Yahya ibn Main: Büyük bir alim, hadiscilerin şeyhi. Künyesi, Ebû Zekeriyya Yahya ibn Main ibn Avn ibn Ziyad ibn Bestam. 158 yılında doğdu. İbn el-Mübarek'ten, İsmail İbn Ayyaş'tan, Abdurrezzak'tan, Yahya el-Kattan'dan. İbn Mehdî'den ve Irak'ta. Hicaz'da. Cezire'de, Şam ve Mısır'da pek çok kişiden hadis dinlemiştir. Ondan da Ahmed ibn Hanbel. Muhammed ibn Sa'd. Hennad, Buhari, Müslim, Ehû Dâvud ve daha pek çok kişi rivayette bulunmuştur. 233 yılında 75 yaşında vefat etmiştir. (Siyeru'l-A'lam, 11/70; Tabakat ibn Sa'd, 7/354; el-Cerhu ve't-Ta'dil. 1/314. 318. 9/192. Tehzib, 11/280. 288; Şezerat. 2/79)

[15] Ebû Zür'a er-Râzi: İsmi Ubeydullah ibn Abdilkerim İbn Yezid ibn Ferruh'tur. Rey şehrinin muhaddisidir. Hicri 200 küsurda doğmuştur. Abdullah ibn Salih, el-Hasen ibn Atıyye el-Ka'nîbi, Ahmed ibn Hanbel ve çağdaşlarından hadis dinlemiştir. Kendisinden de el-Fellaş Harmele ibn Yahya, el-Hutami, Yunus ibn Abdilala, er-Rabi el-Muradi, İbn Ebi Dâvud ve daha pek çok kişi rivayette bulunmuştur. 260 yılında 64 yaşlarında vefat etti. (Siyeru'l-A'lam, 1/328; el-Cerhu ve't-Ta'dil. 1/328. 5/3241 el-Bidaye ve'n-Nihaye. 11/37; Tehzili et-Tehzib. 7/30; Şeacerat. 2/148)

[16] Ebû Hatim er-Râzi: İsmi Muhammed ibn İdris İbn el'Münzir ibn Dâvud ibn Mihran'dır. İmam ve hafızdır, eleştirmendir. Muhaddislerin şeyhidir. Bir ilim deryasıdır. Çeşitli ülkeleri dolaşmıştır. Metin ve isnadda, cerh ve tahlilde, sahih ve illetilerde uzmandır. 195 yılında

doğmuştur. Buhari'nin çağdaşlarından ve emsallerindedir. Fakat ondan sonra 20 seneden fazla yaşamıştır. Ubeydullah ibn Musa, el-Esmerden Kubeysa'dan ve sayılması zor yaklaşık üçyüz kişiden hadis dinlemiştir. Ondan da oğlu imam ve hafız Abdurrahman, Yunus ibn Abdila'la, Rain ibn Süleyman, Ebu Zur'a. arkadaşı ve yakını er-Râzi. Ebu Zur'a ed-Dimeşki ve daha pek çok kişi rivayette bulunmuştur. 277 yılında 83 yaşında vefat etmiştir (Siyeru'l-Alam. 13/247: el-Cerhu ve't-Ta'dil. 1/349: el-Bidaye ve'n-Nihaye. 11/59; Tehzili, 9/31: Şezerat. 2/171)

^[17] Ubeydullah ibn el-Hasen ibn Husayn el-Anberi el-Kâdi. Hâlid el-Hizâ'dan. Dâvud ibn Ebi Hind'den ve daha başka kişilerden rivayette bulunmuştur. Ondan edâ İbn Mehdi, Muaz ibn Muaz el-Anberi. Muhammed ibn Abdillah el-Ensâri ve daha başkaları rivayet etmişlerdir. Müslim'in ondan tek bir rivayeti vardır. Sikadır, fakihtir, fakat müellifin de dediği gibi büyük bir suçlamayla itham edilmiştir. Doğrusu sonradan bu görüşlerinden dönmüş ve tövbe etmiştir. 168 yılında vefat etmiştir. (Tehzib et-Tehzib. 7/7. et Takrin, 1/630)

^[18] el-Kâdi Ebû Bekir: İsmi Muhammed ibn Abdillah ibn Muhammed ibn Abdillah ibn el-Arabi el-Endelüsi el-İşbili el-Mâliki. Pek çok eserin sahibidir. 468' de doğmuştur. Amcası el-Hasen ibn Ömer'den ve Endülüs'te pek çok kişiden rivayette bulunmuştur. Babasıyla birlikte yolculuğa çıkmış, Bağdat'ta, Dimeşk'te. Beytü'l-Makdis'te, Haremî Şerifte ve Mısır'da hadis dinlemişlerdir. Ondan da Abdülhâlik el-Yusufi, İbn Halef el-İşbili ve el-Hasen ibn Ali el-Kurtubi gibi çok sayıda kişi rivayette bulunmuştur. 543 yılında Fas'ta vefat etmiştir. (Siyeru'l-Alam. 20/1971 el-Bidaye, 12/227; Şezerat, 4/141: Şeceratü'n-Nür. 1/136)

^[19] İbn Ebi Hayseme: Künyesi ve ismi: Ebu Bekir Ahmed ibn Ebi Hayseme Züheyr ibn Harb el-Bağdadi. Çok yararlı bir eser olan et-Tarihu'l-Kebirin müellifidir. Babasından, Ebu Nuaym'dan, Affan'dan ve bunların çağdaşlarından hadis dinlemiştir. Ondan da oğlu Muhammed, Ebu l-Kasım el-Beğavi, İsmail es-Saffar ve daha başkaları rivayet etmiştir. Sikadır, güvenilir. 279'da vefat etmiştir. (Siyeru Alamin-Nübelâ, 11/492; Şezeratu'z-Zehab, 2/174)

^[20] Bu söz Tehzibu't-Tehzib müellifi tarafından nakledilmiştir. 7/8

^[21] Zuhuf 58

^[22] Reşid Rıza şöyle diyor: Fakat masum imamdan nakledenden nakleden kimse de kendisine nakl edilen kimse gibidir. Nakledenlerin sayısı ne kadar olursa olsun ancak anlayışı ve nakliyle güvenilir olmalarına itibar edilecektir. Çünkü aradaki râvilerin hiçbirisi masum değildir. Onların rivayette adaletli olmaları yeterlidir. O halde Peygamber'in dışında başka bir masuma ihtiyaç yoktur. Şeriat bunu en güzel şekilde beyan etmiştir.

^[23] Hüd: 119

^[24] Müellif bununla, inançlarını gizleyen ve küfür sözleri söyleyen Bâtınileri kastediyor. Şüphesiz onların küfrüne diğer ilim adamları da hükmetmişlerdir.

^[25] İbn el-Arabi'nin biyografisine daha önce işaret etmiştik. el-Avasım kitabının ismi "el-Avasım mine'l-Kavasım'dır. Üstat Muhibbüddin el-Hatib bu kitaba ilgilenmiş ve Mısır'da defalarca bastırılmıştır. Ben bu kitaba baktım fakat bu ibareyi göremedim.

^[26] İlim mutlaka masum bir imamdan alınır görüşü, batınilerin meşhur bir görüşüdür.

^[27] Bu kelimenin ne anlama geldiğini tesbit edemediğim için olduğu gibi aldım. Cümlelerin akışından deniz kıyısında bir yer -belki de iskele olduğu anlaşılıyor, (çeviren)

^[28] İmam Ebu Bekir el-İsmailî: Büyük bir âlim, fıkıhçı ve hadiscidir. Künyesi ve ismi: Ebu Bekir Ahmed ibn İbrahim ibn İsmail İbn el'Abbas el-Cürcâni el-İsmailî eş-Şâfiî, es-Sahih'in sahibidir. Şâfiilerin hocasıdır. 277 yılında doğmuştur. el-Hasen el-Kattan'dan, Cafer ibn Muhammed el-Firyâbi'den. Muhammed ibn Abdillah Mutayyin'den ve onların Horasan, Hicaz ve İrak'taki çağdaşlarından rivayette bulunmuştur. Ondan da el-Hâkim, Ebû Bekir el-Burkânî, Hamza. es-Sehmi ve daha pek çok kişi rivayette bulunmuştur. 371 yılında ve 94 yaşında vefat etmiştir. (Siyeru A'lami'n-Nübelâ. 16/292; Tebyinu Kezibi'l-Müfteri. 192; el-Bidaye ve'n-Nihaye. 11/298, er-Risaletül-Mustatrafte, 26: Şezerat. 3/72, 75.)

^[29] Bu söz Ebû Bekir el-İsmailî'ye aittir. Sonra İbn el-Arabi, İsmaililerden birisiyle yaptığı münazaranın mukaddimesini anlattı, sonra bu münazaranın ayrıntısını nakletti.

^[30] Burada manası anlaşılamayan bir cümle var.

^[31] Ebu'l-Feth Nasr: Büyük âlim, örnek insan, Kadisci ve fıkıhçı. İsmi Nasr ibn İbrahim en-Nablüsi el-Makdisi es-Şâfiî. Ebu'l-Hasen ibn es-Simsar'dan, Muhammed ibn Avf'tan ibn Selman el-Mâzini'den ve çağdaşlarından badis "dinlemiştir. Ondan da el-Hatib, ei-Mekki er' Rumeyli, Muhammed ibn Tahir ve pek çok kişi rivayette bulunmuştur. 490 yılında 80 küsur yaşında vefat etmiştir. (Siyeru Alâmi 'n-Nübelâ. 19/136, Tebyinu Kizbi'l- Müfteri. 286, Şezeratü'z-Zehab, 3/395.)

^[32] Ebu'l-Feth el-Râzi: Doğrusu Süleyman değil, Selim ibn Eyyub er-Razi eş-Şâfiîdir. 306 yılında doğdu. Muhammed ibn Abdilmelik el-Cu'fi, Muhammed ibn Cafer et-Temimi, Ebû Hamid el-İsferayini ve diğer pek çok kişiden rivayette bulunmuştur. Ondan da el'Hatib Ebû Bekir. Nasr el-Makdisi, Ebû Muhammed el-Kettani ve diğer kişiler rivayet etmişlerdir. Şam'da yerleşmiş ve ilmi yaymıştır. 447 yılında vefat etmiştir. (Siyeru'l-Alam, 17/645; Tebyinü Kezibi'l-Müfteri, 262; Şezerat, 3/276.

^[33] İbnü'l-Arabi'nin bu anlattıklarım el-Avasım'da bulamadım.

^[34] Aşır Bâtını firkalardan birisidir. İleride anlatılacaktır.

^[35] Maide:104

^[36] Şuara: 72-74

^[37] el-Mes'ûdi: Murucu'z-Zehab ve diğer tarih kitaplarının müellifidir. Künyesi ve ismi: Ebu'l-Hasen Ali ibn el-Hüseyin ibn Ali'dir. İbn Mesud'un soyundandır. Bağdatlılar içinde zikredilir. Mısır'a yerleşmiştir. Tarihçidir. Nüktedandır. Çok çeşitli, garip ve tuhaf şeyleri toplamıştır. Mu teziledendir. 345'de vefat etmiştir. (Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ, 15/569; Şezeratü'z-Zehab, 2/371)

^[38] Ahmed İbn Tolun: Mısır'ın Türk yöneticisidir. Künyesi Ebu'l-Abbas'tır. Samarra'da doğdu. 254 yılında Mısır diyarına vali oldu. Kahraman ve cesur bir insandı. İyi bir müslümandı. İyi bir müslümanı ve İslami şartlara saygı gösterirdi. 270 yılında Mısır'da vefat etti. (Siyeru A'lami'n-Nübelâ, 13/94; Tarihu't-Taberi, 9/363; el-Bidaye ve'n Nihaye, 11/45; Şezeratu z-Zehab, 2/157).

^[39] Hristiyanlar Baba, Oğul ve Ruh'u'l-Kuds'ten oluşan üçlüye ekânim-i selâse derler. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için büyük âlim Rahmetullah el-Hindî'nin "Izharu'l-Hak" isimli eserine bakınız.

^[40] Berâet-i asliyye, kişinin Şâriin, yani hüküm koyucunun hükmü olmadan mükellef tutulmaması prensibine verilen isimdir. Beraet-i zimmet asıldır; yani birey için suçsuzluk ve borçsuzluk esastır. Ceza hukukuna göre aksine bir delil olmadıkça kişilerin suçsuzlukları esastır. (Çeviren)

^[41] İsrâ: 15

^[42] İmam Şâtibi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/174-189.

^[43] En'am:159

^[44] Ali İmran: 105

^[45] Reşit Rıza der ki: Buna göre babalarını ve şeyhlerini taklit ederek bid'at mezheplerine uyan avam tabakası heva ehlinden ve bid'at ehlinden değildirler. Müellifin ortaya koyduğu bu anlayışa göre bütün zamanlarda ancak sayılı birkaç kişi bid'atçı ve hevâ ehlinden diye isimlendirilebilir! Müellifin bu yaklaşımı mukallidi taklidinde mazeret göstermekten başka bir sonuç vermez. Fakat hakikat ehline karşı bid'at liderlerinin ve davetçilerinin görüşlerini tercih ettikleri için bu mazeret alanı daralacaktır. Konuyla ilgili açıklama aşağıda gelecektir.

^[46] Zuhuf 22.

^[47] Zuhuf 24

^[48] Bakara: 170

^[49] Lokman: 21

^[50] İmam Şatibi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/190-193.

^[51] Et-Turtüşî: Büyük bir âlim. örnek insan, zahit. Mâlikilerin hocası. Künyesi ve ismi: Ebû Bekir Muhammed ibn el-Velid el-fihri el-Endelûsî et-Turtüşî. İskenderiye ve Turtuşa'nın âlimi. Sarakostada Ebu'l-Velid el-Bâci ile birlikte bulundu ona bağlandı. Ebû Ali et-Tüsterî. er-Rafâni (Bağdat Kadısı). Ebû Abdillâh el-Humeydi gibi şahıslardan ilim aldı. Alim, zahit, mütteki, mütebedeyyin ve mütevâzî bir kişidir. İki yüzden fazla fıkıhçı yetiştirmiştir. 520 yılında İskenderiye'de vefât etmiştir. (Siyeru Alami'n-Nübelâ- 19/490; Şeceratü n-Nürî'z Zekiyye, 124: Şezerat 4/62)

^[52] Ebû Muhammed el-Makdisî: Büyük fıkıhçı ve hadisci. Salih insan. Hanbeli mezhebinden. el-Ahkamül-Kübra ve's-Suğra isimli eserin sahibi. 541 yılında doğdu. İskenderiye, Şam, Kudüs, Mısır, Bağdat, Harran, Musul, İsfahan ve başka yerlerde pek çok kişiden ilim aldı. Pek çok eser yazdı. Diğer beldelelerden çok sayıda âlim kendisinden rivayette bulundu. 800 yılında vefât etti. (Siyeru A'lamin-Nübelâ. 21/443; el-Bidaye ve'n-Nihaye. 13/38, Şezerat, 4/345)

^[53] Bakınız: İbn el-Cevzî'nin "Tebyinül-Aceb fi Fadli Recep" isimli risalesi ve el-Gımarî'nin Husnül-Beyan fileyletin-Nisfi min Şa'ban" isimli risalesi. Bu risalede o gece ibadet etmenin caiz olduğu söylenirken bu konudaki hadislerin zayıf ve uydurma olduğu da söylenmiştir. Bu bir çelişkidir.

^[54] İbn Rüşd- Büyük âlim. mâlikilerin hocası. Kurtuba'da bir cemaatin kadısındır. İsmi: Ebu'l-Velid Mubammed İbn Ahmed İbn Rüşd el-Kurtubi'dir. Ebû Cafer Ahmed İbn Rızıkân fıkıh ve hadis öğrendi. Ayrıca İbn Sirac ve başkalarından hadis aldı. 520 yılında 70 yaşında vefât etti. (Siyeru'l-A'lâm 19/501; Şeceratü'n-Nürî'z-Zekiyye, 1/129; Şezerat. 4/62)

^[55] İşaret ettiği hadis: "Helal bellidir, haram bellidir, ikisi arasında da şüpheli şeyler vardır..." diye başlayan hadistir. Bu hadisin izahı ve dipnotu daha önce geçti.

*Yani küçük günah, bir defa da işleme yine günahdır. Ancak mekruh böyle değildir, o devamlılık vasfını kazandığı zaman günah olur.

(Çeviren)

^[56] İmam Şatibi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/194-199.

^[57] En'am:153

^[58] İmam Şatibi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/200.

^[59] Onlardan bir kısmının rivayetinin kabulü şu anlama gelir: Bunlar hatalı bir içtihat sonucu bid'ate düştükleri için mazurdurlar ve rivayette âdil kabul edilirler.

^[60] İmam Şafii'den rivayet, edilen bu sözü ulemeden pek çok kişi nakletti. Mesela İbn Ebi'l-Izz el-Hanefî. Şerhu't-Tahaviyye isimli kitabında: İbn Ebi Hatim, Âdâbüş-Şâfi ve menakıbuhu isimli kitabında nakletti.

İmam Şatibi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/201-202.

^[61] el-Lahmi: İsmi Bedr İbn el-Haysem İbn Haleftir. Kadı, fıkıhçı ve dürist, bir zattır- Uzun bir ömür sürmüştür. Künyesi Ebu'l-Kâsım el-Lahmi'dir. 117 yaşma kadar yaşamıştır. Sikadır. 317 yılında vefât etti. (Siyeru A'lami'n-Nübelâ. 14/530; el-Bidaye ve'n-Nihaye. 11/163)

^[62] Nisa: 1

^[63] Haşr- 18

^[64] Hadisin tamamını Müslim. el-Münzir İbn Cerir'den, o da babasından rivayet etmiştir. Müslim'de bu hadis Kitabüz-Zekat. Bâbu'l-Hassi ale's-Sadaka ve envâiha c-VII, s.102 cilt-3 de geçmektedir. Bu hadis aynı şekilde Nesâî. K. Zekat. B. Et.-Tahrîd ale's-Sadaka. CV s.75 ve Müsned 4/359'da geçmektedir.

^[65] Bu hadis İbn el-Mübârek'in ez-Zühd ve'r-Rekaik isimli eserinin 513. sahifesinde 1462 nolu hadis olarak geçmektedir. Kitabı tahkik eden el-A'zamî der ki: Bu hadisi Ahmed, ei-Bezzar, Taberânî ve Ebu Ubeyde İbn Huzeyfe tarih etmişlerdir, Bunu el-Heysemî 1/167'de söylemiştir. Aynı konuda Buhârî ve Müslim Ebu Hureyre'den, Müslim ve Tirmizî Cerir İbn Abdillâh'tan tahric etmişlerdir. Ben derim ki: Bu hadisi Ahmed, 5/287, 2/520, 521'de ve İbn Mace, Mukaddime no:204'de de mevcuttur.

^[66] Yani tersinden okuyarak sapık olmayan bir bid'atin da bulunabileceğini ifade ediyor. Mefhum, lafzın sözde zikri geçmeyen ve ifade edilmeden bir şeye delalet etmesidir. Müellif burada böyle bir delâletin olup olmadığını tartışıyor. (Çeviren)

^[67] Ali İmran: 130

^[68] Mefhumun varlığı kabul edilecek olsa kat kat artırılmış olmayan, meselâ daha az miktarlarda bir faizin helal olması gerekir. Halbuki delil faizin her çeşidini haram saymıştır. Konumuz olan hadiste de sapıklığı bid'ati sınırlandırıcı bir kayıt olarak kabul ederek olursak bunun mefhumuna göre sapıklık olmayan bid'atin caiz olması gerekir. Halbuki "Her bid'at bir sapıklıktır." Deliline ve daha başka delillere göre, caiz olan bir bid'at olamaz. Ayrıca sapıklık burada sınırlandırıcı bir kayıt değil, bid'atten ayrılmayan bir vasıftır. O halde burada mefhum da yoktur. (Çeviren)

^[69] Mâide: 67

^[70] Buhârî, Kitabü'l-İlim, Babu "Rubbe mübellağın ev'â min sâmiin, no:67; K. Sayd, B. La yu'zadu Şeceru'l-Haram, 1831; K. el-Meğâzi, 4295; B. Hacceti'l-Veda, 4406; K. Tevhid, Bâbu Kavillillâhi Teala: Vücuhun yevme izin nâdirah". no:7447; K. Fiten, B. Kavli'n-Nebiyi "La terciü badi küffara", 7078; K. Hac, B. El'Hutbetu eyyame Mina, no:1741. Müslim, Kitabul-Kasame. Babu Ta'lizu Tahrimi'd-dimâi ve'l-A'raz ve'l-Emval, 1.Hadis, cz:11, s.167, c:IV. Tirmizî, K. Hac, Bâbu Mâ câe fi Hürmeti Mekke, no:806; Nesâî, K. Menâsik, 5/111. İbn Mâce, Mukaddime. Babu Meta Yübelleğü ilmen, no:233. Müsned, 4/31, 32; 5/4,5; m6/385; 456. Ebu Davud; Kitabul's-Salât, Babu men ruhısa fıhima no:1278. Bu hadiste de "Sizden burada hazır bulunan, bulunmayana tebliğ etsin." İbaresi var, fakat bu, başka bir konuda söylenmiştir.

^[71] Buhârî, Kitabul-İlim, Babu Kitabeti'l-İlim, no: 112; K. Lukata, B. Keyfe Tu'rafu Lukatatu ehl-i Mekke. no:2434; K. Diyat. B. Men Kutile lehu Katilun. no:6880 Ebû Davud, K. ilim. B. Kitabeti'l-Hadis. 3649. Tirmizî, K. İlim, 2669. Müslim, K. İlim, B. Cevâzi Kitabeti'l-Hadis, C2:1. s.244, C.I.

^[72] Buhârî, K. İlim, B. Kitabeti'l-İlim, no:113. Bu hadisi İbn Asakir, Tarihinde zikretmiştir: 19/117/1 Bunda pek çok faydalar mevcuttur. Oraya bakınız.

* Ebu Şah, Yemenli bir sahabidir. Rasullah'ın Mekke'nin fethi günü yaptığı hitabedeki sözlerinin kendisi için yazılmasını ister. Rasullah'da bu sözlerin onun için yazılmasını emreder. (Çeviren)

^[73] Yukarıda Ömer İbn Abdü'aziz'in yeni suçlara yeni cezalar ihdas edileceğini söylediği ve öldürülenin şahadetinin kabul edileceği rivayet edilmişti. Müellif şiğir kesme kıssası derken herhalde Bakara suresi 73. ayete atıfta bulunuyor. (Çeviren)

^[74] İmam Şatibi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/203-214.

^[75] el-Karafi: Şihabüddin Ebu'l-Abbâs Ahmed İbn İdris İbn Abdırrahman es-Sanhaci el-Mısri el-Karafi el-Mâlikî. Fıkıhçı, usulcü, kelama, çok yönlü araştırmacı ve ediptir. 626'da Mısırda doğdu. Orada yetişti, öğrenim gördü ve' âlimler sultan İzzüddin İbn Abdisselam'ın, İmam el-Kerki'nin, İbn el-Hâcib'in ve daha başka âlimlerin öğrencisi oldu. Pek çok ülkeden kendisine öğrenci geldi. 684 yılında vefât edinceye kadar tedris, tasnif ve telifle meşgul oldu. Mısırdaki Karafe mezarlığına defnedildi ve oraya da niabet edildi. (Bak: Ebû Gudde, Kitabul-İhkam fi Temyizil-Petâva ani'l-Ahkam, Halep, 1387)

^[76] İbn Ebi Zeyd: Büyük âlim, örnek insan, fâkih ve alim. Mağribli. Künyesi ve ismi Ebû Muhammed Abdillâh İbn Ebi Zeyd el-Kayravâni el-Mâlikî, Kendisine küçük Mâlik denilir, İlim ve amelde kendini gösterdi. Din ve dünyanın reisliğini eline geçirdi. Muhammed İbn Mesrur el-Haccam'dan, Assal'dan. İbn el-A'rabî'den rivayette bulundu. Pekçok kişi kendisinden ilim dinledi. Pek çok eser verdi- (Siyeru'l-A'lâm. 10/17; Şeceretü'n-Nürî'z-Zekiyye, 1/96; Şezeratü'z-Zehab, 3/131)

^[77] Hadisi bu lafızlarla Müslim, K. Siyam, B. Keraheti ifradî yevmi'l-Cumuati bi savmin s.18'de rivayet etmiştir. Müsned ise 6/444'de rivayet etmiştir.

^[78] Bu hadisi Ebû Davud da Sünen'de rivayet etmiştir. Kitabul's-Salat, h.no:1007; Ahmed, Müsned, yine Ömer'den naklen, 5/368.

^[79] Şeyh İzzuddin ibn Abdisselâm'ı ve Kavaidu'l-Ahkam isimli kitabını kastediyor

^[80] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/214-217.

^[81] Ebû Dâvûd, K. Salât. B. Fi kıyâmı şehri Ramazan, no: 1375; Tirmizi, K. Savm, B. Mâ câe fi Kıyâmı Şehri Ramazan, no:806; Nesâî, K. Sehv, B. Men salla mea'l-İmam hatta yensarife, no:1365 ve B. Kıyamü'l-leyl, 1606; İbn Mâce, K. ikameti's-Salât, B- Kıyâmı Şehri Ramazan. 13271 Dârimi, K. Siyam, B. Fi Fadli Kıyâmı Şehri Ramazan, 1777

^[82] Buhârî, K.Salâti't-Teravih. B. Fadli men Kâme Ramazâne, 2012; Müslim, K. Salat, B. Fi Kıyâmı Ramazan, no:761; Nesâî. K. Kıyamilleyl, no:1605; Müsned, 6/177. 232.

^[83] Yani tek bir lafzın birden fazla manasının olmasına itibar edilmez. Bu sebeple anlamıyla bid'atin yukarıda beş hükümle irtibatlandırılması ve güzel ve çirkin diye taksim edilmesi mümkündür. Fakat şer'i anlamıyla bid'atin kesinlikle güzel olanı bulunmaz. Sadece kötü bid'at, olur.

^[84] Buhari. K. Teheccüd, B. Tahridu'n-Nebiy (S.A) ala kıyamilleyli. no:1128.

^[85] Visal orucu: Orucu bozan şeyleri gece de terk ederek iftar etmeden bütün gün oruç utmak. (el-Fethu'l-Bâri, 4/238) Şer'an malumdur ki Visal orucu yasaktır. Bu Rasulullah'ın bir özelliğidir.

^[86] Buhari. K. Savm. 1961-1967. 1922: K. Hudud. 6851; K. İ'tisam, 7299. Müslim, K. Savm. B. Nehyu anil-Visal. 211-214. Tirmizi. K. Savm, B. Kerahiyetü'l-Visal. 778. Muvatta, Ki Siyam, B. Nehy anil-Visal Darimi K. Siyam, B. Nehy anil-Visal, 1703, 1704. Ahmed, Müsned 3/8, 6/126.

^[87] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/218-223.

^[88] Tevbe, Süresinin 3. Ayeti olan bu ayetin meali şöyledir: "*Allah ve Peygamberi puta tapanlardan beridir/uzaktır.*" Rasûl kelimesi bedevinin okuduğu gibi yanlışlıkla Rasûlihi okunmuş olsa mana bozulur ve şöyle olur' Allah, puta tapanlardan ve peygamberinden beridir/uzaktır." (Çeviren)

^[89] Soru işaretinden de anlaşılacağı üzere metindeki bir boşluktan dolayı çeviri de ancak böyle çıktı. (Çeviren)

^[90] Fatır: 28

^[91] Enbiya: 22

^[92] Rûm: 40

^[93] Fâtır: 40

^[94] Enam: 76

^[95] Buhari. K. Tıb. h. no:5717, 5770 Ebû Davud, K. Tıb, 3911. Müslim, K. Selâm, 2220.

^[96] Enam: 52

^[97] Kehf 28

^[98] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/224-228.

^[99] Ebû Dücanne el-Ensâri- İsmi Semmak ibn Harşe ibn Levzan es-Sâidi. Hz. Peygamber'in ashabından, Pek çok defa Hz. Peygamber'in övgüsüne mazhar oldu. Yemame günü şehit oldu. (Siyeru Alami'n-Nübela. 1/243; Tabakat ibn Sa'd. 3/2/101; el-Mearif, 271; Üsdü'l-Gâbe, 2/451.) Sehl İbn Huneyf: Büyük bir sahibidir. Künyesi Ebu Sabit el-Ensari el-Avfî. Bedirde ve pek çok önemli olayda bulundu. 38 yılında Kufe'de vefat etti. Namazını Hz. Ali kıldırdı. (Siyeru A'lamin-Nübela. 2/325; Tabakat ibn Sa'd. 6/15; 3/471; Üsdü'l-Gâbe. 2/470; Tehzib, 4/251; el-Isabe. 4/273; Şezerat. 1/48

^[100] Bu hadisin tamamı şu kaynaklarda geçer: Buhari, K. Rikak, 11/241. B. Keyfe Kâne İyşu'n Nebiyyi ve Ashabihi. 11/241 Ahmed. Müsned, 5/515 Tirmizi. K. Sıfatü'l-Kıyame, no:2477. İbn Asakir. Târih. 19/111.

^[101] Bakara- 273

^[102] Haşr: 8

^[103] Bu hadisin tamamı aşağıdaki kaynaklarda geçmektedir Buhari, K. Büyu "*Namaz biter bitmez yeryüzüne dağılın*" âyeti hakkında gelen rivayetler babı. 4/247 Müslim. K. Fedâilü's-Sahabe, B. Fedâili Ebi Hureyre. İlin Sad. Tabakat. 4/330. İbn Asakir. 19/114 Zahebi, Siyer. dd2/595.

^[104] En'am: 52

^[105] Kehf 28

* Metinde (?) işaretiyle burada bir atlamaya işaret edilmektedir. Ancak biz ibarenin akışına dayanarak bu manayı uygun gördük (Çeviren)

^[106] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/229-232.

^[107] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/233.

^[108] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/233-234.

^[109] Müslim K İman. B. Beyanu'l-Vesveseli fil-İman, 132. Ebu Dâvud, K. Edeb, B. Fi Raddil-Vesvese, 5111. İbn Hıbban, K. Vahy, B. Teklif, 145, 148, 149, 150.

^[110] Ebu Davud, K. Edeb. B. Fi Raddi'l-Vesvese. 5112. Münziri bu rivayeti Nesâî'ye de nisbet etti. İbn Hıbban. K. Vahy. B. Teklif, 146. 147.

^[111] Büyük alim, hadisci, araştırmacı,şeyhu'l-İslam Zekiyyüddin Ebu Muhammed Abdulazim ibn Abdilkaviy İbn Abdillah İbn Selame el-Münziri, eş-Şami.Aslen mısırlı,Şafii.581 yılında Gazze'de doğdu.el-Ertahi,Ömer İbn Teberzed,Yunus el-Haşimi ve daha pek çok kişiden hadis dinledi.Onlarla,Mekke,Medine,Mısır,Şam ve Cezire'de karşılaştı.656 yılında vefat etti.el-Mu'cem, el-Muvafakat, Sahihi Müslim ve Sünen-i Ebi Davud gibi eserler üzerine çalışmaları vardır.(Siyaru A'lami'n-Nübela,23/319)

^[112] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/235-239.

^[113] Doğrusu bu fiil sahibine aittir. (Onu bağlar) Bu kimseye bir haramı helal, helali de haram yapmaz. Bu tür şeylerin hükümlere sokuşturulmasına gelince bu zorunlu olarak kötü bir şeydir.

^[114] Ebû Bekir eş-Şibli el-Bağdâdi. O bir tasavvuf şeyhidir. Cüneyd ve daha başkalarıyla arkadaşlık etmiş bu arkadaşlık onu derinden etkilemiş ve Şibli o zaman Şibli olmuştur. Fıkıhçıdır. Mâliki mezhebine âşinâdır. Bir cemaatten hadis yazmıştır. Şiirleri hikmetli sözleri, ilginç halleri vardır. 334 yılında Bağdat'ta 80 yaşlarında vefat etmiştir. (Siyeru'l-A'lam,15/367. Hilyetül'Evlıya,10/366, er-Risaletü'l-Kuşeyriyye. 25. 26. Şezerat. 2/338)

^[115] Bu ve benzeri şeylerin şer'i hükümlerde hiçbir etkisi yoktur. Eğer bunları kabul edecek olsak şer'i hükümleri iptal etmiş oluruz ve Allah korusun onları bırakıp, keşf, gizliden gelen sesler ve menkıbelerle amel ederiz.

^[116] er-Risaletü'l-Kuşeyriyye, s.315 ve devamı

^[117] Bu hadis muhtelif lafızlarla rivayet edilmiştir. Bunların en sahih olanı müellifin burada -zikrettiği İbn Hıbban rivayetidir. İbn Hıbban bu rivayeti c.I, s.274'de 355 numarada K. Birr ve'l-İhsan, B. Mâcâe fi't-Tâât ve Sevâbiha'da nakletmiştir. Ayrıca Ahmed'in Müsned'i 3/108'de ve Beyhakinin Sünen-i Kübra'sı 3/139'da K. Salat, B. Kerahiyeti Terki't-Taksir'de geçmektedir

^[118] Risaletü'l-Kuşeyriyye, s.315 ve devamı.

^[119] Bu ve benzeri sözler için bk: el-Kuşeyriyye, s.316 ve devamı

^[120] Ebu Davûd. K. Hudud, B. Fi'l-Haddi Yüşfeu fihi. no:4375. Ancak hadis tenkitçileri bu rivayeti senedindeki Abdülmelik ibn Zeyd sebebiyle zayıf kabul ettiler. Fakat Avnu'l-Ma'bûd müellifi bu hadisi İbn Hıbban ve Nesâî'nin o şahsı güvenilir kabul etmeleri sebebiyle hasen derecesine yükseltmiştir. (Avnu'l-Ma'bûd. 12/39) İbn Hıbban. K. İlim, B. Zecr Ketebeti'l Mer'is's-Sunen. C:I, s.154, h.no:94 Beyhaki. K. Sirkati. C.VIII, s.267, Müsned, Hz. Aişeden. C.VI. s.181

^[121] Kuşeyriyye, s.317

^[122] el-Kuşeyriyye, s.276. Ahzab' 38

^[123] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/240-246.

4- BİD'ATÇİLERİN İSTİDLAL KAYNAKLARI

Sünnete dahil olduğunu ve ehl-i sünnetten olduğunu iddia edip de sünnetin dışına çıkan herkesin kendi görüşlerini mutlaka birtakım delillerle ispat etme yükümlülükleri vardır. Aksi takdirde ortaya attıkları iddialarında yalancı durumuna düşerler. Bu ümmete mensup her bid'atçı de kendisinin sünnete bağlı olduğunu, muhalif olduğu fırkaların ise sünnete bağlı olmadıklarını iddia eder, fakat işlediği bid'atın sünnete benzeyip benzemediğine dönüp bakmaz. Zaten baktığı zaman Arapçayı, Şeriatın külli kaidelerini ve maksatlarını bilen ehil kimselerin yaptığı gibi onun sünnete uygunluğunu ispat etmesi gerekir. Nitekim ilk selef böyle yapıyordu. Ancak bu bid'atçiler -daha sonra açıklanacağı gibi- genel olarak delilleri inceleyip görüşlerini ispatlayacak seviyede değildirler. Veya Arapçayı ve (Şeriat) ilmini maksatlarıyla birlikte yeterince bilmemektedirler. Veya şer'i hükümlerin istinbatı yönünden usûl kaidelerini yeterince bilmemektedirler. Ya da her ikisinin de (Arapçanın ve usûl ilminin) câhildirler. Doğrusu onların delillerinin kaynakları her iki yönden de önceki araştırmacıların kaynaklarından farklıdır.

Bu durum sabit olduğuna göre sakınılması ve korunulması için bu kaynaklara dikkat çekilmesinde zaruret vardır. Bu konuda bizim söyleyeceklerimiz şunlardır:

Allah Tealâ şöyle buyurmuştur:

"Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu tevil etmek için ondaki inütesabih âyetlerin peşine düşerler."

Bu âyet iki gruba işaret eder. Bunlar doğru yolda yürümenin ve yanlış yolda yürümenin esasını teşkil ederler. Bunlardan birisi ilimde yeterli seviyeye gelmiş kişilerdir. Ve bu kişiler şeriat ilminde de ayaklarını sağlam yere basarlar. İlimde yeterli seviyeye ulaşmak ancak yukarıda sözü edilen ilimleri tahsil etmekle mümkün olduğuna göre beşeri takat ölçüsünde bu ilimlerin mutlaka birlikte öğrenilmesinde zaruret vardır. İşte o zaman böyle bir kimseye ilimde rüsûh sahihi/yeterli seviyeye gelmiş kişi denilir. Ayet-i kerime böyle kimselerin övülmesini gerekli kılmaktadır. O halde bunlar hidayete ve istinbata ehil kimselerdir.

Ayet-i kerime müteşabihlerin peşinden sadece kalplerinde eğrilik olan kimselerin gittiğini söylediğine göre bu, ilimde yeterli seviyeye ulaşanların müteşabihlerin peşinden gitmeyeceklerine de delâlet eder. O halde onlar sadece muhkemlere uyarlar. Muhkemler de kitabın anasıdır ve büyük bir bölümüdür.

Şeriatın büyük bir kısmının şahitlik ettiği her delil sahihtir. Bunun dışındakiler fasittir/geçerli değildir. O halde sahih ile fasit arasında deliller içinde kendisine istinad edilecek başka bir vasıta yoktur. Çünkü üçüncü bir delil daha olsaydı âyet buna da işaret ederdi.

Sonra müteşabihlerin peşinden gidiyor olmak sadece kalplerinde eğrilik olanlara ait bir özellik olduğuna göre bundan da anlaşılıyor ki ilimde yeterli seviyeye gelenler müteşabihlerin peşinden gitmezler. Şayet müteşabihleri tevil ederlerse onları muhkeme hamletmek mümkün olduğu için kurallar gereği muhkeme reddederler. Bunlar hakiki değil izâfi/göreceli müteşabihlerdir. Ayet-i kerime ilimde yeterli seviyeye gelmiş olanların böyle yaptıklarına dâir bir işarette bulunmuyor. Onlara göre bu tür müteşabihler kitabın anası olan muhkemlere gönderilirler Şayet hakiki müteşabih olduklarından dolayı tevil etmezlerse "Ona inandık; hepsi Rabbimiz tarafındandır." diyerek teslim olurlar. İşte onlar akl-ı selim sahihi kimselerdir.

Ayet-i kerime de ayrıca kalplerinde eğrilik olanların fitne çıkarmak için müteşabihin peşinden koştukları zikredilmektedir. Onlar bununla fitne elde etmek için neva ve heveslerinin peşinden giderler. O halde onlar heva ve heves, delilin hükmü altına girsin diye delile basiretli bir bakışla bakmazlar, bilakis bevâ ve hevese göre hükmeden kimsenin bakışıyla bakarlar. Sonra da delili nefsanî arzularının şahidi olarak kullanırlar. Âyet-i kerime ilimde yeterli seviyeye ulaşanlar için böyle bir durumdan söz etmiyor. O halde onlar müteşabihe karşı konumlarında kalplerinde eğrilik olanların zıddıdır, müteşabih hakkında herhangi bir ahkam kesmezler ve teslim olmaktan başka bir tavır da sergilemezler. Bu, delillerden hakkı talep eden kimseye ait bir manadır. Delillerin içerisinden hevasını doğrulayacak şeylerin peşinde olan kimse bu manaya dahil değildir.

İkinci grup "ilimde yeterli seviyeye ulaşmayan kimselerdir. Bunlar kalplerinde eğrilik olan kişilerdir. Ayet-i kerimeden onların iki vasfının olduğu anlaşılmalıdır. Bu iki vasıftan birisine âyetin ibaresi işaret etmektedir ki bu, kalplerindeki eğrilik vasfıdır. Çünkü âyet; *"Kalplerinde eğrilik olanlar"* demektedir. Ayette geçen ve bizim eğrilik diye terceme ettiğimiz "zeyğ" kelimesi sırât-ı müstakimden sapmak demektir ki bu da onlar için bir kötülemedir.

İkinci vasa ise taksimin verdiği anlam işaret etmektedir. Onların ikinci vasfı ilimde yeterli seviyede bulunmamalarıdır. İlimde yeterli seviyede olmayan herkesin cehalete eğilimi vardır. Cehalete olan bu eğilim ise kalplerindeki eğriliğin/doğru yoldan sapmanın sebebidir. Çünkü bazı şeylerdeki cahilliği sebebiyle istinbatın yolunu yöntemini bilmeyen kimsenin ne muhkem delillere, ne de müteşabih delillere uyması caiz değildir. Şayet böyle bir kişinin muhkeme uyduğunu farz etsek bile onun muhkeme uymasının da bir yararı yoktur. Çünkü onun geçersiz bir tâbi oluşla tâbi olması veya müteşabihe tâbi olur gibi tâbi olması ihtimali vardır. Muhkeme uyduğunda durum bu olunca, müteşabihe uyduğu zaman ne olacağını düşünebiliyor musun?

Sonra onun müteşabihe uyması -fitne peşinde koşmak için değil de sadece doğruyu arayıp bulmak için bile olsa- kesinlikle onu maksadına ulaştırmayacaktır. Bir de fitne çıkarmak maksadıyla müteşabihe uymuş olsa durumun ne olacağını artık sen düşün. Câhil kişi fitne çıkarmak maksadıyla muhkeme uyduğu zaman da durum böyledir. Çoğu zaman câhillerin kendi menfaatleri için sahih ve fasit delillerden sadece herhangi birisi üzerinde düşünüp,

kendi görüşünü destekleyen veya karşı çıkan diğer deliller üzerinde düşünmeyi bir kenara atarak delilleri kullandığını görürsün.

İlim iddiasında bulunan pek çok kişi de bu yolu meslek edinmiştir. Bazan onlar buna göre fetva verirler ve maksatlarına uygun olduğu zaman o fetvaya göre amel ederler. Veya fetvada arız olan bir maksattan dolayı ondan yüz çevirirler. Meselâ şeriatın yoluna göre değil de "men azze bezze"^[1] mantığına göre imamın (devlet başkanının) orduya elde ettiği ganimetin tamamını vermesini caiz görmek bunun bir örneğidir. Buna cevaz veren kişi bazı âlimlerden nakledilen- "Seriyyenin (bir askeri birliğin) elde ettiği ganimetin tamamını o seriyyeye vermek caizdir." sözüne dayanır. Sonra bunu -ki bu kişi Mâlikî mezhebine mensuptur- İmam Mâlik'e nisbet eder. İmam Mâlik kendisinden rivayet edilen bir sözde şöyle demiştir:

İmamın (devlet başkanının) verdiği ganimet caizdir. Adam bu sözü alır ve bir imam orduya ganimetin tamamını dağıtabilir diye fetva verir. Bu adam bu fetvayı verirken, seriyyenin (yani müfreze birliğinin) ordunun bir parçası olduğunu, düşmana saldırmak için düşman ülkesine giren, sonra orduya geri dönen bir birlik olduğunu ve ordunun kendisi olmadığını hiç düşünmez. İmam Malik'in de, ganimetin beşte biri çıktıktan sonra gazilere dağıtacağı görüşünde olduğunu da düşünmez. Bu konuda Malik'ten benim bildiğim farklı bir şey gelmemiştir. Sahabeden de farklı görüşte olan kimse yoktur. İmamın ganimetten vereceği pay da caizdir. Çünkü o içtihadı bırakılmıştır.

İçerisine öncelikle heva ve hevesin girdiği her meselede durum böyledir. Sonra o mesele için sürekli olarak âlimlerin sözlerinden veya şer'i delillerden ve Arapların sözlerinden bir çıkış yolu arar. Maksadı kendisine geniş bir tasarruf alanı oluşturmaktır. Halbuki bu mesele ile ilgili pek çok ihtimal vardır. Fakat ilimde rüsh sahibi olanlar (yani yeterli ilmi seviyeye ulaşanlar) bu konuda söylenmiş olan şeylerin ne anlama geldiği) başından sonuna kadar bütün teferruatı ve karineleriyle birlikte bilirler. Onları başından sonuna kadar dikkate almayı sadece üzerine istinat ettiği şeye itibar eden kimse, anlayışında hataya düşer. Şer'i ibarenin sağından solundan deliller devşirip bir kısmını görmezlikten gelen kimsenin yaptığı iş budur. Böylekimseler her an için yanılabilirler. Halbuki yeterli ilmi seviyesi olanların durumu böyle değildir. Bu ancak kendi iddiasına bir çıkış bulmakta acele eden kimselerin halidir.

Söz konusu âyetten anlaşılıyor ki, sapıklık, köklü ilim sahiplerinin yolu üzere cereyan etmez. Böyle olduğunda ittifaka bile ihtiyaç yoktur. Köklü ilim sahibi olan kişi de kasıtlı olarak sapıklığa asla düşmez.^[2]

Fasıl

Bu durum sabit olduğuna göre ondan başka bir manaya geçeriz ve şöyle deriz:

İlimde yeterli seviyeye ulaşmış olan kişilerin hakka tâbi olmaktan tuttukları bir yol vardır. Haktan sapanlar ise onların tuttuğu yoldan başka bir yolun üzerindedirler. Bu sebeple onların tuttuğu yolun, o yoldan sakınmamız için açıklanmasına ihtiyacımız vardır. İlim sahiplerinin tuttuğu yolu bizim de tutmamız için onların yolunun da açıklanmasına ihtiyacımız vardır. Usûlü fıkıh âlimleri, ilim sahiplerinin izlediği yolu açıkladılar ve o konuda söyleyeceklerini geniş tuttular. Haktan sapanların izledikleri yol hakkında ise fazla konuşmadılar. Onların kaynaklarını ve dayanaklarını tek tek saymak imkanı var mıdır, yok mudur? Bunun için biz onlarla ilgili başka bir âyet-i kerimeye baktık. O da şu âyettir:

"Şüphesiz bu, benim dosdoğru yolumdur. Başka yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah'ın yolundan ayırır."^[3] Âyet,-i kerime hak yolun tek olduğunu, bâtilin ise bir değil, birden fazla yolunun bulunduğunu ifade etmektedir. Bâtıla ait yolları herhangi bir sayı ile sınırlamak mümkün değildir. Bu âyeti tefsir eden bir hadiste de buna işaret edilmektedir. Söz konusu hadisi İbn Mes'ud (r.a) şöyle nakletmektedir:

Rasulullah (s.a) bizim önümüze bir çizgi çizdi ve: *"İşte Allah'ın doğru yolu budur."* buyurdu.

Sonra bu çizginin sağına ve soluna başka çizgiler çizdi ve şöyle buyurdu:

"Bunlar da başka yollardır. Bu yollardan her birinin üzerinde kendisine davet eden bir şeytan vardır."

Hz. Peygamber (s.a) daha sonra bu âyeti okudu. Bu hadiste sayı ile sınırlı olmayan müteaddit çizgilerin olduğu ifade edilmektedir. O halde bizim bunları ne naklî yönden, ne akli yönden, ne de istikra yönünden sınırlandırmamız ve saymamız mümkün değildir.

Aklî yönden sınırlandırmayız, çünkü akıl onların herhangi bir sayıyla sınırlandırılmalarını gerektirmiyor.

Görmüyor musun, sapıklık cehalete dayanır. Cehaletin ise sayılamayacak kadar çok çeşidi vardır. Bunları saymaya çalışmak faydasız bir çabadan başka bir şey değildir.

istikra/tümevarım yönünden de batıl yolları saymamızın bir yararı yoktur. Çünkü bid'atleri çıktığı zamandan itibaren incelediğimizde, günler geçtikçe bunların çoğaldığını görürüz. Günümüze gelinceye kadar her dönemde mutlaka yeni yeni acaip istinbat, şekilleri (bid'at çıkarma yöntemleri) ortaya çıkmıştır.

Hal böyle olunca bizden sonra da bizden öncekilerde görmediğimiz istidlallerin (bid'at çıkarma yöntemlerinin), özellikle cehaletin çokluğu ve ilmin azlığında, araştırmacıların içtihat derecesinden uzaklaşmalarında ortaya çıkması mümkündür. O halde bu yönden de batıl yolları sınırlandırmak mümkün değildir. Bâtıl yollar, hak yola muhalefetten kaynaklanır da denilemez. Çünkü hakka muhalefetin de sayılamayacak kadar çeşitli şekli vardır. Meselenin bu yönünü araştırmanın çok zor olduğu artık belli olmuştur. Fakat biz burada bazı genel ölçüler yereceğiz. Bu ölçülerle bid'atçilerin (veya bâtil yoldan gidenlerin) nasıl bir yöntem kullandıklarını tesbit edebiliriz.

Bunlardan birisi şudur Onlar zayıf, çürük ve hadiscilerin üzerlerine bir şeyin bina edilmesini kabul etmedikleri uydurma hadislerle dayanırlar. Meselâ, âşûra günü sürme çekmek, beyaz horoz ikram etmek, niyetle patlıcan yemek gibi bid'atlerin dayandırıldığı hadisler ve Hz. Peygamber'in (s.a) semâ esnasında vedce gelip kendinden geçtiği, hatta omuzlarından ridâsının düştüğü rivayeti böyledir.^[4] Bu ve benzeri hadisleri -malum olduğu üzere- câhil ve ilmi yanlış nakleden kimseler kullanırlar. İlim ve tarikat yolunda kendilerine güven duyulan hiç kimsenin bu tür hadislerle amel ettikleri nakledilmemişler.

Muhaddisler nazarında sahih hadislerle dahil oldukları için bâzı âlimler hasen hadisleri de kullanmışlardır. Çünkü onların senedinde ittifakla cerhedilen ve kusurlu bulunan kimseler yoktur. Mürsel hadisi kullananlar da sadece onların sahih olanlara dahil olması durumunda kullanmışlardır. (Yani sahabe mürselini kullanmışlardır.) Sahabe mürselinde senedde zikredilmeyen sahabi, zikredilen sahabi gibidir, onun gibi adalet ve zapt sahibidir. Bunların dışındakiler hadis âlimleri tarafından kesinlikle delil olarak kabul edilmemişlerdir.^[5]

Şayet, müslümanlar karşlarına çıkan herkesin her söylediğini hadis diye alıp onları hüccet olarak kullanmış olsalardı cerh ve ta'dil ilmini ortaya koymalarının bir anlamı olmazdı. Halbuki onlar bu konuda icma etmişlerdir. Eğer öyle olsaydı, senet peşinde koşmalarının da bir anlamı olmazdı. Bu sebeptir ki isnad ilmini dinin bir parçası haline getirdiler ve "filan kişi falan kişiden bana nakletti." demekle yetinmediler, bilakis bu isimleri senetlerinde zikretmekle, kendilerinden hadis naklettikleri kişilerin bilinmesini ihüva eden şeyleri de murat ettiler. Tâ ki bilinmeyen, şaibeli veya itham altındaki kişilerden rivayet yapılmasında sadece rivayetine güvenilen kişilerden hadis nakledilsin. Çünkü meselenin ruhu, şeriate dayanmamız ve hükümlerde istinat etmemiz için bu hadisin kesin olarak Hz. Peygamber (s.a) tarafından söylendiğine dair galip bir zannın oluşmasıdır. İsnadı zayıf olan hadislerde onun Hz. Peygamber tarafından söylendiğine dair galip bir zan oluşmaz. Bu sebeple onlara bir hüküm isnadı mümkün değildir. Hal böyle olunca uydurma olduğu bilinen hadislerin durumunu sen düşün.

Evet, genelde zayıf hadise itimada sevk eden âmil, onun peşine takınılan hevedan daha önce ve itimada lâyük olmasıdır. Bu tamamen şeriatın hiçbir esasının hadisle ters düşmeyeceği varsayımına dayanır. Herhangi bir hadis şeriatın herhangi bir esasına ters düştüğü zaman o hadisin alınmaması daha uygundur. Çünkü onun alınması demek şeriatın o esasının yıkımı demektir. Görünürde sahih bile olsa o hadisin alınmaması konusunda icma vardır. O hadisin şeriatın esaslarından herhangi birisine ters düşmesi, ravilerden birisinin vehmine/yanılgısına, veya bazı râvilerin unutkanlığına delildir. Şeriatın herhangi bir esasına ters düştüğünde sahih bir hadis bile terk edildiğine göre, sahih olmayan hadisin durumunu da sen düşün.^[6]

Bir İtiraz: Ahmed ibn Hanbel'den rivayet edildiğine göre o, zayıf hadisin kıyastan hayırlı olduğunu söylemiştir. Bu sözün zahiri, sahih olmayan hadisle de amel edilmesi gerektiğini ifade eder. Çünkü o, zayıf hadisi, müslümanların cumhurunca amel edilen, hatta selefin üzerinde icma ettiği kıyasa tercih etmiştir. Bu da zayıf hadisin Ahmed ibn Hanbel'in nazarında kıyastan üst mertebede olduğunu gösterir.

Bunun cevabı şudur: Bu, bir mütedihin sözüdür. İctihadı doğru da olabilir yanlış da olabilir. (Bu bir özürdür/zaaftır). Çünkü onun bu konudaki özü ortadan kaldıracabilecek kesin bir delili yoktur. Şayet bu (söz) Ahmed ibn Hanbel'in söylediği kabul edilirse bunu zahiri anlamının dışında başka bir anlama hamletmek mümkündür. Çünkü onlar (yani mütehitler) isnadı zayıf olan hadisin terki konusunda icma etmişlerdir. O halde Ahmed ibn Hanbel'in sözünü, o bununla senedi hasen olan hadisi ve onunla amel etmeyi kastetmiştir veya senedi hasen bir hadisle amel etmenin "kıyasla amel etmekten hayırlı olduğunu" kastetmiştir. Şeklinde yorumlamak gerekir, şayet bunu kastettiği kabul edilirse, sanki o bu sözüyle, hadisleri reddedecek ölçüde kıyasa güvenen kimselere karşı çıkmada son derece titizlik göstererek kıyası reddetmiştir. Zâten Ahmed ibn Hanbel'in kıyası reddetme yönünde bir meyli vardı. Bu sebeple şöyle demişti: Biz sürekli rey ehline lanet ederdik, onlar da bize lanet ederlerdi. Nihayet Şâfiî geldi ve aramızdaki bu husûmeti ortadan kaldırdı. Veyahutta Ahmed ibn Hanbel bu sözüyle Kitap, sünnet ve icmadın herhangi bir dayanağı olmayan fasit kıyası kastetti de amel edilmese bile zayıf hadisi bu tür bir kıyasa tercih etti. Aynı şekilde Ahmed ibn Hanbel'in sözü en toleranslı bir şekilde yorumlansa bile bu söz (mütehit) imamların sözlerine karşı çıkmada bir dayanak olarak kullanılamaz. Allah onlardan razı olsun.^[7]

Bir İtiraz: Denilse ki: Bütün bunlar sahih derecesine ulaşmayan hadislerle itimat eden imamlara da bir reddir. Buna karşı söylenecek söz şudur: Onlar isnadın sıhhatini şart koştukları gibi aynı şekilde teşvik ve korkutmayla ilgili hadislerin naklinde senedin sıhhatine güvenmeyi şart koşmadılar. Şayet onların senetleri de sahih olursa bu daha güzel olur. Ancak teşvik ve korkutma (terğib ve terhib) hadislerinin senedleri sahih olmasa bile bunların naklinde ve kullanılmasında bir sakınca görmediler. İmam Mâlik Muvatta'da, İbn el-Mübarek Rekaik'te, Ahmed ibn Hanbel Rekaik'te ve Süfyan Câmiu'l-Hayr'da böyle yaptı. Bu neviden olan rivayetlerin hepsi teşvik ve korkutma (terğib ve terhib) ile ilgili hadislerdir. O halde onun gibi olana da itimat etmek caizdir. Nafile namazlar, Miraç gecesi, Şabanın onbeşinci gecesi, Recebin ilk Cuma gecesi namazları imam namazı ve hafta namazı ve anne, babaya iyilik için kılınan namaz, Aşûra günü, Receb ayı orucu ve Recep ayının 27. gecesi gibi şeylerin faziletleriyle ilgili sahih olmayan hadislerle itimat etmek de caizdir.^[8] Çünkü bunların hepsi sâlih ameli teşvik konusunda gelen hadislerdir. Namaz aslında sabit olan bir ibadettir. Oruç ve gece ibadeti de böyledir. Bunların hepsi hususi olarak fazileti nakledilen bir hayırla ilgilidir.

Bu sabit olduğuna göre, faziletli oldukları hadislerde bildirilen her şey teşvik (terğib) babındandır. Ahkam konusundaki hadislerin aksine bunların senetlerinin sıhhatine hadiscilerin şahadet etmesi gerekmez.

O halde istidlalin bu şekli kalblerinde eğrilik olanların yöntemi değil, ilimde yeterli seviyede olanların yöntemidir. Çünkü ilim sahipleri ahkam hadisleriyle teşvik ve sakındırma hadislerini birbirinden ayırdılar, ahkam hadislerinde sıhhati şart koştular, teşvik ve sakındırma hadislerinde sıhhati şart koşmadılar.

Cevap: Hadis âlimlerinin teşvik ve sakındırmayla ilgili hadisler hakkında sözünü ettikleri müsamahanın bizim meselemizle ilgisi yoktur.^[9] Bunun açıklaması şöyledir: Hakkında söz edilen amelin aslı, ya icmali olarak veya tafsili olarak delillendirilmiştir. Veya icmali ve tafsili olarak delillendirilmemiştir. Ya da icmali olarak delillendirilmiştir, fakat tafsili olarak delillendirilmemiştir.

Birincisinin şahinliğinde hiçbir şüphe yoktur. Farz namazlar, revatip sünnetler veya revatip olmayan sünnetler, farz oruçlar veya bilmen şekliyle mendup olan oruçlar gibi. Bunlar nassın belirlediği şekilde herhangi bir ilave ve eksiltme yapmaksızın edâ edildiği zaman -Âşûra orucu, veya Arefe günü, gece nafilelerinden sonra yapılan vitir ve küsûf namazı gibi- bunlar hakkında onların şart koştukları şekilde sahih olan deliller gelmiştir.

Dolayısıyla bunların farz, sünnet ve müstehap olduklarına dair hükümler sabit olmuştur/kesinleşmiştir. Bu gibi amelleri teşvik edici veya bunlardan farz olanların terkinden sakındırıcı ve sahih derecesine ulaşmamış, kimsenin kabul etmeyeceği zayıf derecesine veya delil olarak kullanılmalari caiz olmayan mevzu derecesine de düşmemiş hadisler varit olduğu zaman, sahih bir yolla aslı sabit olduktan sonra, bu tür hadislerin zikredilmesinde ve onlarla teşvik ve sakındırma yapılmasında hiçbir sakınca yoktur.

İkincisinin de sahih olmadığı gayet açıktır. Bu, bid'atin ta kendisidir. Çünkü heva ve heves üzerine bina edilen mücerret reye dayanır. Bu tür olan ameller bid'atlerin en büyüğü ve en çirkinidir. İslamın reddettiği ruhbanlık, günaha girmekten korkan kimselerin iğdiş edilmesi, güneş altında ayakta durarak ibadet edilmesi veya hiç kimseyle konuşmaksızın susmak gibi. Buna benzer şeylere teşvik etmek doğru değildir. Çünkü şeriatte böyle şeyler yoktur. Benzeri şeyleri teşvik edici, muhalefetinden sakındırıcı delil de yoktur.

Üçüncüsü: Bir ibadet bütünlüğü içinde aslı sabit olduğu zaman o yönüyle birincisi gibi algılanır ve bu yüzden tek tek herbiri hakkında sahih şartı aranmaksızın nakil yapılması (sahih olmayan hadisler rivayet edilmesi) toleransla karşılanır. Meselâ mutlak manada nafilâ namaz kılmak meşrudur. Dolayısıyla Şabanın 15. geceyi namaz kılmayı teşvik edici hadisler geldiği zaman, nafilâ namaz hakkında aslında varolan teşvik bu hadisleri destekler. Aynı şekilde oruç tutmak esasen sabit olduğuna göre Recebin yirmi yedisinde tutulan oruç da sabit olur/meşru olur. Bunun benzeri başka örnekler de vardır. Mesele onların zannettiği gibi değildir. Çünkü asıl, icmali olarak sabit olduğu zaman, tafsili olarak ispatı gerekmez. Genel manada namaz sabit olunca ayrıca özel olarak öğlen, ikindi veya vitir veya başka bir namazı naslarla ispat etme zorunluluğu yoktur. Aynı şekilde genel olarak oruç sabit olduğu zaman, ayrıca Ramazan, Aşûra, Şaban veya başka bir orucun sahih bir delille ayrı ayrı ispat edilmesinde zorunluluk yoktur. Sahih bir delille sabit olan bu özel amele nisbetle teşvik ve sakındırma hadislerinin durumu bundan sonra incelenir.

Sualde zikredilen konuda buna dair herhangi bir şey yoktur. Çünkü genel olarak gece ve gündüz kılınan nafilâ namazlarla, Şabanın 15. gecesini şu kadar rekât namaz kılmak ve her rekatta şu şu sûreleri şu miktarda okumak arasında bir bağımlılık yoktur. (Yani genel olarak gece ve gündüzleri nafilâ namaz kılmak meşrudur ama bunları belli günlere ve miktarlara tahsis etmenin meşruiyet temeli yoktur.) Filan ayın filan gününde oruç tutmak da böyledir. Hal böyle olunca özellikle bu ibadetler bir gaye haline getirilemezler. Nafilâ namaz ve nafilâ oruçların bu günlere tahsisini gerektirecek kesin şer'î bir delil yoktur.

Hakkında özel olarak şer'î bir hükmü bulandıran herhangi bir ibadeti belli bir günde veya zamanda yapmayı tercih etmek buna delildir. Nitekim mesela aşure günü veya arefe günü veya Şaban ayında oruç tutmanın genel olarak diğer günlerde nafilâ oruç tutmaya üstünlüğü vardır. Çünkü bu günlerde oruç tutmanın genel olarak diğer günlerde oruç tutmaktan daha faziletli olduğu sabit olmuştur. Bu fazilet, hükümlerde diğerlerinden -meselâ nafilâ namazın mutlak meşruluğundan anlaşılacak- daha üstün bir mertebeyi gerektirir. Çünkü bir amelin genel olarak meşruluğu, o amel işlendiği zaman on katı sevaptan yediyüz kata kadar sevabı gerektirir. Aşure günü oruç tutmak ise kendisinden önceki bir senelik günahlara keffarettir. Bu da mutlak/genel meşruluğa ilave bir durumdur. Sonuçta bu onun için mertebeye bir üstünlüğü ifade eder. Bu da hükme râcidir. (yani söz konusu günde oruç tutmanın daha faziletli olduğuna hükümlenir.)

O halde bu özel teşvik, özel bir mendup çeşidinde (farklı) bir mertebeyi gerekli kılar. (Bu bir hükümdür.) Onların (müctehit imamların)- "Hükümler ancak sahih bir yoldan sabit olurlar." sözlerinden dolayı bir hükmün ispatının mutlaka sahih hadislerle dayandırılması gerekir. Sahih olmayan hadislerle ispat edilmeye çalışılan bid'atlerde, meşru olan bir şeye herhangi bir zamanla veya sayıyla ya da keyfiyetle sınırlama getirmek gibi mutlaka bir ilave vardır. Dolayısıyla bu ilavelerin hükümlerinin de sahih olmayan yollarla sabit olması gerekir. Bu ise âlimlerin tesis ettikleri şeye (onların metoduna) aykırıdır.

Onlar hükümlerle sadece vâciplik veya haramlık hükümlerini kastederler de denilemez. Çünkü o zaman da biz deriz ki: Böyle bir şeyi söylemek delilsiz olarak kafadan hüküm vermektir. Bilakis hükümler beş kısımdır. Nitekim vâciplik hükmü de ancak sahih bir delille sabit olur. Hüküm sabit olduğu zaman teşvik ve sakındırma hadislerinde bu hükmün sübutunda müsamaha gösterilir demen artık gerekmez. Bütün değerlendirmelere göre, teşvik edilen her şeyin hükmü ve meşru olan şeyler içerisindeki mertebesi şayet sahih bir yolla sabit olmuştur

artık onun sahih olmayan bir yolla teşvik edilmesi bağışlanabilir. Bu hüküm ve mertebe ancak teşvik hadisi ile sabit olmuşsa o hadisin de mutlaka sahih olması şarttır. Aksi takdirde ilimde yeterli seviyeye gelmiş kimselerin içinde oldukları kabul edilen topluluğun yolundan çıkmış olur. Kendilerine fıkıhçı denilen ve havas mertebesinde oldukları iddiasıyla avamdan ayrılan kimselerden bir grup burada yanlışlığa düşmüşlerdir. Bu yanlışlığın temeli her iki konuda da hadiscilerin söylediklerinin anlaşılmasına dayanır. Başarı Allah'tandır. ^[10]

Fasıl

Bid'atçilerin kullandıkları yöntemlerden birisi de yukarıdakinin zıddı olup o da onların maksatlarına ve mezheplerine uygun düşmeyen hadisleri reddetmeleri, onların akla aykırı ve delilin gereğine uygun olmadığını ve reddedilmeleri gerektiğini iddia etmeleridir. Meselâ kabir azabını, sıratı, mizanı ve âhirette Allah Teala'nın görülmesini inkar edenler bu yöntemi izlerler. Karasinek ve onun öldürülmesiyle ilgili hadisi reddedenler de böyledir. Söz konusu hadise göre sineğin kanatlarından birisinde hastalık/yani mikrop, diğerinde şifa/yani panzehir vardır, sinek kendisini korumak için önce hastalık/mikrop taşıyan kanadını yiyeyeceği batırır. Onlar bu yöntemle, kardeşinin karnı ağrıyan kişiye Hz. Peygamberin ona bal şerbeti içirmesini tavsiye etmesini de reddederler. Onlar adaletli kişilerin naklettiği buna benzer pek çok sahih hadisi bu yöntemle reddederler. ^[11]

Onlar bazan râviler içinde -Allah korusun- sahibileri, tabiileri ve hadis imamlarının adaletlerinde ve imametlerinde ittifak ettikleri kimseleri bile kötülerler. Bütün bunları kendi mezheplerine muhalif olanları reddetmek için yaparlar. Bazan onların fetvalarını reddederler ve halk sünnetin ve ehl-i sünnetin peşinden gitmesin diye halkın duyacağı şekilde bu fetvaları kötülerler. Nitekim Ebu Bekir ibn Muhammed'in şöyle dediği rivayet edildi: Amr ibn Ubeyd dedi ki:

Hırsız sultandan başkası affedemez. Bunun üzerine ben ona (hırskasını çalan hırsız affetmek isteyen) Safvan ibn Umeyye'ye Rasulullah'ın (s.a) şöyle dediğini naklettim:

"Bunu bana hırsız getirmeden önce yapsaydın olmaz mıydı?" Ben böyle deyince Amr ibn Ubeyd dedi ki:

Hız. Peygamber'in (s.a) böyle dediğine dair Allah'a yemin eder misin? Ben de ona dedim ki:

Bunu Rasulullah'ın (s.a) söylemediğine de sen Allah'a yemin eder misin? O hadisi ben İbn Avn'a da okumuştum.

İbn Avn'ın etrafındaki halka büyüyünce dedi ki:

Ey Ebû Bekir, o hadisi bir daha oku.

Onlar sırat, mizan ve havzın sabit olduğunu söylemenin akla aykırı bir söz olduğunu iddia ederler. Bunlardan birisine şöyle bir soru soruldu:

Âhirette Allah Teala'nın görüleceğini söyleyen bir kimse tekfir edilir mi? O bu soruya şöyle cevap verdi:

Tekfir edilmez. Çünkü O, akla uygun olmayan bir şey söylemiş oldu. Akla aykırı bir şeyi söyleyen kişi kâfir değildir. ^[12]

Bir cemaat de âhad haberleri tümünden redderler ^[13] ve Kur'an'ı anlamada sadece akıllarının münasip gördüğüyle yetinirler. Hatta şu âyet,-i kerimeyle (akıllarınca yorumlayıp) içkiyi bile mubah görürler:

"İnananlara ve yararlı işler yapanlara tattıklarından dolayı bir günah yoktur." ^[14]

Bunlar ve benzerleri hakkında Rasulullah (s.a) şöyle buyurmuştur:

"Sakin ola sizden birinizi koltuğuna kurulmuş (şöyle bir tavır sergilerken) görmeyeyim:

Ona emrettiğim ya da yasakladığım şeylerden bir şey gelir de şöyle der:

Bilmiyorum (böyle bir şey yok) Biz Allah'ın kitabında bulduğumuz şeye uyarız."

Bu, bir yasağı ihtiva eden ağır bir tehdittir. Sünneti red suçunu işleyen kimseler de bu tehdide dahildir.

Bu hadisleri aklın verdiği hükümlerle reddettikleri için onların sözleri husün ve kubuhun (yani iyi ve kötünün) sadece akılla bilinebileceği prensibine dayanır. Bu konu usûl ilminde anlatılan bir konudur. İnşallah bununla ilgili açıklama daha sonra gelecektir. Amr ibn en-Nadr dedi ki:

Bir gün ben de yanındayken Amr ibn Ubeyd'e bir şey soruldu. O da buna cevap verdi. Ben dedim ki:

Bizim arkadaşlarımız böyle söylemiyorlar. Dedi ki:

Senin arkadaşların da kim, babasız kalasıca? Dedim ki:

Eyyup, Yunus, İbn Avn ve et-Teymi'dir. Dedi ki:

Onlar diri olmayan ölüler sürüsünün pislikleridirler. İbn Aliyye ^[15] dedi ki:

Bana el'Yesea anlattı ve şöyle dedi:

Vâsıl ibn Ata ^[16] bir gün konuştu ve şöyle dedi: Amr ibn Ubeyd dedi ki:

Duymuyor musunuz? Dinlediğiniz esnada Hasan ve İbn Şirin'in sözü atılmış hayız bezinden başka bir şey değildir, (yani onların sözlerinin hayız bezinden fazla değeri yoktur)

Vâsıl ibn Ata mutezile fikrini ilk defa ortaya atan kişidir. Amr ibn Ubeyd de onunla birlikte o görüşü benimsemiştir ve ona hayran olmuştur. Bu sebeple kız kardeşini onunla evlendirmiştir. Kız kardeşine şöyle demişti:

Seni öyle bir adamla evlendirdim ki ona ancak halife olmak yakışır. Sonra bu adamlar haddi tecavüz ettiler ve kötü fikirleri sebebiyle imâ yollu veya açık bir şekilde Kur'anı reddedecek noktaya geldiler.

Amr ibn Ali ^[17] güvendiği bir kişiden dinlediği bir olayı şöyle anlatır: O kişi şöyle demişti:

Ben Amr ibn Ubeyd'in yanında bulunuyordum. O da Osman et-Tavil'in dükkanında oturuyordu. Ona bir adam geldi ve dedi ki:

Ey Ebû Osman! (Amr ibn Ubeyd'in künyesidir) Şu âyet hakkında Hasan el-Basri'den neyi söylediğini duydun "Evlerinizde kalmış olsaydınız bile, öldürülmesi takdir edilmiş olanlar, öldürülüp düşecekleri yerlere kendiliklerinden çıkıp giderlerdi."^[18] Amr ibn Ubeyd dedi ki:

Hasanın görüşünü sana haber vermeme istiyorsun öyle mi? Adam dedi ki:

Hayır, ben sadece Hasan'dan bu konuda ne duyduğunu söylemeni istiyorum. Amr ibn Ubeyd dedi ki:

Hasan'ın şöyle dediğini duydum: Allah Teala bir kavmin öldürülmesini takdir etmişse mutlaka öldürülürler. Allah bir kavmin toprak altında kalmasını takdir etmişse, mutlaka o şekilde ölürler. Allah Teala bir kavmin suda boğulmasını takdir etmişse mutlaka suda boğularak ölürler. Allah bir kavmin ateşte yanmasını takdir etmişse, mutlaka yanarak ölürler. Osman et-Tavil dedi ki:

Ya Ebâ Osman! Bu bizim sözumüz değildir. Amr ibn Ubeyd dedi ki:

Ben sana Hasan'ın görüşünü haber vermek istediğimi söyledim. Zâten ben Hasan'ı yalanlıyorum.

el-Esrem^[19] Ahmed ibn Hanbel'den nakletti; Ahmed ibn Hanbel dedi ki: Bize Muaz anlattı ve şöyle dedi:

Amr ibn Ubeyd'in yanında idim. Ona Osman ibn Fûlan geldi ve dedi ki:

Ey Ebû Osman! Vallahi ben küfür olan bir söz işittim.

Amr ibn Ubeyd dedi ki:

Dur bakalım, nedir o? Hemen küfür diye acele etme. Osman ibn Fûlan dedi ki:

Hâşim el-Evkas "*Ebû Leheb'in iki eli kurusun*"^[20] âyeti ve "*Tek olarak yaratıp kendisine geniş servet verdiğimiz kişiyi bana bırak*"^[21] âyetinin Ana Kitap'ta olmadığını iddia ediyor.

Halbuki Allah Teala şöyle buyuruyor:

"Apaçık Kitab'a andolsun ki biz, anlayıp düşünmeniz için onu Arapça bir Kur'an kıldık. O, katımızda bulunan Ana Kitap'ta (Levh-i Mahfuzda) mevcut, yüce ve hikmet dolu bir kitaptır."^[22]

Bu iddayı ileri sürmek küfürden başka bir şey değildir. Amr ibn Ubeyd bir müddet sustu sonra konuştu ve şöyle dedi:

Vallahi, şayet durum senin dediğin gibi olsaydı Ebû Leheb'i kötöleyen kimse olmazdı, o zaman bir tek kişi bile kınanamazdı. O mecliste bulunan dedi ki:

Vallahi din dediğin, işte budur. Muaz bu rivayetin sonunda der ki:

Ben bunu Veki'e^[23] anlattım. O dedi ki:

Bunu söyleyen kişinin tevbe etmesi istenir. Tevbe ederse ne âlâ... Tevbe etmezse boynu vurulur.

Bunun bir benzeri de önemli bazı hadis imamlarından rivayet edilmiştir. Ali ibn el'Medîni^[24] el-Müemmel'den^[25] o da el-Hasen ibn Vehb el'Cumehi'den rivayet etti. O şöyle dedi.

Kendisiyle aramızda yakın bir ilişki bulunan filan kişi ailesiyle birlikte Bi'r-i Meymun denilen yere gitmişti.

Benim de oraya gelmem için bana haber gönderdi. Akşam geç saatlerde ona geldim ve geceyi yanında geçirdim. Râvi der ki:

O bir çadırda idi, ben de başka bir çadırda idim. Bütün gece sanki bir arı vızıltısı gibi onun sesini dinledim.

Sabah olunca kahvaltısını getirdi ve birlikte kahvaltı yaptık. Bana aramızdaki kardeşlikten ve hakikatten söz etti ve bana dedi ki:

Seni ben güzel bir düşünceye davet edeceğim. Bana kader konusunu açtı. Bunun üzerine ben onun yanından kalktım, gittim ve ölünceye kadar onunla bir daha tek kelime konuşmadım. Bir gün tavafta o içerideyken ben yolun dışında durdum ve o dışarda iken ben içeri girdim. Elimden tuttu ve dedi ki:

Ey Ebû Ömer! Daha ne zamana kadar? Daha ne zamana kadar?

Onunla yine konuşmadım. Dedi ki:

Benim suçum ne?

Bir adam "Tebbet yedâ Ebi Leheb" Kur'an'dan değildir derse sen ne dersin? Sen ona ne söylersin? Ellerimi onun elinden çektim (ve uzaklaştım.) Ali ibn el'Medîni der ki:

Müemmel dedi ki:

Ben bunu Süfyan ibn Uyeyne'ye anlattım. Bana dedi ki:

Ben işin tamamen bu noktaya vardığım zannetmiyordum. Ali ibn el-Medîni dedi ki:

Bunu ben de işittim, Ahmed ibn Hanbel de işitti. Dedi ki:

Ben, Süfyan ibn Uyeyne'ye, Mualla et-Tahhan'ın bazı sözlerini anlattım. Süfyan dedi ki:

Bu görüşün sahibinin öldürülmesi için başka neye ihtiyaç var?

Allah'ın Kitabına ve Peygamber'in (s.a) sünnetine karşı gösterdikleri şu küstahlığa bakınız! Bütün bunlar mahza hakikate karşı kendi mezheplerini tercihtir. Onlardan şeriate en saygılı olanı bile şeriat dışına çıkmanın yollarını arar, bu uğurda apaçık delilleri tevîl ederek müteşabihlerin peşinden gider. İleride buna temas edilecektir.

Bunların hepsi de yerüenler sınıfına dahildir.

Bid'atçilerden bir grup da vardır ki bunlar bazan hadisleri; "zan ifade ederler, Kur'an'da da zan kötülenmiştir" diye reddine delil getirirler. Bunun için şu ayetleri ve benzerlerini kullanırlar:

"Onlar ancak zanna ve nefislerin nevasına uyuyorlar."^[26]

"Onlar sadece zanna uyuyorlar. Zan ise hiç şüphesiz hakikat bakımından bir şey ifade etmez."^[27]

Bu konuda o kadar ileri giderler ki Kur'an-ı Kerim'de haramlığına dair herhangi bir nas olmadığı halde Allah Teala'nın Peygamberinin (s.a) diliyle haram kıldığı şeyleri helâl sayarlar. Bununla sadece akıllarının, uygun gördüğü şeyleri kendileri için tesbit etmeyi gaye edinirler.

Halbuki âyetteki ve hadisteki kastedilen zan onların iddia ettikleri zan değildir. Biz zannın üç yerde bulunduğunu gördük:

Birincisi: Dinin temel esaslarındaki zan. Bu tür bir zannın âlimlere hiçbir faydası yoktur. Çünkü bunun zan sahibi nezdinde zıddına da ihtimali vardır. Dinin fûruundaki zan böyle değildir; şeriat ehline onunla amel edilir. Çünkü onunla amel edileceğine delalet eden delil vardır. O halde fûrû ile ilgili olanın dışındaki zan yerilmiştir. Bu doğrudur. Alimler onu burada zikretmişlerdir.

İkincisi: Buradaki zan birbirine zıt iki şeyden birini herhangi bir delil olmaksızın diğerine tercih etmektir. Şüphesiz bu yerilmiştir. Çünkü bu bir kafadan hüküm vermedir. Bu sebeple âyet'i kerimede onun hemen arkasından "*nefislerin hevâsı*" zikredilmiştir: "*Onlar ancak zanna ve nefislerinin hevâsına uyuyorlar.*" Sanki onlar sadece önyargılı ve hevese uygun bir şey meylediyorlar. Bunun için böyle bir zan yerilmiştir. Her hangi bir delilin desteklediği zan ise böyle değildir. O, genel olarak yerilmemiştir. Çünkü o, hevâyaya uymanın dışında bir şeydir. Bu sebeple o sabittir/geçerlidir ve dinin fûruunda olduğu gibi, onun gibisine nasıl bir amel uygunsa onun gereğiyle de o şekilde amel edilir.

Üçüncüsü: Zan iki kısımdır: Birincisi kafi bir asla dayanan zandır. Bunlar nerede olursa olsun şeriatte kendileriyle amel edilen zanlardır. Çünkü onlar malum bir asla dayanırlar. Bunlar cinsi malum olan şeylerdendir. İkincisi kat'î bir asla dayanmayıp ya asıl olarak bir şey olmayana (yani delil olma değeri taşımayan bir şeye) dayanır ki bu yerilmiştir, ya da kendisi gibi bir zanna dayanır. Eğer bu zan da kafi bir asla dayanırsa birinci gibi olur yani övülür. Veya bu zan da başka bir zanna dayanırsa tekrar ona döneriz; onun mutlaka kati bir asla dayanması gerekir ki böyle olursa övülür. Eğer bu zan, delil olma özelliğini taşımayan bir şeye dayanırsa yerilir. Her türlü takdire göre haberi vâhid'in senedi sahihtir. O, mutlaka şeriatte bir asla istinat eder ve kabulü gerekir. Bundan dolayı mutlak olarak haber-i vahidi kabul ederiz. Nitekim kâfirlerin zanları herhangi bir şeye istinat etmez. Bu sebeple reddedilmeleri ve itibar edilmemeleri gerekir. Bu son cevap bir asıldan alınmıştır. Bunun açıklaması Allah'a hamdolsun ki el-Muvafakat isimli kitapta geçmektedir.

Bazı sapıklar hadislerin reddi konusunda ve hadislerde olan şeylere itimat eden kimselerin görüşlerinin reddi konusunda o kadar aşırı gittiler ki hadislerle amel etmeyi akla aykırı buldular ve hadislerle amel etmeyi savunanları da akılsız/deliler olarak gördüler.

Ebû Bekir ibn el-Arabi, doğuda ru'yeti inkar eden birisiyle^[28] karşılaşarlardan naklederek şu olayı anlatır:

Ahirette Allah'ın görülmesini (yani ru'yetullahı) inkar eden kişiye şöyle bir soru sorulur:

Allah Teala'nın ahirette görüleceğini savunan kimse tekfir edilir mi, edilmez mi?

O bu soruya şöyle cevap verir:

Hayır! Çünkü o akla uygun olmayan bir şeyi savunmuştur. Akla uygun olmayan bir şeyi savunan kimse tekfir edilmez.

İbn el'Arabi der ki:

Onlara göre bizim mertebemiz işte bu. Hevâ ve hevese uymanın neye yol açtığı konusunda insanlar bundan ibret alsınlar. Allah Teala, lütfuyla bizi bundan korusun.

Bizim zamanımızdaki önemli kişilerden birisi bu meselede yanılmış ve haber-i vâhidlerin tamamının zan olduğunu iddia etmiştir. Bir rivayette şöyle denilir: "Zan kişinin ne kötü binitidir." Başka bir rivayette de şöyle denilir: "Zandan sakının, çünkü zan sözün en yalan olanıdır. Bunlar söz konusu kişinin sözlerinden ve yanlışlarından. Allah onu affetsin."^[29]

Fasıl

Bid'atçilerin yöntemlerinden birisi de şudur: Allah ve Rasulü'nün kastettiği şeyi anlamaya yarayan Arapça ilmini bilmedikleri halde Arapça olan Kur'an ve Sünnet hakkında yalan yanlış şeyler uydururlar";^[30] kendi bildikleri şeylerle şeriatın aleyhinde bulunurlar, uydurdukları şeyleri kendilerine din edinirler ve ilimde yeterli seviyede olan kişilere muhalefet ederler. Kendi nefislerine çok güvendikleri ve hiç de öyle olmadıkları halde kendilerini içtihat ve istinbat yapabilecek kişiler olarak gördükleri için böyle bir tavrın içine girerler. Nitekim onlardan birisine^[31] âyeti hakkında sorulunca şöyle demiştir:

Buradaki "sır" sarsar, yani geceleyin öten cırcır böceği demektir, der.

Nazzam'dan^[32] rivayet edildiğine göre o da şöyle demiştir:

Kişi Allah'ın ismini anmaksızın îlâ^[33] yaparsa îla yapmış sayılmaz. Çünkü îlâ, Allah isminden türemiştir. Bazıları da "*Âdem Rabbine başkaldırdı ve yolunu şaşırdı.*"^[34] âyetini tefsir ederken yasaklanmış ağaçtan meyveyi çok fazla yedikleri için Adem'in yolunu şaşırdığını söylerler. Çünkü ayette geçen ve "başkaldırdı, âsi oldu" anlamına gelen (ğavâ) kelimesini Arapların, annesinin sütünü çatlayınca kadar emen ve hatta bu yüzden bazan hayata veda eden deve yavrusunu anlatmak için kullandıkları (ğave'l-fasilü) tâbirine takılarak yorumlarlar.^[35] Halbuki bir insan hakkında bu tâbir kullanılamaz. Bu kelime âyet-i kerimede, başkaldırmak, âsi olmak anlamına gelen "ğayy" mastarındandır. Bunlar "*Andolsun, biz insanlardan ve cinlerden bir çoğunu cehennem için yarattık,*"^[36] âyetini "Biz insanlardan pek çoğunu cehenneme atık, saçtık, dağıttık" şeklinde yorumlarlar. Sanki onlar âyette "ze-ra-e" kelimesindeki hemzeyi görmezler, bu yüzden Arapların "rüzgar bir şeyi saçtı, dağıttı" anlamında

kullandıkları" (zerrathü'r-rîhü" tabirinden yola çıkarlar. Halbuki (zerae) "yarattı" " (zerâ) ise "saçtı" "dağıttı" anlamına gelir. Araplar "hayvan sırtındaki attı" anlamında da " (ezrathu d-dabbetü) derler.

İbn Kuteybe'nin anlattığına göre Bişr el-Muraysi arkadaşlarına: "Allah Teala sizin ihtiyaçlarınızı en güzel şekilde karşıladı" anlamında bir söz söylerken Arapça kurallarına aykırı bir cümle kurdu. Orada bulunan topluluğun buna güldüğünü gören Kasım et-Timar güya Bişr'i savunmak için Arapça bir şiir okudu, fakat aynı kural hatasını kendisi de bu şiiri okurken yaptı. Kâsım'ın okuduğu şiir meâlen şöyle idi:

"Süleymi'yi Allah himaye ediyor. O hiçbir şey vermediği halde Allah onu mahrum bırakmadı."

Bişr el-Muraysi akılcıların reisiydi. Kasım et-Timar ise kelamcılarının reisiydi.

İbn Kuteybe der ki:

Kasım'ın, Bişr'i savunmak için okuduğu şiirdeki hatası Bişr'in hatasından daha da tuhaftır.

Bunlardan bazıları "*Leş, kan ve domuz eti size haram kılındı.*"^[37] âyetinin domuz yağının helâl olduğunun delili olarak ileri sürerler. Bu âyette domuzun sadece eti haram kılınmıştır, başka şeyi haram kılınmamıştır, dolayısıyla bu âyet domuz yağının helâl olduğuna delildir, derler. Bazan bazı âlimler de onların söylediklerini kabul ederler ve domuz yağının sadece icmâ ile haram kılındığını zannederler. Halbuki mesele basittir. Lahm yani et kelimesi hakiki anlamıyla yağ ve başka şeyleri de içine alacak şekilde kullanılır. Tâ ki özel ismiyle anıldığı zaman şahm, yani yağ denilir. Nitekim damar, sınır ve deri de böyledir. Şayet onların dedikleri gibi olsaydı damar, sinir, cild, ilik, beyin gibi özel ismi olan şeylerin hiçbirisi domuzda haram olmazdı. Bu ise domuzu tamamen haram olmaktan çıkarırdı.

Hâricilerin "*Hüküm ancak Allah'ındır.*"^[38] âyetini delil göstererek hakem tayin etmenin gayri meşru olduğunu iddia ederken sinsice bir yol tutuklarını söylemek mümkündür. Çünkü bu âyet-i kerimede hüküm lafzı genel bir anlam ifade edecek şekilde kullanılmıştır. Bu kelimenin özel anlamı olarak kullanıldığı yerler buna dahil edilemezler. Onlar hepsini aynı kategoride gördükleri için şu âyetlerden yüz çevirmişlerdir:

"*Eğer karı-kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin.*"^[39]

"*İçinizden adalet sahibi iki kişi buna hükmeder.*"^[40]

Şayet genel anlam ifade eden lafızlarla özel anlam ifade eden lafızların reddedilemeyeceğine dair olan Arapça kuralı araştırarak bilmiş olsalardı özel hükümleri hemen inkara koşmazlardı ve kendi kendilerine: "Acaba bu genel hüküm başka hükümlerle tahsis edilmiş midir?" diye sorarlardı da sonra onu tevil ederlerdi. Bu konuda başka bir şey daha vardır ki yeri gelince o da zikredilecektir. Arap kelamıyla ilgili cehaletin pek çoğu mecaz konusunda ortaya çıkar ki akli başında olan bir kişi buna razı olmaz. Allah Teala lutf u ihsaniyle bizi cehaletten ve cehaletle amel etmekten korusun.

Buna benzer istidlallerin hiçbir kıymeti yoktur, konuşanların seviyesini düşürür, emsallerine aykırı bir görüş olarak bile kabul edilemez. Bu tür istidlallerle ortaya konulan inanç ve amelle ilgili hükümler bid'atin ta kendisidirler. Çünkü bunlar hevâ ve hevese uyarak Arapça'nın genel-geçer kurallarının dışına çıkmak demektir. Hz. Ömer'den nakledilen şu söz ne kadar doğrudur: Bu Kur'an bir sözdür. Onu yerli yerine koyunuz. Onu hevâ ve hevesinize uydurmayınız. Yani bu kelama kendi anlamlarını veriniz ve anlamlarının dışına çıkarmayınız. Çünkü Kur'an'ı kendi anlamlarının dışına çıkarmak demek onun doğru olan yolundan çıkıp hevâ ve hevese uymak demektir.

Yine Hz. Ömer'den rivayet edilmiştir:

Ben sizin içinizden sadece iki adamın durumundan korkarım: Kur'an'ı yanlış tevil eden adam ve malı kardeşinden kıskanan adam.

el-Hasen'den (r.a) rivayet edilmiştir.

Ona sorulur:

Dilini ve mantığını düzeltmek için Arapça öğrenen adam hakkında ne dersin?

Şöyle cevap verir:

Evet öğrensin. Çünkü bir adam ki Kur'an'ı okur da yanlış manalara çekerse helak olur.

Yine ondan rivayet edilmiştir:

Kur'an'ı yanlış tevil eden acemler (Arap olmayanlar) sizi helake sürüklediler.^[41]

Fasıl

Bid'atçilerin yöntemlerinden bir diğeri, onların apaçık esaslardan ayrılıp, akılların değişik şekillerde anlayabileceği müteşabihlere sapmalarıdır. Müteşabihlerin teviline sarılmak -Allah Teala'nın Kitabında da haber verdiği gibi- Hristiyanların teslisi savunmalarındaki hallerine bir işarettir. Sözkonusu duruma Allah Teala şöyle işaret etmektedir:

"*Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu tevil etmek için ondaki müteşabih âyetlerin peşine düşerler.*" Alimler bilirler ki kendisinde bir kapalılık bulunan delil, manası anlaşılınca ve ondan neyin kastedildiği ortaya çıkınca kadar gerçekte bir delil değildir. Bunda kati bir asıla da aykırılığın olmaması şarttır. Mücmel veya müşterek oluşu, ya da teşbihin zuhuru gibi kafî bir delille çelişmesi sebebiyle manası tam olarak ortaya çıkmazsa o bir delil olamaz. Çünkü delilin hakikati, bizzat kendisinin apaçık olması, başkasına da delâlet etmesi/onu açıklamasıdır. Böyle olmazsa başka bir delile ihtiyaç duyulur. Bir delil kendisinin sahih olmadığına delâlet ederse delil olmaması daha uygundur.

Cüz'i ferlerin, külli asıllara aykırı olması mümkün değildir. Çünkü cüz'i ferler şayet amel etmeyi gerektirmiyorlarsa, tavakkuf mahallindedirler (yani herhangi bir işleme tabi tutulmazlar, delilinin araştırılmasına o anda gerek yoktur.) Şayet ameli gerektirirlerse, doğru olan müracaat etmektir. Asıllar, cüziyyatı da içine alır, külliyyatı da içine alır. Kim asla dönmezse/delile müracaat etmezse haddi aşmış olur ve yerilme hükmüne dahil olur. Çünkü şüpheli şeylere tâbi olan kişi verilmiştir. O halde müteşabihlere delil olarak nasıl güvenilir? Veya onların üzerine bir hüküm nasıl bina edilebilir? Müteşabihler gerçekte bir delil olmadığına göre, onların peşinden gitmeyi bid'at olarak kabul etmek hakdır/doğrudur.

Bunun İslam ümmeti içindeki örneği -her türlü noksanlıktan münezzehe olan- Rab Teala'nın göz, el, ayak ve yüz gibi organlarının varlığını ve O'na cihet/yön isnadını kabul eden Zâhiriyye mezhebidir.^[42] Bunun örneklerinden bir diğeri bir cemaatin müteşabihe tutunarak Kur'an'ın mahluk olduğunu iddia etmesidir. Onlar müteşabihe iki yönden tutunurlar: İddialarınca hem akli hem de nakli delileri vardır. .

Akli delilleri şudur: Kelam sıfatı da diğer sıfatlar cümlesindedir. Allah Teala'nın zâtına ait sıfatlarının olduğunu söylemek, onun bu sıfatlarından mürekkep olduğunu söylemek demektir. Bu ise muhaldir/imkansızdır. Çünkü o mutlak olarak birdir/tekdir. Bu sebeple kendisiyle birlikte var olan kelâm ile mütekellim olması mümkün değildir. Nitekim kendisiyle birlikte var olan kudret ile de Kadir değildir. Veya kendisi ile birlikte var olan ilimle de âlim değildir. Diğer sıfatlar için de durum böyledir.

Ayrıca kelam, ancak ses ve harflerle anlaşılabilir. Bunların hepsi sonradan var olan şeylerin sıfatlarıdır. Allah Teala bunlardan münezzehtir. Görüşlerini böyle bir temele oturtuktan sonra da "Ve Allah Musa ile gerçekten konuştu."^[43] âyetini ve benzeri âyetleri tevile yeltenirler.

Nakli yönden ise görüşlerini şöyle savunurlar: Âyet-i kerime'de "*Allah her şeyin yaratıcısıdır.*"^[44] buyurulmaktadır. Kur'an, ya şeydir veya şey değildir. Şey değilse yok hükmündedir. Halbuki Kur'an sabittir/vardır. Bu bir paradokstur. Kur'an şey ise âyetin kapsamına girer. O halde o da mahluktur. el-Muraysi de Abdulaziz el-Mekki'ye karşı bununla delil getirdi.^[45]

Bu iki şüphe, müteşabihata tutunmak demektir. Çünkü onlar yaratıcıyı yaratılana kıyas ettiler. Bunun ötesini düşünemediler. Bu sebeple hitabın anlamlarını ve akılların kaidelerini terk ettiler.

Akılların kaidelerini terk etmeleri şöyle oldu: Onlar şu âyet.-i kerimeyi iyi düşünmediler:

"O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O işitendir, görendir."^[46]

Bu âyet hem akli delildir, hem de nakli delildir. Çünkü her hangi bir yönden mahlûka benzeyen mahluk gibidir, çünkü bir şey için gereken şey, onun benzen için de gerekir. Bu âyet-i kerime yaratan-yaratılan benzerliğini redde bir delil olduğu gibi onlar için de delil olur. (Çünkü onlar tenzih konusunda mahlukata yaptıkları muameleyi Allah'a karşı da yaptılar ve bu sebeple Allah'ın zâtının birtakım sıfatlarla nitelendirilmesinin terkibi gerektireceğini zannettiler. (Âyet ise bunun söz konusu olmadığına çünkü onun yaratıklara benzemediğine işaret ediyor.)

Hitabın anlamlarını terk etmelerine gelince o da şudur: Araplar Allah Teala'nın âyetlerindeki "es-Semiul-Basir" "es-Semiul-Alim" veya "el-Kadir" gibi kelimelerden ancak işitmesi, görmesi ve kudreti olan ve bu sıfatları taşıyan birisini anlar. Bu lafızları, Kur'an'ın kendileriyle indirdiği hakiki anlamlarından dışarı çıkarmak demek, ümmü'l-Kitab'ın, yani muhkemlerin dışına çıkıp gereksiz yere müteşabihlerin peşine takılmak demektir. Onlar bu sıfatları reddederler, onun yerine el-âlimiyyet (âlimlik), el-Kâdiriyyet (kâdirlik) gibi halleri neyi zorunlu görüyorlarsa (ki onlar terkibi zorunlu görüyorlar) âlimiyyet ve kâdiriyyette de aynı şeyi zorunlu görmeleri gerekir, (yani ilim ve kudret terkibe sebep oluyorsa, âlimiyyet ve kâdiriyyet de terkibe sebep olur. Çünkü bu sıfatlar ya vardır -ki o zaman terkibi gerektirir- veya yoktur ki o zaman da her yönüyle yoktur, (yani ilim yoksa âlimlik de yoktur vs.)

Kelamın ses ve harflerden oluşması meselesine gelince bu, kelâmı nefsi kavramını iyi anlamaya dayanır. Bu mesele usûl kitaplarında da anlatılmıştır.^[47]

Nakli delillerle ilgili şüpheye gelince sanki onların nazardaki bu şüphe de (akıl) bir sonucudur. Çünkü onlara göre akıllar itimat edilen bir umdedir. Fakat yukarıda geçtiği gibi bu delil ile (?..) onlara lazım gelir.* Çünkü "Allah her şeyin yaratıcısıdır." âyeti ya genel bir anlam ifade eder ve hiçbir şey bu genel anlamın dışına çıkamaz. Veya genel bir anlam ifade etmez. Şayet genel bir anlam ifade ediyorsa onun sınırlandırılması ya hiçbir delile dayanmaksızın yapılır -ki bu bir kafadan hüküm vermedir- veya bu sınırlandırma bir delil ile yapılır. Varsa bir delil, gösterir ki üzerinden düşünelim. Sözü ona getirirlerse bunun bir benzeri irade (sıfatında) da, eğer kabul ederlerse diğer sıfatlarda da veya inkar ederlerse âlimlik, kâdirlik gibi hallerde de vardır. Onlarda söylenecek söz duruma ve şartlara göre değişir.

Meseleye uygun daha başka deliller de vardır. Bu deliller de bu mezhebin bid'at olduğunu ve şeriatın kurallarına ters düştüğünü zorunlu kılıyor.

Bu konuda ortaya konulan en ilginç şeylerden birisi de Mes'ûdi'nin anlattığı ve el-Âcurri'nin Kitabı'ş-Şeria'da Mes'ûdi'nin anlattığından daha geniş bir şekilde zikrettiği şeydir. Bu anlatılacak şeyde lafızlar bazı düzeltmelerle birlikte Mes'ûdi'ye aittir. Mes'ûdi dedi ki:

Salih ibn Ali el-Hâşimî^[48] anlattı ve dedi ki:

Günlerden bir gün zulüm ve haksızlıkları görüşmek için halife el-Muhtedi'nin^[49] huzurunda buldum. Benim de hoşuma gidecek şekilde onun kendisine yapılan şikayetleri kolayca çözüme kavuşturduğunu ve o konulardaki

mektuplarının bölgelere ulaştığını gördüm. O haberleri incelediği zaman ben kendisini göz ucuyla izliyordum. Bakışını bana çevirdiği zaman hemen gözlerimi indirdim. Sanki o içimden geçenleri bilmmişti. Bana dedi ki: Ey Sâlih! içinde anlatmak istediğin şeyler olduğunu zannediyorum. Dedim ki:

Evet, ey Mü'minlerin Emiri.

Oturumunu bitirince bana oradan ayrılmamamı emretti ve kalktı (gitti). Ben uzun bir süre oturdum. Nihayet o namaz hasırının üzerindeyken yanma gittim. Bana dedi ki:

Ey Salih! İçinden geçenleri bana söyler misin, yoksa ben mi sana söyleyeyim? Dedim ki:

Tabii ki Mü'minlerin Emiri söylerse daha güzel olur. Dedi ki:

Sanki ben senin bizim meclisimizde bulunmaktan hoşlandığını hissediyor gibiyim. Dedim ki:

Ey bizim halifemizin halifesi! Bir de babanızın savunduğu Kur'an'ın mahluk olduğu fikrini savunmamış olsaydınız. Dedi ki:

Ben kısa bir süre o fikri kabul ettim. Nihayet, el-Vâsık'ın huzuruna Şam'ın "Ezine" bölgesinden fıkıh ve hadis ehlinden eli kolu bağlı ak saçlı bir şeyh getirildi. Korkusuzca selam verdi. Dua etti ve veciz bir dua yaptı. Bunun üzerine el-Vâsık'ın^[50] bakışlarında adamın bu halinden dolayı bir utanma ve adama karşı bir acıma duygusu gördüm. el-Vâsık dedi ki:

Ya Şeyh! Ebû Abdillâh Ahmed ibn Ebi Duâd'ın^[51] sana soracağı sorulara cevap ver. Şeyh dedi ki:

Ey Mü'minlerin Emiri, Ebû Abdillâh Ahmed bu tartışmada küçük düşer, zayıf ve yetersiz kalır. el-Vâsık'ta acıma duygusu gidip yerine öfkenin hâkim olduğunu gördüm. Şeyhe dedi ki:

Demek Ebû Abdillâh seninle tartışırken küçük düşer, zayıf ve yetersiz kalır, öyle mi? Şeyh dedi ki:

Kafana takma ya Emir a'l-Müminin, sen benim onunla konuşmama izin veriyor musun? el-Vasık şeyhe dedi ki: Sana izin verdim.

Şeyh Ebû Abdillâh Ahmed'e doğru döndü ve dedi ki:

Ey Ahmed, sen insanları neye davet ettin? Ahmed dedi ki:

Ben onları Kur'an'ın mahluk olduğu görüşüne davet ettim. Şeyh ona dedi ki:

Senin, insanları kabule çağırдыңın bu Kur'an'ın mahluk olduğu görüşü dine dahil olan bir şey midir ki din sadece bu görüşle birlikte tamam olsun? Ahmed dedi ki:

Evet, dine dâhildir. Şeyh dedi ki:

Rasulullah (s.a) de insanları bu görüşe çağırdı mı, yoksa onları kendi hallerine mi bıraktı? Ahmed dedi ki:

Hayır, çağırmadı. Şeyh dedi ki:

Rasûlullah (s.a) bu görüşü biliyor muydu, yoksa bilmiyor muydu? Ahmed dedi ki:

Biliyordu. Şeyh dedi ki:

O halde sen, Rasulullah'ın insanları davet etmediği ve kendi hallerine bıraktığı şeye niçin çağırıyorsun?

Ahmed sustu, cevap veremedi. Bunun üzerine şeyh dedi ki:

Ya Emiral-Mü'minin işte bu birincisidir. Sonra Şeyh, Ebû Abdillâh Ahmed'e şöyle dedi:

Söyle bana Ey Ahmed! Allah Teala yüce Kitabında: "*Bugün size dininizi tamamladım.*" buyurdu. Sen ise dinin ancak Kur'an'ın mahluk olduğunun söylemenle tamam olacağını iddia ettin. Bu dinin tam ve eksiksiz olduğunu "söylerken Allah Teala mı doğru söyledi, yoksa sen eksiklik bulurken mi doğru söyledin? Ahmed yine sustu ve cevap vermedi. Şeyh bunun üzerine dedi ki:

Ya Emiral Mü'minin işte bu da ikincisidir. Bir müddet sonra şeyh dedi ki:

Söyle bana ey Ahmed! Allah Teala:

"Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun."^[52] buyurdu.

Senin insanları çağırдыңın söz, Rasulullah'ın ümmetine tebliğ ettiği şeylerin içinde var mıydı, yok, muydu?

Ahmed yine sustu, cevap vermedi. Bunun üzerine Şeyh dedi ki:

Yâ Emiru'l-Müminin işte bu da üçüncüsüdür. Bir müddet sonra şeyh dedi ki:

Söyle bana ey Ahmed! Senin insanları çağırдыңın sözünü Rasulullah (s.a) bilince onların buna uymalarına engel olur muydu, yoksa engel olmaz mıydı? Ahmed dedi ki:

Engel olurdu. Şeyh dedi ki:

Ebu Bekir de engel olur muydu? Ömer de engel olur muydu? Osman da, Ali de engel olur muydu? Ahmed dedi ki:

Evet. Şeyh el-Vâsık'a döndü ve dedi ki:

Ey Müminlerin Emiri! Rasûlullah'ın ve ashabının engellediğini biz engellemeyeceksek Allah bizi bu duruma düşürmesin. el-Vâsık dedi ki:

Evet, Rasulullah'ın ve ashabının engellediğini biz engellemeyeceksek Allah bizi o duruma düşürmesin. Sonra el-Vasık dedi ki:

Bu adamın bağlarını çözün. Bağları çözüldüncə şeyh onları almak için kendine doğru çekti ve çok uğraştı. Bunun üzerine el-Vâsık dedi ki:

Bırakın onu, alsın. Sonra dedi ki:

Ben bu ipleri almaya karar vermişim. Aldığım zaman ellerimin ve kefenimin onunla bağlanmasını vasiyet edecektim. Sonra da şöyle diyecektim: Ya Rabbi, beni haksız yere niçin bağladığını ve ailemi benim yüzümden

korkuttuğunu şu kuluna sor! Bunun üzerine el-Vâsık, şeyh ve hazır bulunanlar ağladılar. Sonra el-Vasık ona dedi ki:

Ya Şeyh, ne olur beni tezkiye et, (Beni bu işten sorumlu tutma). Şeyh dedi ki:

Ey Müminlerin Emiri! Ben zaten Rasulullah'a (s.a) hürmeten ve senin ona olan yakınlığına hürmeten evimden çıkar çıkmaz seni tezkiye ettim. Bunun üzerine el-Vâsık'ın yüzü güldü ve sevindi. Sonra ona dedi ki:

Benim yanımda kal, seninle samimi dost olayım. Şeyh, el-Vâsık'a dedi ki:

Benim o körfezde yaşamam daha hayırlıdır. Ben yaşlı bir adamım. Muhtacım. el-Vâsık dedi ki:

Aklına ne geliyorsa benden iste. Şeyh dedi ki:

Emirul'Mü'mininin beni şu zâlim ibn Ebi Duâd'ın çıkardığı yere geri dönmem için izin vermesini istiyorum, el-Vâsık dedi ki:

Sana izin verdim. el-Vâsık, şeyhe bir hediye verilmesini emretti, fakat şeyh onu da kabul etmedi. Halife el-Mühtedi dedi ki:

Ben o andan itibaren o görüşten vazgeçtim. Öyle zannediyorum ki el-Vâsık da bu görüşten vazgeçti. ^[53]

Bu hikayeyi iyi düşünün! bunda akıl sahipleri için ibret vardır. Gör bak, Allah'ın Kitabı ve Peygamber'inin (s.a) sünnetiyle karşı tarafa nasıl cevap veriliyor ve nasıl susturuluyor.

Bu bölümdeki yanlışlığın ekseni sadece tek bir kelimenin üzerinde dönüp dolaşmaktadır, o da şeriatın maksatlarını bilmemek ve onun parçalarını biraraya getirememektir. Uzman ilim adamlarına göre şeri deliller ancak bir bütün olarak değerlendirilirler. Onların hem külli olanları vardır, hem de o küllilerden çıkartılan cüziller vardır. Hem genel anlam ifade edenleri vardır, hem de onların içinden çıkartılan özel anlamlılar vardır. Hem mutlak olanları vardır, hem de onların mukayyetleri vardır, hem mücmel/kapalı olanları vardır hem de müfesserleri/açıklanmış olanları vardır. Bir hüküm çıkartılırken bunların hepsi birden gözönünde bulundurulur. Bunun benzeri, sağlam ve düzgün bir insanın benzerinden başka bir şey değildir. Nitekim isimlendirilebilecek duruma gelmedikçe insana da insan denmez. Tek başına eline, ayağına başına ve diline insan denilmez. Bilakis bütün bu organlarıyla birlikte insan diye isimlendirilir. Şeriat de böyledir. Gerçek manada bir hüküm istinbatının yapılabilmesi -hangi delili olursa olsun, şeriatın tek bir delilinin değil- ancak bütün delillerinin gözönünde bulundurulmasıyla mümkündür. İlk bakışta o tek bir delil bir şey ifade ediyor gibi görünse de bu hakiki değil zannidir. Mesela ele, insan denilmesi hakikat değil bir zandır/kuruntudur. Çünkü bilirsin ki o insan değil, insanın elidir, insan olması muhaldir.

İlimde uzman kişiler de şeriatı bir bütün olarak tasavvur ederler. Tıpkı bir insanın organları gibi bu bütünün parçaları birbirine hizmet ederler. Faydalı bir tasavvurda/değerlendirmede bulunacaksın bu böyledir.

Müteşabihlere uyanlar ise herhangi bir delile üzerinde düşünmeden ve değerlendirme yapmadan hemen yapışrlar. Onların yapıştıkları delile külli veya cüz'i olarak muhalif başka şeyler bulursa bile onları dikkate almazlar. Sanki tek bir parçanın şer'i hükümlerin anlaşılmasında gerçek hükmü vermediğini bilmezden gelirler. Şeriatı bir bütün halinde dikkate almayıp tek bir delile uyan kimse müteşabihe uyan kimse demektir. Müteşabihe ise Allah'ın da şahitlik ettiği gibi sadece kalbinde eğrilik olan kimse uyar. "Allah'dan başka doğru sözlü kim vardır?"^[54]

Fasıl

Bu noktada biz şöyle deriz:

Delillerin mukayyetlerini dikkate almaksızın mutlak olanlarını almak, herhangi bir tahsis edicisinin olup olmadığını düşünmeksizin umumi/genel anlamda olanlarını almak veya bunların tersini yapmak da müteşabihata tâbi olmak demektir. Çünkü böyle bir durumda mukayyet olan bir nas, herhangi bir delile dayanmaksızın rey ile/kafadan mutlak hale getirilmiş olur ve yine özel anlamlı olan bir nas yine rey ile genel anlamlı bir nas haline getirilmiş olur. Bu yol, körün taş atması ve delilde hevâ ve hevese uymak demektir. Mukayyet olduğu belirlenmiş bir mutlak, takyit edilmediği zaman kapalıdır/şüphelidir. Takyit edildiği zaman açık hale gelir. Nitekim mukayyedi mutlak hale getirmek de bu mukayyette delilsiz olarak nassa aykırı bir görüş beyan etmek demektir.

Birinci örnek şudur: Şeriatın mükelleflerden talebi mutlak ve geneldir. Hitabı doğrudan ortadan kaldıran özrün dışında hiçbir özür bu talebi ortadan kaldıramaz. Hitabı doğrudan kaldıran özür ise aklın zevalidir/gitmesidir. Bir mükellef dini yönden hangi fazilet mertebesine ulaşırsa ulaşsın ölünceye kadar onun üzerinde teklif devam eder/sorumluluğu düşmez. Hiç kimse dinde Rasulullah (s.a) ve onun ashabının ulaştığı mertebe gibi bir mertebeye ulaşamaz. Zerre miktarı da olsa onlardan bir yükümlülük düşmemiştir. Ancak tek tek şahıslara nisbetle güç yetiremeyecekleri yükümlülükler düşmüştür. Mesela kronik hastalardan cihada katılmaları istenmemiştir. Buna benzer sebeplerle bâzı yükümlülükler kaldırılmıştır.

İbâhilerin dediği gibi kim, dinde belli bir mertebeye ulaşmak, yükümlülüğü düşürebilir iddiasında bulunursa onun bu sözü dinden çıkarıcı bir bid'at olur.

Bid'atçilerin iddialarından birisi de sahih hadislerin Kur'an'la çeliştiği veya birbirleriyle çeliştiği veya manalarının yanlış olduğu ya da akla aykırı olduğu iddiasıdır. ^[55] Nitekim Rasulullah'ın birbiriyle davalı iki kişiye söylediği şu söz hakkında da aynı iddiada bulundular:

"Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, ikinizin arasında Allah'ın Kitabı ile hükmedeceğim: Verdiğin câriye ve yüz koyun sana geri verilecektir. Oğluna yüz değnek ve bir yıl da sürgün cezası uygulanacaktır, kadın da recmedilecektir.

Sonra Enis'e şöyle dedi.

Ey Enis! Haydi bu adamın hanımına git, eğer zinayı itiraf ederse recm et!

Sabahleyin ona gitti kadın da itiraf etti ve o da onu recmetti.^[56]

Bid'atçiler dediler ki bu rivayet Allah'ın Kitabına aykırıdır. Çünkü hadis, recm ve sürgün cezasına hükmetti. Halbuki recm de sürgün de Allah'ın Kitabında zikredilmedi. Şayet hadis bâtil ise, biz de onu kastediyoruz. Şayet bu hadis gerçek ise o zaman da recm ve sürgün ilavesiyle Allah'ın Kitabına aykırıdır.

İşte böyle bir iddiada bulunmak, müteşabihe uymak demektir. Çünkü Arap lisanında ve şeriatte kitap kelimesi çeşitli anlamlarda kullanılır. Bu anlamlardan birisi de hüküm ve farzdır. Meselâ "Kitaballahu aleyküm" (Nisa:24) âyeti "Bunlar, Allah'ın üzerinize farz kıldığı hükümlerdir." anlamına gelir. Ayrıca (ketebe) kelimesi farz kıldı ve hükmetti anlamına gelir. Nitekim "Oruç size farz kılındı." (Bakara: 183) ve "Rabbimiz! Bize savaşı niçin farz kıldın, dediler" (Nisa: 77) âyetinde bu anlamda kullanılmıştır. O halde Rasulullah (s.a) de yukarıdaki hadisi şerifte "sizin aranızda Allah'ın kitabıyla hükmedeceğim" derken "Allah'ın bizim için şeriat kıldığı hükmüyle hükmedeceğim" demek istemiştir. Nitekim kitap kelimesi Kur'an için de kullanılır. Kitap kelimesini herhangi bir delil olmaksızın sadece tek bir manaya tahsis etmek delillerin müteşabih olanlarına uymak demektir.

Bir hadiste: "Benim ümmetim yağmur gibidir; öncesi mi, sonrası mı daha hayırlıdır bilinmez."

Dediler ki:

Bu ümmetin özellikle öncesinin sonrasından daha faziletli olduğu veya bunun tersi sabit değildir. Sonra bir de şöyle bir hadis nakledilir:

"Şüphesiz İslam garip başladı, sonunda yine başlangıçtaki gibi garip olacaktır. Ne mutlu gariplere!"

Bu hadis ise öncekilerin ve sonrakilerin ortadakilerden daha faziletli olmalarını gerektirir. Sonra bir de şöyle bir hadis nakledilir:

"En hayırlı nesil benim içinde bulunduğum nesildir. Sonra onları izleyenler, sonra da onları izleyenlerdir."

Bu hadise göre ise en hayırlı nesil mutlak olarak ilk nesildir.

Bu bid'atçiler dediler ki:

Bu bir çelişkidir. Halbuki onlar yalan söylediler; burada ne bir çelişki ne de bir ihtilaf vardır.

Bunun izahı şudur: Şer'i deliller arasında ilk bakışta bir çelişki ortaya çıktığı zaman, bunların arasını uzlaştırmak ya asla mümkün değildir veya mümkündür. Uzlaştırma mümkün değilse bu varsayım ya kafi bir delil ile zanni bir delil arasında söz konusu olur veya iki zanni delil arasında söz konusu olur. İki kafi delil arasındaki bir çelişkiye gelince, şeriatte böyle bir şey vâki olmamıştır, olması da mümkün değildir. Çünkü kafi olan iki şeyin birbiriyle çelişmesi muhaldir/imkansızdır. Şayet çelişki, kafi ile zanni arasında vâki olursa zanni delil bâtildir/geçersizdir. Çelişki iki zanni arasında vâki olursa burada âlimlerin tercih hakkı vardır. Tercih edilenle amel edilmelidir. Uzlaştırma imkanı varsa âlimler uzlaşma yönünün işletilmesinde ittifak etmişlerdir. Uzlaşma yönü zayıf bile olsa âlimlere göre onları uzlaştırmak daha evlâdır. Delillerin îmalı/ çalıştırılması, bir kısmının ihmalden daha hayırlıdır. Bu bid'atçılar bu esasa/prensibe ya cehaletlerinden dolayı veya inatlarından dolayı dikkat etmiyorlar.

Böyle bir prensib sabit olduğuna göre, "En hayırlı nesil, benim neslimdir" hadisi bu konuda asıldır/temeldir.

Çünkü bizden hiç kimse sahabe derecesine ulaşamaz. Allah hepsinden razı olsun. Onların dışındakiler ise zamana, duruma veya bazı şartlara göre tevili muhtemeldir,

"Ne mutlu gariplere" hadisine gelince, bunda işaret edilen kimselerin faziletine dair herhangi bir hüküm yoktur. Bilakis onların iyi bir mükafata nail olacaklarının delili vardır. Bu mükafaat sahibinin mükafaatı gibi de olabilir. Onun altında da olabilir veya üstünde de olabilir. Hadiste buna dair bir delil yoktur. O halde bunu aslın muhkemliğine hamletmek gerekir. Bunda anlaşılmayan bir yön yoktur, (yani sahabe neslinin en hayırlı nesil olduğu yine sabittir/değişmez)

Onlar şu iki hadis arasında da çelişki olduğunu iddia ederler.

"Beni Yunus ibn Metta'ya üstün görmeyiniz, benimle diğer peygamberler arasında seçim yapmayınız."

Diğer hadis ise şudur:

"Ben Ademoğlunun efendisiyim. Ama ben bununla övünmem."

Bu iki hadisin arasını uzlaştırmak gayet kolaydır.^[57]

Onlar şu hadisin başı ile sonu arasında da bir çelişki olduğunu iddia ederler:

"Sizden biriniz uykusundan uyandığı zaman elini üç defa yıkamadıkça su kabına batırmasın. Çünkü elinin nerede gecelediğini bilmez."

Şayet bu hadisin sonundaki "elinin nerede gecelediğini bilmez:" cümlesi olmasaydı hadis sahih olurdu. Çünkü elinin nerede gecelediğini bilmeyenimiz yoktur. En kötü ihtimalle uyurken elini avret mahalline dokunmuş olabilir. Şayet bir adam elini - uyanırken avret mahalline değdirmiş olsa elini yıkaması kendisinden istenmez. O halde elini avret mahalline değip değmediğini bilmediği halde elini yıkaması nasıl istenir?

Bu itiraz da önceki türden bir itirazdır. Çünkü uyuyan kimse avret mahalline dokunabilir ve uykudan önce istincanm yapılmaması sebebiyle oradan eline bir şey bulaşabilir. Böyle bir şey şayet uyanırken olsa elini

dokunsa ve necaset bulaştığını bilse, suyu kirletmemesi için kaba elini daldırmadan önce ellerini yıkar. Bu şekilde meseleyi anlamak imkanı olduğu zaman herhangi bir itiraz yöneltilemez. Bu fasılda zikredilen şeylerin hepsi yerilmiş rey ile hadisleri düşürmeye yönelik çabalardır. Bunun sonradan uydurulan bid'atlardan olduğuna dair daha önce deliller arz edilmişti.^[58]

Fasıl

Bid'atçıların yöntemlerinden bir diğeri delillerin anlamlarını çarpıtmaktır. Mesela delil bir illet üzere olur, onu bu illetten alır, başka bir yöne çeker ve bunu yaparken de ikisinin aynı şey olduğu zannını uyandırarak yapar. Allah korusun bu, kelimelerin manalarını çarpıtmanın en sinsi yollarından birisidir. İslamı diliyle ikrar eden ve kelimelerin anlamlarının çarpıtılmasını kötileyen bir kimsenin böyle bir şeye açıkça tevessül etmesi mümkün değildir. Ancak karşılaştığı bir benzerlikle veya kendisini haktan alıkoyacak bir cehaletle ya da delili kaynağından almasını engelleyen neva ve hevesle birlikte böyle bir şeye yönelebilir. Bu sebeple de bid'atçı olur. Bunun açıklaması şudur: Şer'i delil mesela ibadetlerle ilgili genel bir emri gerektirdiği zaman mükellef de bu emri, Allah'ı zikretmek, dua etmek, bol bol nafile ibadetler yapmak gibi şeylerle yerine getirir. Şâri tarafından bu konuda geniş bir alanın bırakıldığı bilinen şeylerdendir. Mükellefin bu bilgisini delil iki yönden destekler. Manası yönünden ve selefi sâlihın ameli yönünden. Şayet mükellef bu konuda özel bir keyfiyet veya özel bir zaman veya özel bir mekan ihdas ederse veya bu emri özel bir ibadetle bağlantılı olarak ifa ederse, bunu da ortada hiçbir delil olmaksızın kendi uydurduğu keyfiyet, zaman veya mekanın, şeriatın maksadı olduğunu tahayyül edecek şekilde yaparsa istidlal edilen bu mananın delille hiçbir ilişkisi kalmamış olur.

Şeriat mesela Allah'ı zikretmeyi teşvik edince, kimileri tek bir ağızdan, sesli bir şekilde veya diğer vakitlerin içinden ayrılmış belli bir vakitte Allah'ı zikretmek üzere toplanmayı bir alışkanlık haline getirirlerse, Şâriin teşvikinde zikrin böyle belli vakitlere ve keyfiyete tahsisine delalet eden bir delil yoktur, bilakis onun zıddına delil vardır. Çünkü Şer'an zorunlu olmayan şeyleri, özellikle mescitler gibi insanların toplandıkları yerlerde ona uyacak kişilerle birlikte alışkanlık haline getirmek, onun şeriatın bir emriymiş gibi algılanması sonucunu doğurur. Çünkü dinen zorunlu olmayan şeyler gösteri şekline dönüştürülürse, ezan, bayram namazları, yağmur duası namazı, güneş tutulması namazı gibi -ki farziyet manası anlaşılmadığı zaman bunlardan şüphesiz sünnet olanlar da vardır. Rasulullah'ın (s.a) mescitlerde icra ettiği dini şairler gibi mescitlerde icra edilirse böyle bir şeyin kendisiyle istidlal edilen delilin kapsam alanına girmeyeceği gayet açıktır. Aslında meşru olan bir şey böyle bir uygulamayla bu yönden bid'at haline gelmiş olur.

Bu sebeple selefi salih bu şeyleri kendileri için bir zorunluluk haline getirmemişlerdir, amel etmeyi tamamen terk etmemişlerdir. Halbuki kurallar gereği bunlar meşru olmuş olsaydı bunları yapmaya en layık ve ehil kimseler yine onlar olurdu. Çünkü şeriat zikri pek çok yerde teşvik etmiştir. Hatta o kadar ki ibadetlerden hiçbirinin artırılması, zikrin artırılmasının talep edilmesi ölçüsünde talep edilmemiştir. Nitekim şu âyetler bunun örneğidir:

"Ey inananlar! Allah'ı çokça zikredin."^[59]

"Allah'ı çokça zikredin! umulur ki kurtuluşa erersiniz."^[60]

Bunun bir örneği de duadır. Çünkü o da Allah'ı zikretmektir. Bununla beraber selefi sâlih duanın belli bir keyfiyeti üzerinde ısrar etmemişler ve sanki ibadetin bu vakitlere tahsis edildiği zannını verecek şekilde onu özel vakitlerle sınırlandırmamışlardır. Ancak sabahın erken saatlerinde ve akşamın geç saatlerinde yapılan dualar gibi delilin belirledikleri bunun dışındadır. Bayramlarda ve benzeri zamanlarda yapılan zikirler gibi Şâriin açıktan yapılmasını teşvik ettiği zikir ve duaların dışındakileri onlar açıktan yapmazlardı. Bunların dışındaki zikir ve dualara kimseye belli etmeden gizli gizli devam ederlerdi. Bu sebepledir ki ashab-ı kiram (Hayber'e gazaya giderken bir vadiye eriştiklerinde) yüksek sesle tekbir getirdikleri zaman Rasulullah (s.a) onlara: *"Nefesinize acıyınız! Çünkü siz ne sağırı çağırıyorsunuz, ne de ğâibe sesleniyorsunuz."* buyurmuştu. Onlar topluluklar içinde açıktan zikir yapmazlardı.

Bu esasa muhalefet eden öncelikle delilin mutlaklığına/genel anlamı oluşuna muhalefet etmiş olur. Çünkü o, bu muhalefetiyle delilin mutlaklığını kendi rey ile takyit etmiş olmaktadır ve şeriatı kendisinden daha iyi bilen salih selefe/ashaba muhalefet etmektedir. Hatta Rasulullah (s.a) bir şeyi yapmayı çok arzu ettiği halde insanlar da yaparlar da üzerlerine farz olur korkusuyla onu terk ederdi.

"el-Muvâfakât" isimli kitabın bir bölümünde^[61] bundan bir cümle vardır. Bu, ayakların kaydığı yerdir. Lafzın mutlaklığının onun delâlet alanı içine girebilen her şeyin cevazını ifade ettiği zannedilebilir. Halbuki özellikle ibadetlerde böyle değildir. Çünkü ibadetler Rasulullah'dan (s.a) ve selefi sâlihten nasıl öğrenilmişse o şekle göre eda edilirler (ibadetlerle ilgili mutlak şer'i lafızlar Rasulullah'tan ve selefi sâlihten telakki edilmişlerine uygun olarak yorumlanırlar.) Mesela namazlar ve onun gibi diğer ibadetler böyledir. Bunlar inşaallah bu kitabın mürsel maslahatlar bölümünde de zikredildiği gibi rükünlerinde, tertiplerinde, zamanlarında, keyfiyetlerinde ve miktarlarında akim kavrama alanlarından uzak olarak konulmuşlardır. Bu sebeple ibadetler reye ve istihsan alanı içine girmezler. Bu, mutlak olarak böyledir. Çünkü ibadetlerin konularını sebebiyle rey, reddedilmiş şeyler gibidir. Çünkü akıllar, ibadetlerin anlamlarını tafsil üzere kavrayamazlar.

Bu sebeple Mâlik ibn Enes gibi âlimler ibadetlerde kıyası devamlı terk etmişlerdir. O, reyî fazlasiyle bir kenara atmış ve ibadet konularında kıyas neveleriyle amel etmemiştir. Sadece mecbur kaldığı zaman nefyü'l-fârik kıyasını^[62] işletmiştir. Aralarında farklılık da olsa onun dışındaki diğer âlimler de ibadetlerde hep naslara ve

nakledilen şeylere tâbi olurlardı. İbadetlerin dışındaki konularda ise durum bundan farklı idi. Onlarda duruma göre kıyası da işletirlerdi. Mutlak bir durum yoktu. İbadetlerin dışındaki şeylerde insan genel manada mutlak bir emre muhatap olduğu zaman herhangi bir tahsis edici o mutlak emirdeki genişlik mefhumuna muhalif gibi bir anlam ifade eder. Şayet mutlak emirden genişlik anlamı anlaşılmazsa mutlaka nakledilen şeyle birlikte kalmak, onun dışına çıkmamak esasına dayanmak gerekir. Çünkü biz onun dışına çıkarsak -el-Muvafakat kitabında^[63] işaret edilen iki yola göre- ibadetin bu şekil üzere meşru kılındığında şüpheye düşmüş oluruz. O halde ibadetlerde ilave ve noksan yapmaksızın nakledilen şey ne ise ona bağlı kalmak zorunluluğu vardır.

Sonra nakilden genişliği anladığımız zaman bir başka şeye daha dikkat etmemiz gerekir ki o da şudur: Amelin başka zamanda değil de belli bir zamanda, başka yerde değil de belli bir yerde veya başka şekilde değil de belli bir şekilde yapılacağı izlenimini uyandırmayacak şekilde eda edilmesidir. Veya hükmün müstehaplıktan - mesela- sünnet ya da farzlığa intikal ettiği izlenimini uyandırmayacak şekilde edâ edilmesidir. Çünkü o amelin mescitlerde veya insanların toplandığı yerlerde ya da benzeri yerlerde sürekli yapılması onun sünnet veya farz olduğu izlenimini verebilir. Hatta o izlenimi verebilir değil o izlenimi mutlaka verir.

Görmüyor musun Rasulullah'ın açıkladığı ve sürekli olarak cemaat halinde edâ ettiği bayram namazları, yağmur duası namazları ve küsuf namazları gibi namazlar farz olmadıklarına göre âlimler nazarında sünnettir? Halbuki gece namazı ve diğer nafileler böyle değildir. Çünkü onlar müstehaptırlar ve Hz. Peygamber bunların gizlenmesini teşvik etmiştir! Bunlar yayıldığı ve ilan edildiğinde zararlı olurlar. Bu asim örneklerinden birisi de namazlardan sonra, topluca, cemaat halinde ve sesli dua etmektir. İnşallah ilgili bölümünde bunun genişçe açıklaması gelecektir.^[64]

Fasıl

Bir grup bid'atçinin yöntemlerinden birisi de şeriatın çok açık olan hükümlerini akim kabul etmeyeceği şekilde tevîl etmeleridir. Onlar kastedilen mananın Arapların anladığı mana değil de kendi yaptıkları bu teviller olduğunu iddia ederler.^[65] Bu tevilleri kendi kafalarından uydurdıkları akıl dışı bir temele oturturlar. Alimler onlar hakkında şöyle demişlerdir: Bu topluluk şeriatı icmalî ve tafsilî olarak iptal etmek ve kendi elleriyle bir din kurmak için onu insanlar arasından kaldırmak istemişlerdir. Bunu açıktan yapmaya imkan bulamamışlardır. Çünkü yüzlerine karşı tepkiyle karşılanıp reddedilmiş ve yöneticilerin müdahalesine maruz kalmışlardır. Bu sebeple hedeflerine ulaşmak için çeşitli hile yollarına başvurmuşlardır. Onların başvurdukları hile yollarından birisi de azim ve gayretlerini şeriatın zahirlerinden/apaçık hükümlerinden batini manalara çevirmeleridir. Onlara göre şeriatte zahiri manalar kastedilmemiş olup asıl kastedilen şeriatin bâtnî/gizli manalarıdır. Onlar şöyle demişlerdir: Şer'i yükümlülüklerdeki zahiri lafızlar, haşr, neşr ve ilâhi emirlerin hepsi birer misaldir ve bâtnî/gizli manaların birer remzidir/işaretidir.

Onların şer'i konulardaki iddialarına göre cünüplük, bâtnî dâvetçinin, teşkilata yeni girmiş kişiye hak edeceği seviyeye gelmeden önce bâtnîlik sırlarının açıklanmasıdır. Guslun anlamı ise bu sırrı ifşa eden kişi ile muahedeyi tazelemektir. Hayvanlarla cinsel ilişki kurmak demek, kendisiyle arasında sözleşme bulunmayan kimse ile ve gizli konuşma sadakasından hiçbir şeyi vermeyen kimse ile -ki bu sadaka onlara göre 119 dirhemdir- karşılıklı küfürleşmektir. Dediler ki:

Bu sebeplerdir ki hayvanla cinsel ilişki kuranın da, cinsel ilişki kurulan hayvanın kendisinin de öldürülmesi meşru kılınmıştır. Şayet bu fiil bu manaya gelmeseydi hayvanı öldürmek niçin gerekli olurdu?

İhtilam, mezhep davetçisinin uygunsuz bir yerde mezhep sırrını ifşa edivermesidir. Onun gusletmesi, yani ahdini yenilemesi ve temizlenmesi gerekir. Temizlik ise imama tâbi olmanın dışında mezhebin bütün itikadından sıyrılmaktır. Teyemmüm, dâi ve imamı müşahede ederek mutluluğa ulaşınca kadar mezhebin esasları ile bilgiyi me'zundan^[66] almaktır. Oruç ise sırrı açıklamaktan sakınmaktır.

İlahiyat, konularında, teklif konularında ve âhiret konularında onların daha pek çok yalan ve iftiraları vardır. Bu yalan ve iftiraların hedefi icmalî ve tafsilî olarak şeriatı iptal etmek/geçersiz hale getirmektir. Çünkü onların yani batınîlerin aslı mecûsilik, dehrilik ve ibâhîliktir. Onlar, peygamberleri, dinleri/şeriatleri, haşri neşri (öldükten sonra dirilmeyi), cenneti, cehennemi ve melekleri, hatta Rububiyeti inkar ederler. Onlar Bâtinîler diye isimlendirilirler.^[67] Bunlar bazan da harflerden ve sayılardan çeşitli manalar çıkaran hurufiliğe sarıldılar. Mesela insanın kafasında yedi delik olduğunu, haftanın günlerinin yedi, gezegenlerin yedi olduğunu, bunun da imamların yedi devrine delâlet ettiğini ve imamların devrinin yediyle tamam olduğunu söylerler. Tabiatlerin dört olması ve senenin mevsimlerinin dört olması da dört esasa delâlet eder. Bunlar da sabık tâli, nâtık ve esastır -bu ikisi imamdır. Oniki burç ise oniki hüccete delâlet eder. Bunlar ise dâiler/davetçilerdir. Daha buna benzer pek çok tevilleri vardır. Bunların hiçbirisine cevap bile vermeye değmez. Çünkü bunların dışındaki bütün fırkalar gerekli bir şüpheye sarılırlar. Halbuki bunlar hezeyan içinde yulardan sıyrılmışlar ve herkes karşısında gülünç duruma düşmüşlerdir. Bu saçmalıkları da iddia ettikleri masum imama nisbet etmişlerdir. Bu imamların bâtıllığı/aslmm olmadığı kelâmcıların kitaplarında bilinmektedir.^[68] Fakat yine de onlara kısa bir cevap vermekte zaruret vardır. Onlar sahip oldukları bu fikirlerin varlığını ya bir zorunluluk diye iddia edebilirler ki bunun bir zorunluluk olması imkansızdır. Çünkü zorunluluk olması için bütün akıl sahiplerinin bunları bilmesi ve kavraması gerekir. Halbuki böyle değildir.

Veya bu tevilleri masum imamdan işittiklerini iddia edebilirler. Bu iddiayı ileri süren kişiye biz deriz ki: Hz. Muhammed'i (s.a) tasdiğe seni ikna eden şey, mucizeden başka nedir? Halbuki senin imamının mucizesi de

yoktur. Kur'an, kastedilen mananın senin iddia ettiğin şey değil, zahiri mana olduğuna delâlet ediyor.Şayet o kişi:

"Kur'an'ın zahiri (yani lafızları) gizli manalara işaret eden sembollerdir. Bu manaları insanlar bilemez, masum imam bilir. Biz de bunları ondan öğrendik." demiş olsa, ona denilir ki:

"Bunları ondan hangi yoldan öğrendiniz? Onun kalbinin içini bizzat gördün mü? Veya bunu ondan bizzat dinledin mi? Bunu ondan öğrenmek için onu kulaklarla dinlemek mecburiyeti vardır."

(O kişiye) şöyle de denilebilir:

"Kur'an'ın lafzı zahirdir/manası ibaresinden anlaşılabilir açıklıktadır. Senin anlamadığın ve onun (Masum imamın) sana bildirmediği gizli manası da vardır. O halde lafzının zahirinden anladığın manaya güvenme."Şayet o kişi: "(Masum imam) manayı açıkladı ve dedi ki:

Benim zikrettiğim şey zahirdir/ibarenin ifade ettiği manadır, bunda bir remz (işaret, sembol, kinaye) yoktur - veya- kastedilen mana onun zahiridir." demiş olsa, ona denilir ki:

"Onun böyle söylediğini sen nasıl (hangi yolla) öğrendin?" Çünkü onun, senin anlamadığın gizli bir manasının olması da mümkündür. Hatta (bir kimse) zahirden başka bir şeyi kastetmediğine dair talaka açıkça yemin etse, yine de onun talakında bir remzin/kinayenin olması muhtemeldir, işte bu remz onun bâtındır ve zahiri (ibarenin ifade ettiği manayı) bir zorunluluk olmaktan çıkarır. "Bu mantık, herhangi bir şeyi anlatmanın kapısını kapanmasına yol açar." Derse, ona denilir ki, asıl siz peygambere nisbetle o kapıyı kapattınız. Çünkü Kur'an vahdaniyetin, cennet cehennem, haşr ve neşrin, peygamberler, vahiy ve meleklerin anlatılması ve ispatı üzerinde ısrarla durur ve bütün bunları da yeminle pekiştirerek yapar. Sen, kastedilen bunların zahiri değildir, altında remiz ve işaret vardır diyorsun. Remizdeki bir maslahat ve sır sebebiyle Peygamber'e (s.a) nisbetle size göre bu şayet caiz ise o zaman bu sizin masum imamınıza nisbetle de caizdir, o da bir maslahat ve sır sebebiyle kafasında gizlediği şeyden farklı bir şeyi size açıklayabilir. Bu, onlar için de kaçınılmaz bir durumdur.Ebû Hâmid el-Gazâlî dedi ki:

Bir insanın bu fırkayı sapık fırkaların tamamının en âdisi ve en kötüsü olarak tanınması gerekir. Çünkü sen bu Bâtınlık fırkasından başka kendi kendini iptal eden/geçersiz kılan başka bir fırka bulamazsın. Çünkü bunların mezhebi/yöntemi muhakemeyi iptal etmek ve remz/işaret ve kinaye iddiasıyla lafızların anlamlarını değiştirmektir. Onların dilleriyle söyledikleri tasavvur edilen her şey ya muhakemeye dayanır veya nakle dayanır. Muhakeme ve düşüncüyü kendi kendilerine iptal ettiler. Nakle gelince onda da lafzın kendi anlamının dışında bir anlamın kastedilmesini caiz gördüler. Böylece onların hiçbir tutanakları kalmaz.

İbn el-Arabi, el-Avâsun isimli eserinde onların reddi konusunda bundan daha kolay ve basit bir yöntemi zikreder. İbn el-Arabi der ki, onların bu yöntem karşısında yapacakları hiçbir şeyleri yoktur. Bu yöntem, onların ortaya attıkları her iddiaya karşı özellikle "niçin?" sorusunu sormaktır. Onlardan senin karşına çıkan kim olursa olsun bu yöntemi uyguladığın zaman şaşırıp kalacaktır. Bu konuda zarif bir hikaye anlatılır ki burada onu anlatmak güzel olur. Mezhebi şöyle bir gözümüzün önüne getirmek onun bâtıllığının ortaya çıkması için yeterlidir. Ancak onun bozuk bir mezhep olduğu ve şeriaten uzak olduğu gayet net bir şekilde belli olmasına rağmen pek çok kişi buna yaslandılar ve çok çirkin bid'atleri bu mezhebin üzerine bina ettiler. Bu bid'atlerden birisini de mağripli el-Mehdi ortaya attı. O kendisini beklenen masum imam olarak gördü. Hatta kendisinin masumluğundan ve beklenen mehdi oluşundan şüphe eden kimseyi kafir saydı.

Yakınları onun imamet konusunda bir kitap yazdığını iddia ederler. İddialarına göre söz konusu kitapta şunları söylemektedir: Allah Tealâ Âdem'i Nuh'u İbrahim'i, Musa'ya İsa'yı, Muhammed'i kendisi için halife tayin etti. Hilafet otuz sene sürdü. Bundan sonra fırkalar ve heva-heves sahipleri ortaya çıktı. (İnsanlar) pintiliklerinin esiri oldular, heva ve heveslerine uydular, her görüş sahibi kendi görüşünü beğendi. Durum hep böyle devam etti. Bâtıl zahir oldu/açıkça ortaya çıktı, hak ve hakikat gizlendi. Hz. Peygamber'in (s.a) haber verdiğine göre ilim kalktı cehalet zahir oldu. İsminden başka dinden, resminden başka Kur'andan hiçbir şey kalmadı. (Onun iddiasına göre) nihayet Allah Teala imamı gönderdi ve onunla birlikte dini yeniden iade etti. Nitekim Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştu:

"*Bu din garip olarak başladı ve sonunda da başındaki gibi yine garip olacak. Ne mutlu gariplere.*" Dedi ki: İşte İmamın taraftarları o gariplerdir. Hiçbir delil ortaya koymadan bu iddiada bulundu.

Bu kitapta dedi ki:

"Allah Teala Mehdi'yi gönderdi. Onun itaati saf ve temizdir. Onun itaatinin benzen kendisinden önce ve sonra gelmemiştir. Gökler ve yer onunla ayakta durur. Onun rakibi, benzeri ve dengi yoktur."

O yalan söyledi. Allah Teala onun sözlerinden beridir/uzaktır. Nitekim o, ayrıca Tirmizi ve Ebû Dâvud'daki Fâtıma evladı hakkındaki hadisleri sanki kendisi hakkındaymış gibi göstermiş ve onun kesinlikle kendisi olduğunu söylemiştir.⁶⁹¹

O bunu ilk olarak arkadaşlarına hitab ederek şöyle açıkladı: Dilediğini yapan ve dilediği şeye hükmeden Allah'a hamd olsun. O'nun emrini kimse geri çeviremez ve O'nun hükmünü kimse eleştiremez. Mehdiyi müjdeleyen Peygamber'e (s.a) de salât ve selam olsun yeryüzü (daha önce) zulüm ve haksızlıkla dolduğu gibi (onunla birlikte) adaletle dolar. Hak ile bâtil yer değiştirdiği, adalet zulümle yok edildiği zaman Allah Tealâ onu gönderir. Onun yeri Mağrib-i Aksa'dır, zamanı âhir zamandır. İsmi Peygamber'in (s.a) ismidir. Nesebi Peygamber'in (s.a) nesebidir. Yöneticilerin zulmü aşkar oldu, yeryüzü bozgunculuk ile doldu. Bu, âhir

zamandır, isim aynı isim, neseb aynı neseb, fiil aynı fiil. Böylece o, Fatimî hadislerinde verilen ipuçlarına işaret eder.

O bu sözleri bitirince arkadaşlarından on tanesi ona hemen şu karşılığı verirler. Bu özellikler ancak sende bulunur. Sen mehdisin. Ve ona biat ederler. Kendisinin mehdi olduğunu ve masum olduğunu söylemesine ilave olarak ayrıca Allah'ın dininde de pek çok bid'atı uydurur. Sonra bunu hutbelere yerleştirir ve paralara basar. Hatta onun mehdiliğine şahadet etmek onlara göre kelime-i şahadetin üçüncü cümlesidir. Kim onun mehdiliğine inanmazsa veya şüpheye düşerse diğer kâfirler gibi kâfir olur. Şeriatın ölüm cezası koymadığı yerlerde de ölüm cezası koyar. Yaklaşık onsekiz yerde daha ölüm cezası koyar. Mesela onun emrini işitip de yerine getirmeyen, üç defa onun vaazlarında bulunmayan ve ikiyüzlü davranan kimseleri öldürür. Bunun gibi daha pek çok şey vardır. Onun mezhebi zahiriye bid'ati idi. Bununla birlikte namaza çağrı şekilleri gibi pek çok şeyi de uydurdu. Çünkü onlar namaz zamanı şöyle sesleniyorlardı: Bitâsâlitü'l İslâm" "Bikıyamı Tâsâlit", "Sûridin", "Bâridi" ve "Asbeha ve lillahi'l-hamd" vs. Bunların hepsi Muvahhidler zamanında uygulandı. Pek çoğu onların devleti yıkıldıktan sonra da devam etti. Hatta bizzat ben Gırnata büyük camiinde masum imam malum Mehdi'ye karşı büyük bir sempatinin olduğunun farkına vardım. Nihayet bu bid'atlerin bir kısmı ortadan kaldırıldı, fakat pek çok şey de ihmal edildi ve varlığını devam ettirdi. Sultan Ebu'l-Alâ İdris^[70] ibn Yâkub ibn Yusuf ibn Abdil-mümin ibn Ali onlardandır. Kendisi onların işledikleri bid'atlerin kötülüğünü anladı. Merakeş'e yerleştiği zaman halifesine kendisinden önceki çıkartılan bütün bid'atlerin ortadan kaldırılmasını emretti. Bununla ilgili olarak bölgelere mektup yazdı. O mektupta bu âdetin değiştirilmesini emretti. Allah'tan korkmayı/takvayı, O'ndan yardım istemeyi ve O'na tevekkül etmeyi tavsiye etti. Bâtılı fırlatıp attı, hakkı yerleştirdi. İsa'dan başka mehdi olmadığını açıkladı. Bid'at olarak kendisinin mehdi olduğunu iddia etmelerini engellendi ve masumluğu ispat edilemeyecek kimsenin masum olamayacağı söyledi.

İbn el-Arâbi'nin anlattığına göre onun babası el-Mansur^[71] bir şeyler yapmayı, sesini yükseltmeyi ve gerçekleri açıklamayı düşündü. Fakat ömrü buna yetmedi. Sonra ölünce ve oğlu Reşid lakablı Ebû Muhammed Abdülvahid^[72] yerine geçince Muvahhidler diye isimlendirilen bu mezhep mensuplarından bir heyet kendisine geldi. Onun için ön saflarda savaştılar. Ona itaat edeceklerine, hizmetinde bulunacaklarına ve güçlerince onu savunacaklarına dair kendi nefisleri üzerine garanti verdiler. Ancak bunun için hutbelerde ve konuşmalarda Mehdi'nin isminin zikredilmesini, onun masum olduğunun özellikle belirtilmesini, özel isminin paralara yazılmasını namazdan sonra ve namaza çağrı esnasında, ezanda ve ikâmette "Bitâsâlitü'l-İslâm"^[73] "Bitukâmitâsâlitü'l-Sûdirin" "Vekâdiri" ve "Asbeha ve lillahi'l-hamd" gibi duaların yeniden ilâve edilmesini şart koştu.

er-Raşid, babasının belirlediği şekilde bunları terke devam ediyordu. Muhavvidler itaate hazır olduklarını bildirdiklerinde terk edilen şeylerin iadesini şart koştular. Bu konuda kendisine yardım edeceklerdi. Muvahhidlerin yerleri yurtları günlerce işgal edilip de bu âdetlerinden hiçbirisi iade edilmeyince şüphelenmeye ve kötü zanlar beslemeye başladılar, dini umdelerinin kesintiye uğramasından korktular. Bu durum er-Raşid'e ulaştınca, onların kendi geleneklerini iade etmek suretiyle dostluklarını yeniden kazandı.

Tarihçi (İbn el-Arabi) der ki:

Allah, Allah! Bunları duyunca onlar ne kadar sevindiler ve ne kadar rahatladılar. Dillerinden halifelerinin başarısı için dua ve destek niyazları döküldü. Neşe ve mutluluk büyük küçük hepsini kapladı. İşte bid'at sahibinin durumu budur. Onun için bid'atinin yayılmasından ve hâkim olmasından daha büyük bir mutluluk yoktur. Nitekim âyet-i kerimde şöyle buyrulur:

"Allah'ın fitneye düşmesini dilediği kimse için Allah'a karşı senin elinden bir şey gelmez."^[74]

Bütün bunlar, Şiânın da görüşü olan imamet ve masuluk görüşü etrafında döner dolaşır.^[75]

Fasıl

Bid'atçilerden bir kısmı da şeyhlerine gösterdikleri ta'zim ve saygıda aşırı giden kimselerdir. Hatta onları hak etmedikleri mertebeye yükseltirler. Onlardan ılımlı olanı bile (mesela) filan kişiden daha büyük bir velinin olmadığını iddia eder. Bazan da velilik kapısını o kişiden başka ümmetin diğer fertlerine kapatırlar. Bu kesinlikle bâtıldır ve kötü bir bid'attır. Çünkü sonrakiler, hiçbir zaman öncekilerin derecesine ulaşamazlar. En hayırlı nesil, Rasulullah'ı (s.a) gören ve ona iman eden nesildir. Sonra onları izleyenlerdir. Kıyamet kopuncaya kadar durum hep böyle olacaktır. Dinlerinde, amellerinde, inançlarında ve hallerinde müslümanların en kuvvetli oldukları dönem İslâmın ilk dönemidir. Sonra devamlı olarak dünyanın sonuna doğru gittikçe bu durum zayıflayacaktır. Fakat hakikat hiçbir zaman tamamen ortadan kalkmayacaktır. Bilakis hakkı ayakta tutan, ona inanan ve imanlarından durumlarına göre onun gereğiyle amel eden bir topluluk daima bulunmuştur. Fakat bunlar da hiçbir şekilde ilk müslümanlar seviyesinde olmamışlardır. Çünkü sonrakilerden birisi Uhud dağı ağırlığında altını infak etmiş olsa bile Rasulullah'ın (s.a) ashabından birisinin bir ölçüğüne hatta yarım ölçüğüne bile ulaşamaz. Basit bir tecrübenin şahâdetiyle mali bir ibadette durum bu olunca imanının diğer bölümlerinde de durum aynıdır. Yukarıda da yazıldığı gibi dindarlık hala eksilmeye devam ettiğine göre bu bir asıldır/değişmez bir durumdur, bunda şüphe yoktur. Ehl-i sünnet ve'l-cemaate göre de böyledir. O halde bundan sonra yeryüzü sakinlerinin içinde en büyük velinin o olduğuna ve bu ümmette ondan başka velinin bulunmadığına nasıl inanılır? Fakat büyük bir cehalet, aşırı saygı ve inanç taassubu, benzeri şeylere veya daha büyük şeylere yol açıyor.

İlimli olanı ise onun (şeyhin), peygamberle aynı seviyede olduğunu, sadece ona vahyin gelmediğini iddia eder.^[76] Şeyhleri hakkında ileri giden bir gruptan bana böyle bir iddia ulaştı. Onlar zanlarınca kendi tarikatlerini savunmuş oluyorlar. Hallac'ın bazı öğrencilerinin şeyhleri hakkında ileri sürdükleri benzeri iddialar bu konuda onlardan gelen en ılımlı iddialardır. Hallaç taraftarlarının Hallaç hakkındaki iddiaları-gibi kimi aşırılar ise bundan daha çirkin iddialarda bulunurlar.

Nakilde adalet ve doğruluk sahibi şeyhlerden birisi bana şöyle anlattı: Çöldeki kasabalardan birisinde bir müddet kaldım. Orada bu cemaate mensup pek çok kişi vardı. Şeyh sözlerinin devamında dedi ki:

Bir gün bir ihtiyacım için dışarı çıkmıştım. Onlardan iki kişiyi oturlarken gördüm. Tarikatlerine dair bazı şeyleri konuştukları kanaatine kapıldım. Konuşmalarına kulak vermek için gizlice yanlarına yaklaştım. Çünkü sırlarını gizlemek onların âdetiydi. Şeyhlerini, onun mertebesinin büyüklüğünü ve dünyada onun benzerinin olmadığını konuşuyorlardı. Bu konuşmadan dolayı ikisi de büyük zevk alıyorlardı. Sonra birisi diğerine dedi ki: Gerçeği (söylememi) ister misin? O bir peygamberdir. Arkadaşı ona dedi ki:

Evet, bu doğrudur.^[77] Olayı anlatan kişi dedi ki:

Onlarla birlikte bana da bir felaketin isabet etmesinden korkarak o yerden hemen uzaklaştım.

İmamiyye Şiasının tavrı işte budur. Din konusundaki bu aşırılık, mezhebe arka çıkmadığı bu hırs ve bid'atçıye sevgideki bu gayret ve çaba olmasaydı biç kimsenin aklı bunu kavrayamazdı. Fakat Rasulullah (s.a) şöyle buyurmuştur:

"Siz, sizden öncekilerin yollarına karış karış, arşın arşın uyacaksınız."

Tıpkı Hıristiyanların Hz. İsa hakkında aşırı gittikleri gibi bunlar da (şeyhleri hakkında) aşırı gittiler. Hıristiyanlar dediler ki: Allah, Meryem'in oğlu İsa'dır. Allah Teala onlara şöyle seslendi:

"Ey Kitap ehli! Dininizde haksız yere haddi aşmayın. Daha önceden sapan, birçoklarını saptıran ve yolun doğrusundan uzaklaşan bir topluma uymayın."^[78] Bir hadis-i şerifte ise şöyle buyrulur:

"Hıristiyanların Meryem oğlu İsa'yı methederken aşırı gittikleri gibi siz de beni methederken mübalağa etmeyiniz. Fakat bana: Allah'ın kulu ve O'nun Rasül'ü deyiniz!"^[79]

Bu firkaları inceleyen bir kimse şeriatın furûunda bunların pek çok bid'atmi görecektir. Çünkü şeriatın aslına bid'at girince, fûrûna girmesi çok daha kolay olur.^[80]

Fasıl

Bunların delil yönünden en zayıf olanları yapacakları amellerde makamlara istinat edenler, onlarla bir şeye yönelen ve onlar sebebiyle bir şeyi yapmaktan vazgeçenlerdir. Onlar derler ki:

Biz filan sâlih kişiyi (rüyamızda) gördük. Bize dedi ki:

Şunu terk et, şunu yap. Buna benzer şeyler, mutasavvıfları ahlâk ve amellerinde değil de daha çok dış görünüşlerinde taklit, eden kimselerde görülür. Bazıları da zaman zaman şöyle derler:

Ben Hz. Peygamberi (s.a) rüyamda gördüm, bana şöyle dedi, bana şöyle emretti. Şeriatte belirlenmiş sınırların dışına çıkarak onunla amel eder ve onunla bir şeyi terk ederler. Halbuki bu bir hatadır. Çünkü Peygamberlerin dışında hiç kimsenin rüyası^[81] ile asla şer'i bir hüküm verilemez. Ancak bunlar elimizdeki şer'i hükümlere arz edilir. Bu hükümler ona ruhsat verirse gereğiyle amel edilir, yoksa terk edilmeleri ve yüz çevirilmeleri gerekir. Bunların faydası sadece ve özellikle müjde ve uyarıdır. Bunlardan hüküm çıkarılmasına gelince bu caiz değildir.^[82] Nitekim -Allah kendisine rahmet etsin- el-Kettani'nin şöyle dediği rivayet edilir:

Hz. Peygamber'i (s.a) rüyamda gördüm ve dedim ki:

Kalbimi öldürmemesi için Allah'a dua et. Bana şöyle buyurdu:

Hergün kırk defa "Ya Hayyü ya Kayyüm Lâ ilahe illa Ente" de.

Bu, güzel bir sözdür. Doğruluğunda şüphe yoktur. Zikrin kalbi diri tutması şer'an doğrudur. Rüya'nın faydası hayra ikazdır. Bu da müjdenin bir bölümüdür. Geriye kırk ile sınırlandırma meselesi kalır.^[83] Kırk ile sınırlandırmayı bir mecburiyet haline getirmedikçe rüyanın verdiği mesaj doğrudur.

Allah rahmet eylesin Ebu Yezid el-Bestâmi'nin şöyle dediği rivayet edilir:

Rabbimi rüyamda gördüm. Dedim ki:

Sana hangi yolla ulaşılır? Dedi ki:

Nefsini terk et ve gel. Bu sözün manası şeriatte mevcuttur ve gereğiyle amel etmek de doğrudur. Çünkü bu, delil mahalline bir dikkat çekme gibidir. Çünkü nefsi terk etmenin manası mutlak olarak onun heva ve arzularını terk etmek ve kulluk üzere durmaktır. Âyetler de buna işaret etmektedir: Meselâ Allah Teala şöyle buyurmaktadır:

"Rabbinin makamından korkan ve nefsinin kötü arzularından uzaklaştıran kimse için şüphesiz cennet yegâne barınaktır."^[84]

Buna benzer başka âyetler de vardır. Meselâ bir kimse rüyasında: "Falan kişi hırsızlık yaptı, elini kes veya falan âlime sor veya onun söylediği ile amel et veya filan kişi zina etti, ona had cezası uygula" gibi şeyler söyleyen birisini görse, uyanık iken bunlara dair bir şahit olmadıkça bu sözlerle amel etmesi caiz değildir. Şayet amel ederse gayri meşru bir iş yapmış olur. Çünkü Rasulullah'dan (s.a) sonra artık bir daha vahiy gelmeyecektir. Şöyle denilemez: Rüya peygamberliğin bölümlerinden bir bölümdür, o halde ihmal edilmemesi gerekir, Rüya'daki haber verenin Hz. Peygamber'den (s.a) olması da mümkündür. Çünkü o şöyle demişti:

"Kim rüyasında beni görmüşse gerçekten görmüştür. Zira şeytan benim suretime giremez."

Hal böyle olunca onun uykuda iken haber vermesi uyanıkken haber vermesi gibidir.

Böyle denilemez, çünkü denilirse o zaman da biz şöyle deriz. Rüya peygamberliğin bölümlerinden bir bölüm olsa bile bizim için vahyin tamamı değildir. Bilakis vahyin bir parçasıdır. Parça, her yönüyle bütünü yerine geçemez. Ancak bazı yönlerden onun yerine geçer. Burada da müjdeleme ve dikkat çekme yönü söz konusudur. Bu da yeterlidir.^[85]

Aynı şekilde nübüvvetin bölümlerinden olan rüyanın bir şartı da onun salih bir kişi tarafından görülmüş olmasıdır. Dikkat edilecek şeylerden birisi de şartların var olup olmadığıdır. Bu şartlar yeterince olabilir de olmayabilir de.

Ve yine rüyanın da kısımları vardır. Şeytani olanlarına hulm/düş denilir. Bir de hadisu'n-nefs tabir edilen kısmı vardır ki bu da benliğin kendinden kendisine yapılan telkinden meydana gelir, bazı karmaşık duyguların heyecanı buna sebep olabilir. Salih olanla hüküm verilmesi ve sâlih olmayanın terkedilmesi için bunlar birbirinden nasıl ayırt edilecektir?

Rüya ile hüküm vermek, zorunlu olarak Peygamber'den (s.a) sonra vahyin yenilenmesi demektir ki bu, icma ile yasaklanan bir şeydir.

Anlatıldığına göre Kadı Şüreyk ibn Abdillah^[86] bir gün halife el-Mehdi'nin^[87] huzuruna girdi. Halife, onu görünce dedi ki:

Benim kılıncı ve idam sehparlarını elden bırakmamam gerekiyor. Kadı Şüreyk dedi ki:

Niçin ey Emirul-müminin? Dedi ki:

Rüyamda gördüm ki sanki sen, benden yüz çevirdiğin halde sergimi çiğniyorsun. Rüyamı bir tâbirciye anlattım, bana dedi ki:

(Şüreyk) senin yüzüne karşı sana itaat eder görünecek fakat içinden sana karşı çıkacak. Şüreyk bunun üzerine ona dedi ki:

Allah'a yemin olsun ki ne senin rüyan İbrahim'in (a.s) rüyasıdır, ne de senin tâbircin Yusuf tur (a.s). Yoksa yalancı düşlerle müminlerin boyunlarını mı vuracaksın? Bunun üzerine halife el-Mehdi utandı ve dedi ki: Lütfen yanımdan çık git. Kadı Şüreyk de halifenin yanından ayrıldı ve uzaklaştı.

Gazzali'nin anlattığına göre bazı (müctehit) imamlar Kur'an'ın mahluk olduğunu savunan kişinin öldürülmesinin vacip olduğuna fetva vermişlerdir. Bu konuda kendilerine müracaat edilmişti de onlar şöyle delil getirmişlerdi:

Bir adam rüyasında İblisi Medine'nin içine girmedeği halde kapısından geçtiğini görür.

İblise sorulur:

Medine'ye girdin mi? İblis der ki:

Benim girmeme gerek yok, çünkü Kur'an'ın mahluk olduğunu söyleyen bir adam girdi. (Kur'an'ın mahluk olduğunu söyleyen kişinin öldürülmesi gerektiğine fetva veren imamlar bu rüyayı delil getirmişti).

Bunun üzerine fetvayı soran adam hemen ayağa kalktı ve dedi ki:

İblis, uyanık iken benim öldürülmem için fetva vermiş olsa onun fetvasını taklit edermisiniz? Dediler ki:

Hayır! Adam dedi ki:

İblisin uykudaki sözü uyanık iken duyulan sözünden daha geçerli değildir.

Hz. Peygamber'i (s.a) rüyasında görüp de Peygamber'in rüyasında kendisine bir hükmü bildirdiğini gören kimsenin rüyasına gelince bunun üzerinde de durmak gerekir. Şayet Hz. Peygamber o kişiye rüyasında kendi şeriatine uygun bir hükmü bildirmişse zaten söz konusu olan şey, daha önce şeriate yerleşmiş olan hükümdür. Peygamber (s.a) o kişiye rüyasında kendi şeriatına aykırı bir şeyi haber verirse bu imkansızdır. Çünkü hayatında istikrar bulan/ve kesinleşen şeriatı Hz. Peygamber'in (s.a) vefatından sonra nesh" olunmaz/değiştirilmez. Çünkü Peygamber'in vefatından sonra dinin istikrarı uykuda görülen rüyalara dayandırılmaz. Bu, icma ile bâtıldır. Kim rüyasında böyle bir şey görürse bununla amel edemez. Böyle bir durumda da rüyanın sahih/doğru/sâdik bir rüya olmadığına hükmederiz. Çünkü hak olan bir şeyi görmüş olsaydı bu rüya ona şeriate aykırı bir şeyi haber vermezdi.

Fakat geride Rasulullah'ın (s.a); *"Kim beni uykuda görürse (gerçekten) beni görmüştür"* hadisinin ne anlama geldiğinin araştırılması kalıyor. Bu hadisi şerif hakkında iki tevîl vardır: Bunlardan birisi İbn Rüşd'ün, kendisine sorulan bir soruya verdiği cevaptır. İbn Rüşd'e sorulan soru şudur: Bir hâkim, kendisine gelen bir davada, adâletleriyle bilinen iki şahidin şehâdetinde bulunmasından sonra, rüyasında Hz. Peygamber'in kendisine: Bu şahitlikle hüküm verme; Çünkü o bâtıldır." dediğini görür. Bu durumda hâkim ne yapacaktır? İbn Rüşd, bu soruya şöyle cevap verir:

Hâkimin şahitlerin şehadetini terk etmesi helâl/câiz değildir. Çünkü şahitlerin şehadetini terk etmek demek rüya ile şeriatın hükümlerini iptal etmek demektir. Bu ise bâtıldır, buna inanılması doğru değildir. Çünkü şahitlik yönünden ğaybı ancak rüyaları vahy anlamına gelen peygamberler bilebilir. Peygamberlerin dışındakilere gelince onların rüyaları peygamberliğin kırk altı parçasından sadece bir parçasıdır.

Sonra (İbn Rüşd) şöyle dedi:

"Beni gören kimse gerçekten beni görmüştür." hadisi, uykusunda Hz. Peygamber'i gördüğü kanaatinde olan kimse gerçekten onu görmüştür anlamına gelmez. Çünkü rüyasında onu gören kimse onu defalarca ve muhtelif suretlerde görebilir. O, Hz. Peygamberi bir vasıfta, bir başkası da bir başka vasıfta görebilir. Halbuki Hz. Peygamber'in (s.a) muhtelif suretlerinin ve muhtelif vasıflarının olması caiz değildir. O halde hadisin manası ancak şu olur:

"Kim beni yaratıldığım şekil üzere görürse beni görmüştür. Çünkü şeytan benim şeklimde görünemez."

Zira Hz. Peygamber şöyle demedi: Kim beni gördüğünü zannederse, beni (gerçekten) görmüştür, Sadece şöyle dedi: Kim beni görmüşse (gerçekten) beni görmüştür. Hal böyle olunca rüyasında herhangi bir suret üzere Hz. Peygamberi gördüğüne kanaat getiren kimse o suretin Hz. Peygamber'e ait olduğunu nereden bilecek? Onu gördüğünü zannetse bile bu suretin bizzat ona ait olduğunu bilmediği müddetçe o kişi ne yapacaktır? Hiç kimsenin de bunu bilmesi mümkün değildir.

İbn Rüşd'den nakledilen bilgiler bunlardır. Bu bilgilerin özeti şudur: Her ne kadar gören kimse onun olduğuna kanaat getirirse bile görülen suret Peygamber'den başkasına ait olabilir.

İkinci tevil ise şudur: Rüya tâbircisi âlimler dediler ki:

Kişi uyurken şeytan ona tanıdığı ve tanımadığı kişilerin suretlerinden herhangi bir surette gelebilir ve başka bir kişinin suretini "bu filan peygamberdir" "bu filan padişahdır." diye gösterebilir. Veya şeytanın benzemeyeceği kişilerden herhangi birisinin o olduğunu iddia edebilir. Başka alametlerle o kişileri tanıdığı halde şeytanın bu şekilde görünmesiyle kafası karışabilir. Hal böyle olunca onun rüya sahibine şeriate aykırı emir ve yasakları söylemesi de mümkündür. Rüya sahibi de bu emir ve yasakların Peygamber (s.a) tarafından söylendiğini zannedebilir. Halbuki öyle değildir. O halde rüyada onun söylediği veya emrettiği ya da yasakladığı şeylere güvenmemelidir.

Böyle bir durumda şeriatin kemaline aykırı emir veya yasaklar kabul edilemez. Bunların şeriate muvafık olması gerekir. O halde sorunda herhangi bir kapalılık ve karışıklık yoktur. Evet, ilmi ölçülere arz edilmedikçe sadece bir rüya ile hüküm verilemez. Çünkü iki kısımdan birinin diğeriyle karışma ihtimali vardır. Ahkâm konusunda rüyayı ancak (ilmi yönden) zayıf kişiler delil olarak kullanırlar. Evet, rüyada görülen şey kesin bir hükümü gerektirmeyecek ve bir temel olarak üzerine herhangi bir şeyi bina etmeyecek şekilde özellikle bir rahatlama, bir uyarı ve müjde olarak değerlendirilebilir. Şeriaten anladığımız şeylere göre rüya ile ameldeki orta yol budur. En iyi bilen Allah Tealadır.^[88]

Fasıl

Bu bölümdeki sözü, geçmiş delillerin tamamını ve o manadaki diğerlerini toplayan bir fasıl ile bitirmeyi uygun gördük. Bu fasılda bu kitabın nüktelerinden bir başka demet sunulacaktır. Zaman ve şartlara göre bunlara da ihtiyaç vardır. Her ne kadar uzun bir fasıl da olsa, inşaallah bizim konumuzun daha iyi anlaşılmasına hizmet edecektir.

Olay şudur: Kendilerinin tasavvufçuların yolundan gittiklerini iddia edip "fakirler" diye şöhret bulan bir topluluk hakkında soru soruldu: Bunlar bazı geceler toplanıyorlar. Tek bir ağızdan/koro halinde cehrî zikir yapıyorlar, sonra gecenin sonuna kadar musiki ve raksa dalıyorlar. Fakih diye bilmen bazı kişiler de onlarla beraber bulunuyorlar ve bu yolu gösteren şeyhlerin peşinden gidiyorlar. Böyle bir şey yapmak şer'an caiz midir, değil midir?

Cevap olarak denildi ki, bunların hepsi sonradan uydurulmuş bid'atlerdir ve Peygamberin (s.a), ashabının ve güzelliikle onları izleyenlerin yoluna muhalefettir. Allah Teala yarattıklarından dilediği kimseleri Peygamberin ve ashabının yolundan yararlandırmaktadır.

Sonra bu cevap çeşitli beldelere ulaştı ve bu bid'atleri işleyenlerin üzerine kıyamet koşturdu. Tarikatlarının silinip yok olacağından ve menfaatlerinin kesileceğinden korktular. Bunun üzerine hemen kendilerini savunmaya geçtiler ve faziletleri sabit, Allah'a bağlılıkları bilmen ve Peygamber'in sünnetiyle amel etmeyi prensip edinmiş tasavvuf şeyhlerine intisap ettiklerini söyleyerek kendilerini savundular. Halbuki onlar tasavvuf şeyhlerinin tuttıkları yola ters düştükleri için delil olarak onlara bağlılıklarını göstermeleri geçerli değildir. Çünkü onlar tuttıkları yolu üç temel esas üzerine bina ettiler: Ahlak ve davranışlarında Hz. Peygamber'e (s.a) uymak, helâl lokma yemek ve bütün amellerde samimi bir niyet taşımak. Onlar bu üç temel esasta tasavvuf şeyhlerine muhalefet ettiler. Bu sebeple onların cemaatine dahil olmaları mümkün değildir.

Allah'ın takdiri bu ya, insanlardan biri buna benzer bir soruyu zamane şeyhlerinden birine sordu. Lâkin meselenin dış görünüşü öylesine güzeldi ki, dikkat etmeyen bir kimse içyüzünü neredeyse kavrayamazdı. Allah affetsin, o şeyh de meselenin altında yatan bid'at ve sapıklıklara dikkat etmeksizin dış görünümüne bakarak ona cevap verdi. O bu cevabı başka beldelere de taşıdı ve kendi beldesinin dışındaki beldelere de götürdü. Kendi yandaşları arasında tarikatleri lehine elinde bütün deliUere galip gelecek bir delilin bulunduğu kişi diye meşhur oldu. Bu konuda tartışma talebinde bulundu. Bunun için davet de edildi. Fakat: işte benim delilim budur deyip, şeyhin yazılı cevabının bulunduğu belgeyi ortaya atmaktan başka da bir şey yapmadı. Mesele Gırnata'ya kadar ulaştı. O, herkesin bu belgeye bakmasını ve incelemesini istedi. Halbuki hiç kimse işin doğrusunu görebilecek durumda değildi. İşin doğrusu o belge aslında Allah'a nasıl itaat edileceğini anlatıyordu. Çünkü belgedeki olan şeyler, hak din ve doğru yol demek olan nasihat emsinden şeylerdi.

Sorulan sorunun özeti şudur: Filan şeyhin şu konudaki görüşü nedir; Müslümanlardan bir cemaat var. Bunlar mübarek gecelerde deniz kenarındaki bir misafirhanede toplanıyorlar; Kur'andan bir bölüm okuyorlar. Vakit elverdikçe öğüt ve kalbi incelten nasihat kitaplarını dinliyorlar; çeşitli teşbih, tehlil ve takdislerle Allah'ı zikrediyorlar; sonra aralarından musikişinas birisi kalkarak onlara Hz. Peygamber'e dair (s.a) methiyeler söylüyor, salih kişilerin vasıflarını anlatan, gönüllerini hoşlandığı ve dinlemekten zevk aldığı ilahileri okuyor; Allah'ın çeşitli nimetlerini anıyor; Hicaz bölgelerini ve Nebevi hatıraları anmak suretiyle insanları aşka getiriyor.

Onlar da bununla vecde gelip coşuyorlar. Daha sonra hazır olan yemeği yiyorlar, Allah'a hamdediyorlar, Hz. Peygamber'e (s.a) salavat getiriyorlar, işlerinin düzgün gitmesi için Allah'a yalvarıyorlar, müslümanlar ve onların imamları için dua ediyorlar ve dağılıyorlar.

Onların bu anlatılan şekilde toplanmaları caiz midir? Yoksa engellenmeleri ve kınanmaları mı gerekir? Bu cemaatin sempatanlarından birisi onları teberruk maksadıyla evine davet ederse onun davetini kabul edip zikredilen şekilde toplanırlar mı, yoksa daveti kabul etmezler mi?

Şeyhin verdiği cevabın hülasası şudur: İçerisinde Kur'an'ın okunduğu ve Allah'ın zikredildiği meclisler Cennet bahçeleridir. Şeyh daha sonra Allah'ın zikredilmesini teşvik eden deliller getirdi. Şiir şeklindeki musiki parçalarına gelince bunların iyisi iyidir, kötüsü de kötüdür. Kur'an-ı Kerimde İslam şâirleri hakkında şöyle buyrulur:

"Ancak iman edip iyi işler yapanlar, Allah'ı çok ananlar... müstesnadır."^[89]

"Şâirlere gelince, onlara da sapıklar uyar."^[90] âyetini dinledikleri zaman Hassan ibn Sabit, Abdullah ibn Ravâhâ ve Ka'b ağladılar. Bunun üzerine yukarıda meali verilen istisna âyeti nazil oldu. Hz. Peygamber'in (s.a) huzurunda da şiir okunmuştu ve Uhtu'n-Nadr beyitleri onun mübarek kalbinde rikkate sebep olmuş ve gözünden yaşlar dökülmüştü. Çünkü o merhamet ve şefkat sahibi bir karakteri taşıyordu.

Semâ esnasındaki vecde gelince bu aslında bir ruh inceliği ve kalp hassasiyetidir. Ki batinın/iç dünyanın etkilenmesiyle zâhirin/dış görünümün de etkilenmesi dir. Nitekim Allah Teala şöyle buyurur:

"Müminler o kimselerdir ki, Allah anıldığı zaman yürekleri/kalpleri titrer."^[91]

Yani ümit ve korku içerisinde kalpleri sarsıntı geçirir. Kalbin sarsıntısından dolayı vücut da sarsıntı geçirir.- Allah Teala şöyle buyurur.

"Eğer onların durumlarına muttali olsa idin dönüp onlardan kaçardın."^[92] Bir başka âyette şöyle buyrulur: *"Allah'a koşun."*^[93]

Tevâcüd psikolojik bir hassasiyet, kalbî bir titreşim ve ruhani bir yükseliştir. Tevâcüd, vecdden kaynaklanır. Şeriate bunu reddeden bir şey duyulmamıştır. es-Sülemi'nin anlattığına göre semâ anındaki vecd hareketine şu âyetle delil getirilmiştir:

"Onların kalplerine kuvvet verdik.

O yiğitler (hükümdar karşısında) ayağa kalkarak dediler ki:

Bizim Rabbimiz göklerin ve yerin Rabbidir. Biz O'ndan başkasına tanrı demeyiz."^[94]

es-Sülemi şöyle derdi:

Şüphesiz kalpler melekût âlemine bağlıdır. Zikrin nurları ve zikir esnasındaki semâ çeşitleri kalpleri harekete geçirir.

Bunun yanında bir de vecdden kaynaklanmayan tevâcüd vardır. (Bu tür tevâcüd gerçekte vecde gelinmediği halde vecd arayışı içine girmek, vecd alâmetleri göstermek, kendini vecde zorlamak demektir.) Yergi konusu olan da budur. Çünkü bu, dış görünümün/zahirin, iç dünyaya/bâtına muhalefetidir. Azim ve gayretlerin teşvikine, uyuyan kalbin uyanıklığındaki hareket amellerine doğru yönelme esnasında vecd durumundan uzaklaşılabilir. (Gerçi bir hadiste şöyle buyrulur)

"Ey insanlar ağlayın, eğer ağlamıyorsanız bari kendinizi zorlayarak ağlıyor gibi yapın!"^[95]

Fakat kendisini ağlamaya zorlamak ile vecd arayışı içine girmek (tevâcüd) arasında çok fark vardır.

Cemaati evine çağırın ve bu çağrısına icabet edilen kişiye gelince, bu konuda da onun niyetine ve kasdma bakılır. Buna ancak zahire bakılarak bir sınırlama getirilebileceği açıktır. Gizli şeyler hakkında ancak Allah Teala hüküm verir. Ameller niyetlere bağlıdır.^[96]

Şeyhin cevabı burada sona erdi.

Bu cevapla ilgili olarak benim aklıma gelen şeyler şunlardır-Zikir meclisleri hakkında söylediği şeyler, -bu meclisler selef-i sâlihın toplandıkları meclisler gibi olduğu zaman- doğrudur. Çünkü onlar kendi aralarında Kur'anı okuyup müzakere etmek için toplanırlardı. Hatta birbirlerine Kur'anı öğretirler ve birbirlerinden bilgi alış-verişinde bulunurlardı. İşte bu, zikir meclislerinden bir meclistir. Buna benzer meclisler hakkında Ebû Hureyre'den gelen bir hadiste: Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmaktadır:

"Allah'ın evlerinden bir evde Allah'ın Kitabını tilavet ve aralarında onu müzakere eden hiçbir topluluk yoktur ki, üzerlerine bir sekinet inmiş ilâhi rahmet kendilerini bürümüş, melekler her yanlarını sarmış ve Allah Teala kendilerini mele-i a'lada yanındaki (melek)lere anmış olmasın."^[97]

Zikir maksadıyla toplanmak da böyledir. Nitekim bir başka rivayette Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu ifade edilmektedir:

"Allah'ı zikretmek üzere oturan hiçbir topluluk yoktur ki melekler kendilerini kuşatmış olmasın".

Fakat onlar koro halinde zikir yapmak için toplanmamışlardır. Bir topluluk Allah'ın nimetlerini anmak veya-ilim sahibi kişilerse aralarında ilim müzakere etmek, veya içlerinde bir ilim adamı varsa onun etrafında ilim öğrenmek için oturdukları veya birbirleriyle Allah'a nasıl itaat edileceğini ve O'na isyandan nasıl uzak durulacağını müzakere etmek üzere toplandıkları zaman, Hz. Peygamber'in ashâbı arasında yaptığı, sahabe ve tabiinin de aynısını uyguladığı meclisler gibi olacağından bu meclislerin hepsi zikir meclisi olacaktır. Onlar da hadisteki ecir ve sevaba nail olacaklardır.

İbn Ebi Leyla'dan rivayet edildiğine göre ona kıssalar hakkında soru sorulunca şöyle dedi: Ben Hz. Muhammed'in (s.a) ashabına yetiştim. Onlar oturuyorlar ve birbirlerine duydukları bilgileri anlatıyorlardı. Bir hatîp olarak oturmalarına gelince böyle bir şey yoktu. Bizim gördüğümüz kadarıyla mescitlerdeki uygulama şöyle idi: Öğrenciler bir öğreticinin etrafında toplanıyorlar, muallim/yani öğretici onlara Kur'an veya şer'i ilimlerden bir ilmi okutuyordu. Veya o muallimin etrafında halk toplanıyor, muallim onlara dinlerini öğretiyor, Allah'ı hatırlatıyor, öğrenmeleri için Peygamberinin sünnetini açıklıyor ve hepsi birer sapıklık olan bid'atleri de onlardan sakınsınlar, uzak dursunlar ve amel etmekten kaçınsınlar, diye onlara beyan ediyordu. İşte gerçek manada zikir meclisleri bunlardır. Kendilerinin tasavvuf yolunu izlediğini iddia eden o fakirlerden bid'at ehli olanları, Allah Teâlâ, böyle meclislerden mahrum bırakmıştır. Onlardan pek çoğu, değil başka sûreleri, namazda fatihayı bile hatasız okuyamazlar. Nasıl kulluk edeceklerini, nasıl istinca yapacaklarını veya nasıl abdest alacaklarını ya da cenabetten nasıl temizleneceklerini bilmezler. Bunları nasıl bilsinler ki onlar rahmetin bürüdüğü, sekinetin indiği ve meleklerin kuşattığı zikir meclislerinden mahrumdurlar. Bu nurun onlardan uzak olması sebebiyle sapıtmışlar ve kendileri gibi câhillerin peşinden gitmişlerdir. Kur'an âyetlerini ve Peygamberin hadislerini okumaya başlamışlar, fakat onları da ilim sahiplerinin söylediklerine göre değil, kendi kafalarına göre yorumlamışlardır. Sırat-ı müstakim dısına çıkmışlardır. Neticede yine toplanıyorlar ve içlerinden birisi Kur'an'dan bir şeyler okuyor. Fakat bu okuyucu güzel sesli, hoş nağmeli ve makam bilen birisi oluyor, okuyuşunda kötülener şarkılara benziyor. Sonra da: Gelin Allah'ı zikredelim, diyorlar. Seslerini yükseltiyorlar. Sırayla bu zikre devam ediyorlar. Bir tarafta bir grup, diğer tarafta bir grup, şarkıya benzer şekilde koro halinde zikir yapıyor. Bunun da mendup olan (tavsiye ve teşvik edilen) zikir meclislerin de olduğunu iddia ediyorlar. Yalan söylemektedirler; eğer bunların yaptıkları doğru olsaydı bunu böyle anlamaya ve böyle amel etmeye selef-i sâlih daha layık idi. Aksi takdirde yüksek sesle koro halinde zikir çekmek için toplantı yapmak Kur'an'ın veya sünnetin neresinde görülmüş? Bilâkis Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

"Rabbimize yalvara yakara ve gizlice dua edin. Bilesiniz ki O, haddi aşanları sevmez."^[98]
Tefsirde, aşır gidenler, duada seslerini yükseltenlerdir.

Ebu Musa'dan rivayet edildi; o şöyle dedi. Bir yolculuk esnasında Hz. Peygamberle (s.a) birlikte bulunuyorduk, insanlar bağırarak tekbir getirmeye başladılar. Rasulullah (s.a) onlara buyurdu ki:

"Kendinizi zorlamayınız. Çünkü siz ne sağırı çağırıyorsunuz, ne de ğâibe sesleniyorsunuz. Muhakkak ki siz, iyi işiten ve size çok yakın olan Allah'a dua ediyorsunuz. O her zaman sizinle beraberdir."

Bu hadis, âyetin tam bir tefsiridir. Onlar koro halinde de tekbir getirmiyorlardı. Fakat Hz. Peygamber (s.a) âyet-i kerimeye bağlı kalmaları için onların seslerini yükseltmelerini yasakladı. Selef-i salih de zikir için toplanmayı ve bu bid'atçilerin yaptıkları şekilde dua etmeyi yasakladı. Onlar bu maksat için yapılmış mescitleri de yasakladılar ki bu mescitler, suffe diye isimlendirdikleri tekkelerdi. İbn Vehb, İbn Veddah ve diğerleri isteyenler için bu konuda yeterli bilgiyi verdiler.^[99]

Bütün bunların neticesi şudur: onlar doğru bir iş yaptıklarına hüsnü zan ediyorlar ve selef-i salih hakkında da (onlar da böyle yapıyorlar diye) sûi zan besliyorlar. Halbuki selef-i salih açık ve kabule şayan bir amelin sahibiydiler, sahih bir dini yaşıyorlardı. Sonra lisanu hal ile onlardan bir delil talep edilince hemen cevap veren (şeyh)in sözüne sarıldılar. Halbuki kendileri hiçbir şeyi bilmiyorlar. O sözü de âlimlerin kabul etmeyeceği şekilde eğip büktüler. Cevabı veren (kişi), zamammızdaki fakirlerin (dervişlerin) zikrinden sorulduğunda başka bir sözün içinde bunu beyan etti ve hadislerde sözü edilen zikir meclislerinin, içerisinde Kur'an tilavet edilen, ilim ve din öğrenilen ve ilimle, ahireti, cenneti ve cehennemi hatırlatmakla mamur hale getirilen meclisler olduğunu söyleyerek cevap verdi. Nitekim, Süfyan es-Sevri'nin, el-Hasen'in, İbn Sirin'in ve benzeri şahsiyetlerin meclisleri böyle meclislerdi.

Lisanı zikir meclislerine gelince, (yeryüzünde) dolaşan meleklerin anlatıldığı hadiste^[100] bu meclisler açıklanmaktadır. Fakat o hadiste cehrî olarak kelimelerle yüksek sesle yapılan bir zikirten söz edilmemiştir. Diğer hadislerde de böyledir. Ancak asıl olan, farz ibadetlerin açıktan, nafilelerin ise gizlice edâ edilmesinin meşru olmasıdır. Ayet-i kerimede şöyle denilmektedir:

"Hani o gizlice Rabbine nida etmişti." (Meryem:3). Hadiste ise:

"Kendinizi zorlamayınız" denilmektedir.

(Kendisine soru sorulan kişi) şöyle dedi:

Zamane fakirleri (dervişleri) âyetler arasında seçim yaptılar ve seslerle temayüz ettiler. Onlar (sünnete) bağlılıktan ziyade (sünnet sınırını) aşmaya daha yakındırlar. Onlar tarikâtı Allah'a itaat ve yakınlığın bir aracı olarak değil, daha çok bir menfaat aracı ve meslek olarak gördüler.

Pek çok delilinin özetlenmesiyle birlikte onun söylemek istediği şeyler burada sona erdi. Bu, onun bir delil olarak yapışılan fetvasının, bu bid'atçilerin istedikleri gayeye uygun bir manada olmadığını delilidir.^[101] Çünkü ona zamanın dervişlerinin durumu soruldu. O ise onları kötülecek şekilde bir cevap verdi. Peygamber'in (s.a) hadisi ise onların amellerini kapsamaz. Daha önceki sualde ise Kur'an okumak veya Allah'ı zikretmek için toplanan kimselerin durumu sorulmuştu. Bu soru, mesela mescitte toplanıp da her biri kendi içinden Allah'ı zikreden veya kendi kendine Kur'an okuyan topluluklara, ya da öğrenciler ve öğrenenlerin bulunduğu meclislere ve yukarıda işaret edilen benzeri meclislerin durumuna daha uygundur. Hem o cevabı veren kişi hem de diğer âlimlerin tamamı bunun sadece güzelliklerinden ve sevabından söz edebilirler. Zikir ve Kur'an tilaveti

konusunda bid'atçilerin durumundan sorulduğu zaman da fetvayı verecek kişi ona da itimat edilmesi gerekli cevabı verirdi. Başarı sadece yüce Allah'tandır. ^[102]

Şeyhin şiir söylemek konusundaki sözlerine gelince, elbette içerisinde müstehcenlik olmayan, isyan ve günahı ifade etmeyen şiirleri okumak ve başkası okuduğu zaman dinlemek caizdir. Çünkü Rasulullah'ın (s.a) huzurunda şiir okunurdu! Sahabiler, tabiiler ve onları örnek alan alimler de bununla amel etmişlerdi. Bir takım yararları olduğu için şiir söylenir ve dinlenirdi. Bu yararlardan birisi Hz. Peygamberin (s.a), İslam ve müslümanların şiirle müdafaa edilmesidir. Bu sebeple yabancı heyetler geldiği zaman şâir Hassan ibn Sabit için mescitte bir kürsü hazırlanır ve orada şiir okurdu. O heyetler derlerdi ki:

Muhammad'ın hatibi bizim hatibimizden daha iyi hatip, Muhammed'in şâiri bizim şâirimizden daha güçlü şâir. Hz. Peygamber (s.a) Hassan ibn Sâbit'e derdi ki:

"Haydi şunları hicvet, Cebrail seninle beraberdir."

Bu da Allah yolunda cihadın bir çeşidi idi. Fakirlerin (dervişlerin) müzikli şiirlerinde cihadın faziletinden az veya çok hiçbir şey yoktur.

Şiirin faydalarından birisi de şudur: Şâirler ihtiyaçlarını şiirle arz ederler ve taleplerini dile getirmek için beyitleri aracı olarak kullanırlardı. Nitekim İbn Zuheyr ve Uhtun-Nadr ibn el-Hâris de şâirlerin büyük devlet adamlarının yanında yaptığı gibi yaparlardı. Şiirin muhtevasında caiz olmayan şeyler bulunmadığı müddetçe bunda da bir sakınca yoktur. Bunun bir benzeri, halifeler, melikler ve onlar gibilerine ihtiyaçlarını arz etmeden önce şiirlerinden parçalar takdim etmektir. Nitekim çalışıp kazanmaya gücü yettiği halde sadece insanların sadakalarıyla geçinen kimseler zamanımızda böyle yapıyorlar. Halbuki bir hadiste şöyle buyrulur:

"Ne zengin, ne de sağlıklı, güçlü kişi zekat alamaz"

Onlar içerisinde Allah ve Rasulünün anıldığı şiirler okuyorlardı. Bu şiirlerde çoğu zaman şer'an caiz olmayan şeylerde bulunuyordu. Sokaklarda ve pis yerlerde Allah ve Rasulünün adını anarak (sadaka toplamak için) mendil açıyorlar. İnsanların elindekini almak için bunu bir araç olarak kullanıyorlar. Fakat bunu eğlendirici ve nağmeli seslerle yapıyorlar, bu sebeple de kadınlar ve akılsız erkekler korkuyorlar.

Şiirin bir diğer faydası cihad için çıkılan yolculuklarda onların hazan yorgun ve bitkin nefisleri harekete geçirmek ve yük develerini canlandırmak için şiir söylemeleridir. Bu güzel bir şeydir. Fakat Araplar bugünkü insanların yaptığı gibi güzel nağmeler söyleyemezlerdi. Bilakis kendilerinden sonra ortaya çıkan bu melodileri bilmeksizin şiiri düz bir şekilde okurlardı. Bununla beraber şiir okurken sesi, mûsiki sanatını bilmeyen Arapların ümmiliğine uygun şekilde bazan inceltirler, bazan uzatırlardı. Bunda ne bir lezzet, ne de eğlendirici bir coşku vardı. Sadece onlar için bir şevk veriyordu. Nitekim Habeşliler ve Abdullah ibn Ravâhâ Rasulullah'ın (s.a) önünde (develeri) canlandıracak ezgiler söylerlerdi. Ensar da (Hendek savaşında) hendek kazarken şöyle derdi: "Biz sağ kaldığımız sürece cihad etmek üzere Muhammed'e biat edenleriz." Hz. Peygamber (s.a) de onlara şöyle cevap verirdi:

"Allah'ım! Ahiretin hayrından başka hayır yoktur. Hem ensarı hem de muhacirleri başıyla." ^[103]

Şiir söylemenin bir diğer faydası, kişinin kendi nefisine öğüt vermek, canlandırmak veya şiirin manası gereğince kendisini harekete geçirmek için hikmetli beyit, veya beyitlerden misal getirmesi veya onları mutlak olarak söylemesidir. Nitekim Ebu'l-Hasen el-Karâfi es-Sûfi'nin el-Hasen'den naklettiğine göre birtakım kimseler Hz.

Ömer'e geldiler ve dediler ki:

Ey Müminlerin Emiri! Bizim bir imamımız var, namazını bitirince şarkı söyler. Hz. Ömer dedi ki:

Kimdir o? Bir adamın (ismi) söylendi. Hz. Ömer dedi ki:

Bizi ona götürün. Çünkü biz ona doğru yöneldiğimiz zaman bizim kendisini gözetlediğimizi zanneder. Râvi dedi ki:

Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in (s.a) ashabından bir cemaatle birlikte kalktı ve o mescitte iken adamın yanına geldiler.

Adam, Hz. Ömer'i görünce ayağa kalktı, onu karşıladı ve dedi ki:

Ey mü'minlerin Emiri! İhtiyacın nedir? Seni buraya getiren sebep nedir? Eğer bize âit bir ihtiyaç sebebiyle buraya gelmişsen onu sana bizim getirmemiz daha uygun olurdu. Eğer bu senin bir ihtiyacın ise, Rasulullah'ın (s.a) halifesi olarak bizim kendisine saygı gösterdiğimiz kimse buna daha lâyıktır. Hz. Ömer dedi ki:

Yazıklar olsun sana! Beni üzecek bir şey yaptığını haber aldım. Adam dedi ki:

Nedir o, ey Müminlerin Emiri? Hz. Ömer dedi ki:

İbadetinde sen lâubalilik mi yapıyorsun? Adam dedi ki:

Hayır, ey Mü'minlerin Emiri, fakat ben onunla kendime öğüt vermiş oluyorum. Hz. Ömer dedi ki:

Peki, o halde söyle bakalım onu; güzel bir söz ise ben de seninle beraber söylerim, çirkin ise sana da yasaklarım.

Adam bunun üzerine şu şiiri okudu:

Her ne zaman kınamışsam kalbi

Hicranında benim meşakkatimi ister

Zamanın boşa geçtiğini görüyorum hep

Bu da beni mutlaka rahatsız eder.

Ey kötünün dostu nedir bu iştiyak.

Bir ömür bitti böyle oyunda eğlencede

Gençlik benden ayrıldı gitti
Arzularımı gerçekleştiremedi
Artık en büyük ümidimiz alışabilmemizdir.
Çünkü yaşlılık benim emelimi sınırlamaktadır.
Yazıklar olsun nefsimе hiç görmüyorum onu
Ne güzel bir şeyde ne de edepte
Ey nefis! Ne sen olaydın ne de aşk
Mevlâ'yı gözet ve hep Ondan kork
Râvi dedi ki:

Daha sonra Hz. Ömer de son beyti tekrarladı:

Ey nefis! Ne sen olaydın, ne de aşk Mevlâ'yı gözet ve hep Ondan kork
Sonra Hz. Ömer dedi ki:

Bu şekilde şarkı söyleyen, varsın söylesin

Hz. Ömer'in şu sözünü iyi düşünün: Beni üzecek bir şey yaptığımı haber aldım. Beraberinde şu sözünü de düşünün: Sen ibadetinde lâubalilik mi yapıyorsun? Bu sözler çok şiddetli bir tepkiyi ifade eder. Tâ ki adamın dilinden içinde öğüt ve nasihat bulunan hikmetli beyitler dökülür, işte o zaman da adamın yaptığı hareketi onaylar ve hakkını teslim eder.

Bu ve benzeri şeyler onların yaptığı bir işti. Bununla beraber onlar gönülleri canlandırmak ve nefislere öğüt vermek için sadece şiirle yetinmediler. Bilakis nefislerine her tür yolla öğüt verdiler. Fakat onlar şiir olsun diye şarkıcılar da hazır bulundurmuyorlardı. Çünkü bu onların arzu ettikleri bir şey değildi. Onlar zamanımızdaki gibi bir müzik bilgisi ve kültürüne de sahip değillerdi. Müzik İslam'a daha sonra müslümanların yabancılarla karışmasıyla birlikte girdi.

Ebu'l-Hasan el-Karafi bunu anlattı ve dedi ki:

İlk dönemde geçen (müslüman) lardan hangisi sonrakilere delil olabilir? Onlar şiirleri müzik ile ve güzel nağmelerle söylemediler. Sadece serbest bir şekilde ve kafiyelerini birbiriyle bağlantılı olarak okudular. Şayet birinin sesi, diğerlerinden daha hüzünlü ise o da yaratılış aslına uygun bir şekilde şiir söylerdi. Onlar şiir okurken yapmacık bir tavır takınmazlar ve kendilerini zorlamazlardı.

Şu sözü el-Karafi söyledi:

Bu sebeplerdir ki âlimler bu bid'atın mekruhluğuna hükmettiler. Hatta Mâlik ibn Enes'e Medinelilerin kullandıkları müziği sordular, o şöyle cevap verdi:

Bunu fâsıklar/günahkârlar yaparlar. Fakat öncekiler bunu ibadet yönteminin, gönülleri yumuşatmanın ve kalblere huşu vermenin bir parçası olarak kabul ederler. Hatta faziletli gecelerde kasıtlı olarak buna yönelirler, cehri zikir yapmak maksadıyla toplanırlar, ölçüyü kaçıırırlar, raksederler, bağırırlar, çağırırlar, kendilerinden geçerler, alkışlarının veya âletlerin ve nağmelerin ölçüsüne uygun olarak ayaklarını birbirine vururlar.

Hz. Peygamberin (s.a) sözlerinin içinde, sahih hadis kitaplarında nakledilen amellerinde veya selefi salihin âmelerinde ya da âlimlerden birisinde buna dair bir bilgi var mı? Veya (sorulan soruya) cevap veren (şeyh)in sözlerinde buna benzer bir açıklama var mı?

Bilakis müezzinlerin günümüzde seher vakitleri dua ederken yaptıkları gibi minarelerde şiir okumanın hükmü soruldu. O bunun katmerli bid'at olduğunu söyledi. Çünkü minarelerde dua yapmak zaten bir bid'attır. Orada şiir ve kaside okumak ise diğer bir bid'attır. Çünkü kendilerine uyulan selef zamanında böyle bir şey yoktu.

Ona cenazenin önünde cehri zikir yapmanın hükmü de soruldu.

O buna şöyle cevap verdi:

Cenazeyi takip ederken sessizlik içinde kalmak, tefekkür etmek/düşünmek ve ibret almak sünnettir. Selef böyle yapardı. Onlara uymak sünnettir, onlara muhalefet, etmek ise bid'attır. İmam Malik şöyle demiştir:

Bu ümmetin sonradan gelenleri hiçbir zaman öncekilerden daha doğru bir yolda olmayacaklar.

Cevap veren (Şeyh) in sema konusunda söylediği ise bunun bir ruh incelmesi ve kalp çarpıntısı olduğudur. Fakat bu etkilenmenin mahiyetini açıklamadı. Rikkatin/incelmenin ne anlama geldiğini de açıklamadı.

Tasavvufçulardaki vecdin anlaşılmasına yardımcı olacak bir tefsir yapmadı. O sadece bunun vecde gelen kişinin vücudunda görülen bir belirti olduğunu söyledi. Bu belirtinin tefsir edilmesi gerekir. Sonra tevâcüd kelimesinin onun sözünde ortaya çıkan şekline göre de açıklanması gerekir.

Genel olarak Hz. Peygamber'in (s.a) ahabında tevâcüd, kalpleri kaplayan korku sebebiyle tüyleri diken diken olmak ve ağlamak biçiminde ortaya çıkardı. Allah Teala da şu âyetlerinde kullarını bu vasıflarla vasıflandırdı:

"Allah sözün en güzelini, birbiriyle uyumlu ve bıkılmadan tekrar tekrar okunan bir kitap olarak indirdi.

Rablerinden korkanların, bu Kitab'ın etkisinden tüyleri ürperir, derken hem bedenleri, hem de gönülleri Allah'ın zikrine ısınıp yumuşar."^[104]

"Rasûle indirilene duydukları zaman, gerçeği öğrenmelerinden dolayı gözlerinin yaşla dolduğunu görürsün."^[105]

"Müminler ancak, Allah anıldığı zaman yürekleri titreyen, kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğunda imanlarını artıran ve yalnız Rablerine dayanıp güvenen kimselerdir."^[106]

Abdullah ibn eş-Şihir'den (r.a.)^[107] rivayet edildiğine göre o şöyle dedi:

Bir gün Rasulullah'ın (s.a) yanına gelmişim. Namaz kılıyor ve ağlamaktan göğsü kaynar kazan gibi ötüyordu.^[108] el-Hasen'den rivayet edilmiştir:

Ömer ibn el'Hattab (r.a) *"Rabbinin azabı mulaka vuku bulacaktır. Ona engel olacak hiçbir şey yoktur."*^[109] âyetlerini okuyunca onların tesirinden karnı şişti ve yirmi gün yatakta hasta yattı.

Ubeydullah ibn Ömer'den^[110] rivayet edilmiştir: O şöyle dedi:

Ömer ibn el'Hattab (r.a) bize bir sabah namazı kıldırdı. Namazda Yusuf sûresinden başladı ve *"Üzüntüden gözlerine ak düştü. Artık acısını içine gömmüştü."*^[111] âyetine gelinceye kadar okudu. Bu ayete gelince ağladı ve devam edemedi (rükua gitti). Bir başka rivayette Hz. Ömer'in namazda:

"Ben kederimi ve hüznümü sadece Allah'a şikayet ederim."^[112] âyetine gelince ağladığı ve hıçkırıklarının arka saflardan duyulduğu ifade edilir. Ebû Salih'in şöyle dediği rivayet edilir: Hz. Ebû Bekir (r.a) zamanında Yemenliler (Medine'ye) gelmişlerdi. Yemenliler Kur'an'ı dinledikleri zaman ağlamaya başladılar. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir dedi ki:

Kalplerimiz katılaştıktan önce biz de böyle idik. İbn Ebi Leylâ'dan rivayet edildiğine göre o Meryem Sûresini okurken *"Onlara, çok merhametli olan Allah'ın âyetleri okunduğunda ağlayarak secdeye kapanırlardı."*^[113]

Mealindeki secde âyetine gelince hemen secdeye kapandı. Kafasını secdeden kaldırıncaya dedi ki:

Secdeyi yaptık, peki ya, ağlamak nerede?

Buna benzer daha pek çok rivayet vardır. Bütün bunlar öğütün onları nasıl etkilediğini göstermektedir. Bu etkilenme yapmacılıktan uzaktır ve bu örneklerdeki gibidir.

Bazı insanların vecd haline delil olarak getirdikleri şu ayet de bunun bir benzeridir:

"Onların kalplerine kuvvet verdik."

O yiğitler (hükümdar karşısında) ayağa kalkarak dediler ki: Bizim Rabbimiz göklerin ve yerin Rabbidir."^[114]

Bazı müfessirler bunu zikrettiler. Allah Teala onların kalplerine imanı yerleştirdi, melikleri olan kâfir Dekyanus'un huzuruna çıktılar. Bir fare veya kedi hareket etmiş olsa bu yüzden melik korkacaktır. Gençler birbirlerine bakıştılar. Tevhide inandıklarını açıklamaktan kendilerini alamadılar. Delil ve burhanı ilan ettiler. Melikin küfür dinini reddettiler. Allah yolunda canlarını ortaya koydular. Melik (önce) onlara (bir kötülük yapmayacağına dair) söz verdi, sonra sözünde durmadı. Bunun üzerine gençler mağaraya çıkmak üzere birbirleriyle sözleştiler. Bu olayın tamamı Allah'ın kitabında anlatılır. Bu olayda ne bir bağırma çağırma, ne bir taşkınlık, ne bir baygınlık ve ne de başka bir şey vardır. Bunlar günümüz dervişlerinin yaptıkları şeylerdir.

Said ibn Mansur, Tefsir'inde Abdullah ibn Urve ibn ez-Zübeyr'den nakletti: Abdullah dedi ki:

Ninem Esmâ'ya^[115] dedim ki:

Hz. Peygamber'in (s.a) ashâbı Kur'an okudukları zaman ne halde olurlardı? Dedi ki:

Allah'ın onları nitelendirdiği gibi idiler; gözlerinden yaşlar akar, derileri titrerdi. Dedim ki:

Burada bazı insanlar var ki onlar aynı şeyleri işittikleri zaman bayılıyorlar. Ninem Esmâ bunun üzerine dedi ki:

Lânetli şeytandan Allah'a sığınırım.

Ebû Ubeyd, Ebû Hâzim'in hadislerinden şunu tahrir etti. Ebû Hâzim dedi ki:

İbn Ömer, yere düşen bir Iraklıya rastladı. İnsanlar etrafına toplanmışlardı. İbn Ömer dedi ki:

Bu nedir? Dediler ki:

Kendisine Kuran okununca veya Allah'ın adı anıldığını duyunca Allah korkusundan yere kapaklandı. İbn Ömer dedi ki:

"Vallahi biz de Allah'dan korkarız, ama yere düşmeyiz."

Bu bir hoşnutsuzluk ifadesidir. Hz. Aişe'ye denildi ki:

Bazı kişiler Kur'an'ı dinleyince baygınlık geçiriyorlar. Hz. Âişe dedi ki:

Kur'an kişilerin akıllarını başlarından almayacak kadar büyük ve yücedir. Fakat Kur'an Allah'ın şu âyetinde buyurduğu gibidir:

"Rablerinden korkanların, bu Kitab'ın etkisinden tüyleri ürperir, derken hem bedenleri ve hem de gönülleri Allah'ın zikrine yumuşar."^[116]

Enes ibn Malik'den rivayet, edildi: Kur'an okunurken şuurunu kaybeden kişilerin durumu ona sorulunca şöyle cevap verdi:

Bu, Hâricilerin işidir.

Ebû Nuaym'in, Câbir ibn Abdillah'tan tahric ettiği göre İbn ez-Zübeyr (r.a) şöyle dedi:

Babamın yanına gelmişim. Bana sordu:

Nerede idin? Dedim ki:

Allah'ı zikreden bir topluluk gördüm. İçlerinden birisi Allah korkusundan bayılacak derecede titreyip kendinden geçiyordu. Onlarla beraber oturdum. Babam dedi ki:

Bir daha onlarla oturma. Bu sözün sanki beni etkilememiş olduğunu görmüş olacak ki bana şöyle dedi:

Ben Hz. Peygamberi (s.a) Kur'an okurken gördüm, Hz. Ebu Bekir'i ve Hz. Ömer'i Kur'an okurken gördüm.

Onların başına böyle bir şey gelmiyordu. Sana göre onlar Allah'tan Ebu Bekir ve Ömer'den de mi çok korkuyorlar? Ben de babamın görüşünü isabetli buldum ve o adamları terkettim. Bunların hepsi dindarlar için kabul edilemez yapmacık ve zorlama hareketlerdir.

Muhammed ibn Sirin'e, yanında Kur'an okununca bayılan kişinin durumu soruldu. Dedi ki:

Onunla bir duvarın üzerinde oturmak üzere buluşalım. Sonra onun yanında, başından sonuna kadar Kur'an okunsun. Şayet bu esnada duvardan aşağıya düşerse dediği gibidir.

Bu, hak ve bätılı ortaya koymada güzel bir sözdür. Çünkü bu tür davranışlar sadece Hâricilerde, doğrudan sapan nefislerde samimiyetin bir çeşidi olarak görülmektedir. Nefis, kişiyi bununla aldatmakta ve aslında öyle olmadığı halde bunu sağlıklı bir reaksiyon olarak görmektedir.

Sahabe-i kiramdan hiç kimsede böyle bir durumun görülmemiş olması bunun nefsin bir aldatması olduğunun delilidir. Onlarda ne böyle bir şey ne de benzeri bir şey görülmemiştir. Onların temeli hak üzerine bina edilmişti. Allah'ın dininde onlar böyle edebi ve fazileti yaralayıcı çirkin oyunlara tevessül etmezlerdi.

Evet, vaaz dinleyen bir kimse gerçekten ansızın bir bayılma ve ölüm gibi durumlarla karşılaşabilir. Kıraat veya vaaz sebebiyle meydana gelen duygu yoğunluğuna sabretmede zaaf gösterebilir. İbn Şirin hak ve bätılı gösterecek bir ölçü olarak böyle bir tedbiri tasarladı ki bu gayet açıktır. Duvardan düşme korkusuyla samimiyet birlikte varolamazlar. Bazı nâdir durumlar meydana gelebilir. Bunda da vecdin mazereti ortaya çıkar.

Ebu Vâil'den nakledilir. O dedi ki:

Abdullah ibn Mes'ud'la birlikte dışarı çıkmıştık, er-Rabi ibn Hayseme de bizimle beraberdi. Bir demircinin yanına uğradık. Abdullah ibn Mes'ud ayağa kalktı, ateşteki demire bakıyordu. er-Rabi de baktı ve düşecek gibi sendeledi. Sonra o haldeyken Abdullah oradan uzaklaştı. Nihayet Fırat kenarındaki bir kireç ocağının yanına geldik. Abdullah kireç ocağının ortasında ateşin fokurdadığını görünce şu âyeti okudu:

"Cehennem ateşi uzak bir mesafeden kendilerini görünce onun öfkelenişini (kaynamasını) ve uğultusunu işitirler. Elleri boyunlarına bağlı olarak onun (cehennem) dar bir yerine atıldıkları zaman, oracıkta yok oluvermeyi isterler."^[17]

er-Rabi, bu manzara karşısında âyetin etkisiyle oracıkta bayılıverdi. Onu taşıdık ve ailesine getirdik. Abdullah ibn Mes'ud öğleye kadar onun başında bekledi fakat er-Rabi kendine gelemedi. Akşama kadar bekledi, nihayet ayıldı. Abdullah da bunun üzerine kendi evine geri döndü.

Bu durumlar, tabiinin en faziletliyelerinden birisinin başına ve bir şahabının huzurunda geldi. O sahabi bunu, onun takatinin dışında bir şey olduğunu bildiği için anlayışla karşıladı. Böylece bu ibretli öğüt, sanki baygınlık veren bir şey gibi oldu. O halde bunda itiraz edilecek bir durum yok.

Rivayete göre bir genç, Cüneyd'in (r.a) sohbetinde bulunuyordu. -Cüneyd o esnada sûfilerin imamı idi- Genç, zikre dair bir şey işitince hemen bir çığlık atıyordu. Cüneyd bir gün ona dedi ki:

Bir daha böyle yaparsan benim sohbetime gelme. Genç daha sonra bir şey işitince durumu değişiyor, kendisini sıkıyor hatta vücudunun bütün kıllarında damla damla ter boşanıyordu. Günlerden bir gün öyle bir çığlık attı ki oracıkta ruhunu teslim etti. Bu gençte ortaya çıkan durum selefın söylediğini doğrulamaktadır. Şayet ilk çığlığı ona galip gelseydi ne kadar şiddetle sıkarsa sıkınsın nefisine hâkim olamazdı. Nitekim er-Rabi ibn Hayseme de kendisine hâkim olamamıştı. Üstelik şeyhi bu davranışına karşı hoşnutsuzluğunu bildirdiği zaman onu terbiye etmiş ve ayrılıkla da tehdit etmişti. Çünkü şeyh, onun bu çığlığını nefsin bir münasebetsizliği olarak algılamıştı. Ancak iş onun iradesinin dışına çıkınca -ki ölümü bunun delilidir- attığı çığlık affedilmiştir, inşaallah bunda bir günah yoktur. Fakat erdemli kişilerin niteliklerinden bir parça bile koklamamış olan o dervişlerin durumu böyle değildir. Onlar sadece o erdemli kişileri taklide yeltendiler, ancak heva ve hevesleri onlara Haricilere benzemenin yolunu gösterdi. Keşke sadece bu çirkin noktada kalmış olsalardı. Fakat onlar buna bir de raksı, çalgıyı, dönme ve göğüslere vurmaya, bazıları başına vurmaya ilave ettiler. Bunlar ve benzerleri, çocukların ve delilerin yapacağı işlerden olduğu için ahmakları güldüren ve merhametlerinden dolayı da akıllılarını ağlatan bir davranıştır. Çünkü böyle bir şey, Allah'ın rızasına götürücü bir yol ve salihlere benzeme yöntemi olarak kabul edilemez.

El-İrbad ibn Sariye'den (r.a) sahih bir rivayetle nakledildiğine göre o şöyle dedi:

Rasulullah (s.a) bize öyle etkileyici bir şekilde vaaz ederdi ki bundan dolayı gözlerimizden yaşlar boşalır, kalplerimiz titrerdi. Sünni âlim İmam el-Âcurri dedi ki:

Bu söze iyi dikkat ediniz! çünkü o: "Vaazın etkisinden bağırarak, başımızı dövdük, göğüslerimizi vurduk, kendimizden geçtik ve raksettik." demedi. Nitekim cahillerin pek çoğu vaaz esnasında, bağırıyor, çığlık atıyor ve kendinden geçiyor. el-Âcurri sözünün devamında dedi ki:

Bütün bunlar şeytandandır. Şeytan onlarla bu şekilde oyun oynar. Bunların hepsi bid'at ve sapıklıktır. Böyle yapan kimselere şu söz söylenir:

Bil ki Rasulullah (s.a) insanların en doğru vaaz edeni, ümmetine en iyi nasihat edeni, insanların kalbi en yufka olanı ve kendisinden sonra gelen insanların da en hayırlısı idi. Bu konuda hiçbir akıl sahibinin şüphesi yoktur. (Buna rağmen) o vaaz ederken sahabiler bağırmadılar, çığlık atmadılar, raksetmediler ve kendilerinden geçmediler. Şayet bunlar doğru olsaydı, Rasulullah'ın huzurunda bunu yapmaya insanların en lâyıki onlar olurlardı. Fakat bu bir bid'attir, bätıldır ve hoş karşılanmamıştır. Bunu böylece bil. Acurri'nin sözleri burada sona erdi. Bu sözler bizim konumuza da ışık tutmaktadır.

Hem ilk selefte (yani sahabilerde) görülen etkilenme/duygulanma halinin sebebinin hem de vecd iddiasında bulunan bu adamların halini her yönüyle dikkatlice incelediğimiz zaman, ilk selefte bu etkilenmenin Allah'ın zikri sebebiyle veya Allah'ın kitabından bir âyetin duyulması sebebiyle veya -demirciyi ve yanmakta olan kireç ocağını gördüğünde er-Rabi'in başına gelen olayda olduğu gibi- ibretli bir bakış sebebiyle ya da namazda ve

başka bir yerde okunan Kur'an sebebiyle meydana geldiğini görürüz. Âlimlerin naklettikleri şeylerde sahabeden hiçbirisinin kalblerini yumuşatmak için şiir terennüm ettiğine rastlamadık. Sahabilerle bu dervişler farklı şeylerden etkileniyorlar. Bu adamlar, Kur'an, hadis, vaaz ve ibretli bir şeyden etkilenmiyorlar, bir çalgı âleti çalındığında ise bilinen hareketlerim yapmak için yarış ediyorlar. Halbuki bu bid'at ve çirkin şeylerden hiç etkilenmemeleri gerekirdi. Çünkü hak, daima hakkı doğurur, bâtıl da daima bâtılı doğurur.

Sözü edilen rikkatin/kalp yumuşamasının mahiyeti hakkındaki inceleme de bu tesbitin üzerine bina edilir, Zâhiri/insanın görünümünü harekete geçiren şey bu rikkattir. Bu, rikkatin/yumuşaklığın sertliğinin ve kabalığının zıddı olmasıdır. "Bu yumuşaktır, kaba değildir" anlamında deriz. Bir yerin toprağı yumuşak olduğu zaman sert olduğu zaman da yani sert yer deriz. Bu şekilde vasıflandırıldığında o, onun yumuşaklığını ve sertliğinin zıddı bir etkilenmeyi ifade eder. Şu âyeti kerime de bize böyle bir durumu haber veriyor: "*Sonra onların hem derileri hem de gönülleri Allah'ın zikrine ısınıp yumuşar.*"^[118] Çünkü yumuşamış bir kalbe öğütler geldiği zaman kalp o öğütlere boyun eğer, teslim olur ve bağlanır. Bu sebepledir ki Allah Tealâ şöyle buyurdu: "*Müminler ancak o kimselerdir ki; Allah anıldığı zaman kalpleri titrer.*"^[119] Titreme/korku bir etkilenmedir/duygulanmadır ve öğüt sebebiyle kalpte meydana gelen bir yumuşamadır. Bundan dolayı tüylerin ürperdiğini ve gözlerin yaşardığını görürsün. Kalbe yumuşama hali gelince -ki kalp insanın bătınıdır/içidir- aynı hal deriye de gelir -ki deri insanın zahirdir/dışıdır- kalbe ve deriye aynı halin geldiğine Allah şahitlik ediyor. O halde insan içiyle dışıyla aynı tepkiyi gösterir. Bu da hareketi, tedirginliği ve rahatsızlığı değil sükûneti gerektirir. Sükûnet, bağırıp çağırmak değildir. Yukarıda da geçtiği gibi ilk selef-in hali budur, yani sükûnet halidir. Hangi mevza olursa olsun, mevza/vaaz dinleyip de üzerinde selef-i salihde meydana gelen etkinin meydana geldiği bir kişiyi görürsen bil ki bu bir rikkattir/yumuşamadır yani vecdin başlangıcıdır. Şüphesiz doğru olan da budur ve bu konuda hiçbir itiraz yoktur.

Kur'an a veya sünnete ya da hikmete ait bir mevzayı dinleyip üzerinde bu etkilerden hiçbir şeyi görmediğin bir kimsenin yaldızlı bir şiir veya coşkulu bir şarkı dinleyip de etkilendiğini görürsen bil ki onda böyle bir sükûnet ve rikkat hali meydana gelmez. Onda ancak bir tedirginlik ve rahatsızlık hali zuhur eder; bunu da ya ayağa kalkmak veya dönmek veya taşkınlık yapmak veya bağırarak suretiyle ya da tedirginliğine uygun başka bir yolla ifade eder. Bunun sebebi iç dünyasına hâkim olan şey öncelikle sözü edilen rikkat/yumuşaklık hali değildir. Bilakis mûsikinin sebep olduğu coşku halidir. Çünkü rikkat,-yukarıda da ifade edildiği gibi-kasvetin zıddıdır. Coşku ise -sûfilere dediği gibi- huşûun zıddıdır. Coşku, hareket, için uygundur. Çünkü o, mizaçların hareket geçmesidir. Bu sebeple coşkuda insanla birlikte deve ve arı gibi hayvan da, çocuklar gibi aklı olmayanlar da müşterektirler. Huşu ise bunun zıddıdır. Çünkü o, sükûnete dayanır. Lügat de bunu böyle tefsir etmiştir. Nitekim lügat coşkuyu, hüznün veya sevinçten dolayı insanda bulunan bir hafifliktir, diye açıklamıştır, Şâir şöyle dedi: Kendimi görüyorum onların peşinde

Sanki çılğın ve mecnun gibi coşkulu.^[120]

Teğanni, sesi uzatmak ve güzelleştirmek demektir!

Bunun açıklaması şudur- Teğannili şiir iki durumu ihtiva eder:

Birincisi: Onda hikmet ve öğütün bulunmasıdır ki bu, kalplerle ilgili bir durumdur. Kalpler onun bu yönüyle amel ederler ve tepki gösterirler. Bu yönden (bakılınca) dinlemek ruhlar için daha uygundur.

İkincisi: Onda musikiyle bağlantısından kaynaklanan nağmelerin bulunmasıdır ki bu da mizaçlar üzerinde etkilidir ve kendisine uygun şekilde mizaçları, o mizaçların farklılığına göre farklı şekillerde harekete geçirir. İştme yönünden kalpteki etkilenişten dolayı oluş ve boyun eğişin/itaatin etkileri de meydana gelir ki bu bir rikkattir/yumuşamadır ve cevap veren (şeyh)in işaret ettiği vecd dahi budur. -Şüphesiz bu övülmüştür- kalpteki bu etkilenişten dolayı sükûnetin zıddı şeklinde ortaya çıkan her etkileniş ise coşkudur.

Onda rikkat de yoktur, vecd de yoktur. Sûfilere göre bu övülen/güzel bir şey de değildir. Fakat bu dervişlerde -genellikle- vecd yoktur. Ancak yerilen ikinci durum vardır. O halde onlar nağme ve musikiden dolayı vecde gelen kimselerdir. Hikmetin anlamlarından hiçbir şeyi kavrayamazlar. O halde onlar -Allah korusun- bu iki durumdan en kötüsüne yönelmişlerdir.

Ancak onlar vecdin sebebi ile coşkunun sebebinin birbirine karıştırdıkları ve bir de delil olmaya elverişli olmayan şeyleri delil olarak kullandıkları için yanıldılar. Mesela onlar şu ayetleri kendileri için delil olarak ileri sürmektedirler:

"Allah'a koşun" (Zâriyat: 50),

"Eğer onların durumlarına muttali olsa idin dönüp onlardan kaçardın." (Kehf-18),

"O yiğitler (hükümdar karşısında) ayağa kalkıp dediler ki: Bizim Rabbimiz göklerin ve yerin Rabbidir." (Kehf-14)

Bu ayetlerde o manaya dair bir delil yoktur. Raksederek veya tepinerek veya ayakları üzerinde dönerek ayağa kalktıkları bu âyetin neresinde yazıyor? O da bu cevabın altına giren bir istidlaldir. Cevabı veren (şeyh)in sözündeki semâ kelimesi kapalı olarak geçmiştir. Tartışmacı bundan kendi taraftarlarının da kullandığı teğanni/musiki anlamını çıkartmıştır. Halkın geneli de bu kelimeyi böyle anlamaktadır. Tasavvufçular ise semâ kelimesini böyle anlamadılar. Onlara göre kalbi itaate sevk eden, deriyi yumuşatan ve hikmeti ifade eden her sese semâ denilir. Bu öyle bir sestir ki övülen vecdin arayışı içinde olanlar onunla vecde gelirler. Onlara göre Kur'an dinlemek semâdır. Sünneti dinlemek, hikmet ve fazilet sahiplerinin sözlerini dinlemek semâdır. Hatta kuş

seslerini, su şırlıtısını ve kapı gıcirtısını dinlemek bile bir semâdır. Şiir dinlemek de şayet hikmet manası veriyorsa bir semâdır. Ancak onlar bu sonucusunu dinlerken aşırı gitmezler, düşkünlük göstermezler, lezzet almak ve coşmak gayesini gütmeyiz ve bunu devamlı yaptıkları bir âdet haline getirmezler. Çünkü bunların tamamı onların gayelerine gölge düşürür. Halbuki onlar (tarikatlere) bu gayelerin üzerine bina ettiler. Cüneyd dedi ki: Bir müridin semâdan hoşlandığını görürsen bil ki onda yiğitlikten bir eser vardır. Onlar (sûfiler), müridin semâından hikmete uygun olanını kabul ederler, içinde hikmet varsa o semâdır. Onlara göre bu konuda nazım ile nesir arasında bir fark yoktur. Sûfilerden birisi semâ kelimesini mutlak anlamda kullansa bile, bu onun hikmet anlamıyla ilgili bir kullanımdır, yoksa mizaçlara hoş gelmesi yönüyle bir kullanım değildir. Çünkü hoşlandığı için semâa kulak veren kimse fitneye maruz kalır. O zaman bu sema (kalplere yumuşaklık veren bir semâ değil) lezzet ve coşku veren bir semâ olur. Semânın sûfiler nazarında bu anlama geldiğinin bir delili, Ebû Osman el'Mağribi'den gelen şu sözdür! O şöyle dedi:

Kim kuş sesi, su şırlıtısı ve rüzgâr uğultusu dinlemediği halde semâ iddiasında bulunursa yalancıdır, bid'atçidir. el-Husari dedi ki:

Semâ bitince kesiliveren semâ ile benim ne işim var? Semâ dediğin şey kesintisiz ve devamlı olmalıdır. Ahmed ibn Salim'den nakledilmiştir; o şöyle dedi:

Sehl ibn Abdullah et-Tüsteri'ye senelerce hizmet ettim. Dinlediği zikir, Kur'an, şiir ve benzeri şeylerden dolayı halinde bir değişiklik olduğunu görmedim. Nihayet ömrünün sonlarına doğru huzurunda birisi şu âyetin kerimeyi okudu: "*Bugün artık ne sizden, ne de inkâr edenlerden fidiye kabul edilir.*"^[121] Baktım ki Sehl'in hali değişti, neredeyse yere yığılacak şekilde titriyordu. Kendine gelince bunun sebebini sordum. Dedi ki:

Dostum bize artık zafiyet geldi,

es" Sülenî anlattı: Bir gün Ebû Osman ekMağribi'nin yanına girdim. Birisi makara ile kuyudan su çekiyordu.

Ebû Osman bana dedi ki:

Ey Ebû Abdîrrahman*! Biliyor musun bu makara ne söylüyor? Dedim ki:

Hayır. Dedi ki:

Allah, diyor.

Bütün bu anlatılanlar ve benzerleri sûfiler nazarında semân yukarıda anlatılan gibi olduğunun delilidir. Onlar, coşturucu teğannilerle yapmacık tavırlar sergilemeyi bir tarafa bırak, şiir dinlerken semân bu anlamının dışında başka bir etkilenme bile hissetmiyorlardı. Zaman geçtikçe ve selefî salûu'n ahvâlinden uzaklaştıkça hevâ ve heves, semâ konusunda hid'atler türetmeye başlar, hatta mûsiki kurallarına göre yapılan semâlar icra edilir oldu. Bu; mizaçların da hoşuna gidiyordu. Zamanla semâın bu şekli uygulanır oldu —her ne kadar maksatları rahat ve hoşça vakit geçirmek de olsa- buna devam edildi. Neticede bu iş, onların tuttıkları yolun üzerinde bir çor çöp haline geldi ve geriye dönüp gayelerinden uzaklaşmış oldular. Sonra aradan uzun bir zaman geçti, nihayet câhiller bu zamanda ve yakın zamanlarda bunun Allah'a bir yakınlık, yani ibadet şekli ve tasavvuf yolunun bir parçası/bölümü olduğuna inanmaya başladılar. Bu, ne büyük bir musibettir!

Cevabı veren (Şeyh'in söylediği: "Cemâati evine çağırın ve bu çağrısına icabet edilen kişiye gelince, bu konuda da onun niyetine ve maksadına bakılır (yani bu ameli, niyetine göre değerlendirilir)" sözü de önceki söylenenlere uygundur. Çünkü bir kimse bir topluluğu, Allah'ın Kitabından bir âyeti veya sûreyi veya Peygamber'in (s.a) bir sünnetini öğretmek veya ilmi konuları ve Allah'ın nimetlerini müzakere etmek veya içerisinde çirkin bir teğanni, taşkınlık, bağırma ve tepinme gibi kötülüklerin olmadığı bir şiir ziyafeti vermek için evine davet ederse, sonra onlara lüks ve gösterişten uzak, bid'at kastı taşımayan, söz ve davranışlarıyla sünnetin dışına çıkan kişilere ayrıcalık tanımayan bir yemek verirse bunun güzel bir şey olacağı ve hoş karşılanacağı şüphe yoktur. Çünkü bu din kardeşleri ve komşuları arasında iyi ilişkiler geliştirmek ve arkadaşlar arasında dostluk maksadını güden ziyafetin hükmüne girer. Bu tür davetler müstehap hükmündedir. Eğer içerisinde ilim ve benzeri şeylerin de müzakeresi varsa o zaman iyilik ve hayırda yardımlaşma konusuna dâhildir.

Bunun bir örneği Muhammed ibn Haniften nakledilir. O şöyle dedi:

Bir gün Kadı Ali ibn Ahmed'in yanına girdim. Bana dedi ki:

"Ey Ebû Abdillâh! Dedim ki:

Buyur ey Kadı. Dedi ki:

Şimdi sana öyle bir olay anlatacağım ki, onu altın suyu ile yazman gerekir. Dedim ki:

Ey Kadı! Altın suyunu bulamam ki, fakat ben onu iyi bir mürekkep ile yazarım. Dedi ki:

Duydum ki Ebû Abdillâh Ahmed ibn Hanbel'e şöyle denilmiş:

Haris el'Muhâsibi tasavvuf ilimleri konusunda söz söylüyor ve âyetlerle de delil getiriyor. Ahmed ibn Hanbel bunun üzerine dedi ki:

Onun sözlerini benim varlığımdan haberi olmaksızın dinlemek isterim. Ahmed ibn Hanbel ile konuşan kişi ona dedi ki:

Ben seni onunla bir araya getiririm. Bir davet düzenledi, oraya Haris el-Muhasibi ve arkadaşlarıyla birlikte Ahmed ibn Hanbel'i de çağırdı. Ahmed ibn Hanbel, Hâris'in kendisini görmeyeceği bir yere oturdu. Namaz vakti geldi, Haris öne geçti ve onlara akşam namazını kıldırıldı. Sonra yemek hazır oldu, yemeğe ve onlarla konuşmaya başladı. Ahmed ibn Hanbel dedi ki:

Bu bir sünnettir.

Yemeği bitirdikleri ve ellerini yıkadıkları vakit Haris ve arkadaşları oturdular. Haris onlara dedi ki:

Kim bir şey sormak isterse sorsun. Ona ihlastan soruldu, riyadan soruldu ve pek çok meseleden soruldu. O bunlara âyetler ve hadislerle deliller getirdi. Ahmed ibn Hanbel de (bir kenarda) bunları dinliyordu ve hiçbir şeye itiraz etmiyordu. Gecenin üçte biri geçtikten sonra Haris içlerinde birisine Kur'an okumasını emretti. O kişi Kur'an okudu. Bu esnada bazıları ağlıyor, bazıları hıçkırıyordu. Sonra okuyucu sustu. Arkasında Haris sakin sakin dua etti. Sonra namaza kalktı. Sabaha ulaştıklarında Ahmed dedi ki:

Burada zikir için toplandıkları bir meclisin olduğu bana haber verilmişti. Eğer söyledikleri, bu meclisler ise benim bunlara hiçbir itirazım olamaz.

Bu olayda sûfilerin ahvali, şeriat ölçüsüyle değerlendirilmektedir. Zikir meclisleri de o adamların iddia ettikleri gibi değil, bilakis bizim yukarıda anlattığımız gibidir. Bunun dışındakiler ise çınların âdet haline getirdikleri şeylerdendir. Bu da reddedilmiştir.

Haris ol-Muhasibi kendilerine uyulan tasavvuf erbabının büyüklerindedir. O halde cevap veren (Şeyh'in) sözlerinde bu sonraki adamlarla ilgili bir şey yoktur. Çünkü onlar her yönüyle öncekilerden ayrılmışlardır.

Bu konuda pek çok örnek vardır. Bunları sıralayacak olsam gayenin dışına çıkmış oluruz. Biz sadece onların istidlale benzeyen çürük istidlallerinden örnekler verdik ve açıkladık. Bu örneklerin hepsinde de istidlal konusunda âlimlerin açıkladığı, imamların beyan ettiği ve ilimde yeterli seviyeye gelmiş kişilerin çeşitlerini saydığı yöntemin dışına çıkmışlardır.

Bid'atçilerin istidlal konusundaki yöntemlerini inceleyen kimse bu yöntemin belli bir disipline bağlı olmadığını anlar. Çünkü bu kaygan bir yöntemdir, belli bir noktada durmaz. (Bu yöntemle göre) bütün sapıklar ve kâfirler kendi sapıklıkları ve küfürlerine istedikleri şekilde delil getirebilirler. Böylece savundukları görüşlerini (kendi iddialarınca) şeriate nisbet ederler.

Biz, bazı kâfirlerin küfürlerine şu âyetle delil getirdiklerini duyduk ki aynı âyetleri bazı Hıristiyanlar da Hz. İsa'yı Allah'a ortak koşmalarının delili olarak kullandılar:

"Meryem oğlu İsa Mesih, Allah'ın peygamberi, Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ve kendinden bir ruhtur."^[122]

Bazdan da şu ayeti kerimeyle kâfirlerin mutlak olarak cennetlik okluğuna hükmettiler:

"Şüphesiz inananlar, Yahudi olanlar, Hristiyanlar ve Sabiilerden Allah ve âhiret gününe inanıp sâlih amel işleyenler için Rableri katında mükafatlar vardır."^[123]

Bazı Yahudiler de şu âyeti bize karşı üstünlüklerinin delili olarak gösterdiler.

"Ey İsrâoğulları! Size verdiğim nimetimi ve sizi cümle âleme üstün kıldığımı hatırlayın."^[124]

Bazı Hulûliciler şu âyeti kullandılar. *"Ona ruhumdan üflediğim zaman."*^[125] Tenâsuhçular da şu âyeti kullandılar *"Seni istediği şekilde terki eden..."*^[126]

İşte böylece bütün müteşabihlere uyanlar veya illet ve sebepleri tahrif edenler veya âyetlere selef-i sâlihın vermediği anlamları yükleyenler veya çürük hadislerle tutunanlar ya da delillere tereddütsüz yapışanlar kim olursa olsun hepsi de maksatlarına uygun düşen bütün fiil, söz ve inançlara, aslında delil olmaya müsait olmayan bir âyeti veya hadisi delil getirirler. Bid'atçı olmakla şöhret bulan her fırkanın -yukarıda da zikredildiği gibi" kendi bid'atine bir ayet veya hadisi tereddütsüz delil göstermesi/bu âyet veya hadisin kendi bid'atine delil olup olamayacağını araştırıp incelemeyen bu yola tevessül etmesi de bunu gösterir. İnşallah bunun diğer benzerleri de ileride anlatılacaktır.

Kim kendisini kurtarmak isterse tuttuğu yolun iyice aydınlığa kavuşması için onu sorup soruşturur ve iyice araştırır. Kim ihmalkârlık gösterirse, onu da hevâsının elleri tehlikeli yerlere fırlatır atar, oradan da onu Allah dilemedikçe hiç kimse kurtaramaz.^[127]

^[11] "men azze bezze" meşhur bir Arap atasözüdür. Bunun anlamı, kim galip gelirse, mağlup ettiği kişinin malını, mülkünü, elbisesini eşyasını ondan söker alır. Çünkü bezz, zorla almak, gasbetmek ve soyak anlamına gelir.

^[12] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/247-250.

^[13] En'am: 153.

^[14] Bunların açıklaması için Mevzuat kitaplarına bakılması rica olunur. Bu kitapların en önemlileri şunlardır: İbn Arrak'ın Tenzihu's-Şeriat'il-Merfu'a'sı. Şevkânî'nin el-Fevâidü'l-Mecmua'sı. Molla Aliyyü'l-Kâri'nin el-Masnû'u.

^[15] Bu bilgiler hadis ilimleri kitaplarından elde edilebilir. Bunlardan bazıları şunlardır: İbnus-Salah'ın Kitabı Marifeti Ulûmi'l-Hadis'i. veya Mukaddimesi. Ayrıca cerh ve ta'dil kitaplarına da bakılabilir. Meselâ Leknevi'nin er-Raf u ve't-Tekmil'i.

^[16] Hadis uydurmanın sebepleri konusunda daha fazla izah için Şeyh Ebû Gudd'e'nin "Lemhât'u'n min Tarihi's-Sünne ve Ulûmil -Hadis" i ve Aliyyü'l-Kâri'nin "Mevzûat'ına bakınız.

^[17] Büyük âlim ibn el-Kayyim "İ'lamu'l-Muvakkîin" isimli eserinde Ahmed ibn Hanbel'in zayıf ve mürsel hadisi kıyasa tercih edişini açıklarken şöyle der: Onun zayıf ile kastettiği ne bâtıldır, ne mthükerdir ne de amel edilmesi caiz olmayan rivayetlerdir. Bilakis ona göre zayıf, sahihin bir bölümüdür ve hasenin kısımlarından biridir. O, hadisi, sahih, hasen ve zayıf diye üçe ayırmaz, sahih ve hasen diye ikiye ayırır. Zayıfın da ona göre dereceleri vardır..., (İ'lamu:l-Muvakkîin, c.1, s.31.)

^[18] Müellifin sözünü ettiği bu konularda kesinlikle sahih bir hadis yoktur.

^[19] Teşvik ve sakındırma konusunda zayıf hadislerle amel etmenin caziliğinin şartları için özellikle İbn Hacer'in Nuhhe'sine ve öğrencisi Şehâvi'nin el-Kavlü'l" Bedi'ine ve diğer kaynaklara müracaat ediniz.

^[10] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/251-257.

^[111] Müellifin işaret ettiği hadisler hem senet hem de metin yönünden sahih olan hadislerdir. Bunlardan kimisi akaidle, kimisi ahkamla, kimisi adap ve muamelatla, kimisi de başka konularla ilgilidir. Bunları inkar edenler akla dayanarak reddetmişlerdir.

^[112] Mutezile ve benzerlerinin görüşüdür.

^[113] İmam-ı Şafii'nin ahad haberleri reddedenlere cevabı hakkında onun er-Risalesindeki "el-Huccetu fi Tesbiti-Haberi'l-Vahid" bölümüne bakınız, s.998, 1261

^[114] Maide: 93.

^[115] İbn Aliyye: İsmail ibn İbrahim ibn Mukassim, büyük âlim, meşhur hadisci, güvenilir sağlam bir kişi, künyesi Ebû Bişr el-Esedî, Basralıların azadlısı. Aslen Kufeli. İbn Aliyye diye meşhur. Aliyye onun annesidir. Hasan Basri'nin öldüğü sene, 110 yılında dünyaya geldi, İbn Münkedir, Yunus ibn Ubeyd, Humeyd et-Tavil, Ata ibn Sâib, ibn Cüreyc ve daha pek çok kişiden rivayette bulundu. Kendisinden de İbn Cüreyc, Şube, İbn Mehdi, İbn el-Medeni, Ahmed ibn Hanbel ve daha pek çok kişi rivayette bulundu. 193 yılında vefat etti (Siyeru A'lami'n-Nübelâ, 9/107; Ahmed ibn Hanbel'in el-İlel'i, 122; Tabakat, 7/325; el-Meârif, 384; el-Cerh ve't-Ta'dil, 2/153; Tehzib, 1/275; Şezerat, 1/333)

^[116] Vâsıl ibn Ata: Güçlü bir hatip. Künyesi Ebû Huzeyme el-Mahzûmî, Basralıların azatlısı, Mutezilenin kurucusu ve başı. Fâsik olan kişi, ne mümindir ne de kafirdir dediği için Hasan el-Basri onu meclisinden kovdu. Amr ibn Ubeyd de ona katıldı ve ikisi birlikte Hasan-ı Basri'nin ders halkasından ayrıldılar ve bu sebeple mutezile diye isimlendirildiler. 131 yılında elli yaşlarında iken vefat etti. (Siyeru'l-A'lam, 5/464; Vefeyatul-A'yan, 6/7; el-Fark Beyne'l Firak, 117; Şezerat, 1/172.)

^[117] Amr İbn Ali Büyük bir fıkıhçı ve hadisci. İyi bir eleştirmendir. Künyesi: Ebu Hafs el'Bâhili el-Basri es-Sayrafi ei-Gallas. 160 yıllarında doğdu. Yezid ibn Zürey'den, Merhum el-Attardan, Ğander'den, İbn Uyeyne'den ve daha başka kişilerden rivayette bulunmuştur. Kendisinden de Kütübü Sitte imamları, Ebu Zur'a, Ebu Hatim ve İbn ed-Dünya gibi kişiler rivayette bulunmuştur- el-Cerh ve't-Ta'dil, 6/249; Tehzib, 81810; Şezerat, 2/120.)

^[118] Ali İmran: 154.

^[119] el-Esrem: Büyük âlim, fıkıhçı ve hadisci Ebu Bekir Ahmed ibn Muhammed Hâni el-Eskâfi el-Esrem et-Tâi veya Kelbî. Sünen sahibi. Ahmed ibn Hanbel'in öğrencisi. Harun Reşid'in zamanında doğdu. Ondan Nesâi, Musa ibn Harun ve Yahya ibn Said gibi kişiler rivayette bulundu. 260'larda vefat etti. (Siyeru'l-A'lam, 12/623, el-Cerhu ve't-Ta'dil, 2/72! Tehzib, 1/78, Şezerat. 141)

^[120] Mesed süresi

^[121] Müddessir: 11.

^[122] Zuhuf 1-4

^[123] Veki' ibn Cerrah ibn Melih, büyük âlim, Irak muhaddisi. Künyesi Ebû Sufyan er-Ruâsî el-Kufî. 129'da doğdu, Hişam ibn Urve, A'meş, İbn Cüreyc ve el-Evzâi gibi pek çok kişiden İlim dinledi. Bir ilim deryası idi. Hafızası kuvvetli idi. Süfyan es-Servi, İbn el'Mübarek, İbn Mehdi, Humeydi, Ahmed ve İbn Main gibi pek çok kişi ondan hadis rivayet etti. 197 yılında vefat etti. (Siyeru'l-A'lam, 9/140; Tarihu İbn-i Mâin. 6301 Tabakat İbn Sa'd, 6/394; el-Meârif. 507; Tehzib, 11/123; Şezerat, 1/349; el-Cerh ve't-Ta'dil, 1/219)....

^[124] Ali ibn el-Medini: Hadiste müminlerin emiridir. Künyesi Ebu'l-Hasen Ali ibn Abdülâh ibn Cafer es-Sa'dî, İbn el-Medini diye tanınır. Babasından, Süfyan ibn Uyeyne'den, Düheyd ibn Müslim'den, Muaz İbn Muaz'dan İbn Vehb'den ve daha pek çok kişiden hadis dinlemiştir. Ondan da Ahmed ibn Hanbel, Buhari, Ebû Hatim ve İsmail el-Kâdi gibi pek çok kişi rivayette bulunmuştur. 234'de vefat etmiştir. (Siyeru'l-A'lam, 11/41, el-Cerh ve't-Tadil, 6/193; el-Bidaye ve'n-Nihaye, 10/312; Tehzib, 7/349; Şezerat, 2/81)

^[125] el-Müemmel: Hadis hafızı, künyesi ve ismi: Ebu Abdırâhman el-Adevi el-Müemmel İbn İsmail el-Basri. Mekke'ye yerleşti. İkrime İbn Ammar, Şube, Sevri, Nâfi el-Cümehi, Hammad İbn Seleme ve çağdaşlarından hadis nakletti. Ahmed, İshak, Bendar ve diğer kişiler de ondan naklettiler. 206 yılında Mekke'de vefat etti. (Siyeru'l-A'lam, 10/110; Tarihu İbn Main, 591; Tehzib, 10/380; el-Cerh ve't-Ta'dil. 8/474)

^[126] Necm: 23

^[127] Necm: 28.

^[128] Mutezileyi kastediyor. Çünkü onların mezhepleri doğu beldelerinde ortaya çıktı ve yayıldı.

^[129] İmam Şatibi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/258-264.

^[130] Araççayı bilmemek, Kur'an ve sünnet hakkında bilgisizce konuşmaya cüret eden yabancıların ve diğer kişilerin yol açtıkları kötülüklerin en önemli sebeplerinden birisidir. Bu yüzden onlar hem kendileri sapıtırlar, hem de başkalarını sapıtırlar. Bu sebeple İmam Şafii'nin şöyle dediği rivayet, edilir: Araççayı öğrenmek, şer'î ilimleri tahsil etmek isteyen herkesin üzerine farz-ı ayındır.

^[131] Ali İmran: 117. Halbuki "sır" kelimesi burada şiddetli soğuk rüzgar anlamına gelir, (el-Lisan 4/2429)

^[132] en-Nazzam: Ebu İshak İbrahim İbn Seyar el-Basri. Kelama ve Mutezile şeyhidir. Bazıları onun kâfir olduğunu, bazıları da Brahman dinine mensup olduğunu söylediler. Sarhoşken balkondan düştüğü ve öldüğü rivayet edilir. 220 küsurlarda vefat etti. (İhtilafu'l-Hadis, 17; el-Milel ve'n-Nihal, 1/53; el-Farkbeyne'l-Firak, 113)

^[133] el-İlâ: Bir adamın hanımına yaklaşmayacağına dair yemin etmesidir. Fıkıhta buna dair hususi hükümler vardır. (Lisanu'l-Arab. 1/117)

^[134] Tâhâ: 121

^[135] Bu kelimelerin anlamları için bakınız: el-Lisan 5/3320 ve 3423.

^[136] A'raf. 179.

^[137] Maide: 3

^[138] En'am: 57, Yusuf 40, 67.

^[139] Nisa: 35

^[140] Maide: 95

^[141] İmam Şatibi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/264-266.

^[142] Zahirîye ile Allah Teala'nın insan organları gibi organlarının olduğunu iddia eden mücessime ve müteşabiheyi kastediyorsa söylediği doğrudur. Eğer onlarla, Allah Teala'nın Peygamberi İlisamyle kendisinde var olduğunu haber verdiği ve organ isimleriyle ifade edilen sıfatlarının varlığını O'nu yaratıklara benzerlikten tenzih ederek kabul eden eser ehlini (yani hadis taraftarlarını) kastediyorsa hatalıdır. Çünkü bunlar eHh sünnettir. Diğerleri ise selef'e muhalefet ettikleri için eHh bid'attir. Organ isimleri ile İlim ve kelam gibi mana isimleri arasında bir fark yoktur. Allah'ın ilmi beşer ilmi gibi değildir. Allah'ın eli de beşerin eli gibi değildir. Tenzih inancı teşbihi reddeder (Reşit Rıza)

^[143] Nisa: 164.

^[144] Zümer: 62.

^[145] Bakınız: Abdulaziz el-Mekki'nin "el-Hiyera" isimli eseri ve Ebu'l-Hasen el-Eş'ari'nin "el-İbane an usuli'd diyane" isimli eseri. Halku'l-Kur'an konusunda her ikisinde de yeterli ve zengin bilgiler vardır.

^[146] Şura: 11.

^[147] Kelam-ı Nefsi, nefiste bulunan söz/mânâ demektir. Mesela bazan dilimiz sukut ettiği halde kalbimizle bir şeyler söyleriz, bir mana tasarlarız. Sonra bunu ses ve kelimeler vasıtasıyla dilimizle söz halinde ifade ederiz. İşte kalpte ki bu manaya kelânı nefsi, dil ile ifade edilene de kelâmı lâfzî denilir (çeviren)

* Soru işaretli kısım metinde de bulunmadığı için manası anlaşılamamıştır.

^[148] Salih İbn Ali: Bu ümmetin en büyük âlimi Abdullah İbn Âbbasın torunudur. 251 yılında vefat etmiştir. (Siyeru A'lami'n-Nubelâ, 7/18.

^[149] El-Muhtedi: Halife el-Muhtedi Billah Muhammed İbn el-Vâsık Harun İbn el-Mu'tasım Muhammed İbn er-Reşid el-Abbas. (Vâsıkın oğlu, Harun Reşid'in torunudur.). Dedesi Harun Reşid zamanında doğmuştur. Otuz küsur yaşlarında iken halife olarak kendisine biat edildi. Takva sahibi, sâlih, âbid" cesur, hilafette dirayetli ve makamına lâyık bir kişi idi. Rivayete göre halife olduğu günden itibaren 250 yılında vefat

edinceye kadar hep oruçlu kalmıştır. (Siyeru A'lami'n-Nübelâ 12/535; Tarihut-Taberi 19/391, 469; Târihu'l-Hulefa, 391, Şezeratü'z-Zehab, 2/132.)

¹⁵⁰ el-Vâsik: halifedir. Künyesi Ebu Cafer Harun ibn el-Mütasım Billah Muhammed ibn Harun er-Reşid el-Abbas el-Bağdadi, Annesi Rum asıllıdır. Babasından sonra 227 yılda hilafet görevine geldi. Kur'an'm mahluk olduğunu söylerdi. Ölümünden az Önce bu görüşünden döndüğü söylenir. Halifeliği beş buçuk sene sürdü. 232 yılında vefat etti. (Siyeru A'lamin" Nubela. 10/306; Tarihu't-Taberi, 9/123; Tarihu'l-Hulefa, 327)

¹⁵¹ Ebu Abdillah Ahmed ibn Ebi Duad el-Basri el-Bağdâdi el-Cehmi, Ahmed ibn Hanbel'e düşman idi. Kur'an'm mahluk olduğu görüşünün propagandasını yapardı. 240 yılında vefat etti. (Siyeru A'lami'n-Nubelâ, 11/169; Târihu't-Taberi, 9/197; Vefeyâtü'l-A'yân, 1/8K el-Bidaye ve'n-Nihaye, 10/3191 Şezerat, 2/93.)

¹⁵² Mâide: 67.

¹⁵³ Bk. Siyeru A'lamin-Nübelâ, 10/306; Tarihu'l-Hulefa. 368.

¹⁵⁴ Nisa: 122.

İmam Şatibi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/267-273.

¹⁵⁵ Müellifin zikrettiği çelişki örnekleri ve diğer örnekler için şu kitaplara bakılabilir: İbn Kuteybe, İhtilafü'l-Hadis; İmam Şafii, İhtilaful-Hadis; İbn Füre, müşküül-Hadis.

¹⁵⁶ Kütübü Sittede geçen bu hadise göre. yanmda davalısıyla birlikte bir bedevi Rasuhillah'a geldi ve oğlunun bu adamın yanında işçi olarak çalışırken adamın karısıyla zina ettiğini ve oğlunu recmden kurtarmak için fidye olarak kendisine yüz koyunla bir câriye verdiğini, fakat daha sonra oğlunun cezasının sadece yüz değnek ve bir yıl sürgün olduğunu, kadının ise recmedileceğini öğrendiğini söyler ve aralarında Allah'ın Kitabı ile hükmetmesini ister. Bunun üzerine Hz. Peygamber de yukarıda anlatıldığı şekilde hükmeder (Çeviren).

¹⁵⁷ Müellif bu iki hadisin nasıl uzlaştırılacağını izaha gerek görmemiştir. Mesele şudur: Hz. Peygamber bu sözü tevazuundan söylemiştir. Kalem suresi 48. ayetinden Yunus (a.s) hakkında onun derecesinin düşük olduğu gibi bir zanna insanlar kapılmasınlar diye bu ifadeyi kullanmıştır.

¹⁵⁸ İmam Şatibi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/274-277.

¹⁵⁹ Ahzab:11.

¹⁶⁰ Cumua: 10.

¹⁶¹ Bak el-Muvafakat, 2/215.

¹⁶² Kıyas mealfârik tabirinin zıddı olabilir. Şayet öyle ise "kıyas nefyü'l-fârik'in anlamı, farklı olmayan şeylerin kıyası demektir. (Çeviren)

¹⁶³ el-Muvafakat, 2/215.

¹⁶⁴ İmam Şatibi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/278-280.

¹⁶⁵ Müellif burada şeriatı kendi yönünden başka taraflara çeken Batınilerin tevillerini kastediyor. Onlar bu sebeple iddia ettikleri her şeyde şeriatın esaslarından uzaklaşırlar.

¹⁶⁶ Bâtınlık tarihte aynı zamanda gizli bir teşkilattır. Teşkilat hiyerarşik bir düzene sahiptir. Bu düzen şöyle şekillenir: 1.İmam: Teşkilâtın en yetkilisidir ve lideridir. 2.Hüccet: İmanın yardımcıdır. 12 tane dirler. Dördü imamın yanında, sekizi diğer bölgelerdedirler. 3.Dâi: Hüccetlere bağlı olan ve halkı Bâtınlığa çağıran misyonerler olup mükelleb ve mezun kısımlarına ayrılırlar 4.Mümin-i müstecip: Bu zümreyi de Bâtınlığa giren kişiler oluşturur. (Çeviren)

¹⁶⁷ Eski Bâtınlık ve yeni Bâtınlık, fırkaların en kötüsü ve zararlısıdır. Onların yaptıkları teviller kendi lerini dinden çıkarır. Babilik, Bahailik ve Kadiyânîlik gibi zamanımızda da bu sapıkların kalıntıları hala devam etmektedir. Bunlar ve benzeri sapık fırkaların kirli çamaşırlarını ortaya dökecek şer'i ahkâmın asıllarını ve furularını, şeriatın maksatlarını ve hikmetlerini açıklayacak hakikat savunucularına ihtiyaç vardır.

¹⁶⁸ Bk. Eb-Hâşiyetü'l-Mütেকaddime, s.309.

¹⁶⁹ Ahir zamanda Hz. Fatıma'nın soyundan bir mehdinin çıkmasıyla ilgili hadisleri kastediyor. Alimler bu konuda pek çok eser tasnif etmişlerdir. Bk. Sütyuti' nin el-Hâvî lil-Fetava isimli eseri ve daha başka eserler.

¹⁷⁰ Sultan Ebû'l-Alî İdris ibn Yâkub ibn Yusuf ibn Abdil Mû'min ibn Ali el-Kaysî. Kahraman. Şeriate bağlı, heybetli, dâhi. Âlim.

¹⁷¹ Halife el-Mansur Yâkub ibn Yusuf Mağrib sultanı. Müminlerin Emiri diye lakaplandırılan büyük sultan Ebû Yusuf. Babasının ölümü üzerine 580 yılında onu emirliğe getirdiler. O esnada 32 yaşında idi, Cesur, fırsat sahibi, yetenekli, dindar, hayır sahibi, ağırbaşlı bir kişi idi. 595 yılında vefat etti (Siyeru A'lamin-Nübelâ, 21/311; Vefayat, 7/3)

¹⁷² er-Raşit SultanAbdulvâhid er-Rasid ibn el-Memun idris el-Kaysi. On sene yönetimde kaldı. Akaid konusunda babasının düzelttiği şeyleri bozdu, 640 yılında boğularak öldü, (Siyeru A'lami'n-Nübelâ, 22/343; Şezerât, 5/156)

¹⁷³ Bu lafızlarla maksadın ne olduğu belli olsa da, manalarının ne olduğunu bulamadım.

¹⁷⁴ Maide: 41

¹⁷⁵ İmam Şatibi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/281-286.

¹⁷⁶ Şeyhlerine vahyin geldiğini ve onun peygamberlik mertebesine yükseldiğini söyleyecek kadar işi ileri götürmeleri de mümkündür.

¹⁷⁷ Buna benzer vehim ve kuruntular sahiplerini peşi peşine tehlikeli aşırılıklara götürür. Bu, sapık fırkaların içine düştükleri bir durumdur. Bunun sebeplerinin en büyüğü tarikat mensupları arasında cehaletin yaygınlaşmasıdır. Neticede bu ahmaklar ve cahiller onların lideri olurlar ve nefislerinin hevasını onlar için yasa haline getirirler.

¹⁷⁸ Mâide- 77

¹⁷⁹ Buharı. Kitabu Ehâdisil-Enbiya. Babu: Vezkur fî'l-Kitabi Meryem. no:3445; İbn Hibban. Kitabu'l-Bir ve'l-İhsan, B. Hakku'l-Vâlideyn. h,no:414. 415, ez.I. s.31S. 321; İbn Hibban. Kitabu f Târih. B. Bed'il-Halk. 7/46; h.no:6206; Abdurrazzak, el-Musannef, 5/441; Kitabu'l-Gâzi. B.Beyati Ebi Bekir, ve Bâbul-Medh. 11/273, h.no:20524.

¹⁸⁰ İmam Şatibi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/287-288.

¹⁸¹ Müellif, peygamber olmaları sebebiyle sadece onların uyku ve uyanıklık hallerindeki rüyalarının Allah Teala'dan gelen bir vahiy olduğunu veya kendisiyle hükümlerin, kaidelerin ye hakikatlerin tesbit edildiği bir vahiy çeşidi olduğunu kastediyor. Meselâ rüyasında oğlu İsmail'i (a.s.) kurban etmesini Allah Teala kendisine emredince İbrahim'in gördüğü rüya gibi.

¹⁸² Kişi rüyasında Hz. Peygamber'i (s.a) gerçekten görebilir ve ona bir emir ve yasakta bulunabilir. Ancak bu kesinlikle şer'i ahkama aykırı olamaz. Şer'i ahkâmın zahirine aykırı olduğu zaman özellikle rüya tabiri konusunda da maharetli olan usülcü Rabbani âlimlere müracaat etmesi gerekir.

¹⁸³ Ben derim ki: Bu sınırlama başkaları için değil, sadece rüyayı gören o kişi için geçerli olabilir. Nitekün bir doktor bir hastaya şöyle diyerek bir ilaç tavsiyesinde bulunabilir. Bu ilacı günde üç defa olmak üzere bir hafta boyunca kullanacaksın. O hasta, aynı hastalığa yakalanmış bile olsa bir başka hastaya bu ilacı aynı şekilde tavsiye edemez. Rasulullah'ın (s.a) da hayatta iken muayyen bir hastayı muayyen bir ilaçla tedavi etmesi caizdir. Aynı şey ölümünden sonra da mümkündür. Ancak mütehasıs bir âlime müracaat ettikten sonra bu uygulanabilir.

¹⁸⁴ Nâziat: 40,41.

¹⁸⁵ Zannediyorum burada sözde bir atlama var.

¹⁸⁶ Kadı Şüreyk: Büyük âlim ve hadisci, kadı Ebû Abdillah en-Nehâi, Ömer ibn Abdılazize yetişti. Seleme ibn Kuheyl ve Mansur ibn el-Mu'temir ve Ebu Ishak gibi kişilerden ilim dinledi. Halife el-Mehdi'nin kadısıdır. 177 yılında 82 yaşında vefat etti. (el-Meânîf, 508, el-Cerh ve Ta'dil. 4/365; el-Bidaye ven-Nihaye, 10/1711 Tehzib, 4/330; Şezerat 1/287)

^[87] Halife el-Mehdi: Ebû Abdülâh Muhammed ibn el-Mansur Ebû Cafer Abdillâh M Muhammed ibn Ali el-Hâşimi el-Abbasi, 10 yıl bir buçuk ay hilâfette kaldı. 43 yıl yaşadı. İba yılında vefat etti. (Siyerul-A'lam, 7/400; el-Meârif, 379; Târihut-Taberi, 3/172; el-Bıdaye ven-Nihaye, 10/129; Tarihu'l-Hulefa, 271; Şezeratü'z-Zehab, 1/230)

^[88] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/289-293.

^[89] Şuara: 227

^[90] Şuara: 224

^[91] Enfal: 2.

^[92] Kehf 18

^[93] Zâriyat; 50

^[94] Kehf. 14

^[95] Belki de müellif, İbn Mâce'nin ceyyid bir senetle Sad ibn Ebi Vakkas'tan rivayet ettiği hadise işaret ediyor. Bu ibn Mâce. K. Zûhd, B. El-Huzn ve'l-Bukâ, 4196 no'lu hadis Kenzul Ummal. 1/609 ve h.no:2794.

^[96] Davete icabet etmek sünnettir, hatta şeriatın belirlediği bir hakıdır. Nitekim hadiste şöyle buyrulur: *"Müslümanın Müslüman üzerindeki hakkı... seni çağırıldığında icabet etmemdir."* Nass, sözü geçen müftinin görüşünü destekliyor.

^[97] Müslim. K. Zikr. B. Fadhl'İc'tima ala Kıraeti'l-Kur'an. No:1455. İbn Mâce. Mukaddime. B. Fadl'İ-Ulema ve'l-Hassi alâ talebil-İlim. No:225.

^[98] Araf 55.

^[99] Bk: Mecmuu Fetava el-İmam İbn Teymiyye, c.23, ve el-Fetâva'ı-Kübrâ 2/212; Zâdü'l-Meâd. ç.I; Fethu'l-Bâri, C:XII; Keşfü'l-Kına' an mes'leti'd-Duâ ba'de'l-Mektûbeti alâ Hey'et'il İc'tima. İmam el-Harameyn Abdülhak.

^[100] Öyle zannediyorum ki müellif Buhari ve Müslim'de geçen ve *"Allah'ın yeryüzünde dolaşıp zikir meclisi arayan melekleri vardır...."* diye başlayıp devam eden bir hadise işaret ediyor. (Çeviren)

^[101] Bu sebeple müftinin sorulan sorunun tam aydınlığa kavuşması için soru soran kişinin durumunu iyice araştırıp inceleyip ona göre cevap vermesi gerekir. (Bu konuda bk. Tezkiratü'l-Müfti ve'l-Müstefti isimli kitap)

^[102] Bu konuda daha fazla bilgi için el-Leknevi'nin "Sibâhati'l-Fikr fil-Cehri bi'z-Zikr" isimli kitabına bakınız. Ebu Ğudde bu kitabı tahkik etmiştir.

^[103] Bu ibareyi Buhari Kitabı'l-Cihad ve's-Siyer. Babu't-Tahrid ale'l-Kıtâl'de 2834 numarada Enes hadisi olarak rivayet etti. Bu rivayetinde Enes (r.a) dedi ki: Hz. Peygamber (s.a) henek mahalline geldi. Soğuk bir sabah vakti muhacirler ve ensar henek kazıyordu. Bu işi yapacak köleleri yoktu. Hz. Peygamber (s.a) onlardaki yorgunluk ve açlığı görünce dedi ki: *"Allahım! Asıl yaşantı ahiret yaşantısıdır. Hem ensarı hem de muhacirleri başla!"* Onlar da Hz. Peygambere şu şiirle cevap verdiler. *"Biz sağ kaldığımız sürece cihad etmek üzere Muhammede biat edenleriz."* Buhari bu hadisi bu babın devamındaki Babu Hafri'l-Henek'de 2835 no'da da rivayet etmiştir. Ancak bu rivayette Hz. Peygamber'in sözü şu şekilde geçer: *"Allahım! Ahiretin hayrından başka hayır yoktur. Bu işi hem ensar hem de muhacirler için bereketli kıl!"* Buhari bunu Bâbu'l-Bey'ati fi'l-Harb'de 2961 numara ile de rivayet etti. Buhari bu hadisi Kitabı Menakibi'l-Ensar da yine Enes'ten 3790 ve 3796 numara ile; Kitabı'l-Meğâzi'de 4099 ve 4100 numara ile; Kitabı'r-Rikak'da 6413 numara ile ve Kitabı'l-Ahkam, Babu Keyfe Yübayiun-Nâsu'l-İmame'de 7201 numara ile rivayet etmiştir.

^[104] Zümer: 23

^[105] Mâide: 83

^[106] Enfal:2.

^[107] Abdullah ibn eş-Şihir: Büyük bir sahabidir. İsmi ve künyesi: Abdullah ibn eş-Şihir ibn Avf ibn Ka'b ibn Vakdan ibn el-Hariş ibn Ka'b ibn Rabia ibn Amir ibn Sa'saa. Mekke'nin fethedildiği gün müslüman oldu, Hz. Peygamber'den rivayette bulundu. Hz. Peygamber'den sonra Basra'ya yerleşti. (et-Tabakâtü'l-Kübra, 7/24; Tehzib et-Tehzib 5/251; Takrib et-Tehzih. 1/501)

^[108] Nesâî, Sünen, Kitabü's-Sehv, Bâbü'l-Bükâi fi's-Salât, 3/13, bütün râvileri sikadır.

Ahmed. Müsned 4/25. 26

İmam Nevevi Riyazü's-Sâlihîn'de dedi ki: Bu hadis sahihtir, Ebû Dâvud ve Tirmizi bunu Şemalde sahih bir isnadla rivayet etmişlerdir.

^[109] Tür: 7,8

^[110] Ubeydullah ibn Ömer ibn Hafo ibn Asım ibn Emiru'l-Mü'minin Ömer ibn el'Hattab. İyi bir alim ve hadiseidir. Hicretten 70 yıl sonra doğdu. Sahabiye olan kadınlardan ümmü Hâlid'e yetişti. Tabiinin küçüklerindedir. Büyük tabiilerden hadis dinledi. Ondan İbn Cüreyc. Ma'mer, Şube, Hammad ibn Seleme; İbn el-Mübarek ve daha pek çok kişi hadis rivayet etti. 147 yılında vefat etti. (Siyerü A'lami'n-Nübelâ, 6/304; el-Cerhu ve't-Ta'dil, 5/326; Meşâhiru Ulemâi'l-Emsar, 132; Tehzib, 7/38; Şezerat, 1/219)

^[111] Yusuf: 84

^[112] Yusuf: 86

^[113] Meryem: 58.

^[114] Kehf: 14

^[115] Hz. Ebû Bekir'in kızı Esmayı kastediyor. Urve ibn Zübeyr'in annesidir ve Abdullah'm da ninesidir.

^[116] Zümer: 23.

^[117] Furkan 12, 13

^[118] Zümer: 23

^[119] Enfal: 2

^[120] Bu beytin aslı en-Nâbigâti'l-Ca'di'ye aittir.

^[121] Hadid: 15.

* Süleminin künyesidir (Çeviren)

^[122] Nisa: 171

^[123] Bakara: 62

^[124] Bakara: 47

^[125] Hicr: 29; Sâd:72

^[126] İnfitar: 8.

^[127] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/294-315.

5- HAKİKİ VE İZAFÎ BİD'ATLERİN HÜKÜMLERİ VE ARALARINDAKİ FARKLAR

[Fasıl](#)

[Fasıl](#)

[Fasıl](#)

[Fasıl](#)

[\(Birinci Problem\)](#)

[Fasıl](#)

[Fasıl](#)

[\(İkinci Problem\)](#)

[Fasıl](#)

[Fasıl](#)

[Bu Bölümle İlgili Meseleler](#)

[Birinci Mesele:](#)

[İkinci Mesele](#)

[Üçüncü Mesele:](#)

[Dördüncü Mesele](#)

[Fasıl](#)

[Fasıl](#)

[Fasıl](#)

[Fasıl](#)

[Önceki Bölümün Devamı](#)

[Fasıl](#)

[Fasıl](#)

[Batıl Kıyaslara Verilen Cevaplar](#)

[Ömer İbn Abdilaziz'in Sözü'nün Açıklaması](#)

[Şabanın Onbeşinci Gecesini İhya Bid'atini Çıkarmanın Sonucu, "Bir Sünnetin Ölümü Ve Bir Bid'atin](#)

[Dirilmesi" Demektir](#)

["Kolaylaştırma Kuralı"](#)

[Namazdan Sonraki Dua Konusunda Tartışılan Nokta](#)

[Fasıl](#)

[Bir İşin Sünnet mi Bid'at mi Olduğunda Şüphe Edilmesi](#)

[Hz. Peygambere Mahsus Olan Şeyler Ümmetin Bireyleri İçin Söz Konusu Değildir](#)

[Veliliğin Hakikati](#)

[Fasıl](#)

[İbadet Sanılan Bid'atler](#)

[Bir Nas \(Delil\) Olmaksızın \(Belli Bir Zamana\) Bir İbadeti Tahsis Etmenin Hükümü](#)

[Güzel Ve Çirkin Ancak Delil İle Ortaya Konur](#)

[Avam'a \(Halka\) Karşı Dinî Konuları Konuşma Şekli](#)

[İlmi Tebliğ Ederken Hikmetli Davranmanın Gereği Ve Selefin Bu Konudaki Metodu](#)

[Kur'an'dan Belirli Bir Şeyi Özel Olarak Değerlendirip Geri Kalanı Terk Etmek Caiz Değildir](#)

[Cuma Günü İmamın Önünde Ezan Okuma Bid'ati](#)

[Hz. Osman'ın Zevrâ'da Ezan Okutmasının Da Sonradan Çıkan Bir Şey Olduğu İddiasının Cevabı](#)

[Bayram Namazlarında İlk Olarak Ezan Ve Kameti Yapan Kimdir? Ve Bunun Cevabı](#)

[Bir İtiraz](#)

[İzafi \(Göreceli\) Bid'atlerden Nadirât Kabilinden Olanlar](#)

[İslam Bid'atçilerden Ve Benzerlerinden Uzaktır](#)

[Mürekkeb Bid'atin Tarifi Ve Özellikleri](#)

[Sünnete Aykırı Olarak Meydana Gelen Olağan Üstü Olaylar Fitnedir](#)

[İzafi Bid'at Hakkında Geniş Bir Açıklama](#)

[Bid'atın Meşru Olup Olmaması Yönünden Dört Kısma Ayrılması](#)

5- HAKİKİ VE İZAFÎ BİD'ATLERİN HÜKÜMLERİ VE ARALARINDAKİ FARKLAR

Bundan önce hakiki bid'ati ve izafi (göreceli, nisbî) bid'ati açıklamak gereği vardır. Bu konuda biz şunları söyleriz:

Hakiki bid'at, ne Kitab'dan, ne sünnetten ne icmattan şer'i bir delili bulunmayan, ne de ilim adamlarınca icmalı veya tafsili muteber bir istidlale dayanmayan bid'attır. Nitekim yukarıda da belirtildiği gibi bu sebeple bid'at diye isimlendirilmiştir. Çünkü o, geçmişte örneği olmayan uydurulmuş bir şeydir. Her ne kadar bid'atçı kendisinin şeriatın dışına nisbet edilmesini reddetse bile bu böyledir. Çünkü o, istinbat ettiği şeylerle deliller neyi gerektiriyorsa onun altına girdiğini iddia ediyor fakat bu iddia ne işin hakikatında ne de zahire göre sahih/geçerli değildir. İşin hakikatında bu iddianın doğru olmadığı onların istinbatının delillerle karşılaştırılmasıyla anlaşılır.

Bu iddia zahire göre, yani dış görünüşü itibariyle de doğru değildir. Çünkü bid'atçının delilleri, -şayet onlarla istidlal ettiği sabit ise- aslında delil değil, birer şüphedir. Yoksa iş gayet açık olurdu. İzafî (göreceli, nisbi) bid'ate gelince bunda iki tane şaibe (şüphe, kusur) yönü vardır: Bunlardan birincisi, o bid'atin delillerle ilişkili bir durumunun olmasıdır ki bu yönüyle bid'at değildir. Diğer şaibe ise o bid'atin delillerle ilişkili hiçbir durumunun olmaması, tamamen hakiki bid'at gibi olmasıdır. Böyle iki tane şaibe taşıyan bir şeyle amel edilince kişi bu iki şeyden birisinden asla kurtulamaz. Bu sebeple biz bu tür bid'ate "izafî bid'at" ismini verdik. Yani bu iki yönden birisine nisbetle sünnettir. Çünkü delile dayanmaktadır. Diğer yönüne nisbetle bid'attır, çünkü delile değil, şüpheye dayanmaktadır veya hiçbir şeye dayanmamaktadır. İkisi arasında mana yönünden fark vardır. Aslı itibariyle delili vardır. Keyfiyeti, ahvali ve tafsilatı yönüyle de delile ihtiyacı olduğu halde bu yönleriyle delili yoktur. Çünkü bu tür bid'atler sadece âdetlerde değil genellikle ibadetlerde olur. Bunu inşaallah anlatacağız.

Bundan sonra bizim söyleyeceklerimiz şunlardır: Biz hakiki bid'atlerle ilgili hükümler konusunda söylenecek şeyleri söylemekten vazgeçtik. Çünkü bu tür bidatler çok meşhurdur ve insanlar arasında yaygın bir şekilde bilinmektedir, bunlarla ilgili çeşit çeşit fırkalar çıkmıştır, insanlar grup grup bu fırkalara dağılmışlardır ve onlarla ilgili yeteri kadar misaller daha önce geçmiştir, âlimler de bunları öteden beri bilmektedir. Bununla beraber hakiki bid'atın izafî bidatten bağımsız, sırf kendisine ait hükümleri çok nâdirdir. Bilakis hükümlerin pek çoğunda her ikisi de müşterektir ki bu kitabın gayesi de bunları açıklamaktır. Halbuki izafî bid'at böyle değildir, onun kendisine ait özel hükümleri vardır ve bu hükümler özel açıklamayı gerektirir ki bu bölümün gayesi de budur. Ancak öncelikle şunu söylemek gerekir ki izafî bidat de iki kısımdır: Birincisi hakiki bid'ate yakın olan izafî bidattir ki neredeyse hakiki bid'at sayılır. Diğer neredeyse hâlis sünnet sayılacak kadar hakiki bid'atten uzak izafî bidattir.

Bu taksimatı yaptıktan sonra artık her bir bölüm üzerinde ayrı ayrı söz etmek bir zorunluluk haline gelmiştir. Bunlardan herbirini vaktin gerektirdiği ölçüde fasıllara ayırdım. Başarı Allah'tandır.^[1]

Fasıl

Allah Teala, İsa (a.s.) ve ona tâbi olanlar hakkında şöyle buyurdu:

"Ona uyanların kalplerine şefkat ve merhamet vermiştik. Uydurdukları ruhbanlığa gelince, onu biz emretmedik. Fakat kendileri Allah rızasını kazanmak için yaptılar. Ama buna da gereği gibi uymadılar. Biz de onlardan iman edenlere mükâfatlarını verdik. İçlerinden çoğu da yoldan çıkmışlardır."^[2]

Abdullah ibn Humeyd, İsmail ibn İshak el-Kâdî ve daha başkaları Abdullah ibn Mes'ud'dan naklettiler. O şöyle dedi. Rasulullah (s.a) bana dedi ki:

Bilir misin, insanların en iyi bileni kimdir? Dedim ki:

Allah Rasülü daha iyi bilir. Dedi ki:

"İnsanların en iyi bileni, amelinde kusurlu da olsa, kalçaları üzerinde sürünüyor olsa da, insanlar ihtilafa düştükleri zaman hakkı görebilendir. Bizden öncekiler yetmiş iki fırkaya ayrıldılar. Bunlardan üç tanesi kurtuldu, diğerleri helak oldu. Bir fırka vardır ki bunlara melikler çok eza cefa ettiler ve onları Allah'ın dini - yani İsa'nın (a.s.) dini- üzere oldukları için öldürdüler. Onlar da dağlarda dolaştılar ve oralarda ruhban hayatı yaşadılar. Allah Teala bunlar hakkında şöyle buyurdu: "Uydurdukları ruhbanlığa gelince, onu biz emretmedik. Fakat kendileri Allah rızasını kazanmak için yaptılar. Ama buna da gereği gibi uymadılar. Biz de onlardan iman edenlere mükâfatlarını verdik. İçlerinden çoğu da yoldan çıkmışlardı." Onlardan mü'min olanlar bana iman edenler ve beni tasdik edenlerdir. Fâsıklar, yani yoldan çıkanlar ise yalanlayanlar ve inkar edenlerdir."

Bu hadis Kulelilerin hadislerindedir. Buradaki ruhbanlık, halktan ayrı yaşamak dünyayı ve kadın gibi dünya zevklerini terk etmektir. İslamdan önceki Hristiyanların yaptığı gibi manastırlara kapanıp kendini tamamen ibadete vermek de ruhbanlık anlamına gelir. Müfessirlerden bir topluluk ruhbanlığı bu şekilde tefsir ettiler.

"Fakat Allah'ın rızasını kazanmak için ruhbanlık yaptılar." diye meal verdiğimiz bölüm, âyette diye istisna şeklinde geçer. Bu istisnanın muttasıl/bitişik olması da, munfasıl/ayrı olması da muhtemeldir. İstisnayı muttasıl olarak kabul edersek sanki mana şöyle olur: Biz ruhbanlığı onlara ancak Allah'ın rızasını kazanmaları şartıyla yazdık. Yani ruhbanlık bizim meşru kıldığımız şeylerdendir. Fakat Allah'ın rızasını kazanmak kaseliyle olması şarttır. Ruhbanlığa da hakkıyla riayet etmediler. Çünkü Hz. Muhammed'e (s.a) iman etmedikleri zaman ruhbanlığın hakkına riayeti terk etmiş oldular. Müfessirlerden bir grubun görüşü budur.

Çünkü Allah'ın rızasını kazanmak, kendilerine meşru kılınan şeyle amelde şart koşulduğu zaman, onların bu şarta riayet etmeleri gerekir. Halbuki ruhbanlık onları nerelere götürdü? Bu ruhbanlık onlara ancak üzerinde buldukları din başka bir dinle nesh edildiği zaman yeni dini kabul edip neshedilen (yani hükmü kaldırılan) dini terk etmeleri şartıyla meşru kılındı. Allah'ın rızasını kazanmanın gerçek anlamı da budur. Bunu yapmadıkları ve evvelki dinlerinde ısrar ettikleri zaman bu onların meşru olana değil, hevâ ve hevâye tâbi olmaları anlamına geldi. Meşru olana tâbi olmak, Allah'ın rızasını kazanmakla elde edilir. Allah'ın rızasını kazanmak da ancak bununla yani O'nun gönderdiği Peygamber'e (s.a) iman etmekle mümkündür.

Allah Teala *"Biz, onlardan iman edenlere mükâfatlarını verdik, içlerinden çoğu da yoldan çıkmışlardı."* buyurdu. İman edenler, Allah'ın rızasını kazanmak için ruhbanlık yapanlardır. Fâsıklar ise, ruhbanlığı bu şartın dışına çıkarak yapanlardır. Çünkü onlar Rasulullah'a (s.a) iman etmediler.

Ancak bu tesbit, onlar için meşru kılınan şeyin bid'at diye isimlendirilmesini gerektirmektedir. Bu da bid'at tarifinin delalet ettiği manaya aykırıdır.

Buna verilecek cevap şudur: Bunun bid'at diye isimlendirilmesi, onların meşru olan şeyin şartını ihlal etmelerinden dolayıdır. Çünkü onlara bir şart koşulmuştu, onlar da bu şartı yerine getirmediler. Bir ibadet herhangi bir şarta bağlanmış da o şartıyla birlikte eda edilmemişse o şarta uygun bir ibadet olmaktan çıkmış ve bid'at haline gelmiştir. Meselâ kıbleye yönelmek, abdestli olmak gibi namaza ait şartlardan herhangi bir şartı kasten ihlal eden kimsenin durumu buna benzer. Bunların bir şart olduğunu bilir de bile bunları yerine getirmese ve namazı bu şartları ihlal ederek kılmakta ısrar ederse bu amel, bidat, kabilinden bir şey olur. Hz. Muhammed'in (s.a) peygamber olarak gönderilmesinden önce Hıristiyanların ruhbanlık yapmaları sahih/doğru bir hareketti. Hz. Muhammed (a.s.) peygamber olarak gönderilince bundan tamamen vazgeçip onun dinine dönmeleri gerekirdi. Neshedilmiş olmasına rağmen halâ onda devam etmek şer'an bâtil olan bir şeye devam etmek demektir. Bu da bid'atın ta kendisidir.

Bu bakış açısına göre onların davranışları iki şeyden dolayı bid'at diye isimlendirilmiştir:

Birincisi: Hakiki bid'at oluşundan dolayıdır. Çünkü bu davranış bid'at tarifinin içine girer.

İkincisi: İzafi bid'at oluşuna râcidir. Çünkü Kur'an'ın zahiri bunun onlar hakkında mutlak olarak kötülenmediğine delâlet eder. Bununla beraber onlar bunun şartını ihlâl ettikleri için bid'at olmuştur. Onlardan kim bunun şartını ihlal etmez de Hz. Muhammed'in bi'setinden önce ruhbanlık yaparsa, âyeti kerimenin delâletine göre onun için ecir ve sevap yazılmıştır: "*Biz, onlardan iman edenlere mükâfatlarını verdik.*" Yani zamanında ruhbanlık yapıp sonra peygamber olarak gönderilince Hz. Muhammed'e (s.a) iman eden kimseye biz mükâfat verdik.

Biz dedik ki: Bu duruma göre onların bu davranışı izafi bid'attır. Çünkü o, hakiki bid'at olsaydı, onunla üzerinde buldukları şeriatlerine muhalefet etmiş olurlardı. -Çünkü bu, yani şeriatlerine muhalefetleri hakiki bir bid'attır. Böyle olunca da ruhbanlık yaptıklarından dolayı onlara mükâfat verilmezdi. Hatta Allah'ın emirlerine ve yasaklarına muhalefetlerinden dolayı cezaya müstehak olurlardı. Bu da onların kendileri için caiz olan bir şeyi yaptıklarının delilidir. O halde onların bid'ati hakiki bid'at değildir. Fakat bid'at lafzı hangi manaya kullanılırsa kullanılsın (ister izafi manaya, ister hakikî manaya olsun) yine de üzerinde durulması gerekir. İnşallah biraz sonra gelecektir.

İster izâfi olsun, ister hakiki olsun bu sözün bu ümmeti ilgilendiren bir hükmü yoktur. Çünkü bizim şeriatımızda ruhbanlık neshedilmiştir. İslamda ruhbanlık yoktur. Peygamber (s.a):

"Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir." buyurmuştur.

İbn el-Arabi âyet hakkında dört görüş nakletti: Birincisi yukarı" da geçendir. İkincisi ruhbanlığın kadınlardan uzaklaşmak olmasıdır ki bizim şeriatımızda bu neshedilmiştir. Üçüncüsü uzlet için manastırlara kapanmaktır. Dördüncüsü seyahattir. Bu dördüncüsü yani seyahat, zaman bozulduğunda bizim dinimize göre menduptur/teşvik edilen bir şeydir. ;

Zahirine göre bunun (yani dağlarda dolaşıp seyahat etmek anlamına gelen ruhbanlığın) bid'at olması gerekir. Çünkü İslamda önce ruhbanlık yapanlar bunu dinlerini korumak için meliklerden kaçarak (yani dağlarda dolaşarak) yaptılar ve bu yaptıkları bid'at (üye isimlendirildi. Böyle bir hareketin mendup olması onun bid'at olmamasını gerektirir. O halde İbn el-Arabi'nin ruhbanlığı zamanın fesadında (fitne zamanlarında) dağlarda yapılan mendup seyahat diye manalandırmasıyla Kur'an'ın bunu bid'at diye isimlendirmesi nasıl uzlaştırılacaklar? Fakat bu meselenin bir açıklaması vardır.

İnşallah bu da anlatılır.

Denildi ki: Ayet-i kerimede "*Onlar bid'at uydurdular.*" Denilmesinin anlamı şudur: onlar hakkı terk ettiler. Domuz etlerini yediler, şarap içtiler, cünüp olduklarında yıkanmadılar ve sünnet, olmayı terk ettiler. "*Ona gereği gibi uymadılar.*" bölümünün anlamı itaati ve dinî inancı gözetmediler demektir. Bu cümledeki "Ona" zamirinin mercii önceden belirtilmemiştir, dini inancı demektir. Bu mânâ, ayetin öncesindeki "*Ona uyanların kalplerine şefkat ve merhamet vermiştik.*" bölümünden anlaşılmalıdır. "*Ona (yani Hz. İsa'ya) uyanlar*" ifadesinden orada peşinden gidilen dinî bir inancın olduğu anlaşılır. Nitekim Sâd sûresi 32.âyetinin sonundaki bir zamirin mercii de önceden belirtilmemiş, ancak ondan önceki 31. âyette buna dair bir ipucu/karine vardır. Söz konusu ayetlerin meali şöyledir: "*Akşama doğru ona (Süleyman'a) çalınmış, cins koşu atları sunulmuştu. Süleyman: Doğrusu ben bu iyi malları, Rabbimi anmayı sağladıkları için severim. Nihayet güneş battı.*"^[31] (Mealde verdiğimiz "güneş battı" ifadesi âyetin metninde bir zamirle temsil edilir. Bu zamir güneşe gönderilmiştir. Çünkü bir önceki ayette geçen el-aşiyü" kelimesi öğleden sonraki zaman dilimini yani güneşin görüldüğü bir zamanı ifade eder. Ki biz onu akşama doğru diye terceme ettik. "Tevârat" ise gözlerden gizlendi demektir ki biz onu güneş battı diye çevirdik)

Bu görüşe göre âyetin anlamı şöyle olur: Onların uyguladıkları böyle bir ruhbanlığı biz yazmadık/emretmedik. Biz onlara ancak hakkı emrettik. O halde bundaki bid'at izâfi değil, hakiki bid'attır. Buna ister izafi denilsin, isterse hakiki denilsin âlimlerin çoğunluğunun görüşü bu vecihtir. Ayetin hükmünün hu ümmete nisbetinde de bir tartışma yoktur.

Said ibn Mansur ve İsmail el-Kâdı, Ebû Ümame el'Bahili'nin (r.a) söyle dediğini naklettiler:

Siz Ramazan ayında gece namazı kılmayı kendinize farz yaptınız. Halbuki Allah Teala bunu size farz kılmamıştı. O size sadece orucu farz kılmıştı. O halde ona devam ediniz ve terk etmeyiniz. Çünkü İsrailoğullarından^[4] bazı kişiler Allah'ın kendilerine farz kılmadığı şeyleri, Allah'ın rızasını kazanmak için uydurdular. Fakat ona da hakkıyla riayet etmediler.

Allah Teala da onları terk etmelerinden dolayı kendilerini ayıpladı ve *"Uydurdıkları ruhbanlığa gelince... ona da gereği gibi uymadılar."* buyurdu.

Bir rivayette de şöyle geçer: İsrailoğullarından bazı kişiler Allah'ın rızasını kazanmak için bid'at uydurdular. Ona da hakkıyla riayet etmediler. Daha sonra onu terk ettikleri için Allah Teala kendilerini ayıpladı. Ebu Umame bunu söyledikten sonra şu âyeti okudu: *"Uydurdıkları ruhbanlığa gelince... Ona da gereği gibi uymadılar."* Bu görüş, bazı müfessirlerin görüşlerine de yakındır. *"Ona da gereği gibi uymadılar."* âyetini onlar şöyle tefsir ettiler: Yani bu konuda kusur işlediler ve ruhbanlığa devam etmediler.

Bazı tefsir nakilcileri dediler ki: Bu tevilde, nafile ve tatavvu olan bir şeye başlayan herkesin bunu tamamlaması ve hakkını gözetmesinin zorunlu olduğu anlamı vardır.

İbn el-Arabi dedi ki: Ruhbanlığın onlara kendileri bunu ısrarla devam ettirdikten sonra emredildiğini zannedenler bu izah tarzlarında yanılmışlardır.

İbn el'Arabi dedi ki: Bu yorum ne kelâmın/âyetin muhtevasından, ne üslûbundan ne de manasından çıkartılabilir. Bir kimseye herhangi bir şey ya şeriat vasıtasıyla emredilir veya o kişinin yaptığı bir adak onun emredilmesine sebep olur.

İbn el-Arabi dedi ki: Din ve inanç grupları arasında bu konuda ihtilaf yoktur.

Ona uygun bir şekilde amel edeceksek bu görüşün^[5] üzerinde iyice düşünüp araştırma yapmaya ihtiyaç vardır. Çünkü âlimlerin çoğunluğu birinci görüşü^[6] kabul etmişlerdir. Bu dinde bir bid'at, yoktur ve bid'at, delille alakayı kesmek demek olduğu için kesinlikle bidate cevaz verme görüşüne de tahammül etmez. Çünkü -yukarıda da geçtiği gibi- her bidat bir dalâlettir. Asıl olan delile uymaktır, ona aykırı hareket etmek değildir.

Bununla beraber biz -Allah'ın izniyle- Ebû Ümame'nin görüşünü de her ne kadar meselenin zahirine nisbetle uzak bir ihtimal de olsa, Şer'i delile uygun olmak üzere doğru bir bakıştan hareket ederek bir kenara atmamız. Yani o, Hz. Ömer'in Ramazanda mescidde insanları bir imamın arkasında toplamasını bid'at olarak kabul etti. Çünkü Hz. Ömer (r.a) insanlar namaz kılarlarken mescide girdiğinde şöyle dedi:

"Ne güzel bidattir bu! Ne var ki bunu kılmadan yatıp da sonra gecenin son kısmında kalkıp bunu kılanların davranışları daha iyidir."

Yukarıda da geçmişti, Hz. Ömer bunu herhangi bir bakış açısıyla bid'at diye isimlendirdi. Halbuki Ramazan ayında imamın insanları mescitte toplaması bir sünnettir. Sünnetin sahibi olan Hz. Peygamber (s.a) bunu uygulamıştır. Ancak farz olmasından korktuğu için bunu daha sonra terk etmiştir. Vahy zamanı sona erince illet, ortadan kalkmış ve iş normale dönmüştür (Yani farz olma korkusu kalmamıştır). Ancak Hz. Ebû Bekir (r.a), halifeliliği döneminde çok daha önemli meselelerle karşı karşıya kaldığı için bunu gerçekleştirmesi mümkün olmadı. Hz.Ömer'in halifeliliğinin ilk dönemlerinde de bu mümkün olmadı. Nihayet durumu inceledi ve uygulamayı başlattı. Fakat görünürde bu iş, sanki kendisinden öncekiler tarafından hiç uygulanmamış gibi olduğu için bid'at diye isimlendirdi. Yoksa sünnetle sabit olan bir şeye aykırı olduğu için bu isim verilmiş değildir.

Sanki Ebû Ümame (r.a) de bu amelle ilgili uygulamayı gözönünde bulundurdu ve Hz. Ömer'in yaptığı isimlendirmeye de bağlı kalarak bunu bid'at olarak isimlendirdi. Sonra âyet-i kerimeden anladığı manaya dayanarak da buna devam etmelerini emretti. Onun âyet-i kerimeden anladığı mana işe şu idi: Gereğini yerine getirmemek demek, farz olmayıp mendup olan bir ameli devamlı yapmayı tercih etmelerine rağmen ona devamı terk etmeleri demektir. Onlar da bu tercihlerinin gereğini yerine getirmedi. Çünkü zorunlu olmayan ve revatip sünnetler cinsinden olmayan tatavvular iki şekilde yapılırlar:

Birincisi: İnsanın gücünün dahilinde olan şeylerde onun asıl üzere bırakılmasıdır (yani tatavvu olarak kalmasıdır). İnsan bu tür tatavvuları bazan büyük bir iştihakla yapar bazan da onu yapmak için iştihak duymaz. Veya bazan onu âdeti üzere yapması mümkün olur, bazan da meşguliyetinin çokluğu ve benzeri bir sebepten dolayı onu yapmaya imkan bulamaz. Mesela bir adamın bugün tasadduk edeceği bir şeyi vardır ve tasadduk eder. Yarın böyle bir imkanı olmayabilir veya imkanı olur da tasadduk yapmaktan haz almaz. Veya tasadduk edeceği şeyi elinde tutmayı o andaki çıkarlarına daha uygun görebilir veya bunun dışında insanın karşılaştığı başka bir sürpriz buna engel olabilir. Hiç kimsenin bütün tatavvuları bu şekilde terk etmesinde herhangi bir sakınca yoktur ve terk etti diye de kınanmaz. Çünkü bunda bir kınama ve azarlama olsaydı tatavvu olmazdı. Tatavvu' farzdan farklıdır.

İkincisi: Tatavvuların yapılması gerekli bir yükümlülük olarak yerine getirilmesidir. Mesela kişinin belli bir vakitte herhangi sahih bir ameli düzenli olarak yapmayı kendisi için görev edinmesi, gecenin bir bölümünü ibadetle geçirmeyi, özellikle aşure ve arafe gibi fazileti sabit olduğu için belli günlerde oruç tutmayı kendisi için alışkanlık haline getirmesi veya sabah akşam Allah'ı zikretmeyi kendisine vazife edinmesi gibi şeyler böyledir. Böyle bir durumda tatavvular bir yönüyle vaciplerin özelliğini almışlardır. Çünkü kişi bu tatavvuları gücü yettiğince sürekli yapmaya niyet ettiği zaman vaciplere ve revâtib sünnetlere benzemiş olurlar. Nitekim bu vaciplik, yapılması şer'an zorunlu olmasaydı bir vacip olarak ısrar edilmezdi. O zaman da aslının terkinde

herhangi bir sakınca olmazdı. Bunun bizdeki bir benzeri farzlardan sonra gelen revâtip nafilerdir. Çünkü bunlar aslında müstehaptırlar Devamlı ve düzenli hale getirilmiş olmaları yönünden sünnetlere ve vaciplere benzemişlerdir.

Bu mana, Rasulullah'ın (s.a) ikindi namazının farzından sonra iki rekat daha namaz kıldığında bunun sebebi sorulunca verdiği cevapdan da anlaşılmalıdır. Rasulullah (s.a) o cevabında şöyle demişti:

"Ey Ebû Umeyye'nin kızı! İkinci namazından sonraki iki rekatı mı sormuştun? Abdulkays kavmine mensup insanlar İslama girmek için gelmişlerdi. Onlarla meşguliyeti sebebiyle öğleden sonraki iki rekatı kalamamıştım. İşte bu iki rekat, kalamadığım o iki rekattır."

Çünkü bu soru kendisine bu iki rekatı nehyettikten sonra sorulmuştu. Hz. Peygamber (s.a) öğlenin farzından sonra revâtip nafile (devamlı nafile) olarak bu iki rekatı kılıyordu. Bunları geçirince vacibin kazası gereğince sanki bir kazayı kılar gibi vaktinden sonra kıldı.

İşte o zaman iki durum arasında bu çeşidin tatavvua ait, bir durumu meydana gelmiş olmaktadır, ancak şeriatın anladığımızı göre bu durum mükellifin isteğine bırakılmıştır. Hal böyle olunca biz, şeriatın maksadının da kolaylaştırmak ve yumuşaklık sağlamak olduğunu, mükellefin âciz kalabileceği veya sürekli yapması halinde sıkıntıya girebileceği şeyleri mecbur etmemek olduğunu anladık. Çünkü sürekli yapılan bir şeyi terk etmek her ne kadar başlangıçta mekruhluk derecesine ulaşmasa da o, kişinin Rabbine verdiği bir söz mesabesinde.

Verilen sözü yerine getirmek ise genel manada talep edilen bir şeydir. Bu sebeple onu ihlâl etmek mekruh olur. Her ne kadar amelde devamlı olmak matlup ve saygıdeğer bir davranış da olsai kolaylığı ve yumuşaklığı tercih etmenin de Kur'an ve sünnetteki delilleri şunlardır:

"Biliniz ki, içinizde Allah'ın elçisi vardır. Şayet o, birçok işlerde size uysaydı, sıkıntıya düşerdimiz."^[71]

Müfessirlerden bir grubun görüşüne göre, ayetteki sözü edilen çok işlerde kastedilen İslâmi yükümlülüklerdir. Ayette geçen kelimesinin manası ise "sıkıntıya düşerdimiz, meşakkatle karşılaştırdınız." demektir. Halbuki Allah'ın dininde meşakket/zorluk yoktur. Âyetin devamında: *"Fakat Allah size imanı sevdirmiştir."* buyrulur ki manası o yükümlülükleri kolaylaştırmak suretiyle imanı sevdirmiştir anlamına gelir.

Hz. Peygamber (s.a) hoşgörülü bir haniflik anlayışı ile gönderilmiş ve başkalarının üzerindeki ağırlıkları ve zincirleri indirmiştir. Allah Teala Peygamberini (s.a) tanımlarken şöyle buyurdu:

"Sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır gelir. O size çok düşkün, müminlere karşı çok merhametlidir, çok şefkatlidir."^[81] Bir başka âyette şöyle buyrulur:

"Allah sizin için kolaylık ister, güçlük istemez."^[91] Diğer bir âyette şöyle buyrulur:

"Allah sizden (yükünüzü) hafifletmek ister, Çünkü insan zayıf yaratılmıştır."

Allah Teala nefsi sıkıntıya sokmayı sınırı aşmak olarak isimlendirir:

"Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz şeyleri (siz kendinize) haram kılmayın ve sınırı aşmayın."^[101]

Bu konuda hadislerden de pek çok delil vardır. Visal (yani iftar etmeden aralıksız oruç) meselesi bunun bir örneğidir. Hz. Aişe'den (r.a) gelen bir hadiste o şöyle demiştir: Allah Rasulü (s.a) iftar etmeksizin peşpeşe oruca devam etmekten men ederdi. Dediler ki:

Ama sen iftar etmeden oruca devam ediyorsun? O şöyle buyurdu:

"Şüphesiz ben sizin gibi değilim. Ben Rabbimin katında gecelerim, O beni yedirir ve içirir."^[111]

Enes'ten (r.a) rivayet edildi! O şöyle dedi:

Rasulullah (s.a) Ramazan ayının sonunda iftar etmeksizin oruca devam etmişti. Müslümanlardan bazı kişiler de aynı şeyi yaptılar. Bu durum Rasulullah'a ulaştırıldı. Bunun üzerine o şöyle buyurdu:

"Şayet Ramazan ayı bizim için uzamış olsaydı, iftarsız oruca kendisini kapturanlar bu işten vazgeçsinler diye iftar etmeksizin aralıksız oruca devam ettikçe edecektim."

Bu ifadeleri onların hareketini tasvip etmediğini gösterir.

Ebû Hureyre'den (r.a) rivayet edilmiştir:

Rasulullah (s.a) iftar etmeksizin aralıksız oruçtan nehyetmişti. Müslümanlardan bir adam dedi ki:

yâ Rasulallah bunu sen de yapıyorsun. Rasulullah şöyle dedi:

"Hanginiz benim gibisiniz? Şüphesiz ben Rabbimin yanında gecelerim; O beni yedirir ve içirir."

Onların visalden (yani iftar etmeden peşpeşe oruç tutmadan) vazgeçmek istemediklerini gördüğünde; bir gün, sonra bir gün daha onlarla birlikte orucuna iftarsız devam etti.

Sonra hilali gördüler. Bunun üzerine şöyle buyurdu:

"Eğer hilâl görürünceseydi, size daha da artıracaktım, (iftar etmemeyi sürdürecektim.)"

Sanki bu davranışıyla, visalden vazgeçmek istemedikleri için onları cezalandırmak istiyordu.^[12]

Ramazan ayında Hz. Peygamber'in onlara teravih namazı kıldırması meselesi de bunun bir örneğidir: onların üzerine bu iş farz olur da yapmaktan âciz kalırlar ve bu sebeple günaha girerler korkusuyla bu işi (daha sonra) terk etti. Bu da Hz. Peygamber'in (s.a) onlara karşı yumuşaklıkla muamelesinin bir örneğidir.

Kadı Ebû Tâlib dedi ki:

Allah Teala'nın merhametinden dolayı, şayet bu namaza onlarla birlikte devam ederse üzerlerine bunun farz kılınacağını ona vahyetmiş olması muhtemeldir.

Hz. Aişe (r.a) dedi ki:

Rasulullah (s.a) yapmayı sevdiği bir ameli terk etmişse, insanlar da o ameli işlerler de, üzerlerine farz kılınır korkusuyla terk etmiştir.

Hız. Peygamber'in (s.a) şu sözünden de bu manaya işaret ettiği söylenir:

"Cuma gününe oruç tahsisi yapmayın."^[13]

el-Mühelleb dedi ki:

Bu hadisin vürud sebebi, o oruca devam edilmesi ve neticede farz kılınması korkusudur.

İmam Malik'in Muvatta'da geçen sözü ile hadisteki yasaklama bu mana ile birleşir. Bunda anlaşılacak bir durum yoktur.^[14] Kolaylığı tercih etmenin delillerinden birisi de el-Havlâ bint Tüveyt'ten gelen şu hadistir: Hız. Aişe dedi ki:

Bir defasında yanımda bir kadın var iken Rasulullah (s.a) benim yanıma geldi. Bana dedi ki:

"Bu kimdir?" Ben dedim ki:

Bu, geceleri uyumayıp namaz kılan bir kadındır. Bunun üzerine Rasulullah (s.a) şöyle buyurdu.

Demek geceleri uyumuyor ha! Amellerden gücümüz yettiği kadarını yapınız. Vallahi siz bıkmadan usanmadıkça Allah da bıkmaz."^[15]

Hız. Peygamber (s.a) kadının hareketini tasvip etmediğini belirtmek için *"Demek geceleri uyumuyor ha!"* demiştir. Çünkü kadının yorulmasından, usanmasından veya hakkı sekteye uğratmasından ya da bitkin düşmesinden korkmuştur.

Bunun bir benzeri de Enes'ten (r.a) gelen şu hadistir:

Rasulullah (s.a) mescide girdi; iki direk arasında asılı bir ip gördü ve sordu:

"Bu nedir?" Dediler ki:

Bu Zeyneb'in ipidir. Namaz kılariken yorulup güçsüz kaldığı zaman bu ipe tutunup kendine destek yapıyor.

Bunun üzerine Rasulullah (s.a) şöyle buyurdu:

"Çözün onu! Biriniz dinç iken gücü ve morali yerinde iken namaz kılsın, güçsüz kaldığı zaman veya yorulduğu zaman da otursun."^[16]

Abdullah ibn Amr'dan (r.a) rivayet edilmiştir, o şöyle dedi:

Hız. Peygamber (s.a) benim devamlı oruç tutacağımı ve bütün gece namaz kılacağımı öğrenmiş ve benimle karşılaşınca şöyle demişti.

"Duydum ki sen devamlı oruç tutuyor ve bütün geceyi de namaz kılarak geçiriyormuşsun öyle mi? Öyle yapma, çünkü gözünün hakkı vardır. Nefsinin hakkı vardır ve ailenin hakkı vardır; Bazan oruç tut, bazan tutma, bazen namaz kıl, bazen de uyu."^[17]

İbn Seleme'den gelen bir rivayette o şöyle dedi:

Bana Abdullah ibn As (r.a) anlattı: Ben her gün oruç tutuyorum ve bütün gece de Kur'an'ı hatmediyordum. Bu durumu ben Rasulullah'ya (s.a) ya anlatmıştım, ya da o öğrenmiş ve beni çağırmıştı. Huzuruna vardığımda bana dedi ki:

"Duyduğuma göre her gün oruç tutuyor ve her gece Kur'an okuyup (hatm) ediyor muşsun, öyle mi?" Dedim ki:

Evet ya Rasulullah, ben bunun sadece hayırlı/iyi bir şey olduğunu zannediyorum. Dedi ki:

"O halde her ayın üç günü oruç tut, senin için yeter." Dedim ki:

Ey Allah'ın Rasulü! Benim bundan daha fazlasına gücüm yeter. Dedi ki:

"Ama eşinin senin üzerinde hakkı vardır, misafirlerinin senin üzerinde hakkı vardır ve vücudunun hakkı vardır. İyisini sen Davud Peygamberin orucunu tut. Çünkü o, insanların en âbidi idi." Dedim ki:

Ey Allah'ın Rasulü! Davud peygamberin orucu nasıl bir oruçtu? Dedi ki:

"O bir gün oruç tutar, bir gün tutmazdı." Rasulullah sonra dedi ki:

"Her ay da Kur'an'ı bir defa hatmet." Dedim ki:

Ey Allah'ın Rasulü! Benim bundan daha fazlasına gücüm yeter. Dedi ki:

"O halde her hafta bir hatim yap ve bunu artırma. Çünkü eşinin senin üzerinde hakkı vardır, misafirlerinin senin üzerinde hakkı vardır, vücudunun hakkı vardır."

Ben bu hususta daha iddialı konuşup ısrar ettim. O da ısrar etti ve şöyle buyurdu:

"Kim bilir ömrün uzun olur da çok yaşarsın, bu dediğini yapamazsın."

Hakikaten buyurduğu başıma geldi; yaşlanınca, "Rasulullah'ın ruhsatını keşke kabul etseydim." dedim. Bir başka rivayette Rasulullah (s.a) şöyle dedi:

"Bir gün oruç tut, bir gün tutma; Bu, Davud'un orucudur. En iyi oruç budur." Dedim ki:

Benim bundan daha fazlasına gücüm yeter. Dedi ki:

"Bundan daha fazlasını yapma."

Abdullah ibn Amr dedi ki:

Rasulullah'ın (s.a) söylediği o üç günü kabul etmiş olmam bana ailemden ve malımdan daha sevimlidir.^[18]

Tirmizi'de Câbir'in şöyle dediği nakledilir:

Bir adam, Rasulullah'ın (s.a) huzurunda ibadetten ve çok çalışmaktan/kendini zorlamaktan söz etti. Bir diğeri de kolaylaştırmak ve yumuşaklıktan söz etti. Bunun üzerine Rasulullah (s.a) şöyle buyurdu:

"İbadette nefsi zorlamak yumuşaklıkla denk olamaz." (Yani kolaylaştırmak ve yumuşaklık daha faziletlidir).

Tirmizi dedi ki: Bu rivayet hasen-gariptir.

Enes'ten (r.a) rivayet edildi, O şöyle dedi:

Peygamber'in (s.a) hanımlarının evlerine üç grup insan geldi ve O'nun ibadetinden sordular. Kendilerine O'nun ibadeti bildirilince sanki azımsadılar ve dediler ki:

Biz nerede, Allah Rasulü (s.a) nerede? Biz hiç onun gibi olabilir miyiz? O'nun yaptığı ve yapacağı bütün günahlar bağışlanmıştır. Birisi şöyle dedi:

Ben bütün gece uyumayacağım, onu namazla geçireceğim. Diğeri şöyle dedi.

Ben her gün oruç tutacağım, hiç oruçsuz gün geçirmeyeceğimi. Bir diğeri şöyle dedi:

Ben kadınlardan uzak duracağım, hiç evlenmeyeceğim. Allah Rasulü (s.a) geldi ve onlara şöyle dedi:

"Bu sözleri söyleyenler siz misiniz? Bana gelince; ben Allah'tan hepinizden daha çok korkarım ve O'ndan hepinizden daha çok çekinirim; lakin ben (nafile) orucu hem tutarım, hem tutmam, (nafile) namazı hem kılarım, hem uyuduğum da olur. Hanımlarla da evlenirim. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse, benden değildir,"

Bu anlamda daha pek çok hadis vardır. Bunların tamamı kolaylığı ve kolaylaştırmayı tercih etmeye delâlet eder.

Bu da ancak (yukarıda anlatılan) birinci şekliyle düşünülebilir, yani tatavvuun (nafilenin) aslı üzere bırakılması ve onun bir mecburiyet haline getirilmemesidir. Şayet nafile bir ibadetin sürekli yapılması tercih edilmişse onun da şimdi açıklayacağımız gibi meşakkat vermeyecek bir devamlılıkta olması düşünülmelidir. ^[19]

Fasıl

Bir kimse bunu, yani nafile bir ibadeti kendisi için bir zorunluluk haline getirirse hu iki şekilde olur: Birincisi, kişinin böyle bir zorunluluğu kendisi için adanmış olmasıdır ki, aslında böyle bir adakta bulunmak mekruhtur. İbn Ömer (r.a) hadisini görmüyor musun; o şöyle dedi:

Rasulullah (s.a) bir gün bize adakta bulunmayı yasaklıyor ^[20] ve şöyle diyordu:

"Nezir (adak) hiçbir şeyi (kötülüğü ve zararı) def etmez. Ancak adak sebebiyle cimriden mal çıkarılmış olur." Bir başka rivayette ise:

"Adak, bir şeyi ne öne alır, ne de sona bırakır, o sadece cimriden mal çıkmasına vesile olur." ^[21]

Ebü Hureyre'den (r.a) rivayet edildiğine göre Rasulullah (s.a) şöyle buyurdu:

"Adakta bulunmayın; çünkü adak, kaderden olan hiçbir şeyi engellemez. Sadece, adamak sebebiyle cimriden mal çıkarılır."

Allah bilir ya, bu hadis Arapların bir âdetine dikkat çekmek için söylenmiştir; onlar mesela, Allah benim hastalığıma şifa verirse şu kadar oruç tutacağım veya kaybettiğim bana gelirse, ya da Allah beni zengin ederse şöyle şöyle sadaka vereceğim diye adakta bulunurlardı. Rasulullah diyor ki:

Adak, kaderden olan bir şeyi değiştirmez, bilakis, sağlık da, hastalık da, zenginlik de, fakirlik de onun için Allah'ın bir takdiridir.

Mesela âlimlerin zikrettiği şekilde sılayı rahim ömrün ziyadeleşmesi için bir sebep kılınmıştır, fakat nezir/adak bunlar için bir sebep kılınmamıştır. Bilakis, bu konuda adağın varlığı ve yokluğu arasında hiçbir fark yoktur.

Fakat adağın yerine getirilmesinin meşrûiyeti sebebiyle Allah Teala onunla cimrinin malından bir miktarını çıkarır. Adağın yerine getirilmesi âyet ve hadisle hükme bağlanmıştır:

"Söz verdiğiniz zaman, Allah'a verdiğiniz sözü yerine getirin." ^[22]

"Kim Allah'a itaat etmeyi adanmışsa, Allah'a itaat etsin." ^[23]

Malik ve Şafii gibi âlimler de adağın yerine getirilmesinin vacip olduğunu söylemişlerdir.

Yasaklamanın sebebi nefsi sıkıntıya sokması yönündendir. Bunun mekruh oluşunun delilleri yukarıda geçti.

Nezir olma vasfının dışında onun kendisi için bir zorunluluk haline getirilmesi yönüne gelince bu sanki bir çeşit, va'd/söz verme hükmündedir. Verilen sözün yerine getirilmesi istenir. Adeta o, şeriatın kendisine, vâcib kılmadığı bir şeyi vâcib kılmış gibidir. Bu da bir zorlamadır. Bununla ilgili delil de yukarıdaki Enes hadisinde geçti. Söz konusu hadiste üç grup insan Rasulullah'ın hanımlarının evine gelmiş, peygamberin nasıl ibadet ettiğini sormuşlar, bunu öğrenince, "biz nerede Peygamber (s.a) nerede?" demişlerdi. Sonra da birer birer ne yapmak istediklerini söylemişlerdi.

Bunun bir benzeri bir başka rivayette geçti; o rivayete göre Rasulullah (s.a) Abdullah ibn Amr'ın şöyle dediğini haber aldı:

"Yaşadığım sürece, bütün günleri oruçlu geçireceğim, bütün geceleri de namaz kılarak geçireceğim."

Bu adak anlamında söylenmiş bir söz değildir. Çünkü öyle olsaydı Hz. Peygamber (s.a) ona: *"Her ay üç gün oruç tut"* veya *"şöyle şöyle oruç tut"* demezdi, *"adağımı yerine getir"* derdi. Çünkü *"Kim Allah'a itaati adanmışsa, O'na itaat etsin"* buyurmuştur.

Nezir anlamındaki bir zorunluluğa gelince, âlimlerin söylediklerine göre onu yerine getirmek mendupluğu değil, vâcipliği gerektirir, (yani adağı yerine getirmek mendup değil, vaciptir.) Kitap ve sünnet buna delâlet eder. Fıkıh kitaplarında bu zikredilmiştir. Bu sebeple sözü uzatmayacağız.

İkinci manaya gelince, yani nezir/adak vasfı olmaksızın bir zorunluluk haline getirmeye gelince, deliller genel olarak bunların yerine getirilmesini gerektirir. Fakat bu, Ebû Umame'nin mescitte cemaatle teravih namazı kılmakla ilgili yaklaşımındaki delillerin işaretine göre, terk edildiğinde kınama derecesine ulaşmayan bir gerekliliktir. Başlangıçta devamlılığa niyet edilmesi sebebiyle bu, bir zorunlu revâtip nafile şeklini aldı. Bu sebeptendir ki Ebû Umame de onlara bu işe devam etmelerini emretti. Tâ ki söz verip de sonra sözünü yerine getirmeyen ve bu sebeple ayıplanan kişi durumuna düşmesinler. Fakat bu kısım da iki şekilde olur:

Birinci Şekil: O amelin bizzat kendisinde güç yetirilemeyen veya sıkıntı veren veya ciddi bir meşakkate ya da daha hayırlı bir şeyin ihmaline sebebiyet veren bir durumun olmasıdır. Hz. Peygamber'in (s.a), "*Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir.*" dediği ruhbanlık budur. İnşallah ileride bu konuda gerekli şeyler söylenecektir.

İkinci Şekil: O amelin içine girildiğinde herhangi bir meşakkat ve sıkıntının olmaması, fakat ona devam edilmesi halinde bu yüzden meşakkat ve sıkıntıyla karşılaşılması veya daha önemli bir şeyin ihmaline sebep olmasıdır. Burada da başlangıçta yasaklama vardır. Yukarıdaki deliller buna işaret etmektedir. Müslim'in bazı rivayetlerinde bunu yorumlayıcı ifadeler vardır. Şöyle ki, bu rivayetlerden birinde (Abdullah ibn Amr) şöyle dedi:

Ben bu hususta daha iddialı konuşup ısrar ettim, Rasulullah da bana ısrar etti ve dedi ki:

"Kim bilir ömrün uzun olur da çok yaşarsın, bu dediğini yapamazsın."

Bir amelin zorunluluk haline getirilmesinde Rasulullah'ın neleri gözönünde bulundurduğuna iyi dikkat ediniz! Bunlar başlangıçta belki gerekli olmayabilir, fakat bu amele ölünceye kadar devam edilecekse onun kişiyi ileride de meşakkate sokmaması göz önünde bulundurulmalıdır. Nitekim Abdullah ibn Amr daha sonra şöyle demiştir: Hakikaten Rasulullah'ın (s.a) buyurduğu başıma geldi; yaşlanınca "Rasulullah'ın ruhsatını keşke kabul etseydim." dedim.

Rasulullah'ın (s.a) Ebû Katade'den rivayet edilen hadisi de bu manaya yorumlanır. Söz konusu hadiste Rasulullah'a soruldu:

İki gün oruç tutup bir gün tutmayan kimsenin durumu nasıl olur? Rasulullah (s.a) dedi ki:

"Buna kimsenin gücü yeter mi?" Sonra gün aşırı oruç tutmak hakkında da dedi ki:

"Buna gücümün yetmesini çok isterdim."

Bunun manası -Allah bilir ya- şöyledir: "Bunu devanı ettirmeye gücümün yetmesini çok isterdim." Ancak o yine de visal orucuna devam etmiş ve şöyle demiştir:

"Ben sizin gibi değilim; ben Rabbim'in katında gecelerim, O beni yedirir ve içirir."

Sahih'teki bir rivayette şöyle denilir:

"Rasulullah (s.a) bazı zamanlar o kadar çok oruç tutardı ki biz, o hiç oruçsuz gün geçirmiyor, derdik. Bazı zamanlar da o kadar çok oruçsuz gün geçirirdi ki biz, o hiç oruç tutmuyor derdik."^[24]

Fasıl

Bu durum sabit olduğuna göre, bir kimsenin devamlı işlemek maksadıyla bir amelin içine girmesi, şayet, meselâ o ameli devamlı yaptığı zaman bıkkınlığa sebebiyet vermesi alışılmış/bilinen bir şey ise bunu zorunlu/devamlı hale getirmenin başlangıçta mekruh olduğuna inanması gerekir. Çünkü bu, hepsi de yasaklanmış olan pek çok şeye sebebiyet verir:

Birincisi: Şüpheşiz Allah ve Rasûlü bu dinde kolaylığı ve yumuşaklığı hediye etmiştir. Nafîle bir amelî kendisi için zorunlu hale getiren bu kişi, dinin hediyesini kabul etmeyen kimse gibidir. Bu, hediye sahibinin hediyesini reddetmeye benzer. Bir kölenin efendisine karşı böyle bir tavır sergilemesi yakışık almaz. Kulun Rabbine karşı böyle bir tavır sergilemesi nasıl yakışık alsın?

İkincisi: Böyle bir zorunluluğun şer'an daha hayırlı ve çok daha önemli olan hır şeyin yerine getirilmesinde kişiyi acze ve yetersiz hale düşürmesinden korkulması. Rasulullah (s.a) Davud'un (a.s) durumunu anlatmak için şöyle demişti:

"O, bir gün oruç tutar, bir gün tutmazdı, düşmanla karşılaştığı zaman da arkasını dönüp kaçmazdı"

Rasulullah (s.a) bu sözüyle, Davud'un (a.s) tuttuğu orucun, düşman karşısında onu zayıf duruma düşürmediğine dikkat, çekmek istemiştir. Bu oruç onu zayıf duruma düşürmemiştir ki bu sebeple harp meydanlarında cihadı terk etmiş olsun ve düşmandan kaçsın. Abdullah ibn Mes'ud'a (r.a):

Sen çok az oruç tutuyorsun, denilince şöyle cevap verdi:

Oruç tutmak beni Kur'an okumaktan alıkoymuyor. Halbuki Kur'an okumak benim için oruç tutmaktan daha sevimlidir.

Bu sebeple İmam Mâlik gecenin tamamının ihya edilmesini mekruh görmüş ve şöyle demiştir:

Belki sabah namazı vaktinde uyku kendisine galip gelebilir. Rasûlullah'da (s.a) güzel bir örnek vardır, imam Mâlik daha sonra şöyle dedi:

Sabah namazına bir zarar vermediği müddetçe bütün geceyi ihya etmede bir beis yoktur.

Arefe günü tutulan orucun kendisinden önceki ve kendisinden sonraki senenin günahlarına keffaret olduğu bildirilmiş, sonra da hacıların o gün oruç tutmamalarının daha faziletli olduğu haber verilmiştir. Çünkü o gün oruçlu olmamak vakfe ve dua esnasında kuvvetli olmayı temin eder. İbn Vehh'in bu konuda bir hikayesi vardır.

Hadis-i şerifte de şöyle buyurulmuştur:

"Senin ailenin senin üzerinde hakkı vardır, misafirlerinin senin üzerinde hakkı vardır ve nefsinin senin üzerinde hakkı vardır."

Kişi aslında mecbur olmadığı bir ibadete kendisini tamamen verirse bu haklardan herhangi birisini ihlal edebilir. Ebu Cuhayfe'den (r.a) rivayet edilmiştir; O şöyle dedi:

Rasulullah (s.a) en son olarak Selman ile Ebu'd-Derdâ'yı birbirine kardeş yaptı. Selman Ebu'd-Derda'yı ziyaret etti. (Hanımı) Ümmü'd-Derdâ'yı perişan bir vaziyette görünce;

"Neyin var?" diye sordu. Ümmü'd-Derda şöyle cevap verdi:

Kardeşin Ebu'd-Derdâ'nın artık dünya ile bir işi kalmadı. Derken Ebu'd-Derdâ geldi; ona (misafirine) yemek yapıp getirdi ve:

Buyur, ye!

Ben oruçluyum dedi. Selman cevap verdi:

Sen yemeden ben tek bir lokma bile almam. Bunun üzerine o da yedi. Gece olunca, Ebu'd-Derdâ gece namazını kılmaya gidecekti. Selman ona:

Uyu, dedi. Uyudu sonra namaz kılmaya kalktı. Selman ona yine;

Uyu, dedi; o da uyudu. Sabah namazı vakti girince Selman ona:

Haydi şimdi kalk! Dedi. Kalktılar, beraberce namaz kıldılar. Sonra Selman ona şöyle dedi:

Bak kardeşim! Rabbinin şenin üzerinde hakkı vardır, misafirinin de senin üzerinde hakkı vardır. Ailenin de senin üzerinde hakkı vardır; her hak sahibine hakkını ver! Sonra birlikte gelip Rasulullah'a durumu bildirdiklerinde, Rasulullah (s.a):

"Selman doğru söylemiştir." buyurdu. Tirmizi dedi ki:

Bu hadis sahihtir.^[25] Bu hadis, kişinin üzerindeki hakların tamamına dikkat çekmektedir. Bu haklar, hanımının cinsel ihtiyaçlarını gidermesi, misafirine hizmet etmesi, onunla meşgul olması ve onunla birlikte yemek yemesi ve diğer ihtiyaçlarını karşılaması, çocuk çocuğunun rızkını temin etmesi, onlara hizmet etmesi, nefsinin hakkı, onu meşakkate sokacak şeyleri terk etmesi. Rabbinin hakkı ise yukarıdakilerin hepsi ve farzlar, nafiler cinsinden olan diğer vazifeleridir.

Her hak sahibine hakkını vermesi vâcibtir. Bir insan mendup olan işlerden herhangi birisini veya ikisini, üçünü kendisi için zorunluluk haline getirirse, bu diğer işlerine mani olur veya diğerlerini daha iyi bir şekilde yerine getiremez ve neticede kınanmayı hak eder.

Üçüncüsü: Bir zorunluluk haline getirilen bu amelden dolayı nefsin bıkkınlık duymasından korkulmasıdır.

Çünkü onun devamlı yapılması halinde nefse meşakkat vereceği farz edilir. Bu öyle bir meşakkattir ki bu amelin vakti yaklaştığında nefse bir sıkıntı basar ve o ameli işlememeyi ister veya onun zorunlu hale gelmemiş olmasını temenni eder. Hz. Aişe'nin (r.a) Rasulullah'dan (ş.a) rivayet ettiği şu hadis bu manaya işaret etmektedir:

"Bu din metindir/ sağlamdır. Onda yumuşaklıkla davranın ve nefsinizi Allah'a ibadetten tiksindirmeyin. Çünkü doludizgin giden ne mesafe katedebilir, ne de biniti sağ kalır."

Sertlik, katılık ve yoğunluğa kendini veren kimse hedefine ulaşmak için atını çatlatırcasına süren bir yolcuya benzetiliyor. O, binitine uyguladığı şiddet sayesinde belki yolun bir kısmını kat edebilir. Fakat sonunda binit hayvanı bu şiddete dayanamaz, ya yorulur durur veya çatlar ölür. Şayet hayvana yumuşak davransaydı hedefe ulaşırdı.

İnsanın ömrü de böyle bir mesafedir. Bu mesafenin sonu ölümdür. Biniti nefistir. Yükümlülüklerini yerine getirirken ömür mesafesini kolaylıkla alabilmesi için nefse karşı da yumuşaklıkla muamele edilmesi talep edilir. Hadisi şerifte nefsin ibadetten tiksinsmesine sebebiyet verilmesi yasaklanmıştır. Şeriatın yasakladığı bir şey güzel olmaz.

Taberani, İbn Abbas hadisinden tahrîç etti: İbn Abbas (r.a) dedi ki:

"Ey Peygamber! Biz seni şahit, müjdecî ve bir uyarıcı olarak gönderdik. Allah'ın izniyle bir davetçi ve nur saçan bir kandil olarak gönderdik." ^[26] âyeti nazil olduğu zaman Hz. Peygamber (s.a) Ali ve Muaz'ı çağırdı ve onlara dedi ki:

"Gidin, müjdeleyin, kolaylaştırın, zorlaştırmayın. Çünkü bana: "Ey peygamber! Biz seni şahit, müjdeleyici ve bir davetçi olarak gönderdik..." âyeti indirildi. Müslim, Said ibn Ebi Bürde'den tahrîç etti; o da babasından, o da dedesinden rivayet etti: Rasulullah (s.a) Said ibn Ebi Bürde'nin dedesi ile Muaz'ı Yemen'e gönderdi. Onlara dedi ki:

"Müjdeleyin, nefret ettirmeyin, kolaylaştırın, zorlaştırmayın, uzlaşın, ihtilafa düşmeyin." ^[27]

Yine Müslim'in Ebi Bürde'den rivayet ettiğine göre Rasulullah (s.a) ashabından birisini bir iş için gönderdiği zaman ona şöyle dedi:

"Müjdeleyin, nefret ettirmeyin, kolaylaştırın, zorlaştırmayın." Bu hadis zorlaştırmayı yasaklamaktadır.

İbadetlerde güçlüğü tercih etmek de bir çeşit zorlaştırmadır.

Taberi, Câbir ibn Abdullah'tan rivayet etti, o şöyle dedi:

Rasulullah (s.a) Mekke'de bir kayanın üzerinde namaz kılan bir adama rastladı. Sonra Mekke'de başka bir bölgeye gitti. Bir müddet orada kaldıktan sonra geri döndü. O adamı yine eski halinde gördü. Bunun üzerine şöyle buyurdu:

"Ey insanlar, doğru ve dengeli olandan ayrılmayınız. -Bunu üç defa tekrarladı- Siz bıkmadıkça Allah bıkmaz."

Burayde el-Eslemi'den rivayet edildiğine göre o şöyle anlattı:

Rasulullah (s.a) namaz kılan bir adam görmüştü. "Bu kim?" diye sordu. Ben:

Filan kişidir, dedim ve onun ibadetini ve namazını anlattım. Bunun üzerine Rasulullah (s.a) dedi ki:

"Sizin dininizin hayırlısı, kolay olanıdır."

Bu, onun böyle şeylerden hoşlanmadığını gösterir. Bu sadece o amele karşı bir isteksizliğin meydana gelmesinden korkulmasıdır. Bir amele karşı duyulan isteksizlik o amelin terk edilmesine sebep olabilir. Daha

önce o ameli devamlı yapmaya karar veren kimsenin onu daha sonra terk etmesi mekruhtur. Çünkü bunda verilen söze riayetsizlik vardır. (Bu da dördüncüsüdür.)

Üçüncüsünde buna işaret eden bir delil geçti. Rasulullah'ın (s.a):

"Doludizgin giden ne mesafe kat edebilir, ne de biniti sağ kahr." sözü, "nefsinizi Allah'a ibadetten tiksindirmeyin." sözüyle birlikte, bir amele karşı duyulan tiksinti ve hoşnutsuzluğun o amelden tamamen kesilmeye sebep olacağına işaret eder. Bu sebeple Rasulullah (s.a) münbit toprak parçasını misal verdi. Bu toprak parçası, üzerinden geçişin engellendiği yerdir.

"Uydurdukları ruhbanlığa da gereği gibi uymadılar." âyeti de sözü edilen tefsire göre buna delâlet eder.

Beşincisi: Dinde aşırılığın hükmüne dahil olmaktan korkulmasıdır. Aşırılık, bir işte mübalağa etmek ve onda sınırı geçip israfa dalmaktır. Bundan önceki delillerin içinde bunun delili de vardır. Nitekim yukarıdaki bir hadiste Rasulullah (s.a) şöyle buyurmuştu:

"Ey insanlar, dengeli olmaktan ayrılmayınız." Allah Tealâ da şöyle buyurdu:

"Ey Kitap ehli! Dininizde aşırı gitmeyin/haddi aşmayın."^[28]

İbn Abbas'dan (r.a) rivayet edildi, o şöyle anlattı:

(Mina'da) şeytan taşlama sabahı Rasulullah (s.a) bana dedi ki:

"Atmak için bana küçük çakıl taşları toplu." Topladığım taşları elime koyduğumda şöyle buyurdu:

"Evet işte bunlara benzer şeyler. Sakın dinde aşırı olmayın. Sizden öncekiler sadece dinde aşırı gittikleri için helak oldular."

Rasulullah (s.a) aşırılığı yasaklama konusundaki âyetin anlamının her türlü aşırılığı ve ifratı kapsadığına işaret etti. Daha önce zikredilen hadislerin pekçoğu da bu manayadır. Yukarıdaki hadisi Taberi tahriç etmiştir.

Yine Taberi, Yahya ibn Cu'de'den rivayet etti, o şöyle dedi: Şöyle denilirdi:

"Sen endişe ve korku içinde çalış, bir ameli sevdiğin halde onu bırak: Az da olsa süreklilik vasfını taşıyan bir amel, çok da olsa kesintiye uğrayacak amelden daha hayırlıdır." Muaz'abir adam geldi ve dedi ki:

Bana tavsiyede bulun. Muaz ona dedi ki:

Sen bana itaat edecek inisin? Adam:

Evet, dedi. Bunun üzerine Muaz ona şöyle dedi:

Bazan namaz kıl, bazen uyu, bazen oruç tut, bazen iftar et/oruç tutma, çalış ve kazanç peşinde koş, Allah'ın huzuruna sadece müslüman olarak gel, mazlumun bedduasından da sakın.

İshak ibn Süveyd'den rivayet edilmiştir; Rasulullah (s.a) Abdullah ibn Mutarrife şöyle dedi:

"Ey Abdullah! İlim, amelden daha faziletlidir. İyilik, iki kötülüğün arasındadır. İşlerin hayırlısı orta olanıdır. Yolculuğun en kötüsü meşakkatli olanıdır."^[29]

"İyilik, iki kötülüğün arasındadır" sözünün anlamı şudur: İyilik, dengeli ve adil olmaktır. İki kötülük ise haddi aşmak ve eksik bırakmaktır. (Bu ikisinin ortasında iyilik yani denge ve adalet vardır.) Şu ayet-i kerime de bu manaya delalet eder:

"Eli sıkı olma; Bütünü eli açık da olma."^[30] "Onlar harcadıklarında ne israf, ne de cimrilik ederleri ikisi arasında orta bir yol tutarlar."^[31]

Yolculuğun meşakkatli ve yorucu oluşu da aşırılık ve ifratla ilgilidir. Bunun bir benzeri Yezid ibn Mürrer el-Cu'fi'den rivayet edildi, o şöyle dedi:

İlim amelden hayırlıdır. İyilik, iki kötülüğün arasındadır.

Ka'bu'l-Ahbâr'dan nakledildi:

Şüphesiz bu din metindir/sağlamdır. Allah'ın dininden kendini nefret ettirme ve onu yumuşaklıkla eda et. Çünkü binitini çatlatırcasma süren kimse ne uzağa gidebilir, ne de biniti sağ kalır. Kendisinin bugün ölmeyeceğine inanan kişi gibi çalış, yarın öleceğine inanan kişi gibi dikkatli ve hazırlıklı ol.

Bunun bir benzerini de İbn Vehb, Abdullah ibn Amr ibn el'As'tan nakletti.

Bütün bunlar, sıkıntı vermeksizin devam edilebilecek amellerin yapılmasına işarettir.

Amr ibn İshak'tan rivayet edildiğine göre o şöyle dedi:

Rasulullah'ın (s.a) ahabından pek çok kişiye yetiştim. Bunlar benden önce gelip geçtiler. Onlardan daha kolaycı olan ve onlardan daha az şiddetten/sertlikten uzak duran kimse görmedim.

el-Hasen dedi ki:

Allah'ın dini, eksikliğin üstüne aşırılığın altına konulmuştur.

Bu anlamdaki delillerin hepsi dinde güçlüğün/zorluğun olmadığı gerçeğine dayanır. Bu güçlükte şu andaki mevcut bir güçlük kastedildiği gibi -mesela ahlakta kendisi zor olan bir ibadete başlamak böyledir- gelecekte ortaya çıkması muhtemel bir güçlük de kastedilmiştir. Çünkü o amele devam edilmesi halinde güçlüğün ortaya çıkması kaçınılmazdır. *"Uydurdukları ruhbanlığa da hakkıyla uymadılar."* âyeti bağlamında anlatılan Abdullah ibn Amr'ın (r.a) kıssası bu tür bir güçlüğe işaret eder.

"Allah'ın en sevdiği amel, az da olsa sahibinin devamlı yaptığı ameldir." hadis-i şerifi de buna işaret eder. Bunun içindir ki Rasulullah (s.a) bir ameli yapmaya başladığı zaman onu istikrarlı bir şekilde yapardı. Hatta bu yüzden öğlen ve ikindinin farzları arasında kıldığı iki rekati (bir meşguliyeti sebebiyle geçirince) ikindiden sonra kaza etmiştir.

Kişi o amelde devama niyet etmemişse durum böyledir. Ya bir de o ameli terk etmemeye niyet ettiği zaman hali nice olur? Ondan bu amele devam etmesi haydi haydi istenir. Bunun için, Rasulullah (s.a) Abdullah ibn Amr'a (r.a) şöyle demiştir:

"Ey Abdullah! Filan kişi gibi olma. O daha önce geceleri namaza kalkardı, şimdi gece ibadetini terk etti."^[32]

Bu sahih bir hadistir. Rasulullah (s.a) bu hadiste Abdullah ibn Amr'in filan kişi gibi olmasını menetti. Bu hadis, o filan kişinin veya başkasının başladığı bir ibadeti terk etmesinin mekruh olduğunu açıkça ifade etmektedir.

Netice itibariyle bu kısım, sürekliliği halinde meşakkatin ortaya çıkacağı zannolunan kısımdır. Pek çok illet, sebebiyle böyle bir amelin (zorunlu hale getirilmesinin) terk edilmesi matluptur. Bu kısmın anlatılması esnasında anlaşılmıştır ki, söz konusu amelin devamlılığını mahzurlu kılan illetler mevcut olmadığı zaman terk talebi de ortadan kalkar. (Yani onu sakıncalı hale getiren illet yoksa o amel işlenebilir.) Terk talebi ortadan kalkınca da amel aslına döner ki o da fiilin yapılmasının talep edilmesidir.

Şartına da bağlı kalmak niyetiyle o amelin içine giren kimse, bir yönüyle daha işin başında mekruh olan bir işe girmiş demektir. Çünkü o şartın yerine getirilemeye ihtimali vardır. Mendup olan bir şeyde ise yerine getirme kararlılığı zahiri üzere bırakılır.

Mendupluk yönünden Şari onun yerine getirilmesini emreder, mekruhluk yönünden de o amelin içine girilmesini (sürekli hale getirilmesini) mekruh görmüştür.

Burada mekruhluk ön plana çıktığına göre, Allah'a yakınlık maksadıyla bir amele girişmek, ortada o amelin o şekilde yapılmasına dair bir emir olmaksızın onu yapmaya girişen kimseye benzer. Bu itibarla böyle bir şey yapmaya bid'at demek gayet kolaydır. Nitekim Ebû Umame de buna kolayca bid'at diyebilmiştir.

Gelecekte ortaya çıkabilecek durumlara veya meşakatlere bakmaksızın veya şartını yerine getireceğine de inanarak, başlangıçta emredilen bir amel olması yönünden o amelin sahibi ibadet kastiyle nafile bir amele giren kimseye benzer. Bu sahihtir, mendupluk delillerinin gereğine göre cereyan eder. Bu sebeple (Şâri), bir kimsenin böyle bir işe girdikten sonra -bu iş ister bir adak olsun, isterse adak olmaksızın kalben sürekliliğine niyet edilmiş olsun- onu yerine getirmesini emretmiştir. Şayet bu bir bid'at olsaydı, bid'at sınırının içine girmiş olurdu, yerine getirilmesi emredilmezdi, onun ameli de bâtil/geçersiz olurdu.

Bunun içindir ki bir hadiste şöyle anlatılır:

Rasulullah (s.a) güneşte ayakta duran bir adam gördü. *"Bu adam ne yapıyor?"* diye sordu. Dediler ki:

"Gölgede durmamayı, hiç konuşmamayı, oturmamayı ve oruç tutmayı adanmış" Bunun üzerine Rasulullah (s.a) şöyle buyurdu:

"Söyleyin o adama, otursun, konuşsun, gölgelensin ve orucunu da tamamlasın,"^[33]

Rasulullah'ın (s.a) meşru olmayan bir şeyin uydurulmasını nasıl iptal ettiğini ve aslında meşru olan şeyin yerine getirilmesini nasıl emrettiğini sen de görüyorsun. Mana yönünden ikisi arasında herhangi bir fark olmasaydı, bu ikisinin birbirinden ayırt edilmesinin makul bir izahı olmazdı. Aynı şekilde, böyle bir işe girişen kimsenin ona devam etmesi de emredilmiş olsa, bundan o işe devam etmesinin itaat olduğu sonucunun çıkması zorunlu olur. Çünkü mekruh ve haramdan farklı olarak mubahın devamlılığı emredilmez. Şeriatte bunun benzeri yoktur.

Rasulullah'ın (s.a) şu sözü de bunu teyid eder:

"Kim Allah'a itaat etmeyi adarsa, O'na itaat etsin."

Çünkü Allah Tealâ adağını yerine getiren kimseyi övmüş ve ona güzel bir mükafaat vaad etmiştir:

"Onlar verdikleri sözü yerine getirirler."^[34]

"Onlardan iman edenlere mükâfatlarını verdik."^[35]

Ecir ve mükâfat ancak şer'an talep edilen bir şeyin yerine getirilmesi halinde verilir.

Bu anlamı iyi düşününüz. Allah kendilerinden razı olsun, selef-i sâlih de deliller gereğince bu manaya uygun bir davranış içinde olmuşlardır ve ilk bakışta varmış gibi görülen çelişki problemi de bununla ortadan kalkmıştır.

Allah'a hamd olsun ki âyet ve hadislerle ilk dönem müslümanlarının davranışları da sistematik bir bütünlüğe kavuşmuştur. Ancak geride iki tane önemli problem kalmıştır. Bu problemlerin cevabı görüldüğünde mesele tam manasıyla anlaşılmış olacaktır. Bu sebeple biz her bir problem için bir fasıl/bölüm ayırmayı uygun gördük.^[36]

Fasıl

(Birinci Problem)

Devamında meşakkat olan fiilleri sürekli yapmaya karar vermenin mekruhluğuna dair daha önceden geçen deliller, bunun aksine delâlet, eden delillerle çelişmektedir. Raaulullah (s.a) ayakları şişinceye kadar namaz kıları. Kendisine denilirdi ki:

Allah Teala senin geçmiş ve gelecek günahlarını affetmedi mi? Bu soruya karşılık o şöyle derdi:

"Çokça şükreden bir kul olmayayım mı?" Şiddetli sıcaklarda uzunca bir gün oruç tutar, iftar etmeden orucunu gece de devam ettirirdi. Onu yediren ve içiren Rabbinin katında geceler ve Rabbine ibadet ederken nefsinin buna benzer zorluklara sokardı. Rasulullah'da (s.a) güzel bir örnek vardır ve biz de onu örnek almakla emrolunduk.

Bu hükmün sadece ona mahsus olduğu, Rabbinin bu sebeple onu yedirip içirdiği ve ümmetinin güç yetiremeyeceği amelleri onun yapabilecek güçte olduğu gerekçesiyle bu delili reddederseniz, sahabeden, tabiinden ve böyle şeylerin mekruhluğuna dair getirdiğiniz bu delilleri bilen İslam müctehidlerinden sabit olan böyle şeylere ne diyeceksiniz? Hatta onlardan bazıları kendilerini ibadete verdiler ki bu yüzden ayakları tutmaz oldu, çok secde yapmaktan dolayı bazılarının alınları deve dizi gibi nasır bağladı.

Osman ibn Affan'dan gelen bir habere göre o, yatsı namazını kıldığı zaman bir rekatta Kur'an'ın tamamını okuyuncaya kadar vitir yapardı. Senelerce yatsı abdestiyle sabah namazını kılan, senelerce devamlı oruç tutan nice kişiler vardır! Onlar sünneti bilen ve bir an bile sünetten sapmayan kimselerdi.

İbn Ömer'in ve İbn Zübeyr'in (r.a) iftar etmeden yirmidört saat oruç tuttıkları rivayet edildi.

İmam Mâlik -ki o kendisine uyulan bir imamdır- yıl boyu devamlı oruç tutulmasına cevaz verdi. Yani bayram günleri hariç senenin her günü devamlı oruç tutulabilir, dedi,

Veysel Karanî ile ilgili olarak anlatılan şeylerden birisi de onun sabaha kadar bütün geceyi ibadetle geçirdiğidir.

O, "Allah'ın devamlı secde eden kullarının olduğunu öğrendim." der ve çokça nafile namaz kılmak isterdi.

Namazda bazan kıyâmı uzatır, bazan rukûu, bazan da secdeyi uzatırdı.

Rivayet edildiğine göre el-Esved ibn Yezid, nefsini oruç ve ibadete o kadar zorlardı ki vücudu morarır ve sararırdı. Alkame ona şöyle derdi:

Yazıklar olsun sana, niçin bu vücuda işkence ediyorsun? O şöyle derdi:

İş, ciddidir, iş ciddidir.

Enes ibn Mâlik'ten rivayet edildiğine göre Mesruk'un hanımı şöyle dedi:

Mesruk, ayakları şişinceye kadar namaz kıları. Bazan arkasına oturur ve onun kendisine yaptığını görünce ağlardım.

Sa'bi şöyle nakleder: (Sıcak) bir günde Mesruk (oruçlu iken) bayıldı. (Kızı kendisine acıdığı için orucunu bozmasını isteyince ona) şöyle dedi:

Yavrucuğum! Ben de, süresi elli bin yıl olan bir gün için nefsimi acıdığımdan doyalı bunu yapıyorum. ^[37] er-Rabi' ibn Heysen'den:

Veysel Karanî'nin yanına gelmişim. Onu sabah namazını kılarken gördüm. Oturmuştu. Onu teşbihinden alıkoymayayım, dedim. Namaz vakti olunca kalktı, öğleye kadar namaz kıldı. Öğleyi kılınca ikindiye kadar namaz kıldı, ikindiye kılınca oturdu, akşama kadar Allah'ı zikretti. Akşam namaz kılınca yatsıya kadar namaz kıldı. Yatsıyı kılınca sabaha kadar namaz kıldı. Sabah namazını kılınca oturdu ve (uykusuzluktan) gözlerini tutamadı. Sonra uyandı. Onun bu esnada şöyle dediğini işittim:

Allahım! Uykucu bir gözden ve doymayan bir karından sana sığınırım.

Öncekilerden bu manada pek çok rivayet vardır. Bunlar sürekliliğinde meşakkat olan amellerin de işlenebileceğine delâlet ederler. Hiç kimse onları bu davranışlarından dolayı sünnet karşıtı olarak görmemiştir.

Bilakis onlar sünnet karşıtlarının en öndeki düşmanlarıdır. Allah bizleri de onlardan eylesin. ^[38]

Ve yine yasak, matlup olan bir ibadete değil, bilakis onda gösterilecek olan aşırılığa yani o ibadeti yapmayı meşakkate sokacak bir aşırılığa yöneliktir. Onun hakkında hu illet yoksa yasak onun hakkında geçerli değildir. Nitekim Şâri: "Bir hâkim öfkeliyken hüküm vermesin" deyince, bunun da illeti delilleri değerlendirmesinde fikrin karışması olduğuna göre bu yasak, fikri karışan herkes için geçerlidir. İlet ortadan kalktığı zaman yasak hükmü de kalkar. Hatta delillerin değerlendirilmesine mani olmayan az miktardaki bir öfkenin varlığı halinde de bu yasak geçerli değildir. Usûlden yürürlükte olan sahih uygulama budur.

Hakkında illet bulunmayan kimsenin hali, korku veya ümidin veya muhabbetin kendisine galip gelmesi hükmüyle amel eden kimsenin hâlidir; Çünkü korku, itici bir kırbaçtır, ümit, sürükleyici bir liderdir; muhabbet ise alıp götürücü bir seldir. Korkan bir kişi şayet meşakkatle karşılaşarsa, yaptığı iş zor bile olsa, daha zor olana karşı duyduğu korku onu daha az meşakkatli olana sabretmeye sevk eder. Ümitvar olan, meşakkatle karşılaşsa da o işi yapar. Çünkü tam manasıyla rahata kavuşma ümidi onu bazı sıkıntılara sabretmeye sevk eder. Seven ise bütün gücünü aşkla sevgilisinin yolunda sarf eder. Bu sebeple zorluklar ona kolay gelir. Uzaklar ona yakın olur. Böylece o kuvvetlidir. Sevgisinin hakkını tam olarak ödeyemediğini nimetin şükrünü tam olarak edemediğini düşünür. Ömrünü bu uğurda tüketir fakat arzusunu tam olarak gerçekleştirmediğini düşünür. Hal böyle olunca da delillerin arasını birleştirmesi sahihtir. Bir ameli ya mutlak olarak veya yasaklayıcı delilin mevcut olmadığını zannederek ona kendisini vermesi ve sürekli yapmaya girişmesi daha sonra meşakkat ona dâhil olsa bile caizdir. O amelin devamlılığı sahih olunca bu, delillerin gereğine ve selefi salihin uygulamasına da uygun olur.

Birinci problemin cevabı şudur: Yukarıda geçen ve yasaklamayı ifade eden deliller sahihtir ve açıktır. (İlk Müslümanlardan bu yasağa aykırıymış gibi görülen davranışlarla ilgili) nakledilen şeyler de üç şekilde yorumlanabilir:

Birincisi: Muhtemeldir ki onlar devam ettirebileceklerini zannettikleri orta bir yolu izlediler ve ileride daha evla olanı veya bizzat o ameli terke sebep olacak ya da zorluğu ve ağırlığından dolayı o amelden soğumalarına sebep olarak ölçüde kendilerine meşakkat vermesi muhtemel şeylere nefislerini zorlamadılar. Bilakis kendileri hakkında nefislere kolay gelen şeylere sarıldılar. Zoru değil, sadece kolay olanı talep ettiler. Rasulullah'ın (s.a) ve yukarıda kendilerinden birtakım haberler nakledilen öncekilerin durumu budur. Çünkü onlar sadece sünnet ile amel ettiler ve bütün mükellefler için gösterilen genel yoldan gittiler. Problemin cevabı konusunda Taberi'nin tuttuğu yol budur. Soruda buna aykırı olarak ortaya atılan şeyler ise, bunları yapanlar kendileri örnek alman ve peşlerinden gidilen kişiler olunca hepsinin makul bir izahını yapmak mümkündür.

İkincisi: Muhtemeldir ki onlar güçleri dahilinde olan şeyleri yapmakta biraz mübalağa gösterdiler. Fakat bunu devamlı yapmak kararlığı ile veya adak sebebiyle ya da başka bir maksatla yapmamışlardır. İnsan bazan, o anda

kendisine meşakkat vermediği halde devamlılığı halinde meşakkat verebilecek işlere girişebilir, ileride ortaya çıkabilecek şeyleri dikkate almaksızın özel bir durumda o amele karşı duyduğu iştiyakını fırsat olarak değerlendirebilir. Başlangıçta meşakkatsiz bir şekilde o ameli edâ eder, nihayet güç yetiremeyecek duruma gelince onu bırakır. Bunda bir sakınca yoktur. Çünkü genel olarak mendubun terkinde bir sakınca yoktur. Hz. Aişe'den rivayet edilen şu hadisteki ifade edilen şeyler de bu manaya gelmektedir: Söz konusu rivayette Hz. Aişe (r.a) şöyle demektedir:

Rasulullah (s.a) bazı zamanlarda o kadar çok oruç tutardı ki, biz o hiç orucuna ara vermiyoruz derdik. Bazı zamanlarda da oruca o kadar ara verirdi ki, biz o hiç oruç tutmuyor derdik. Ben onun Ramazanın dışında bir ayın tamamını oruçlu geçirdiğini görmedim.

Edâ edilecek amele karşı duyulan istek ve arzunun, ilgili hakların ödenmesinin ve amellerdeki kuvvetin nasıl gözönünde bulundurulduğunu dikkatlice inceleyiniz. "Bir gün oruç tutmak, iki gün tutmamak" hakkında Rasulullah'ın "*Keşke buna gücüm yetseydi*" demesi de bu manadır. O bu sözle böyle bir oruca devamı kastetmişti. Çünkü o, bazı zamanlar o kadar sürekli oruç tutardı ki, o hiç oruçsuz gün geçirmiyor, derlerdi. Bu tutum, Rasulullah'ın (s.a): "*Allah'ın en sevdiği amel, az da olsa, sahibinin sürekli yaptığı ameldir*" sözleriyle de çelişmez. Şayet onun ameli devamlı olursa, azlığının bir sakıncası yoktur. Bu söz de devamlılığın meşakkat verdiği amel olarak yorumlanır.

Onlardan yani sahabe tabiin ve müctehit imamlardan nakledilen, yatsının abdesti ile sabah namazı kılmak, gecenin tamamını ibadetle geçirmek ve senenin tamamını oruç tutmak gibi delillere gelince onların da söz konusu şarta uygun olmaları muhtemeldir. Yani bu ameller onlar tarafından kendileri için bir zorunluluk olarak görülmemiştir. Ancak kişi o andaki duyduğu istek ve arzuyu ganimet bilmiş ve o ameli yapmaya girişmiştir. Başka bir zaman gelmiş aynı iştiyakı yine yakalamıştır. Bu amel, daha önemli olan başka şeyleri yapmasına engel olmadığı sürece de ona devam etmiştir. Bu iştiyakı uzun bir zaman da devam edebilir. Her halükârda onu bırakma imkanına da sahiptir. Fakat o her zaman o ameli devam ettirmek için fırsatları değerlendirir. Bu iştiyakın ömrünün sonuna kadar devam etmesi de imkansız değildir. Bu bir zorunluluk/mecburiyet olmadığı halde (başka) birisi bunu bir mecburiyet zannedebilir. Bu doğrudur. Özellikle korkunun itmesi, ümidin sürüklenmesi ve sevginin alıp götürmesiyle birlikte onu yapmaya devam eder. Hz. Peygamberin (s.a): "*Namaz benim gözümün nuru oldu*" sözünün anlamı da budur. Bu sebeple ayakları şişinceye kadar namaz kıldı ve Rabbi'nin "*Birazı hariç, geceleri kalk namaz kı.*" emrini yerine getirdi.

Üçüncüsü: Amelin devamı halinde mükellefin meşakkat veya başka bir şeyle karşılaşp karşılaşmaması kurallara bağlı bir durum değildir. Bilakis izafidir/görecelidir, vücut kuvveti, kararlılık kuvveti ve inanç kuvveti gibi insanların fizyolojik ve psikolojik durumlarına (göre farklılık gösteren bir durumdur. İki kişiye nisbetle tek bir amel' bile farklı farklı görünüşler ortaya koyar. Çünkü bunlardan birisi vücutça daha kuvvetli veya daha kararlı veya vaad edilen şeye inancı daha güçlü olabilir. Meşakkat de bu ve benzeri şeylerin gücüne nisbetle zayıf/az olabilir ve bunların zayıflamasıyla birlikte de meşakkat kuvvetlenebilir/çoğalabilir.

O halde biz deriz ki: Hangi amel olursa olsun devamlı oluşu mesela Zeyd'e nisbetle meşakkat veriyorsa ona yasaklanmıştır, Amr'a nisbetle meşakkat vermiyorsa ona da yasak değildir. Bu sebeple biz öncekilerin devamlı yaptıkları amelleri kendilerine meşakkat vermediği şeklinde yorumlarız. O amellerin az miktarda olanı dahi (devamlılığı halinde) bize meşakkatli olsa bile onlara meşakkatli olmayabilir. Bu sebeple onlar gibi olanların ameli, onların yaptıkları sekiyle, bizim de onların giriştikleri şeylere girişmemiz için delil olamaz. Ancak meselenin illetinin onlarla bizim aramızda müşterek olması şartıyla bizim için delil olabilir. O da bu amelin bir benzerinin devamlı yapılması halinde (bize de) meşakkat, vermemesi şartıdır.

Biz bu konudaki sözlerimizi bunların hepsini müşahade ettiğimiz için söylemedik. Her şeyde orta yolu ve yumuşaklığı/kolaylığı tercih etmek daha hayırlıdır ve daha uygundur. Delillerin işaret ettiği de budur. Delillerin tavsiye ettiği şey derinleşmek ve zorluklara talip olmak değildir- Halkın tamamı ve çoğunluğu için bu kolay bir iş değildir. Ancak az bir kısmı bunu başarabilir.

Visal orucu ile ilgili olarak Hz.Peygamber'in (s.a) söylediği şu söz bu mananın doğruluğunun delilidir:

"Ben sizin gibi değilim. Ben Rabbimin katında gecelerim, o beni yedirir ve içirir."

Hz. Peygamber (s.a) bu sözle visal orucunun kendisine meşakkat vermediğini, Allah'ın hakkını ve insanların haklarını ödemesine engel olmadığını kastetmiştir. Buna göre kim ki Rasulullah'a (s.a) verilen imkanların bir örneği kendisine verilir de gücüyle, iştiyakıyla ve amelin kendisine yüklediği yükün hafifliğiyle birlikte o ameli sürekli yapabilecek hale gelirse o ameli sürekli yapmaya girişmesinde bir sakınca yoktur.

Hz. Peygamber'in (s.a), Abdullah ibn Amr'm hareketini tasvip etmeyeşine gelince, onun bunu devam ettirmeye gücü yetmeyeceğini müşahade etmiş olabilir. İbn Amri keşke Rasulullah'ın (s.a) ruhsatını kabul etseydim, dedi. İbn ez-Zübeyr, İbn Ömer ve diğerlerinin visal orucu konusundaki davranışları da Raaulullah'ın (s.a) davranışına uygundur. Yani bu konuda Rasulullah'a (s.a) verilen hisse (güç ve kuvvet), onlara da verilmiştir. Allah'a hamdolsun, bu cevap el-Muvafakat kitabında zikredilen esasın üzerine bina edilmiştir. Hal böyle olunca seleften nakledilen amellerin önceden söylediğimiz şeylere aykırı bir durumu yoktur.^[39]

Fasıl

Fakat geride nehyin, yani bir tatavvuun sürekli hale getirilmesinin yasaklanışının illetlendirilmesi (sebebe bağlanması) konusundaki yapacağımız inceleme kaldı. Eğer bunun illeti tesbit edilebilirse, illetin olmaması

yaşının da ortadan kalkmasını gerektirecektir. Alimlerin bu konuda söyledikleri genel olarak doğrudur. Fakat tafsilatının incelenmesi gerekir. Bu da yaşının illetinin iki şeye dayandığıdır: Birincisi: Devamlılığın meşakkat vermesi halinde o amelin kesintiye uğraması ve terk edilmesi korkusudur. Diğeri ise Allah hakkı ve kul haklarından daha önemlilerinde kusurlu duruma düşmek korkusudur.

Birincisi: Rasulullah (s.a) bu konuda zanna değil, bilinen bir kaideye dayanan temel bir esas koymuştur. Yani sürekli yapıldığı takdirde sıkıntı (harec) veren amelin sürekli hale getirilmesinin şeriat tarafından reddedildiğini açıklamıştır. Çünkü Rasulullah (s.a) hoşgörülü haniflikle/hak bir din ile gönderilmiştir. Sıkıntıyla hoşgörü/kolaylık bir arada bulunmaz. Her kim nefsinin sıkıntıyla karşılaşacağı bir işe zorlarsa kendisi hakkında itidalin dışına çıkmış olabilir. Onun sıkıntıyla karşı karşıya gelmesinin sebebi Şâri değil, bizzat kendisidir. Tamamlamak şartıyla bir amelin içine giren kimse, girdikten sonra bunu tamamlarsa bu güzeldir. Çünkü gayet açıktır ki bu amel ya, şartına uygun bir şekilde yaptığı için, meşakkatsizdir veya meşakkatlidir de ona sabreder, fakat nefsinin kendisi üzerindeki hakkı olan yumuşaklığı/kolaylığı ona sağlanmamış olur. Bunun açıklaması ileride gelecektir. Eğer giriştiği bir ameli tamamlamazsa o zaman da sanki Rabbine verdiği sözü yerine getirmemiş gibi olur ki bu daha ciddi bir durumdur. Şayet beraet-i zimmet aslı üzere kalır da kendi kendini böyle bir zorunluluğun altına sokmazsa korktuğu başına gelmez.

Fakat bir kimse şöyle diyebilir: Buradaki nehiy, o ameli yapacak kişiye kolaylık sağlamak amacıyla yöneliktir. Nitekim Hz. Aişe (r.a) şöyle demiştir:

"Rasulullah (s.a) visal orucunu onlara merhametinden dolayı yasakladı."

Sanki o, ibadette nefsin hazzını da dikkate aldı. Ona:

Yap ve terk et, denildi. Yani sana meşakkat verecek şeylere kendini zorlama. Nitekim farzları eda ederken kendini meşakkate zorlamazsın. Çünkü Allah Tealâ farzları kullarına kolayca yapabilecekleri şekilde vaz etmiştir/koymuştur. Kuvvetli ve zayıf, büyük ve küçük, hür ve köle, erkek ve kadın kim olursa olsun hepsi aynı kolaylık içinde farzları edâ edebilirler. Hatta bazı farzlar mükellefe güçlük verdiği zaman bu farz ondan ya tamamen düşer veya onun yerine güçlük vermeyen başka bir şey yapar. Üzerinde konuşulan nafileler de böyledir.

Nefsin hazzı gözetilince kendisini sürekli ibadete vermede iş dönüp dolaşıp amel edene varmaktadır.

el"Muafakat isimli usûl kitabında hazların düşürülmesi konusunda ortaya konulan kaideye binaen onun nefsinin hazzını temin etmeme ve kendisine meşakkat verebilecek şeylerde onu devamlı kullanma gibi bir hakkı vardır. O halde bu değerlendirmeye göre bu, yasaklanmış bir iş değildir. Nitekim o amelin isteklisi olduğu müddetçe insanın üzerine başkasına ait hakları ödemesi vacip olur. O ameli talep etmeme/yapmama konusunda insanın serbestlik hakkı vardır. Talebi terk ederse vâciplik de kalkar. Yasaklama, nefsin hazlarını korumak için de gelmiştir. Kişi bu hazlardan vazgeçtiği zaman yasaklık ortadan kalkar ve amel mendupluk aslına döner.

Cevap: Nefislerin hazları onların talep edilmişlerine nisbetle, kulların üzerindeki Allah'ın haklarından da denilebilir, kulların haklarından da denilebilir. O zaman sizin söylediğinizin bir geçerliliği yoktur. Çünkü bunda mükellefin bir seçme hakkı yoktur. O, başkasına yumuşaklıkla muamele ettiği gibi, kendi nefsinde de yumuşaklıkla yükümlüdür. "*Nefsi'n senin üzerinde hakkı vardır,*" hadisi şerifi bunun delilidir. Selman (r.a) Ebu'd-Derda'ya (r.a) "*her hak sahibine hakkını ver*" derken nefsin hakkı ile başkasının hakkını birleştirmiş, sonra bunu haklardan bir hak olarak ifade etmiştir.

Bu "hak" lafzı ancak lâzım olan bir şey için kullanılır. Bir insanın kanını ne kendisi ne de başkası için mubah görmesinin, herhangi bir organını ne kendisinin ne de başkasının kesmesini mubah görmesinin ve herhangi bir şeyle acı vermeyi mubah görmesinin helal olmayışı bunun delilidir. Kim bunu yaparsa günahkârdır, cezayı hak eder. Bu gayet açıktır.

Şayet biz: Bu, kul hakkındandır ve kulun seçimine bağlıdır, dersek bu söz mutlak bir anlam ifade etmez. Çünkü kulların haklarının Allah'ın hakkından bağımsız olmadığı usûl ilminde açıklanmıştır.

Bizim üzerinde durduğumuz konuda bunun delili şudur: Şayet bu, mutlak olarak bizim seçimimize bırakılmış olsaydı bu konuda bize bir yasaklama olmazdı. Belki biz işin başında muhayyeriz (yani nafîle bir ameli kendimiz için sürekli hale getirme tercihinin yapıp yapmamakta serbestiz). Buna (?..)^[40] Bu konu tamamen mükellefin seçimine bırakılmış olsaydı bir ibadeti yapmayı nezre den kimse onu dilerse yapar, dilerse terk ederdi.

Müctehit imamlar adağı yerine getirmenin vâcipliğinde ittifak etmişlerdir. Benzerleri de onun gibidir ve yine biliyoruz ki şeriat bize imanı sevdirmiş ve onu gönüllerimizde sindirmiştir. Allah Teala'nın şeriatı mükellefin onu kolaylıkla ve zevkle uygulayacağı şekilde düzenlemiş olması da bu cümledendir. Bu, meşakkatlerin meşruluğuyla bir arada olamaz. (Nafîle) amellere fazla kaptırmak genelde yorgunluk, bıkkınlık ve o amelde kesintiye sebep olunca, bu, imanın sevdirilmesinin ve gönüllere sindirilmesinin zıddı gibi bir durumdur ve mekruhtur. Çünkü şeriatın konuluş gayesine aykırıdır. Bu şekilde bir işe girişmek meşru değildir.

İkincisi: Mükellefle ilgili haklar çok çeşitlidir. Bunların hükümleri de delillerin asıllarının verdiği manaya göre muhtelifdir. Malumdur ki bir mükellefin üzerinde iki tane hak çakıştığı ve bunların arasını birleştirmek mümkün olmadığı zaman delilin muktezasında daha kuvvetli ve önemli olan hakkın öne alınması zorunludur. Şayet vacip ile mendup, bir mükellefin üzerinde çakışırsa vacip, menduba tercih edilir ve böyle bir durumda mendup, mendup olmayan haline gelir. Hatta aklen ve Şer'an terki vacip olan haline gelir. Çünkü "Vacibin kendisiyle

tamam olduğu şey de vaciptir." (Burada mendubun terkedilmesi vacibin yerine getirilebilmesi için zorunlu hale gelir.)

Terk etmek vacip hale gelince onunla amel eden kimse o zaman onunla nasıl Allah'a ibadet etmiş olur? Üstelik o, delillerin asıllarında talep edilen şeyle Allah'a ibadet eden kimsedir. Çünkü mendupluğun delili hazır, onun gözünün önünde durmaktadır. Fakat bununla beraber bu ibadeti yapmakla ilgili olarak onunla amel etmesine engel bir durum vardır ki o da vacibin o andaki mevcudiyetidir. Vacip ile amel ederse genel manasıyla/zaman zaman mendubu terk etmesinde bir sakınca yoktur. Ancak yukarıda da geçtiği gibi bu mendubu önceden kendisi için sürekli hale getirmesi yönünden sakıncadan kurtulamaz. Şayet mendupla amel ederse, vacibi terk etmekle günahkâr olur.

Geriyeye şu konu kaldı: Edâ edilirken bir hakkın ihlaline sebep olan mendub, mendub yerine geçer mi, geçmez mi? Şayet sen: Böyle bir durumda mendubu terketmek aklen vaciptir dersen, içerisinde vacibin yerine getirilmesine engel bir durum olmasına rağmen yine de bu mendub, sevaba sebep olabilir. Şayet sen: Böyle bir durumda mendubu terk etmek şer'an vâcibdir dersen, o zaman sevaba sebep olması mümkün değildir. Ancak birtakım şartlarla mümkündür. Bu konuda da söylenecek pek çok şey vardır.

Nafileri sürekli hale getirmede her türlü varsayıma göre ortaya çıkacak şeyleri sen de görüyorsun. Bütün bunlar, bu süreklilik bir sıkıntıya yol açtığı ve vaciplerin yerine getirilmesini kasıtlı veya kasıtsız, doğrudan engellediği zaman ortaya çıkar. Selman ile Ebû'd-Derda arasında konuşmada geçenler de buna dahildir. Çünkü gecelen devamlı ibadetle geçirmek genel olarak hanımının kendi üzerindeki haklarını edasına mani olmuştur. Gündüzleri devamlı oruç tutmak da böyledir.

Şayet, kuşluk namazını veya başka bir nafileyi devamlı hale getirmesi, hastasına bakmasını, rızık temini ve benzeri konularda ailesine yardımcı olmasını engellerse onun durumu da böyledir.

Onun derecesinde olmasa bile şayet bu süreklilik, sonuçta ailesi için çalışıp kazanamayacak veya farzları gereği gibi edâ edemeyecek veya cihad edemeyecek ya da ilim tahsil edemeyecek derecede bedenini zayıflatacak ve kuvvetten düşürecekse o da aynı şeydir. Nitekim Davud'dan (a.s) söz eden hadis-i şerifte onun gün aşırı oruç tuttuğuna ama düşmanla karşılaştığı zaman da arkasını dönüp kaçmadığına dikkat çekilmiştir.

Sonra farz olan orucun yolculukta tutulmasında da serbestlik getirildi. Daha sonra Mekke'nin 'fethi günü Rasulullah (s.a) şöyle buyurdu:

"Siz düşmanınıza yaklaştınız. Orucu bozmanız sizi daha da kuvvetlendirecektir." Ebû Said el-Hudri dedi ki:

Sabahleyin kimimiz oruçlu, kimimiz oruçsuz idi. Sonra bir konak daha ilerledik. Rasulullah buyurdu ki:

"Siz düşmanınızla karşılaşacaksınız. Orucu bozmanız sizi daha da kuvvetlendirecektir. Orucunuzu bozunuz."

Bu, Rasulullah'ın kesin emridir.

Bütün bunlar orucun düşmanla karşılaşmaktan ve cihad amelinden daha az önemli olduğuna işarettir. Nafile oruç bu hükme daha lâyıktır.

Câbir'den (r.a) rivayet edildiğine göre Rasulullah (s.a) bir adamın üzerine kalabalıkların gölge yaptığını görünce şöyle buyurdu:

"Seferde oruç tutmak iyi bir şey değildir."

Yani ruhsat olduğu halde insan bu hale geldiği zaman vacip olan oruç bile olsa seferde onu tutmak iyi bir şey değildir. O halde böyle bir durumda ruhsatla amel etmek, vacibin odasından daha önemli sayılacak kadar talep edilen bir şeydi, Aslen vacip olmayan şey ise buna daha lâyıktır.

Netice olarak kim olursa olsun, nefisini kendisine meşakkat verecek bir şeye zorlayan kimse bu şekilde iyi bir yola girmiş olmaz.^[41]

Fasıl

(İkinci Problem)

Birinci problem ve cevabını böylece anlattıktan sonra sıra ikinci probleme geldi. O da şudur: Sürekliliği meşakkat veren nafileri sürekli yapmak delile aykırıdır. Delile aykırı olunca da bununla ibadet eden kimse bu takdirde meşru olmayan bir şeyle ibadet etmiş olur. Meşru olmayan bir şey ise bid'atin ta kendisidir. Böyle bir durumda bid'ati kötöleyen delilleri ya onun için de sıralarsın veya sıralamazsın. Şayet bid'ati kötöleyen delilleri böyle bir amel için sıralarsın bu iki şeyden dolayı sahih değildir/geçersizdir:

Birincisi: Rasulullah (s.a), Abdullah ibn Amr'in davranışına karşı, gerektiği şekilde hoşnutsuzluğunu ifade edince Abdullah ibn Amr (r.a) Hz. Peygamber'e (s.a):

"Ben bundan daha fazlasını yaparım" dedi. Bunun üzerine Rasulullah (s.a) ona:

"Bundan daha fazlasını yapma." dedi ve daha sonra da onu o ısrarcı tutumunda bıraktı. Şayet Abdullah,

Rasulullah'ın kendisini bu davranıştan nehyetmekle birlikte onayladığı anlamını da çıkarmasaydı "keşke Rasulullah'ın ruhsatını kabul etseydim!" deyinceye kadar ısrarcı tutumunu sürdürmez ve yıl boyu oruç tutmaya devam etmezdi. Şayet: Bu bir bid'attir ve bütün bid'atler istisnasız zemmedilmiştir/yerilmiştir, dersek o zaman da Abdullah ibn Amr'in hata ettiğini söylemiş oluruz. Halbuki bu caiz değildir. Nitekim sahabenin, Rasulullah'ın yasakladığı bir şeye ibadet yaparak kasten onun emrine muhalefet ettiğine inanmak doğru değildir. Allah kendilerinden razı olsun, sahabiler böyle bir duruma düşme konusunda Allah'tan en çok korkan kimselerdi. Visal orucu ve benzeri zor ibadetler Abdullah ibn Amr'in dışındaki başka sahabilerden de sabit olmuştur. Hal böyle olunca böyle şeylere bid'at denilemez.

İkincisi: İfa etmek ve bırakmamak şartıyla bir nafıleye amel eden kişi, şarta bağlı kalır ve o şekilde edâ ederse Şâriin maksadı hâsıl olmuş olur. O zaman ortadan yasaklık kalkar ve delile muhalefet de söz konusu olmaz, bid'at de söz konusu olmaz. Nafıle amelindeki başladığı devamlılığı bırakırsa ve bunu da kendi iradesiyle yaparsa şüphesiz delile muhalefet etmiş olur. Bunun durumu adakta bulunan kişinin durumuna benzer. Mazeretsiz olarak mendubu terk etmiştir. Bununla birlikte onun bu terkine bid'at ismi verilemez. O nafıleyi sürekli yaparken de yaptığı işe bid'at denilemez. Sürekli yapan da sürekli yaparken terk edende bid'atçı diye isimlendirilemezler. Bir hastalığa yakalanması veya başka bir mazeretten dolayı terk etmişse zâten delile muhalif olduğunu söyleyemeyiz. Nitekim vâcibde bile herhangi bir mazeretten dolayı o vacibi terk etmek mecburiyetinde kalan kimse delile muhalefet etmiş olmaz. Mesela hastanın orucu, güç yetiremeyenin haccı terketmesi gibi. O halde bu terk ediş de bid'at değildir.

Böyle bir amel (yani nafıleleri sürekli hale getirme ameli) için bid'ati kötüleyen delilleri sıralamazsak, o zaman şunu söyleyebiliriz: Bid'atin kısımları içinde öyleleri vardır ki bunlar yasaklanmamıştır. Üstelik bunlardan bazıları ibadet maksadıyla yapılırlar. Bunlar mürsel maslahatlar cinsinden şeyler değildir. Genel manada herhangi bir asla (şer'i aslı delile) dayanan diğer şeylerden de değildir. O halde bu asıl (yani yasaklanmamış olması) ibadet maksadıyla sürekli hale getirilen aslı olan ve olmayan her şeyi kapsar mı, kapsamaz mı? Aslı olan derken genel manada bir aslı (yani icmalî bir delili) kastetiyoruz. Yoksa özel manada bir aslı (yani tafsilî bir delili) kastetmiyoruz. Mesela Rasulullah'ın doğdukları geceyi ibadete, gündüzünü oruca tahsis etmek veya özel rekatlı namazlar kılmak, Recep ayının ilk Cuma gecesini, Şabanın onbeşinci gecesini ibadetle geçirmek, imamın önderliğinde namazların sonunda devamlı açıktan dua etmek ve buna benzer açıkça delili buldurmeyen şeyler böyledir. (Bunlar açık bir delille yasaklanmamıştır diye) bid'atleri kötüleyen deliller bunlar hakkında sıralanmadığı zaman sünnet-bid'at konusunda yukarıda yapılan temellendirme/bir sisteme bağlama çalışmalarının hepsi boşa gitmiş olacaktır. (Bu bir problemdir.)

Birinciye verilecek cevap: Rasulullah'ın Abdullah ibn Amr'ın davranışını (nehyetmekle birlikte) onayladığı (yani onu o haliyle bıraktığı ve muaheze etmediği) doğrudur. Nehy ile irşadın/yasaklama ile yol göstermenin hârici bir durumdan dolayı bir arada bulunması imkansız değildir. Nehiy, ibadetin kendisindeki veya rükünlerindeki bir eksiklikten dolayı değildir. Nehyin sebebi sadece muhtemel bir durumun ortaya çıkması korkusudur. Nitekim Hz. Aişe (r.a) şöyle demiştir:

Visalin nehyi, caydırmak maksadına yöneliktir. Bu nehy keskin bir yasaklık manasını ifade etseydi, onlar bunu yapmazlardı.

Bak, ibadet olma ve yasaklanmış olma vasfı tek bir şeyde nasıl bir arava gelmektedir. Fakat her ikisi de dikkate alınacak şekilde bir araya gelmektedir. Bunun bir benzeri fikhî meseleler içinde geçmektedir. Muhakkıklardan bir cemaate göre Cuma ezanından sonra alış verişin yasaklanmış olması, onun alış veriş olması yönünden değil bilakis böyle bir alış verişin Cuma namazında bulunmaya engel olması yönündendir. Açıkça yasaklanmış olsa bile onlar yapılan bir alış verişi fasit olarak kabul etmekle beraber yine de caiz görürler/geçerli sayarlar. Çünkü onlar nehyin yani yasağın alış verişin bizzat kendisine değil, beraberindeki bir duruma yönelik olduğunu bilirler. Bu sebepledir ki bu alış verişin feshedilmesi görüşünde olanlardan bir grup bu yasağın gayesinin satıcı ve müşteriyi engellemek olduğunu, yoksa alış verişi yasaklamak olmadığını söylerler. Bunlara göre bu alış veriş fasit de değildir. Yasaklama da alış verişle ilgili değildir.

İbadetin emredilmiş olması bir şeydir. Mükellefin onu ifa ediyor olması da başka bir şeydir. Rasulullah'ın (s.a) başlangıçta kendisini nehyettiği halde, Abdullah ibn Amr'ın yıl orucundaki ısrarına rıza göstermiş olması o davranışın fesadına delalet etmez. Eğer onun fesadına delâlet etmiş olsaydı bir çelişki olurdu ki bu imkansızdır. Ancak burada başka bir bakış açısı daha vardır ki o da şudur: Böyle meselelerde Rasulullah (s.a) mükellef için bir müşid mesabesinde ve nasihate ihtiyaç duyulan bir yerde nasihate başlayan kişi gibidir. Mükellef, nefislerin ileride karşılaşacağı arızaları/engelleri kendisinden daha iyi bilen nasihatçının nasihatini dinlemeksizin kendisini o ise zorladığı zaman, tevil ile de olsa nassın mevcudiyetine rağmen kendi görüşüne uyan kimse gibi olmuş olur. Şayet lafızda bid'at diye isimlendirilirse bu bakış açısına göre yapılmış bir isimlendirme olur. Yoksa o da nasihat sahibi tarafından belirlenmiş olan delile uyan kişidir. O delil ise kendini ibadetle Allah'a vermeye delâlet eden bir delildir.

Bundan dolayıdır ki böyle konularda bunların hakiki değil, izâfî bid'at oldukları söylenmiştir. Bu tür şeylerin izafî bid'at oluşunun anlamı şudur: Devamlı yaptığı takdirde meşakkat çekecek kimseye nisbetle bu konuda delil terk edilir, (yani kendini tamamen ibadetle Allah'a verme deliliyle amel edilmez) şartını yerine getiren kişiye nisbetle de bu delil tercih edilir/onunla amel edilir. Bu sebepledir ki Abdullah ibn Amr, zayıfladıktan sonra da ve bu konudaki ruhsatı kabulü temenni edecek derecede bazı sıkıntılarla karşılaşmış olsa da şartını yerine getirmiştir/başladığı ameli boşlamamıştır. Hakiki bid'at, ise böyle değildir. Hakikî bid'atteki delil, tercih edilmemiş olmaktan da öte tamamen ortadan kaybolmuş durumdadır. Bu mesele, müctehidin yanılması meselesine benzer. Her ikisi hakkında da söylenecek söz birbirine yakındır. İnşallah her ikisi hakkında da ileride bir şeyler söylenecektir.

Tartışmacının "şarta bağlı kalır ve o şarta uygun şekilde edâ ederse..." diye başlayan ve devam eden sözü sahihtir/doğrudur. Ancak "meselâ hastalık gibi bir engelden dolayı terk ederse" sözüne gelince, bizim üzerinde durduğumuz konu böyle değildir. Bilakis burada başka bir bölüm söz konusudur ki o da, görünürde onun sebebi

olmasa bile bizzat kendisinin içinde bulunduğu durumun (yani ısrarcı tutumunun) yol açtığı bir sebeple onu terk etmesidir. Meselâ bir kimse kendi iradesiyle cihadı terke derse bu, (emre karşı) apaçık bir muhalefettir. Hastalık veya benzeri bir mazeretten dolayı terk etmesi ise muhalefet değildir, gayet o, kendisinin cihada güç yetiremeyecek derecede hastalanmasına sebep olacağı genellikle bilinen bir ameli işlerse işte bu, iki taraf ortası yani muhalefetle muhalefetsizlik ortası bir durumdur. Engelin asıl sebebi bizzat kendisi olduğu için o, bu amelden dolayı övülmez. O, amelden tiksintiye veya vacibin edasında güçsüzlüğe sebep olan kendini nafile ibadete aşırı verme hâlinin bir benzeridir. Bu mükellef, yasağa muhalefet etmiştir. İbadeti şartına uygun bir şekilde edâ etmesine engel bir güçlkle karşılaşması yönüyle de mazur sayılabilir. Böylece burada iki bakış arasında bir bakış daha ortaya çıkmıştır ki bununla amel, mutlaka ikisinden birisine varır, bağımsız değildir. Tartışmacının "Bid'atin yasaklanmamış kısımları da vardır" sözüne gelince, durum onun dediği gibi değildir. Çünkü mendup, mendupluk vasfıyla emrin mutlaklığı yönünden vacibe benzer.^[42] Terk edenin günahkâr olmaması yönünde de mubaha benzer. Mendup vacip ile mubah arasında orta bir noktadır. Ne o tarafa, ne bu tarafa doğru sarkmaz. Ancak şer'î kaidelerin onunla amel etme yönünde bir şartı ortaya koyması bunun dışındadır. Onunla amelin şartı, ya doğrudan mendubun terkinde veya ondan daha faziletli olan bir şeyin terkinde yol açacak bir güçlüğü sebebiyet vermeyecek tarzda olmasıdır. Bunun ötesi mükellefin seçimine bırakılmıştır. O ameli yapmaya giriştiği zaman, bu girişiminde ya bu şartın ortadan kalkması maksadı da vardır veya yoktur. Şayet böyle bir kasıt varsa bu bölüm inşaallah ileride anlatılacaktır. Meselenin özü şudur: Şüphesiz Şâfî, güçlüğün ortadan kalkmasını istemektedir. O ise, hem kendisini zora sokmakta ve gücünün yetmeyeceği bir yükümlülüğün altına girmektedir, hem de o amelin içine girdiğinden dolayı pek çok vacibi ve daha faziletli sünnetleri ihlâl etmektedir. Bunun kötülünen bir bid'at olduğu bilinmektedir.

Böyle bir maksadı olmaksızın o amelin içine girdiği zaman, mendup ya kendi mecrasında devam edecektir veya kendi mecrasında devam etmeyecektir. Şayet iştihak duyduğu ve giriştiği amelden daha hayırlı başka bir amelle o amel çakışmadığı zaman gücü yettiğince onu yapmakla mendup kendi mecrasında cereyan etmiş olursa bu tartışmasız ve tam anlamıyla bir sünnettir. Çünkü deliller böyle bir amelin sıhhatinde/geçerliliğinde birleşmektedir. Çünkü deliller böyle bir ameli (mutlak anlamda) emretmekte, mükellef de o ameli terketmemektedir, deliller o amelin içine fazla dalıp da meşakkate girmeyi yasaklamakta, mükellef de bundan kendini sakındırmaktadır. O halde bunun sıhhatinde şüphe yoktur. İlk selefın ve onlardan sonrakilerin durumu budur. Şayet mendup kendi mecrasında cereyan etmezse, fakat o amelin içine ısrarcı olma ve devamlı yapma görüşünü dahil ederse bu görüş başlangıçta mekruhtur.

Fakat şeriatten anlaşılan şudur ki, vefa göstermek (yani sürekliliği terk etmemek) -şayet tahakkuk ederse- inşaallah nehyin keffaretidir. Bid'at manası buna uygun düşmez. Çünkü Allah Teala adağı yerine getirenleri ve söz verdiklerinde sözlerinde duranları övmüştür. Vefa göstermezse (yani sürekliliği tercih ettiği halde buna riayet etmezse) nehyin yüzü açıkça ortaya çıkar. Belki, adak olmayan iltizamında (o ameli kendisine sürekli görev edinmede) günahkâr bile olur. Vefasızlık ihtimalinden dolayı onun için bid'at lafzı da kullanılabilir. Bid'at lafzının onun için kullanılması, hakkında bir delilin olmayışından dolayı değil, delilin mevcudiyetinden dolayıdır.

Bu sebeptendir ki bir insan, devamlılığında kesinlikle bir meşakkatin meydana gelmeyeceği bilinen veya zannolunan bazı mendupları kendisine görev edindiği zaman -ki bu, üzerine dikkat çekilen üç şekilden üçüncüsüdür- nehyin yani yasağın içine girmemiş olur, bilakis tam anlamıyla mendupların içine girmiş olur. Meselâ farz namazlarla birlikte kılınan revâtip nafiler, namazların arkasından söylenen teşbihler, tahmidler ve tekbirler, sabah akşam sürekli söylenen zikirler ve daha faziletlisini ihlâl sebepleri olmayan ve ne kendisi, ne de sürekliliği nefse meşakkat vermeyen benzeri şeyler böyledir.

Bu kısmın devamlı yapılmasına dâir teşvik edici apaçık deliller gelmiştir. Hz. Ömer'in Ramazanda mescidde insanları toplaması ve insanların da buna uyması bu delillerden birisidir. Çünkü o başlangıçta Hz. Peygamberden (s.a) sabit olan bir sünnettir. Sonra Hz. Ömer onu gücü yetenler ve isteyenler için sürekli hale getirdi. Devamlı değil, senenin bir ayında bu uygulanacaktı ve insanların kendi tercihlerine bırakılmıştı. Çünkü o şöyle demişti: Teravihi, bir müddet uyuduktan sonra kalkıp kılınanların ameli daha faziletlidir.

Selefi salih teravih namazını evlerde kılmanın daha faziletli olduğunu anladılar. Onlardan pek çoğu (yatsı namazını camide kıldıktan sonra) evlerine dönüyorlar ve teravih namazını evlerinde kılıyorlardı. Bununla beraber Hz. Ömer: Bu ne güzel bid'attir, demişti. Gördüğün gibi Hz. Ömer (r.a) senede bir ay da olsa -Allah bilir ya- devamlılığına önem verilmesini, kendisinden öncekilerde sürekli bir amel olarak vuku bulmamasını veya -her ne kadar aslında bu şekilde vâki olsa da- diğer nafilerden farklı olarak camide açıktan kılınmasını göz önüne alarak onun hakkında bid'at lafzını kullanmıştır. Özellikle bu ibadetin delili açık olunca: Bu ne güzel bid'attir, demiştir. Bunu "güzel" "ne güzel!" anlamına gelen (ni'me) kalıbını kullanarak güzel göstermiştir. kalıbı, teaccüb kalıbının da ifade ettiği medh manasını ifade eder. Şayet sadece medhi/övgüyü ifade eden değil de, hem teaccüb hem de medhi birlikte ifade eden teaccüb kalıbını kullansaydı ve (yani, bu, bid'attan çok daha güzeldir) deseydi, o zaman bid'at olmaktan kesinlikle çıkardı.

Ebû Ümâme'nin sözü de ayeti delil kullanılarak bu mana üzere cereyan etmiştir. O şöyle demişti:

Üzerinize farz kılınmadığı halde siz Ramazanda teravih namazını cemaatle kılmağı icat ettiniz. Bunun manası bizim yukarıda zikrettiğimizde. Bunun için şöyle dedi:

O halde buna devam edin. Şayet gerçekten bid'at olsaydı bundan men ederdi. Bu yönden biz de sözümüzü, Rasulullah (s.a) ileride meşakkat, vermesinden korkulan ibadet şeklinden nasıl nehyetmişse ona uygun tarzda söyledik ve şeriatteki konuluş biçimine dikkat çekmek için bunu da zıfı bid'atler kısmına kolayca koyduk. Tâ ki hiç kimse bunda bir yanlışlığa düşüp de başka bir biçimde bunu kullanmasın, ona kıyas ederek, ne yaptığını bilmeksizin hakiki bid'atle amel etmek için bunu bir gerekçe olarak ileri sürmesin. Biz bu konuda bid'at lafzını kullanmakta zorlandık. Şayet bir zorunluluk olmasaydı böyle yapılmaması gerekirdi. Başarı Allah'tandır.^[43]

Fasıl

Allah Tealâ şöyle buyurdu:

"Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz şeyleri haram kılmayın ve sınırı aşmayın; doğrusu Allah sınırı aşanları sevmez. Allah'ın size helal ve temiz olarak verdiği rızıklardan yeyin ve kendisine iman etmiş olduğunuz Allah'tan korkun."^[44]

Bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi hakkında pek çok haber rivayet edilmiş olup hepsi de aynı mananın etrafında döner dolaşır. Bu mana da Allah'ın helâl kıldığı temiz şeyleri dindarlık maksadıyla veya dindarlığa benzer bir maksatla haram kılmaktır. Allah Teala bunu yasaklamıştır ve bunu bir aşırılık/haddi aşma olarak kabul etmiştir. Allah Teala aşırı gidenleri de sevmez. Sonra üzerine basa basa mubah olan şeyleri anlatmış ve takvayı emretmiştir:

"Allah'ın size helâl ve temiz olarak verdiği rızıklardan yeyin ve kendisine iman ettiğiniz Allah'tan korkun."

Bu âyet Allah'ın helâl kıldığı şeyleri haram kılmamanın takva derecesinden dışarı çıkmak olduğunu anlatmaktadır. İsmail el-Kâdı, Ebû Kılâbe hadisinden tahric ederek onun şöyle dediğini nakletti:

Rasulullah'ın ashabından birtakım insanlar dünyayı ve kadınları terk edip ruhbanca bir hayat yaşamak istediler. Bunun üzerine Rasulullah (s. a) kalktı ve onlar hakkında çok sert sözler söyledi. Rasulullah (s.a) şöyle demişti: *"Sizden öncekiler sadece kendilerini zorlamak suretiyle helak oldular. Onlar kendilerini sıkıntıya soktular. Allah da onların işini zorlaştırdı. Onların kalıntıları manastırlarda ve kendilerine edindikleri hücreler ve ibadethanelerde kalmıştır. Siz Allah'a ibadet edin, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın, haccedin, umre yapın ve istikamet üzere olun ki Allah da sizi istikamet üzere kılsın."*^[45] Ravi dedi ki:

"Ey iman edenler! Allah'ın size helal kıldığı iyi ve temiz şeyleri haram kılmayın." âyeti onlar hakkında nazil oldu. Tirmizi'de İbn Abbas'tan (r.a) rivayet edildiğine göre o şöyle dedi:

Bir adam, Rasulullah'a (s.a) gelerek şöyle dedi. Ey Allah'ın Rasulü! Et yediğim zaman, kadınlara karşı ilgim artıyor, şehvete kapılıyorum, bu yüzden kendime eti yasak ettim. Bunun üzerine bu âyet, nazil oldu. Bu hadis hasendir,^[46]

İbn Abbas'tan gelen bir rivayette o şöyle dedi:

Bu âyet, Rasûlullah'ın (s.a) ashabından bir grup hakkında nâzil oldu. Ebû Bekir, Ömer, Ali, İbn Mes'ud, Osman ibn Maz'un, el-Mikdat ibn el-Esved el-Kindi ve Ebu Huzeyfe'nin mevlâsı Salim de bu topluluğun içindedir. Bunlar Osman ibn Maz'un'un evinde toplandılar ve kadınlardan uzak kalmak suretiyle kendilerini hadım etmekte, et ve yağ yememekte, kaba elbiseler giymemekte anlaştılar. Sadece ayakta kalacak kadar yemek yiyecekler ve yeryüzünde ruhbanlar gibi dolaşacaklardı. Onların durumu Rasulullah'a (s.a) ulaştırıldı. Bunun üzerine Osman ibn Maz'un'un evine geldi, ne onu ne de diğerlerini orada bulabildi. Osman ibn Maz'un'un karısı Ümmü Hakim'e dedi ki:

"Kocan ve arkadaşları hakkında bana ulaşan bilgiler doğru mu?" Kadın dedi ki:

Nedir o, ya Rasulullah? Hz. Peygamber duyduklarını ona söyledi. Bunun üzerine Kadın, Rasulullah'a (s.a) konuşmamayı uygun görmedi, fakat kocasının durumunu açıklamaktan da hoşlanmıyordu. Dedi ki:

Eğer sana bunu Osman'ın kendisi haber verdiyse doğru söylemiştir. Rasulullah (s.a) dedi ki:

"Döndükleri zaman kocana ve arkadaşlarına Allah Rasûlünün şöyle dediğini söyle: Ben yiyorum, içiyorum. Et de yiyorum, yağ da yiyorum. Ben hem uyuyorum, hem de kadınlara yaklaşıyorum. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir.."

Osman ibn Maz'un ve arkadaşları dönünce, karısı Rasulullah'ın (s.a) emrettiği şeyleri onlara haber verdi. Bunun üzerine şöyle dediler:

Demek Rasulullah'a (s.a) bizim durumumuz ulaştı ve bu onun hoşuna gitmedi. Hemen Rasulullah'ın beğenmediği şeyleri bıraktılar. Âyet-i kerime işte bunun üzerine nazil oldu:

"Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz şeyleri haram kılmayın." İbn Abbas dedi ki:

Yemek, içmek ve cinsel ilişki gibi şeyleri (haram kılmayın) demektir.

"Haddi aşmayın," Dedi ki:

Yani onlar erkekliklerinden kesiliyorlardı.

"Allah haddi aşanları sevmez." Dedi ki:

Helali harama (çevirenleri sevmez)^[47]

Sahih'te Abdullah'tan şöyle rivayet edilmiştir:

"Biz beraberimizde kadınlar olmadığı halde Rasulullah (s.a) ile birlikte savaşa çıkıyorduk. Dedik ki:

Kendimizi hadım etmeyelim mi? Fakat Rasulullah (s.a) bunu bizden men etti. Bundan sonra bir elbise karşılığında bir kadınla belli bir süreye kadar evlilik yapmamıza ruhsat verdi. Yani -Allahu a'lem daha sonra neshedilmiş olan mut'a nikahına ruhsat verdi. İbn Mes'ud daha sonra şu âyeti okudu.

"Ey iman edenler! Allah'ın size helal kıldığı temiz ve iyi şeyleri haram kılmayın."

İsmail, Yahya ibn Ya'mer'den naklen anlattı. Osman ibn Maz'un gündüzü oruç, geceyi ibadetle geçirerek seyahat etmeyi düşündü. Onun hanımı devamlı koku sürünen bir kadındı. Osman bu düşüncesini uygulamaya koyunca o da sürmeyi ve kınayı terk etti. Bunun üzerine Hz. Peygamber'in (s.a) hanımlarından birisi ona dedi ki: Kocan senin yanında mı yoksa ondan ayrı mısın? Dedi ki:

Yanımda, fakat Osman kadınları istemiyor. Validemiz durumu Hz. Peygambere (s.a) anlattı. Hz. Peygamber (s.a) Osman'la karşılaşınca ona dedi ki:

"Benim inandığıma sen de inanıyor musun?" Osman:

Evet, dedi. Rasulullah dedi ki:

"O halde benim yaptığım gibi yap. Allah'ın size helal kıldığı temiz ve iyi şeyleri haram kılmayınız."

Said ibn Mansur, Hudayr'dan, o da Ebû Mâlik'ten tahriç etmiştir. Ebû Mâlik şöyle dedi:

Bu âyet, Osman ibn Maz'un ve arkadaşları hakkında nazil oldu. Onlar yemeklerin pek çoğunu ve kadınları kendilerine haram kılıyorlardı. Bazıları da tenasül uzuvlarını kesmeyi tasarlamıştı. Bunun üzerine Allah Teala:

"Ey iman edenler size Allah'ın helal kıldığı temiz ve iyi şeyleri haram kılmayın." âyetini indirdi.

Katade'den: Bu âyet Rasulullah'ın ashabından dünyayı ve kadınları terk edip ruhbanca bir hayat yaşamak isteyen insanlar hakkında nazil oldu. Ali ibn Ebi Tâlib ve Osman ibn Maz'un da bunlardandı.

İbn el-Mübarek'in tahriç ettiğine göre Osman ibn Maz'un Hz. Peygamber'e (s.a) gelerek şöyle dedi:

Hadım olmam için bana izin ver. Buna karşılık Rasulullah (s.a) şöyle buyurdu:

"Kendisini hadım ettiren de, kendi kendini hadım eden de bizden değildir. Benim ümmetimin iğdişliği oruçtur."

Osman dedi ki:

Ya Rasulallah! Bana seyahat için izin ver. Rasulullah (s.a) dedi ki:

"Benim ümmetimin seyahati Allah yolunda cihat etmededir." Osman dedi ki:

Ya Rasulallah! Ruhbanlık için bana izin ver. Rasulullah dedi ki:

"Benim ümmetimin ruhbanlığı namazı beklemek için mescitlerde oturmaktır."

Sahih'te geçtiğine göre Rasulullah (s.a) Osman ibn Maz'un'un her şeyi terk edip kendisini Allah'a vermesini reddetmiştir. Şayet ona izin verseydi kendisini iğdiş edecekti.

Bütün bunlar, bu davranışların hepsinin şeriatte helâl olan şeyleri haram kılmak olduğunu, âhiret yoluna girmek maksadıyla de olsa Şâriin yapılmasını kastettiği şeyleri ihmal etmek anlamına geldiğini açıkça ifade etmektedir.

Sahabiler, tabiiler ve onlardan sonra gelenler helal olan şeylerin haram kılınmasının engellenmesi gerektiği görüşündedirler. Ancak bu haram kılma işi, üzerinde yemin edilmeksizin yapılmışsa keffâret gerekmez. Şayet yemin edilerek haram kılınmışsa, yemin edenin keffâret vermesi ve Allah'ın helâl kıldığı şeylerle amel etmesi gerekir.

Bundan dolayıdır ki İsmail el-Kâdi'nin, Ma'kıl'dan naklederek anlattığı şey şudur: Ma'kıl, İbn Mes'ud'a sordu ve dedi ki:

Ben yatağımda bir sene uyumamaya yemin ettim. Abdullah ibn Mes'ud ona:

"Ey İman edenler, Allah'ın helâl kıldığı şeyleri haram kılmayın." âyetini okudu ve dedi ki:

Yaklaş bakalım, (şunu) ye ve ettiğin yeminin keffâretini ver, yatağında da uyu.^[48]

Bir başka rivayette şöyle geçer: Ma'kıl çokça oruç tutar ve çokça namaz kılar. Yatağında uyumamaya da yemin etti. İbn Mes'ud onun yanına geldi ve ona bu durumu sordu. Sonra da bu âyeti okudu.

Muğire'den rivayet, edildiğine göre o şöyle dedi:

"Allah'ın size helal kıldığı temiz ve iyi şeyleri haram kılmayın" âyeti hakkında İbrahim'e dedim ki:

"Allah'ın kendisine helal kıldığı şeylerden birisini kendisine haram kılan adam o mudur?"

Evet, dedi.

Mesruk'dan rivayet edildi: Abdullah'a bir hayvan memesi getirildi. Topluluğa dedi ki:

Yaklaş bakalım. Topluluk yaklaştı ve ondan yemeye başladı. Bir adam dedi ki:

Ben onu yemeyi kendime haram kılmıştım. Abdullah ibn Mes'ud dedi ki:

Bu, şeytanın adımlarından bir adımdır. *"Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı temiz ve iyi şeyleri haram kılmayın."* Haydi bakalım yaklaş, sen de ye ve yeminin keffâretini öde.

İslam da fetvalar bunun üzerine cereyan etti. Allah'ın kendisine helal kıldığı şeylerden herhangi birisini haram kılanlar kim olursa olsun bu haram kılma onun için hiçbir mana ifade etmez. O halde bu haram kıldığı şey şayet bir yiyecekse ondan yesin, şayet bir içecekse onu içsin, bir giyecekse onu (çekinmeden) giysin, bir köle ise ona sahip olsun. Bu konuda âdeta bir icma vardır. Bu icma Mâlik'ten, Ebû Hanife'den, Şafi'den ve diğer imamlardan nakledilmiştir. Sadece zevce konusunda ihtilaf edilmiştir. Mâlik'in mezhebine göre zevceyi haram kılmak üç talaka benzer bir talaktır. Bunun dışındaki haram kılmalar bâtıldır/geçersizdir.

Çünkü Kur'an bunun bir haddi aşma olduğuna şahitlik etmektedir. Hatta azat etmek maksadıyla başkasının cariyesine yaklaşmayı kendisine haram kılsa bile ona yaklaşması helâldir. Elbise, mesken, susmak, gölgelenmek ve kuşluk yemeği yemek gibi diğer şeyler de böyledir, (onların haram kılınması da bir mana ifade etmez.)

Güneşte ayakta durarak ve susarak oruç tutmayı adayan kimsenin durumu hakkındaki hadis yukarıda geçmişti.

Bu adak, oturmanın, gölgelenmenin ve konuşmanın haram kılınması anlamına gelir. Rasulullah (s.a) de ona

oturmasını, konuşmasını ve gölgelenmesini (ve bu şekilde orucunu tamamlamasını) emretti. Mâlik dedi ki: Rasulullah ona kendisi için itaat olan şeyi tamamlamasını ve masiyet olan şeyi de terk etmesini emretti. İmam Mâlik'in helâlin terkini nasıl mâsiyet saydığım iyi düşünün! Bu, "*Haddi aşmayın!*" ayetinin bir gereğidir. Abdullah ibn Mes'ud'un hayvan memesi/eti yemeyen kişiye söylediği: "Bu, şeytanın bir adımıdır" sözünün gereği de budur. (Yani bunu bir ma'siyet saymıştır)

İbr Rüşd el-Hafid, Mâlikîlerin hadisle istidlalini zayıf bir istidlal şekli olarak gördü ve Mâlik'in o hadisi yorumunu da yetersiz buldu. Ona göre "Masiyet olan şeyi de terk etmesini emretti." sözü konuşmayı terk etmenin masiyet olduğunu açıkça ifade etmemektedir. Çünkü Hz. Meryem'in de böyle bir adağının (yani konuşmama adağının) olduğunu Allah Teala haber vermektedir, İbn Rüşd dedi ki:

Aynı şekilde güneşte ayakta durmak da bir masiyet değildir. Ancak vücuda ve ruha yorgunluk vermesi yönünden masiyet olabilir. Hacıların gölgelenmemesi bazan müstehab dahi olabilir. Bir görüşe göre gölgelenmeyi terk etmek bir masiyettir. Ancak bu masiyete, nasla değil, yasaklanan bitkin düşme haline kıyaslanarak hükmedilebilir. Bu konuda asıl olan şey bunun bir mubah olmasıdır.

İbr Rüşd'ün söylediği şeyleri kabul etmek mümkün değildir. İmam Mâlik, hadis hakkında söylediklerini ondan istinbat ederek söylememiştir. Bilakis üzerinde konuşulan ayet ile istidlal ederek söylediği gayet, açıktır. Hadisin âyeti yorumlaması, konuşmanın terk edilmesiyle ilgilidir. Her ne kadar önceki şeriatlerde bu (yani söz orucu) meşru olsa da bizim şeriatımızla bu neşhedilmiştir. Adamın yaptığı şey, meşru olan bir şeyin içinde meşru olmayanla amel etmektir. Güneşte durmak da helâlin haramlaştırılması konusunda bir aşırılıktır. Her ne kadar belli bir yerde bu müstehab bile olsa, başka yerlerde de bu onun müstehab olmasını gerektirmez.^[49]

Fasıl

Bu Bölümle İlgili Meseleler

Birinci Mesele:

Helalin haram kılınması ve benzeri şeyler şu şekillerde düşünülebilir:

1. Hakiki Haram Kılma: Bu, kâfirlerin yaptığıdır. Bahirâ'yı vâsile'yi ve hâm'ı haram kılmaları bunun bir örneğidir.^[50] Allah Teâlâ'nın kâfirler tarafından haram kılındığını bildirdiği şeylerin tamamı sadece reye dayanarak haram kılınmışlardır. Şu âyet-i kerimede buna işaret edilmektedir:

"Dillerinizin uydurduğu yalana dayanarak, bu helaldir, şu da haramdır, demeyin; Çünkü Allah'a karşı yalan uydurmuş oluyorsunuz."^[51]

İslamda da buna benzer şekilde sırf reye dayanarak yapılan haram kılmalar hakiki haram kılmaya dahildir.

2. Sadece terk şeklindeki haram kılma: Bu tür haram kılma, belli bir maksada dayanmaz. Belki nefis, tabiatı gereği ondan hoşlanmadığı için terk etmektedir veya onu yapacak kadar istekli değildir veya onun bedelini ödeme imkanına sahip değildir ya da ondan daha önemli bir helal ile meşguldür. Benzeri sebeplerle helâli terk etmek bu kısma dahildir. Hz. Peygamberin (s.a) keler yemeyi terk etmesi de bu kısma dâhildir. Çünkü o şöyle buyurmaktadır:

"Keler benim halkımın arazisinde yoktur. Ben de ondan tiksinti duyuyorum." Buna benzer terklere "haram kılma" ismi verilemez. Çünkü haram kılma, kasıtlı olmayı gerektirir. Bu böyle değildir.

3. Haram kılmayı nezretmesi sebebiyle uzak durması veya adak hükmünde olan kesin bir farzdan herhangi bir mazeret sebebiyle geri durması. Bir sene yataкта uyumayı kendisine haram kılması, hayvan memesi yemeyi kendisine haram kılması, yarın için yiyecek depolamayı haram kılması, kaliteli elbise ve yiyeceği haram kılması, kadımlarla ilişkiyi ve onlardan zevk almayı kendisine tamamen haram kılması ve benzeri şeyler bu kısma girer.

4. Bazı helalları yapmamaya yemin etmesi ve benzeri de haram kılma diye isimlendirilebilir.

İsmail el'Kâdi dedi ki:

Bir adam, cariyesi için "vallahi ona yaklaşmayacağım" der de daha sonra ona yaklaşırsa üzerine yemin keffareti vâcib olur. Mâkıl ibn Mukrin Abdullah ibn Mes'ud'a sormuştu:

Ben bir sene boyunca yatağında uyumamaya yemin ettim. Bunun üzerine Abdullah ibn Mes'ud ona:

"Ey iman edenler! Allah'ın size helal kıldığı iyi ve temiz şeyleri haram kılmayın" âyetini okudu ve şöyle dedi.

Yemininin keffaretini öde, yatağında da uyu.

Abdullah ibn Mes'ud (r.a) ona, Allah'ın kendisine helal kıldığı bir şeyi haram kılmamasını ve yemininden dolayı da keffaret vermesini emretti. .

Abdullah ibn Mes'ud'un bu ayeti ona karşı delil olarak kullanması, o adamın davranışının da bir nevi haram kılma olduğunu gösterir. Bir şeyi haram kılma konusunda bu olayın apaçık bir yönü vardır. İsmail el-Kâdî anlattığı olayda şuna da işaret etmektedir: Adam, helal olan bir şeyi yapmamaya yemin ettiği zaman, yeminini bozup keffaretini ödemedikçe onu yapması kendisi için caiz olmaz. Çünkü yemin keffaretinden önceki hali bir nevi haramlık halidir. Keffaret durumu ortaya çıktığı için "haram kılma" diye isimlendirilmiştir ve belki de bundan dolayı da "keffaret" ismi verilmiştir.^[52]

İkinci Mesele

Bizim üzerinde durduğumuz ve incelediğimiz âyet, "haram kılma" diye isimlendirilen bu dört, şekilden hangisinin manasına uyumaktadır.

Birinci şeklin (hakiki haram kılma şeklinin) bu âyetin anlamı içine girmesi mümkün değildir. Çünkü haram kılmak da helâl kılmak gibi bir teşridir/şeriat koymaktır. Şeriat koymak ise ancak şeriat sahibinin işidir. İster câhiliyet ehlinde olsun, ister İslam ehlinde olsun bir bid'atçinin herhangi bir görüşü ortaya atması bunun dışındadır. Bu, ayrı bir durumdur ve değil özellikle Rasulullah'ın sahabileri, selef-i salih de bunun gibisinden beridirler/böyle bir şeyi yapmayacak kadar yücedirler.

Buhârî şerhinde ebMühelleb'in, âyette kastedilenin birinci mana olduğu izlenimini verebilecek bir sözü bulunmaktadır. el-Mühelleb şöyle demektedir:

Haram kılmak sadece Allah'a ve Rasûlüne aittir. Hiç kimsenin herhangi bir şeyi haram kılması caiz değildir. Bunu yapanı Allah Teala kınamaktadır ve şöyle demektedir:

"Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz şeyleri haram kılmayın ve sınırı aşmayın". Allah Teala bunu bir haddi aşmak olarak nitelendirmektedir. Ve yine şöyle buyurmaktadır:

"Dillerinizin uydurduğu yalana dayanarak bu helâldir, şu da haramdır, demeyin, Çünkü Allah'a karşı yalan uydurmuş oluyorsunuz." Mühelleb dedi ki:

Bu bütün bunları insanların haram kılmalarının bir şey ifade etmediğinin delilidir.

El-Mühelleb'in söylediğini âyetin nüzul sebebi reddetmektedir. Durum onun anlattığı gibi değildir. Bu sebepledir ki haram kılma işini yapan kişi birinci manasıyla haram kılmada olduğu gibi hükmü kendisinden başkasına sirayet ettirmez. Hüküm başkasına değil, sadece haram kılma işini yapan kişinin kendisiyle sınırlı kalır.

İkinci anlamıyla haram kılmaya gelince bunun genel olarak, âyetin anlamı içine girmesine bir engel yoktur.

Çünkü nefisleri bir şeye yönlendiren veya o şeyden alıkoyan unsurların belli bir kanuna bağlanması mümkün değildir. İnsan, helal olan bir şeyi kullanırken karşılaştığı bir durumdan dolayı ondan uzak durabilir. Mesela bal şerbeti içmekten imtina edenlerin pek çoğu, bal şerbeti içtiklerinde çektikleri sancıdan dolayı bundan sakınırlar, hatta bu yüzden bal şerbetini kendilerine haram kılmışlardır. Fakat bu birinci ve üçüncü manada bir haram kılma değil, bilakis diğer acı veren şeylerden nasıl sakınıyorsa o manada bir sakınmadır.

İkinci anlamıyla haram kılma, bu âyetin içine Rasulullah'ın (s.a) sarımsak yemekten sakınması anlamıyla girer.

Çünkü Rasulullah (s.a) meleklerle başbaşa kalıyordu. Melekler ise sarımsak kokusundan rahatsız olurlardı.

Kokusu tiksinti veren şeyler böyledir.

Belki de bu izah tarzı "Sarımsak ve benzerleri Şârie ait manasıyla (yani doğrudan Şâri tarafından) ona haram kılınmıştı." diyen kimsenin sözünden daha uygundur. Her iki mana birbirine yakındır. Her ikisi de emir manasına dahil değildir (yani sarımsak insanlara haram değildir).

Dördüncü anlamıyla haram kılmaya gelince, bunun tahrim (haram kılma) ibaresinin içine girmesi muhtemeldir.

Bu duruma göre "Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz şeyleri haram kılmayın." âyeti adak ve yemin yoluyla haram kılmayı kapsamaktadır. Bunun delili ise daha sonra gelen âyette keffareten söz edilmiş olmasıdır:

"Bunun keffareti ailenize yedirdiğiniz yemeğin orta hallisinden on fakire yedirmektir..."

Bu konuda daha önce söylenmiş olan şeylerden birisi de şudur: Allah'ın helâl kıldığı şeylerin haram kılınmasını yasaklayan âyet, yemin keffareti âyetinden önce ve ondan bağımsız olarak inmiştir. Bir grup müfessir de:

"Ey Peygamber! Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin haram kıyorsun?"^[53] âyeti hakkında şöyle demişlerdir: Bu

haram kılma, Hz. Peygamber'in (s.a) bal şerbeti içmemeye yemin ettiği zaman yeminle yapılmış bir haram kılmadır. İnşallah bu konu ileride anlatılacaktır.

Eğer denilse ki: Bir adamın Hz. Peygamber'e (s.a):

"Et yediğim zaman kadınlara ilgim artıyor, şehvete kapılıyorum, bu yüzden kendime eti haram kıldım" demesi, üçüncü değil, ikinci anlamdaki haram kılma cinsinden bir haram kılma mıdır? Çünkü adam onun yüzünden hâsıl olan bir zarar sebebiyle bir şeyi kendisine haram kılabilir, bunun da hakîkî bir haram kılma olmadığı biraz önce anlatıldı. Adam burada adak yoluyla bir haram kılmayı da kastetmiyor. Bilakis onunla bir şeyden kendisini korumayı kastediyor. Yani "ben bu yüzden başımın belâya gireceğinden korkuyorum" demek istiyor. Bu mana - Allah bilir ya- sahabinin kastettiği manadır.

Buna verilecek cevap şudur: Bir şeyi yaptığı zaman zararlarla karşılaşan kimsenin o şeyi kendisine haram kılmaksızın ondan kendisini alıkoyması mümkündür. Bir şeyi terk eden kimsenin onu kendisine haram kılması gerekmez. Belli bir yiyeceği veya evlenmeyi terk eden nice insanlar vardır. Çünkü o esnada ya canları istemez veya başka bir mazeretleri vardır. Nihayet mazeretleri ortadan kalkınca onu alırlar. Rasulullah (s.a) de keler yemeyi terk etmişti. Onun terki haram kılınmasını gerektirmez.

(Adamın burada eti) kendisine haram kılmakla neyi kastettiği gayet açıktır ve bu sahih değildir/câiz değildir.

Bunun delili Hz. Peygamber'in (s.a) onu âyet ile reddetmiş olmasıdır. Şayet böyle mazeretlerin mevcudiyeti üçüncü manada bir haram kılmayı (yani adak yoluyla haram kılmayı) mubah yapsaydı, âyet-i kerimede, bir özür sebebiyle veya özrün dışında başka bir sebeple bir şeyi haram kılan kimsenin durumuyla ilgili bir açıklama mutlaka bulunurdu.

Kadınlara ilgi duymak da öyle kötü bir şey değildir. Çünkü Rasulullah (s.a) "Sizden evlenmeye gücü yeten evlensin" buyurmaktadır. İnsan, şehvetini tatmin etmek istediği zaman evlenir ve dinde istenilen nesle ilaveten hadiste emredilen şeyi de gerçekleştirmiş olur. Kadınlara ilgiyi temin eden şeyi kendisine haram kılan kimse sanki ruhbanlığa özenen kimse gibidir. Bu ise âyette zikredilen diğer şeyler gibi İslamda reddedilmiştir.^[54]

Üçüncü Mesele:

Bu âyetin anlamı, mealini vereceğimiz şu ayetle birlikte bir problem oluşturmaktadır:

"Tevrat'ın indirilmesinden önce, İsrail'in (Yâkub'un) kendisine haram kıldıkları dışında yiyeceğin her türlüüsü İsrailoğullarına helâl idi."^[55]

Allah Teala bu âyetinde peygamberlerinden bir peygamberin helal olanı kendisine haram kıldığını haber vermektedir. Bu âyette benzerinin de caiz olduğuna delil vardır.

Bunun cevabı şudur: Âyette bunun cevazına dair bir delil yoktur. Çünkü yukarıda İslamda haram kılmanın olmadığı kesin olarak belirtilmiştir. Geriye, usul kitaplarında da anlatıldığı gibi bizden başkalarının bizim şeriatımıza aykırı olan şeriatı kalır (ki onların da bizim için delil olmayacağı malumdur.)

Kadı İsmail ve daha başkalarının İbn Abbas'tan tahric ettiklerine göre (bir ismi de) Yâkub olan İsrail peygamber siyatik hastalığına yakalanmıştı. Ağrının şiddetinden geceleri inleyerek geçiriyordu. Allah kendisine şifa verirse damar yemeyi kendisine haram kılacağını söyledi. Bu olay, Tevrat'ın indirilişinden önce olmuştu. Dediler ki: Bu sebepledir ki Yahudi nesli damar yemezdi. Bir rivayete göre de Yâkub (a.s) kendisine deve eti yemeyi haram kılmişti. —İbn Abbas dedi ki:

Deve etini Yahudiler de kendilerine haram kıldılar.^[56]

Kelbi'den rivayet edildiğine göre Yâkub (a.s) şöyle dedi.

Allah Tealâ bana şifa verirse en güzel içecek ve yiyeceği kendime haram kılacağım. Ya da şöyle dedi:

En sevdiğim yiyeceği ve içeceği kendime haram kılacağım. Nihayet deve etini ve sütünü kendine haram kıldı.

Kadı İsmail şöyle dedi:

Öyle zannediyorum ki —yine de Allah bilir- Hz. Yâkub haram kıldığı şeyi kendisine haram kıldığı zaman, o esnada bu işten men edilmiş değildi. Onlar helal olan bir şeyi kendilerine haram kıldıkları zaman, yemin keffareti nazil oluncaya kadar onu yapmaları kendileri için caiz değildi. Allah Teala buyurdu ki:

"Allah yeminlerini bozmanızı size meşru kılmıştır." Yemin eden bir kimse, "inşallah" demediği halde bir şeyin üzerine yemin ettiği zaman, onu yapıp yapmamakta serbesttir; dilerse yapar ve ettiği yeminin keffaretini öder.

Dilerse de yapmaz. -Kadı İsmail" dedi ki:

Bu tür şeyler ve benzerleri haklarında nâsîh ve mensuhun geçerli olduğu şer'i hükümlerdir. Bu konudaki neshedici âyet: *"Ey iman edenler! Allah'ın sizin için helal kıldığı iyi ve temiz, şeyleri haram kılmayın."* ayetidir.

Kadı İsmail dedi ki:

Yasaklama vâki olduğuna göre artık bir insanın "falan şeyi yemek bana haram olsun" gibi gözler söylemesi caiz değildir. İnsan böyle bir şey söylediği zaman bu söz bütülg/geçersiz olur. Böyle bir şey için Allah'a yemin ederse, hayırlı olanı yapar ve yeminin de keffaretini verir.^[57]

Dördüncü Mesele

Bu mesele şu söyleyeceklerimizle ilgilidir: Sorulan şeylerden birisi de Allah Teala'nın şu ayetidir:

"Ey Peygamber! Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun?"

Bu âyet-i kerimede Rasulullah'nın (s.a) Allah'ın helal kıldığı bir şeyi haram kıldığı haber verilmektedir.

"Allah'ın sizin için helâl kıldığı iyi ve temiz şeyleri haram kılmayın ve sınırı aşmayın" âyeti de buna delâlet, eder.

Halbuki Rasulullah'nın (s.a) makamı bunun gibi zahir mananın gerektirdiği şeyden ve önceden yasak olan bir şeyi daha sonra kendisine bunu niçin yaptın? diye sorulmasına sebep olacak şekilde onu yapmaktan beridir.

Rasulullah'ın bu tür tasarrufları üzerinde iyi düşünmek gerekir.

Cevap: Tahrim süresindeki âyet, şayet yeminlerin keffaretiyle ilgili âyetten önce nazil olmuşsa Hz.

Peygamber'le ilgili olduğu gayet, açıktır. Çünkü -usûlcülerden bazılarının dediği gibi- o âyetle ümmet

kastedilmiş olsaydı tıpkı *"Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınızda, onları iddetlerini gözeterek boşayın..."*

âyetinde olduğu gibi *"Ey Peygamber! Allah'ın size helâl kıldığı şeyi niçin kendinize haram ediyorsunuz?"* derdi.

Bu açıktır. Çünkü Tahrim süresindeki âyet, Ahzab süresindeki âyetten önce indi. Bu sebepledir ki Rasulullah

(s.a) bu kıssada anlatılan sebepten dolayı kadınlarına bir ay yaklaşmamaya yemin edince, Ahzab süresindeki *"Ey*

Peygamber! Eşlerine, şöyle söyle: Eğer dünya dirliğini ve süsünü istiyorsanız..." âyeti nazil oldu. Ve yine

muhtemeldir ki tahrim/haram kılma bir şeyi yapmamaya yemin etmek anlamına da gelir. Yemin vâki olduğu

zaman ise yeminin sahibi yemin ettiği şeyi terk etmekle onu yapıp keffaretini ödemek arasında

muhayyerdir/serbesttir. Tahrim süresinde de zâten *"Allah Teala yeminlerinizi bozmanızı size meşru kılmıştır."*

âyeti geçmektedir. Bu âyet de bunun Rasulullah'nın (s.a) ettiği bir yemin olduğunu göstermektedir. İnsanlar bu

haram kılmanın mahiyeti hakkında ihtilaf ettiler. Bir grup, âyetin Hz. Peygamber'in cariyesi kıpti Mariye

hakkında nazil olduğuna dayanarak Hz. Peygamber'in yemininin de Mâriye'ye yaklaşmamak üzere yapılan bir

yemin olduğunu söylediler. el'Hasen, Katade, Şâbî ve İbn Ömer'in mevlâsı, Nâfi bu görüştedirler. Bazdan da Hz.

Peygamberin yemininin Zeyneb bint Cahş'ın bal şerbetiyle ilgili olduğunu söylediler. Atâ ve Abdullah ibn Utbe

bu görüştedirler. Bir grup da bunun yeminle yapılan bir haram kılma olduğunu söylediler.

İsmail ibn İshak dedi ki:

Peygamber'in (s.a) onu, yanı cariyesini yeminle kendisine haram kılmış olması mümkündür. Çünkü bir adamı kendi cariyesine:

Vallahi sana yaklaşmayacağım, diye yemin ettiği zaman, onu yeminle kendisine haram kılmış olur. Yaklaştığı

zaman üzerine yemin keffareti vacip olur. İsmail daha sonra Ma'kil ibn Mukrin'in meselesini anlattı.

Sebebin bal şerbeti içmek olması da mümkündür. Bu, Hişam ibn Güreye yoluyla gelen bir rivayetle Buhari'de anlatılmaktadır. O rivayette Rasulullah'ın şöyle dediği söylenmektedir:

"Zeyneb bint Cahş'ın yanında bal şerbeti içtim. Bir daha onu içmeyeceğime yemin ettim. Onu kimseye söyleme"

Hal böyle olunca da meselede herhangi bir kapalılık kalmamıştır. Hüküm açısından câriye ile bal şerbeti arasında hiçbir fark yoktur. Çünkü cariyenin haram kılınması ne ise yenilen ve içilen bir şeyin haram kılınması da odur. Şayet yemin keffaretiyle ilgili âyetin tahrir âyetinden önce indiğini farz edersek evvelki gibi bunda da iki ihtimal vardır:

Birincisi: Tahrir süresindeki haram kılma, yemin manasıdır.

İkincisi: Yemin keffaretiyle ilgili âyetin Hz. Peygamber'i (s.a) kapsamaması ve *"Ey iman edenler! Allah'ın size helal kıldığı temiz ve iyi şeyleri haram kılmayın"* âyetinin de, bunu savunan usulcülere göre Hz. Peygamber hakkında olmamasıdır. Bu duruma göre üzerinde tartışılacak bir problem kalmaz ve ayetle tartışmacının hiçbir ilgisi kalmaz.^[58]

Fasıl

Bu sabit olunca, bu maksat üzere amel eden kimsenin ameli sahih değildir (yani dindarlık maksadıyla bir kimsenin Allah'ın kendisine helal kıldığı şeyi haram kılması sahih değildir) Çünkü o bu ameliyle ya şeriatin dışındaki bir şeyle amel etmiştir, zira şeriatin delillerine uymamıştır, ya da neshedilmiş bir şeriatle amel etmiştir. Nâsihi bildiği halde mensuhla amel etmek tartışmasız bâtildir. Çünkü ruhbanlık ve kadınlardan uzak durmak gibi şeyler şayet, meşru olsa bile bu şeriaten önceki şeriatlerde meşrudur. Halbuki daha önce de geçtiği gibi Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurdu:

"Fakat ben hem oruç tutarım, hem tutmam, hem namaz kılarım, hem uyurum, kadınlarla da evlenirim. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir." Bıd'atin manası budur.

(Bir itiraz:) Şöyle denilebilir: Yukarıda İbn el-Arabi'den nakledildiğine göre ruhbanlık, seyahat etmek ve uzlet için manastırlara kapanmaktır. -O dedi ki- zaman bozulduğunda böyle yapmak bizim dinimize göre de menduptur. Gazzali uzleti anlatırken bu konuyu geniş geniş anlattı. Gazzalî İhya isimli eserinin Kitabı'n-Nikah bölümünde^[59] bunu yeterli şekilde anlattı. Gazzali'nin söylediği özet olarak şudur: Bu, meşrudur. Hatta bazı arızî durumlarda daha faziletlidir. Şayet evlenmek ve insanlarla haşırneşir olmak insana vebal yükliyorsun, haram kazanca ve caiz olmayan şeylere yol açacaksa uzleti tercih etmek daha evlâdır. Nitekim Sahih'te şöyle bir hadis geçmektedir: *"Öyle bir zaman gelecek ki; müslümanın en hayırlı malı koyun olacaktır. Müslüman, koyunları alrî dağ başına ve yağmurlu yerlere gider; dininin selâmeti uğrunda onlarla dağdan dağa dolaşır durur."* Allah Teala da Peygamberine (s.a) buyurdu:

"Rabbinin adım an ve her şeyi bırakıp bütün varlığıyla Allah'a yönel." (Muzzemmil: 8)

Bu âyette geçen "et-tebettül kelimesi, Zeyd ibn Eslem'e göre dünyayı terk etmek demektir. Bu kelime âyet.-i kerimede, Allah'tan başka her şeyden alakayı kesmek anlamına gelir.

el-Hasen ve daha başkaları dedi ki:

Bu âyetin anlamı, kendini tamamen Allah'a ver ve çalış, demektir. İbn Zeyd dedi ki:

Bütün vaktini Allah'a ibadete ver, demektir. Bütün bunlardan başka kendini Allah'a vermek, dünya sebeplerini terk etmek, şehirleri bırakıp köylere çekilmek ve dağlarda, çöllerde yalnız yaşamak konusunda selef-i sâlihten gelen daha pek çok haberler vardır. Hatta Şam'dan Lübnan'a kadar bazı dağlar vardır ki (sanki) Allah Teala bunları evliyaya ve kendini ibadete verenlere tahsis etmiştir. Bunun izahı nasıl olacaktır? (yani bu bir ruhbanlık değil midir?)

Bunun cevabı şudur: Ruhbanlık şayet bizden öncekilerin şeriatlerinde belirlenen anlamda bir ruhbanlık ise, bizim şeriatımızda da bunun olduğunu kabul etmemiz mümkün değildir. Çünkü onun neshedildiğini ifade eden deliller yukarıda geçti. Böyle bir ruhbanlık ister arızî bir sebepten dolayı yapılsın, isterse arızî olmayan bir sebepten dolayı yapılsın, neshedilmiştir. Çünkü İslamda ruhbanlık yoktur. Yukarıda da belirtildiği gibi Hz. Peygamber (s.a) dünyadan el etek çekmeyi reddetmiştir.

Şayet ruhbanlık, meşru ölçülere göre kendini Allah'a vermek anlamında olursa ve *"Bütün varlığıyla Allah'a yönel"* emrinin muhatabı olduğu halde Rasulullah (s.a) kendisini Allah'a nasıl vermişse ona göre yapılsa işte bu, bizim de kabul ettiğimiz şeydir. Uyulacak sünnet, doğru yol ve sıratı müstakim budur. Zeyd ibn Eslem'in ve diğerlerinin tebettül kelimesinin anlamı konusunda söyledikleri sözleri içinde bu manaya aykırı hiçbir şey yoktur. Çünkü dünyayı terk etmek onu tamamen bir kenara atmak ve ondan yararlanmamak anlamına gelmez. Bilakis insanın yükümlü olduğu şer'i vazifeleri engelleyecek şekilde dünyaya dalmamak anlamına gelir. Selefî salihin davranışlarını kendin için bir ayna edin. O aynada tebettül kelimesinin Rasulullah'a (s.a) tâbi olmak anlamına geldiğini görürsün. Allah hepsinden razı olsun, onlar kendileri için mubah kılınan yollardan para kazanıyorlar ve kazandıklarını da teşvik edilen yerlere sarf ediyorlardı. Kalplerinde de herhangi bir mal sevgisi bulunmuyordu. Bir emir veya yasakla karşılaştıkları zaman bilakis Allah'ın emrini ve yasağını kendi nefislerinin bâtil zevklerine tercih ediyorlardı. Meşru zevklerini de ihmal etmiyorlardı. Yukarıda anlatılan orta yol budur. Sonra Şâri evlenmeyi ve çocuk sahibi olmayı teşvik etti. Onlar da bu teşvike hemen sarıldılar ve bunlar bizi emrolduğumuz şeylerden alıkoyuyor da demediler. Çünkü böyle bir söz, yükümlülüğün ne anlama geldiğinden gafil olmak demektir. Çünkü şeriata göre mükelleften istenilen her şey, Allah'a kulluğun ve O'na yakın olmanın kapsamı içeresindedir. Sırf ibadet olan şeylerin içinde bu mana gayet açıktır. Âdetlerin hepsi de

Allah'ın emrine bağlanmak maksadını taşıdığı zaman Allah'a kulluk kapsamındadır. Bu maksadı taşımadıkları zaman âdet olarak kalırlar ve sadece zevk için yapılmış olurlar, ibadet, sayılmazlar, şer'an sahih/doğru da olsalar herhangi bir sevaba konu olmazlar.

Allah kendilerinden razı olsun sahâbiler bu manayı anladılar. Ne onların davranışlarında ne de onların anladığını anlayan kimselerin davranışlarında onların anlayışlarıyla emirlerin çatışması/çelişmesi mümkün değildir. Bu şekilde olan tebettül (yani kendini Allah'a verme) sahihtir, doğrudur ve sünnete uygundur. Bu manaya alındığı zaman el-Hasen ve diğerlerinin söz konusu âyetin tefsirinde söyledikleri sözler de doğrudur. Yani âyetin anlamı hidayete ve Rabbinin emrine uy, demektir. Çünkü O, senin yararına olan şeyleri en iyi bilendir ve seni çekip çevirir. Bu sebeptendir ki âyetin hemen devamında yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"O, doğunun da, batının da Rabbidir. Ondan başka ilah yoktur. Öyleyse O'nu kendine vekil edin." (Müzzemmil: 9) Allah, senin kudretinin dahilinde olmayan şeylerde vekilindir/himaye edendir. Yükümlü olup da kudretin dahilinde olan şeylerde de vekildir/gözetleyicidir. Nefsini şimdi ve gelecekte sıkıntıya sokacak bir işe sokmamak da senin sorumluluğundadır.

Tebettül kelimesi ihlas diye de yorumlanmıştır. Mücâhid ve Dahhak bu görüştedir. Katade dedi ki:

Sadece O'na ibadet et ve dua et demektir. Bu tefsire göre âyetin soru sorulan konuyla herhangi bir ilgisi yoktur. Bu durum sabit olunca, seyahat, etmek, manastırlara, dağ evlerine ve mağaralara kapanmak, ruhbanların kendilerine haram kıldıkları şeylerden Allah'ın helâl kıldıklarını haram kılmamaları şartına uygun olursa, hatta şehirlerde ve insanların toplu buldukları yerlerdeki yaşantıları ölçüsünde olursa -ki onlar kendilerine meşakkat verecek derecede nefislerini zorlamazlar. Böyle bir ruhbanlığın sahihliğinde herhangi bir problem yoktur. Ancak buna ruhbanlık ismi verilemez, verilse bile bir nevi mecaz olarak veya lügatin alışık olmadığı örfi bir anlamda bu isim verilebilir. *"Uydurdukları ruhbanlığa gelince, onu biz yazmadık..."* âyetinin kapsamına da bu davranışlar isim olarak da girmez, mana olarak da girmez.

Rahiplerin yaptığı şeyleri yaparsa bunun bu şeriatte mendup ve mubah olduğunu kabul etmeyiz. Hatta bu, caiz olmayan şeylerdendir. Çünkü bu Hz. Muhammed'in (s.a) şeriatının dışında başka bir yoldan gitmek gibidir.

"Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir." hadisinin manası buna cevaz vermez.

Gazzâli ve daha başkalarının, uzleti, bir arada yaşamaya birtakım engeller karşısında bekarlığı evlenmeye tercih eden sözlerine gelince bunun hükmü bu ayetten değil, başka bir asıldan/ delilden elde edilir.

Bunun açıklaması şudur: Şeriat tarafından istenilen şeyleri yaparken mükellef bunları ya yasaklanan şeylerin içine düşme tehlikesinden güvenli olarak yerine getirme gücüne sahiptir veya bu güce sahip değildir. Şayet mükellef bunları hiçbir mekruh veya haram kılınmış şeye maruz kalmayacak şekilde ve âdet olduğu üzere/tabiî mecrasında yerine getirme gücüne sahip ise, fitnelerin ortaya çıkmasından önce selefi sâlih bunları nasıl yapmışsa mükellefin de gücü nisbetinde yerine getirmesinin gerekliliğinde hiçbir şüphe yoktur. Şayet mükellef bunları mekruh ve haram düşmeksizin yapma gücüne sahip değilse -Gazzâli'nin sözlerinden de açıkça anlaşıldığı gibi- talebin geçerliliği/yani mükellefin bunları yerine getirip getirmeyeceği konusunda ayrıntılı bir açıklama yapmaya ihtiyaç vardır. Çünkü talep edilen şey bazan mendup olabilir, fakat o mendubun yerine getirilmesi ancak bir yasağın içine düşmekle mümkün olabiliyorsa o zaman talep edilen şey hiç şüphesiz mendup olmaktan düşer. Meselâ ihtiyaç sahiplerine sadaka vermek menduptur. Sadaka verecek kişinin elinde kendi malı değil de başkasına ait bir mal varsa onun mendupla amel etmesi caiz değildir. Çünkü mendupla amel eder de sadaka verirse bu sebeple başkasının malından izinsiz tasarruf etme durumuna düşer. Bu ise caiz değildir. Onun durumu tasadduk edecek bir şey bulamayan kimsenin durumu gibidir. Ölüm döşeğindeki bir hastaya gidecek veya defni terkedildiğinde bozulacağından korkulan bir cenazeye gidecek birinin durumu da böyledir. Böyle bir kişinin bunları bırakıp da nafilâ namaz kılması caiz değildir. Evlenmek için haram yoldan para kazanmaktan başka çaresi olmayan kişi de böyledir. Buna benzer daha pek çok şey vardır.

Bazan da talep edilen şey vâcib cinsindedir, ancak o vacibin yerine getirilmesi mekruh olan bir şeyin içine dalmaksızın mümkün olmazsa, bu gerekçe ile vacip terk edilmez. Çünkü vacibin yerine getirilmesi burada mekruhtan sakınmaktan daha önemlidir. Veya o vacibin yerine getirilmesi yasaklanmış bir şeyin içine düşmeyi de zorunlu hale getirebilir. İşte gerçek çatışma budur. Ancak haramların hepsi aynı değerde olmadığı gibi vaciplerin hepsi de aynı değerde değildir. Bunların mutlaka bir teraziye vurulması gerekir. Şayet vacip tarafı ağır basarsa haram ya afv hükmündedir (yani vacibin edası esnasında içine düşülen haram affedilir) veya kötülükleri telâfi edilebilecek cinsten ise telafi hükmündedir (yani telâfi edilir.) Şayet, haram tarafı ağır basarsa o zaman ya vacibin hükmü düşer veya telâfi edilmesi talep edilir. Müctehidin nazarında her ikisi de aynı ağırlıkta olursa bu müctehitlerin inceleme alanındadır. Bir grup müctehide göre haram tarafını gözetmek (yani haramdan sakınmayı öne almak) daha hayırlıdır. Çünkü kötülükleri engellemek iyilikleri elde etmekten daha önemlidir.^[60] Şayet uzlet, kurtuluşa vesile oluyorsa fitne zamanlarında uzlete çekilmek daha hayırlıdır. Fitneler sadece harplerle ilgili değildir. Makam, mevki ve mal gibi diğer dünyevi kazançlarda da fitneler cereyan edebilir. Bunların kuralı kişiyi Allah'a itaatten alıkoymasıdır (yani kişiyi Allah'a itaatten alıkouyorsa fitnedir.) Böyle bir değerlendirme mendup ile mekruh arasında ve mekruhlar arasında da yapılır, (yani hangisi ağır gelirse ona riayet edilir.) Şayet uzlet, cemiyetlerin ve cemaatlerin terkine yol açsa da, iyilikler üzere yardımlaşmaya ve benzeri şeylere engel olsa da bir başka yönden de bu bir kurtuluştur, emredilen ve yasaklanan şeyler arasında bununla bir denge

meydana gelir. Nikâh da böyledir. Bekârlıkta mevcut olmayan birtakım masiyetlere yol açtığı zaman evliliği terk etmek daha evlâdır.

Anlaşılması zor olmakla beraber bunun bir örneği de Velid ibn Müslim'in Habib ibn Mesleme'ye isnat ederek anlattığı şu olaydır: Habib ibn Mesleme, Ma'n ibn Sevr'e dedi ki:

Hıristiyanlar niçin manastırlara kapandılar, biliyor musun? Ma'n:

Niçin? dedi. Habib el-Mesleme dedi ki:

Kralları birtakım bid'atleri çıkarıp, peygamberlerin getirdikleri prensipleri ortadan kaldırdıkları ve domuz eti yemeye başladıkları zaman onlar da manastırlara çekildiler, onları bid'atleriyle baş başa bıraktılar ve kendilerini ibadete verdiler. Habib ibn Mesleme'ye dedi ki:

Senin için de uzlet gerekli midir? Dedi ki:

Şimdi bunun zamanı değil.

Hıristiyanların yaptıkları şeylerin benzerlerinin meşru olması, bunların bizim dinimizde de meşru olmasını gerektirir. Onun kastettiği şey, insanlar arasında bid'atler yaygınlaştığı, hevâ ve hevesler hâkim olduğu zaman dinimizdeki meşru ölçüler içinde insanlardan uzak durmaktır. Yoksa ruhbanlık konusunda Hıristiyanların yaptığının ayısının bizim için de mümkün olduğunu söylemek değildir. Çünkü onun neshedildiği artık sabit olmuştur. Gazzalinin ve kendilerinden nakil yapıлып hüccet kabul edilen diğer kişilerin sözleri de bu izahlara uygundur. Kendilerinden uzlet teşvik edici sözler nakledilen kimselerden bir topluluğun evlibarklı olmaları da bunun delilidir. Bu, onların buldukları hal üzere kalmalarına engel değildir. Çünkü onlar evlilik sebebiyle karşılaştıkları şeyler arasında bir denge arayışı içindedirler. O halde Gazzâlî'nin ve onun yolunu tutan diğer kişilerin sözlerindeki bu tesbitte anlaşılmasa bir durum yoktur. Çünkü onlar şeriatte kesin ve muhkem bir esasa dayanmaktadır. Bu esas/asıl delil neshedilmemiştir ve neshedilmeye de ihtimal ve gerek yoktur. Fakat, burada meselenin biraz daha araştırılıp ortaya konulmasına ihtiyaç vardır, ancak burası ona uygun değildir. Bunun aslı "el-Muvafakat" isimli kitaptan alınabilir. Bu konuda eğitim yapmak isteyen kimse bu manayı orada tam olarak araştırabilir. Başarı Allah'tandır.

Özet olarak diyebiliriz ki bu faslın muhtevası âyet-i kerimde reddedilen ruhbanlıkla amel etmenin izafi değil, hakiki bid'atlerden bir bid'at olduğunu ifade etmektedir. Çünkü Rasulullah (s.a) onu hem asıl olarak, hem de fer' olarak reddetmiştir.^[61]

Fasıl

Biraz önce takdim edilen bu fasılların muhtevasından kesin olarak anlaşılan şudur ki, kül olarak da cüz olarak da meşakkat dinde reddedilmiştir. Fıkıh usulünde en kuvvetli delillerle bu gerçek sabit olmuştur. Biz bundan sonra söyleyeceğimiz şeyleri onun üzerine bina edeceğiz:

Selef-i sâlihten ve velilikleri sabit olup kendilerini Allah'a verenlerden bir topluluğun nefislerini meşakkate soktukları ve başkalarını da katılığa ve ahiret yolunda giderken meşakkati tercihe zorladıkları anlaşılmaktadır. Onlar bu sıkıntının altına girmeyenleri de kusurlu ve (Allah'ın rahmetinden) kovulmuş ve mahrum kalmış kişiler olarak görüyorlardı. Belki de bunu şeriatın bazı mutlak ibarelerinden anlıyorlar ve kendi katı davranışlarını bu mutlak ibarelerden süzüp çıkartıyorlardı. Bu da onları sünnetten çıkartıp hakiki veya izâfi bid'ate kadar götürüyordu.

Ahirete doğru gidişinde birisi kolay, diğeri zor olmak üzere mükellefin önünde iki tane yol olması bundan dolaydır. Gayeye ulaşmada her ikisi de aynı seviyededir. Bazı katılık taraftarları benzeri mükellefe meşakkat veren zor yöntemi alırlar ve nefse sıkıntı vermeyi kabul ederek kolay yolu terk ederler. Mesela temizlik için birisi sıcak, diğeri soğuk iki tane su bulan kimse kullanımı meşakkat, veren soğuk suya talip olur, diğeri terk eder. Bu kişi, Şâriin kendisinden istediği nefsin hakkını vermez ve güçlüğün kaldırılması deliline anlamsız yere muhalefet eder. Şârî, buna benzer şeylerin meşru görülmesine razı olmaz. Cenab-ı Hak şöyle buyurmaktadır: *"Kendi kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah, size karşı çok merhametlidir."*^[62]

Böylece hevâ ve hevesine tâbi olan bir kişi haline gelir. Rasulullah'ın (s.a) şu hadisinde de onun işine yarayacak bir delil yoktur:

"Size onunla Allah'ın günahları sildiği ve dereceleri yükselttiği bir şey göstereyim mi? Meşakkatli zamanlarda güzelce abdest almaktır."

Mademki nefsi zorlayarak güzelce abdest almak, günahların silinmesinin ve derecelerin yükselmesinin sebebidir, o halde bunda, insanın bu ecri kazanmak için nefsini zorlayarak çalışmasına delil vardır, bu da ancak nefse meşakkat verecek şeyleri yapmakla mümkün olur (derseniz) biz deriz ki:

Bu hadiste sizin söylediğinize delil yoktur. Hadiste sadece meşakkat mevcut iken güzelce abdest almaktan söz edilmektedir. Burada fazladan/arîzi bir durum vardır. Meselâ kış mevsiminde bir kimse soğuk suyu bulur da sıcak suyu bulamazsa suyun soğukluğunun şiddeti onun güzelce abdest almasına engel olmasın, demektir. Doğrudan meşakkate yönelmeye gelince hadiste bunu gerektirecek bir anlam yoktur. Bilakis önceki bölümlerde zikredilen delillerde kullardan güçlüğün kaldırıldığına işaret eden şeyler vardır. Şayet hadisin böyle bir anlamı gerektirdiği kabul edilirse, güçlüğün kaldırıldığını ifade eden deliller bununla çatışmış olurdu. Halbuki onlar kati delillerdir. Haberi vâhid ise zannidir. Kati'nin öne alınıp tercih edilmeyle araları bulunacağı için ikisi arasında bir çatışma söz konusu değildir. Yukarıdaki hadisin bir benzeri de şu âyettir:

"Onların Allah yolunda bir susuzluğa, bir yorgunluğa ve bir açlığa duçar olmaları... ancak bunun karşılığında kendilerine sâlih bir amel yazılması içindir..."^[63]

Başka bir maksatla değil de sırf nefse sıkıntı vermek için kötü ve kalitesiz yiyecekleri yemek de böyledir. O da yukarıda sözü edilen türden bir durumdur. Çünkü şeriat, yükümlülüklerde nefse işkence edilmesini kastetmemiştir. Bu, Rasulullah'ın (s.a): "*nefsinin de senin üzerinde hakkı vardır*" sözüne de aykırıdır. Rasulullah (s.a) bulduğu zaman güzel şeyler yerdi. Tatlıyı ve balı severdi. But etinden hoşlanırdı, içmek için tatlı su arardı. Bunun neresinde meşakkat ve zorlama var?

Mubah olan şeylerin kullanılması, ateşe arz olunacak kimselere hitab eden "*Dünya hayatınızda bütün güzel şeylerinizi harcadınız*..."^[64] âyetinin ifade ettiği anlamın içine girmez. Çünkü onunla kastedilen mubah sınırının dışına çıkan israftır. O halde hiçbir mazereti olmaksızın sadece çirkin ve kötü şeyleri yemek inatçılıktan başka bir şey değildir. Yukarıda zikredilen ayet-i kerime Allah Teâfa şöyle buyurmuştu:

"*Ey iman edenler! Allah'ın sizin için helal kıldığı iyi ve temiz şeyleri (kendinize) haram kılmayın.*"

Hiçbir zorunluluk olmaksızın sadece kaba saba elbiseler giymek de böyledir. Bu da nefsi zorlamaktır ve çirkin bir dikbaşlılıktır, Bunda ayrıca bir miktar şöret maksadı da vardır.

Rabî' ibn Ziyad el-Hârisi'den rivayet edildiğine göre o, bir gün Hz. Ali'ye (r.a) dedi ki:

Sabahleyin erkenden benimle birlikte kardeşim Asım'a gel. Hz. Ali dedi ki:

Onun neyi var? Rabî' dedi ki:

Dindarlık maksadıyla aba giydi. Hz. Ali (r.a) dedi ki:

Onu görmem gerekir. Asım üstünde bir aba altında bir aba olduğu halde, saç sakalı dağınık bir şekilde getirildi.

Hz. Ali onu görünce kaşlarını çatı ve dedi ki:

Yazıklar olsun sana! Ailenden de mi utanmadın? Çocuğundan da mı utanmadın? Sanıyor musun ki Allah sana güzel şeyleri mubah kıldı da, onlardan bazılarını yararlanmandan hoşlanmıyor? Sen böyle yapmakla Allah katında hiçbir değer de kazanamazsın. Duymadın mı Allah Teâla Kitabında şöyle buyuruyor:

"*Allah, yeri canlılar için yaratmıştır. Orada meyveler ve salkımlı hurmalar vardır... İkisinden de inci ve mercan çıkar.*"^[65] Biliyor musun bunları Allah Teala kulları için sadece kullansınlar, kendisine hamd etsinler ve böylece sevaba nail olsunlar diye mubah kılmıştır? Allah'ın nimetlerinden yararlanman onları söylemenden daha hayırlıdır. Asım dedi ki:

Peki sen niçin sert yiyecekler yiyorsun ve kaba elbise giyiyorsun? Hz. Ali dedi ki:

Allah Teala, halkın önderlerine kendilerini insanların en zayıfları ile kıyaslamalarını emretti.

Allah Teala'nın kullarının lezzetli şeyleri terk etmelerini niçin istemediğini ve onları aldıkları zaman sadece şükretmelerini istediğini iyi düşünün. Şer'i bir zorunluluk olmaksızın Allah'ın mubah kıldığı şeyleri almaktan geri durmaya çalışan kimse Şârie karşı geliyor demektir. Öncekilerin yapabilecekleri bazı şeylerden geri durduklarına dair gelen haberlerin hepsi bu açıdan değerlendirilmelidir. Onlar ancak dikkate alınmasını delilin de onayladığı meşru bir engelden dolayı onu terk etmişlerdir. Meselâ bir kimsenin elindeki imkanların darlığından dolayı genişlik ve bolluk içinde hareket etmekten geri durması böyledir. Veya o, bir mekruha ya da yasağa vesile olacağı ya da onda ondaki şüpheli bir yön bulunduğu için terk edilmiştir. Bu şüpheli yönü de başkaları değil de sadece onu terk eden kimse fark edebilmiştir. Durum ve şartların sebep olduğu problemler, soyut delillerle çatışmazlar. Çünkü mücerret delillerin kendi içlerinde (problemlere göre) yorumlanabilme imkanları vardır. Bu mesele el-Muvafakat isimli kitapta enine boyuna anlatılmıştır.^[66]

Devamlı olarak ve sadece nefsin hoşlanmayacağı şeyleri yapmak ve her şeyde istisnasız olarak nefsi hoşlanmayacağı durum ve şartlara zorlamak da nefse sıkıntı ve meşakkat vermek cinsindedir (ve meşru değildir). Nefsin arzularını ve zevklerini tatmine yarayan pek çok şeyi Şâriin mubah kıldığını görmüyor musun? Şayet bunlara muhalefet iyi bir şey olsaydı o meşru kılınırdı, insanlar bu mubahları terke teşvik edilirdi ve neticede bunlar mubah olmazdı, bilakis terk edilmeleri mendup veya yapılması mekruh olurdu.

Ve yine Allah Teala, vâciblerin ve mendupların içine onların kolayca yapılabilmelerini temin edici zevk ve haz unsurlarını yerleştirmiştir. Bu lezzetler, mükellefleri, vacipleri ve mendupları yapmaya teşvik için konulmuşlardır. Nitekim Allah Teâla, emirlerin ve nehiylerin içinde sen onları yaptığın veya sakındığın zaman beklediğin bir mükafatı da vaad etmiştir. Allah Teala dileseydi böyle bir mükafat vaadinde bulunmazdı. Emirleri terk ettiğinde, yasakları da islediğinde birincisinin aksine cezalandırma tehdidinde bulunmuştur. Bütün bunlar mükelleflerin emre itaatteki azim ve kararlılıklarını kuvvetlendirmek içindir. Hatta Allah Teâlâ, en önemli yükümlülükleri yerine getirmede kendisine söz veren ve emrine itaat edenlere öyle peşin zevkler ve gönülleri ferahlatıcı nurlar bahşeder ki dünyevi zevklerden hiçbirisi bunlara denk olamaz. Neticede bu, mükellefin itaatlerden zevk almasına, onlara doğru koşmasına sebep olur. Ve daha önce ancak yasaklanmış bir meşakkatle tahammül örebileceği şeyler, ona kolayca tahammül edebileceği kadar hafif gelir.^[67] Meşakkat ortadan kalkınca yasaklama da kalkmış olur.

Bir de çeşit çeşit yiyecekler ve çeşit çeşit içecekler için Allah Teala'nın nasıl çeşit çeşit lezzetler verdiğini ve çoluk çocuğun rızıkını temine sebep olacak çalışmaların -nefse çok yorucu gelmesine rağmen- nasıl yemekten ve içmekten daha fazla zevkli olduğunu düşününüz. Meselâ dünyada kabul edilir bir konumda olmak, derece ve mertebelerde yükselmek ve çok önemli işlerde diğer insanlardan önde olmak gibi bizzat o fiillerin dışında onları

motive edici daha pek çok unsur vardır ki bunlar da mükellefe zevk varen şeylerdendir. Dünya zevkleri bunların yanında çok küçük kalır.

Hal böyle olunca, -bazılarının kendilerini meşakkate zorlamaları ve başkalarını da meşakkate teşvik etmeleri nerede- Latif ve Habir olan Rab Teala'nın murat ettiği hoşgörülü ve yumuşak ortam nerede? O halde kim kendini ibadete veren bir kişi olarak zanlarına (ve kuruntularına) dayanıp Şâriin kendisi için koymuş olduğu yumuşaklığın, kolaylığın ve sevgisine ulaştırıcı sebeplerin dışına çıkarak hareket ederse meşakkate ve zorluğa yapışmış ve bunu gayeye ulaştırıcı bir basamak ve özel bir yöntem haline getirmiş olur. Bütün bunlar sadece büyük bir cehalet ve sapıklık çölünde kaybolmuşluk değil midir? Allah Teala lütfü ve insaniyle bizi bundan korusun. Bu yolda zorlama manasını icab ettiren bir takım hikayeler/menkıbeler duyarsan veya bunlarda bir dikbaşlılık ya da yapmacıklık görülürse, bunların sahibi ya selef-i sâlih gibi kendilerine itibar edilen kişilerden birisidir veya meseleleri çözümlenebilecek durumdaki âlimler nezdinde itibara lâyık olmayan ve tanınmayan başka bir kişidir. Şayet birincisi ise -yukarıda da geçtiği gibi- işin hakikati ilk planda görüldenden mutlaka farklıdır. Şayet, o hikayenin sahibi/kahramanı ikinci gruptan birisi ise o da hüccet/delil değildir. Ancak Rasulullah'a (s.a) tâbi olanlar (bizim için) delildirler.

Ahiret yoluna sulûk ederken yapılan zorlamaların sebep olduğu diğer sakıncaları da (yukarıda sayılan ve hepsi de yasaklanmış olan) bu beş şeye kıyas etmek mümkündür.^[68]

Fasıl

Bir amelin aslı meşru olabilir fakat -edâ edilmiş yöntemiyle- bid'atlere vasıta olmaları sebebiyle bid'at mecrasında cereyan eder hale gelebilir. Bu, yukarıda anlatıp bitirdiğimiz sekin dışında başka bir şeydir. Bunun açıklaması şudur -Mesela- bir amel mendup olarak meşru kılınmıştır. Mükellef de onu kendi hususiyeti içinde mendupluktan ilk konuluşuna uygun bir şekilde yerine getirir. Mükellef bu kadarla yetinmiş olsa buna bir şey denilemez. Mükellef o amele hep kendi özelliği içerisinde de başkalarına göstermeksizin devam ettiğinde o kendi mecrasında cereyan edecektir (yani sünnete uygun bir şekilde yapılmış olacaktır.) O amelin edasını başkalarına gösterse bile bunu revâtip sünnetler ve zorunlu farzlar gibi kesintisiz amelleri gösterdiği gibi göstermez. Söz konusu menduhu bu ölçüler içinde edâ ederse bu sahihtir ve bunda bir problem yoktur. Bunun aslı/dayandığı delil, Hz. Peygamber'in (s.a) nafileleri gizlemeyi ve onları evlerde eda etmeyi teşvik etmiş olmasıdır. O şöyle buyurmuştur:

"Farzların dışında namazların en faziletlisi evlerinizde kıldığınız namazlarınızdır." -Senin de göreceğin gibi- O, sadece farz namazları açıktan edâ etti. Nafileler açıktan yapılsa bile bu ancak Rasulullah'ın Mescidinde, Mescid-i Haram'da ve Kudüs'teki Mescid-i Aksa'da yapılabilir. Hatta dediler ki:

Bu konudaki hadisin zahiri gereğince bu üç mescitten birisinde eda edilen nafileler evde edâ edilen nafilelerden daha faziletlidir. Bayram namazları, ay tutulması ve yağmur duası namazı gibi sünnetler de farzlar gibi açıktan edâ edilirler. Bunların dışındakilerin hükmü, gizli eda edilmeleridir. Bundan dolayıdır ki selef-i sâlih güçlerinin yettiği konularda daima amellerini gizlemeye gayret göstermişlerdir veya hadise ve Rasulullah'ın fiiline uymak onların kolayına gelmiştir. Çünkü Rasulullah (s.a) uyulması gereken bir örnektir.

Bununla beraber nafileler daima evlerde kılındığı zaman -yukarıda anlatıldığına göre- Ramazanın dışında kesinlikle ne mescitlerde, ne de evlerde bunların cemaatle kılındığı sabit olmamıştır. Şayet böyle bir şey olmuşsa bile bu, (İslamın) ilk döneminde olmuştur.^[69] Meselâ İbn Abbas (r.a) halası Meymûne'nin evinde gecelediğinde Rasulullah (s.a) ile birlikte namaza kalkmıştır. Rasulullah'ın şöyle dediği sabittir:

"Kalkan, size namaz kıldıracağım."^[70]

Muvatta'da ise Yerfe'in^[71] Hz. Ömer'le birlikte kıldığı kuşluk namazından söz edilir. Bir kimse bunu (belirlenmemiş) herhangi bir vakitte evinde yaparsa bunda bir sakınca yoktur. Âlimler, zikredilen bu kayıtların bunun cevazına hükmetmişlerdir. el-Müdevvene'de^[72] bunun cevazı mutlak bir ifadeyle geçmiş olsa bile onun takyid edilmiş zikredilmiştir. Öyle zannediyorum ki İbn Habib, onu Malık'ten mukayyet olarak nakletmiştir. İnsanlar nafileleri de revâtip sünnetler gibi devamlı veya belli vakitlerde ve belli şekillerde kılmayı sürdürseler ve bunları, içinde farzların kılındığı mescitlerde cemaatle kılsalar veya içinde revâtip sünnetlerin kılındığı yerlerde kılsalar bu yaptıkları şey bid'at olur. Bunun delili, Rasulullah'tan (s.a), onun ashabından ve güzelce onların peşinden gidenlerden nafileleri böyle cemaatle kıldıkları haberinin gelmemiş olmasıdır. Şayet (bir haber) bu sınırlandırmalar olmaksızın mutlak olarak gelmişse, sınırlandırılmaları şer'i delille sabit olmayan mutlaklarda bir sınırlandırma yapmak rey ile (kafadan) hüküm koymak demektir. Bir de bu, şer'i delile aykırı olunca -ki bu delil meselâ nafilelerin gizlenmesi emridir- durum nice olur?

Bîd'atçilik buraya şu yönden girmiştir: Rasulullah'ın devam ettiği ve topluluklar içinde açıktan işlediği nafileler sünnettir. Sünnet olmayan bir nafilayı, sünneti edâ etmenin yöntemine göre edâ etmek, o nafilayı şer'an kendisine tahsis edilen konumunun dışına çıkarmak demektir. Bunun sonucu olarak halk ve onun hakkında bilgi sahibi olmayanlar onun sünnet olduğuna inanırlar. Bu ise büyük bir fesada sebep olur. Çünkü sünnet olmayan bir şeyin sünnet olduğuna inanmak ve onu sünneti edâ eder gibi edâ etmek şeriatin değiştirilmesi gibi bir şeydir. Nitekim şayet bir farzın farz olmadığına inanırsa veya farz olmayan bir şeyin farz olduğuna inanırsa, sonra da bu inancına uygun olarak amel ederse bu da fasittir/yanlıştır. Aslında amel sahihtir, fakat onu amel ve itikat olarak kendi konumunun dışına çıkarmak, şer'i hükümleri ifsat etmek/bozmak demektir. Buradan selef-i sâlih, câhiller

farz olduğu inancına kapılmasınlar diye kuşluk namazı gibi sünnetleri ve diğer bazı sünnetleri kasıtlı olarak terk etmelerindeki mazeretleri de açıkça belli olmuştur.

Bundan dolayıdır ki onların çoğu, tarihi eserlerin peşinden gidilmesini de yasaklamışlardır. Nitekim Tahavi, İbn Veddah ve daha başkaları Ma'rur ibn Suveyd el-Esedî'den^[73] şöyle dediğini nakletmelerdir:

Müminlerin Emiri Hz. Ömer ile birlikte hacca gitmişim. Medine'ye döndüğümüz zaman ben de onunla birlikte döndüm. Bize (yolda) bir sabah namazı kıldırdı ve o namazda Fil ve Kureyş sûrelerini okudu.^[74] Sonra insanların bir yöne doğru gittiklerini gördü. Bunlar nereye gidiyorlar? dedi. Dediler ki:

Onlar içinde (daha önce) Rasulullah'ın namaz kıldığı bir mescide doğru gidiyorlar. Hz. Ömer dedi ki: Sizden öncekiler bu yüzden helak oldular. Peygamberlerinin hatıralarının geçtiği yerlere takıldılar ve oraları kilise ve manastırlar haline getirdiler. Kim, Rasulullah'ın içinde namaz kıldığı mescitlerden herhangi birisinde namaz vaktine erişirse orada namazını kılsın. Yoksa kasıtlı olarak ona yönelmesin.

İbn Veddah dedi ki:

Tarsusluların müftüsü İsa ibn Yunus'u^[75] şöyle derken duydum: Hz. Ömer (r.a), altında Hz. Peygamber'e (s.a) biat edilen ağacın kesilmesini emretti. Çünkü insanlar gidiyorlar ve onun altında namaz kılıyorlardı. Hz. Ömer bu yüzden insanların başına bir fitne gelmesinden korktuğu için o ağacı kestirdi.

İbn Veddah dedi ki:

Malik ibn Enes ve Medineli diğer âlimler Küba Mescidinden başka Hz. Peygamber'in hatırası olan diğer mescitlere insanların özel olarak ziyarete gitmelerini hoş karşılamazlardı. İbn Veddah dedi ki:

Onlardan işittiğime göre Süfyan Kudüs mescidine girdi, orada namazını kıldı, fakat ne bu tarihi eserleri ziyaret etti, ne de oralarda namaz kıldı... Süfyan'ın izinden giden diğerleri de böyle yaptılar. Veki de Kudüs Mescidine geldi ve Süfyan'ın yaptığından farklı bir şey yapmadı. İbn Veddah dedi ki:

Siz de herkes tarafından bilinen bu hidayet rehberlerine uyunuz. Geçmişlerden birisi şöyle dedi:

Bugün insanların pek çoğu tarafından iyi görülen nice işler vardır ki bunlar geçmiş dönemlerde yaşayan insanlar tarafından kötülük olarak kabul edilirdi.

İmam Mâlik, hayır konusunda olsa bile her bid'ati kerih görürdü/hoş karşılamazdı.

Bütün bunlar, sünnet olmayan şeyler sünnet kabul edilmesin, iyilik olmayan şeyler meşru sayılmasın diye birer vasıttır.

İmam Mâlik, sünnet olarak kabul edilir korkusuyla Beytul-Makdis'e gitmeyi, şehitlerin kabirlerini ziyaret etmeyi mekruh görürdü. Hakkında teşvik edici rivayetler olduğu halde bu korkudan dolayı Küba'ya gelmeyi de mekruh görürdü.

Fakat âlimler bunun âkibetinden korktuklarından terk ederlerdi. İbn Kinane ve Eşheb dedi ki:

Mâlik'i şöyle derken işittim: Sa'd ibn Ebi Vakkas Küba Mescidi'ne geldiği zaman şöyle demişti:

Keşke ayaklarım kırılıysaydı da bunu yapmasaydım.

İbn Kinane'ye, onların Medine'de bıraktıkları (tarihi) eserlerin durumu soruldu. O buna şöyle cevap verdi:

Bizdeki bilgilere göre Küba'nın ziyaretinin meşruiyeti sabittir. Ancak İmam Mâlik sünnet haline getirilmesinden korktuğu için oraya gidilmesini de mekruh görürdü.

Said ibn Hassan dedi ki:

İbn Nâfi'in gözetiminde (hadis) okuyordum. Aşûra gecesi bol bol ibadet yapmakla ilgili rivayete geldiğim zaman bana dedi ki:

O rivayeti oradan sil. Dedim ki:

Niçin ya Ebû Muhammed? Dedi ki:

Sünnet haline getirilmesi korkusundan dolayı.

Bütün bunlar aslında caiz veya mendup olan şeylerdir. Fakat onlar, bid'at haline getirilmelerinden korktukları için bunları yapmayı terk ettiler. Çünkü bunların sünnet haline getirilmeleri, ancak insanların bunları devamlı olarak açıktan/göstererek yapmalarıyla olur. Bu, sünnete ait bir özelliktir. Sünnet olmayan bir şeyin sünnetin eda edilişi gibi edâ edilmesi şüphesiz onu bid'at haline getirir.

Şayet denilse ki:

Bu tür şeyler nasıl olur da zafî bid'at olur? Halbuki bunların hakiki bid'at olduğu gayet açıktır! Çünkü bu tür şeyler, sünnet olduğu inancıyla yapıldığında hakiki bid'attirler. Çünkü sünnetin sahibi olan Hz. Peygamber (s.a) onları bu şekilde ortaya koymamıştır. Bu şuna benzer: Bir kimse öğle namazını Vacip (farz) olduğuna inanarak değil de bir ibadet olduğuna inanarak kılsa şüphesiz bu bir bid'attir. Bunlara kendilerine ait şeylerle baktığımızda durum böyledir. Bunların ilk konuluşlarına (vaz edilişlerine) göre baktığımız zaman ise bunlar meşrudurlar, asla herhangi bir bid'ate nisbet edilemezler.

Buna verilecek cevap şudur: Şüphesiz bu soru doğru sorulmuştur. Ancak bunların ilk konuluşlarının (vaz edilişlerinin) iki yönden değerlendirilmesi gerekir:

Birincisi: Meşru oluşları yönünden ki bunda söylenecek hiçbir söz yoktur.

İkincisi: Bid'at inancının veya sünnet dışı bir uygulamanın sebebi haline gelmiş olmaları yönünden incelendiği zaman ise bu yönden meşru değildir. Çünkü sebepleri koymak mükellefe ait değil, Şârie aittir. Şâri, -meselâ- Kubâ Mescidinde veya Kudüs Mescidinde kılınan namazı, onun sünnet haline getirilmesi için bir sebep olarak

ortaya koymadı. Mükellefin bunu bir sebep olarak ortaya koyması da şeriate dayanmayan bir reydir/görüşür. Dolayısıyla bu bir bid'attir.

İzafi bid'at oluşunun manası da budur. Sebep istikrar bulup (kalıcı hale gelip), onun sonucu olarak müsebbeb ortaya çıkınca —ki ortaya çıkan şey, onunla amel etmenin sünnet olduğuna inanmak ve ona uygun bir şekilde amel etmektir- işte bu, artık izafi bid'at değil, hakiki bid'attir. Bu esasla ilgili örnekler pek çoktur, söz esnasında onlara işaret edilmiştir. Tekrar etmenin bir anlamı yoktur.

Meşru olan işlerde bunların izâfi bid'at sayılabilecekleri sabit olunca, hakiki bid'atlar için neler söylenmez ki? Şüphesiz onlarda hem hakîki bid'atlık, hem de izâfi bid'atlık bir arada bulunabilir. Fakat bu da iki yöndendir. Bu durumda sabah ezanında "Asbeha ve lillahi'l-Hamd" demenin bid'at olduğu açıktır. Sonra bu bid'at mescitlerde ve cemaatlerde vaciplerin ve benzerlerinin terk edilmeden uygulanışı gibi devamlı uygulandığında, bu ikinci bir izafi bid'at olur. Vacip veya sünnetler ilk konuüşlarında vacip veya sünnet olarak meşru kılınmışlardır ve bu onlara böyle inanılmasını icabettirir. Sonra bu sözü ezana ilave etmenin sünnet veya farz olduğuna inanınca üç yönlü bir bid'at meydana gelir. Açıktan işlenen ve sürekli hale getirilen bütün bid'atlerde buna benzer bir durum vardır. Ancak gizli gizli yapılırsa ve sadece bid'at sahibiyile sınırlı kalırsa onun durumu daha hafiftir. Hey Allah'ım, şu müslümanların haline bak! Bid'atçı, hesabında olmayan nice günahları kendisi için topluyor! Allah Teala bizi nefislerimizin şerrinden korusun. ^[76]

Fasıl

Önceki Bölümün Devamı

Bu bölümde anlatılacak olan şudur:

Bir olay meydana geldi: Endülüs'te bir cami imamı, insanların namazlardan sonra toplu olarak dua etme âdetini terk etti. Pek çok ülkede de bu âdet yaygındı. İmam, namazdan sonra selâm verince insanlar için dua eder, orada bulunanlar da âmin derlerdi. Bunu terk eden imam, bu terk edişini Rasulullah'ın (s.a) ve ondan sonra gelen imamların böyle bir şeyi yapmayışma dayandırdığını iddia etti. Âlimlerin kendi kitaplarında seleften ve fıkıhçılardan naklettiklerine göre ne Rasulullah (s.a), ne de ondan sonra gelen imamlar böyle bir şey yapmamışlardı. (O böyle iddia ediyordu).

Rasulullah'ın (s.a.), böyle bir şey yapmadığı açıktır. Çünkü onun farz namazlardan veya nafîle namazlardan sonraki hâli şu iki şey arasında cereyan ederdi: Ya Allah'ı zikrederdi ki örfte bu dua değildir ve cemaatin bunda bir payı yoktur. Cemaat sadece, namaz dışındaki zikirlerde olduğu gibi onun söylediğinin aynısını veya benzerini söylerdi. Nitekim rivayet edildiğine göre her namazın arkasından şöyle derdi:

"Allah'tan başka ilah yoktur, sadece O vardır. O'nun ortağı yoktur. Mülk O'nundur, hamd Onadır. O'nun her şeye gücü yeter. Allah'ım, senin verdiğine engel olabilecek hiçbir şey yoktur. Vermediğini de verebilecek hiç kimse yoktur. Hiçbir varlık sahibinin varlığı senin lütf u ihsanın yerine geçip kendisine fayda vermez." ^[77]

Şunu da derdi:

"Allah'ım, Sen selâmsın, selâmet de sendedir. Ey celal ve ikram sahibi, sen münezzehsin, yücesin," ^[78]

Şu âyeti de okurdu:

"Senin izzet sahibi Rabbin, onların isnat etmekte oldukları vasıflardan yücedir, münezzehdir." ^[79]

Bunlara benzer daha başka şeyler de söylerdi. O bunları diğer zikirlerde olduğu gibi sadece kendi kendine söylerdi, Kim onun gibi söyleser bu güzeldir. Bunların hiçbirisini topluluk halinde yapmak mümkün değildir. Şayet, Hz. Peygamber'in yaptığı şey bir dua ise, namazlardan sonra ondan iştirilen duaların geneli, orada bulunanların iştirak etmeyip sadece onun kendi kendisine yaptığı dualardır. Nitekim Tirmizi'nin Hz. Ali'den rivayet ettiğine göre:

Hz. Peygamber (s.a) kıldığı farz namazı bitirince şöyle dedi:

"Allah'ım, işlediğim ve işleyebileceğim, açıktan yaptığım ve gizlediğim günahlarımı bağışla. Sen benim Tanrımsın. Senden başka Tanrı yoktur."

Bu hadis hasen-sahihtir. Ebu Davud'un bir rivayetinde şöyle geçer: Rasulullah (s.a) namazdan selam verince şöyle derdi:

"Allah'ım, işlediğim ve işleyebileceğim, gizlediğim ve aleni yaptığım günahlarımı bağışla. Aşırılıklarımı ve benim bilmeyip senin bildiğin hatalarımı bağışla. Her şeyden önce var olan Sen'sin, her şeyden sonra var olacak olan da Sensin." ^[80]

Ebû Dâvud şu hadisi tahric etmiştir: Rasulullah (s.a) her namazın ardından şöyle derdi:

"Bizim ve her şeyin Rabbi olan Allahım! Ben şahidim ki Muhammed senin kulun ve elçindir. Bizim ve her şeyin Rabbi olan Allahım! Kullarının hepsinin kardeş olduğuna da şahidim. Bizim ve her şeyin Rabbi olan Allah'ım! Beni ve ailemi, dünya ve âhiretin her ânında sana ihlâşlı (ve itaatli) kıl! Ey Celâl ve ikram sahibi! Duy ve kabul eyle. Allah en büyüktür, en büyüktür. Allah göklerin ve yerin nurudur. Allah en büyüktür, en büyüktür. Allah bana yeter; ne güzel vekildir." ^[81]

Ebû Davud'a ait bir rivayette şöyle geçer:

"Rabbim! Bana (düşmanlarım karşısında) yardım et. Düşmanlarıma benim aleyhime olacak yardımı yapma. Bana imkan ver, (düşmanlarıma) benim aleyhime kullanacakları imkan ve fırsatı verme. Bana hidayet nasip eyle ve hidayetimi bana kolayca ihsan eyle. Bana zulmedenlere yardım etme." ^[82]

Nesâî'de Rasulullah'ın (s.a) sabah namazının arkasından şöyle dediği rivayet edilmektedir:

"Allah'ım, ben senden faydalı ilim, kabul edilecek amel ve temiz rızık istiyorum." Ensar'dan birisi dedi ki: Rasulullah'ı (s.a) namazın arkasından şöyle derken işittim:

"Allahım, beni affet ve benim tövbemi kabul et. Şüphesiz sen tövbeleri kabul edensin, bağışlayansın."

Hz. Peygamber bunu yüz defa söylemişti. Bir başka rivayete göre Hz. Peygamber bunu kuşluk namazından sonra söylemişti.

Bu duaların hepsinin insanlarla birlikte değil, sadece kendi kendine yaptığı dualar bağlamında zikredildiğini iyi düşünün. Duayı bu şekilde yapmak bu günkü insanlar için de bir hüccettir. Ancak şöyle denilebilir: Mesela yağmur duası hutbesinde olduğu gibi bazı yerlerde insanların da duaya iştirak etmeleri gereği ortaya çıkabilir. Bu itiraza karşılık şöyle denilir: O tür yerlerde hazır bulunanlarla birlikte açıktan dua etmek bir zorunluluktur, her namazdan sonra da böyle bir zorunluluğun olduğu nereden çıkartılıyor?

Sonra biz deriz ki: Alimler, namazdan sonra yapılan dua ve zikir gibi şeyler hakkında bunların sünnet ve vacip değil, müstehap olduğunu söylerler. Bu, iki şeyin delilidir:

Birincisi: Bu duaları Hz. Peygamber (s.a) devamlı yapmamıştır.

İkincisi: Hz. Peygamber (s.a) bu duaları sesli yapmamıştır ve öğretim amaçlı yerlerin dışında açıktan söylememiştir. Çünkü eğer devamlı yapsaydı ve devamlı açıktan söyleseydi bu bir sünnet olurdu ve âlimlerin bunun sünnet olmadığını söylemeleri de caiz olmazdı. Çünkü -âlimlerin dediğine göre- sünnetin özelliği, devamlılığı ve insanların toplu oldukları yerlerde açıktan edâ edilmesidir. "Şayet Rasulullah (s.a) gizli gizli dua etmiş olsaydı, ne ile dua ettiği öğrenilemezdi" denilirse biz deriz ki:

Gizlemeyi âdet edinen kimsenin onu bir defa da olsa açıklaması bir zorunluluktur. Bu zorunluluk ya âdet gereğidir veya teşriine (yani meselâ- öyle bir duayı yapmanın meşru olduğuna) dikkat çekmek maksadından dolaydır.

Şayet denilse ki: Hadislerin zahiri anlamları, râvilerin "o şöyle yapardı." Şeklindeki ifadelerinden de anlaşıldığı gibi devamlılığa delâlet eder. Mesela onların "Hâtem misafire ikram ederdi" sözü de Hâtem'in misafirlere devamlı ikram ettiğine delâlet eder.

Bu söze karşı biz deriz ki: durum öyle değildir. Belki bu tür bir ifade tarzı genel olarak devamlılığı çokluğu ve tekrarı belirtmek için kullanılır (yani sadece devamlılık için kullanılmaz.) Nitekim Hz. Aişe'den rivayet edildiğine göre Rasulullah (s.a) cüntüb iken uyumak istediği zaman namaz abdesti gibi bir abdest alırdı. Yine Hz. Aişe'den gelen bir rivayete göre Hz. Peygamber (s.a) cünüpken suya değmeden uyurdu. Hatta bazı hadislerde şöyle de geçmektedir:

"O hiç yapmadığı bir şeyi sadece bir defa yaptığı da olurdu." Hadisciler bunu böyle ifade etmişlerdir.

Şayet Hz. Peygamber (s.a) sözü edilen bu dualar ve zikirle kesintisiz ve tam olarak devam etmiş olsaydı bunlar da vitir ve diğerleri gibi sünnetlere dahil edilirdi. Böyle olduğu kabul edilse bile, toplu zikir ve dua anlamı bunun neresinden çıkartılabilir?¹⁸³¹

Bütün bunlardan sonra ortaya çıkan sonuç şudur: Her zaman toplu dua yapmak Rasulullah'ın (s.a) yaptığı bir iş değildir. Kavî ve takirri sünnetinde de böyle bir şey yoktur.

Buhârî'nin Ümmü Seleme'den rivayetine göre Rasulullah (s.a) namazdan selam verince çok az bir süre beklerdi. İbn Şihab dedi ki:

Bizim görüşümüze göre insanlar oradan ayrılıncaya kadar beklerdi. Müslim'in Hz. Âişe'den yaptığı rivayette ise şöyle geçer: Rasulullah (s.a) selam verdikten sonra: "*Allahümme ente's-selâmü ve minke's-Selâm, tebarekte yâ ze'l-celâli ve'l-İkram*" diyecek kadar otururdu.

Rasulullah'tan sonra gelen imamların, yani halifelerin bu konudaki uygulamalarına gelince, sahih kitapların dışında fıkıhçılar, Enes hadisinden şunu naklettiler: Enes dedi ki:

Ben Hz. Peygamber'in (s.a) arkasında namaz kıldım; o, selam verdiği zaman ayağa kalkardı. Hz. Ebû Bekir'in arkasında da namaz kıldım; o, selâm verdiği gibi sanki kızgın bir taş üzerindeymiş gibi yerinden fırlardı. İbn Yunus es-Sıkkî, İbn Vehb'den, o da Harice'den rivayet ettiğine göre o imamların selam verdikten sonra oturmalarını ayıplardı ve şöyle derdi:

İmamlar aym anda selâm verirler ve ayağa kalkarlar. İbn Ömer dedi ki:

İmamın selam verdikten sonra yerinde oturması bid'attır. İbn Mes'ud (r.a) şöyle dedi:

İmamın kızgın bir taşın üzerinde oturması kendisi için bundan daha hayırlıdır. İmam Mâlik el-Müdevvene'de dedi ki:

İmam selam verince ayağa kalksın ve oturmasın. Ancak yolculukta veya yolculuğun sonunda olursa oturabilir. Fıkıhçılar selam verdikten sonra ayağa kalkmakta acele etmeyi namazın faziletinden saydılar. Selamdan sonra orada oturmanın kibirlenmeye ve cemaate tepeden bakmaya yol açabileceği yorumunu yaptılar. Onun cemaatten ayrı bir konumda olması, içeri giren kimsenin onun cemaate imametinin devam ettiğini zannetmesine sebep olur. Namaz esnasında ayrı bir konumda olmasına gelince bu bir zorunluluktur. Kendilerinden istifade ettiğimiz hocalarımızdan birisi dedi ki:

İmamın tek başına ayrı bir yerde durması bu sakıncaları doğurunca, bir de buna dua ve niyazda ve seslice yaptığı duaya âmin demelerinde aracılık ederken onlara öncülük etmesi eklenince durum nice olur? (Hocamız) dedi ki: Şayet bu güzel bir şey olsaydı Rasulullah (s.a) ve ashâbı da yapardı. Hz. Peygamberin önce sağa mı, yoksa sola

mı selam verdiğiğine varıncaya kadar namazla ilgili her şeyini nakletmelerine rağmen âlimlerden hiç birisi Hz. Peygamber'den ve ashabından bu konuda herhangi bir şey nakletmemişlerdir.

Selef âlimlerinden İbn Battal, bunu yapan kimseler hakkında yeteri kadar reddedici ve ağır sözler söyledi. Namazdan sonra her zaman toplu halde dua etme âdeti çıktıktan sonra şeyh bunun çirkin bir bid'at olduğunu nakletti. İlk zamanlarda böyle bir şeyin olmadığına delil olarak onların (namazdan sonra) süratle ayağa kalkmalarını ve oradan ayrılmalarını gösterdi. Çünkü selam verir vermez ayağa kalkmaları ve oradan ayrılmaları imamın onlar için dua etmesine ve onların da bu duaya âmin demelerine engeldir. Zikir ve kendi kendine dua etmek ise böyle değildir. Oradan ayrılması ve insanın bir ihtiyacı için gitmesi zikretmesine ve kendi kendine dua etmesine engel değildir.

Asrın şeyhlerinden birisine, imamlardan birisinin namazlardan sonraki toplu dua âdetini terk ettiği haberi ulaştınca, düzeyle ilim adamlarının takındığı tavra aykırı bir tutum sergileyerek buna şiddetle tepki gösterdi. Zannınca bu tepkisini de yapabileceği en ileri noktada ifade etti. Bu şeyh kendi görüşü için, yani toplu duayı savunmak için öyle deliller ileri sürdü ki zeki bir kimse bunların o konu için bir delil olamayacağını kolayca anlar. Meselâ Kur'an ve sünnetteki namaz arkasında duâ etmeyi emreden ifadeler bunlardandır. Yukarıda da geçtiği gibi bu emirler toplu duanın delili değildir. Sonra buna genel manada topluca dua etmeye cevaz veren delilleri ilave etti. Ancak namazların sonunda yapılan dualar bunların dışındadır. Usûlcülerin ihtilafları sebebiyle genel manada toplu duaya cavaz veren deliller namazların arkasında ihdas edilen toplu duaların delili olamazlar. Olayın tafsilatında ise şunlar vardı: Şeyh, bunun, yani namazı müteakip toplu duanın bütün ülkelerde veya büyük bir kısmında cami imamları tarafından itirazsız devamlı uygulandığını, sadece Ebû Abdillâh'ın buna itiraz ettiğini iddia etti, sonra da onu kötülemeye başladı. Şüphesiz bu nakil, yani bu konuda icma iddiasında bulunmak büyük bir sorumsuzluktur. Çünkü bir araştırmacının veya söz konusu icma ile amel edecek kimsenin onu kendisine gerekli kılmadan önce icma nakli iddiasının aslını/neye dayandığını araştırması gerekir. Çünkü ortaya bir icma iddiası atılmışsa, sahabe döneminin başından günümüze kadarki bütün müstenitlerin bu icmaya tamamen katılıp katılmadıklarının bilinmesi bir zorunluluktur. İmamlık iddiasında bile bulunsalar avamın icmâma itibar edilmeyeceği kesindir.

Bunun "itirazsız uygulandığı" sözü de bir haddi aşmadır. Bilakis müteahhid imamlar bunu hep reddetmişlerdir. Turtuşî, İmam Mâlik'ten bu konuda meselenin çözümüne hizmet edecek pek çok şey nakletmiştir. İmam Malik kendi zamanında buna itiraz etmiş, Turtuşî de kendi zamanında itiraz etmiştir. Onları da daha sonra kendi arkadaşları/öğrencileri izlemiştir. Sonra Karâfi gelmiş ve bunu Malik'in mezhebine göre mekruh bid'atlerden saymıştır. O da İmam Mâlik'in görüşünü kabul etmiş, kendi zamanındaki âlimlerden de bildiklerimiz içinde ona itiraz eden olmamıştır. Halbuki Karâfi bid'atlerin içinde güzel olanların da olabileceğini iddia eden bir kişidir. Sonra Endülüs'teki şeyhler de bu bid'at Endülüs'e sıyrıncaya onu reddettiler. Onlar bu konuda İmam Mâlik'in mezhebine bağlıyorlardı. Zâhid Ebû Abdillâh İbn Mücahid ve öğrencisi Ebû İmran el-Mıratlı da bu bid'atin terkedilmesini gerekli görüyorlardı. Hatta Şeyh Ebu Abdillâh bu konuda aşağıda zikredeceğimiz durumlarla karşılaştı. İnşallah biz bunları anlatacağız.

Bizim şeyhlerimizden birisi bu eyleme destek verenlere karşı çıkmak için dedi ki:

Biz, sünnete bağlı, dinlerinin emirlerini hakkıyla koruyup gözeten, iyi halli ve ilim sahihi imamlar tarafından da bunun uygulandığına (yani namazdan sonra toplu dua yapıldığına) şahit olduk. Onlar bunu imam ve görevli olarak yapmaktadırlar. Hal ve davranışlarıyla istisna teşkil edenlerin dışında bunu reddedeni biz görmedik. (Turtuşî) dedi ki:

Bu itirazcının, insanların bunu devamlı yapıyor olmalarını gerekçe göstermesi bir şey ifade etmez. Çünkü insanların önder kabul ettikleri kişilerin bunu yapmadıkları kesindir. Dedi ki -bid'atler ve sünnete aykırı davranışlar insanlar tarafından yaygın bir şekilde yapıldığında cahiller şöyle demeye başlarlar: Şayet bu bir kötülük olsaydı insanlar yapmazlardı. (Turtuşî) daha sonra İmam Mâlik'in el-Muvatta'daki şu sözünü nakletti: Namaz ezanı kadar insanların üzerinde ittifak ettikleri başka bir şey bilmiyorum. Dedi ki:

Bid'atler çoğaldı diyen tabiiiler zamanında durum bu olunca zamanımızda bu işin ne hale geldiğini siz düşünün. Sonra bu icma şâbit olsa bundan zorunlu olarak bir mahzur ortaya çıkar. Çünkü böyle bir icma, öncekilerin bunu yapmamış olmalarına aykırıdır. O zamanda icmân icma ile neshi durumu ortaya çıkar ki usûlde böyle bir şey imkansızdır.

Ve yine öncekiler sünnet üzere icma ettikleri için sonrakilerin buna muhalefet etmeleri asla bu sünnetin aleyhine bir delil olamaz. Buna benzer bir mesele Ebu Ali Şâzân'dan,^[84] Ebû Abdillâh İbn İshak'a ulaşan bir senetle nakledilen şu olaydır: O dedi ki:

Abdullah İbn el-Hasen -yani Hz. Ali'nin (r.a) torunu ve Hz. Hasanın oğlu-Rabia'nın yanında çok oturdu. Bir gün aralarında müzakere yaptılar. Mecliste bulunan bir adam şöyle dedi:

Bu iş sizin dediğiniz gibi değildir. Abdullah dedi ki:

Ne dersin, câhiller sözlerini geçirecek kadar çok olurlarsa, onlar sünnetin aleyhine delil olurlar mı? Rabia dedi ki:

Ben şehâdet ederim ki bu, peygamberin çocuklarının sözüdür. Rabia böyle dedi. Ancak ben derim ki:

Ne dersin, mukallitler çoğalırlar da kendi reyleri ile bir şeyler uydururlar ve onunla hükmederlerse, hiçbir değerleri olmadığı halde sünnetin aleyhine bir delil olabilirler mi?

(İnsanların namazı müteakip toplu dua etmelerini savunan kişi) daha sonra iddiasını pek çok şeyle desteklemeye çalıştı. Bunlardan birisi de şu sözüdür: Şöyle bir darb-ı mesel vardır: "İnsanlarla birlikte hata et, fakat tek başına isabet etme" yani insanların birlikte oldukları zaman yaptıkları hataları aslında doğrudur. Senin kendi başına bulduğun doğru ise yanlıştır.

Dedi ki: "*sen cemaatten ayrılma! Çünkü sürüden ayrılma kurt kapar.*"^[85] hadisindeki ifadeler de bu anlama işaret eder. Toplu duayı savunan şeyh bu şekilde dua etmeyi terk eden kişiyi —Senin de gördüğün gibi- İcmâya muhalifi olarak değerlendirdi. İnsanlara tâbi olmaya ve "*İhtilaf etmeyin ki kalpleriniz de ihtilafa düşmesin.*" hadisi sebebiyle muhalefeti terke teşvik etti. Bütün bunlar onların sözünü ettikleri icmaa dayanır. Cemaat de, nasıl olursa olsun insan cemaatıdır. Fırkalar hadisinde sözü edilen cemaatın ne anlama geldiği ileride anlatılacaktır. Cemaat, dünyada tek bir kişi de olsa, sünnete tâbi olan topluluktur.

Hanbelilerden birisi dedi ki.

Ortaya atılan bir meseleye ve sırf abartıldığı için veya o konuda ihtilaf olmadığı bahanesiyle onun hakkındaki sahilik iddiasına değer verme. Bunu söyleyen kimse; değil o konuda herhangi bir ihtilaf olmadığını, onu sahil kabul eden hiç kimseyi de bilecek durumda değildir. O konudaki hüküm, muhalifin değerlendirme yapabileceği ölçüde açık da değildir. -Dedi ki- benzeri meselelerde İmam Ahmed ibn Hanbel dedi ki:

İcmâ iddiasında bulunan kimse yalan söylemiştir. Ancak pek çok konuda böyle iddialar ileri sürülür. İbn Aliyye (der ki:)

Bununla onlar sünnetleri ortadan kaldırmak istiyorlar. Ahmed demek istiyor ki:

Fıkhi bir konuda bid'atçilerin ağızıyla konuşan kimselerle sen sünnetlere ve eserlere dayanarak tartıştığın zaman derler ki:

Bu, icmaa aykırıdır. Şu şu hadislere aykırı olan bu görüşü onlar sadece Medine fakihlerinin bazılarında veya -mesela- bazı Kûfeli fakihler den alırlar ve (diğer) âlimlerin görüşleri hakkındaki bilgisizlikleri ve sünnetleri reyile reddetme cesaretleri yüzünden icma iddiasında bulunurlar. Hatta bazıları meclis muhayyerliği ve benzeri hükümler konusundaki sahil hadisleri sıralar. Bunu hiçbir âlim söylememiştir, demekten başka tutunacağı bir şeyi bulamaz. O, Ebû Hanife veya Mâlik'ten başkasını tanımaz. Onlar böyle bir şey söylememişlerdir. Şayet biraz bilgisi olsaydı, sahabe ve tabiinden bu görüşte olan pek çok kişiyi görürdü.

Bütün bunlar bizim neyi anlatmak istediğimizi gayet açık bir şekilde göstermektedir. Hiç kimsenin iyice araştırıp incelemeyen bir ilim adamından şer'i bir hükmü nakletmesi uygun değildir. Çünkü yaptığı iş, Allah'ın hükmünü haber vermektir. O halde ihmalkarlık göstermeyiniz. Çünkü en ufak bir dikkatsizlik apaçık yoldan çıkıp kötülöklere dalmaya sebep olur.

(Namazı müteakip toplu duayı savunan kişi) daha sonra da bunu yapanları cehalet ve sapıklıkla itham etmeyi, cumhura muhalefet konusundaki işlenen kötülöklere birisi olarak gördü. Fakat bir kötülüğün varlığı iddia edilecekse bu iddiayı ancak onun söylediği bu sözlere ve cumhura teslimiyetine muhalefet eden kimse ileri sürebilir. Çünkü sünnete tâbi olunduğu için asla bir kötülük olmaz. Selef hak ile amel etmeyi teşvik etmiş ve hakkın taraftarlarının azlığından dolayı üzüntü duyulmamasını tavsiye etmiştir.

Ve yine arefe günü ikindiden sonra dua etmek için Arafat dışında ve benzeri yerlerde toplananlara da tıpkı Bişr el-Muraysi ve Mâbed el-Cüheni gibi kimselere dediği gibi bid'atçı tabirini kullanıp onları kötöleyen kimsenin bu kötölemesi de doğru bir harekettir. İnsaallah o bu sözöyle "*insanlar helak oldu, diyen kimsenin kendisi, onların içinde en çok helak olandır*" hadisinin anlamı içine girmez. Çünkü bu hadiste kastedilen mânâ, kişinin insanlara tepeden bakmak ve onları küçük görmek maksadıyla bunu söylemesidir. Ancak insanların durumuna üzüldüğü ve acıdığı için bunu söylerse bunda bir sakınca yoktur. Bazıları dediler ki:

İnsaallah biz bunun da üzerinde duracağımızı umuyoruz. O halde bu hadis, bid'atçileri kötöleyenler için bir delil olarak kullanılamaz.

Ona göre (yani namazdan sonra toplu duayı savunan kişiye göre) bu işi yapanlara karşı çıkmanın sebep olacağı kötülöklere birisi de, bu muhalefetin içerisine kendini beğenmişlik ve yasaklanmış şöret duygusu gireceği için karşı çıkanın niyetinin bozulması korkusudur. (Namazdan sonra toplu duayı savunan kişi) sanki şöyle demektedir: İslamın garipliği döneminde şöret korkusu ve kendini beğenmişlik tehlikesine düşmekten dolayı sünnete bağlanmayı terk et. Bu çok ağır bir sözdür ve benzeri başka bir sözle çatışmaktadır. Bu iddianın benzeri de şu sözdür: Onun, insanlara namazların arkasında devamlı olarak toplu dua yaptırması, içerisinde kendini beğenmişlik ve şöret duygusunu taşıdığı için niyetinin bozulmasına sebeptir. Bu da Karafi'nin izahıdır ve sünnete tabii olma yolunda kabule daha layık olan bir izahtır. Çünkü onun insanlara toplu dua yaptırmayı terk etmesi beraberinde sünnete bağlılığı getirmiş olacaktır. Halbuki toplu duayı yaptıran kişi sünnete bağlılıktan uzaktır ve birincisinden farklı bir yoldadır, niyetin bozulma ihtimali onda daha kuvvetlidir.

Ona göre toplu duaya karşı çıkmanın sebep olacağı bir diğer kötülük de bunun, duanın yararını kabul etmeyen bid'atçilerin görüşünün savunulduğu zannına sebep olmasıdır. Bu iddianın durumu da önceki iddianın durumu gibidir. Çünkü o bu sözöyle insanlara diyor ki:

Siz, namazlardan sonra toplu duanın terk edilmesinde Peygamber'e (s.a) tâbi olmayı bir kenara bırakın. Şayet bu konuda Peygamber'e (s.a) tâbi olmayı terk etmezseniz sizin bid'atçı olduğunuz zannedilebilir. Halbuki senin de gördüğün gibi asıl bid'at ona tâbi olmayı terk etmektir.

İbn el-Arabi dedi ki:

Şeyhimiz Ebû Bekir el-Fihri, rükû esnasında ve başını rukûdan kaldırırken ellerini kaldırırdı. Mâlik'in ve Şafii'nin mezhebi de böyle idi ve bunu Şiiler de yaparlardı. İbn el'Arabi dedi ki:

Ebu Bekir el-Fihri bir gün limanda benim ders yaptığım yer olan Ebu-Ş-Şuara mahresinde öğlen namazı esnasında yanımda bulundu. Sözü edilen mahresten mescide girdi. Birinci safa kadar ilerledi. Deniz kemerlerinin üzerinde ben onun arkasında oturarak sıcağın şiddetinden rüzgarı teneffüs ediyordum. Deniz komutanı ve reisi Ebû Semne de bir grup askerinin arasında benim bulunduğum safta bulunuyor ve namazı bekliyordu ve limandaki gemileri gözetliyordu. Şeyh el-Fihri rükû da ve rükûdan başını kaldırırken ellerini kaldırınca Ebû Semne ve adamları dediler ki:

Sen şu doğulu adamı görmez misin, bizim mescidimize nasıl girdi? O adamın üzerine gidin, öldürün ve onu denize atın. Sizi de kimse görmesin. (Bunu duyunca neredeyse) kalbim iki göğsümün arasından fırlayıp uçacaktı. Dedim ki:

Subhanallah! Bu adam zamanımızın en büyük fıkıhçısı et.-Turtûşî'dir. Bana dediler ki:

Ellerini niçin kaldırıyor? Dedim ki:

Rasulullah (s.a) de böyle yaptı. Medinelilerin ondan yaptıkları rivayete göre İmam Mâlik'in mezhebi de budur. Ebu Bekir el-Fihri namazını bitirinceye kadar ben onları susturdum ve yatıştırdım. Onunla birlikte mahresten evine kadar gittim. Yüzümün şeklindeki değişikliği görünce durumumu yadırgadı ve bana bunun sebebini sordu. Ben kendisine olanları anlatınca güldü ve dedi ki:

Ben sünneti uygularken nasıl öldürülürüm? Ona dedim ki:

Bu senin başına gelebilir. Topluluğun arasında bunu yaparsan sana karşı çıkarlar. Belki de canına kastederler. Dedi ki:

Sen bu sözü bırak da başka şeye geç."

Bu kıssanın üzerinde iyi düşün. Bunda şifa vardır. Çünkü dünyada sünneti öldürme kötülüğüne denk başka bir kötülük yoktur. Bir bid'atin sünneti öldürmek olduğu ifade edilmiştir. Fakat Turtûşî kendisine yapılmak istenen kötülüğü hiç önemsememiştir. Onun söylediği söz, muhalifin sözünden daha fazla uyulmaya lâyıktır. Çünkü aralarında ilim yönünden çok büyük fark vardır.

Bir de şu durum var. Şayet namazlardan sonra toplu duayı reddedenler hakkında bunu savunan o kişinin söylediği şeylere itibar edilecek olunursa, arife günü Arafat dışındaki yerlerde toplu duayı reddedenlerin hepsi hakkında söylenebilecek benzeri şeylere de itibar etmek gerekecektir. Halbuki onların içinde Hz. Ömer'in mevlâsı Nâfi, Mâlik, Leys, Ata ve seleften daha başkaları davardır. Onlar hakkında söylenebilecek benzeri sözlerle itibar edilemeyeceğine göre bizim bu meselemizde de durum böyledir.

Sonra icma iddiasında bulunan o kişi bu istidlalini şu sözlerle bitirdi: Bu asırdaki bütün ülkelerde cami imamları namazların arkasında dua yapılması konusunda görüş birliği içindedirler. Onların bu işin içine girmeleri de âdetâ bir nevi icmayı andırıyor.

Eğer bu sözüyle, sünnetlerin yapılışı gibi terk edilmeyen ve sürekli toplu bir şekilde yapılan duayı kastediyorsa - ki bizim üzerinde durduğumuz mesele de budur- bunun hakkında söylenecek şeyler yukarıda söylendi.^{186]}

Fasıl

Sonra o iddianın sahibi olan kişi, iddiasının doğruluğuna dair bir başka istidlal sekli daha ortaya koydu ki o da şudur: Genel olarak duanın teşviki mevcut olmasına ve bu teşvikle amel edilmesine rağmen, bu şekilde toplu duayı yasaklayıcı herhangi bir şer'i delil gelmemiştir. Selefi sâlihın toplu dua yapmadığı sabit olsa bile, bir şeyin yapılmamış olması o şey hakkında herhangi bir hükmü gerektirmez, ancak terkin cevazını ve özellikle bu konuda herhangi bir güçlüğün bulunmadığını ifade eder, yoksa haramlığını veya mekruhluğunu ifade etmez.

Onun söylediği şeylerin tamamı ilmin kurallarına, özellikle ibadetler konusundaki -ki bizim sorunumuz da odur- ilmi kurallara tamamen aykırıdır. Çünkü Allah'ın yarattıklarından hiç kimse şeriat konusunda kendi kafasından şeriaten delili olmayan hiçbir şeyi uyduramaz. Çünkü böyle bir şey yapmak bid'atin ta kendisidir. Bu da böyledir. Çünkü namazların arkasından sürekli olarak cemaat, için sesli dua yapmanın şeriatte delili yoktur. Şeriatte konulan ölçüye göre, mademki bu ölçünün dışına çıkan kimse müslümanların cemaatinin dışına çıkmış sayılmaktadır, o halde hakkında delil bulunmayan her şey bir bid'attir.

Buna göre, her ne kadar caiz olan iki şeyden birisini ifade etse bile bu söz, sonradan gelen taklitçilere uymanın önceki sâlih kişilere uymaktan daha hayırlı olduğu zannını vermektedir. Birincisinin doğruluğu kesin, diğeri şüpheli iki şey söz konusu olduğunda şüpheli olana tâbi olup, kesin olanı terk eden kimsenin hâli nice olur? Sonra bir şeyin yapılmamış olması onun terkinin cevazından başka bir hüküm gerektirmez diye mutlak bir söz söylemesi şeriatin kesin esaslarına da uygun düşmemektedir. Biz deriz ki:

Burada bu meselenin dayandığı bir asıl vardır. Belki Allah Teala, kendiliğinden hakkı gözetken kimseyi bu asıldan yararlandırabilir. O da şudur: Şâriin herhangi bir mesele hakkında sükût etmesi veya herhangi bir şeyden dolayı o hükmü terk etmesi iki şekilde olur.

Birincisi: Hükmü gerektirici veya hükmün belirlenmesini gerektirici bir sebebin bulunmamasından dolayı Şâriin hükmü hakkında sükût etmesi veya onu terk etmesidir. Meselâ Hz. Peygamber'in vefatından sonra meydana gelen birtakım olaylar gibi. Çünkü bunlar (daha önce) mevcut değildiler. Daha sonra ortaya çıktıklarında da onlarla ilgili bir şey söylenmemiştir. Bu olaylar bundan sonra ortaya çıktı. O halde müctehit âlimlerin bu olaylar üzerinde düşünüp inceleme yapması ve onları dinin kendileriyle tamam olduğu külf prensipler ışığında karara

bağlaması gerekir. Özellikle manası akılla kavranabilen şeylerden Rasulallah'ın (s.a) sünnetinde yer almayan bütün konularda selef-i salibin, takibettiği yol, bu bölümle ilgilidir. Meselâ sanatkârın (telef ettiği bir şeyi) tazmin etmesi konusu, bir adamın karısına "sen bana haramsın" demesi konusu, dedenin ölenin kardeşiyle birlikte bulunduğu mirastaki durumu ve mirasta avl meselesi bu kısmın örneklerindedir. Mushaf'ın toplanması ve şer'i hükümlerin tedvini gibi meseleler de bunlardandır. Rasulallah (s.a) zamanında bunlarla ilgili hükümlerin belirlenmesine ihtiyaç duyulmamıştır. Fakat şeriatte bunlara dair hükümlerin çıkartılacağı külli esaslar mevcuttur. Bunlar hakkındaki hükmün sebepleri ortaya çıkmayınca ve Rasulallah'tan (s.a) da bunlarla ilgili bir fetva bulunmayınca bunlara ait özel hükümler de zikredilmemiştir.

Bu kısma giren şeyler şayet âdetler cinsinden ise veya haklarında hüküm verilirken sadece işitmeye/nakile dayalı delillerle yetinilmesi mümkün olmayan yönüyle ibadetler cinsinden ise sebepleri ortaya çıkınca üzerlerinde düşünülmesi ve usulüne uygun bir şekilde karara bağlanması gerekir. İbadetlerin icrasında karşılaşılan dalgınlık ve unutkanlık gibi meseleler bu kısmın örneklerindedir. Bu kısımda herhangi bir problem yoktur. Çünkü şeriatin usulü hazır önümüzdedir. Bu hükümlerin sebepleri ise vahiy esnasında mevcut değildir. Özel olarak söz konusu meselede şeriatin sükut etmiş olması onun terkini veya başka bir şeyin cevazını gerektirici bir hükmü ifade etmez. Bilakis birtakım yeni meselelerle karşı karşıya kalındığında şeriatin esaslarına müracaat edilir ve o esasların içerisinde o meselenin hükmü aranır, bulunur. Bunu da mütehit olmayanlar değil, ancak fıkıh usulü ilminde tanımlı yapılan mütehitler bulabilir.

İkincisi: Vahiy esnasında veya daha sonra o hükmü gerektirici bir sebep mevcut olduğu, ancak emsalleri hakkında var olan genel hükmün üzerine ilave bir emirle sınırlama ve eksiltme yapmadığı halde Şâriin özel bir hüküm hakkında sükût etmesi ve herhangi bir durumu (hükümsüz) bırakmasıdır. Çünkü özel akli bir hükmün meşruluğunu gerektirici bir mana mevcut olup da sonra bu hüküm meşru kılınmamışsa ve hüküm istinbatına da işaret edilmemişse burada sâbit ve mevcut olanın üzerine yapılacak herhangi bir ilavenin bid'at olacağı gayet açıktır.

Mâlik ibn Enes'in Eşheb'ten ve İbn Nâfi'den dinlediği (rivayetlerin) içinde buna dair bir örnek nakledilmiştir ki tam da bizim konumuzla ilgilidir. Mâlik ibn Enes şükür secdelerinin mekruh olduğu ve meşru olmadığı görüşündedir. Sözlerini de bu görüşü üzerine bina etmiştir. ef-Utbiyye'de dedi ki:

İmam Mâlik'e, hoşuna giden bir şeyle karşılaşmış da Allah'a şükür secdesi yapan adamın durumu sorulmuştu. Dedi ki:

Geçmişte kimsenin yapmadığı böyle bir şeyi o da yapamaz. Ona denildi ki:

Rivayete göre Ebû Bekir es-Sıddık Yemame günü Allah'a şükür secdesi yaptı. Sen bunu duydun mu? Dedi ki: Ben böyle bir şey duymadım. Öyle inanıyorum ki bunu söyleyenler Ebu Bekir'e yalan isnat etmişlerdir. Bir kimsenin kendisi bir şey söyleyip de sonra dönüp: Sen benden böyle bir şey duymadın demesi doğru değildir. Allah Teala, Peygamberine de, ondan sonrakilere de fetihler nasib etti. Sen onlardan böyle bir şey yapan hiç kimseyi duydun mu? Çünkü insanların içinde ve onların önünde herhangi bir şey cereyan etmiş olsa buna dair bir şey mutlaka duyulurdu. Senin de bununla amel etmen gerekirdi. Şayet olsaydı anlatılırdı. Çünkü bu, insanların içinde buldukları bir durumdur. Sen, onlardan hiç kimsenin secde ettiğini duydun mu? Bu, icmadır. Sen bilmediğin bir şeyle karşılaşmışsan onu bırak... -Rivayet bu şekilde devam eder ve tamamlanır- Bu rivayet aşağıdaki şekilde kurgulanacak bir soru ve cevabı da ihtiva eder.

Sorunun düzenlenmesi -meselâ- bid'at konusunda şöyle söylenmesidir: Bu öyle bir fiildir ki, Şâri, onun yapılması veya terki konusunda herhangi bir hüküm belirtmemiştir, ona dair özel bir hüküm koymamıştır. Asıl olan şey, onun yapılmasının da terk edilmesinin de caiz olmasıdır. Çünkü bu, caizin manasıdır. Onun genel bir aslı varsa (yani delilin genel anlamı içerisinde onun cevazı da anlaşılıyor), yasaklığına veya mekruhluğuna dair bir delil gelmedikçe onun yapılmasının caiz olması daha uygundur. Böyle olunca da burada Şâriin maksadına karşı bir muhalefet de yoktur. Burada böyle bir anlayış tarzına aykırı bir delil de yoktur. Bilakis bizim sözünü ettiğimiz şey, Şâri katında hakkında herhangi bir şey söylenmemiş şeydir. Şâri katında hakkında sükût edilen şey ne muhalefeti ne de muvafakati gerektirir (yani o şeyin yapılması veya terk edilmesi bir zorunluluk değildir.) Şâri onun yapılmasının veya yapılmamasının dışında herhangi bir maksad belirlememiştir. Hal böyle olunca böyle bir şeyi yapmak şeriate aykırı olmaz. Çünkü şeriatte ona dair bir yasak sabit olmamıştır.

Buna verilecek cevap da şöyle düzenlenir: Mâlik'in söylediği şeyin anlamı bunun cevabıdır. Yani burada bir şeyin yapılması veya yapılmamasına dair herhangi bir hükmün belirtilmemiş olması, bu hükmü belirtmeyenlerin hepsinin mevcut olana herhangi bir ilave yapılmamasında icma ettikleri anlamını gerekli kılar. Çünkü şayet bu, yapılması şer'an uygun olan veya izin verilen bir şey olsaydı onu yaparlardı. Onlar, yani sahâbiler onu anlamaya ve herkesten önce onu yapmaya daha lâyık kişilerdir. Meseleye maslahat açısından baktığımızda bu olaylarda bir maslahat ya vardır veya yoktur.

İkincisini söyleyen kimse yoktur. Şayet bir maslahat varsa bu maslahat, ya teklif zamanındaki mevcut maslahatı pekiştirici bir maslahattır veya değildir. Bid'atin teklifin yükünü artırıcı özelliği varken teklif zamanındaki maslahatı pekiştirici bir maslahata sahip olması mümkün değildir. Hatta sonraki nesillerin gayretlerinin azlığı ve tembellikleri bilindiği için onların yükümlülüklerinin azaltılması ve hafifletilmesi maslahata daha uygundur. Çünkü yükümlülüğün ağırlaştırılması Hz. Peygamberin (s.a) "hoşgörülü bir tevhid anlayışı ile gönderilişine" ve ümmetten güçlüğü kaldırmış olmasına aykırıdır. Bu, ibadetlerle ilgili yükümlülüklerde söz konusudur. Çünkü

âdetler -ileride de anlatılacağı gibi- başka şeydir. Geriye şu anda görülen maslahatın teşri esnasındaki maslahatla aynı seviyede veya ondan daha zayıf olma durumu kalır ki o zaman da bu olaylar sonradan çıkarılan şeyler birer lüzumsuzluk/abesle iştiğal veya Şâriin eksikliğini tamamlama (küstahlığın) dan öteye gitmez. Çünkü teşri esnasında mevcut olan bu maslahat bu ilaveler olmaksızın öncekiler için gerçekleşebiliyorsa pekiştirici maslahat arayışı ve iddiası abesle iştiğalden ibarettir. Çünkü öncekiler için hâsıl olan maslahatın sonrakiler için hasıl olmaması mümkün değildir. O halde bu ilave, öncekilerin yararlanamadıkları bir şeyden sonrakilerin yararlanmak iddiasıyla Şâri'den sonra yaptıkları bir tesridir. O zaman da bu ilave yapılmaksızın dinin tamam olmayacağı anlamı çıkar ki Allah Teala böyle bir anlayıştan bizleri korusun.

Genel deliller bir fiilin yapılabileceğine cevaz vermesine, yapılabilme imkan ve şartları mevcut olmasına rağmen ilk Müslümanların herhangi bir gerekçe ortaya koymaksızın onu terk etmiş olmaları bu fiilin yapılmaması gerektiğinin delilidir ve onların sözkonusu fiili terk etmede icma ettiklerini gösterir. Bunun bizim üzerinde durduğumuz konuda da geçerli bir ölçü olduğu gayet açıktır.

İbn Rüşd Mes'ele'tü'l-Utbiyye şerhinde dedi ki:

Bunun anlamı şudur: Dinde şükür secdesi ne farz, ne de nafil olarak meşru olan şeylerden değildir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a) böyle bir şeyi emretmemiştir ve yapmamıştır. Müslümanlar da bu fiilin işlenmesini tercih etmede icma etmemişlerdir. Şer'î hükümler ancak bu şeylerden birisiyle sabit olur. (İbn Rüşd) dedi ki:

O, bunun Rasulullah (s.a) ve ondan sonra gelenler tarafından yapılmadığına, şayet onlar tarafından yapılmış olsaydı sahih bir yolla bize kadar nakledilirdi diyerek delil getirmiştir. Çünkü din, kendisinin tebliğ edilmesini emretmişken, şer'î hükümlerin naklini terk etmeyi gerektirecek sebeplerin yeterli miktarda bir arada bulunması mümkün değildir. Dedi ki:

Bu, dinin temel asıllarından birisidir. "*Göğün/yağmurun suladığında, pınarların ve nehirlerin suladığında onda bir, emeğin suladığında ise yirmide bir zekât vardır*" hadisinin genel anlamı sebebiyle onlara da zekat gerekirken sebzelere ve baklagillerden zekatin düşürülmesi de bu asla/delile dayanır. Çünkü biz, Hz. Peygamber'in (s.a) bunlardan zekat aldığından nakledilmemiş olmasından, bunlardan zekat alınmamasının yerleşik bir sünnet olduğu anlamını çıkardık. Aynı şekilde Hz. Peygamberden (s.a) şükür secdesi yaptığına dair bir rivayetin nakledilmemiş olması da şükür secdesi yapmanın yürürlükteki sünnet olduğu anlamına gelir. İbn Rüşd daha sonra İmam Şafii'nin bu konudaki farklı görüşünü ve onunla ilgili sözlerini anlattı. Bu meselenin burada anlatılmasındaki gaye İmam Mâlik'in bunun bid'at olduğu yönünde yapmış olduğu yorumdur. Yoksa mutlak manada bid'at olduğu yönünde bir yorum yapmamıştır.

Bazıları hüлле nikâhının haram kılınması ve çirkin bir bid'at olarak kabul edilmesinde de aynı yolu izlediler. Çünkü eşlerin ilk defa evleniyorlarmış gibi birbirlerine dönebilmeleri için hüлле nikahına cevaz vermek suretiyle onlara izin vermeyi ve (ebedi ayrılık hükmünü) hafifletmeyi gerektiren mana ve düşünce Rasulullah'ın zamanında da mevcuttu. Rufâa'nın karısı (kendisini boşayan) kocasına geri dönmeye çok istekli olduğu halde hüлле yapması meşru kabul edilmediğine göre bu, böyle bir nikâhın onun için de, başkaları için de meşru olmadığına delilidir. Bu da sahih bir asıldır/delildir. Bu aslı dikkate aldığımızda, üzerinde durduğumuz konuyu da onunla açıklığa kavuşturmamız mümkündür. Çünkü kalabalık cemaatlerin olduğu mescitlerde namazların peşinde cemaate toplu ve sesli dua yapmayı iltizam etmek/âdet haline getirmek meşru ve caiz olsaydı bunu herkesten önce Rasulullah (s.a) yapardı.

Bu gerçeği kabul etmeyen kimse toplu duanın meşruluğunu birtakım illetler ve gerekçelerle izah etmeye çalışır ve bu iddiasını ona muhalif bir şeyin (delilin) gelmediği ve hakkında sükut edilen her şeyde aslın caiz olduğu varsayımına dayandırır.

Aslın caiz olmasına gelince bu imkansızdır. Çünkü bir grup âlime göre herhangi bir şeyin kendisiyle ilgili şer'î hükmün mevcudiyetinden önceki durumu mübahlık değil, yasaklık durumudur. O halde onun dediğine delil bunun neresindedir? Onun dediğini kabul etsek bunu kayıtsız şartsız olarak mı kabul edeceğiz, yoksa şartlı mı kabul edeceğiz? Âdetlerde onun söylediği kabul edilebilir. Üzerinde durduğumuz konunun âdet, cinsinden bir şey olduğunu kabul etmemiz mümkün değildir. Bilakis o ibâdetler kısmına girer. İçerisinde ibadet unsuru bulunan bir şey hakkında: "Bunu yapmak yasak mıdır, yoksa mubah mıdır? Bu konuda iki farklı görüş vardır" demek caiz değildir. Aksine bunun yasak oluşuna dair ilave bir emir de vardır. Çünkü ibadetler ancak Şâri, yani Allah Teala tarafından konulurlar. Mesela (beş vakit) namazın altıncısı hakkında bunu kılmak da mubahtır denilemez. Mükellefin -bu iki farklı görüşe göre- Allah'a ibadet maksadıyla bir şeye yasak koyması da, mubahtır demesi de mümkündür. Çünkü bu kesinlikle bâtıldır. Aslında her bid'atçı Şâri'in bir hatasını/eksliğini telâfi etmek istemektedir. Bunun âdet cinsinden veya manası akılla kavranabilen şeyler cinsinden olduğu kabul edilmiş olsa bile onunla amel etmek yine de doğru değildir. Çünkü Hz. Peygamberin (s.a) bütün ömrü boyunca böyle bir ameli terk etmiş olması ve selefi sâlih'in de kendi zamanları süresince onu terk etmeleri o amelin terki konusunda bir nas olduğu yukarıda geçmişti. Çünkü icmâ ile amel etmek de nas ile amel etmek gibidir. Nitekim İmam Mâlik de konuşmasında buna işaret etmiştir.

Namazların arkasından cemaate sesli bir şekilde toplu dua yapmanın meşruluğuna dair getirdiği izahların hiçbirisi geçerli değildir. Buna karşı çıkan kimse de bunun meşru olmadığı yönlerden izah etmektedir:

Birincisi: Bu şekilde dua etmek, dua konusunda yeni bir hüküm koyma niyetini ve namazların peşinden bunu yapmanın talep edildiğini ortaya koymak içindir. Onun söylediği şey, devamlılığı ve cemaatlerle mescitler içinde

açıkça yapılması sebebiyle sünnet olmasını gerektirir. Halbuki onun bir sünnet olmadığına biz de o da ittifak halindeyiz. O halde iş, bu sebeple bir hüküm koyma şekline dönüşmüş olur.

Ve bir de şu var: Hz. Peygamber (s.a) zamanında teşriin (hüküm koymanın) açıktan yapılması daha evla idi. Üzerinde konuşulan bu dua şekli hakkındaki teşriin de açıktan yapılması daha evla idi. Hüküm gerektirici mana mevcut olduğu halde Rasulullah'ın bunu yapmamış olması, böyle bir dua şeklinin terk edilmesinin gerekliliğine delâlet eder. Rasulullah'ın (s.a) zamanından sonra da böyle bir dua şeklinin konulabilmesi imkansızdır. Ancak bununun terk edilmesinin gerekliliği ortaya konulabilir.

İkincisi: İmam, onların bir araya gelmesiyle dua daha kolay kabul edilsin diye onları toplu dua üzerinde birleştirir. Bu illet/gerekçe Rasulullah (s.a) zamanında da mevcut idi. Çünkü duası ondan daha çabuk kabul edilen başka bir kimse yoktu. Şüphesiz o, başkalarından farklı olarak duası kabul edilen bir kişi idi. Onun Allah katındaki kıymetinin büyüklüğü sebebiyle hiç kimse onun derecesine ulaşamazdı. O halde onların gece gündüz beş defa kendileri için yaptıkları duanın bereketini artırmaya en lâyık kişi Hz. Peygamber'di ve yine onun zamanından sonra yapılacak hiçbir toplu dua, içinde Peygamber Efendimizin (s.a) ve ashabının bulunduğu topluluğun duasından daha bereketli olamaz. Bu övgüye en layık olan kişiler onlardır.

Üçüncüsü: Maksat cemaate nasıl dua edeceğini öğretmektir; Cemaat yapacağı duayı imamdan öğrensin de aklen ve şer'an caiz olmayan şeylerle dua etmesin, denilecek olursa bu izahı kabul etmek de mümkün değildir. Çünkü ilk öğretici/muallim Hz. Peygamber (s.a) idi. Biz duaların lafızlarını da manalarını da ondan öğrendik. Arapların içinde öyle kimseler vardır ki Rububiyetin ne manaya geldiğini bile bilmiyorlardı. Mesela onlardan birisi şöyle diyordu.

"Ey kulların Rabbi! Ne bizde hayır var, ne de sende! Babasız kalasıca, üzerimize yağmur indirsene!" Bir diğeri şöyle diyordu:

"Benim bildiğim kişi sen isen de hiç önemli değil. Benden sonra da seni bir şey değiştirecek değil." Bir başkası da şöyle diyordu'-

"Ey benim evlatlarım, keşke ben sizi sevmemiş olsaydım. Benim tutulduğum gibi Tanrı da size tutuldu."

Bu sözlerin sahipleri eğitime çok muhtaç kişilerdir. Onlar câhiliye dönemine en yakın bir dönemde yaşamışlardı ve putlara karşı takındıkları tavır Rab Teala'ya karşı da takınıyorlar ve O'nu yüceliğine lâyık bir şekilde tenzih etmiyorlardı. Hal böyleyken bile Rasulullah (s.a) kendisiyle birlikte namaz kıldıklarında dua etmeyi öğrensinler veya öğrenmelerine yardımcı olsun diye namazların arkasından sürekli toplu dua etmeyi onlara meşru kırmamıştı. Bilakis böyle şeyleri onlara ilim meclislerinde öğretmişti. Uygun gördüğü zaman namazın arkasından kendisi için dua ederdi. O zaman da cemaati işin içine katmazdı. Ve onları dikkate almazdı. Halbuki o buna, yani cemaati gözetmeye en lâyık olan kişi idi.

Dördüncüsü: Toplu duada iyilik ve takva üzere yardımlaşmak vardır. Bu da emredilen bir şeydir. Böyle bir şey zayıf bir ihtimaldir. Çünkü "*İyilik ve takvada birbirinizle yardımlaşın*" âyetinin muhatabı olan Hz. Peygamber bu emrin gereğini yerine getirmiştir. Namazın arkasından hazır bulunanlara sesli bir şekilde toplu dua yaptırmak iyilik ve takva olsaydı herkesten önce bunu Hz. Peygamber (s.a) yapardı. Fakat böyle bir şeyi asla yapmamıştır. Bid'at olarak ortaya çıkıncaya kadar da ondan sonra kimse tarafından yapılmamıştır. Bu da toplu duanın iyilik ve takvada yardımlaşma olmadığına delilidir.

Beşincisi: İnsanların geneli Arap lisanını bilmezler. Bu sebeple bazan yanlış telaffuzda bulunabilirler. Yanlış telaffuz da duanın kabul edilmemesinin sebebi olur. Bu konuda el-Esmei'den fıkıhla değil şiirle ilgili bir hikaye nakledilmiştir. İnsanlar daha çok ciddi meseleler için değil, oyun ve eğlence için bir araya gelirler. Âlimlerden birisi duada ihlaslı olmayı, doğruluğu, Allah'a yönelişi ve ısrarla istemeyi şart koştuğu halde telaffuz hatası yapmamayı şart koşmamıştır. Arapçayı öğrenmek, duada lâfızları düzgün okumak içindir. Şayet o kişi imam ise, insanın dini konularda muhtaç olduğu diğer şeyler gibi onu da en iyi o bilir. Dua müstehapsa kıraat vaciptir. Namaz konusundaki fıkhi hükümler de böyledir. Namazı müteakip yapılacak duayı öğretmek matlup olan bir şey ise, namazla ilgili fıkhi hükümleri öğretmek çok daha önemlidir. O halde bir imamın namazların arkasından bunları cemaate öğretmeyi kendisine vazife edinmesi gerekir.

İnsanların yanlışlarının düzeltilmesinin gerekliliği yaygın hurafelerin düzeltilmesinde de savunulursa, işte bu kabul ve anlayış meseleyi kökünden çözecektir. Çünkü böyle bir davranışta var olduğu söylenen faydaların tamamı sebebiyle selefî sâlih onun faziletine sahip olmaya daha layıktır. Bundan dolayıdır ki İmam Mâlik onlar hakkında şöyle demiştir:

Sen bugünkü insanları hayra/iyiliğe karşı geçmiştekilerden daha mı istekli görüyorsun? Bu da zikredilen esasa işaret etmektedir ki bu da bir şeyi ihdas etmeyi gerekli kılan manadır. Yani böyle bir şeyi ihdas etmekte bir hayır/yarar olsaydı bunu en iyi şekilde selefî salih yapardı. Halbuki onlar bunu yapmamışlardır. Bu da bunun yapılmayacağına delâlet eder.

Duânın âdabı konusunda zikredilen şeylere gelince bunların hiçbirisi sadece namazın sonunda yapılacak dualar için söylenmiş şeylerden değildir. Çünkü Rasulullah (s.a) bunları yeterince ve genel bir çerçevede öğretmiştir. Namazın arkasından nasıl dua edileceğine/onun keyfiyetine dair ayrı bir şey öğretmemiştir. Onları bu konuda bilgisiz de bırakmamıştır. Tâ ki namaz sonunda nasıl dua edeceklerini kendisinden öğrensinler veya onun duasıyla birlikte ayrı bir bilgilendirilmeye ihtiyacı duymasınlar. Yine de duada hazır bulunanların bu konuda

imamdan öğrenebilecekleri fazla bir şey yoktur. Olsa bile bu, imama uzak olanlar için değil, yakın olanlar için mümkündür.^[87]

Fasıl

Batıl Kıyaslara Verilen Cevaplar

Görüşüne destek arayan kişi daha sonra kıyas ile delil getirme yoluna başvurmuş ve şöyle demiştir:

Selefin böyle bir şey yapmadığı doğru olsa bile, yine selef, kendisinden öncekilerin yapmadığı hayırlı bazı şeyleri yapmıştır. Sonra şöyle dedi: Ömer ibn Abdilaziz dedi ki:

"İşledikleri yeni suçların durumuna göre insanlar için yeni yeni hükümler ortaya çıkar." Aynı şekilde yine onların ortaya koydukları tembelliğin durumuna göre de onları hayra teşvik edici yeni metotlar geliştirilir. Usûle göre böyle bir istidlal geçerli değildir:

Birincisi, bu istidlal nassa aykırıdır. Buradaki nas, İmam Mâlik'in Mes'elletü'l-Utbiyye'de^[88] işaret ettiği şeydir. Bu nassin karşısında kıyas fâsid/geçersiz olur.

İkincisi, bu, henüz kabul edilir/sahih bir yolla sabit olmayan bir nassin üzerine yapılmış bir kıyastır. Böyle bir kıyas yapılamaz.

Üçüncüsü; Ömer ibn Abdilaziz'in sözü icthadi bir ferdir, yanılması da, isabet etmesi de mümkün olan müctehid bir kişi tarafından söylenmiştir. Asl'ın hakikati ise Peygamber'den (s.a) ve icma ehlinde kaynaklanıyor olmasıdır. Bu söz, bunlardan herhangi birinden kaynaklanmamaktadır.

Dördüncüsü bu, aralarında müşterek bir anlam ve yön bulunmayan şeylerin birbiriyle kıyasıdır. İnşallah böyle bir kıyasın ne anlama geldiği ileride mesâilin mürsele ile bid'atler arasındaki fark anlatılırken söylenecektir. Onun "Selef kendisinden öncekilerin yapmadığı bazı şeyleri yapmıştır" sözüne gelince, selefi böyle bir ithamın muhatabı olmaktan tenzih ederiz.

Onun "hayırlı şeyler" sözüne gelince, selefin yaptığı işler hayırlıdır. Onun makisi (kıyas konusu olan) fer'i delilinin hayır olması ise sadece bir iddiadan ibarettir. Çünkü bir şeyin hayır veya şer olması ancak şeriatle sabit olur. Veya bu şekilde dua yapmanın şer'an hayırlı olduğu da şer'i delille sabit olur.^[89]

Ömer İbn Abdilaziz'in Sözü'nün Açıklaması

Onun, Ömer ibn Abdilaziz'in söylediği "İnsanlar için yeni hükümler ortaya çıkar" sözünün üzerine yaptığı kıyasa gelince bu kıyasın geçersizliği yukarıda açıklanmıştı. Fakat burada bir başka durum daha vardır, o da, Ömer ibn Abdilaziz'in sözüne kıyas ederek yeni ibadetler icat etmenin caiz olduğunun açıkça ifade edilmiş olmasıdır. Basit manada Ömer ibn Abdilaziz'in sözünün üzerine yapılacak bir kıyasın kabul edilmesinden sonra da, sanatkârın telef ettiği şeyi tazmin etmesi, mücerret iddiaların değil yeminlerin değerlendirilmesinde zan ile hareket edilmesi konularında olduğu gibi sabit, olan hükmün illetinde de bir farklılığın olduğu görülmektedir. O diyor ki: Güvenilirlikleri, dindarlıkları ve faziletleri sebebiyle önceki nesillere yönelik bazı hükümler vardı. Bunların zıddı ortaya çıkınca illet değişir ve hükümlerin değişmesi de gerekli hale gelir. Bunlar ehl-i bâtilû bâtıllarından caydırarak hükümlerdir. Bu mananın etkisi açıktır ve (hükmün değişmesi için de) uygundur. Halbuki bizim üzerinde durduğumuz konu böyle değil, bunun tam zıddıdır. Görmüyor musun insanların değil nafîlelere, farzlara karşı bile -ki bunlar daha azdır ve kolaydır- bir isteksizlikleri ve tembellikleri ortaya çıkınca bir de onlara ilave yükler yükleyip bunları da yapmaya teşvik edildikleri zaman durum nice olur, Şüphesiz böyle bir durumda vazifeler çoğalır ve neticede birincisinden daha büyük bir tembelliğe sebep olur ve tamamen terke yol açar. Şayet bid'atçide veya ona uyanlarda bid'at işlerken bir yorgunluk ve tembellik meydana gelirse aynı durumun ondan daha evla ve önemli olan şeylerde (mesela farzlarda) da ortaya çıkması kaçınılmazdır.^[90]

Şabanın Onbeşinci Gecesini İhya Bid'atini Çıkarmanın Sonucu, "Bir Sünnetin Ölümü Ve Bir Bid'atin Dirilmesi" Demektir

Biz diyoruz ki, bu uydurulmuş namazı kılmak için Şaban'ın 15. gecesini uykusuz geçiren kimse sabaha ancak uyuklayarak girer veya büsbütün tembelleşerek sabah namazını terk eder. Diğer bid'atlerin durumu da böyledir. Bu ilaveler ondan daha evla ve önemli olan şeylerin iptali veya terki sonucunu doğurur. Yukarıda da geçmişti; hiç bir bid'at yoktur ki ondan daha hayırlı bir sünneti öldürmemiş olsun.^[91]

"Kolaylaştırma Kuralı"

Bir de şu var: Bu kıyas Şer'i bir esasa da aykırıdır. O da şudur: Hz. Peygamber (s.a) kolaylaştırmayı, yumuşaklığı ve katı olmamayı tavsiye etmiştir.^[92] Göreve ilave yapmak meşru değildir. Bu gayet açıktır. Sünnetlerin yerine sürekli bunları yapmak şüphesiz bir zorlamadır. Onun söylediğini kabul etmiş olsak, halkın içinden çıkacak bütün bid'atçiler bid'at uydurmak için bununla bir yol bulacaklar ve nasıl olursa olsun uydurdukları Bid'atin doğruluğunu ispat etmek için bu sözü bir delil olarak kullanacaklar. Bu da bid'atçinin uzak hedefidir,^[93]

Namazdan Sonraki Dua Konusunda Tartışılan Nokta

Namazdan sonra toplu duayı savunan kişi daha sonra namazdan sonra yapılacak duanın cevabına dair genel deliller getirdi ve bu konuda İmam Mâlik'ten ve diğerlerinden çeşitli sözler nakletti. Halbuki tartışılan nokta bu değildir, (yani namazdan sonra dua yapmanın caiz olup olmadığı tartışılmamaktadır.) Üstelik bu delillerin söz konusu duanın topluca ve açıktan yapılması keyfiyetini de kapsadığım iddia etmiş, arkasından da şöyle demiştir: Hadisler, rivayetler, insanların uygulamaları ve âlimlerin sözleri açıkça bu manayı ifade etmektedirler. -Dedi ki-

malumdur ki Hz, Peygamber (s.a) namazlarda imamdı ve bu duaları sadece kendisi için yapmıyordu. Çünkü O'nun sünnetinde şöyle bir ifade geçmektedir:

"Bir kimsenin onların izni olmadan bir topluluğa imam olması caiz değildir. Onları da katmaksızın duayı sadece kendisi için yapmasın. Kim böyle yaparsa o topluluğa ihanet etmiş olur."^[94] Ey akıll sahipleri! Düşünün ki Hz. Peygamberdin namazların arkasından (söylediği) işitilen dualarının çoğunluğu sadece kendisi için yaptığı dualardır. Bu zat ise şöyle söylüyor: Hz. Peygamber (s.a) cemaati de içine katmaksızın sadece kendisi için dua etmezdi. Bu bir çelişkidir.

Hz. Allah'tan başarı isteriz.

İnsanlar hadisi "İmamın namaz içerisinde secdelerde ve başka yerlerde (meselâ rükuda) yaptığı dualara" hamletmişlerdir. Yoksa bu teveli yapanın hamlettiği gibi değil.

İmam Mâlik'e göre bu hadis ile amel etmek sahih olmayınca o, imamın kendisine uyanlar için dua etmeyip sırf kendisi için dua etmesini caiz görmüştür. O bu görüşünü "Nevadır" isimli kitabında zikretmiştir.

Alimlerin ve selefın geçen sözleri Mâlik'in karşısına bir çelişki olarak çıkınca o, onların sözlerini birbirine karşıtararak yorumlamaya yönelmiştir. Böylece Mâlik düşünmeden söylenmiş bir sözün içine düşmüştür. Öylesine ki mesele apaçık olduğu için söyledikleri çelişki ve savunmadan kurtulmamıştır. Onun (bu konudaki) naklettiği hadisleri tevilindeki durumu da aynıdır. Fakat uzun olacağı için tamamını burada söylemeyi terk ettim. Ancak onu buranın dışında (başka bir yerde) zikrettim. Bundan dolayı Allah'a hamd olsun.^[95]

Fasıl

Bir İşin Sünnet mi Bid'at mi Olduğunda Şüphe Edilmesi

Durumu şüpheli olan her işi, durumu açıklığa kavuşmadığı için izafi (göreceli) bid'at gurubuna sokmak mümkündür. O şey bid'at ise yapılması yasak olacak, bid'at değil ise yapılacaktır. Böyle bir işi şer'î hükümleri göz önünde bulundurarak dikkate alırsak, onun harama düşmekten sakındırmak için terk etmeye teşvik edilmiş bir şey olduğunu görürüz. Buradaki haram, bid'at olan bir şey yapmaktır.

Söz konusu olan iş şüpheli olduğuna göre, bu işi yapan kimsenin kesin olarak sünnet olan bir şey yapmış olması düşünülemeyeceği gibi, kesinlikle bid'at yapmış olması da söz konusu değildir. Netice itibariyle bu kimse meseledeki tereddüt cihetiyle gerçekte bid'at işlemiş değildir. Ama tam olarak bid'at işlemenin dışında kaldığı da söylenemez.

Bunun açıklaması şöyledir: (Haramlığı veya helâllığı) şüpheli olan konulardaki yasak, şüphe edilen şeydeki sakıncalı (men edilmiş) şeyin içine düşmekten korumak içindir. Dinî kurallara uyularak kesilmiş et ile ölmüş hayvanın eti birbirine karışmış olsa, bu etin hiçbirinden yenmemesini öngörürüz. Bir insan böyle bir eti yemiş olsa, bize göre o kimsenin, şüpheden dolayı ölü hayvan eti yemiş olması mümkündür.

Şu halde gerçekte, en şiddetli şekilde yasak, ölü hayvan etini yememeyi gerektirdiği gibi, şüphe halinde en hafif şekilde yine ölü etinin yenmesinin yasak olmasını gerektirir.

Bir kimsenin süt kızı ile (kendisine) yabancı olan bir kız (hangisinin süt kız olduğu bilinmeyecek şekilde) birbirine karışmış olsa, bu durumda da hüküm aynıdır. Gerçekte kişinin süt kızı ile evlenmesi yasak olduğu gibi şüpheli durumda da süt kız ihtimali dikkate alınarak şüphelenilen kız ile evlenmek yasaktır.

Diğer şüpheli meselelerde de durum aynıdır. Şüpheli şeyleri yapma konusundaki yasak, şüpheli şeydeki men edilmiş olma hususiyetine yöneliktir. Bu itibarla bir iş, sünnet olmakla bid'at olmak arasında gidip geliyorsa, şüpheden dolayı bu iş yasaklanınca sonuç itibariyle bid'attan dolayı yasaklanmış demektir.

Bid'at konusunda yasaklanmış bir şeyi (şüpheli bir şeyi)^[96] yapmaya yönelen kimse bu cihetle yasaklanmış bir şey yapmış olur. Daha önce geçtiği üzere^[97] izafi bid'at, iki vech (gerçek ile şüpheli olma ciheti) arasında olan meydur. Bunun içindir ki bu kısım izafi bid'at kabilindedir. Bu tür bid'atin misalleri vardır. Şöyledir:

1- Bir işin meşru olup ibadet olarak yapılması veya meşru olmayıp yapılmaması hakkındaki deliller müctehide göre çelişkili ise, müctehid delillerin arasını bulmak veya delillerden birini nesh yahut tercih etmek suretiyle net bir sonuca ulaşamamış ise usul ilmüne (metodolojiye) göre bu durumda tavakkuf etmesi (bir hüküm vermemesi) farz olur. Şayet müctehid, delili tercih etmeyi gerektiren bir etken olmaksızın (ibadet konusu şeyi) meşru olduğu yönünde değerlendirirse, kesinlikle müteşabih ile amel etmiş olur. Çünkü meşru olmadığı hakkındaki delilin sahih olması mümkündür. Bu itibarla doğru olan, baştan hüküm vermeyip tavakkuf etmektir. Müctehid hakkında böyle davranması farzdır.

2- Belirli meselede mukallide göre kaviller çelişkili olursa; bazı âlimler o meseleyi işlemenin bid'at olduğunu, bazıları ise bid'at olmadığını söylemişlerdir, Mukallid için (o konuda söz söyleyen) âlimler arasında hangisinin en tercih edilen olduğu ortaya çıkmamıştır. Mukallidin yapacağı, tavakkuf edip iki durum hakkında sorma (ya devam etme) sidir. Tâ ki en iyi tercih edilen ortaya çıksın. O zaman tercih edilene uyar, diğerini bırakır. Şayet tercih etmeyi gerektiren bir etken olmaksızın bu iki kavilden birine uyarsa, tercihsiz iki delilden biri ile amel eden müctehidin hükmünde olur. Bu iki örneğin manası aynıdır.

3- Sahih rivayetlerle sabit olmuştur ki sahâbe Hz. Peygamber'e ait eşyalarla teberrük eder (onları mübarek sayarak onlarla bereketlenir) lerdı. Buhârî'de Ebu Cuhayfe (r.a.) dan^[98] şu rivayet yer almaktadır:

"Öğle vakti Hz. Peygamber bizim yanımıza geldi. Kendisine abdest (alması için) su getirildi. Hz. Peygamber abdest aldı. İnsanlar Rasûlullahın abdest suyundan artan kısmı alıp onu üstlerine (başlarına) sürüyorlardı."^[99] Misver (r.a.) den^[100] Hudeybiye anlaşması hadisinde şu rivayeti görmekteyiz:

"Hz. Peygamber'in (ağzından veya boğazından) çıkan şey mutlaka sahabelen birinin eline düşer o da (Hz. Peygamber'den bir parça olan) o nesneyi bedenine ve yüzüne sürerdi."^[101] Başka hadisçiler Hz. Peygamber'in saç ve giysisi ve başka şeyleri ile teberrük edildiğine dair pek çok rivayetlerde bulunmuşlardır. Hatta Hz. Peygamber (s.a.v.) sahabelen birinin saçına mübarek elinin parmakları ile dokunmuştu. O sahabi, ölünceye kadar Rasulullahın dokunduğu saç tıraş etmemiştir.

Sahabelen bazıları bu hususta daha da ileri gitmiş, Hz. Peygamber kan aldırıldığı zaman onun kanını içmişti. Bu kabil şeyler çoktur. Bu tür şeylere bakarak, dış görüşüne göre şöyle denilebilir: Peygamber (s.a.v.)'e tabi oluşu ve velayeti (velî olduğu) sabit olan kimseler hakkında benzeri şeyler meşrudur. Abdest suyunun artığı ile, teberrük edilir. Ağzından çıkan (tükrük ve benzeri) şey ile ovalama yapılır. Böyle bir kimsenin eşyalarından şifa ümit edilir. Asıl tâbi olunan Hz. Peygamber'den olduğu gibi ona uyan kimselerden de ümit edilir.^[102]

Hız. Peygambere Mahsus Olan Şeyler Ümmetin Bireyleri İçin Söz Konusu Değildir

Şu kadar ki, bu meselede ifadesi kesin, fakat nereye indirgeneceği problem olan bir ana kural ile çelişkiye düşüyoruz. Şöyle ki: Hz. Peygamber'in vefatından sonra sahabelen hiç birinden, kendisinden sonra gelenler için böyle bir uygulama meydana gelmemiştir.

Çünkü Allah Rasûlü, ümmet içerisinde Ebu Bekir (r.a.) den daha faziletli birisini bırakmamıştı. O, Peygamberin halifesi idi. (Peygambere yapıldığı gibi) Ebu Bekir (r.a.)'e teberrük kabilinden hiçbir şey yapılmamıştır. Fazilet bakımından onları takip eden Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali ve diğer ashab da böyledir. Bunlardan hiçbirisinden sahih ve meşhur bir yol ile Hz. Peygamber'de olduğu gibi artıkları ve eşyaları ile bir kimsenin teberrük ettiği sabit olmamıştır. Aksine onların sözlerine, yaptıklarına ve peygambere tâbi olmakta izledikleri yola uymakla yetinmişlerdir. Demek oluyor ki bu tür şeyleri yapmamak onların meydana getirdiği bir icma' (görüş birliği) dir. Sahabenin (Peygamber'de olduğu gibi kendileri ile ilgili eşya ve artikla teberrük edilmesini) terk edişlerinin sebebine bakalım. Bunun iki ihtimali vardır:

Birinci İhtimal: Onlar teberrük edilme meselesinin Hz. Peygambere mahsus olduğuna inanmışlardır. Bu tür şeyler peygamberlik mertebesinde olabilir. Çünkü aranan hayır ve bereketin Hz. Peygamber'de var olduğu kesindir. Zira Rasûlullahın tamamı; içi dışı nurdur. Onda her kim nur ararsa hangi cihetle isterse nur'u bulur. Ümmetinden olan diğer insanlar -her ne kadar peygambere uyup onun yolundan gitmekle onlarda da nur hasıl olur ise de- peygamber gibi değildir. Hiç bir kimse, hiçbir suretle Peygamber'in derecesine ulaşip onun mertebesine varamaz. Ulaşmak şöyle dursun onun mertebesine yaklaşamaz. Demek oluyor ki bu çeşit (artıkları ve eşyaları ile teberrük etme şeklindeki) uygulamalar ona mahsustur. Nitekim dört kadından fazlası ile evlenmek ve kendisini peygambere hibe eden kadının nikahının^[103] Rasûlullah'a helal olması, eşleri hakkında adaletli davranmanın vacip olmaması^[104] Hz. Peygambere mahsus şeylerdir.

Bu ölçüleri dikkate alınca Hz. Peygamber'den sonra başkaları hakkında eşyaları ve artığı ile teberrük etme konusunda Peygambere benzeterek teberrük etmek sahih değildir. Eğer teberrük konusunda peygambere uyarak yaptım demek söz konusu olursa bu bid'attır. Nitekim dört hanımdan fazlası ile evlenmek hususunda peygambere uyuyorum diyerek bunu yapmak da bid'attır.

İkinci İhtimal: Sahabe, teberrük meselesinin peygambere mahsus olduğuna inanmamıştır. Fakat, onlar (kendilerinden sonra) uyulacak bir yol haline getirilir korkusundan buna açılacak yolu kapamak maksadı ile teberrükü terk etmişlerdir. Nitekim daha önce buna değinilmiştir.

Sahabenin böyle davranmasının şöyle bir sebebi de olabilir: Avam, yani halk bu teberrük meselesinde bir sınırdan durmaz, aksine haddi aşarak cahillikleri sebebiyle teberrük içinde aşırı giderler. Hatta teberrük edilen eşyayı da işin içine katarak o şeye öylesine saygı beslerler ki bununla haddi hududu aşarlar. Belki teberrük edilen eşyada olmayan şeylere bile itikad beslerler. Böylesi bir teberrük ibadetin aslıdır. Bunun içindir ki Hz. Ömer, altında Allah'ın Rasûlüne bîat edilen ağacı kesmiştir. Bu tür teberrük, siyer âlimlerinin bildirdiklerine göre puta tapmanın aslını oluşturmaktadır. Hz. Ömer, bu ağacın altında namaz kılmaya devam edildiği takdirde bu ağaca Allah yerine ibadet edilmesinden korkmuştur. Nitekim saygıda aşırı davranma da böyle olur.

Taberi Tarihine zeyl yazan Fergani^[105] nin Hallac-i Mansur^[106] ile ilgili anlattıklarına göre Hallac'ın adamları ondan bereket ummakta, teberrük etmekte son derece ileri gitmişlerdi. Öyle ki Hallac'ın idrarını üstlerine başlarına sürmüşler, dışkısını buhar gibi koklamışlardır. O derecede ileri gitmişler ki içlerinde Hallac'ın Allah olduğunu iddia edenler olmuştur. Allah Teâla onların söylediklerinden yüce ve uludur.^[107]

Veliliğin Hakikati

Her ne kadar dış görünüşe göre iç yüzü gizli olan birtakım belirtiler varsa da gerçekte velilik iç yüzünü Allahtan başka kimsenin bilmediği bir şeydir.

Bazen velî olmayan kimsenin evliyadan olduğu iddia edilmiş veya kendi kendine velî olduğunu ileri sürenler olmuştur. Veya velî olduğu sanılan kişi olağan üstü bir olay ortaya koymuştur. Fakat bu olay keramet olmayıp, büyü veya göz bağıcılık cinsinden ya da çok daha özel bir şeydir. Fakat halk, yani sıradan insan kalabalığı, büyü ile keramet arasındaki farkı bilmezler. Netice itibarıyla saygınlığı olmayan birine saygı göstermiş, uyulmayacak birine uymuş olurlar. Bu, büyük bir sapıklıktır. Böylece insanlar daha birçok yanlışlıklara düşerler.

İşte sahâbe-i kiram yukarıda geçen teberrük meselesinde, her ne kadar Peygamber'de örnekleri görülen bir asla dayanıyorsa da, dinde yanlışlığa yol açacağından bunu terk etmişlerdir.

İlk bakışta ikinci ihtimaldeki gerekçenin tercihe daha çok elverişli olduğu görülüyor. Çünkü usûl ilminde sabit olmuştur ki Allah tarafından yapılmak üzere Hz. Peygambere verilen her kurbet (Allah'a yaklaşıtııcı ibadet), - peygambere mahsus olduğuna dair bir delil bulunmadıkça- ümmeti için bir örnektir.

Şu kadar ki birinci ihtimaldeki gerekçe de tercihe şayandır. Çünkü sahabenin tamamı teberükü terk etmiştir. Şayet (Peygamber'de olduğu gibi kendilerinin artığı ile teberük edilmesinin) meşru olduğuna inansalardı, (hiç değilse) bazıları Peygamber'den sonra mutlaka bunu uygulardı. Yahut (sürekli olmasa da) ya asıldaki meşruluğu savunarak veya yapmamayı icab ettiren gerekçenin bulunmadığına inanarak bazı durumlarda teberük edilmesini hayata geçirirlerdi.

Ibn Vehb^[108] Cami isimli eserinde Yunus b. Yezid'in^[109] İbn Şihâb'dan^[110] yaptığı şu rivayeti kaydediyor: "Bana Ensârdan bir adamın anlattığına göre Hz. Peygamber abdest aldığı veya ağzını burnunu temizlediği zaman, çevresinde bulunan müslümanlar derhal Rasûlullahın artıklarını (alıp onu) içer ve bedenlerine sürerlerdi. Hz. Peygamber onların bu davranışlarını görünce sordu: "*Bunu niçin yapıyorlar?*" Onlar şöyle dediler:

Biz bu davranışımızla (sizin abdest suyunuzun artığını ve mübarek vücudunuzun bir parçasını elde etmekle) temiz olmayı ve bereketi arzu ediyoruz. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

"*Sizden her kim kendisini Allah'ın ve Peygamberin sevmesini isterse, sözü (söylediği zaman) doğru söylesin, emaneti (yerine) versin ve komşusuna eziyet etmesin.*"^[111]

Bu nakil doğru ise, hadis şunu gösteriyor ki en uygun olanı, teberükü bırakıp daha önemli olan şeyleri aramak ve mükellefin görevleri arasında yapılmaya daha layık şeyleri yapmaktır. İnsanın sadece kendisi için bir şeyler yapması lazım değildir. Tüm bunlardan, ancak birtakım (manevi) hastalıklar için okumak ve buna bağlı şeyler yapmak veya bir kimsenin başkası için özel bir şekilde dua etmesi gibi meseleler sabit olmaktadır. Allah'ın yardımı ile bunlar ileride gelecektir. Sonuç itibariyle meselinin aslı iki durum arasında gidip gelmektedir. Birincisi meşru olmasıdır. Fakat müteşâbih'in hükmü altındadır. En iyisini Allah bilir.^[112]

Fasıl

İbadet Sanılan Bid'atler

İbadetin aslı meşru iken delilsiz bir şekilde meşruiyetin dışına çıkması, onu gerçek bid'ate yakın bir şekilde izâfi (göreceli) bid'at grubuna sokar. İbadetin aslının meşruiyet dışına çıkması, delilin gereği aslı üzere baki kaldığı kuruntusundan olur. Bu kuruntu, ya ibadetin herhangi bir nitelikle kayıtsızlığını (kişisel) görüşle kayda bağlamak veya kayıtlı ise genelleştirmekle olur. Sonuç itibariyle bu ibadet kendisi için çizilmiş sınırın dışına çıkmış olur. Bunun örneği olarak şu söylenebilir: (Nafîle) oruç, aslında teşvik edilmiş bir ibadettir. Şari' (din koyucu) bunun için özel bir vakit, belirlememiştir. Bayram günleri gibi özellikle oruç tutulması yasaklanan zaman dışında din koyucu (nafîle oruç için) bir zaman sınırı koymamıştır. Aneak Arefe ve Aşure günü gibi günlerde özellikle oruç tutulması teşvik edilmiştir.

Haftanın bir günü veya ayın belirli günleri, din koyucu tarafından belirlenmemiş olduğu halde oruç tutmak için özellikle tahsis edilirse, bunun mükellef tarafından seçildiği açıktır. Hafta içinde çarşambanın, ay içinde yedinci ve sekizinci günlerin oruç tutmak için seçilmesi gibi.

Kişi böyle bir günü belirlemekle onu hiç bırakmayacak bir şekilde bir maksat gütmüyor. Kendisine "oruç tutmak için neden bu günleri belirledin de başka günleri değil?" denildiğinde onun bir plan yapmış olmaktan başka (ileri sürebileceği) bir delili yoktur. Veya şöyle diyecektir: Fulan şeyh bu gün öldü (de ondan). Yahut buna benzer bir şey söyleyecektir. Böyle söylemenin delilsiz bir görüş olduğunda şüphe yoktur. (Kulun kendi görüşü ile böyle bir belirleme yapması) din koyucunun (oruç tutmak üzere) belirli günleri tahsis etmesine benzemektedir. Sonuç itibariyle mükellefin bu belirlemesi bid'attir. Zira bu (uygulama) dayanaksız bir teşri (hüküm koyma) dır.^[113]

Bir Nas (Delil) Olmaksızın (Belli Bir Zamana) Bir İbadeti Tahsis Etmenin Hükmü

Faziletli günleri, Allah'ın bildirmediği birtakım ibadetlere (özellikle o günlerde yapmak üzere) tahsis etmek bu kabildendir. Filan günü şu kadar rekât namaz kılmak veya şu kadar sadaka vermek veya filan gecede şu kadar rek'at, namaz kılmak, veya o gecede Kur'an'ı hatmetmek veya bunlara benzeyen şeyleri yapmak üzere tahsis etmek gibi.^[114] Çünkü böyle bir tahsisin ve bunu uygulamanın uygun düştüğü bir dayanak yoktur. Böyle bir maksadın benzerini akıllı kimsenin, çalışkan ve zamanın değerini bilen birinin yapması söz konusu değildir.

Böyle bir şey, fazladan teşri (hüküm koymak)dır.^[115]

Güzel Ve Çirkin Ancak Delil İle Ortaya Konur

Böyle davranan kimsenin "Bu zamanın başka zamanlardan faziletli olduğu sabit olmuştur. Öyle ise bu zamanda ibadet etmek güzel olur." demesinin bir delili yoktur. Zira o kimseye şöyle deriz: "Bu güzelliğin (dinde) bir aslı (bir dayanağı) var mıdır? Eğer varsa onu biz de meselemiz sayarız. Ramazan geceleri kılınan teravîh namazı, her (hicri) ayda üç gün veya pazartesi ve perşembe günleri oruç tutmak gibi. Şayet (bu zamanda ibadet etmek güzel olur, sözünüzün) dinde bir aslı/delili yok ise, bunda dayanağın nedir? Akıl (kendi kendine din ile ilgili bir şeyin) güzel veya çirkin olduğunu belirleyemez ve akla dayanarak dinî bir şey ortaya konamaz. (Bu durumda) geriye tek bir şey kalıyor ki o da, o günü veya vakti ibadet için tahsis etmek, yeni bir şey ortaya koymaktır. Bazı Ramazan gecelerinde hutbe okumayı veya Kur'an hatmi için zaman ayırmayı icad etmek gibi.^[116]

Avam'a (Halka) Karşı Dinî Konuları Konuşma Şekli

Avam'ın (halkın) anlayıp manasını kavrayamayacağı şeyi onlara söylemek de dinde sonradan çıkarılmış şeylerdendir. Çünkü böyle davranmak hikmeti (ilmi) ait olduğu yerin dışında bir yere koymaktır. Bu durumda anlatılan şeyi duyan kimse:

a- Ya onu gerektiği gibi anlayamayacaktır ki genellikle böyle olur. Bu durum, kişiyi hakkı yalanlamaya veya bâtil bir iş işlemeye götürür.

b- Veya anlatılan şeyden hiçbir şey anlamaz. Böylesi daha sağlıklıdır. Fakat konuşan kimse ilmin hakkını verip onu korumamış olur. Bilakis bu durumda Allah'ın (kendisine verdiği) ilim nimetini oyuncak haline getirmiş olur. Şayet bilgili kişi bilgisini, onu anlamayan kimseye anlatıp onu bundan faydalandırmak için bir gayret içine, girerse bu, gücün yetmediği şey ile insanı yükümlü tutmak olur. Oysa bu İslamda yasaklanmış bir şeydir. Ebu Davud'un Sünen isimli eserinde Hz. Peygamber'den rivayet ettiği bir hadiste Rasûlüllah (s.a.v.) ilim adamlarının demagoji yaparak tartışıp "şer ve fitnenin yayılmasına sebep olan" veya "zor ve kapalı" meseleleri konuşmalarını yasaklamıştır. ^[117]

Tirmizi veya başkası da olabilir şu rivayete yer vermişlerdir:

"Bir adam Hz. Peygambere gelerek şöyle dedi:

Ey Allah'ın Rasûlü! Bana ilginç bilgileri öğretmen için sana geldim. Hz. Peygamberle adam arasında şu konuşma geçti: Peygamber:

İlmin temel meselesi hakkında ne yaptın? Adam:

İlmin temel meselesi nedir? Peygamber:

Rabbi (ni) tanıdın mı? Adam:

Evet. Peygamber:

Rabbin hakkında ne yaptın? Adam:

Allah'ın dilediği şeyi yaptım. Peygamber:

Git, Allah hakkında sağlam şeyler yap. Sonra gel sana ilginç bilgileri öğreteyim." ^[118]

Hz. Peygamber'in davranışındaki bu mana hikmetli davranmanın gereğidir. Garip (enterasan, derin konulara ilişkin) bilgiler, ancak aslı (yani temeli) sağlamlaştırdıktan sonra olur. Aksi halde insan fitneye düşer. Rabbani ilimlerde "âlim" kişi hakkında şöyle denmiştir:

"O kimse, büyük bilgilerden önce küçük bilgileri öğrenen yetişen kimsedir." ^[119]

İlmi Tebliğ Ederken Hikmetli Davranmanın Gereği Ve Selefin Bu Konudaki Metodu

Bu bahsin belge niteliğindeki tanığı, meşhur ve sahih bir hadistir. İmam Buhârî bu konuya şu ünvanı vermiştir: "Anlamıyacıkları endişesi ile bilgiyi belli kimselere mahsus kılıp başkalarına bildirmeme bölümü". Buhârî daha sonra Hz. Ali'ye dayandırdığı şu rivaye' te yer veriyor:

"İnsanlara anlayacakları şeyi söyleyiniz. Allah'ın ve onun Peygamberinin yalanlanmasından hoşlanırmısınız?" ^[120]

Buhârî, daha sonra Muaz'ın öleceği sırada, günaha girmekten korktuğu için haber verdiği hadisine yer veriyor.

Hz. Muaz bu hadisi ölünceye kadar haber vermemiştir. Çünkü Peygamber (s.a.v.), hadisin layık olduğu gibi değerlendirilmeme korkusundan Muaz'a onu açıklama izni vermemiştir. Hadisi Muaz'a öğretmesi, onu buna ehil, gördüğündendir. ^[121]

Müslim'de de İbn Mesuddan merfu' olarak şu rivayet vardır:

"Halka akıllarının kavrayamadığı bir sözü söylemen, onlardan bazılarını fitneye düşürmekten başka bir şeye yaramaz." ^[122]

İbn Vehb bu hususta şöyle diyor: Onların fitneye düşmesi, yanlış yorumlamaları ve layık olmadığı manaları yüklemesi yüzündendir.

Su'be ^[123], Kesir b. Hadrami ^[124] nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Malınla ilgili üzerinde bir görevin olduğu gibi, ilminle ilgili olarak da üzerinde görev vardır. İlmini ona ehil olmayanlara anlatma! Sonra cahillikle suçlanırsın. Ona ehil olana da ilmi vermekten çekinme. Aksi halde günaha girersin. Ahmakların yanında hikmetli şeyler söyleme; seni yalanlarlar. Bilge kimselerin yanında bâtil/yalın şeyler söyleme; senden nefret ederler.

İlim adamları kitaplarında aynı anlamda şeyler söylemişler ve Allah'a hamdolsun geniş bilgiler vermişlerdir. Biz ancak konu üzerinde bir uyarı yaptık. Çünkü bu konunun değerlendirmesini yapamayanlardan pek çoğu yanlışlıklara düşmektedir. Bu yüzden insanlara akıllarının almayacağı şeyler söylemektedir. Bu ise Şeriata aykırı ve bu ümmetin geçmişlerinin yaptığına ters düşen bir şeydir.

Aslında sünnet olup da bid'at işlenmesine yol açan faziletli şeyleri yapmak dahi böyledir. ^[125]

Kur'an'dan Belirli Bir Şeyi Özel Olarak Değerlendirip Geri Kalanı Terk Etmek Caiz Değildir

Kur'an'dan bir sûreyi tekrar tekrar namazda bir rek'at içinde veya namaz dışında okumak, Kur'an'dan belli bir parçaya özel işlem yapıp gerisini bırakmak kabilindedir. Zira Kur'anı okumak böyle meşru olmamıştır. Ne namaz içinde ne de namaz dışında hususî surette Kur'an'dan bir parçanın okunması söz konusu değildir. Bu özel uygulamayı yapan kimse Allah'a ibadet etme görevini kendi görüşüne göre düzenlemiş olur. İbn Vaddah, Mus'ab ^[126] dan şu rivayeti nakletmiştik "Süfyan'a ^[127] Kulhuvellâhü ahad (ihlas) suresini başkalarını okumadığı kadar çok okuyan bir kimsenin durumunu sordular. Süfyan bundan hoşlanmadı ve şöyle dedi:

Sizler ancak (başkalarına) uyan kimselersiniz. O halde (dinde) ilk kimselere uyunuz. Bu ilklerden bize böyle bir şey ulaşmamıştır. Kur'an ancak okunmak için indirilmiştir. Ondan herhangi bir şey (bir suresi veya âyeti) hususi bir tarzda işleme tabi tutulamaz."

İmam Mâlikten İbnü'l Kâsım'ın^[128] işitmesi yoluyla Utbiyye'de rivayet edildiğine göre İmam Mâlik'e namazın bir rek'atında tekrar tekrar "Kul hüvellahu Ehad" okumanın durumu sorulduğunda, o bundan hoşlanmamış ve şöyle demiştir:

Bu (insanların) sonradan ortaya çıkardıkları işlerdendir. İlm Rüşd'e göre bunun yorumu şöyledir:

Her ne kadar sahih rivayetlerde bildirildiği gibi ihlas suresi Kur'anın üçte birine denk ise de selefden onun namazda tekrar tekrar okunması gibi bir uygulama gelmemiştir. Bu meselenin açıklamasında, bu husus iyi düşünülmelidir. İbn Rüşd'ün söylediğine göre ihlas ile ilgili hadiste, onu tekrar tekrar okumanın aslı meşru ise de sonradan çıkarılmış bir iş olduğuna işaret vardır. Arefe günü akşamı camide toplu olarak Kur'an okuyup Arafat'takilere benzemek için dua etmek de sonradan çıkarılmış şeylerdendir.^[129]

Cuma günü İmanın Önünde Ezan Okuma Bid'ati

Cuma günü yüksek bir yerde okunması gereken ezanın imamın huzurunda okunması (da aslı meşru olan fakat sonradan yapılan değişiklikle bid'at'e dönüşen işlerdendir.)

İbn'ul Kâsım'ın İmam Mâlik'ten işiterek yaptığı rivayete göre İmam Mâlik'e, imamı bulunmayan bir köyde cemaatten birinin onlara cumayı kıldırması durumunda bu imam hutbe okur mu? diye soruluyor. İmam Mâlik şöyle cevap veriyor

Evet, hutbesiz cuma olmaz. İmam Mâlike (tekrar) soruluyor:

Bu imamın huzurunda (hutbeden önce) ezan okunur mu?

İmam Mâlik bu soruya "Hayır" cevabını vererek, Medine ahalisinin amelini (bu husustaki uygulamasını) hüccet göstermiştir. İbn Rüşd (bu konuda) şöyle diyor:

Cuma günü İmanın huzurunda ezan okumak mekruhtur. Çünkü sonradan çıkarılan bir şeydir. Bunu ilk çıkaran Abd'ul Melik oğlu Hişam^[130]dır. Bu meselede Hz. Peygamber'in uygulaması şöyle idi: Güneş zeval vaktine gelince (hutbe okumak üzere) minbere çıkardı. Onu gören müezzinler -onlar üç tane idiler- yüksek bir yerde cumanın dışında nasıl ezan okuyor idilerse öyle bir ezan okurlardı. Müezzin ezanı bitirince Hz. Peygamber hutbeye başladılar. Onu Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer (aynen Peygamber'in yolundan giderek) izledi, Hz. Osman^[131] -Allah ondan hoşnud olsun- insanlar çoğalınca Zevra^[132] denilen yerde, fazladan bir ezan daha ilave etti. Güneş zeval vaktine erdiği zaman namaz vaktinin geldiği insanlara bu ezanla duyurulurdu. Hz. Osman minbere çıkıp oturduğu zaman (Rasûlullah zamanında) yüksek bir yerde okunan ezan olduğu gibi bırakıldı. Bu uygulama Hişam'ın zamanına kadar sürdü. Hişam Zevrâ'da okunan ezanı yüksek yerde; yüksek yerde okunan ezanı da huzurunda okutmaya başladı. (Müezzin birden fazla olduğu takdirde) onlara bir saf halinde (olup öylece) ezan okumalarını emretti.

Hisam'dan sonra gelen halifeler bu uygulamayı günümüze kadar sürdürmüşlerdir. İbn Rüşd der ki:

Bu bid'attır. İbn Rüşd (devamla) şöyle der:

Peygamber'in ve ondan sonra gelen râşid halifelerin yaptıkları, sünnettendir.

İbn Habîh'de İbn Rüşd gibi Hz. Peygamber'in ve râşid halifelerin yaptıklarını anlatmış, adetâ İbn Rüşd'ün kitabındaki aktarmıştır, Mişâm'ın hikayesini anlattıktan sonra şöyle demiştir:

"Sünnet olan Allah Rasûlünün yaptığıdır. Bana Esedb. Musa^[133] nın Yahya b. Süleym^[134] den onun da Cafer b. Muhammed b. Cabir b. Ubeydillah^[135] tan rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber bir hutbesinde şöyle buyurmuş: "Uyulacak yolların en iyisi Muhammed (s.a.v.)'in yoludur, işlerin en kötüsü sonradan çıkarılanlardır. Her sonradan çıkarılan şey sapıklıktır."^[136]

İbn Habîb'in söylediği imanın minbere çıktığı sırada ezan okunması Hz. Osman zamanına kadar devam etmiş olması hususu, sahih rivayet erbabının aktardığına uygundur. Hz. Osman kendisinden önce var olan hususa, fazladan bir şey ilâve etmemiş, ancak Zevrâ'da bir ezan daha okutmuştur. Hişam'ın camide yüksek bir yerde ezan okumak meşru iken bu meşru uygulamayı kendi huzuruna aktarması bid'at olmuştur.^[137]

H. Osman'ın Zevrâ'da Ezan Okutmasının Da Sonradan Çıkan Bir Şey Olduğu İddiasının Cevabı

Şayet "Zevrada ezan okunması dahi sonradan çıkarılmış bir peydir. Hatta yeri değiştirilerek değil, kökten yeni bir şeydir. Bu hususta söylenen şey, Hişam'ın ezan hususundaki uygulaması için de söylenebilir. Belki Hişam'ın yaptığı Hz. Osman'ın yaptığından daha hafiftir" denilecek olursa bunun cevabı şudur: Zevra ezanı namazın vaktini bildirip duyurma esasına dayanarak ortaya konmuştur. Çünkü Hz. Osman'ın kendisinden önceki dönemlerde olduğu gibi cuma günü ezan mescidde okununca dışardan (hele çarşıdan) işitilemeyecek bir durum vardır. Bu, daha önce bulunmayan yeni bir olgudur. Hz. Osman diğer ictehad meselelerinde olduğu gibi bu meselede de ictehad etmiştir, Ezanın ilk olarak okunmasındaki maksat, burada da vardır. Zevrâ'da ezan okunmasında aykırı bir durum yoktur. Yüksek bir yerde veya mescidin damında ezan okunması, manası kavranılamayacak bir ibadet de değildir. Ezanı yüksek bir yerden okumayı imamın huzurunda okumaya aktarmak bunun gibi değildir. Çünkü böylece ezan, aslındaki, insanlara (vaktin girdiğini) duyurmak manasından çıkarılmıştır. Zira camide bulunan halka namaz duyurusu ezan ile değil ikamet iledir. İki namazı birleştirerek kılmanın ezanı, namazı birleştirerek kılmaya mahsustur.^[138] Sonra (müezzinlerin) tek ses halinde (koro olarak) ezan okumaları ezanın keyfiyetinde bir ziyadelihtir. Bayram namazlarında ezan okuyup kamet getirmek de

bid'attır. İbn Abd'il Berr bayram namazlarında ezan ve kamet olmadığı hususunda görüş birliği olduğunu nakletmiştir. Sünnet ve nafil olan namazlarda da ezan ve kamet yoktur. Ezan sadece farz namazlar içindir. Bu uygulama Hz. Ebu Bekir^[139] Hz. Ömer^[140], Hz. Osman, Hz. Ali^[141] sahabelerden bir cemâat, tâbîn'in âlimleri ve büyük fıkıh bilginlerince devam ettirilmiştir.^[142]

Bayram Namazlarında İlk Olarak Ezan Ve Kameti Yapan Kimdir? Ve Bunun Cevabı

İbn Habib'in bildirdiğine göre bayram namazlarında ilk defa ezan okutup kamet getiren Hişam b. Abdil Melik'tir. O bu uygulamada ezan ile imamın gelişini insanlara duyurmak istemiştir. Ezandan sonra namazdan evvel Mervan^[143] in yaptığı gibi hutbeye başlamış, hutbenin bitip (bayram) namazına başlandığını bildirmek için kamet getirilmesini emretmiştir. Çünkü kendisi insanlardan uzak bir yerdedir. (İbn Habib diyor ki):

Mervan ve Hişam bu uygulamaları ile görüşlerine göre ancak içtihatla bulunmuşlardır. Fakat, Hz. Peygamber'in uygulamasına aykırı düşerek içtihatla bulunmak caiz değildir. (İbn Habib -devamla- şöyle diyor):

Bana İbn Mâcişun'un^[144] rivayet ettiğine göre o İmam Mâlik'in^[145] şöyle dediğini işitmiştir; Bu ümmet içinde, daha önceleri olmayan bir şey çıkaran, Allah Rasûlünün risalet görevinde hainlik ettiğine inanmış biri olur.

Çünkü Hz. Allah *"Bu gün size dininizi ikmâl ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak islam'dan hoşlandım."* (Maide, 3) buyurmuştur. Hz. Allah'ın *"Dininizi ikmal ettim"* buyurduğu günde dinden olmayan şey, din olamaz.

Rivayet olunduğuna göre (bayram namazı için) ezan okumayı sonradan ortaya çıkaran Muaviye^[146] dir. Bir başka rivayete göre bu (Muaviye değil) Ziyad'dır, İbn'uz-Zübeyr de hilafetinin sonlarında (aynı şeyi) yapmıştır.^[147] İnsanlar, nakledilen bu uygulamanın hilafinadılar.^[148]

Bir İtiraz

Birileri şöyle diyebilir: Bayram namazı için ezan okumak Hz. Osman'ın Zevrâ'da ezan okutması gibidir. Cuma günü Zevrâ'da ezan okutmadaki ihtihadi yöneliş, bayram namazı için okunan ezanda da geçerlidir. Bu sebeple sünnete aykırı düşmek söz konusu olmaz. Çünkü Hişam'ın bayram namazı için ezan okutması hikayesi daha önceleri söz konusu olmayan bir problemdir. Bayram namazı için kamet getirmek, namaza (başlandığını) bildirmek içindir. Çünkü kamet getirilmezse insanlar namaza başlandığını bilmezler, (Bayram namazından önce) kamet getirilmesi, sabah ezanı gibi mutlaka yapılması gereken bir şey olmuştur. FARZ OLMAYAN (bayram namazının) İN EZANI FARZ OLAN (cuma namazının) EZANINA KIYAS EDİLEMEZ!

Yukarıdaki itirazın cevabı şudur: Cemaatin çokluğu sebebiyle imamın (bayram namazına) gelişi bazı kimselerce fark edilemez ise de imamın gelişi için ezan okunması meşru (bir uygulama) değildir. Daha sonraları (Hz. Peygamber'den sonra) da meşru olamaz. Çünkü:

1- Aynı gerekçe (insanların kalabalık olması gerekçesi daha önce de) var idi. O halde sonradan (bayram namazı için ezan okunması) meşru olamaz. Zira Hz. Peygamber ve ondan sonra gelen halifeler döneminde (bu konuda) etken olmayan gerekçenin, daha sonra etken olması doğru değildir.

2- (Bayram namazı için) ezan ve kamet okunması icadı, bayram hutbesini namazdan önceye alma esasına dayanıyor. Bu uygulama sonradan ortaya çıkarılan bir şeydir. Ona dayanılarak ileri sürülen de sonradan ortaya çıkarılan bir şey olur.

3- Farz olmayan namazlar için hiç bir surette ezan ve kamet meşru değildir. Buradan farzlar ile farz olmayan (ibadet) lerin arasındaki farkı anlıyoruz. Çağrıda bulunmak bakımından farz olmayanları da farz olan (ibadetler gibi) yapamayız. Bu itibarla farz olmayan (bayram namazı için) ezan okunması, yerinde bir uygulama değildir. İşte bu üç noktadan bakıldığında Zevrâ ezanı ile, üzerinde konuşmakta olduğumuz bayram namazı için ezan okunması arasındaki fark ortaya çıkar. Bunlardan birini diğerine kıyâs etmek sahih değildir. Bu anlamda örnekler çoktur.^[149]

İzafi (Göreceli) Bid'atlerden Nadirât Kabilinden Olanlar

Bu tür bidatlerden göz ardı edilmemesi gereken bir çeşidi, tasavvufi tarikatlara bağlanmış birtakım kimselerin, İslamiyette bir vakit belirlenmediği halde bazı ibadetler için belli zamanlar gözetlemeleridir. Aslında meşru olan bir ibadeti yerine getirmek üzere ilkbahar mevsiminde, bir başka ibadeti yaz mevsiminde, bir başkasını kış'da veya sonbaharda yapmaktadırlar.

İhtimal ki ibadet türlerini (böylece) özel bir kılıfa ve felsefi konuma sokup meşru bir şekilde koymaktadırlar. Yani inançlarına göre bu zamanlarda bu ibadetleri yaparak Allah'ın huzuruna (daha iyi) yaklaşmaktadırlar.

Keza ihtimal ki ibadetler için böyle zamanlar belirlemek, dini olmayan bir amaçla yapılmaktadır. Nitekim birtakım dua ve zikirler ile dilediğini hasta etmek veya öldürmek, yahut dilediği şeyleri yapmak üzere üfürükçülük (veya muskacılık) yapanlar da böyledir. Bunlar yaptıkları ile dünyalık, para, şan, şöhret ve mertebe kazanmak istemektedirler.^[150]

İslam Bid'atçilerden Ve Benzerlerinden Uzaktır

Bütün bunlar sonradan uydurulmuş bidatlerdir. Bunların kimisi kimisinden daha şiddetlidir. Çünkü bu amaçlar İslam dininin amaçlarından uzaktır. İslamın amaçları, uydurukların amaçlarından beri ve İslamiyete sıkı sıkıya yapışan, heva ve hevesine uymak pisliğinden temiz bir durumdadır. Zira İslam'ı din olarak benimseyenlerin onun amaçlarını bilirler ve birtakım ipe sapa gelmez amaçlardan İslamı uzak tutarlar.

Bunların iddialarının asılsız olduğunu delilleri ile ortaya koymaya çalışmak, zamanı daha iyi olmayan şeylerde meşgul etmek olur. Allah'ın verdiği güçle "Muvafakat" isimli kitabımızın "Makasızın aslı" bölümünde genel bir şekilde bu tür şeylerin batıl olduğu hükmü delilleriyle ortaya konmuştur. ^[151]

Mürekkebid'atin Tarifi Ve Özellikleri

Bütün bunlar ibadetin aslının meşru olması durumundadır. Şayet (ibadet diye yapılanın) aslı meşru değil ise işte o gerçek ve mürekkebid'attir. Hurufilik (harflerin etkisi) esasına dayanan zikir ve dualar gibi ki (birtakım) bilginler bu inanışla yapılan duaların ve zikirlerin etkisine inanmaktadırlar.

Bu hususa önem verenlerden biri de el-Büni ^[152] ve onun yolundan gidenlerdir. Bunların ortaya koyduğu ilim ilk hocaları olan Aristo'nun ortaya koyduğu felsefeden daha fazla kurnazca şeylerden bahseden bir ilimdir. Bunlar bu ilmi harf konumuna indirgemiş, harflerin dünyaya hâkim olduğu esasını benimsemişlerdir. Çoğu kerre belirledikleri zikrin gereğini yapacakları zaman kendilerince (istenen) etkiyi yapabilmesi için yıldızların özelliklerine uygun vakit ve durumların aranması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.

Bu kimseler -gördüğün gibi- tam olarak bu sisteme (büyü ve tılsımlara) yönelmişler, aklı ve tabiatları yaratandan yüz çevirmişlerdir. Bunlar her ne kadar yaptıkları için kastettikleri gibi olduğuna, dolayısıyla ortaya koydukları şeyin doğruluğuna delil olarak böyle inandıklarını sanıyorlarsa da gerçekte Allaha yüz çevirmişlerdir.

Onlar bir amaç için (yapılması veya okunması) varsayılan zikir ve duaya yöneldiler miydi, istedikleri şey meydana gelir. Yapmak istedikleri şey faydalı olsun, zararlı olsun; iyi olsun, kötü olsun fark etmez.

Bu yaptıkları ile duanın kabul edilmesinde en sona (zirveye) ulaştıklarına veya evliyaullahın kerametinden bir keramet meydana geldiğine inanırlar.

Asla (bu) yol (uygun) değildir. Gök ile yer nasıl birbirine kavuşmaz ve su ile ateş arasında bir uyum bulunmaz ise, bunların dilekleri (ve yaptıkları) ile evliyanın kerameti ve duaları ile duanın kabulü arasında uyum yoktur. ^[153]

Sünnete Aykırı Olarak Meydana Gelen Olağan Üstü Olaylar Fitnedir

Eğer dersin ki bunların istediği gibi bir etki niçin meydana geliyor? Bunun cevâbı şudur:

Böyle bir şey, aslında Allâhın yaratışı gereği bir fitne kabilindedir. Nitekim Cenâbu Hak: "... işte bu, aziz ve alim olan Allah'ın takdiridir." (Yasin, 38) buyurmuştur.

Sebeplere ve onları ortaya koyanlara baktığımızda onlara dair Allah tarafından nefislere konmuş birtakım hükümler olduğunu görürüz. Sebeplerle ilgili bu hükümler nefislerde Allah'ın dilediği biçimlerde etkiler ortaya çıkarmaktadırlar, Nazar değen kişide göz değmesi sırasında, büyü yapılan kişide, büyü yapıldığında ortaya çıkan etkiler gibi. Verdiğimiz bu örneğin her ikisi de aynı kaynaktan beslendiğine göre büyüye daha çok benzemektedir. Bunun şahidi Müslim'in Sahih'inde yer verdiği şu kudsî hadistir. Ebû Hüreyre'den rivayet olduğuna göre Hz.Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Muhakkak ki Hz. Allah şöyle buyuruyor:

"Ben, kulumun "beni zannettiği gibiyim. O bana dua ettiğinde ben onunla olurum".

Bazı rivayetlerde hadis şöyledir:

"Ben kulumun beni zannettiği gibiyim. Kulum beni istediği gibi zannetsin" ^[154]

Hadisin ifade ettiği manaları açıklamak bizim üzerinde söz etmekte olduğumuz konuyla ilgili değildir. Elhâsıl zikirleri ve duaları yukarıda geçen büyü ve tılsım gibi meselelerde kullanmak sonradan çıkarılmış bid'atlere aittir. Fakat aslı meşru olduğu için bazen bu bid'atler izâfî (göreceli) olur. ^[155]

İzâfî Bid'at Hakkında Geniş Bir Açıklama

Şöyle denilirse İzâfî bid'at ibadet sayılıp, bu yönüyle Allah'a yaklaştıncı olur mu olmaz mı? Eğer birinci şık söz konusu ise bid'at oluşunun bir etkisi ve ondan söz etmekte bir fayda yoktur. Çünkü bu takdirde şu iki ihtimalden birisi bulunur:

a- Ya ibadet varsayımına göre bid'at olduğu dikkate alınmaz ve sevap verilen meşru bir ibadet olarak gerçekleşir.

b- Veya bid'at olduğu dikkate alınsa bile, bid'atin sevap kazanılmasında bir etkisi olur ki, bu durumda mutlak surette yasaklanması doğru olmaz. Bu ise genel olarak bid'atin kötülenmiş olmasına aykırıdır. Eğer ikinci şık (yani izâfî bid'atin insanı Allah'a yaklaştıran bir ibadet olmaması) söz konusu ise, bu durumda bid'atin izafisi ile hakikisi tasnifte bir araya gelebilir ki bizim açıklamaya çalıştığımız konu işte budur. Bunun da hiçbir faydası yoktur.

Bu ileri sürülen görüşün cevabı şudur:

İzâfî (göreceli) bid'at meydana geldiği zaman genel olarak hususi bir yönü olmaz. Bilakis izâfî bid'atin iki aslı vardır. Asıllardan biri sünnet olması, diğeri bid'at olmasıdır. Fakat bu iki cihettir. Böyle olunca bid'atla ilgili olarak zihne gelen bakış, bid'atin aslının meşru oluşu cihetiyle onu yapanın sevab kazanması gerekir. Bid'atin aslına bakarak gayri meşru oluşu cihetiyle azarlanmaya müstehak olması gerekir. Fakat bu bakış (birden ve kolayca) meydana gelmez. Zira konu kapalıdır.

Yapılan şeyin bid'at olması hususunda söylenmesi uygun düşen şudur:

Bid'at ya tek başına olur veya (bir başka şeye) bitişik olur. Eğer bitişik ise ya ondan ayrılmayacak şekilde meşru bir şeyin vasfı olur veya vasfı olmaz. Meşru bir şeyin vasfı olması ya kasıt ile veya normal şer'î bir var oluş iledir. Şayet bid'at, meşru bir şeyin vasfı değil ise, onun ortaya konması, onu vasıf şekline dönüştürür veya dönüştürmez. ^[156]

Bid'atın Meşru Olup Olmaması Yönünden Dört Kısma Ayrılması

Az önce sözü edilen bid'atın özellikleri dört kısımdır. Bu hususta istenileni elde edebilmek için bu dört kısmın açıklanması kaçınılmaz olmuştur.

Birinci Kısım: Bu kısım, bid'atın meşru olan amelden ayrı olup tek başına bulunmasıdır. Daha önce de geçtiği üzere bu hususta söylenecek şey açıktır. Şu kadar ki eğer bunu, ibadet yapıyormuş gibi bir cihetle yapıyorsa gerçek bid'at olur. Böyle bir maksadı olmazsa, üzerinde konuşmakta olduğumuz hususla bir ilgisi olmaksızın sıradan yapılan işlerden olur. Böylece ibadet (bid'atten) kurtulmuş olur.

Meselâ (namaz kılacağı vakit) öksüren, burnunu temizleyen, bir kaç adım yürüyen veya bir şeyler yapan kimse bununla namaz ile ilgi kurmuyor, fakat bunu bir alışkanlık veya temizlik için yapıyorsa, bu davranışı, yapılması caiz olan alışkanlıklardandır. Şu kadar ki bu kabil alışkanlıkların namaza ilave edilmiş veya namaz kılınacağı için kasıtlı olarak yapılmış olmaması şarttır. Böyle olduğu takdirde bid'at olur. Açıklaması –inşaallah- ilerde gelecektir.

Keza varsayalım ki (insan) aslında (ibadet olarak) meşru olmayan, fakat sevap kazanmak için bir şey yapmış olsa, (meselâ bir ağaç veya çiçeği sulasa) bundan sonra kalkıp meşru olan namazı kılsa, bakılır. Yaptığı işi namazı kasederek yapmamış ise ve namaza ek olarak yapıldığı sanılmıyorsa, bu iş kılınan namaza bir zarar vermez. (Yapılan işte) bir kötülük (varsa) o namazdan ayrı, tek başına yapılan iş ile ilgilidir.

Bunun bir benzeri şudur: (Vakti gelen) bir ibadeti (yapmazdan önce) meşru ibadete ekleme kasdı olmaksızın bir ibadet yapsa, bu yaptığı ibadeti eklemeye maruz kalacak bir konumda da yapmamış ise, her iki ibadeti de aslı üzere kalır. (Yani bid'at söz konusu olmaz.)

Bir adamın (kurbanı) boğazlarken veya köle azâd ederken: "Allah'ım (bu yaptığım iş) sendendir ve sanadır." demesi de böyledir. Yeter ki kurban ve azad etme işinde mutlaka bu ifadenin söylenmesi gerektiği benimsenmesin ve bu ifadenin yapılanlara eklenmesi kaydedilmemiş olsun.

Tavafın ayrılmaz bir gereği şibi veya tavaf kasdı ile olmaksızın tavaf sırasında Kur'an okumak da böyledir. Bu verdiğimiz örneklerdeki her bir ibadet, başlı başına müstakildir, diğeri ile ilintili değildir. Böyle olunca da bir sakınca yoktur.

Bu bilgilere dayanarak deriz ki: Bir korkulu olay veya kıtlık sebebiyle bazı vakitlerde cami imamlarının (cemaatle) toplu halde dua ettiklerini varsayarsak bu caizdir. Çünkü bu, sözü edilen şarta uygundur. Zira meşru olan bir şeye eklenme korkusu yoktur ve camilerde herkese açık topluluklar halinde yapılması âdet haline gelmeyecektir.

Nitekim Hz. Peygamber halka hitap ederken toplu olarak yağmur duası yapmıştır. Fakat bu bir zamanda olmuştur. Bazı vakitlerde ise sair müstehaplar gibi (dua ettiği) olmuş, belirli bir vakit ve keyfiyet gözetilmemiştir.

Esîd'in kölesi Ebû Said'den şöyle dediği rivayet edilmiştir:

Hız, Ömer yatısı namazını kılınca insanları camiden çıkarırdı. Bir gece Allah'ı zikretmekte olan bir toplulukla birlikte geride kalıp onların yanına geldi. Onları tanıdı ve elindeki kırbağı (bir kenara) atıp onlarla beraber oturdu. Onlara şöyle diyordu:

"Ey filan kişil Bizim için Allah'a dua et. Ey filan kişi! Bizim için Allah'a dua et!" Hatta başkasına da dua edildi, Topluluktakiler, "Ömer katı bir kimsedir." diyorlardı. O sırada insanlar arasında hiç kimse hatta çocuğunu kaybetmiş anne bile Hz. Ömer kadar duygulu değildi.

Selî el-Alevî'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bir adam Enes (r.a.)'e^[157] bir gün:

Ey Hamza'nın babası! Bize birtakım dualar edersen? dedi. Enes (r.a.) şöyle dua etti:

"Allah'ım dünyada bize iyilik ver" Hz. Enes bunu üç defa tekrarladı. Adam tekrar:

"Ey Hamza'nın babası! Dua etsen...." deyince Hz. Enes şöyle buyurdu:

Böyle bir duanın üzerine (başka) dua edilmez.

Demek oluyor ki Enes (r.a.) yaptığı gibi olan davranışta (kötü görüp) inkar edecek bir durum yok. Fakat (Peygamberin sünnetine) ilave bir durum söz konusu olunca dua sünnete aykırı düşmektedir.

Selef (geçmiş âlimlerimiz)'in insanın başkası için (özel sipariş gibi) dua etmeyi hoş karşılamadıkları rivayet edilmiştir. Bu aslında hoş olmayan bir şey değildir. Fakat, dua olgusunu aslından çıkaracak tarzda ona eklenecek şeyler sebebiyle hoş görülmemiştir. Meseleye her yönüyle benzemesi açısından burada (bir örnek olarak) cemaatle kılınan namazların arkasından sürekli olarak topluca dua etmeyi zikredebiliriz.

Taberi Müdrîk b. İmrân'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Bir adam Hz. Ömer (r.a.)'a bir mektup yazarak ona "Benim için dua et." demişti. Hz. Ömer adama şöyle cevap verdi:

"Ben peygamber değilim. Fakat (sana şunu tavsiye ediyorum:) Namaza kamet getirildiği sırada, günahının bağışlanması için dua et."

Hız. Ömer'in kendisinden dua isteyen insanın teklifine karşı olumsuz cevap vermesi, aslında birisi için dua etmek yönünde değildir, başka bir cihettedir. Aksi halde yukarıda geçen Hz. Ömer'in "Bizim için Allah'a dua et" demesi ile bir çelişki ortaya çıkardı. Sanki Hz. Ömer kendisinden dua isteğinde bulunan adamın sözünden duanın ötesinde fazladan bir şey anlamıştır. Bunun içindir ki verdiği cevapta: "Ben Peygamber değilim" demiştir.

Sa'd b. Ebî Vakkas^[158] den rivayet edilen şu olay da bunu göstermektedir.

H. Sa'd Şam'a geldiğinde ona bir adam gelip: "Benim için istiğfar et" dedi. H. Sa'd ona: "Allah sana mağfiret etsin" duasında bulundu. Bir başkası daha gelip:

"Benim için istiğfar et." dedi. Bunun üzerine H. Sa'd:

Allah sana da bu adama da mağfiret etmesin! Ben Peygamber miyim? dedi.

Bu olay H. Sa'd'in kendisinden istiğfar isteğinde bulunan kişinin bu isteğinden (dua isteğinden) daha fazla bir şey istediğini anlamış olduğunu açık bir şekilde göstermektedir. H. Sa'd'in (ve H. Ömer'in) anladıkları bu husus kendisinin peygamber gibi olduğunun algılanması veya böyle inanılmaya kendisinin araç olarak kullanılmasıdır. Veyahut herkesin kendisinden dua ve istiğfar istemesinin alışkanlık haline gelmesi veya uyulması gereken bir yol olarak insanlarca benimsenmesidir.

Bu olayın bir benzeri de Zeyd b. Vehb^[159] den rivayet edilen şu hadisedir:

Adamın biri H. Huzeyfe^[160] (r.a.) ye gelerek: "Benim için istiğfar et" dedi. H. Huzeyfe:

"Allah sana mağfiret etmesin!" diyerek beddua etti. Daha sonra:

"Bu adam karılarına gidecek ve Huzeyfe benim için istiğfar etti. Hoşnut olur musunuz ki ben size dua edeyim de siz de Huzeyfe gibi olasınız?" diyecek.

H. Huzeyfe'nin, adama beddua ettikten sonra: "Şimdi bu adam karılarına gidecek ve şöyle şöyle diyecek..." sözünden anlıyoruz ki o dua maksadının ötesinde daha başka şeylerin de olduğunu sezindi ve bunun duayı asıl maksadının dışına çıkaracağı kanaatine vardı. H. Huzeyfe'nin sözünün anlamı şudur: Adamın karılarına gidip Huzeyfe benim için istiğfar etti demesinden sonra kadınlar da Huzeyfe gibi birine giderler. Böyle yapmak meşhur olur ve insanlar bunu sünnet olarak benimserler. Huzeyfe hakkında onun gönlüne hoş gelmeyen, sevmediği bir itikat beslemeye başlarlar. İşte bu duayı meşru halinden çıkarıp ayrı bir grubun oluşmasına yol açar.

Bu anlayış biçimi İbn Ubeyye'nin^[161] İbn-i Avn^[162] den rivayet ettiği hadiste de görülmektedir. Bu rivayette anlatıldığına göre bir adam İbrahim'e^[163] gelip şöyle dedi:

Ey İmran'ın babası! Allah'a dua et de bana şifa versin, İbrahim bunu hoş görmedi ve şöyle dedi:

Bir adam Huzeyfe (r.a.) ye gelip: "Bana dua et de Allah benim günahlarımı bağışlasın" demişti. O da:

"Allah sana mağfiret, etmesin!" demişti. Adam bir kenara çekildi ve oturdu. Bir süre sonra İbrahim adama şöyle dedi:

Allah seni Huzeyfe'nin gideceği yer (olan cennet)e koysa hoşnud olur musun? (Sonra çevresindekilere şunu söyledi):

Şimdi sizden biriniz adama gitse onu sıkıntı içinde bulacaktır. Daha sonra İbrahim insanları sünnete sarılmaya teşvik edip bu hususta sonradan çıkarılan şeyleri hatırlattı ve onlardan hoşlanmadığını bildirdi.

Mansur'un İbrahim'den rivayet ettiğine göre İbrahim şöyle demiştir:

İnsanlar toplanıp karşılıklı müzakerelerde bulunurlar, (ama) birbirlerine "Bizim için istiğfar edin." demezlerdi.

Ey akıl sahipleri! Düşünün, âlimler duaya putlaştırarak ekleme yapma konusunda neler söylemişler, bir değerlendirin. Bu ümmetin geçmişinin yapmadığı şeylerin duaya eklenmesini hoş görmemişlerdir. Artık aklınla günümüzde namazların arkasında neler söylemekte olduklarını mukayese et. İbrahim'in kendisine (dua konusunda) yapılan tekliften nasıl uzaklaştığına ve insanları sünnete nasıl teşvik edip, insanların sonradan çıkardıkları şeylerden hoşlanmadığına bakınız.

Buraya aldığımız nakiller, Taberinin "Tehzib'ül Asâr'ında tahrir ettiği rivayetlerdir. İbn-i Vehb'in Haris b. Nebhân^[164], Eyyüb^[165], Ebû Kılâbe^[166] yoluyla Ebu'd-Derda^[167] dan gelen rivayet dahi yukardaki rivayetlerin oluşturduğu temel üzerine bina edilmektedir. Bu rivayete göre Ebu'd-Derdâ'ya:

"Küfe şehrinde bir kısım insanlar sana selam söylüyor ve kendilerine dua edip tavsiyelerde bulunmam istiyorlar" dediler. Ebu'd-Derdâ şöyle buyurdu:

"Onlara selam söyleyiniz. Ve onlara emrediniz ki Kur'an'ın hakkını versinler. Çünkü Kur'an onları alıp orta yola ve kolaylığa götürür. Zulümden ve zorluktan uzaklaştırır."

Bu rivayetle Ebu'd-Derdâ'nın onlara dua ettiği bildirilmiştir.

İkinci Kısım: Bu kısımdaki göreceli bid'atte normal olan bir iş veya bir başka iş meşru olan davranışa vasıf olur. Şu kadar ki şeriatta meşru olan amelin böyle bir vasfı olduğuna dair bir delil yoktur.

Bu durumda meşru olan amelin gayri meşru bir hale dönüştüğü açıktır. Deliller arasında H. Peygamber'in şu hadisindeki genel ifade bunu açıklamaktadır.

"Bizim işimiz gibi olmayan her amel merduttur yani makbul değildir."^[168]

İşte yapılan bu iş adı geçen vasfı kazandığı zaman, H. Peygamberin işi gibi olmaktan çıkar, Bu takdirde o iş reddedilmiştir. Farz namazı sağlıklı ve gücü yeten bir kimsenin oturarak kılması, kıraat (okuma) yapılacak yerde teşbih (sübhanelah demek); teşbih edilecek yerde kıraat etmek veya buna benzer bir şey yapmak gibi.

H. Peygamber sabah ve ikindi namazlarından sonra, güneş doğarken ve batarken (nafîle) namaz kılmayı yasaklamıştır. Âlimlerde pek çoğu bu yasağın genellik ifade ettiği hususunda mübalağa etmişlerdir. O derecede ki bu vakitlerde kılınacak farz namazı da yasağa dahil saymışlardır.

Görülüyor ki özel bir zamanda kılınma vasfından dolayı namazda yasaklık söz konusu olmuştur.

Yine farzlarda dahi ittifakla zamanın dikkate alınması sözkonusudur. Nitekim zeval vaktinde öğle namazı, güneş batmadan akşam namazı kılınmaz.

Hız. Peygamber Ramazan ve Kurban Bayramı günlerinde oruç tutulmasını yasaklamıştır. Hac ayları dışında yapılacak haccın bâtil olduğunda görüş birliği vardır.

Her kim kendisi için belirlenen vakti dışında, yukarıda verilen örneklerdeki gibi ibadetlerden birini "Allah'a ibadet ediyorum" diyerek yaparsa, gerçekten bir bid'at yapmış olur. Böylesi izafi bid'at değildir. Çünkü (vakti dışında oluşundan dolayı) bu ibadetlerin meşruluk ciheti yoktur. Bid'at olma yönü galip gelmiştir. Buna göre sevap da söz konusu değildir.

Kerahet vaktinde (sabah ve ikinci namazlarının farzından sonra) kılınan namazın veya bayram günü tutulan orucun sahih olduğunu söyleyen birini varsayarsak bu, yasağın ibadet için vasıf sayılmayan bir şeye ait olmasındandır. Hatta bu şey ibadet için vasf olmak şöyle dursun ibadetten ayrı, başlı başına müstakil bir durumdur.

Bu kısma Karâfi'nin hikaye ettiği gibi bazı insanların yaptığı şeyler de girmektedir. Karafinin söylediğine göre bazı acem (Arap olmayan kimse)ler cuma gününün sabah namazının üç rek'at olduğuna^[169] inanırlar. Halbuki Secde suresini cuma günü sabah namazında okumak ve bunu hep devam ettirmekten dolayı (bu surenin 15. ayetindeki secde ayeti sebebiyle rek'at içinde secde edildiği için) insanlar bu sabah namazını üç rek'at saymışlardır. Demek oluyor ki (namaz içinde yapılan) secde, böyle inanılması durumunda, namazdan ayrılmayan ve onun bir parçası olan bir vasıf durumunda olmuştur. Böyle inanılması namazın batıl (geçersiz) olmasını gerekli kılmıştır.

Meşru olan ibadetler, sırf rey'e dayanarak hususi zamanlarda yapıldığı takdirde bu tertibe göre cereyan etmesi gerekir. Çünkü genel olarak yapılan amellerle zaman, iç içe ve birbiriyle sıkı bir şekilde ilintilidir. Meşru olan bir ibadete eklenen fazlalığın, kendisine eklenene vasıf olması onu aslından çıkarır. Böyle olması, sıfat, kendisine sıfat olduğu şey ile ondan ayrılmayacak şekilde beraber olunca artık onun bir parçası olusındandır.

Çünkü biz şöyle diyoruz: Sıfat kendisine sıfat olduğu şeyden gerçekten veya itibari olarak ayrılmayacak biçimde olursa, onun aynısı olur. Sıfatın ortadan kalktığını varsayarsak, kendisine vasf olduğu şey (yani mevsuf) dahi ortadan kalkar.

Meselâ konuşma ve gülme sıfatı yok olan canlının insan olma özelliğine sahip olamayacağı gibi. Meşru bir ibadete fazladan eklenen sıfat, insan örneğinde olan oranda bulunduğu takdirde, asıl meşru olanın muteber olması ortadan kalkar ve her ikisi de gayr-i meşru olur.

Bunun örneklerinden biri de daire şeklinde toplanıp (koro halinde) tek sesle Kur'an okumaktır. Çünkü bu özellik, meşru olan Kur'an okumaya ilave bir özelliktir. Tekkelerde toplananların alışkanlık haline getirdiği sesli (zikir ve) okuma da böyledir. (En azından) şöyle bir ihtimal söz konusudur ki sıfatın muteberliği gizli veya zayıftır. Netice itibariyle meşruluğun bâtil olduğunda şüphe meydana gelir.

Nitekim Utbiyye isimli eserde İmam Mâlik'ten ayağını kımıldatmayacak şekilde namazda (bir yere) dayanmak meselesinde şöyle bir şey nakledilmektedir: Namaz kılarken (bir yere) dayanma işini ilk olarak yapan adam meşhur birisi olup kendisi hakkında bir şeyler söylenmesinden hoşlanmazdı. Ona:

"Bir kusurun mu var?" denildi. Namazda böyle davranmasından dolayı ayıplanmıştı. Bu yapılan şey hoş olmayan bir şeydir. Bu olayın anlatıldığı kitapta namazın bâtil olduğu söylenmemiştir. Bunun sebebi namaz kılarken dayanma vasfının namazı etkileme hususunda zayıf kalıp, namazın (diğer özelliklerinin) eksiksiz olmasına oranla hafif olmasındandır.

İşte (bid'atla ilgili) meselede yapılan davranıştaki vasfın etkili olup olmadığına bakılması gerekir. Şayet vasıf, yapılan işte galip/ fazlasıyla etkili bir durumda ise iş, fasit olmaya daha yakındır. Vasıf, yapılan işte galip durumunda değilse fesada çok yakın olmaz.

Geriye bir husus kalıyor ki böyle bir duruma ait hükme nasıl bakmalıdır? Yapılan işte şüpheli bir vaziyetin dikkate alınması söz konusu ise ibadete ihtiyat gözüyle bakılması burada devreye girmektedir. Biliniz ki bu bahsin başında şöyle demiştik: Meşru olana fazladan ilave olunan davranış ona vasıf -veya vasıf gibi- olur. Bu vasfın muteber olması (şu) üç şeyden biri ile; Kasıt, âdet veya bir eksiklik, yahut şer'î olmak ile olur.

Âdet'e bir örnek olarak zamanımız tasavvufçularının zikir hususunda toplanmaları ve sesli zikir yapmalarını söyleyebiliriz. Bu yapılanla meşru olan zikir arasında uzak bir mesafe vardır.^[170] Çünkü bunlardan her biri genel olarak diğerinin zıddıdır.

Bir başka örnek olarak İbn Vaddah'm A'meş'den^[171] ve arkadaşlarından hikaye ettiği şu olayı zikredebiliriz: Abdullah^[172], camide arkadaşlarına kıssalar anlatan bir adama uğramıştı. Adam şöyle diyordu:

On kere Sübhanallah, on kere Lâilâhe illallah deyin! Abdullah onlara şöyle dedi:

Siz Hız. Muhammedin ashabından ya daha iyi hidayeti bulmuş veya daha çok sapıtmış kimselersiniz. Bil'akis daha çok sapıtmalardansınız!

Yine ondan yapılan bir rivayet şöyledir:

Bir adam insanları topluyor ve onlara şöyle diyordu:

"Şu kadar şöyle şöyle Sübhanallah diyene Allah'ın rahmeti vardır." Halk söyleneni yapıyordu. Adam (tekrar):

"Şu kadar şöyle şöyle Elhamdülillah diyene Allah'ın rahmeti vardır." Halk söyleneni yapıyordu. Rivayeti nakleden kimse diyor ki:

Abdullah b Mes'ud onlara uğramıştı. Onlara şöyle dedi:

Peygamberinizin ulaşmadığı bir hidayete mi erdiniz? Hiç şüphe yok ki siz bir sapıklığın kuyruğundan tutmuş bulunuyorsunuz!

Yine Abdullah b. Mes'ud'a Kûfe'de insanların çakıl taşları ile (sayıyı gözeterek) tesbih çektikleri anlatılmıştı. ^[173] Hz. Abdullah onların yanına gitti. Oradakilerden her biri önüne bir küme çakıl koymuş bulunuyordu.

Râvi diyor ki:

Abdullah b. Mesud o çakılları oradakilere durmadan atıyordu. Tâ ki onları mescidden çıkarana kadar. Bir taraftan da şöyle diyordu:

Siz yeni bir icad ve zulüm çakırdınız. Siz Hz. Muhammedin ashabından daha mı faziletli ve bilgilisiniz? İşte bu özellikler zikri meşru olmaktan çıkarmıştır. Yukarda ifade ettiğimiz gibi mekruh vakitlerde namaz kılmak veya farz namazları vakti girmeden kılmak gibi örneklerden şunu anlamış bulunuyoruz: Bu konulardaki yasaktan maksat yasaklanan şeyin (yapıldığı takdirde) ibadet yapılmış olmayacağına bildirilmesidir. Bayram günü oruç tutmak da böyledir.

İbn Vaddah'ın Ebân b. Ahbas'tan ^[174] rivayet ettiğine göre İbn Abbas şöyle demiştir:

Talha b. Ubeydullah el-Huzai ^[175] ile karşılaşmıştım. Ona dedim ki:

Kardeşlerinden, Ehli sünnet ve'l Cemâatten olan bir topluluk müslümanlardan hiç bir kimseye dil uzatmadan bir gün birinin, bir başka gün diğerinin evinde toplanıyorlar. Mihrican ve Nevruz günleri de bir araya gelip oruç tutuyorlar, (Ne dersin?) Talha şöyle dedi:

Bu çok şiddetli bir bid'attır. Nevruz ve Mihrican ^[176] günlerine saygı göstererek ibadet etmekten Allah'a saygı göstermeleri (onların) daha şiddetli (ihtiyaçları) dır.

Sonra Enes b. Mâlik'i uyandırdım. Yanına çıkıp Talha'ya sorduğumu ona da sordum. Anlaşıp söz birliği etmişçesine o da Talha gibi cevap verdi. Hz. Enes, Nevruz ve Mihrican oruçlarını Hristiyanların ^[177] saygı gösterdiği gibi bir saygı davranışı olarak değerlendirmiştir. Böyle bir maksat eğer ibadeti ifsad ederse, benzerleri de aynıdır.

Yunus b. Ubeyd'den ^[178] rivayet edildiğine göre bir adam Hasan'a ^[179] şöyle dedi:

Ey Said'in babası! Bizim şu (davranışları yaptığımız) meclisimiz hakkında ne dersiniz? Biz ehl-i sünnet vel cemaattan bir topluluğuz. Hiç kimseye dil uzatmayız. Bir gün filanın, bir gün bir başkasının evinde toplanırız. Toplantılarımızda Allah'ın kitabını (Kur'anı) okur, kendimiz ve genel olarak müslümanlar için dua ederiz.

Râvi der ki:

Hasan bunu şiddetle yasakladı. ^[180]

Bu manada nakledilecek şeyler çoktur. Demek oluyor ki fazladan yapılan şey, yukarda anlatılan dereceye ulaşmaz ise durum hafif olmakta, yapılan şeyin hükmü ayrı, meşru olan şeyin hükmü ayrıdır. Nitekim Vaddah'ın Abdurrahman b. Ebî Bekre ^[181] den rivayet ettiği olayda bunu görmekteyiz:

Abdurrahman şöyle diyor:

Ben camide Esvedb. Serf'in ^[182] yanında otuyordum. Onun yeri camiin arkasında idi. İsmail oğulları (İsrâ) süresini başından okumaya başladı, "...tekbir getirerek onun (Allah'ın) şânını yücelt" anlamına gelen 111. ayete geldiğinde çevresinde oturmakta olanlar seslerini yükselttiler. O sırada bastonuna dayanarak Mücâlid b. Mes'ud çığkaldı. Topluluk onu görünce "Merhaba! gel otur." dediler. O:

Her ne kadar meclisiniz güzel ise de sizin yanınıza oturacak değilim. Ben (gelmez) den önce öyle bir şey yaptınız ki müslümanlar onu hoş görmezler. Müslümanların hoş görmediği şeyi yapmaktan kaçınınız.

Mücâlid'in o meclisi (topluluğun) iyi görmesi Kur'an okunduğu için idi. Kur'an okumanın bir yerinde sesin yükseltilmesi güzel olan okumaya eklenmez. Eklenme olduğu takdirde her ikisi de gayri meşru olur.

İbn'ul Kâsım'm İmam Mâlik'ten işittiği şu olay da buna benzer:

Bir topluluk ^[183] bir araya gelip bir sureyi toplu olarak okuyorlar. İskenderiye halkının yaptığı gibi, İmam Mâlik bunu mekruh görmüş ve insanların böyle bir şeyi yapmasını hoş görmemiştir. ^[184]

Yine İbn-i Kâsım'a buna benzer bir soru sorulmuş, o da İmam Mâlik'ten bunun mekruh olduğunu rivayet, bunu yasaklayarak bid'at görmüştür.

Bir başka rivayette İbn'ul Kasım İmam Mâlik'ten şöyle rivayette bulunmuştur. İmam Mâlik'e camide Kur'an okumaktan sorulmuş, o da şöyle cevap vermiştir:

Eskiden böyle bir şey yok idi. Sonradan icad edilmiştir. Bu Muhammed ümmetinin sonu, ilkinden daha çok hidayet üzere olan bir şey yapmamıştır. Kur'an güzeldir.

İbn Hüsd diyor ki:

İmam Mâlik bu sözü ile camide namazlardan sonra mutlaka özel bir surette Kur'an okuyup bunun alışkanlık haline gelmesini kastetmiştir. Kurtuba Camiinde sabah namazından sonra yapıldığı gibi. İbn Rüsd diyor ki: İmam Mâlik bunu bid'at görmüştür. İmam Mâlik'in yukarda rivayet edilen sözündeki "Kur'an güzeldir" ifadesinin iki ihtimâli vardır:

a- Denilebilir ki camide toplanarak ayrıca Kur'an okuma ziyadeliği, Kur'an okumanın güzelliğini etkilemez.

b- Kur'anı sizin yaptığınız gibi olmamak üzere okumak güzeldir. Bu ihtimalin anlaşılması açıktır. Bunun delili bir başka yerde şöyle söylemiş olmasıdır:

"Sokaklarda ve çarşıda Kur'an okunmasından hoşlanmıyorum. Ancak namazda ve camide Kur'an okunması hoşuma gidiyor." İmam Mâlik bu ifadeyle Kur'an'ın ancak Selef (geçmişlerin) okuduğu üzere okunmasını kastedmektedir. Bu ifade, daire yaparak toplanıp Kur'an okumanın mekruh olduğunu gösterir. İmam Mâlik, "Kur'an güzeldir." sözü ile yukardaki ifadesinden genel olarak Kur'an okumanın mekruh olduğu anlamını vehmedenlere karşı çekincesini ortaya koyuyor. İmam Mâlik'in sözünde cemaat olup toplanmanın, Kur'an okumaktan ayrıldığını gösteren bir delil yoktur.

Üçüncü Kısım: Bu kısımda vasıf, ibadete bir ilave imiş zannına yol açmaktadır. O derecede ki vasıf ibadetin özelliğinden veya ondan bir parça imiş gibi inanılmaktadır. Bu kısımda yanlış uygulamaya yol açmasından dolayı yasaklanma durumuna bakılır. Her ne kadar bu hususta genel bir görüş birliği varsa da âlimler arasında detayda tartışmalar vardır. Çünkü her yanlış uygulamaya yol açan durum, yasaklanma durumunda değildir. Bunun delili ödemesi ertelenerek yapılan satışlarda ve benzerlerindeki görüş ayrılığıdır. Şu kadar ki Ebu Bekir Turtuşî, bilgilerin yanlış uygulamaya açılacak yolu kapatmak için bu tür meselelerdeki görüşlerini inceleyerek bu hususlarda görüş birliği olduğunu hikaye etmektedir. Bazı detaylarla görüş ayrılığının var olduğuna göre, birilerinin üzerinde konuştuğumuz meselede de aynı durumun olacağını söylemesi inkar edilemez. Önce örnekler verelim, sonra meselenin hükmünü konuşuruz. Örnekler:

a- Hadiste bildirildiğine göre Hz. Peygamber, Ramazan ayından bir veya iki gün öncesinden oruç tutmayı yasaklamıştır.^[185] Âlimlere göre bunun gerekçesi bu günlerin Ramazandan sayılması korkusudur.

b- Rivayet olduğuna göre Hz. Osman seferi durumda namazı kısaltmadan kıları.^[186] Kendisine: Sen Hz. Peygamberle birlikte (seferi iken) namazı kısaltmamış mıydın? denildiğinde Hz. Osman şöyle diyordu: Evet, fakat ben insanların imamı (devletin başı)yım. Çölden gelmiş bedevilere bakıyorum da namazı iki rekat kıldıracağım takdirde namaz böyle farz kılındı diyeceklerdir.

Bilindiği üzere seferi durumda namazı kısaltarak kılmak (Hz. Peygamber'in) sünneti veya vaciptir. Buna rağmen, dinde meşru olmayan yeni icad edilmiş bir işe yol açacağı korkusundan namazı seferi iken kısaltmayı terk etmiştir.

c- Hz. Ömer (bir keresinde) ihtilam olmuş, yıkanmayı ısfâr vaktine değin geciktirmiştir.^[187] Bu konuda namaz kılacak kadar kendilerinden giysi alıp, sonra geniş vakitte kendi giysisini yıkamasını söyleyen Hz. Ömerin söylediği şu söz konumuzla ilgilidir:

"Eğer onu yapsaydım sünnet olurdu. (Pislikten) gördüğümü yıkar, görmediğime su serperim."

d- Huzeyfe b. Esîd şöyle diyor:

"Ebu Bekir ve Ömer (r.a.) hazretlerinin, farzdır görüşüne yol açacağı korkusundan kurban kesmediklerine tanık oldum."

Abdullah b. Mes'ud'dan da benzeri bir rivayet vardır. O şöyle demiştir:

"Ben sizin en zenginlerinizden olduğum halde, komşuların kurban kesmeyi farz sanmalarını korkusundan dolayı terk ediyorum."

Selefi Salihinden bu kabil nakiller çoktur.

e- İmam Mâlik Ramazan orucu bitince peşinden Şevval ayından altı gün oruç tutmayı, bu konuda sahih hadis olmakla beraber mekruh görmüştür. Ebu Hanife de ona uymuş "Bunu güzel görmüyorum." demiştir.^[188] İmam Mâlik, kendilerine uyulan diğer kişilerin de bu orucu tutmadıklarını ve bid'at olmasından korktuklarını haber vermiştir.

Hz. Peygamberin Küba'ya gelmesinin ve benzerlerinin aynısını yapmak da bu kabildendir.^[189]

Genel bir ifade ile söylersek, meşru olarak aslı var olan fakat sürekli yapılması halinde sünnet olduğuna inanılacak amelin terkedilmesi arzu edilir. Böyle yapılması yanlış uygulamaya yol açmasını önlemek içindir. Bundan dolayıdır ki İmam Mâlik ihrama girdikten sonra teveccüh duası yapmayı, (Kur'an) okumaya başlamazdan önce dua okumayı, yemekten önce el yıkamayı mekruh görmüş ve namaz kılariken giysisini önüne koyan kimsenin, bu davranışını uygun görmemiştir.

Dördüncü Kısım: Konumuza dönelim; Biliniz ki şayet bu bölümün içerdiği meselelerde nassın bulunmadığı durumlarda bir mütehid, yanlışlığa yol açmamak için yasaklamama cihetine gitmiş ise, hiç şüphesiz bu amel ona göre meşrudur ve bunu işleyene sevap vardır.

Yanlışta yol açma kapısını kapama cihetine gidene göre şüphe yok ki bu ameli yapmak yasaklanmıştır. Sahabe ve tabiînin geçmişlerinden pek çoğu ve diğerleri bu ekoldendir. Amelin yasaklanması onun kötülenmiş ve kötülenmeyi gerektiren bir durumda olmasını gerektirir. Şu kadar ki bu ameldeki yasaklanma mücavir (amelin kendisinde olmayan) bir durum ile ilgilidir. Bu durumda olan amellerde bir şüphe ve araştırma söz konusudur, ihtimal ki meselenin aslı ile mücavir meselenin birbirinden ayrı olması düşünülebilir. Meselenin kendisi emredilmiş, sonucu itibariyle ise yasaklanmış durumdadır.

Bu kabil meselelerde izlenecek iki yolumuz vardır:

Birinci yol: Meselenin aslında yasak ne ise ona yapışmak. Örnekler:

a- Yüce Allah buyuruyor: "*Ey iman edenler! "Râinâ", demeyin..."* (Bakara 104)

b- Cenab-ı Hak buyuruyor: "*Allah'tan başkasına tapanlara (ve putlarına) sövmeyin; sonra onlar da bilmeyerek Allah'a söverler.*" (Enam, 108)

Hz. Peygamber birtakım şeylerin yapılmasını yasaklamıştır. Bu yasaklar şunlardır:

Zekât korkusuyla toplu olan (hayvan)ları ayırmak, ayrı olanları bir araya getirmek.^[190]

Parasını önceden verip mahsulü hasat zamanında almak, Âlimler bu yasağı faize sebep olacağı gibi bir gerekçeye bağlamışlardır.

Kendisi ile evlenilmesi caiz olan kadınlarla (bir yerde) yalnız kalmak.

Yanında mahremi olmadan kadının sefer mesafesi uzaklığında bir yere yolculuğa çıkması.

Ayrıca kadınların erkeklerin bulunduğu bir ortama çıktıklarında örtünmeleri ve erkeklerin kadınlara bakmamaları Hz. Peygamber tarafından emredilmiştir.

Âlimler bu emir ve yasaklardan ve benzerlerinden emrin ve yasağın illetini (gerekçesini) yanlışa ve kötülüğe yol açma olarak belirlemişler, başka bir gerekçeden söz etmemişlerdir.

Her ne kadar bir gerekçeden söz ediliyorsa da yasakda asıl olan, yasaklanan şeyde geçerli olmasıdır. Yasağı mücavir bir sebebe yönlendirmek delilin aslına aykırıdır. Asıldan dönüş, ancak delil ile olur. Yasaklanmış olan her ibadet, ibadet olmaktan çıkar. Çünkü ibadet olsaydı yasaklanmazdı. Böyle bir ibadeti yapan meşru olmayan bir şey yapmış olur. Yasağa rağmen ibadet ederse bid'at işlemiş olur.

Burada "Gerekçenin kendisi mücavereti göstermektedir. Yasaklanan şey emredilenden başkasıdır. İkinin ayrı ayrı olması düşünülebilir." denilemez. Çünkü biz şöyle diyoruz: Mücavir olan özellik, lâzım bir vasıf durumunda olduğu zaman, yasak sadece mücavir özellikten değil tamamen kalkar. Bu husus ikinci kısımda açıklanmıştır.

İkinci Yol: Harama vasıta olan bazı meselelerde harama vasıta olan şey, hükümde haram olan şey gibidir.

Örnekler:

a- Sahih hadis olarak rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Kişinin anasına babasına sövmesi büyük günahlardandır." Sahabe şöyle dediler:

Ey Allah'ın Rasûlü! Adam anasına babasına söver mi? Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

Evet, o (bir başka) adamın babasına söver. O da sövenin anasına babasına söver."^[191]

Görülüyor ki Hz. Peygamber, başkasının ana-babasına sövme, kendi ana-babasına sövme yerine koymuştur.

Dikkat edilirse Hz. Peygamber ilk sözünde dolaylı sövmeden söz etmemiştir. Bu ifade, bizim üzerinde durduğumuz hususta zirve durumundadır,

b- Hz. Aişe'nin Zeyd b. Erkam'ın^[192] cariyesi ile yaptığı konuşmadır. Hz. Aişe ona şöyle demiştir:

"Zeyd b. Erkam'a ulaştır ki eğer o tevbe etmezse^[193] Allah'ın Rasûlü ile yaptığı cihadi iptal etmiş, boşa çıkarmış olur."

Böylesine tehditvâri bir sözü söylemek, ancak helâl olmayan bir şeyi yapana olur. Bir büyük günah işleyen kimseye olmaz. Hatta Hz. Aişe sözünün sonunda ayetin "*Rabbinden bir öğüt gelir ve faizden vazgeçerse, geçmişte olan kendisininindir.*" (Bakara, 275) kısmı ile (Zeyd'i) teşvik etmektedir.

Bu ayet, faiz işlemi yapmak dışında bir hususu bildirmek için indirilmiştir.^[194] Ayet-i Kerime faize vasıta olan şeyi de faiz konumunda saymıştır. Bununla beraber biz kesin olarak biliyoruz ki Zeyd b. Erkam ve cariyesi faizi kast ederek bir eylem içinde olmamışlardır.^[195] Nitekim akıl sahibi bir kimse ana-babasına sövme kasıtı içinde olamaz.

Harama vasıta olan bazı olaylarda bu mana sabit, olunca, hepsinde aynı mana vardır. Çünkü bid'atçinin hakkında nass olmayan olgulardan bid'atına çağrıda bulunmadığı meselelerde bir fark yoktur. Ancak hakkında nass olan meselelerde (bid'atçı) hasmı zorlarsa bu müstesnadır. (Bu durumda) ibadet olması da, mubah olması da söz konusu değildir. (Bu davranış) caiz olmayan bir şeye vasıta oluyorsa o iş, ibadet de değildir, mubah da değildir, Fakat bu kısımda yasak, (yapılan şeyin) vasıta olma durumuna göre yasaklama kademesinde yerini alır. Şöyle ki: Bid'at, büyük günahlardan ise, vasıta olan şey de öyledir. Veya bid'at, küçük günahlardan ise vasıta olan şey de öyledir. Bu mesele hakkında uzun uzun konuşulabilir. Fakat bu kadar işaret yeterlidir. Başarı Allaha'tandır.^[196]

^[1] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/317-318.

^[2] Hadid: 27.

^[3] Ayetin bir başka tefsirine göre 32. Ayetteki söz konusu zamirin mercii "atlar"dir. Bu tefsir lafız ve mana yönünden daha açıktır.

^[4] Ruhbanlığı uyduranlar İsrailoğulları değil Hıristiyanlardır.

^[5] Yani ruhbanlığın onlara, kendileri buna ısrarla devam ettikleri için emredildiği görüşü (Çeviren)

^[6] Yani meşru olan bir şeyin şartına riayet etmedikleri için bid'atçı durumuna düşmüşlerdir görüşü (Çeviren)

^[7] Hucurat: 7

^[8] Bakara: 185

^[9] Nisa: 28

^[10] Maide: 87.

^[11] Bu hadisin taliki daha önce geçti.

^[12] Ebu Hureyre'nin bu hadisi Buhari'de geçmektedir. Kitabu's-Savm. Babu't-Tenkil limen eksera'l-Visal, no:1965, s.242, c.IV. Fethu'l-Bâri.

^[13] Buhari. K. Siyam, Babu Savmi Yevmi-Cumua. no:1984, 1985; Müslim, K. Siyam, B. Keraheti Siyami Yevmi'l-Cumua münferiden 2/801.

^[14] İmam Mâlik Muvatta'mda şöyle demişti: "Hiçbir âlim, hiçbir fıkıhçı ve onların peşinden giden hiç kimsenin Cuma günü oruç tutmayı yasakladığım görmedim. Bazı âlimlerin Cuma günü oruç tuttuğunu gördüm." (Muvatta. K. Siyam, B. Câmîu's-Siyam) Vahy dönemi sona erdikten sonra hadisteki yasağın illeti ortadan kalktığı için. İmam Malikin sözü ile hadis arasında bir çelişki yoktur. (Çeviren)

^[15] Buhari. K. İman, B. Ehabbu'd-Dini ilallahî edvemuhu. no:43; Buhari, K. Teheccüd. B.18. no:1151; Buhari. K. Savm, B. Savmi Şaban, no:1970; Buhari, K. Libâs, B. Cülusi ael-Hasır. No:5861. Müslim. K. Salâti'l-Müsâfirin. B. Fadileti'l-Ameli'd-Dâimi min kıyami'l-Leyl;

no:220. K. Siyam. No:177. Mâlik, el-Muvatta. K. Salâti'l-Leyl, B. Mâ câe fi salâti'l-Leyli no:4. C.II. s.118. Ahmed Müsned.6/40. 51, 61.Ebu Davud, Tatabvü, Nesâî (Çeşitli yerlerde var) Meselâ K. Kıyamî'l-Leyl. K. İman, İbn Mâce, K. Zühhd, B. Müdâvetü'ale'l-Amel, no:4238.

¹⁶⁶ Buhâri. K. Teheccüd. B. Mâ Yûkrahu mine't-Teşdid fi'l-İbade, no:110.

¹⁶⁷ Buhari. Kitâbü't-Teheccüd, B.20, no:1153. Fethu'l-Bâri, 3/46; Müslim, Siyam, 181. Ahmed. Müsned. 2/58, 188.

¹⁶⁸ Buhâri. K. Savm, B. Savmu'd-Dehr, no:1976; Müslim, K-Savm. B. En-Nehyi an Savmi'd-Dehri. 1159: Nesâî. Savm. 2393.

¹⁶⁹ İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/319-330.

¹⁷⁰ "Bize adakta bulunmayı yasaklıyordu" sözü sadece adağın durumunu pekiştirmek/onun önemine dikkat çekmek ve onu üzerine vacip kıldıktan, yani adakta bulunduktan sonra yerine getirilmesini ihmalen sakındırmak için söylenmiş bir sözdür. Bunun manası adakta bulunulmasını diye haram kılmak olsaydı bu, adağın hükmünü ve yerine getirilmesinin lüzumunu ortadan kaldırmak olurdu. Çünkü yasakla birlikte onu yapmak masiyet haline dönüştürdü ve yerine getirilmesi de gerekli olmazdı. Bu hadisin yorumu şudur: Rasulullah (s.a) onlara bu işin kendileri için bu dünyada bir fayda sağlamayacağı gibi bir zararı da def etmeyeceğini ve Allah'ın takdirinden de bir şeyi değiştirmeyeceğini öğretmektedir. Rasulullah (s.a.) onlara (sanki) şöyle demektedir: Allah'ın sizin için takdir etmediği bir şeyi adakla elde etmek veya Allah'ın sizin hakkınızda hükmettiği bir şeyi adakla engellemek için nezir yapmayın. Nezir/adak yapmışsanız bunu da yerine getirin. Çünkü adadığınız bir şeyi yerine getirmeniz sizin için bir zorunluluktur. Hadisin anlamı budur. (Mealimü's-Sünen, 3/591)

¹⁷¹ Buhari, K. Eyman ve'n-Nüzür. B. Vefau bin-Nezir, no:6692, 6693. K. Kader, B. İlğâü'l-Abdi en-Nezra ile'l-Kader. 6608 ve 6609; Müslim. K. Nezir, M. Nehyi ani'n-Nezir, no: 1639, 1640; Ebü Dâvud, K. Eyman ve'n-Nüzür, B. Nehy anin-Nüzür, No:3287; Tirmizi, Babü Kerahiyeti'n' Nezir. No:1538. İbn Mâce. Keffâret, B. Nehy ani'n-Nezir, no:2122. İbn Hıbban, K. Nüzür, Babü Zikril-İlleti elleti min eclihâ zecrun anin-Nezir, no:4361.

¹⁷² Nahl:91

¹⁷³ Buhari, K. Eyman ve'n-Nüzür. B. Nezir fi mâ lâ Yemlikü ve fi ma'siyetin. No:6700. Hz. Aişe rivayeti. Tirmizi, K. Nezir, No:1526. Ebü Dâvud, K. Eyman, ve'n-Nüzür, no:3279, Hz. Aişe rivayeti. İbn Mâce, K. Keffâret, B. Nezir. 2126, İbn Hıbban, Sahih, K. Nüzür. 4372, 4373, Beyhaki, Sünemi Kübra, K. Cizye, 9/231.

¹⁷⁴ İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/331-333.

¹⁷⁵ Buhari. K. Edeb. B. Sun'ut-Taam ve't-Tekellüfü li'd Dayf, no:6139. Fethu'l-Bâri, 10/550. Tirmizi. K. Zühhd. 2413.

¹⁷⁶ Ahzab: 45. 46

¹⁷⁷ Müslim, Cihad. h.no:1732; Ebu Davûd, Âdâb, no:4835.

¹⁷⁸ Maide:77.

¹⁷⁹ Bayhaki. Şuabü'l-İman; Kenzü'l-Ummal. 10/132. no:2658.

¹⁸⁰ İsra: 29

¹⁸¹ Furkan:67.

¹⁸² Buhari. K. Teheccüd. h.no:1152; Müslim. K. Siyam. B. Nehy an Siyamilleyl. İbn Mâce. İkâmeti's-Salati ve's-Sünnetü fiha. Babü mâ câe fi Kıyamil-Leyl,No:1331

¹⁸³ Buhari, K. Eyman ve'n-Nüzür, h.no:6704, İbn Abbas rivayet etti. Ebu Davud, K. Eyman ve'n-Nüzür,h.no:3300, Enes İbn Malik rivayet etti. İbn Mâce, K. Keffâret, h.no:2136 Kuvvetli görüşe göre hadiste sözü edilen adam Ebu İsrail'dir. İsmi Kayser el-Amiridir. Sahibidir.Bu isimde ve künyede başka bir sahibi yoktur. İbn Abbas ve Enes İbn Malik rivayetlerinden başkada bu sahabinden söz eden başka bir hadis yoktur.

¹⁸⁴ İnsan: 7.

¹⁸⁵ Hadid: 27.

¹⁸⁶ İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/334-341.

¹⁸⁷ * Bu rivayet el-İ'tisam'm metnine eksik girdiği için biz daha iyi anlaşılın diye el-Muvafakat'tan aldık. (Çeviren)

¹⁸⁸ Bu konudaki haberlerin ve rivayetlerin ayrıntıları için büyük âlim Muhammed Abdülhay el-Lekn evinin "ikâmetü'l-Huce alâ enne'l-İksara fi't-Teabbüdi Leyse bi bid'a" isimli eserine bakınız. Bu eser, kendi konusunda tektir. Sahabe, tabiin ve selef-i sâlihinden gelen sahih rivayetleri toplamıştır. Ebü Ğudde tahkik etmiştir.

¹⁸⁹ İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/342-346.

¹⁹⁰ Parantez içindeki soru işaretli kısım terceme ettiğimiz metinde de aynen geçiyor. Bu eksiklik yüzünden bu kısmın tercemesi mümkün olmadı. (Çeviren)

¹⁹¹ İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/347-350.

¹⁹² Yani mendup da vacip de talep edilen şeylerdir (Çeviren)

¹⁹³ İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/351-356.

¹⁹⁴ Maide: 87, 88.

¹⁹⁵ Bak: İbn Kesir. Tefsir. 2/84. Burada ayetin nüzul sebebi ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

¹⁹⁶ Bu hadisi; müellifin de dediği gibi Tirmizi, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir. Fakat o şöyle demiştir: Bu hadis gariptir, bazıları bunu mürsel olarak rivayet etmişlerdir. Halid el'Hiza da İkrimeden Mürsel olarak rivayet etmiştir. (Tuhfetü'l-Ahvezi. 8/329, Ebbabu Tefsiri'l-Kur'an, h.no:3242.) Ben derim ki: Bir benzerini Buhari İbn Mes'ud'dan rivayet etmiştir: Kitabu't-Tefsir. no:4615 ve K.Nikah. 5071. 5075.

¹⁹⁷ Bak. Firuzâhadi, Tenviru'l-Mikyâs min Tefsiri İbn Abbas, s.79; İbn Kesir, Tefsir, 2/83, 84.

¹⁹⁸ Biz metne bağlı kalarak terceme ettik. İbn Kesirde geçen bu rivayetten Ma'kü'in bir şeyi yememeye ve yatağında uyumamaya yemin ettiğini anlıyoruz. (Çeviren)

¹⁹⁹ Müellifin İbn Rüşde verdiği cevap, usul kaidelerince de onaylanan gayet açık ve net bir cevaptır. Çünkü bizim şeriatımızca onaylandığı ve ona aykırı bir şey olmadığı takdirde bizden öncekilerin şeriatı da bizim şeriatımızdır. Ancak Hz. Meryem'in tuttuğu söz orucu sadece ona mahsustur, insanların geneli için bir delil sayılamaz. Özel kişiler için de delil olamaz.

²⁰⁰ İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/357-362.

²⁰¹ İslamdan Önce Araplar bâtil inançları sebebiyle bazı bahanelerle birtakım hayvanları putlara kurban etmek için onları kendilerine haram kılarlar ve serbest bırakırlardı. Bu cümleden olarak beş kere doğuran ve beşinci yavrusu dışı olan deveye bahira denilir, kulağı çentilir, sağılmaz, sütü putlara bırakılırdı. Biri erkek, diğeri dişi olmak üzere ikiz doğuran koyun veya deveye vasıla denirdi ve puta kurban edilirdi. On nesli dölleyen erkek deveye de hâmi denirdi. O da serbest bırakılırdı. (Çeviren)

²⁰² Nahl: 116.

²⁰³ İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/363-364.

²⁰⁴ Tahrim: 1

²⁰⁵ İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/365-367.

²⁰⁶ Âli İmran:93

²⁰⁷ Tenviru'l-Mikbas min Tefsiri İlin Abbas. s.42.

²⁰⁸ İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/368-369.

²⁰⁹ İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/370-371.

²¹⁰ Bk: İhya. C.II, S.34-95, Mısır. Dâru'l-Hadis, 1412.

²¹¹ Bk: Ahmed İbn Teymiyye, el-Kavâidu'n-Nûraniyyetü'l-Fikhiyye.

²¹² İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/372-377.

^[62] Nisa: 29.

^[63] Tevbe: 120

^[64] Ahkaf 20.

^[65] Rahman: 10-22.

^[66] Bk: el-Muvafakat, teklifi hükümlerden mubah bölümü (Çeviren)

^[67] Meselâ oruç, hac ve rihad gibi meşakkatli işler. Allah tarafından mükelleften istenen şer'i birer yükümlülük olunca, mükellefin umre itaatten eklediği zevk ve haz. onların kolayca yerine getirilmelerini sağlar. (Çeviren)

^[68] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/378-382.

^[69] Müellifin verdiği örnek Sahih'te geçeri İbn Abhas. Hz. Peygamber'in (s.a) geceleyin kıldığı namazı öğrenmek ister. Ve bu maksatla Hz. Peygamber'in hanımlarından halası Meymûne'nin yanında geceledi. Hz. Peygamber namaz kılmaya kalkınca o da onunla birlikte kalktı ve ona uydu. Hz. Peygamber (s.a) vitirle birlikte onbir rekat namaz kıldı.

^[70] Bu hadisin geçtiği kaynaklar şunlardır: Abdurrezzak. el-Musannef. 2/407. h.no:3877. Ahmed. Abdurrezzak'tan, 3/164. Muvatta. 1/168 Ebû Davud. K. Salât. H.no:612.Beybakî. K. Salât. Babu'r-Raculi Ye'temmu bir'raculi.

^[71] Yerfe: Hz. Ömer'in hizmetçisidir.

^[72] el-Müdevvene: Sahnun'un (Ö.240/854) öncülüğünde tedvin edilen ve İmam Malik ve yakın öğrencilerinin görüşlerini toplayan hacimli bir eserdir. Maliki mezhebinin iki temel kitabından biri sayılır. Diğeri Muvatta'dır. (Çevirim)

^[73] Ma'rur: Uzun bir ömre sahip büyük bir âlim. İsmi ve künyesi el-Ma'rur ibn Süveyd Ebû Umeyye-Esedi et-Kufi, İbn Mes'ud'dan. Ebu Zer'den ve bir topluluktan nakil yapmıştır. Ondan da Asım İbn Behdele, A'meş. İbn Ebi'l-Ca'd nakil yapmıştır. Hicri 120 yılında 80 küsur yaşında vefat etmiştir. (Siyeru A'lami'n-Nübelâ, 4/174. Tabakat ibn Sa'd, 6/118, el-Mearif. 432; Tehzib,10/230)

^[74] Bu rivayet, Hz. Ömer'in yolculuk esnasında kısa sürelerle namaz kıldığına işaret eder. Burada Fil ve Kureyş süreleri zikredildi. Kılınan namaz ise sabah namazı idi.

^[75] İsa İbn Yunus ibn Ebi İshak Ömer ibn Abdillah. Büyük bir âlim ve hadiscidir. Künyesi Ebû Muhammed el-Hemedâni es-Subey'i el-Küffî'dir. Babasından, kardeşinden. Süleyman et-Teymi. Hişam ibn Urve ve daha pek çok kişiden hadis nakletti. Geniş bir ilmi. saygınlığı ve ilim yolunda pek çok seyahatleri vardı. Ondan da Bakıyye. İbn Vehb, el-Velid ibn Müslim ve kendi çağdaşları nakilde bulundular. 87 yılında vefat etti (Siyeru'l-A'lam 8/489: Tarihu't, 7/634; Tehzib. 8/237)

^[76] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/383-387.

^[77] Buhari. K. Âzân. B. Zikir ba'de's-Salat, h.no:844; K. Daavât. B. Duâ ba'de's-Salat. 6330; K. Rikak. Babu Ma Yukrahu min kil ve kal. 6473; K. Kader, B. Lâ mania Lima A'tallahu. 6615. K. el-İ'tisam, B. Ma yukrahu min Kesrati's-Sual, 7292. Müslim. Kitabı's-Salat, h.no: 593. Ebû Davud, K. salat, B. Mâ Yekülür-Rasulü iza sellem. 1505

^[78] Müslim. K. Sâlat. B. İstihbâbi ba'de's-Salâti. no:592. Tirmizi. Kitabı's-Salât. 298. Ebû Davud. K. Salat. B. Ma Yekulu'r-Raculü İza Selleme, 1512. Nesâi, K. Salat. B. İftitah. 1339. İbn Mâre. K. Salat, B. Mâ Yukâlû ba'de't-Teslim fi's-Salât, 924.

^[79] Saffat: 180.

^[80] Tirmizi. K. Daavat, h.no:3419. Ebû Davud. K. Salat, B. Ma Yekulu'r-Raculü iza Selleme. h.no: 1509. Her ikisi de Hz. Ali'den rivayet etmiştir.

^[81] Ebû Dâvûd, K. Salât, B. Mâ Yekulu'r-Raculü iza selleme, h.no:1508

^[82] Tirmizî, K. Daavat, h.no:3546. İbn Mâce, Dua, 3830. Ebu Dâvûd, K. salat, 1510.

^[83] Bu konuda daha geniş bilgi için bak: imam Nevevi'nin. İbn Allan tarafından şerhedilen Kitabü'l-Ezkârı ve Mekke Harem'inin İmamı Şeyh Abdülhak'ın Tebdü'l-İçtimâi li'd-Duâi ba'de'l-Mektûbe' isimli kitabı.

^[84] Şâzân, Ebû Ali'nin babası veya dedesidir. Ebu Ali'nin ismi ise şöyledir: Ebû Ali el-Hasen ibn Ebî Bekir Ahmed ibn İbrahim ibn el-Hasen ibn Muhammet; ibn Şâzân el-Bağdâdi. Bir usûlcüdür. Irak'ın temel direklerinden. H.339'da doğmuş, h.425 yılının son günü vefat etmiştir. (Siyeru A'lami'n-Nubelâ, 17/415, Şezarat 3/227; el-Bidâye ve'n-Nihâye, 12/39.)

^[85] Bu hadis Ebu'd-Derdâ'dan rivayet edildi. O dedi ki: Rasulullah'ı (s.a) şöyle derken işittim: Bir köyde ya da bir çölde, üç kişi bir arada olup da eğer cemaatle namaz kılmazlarsa, anla ki Şeytan onlara üstün gelmiştir. Bu nedenle sen cemaatten ayrılmı. Çünkü sürüden ayrılan koyunu kurt kapar. Ebû Dâvud, K. salat, B. Teşdid fi Terki'l-Cemaa, h.no:548 Nesâi, K. Emane, B. Teşdid fi Terki'l-Cemaa. 2/106)

^[86] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/388-398.

^[87] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/399-406.

^[88] el-Utbiyye: Müellifine nisbet edilen bir kitaptır. Kitabın müellifi Endülüslü fakih Muhammed; ibn Ahmed ibn Abdilaziz el-Utbi el-Kurtubi'dir. 254 yılında vefat etmiştir. Maliki mezhebinin meselelerini ihtiva eden bir eserdir. İbn Rüşd el-Ced. bu kitabı el-Beyân ve't-Tahsil ismiyle şerhetmiştir. (Bk. Keşf ez-Zunûn, 2/1124 ve Şezaratü'z-Zehb. 2/129)

^[89] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/407.

^[90] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/408.

^[91] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/409.

^[92] Müellif muhtemeldir ki bununla, Rasulullah'ın (s.a.) "*Kolaylaştırın, zorlaştırmayın, müjdeleyin, nefret ettirmeyin*" hadisini kastediyor. Bu hadis sahihtir. Ahmed ve Nesei- Enes ibn Malik'den; Buhari ve Müslim ise Ebi Musa el-Eş'ariden rivayet etmişlerdir. Bakınız; Feyzü'l-Kadir, 6/461. h.no:10010; Müslim, 3/1358, h.no:1732.

^[93] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/409.

^[94] Müellifin sözünün bu şekilde akışı bunun tek bir hadis olduğu zannını uyandırıyor. Gerçekte o iki hadisten ibaret birer nasstır. Hadis kitaplarında bulduğumuza göre durum budur. Benim bu sözümün doğruluğu dikkate alınrsa; bu metne bir eklemek demektir. Buna göre naslardan/ibarelerden birisi Malîk ibn Huveyris'in hadisidir ki O Hz. Peygamberin şöyle buyurduğunu işittim: "*Her kim bir topluluğu ziyaret ederse, onlara imamlık yapmasın; onların imamı içlerinden bir adam olsun*" Bu hadisi Tirmizi Kitabı Mevâkiti's-Salât'da 356 numara ile; Ebû Dâvud, K. Salat'da 529 numara ile; Nesâi, K. İmamet'de 2/80'de; Mâlik. Muvatta'ında Salâtü'l-Cemâ'a'da; Ahmed Müsned'inde, 314'AS- 5/53'de rivayet etmiştir. Diğer nas/ibare ise Sevbân'ın rivayet ettiği hadistir ki onda Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "*Bir kul imam olup da sırf kendisine dua edip diğerlerine (cemaate) dua etmezlikte bulunmasın. Eğer böyle yaparsa onlara (yani cemaate) hainlik etmiş olur.*" Bu hadisi İbn Mâce. Kitabı ikemeti's- Salat'da 923 numara ile rivayet etmiştir. Tirmizî'de bu rivayet şöyledir: "*Bir kişiye (başka) birinin izni olmaksızın evinin içine bakması helâl değildir. Eğer (izinsiz) bakarsa (eve) girmiş demektir. Bir kimseye bir topluluğa imam olup da sadece kendisi için dua edip onlara dua etmemesi de helâl değildir. Şayet böyle yaparsa onlara hainlik etmiş olur. Bir kimsenin (def-i hâcet) sıkıntısı varken namaza kalkması da helâl değildir.*" Tirmizi bu hadisi Mevâkiti's-Salât bölümünde 2/189'da 357 numara ile Sevbân'dan rivayet etmiştir.

^[95] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 1/409-410.

^[96] Tercüme ettiğimiz nüshada "yasaklanmış bir şeyi" ifadesinin karşılığı olarak "menhiyyün anhu" kelimeleri yer almaktadır. Görüldüğü üzere bu ifade ile mana yönünden cümlede düşüklük gözle çarpmaktadır. Kanaatimizce bunun yerine parentez içinde gösterdiğimiz gibi "Şüpheli bir şeyi" denmesi daha isabetlidir. (Çeviren)

^[97] Birinci ciltteki beşinci bölümün baş tarafına bakınız.

^[98] Bu zâtın adı Vehb. b. Abdullah. Suvai'dir. Babasının adının da Vehb olduğu söylenmiştir. Kondisi Ebu Cuhayfe künyesi ile meşhurdur. Ebu Cuhayfe'ye "Vehb'ul Hayr" da denmiştir. Meşhur bir sahabi olup Hz. Ali ile birlikte olmuştur. Hicri 74 yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib. 2/338; Şezarât. 1/82; Cerh ve Tadi, 9/22

^[99] Hadisi Buhâri Abdest, Namaz ve Menakıb bölümlerinde rivayet etmiştir. Hadis numarası, Fethu'l-Bari de 187. 501, 3553 ve 3566 dır. Ayrıca Nesâî'de Hadis genel no 503, bab numarası 252 ve 253 tür.

^[100] Misver b. Mahreme b. Nevfel b. Üheyb b. Abdi Menaf b. Zühre ez-Zühri'nin künyesi Ebu Abdurrahman'dır. Kendisi ve babası sahabidir. Hicri 64 yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib,2/249; Şezerât. 1/72; Maarif, shf. 429.

^[101] Bu rivayet gerçekten çok uzun bir hadisten küçük bir parçadır. Hadisi, Buhâri Sahih'i'nde Şurut bölümünde rivayet etmiştir. Hadis, Feth'ul Bâri'de 2731 ve 2732 numaradadır. Ayrıca Siyeru İbn-i Hişam, 3/361-362 Dar'ul- Hidaye, Mısır basımı.

^[102] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/7-9.

^[103] Ahzâb: 33/50.

^[104] Arapça metinden "kadınların kocaları hakkında adaletli davranmaları vaciptir" gibi bir anlam çıkıyor ki bu doğru değildir. Çünkü metindeki "kasm" ın anlamı hisse ve pay demektir. Nitekim birden çok eşi olan erkek her bir eşine eşit şekilde zaman ayırır. Bu itibarla eşlerine davranmak kadınların erkek üzerinde bir hakkıdır. Ama bu Hz. Peygambere vacip değildir.

^[105] Fergani alim bir devlet adamı olup, adı Abdullah b. Ahmed b. Ca'fer et-Türkî, lakabı Ebû Muhammed'dir. Taberi Tarihine zeyl yazan Fergani Hicri 362'de vefat etmiştir. Bakınız: Siyer-u A'lâm'in-Nübelâ. 16/132

^[106] Hallacın adı Hasan b. Mansur b. Mahmi el-Fârisi' dir. Künyesi Ebu Abdullahtır. Dedesi olan Mahmi. mecusi idi. Hallaç tasavvufa girmiş, Sehl-i Tüsteri, sonraları Bağdat'ta Cüneyd ve Nuri ile arkadaşlık etmiştir. Daha sonraları fitneye düşen Hallaç, Hindistan'a gitmiş, orada sihir öğrenmiş, insanları büyü ile kerameti birbirinden ayıramayacak şekilde şüpheye düşürmüştür, pek çok kimse onu faziletli bir kimse olarak bilmiştir. Hallaç Allah olduğunu, Kuran gibi bir kitap ortaya koyabileceğini iddia etmiştir. Kitaplarda Hallac'a ait buna benzer pek çok şeyler anlatılmıştır. (Anlatılanlar doğru ise) Allah ona lanet etsin! Bakınız: Şezerât, 2/233-253; Tarih-i Taberi. 10/147

^[107] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/10-11.

^[108] İbn-i Vehb'in adı Abdullah b. Vehb. b. Müslim olup künyesi Ebu Muhammed'dir, Mısırlı olan İbni Vehb (hadis) hafızı, fakih ve sağlam (bilgili), ileri gelen imamlardan biridir. İbadetine düşkün, hafız ve sika (güvenilir) bir kimsedir. Nesâî ve başkaları onun sika olduğunu bildirmiştir. 9. rical tabakasından olan İbn-i Vehb, Hicri 297 yılında Şaban ayında vefat etmiştir. 308 yılında vefat ettiği de söylenmiştir. Bakınız: fezkire, 1/304; Şezerât, 1/347; Takrib, 1/460

^[109] Bu zât, Yunus b. Yezid b. Ebi'n Necad el-Eylîdir. Künyesi Ebû Zeyd'dir, Zühri'nin arkadaşı olan Yunus, sika ve hüccettir. Şu kadar ki Zühri'den rivayetinde "biraz hatası vardır. Zühri'den başkasından rivayetinde de hatası vardır. Nesâî onun sika olduğunu bildirmiştir. Ebû Zür'a da onun hakkında: "Yunus'un rivayetinde beis yoktur." demiştir. Yedinci tabakanın büyüklerinden olan Yunus hicri 159 yılında vefat etmiştir. Doğru olan budur. Bakınız: Takrib, 2/386; Tehzib, 11/395; Tezkire, 1/162.

^[110] Bu zat. Fakih ve hafız Ebu Bekir Muhammed b. Ubeydullah b. Abdullah b. Şihâb ve hafız Ebu Bekir Muhammed b. Ubeydullah b. Abdullah b. Şihâb el-Kureşî'dir. İlim adamları arasında yüksek derecesi ve değerli olduğunda görüş birliği vardır. Nadir olarak (rivayetinde) karıştırmıştır. Dördüncü tabakanın ileri gelenlerinden olan İbn-i Şihab hicri 125 yılında vefat etmiştir. Bundan bir veya iki yıl önce vefat ettiği de söylenmiştir. Bakınız: Maârif, shf.472; el-Mecrühîn, 2/249; Takrib, 2/207; Tezkire, 1/1081 el-Mizan, 8/71

^[111] Bu hadisi nisbet edecek bir kaynak bulamadım. Fakat manası doğrudur.

^[112] Şatıbi meselenin ikinci yönünü söylememiştir. Uygun olan, meselenin ikinci yönün meşru olmamasıdır. Bu husus iyi düşünülmelidir. Her ne olursa olsun teberrük meselesi Hz. Peygambere mahsustur. Nitekim az önce ifade edildiği üzere Peygamber kan aldığında onun kanını içen olmuştur. Bilindiği üzere kan haramdır. Hz. Peygamber kanını içen Abdullah b. Zübeyr'e: "*Kanın kanıma karıştı. (Benim kanımdan sen de meydana gelecek kuvvetten dolayı) senden vay insanların haline!*" (Benim kanım sende olduğundan dolayı insanlara bir yanlışlık yaparsan) insanlardan vay sana" buyurdu.

İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/12-13.

^[113] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/14.

^[114] Cuma geceleri dörder rekat namaz kılmak, şaban ayının 15. gecesi "Reğaib namazı" adı altında bir namaz kılmak, Receb ayının başında veya Receb ayının ilk cuma günü oruç tutmak, belirli günleri kabir ziyaretine tahsis etmek bu kabildendir. Bu kabil şeyler pek çoktur.

^[115] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/15.

^[116] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/15.

^[117] Hadisi. Ebu Davud Sünen'inde İlim kitabında, Fetvadan çekimne bölümünde 3656 numaralı hadis olarak rivayet etmiştir.

^[118] Bu hadis, devamı olan bir hadisin parçasıdır. Hadisin devamı şöyledir:

"Peygamber:

Ölümü bildin mi? Adam:

Evet. Peygamber:

Ölüme ne hazırladın? Adam:

Allah'ın dilediğini hazırladım. Peygamber:

Git o konuda sağlam şeyler yaptıktan sonra gel, sana ilmin garip olan kısımlarını öğretilim.'

Tahkik yapmanın notu: Bu hadis Tirmizide değildir. Yazar, yukarda "Tirmizi -veya ondan başkası-" tarzında şüpheli bir ifade kullanmakta haklıdır. İmam-ı Gazzâlî "İhya-u Ulum'id-Din isimli eserinin 1. cildinin 62, sahifesinde bu hadise yer vermiştir. İhya'yı tahkik eden Zeyn'ul İraki şöyle diyor: Bu hadisi İbn'us-Sünnî ve Ebû Nuaym, Riyâzet isimli kitaplarında rivayet etmişlerdir, İbn Abd'ül Berde Abdul Ber b. Misver hadisinden mürsel olarak rivayet etmiştir. Hadis ciddi bir zayıflık içermektedir.

^[119] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/16-17.

^[120] Hadisi Buhârî Sahihinin ilim bölümünde rivayet etmiştir. Yukarda sözü edilen bölümü açıklamak üzere muallak hadis olarak Hz. Ali'ye dayandırdığı bu rivayete yer vermiştir. Hadis Feth'ul Bâri de 127 numaradadır. Aynı hadisi "'Müsned'ül Firdevs" de merfû olarak Deylemî de rivayet etmiştir.

^[121] Muaz b. Cebel b. Amr b. Evs, Hazrec kabilesinden ve Ensarlıdır. Bedir savaşına ve diğer gazalara katılmıştır. İlim ve Kur'an hükümlerini bilmede zirve olan Muaz meşhur bir sahâbidir. Hicri 18 tarihinde Samda vefat etmiştir. Bakınız: Takrib. 2/255; Şezerât, 1/29; Cerh ve Ta'dil 8/244. Hz.Muaz hadisini Buhâri Sahihinde ilim bölümünde yukarda sözü edilen başlık altında rivayet etmiştir. Fethul Bâride hadis 128 ve 129 numara ile geçmektedir. Hadis şöyledir: Hz. Peygamber Muaz ile birlikte —Muaz binitin terkinde olmak üzere' binit üzerinde idiler.

Hz.Peygamber:

Ey Muaz! buyurdu. Hz. Muaz:

Üç kere "Buyur, emret ey Allah in Rasülü!" diye cevap verdi. Bu tarzda üç kere birbirlerine seslendiler. Muaz Peygamberin cevabını üç kere tekrarlıyordu. Sonunda Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

"Kalbinden tasdik ederek Eşhedü en lâ ilahe illallah ve enne Muhammeden Rasülüllah" diyen herkesin bedenini Hz. Allah Cehenneme haram kılacaktır." Hz. Muaz:

Ey Allah'ın Rasülü! İnsanlara bunu haber vermeyeyim mi? Sevinirler, dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber:

O halde buna güvenip çalışmayı terk ederler, buyurdu. Hz. Muaz bunu haber vermezse günaha gireceği endişesile ancak ölmezden önce haber vermiştir. Hadisi Müslim de rivayet etmiştir. Hadis no:32

^[122] Bu hadis mevkuftur. Müslim, Sahih,1/11

^[123] Bu zât. Şu'be b. Haccâc b, Verd el-Utekî'dir. Utekilerin azatlısı Şu'be'nin künyesi Ebu Restamidir. Vâsit denilen yerden olan Şu'be sonra Basrah olmuştur. Sika, Hafız ve işim savlam yapan biridir. Şu'be İrakta ilk olarak hadisi savunan ve rivayet edenleri araştıran kimsedir.

İbadete düşkün olan Şu'be hicri 160 yılında vefat etmiş olup, yedinci tabakadandır. Bakınız: Maârif, s: 501; Takrib. 1/351; Tehzib. 4/297: Tezkire 1/193; Cerh ve Ta'dil, 4/369; Şezerat. 1/247

^[124] Bu zât. Kesir b. Mürre el-Hadramîdir. Küfeli olan Hadramî, ikinci tabakadan ve sika bir kimsedir. Onu sahabelerden sayanlar yanlışlık yapmışlardır. Künyesi, Ebû Şecere'dir. Bakınız: Takrib. 2/133; Cerh ve Tadi. 7/157

^[125] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/18-19.

^[126] Bu zât. Mus'ab b. Sabit b. Abdullah h. Zübeyr b. Avvam el-Esedî'dir. Babasından ve bir gurup alimden rivayette bulunmuştur. İbadetine düşkün ama hadis (rivayetinde) özensiz biridir. İbn Main onun (hadis rivayetinde) zayıf olduğunu bildirmiştir. Yedinci tabakadan olan Musalı hicri 157 de vefat etmiştir. Bakınız: Takrib. 2/251; Şezerat, 1/242.

^[127] Bu zât. İmam Ebû Abdullah Süfyan b. Said b. Mesrûk es-Sevrî'dir. Küfeli olan Süfyan'ı Sevrî sika olup mütehid imamlardan biridir. Süfyan takva sahibi, ibadetine düşkün, (hadisde) hafız, fıkıh bilgini, imam ve hüccettir. Nadiren (rivayetlerinde) karıştırdı. Süfyan, yedinci tabakanın önde gelenlerindedir. Hicretin 161. yılında 64 yaşında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib.1/311: Tezkire, 1/203; Mizan, 2/169

^[128] Bu zât. Ebu Abdullah -bir başka deyişe göre Ebu Ubeydillah- Abdurrahman b. Kasım b. Halid el-Uteki el-Mısırîdir. İmam Mâlik'in arkadaşı, güvenilir bir fıkıh bilginidir. Onuncu tabakanın büyüklerinden olan İbn Kasım, hicri 191 yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/495; Şezerat. 1/329. Ayrıca Muvatta'nın mukaddimesine de bakınız.

^[129] Birtakım kimselerin belirli günlerde ve özel münasebetlerde toplanarak "Samediyeye" adını verdikleri şeyi ve (Kur'an hatmi dışında) hatimler okumaları da böyledir. Özellikle yaygın olarak gördüğümüz, yolculuğa çıkılarak düzenlenen mevlütlerle yapılan merasimler de böyledir.

İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/20.

^[130] Bu zat. Emevi Halifelerinden Ebul'Velîd Hişam b. Abdül Melik'tir. Hilafet süresi 20 yıldan bir ay eksiktir. Basiretli, yumuşak huylu ve doğru görüşü olan bir kimse idi. Paraya düşkün olan Hişam 54 yıl yaşadı. Beyaz tenli şişman ve şaşı idi. Hicretin 125. yılında vefat etti. Bakınız: Şezerat. 1/163; Maarif, shf. 365

^[131] Bu çok değerli sahâbi ve üçüncü halife Mü'minlerin emiri Osman b. Affan b. Eb'il As b. Ümeyyedir. Hz. Peygamberin iki kızı ile evlendiği için "Zu'nnüeyn" lakabına sahiptir. O derece utangaç idi ki melekler bile ondan utanırlardı Birtakım farklı görüşlerden sonra Muhammed ümmetini tek mushafda birleştiren odur. Hilâfet süresi 12 yıldır. Hicretin 32. yılında Zül'hicce ayının 18'inde cuma günü Sevdan b. Hıran tarafından öldürülerek şehid edilmiştir. Bakınız: Tezkire. 1/8; Şezerat. 1/41; Takrib, 2/12; el-Bidâye ven-Nihâye, 7/177: Cerh ve Ta'dil.6/160.

^[132] Zevra, uzak yer demektir. Zevrâ Medine'de çarşıya yakın bir yer idi.

Çevirenin notu; Kaynaklarda Zevra hakkında şu bilgileri de görmekteyiz. Zevra, Medine'de Hz. Osman'ın evinin bulunduğu yerdir. Bir başka deyişe göre Mescid-i Nebî'ye yakın çarşıda bir yerin adıdır. Bir başka deyişe göre bu çarşının kendisidir. Bakınız: Marasid'ul İttılâ', Bağdadı, 2/674 Hz. Osman Rasûlullahtan sonra Zevra denilen yerde ikinci bir ezan okutturduğuna göre. Hz. Osmanın cumanın vaktinin geldiğini tekrar ezan okutarak insanlara duyurmak istediği anlaşılmaktadır

^[133] Bu zat Esed b. Musa b. İbrahim b. Velid b. Abd'ül Melik b. Davud el-Emevi dir. Hadis aslanı olarak bilinen bu zat çok doğru bir kimsedir. Kendisine "hadis aslanı" denmiş, garip rivayetleri olduğu ileri sürülmüş, zorlu bir kimsedir. Dokuzuncu tabakadan olan Esed hicretin 212 yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib. 1/631 Şezerat. 2/27

^[134] Yahya b. Süleym. Tâifli olup Mekke'ye yerleşmiştir. Doğru sözlüdür (fakat) ezberi iyi değildi. Dokuzuncu tabakadandır ve hicrî 193 yılında veya daha sonra vefat, etmiştir. Bakınız: Takrib:2/349. Şezerat., 1/344

^[135] Bu senedin doğrusu "Cafer b. Muhammed an Ebîhi an Câbir b. Abdillah'tır. Câbir b. Abdullah, değerli bir sahâbidir. Ensardan ve sonraları Sulemi olan Amr b. Hıram'ın oğludur. Allah ondan razı olsun- 19 gazaya katılmış 94 yaşında Medine'de vefat etmiştir. Bakınız: Takrib. 1/122; Tezkire. 1/43; Cerh ve Ta'dil, 2/492

^[136] Bu. Müslim'in rivayet, ettiği uzun bir hadisin bir parçasıdır. Hadis Müslim'de Cuma namazı bölümünde'dir. Hadisin genel numarası 867. Cuma bölümündeki numarası 43'tür. Cilt 2/592-593 Ayrıca İbn-i Mâce 2/17 hadis no 45: Ahmed b. Hanbel. Müsned, 3/31-319-371 ve Dârîmi 1/80 hadis numarası 206'da da rivayet edilmiştir.

^[137] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/21-22.

^[138] Hacda Arafat'ta öğle ile ikindi, Müzdelife'de akşam ile yatsı namazı birleştirilerek kılındığı gibi Maliki, Şafî ve Hanbeli mezheplerinde yolculuk gibi bir sebebe dayanarak bu namazlar birleştirilerek kılınabilir. (Çeviren)

^[139] Hz.Ebu Bekir'in lakaplarından biri "Atik"dir. Adı Abdillah b. Osman b. Amir b. Amr b. Ka'b b. Teym b. Mürre et-Teymî dir. Ebu Bekir'in. İbn Kuhâfe ve Sıddîk-i Ekber lakapları da vardır. Allah Rasûlünün (ilk) halifesidir. Hicretin 13. Yılı Cumâdiyel Ulâ ayında 63 yaşında iken vefat etmiştir. Bakınız: Takrib. 1/432; 2/6 ve 401; Şezerat. 1/24; Tezkire, Cerh ve Ta'dil, 5/111

^[140] Hz. Ömer'in tam adı Ömer b. Hattab b. Nüfeyi b. Abdut Uzzâ b. Riyah b. Abdullah b. Kurt el-Advî'dir. Pek çok menkıbesi olan Hz. Ömer mü'minlerin emiri ve meşhur bir sahâbidir. Kendisine ait güzel haberler vardır. On buçuk yıl hilafet görevinde bulunmuştur, İbn İshak bu süreye beş gün daha eklemiştir. 55 yaşında iken, hicretin 23.yılında Zül'hicce ayında şehid edilmiştir. Bakınız: Maârif, shf. 179; Takrib, 2/54; Tezkire, 1/5

^[141] Hz. Ali Haşimi soyundan Abdülmuttalib b. Ebu Tâlib'in oğludur. Hz.Ali Peygamberin hem amcazadesi hemde damadıdır. Hz.Ali ilk müslümanlardandır. Tercih edilen görüşe göre (cennetle müjdelenen) on kişinin ilkidir. Hicretin 40. Yılında Ramazan ayında vefat etmiştir. Ehl-i sünnetin görüş birliği ile bildirdiğine göre vefat ettiği sırada yer yüzünde yaşayan Âdem oğullarının en faziletlisi idi. Bakınız: Takrib, 2(238-239; Maârif, shf. 353

^[142] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/23.

^[143] Bu zât. Mervan b. Hakem b. Eb'l-Âs b. Ümeyye Ebu Abd'ül Melik el-Emevi el-Medenî'dir. Hicretin. 64. yılının sonlarında halifelik makamına gelmiş, 65. yılın Ramazan ayında 61 veya 63 yaşında iken vefat etmiştir." Sahâbi olduğu tesbitedilememiştir. İkinci tabakadandır. Bakınız: Takrib. 2/238-239

^[144] Bu zât, Abd'ul Aziz b. Abdullah b. Ebî Seleme el-Mâcişûn'dur. Aslen Medineli olup Bağdat'a yerleşmiştir. Al-i Hüdey'in kölesi iken fıkıh bilginlerinden olmuş, eserler vermiş, sika bir âlimdir. Yedinci tabakadan olan İbn Mâcişûn hicretin 164 yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/510; Tezkire, 1/222; Şezerat, 1/259

^[145] Künyesi Ebû Abdillah olan İmam Mâlik'in adı Malik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Amir b. Amr el-Asbahîdir. Medineli olan İmam Malik, hicret yurdunun imami, müttakilerin başı (hadis) tesbit edenlerin büyüklerindedir. Hatta Buhârî "Senedlerin en sahihi Mâlik, Nâfi, İbn-i Ömer zinciri ile rivayet edilenidir." demiştir, İmam Mâlik yedinci tabakadan olup hicretin 179.Yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib 2/223; Maârif, shf. 498; Tezkire, 1/207

^[146] Emevi soyundan olan Muaviye'nin tam adı Muaviye b. Ebî Süfyan Sahr b. Harb b. Ümeyyedir. Künyesi Ebu Abdirrahmandir. Mekke'ni n fethinden önce müslüman olan Muaviye sahâbi ve vahiy katibidir. Meşhur halifelerdendir. Yaşı seksenlere yaklaşmış iken hicri 60. yılında Receb ayında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 2/259; Cerh ve Tadi, 8/377: Şezerat, 1/65

^[147] İbn'uz-Zübeyr Küreyşli ve Esedî'dir. Ebu Bekir ve Ebu Hübeyp gibi künyeleri vardır. Medine'de Muhacirlerden ilk dünyaya gelen o'dur. Yedi yıl süreyle halife olmuş, hicretin 73. yılında Zül'hicce ayında öldürülmüştür. Bakınız: Takrib, 1/415; Şezerat, 1/79.

^[148] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/24-25.

^[149] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/25.

^[150] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/26.

^[151] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/26.

^[152] Bu zat. "Şems'ul Maarif isimli eserin sahibi Şemseddin el-Bûrû'dir. Bu ve diğer eserleri büyü ve tılsım kitaplarıdır.

^[153] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/27.

^[154] Hadisi Müslim Sahihinde Zikir ve Dua bölümünde 2675 genel numarada zikretmiştir. 4/2067 Ayrıca Tirmizi, Zühd bölümünde rivayet etmiş ve "Hadis hasen ve sahihtir" demiştir. Hadis No: 2497 Hadis şu kaynaklarda da yer almıştır: Müsned, Ahmed b. Hanbel. 3/210; Buhârî. Edsb'ul Müfred, shf.216 ve 616; Kenz'ul Ummâl, Cild 3 hadis no:5845; Heysemi, Mecme'uz-Zevaid. 10/148; Heysemi- "Hadisi Ebu Ya'lâ rivayet etmiştir. Râvileri sahihtir." demiştir. (Bunlara ilave olarak hadis konusunda şunları) derim ki: Hadiste ki "Bazı rivayetlerde..." ifadesinden sonrası aynı lafızla Ahmed b. Hanbel'in müsnedinde 3/106 ve 491 de, Dârimî'nin müsnedinde 2/395 hadis no: 2731 de ve Heysemi, Mecme'uzzevaid 2/318'de yer almaktadır. Ayrıca Buhârî'nin Sahih'inde Tevhid bölümünde Ali İmran 28-30 ve Maide 116. ayetlerini açıklama babında yer almaktadır. Fethul Bari deki hadis numarası 7405'tir. Yine Tevhid bölümünde, Kaf 29. ayetini açıklama sadedinde Buhârîde yer almıştır. Feth'ul Bari müellifi Hafız İbn Hacer şöyle diyor: "*Ben kulumun hem zannettiği gibiyim,*" ifadesinin anlamı "*kulum benim kendisine ne yapacağını zan ediyorsa benim onu yapmaya gücüm yeter,*" demektir. İbn Hacer Kurtubî'den şu nakli yapıyor: Bu ifadenin anlamı, "Kulum bana dua ederken duasını kabul edeceğimi zannederse kabul ederim. Tevbe ederken tövbesinin kabul edileceğini zannederse tevbesini makbul sayarım, istiğfar ederken bağışlayacağımı zannederse bağışlarım. İbadet ederken şartlarını yerine getirmekle ve Allah'ın va'dine sarılarak mükafat yereceğini zannederse ona mükâfatını veririm." demektir. Bunun içindir ki kişiye yaraşan yaptıklarını Allah'ın kabul edip kendisinin hatalarını bağışlayacağından emin olarak yapmaktır. Çünkü Allah bunu va'd etmiştir. O, va'dinden dönmaz. Fet'hul Bari, İbn Hacer, 13/397

^[155] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/28.

^[156] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/29.

^[157] Hz. Enes'in tam adı şöyledir: Enes b. Mâlik b. Nadr b. Damdam Ebu Hamza. Hazrec kabilesinden ve Ensardandır. Hz. Peygambere on yıl hizmet etmiş meşhur bir sahabidir. Hicretin 92 (veya 93) yılında yüz yaşını geçmiş bir halde iken vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/84; Tehzib. 1/3761 Cerh ve Tadil, 2/286

^[158] Hz. Sad'ın tam olarak adı şöyledir: Mâlik b. Vüheyb b. Abdî Menâf b. Zühre b. Kılâb ez-Zührî. Künyesi Ebû İshâk'tır. Cennetle müjdelenen on sahabiden birisidir. O, Allah yolunda ilk ok atan kimsedir. Menkıbesi çoktur. Meşhur olan rivayete göre hicretin 55. Yılında vefat etmiştir. Hz. Sa'd, cennetle müjdelenen on kişinin en son vefat edenidir. Bakınız: Takrib, 1/290; Şezerât, 1/61.

^[159] Bu zat. Zeyd b. Vehb el-Cühenî'dir. Küfeli olup Künyesi Ebû Süleyman'dır. Hem câhiliye hem İslam dönemine yetişenlerdendir. Güvenilir ve değerli bir kimsedir. "Hadisinde hâlel vardır" diyen isabetli bir söz söylememiştir. Hicretin 96. Yılında 80 yaşından sonra vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/277; Tezkire, 1/66; Mizan, 2/107

^[160] Bu zât Yemân oğlu Huzeyfe'dir. Yemân'ın adı Huseyl veya Hısl'dır. Ensarlar andlaşmalı olup Abslidir. Değerli bir sahabi ve ilk müslümanlardandır. Müslim'de yer alan bir rivayete göre Hz. Peygamber kıyamete kadar olacakların hepsini Huzeyfe'ye (r.a.) bildirmiştir. Babası da sahabi olup Uhud'da şehit olmuştur. Huzeyfe (r.a.) hicretin 66. Yılında Hz. Ali'nin hilâfetinin ilk yıllarında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/156; Şezerât, 1/44

^[161] Bu zat İsmail b. İbrahim b. Mıksem el-Esedî'dir. Basra'lı olup künyesi Ebu Bişr'dir. Ama İbn Ubeyye künyesi ile meşhur olup annesine nisbet edilmiştir. İnsanların hayırlısı, güvenilir, hafız ve hüccettir. Sekizinci tabakadandır ve 83 yaşında iken hicretin 193 yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/65-66; Tezkire. 1/322; Mizan, 1/216

^[162] Basralı olan bu zatın adı tam olarak şöyledir Abdullah h. Avn b. Ertaa. Künyesi EbûAvn'dır. Güvenilir, sağlam ve faziletli bir kimsedir. Yaşta, davranışta ve bilgide Eyyub'un akranlarındandır. Altıncı tabakadan olan Ebû Avn sahih görüşe göre hicretin 150. yılında vefat etmiştir- Bakınız: Takrib, 1/439; Tezkire, 1/156; Şezerat, 1/230

^[163] Bu zât İbrahim b. Yezid b. Kays b. Esved en-Nehâî'dir. Küfeli olup künyesi Ebû İmrân'dır. Fıkıh bilgini ve güvenilir bir kimsedir. Ancak çoğu kez mürsel rivayette bulunurdu. Beşinci tabakadandır ve hicretin 196 yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/46; Tehzib,1/177; Tezkire 1/73

^[164] Bu zât, Hâris b. Nebhân el-Cermîdir. Basralıdır ve künyesi Ebû Muhammed'dir. Sekizinci tabakadandır. Rivayetleri terk edilen bir kimsedir. Altmış yaşından sonra vefat etmiştir. Bakınız: Takrib. 1/144

^[165] Bu zât. Eyyub b. Ebû Temime Keysan es-Sahtiyânîdir. Basrah olup künyesi Ebu Bekirdir. Güvenilir, hüccet ve sağlam biridir. İbadetine düşkün büyük fıkıh bilginlerindendir. Beşinci tabakadandır ve (sahabeden) Enes. b. Mâlik'i görmüştür. Hicretin 131. Yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib. 1/89; Tehzib. 1/348; Maârif, shf.471

^[166] Bu zât Abdullah b. Zeyd b. Amr -veya Âmir- el-Cermî'dir. Ebû Kılâbe, künyesidir ve kendisi Basralıdır. Güvenilir ve faziletli bir zattır. Mürsel rivayetleri çoktur. Bunlardan birazı müsned durumdadır. Ebu Kılâbe, üçüncü tabakadan olup, hakimlik görevinden kaçarak Şam'a gelmiş ve hicri 101. Yılında Şam'da vefat etmiştir. Bakınız: Takriiri. 1/417; Tezkire. 1/941 Mizan, 2/425

^[167] Ebu'd-Derdâ. Ensardan olup adı Uveymir b. Zeyd b. Kays dir. Ebu'd-Derda, künyesidir. Habasmm ismi hususunda ihtilaf edilmiş, ancak künyesi ile meşhur olmuştur. Değerli bir sahabi olan Ebud-Derdâ ibadetine düşkün bir zât idi. İlk katıldığı savaş Uhud savaşısı idi. Hz. Osmanın halifelik döneminin sonlarında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 2/91; Şezerât, 1/39; Maârif, shf.268.

^[168] Hadisi Buhârî. İ'tisam kitabında muallak olarak, (Fet'ul Bari. 13/329) Sulh kitabında mevzul olarak Hz. Aışeden rivayet etmiştir. Feth'ul Bârî'de hadis numarası 2697 dir. Hadisi Müslim, Akdiye kitabında rivayet etmiştir. 13/1343/1344 Hadisin genel numarası 1718 dir. Aynı hadisi Ahmed b.Hanbel de rivayet etmiştir. 6/146-180-240-256 Hadisin manası şöyledir: Allah'ın ve Rasûlünün meşru kıldığı bizim işimizde kendi kendine bir şov çıkararak kimse bu yaptığı şey reddedilmiştir. Hadisteki "bizim işimizden maksat din'dir. Buna göre mana: "Din işinde söz olsun, iş olsun, genel olsun, özel olsun, az olsun, çok olsun, kendiliğinden yeni bir şey çıkararak yaptığı bu yeni şey güzel olsun, çirkin olsun yapana geriye reddedilmiştir. O şey batıldır, dikkate alınıp itimad edilecek bir iş değildir" demektir.

^[169] Bazı Mısır köylerinde hâlâ bu inanç, yaygındır. Çevirenin notu: Yazar'ın hicri 790 yılında vefat ettiği göz önünde bulundurulmalıdır.

^[170] Açıkta (sesli) zikir yapma hakkında daha uzun tafsilat almak isteyenler Allâme Leknevî'nin Prof. Ebu Ğuddenin tahkiki ile yayınlanmış olan "Sibahat'ul" Fıkr Fî'l- Cehri biz-Zikr' isimli eserine başvursunlar.

^[171] Bu zâtın adı tam olarak şöyledir: Süleyman b. Mehran el-Esedî el-Kâhili. Künyesi Ebu Muhammed. memleketi Küfedir. A'meş güvenilir bir (hadis) hafızı ve fıkıh bilginidir. Aynı zamanda kıraat ilimlerini bilen bir zattır. O, kıraat ilminde şeyh (hoca) derecesindedir. Sahabeden Enes b. Mâlik'i görmüş ve ondan hadis ezberlemiştir. Hadiste tedlis yapardı. Beşinci tabakadan olup hicretin 147 veya 148 yılında vefat etmiştir. Bakınız: Tehzib, 4/222; Tezkire. 1/154; Şezerât. 1/220.

^[172] Bu zât, Abdullah b. Mesud b. Gafil b. Habib el-Hüzelîdir. Künyesi Ebû Abdurrahman'dır. İslam'da öncülerden ve ilklereendir. Sahabenin Bedir savaşına katılanlarından ve alimlerindendir. Hz. Peygamberden sonra açığa kur'an okuyup Kureyşlilere Kur'anı ilk dinleten kimsedir. Hz. Ömer döneminde Küfe emiri (yöneticisi) idi. Hicretin 32. veya onu takip eden yılında vefat etti ve Baki' kabristanında defnedildi. Bakınız: Takrib, 1/4511 Tezkire 1/13; Şezerat:1/38

^[173] İmam Suyutî, Hâvi isimli kitabında (2/3) meşru edep ölçüsünde tesbih kullanarak "Sübhanellâh Elhamdülillâh" gibi cümleleri söylemenin caiz olduğunu bildirmişti. Fakat meşru ölçülerde olmazsa bu da çakıl ile teşbih çekmek gibi bid'at olur. Bu esere başvurulsun. Çünkü o konusunda faydalı ve bu konuda güzel bir cevaptır.

^[174] İsmi tesbitinde yanlışlık vardır. Doğrusu Ebân b. Ebî Ayyaş'tır. Abbas değildir. Künyesi Ebu İsmail el-Abdidir. Kendisi Basralıdır ve Enes b. Malikten rivayette bulunmuştur. Beşinci tabakadan olan bu zâtın rivayetleri terk edilmiştir. Hicri 40 yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib:1/31: Cerh ve Ta'dil. 2/295

^[175] Bu zât, Talha b. Ubeydullah b. Keriz el-Huzâidir. Künyesi Ebul Mutavvıftır. Üçüncü tabakadandır. Bakınız: Takrib. 1/379; Cerh ve ta'dil, 4/474

^[176] Mevruz. -veya N'eyruz- Farsça olup. Yenigün anlamında birleşik bir kelimedir. Bu günden maksat, İranlılara göre senenin ilk günüdür. Mihrican Farslılar için (Güneş yılına göre) Mehr ayının 16. günü bayram günüdür. Sonbahar ortalarına gelir. Kelime Mihr'in bozulmuş şeklidir. Mihr. şünus ve sevgi, Can ise bitişik anlamına gelir.

^[177] Hristiyan sözünde isabet yoktur. Doğrusu "Mecusilerin saygı gösterdiği" olmasıdır. O gün Mecusilerin bayramıdır.

^[178] Bu Zat. Yunus b. Ubeyd b. Dinar el-Abdi'dir. Künyesi Ebu Ubeyd olup. Basralıdır. Güvenilir. Sağlam, faziletli ve takva sahibidir. Beşinci tabakadandır. Hicri 139 yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib. 2/S85; Cerh ve Tadi. 9/242.

^[179] Bu zat, Ebû Said el-Hasan b. Ebu'l Hasan'dır. Babası Yesar. Ensar'ın dostlarındandır. Annesi Hayra Hz. Peygamberin eşlerinden Ümmü Seleme'nin cariyesidir. Güvenilir, fıkıh bilgini ve fazileti ile meşhurdur. Rivayetlerini mürsel olarak yapar ve tedlis yapardı, ikinci tabakanın başıdır. 90 yaşına yaklaştığı sıralarda hicri 110 yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib. 1/165; Tezkire. 1/71; Şezerât, 1/136.

^[180] Hasan'ın bunu yasaklaması ancak yaptıkları şeyi evlerinde hususi belirli bir amel olarak yapmalarındandır. Yoksa ilim, fıkıh, tevid. Kur'an tilaveti, hadis ve diğer bilimsel çalışmalar için bu ilimleri öğrenecek talebelere özel bir zaman ayırmak caizdir. Hatta hadis ile sabittir. Buhârî, Sahihinde bunun için özel bir bâb açmış. Ebû Va'il'in sözü ile Abdullah b. Mes'ud'un uygulamasını bu babda zikretmiştir. Buna göre Abdullah b. Mes'ud her perşembe gününü insanlara va'z etmek için ayırmıştı. (Bakınız: Buhârî, Sahih, Kitap 3, bab 12) Şeyh Muhammed Zekeriyâ, Buhârîdeki bablar ve tercümelere için yazdığı eserde şöyle diyor; Şeran sabit, olmadığı halde (bir ibadet için) zaman ve mekan belirlemek bid'at sayılır ve kötü bir şeydir. Böyle olduğu tartışmasızdır. Ancak ilim için zaman belirlemek bunun dışındadır. Bu caizdir. Çünkü böyle yapılmazsa ilim erbabi için sıkıntı söz konusudur. Üstelik ilim tahsil "dilmesi farzdır, ilmin terk edilmesi mümkün değildir. Bunun için zaman belirlemekten başka çare yoktur. İnsanlar belirlenen zamanı benimser ve o zamanda ilim öğrenmek için hazır olurlar. Böyle bir uygulama insanların geçiminde bir sıkıntıya yol açmaz ve Allah'ın izni ile maksat hasıl olur."

^[181] Bu zât, Abdurrahman b. Ebi Bekr Nüfey' b. Haris es-Sekafîdir. İkinci tabakadan ve güvenilir bir kimsedir. Hicretin 96. Yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/474; Şezerat, 1/122

^[182] Bu zat. Esved b. Serî' et-Temîmî es-Sa'dîdir. Basraya yerleşen bir sahabidir. Cemel olayı günlerinde vefat etmiştir. Hicri 42 yılında vefat ettiği de söylenmiştir. Bakınız: Takrib. 1/76; Cerh ve Tadi. 2/291.

^[183] Bu topluluk Medine-i Münevverede bir müslümanlar topluluğudur ki İmam Mâlik bu topluluğun amelini hüccet olarak değerlendirdi.

^[184] İmam Malik bu uygulamayı benimsememiştir. Çünkü bid'attır.

^[185] Ebu Hüreyreden rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber: "*Sizden biriniz Ramazandan bir veya iki gün öncesi oruç tutmasın. Ancak adam Ramazandan önce oruç tutmaya devam ediyorduyorsa o günü de oruç tutsun.*" buyurmuştur. Hadisi Buhârî rivayet etmiştir. Feth'ul Baride hadis numarası 1914 tür. Müslim'in Sahihinde Kitap numarası 12, hadis numarası 1802'dir. Tirmizide 684. İbn Mâce'de 1650, Nesâide cilt 4 sahife 149, Ahmed b. Hanbelin Müsnedinde 2/234 ve pek çok yerde aynı konuda hadisler vardır. Ayrıca Dârimî Sünen'inde 1689 numarada bu konudaki hadise yer vermiştir.

^[186] Buradaki ifade Hz. Osman'ın her hangi bir kayıt olmaksızın seferde namazı kısaltmadığını gösteriyor demek, büyük bir hatadır. Zira Hz. Osman'ın Minada namazı kısaltmadan, tam olarak kılmasının gerekçesi, oradan evli olması ve mukîm olmaya niyet etmesidir. Bu durumda namazı kısaltmayı tam kılması olağandır. Hz. Osman bu uygulamasını bir gerekçeye daha dayandırıyor. Onun "Fakat ben insanların imamı (devletin başı)yım." sözü gösteriyor ki o bedevilerin yanlış anlaması sebebiyle, dinin değiştiğini sanmaları (ihtimali) yüzünden işin sonundan korkmuştur.

^[187] Yani Hz. Ömer sabah namazını isfâr vaktine kadar ertelemiştir. İsfâr vakti ortalığın iyice aydınlanmasıdır. Bunun sebebi ihtilam olduğu elbisesini yıkayıp onun kurumasını beklemesidir. Zira ondan başka giysisi yoktu.

^[188] Yazarımız Şâtîbî Şevval ayında altı gün oruç tutma hususunda imam Malik gibi Ebu Hanifenin de bunu mekruh gördüğünü söylemektedir. Bilindiği üzere Şâtîbî Mâlikî mezhebindedir. Fıkıh alimleri arasında şöyle bir söz vardır: "Bir mezhep, başka bir mezhepten öğrenilmez." Bu ifadeden şevval ayında altı gün oruç tutmanın Hanefî mezhebinde mekruh olduğu anlaşılıyor. Halbuki bu orucu tutmak Hanefî mezhebine göre müstehaptır. Her ne kadar İmam-ı Azam'a ait bu orucun mekruh olduğu görüşü varsa da, Mültekâ şerhinde şöyle denmektedir: Ramazan bayramının peşinden Şevval ayında altı gün oruç tutmak muhtar olan görüşe göre mekruh değildir. Bil'akis müstehap ve sünnettir." Mec.'me'ul Enhur, Şeyh Zade, İstanbul. 1810. 1/209 (Çeviren)

^[189] Bunun anlamı şudur. Sahabe -Allah onlardan hoşnud olsun- Hz.Peygamberin namaz kıldığı veya oturduğu yerleri izlemeyi kendileri terk etmişler ve bunu yasaklamışlardır.

Hz. Ebu Bekir. Hz. Ömer ve İbn-i Mesudun kurban kesmeyi terk etmeleri, insanların bunu farz sanmaları korkusundandır. Onların bu davranışı sünneti korumaktır. İnsan devamlı değil fakat zaman zaman terk eder. Tâ ki insanlar sünneti farz sanmasınlar. Bir söyleyişte ifade edildiği gibi, "Devamlı olmamak şartı ile sünnetin terki de sünnettir."

Çevirenin Notu: Kurban ile ilgili söylenenler onun sünnet oluşuna göredir. Bilindiği üzere Hanefî mezhebinde kurban kesmek, sünnet değil vaciptir.

^[190] Bilindiği üzere hayvanların zekatında 40 ile 120 arasındaki koyun veya keçide 1 adet koyun veya keçi zekât olarak verilir. Hz. Peygamberin bu yasağını şöyle düşünebiliriz: Üç kişinin ayrı ayrı 10'ar koyunu olduğunu varsayalım. Bunlardan her biri birer koyun zekat vermekle 3 adet koyunu zekat vermiş olurlar. Fakat aralarında anlaşarak koyunlarını birleştirirlerse zekât memuru 120 koyundan 1 koyun zekât alacaktır. Bunun aksi de düşünülebilir. Üç ortağın 120 koyunu varsa şirket olarak 1 koyun zekât verilmesi gerekirken, zekat memuru koyunları ortak başına hesap ederek üç koyun zekat almış olur işte ister mal sahibi ister zekat memuru zekat alayım veya zekati az vereyim endişesi ile ne toplu olan hayvanları ayırmalı ne de ayrı hayvanları birleştirmelidir. (Çeviren)

^[191] Hadisi bu lafzı ile Buhârî Sahih'inde "Edelî" kitabında 4. babda (Feth'ul Bari'de 5973 numaradır.) rivayet etmiştir. Ebu Davud'da "sövmek" yerine "lanet etmek" ifadesi vardır. Hadis numarası 5141'dir. Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde 1/108-118-152-217-309-317 ve 2/164-195-201-203-214-216 ve 4-246-250-254 ve 5/36-38 de rivayet, edilmiştir.

^[192] Bu zât Hâzrec kabilesinden ve Ensar'dan meşhur bir sahabidir. İlk katıldığı savaş Hendek savaşıdır. Allah onu tasdik sadedinde "Munankun" suresini indirmiştir. Hicri 66 veya 68 tarihinde vefat etmiştir. Bakınız: Takrib. 1/272; Şezerat. 1/74; Cerh ve Ta'dil, 3/554

^[193] Görünen odur ki burada sözün daha öncesini kapalı hale getiren bir değişiklik vardır veya cümle düşmüştür.

^[194] Bu husus ayetin baş tarafında ifade edildiği üzere faiz yiyenlerin 'Alış veriş tıpkı faiz gibidir.'" demeleridir. (Çeviren)

^[195] Şâtîbî Hz. Aişe'nin sözünün tamamını ve mahiyetini bildirmiyor. Konuyu uzatmamak için biz de bir açıklama yapma gereği duymuyoruz. İlgili duyanlar kaynağa başvurabilirler: İbn-i Kesir Tefsiri 1-VIII. Kahraman Yayınları, ist. 1984. 1/484; Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri İbn-i Kesir. Çevirenler: Dr. Bekir Karlığa, Dr. Bedreddin Çetiner. 1984. İst. 3/1065 (Çeviren)

^[196] İmam Şâtîbî, el-l'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/30-46.

6- BİD'ATIN HÜKÜMLERİ

[Bid'atın Sahih Taksimi](#)

[Zaruriyyat'ın Mertebeleri](#)

[Fasıl](#)

[Bid'atin Değişik Dereceleri Olmasının Keyfiyeti](#)

[İnsanın Kendisine İşkence Etmesi Ve Kendisini Öldürmesi Haramdır.](#)

[Canı Telef Etmekte Kâfirlere Uymak Haramdır](#)

[Fasıl](#)

[Cahiliye Döneminin Evlenme Türlerinin Hepsini Haram, Dinin Kabul Ettiği Tür İse Helâldir.](#)

[Bazı Şîa Fırkalarının Küfre Varan Bid'atları](#)

[Fasıl](#)

[Akıl İle İlgili Uydurulan Bid'atlar](#)

[Yorum Yaparak İçkiyi Helâl Sayanların Hikâyesi](#)

[İçkiyi Helal Kılmak İçin Akıl Veya Tıp Yönünden Yapılan Yorum](#)

[Fasıl](#)

[Mal İle İlgili Bid'at Örnekleri](#)

[Dinî Naslar Cahiliye Bid'atlarına Ters Düşer](#)

[Her Bid'at Dalâlet Midir?](#)

[Mekruh İle Ma'siyet, Bid'atla Dalâlet Arasındaki İlişki](#)

[Mübah'ın Tarifi](#)

[Usûlcülere Göre Mekruhun Tarifi](#)

[Bid'atın Mekruh Olduğunun İsbatı](#)

[Dinde Dikkatsiz/İhmalci Olmak Fitneye Çağırır](#)

[Tevsib Bid'atı](#)

[Sabiğ'in Hikayesinde Bu Konuda Delil Vardır](#)

[Faydasız Şeyler Sorulmamalıdır](#)

[Din'de Önemli Hiç Bir Şey Yoktur](#)

[Mütekaddimin Ve Müteahhirine Göre Mekruhun Manası](#)

[Bid'atın Mekruhtan Farkı](#)

[Fasıl](#)

[Dini Yönden Haram'ın Kısımları](#)

[İtirazlar:](#)

[Bid'atın Büyük Günah Türüne Örnekler](#)

[Küllî Ve Cüzî Bid'atlar](#)

[Bid'atın Şeriatla Çatışma Durumunda Olduğu Hususunda Düşünce Üretmek](#)

[Günah İle Bid'at Arasındaki Temel Fark](#)

[Bid'atçıların Kısımları:](#)

[Bid'atı Bilerek Yapanlar Ve Bilmeden Yapanlar](#)

[Mukallidlerden Sapık Olanlar](#)

[Bidatin Küllî Ve Cüz'î Kısımlarının İzahatı](#)

[Fasıl](#)

[Bazı Bid'atları Küçük Olarak Değerlendirmenin Şartları](#)

6- BİD'ATIN HÜKÜMLERİ^[1]

Bil ki bid'at konusunda beş hükme (vacip, mendup, haram, mekruh ve mübah türlerine) taksim edilme esası üzerine meseleyi oturttuğumuz zaman, bid'atın çeşitli derecelerde olması hususunda görüş ayrılığı problemi yoktur. Çünkü yasak, mekruh kısmına ayrıldığı gibi, haram kısmı da vardır. Bu özellik, bunlardan birinin yasak oluş hususunda diğerinden daha şiddetli olmasını gerektirir. Bu iki kısma bir de mübahlık eklenince kısımlardaki çeşitlilik ortaya çıkar. Bunlar mendup ve vacip (farz) kısımlarıyla birleşince bunlardaki farklılık daha da açık bir şekilde ortaya çıkar. -Bu kısımlarla ilgili örnekler kabilinden pek çok şey daha önce geçmişti- Fakat biz, bu taksim hususunda sözü uzatmayacağımız gibi, hangisinin mertebeye güçlü veya zayıf olduğundan da söz etmeyeceğiz. Çünkü çeşitlilik ya gerçektir ki, bu hususta söz söylemek yorgunluktur. Yahut gerçek değildir ki daha önce geçtiği üzere bu sahih değildir. Sahih olmayan bir şeyin detayları üzerinde durmakta bir fayda yoktur. Eğer bu hususta bir göz atmak söz konusu ise veya detayı üzerinde durulacaksa, ancak tâbi olmak hükmünden söz edilecektir. -Allah'ın verdiği güç ile-^[2]

Bid'atın Sahih Taksimi

Bu taksimde üç yaklaşım sözkonusudur.

1- Yukarıdaki taksimden farz, mendup ve mübahı çıkardığımız/zaman geriye kalana bakmak kalıyor. Şu kadar ki (bid'atla ilgili) varid olan yasak tektir. Hz. Peygamberin hadisinde:

"Sonradan çıkarılan işlerden sakının. Çünkü her bid'at dalâlet (sapıklık)tır, her dalâlet de cehennemdedir." Buyurularak bid'at tek bir şeye, dalâlete nisbet edilmiştir. Bu, her bid'atte genel bir durumdur. Şimdi ortaya bir soru çıkıyor:

Sapıklığın hükmü bir tane midir yoksa böyle değil midir? Cevap olarak deriz ki:

Fıkıh Usûlünde sabit olduğuna göre dini hükümler beştir. Bunlardan üçünü çıkardığımızda geriye haram ve mekruh kalır. Böylece bid'ati iki kısma ayırmak gerekiyor: Haram olan bid'at, mekruh olan bid'at, Böyle taksim edilmesi bid'atin yasaklanmış cinsler içinde yer almasındandır. Bu itibarla bid'at haram veya mekruh olmaktan öteye geçmez.

2- Bid'atler, akıl ile kavranılanları düşünüldüğünde her birinin mertebesinin farklı olduğu görülecektir. Şöyle ki: **a-** Bid'atlerden bazıları açık şekilde küfürdür. Kur'an'ın uyarıda bulunduğu dâhiliye dönemi bid'atleri gibi Cenab-ı Hak buyurur ki:

"Allah'ın yarattığı ekinlerle hayvanlardan Allah'a pay ayırıp zanlarınca bu Allah'a, bu da ortaklarımıza (putlarımıza) dediler." (En'am 136)

Bir başka âyette şöyle buyurulmuştur:

"Dediler ki: Şu hayvanların karınlarında olanlar yalnız erkeklerimize aittir. Kadınlarımıza haramdır. Şayet (yavru) ölü doğarsa, o zaman (kadın-erkek) hepsi onda ortaktır. (En'am, 139)

"Allah bahire, sâibe, vasile ve ham diye bir şey (meşru) kalmamıştır. (Maide, 103)

Münafıkların bid'ati da böyledir. Onlar can, mal ve benzeri değerlerini korumak için dini vasıta kılmışlardır ki bunun açık küfür olduğunda şüphe yoktur.

b- Bid'atin bir kısmı, küfür olmayan günahlardandır veya küfür olup olmadığı ihtilaflıdır. Kaderiyye, Mürcie ve benzeri sapık mezheplerin bid'ati gibi

c- Bid'atin bir kısmı, küfür olmadığına görüş birliği olup günah olanlardır. Dünyadan el etek çekip hep Allah'a yönelmek, kadın veya erkek ile hiç ilişki kurmamak, güneşte dikilerek oruç tutmak, cinsel ilişki arzusunu kırmak için kendisini hadım ettirmek bid'ati gibi.

d- Bid'atin bir kısmı da mekruhtur. İmam Mâlik'in de dediği gibi Ramazan bayramının peşinden Şevval ayından altı gün oruç tutmak, dairevi şekilde bir halka oluşturarak Kur'an okumak, Arefe günü akşamı dua etmek için toplanmak, Şâfiî ulemasından İbn Abdîselam'ın dediğine göre cuma hutbesinde sultanların adını söylemek gibi. Malumdur ki bu bid'atlerin hepsi aynı derecede değildir. Bu itibarla bunların hepsi için sadece haramdır veya sadece mekruhtur demek doğru değildir.

3- Günahların bazıları büyük, bazıları küçüktür. Günahın hangi kısımdan olduğu gerçekleştiği alan ile bilinir. Günah, zarûriyyât haciiyyât ve tekmiyyât^[3] (veya tahsiniyyat) alanlarından birinde meydana gelmiş olabilir. Şayet günah, zaruriyyat ile ilgili alanda olmuş ise büyük günahların da en büyüğü olur. Eğer günah tahsiniyyat alanında olmuş ise şüphesiz en aşağı (hafif) derecededir. Ama haciiyyât alanında olmuş ise diğer iki derece arasında bir mertebede olur.

Bu mertebelerden her birinin mükemmelleştiricisi vardır. Mükemmelleştiricinin mükemmel derecesinde olması mümkün değildir. Mükemmelleştirici ile mükemmel, amaç ile aracın bir birine nisbeti gibidir. Araç, amaç derecesine ulaşamaz. Böylece aykırı davranmaların ve günahların farklılığı ortaya çıkmış bulunmaktadır.^[4]

Zaruriyyat'ın Mertebeleri

Zaruriyyat, düşünüldüğü zaman (birbirine nisbetle) önemli olma ve olmama bakımından farklı derecelerde olduğu görülecektir. Nefsi (canı) korumak, dini korumak mertebesinde değildir. Kâfir olmak, kanı (n dökülmesini) mubah kılar. Dini korumak için, kâfirlerle ve dinden çıkanlarla cihad uğrunda can, ölüme ve telefe maruz bırakılır. (Bununla beraber) canın saygınlığı, dinin saygınlığı yanında küçük görülmez.

Akıl ve malı korumak, canı korumakla aynı derecede değildir. Görülüyormu ki adam öldürmek kısıyası gerekli kılmaktadır. Adam öldürmek (can almak), akıl ve mal (konusunda bir zarar vermek) gibi değildir. Zaruriyyattan olup geriye kalan diğerleri de böyledir. Canın korunması mertebesine bakınca diğerlerinin farklı mertebeleri ortaya çıkar, bir organın kesilmesi, adamı kesmek gibi; Yaralamak bir organı kesmek gibi değildir. Bunların hepsinin açıklanacağı yer usul (metodoloji) ilmidir.^[5]

Fasıl

Bid'atin Değişik Dereceleri Olmasının Keyfiyeti

Bid'at, günahlardandır. Günahların da farklı dereceleri olduğu kesindir. Böyle olunca aynı durum bid'atlarda da düşünülür. Bu itibarla bid'atlardan kimisi zaruriyyatta olur, (yani zaruriyyati ihlal eder) kimisi haciiyyat derecesindeki meselelerde, kimisi de tahsiniyyatta meydana gelir. Zaruriyyatta olan bid'atlar dinde, canda, nesilde, akıl veya malda olur.

Bid'atin dinde oluşunun örneği, kâfirlerin Hz. İbrahim'in dinini bozan şeyler icad etmeleridir. Nitekim şu ayet bunu anlatıyor: "Allah bahira, sâibe, vasile ve hâm diye bir şey (meşru) kalmamıştır." (Maide 103)

Bu ayetin açıklamasında müfessirlerden pek çok kaviller rivayet edilmiştir. İlm Müseyyib^[6] den rivayet edildiğine göre Bahire, sütü putlara bağışlanan deve dir. Sâibe de putlara kâfirlerin adadığı dişi deve dir. Vasile ise, ilk iki yavrusu dişi olan deve dir. Bunun üzerine cahiliye müşrikleri "dişiyi dişiyeye ulaştırdı, arasında erkek yok" derlerdi. Devenin kulağını yarıp putlarına bırakırlardı. Hâm da, bir erkek deve dir ki belli sayıda dişi deveyi

gebe bırakır, bu hususta belli bir sayıya ulaşınca "Bu deve sırtını korudu" derler, (dokunulmazlığı olmak üzere) onu salıverir ve ona "Hami" adını verirlerdi.

İsmail Kâdi Zeyd b. Eşlem^[7] den rivayete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Ben ilk olarak sâibe âdetini ortaya koyan ve Hz. İbrahim'in ahdini bozanın kim olduğunu biliyorum." Sahabe.: "Ey Allah'ın Rasûlü! O kimdir?" deyince şöyle buyurdu.

"O Kelb oğullarının babası Amr b. Luhay'dır. Onu cehennem ateşinde bağıracağını sürürken gördüm. Kokusu cehennem halkını rahatsız ediyordu, ilk bahîra'yı yapamı da biliyorum." Sahabe:

"Ey Allah'ın Rasûlü! O kimdir?" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

"O Müdlic kabilesinden bir adamdır. Onun iki dişi devesi vardı. Bunların kulaklarını yarıp sütlerini (herkese) yasak kıldı. Daha onra da onların sütünü içti. Ben onu cehennemde öyle bir şekilde gördüm ki develer onu ısırıp ayaklarıyla çiğniyorlardı."^[8]

Bu ayette sonuç olarak söylenen şey, "O'na daha yakın olacağım" diye Allah'ın helal kıldığını haram kılmış olmaktadır. Halbuki daha önceki şeriatlerin hükmü ile bunlar helal idi.

Ashaptan bazıları da Allah'ın helal kıldığı (bazı şeyleri) kendilerine haram kılmayı arzu etmişlerdi. Bundan yegâne maksatları dünyadan, dünya meşguliyet ve sebeplerinden kopup Allah'a yönelmekti. Allah'ın Rasûlü onların bu arzusunu reddetti ve Yüce Allah şu âyeti indirdi:

"Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı iyi temiz şeyleri (siz kendinize) haram kalmayın ve sınırı aşmayın. Allah sınırı aşanları sevmez." (Maide, 87)

Bu ayetin açıklaması -inşallah- yedinci bölümde gelecektir. Bu ayet, âhirete yönelik bir yol tutmak maksadı ile dahi olsa, Allah'ın helâl kıldığını haram kılmanın yasak olduğunun delilidir. Dikkat edilirse yasaklanan bu davranışta ortaya bir bid'at koymak, Allah'ın şeriatını bozmak ve ona itiraz etmek yoktur. Kâfirlerin yaptığı gibi Allah'ın şeriatını bozmak ve değiştirmek isteyen veya dinde yeni icatlar (bid'atlar) çıkarıp, sapıklık yolunu hazırlayanlar (hakkında hükmün) ne olacağını sanırsın?^[9]

İnsanın Kendisine İşkence Etmesi Ve Kendisini Öldürmesi Haramdır.

Hint dinlerine dair anlatılan insanın kendisine çeşitli çirkin işkenceler yapması, insanın derilerini ürperten ve gönülleri dehşete düşüren çeşitli öldürmeler bid'at ile ilgili olanlardır. Tüm bunlar onların inancına göre bu dünyadan çıktıktan sonra en yüksek derecelere ulaşmak ve en mükemmel nimetlere kavuşmak için ölümü çabuklaştırmaktır. Bu yapılanlar onların bozuk itikatları üzerine bina edilen davranışlardır.

Mesûdî^[10] ve ondan başkaları bu kabil şeyleri anlatmışlardır. Onların eserlerinden bunları mütalaa ediniz.

Cahiliye dönemi Araplarında da öldürme vardı. Fakat Hintlilerdeki gibi değildi. Cahiliye Araplarındaki öldürmek iki sebepten dolayı çocuklarını öldürmek idi. Bu sebeplerden birisi fakirleşme korkusu, diğeri çocuğun kız doğmasından dolayı duydukları utancı, kendilerinden uzaklaştırmak idi. Bu uygulamalara Kur'an şu ayetlerde değinmiştir" :

"Geçim endişesi ile çocuklarınızın canına kıymayın. Biz, onların da sizin de rızanızı veririz..." (İnsan, 31)

"Diri diri toprağa gömülen kıza, hangi günah sebebiyle öldürüldüğü sorulduğunda..." (Küvviret, 8)

"Onlardan birine kız müjdelendiği zaman, öfkelenmiş olarak yüzü kapkara kesilir." (Nahl, 58)

Araplardaki bu cana kıymanın onların uydurduğu bir din ve şeriat olma ihtimali vardır. Belki böyle olmayıp bir âdet olma ihtimali de söz konusudur. Şu kadar ki ayet, bu davranışlarından dolayı onları kötüleniştir. Bu davranışa bid'at olarak hükmedilmeyebilir. Belki sadece günahıdır. Bu iki ihtimalden birini destekleyip bu âyetlerin hangi ihtimale daha uygun olduğunu belirleyecek bir ayut bulup bulamayacağımızı araştırdık ve şu ayeti bulduk:

"Bunun gibi ortakları, müşriklerden çoğuna çocuklarını (kızlarını) öldürmeyi hoş gösterdi ki hem kendilerini mahvetsinler, hem de dinlerini karıştırıp bozsunlar..." (En'am, 137)

Ayette açıklanmıştır ki çocukları öldürmenin hoş gösterilmesinin iki sebebi vardır: Birincisi kendilerini mahvettikleri, diğeri dinlerinin karışmasıdır. Dinin karışması ancak değişmesi, bozulması, onda bir fazlalık veya eksikliğin olması ile gerçekleşir. Bu ise hiç şüphe yok ki yeni bir icat (bid'at) tır. Onların dini, ilk başlarda babaları İbrahim'in dini idi. Onların çocuklarını öldürmesi, tıpkı babıra, sâibe ve putları dikmek gibi dinde meydana getirdikleri bir değişikliktir. Ta ki bu davranış onların dini olarak sayılmıştır.

Bu anlayışı şu âyette desteklemektedir: "...öyle ise onları uydurdukları ile başbaşa bırak." (En'am, 137)

Görülüyor ki bu yaptıkları sebebiyle kendilerine uydurma nisbet edilmiştir. Günah, günah oluşu itibarıyla uydurma olmaz. Uydurma, ancak ortaya bir din koymada olmaktadır. Bu öldürme, onların din olarak benimsedikleri şeyler cümlesinden idi. Bunun içindir ki Yüce Allah bu ayetten sonra şöyle buyurmuştur:

"Bilgisizlikleri yüzünden beyinsizce çocuklarını öldürenler ve Allah'ın kendilerine verdiği rızık Allah'a iftira ederek haram kılanlar, muhakkak ki ziyana uğramışlardır. Onlar gerçekten sapmışlardır..." (En'am, 140)

Görülüyor ki Allah'ın helal kıldığı şeyleri haram kılmakla beraber, çocukları öldürmek Allah'a iftira etmek sayılmıştır. Ayetin sonunda "Onlar gerçekten sapmışlardır" buyurulmuştur ki daha önce geçtiği üzere bu, bid'atın özelliğidir.

O halde Hintlilerin yaptığı, cahiliye dönemi Araplarının yaptığı gibidir. İlerde mağripli Mehdî'nin öldürmeyi meşru sayan mezhebinden söz edilecektir.

Bazı tefsir âlimleri (yukarda geçen En'am suresi 137. Ayetin'deki) "*Bunun gibi ortakları, müşriklerden çoğuna çocuklarını (kızlarını) öldürmeyi hoş gösterdi...*" ifadesindeki çocukları öldürmenin Allah'a ibadet etmiş olmak için adak yoluyla olduğunu söylemişlerdir. Nitekim Hz. Peygamber'in babası Abdullah dedesi Abdulmuttalip böylece adanmış idi.^[11]

Canı Telef Etmekte Kâfirlere Uymak Haramdır

Cahiliye Araplarının çocuklarını öldürmesi söyle bir probleme yol açabilir: Zira şöyle bir şey ileri sürülebilir: Onların bu uygulamaları babaları İbrahim Peygambere uymaktır. Çünkü Yüce Allah ona oğlunu kurban etmesini emretmişti. Öyle ise Arapların bu uygulaması yeni bir şey ortaya koymak ve uydurma yapmış olmak değildir. Buna göre bu iş doğru bir temele dayanıyor ki babaları İbrahim de bunu yapmıştır.

Bu sözün doğruluğu dikkate alınsa bile Hz. İbrahim olayının yorumu şöyledir: Hz. İbrahim'in yaptığı bu iş kendisinden sonra soyundan gelenlere şeriat değildir. Bu itibarla Arapların bu çocukları öldürme işini kendiliklerinden uydurdıkları, dini yünden açıktır. Özellikle bunun kurban olup olmama şüphesi arız olunca durum daha da açıktır. Bid'atçıların işi böyledir. Daha önce dikkat çekildiği üzere onlar (bu konuda) şüpheli bir şeye tutunmuş olmanın kendilerini kurtaramazlar.

Hintlilerin uydurmalarının da bu kabilden olduğu gayet açıktır.

Bir organı keserek veya bir yararını ortadan kaldırarak organı yararsız hale getirmek de canı telef etmek gibidir. Allah'a daha yakın olacağım diye herhangi bir organı işe yaramaz hâle getirmek de bidatlardandır. Hz. Peygamber'in Osman b. Maz'un'un kadınlardan uzak olmayı sağlamak üzere kendisini hadım ettirme isteğini reddetmiş olması bunun delilidir. (Sahabe diyor ki):

"Eğer Osman b. Maz'un'a Peygamber izin vermiş olsaydı bizler de kendimizi hadım ettirirdik."^[12]

Kadınlardan uzak durmak, bu tür zevkleri tatmamak maksadı ile insanın kendisini hadım ettirmesi, kadın ve çocukluğa karışmak uğraşısını terk etmek kötü bir şeydir ve din yönünden reddedilmiştir. Höyle bir davranış içerisinde olan kişi haddini aşan, Allah katında sevilmeyen bir kimsedir. Bu konuda şu âyetin uyarısı bize kâfidir, "...sınırı aşmayın. Allah sınırı aşanları sevmez." (Maide, 87) Helâl olmayan şeylere bakmamak için gözü çıkartmak da böyledir.^[13]

Fasıl

Cahiliye Döneminin Evlenme Türlerinin Hepsini Haram, Dinin Kabul Ettiği Tür İse Helâldir.

Nesil hususundaki bid'at, cahiliye döneminde uygulanan ve bilinen evlenme türleridir. Bu evlenme türleri o dönemde din gibi benimsenmişti. Fakat bunlar, ne Hz. İbrahim'in dininde, ne de başka dinlerde bilinen bir şeydir. Olsa olsa cahiliye döneminde uydurup icad ettikleri bid'at'lardır.

Mü'minlerin annesi Hz. Aişe'den gelen bir rivayette bu dönemdeki evlilik türlerinin dört çeşit olduğu bildirilmiştir.^[14]

Bu evlenme türleri şunlardır:

1- Günümüzde insanların uyguladığı tür. Erkek, velisi veya babası olan kızı istemek üzere (velî veya babaya) başvurur. Mehrini verir ve istediği kız ile evlenir.

2- İstibda' evlenmesi. Evli olan bir adam, âdet kanamasından temizlendikten sonra karısına:

"Filan adama bir aracı gönder ve ondan bir parça olmak (gebe kalmak) isteğinde bulun" der.

(Kadın bu yola başvurmayı kabul edince) kocası kadından ayrı yaşantısını sürdürür ve kendisinden döl alacağı adamdan gebe kalıncaya kadar karısına el sürmez. Gebelik belirtileri ortaya çıkınca arzu ederse eşi ile cinsel ilişkide bulunur. Bunu soylu bir çocuk elde etmek için yapar(lar)dı. Bu evlenmeye "İstibda' evlenmesi" derlerdi.

3- On kişiden aşağı sayıda bir erkek grubu aynı kadınla cinsel ilişkide bulunurlardı. Kadın gebe kalıp çocuğunu doğurduktan sonra aradan bir kaç gece geçince kadın kendisiyle ilişkide bulunan erkeklere haber gönderirdi.

Erkeklerden hiç biri kadının yanında yapılacak toplantıya gelmezlik edemezdi. Kadın adamlara:

Olanı biliyorsunuz. Bir çocuk dünyaya getirdim. (İçlerinden birini göstererek) Ey filan! Bu senindir, diyerek sevdiği birinin adını söylerdi. Böylece çocuğun babası belirlenir, adam bunu kabul etmek mecburiyetinde kalırdı.

4- Pek çok insan, bir kadınla ilişki kurardı. Kadın, kendisine gelen erkeklerden çekinmezdi. Bunlar fahişe kadınlardı. Kapılarına bir belirti ve işaret olmak üzere bayrak dikerlerdi. İsteyen, bu kadınlarla ilişkide bulunurdu. Kadınlardan birisi gebe kalırsa, çocuğu doğurduğunda erkekler çağırılırdı. Getirilen bir uzman kişi, çocuğun en çok kime benzediğini belirler ve artık çocuk o adamın olurdu. Adam bunu inkar edemezdi. Yüce Allah hak (din) ile Peygamber'ini gönderince cahiliye döneminin evlenme şekillerini bu gün insanların evlenme tarzı dışında, ortadan kaldırdı. Bu hadis Buhârî'de geçmektedir.

Cahiliye dönemi insanların başka tür gayri meşru evlenme yolları da vardır. Kadınları istemedikleri halde miras yolu ile almak, babanın, eşleri (üvey anneler) ile evlenmek ve benzeri gibi. Allah'a hamdolsun ki İslamiyet bunların hepsini kaldırıp yok etti.

Cahiliye döneminden çok sonraları, bazı ayırımcı topluluklar gelip Allah'ın kitabını sapık bir yorumla yorumladılar. Bunlara göre dörtten fazla kadınla evlenmek caizdi. Bunu, ya —kendi inançlarına göre— peygambere uyarak yapıyorlardı. Nitekim Hz. Peygamber'e dörtten fazla kadınla evlenmek helâl kılınmış idi. Onlar bunun Allah Rasûlüne mahsus olduğuna dair müslümanların icmama (görüş birliğine) aldırış bile etmediler.

Ya da, "*Hoşlandığımız kadınlardan ikişer, üçer, dörder evleniniz.*" (Nisa,3) ayetini bozarak dokuz kadınla evlenmenin caiz olduğunu söylüyorlardı. (Bu iddiaya göre ayette geçen sayıların toplamı dokuz ediyormuş.) Oysa ne ayetteki bu kelimelerden, ne de bu konuda rivayette bulunanlardan maksadın bu olduğu anlaşılmamıştır. Bu yorumu getiren, ümmetin içine öyle bir yeni icad sokmuştur ki ne delili ne de dayanağı vardır.^[15]

Bazı Şîa Fırkalarının Küfre Varan Bid'atları

Bazı şîa fırkalarından^[16] hikaye ediliyor ki bunların inandığına göre Hz. Peygamber Ehl-i Beytinden ve onları sevenlerden (emredilmiş olan) tüm amelleri (ibadetleri) kaldırmıştır. Onlar bu ibadetlerle yükümlü değildir. Ancak gönüllü olarak isterlerse yapabilirler. İçki, zina, diğer çirkinlikler ve domuz eti yemek gibi haramlar, bunlara serbesttir. Bunların yanında yasemin çiçeği gibi nöbetle bekleyiş hazır bulunan kadınlar vardır. Bu kadınlar sevap kazanma arzusu ile kadınlıklarını sadaka olarak (karşılıksız) vermektedirler. Bu inanca sahip olanlar ana, kız kardeş ve kız çocuklarından diledikleri ile evlenme ve çok sayıda kadınla ilişkide sakınca görmezler. Bunlar Afrika ve Mısırın yönetimini ele geçiren kölemenlerdir.^[17]

Ve İbahiyyeler...

Bunlardan hikaye edildiğine göre bu konuda şu inançlara da sahiptirler: Bir evde bir kadının üç veya daha fazla kocası olabilir. Bu erkekler o kadından çocuk elde ederler, doğan çocuk her erkeğe ait olur. Bu sebeple her biri tebrik edilirdi.

İbahiyye (her şeyi mubah ve serbest sayma) mezhebinden olanlar, bu konuda mutlak olarak perdeyi yırtmışlardır. Bunların inancına göre şer'î hükümler ancak avam (sıradan halk) içindir. Havas (özel tabaka) dan olanlar ibadet etme mertebesinde yükselmişlerdir. Kadınlar ve evrende ne varsa onlar için kayıtsız şartsız helâldir. Bu konuda delil olarak kocaları hurafelerini ileri sürmektedirler ki akıllı olan bu delillere rıza göstermez. "*Allah onları kahretsin! Nasıl da (haktan bâtila) döndürülüyorlar?!*" (Tevbe, 30)

Bunlar bağı oldukları iblisten daha çok zararlı olmuşlardır. Allah onlara lanet etsin! Şairin dediği gibi:

"Ben iblisin askeri olmuş bir adamdım

Günahta öyle ilerledim ki iblis oldu benim adamım

İblis benden önce ölürse öylesine günah işlerim

Ki günah yollarını; benden sonra o güzellikte günahı kimse işleyemez derim."^[18]

Fasıl

Akıl İle İlgili Uydurulan Bid'atlar

Bid'atın akıl ile ilgili olanları da vardır. Şeriatın bildirdiğine göre Allah'ın kullarına ait verdiği hükümler ancak peygamberlerinin dili ile ortaya koyduğu dini ile bildirilir. Nitekim şu ayetlerde bu özellik bildirilmiştir

"*Biz, bir peygamber göndermedikçe (kimseye) azap edecek değiliz.*" (İsra, 15)

"*Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz, -Allah ve âhirete gerçekten inanıyorsanız- onu Allah'a ve Rasûl'e götürün (onların talimatına göre halledin).*" (Nisa, 59)

"*Hüküm ancak Allah'ındır.*" (Enam, 57)

Bir grup (mezhep bağlıları) bu ana kural dışına çıkıp aklın şeriat, koyma hakkı olduğuna aklın güzeli ve çirkinini belirleyici olduğuna inanmışlardır. Böylece Allah'ın dininde olmayan yeni bir icad ortaya koymuşlardır.

Bu konuda bir örnek de şudur:

İçki haram kılınıp, bu konuda yasaklama gelmezden önce içki içenlerin durumu şu ayetle açıklığa kavuşturulmuştur:

"*İman eden ve iyi işler yapanlara (haram kılınmazdan önce) tattıklarından dolayı günah yoktur.*" (Maide, 93)

Bir topluluk, içkinin bu ayetteki "tattıklarından dolayı" ifadesi dahilinde olduğu yorumunu yaparak içkinin helâl olduğunu söylemişlerdir.^[19]

Yorum Yaparak İçkiyi Helâl Sayanların Hikâyesi

İsmail b. İshak'ın Hz. Ali'den naklen, bildirdiğine göre Hz. Ali şöyle demiştir:

Şamlılardan bir grup içki içtiler. Ebu Süfyanın oğlu Yezid^[20] Şam'da yönetici idi. Bunlar o ayeti yoruma tabi tutarak "içki bize helâldir" dediler.

Yezid bunların durumunu yazılı olarak halife Hz. Ömer'e bildirdi. Hz. Ömer ona şöyle yazdı:

"Onları, çevredeki insanları bozmadan bana gönder!" Hz. Ömer bu adamlar hakkında insanlara (ashab'a) danışmada bulundu. Onlar:

Ey mü'minlerin emiri! Görüşümüz odur ki bu adamlar Allah'a karşı yalan söyleyip Allah'ın izin vermediği ve dininde olmayan bir şeyi meşru imiş gibi icat ettiler. Bunların boynunu vurun. Hz. Ali susuyordu.

Hz. Ömer ona dedi ki:

Ey Hasan'ın babası! Sen ne dersin? Hz. Ali şöyle cevap verdi:

Benim görüşüm odur ki onlardan tevbe etmelerini iste, tövbe ederlerse şarap içtikleri için (had cezası olarak) seksen sopa vurursun. Eğer tövbe etmezlerse boyunlarını vurursun. Çünkü onlar Allah'a karşı yalan söyleyip Allah'ın izin vermediği ve dininde olmayan bir şeyi meşru imiş gibi icad ettiler.

Hz. Ömer onlardan tevbe etmelerini istedi, onlar da tevbe ettiler. Hz. Ömer onlara (had cezası olarak) seksener sopa vurdu,

İşte bunlar Kur'an'ın açık ifadesi ile Allah'ın haram ettiğini, yorum ile helâl kıldılar. Bunlar hakkında Hz. Ali ve onun dışında sahabe tanıklık etmiştir ki bunlar Allah'ın dininde din sayılacak bir icat yapmışlardır. İşte bid'at aynen budur. Bu, için bir yönüdür.^[21]

İçkiyi Helal Kılmak İçin Akıl Veya Tıp Yönünden Yapılan Yorum

Bir diğer yönden bazı İslam felsefecileri yukardaki yorumdan başa bir yorumla içkiyi helalleştirmişlerdir. Buna göre içki eğlence maksadı ile değil, ondan faydalanmak için içilir ve öyle olduğuna dair Allah'a söz verilir. Sanki onlara göre içki ilaç veya sağlığı koruyan bir gıdadır. Bu anlayış İbni Sina'dan nakledilmiştir.

Kitap yazmak, bilimsel çalışmalar yapmak ve düşünmek için içkiden yardım aldığı bilinen kimselerden bazılarını gördüm. Böyle kimseler diyorlar ki kendilerinde bir tembellek veya durgunluk hissettikleri zaman tembelleği giderecek ve kendilerini aktif hale getirecek kadar içki içerlermiş. Hatta içki hakkında söylediklerine göre onda kişiyi hoş hale getirip onu aktif hale getiren bir sıcaklık varmış. İnsan kendisini canlandırarak miktarda içki alınca tembellekten kurtulur, içki onu kımıldatır, zihnini ve bilgisini güzelce harekete geçirmiş. İnsan içkiyi aşırı olmamak üzere kullanırsa birtakım şeyleri bilir, anlar ve unuttuklarını hatırlarmış.^[22]

Bundan dolayıdır ki —Allahü a'lem İbn-i Sina içki kullanmayı bırakmazdı. Kendisinden böyle nakledilmiştir. Bunların hepsi apaçık bir sapıklıktır. Bundan Allah'a sığınırız.

Bu meselede "içkiyi böyle kullanmak onu tedavi amaçlı olarak kullanma kabilindedir" denemez. Çünkü deriz ki: Kesin bir ifade ile İbn-i Sina'dan naklediliyor ki o içkiyi tembellek, daha sağlıklı olmak, işini görürken daha güçlü olmak gibi kendisini aktif kılacak şeyler için kullanmaktadır. Onun içki kullanma maksadı bedende etki bırakmış hastalıkları tedavi etmek değildir. İçkiyi tedavi maksadı ile kullanmak, hakkında görüş ayrılığı olan bir meseledir. Tedavi dışında maksatlarla içkiyi kullanmak hususundaki hükümde görüş ayrılığı yoktur, İbn-i Sina ve onunla fikir uyumu içinde olanlar. Allah'ın şeriatında bir uydurma, yeni bir icat; içindedirler. İbâhiyyenin içki hususundaki görüşleri daha önce geçmişti.

Başarı ancak Allahlardır.^[23]

Fasıl

Mal İle İlgili Bid'at Örnekleri

Kuranda kafirlerin "*alim satım da faiz gibidir.*" (Bakara 275) demeleri mal konusunda bir örnektir. Onlar faizle amel etmeyi helal sayınca fasit bir akıl yürütmeyi delil olarak ileri sürdüler. Dediler ki:

"Bir ay veresiye 10'a alınan bir alış veriş feshedip, iki aylık vade karşılığında miktarı 15'e çıkarmak, aynen iki ay vade ile 15'e bir şeyi satmak gibidir."

Hz. Allah bu anlayışı reddederek onları yalanladı ve şöyle buyurdu:

"*Bu hal (yani faiz yiyenlerin başına gelen ceza) onların "alim satım tıpkı faiz gibidir" demeleri yüzündendir. Halbuki Allah, alım-satımı helâl, faizi haram kılmıştır.*" (Bakara, 275)

Demek oluyor ki alım-satım, faiz gibi değildir.

Bunlar onların sapık bir görüşe dayanarak icad ettikleri bid'atlarıdır. Kendi aralarında yaptıkları tehlike ve aldatma üzerine kurulu alışveriş hakkında icat ettikleri şeyler de böyledir.

Cahiliye döneminde meşru sayılan birtakım mâli uygulamalar vardır ki onlar da İslama aykırı şeylerdi. Savaşta elde edilen ganimetten başkalarına ayırdıkları pay bu kabildendir. Nitekim şairleri şöyle diyor:

Sanadır Mirbâ' onda Safâya da var

Hükümün altındadır Fuzül ve Neşîtar

Şiirde geçen Mirba' ganimetin dördte biridir ki bunu reis alır. Safâyâ, reisin ganimetten kendisi için seçip aldığıdır. Fuzül, ganimetin taksiminden artan şeydir. Neşîta ise varılmak istenen yere varmazdan önce savaşçıların yolda elde ettiği şeydir. Bunu da ancak reis alır, başkası alamazdı.^[24]

Dinî Naslar Cahiliye Bid'atlarına Ters Düşer

Gene cahiliye döneminde bir kısım arazi koruma altına alınır, insanlar oraya giremez ve hayvanlarını otlatamazlardı. Kur'an'da:

"*Bilin ki ganimet olarak aldığımız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a ve Rasûlüne... aittir.*" (Enfal, 41) ayeti ile cahiliye döneminde uydurulan bid'atların hükmü kaldırılmıştır. Cahiliye döneminden kalma İslamda uygulanan bazı bükümler müstesnadır. Şeytanın hükümleri ile amel eden, amel etme yolunu bulamaz Allah'ın bildirdiği hükümlerle uyum olmayan hükümlerdir.

Nitekim hadisi şerifte:

"*Allah'ın ve O'nun Rasûlünün korumasından başka koruma (altına alınan yer) yoktur.*" Duyurulmuştur.^[25]

Daha sonra bazı insanlar dünya nimetlerini Allah'a itaat etmeye tercih eden insanlar olmuştur ki bunlar da cahiliye dönemi hükmündedirler.

"*İyi anlayan bir topluma göre hükümler Allah'tan daha güzel olan kim vardır?*" (Maide, 50)

Fakat Kur'an, hadis ve bunlardan kaynaklanan dini bilimler İslamda değişmez bir esas belirlemişlerdir. Bu esas geneldir, hiç bir kimse için özel hükmü yoktur. Mutlaktır, hiç bir kimse için özel kaydı bulunmamaktadır. Bu esasa göre mükellef durumda olan küçük/büyük, şerefli/sıradan, mevki sahibi olan ve halktan olan, dinin hükümleri karşısında eşittir. Bu kuralın dışına çıkan, sünneti bırakıp bid'ata, doğruluğu bırakıp eğri yola sapmış olur.

Bu önemli esas altında büyük önemi olan açıklamalar vardır. Bunların bir kısmına işaret edilmiş olup geri kalanı inşaallah daha sonra anlatılacaktır.

Buraya kadar söylediklerimizden ortaya çıkan sonuç şudur ki bid'atlar kötülenme ve yasaklanma bakımından tek derecede değildir. Bid'atlardan kimisi haram, kimisi mekruhtur. Hangi türden olursa olsun tüm bid'atlar için "dalâlet" özelliği ayrılmaz bir özelliktir. Zira Hz. Peygamber "*Her bid'at dalâlettir.*" buyurmuştur.^[26]

Her Bid'at Dalâlet Midir?

Lâkin burada bir problem görünüyor. Şöyleki: Dalâlet (sapıklık) hidayet zıttıdır. Bunu şu ayetler ortaya koyuyor! "*İşte onlar, hidayete karşılık dalâleti satın alanlardır.*" (Bakara, 16)

"*Onlar hidayet karşılığında sapıklığı, mağfirete bedel olarak da azabı satın almış kimselerdir.*" (Bakara, 175)
"*Allah kimi saptırır (dalâlete düşürür) ise artık onun yolunu doğrultacak (hidayete erdirecek) biri yoktur.*" (Zümer, 36)

"*Allah kime de hidâyet ederse, artık onu saptıracak (dalâlete düşürecek) yoktur.*" (Zümer, 37)

Bu ayetlerde ve benzerlerinde hidayetle dalâlet karşılıklı kullanılmıştır. Böyle bir üslup bu iki kavramın birbirinin zıddı olmasını gerektirir. Bu iki kavram arasında orta derecede bir kavram yoktur. Bu gösteriyor ki, bid'atlardan mekruh olanı da hidayet dışına çıkarmaktır.

Bunun bir benzeri, mekruh olan, fakat bid'at olmayan aykırı davranışlardır. İhtiyaç olmadığı halde namazda hafif şekilde (sağa sola) dönmek veya küçük/büyük abdest bozma ihtiyacı olduğu halde namaz kılmak ve benzeri davranışlar gibi.

Bunun bir benzeri de: "*Biz (kadınlar) cenazenin peşinden gitmekten nehy olunduk. Fakat (bu) bize haram kılınmadı.*" hadisidir.^[27]

Bu (örnekler gösteriyor ki) mekruhu işleyene günahkâr olmuştur ve aykırı davranmıştır demek sahih olmaz. Halbuki tâat'ın zıddı, ma'siyet (günah işlemek) tir. Mendup bir fiili işleyen de itaat etmiş olur. Çünkü o emredilen bir şeyi yapmıştır. Menduptan hareketle zıtlığı dikkate alırsan, mekruhu işleyenin günahkâr olması lazım gelir. Çünkü o yasaklanan bir şeyi yapmıştır. Fakat bu sahih değildir. Çünkü mekruh işleyene âsi (günahkâr) denmez. Aynı durum mekruh olan bid'at için geçerlidir. Mekruh bid'atı işleyene de sapık (dalâlette) denemez. Aksi halde tâat'ın ve hidayet'in zıddını dikkate almakta fark ifade eden bir anlam olmaz.

Aynı şekilde mekruh bid'atı işleyene "dalâlete düşmüştür" denebileceği gibi mekruh bir şeyi yapana da "âsi (günahkâr)" denilebilir. Aksi halde, (zıtlık dikkate alınmayacaksa) mekruh bir şeyi işleyene günahkâr denmediği gibi, bid'atın mekruh cinsini işleyene de dalâlette denmez. Gerçi daha önce (hadiste) geçtiği üzere her bid'atın dalâlet olacağı ifade edilmişti. O halde ma'siyet (günah) kelimesi de genel anlamda kullanılmalı ve her mekruh işe söylenmelidir. Fakat bu yersiz bir anlayıştır ve mekruh bir iş yapmış olmak masiyet (günah) işlemiş olmayı gerektirmez.^[28]

Mekruh İle Ma'siyet, Bid'atla Dalâlet Arasındaki İlişki

(Bu problem olarak görülen meselenin cevabı üç cihetle verilebilir. Birinci olarak:) Dalâlet (sapıklık) kelimesinin her tür bid'at için geçerli olduğu sabittir. Nitekim uzun uzadıya yukarda geçmişti. Mekruh bir fiil işleyene de "masiyet (günah) işlemiştir" denmesi gerektiği tarzında ileri sürdüğümüz gerekçe geçerli değildir. Çünkü (tüm) fiillerde sözü edilen zıddiyetin cereyan etmesi gerekmez. Böyle birşey, gerekirse ancak dinin tetkiki ile ortaya çıkar. Dini hükümlerin kaynağını tetkik ettiğimizde tâat ile ma'siyet arasında ittifak edilmiş veya ittifaka yakın bir mertebenin olduğunu görüyoruz ki bu, mübah'tır. Mübah'ın hakikati, tâat olmamasıdır.^[29]

Mübah'ın Tarifi

Emir ve yasak birbirine zıt (iki kavram) dır. İkisi arasında bir kavram vardır ki bunun ne emir, ne de yasakla ilişkisi yoktur. (İşte bu mübah'tır ki) ancak bunun ilişkili olduğu şey, (yapmakla yapmamak arasında) serbest olmaktır.^[30]

Usûlcülere Göre Mekruhun Tarifi

Usulcülerin bildirdiğine göre mekruh'u incelediğimizde onun iki tarafı olduğunu görüyoruz. Birinci tarafı onun yasaklanmış olmasıdır. Genel olarak yasaklanma cihetiyle haram kılınanla eşit olur. Bu bakımdan yasaklanmış olan mekruhu işleyerek yapılan muhalefette, ma'siyet (günah) dahi düşünülebilir.

Şu kadar ki mekruhun ikinci tarafı bu genellemeyi yapmaya engel olur. Mekruhun ikinci tarafı odur ki bunu işleyene şer'î olarak bir kötülleme, günah ve ceza gerekmez. Bu tarafı ile mekruh haramdan ayrılır, mübah ile müşterek olur.^[31] Çünkü mübahı yapan dahi kötülenmez, ona günah ve ceza da yoktur. Usulcüler, özelliği böyle olan bir kavrama ma'siyet (günah) demekten kaçınmışlardır.^[32]

Bid'atın Mekruh Olduğunun İsbatı

Yukardaki esas sabit olunca tâat ile ma'siyet arasında bir mertebenin olduğunu, buna da bid'atların mekruh olanları demenin sahih olduğunu görürüz.

Cenabı Hak şöyle buyuruyor:

"*Haktan (ayrıldıktan) sonra sapıklıktan başka ne kalır?"* (Yunus, 32)

Demek ki sadece var olan hak'tır. Hak, hidayettir. Dalâlet ise bâtıldır. O halde mekruh olan bid'atlar da dalâlet (sapıklık) tir.

İkinci Olarak: Bid'at için gerçekten mekruh kısmını isbat etmek tartışmaya açık meseledir. Mutekaddimîn^[33] âlimlerinin bazı bid'atlara mekruh demiş olması kimseyi aldatmasın. Meselenin gerçeği şudur: Daha önce de geçtiği üzere kötülenme bakımından bid'atların hepsi aynı derecede değildir.

Mekruh'un işleyene günah olmayıp bir sakınca olmaması manasını belirlemeye gelince, bu hususta şeriatta ve özellikle (mezhep) imamlarının sözünde bir delili neredeyse bulma (imkânı) yoktur.

Şeriatta böyle bir mananın bulunmamasına gelince, şeriatta bunun aksini gösteren deliller vardır. Çünkü Hz. Peygamber (Üç kişilik bir grubun elemanlarından) birisi

"ben hiç uyumayıp geceleri ibadet edeceğim" diğeri

"ben hiç kadınla evlenmeyeceğim" (diğeri "ben hep oruç tutacağım") deyince onların bu sözünü reddederek şöyle buyurdu: "

"Benim sünnetimden yüz çeviren benden değildir."^[34]

Hız. Peygamberin bu sözü, onların yapmak istedikleri şeyi en şiddetli şekilde inkar etmektedir. Halbuki onların yapmayı benimsedikleri şey, ancak mendup olan bir şeyi yapmak veya mendup olan bir şeyi terk etmekten ibarettir.

Bir başka hadiste göreceğimiz şu örnek de böyledir:

"Hz. Peygamber güneşte dikilmekte olan bir adamı görmüştü.

"*Bu adama ne oluyor?"* buyurdu. (Orada bulunanlar şöyle dediler):

Bu adam gölgede durmamak, konuşmamak ve oturmamak suretiyle oruç tutmayı adamıştı. Bunun üzerine Hz. Peygamber:

"Ona emredin otursun, konuşsun, gölgelensin ve orucunu tamamlasın" buyurdu.^[35]

İmam Mâlik (bu hadise şu yorumu ekleyerek) diyor ki:

Hız. Peygamber o adama Allah'a itaat ifade edenini tamamlamasını, Allah'a isyan ifade edenini terk etmesini emretmiştir.

İmam Mâlik'in bu sözünü Buhari'de Kays b. Ebî Hâzûn^[36] dan rivayet edilen şu olay desteklemektedir. Râvi der ki:

Hız. Ebû Bekir, Ahmes kabilesinden bir kadının olduğu yere girmişti. Kadının adı Zeynep idi. Ebu Bekir (r.a.) kadının konuşmamakta olduğunu gördü.

"Buna ne oluyor, nesi var?" diye sorduğunda sorduğu kimse:

"Hiç konuşmamak üzere haccetti" dedi. Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir şöyle buyurdu:

"Konuş! Bu yaptığın helâl değildir. Bu, cahiliye işlerindedir." Kadın bu uyarıdan sonra konuştu.^[37]

İmam Mâlik Hz. Peygamber'in:

"Her kim Allah'a isyan (konuşunu içeren) bir adak yaparsa, sakın Allah'a isyan etmesin."^[38] hadisi hakkında şöyle diyor:

Bu adak bir adamın Şam, Mısır veya benzeri yerlere -ki buralara gitmekte (meselâ Mekkeye gitmek gibi) ibadet yoktur- yürüyerek gitmeyi adaması gibidir. Veya filan adamla konuşmamayı adamak gibidir. Bu tür adak yapan kimseye, konuştuğu takdirde bir şey gerekmez. Çünkü bu kabil şeylerde Allah'a itaati içeren bir şey yoktur.

Ancak Beytullah'a (Kâbeye) kadar yürümek, oruç tutmak, sadaka vermek veya namaz kılmak gibi Allah'a ibadet ve tâat, olan şeyleri adayın kimseye adağını yerine getirmek vacip olur.

İyice düşünün ki güneşte dikilmek, konuşmayı bırakmak Mısır ve Şam gibi (gidilmesinde ibadet söz konusu olmayan) yerlere yürümeyi adamak İmam Mâlik tarafından günah olarak değerlendirilmiş ve O, Hz.

Peygamberin meşhur hadisini böylece tefsir etmiştir. Halbuki bu söylenen şeyler aslında (haram bir şey olmayıp) Mubahtır. Fakat bunlar Allah için bir din olma yerine konulunca İmam Mâlik'e göre mahiyet, (günah) olmuştur.

Hadisteki "*Her bid'at dalâlettir*" ifadesinin geneli bu mananın tanığıdır. Ne kadar bid'at varsa, hepsi günahkar olmayı, tehdit ve ceza bildirimini gerektirir. İşte bu, haram olan şeyin özelliğidir.

Daha önce geçtiği üzere Zübeyr b. Bekkâr'dan rivayet olduğuna göre ona bir adam gelip

"Ey Abdullah'ın babası! (Hac için) nereden ihrama gireyim?" diye sordu. Zübeyr şu cevabı verdi:

"Hz. Peygamber'in ihrama girdiği yerden, Zül'Huleyfe'den." Adam:

"Ben Hz. Peygamber'in mescidinden ihrama girmek istiyorum" dedi. Zübeyr:

"Bunu yapma!" dedi. Adam:

"Ben mescitten Hz. Peygamberin kabrinin yanından ihrama girmek istiyorum" deyince Zübeyr:

"Ben (böyle yaparsan) fitneye düşmeden korkarım" dedi. Adam:

"Bunda ne fitne olacak? Ben ancak birkaç mil fazla uzaktan ihrama girmiş olacağım" dedi. Bunun üzerine Zübeyr şöyle, dedi:

"Sen peygamberin yapmadığı bir fazileti öne geçirip yapmış olacağın görüşündesin. Bundan daha büyük fitne olur mu? Ben Allah'ın şöyle buyurduğunu duymuşum:

"O'nun (Peygamberin) emrine aykırı davranışlar, başlarına bir bela gelmesinden veya kendilerine çok elemli bir azap isabet etmesinden sakınsınlar." (Nûr, 63)^[39]

Dinde Dikkatsiz/İhmalci Olmak Fitneye Çağrıdır

Görülüyor ki kendisinden daha şerefli olmayan bir yerden, Hz. Peygamber'in kabrinin olduğu faziletli yerden ihrama girmekten dolayı fitneye düşmekten Zübeyr korkmuştur. Orası en şerefli ve faziletli bir yerdir, fakat

mîkat mahallinden uzaktır. Buradan ihrama girmek Allah ve Rasûlünün rızasını kazanayım diye fazladan bir yorgunluk ilave etmektir.

Zübeyr bu görüşü ile ortaya koymuştur ki dinde küçük bir meselede dahi ihmalci/dikkatsiz görüş sahibi olmakta; bu görüş sahibinin dünyada fitneye düşmesinden, ahirette azaba uğramasından korkulur. Zübeyr bu anlayışını âyetle delillendirmiştir.

İmam Mâlik'e göre böyle olan her şey, âyetin manası içerisinde. Bu örnekler karşısında, tenzilimi mekruh'un ilk bakışta basit ve küçük bir şey olması nerede?^[40]

Tesvib Bid'atı

İbn Habib diyor ki: Bana İbn Mâcişun'un bildirdiğine göre o İmam Mâlik'in şöyle dediğini işitmiştir: "Tesvib dalâlettir."

Ayrıca İmam Mâlik şöyle diyor: Her kim bu ümmet içinde daha öncekilerin/sahabenin yapmadığı bir işi icad ederse, Peygamber'in dine ihanet ettiğine inanmıştır. Çünkü Cenab-ı Hak şöyle buyuruyor:

"Bugün sizin dininizi ikmâl ettim." (Mâide, 3)

O gün (bu ayetin indiği gün) din olmayan şey, bu gün din olamaz.

İmam Mâlik'in hoş görmediği tesvib şudur: Müezzin ezanı okuduğu zaman insanlar ağır davranıyorlardı. (Bu sebeple) müezzin ezan ile kamet arasında "Kad kâmetissalâtü -Hayye alessalât-Hayye alelfelah" der idi. Bu, İshak b. Rahaveyh'in^[41] görüşüdür. İşte sonradan icad edilen tesvib budur.

Sahnûndan (İmam Mâlik'e ait bu yorum) nakl edilince Tirmizi şöyle demiştir:

İshak'ın bu söylediği Hz. Peygamber'den sonra ortaya çıkardan ve ilim ehlinin hoş görmediği tesvib işte budur. Bu kelime dikkate alındığında herkes ilk bakışta (meseleyi) basit görebilir. Çünkü bunda namazı hatırlatmaktan fazla bir şey yoktur.^[42]

Sabiğ'in Hikayesinde Bu Konuda Delil Vardır

Iraklı Sabiğ'in hikâyesi bu manada açıktır. İbn Vehb anlatıyor: Mâlik b. Enes bize anlatarak şöyle demiştir: Sabiğ yanında Allah'ın kitabı ile (Kâbeyi) tavaf ediyor, bir taraftan da şöyle diyordu:

"Kim (Kur'anı) anlamak isterse Allah ona anlayış verir. Her kim de öğrenme isteği içinde olursa Allah ona ilim verir." Hz. Ömer Sabiğ'i yakaladı ve yaş hurma sopası ile dövdü ve hapsedti. Sabiğ'in yediği dayaktan dolayı duyduğu acılar hafifleyince onu (hapsedildiği yerden) çıkardı gene dövdü. Sonunda Sabiğ şöyle dedi:

"Ey mü'minlerin emîri! Eğer beni öldürmek istiyorsan (işini fazla uzatmadan) öldür! Yoksa sen (bu yaptığınla) bana şifa verdin. Allah da sana şifa versin" Bunun üzerine Hz. Ömer onu serbest bıraktı.

İbn Vehb (bu mesele hakkında) İmam Mâlik'in şöyle dediğini ifade etmiştir: Hz. Ömer, Sabiğ'in "Kuran hakkında birtakım sorular sorduğu" kendisine ulaştığında onu dövmüştür.^[43]

Faydasız Şeyler Sorulmamalıdır

Bu dövme olayı, ancak uygulama yapılacak (amel edilecek) bir şeyle ilgisi olmayan hususların sorulmasından dolayı olmuştur. Belki onun Nâziat suresi 3. ayetindeki "Sâbihât", Mürselat suresi 1. ayetindeki "Mürselat," ve buna benzer şeyleri sorduğu (sağda-solda) anlatılmıştır. Dövme (cezası) ancak tenzihen mekruh olmanın üzerinde bir suç işleme durumunda olur. Çünkü hiçbir müslümanın kanı ve ırzı tenzihen mekruh olan bir işleme durumunda mubah görülemez. Hz. Ömer'in onu dövmesi dinde bir icad yapıldığı, bunun da amel edilecek/işe yarayacak bir şeyle meşgul olunması korkusundandır. Ayrıca Hz. Ömer bu davranışın benzerlerine yol açmasından endişe ettiği için Sabiğ'i cezalandırmıştır. Böylece Kurandaki müteşâbihatın araştırılması^[44] yolunun önünü kesmek için bu uygulamaya başvurmuştur. Bunun içindir ki Hz. Ömer, Abese suresi 31. ayetini okuduğu zaman -ki bu ayette *"Ve fâkîheten ve ebben"* buyuruluyor- kendi kendine "Şu Fâkihe'yi (ki anlamı meyve demektir) anlıyorum da Ebben nedir?" demiş, daha sonra "Biz bununla (bunu anlamakla) emrolunmadık" demiştir. Bir başka rivayette: "Biz zorlama yapmaktan yasaklandık" demiştir.

Sabiğ'in olayını^[45] Leys kanalıyla İbn Vehb'in anlattığına göre Hz. Ömer Sabiğ'i iki defa dövmüştür. Üçüncü kez dövmek istediğinde Sabiğ ona şöyle demiştir:

"Beni öldürmek istiyorsan güzel bir şekilde öldür. Eğer beni tedavi etmek istiyorsan yemin ederim ki ben iyileştim."

Bunun üzerine Hz. Ömer Sabiğ'in memleketine gitmesine izin vermiş ve (oranın valisi olan) Ebu Musa el-Eş'arî^[46] ye bir emirname yazarak, müslümanlardan hiç kimsenin Sabiğ'in yanında oturmamasını bildirmiştir. Bu uygulamanın sonunda Ebû Musa Hz. Ömer'e Sabiğ'in davranışının düzeldiğini yazdı ve Hz. Ömer insanların onunla bir arada oturmasına izin verdi.^[47]

Din'de Önemsiz Hiç Bir Şey Yoktur

Sabiğ olayının benzeri, pek çok örnekler vardır. Bu örnekler gösteriyor ki insanlara göre önemsiz/basit görülen bir bid'at aslında basit bir şey değildir. Kuranda:

"... Onu önemsiz sanıyorsunuz.' Halbuki bu Allah katında çok büyük (bir suç) tur." (Nur, 15)^[48]

Mütekaddimin Ve Müteahhirine Göre Mekruhun Manası

Âlimlerin sözlerinde mekruh teriminin kullanılmasına gelince; onlar yasaklanmış konularda mekruh dediklerinde, bununla sadece tenzihen mekruh demeyi kastetmemişlerdir. Bu terim ancak müteahhirin/son dönem âlimlerinin kullandığı bir terimdir. Onlar iki ciheti bir birinden ayırmak istediklerinde mekruh kelimesini

sadece tenzihen mekruh olan şey için kullanmışlardır. Tahrimen mekruh olanı ise haram, men/yasak veya benzeri kelimelerle ifade etmişlerdir.

Selefdan mutekaddimun/ilk dönem âlimlerine gelince, hakkında açıkça nas/âyet veya hadis olmayan şeyler hakkında "bu helâldir, şu haramdır" demek onların işi değildi.

Onlar, "*Dillerinizin uydurduğu yalana dayanarak "Bu helâldir, şu haramdır" demeyin. Çünkü Allah'a karşı yalan uydurmuş oluyorsunuz.*" (Nahl, 116) âyetinde anlatılan duruma düşmekten kaçmak için böyle demekten kaçınırlardı.

İmam Mâlik kendisinden öncekilerden bu manada nakiller yapmıştır. Eğer onların sözünde bid'at veya başka bir şey için "Bundan hoşlanmıyorum" "Bunu sevmiyorum" "Bu mekruhtur" gibi veya benzeri ifadeler bulursan, kesin olarak onların bu ifade ile tenzihen mekruhtur demek istediklerine hüküm vermemelisin.

Çünkü tüm bid'atlarda, onların dalâlet/sapıklık olduğu bir delil ile ortaya çıktığı zaman, onun tenzihen mekruh sayılacağı nereden bilinecektir? Şu kadar ki onlar şeriatta aslı olan fakat gene şeriatta muteber olan bir başka hususa aykırı düşün ve bu yüzden mekruh olan bir şeye "mekruhtur" demişlerse bunun tenzihen mekruh olduğu söylenebilir. Çünkü ona bid'at olduğu için mekruhtur, denmemiştir. Yeri geldiğinde bu konuda tafsilat verilecektir.^[49]

Bid'atın Mekruhtan Farkı

Üçüncü Olarak: Bid'at gerçeğini en basitinden en önemlisine kadar iyice düşündüğümüz zaman bid'atın, mekruh olarak yasaklananlardan tam manası ile farklı olduğunu görmekteyiz. Bunun açıklaması birkaç yöndendir. Şöyle ki:

Mekruh bir şeyi işleyenin maksadı, dünyalık arzusuna ve amacına ulaşmaktan ibarettir. O kimse bunu yaparken bu konuda gerekli olan bir affa güven duymakta, şeriatta var olan "sıkıntıyı defetme" kuralına dayanmaktadır.

Ayrıca Allah'ın rahmetine çok yakın olma hususunda bir ümidi vardır. Gene mekruhu işlerken inancı ve akidesi git-gel durumda değildir. Çünkü her ne kadar mekruhu işliyorsa da harama haram olarak inandığı gibi, mekruhun da mekruh olduğuna inanmaktadır. O kimse-mekruh bir şeyi işlemesine rağmen- Allah'tan korkmakta ve onun affını ümit etmektedir.

Allah'ın rahmetini ummak, azabından korkmak imanın şubelerinden birer şubedir.

Mekruh'u işleyen kimse, onu yapmamanın yapmaktan uygun olduğu görüşünde olur. Şu kadar ki emmare/kötülüğü çokça emreden nefsi mekruhu kendisine süslü göstermiş ve onu işletmiştir. Temenni eder ki keşke onu yapmamış olsaydı. Onu hatırladığı zaman bir gönül kırıklığı duyar ve vazgeçme sebeplerine baş vursun veya baş vurmasın ondan vazgeçeceğini ümit etmektedir.

En basit derecede bir bid'atı işleyen neredeyse bu özelliklerin zıddı bir durumda olur. Çünkü bid'at işleyen, yaptığını iyi bir şey saymaktadır. Hatta (bazen) yaptığını din koyucununun/şâriin koyduğu ölçüden daha uygun bir şey olarak görür. Bu özellikler nerede? Mekruh işleyenin korku ve ümidi nerede? Bid'at yolunun en aydınlık yol ve kendi grubunun, uyulmaya en elverişli kesim olduğuna inanır. Her ne kadar onun bu inancı ona arız olmuş bir şüphe ise de din, ayetler ve hadislerle onun hevâ ve hevesine/keyfine uyan biri olduğunu ortaya koymuştur. İnşaallah bunun anlatımı ilerde gelecektir.

İkinci bölümün başında genel olarak bid'atı büyük bir problem haline getiren manalar anlatılmıştı. Ayrıca gene bu bölümün sonlarında bid'atlarla tenzihen mekruh olan şeylerin birbirinden uzak olduğunu ifade eden hususlar geçmişti. Oraya başvurulması halinde burada işaret ettiğimiz doğruyu ortaya çıkacaktır. Başarı Allah'tandır. Velhâsıl, işlenen şeylerden mekruh olan ile en basit bir bid'at, arasında el ile tutulur derecede uzaklık vardır.^[50]

Fasıl

Dini Yönden Haram'ın Kısımları

Haram kılınan şey şeriatta küçük günah ve büyük günah kısımlarına ayrılır. Fıkıh Usulünde açıklandığı üzere böyledir. Haram olan bid'atlar da böyledir. Daha önce geçtiği gibi bid'atların çeşitli derecelerde olduğu akıl yürütme yolu ile bilinince küçük günah ve büyük günah kısımlarına ayrılır. Böyle bir anlayış, günahların büyük ve küçük çeşitleri olma esasına dayanır. Âlimler bu iki kısım arasındaki farkı belirleme hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bu konuda onların söylediklerinin tamamını burada tam manası ile ele almak olası değildir. Bu sebeple detaylara girmiyoruz.

Bu maksadı ifade emeye en yakın şey, bizim "Muvafakat" isimli eserimizde geçmiştir. Orada geçtiği üzere büyük günah her dinde geçerli olan zaruriyyâtı ihlal durumuna bağlıdır. Zaruriyyât ki din, can, nesil, akıl ve maldan ibaret olan beş şeyin muhafazasıdır. Nas olarak bildirilenlerin hepsi zaruriyyât ile ilgilidir. Hakkında nas olmayanlar da akıl yürütme yoluyla zaruriyyât ile ilgilendirilir. İşte bu ölçü günahın/bid'atın büyük mü küçük mü olduğunun belirlenmesi hususunda âlimlerin söylediği ve söylemeyip de bu manaya gelen tüm dağınık sözlerini toplayan bir ölçüdür.

Bid'atın büyük günah kısmı için de aynı şeyi söyleriz: Bid'atlardan bu zarûriyyattan birisini ihlâl eden bid'at, büyük günahdır. Zaruriyyattan birini ihlâl etmeyi ise küçük günah durumundadır.

Yine ilgili bölümün başlarında bunun örnekleri geçmişti. O kitapta işaret edildiği üzere büyük günahlar güzel bir şekilde sayı altına alınabildiği gibi bid'atların büyük günah durumunda olanlarının sayısı belirlenebilir. Bu durumda bid'at, işleyenlere göre meselede içinden çıkılması zor, büyük bir problem ortaya çıkıyor. Bu problem, bid'atların küçük günah durumunda olanlarını belirleyebilmektir.

Bu, şuradan kaynaklanıyor: Bid'atların hepsi ya asıl veya fer'i ilgilendiren bir alanda dinin ihlal edilmesi ile ilgilidir. Çünkü bid'atlar, meşru olan bir şeye ya fazlalık veya bir eksiklik yahut bir değişiklik getirmek suretiyle meydana gelmektedir. Bid'atın âdetlere de girdiğini söylersek, onun sadece ibadetlere mahsus olmadığını görürüz. Bil'akis bid'at, hepsinde yasaklanmalıdır.

Hem ibadet, hem âdetlerdeki bid'atlarla din ihlâl edildiğine göre, bununla zararıyyat'ın ilk maddesi ihlal edilmiş oluyor demektir.

Hadiste her bid'atın dalâlet, olduğu sabit olmuştur. Gene hadiste (itikadı) mezhepler hakkında "*Bir tanesi dışında onların hepsi cehennemdedir.*" buyurulmuştur. Bu ifade de (ayırım yapılmaksızın) hepsi ile ilgili bir ceza uyarışıdır.

Bid'atın dinde meydana getirdiği ihlâllerin mertebeleri farklı ise de böyle olması onu büyük günah olmaktan çıkarmaz. Nitekim (dinin üzerine kurulduğu) beş temel, dinin rükünleri durumundadır. Bunlar tertip itibariyle farklıdır. Kelime-i şهادetle ilgili bir ihlâl, namaz konusundaki ihlâl gibi değildir. Aynı husus zekât, namaz, oruç ve diğer konularda da geçerlidir. Bunlardan her birinde meydana gelecek bir ihlâl, diğerlerin deki gibi değildir. Bunların hepsi büyük günah durumunda bid'atür. Sonuç itibariyle kanaatler her bid'atın büyük günah olma noktasında odaklaşmıştır.^[51]

İtirazlar:

Buraya kadar anlatılan problemle ilgili ileri sürülenlere şöyle cevap verilir: Burada ileri sürülen düşünceler, söylenenlerin delilidir. Fakat bir başka cihetle bid'atın küçük günah durumunda olanına delil olacak düşünceler vardır. Bunun birtakım vecihleri vardır. Şöyle ki:

1- Deriz ki: Canın korunması zarureti ile ilgili ihlâller büyük günahdır. Bunda şüphe yoktur. Fakat can ile ilgili ihlâllerin de dereceleri vardır. Bunların en aşağı derecede olanı büyük günah değildir.

Öldürmek büyük günahdır. Organları işlevini yok etmeyecek şekilde kesmek, öldürmekten daha aşağı derecede büyük günahdır. Bir organı kesmek, bir öncekinden daha aşağı derecede büyük günahdır. Böylece bir tokat vurmaya kadar örnekler uzar gider. En son düşünülebilen en az derecede bir tırmalamadır. Bu derecede bir kusura büyük günah denmesi sahih değildir.

Nitekim âlimlerin söylediğine göre hırsızlık büyük günahdır. Çünkü o mal koruma zarureti ile ilgili bir ihlâldir. Şayet ihlâl bir lokma veya değersiz bir tane çalmak şeklinde olursa âlimler bunu küçük günah saymışlardır. Aynı şey din'i koruma zarureti de geçerlidir. Huzeyfe (r.a.) den rivayet, edilen bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

"Dininizden ilk kaybedeceğiniz şey, emanete riayettir. Dininizden en son kaybedeceğiniz ise namazdır. İman'ın kulp'u mutlaka birer birer (kırılıp) bozulacaktır. Hayız (âdet kanaması) olduğu halde kadınlar namaz kılacaktır," Râvi daha sonra şöyle dedi:

"Pek çok gruptan, sonunda iki grup kalacaktır. Bunlardan biri diğerine şöyle diyecektir:

Beş vakit namaza ne oluyor? Bizden öncekiler sapmışlar. Yüce Allah (c.c.) şöyle buyurmuştur:

"Gündüzün iki ucunda, gecenin de ilk saatlerinde namaz kıl." (Hûd, 114) O halde üç vakitten başka namaz kılmayınız. Diğer grup da şöyle der.

Biz Allah'a meleklerin iman ettiği gibi iman ediyoruz. Bizim aramızda kâfir yoktur. Allah'ın bu grupları deccâl ile birlikte haşr etmesi haklıdır."^[52]

Her ne kadar bu hadisin sahihliği iltizam olunmamışsa da meselenin örneklerinden biridir.^[53]

Bid'atın Büyük Günah Türüne Örnekler

Görülüyor ki hadis ahir zamanda farz olan (günlük namaz miktarının) beş değil, üç olduğu görüşüne sahip kimseler olacağı uyarısında bulunuyor. Ayrıca âdet günlerinde olduğu halde namaz kılacak kadınların olacağını bildiriyor. Böyle davranan kadınlar sanki daha derin dini bir duygu ve vesvese sebebiyle ihtiyatlı davranmak yüzünden böyle yapacaklar. Fakat yaptıkları bu davranış sünnetin dışına çıkarak olmaktadır. Bu, bir öncekinden (namazı üç vakit saymaktan) daha aşağı bir derecededir.

İbn Hazm'ın açıkladığına göre bazı insanlar, öğle namazının dört rek'at değil, beş rek'at olduğuna inanmaktadır. Utbiyye isimli kitapta yer aldığına göre İbn'ul Kasım, İmam Mâlik'in şöyle dediğini bildirmiştir:

Namazda ayağını hiç kımlıdatmayacak şekilde namazda (bir yere) dayanmayı ilk icad eden adam adı-sanı bilinen bir kimsedir. Şu kadar ki ben onun adını söylemek istemiyorum. O adam, hakkında konuşulmasından hoşlanmazdı. Bundan dolayı adam ayıplandı. Yaptığı iş mekruh bir iş idi.

Bu konuda İbn Rüşd şöyle diyor:

İmam Mâlik'e göre namaz kılan adamın, namazda ayağını rahatlatması caizdir. Müdevvene isimli kitapta böyle denmektedir. İmam Mâlik (namazda ayakta dururken) iki ayağı birbirine yaklaştırmayı mekruh görmüştür.

Bunun sebebi ayaklardan sadece birine dayanarak ayakta durup diğerine basmadan durma pozisyonunda olmamak içindir. Böyle bir davranış namaz sınırları içinde bir iş olmayıp ne Peygamber'den, ne de kendilerinden hoşnut olunan sahabeden böyle bir uygulama görülmemiştir. Böyle bir uygulama sonradan icad edilen bir şeydir. Namazda böyle bir uygulamayı yapan kimse, bu yaptığını -hakkında bir rivayet olmadığı halde- namazın güzelliklerinden sayarsa, böyle bir davranışa büyük bid'at denilir.

Şayet namazdaki ayakları yaklaştırma meselesi için söylenen mekruhtan maksadın tenzihen mekruh olduğu kabul edilirse, bunun benzeri küçük bid'at sayılır.

Zaruriyattan din esası ile ilgili olarak bazı meselelerde böyle bir durum sabit olduğuna göre, çeşitli derecelerde olan diğer bid'atlarda da bu düşünülebilir. Günahlarda küçük olan bulunduğu gibi bid'atlarda da küçük olan vardır.^[54]

Küllî Ve Cüzi Bid'atlar

2- Bid'atlar şeriatla küllî ve cüzi kısımlara da ayrılır. Bunun anlamı şudur ki bid'at sebebiyle şeriatla meydana gelen ihlal küllî olur. Akıl ile güzel ve çirkin olanı belirlemek, Kur'anın dışında (bir şeyi kabul etmeyerek) hadislerle ilgili haberleri inkar etmek, Haricîlerin "Allahtan başka hiçbir kimse için hüküm (veya hakem olmak) yoktur." demeleri veya bunlara benzeyen bid'atlar bu kabildendir. Bunlar şeriatla belirli bir teferruata mahsus değildir. Bu bid'atların önemlileri, cüzi/detaylardan sayılamayacak kadarını ihtiva etmektedir.

Yahut, bid'at sebebiyle şeriatla meydana gelen ihlâl, birtakım cüz'iyatta (detaylarda) olur. İmam Mâlik'in "tesvib sapıklıktır" dediği namazla ilgili tesvib bid'atı, bayram namazı için kamet getirmek, namaz kılarken tek ayağa dayanmak ve benzerleri bu kabildendir.

Bid'atın bu kısmı, vuku bulduğu alanı taşmadığı gibi, kendisi altına başka konuları alarak onlara asıl teşkil etmez.

Birinci kısımda yer alan bid'atlar büyüklerden sayılınca hedefi açık bir şekilde ortaya çıkar. Bununla beraber bu kısmı (Hz. Peygamber'in hadisinde bildirilen) 72 fırkaya sokmak ve bu gruba münhasır kılmak mümkün olur. Kur'an ve Hadiste bildirilen cezalar, bu kısımda ifade edilen türden bid'atlara mahsus olur, genel olmaz. Bunun dışındakiler, bağışlanması ümit edilen küçük günahlar kabildendir. Bunları sayı altına almak söz konusu değildir. Bunların hepsinin bir asıldan olduğu kesin bir şekilde söylenemez. Böylece bid'atın küllî ve cüz'i kısımlara ayrılmasının gerekçesi açıklanmış olmaktadır.

3- Günahların büyük ve küçük kısımlara ayrılması sabittir. Şüphe yok ki daha önce geçen deliller gereği bid'at dahi günahlardandır. Bu durum aynı kısımların bid'at için de geçerli olmasını gerektirir.

Bütün bid'atların büyük günahlara girdiği genellemesini yapacak özel bir bağlayıcı delil yoktur. Böyle yapmak, bir şeyi delilsiz olarak değerlendirmek demektir. Eğer böyle bir şey geçerli olsaydı bid'atın taksiminden yana olan âlimler mutlaka bir istisna hükmüne yer verirdi. Onlar bid'atın dışındaki günahların büyük ve küçük kısımlara ayrıldığını nas olarak ifade etmişlerdir. Şu kadar ki onlar bid'atlardan herhangi birini bu taksim dışında tutmaya ilgi göstermemişler ve taksim hususunda genel ifade kullanmışlardır. Bu gösteriyor ki âlimlerin bid'atla ilgili taksimi tüm çeşitleri içine almaktadır.

Burada şöyle bir şey denilebilir: "Bid'atlar arasında farklılıkların olmasından mutlak olarak, bid'atlardan küçük günah olanın varlığını isbat etmeye delil yoktur. Bu, ancak bid'atların kimisinin kimisinden daha fazla bid'at olduğunun delilidir. Dolayısıyla kimisi ağır, kimisi daha da ağırdır, kimisi hafif, kimisi daha da hafiftir. Bu hafiflik bid'atın, küçük bir günah sayılacağı sınıra kadar iner mi?" İleri sürülen bu düşünce kesinlik ifade etmemektedir. Bid'at dışındaki günahlarda küçük ve büyük kısımlar açık biçimde mevcuttur.

Bid'atlarda ise iki durum vardır:

a- Bid'at din koyucuya aykırı olarak, ona rağmen yapılır. Bu durumda bid'atı işleyen kimse, kendisi için belirlenen sınır ile yetinen değil, dinin eksikliğini gideren bir pozisyonadadır.

b- Her bir bid'at -az da olsa- ya fazladan bir şeriat ortaya koyma veya ondan eksiltme, veya doğru (sahih) olan bir aslı bozmadır. Bunların hepsi bazen tek başına, bazen de meşru olana katılmış olarak bulunur. Netice itibarıyla meşru olana bir kusur getirir. Eğer bir kimse böyle bir şeyi şeriatla bilerek yaparsa kesinlikle kâfir olur. Zira şeriatla fazlalık, eksiklik veya bozma yapmak küfürdür. Bunların az veya çok olması arasında bir fark yoktur. Böyle bir şeyi bozuk bir yorum veya hatalı bir görüş sebebiyle veya meşru olan bir şeye katarak yapan kimse, kâfir olma durumuna düşme de hükmü itibarıyla yaptığı şeyin azı ile çoğu arasında fark yoktur. Çünkü bunların hepsi, azına da çoğuna da İslamın tahammül etmediği bir cinayettir.

Bu bakış açısını, ayırım yapılmaksızın bid'atı kötüleyen delillerin genel ifadesi desteklemektedir. Bid'atın küllî olanı ile cüz'î olanı arasında fark olması söz konusudur. Böylece birinci ve ikinci sorunun cevabı verilmiş olmaktadır.

Üçüncüye gelince, bunda dahi bir hüccet (delil) yoktur. Çünkü Hz. Peygamberin "*Her bid'at sapıklıktır.*" hadisi ve Selefın sözlerinden daha önce geçen ifadeler, bid'at hususunda genel bir kötülüğü göstermektedir. Bu itibarla bid'atlar günahlarla beraber böyle kısımlara (küçük-büyük kısımlarına) ayrılmaz. Böyle bir taksim ancak bid'atın dışındaki günahlarda olur.

İkinci bölümde zikredilenleri dikkate alırsan, bid'atlar arasında fark olmadığı ortaya çıkacaktır. Buna en yakın ve uygun söylenebilecek şey şudur: Bütün bid'atlar, Yüce Allah'ın şeriatı için belirlediği sınırları aşmaya nisbetle büyüktür. Şu kadar ki bid'at, söylediğimiz gibi her ne kadar büyükse de, bid'atlar birbirine nisbet edildiği zaman göreceli olarak büyük ve küçük olanlar bulunur. Bu büyüklük ve küçüklük:

a- Ya bazısının, diğerine nisbetle daha şiddetli cezası olmasına göredir. Azabı daha büyük olan, kendisinden aşağı olana nisbetle daha büyüktür.

b- Veya, fesatda arzu edilen sonucun elde edilip edilmemesine göredir. Nitekim-Sünnete uyarak itaat etmek de faziletli ve daha faziletli kısımlara ayrılır. Çünkü bu itaatın maslahatı da mükemmel ve en mükemmel kısımlarına ayrılmaktadır. İşte bid'atlar da zararlı sonuçları bakımından rezil ve en rezil, küçük ve büyük

kısımlarına ayrılabilir. Bu, nisbî ve göreceli bir durumdur. Bir şeyin kendisi büyük olabilir. Fakat kendisinden büyüğe göre küçüktür.

Bu ifadeyi daha önce Ebu'l Maâli İmam'ul Haremeyn söylemiştir. Fakat onun sözü günahların büyük ve küçük kısımlara ayrılması hususundadır. O bu konuda şöyle demiştir:

"Bizim kabul ettiğimiz bakış açısına göre Allah'a karşı gelmiş olmak yönüyle her günah büyüktür. Bunun içindir ki söz birliği etmişçesine şöyle denilir: Allah'a karşı gelmek, kullara karşı gelmekten daha büyük bir şeydir. Şu kadar ki bizim söylediğimiz gerekçeye göre her bir günah büyük ise de bunlardan bazıları diğer bazılarına nisbetle değerlendirildiğinde her birinin mertebesi farklı farklıdır." dedikten sonra daha önce geçen manadaki şeyleri zikretmiştir. Her ne kadar bu görüşün bakış açısı olarak bir yönü var ise de, başka âlimler bu görüşte İmam'ul Haremeyn'e katılmamışlardır, "Muvafakat" isimli kitabımızda buna işaret edilmiştir. İmam'ul Haremeyn'in dışındaki bilgilerin ifadesine göre dış görünüş (Zahiri durum) İmam'ul Haremeyn'in kanaatine uygun değildir. Fakat bid'at olguları, onun görüşünü reddetmemektedir. Bu durum karşısında bid'atlarda küçük olanların bulunmasına inanmak, neredeyse müteşabihattan olma vaziyetindedir. Bid'atlarda tenzihen mekruhun yok olduğuna inanmanın açık bir vaziyet olması da böyledir.^[55]

Bid'atın Şeriatla Çatışma Durumunda Olduğu Hususunda Düşünce Üretmek

Bu konu çok titiz bir şekilde düşünülmeli ve insaflı bir şekilde hakkı verilmelidir. Şekline bakılarak ne kadar basit olursa olsun bid'ata hafif gözüyle bakılmamalıdır. Bil'akis bid'atin şeriat ile çelişki/çatışma içinde olduğuna ve şeriatla bir eksiklik var imiş, henüz tamam olmamış da, bid'at bu eksikliği tamamlıyormuş durumunda olduğuna bakılmalıdır. Bid'atin dışındaki günahlar böyle değildir. Çünkü bunlar şeriatla eksiklik olduğu veya onun bir kısmını yok farzetme durumunda değildir. Günahkâr kimse şeriatı terk etmek duygusu içinde olmayıp dinin hükmüne aykırı davrandığını Allah'a ikrar ve itiraf etmektedir.^[56]

Günah İle Bid'at Arasındaki Temel Fark

Günahın özü, mükellefin dinî yönden sahih olduğuna inandığı şeyi (dîne) aykırı bir şekilde yapmaktır. Bid'atin özü ise, şeriatın/dinin mükemmel oluşu inancına muhalefet etmektir. Bundan dolayıdır ki Mâlik b. Enes: Her kim bu ümmetin selefinin/geçmişlerinin yapmadığı bir şeyi icad edip yaparsa, Hz. Peygamber'in peygamberlik görevine ihanet ettiğine inanmış demektir. Çünkü Yüce Allah: *"Bu gün size dininizi ikmal ettim"* buyurmuştur. (Maide, 3) diyor. Bu olay daha önce de hikaye edilmiş, anlatılmıştı.

Medine'den (Hz. Peygamber'in mescidinden) ihrama girmek isteyen kimseye dahi söylenen sözler bunun benzeridir. Adamın:

Bunda ne fitne/zarar var? İhrama girilen yere bir kaç mil fazla ilave etmekten başka bir şey yapmıyorum. Demesi üzerine Zübeyr b. Bekâr:

Hz. Peygamber'in eksik yaptığını zannetmeden daha büyük hangi fitne olabilir? demişti.

Daha önce de geçtiği üzere bid'atlar arasında küçük olanların bulunmasının sahih olduğu ifade edilmişti. Bunun cevabı, böyle bir şeyin bir yol ile sahih olacağı, inşaallah bu meselenin enine boyuna ele alınmasında ortaya çıkacaktır, şeklinde ifade edilebilir.^[57]

Bid'atçılarının Kısımları;

Bid'atı Bilerek Yapanlar Ve Bilmeden Yapanlar

Bid'at işleyen kimse, işlediği şeyin bid'at olduğunu bilen veya bilmeyen birisi olarak düşünülebilir. Yaptığının bid'at olduğunu bilmeyenler iki kısımdır. Bunlardan birisi hükümleri çıkaran/istinbat eden ve hükümleri düzenleyen müctehidlerdir. Diğerisi ise bu müctehidleri taklid eden/onlara uyan kimselerdir.

Her iki duruma göre de bid'atin yapılmasında vazgeçilmez bir şekilde yorum/te'vil söz konusudur. Bu durum bid'atı yapan kimsenin müslüman olduğunu dikkate almamız halindedir. Çünkü bid'at işleyen kimse, din ile çatışma halinde ve dine rağmen dinde fazlalık veya eksiklik yahut bozukluk ileri sürme durumundadır. Bu kimseyi müslüman olarak görmemiz için mutlaka yoruma/teville ihtiyaç vardır.

Bu yorum, "Yaptığım şey bid'attır, fakat iyi bir şeydir." veya "Yaptığım şey bid'attır, fakat filan değerli kimseyi bunu yaparken gördüm." şeklinde olur. Yahut bid'atı yapan kimse onu benimser, lakin dünyalık bir faydayı elde etmek için yapar. Dünyalık bir faydayı elde etmek veya buna bir zarar gelmesinden kortuğundan günah olan bir şeyi yapan kimse gibi.

Bu kimse menfaatine bir zarar gelmesi korkusundan kaçmak için bid'at işlemiş olabilir. Yahut, kendisine sünnete uyma hususunda itiraz yapılmasından kaçmak için bid'at işlemiş olabilir. Nitekim günümüzde işaret edilen pek çok bid'at ve benzerleri böyledir.

Yaptığının bid'at olduğunu bilmeden, onu ortaya koyana gelince, bu kimsenin yaptığı şeyin bid'at olduğuna inanması mümkün değildir. Bil'akis ona göre yaptığı şey meşru olan şeyler arasında yer almaktadır.

Hz. Peygamber'in doğduğu gün olduğu için pazartesi günü oruç tutmak,

Rabî'ul evvel ayının 12. gününü, bu tarihte Rasulullah doğduğu için bayram saymak,

Müzik ve semâ'ı, yüce duygular veriyor diye Allah'a yaklaşıtrıcı saymak,

Birlik/beraberlik özelliği var diye, devamlı olarak namazların arkasından toplu olarak dua yapmayı teşvik etmek,

Kendi inancına göre Hz. Muhammedin sünnetine yardım ettiği düşüncesinden hareketle dinde yalan hadisler ilave etmek.

Son örnekteki yalan hadis ileri süren kimseye:

Sen Hz. Peygamber üzerine yalan söylüyorsun. Halbuki Allah'ın Rasülü:

"Her kim bilerek ve kasıtlı olarak benim üzerime yalan söylerse cehennem ateşinde yerine yerleşsin."

Buyurmuştur,^[58] denildiğinde şöyle der:

Ben Peygamber'in üzerine/aleyhine olacak bir yalan söylemedim. Ben onun lehine olmak üzere yalan söyledim. Veya dinde eksiltme yapmak. Bunu yaparken Necm suresi 28. ayetindeki kafirleri kötüleyen "... Halbuki onların bu hususta hiç bilgileri yoktur. Sadece zanna uyuyorlar. Zan ise hiç şüphesiz hakikat bakımından bir şey ifade etmez." İfadelerine dayanarak yorum/te'vil ile âhad hadis olarak nakledilenleri yok sayar. Bunların hepsi yorum kabilindedir.^[59]

Mukallidlerden Sapık Olanlar

Bid'at konusunda (başkalarını) taklit edenlere gelince, bunun da kendine göre bir yorumu vardır. Çünkü o şöyle der: Kendisi örnek ve uyulacak durumda olan filan kimse bu işi yapıyordu. Musikiyi tasavvufi tarikatın bir parçası saymak gibi, Bunu benimseyenler tasavvuf şeyhlerinin müziği dinlediğini ve vedde gelerek bazılarının öldüğünü ileri sürerler. Dans ve benzeri hareketlerle vedde gelip giysilerini yırtarlar. Çünkü şeyhleri de bunu yapmıştır. Bu tür davranışların pek çoğu tasavvufa bağlı olanlarla yapılmaktadır.^[60]

Bunlar bid'atlarına delil olarak Cüneyd-i Bağdadi, Bayezid Bestâmi, Siblî ve diğerlerini göstermektedirler. Bunlardan nakledildiği sağlıklı olarak bilinsin veya bilinmesin, sözlerine delil olarak sarılırlar. Allah'ın ve Rasûlünün bildirdiklerini delil olarak kullanmayı terk ederler. Oysa bunlarda hiç şüphe yoktur. Zira bunları adaletli kimseler nakletmiş, anlamak ve öğrenmek için sürekli çalışan bilginler yeterince açıklamışlardır. Fakat tasavvufçulardan bid'at ehli olanlar bununla beraber sünnette/hadiste ihtilaf olduğunu kesinlikle benimsemezler. Çünkü İslam'a mensup bir kimse sünnetde/hadiste ihtilaf sahifesinin açılmasına razı olmaz. Ancak bunlar te'vil'in eteklerinin altına girerler.

Böyle olduğuna göre İmam Mâlik'in "Her kim bu ümmetin selefinin/geçmişlerinin yapmadığı bir şeyi icad edip yaparsa Hz. Peygamber'in peygamberlik görevine ihanet ettiğine inanmış demektir." Sözü de Medineden ihrama girmek isteyen kimseye söylenen- "Hz, Peygamber'in eksik bıraktığı bir fazileti ilk defa yapan birisi olduğunu sanmandan daha büyük finte olur mu?" sözü, bu işin teorisyenlerince âdet olduğu üzere karşıt görüşte olan kimseyi ilzam etmektedir. Sanki o şöyle demiştir:

Bu sözde sana benim söylediğim gibi bir şey gerekmektedir. Çünkü o şöyle diyor:

Sen onu (yapmayı) kasd ettin. Öyle bir şeyi müslüman bir kimse kasdetmez. (Burada bir soru söz konusu olmaktadır. Şöyle ki): Sürekli bir mezhebe uymayı seçmekle o mezheb, seçen kişi için vazgeçilmez midir, değil midir? Bu, usul âlimler arasında ihtilafli bir meseledir. Mağrib'li ve Becâlî hocalarımızın ifade ettiklerine göre - ki bu görüş muhakkik âlimlerin de görücüdür- bir kimsenin bir mezhebe uymayı seçmesi, o mezhebin seçen kişi için vazgeçilmez olması demek değildir.

Karşıt görüşte olan kimseye bu gerçek kabul ettirildiği takdirde İmam Mâlik gördüğü yanlış uygulamalara şiddetle karşı çıkmıştır. Buna göre bu manayı (yaptığı işi hır mezhebe dayanarak yapmış olmasını) dikkate almak tahkik ehline göre geçerli değildir.

Bu duruma göre küçük veya büyük olmakta günah ile bid'at eşittir.^[61]

Bidatin Küllî Ve Cüz'î Kısımlarının İzahatı

İmdi: Bid'atlar küllî ve cüzî olmak üzere iki kısımdır.

Küllî olan bid'atlar, dinin detaylarında sayı altına almayacak kadar gerçekleşme durumundadır. Bunun örneği yetmiş üç fırkanın bid'atlarıdır. Bunlar cüz'î olmaktan öte küllî konulara mahsustur. İlerde 73 fırka meselesi ile ilgili açıklamalarda bu durum ortaya çıkmaktadır.

Cüz'î bid'atlara gelince, bunlar dinin detaylarını içine alan konularda olanlardır. Bu tür bid'atlar her ne kadar (hadiste ifade edildiği gibi) dalâlet özelliği ile vasıflandırılabilirse de, cehennem ateşi ile tehdit edilecek suçlar içine girmezler.

Nitekim bir lokma yiyecek çalmak, satış sırasında bir tane eksik tartmak hırsızlık özelliği ifadesine girerse de bunlarla hırsızlık gerçekleşmez. Hırsızlığın gerçekleşmesi büyük ve küllî miktar ile hırsızlık cezası için gerekli nisap miktarının^[62] çalınması ile olmaktadır. Bir lokmanın, bir tanenin çalınmış olması ile ilgili deliller açık bir şekilde bunların hırsızlık içerisine girdiğini göstermez.

Görmüyor musun, ayırmıcılık ve İslam toplumunun dışına çıkmak gibi bid'at ehline ait olan özellikler, cüz'î bid'atlerde genellikle ortaya çıkmaz. Ancak cüz'î bid'atler çoğunlukla küçük hatalar ve ayak sürçmeleri kabilindedir. Bundan dolayıdır ki tevil ile birlikte, keyfi davranmak suretiyle dinin detayı arasında yer alan bir hususta bid'at işlemek ve cüz'î bid'attan doğan fesat, küllî bid'attan doğan fesat gibi değildir.

Buna göre bid'at denilen şeyde cüz'îlik ve yoruma dayalı olmak özellikleri birleşirse, bunun küçük (günah kabilinden bir) bid'at olması .sahih olur.

En iyi bilen Allah'tır.-

Bir örnek vermek gerekirse, ayakta durmak ve hiç gölgede bulunmamak suretiyle oruç tutmayı adamak, Allah'ın helâl kıldığı uyku, lezzetli yiyecek, kadın (ile evlenmek), gündüzleri yemek içmek ve benzeri şeyleri -ki bunlardan kimileri yukarıda zikredilmiş, kimileri de ileride gelecektir- kendisine haram kılmak cüzî bid'atlardandır.

Şu kadar ki külli ve cüz'î bid'atlar bazen açık, bazen gizli olurlar. Nitekim yorumun/te'vil'in de kaynağı, yakın olabileceği gibi uzak da olabilir. Böylece bu kısmın örneklerinin pek çoğunu belirlemek müşkil olur. Bunun sonucu olarak büyük olanlar küçükten sayılabileceği gibi bunun tersi de olur. Bu durumda problemin çözümü içtihadı bırakılır.^[63]

Bazı Bid'atları Küçük Olarak Değerlendirmenin Şartları

"Bid'atlardan bazıları küçük olur" dediğimiz zaman, bu birtakım şartlarla meydana gelmektedir.

Birinci şart: Bid'atı devamlı olarak yapmamaktır. Çünkü küçük günahın devamlı yapılması, onu yapana göre büyük günah (gibi) olur. Bu sonuç o küçük günah yapmakta ısrar etmekten doğmaktadır. İşte o (küçük) günahı ısrarlı olarak yapmak onu büyük günaha dönüştürmektedir. Bundan dolayıdır ki şöyle demişlerdir:

"İsrar edince küçük günah, istiğfar edince de büyük günah yok olur." Bid'at da böyledir. Şu kadar ki gerçekte günahlarda bazen ısrar edilir, bazen edilmez. Buna göre günah işleyen (mahkemede) şahitliğinin kabul edilmesi veya reddedilmesi, şahidin hoşnut olunan birisi olup olmaması söz konusudur. Bid'at böyle değildir. Çünkü bid'atın özelliği devamlılık, sürekli yerini koruması, onu yapmanın başına kıyamet, koparmak, ayıplamak, aptal ve cahil olmakla suçlanmak, bid'atçı ve dalalet içinde olmayı reddetmek, bu ümmetin geçmişlerine ve kendisine uyulan önder kimselere aykırı davranmaktır. Bunun delili nakledilen ibretli vak'alarlardır. Çünkü bid'atçılar, güçlü bir grupları varsa ehl-i sünneti reddederler. Veya her yörede emirleri yerine getirilen bir devlet başkanına yapışır (ondan güç alır)lar. Geçmiş dönem âlimlerinin^[64] hayatını inceleyenlerin orada bizim söylediklerimizden bir şeyler bulacağı gayet açıktır.

Bu konudaki nakillere gelince, selefın, ilk dönem âlimlerinin zikrettiğine göre (bir yerde) bid'at icad edilince mutlaka devamlı olur. Günahlarda durum böyle değildir. Günah, işleyen kimse tevbe edip Allah'a dönüş yapabilir. Ümmetin 73 fırkaya bölüneceğini bildiren rivayetlerden bazısındaki şu ifade yukarıda söylenenleri güçlendirmektedir.

"Kuduz hastalığına tutulan kişiden bu hastalık, nasıl (vücudun her tarafına) sirayet ederse bid'at düşkünlüğü de böyle sirayet eder."^[65] Bundan hareketle selef, bid'at düşkünü olan kimsenin -daha önce de geçtiği üzere kesinlikle tevbesi olmayacağını söylemişlerdir.

İkinci Şart: Başkalarına yaptığı bidate uymaları için çağrıda bulunmamaktır. Çünkü bid'at göreceli olarak küçük olabilir. Sonra bu bid'atı işleyen kişi (başkalarını) aynı şeyi söylemeye sevkederse bunların günahı çağrıda bulunan kimseye olur. Çünkü o bid'atın yaygınlaşması için kışkırtma yapan kendisidir. Kendi yaptığı bid'atın daha çok yapılmasına, daha çok gerçekleşmesine sebep olmuştur. Sahih hadis ısbat etmiştir ki;

"Her kim kötü bir yol icad ederse onun günahı ve o kötülüğü yapanların günahı onu ilk olarak yapanadır. Bununla beraber onu işleyenlerin günahından hiçbir eksilme olmaz."^[66]

Küçük günah ile büyük günah arasındaki farklılık günahın az veya çok olmasına göredir. Muhtemel ki yaptığı bid'ata çağrıda bulunmakla, küçük olanı büyüğe eşit olur veya büyükten daha ziyade bile olur.

Eğer bir kimse bid'at işlemek zorunda kalırsa en iyisi, sadece kendisi yapmalı, kendi günahı ile birlikte başkalarının günahını yüklenmemelidir. Yapılan bid'ata başkasını da davet etmesi durumunda, işin içinden çıkmak zorlaşır. Çünkü günah Allah ile kul arasında olunca, bağışlanması ve tevbesi umulur. Buna başkalarını da davet etmesi halinde tevhenin kabulü imkansızdır. Bid'at'ın kötülenmesi ile ilgili bölümde bu konu geçmişti. Bu meselede sözün kalan kısmı ileride gelecektir. -İnşallah-

Üçüncü şart: Bid'atın insanların toplu olduğu veya sünnetlerin yapılıp dinin ana kurallarının ortaya konulduğu yerlerde yapılmamasıdır.

Bid'atın kendisine uyulan ve haklarında iyi düşünceler beslenen kimselerin bulunduğu toplulukta yapılmasına gelince, bu İslamın genel gidişatına en zararlı bir şeydir. Çünkü bu durum iki şeyden öte geçmez; Ya bid'at sahibine uyulur (veya uyulmaz).^[67] Aslında halk (sıradan kimseler), her duyduğuna uyar. Özellikle şeytanın güzelleştirmekle görevli olduğu ve nefsin güzel görmeğe düşkün olduğu bid'atlar böyledir. Küçük bir bid'at sahibine uyulduğu zaman, o küçük bid'at, sahibine göre büyük olur. Çünkü her bir sapıklığa çağrıda bulunana hem o sapıklığın, hem de o sapıklığı yapanların her birinin günahı vardır. Kendisine uyanların çokluğuna göre günahı büyük olur.

Bu durum aynen günahlarda da vardır. Çünkü mesela, bilgin bir kimse küçük de olsa açıktan bir günah işlerse o günahı insanların işlemesi kolay olur. Çünkü (bu durumda) cahil kimse şöyle der:

"Eğer bu davranış onun söylediği gibi günah olsaydı, onu yapmazdı. Âlimin onu yapması, bizim bilmediğimiz, fakat onun bildiği bir sebebe dayanmaktadır."

Bid'at dahi böyledir. Kendisi uyulan durumda olan bir bilgin, bid'atı açıktan işlerse, hiç şüphesiz, cahil kimse bunu, ibadet ve yapana Allah'a yaklaştıran bir şey zan edecektir. Çünkü bilgin, bid'atı o veçhile yapmaktadır. Hatta bu açıdan bid'at, günahın daha şiddetlidir. Çünkü bir günah'ı işleyen kimseye uyulmadığı olur. Bid'at ise böyle değildir. Yapılanın kötü bir bid'at olduğunu bilen kimse dışında, hiç bir kimse bid'ata uymaktan çekinmez. İşte o zaman bid'at günah derecesinde olur. Böyle olunca da bid'at'ın büyük günah olmasından şüphe yoktur. Bid'at sahibi bid'atına uyulması çağrısında bulunuyorsa bu, daha şiddetlidir. Bid'atı açıktan işlemek, ona uyulmasına sebep ise, çağrıda bulunmak uyulmayı daha çok etkiler.

Hasan'dan rivayet, olunduğuna göre İsrail oğullarından bir adam bir bid'at icad edip, insanlara bunu yapmaları çağrısında bulundu. Adam, günahını anlayınca köprücük kemiğini deldirip bir halka takdırdı. Halkadan geçirdiği

bir zincirle kendisini bir ağaca bağlattı. Ağlamaya ve Rabbine yalvarmaya başladı, yüce Allah o zamanın Peygamberine vahy ederek onun tevbe etmesine gerek olmadığını, bulaştığı şeyin bağışlandığını bildirdi. (Her bid'atın bir sapıklık olduğu ve her bid'atın cehennemde olduğu hadiste bildirildiğine göre, bid'at işleyerek dalâlete düşen/sapıtan ve cehennem ehlinde olanın durumu acaba nasıl olur?

Bid'atın, sünnetin yapıldığı yerlerde gerçekleştirilmesine gelince bu açıktan bid'ata çağrıda bulunmak gibidir. Çünkü İslamın gereği olan şeylerin açıktan yapılması orada yapılan her şeyin İslamiyetin gereği olduğu sanılmasına yol açar. Bid'atı açıktan yapan kimse, sanki "İşte şu (yaptığım şey) sünnettir. Buna uyunuz." demiş gibidir.

Ebû Mus'ab^[68] diyor ki:

Bulduğumuz yere İbn Mehdî^[69] gelmişti. Namaz kıldı. Namaz kılariken dış giysisini safta önüne koymuştu. İmam selam verince insanlar bir ona bir de İmam Mâlik'e baktılar. Mâlik, imamın arkasında namaz kılmıştı. Selam verince şöyle dedi:

Burada koruma görevlilerinden kim var? Hemen iki adam geldi. Mâlik onlara:

Bu giysinin sahibini yakalayıp hapse atın! dedi. Adam hapsedildi. İmam Mâlik'e:

O İbn Mehdî'dir, denilince ona dönüp şöyle dedi:

Elbiseni safta önüne koyup ona bakmak suretiyle insanların gözünü meşgul etmekten ve bizim camimizde bilmediğimiz (alıılmamış) bir şeyi yaparken Allah'tan sakınıp korkmadın mı? Oysa Hz. Peygamber:

"Her kim bizim camimizde bizim bilmediğimiz bir şeyi icad edip yaparsa, Allah'ın, meleklerin ve İnsanların, tüm bunların laneti onun üzerine olsun." buyurmuştur.^[70] Bunun üzerine İbn Mehdî ağladı. Kendi kendine Hz.

Peygamberin camisinde ve başka camide bir daha ebediyen bunu yapmamaya söz verip yemin etti.

Aynı olay İbn Mehdî'nin kendisinden gelen rivayette şöyle anlatılmıştır: "İki görevliye dedim ki:

Beni Abdullah'ın babasına (İmam Mâlik'e) mi götürüyorsunuz? Onlar:

Şayet istersen ona götürürüz, dediler. İmam Mâlik şöyle dedi:

Ey Abdurrahman! Akılları karıştıracak şekilde mi namaz kılıyorsun? Ben bu soruya şöyle cevap verdim:

Ey Abdullah'ın babası! Gördüğün gibi sıcak bir gündür. Giysim bana ağır geldi. Bunun üzerine İmam Mâlik:

Bu yaptığınla geçmişlere dil uzatmak ve onlara aykırı davranmak istemediğine yemin eder misin? dedi. Ben de: yemin ederim ki böyle bir şey kasetmedim dedim. İmam Mâlik görevlilere:

"Onu bırakınız" emirini verdi.

İbn Vaddah'ın anlattığına göre İmam Mâlik'in zamanında Medine'de müezzin tesvib'de bulundu. İmam Mâlik ona birini gönderdi ve Müezzin geldi. Mâlik ona:

Bu yaptığın nedir? diye sordu. Müezzin:

İnsanların şafak vaktinin olduğunu bilip kalkmalarını istediğim için böyle yaptım, dedi. İmam Mâlik ona şöyle dedi:

Bunu yapma! Memleketimizde daha önce olmayan bir şeyi icad etme! Hz. Peygamber bu şehirde on yıl yaşadı.

Ebu Bekir, Ömer ve Osman böyle bir şey yapmadılar. Memleketimizde daha önce olmayan bir şeyi icad etme!

Müezzin bunu yapmaktan vazgeçti. Bir süre geçtikten sonra şafak attığı sırada minarede öksürmeye başladı.

İmam Mâlik ona birisini gönderip sordu:

Bu yaptığın nedir? Müezzin şöyle dedi:

İnsanların şafak vaktini bilmelerini istedim. Mâlik ona:

Ben olmayan bir şeyi bizim aramızda icad etmeni yasaklamadım mı? dedi. Müezzin:

Sen bana ancak tesvib yapmamı yasaklamıştın, diye cevap verdi. İmam Mâlik ona:

Yapma! dedi. Bir süre bunu yapmaktan vazgeçti. Sonra kapılara vurmaya başladı. Mâlik gene ona birisini gönderip:

Ne bu yaptığın? dedi. Müezzin:

İnsanların şafak vaktini bilmelerini istedim, cevabını verdi. Mâlik ona:

Yapma! Beldemizde olmayan bir şeyi icad etme! Emrini verdi. İbn Varidah der ki:

Mâlik tesvib i mekruh gördü. Bu sadece Irak'da icad edilmiş bir şeydi. İbn Vaddah'a:

Mekke, Medine, Mısır veya diğer şehirlerde tasvib yapılır mıydı? denildiğinde şöyle cevap verdi:

Ben onun ancak bazı Kûfelilerde ve (Şîanın bir grubu olan) İbâziyyede olduğunu duydum.

İlk anda meseleye bakana göre basit bir şey gibi görünen bir işi İmam Mâlik'in nasıl yeni bir icad saydığını (iyi) düşün. İmam Mâlik tesvib hakkında: "O bir sapıklıktır." demiştir. Böyle olduğu açıktır. Çünkü (dinde) sonradan ortaya çıkarılan her şey bid'attır. Her bid'at ise dalalettir. Mâlik, müezzinin (insanlara bir uyarı olmak üzere) öksürmesine ve kapıları çalmasına hoş görü ile bakmamıştır Çünkü böyle bir şey, yerleşip sünnet haline gelmeye elverişlidir. Nitekim Abdurrahman'ın elbiseyi namaz kılariken önüne koymasını da sünnet olarak benimsenmiş bir şey olarak algılanması korkusundan dolayı yasaklamıştır.

Mağrib'de Mehdî denen birisi şafağın attığını bildirmek üzere "Sabah oldu, Elhamdü lillah" sözünü icad etmişti. Bunu insanları itaata yöneltmek, cemaati toplamak, emredilene yapmak ve gereken hareketi gerçekleştirmek için yaparlardı. Bu tesvibe son dönemdekiler tıpkı ezan gibi özel bir önem verdiler.

Ayrıca İskenderiyye'de icad edilen dua Mağriplilere taşınmıştır. Endülüs camilerinde ve diğerlerinde âdet haline gelen de budur. Tüm bunlar şu ân'a kadar camilerde sünnet (gibi) olmuştur. Innâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn!

İmam Mâlik'in işaret ettiği tesvib böyle açıklanmıştır: Müezzin ezanı okuduğu zaman insanlar (Cemaata gelmekte) ağır davranırlardı. Bunun üzerine müezzin ezan ile kamet arasında "Kad kâmet'is-Salâtü/namaz başladı" "Hayye Alâ's-Salâti, Hayye Ala'l Felâhi/Haydin namaza, Haydin kurtuluşa" der (ezandan başka bu sözlerle halkı namaza çağırır) di. Bu uygulama bizdeki^[71] onların "Es Salâtü, Rahime kumullah/Namaz! Allah size rahmeti ile muamele etsin" sözünün bir benzeridir.

Abdullah bin Ömer (r.a.) bir gün camiye girmişti. Orada namaz, kılmak istiyordu. (Bu arada) müezzin tesvib yaptı. Abdullah b. Ömer camiden çıkıp (yanındaki adamına):

Haydi, bu bid'atının yanından çıkalım dedi ve o camide namaz kılmadı. İbn Rüşd diyor ki:

Bu, bizim Kurtuba'da uygulanan gibidir. Şöyle ki: Müezzin (sabah) zâtımdan sonra müstakil olarak sabah namazından önce "Hayye ale's-salâti" diyerek çağrıda bulunur. Sonraları bu bırakılmıştır. Gene İbn Rüşd diyor ki:

Bundan maksat müezzinin ezan sırasında (Hayye Ale'l Felâh'dan sonra) "Hayye Alâ Hayr'il Amel/Haydin en hayırlı işe" demesidir. Çünkü bu, şîa mezhebinden sünnete aykırı davrananların ezanda yaptığı bir eklemedir. Mecmu' isimli eserde şöyle denmiştir: Camide iken tesvib yapıldığını duyan kimse, Abdullah bin Ömer'in yaptığı gibi oradan çıkar.

Mesele hakkında söylenecekler vardır. Tesvib'den maksat İmam Mâlik'in hakkında "O sapıklıktır" dediği tesvib'dir. Bu söz sonradan çıkarılıp icad edilen işlerin topluluk arasında veya sünnetin yerine getirildiği yerlerde yapılmasının daha şiddetli/zorlu olduğunu göstermektedir. Meşru olan şeyleri korumak, korumaların en zorudur. Çünkü bid'atın buralarda yapılması, insanların onu benimseyip yapmaları ile sonuçlanır. Böylece bunların günahı da ilk defa yapana döner gelir. Sonuç itibariyle bid'atı ilk olarak yapanın vebali çoğalır, bid'atının tehlikesi büyüktür.

Dördüncü Şart: Bid'atı küçük görüp, basit algılamamaktır. Çünkü böyle yapmak, onu hiç yerine koymaktır. Günahı hiçe saymak, günahtan büyüktür. İşte bu küçük olan ama aynı zamanda günah olan bir şeyin iki bakış açısı vardır: Birincisi dindeki derecesi ikincisi yüce Allah'a karşı aykırı davranmış olmaktır. Birinci bakış açısı itibariyle dinden o günahın küçük olduğunu anlamış isek, küçük yayılır. Çünkü biz, günahı din nereye koymuş ise oraya koyarız, ikinci açıdan bakıldığında mesele bizim inancımızla ilgilidir. Allah'a karşı aykırı davranmış olmakla, Allah'a karşı var olması gereken saygı zedelenmiş olur. Bu hususta bize gerekli olan gerçekten bunun büyük bir şey olduğunu kavramaktır. Çünkü bu açıdan bakıldığında büyük ile karşılaşmakla, küçükle karşılaşmak arasında i'ark yoktur.

Günaha göre, günah olmak itibariyle, gerçekte yukardaki iki bakış açısı arasında fark yoktur. Çünkü günah tasavvuru bu iki bakış açısına bağlıdır. Küçük olduğuna inanılması ile onun meydana gelişini büyük bir şey olarak değerlendirmek, birbirine ters düşmez.

Çünkü bunlardan her biri ayrı ayrı cihetlerle yapılan değerlendirmelerdir.

Günahı işleyen kişi onu işlerken yüce ve Rabbanî yönü küçük görmek kasdı içerisinde olmamış, din koyucunun küçük veya büyük saydığı bir şeyi işlerken keyfi arzusuna uymayı kasd etmiş olabilir. Bu durumda günah, kişinin durumuna göre gerçekleşir. Nitekim bid'atı yapan kişi de din koyucu ile çekişmeyi ve dini küçük görmeyi kasdetmiyor. Dinin gereği gibi davranmayı kasdediyor, fakat ilave ettiği ve başkalarına tercih ettiği bir yorum ile bunu yapıyor.

Şu kadar ki, dinde bid'at işlemeyi küçük görmek böyle değildir. Çünkü bu ancak, her şeyin mâliki Hak Teala'ya karşı aykırı gitmektir. Zira bu durumda yasak ve aykırı davranmak meydana gelmiştir. Bunu hafife almak büyük bir şeydir. Bundan dolayıdır ki şöyle bir şey söylenmiştir: "Hatanın küçüklüğüne bakma, kime karşı işlediğine bak."

Sahih'de rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber veda haccında şöyle buyurmuştur:

"Bu gün hangi gündür?" Çevresindekiler:

Hacci Ekbar günüdür, dediler. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

"Bu gününüz nasıl kutsal/saygıdeğer bir gün ise bu şehriniz (Mekke)'de canlarınız, mallarınız ve namuslarınız dahi öyle kutsal/saygı değerdir. Bir suç işleyen kendi suçundan başka bir şey ile suçlanmaz. Baba oğlunun, oğul da babanın işlediği ile suçlanamaz. Dikkat ediniz! Şeytan muhakkak ki şu memleketinizde kendisine tapınılmasından ebediyen ümidini kesmiştir. Sizin ufak tefek/değersiz saydığınız işlerinizde bile ona itaat yoktur. Şeytan, değer vermediğiniz işlerinizde ona boyun eğmenizden hoşnut olacaktır."^[72]

Hadisteki "...Ona boyun eğmenizden hoşnut olacaktır." ifadesi değersiz görülen günahlardaki tehlikenin büyüklüğünü göstermektedir.

İmam Gazzâli bu şartı dikkatlice değerlendirmiş ve İhya isimli kitabında önemsememek sebebiyle küçük günahın büyük olacağını bildirmiştir.

Gazzâli: "Kul günahını büyük gördükçe, günah Allah katında küçüldür. Kul günahını küçük gördükçe de Allah katında büyür." dedikten sonra bunu açıklamış ve geniş bir izahat vermiştir.

Buraya kadar söylediğimiz şartlar meydana gelince ümid edilir ki bid'atların küçükleri küçük günah olur. Eğer şartlardan biri veya çoğu yerine gelmez ise bid'at, büyük günah olur veya büyük olmasından korkulur. Nitekim günahlarda da durum böyledir.

En iyi bilen Allah'tır.^[73]

^[1] Bu hükümlerin hepsi aynı derecede değildir

^[2] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/47.

^[3] Bu kelimelerin sözlük ve dini anlamları ilerde eseri tahkik eden zât tarafından dipnot halinde verilecektir. Ancak anlatılanların kavranmasına yardımcı olmak üzere gene Şatıbi'nin önemli eserlerinden olan Muvâfakât'ından alıntılar yaparak bu kelimeleri açıklayalım. Zaruriyyat: Onsuz olmayan, din ve dünya işlerinin kıvamı kendilerine bağlı bulunan hususlardır... Zaruriyyatın tamamı beş konuda toplanır: Dinin korunması, Nefsin korunması, Neslin korunması, Malın korunması, Aklın korunması. ' Hâciyyat: Onsuz olmakla birlikte bir genişlik ve kolaylık sağladığı için ihtiyaç duyulan, bulunmadığı zaman genelde sıkıntı ve güçlüklerle sebeb olan şeylerdir.

Tahsiniyyât: Üstün ahlak anlayışına uygun bir davranış göstermeyi, sağduyu sahiplerinin hoş karşılamayacağı na hoş hallerden uzaklaşmayı temine yönelik şeylerdir. Bakınız: Şatıbi, .Muvafakat, tercüme. Dr. Mehmed Erdoğan, İz yayıncılık. 1990, 2/7-9-10

Her üç terim için tek konuda bir örnek verelim: Zaruriyyattan olan can'ı korumak için ölmeyecek kadar yemek zaruriyyat; İhtiyacı karşılayacak şekilde ve türden yemek hâciyyât; lüks derecede kaliteli yiyecekleri yemek tahsiniyyattır, (Çeviren)

^[4] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/48-49.

^[5] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/50.

^[6] Bu zat Said b. Müseyyib b. Hazn b. Ebî Vehb b. Amr b. Âbid b. İmrân b. Mahzum'dur. Kendisi Mahzunu kabilesinden ve Kureyş'tendir. İkinci Tabakadan olan İbnul Müseyyib, sağlam ve büyük fıkıh bilginlerindedir. Mürsel olarak rivayetleri mürsellerin en sahihidir. Seksen yaşından fazla bir durumda iken hicretin 94. yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib. 1/305; Şezarât. 1/102! Tezkire. 1/54.

^[7] Bu zât Hz. Ömerin kölelerindedir. Künyesi Ebu Abdullah veya Ebû Üsâme'dir. Kendisi Medinelî olup güvenilir bir alimdir. Mürsel rivayetleri vardır. Üçüncü tabakadan olup, hicretin 36. yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/272; Şezarât. 1/194. Cerh ve Ta'dil. 3/555.

^[8] Hadisi bu lafızla Müslim Sahihinde rivayet etmiştir. Hadisin genel numarası 2856 kitap numarası 50-51'dir. Cilt 4 shf.2191-2192 Ayrıca Siyer-i İbri Hişamda 1/81 de İbn-i İshaktan rivayet edilmiştir.

^[9] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/51-52.

^[10] Bu zât, Ali b. Hüseyin b. Alidir. Künyesi Ebû'l Hasen olup Murûc'uz-Zehab isimli kitabın sahibidir.

^[11] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/53-54.

^[12] Hadisin tamamı Buhârinin Sahihindedir. Fethul Bârüb hadis numarası 5073 ve 5074'dür. Hadisin Müslim'de numarası 1402. Tirmizi'de 1083 numarada. Nesai'de cilt 6, sahife 58'de, İbn-i Mace'de 1848 numarada. Dârimî'de cilt 2. shf. 178. 2167 ve 2169 numaradadır.

^[13] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/55.

^[14] Hadisin tamamı Buhârî'nin Sahihinde Nikah bölümün dedir. Feth'ul Bârî'de ve hadis numarası ti 127 dir. Ayrıca hadisi Ebu Davud da rivayet etmiştir. Hadis numarası 2272 dir.

^[15] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/56-57.

^[16] Bunlar şâidan İmamîye ve Zeydiyye dışındaki Batınilerdir. Kurtubî tefsirinde (5/17) şöyle diyor: Bil ki (evlenme konusundaki ayette yer alan) bu sayılar! İki, üç, dört, sayıları dokuz kadınla evlenmenin mübah olduğunu göstermez. Bunu söyleyen, Kur'an ve sünneti anlamaktan uzaktır. Bunu söyleyen, bu ümmetin selefının (geçmişinin) üzerinde olduğu anlayışa yüz çevirmiştir. Bunu söyleyen, sanmıştır ki bu kelimelerin arasında bulunan vav harfi cem içindir (yani sayıların toplam değerini verir, demiştir.) Bunu söylerken düşüncesini, Peygamberin dokuz kişi ile evlenmesi ile desteklemiştir. Bu cahil anlayışı ileri süren ve Rafizice sözü söyleyenler ve bazı zahiriler "ikişer" anlamına gelen kelimeyi iki anlamına gelir şekilde değerlendirmişlerdir. üçer ve "dörder" anlamına gelen kelimeleri de böyle anlamışlardır. Zahirilerden bazıları bundan daha çirkinini söylemişlerdir. Bunlara göre bu ayet 18 kadınla evlenmenin mübah olduğunu ifade ediyormuş! Dayanakları da şu imiş! Bu kelimelerde geçen sayılar tekrar ve vav harfi cem' ifade etmiş. Yani iki+iki+üç+üç+dört+dört=toplamı 18 edermiş!?

Bunların hepsi Araççı ve sünneti bilmemek ve ümmetin icmâına aykırı davranmaktır.

^[17] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/58.

^[18] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/59.

^[19] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/60.

^[20] Bu zat Emevilerden Ebu Sufyan'ın oğlu, Muaviye'nin kardeşi meşhurbir sahabidir. Ömer onu Şam'a vali olarak tayin etmişti. Hicretin 19. yılında Şam'da taun hastalığından vefatetti. Bakınız: Takrib,2/365; cerh ve Ta'dil,8/271; Şezarât-1/30.

^[21] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/61.

^[22] Bu eserin daha önce basılan bir nüshasına talik yapan Reşid Rıza bu meseleye şu notu düşürüyor. İki düşkünün tip adamları ve şairler içkinin bu özellikleri olduğunu söylemektedirler. Evet içkinin zehiri sinir sisteminde bir uyanmayı, uyanıklığı meydana getirir. Fakat bu uyanıklığın peşinden bir gevşeklik ve zayıflık gelir. Tepki kanununun gereği budur. Meşhur Arap Şairi Ebu Nuvâs'ın "Bizzat dert olan şeyi bana derman diye var" dediği gibi, içkinin verdiği zayıflık ve gevşeklik deliliğe veya öldürücü hastalıklara kadar varır. Bu konuda bu çağ tip bilgilerinin görüş birliği vardır.

^[23] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/62.

^[24] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/63.

^[25] Hadisin tamamı Buhârî'de Şirb ve Musakat bölümünde 2370, Cihad ve Siyer bölümünde 3012 numaradadır. Ayrıca Ebu Davud 3083-3084 numarada, 3/177 de. Ahmed b. Hanbel Müsned, 4/71-73 de, İbn-i Hıbbân Sahihinde. 1/174; 7/94 ve 149 da rivayet etmişlerdir. Hâfız İbn-i Hacer Askalani Feth'ul Bari'de şöyle diyor: Hadisin manası hakkında İmam-ı Şafii şöyle demiştir: Hadisin manasında iki şeye ihtimal vardır. Birinci ihtimal, müslümanlar için Hz. Peygamberin korumasında olan yerden başka, bir yeri koruma altına alacak kimse yoktur, ikinci ihtimal. Hz. Peygamberin koruması gibi olandan başka koruma altına alınan yer yoktur, birinciye göre mana: Hz. Peygamberden sonra hiç kimseye bir yeri koruma altına almak yoktur demektir, ikinciye göre mana; Koruma görevi Hz. Peygamberin makamında olan zâta aittir. Bu ise özellikle halifedir, demektir. (Fethul Bari. 5/54)

^[26] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/64.

^[27] Hadisle değiştirme olmuştur, İhtimal ki kitabı el yazısı ile yazarken bu hata yapılmıştır. Götdüğümüz gibi hadisin sununda "bize haram kılınmadı" cümlesi yer alıyor. Fakat doğrusu hadisin bütün rivayetlerinde "bize çok ısrar edilmedi." şeklindedir. Hadisi Buhârî Cenazeler bölümünde 1278 numarada. Hayız bölümünde 313 numarada. Talak bölümünde 53-11 numarada. Müslim Cenazeler bölümünde 938 genel numarada. 2/646, Ebu Davud Cenezeler bölümünde 3167 numarada 3/199, İbri Mâce Cenazeler bölümünde 1577 numarada. 1/502, Ahmed b. Hanbel Müsnedinde. 6/408 de rivayet etmiştir.

^[28] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/65-66.

^[29] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/67.

^[30] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/67.

^[31] Yazarın bu ifadesini Hanefî usulcülerindeki mekruh anlayışı ile bağdaştırmak mümkün değildir. Çünkü Hanefî usulcülerine göre mekruh, harama yakın (tahrimen) ve helâle yakın (tenzihen) olmak üzere iki kısmdır. Şu kadar ki yazarın ifadeleri helale yakın mekruhta düşünülebilir. (Çeviren)

^[32] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/67.

^[33] Müttekaddimin deyimini, bilim tarihi içinde yer alan bir deyimdir. Sözlük anlamı geçenler, önde olanlar demektir. Terim olarak her biri başlı başına birer muazzam hukuk ekolu olan dört büyük mezheple bu deyim farklı mana yüklenmiş olabilir. Bir bakış açısı örneği olmak üzere Hanefî mezhebinde bu deyim "Ebu Hanife ve bizzat ondan okuyan talebeleridir". Bakınız: Keşşaf'u Istilahât'ül Fünun. Tehânevi. 1/677 (Çeviren)

^[34] Bu, Buhârî'nin rivayet ettiği uzun bir hadisin parçasıdır. Hadis Buhârî'de Nikah bölümünde Feth'ul Bari'de 5063 numarada. Müslim'de Nikah bölümünde 1401 genel numarada, Nesâî'de Nikah bölümünde 6/60 da. Dârimî'de Nikah bölümünde 2/69 numarada. Zâd'ul Meâd, 4/250 de, Albaninin İrvâ'ul Ğalilinde 1782 numarada rivayet edilmiştir.

^[35] Hadisi Buhârî Eymân ven-Nüzür bölümünde Feth'ul Bâride 6704 numarada, imam Malik Muvatta'ında Nüzür ve Eymân bölümünde 2/475 ve 6 numarada rivayet etmiştir.

^[36] Bu zat, Kays b. Ebî Hazim el-Becelîdir. Künyesi Ebû Abdillâh ve kendisi Kûfelidir. Sağlam bir kimsedir. Hem cahiliye hem İslâm dönemini yaşamıştır. (Hz. Peygamberi) gördüğü söylenmiştir. Bu zâtın cennetle müjdelenen on kişinin hepsinden rivayette bulunma gibi bir özelliği vardır, İkinci tabakadandır. Hicretin 97 veya 98. yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib. 2/127; Şezerat. 1/112.

^[37] Bu, Buhârî'nin Menakıb'ul Ensar bölümünde rivayet ettiği hadisin baş tarafıdır. Hadis Feth'ul Bari'de 3834 numaradadır.

^[38] Hadisi Buhârî Eymân ve Nüzür bölümünde iki ayrı yerde rivayet etmiştir. Hadis, Fethul Bâride 6697 ve 6700 numaradadır. Ayrıca İmam Malik Muvatta'ında Nüzür ve Eymân kitabında rivayet etmiştir. Hadisin numarası 8'dir.

^[39] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/68-70.

^[40] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/70.

^[41] Bu zât, İshâk b. İbrahim b. Mahled el-Hanzalîdir. Künyesi Ebû Muhammed b. Râhavyhtir. Kendisi Mervlidir. Güvenilir, hafız ve müctehiddir. Ahmet b. Hanbelin arkadaşıdır. Hicri 238 yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/54; Nizân. 1/182; Tezkire, 2/433.

^[42] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/71.

^[43] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/71.

^[44] Bir örnek olmak üzere Fetih suresi 10. Ayetini hatırlayalım- "... Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir..." Görüldüğü üzere ayette Allah'ın eli diye bir ifade vardır. Bu ayet müteşâbihattandır. Allah'ın eli var mıdır, yok mudur? Varsa nasıldır? gibi soruların sorulmasını engellemeyi murad ederek Hz. Ömer Sabîğ'i cezalandırmıştır. (Çeviren)

^[45] Bilindiği üzere Iraklı Sabîğ Hz. Ömer'in kefaletinde bir kimse idi. Sabîğ hep Kur'an'daki müteşâbih ayetlerle ilgili sorular soruyordu. Bunun bu davranışı Kur'an'dan şüphe edilmeye yol açıyordu. Bunun içindir ki Hz. Ömer onu dövdü ve Medine'den sürerek insanlardan uzaklaştırdı.

^[46] Bu zat Yemendeği Eş'arilerden Abdullah b. Kays'tır. Değerli ve meşhur bir sahabidir. Hayber savaşında bulunmuştur. Hz. Ömer ve Hz. Osman onu idareci olarak tayin etmişlerdir. Siffîn olayındaki iki hakemden biridir. Zayıf yapılı ve kısa boylu idi. Kur'an'ı okurken güzel bir sesle okurdu. Hicretin 50. yılında vefat etmiştir. İbn'ul İmâd'ın Şezerât'ta bildirdiğine göre sahih olan hicretin 40. yılında vefat etmiş olmasıdır. Bakınız: Takrib, 1/4411 Şezerat, 1/53; Tezkire. 1/23

^[47] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/72.

^[48] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/73.

^[49] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/73.

^[50] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/74.

^[51] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/75-76.

^[52] Hadisi Ahmed b. Hanbel. Müsned'inde 5/251 de rivayet, etmiştir.

^[53] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/77.

^[54] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/78.

^[55] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/79-81.

^[56] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/82.

^[57] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/82.

^[58] Bu hadisi Buhârî Sahihinde İlim ve Peygamberler/Enbiya bölümünde rivayet etmiştir. Hadis Feth'ul Bâride 106-107-108-109-110 ve 34 61 numaralarda yer almıştır. Aynı hadisi Tirmizi Fiten. İlim ve tefsir bölümlerinde 2659-2660-2661-2669 2951 ve 2257 numarada, İbn Mace, Mukaddimede 33 numara ile (I. Cild, 13 shf.) da. Darimî, Mukaddimede 231-232-233- 234-235-236-237-238 numarada (1/87-88-89) Ahmed b. Hanbel Müsnedinde 1/293 de ve pek çok yerde rivayet etmişlerdir.

^[59] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/83-84.

^[60] Geçmişte tasavvufçulardan bid'ata bulaşan kötü kimselerin özellikleri budur. Zamanımızda işledikleri bid'atlar çoğalarak devam etmektedir. Bunlar, işlerinde ve davranışlarında sünnete sarılmaya davet edenlerin yokluğunda olur. Hak ehlinin çağrılarını ağır basarsa batıl davalar ölür. Müslümanların bulunduğu her belde durum budur. Eski ve yeni olarak kurallaşmış olan olgu böyledir.

^[61] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/85-86.

^[62] Hırsızlık cezası için gerekli olan nisap miktarı hakkında İslâm fıkhındaki ekollerde farklı görüşler varsa da bunun on dirhem ve daha fazla miktara eşit olduğunu söylemek bu hususta bir fikir vermektir. Ancak on dirhem günümüzde nasıl bir kıymet ifade ettiğini ortaya koymak bakımından. Hz. Peygamber döneminde on dirheme orta derecede iki koyun alınabildiğini hatırlatmak yerinde bir beyan olacaktır. (Çeviren)

^[63] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/87-88.

^[64] Bu konunun en iyi delili, Ahmed b. Hanbel'in de başına gelen "Kur'an mahlûk mudur, değil midir?" belasıdır. Bu mesele incelendiğinde doğru yolda yürüyen kimse için büyük faydalar olduğu görülür. Ahmed b. Hanbel bu olaydan önce Şam ve Irak halkı için yol gösterici bir bilge lider idi. Bu olaydan sonra da tüm dünya halkı için böyle oldu.

^[65] Hadis için bakınız: Ebu Davud Sünen. Kitab'üs Sünne. 1. Bâb; Avn'ul Ma'bud. 12/342 (Çeviren)

^[66] Bu sahih bir hadisten bir parçadır. Hadisi Müslim İlim kitabında 1017. Zekât kitabında, bölümün 15. hadisi olarak: Nesaî, Zekât kitabında 5/75-76-77; Tirmizi, İlim kitabında 2675 numara ile, İlin Mâce. Mukaddimede 203 numara ile. Ahmed b. Hanbel Müsned'de 4/357-359-360-361-362 de. Darimî, Mukaddimede 514 ve 515 numara ile rivayet etmişlerdir.

^[67] Parantez içindeki ifade orjinalde yoktur. Fakat az önce söylenen "iki şeyden öte geçmez" ifadesinin açılımı yapılmamış "ya bidat sahibine uyulur" denilip, ikinci şık söylenmemiştir. Kanatimizde ikinci şık parantez içinde söylediğimiz husustur. (Çeviren)

^[68] Ebu zât, Ahmed b. Ebî Bekir b. el-Hâris b. Zûrâre b. Mus'ab b. Abdurrahman b. Avf Ebû Musab ez-Zührîdir. Doğru bir fıkhî bilginidir. Ebû Hayseme rey/akıl yolu ile fetva verdiği için onu ayıplamıştır. Onuncu tabakadandır ve hicri 242 yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib. 1/12; Şezerât/2100.

^[69] Bu zat, Abdurrahman b. Mehdi b. Hassan el-Anileridir. Ebû Saîd el-Basrî bunların azadlı kulesidir. Kendisi güvenilir ve sağlam bir kimsedir. Hadis hafızı, hadis ve hadis ricalini bilen bir zâttır. Dokuzuncu tabakadan olup hicretin 298 yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/499; Tezkire. 1/329; Maârif, shf.513.

^[70] Rivayetler arasında "Her kim yeni bir şey icad ederse..." ifadesinden başkasını ve yukardaki rivayette yer alan "bizim camimizde" ifadesini bulamadım. Hadis için bakınız; Kenzu'l Ummal, hadis no: 44336; Feth'ul Bari. Hadis no: 1868 Müslim. Hac bölümü, genel hadis no: 1366-1370 ve 1720; Ebû Hacer'in "Mevsûatu Etraf il Hadis. 8/35.

^[71] Yazar'ın Gırnatalı olduğu hatırlanmalıdır. (Çeviren).

^[72] Bu hadis İbn-i Hişam'ın Siresinde yer alan uzun bir rivayetin özetidir. 4/275 istersen ayrıca Buhârî'nin Hac kitabında ve başka pek çok yerlerde zikrettiği rivayetlerine başvur. Hadis numarası 1739-1741-1742; Müslim. Kasâme bölümü hadis genel numarası 1679; İbn Mace, Mukaddime bölümü, hadis no:233; Dârimî. Menasik bölümü, hadis no:1916; Ebu Davud. Menasik bölümü, hadis no:1905 Hadisi ayrıca Âkulî Ritabu'r Rasf isimli eserinde rivayet etmiştir. 1/598

Çevirenin Notu: Görüldüğü üzere eseri tahkik eden Dr. Nedvî'nin verdiği kaynaklar arasında Tirmizi yoktur. Metinde yer alan hadisteki son kısmın Tirmizideki şekliyle mealini veriyoruz. "... *Fakat sizin değersiz saydığınız işlerinizde şeytana boyun eğeceksiniz, O da bundan hoşnut olacaktır.*" Tirmizi. hadis no: 2159.

^[73] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/89-96.

7- BİD'AT İBADETLERE Mİ MAHSUSTUR YOKSA ÂDETLERE DE BİD'AT GİRER Mİ?

Bid'atın tarifi sırasında geçtiği üzere bu konuda, yani bid'atın âdetten (ibadet dışında) olan işlere de girip girmediği hususunda farklı görüşleri gerektiren şeyler bulunduğu ifade edilmişti.

İbadetle ilgili konulara bid'atın girdiğinde şüphe yoktur. Bu konu o bölümün tamamını kaplamıştır. Çünkü ibadetle ilgili işler ya kalbin yaptığı inançla ilgili şeylerdir, ya da iş ve söz kabilinden organların yaptığı şeylerdir. Her iki kısma da bid'atın girdiği kesindir. Kaderiyye, Mürcie, Mutezile ve Hâriciler gibi mezheplerin yaptıkları bunun örneğidir. İbâhiyye mezhebi de böyledir. Birtakım ibadetler icat etmek, bir asla dayanmaksızın ve daha önce bir örneği görülmemiş şekilde olmaktadır.

Âdetlerle ilgili bid'ata gelince, akıl bunlarda farklılığın olmasını gerekli görür. Bunun örnekleri, bid'atın kısımlarının ele alındığı yerde açık bir biçimde geçmişti. Bunları burada bir kere daha ifade edersek şunları söyleyebiliriz:

Eziyet ve zulüm için icad edilen yöntemler ve (zor kullanarak) satış yapanlardan vergi almak^[1]

Bilgi gerektiren yöneticiliklerde bilgili kimselere karşı cahillere öncelik tanımak,

Şerefli makamları babadan oğula geçirerek ehil olmayanlara vermek,

Yönetici liderlerin, hâkimlik ve benzeri görevleri yapanların resimlerini bir yerlere koymak,

Elek kalbur gibi gereçleri kullanmak ve Eşnan denilen kokulu ot ile el yıkamak,

Taylasan^[2] denilen bir giysi giymek, giysilerin yenilerini geniş yapmak ve benzeri şeyler.

Bunlar selef'i salihin faziletli zamanlarında olmayan şeylerdir. Bunlar insanlar arasında yaşanmış ve çokça yapılagelmiş ve yaygınlaşmıştır. Netice itibariyle bunlar da bid'ata karışmış ve ümmet içerisindeki uygulanan uyduruk ibadetler gibi olmuştur. Bu, bizim söylediğimizi destekleyen delillerdendir. Karaff'nin ve hocası ilm Abd'is-Selam'ın da eğilimi böyledir. Seleften bazılarının görüşü iflahı böyledir.

Hâfız Ebû Nuaym^[3] Muhammed b. Eslem'den rivayet ettiğine göre Muhammed'in bir oğlu dünyaya gelmişti.

Olayı Muhammed b. el-Kâsım anlatıyor:

Muhammed b. Eşlem bana para vererek, iki büyük koç almamı söyledi. Ona istediklerini satın aldım. Bana ayrıca on dirhem daha vererek şöyle dedi:

Bununla un al, ama unu elemeden ekme yaptır. Ben unu elettikten sonra ekme yaptırdım ve ona götürdüm. O bana dedi ki:

Bu unu elettin mi? Ve tekrar on dirhem daha verip:

Bununla un al ve onu eletmeden ekme yaptır, dedi. Unu alıp ekme yaptırdım ve kendisine götürdüm. Bana şöyle dedi:

Ey Abdullah'ın babası! Akika^[4] sünnettir, unu elemek bid'attır. Sünnetin içerisinde bid'atın bulunması yaraşmaz. Bid'at, yoluyla yapılan bu ekmeğin evimde bulunmasını istemiyorum.

Bu olayda adı geçen Muhammad b. Eşlem, öyle bir zâttır ki İshak b. Rahuye kendisine "*En büyük topluluktan ayrılmayınız.*" hadisi sorulduğu zaman bu hadisi "O topluluk, Muhammed (b. Eşlem) ve arkadaşlarıdır" diyerek açıklamıştır, ilderde konusu geldiğinde bu husustan ayrıca söz edilecektir. –İnşaallah-

Bundan başka bid'atın ibadetlerde vuku bulması düşünülürse, âdet olan şeylerde de meydana gelebilir. Çünkü bu ikisi arasında fark yoktur. Sonuç itibariyle meşru olan işler bazen ibadetle ilgili, bazen de âdetlerle ilgilidir. Her ikisi de din koyucu tarafından meşru kılınmıştır. Bid'at işlemek suretiyle aykırı davranmak birisinde olduğu gibi, diğerinde de olur.

Üçüncü bir şık daha vardır. Şöyle ki: İslam kaynaklarında âhir zamanda sünnet dışında gelişecek birtakım olaylardan haber verilmiştir. Yukarda geçen şeyler, bu grupta değerlendirilir. Zira bunlar aynı cinstendir.

Buhârî'nin Sahih'inde yer alan, Abdullah b. Mes'ud'dan rivayet edilen hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "*Sizler yakında benden sonra bencil kimseler ve makbul saymayacağınız işler göreceksiniz.*" Hz. Peygamber'in ashâbı (o zaman) bize ne emredersiniz ey Allah'ın Rasûlü, dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber:

Onlara (yöneticilere) haklarını veriniz, kendi hakkınızı da isteyiniz." Buyurdu.^[5]

İbn Abbas Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Her kim yöneticisinin hoşlanmadığı bir şey yaptığını görürse, bu duruma sabretsin. Çünkü topluluktan bir karış kadar ayrılmış halde ölen kimse cahiliye dönemi ölümüyle ölmüş olur."^[6]

*Yine Sahih-ı Buhârîde Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"İş ehil olmayana verildiğinde kıyameti bekleyiniz."^[7]

Ebu Hüreyre'den rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Zaman yakınlaşacak, ilim yok olacak, (insanların gönlüne) cimrilik (duygusu) atılacak, fitneler ortaya çıkacak ve herç çoğalacaktır. Ebû Hüreyre Hz. Peygambere;

O nedir? dedi. Hz. Peygamber:

Öldürmek, öldürmek buyurdu."^[8]

Ebû Musa (r.a)'dan rivayet, edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyrulmuştur:

"Benden sonra, ilmin yok olacağı, cahilliğin geleceği günler vardır. Bu kesindir. Bu günlerde herç çoğalacaktır."^[9] Herc öldürmektir.

Huzeyfe (r.a.)'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir:

Hz. Peygamber bize iki hadis söyledi. Bunlardan birini gördüm. Diğerini beklemekteyim.

Bunlardan birinci hadis şöyledir:

"Emanet(i korumak) adamların kalplerinin derinliğine (Allah tarafından) indirilmiştir. Sonra (insanlar onu) Kur'an'dan ve sünnetten öğrendiler."^[10] Hz. Peygamber (ikinci olarak da) emanetin yok olacağını (şöyle buyurarak) bildirmiştir:

"İnsan bir uyumasında emanet kalbinden çekilip alınır. Kalpde benek gibi bir iz kalır. Sonra bir daha uyuduğunda o da çekilip alınır. Kalpde kabarcık gibi bir iz kalır. Bu kabarcık ayağının üzerinden bir kor parçasını yuvarlarsan meydana gelen bir kabarcık gibidir. Bu kabarcık patlar ve içinde hiç bir şey yoktur. İnsanların alış verişlerinde emanete riayet bulunmaz hâle gelir. (Hatta dürüst kimseler tarafından) "falanca kabiledede güvenilir bir adam varmış" denilir. Bu adama "ne akıllı, ne kibar, ne güçlü" denir. Halbuki kalbinde hardal tanesi kadar iman yoktur."^[11]

Ebu Hüreyre (r.a.)'den rivayete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"İki büyük ordu birbiri ile savaşmadıkca kıyamet kopmayacaktır. Bunların her ikisi de aynı davayı ileri sürdüğü halde aralarında büyük bir savaş olacaktır. (Gene kıyamet öncesinde) otuza yakın yalancı deccaller türeyecek, bunların hepsi Allah'ın Peygamber'i olduklarını iddia edecekler. İlim yok olacak, insanlar yüksek binalar yapmak yarışında bulunacaklar."^[12]

Abdullah (r.a.)den rivayete göre Rasûlullah şöyle buyurmuştur:

"Âhir zamanda (dünyanın son zamanında) genç yaşta, akli kıt kimseler çıkacaktır. Bunlar Kuranı okurlar, (fakat) okudukları boğazlarını geçmez. Yaradılmışların en hayırlısının (Peygamber'in) sözünden söylerler. Bunlar ok'un yaydan çıktığı gibi dinden çıkarlar."^[13]

Ebu Hüreyre'den rivayet edildiğine göre Rasûlullah şöyle buyurmuştur:

"Zifiri karanlık gibi fitneler meydana gelmezden önce birtakım (hayırlı) işler yapmaya girişiniz. (O fitneler çıktığı zaman) adam akşamleyin müslüman, sabahleyin kâfir olacak, dünyalık eşya karşılığında dinini satacaktır."^[14]

Bunu Hasan şu sözü ile açıklamıştır: Adam sabahleyin din kardeşinin kanını, ırzını ve malını kendisine haram kılar, (yani bunların dokunulmazlığını ve saygınlığını kabul eder.) Akşam olunca bunları helâl sayar. Buna göre Hasan sanki bu hadisi bir başka hadisle yorumlamaktadır. Bu hadis şudur:

"Benden sonra birbirini vuran kafirler olarak dönüş yapmayın."^[15] En iyi bilen Allah'tır.

Enes b. Mâlik Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu söylemiştir:

"İlmin kaldırılması (yok olması), cahilliğin ortaya çıkması, zinanın yaygınlaşması, şarabın içilmesi, kadınların çoğalıp erkeklerin azalması kıyamet alâmetlerindedir. O derecede ki, 50 adet kadını yöneten bir erkek olacaktır."^[16]

Hz. Ali'den garip olarak^[17] rivayet edilen hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Ümmetim on beş şeyi yapmaya başlayınca onların başına büyük belâ gelecektir. (Yanında bulunanlar)

EyAllah'ın Rasûlü! Bunlar nelerdir? diye sordular. Hz. Peygamber (bunları sayarak) şöyle buyurdu:

Ganimet (yani servetin fakirlere uğramadan sadece zengin ve mevki sahibi kimseler arasında) dolaşan bir meta haline geldiği zaman,

Emanet ganimet, (malı gibi yağmalanıp helal) kılındığı zaman,

Zekat vermek (ibadet olmaktan çıkıp bir angarya ve) ceza telakki edildiği zaman,

Kişi eşine itaat edip, annesinin haklarını çiğnediğinde,

Babasından uzaklaşıp dostlarına iyilik ettiğinde,

Topluma, onların en alçağı baş (lider) olduğu zaman,

Camilerde (Allah rızası gözetmeyen husumet, alış-veriş, eğlence ve dünyevi konularda) sesler yükseldiği zaman,

İpek (haram bilinmeyip, erkekler tarafından) giyildiği zaman,

Şarap (ve diğer alkollü içkiler) içildiği zaman,

Kişiye (zorbalığı ve şerrinden korkulduğu için) zararı dokunmasın diye ikramda bulunulduğu zaman,

Şarkıcı kadınlar ve çalgı aletleri edinildiği zaman,

Bu ümmetin sonradan gelen (nesil) leri, önceden gelip geçenlere (çeşitli bahanelerle) hakaret ettiği zaman (İşte bunlar yapıldığı vakit) artık kızıl bir rüzgârı, yere batmayı veya şekil değiştirmeyi veya gökten taş yağmasını bekleyiniz."^[18]

Aynı konuda Ebu Hüreyre'den rivayet edilen buna yakın bir hadis daha vardır. Bu hadiste "Kabilenin başı fâsık (günahkar) bir kimse olur, toplumun lideri onların en rezili olur." ifadesi vardır. Ayrıca, "çalğı aletleri ve şarkıcı kadınlar meydana çıkar." Denmektedir. Hadisin sonunda şöyle denmektedir:

"Bunlar meydana geldiği zaman kızıl bir rüzgârı, depremi, yere batmayı, şekil değiştirilmesini ve tas yağmasını bekleyiniz. Alâmetler (kıyamet alâmetleri) peşpeşe gelecektir. Tıpkı ipi çürüten boncukların ipin kopması ile peşpeşe dağılıp dökülmesi gibi."

Bunlar ve benzerleri hadisler, bu ümmette Peygamber'den sonra olacak şeyleri haber vermektedir.

Peygamber'den sonra meydana gelecek şey ise, gerçekte yapılması daha uygun olanın değiştirilip yapılmasıdır.

İnsanlar yapılması gerekenlerin yerine başka şeyleri koyunca, bunlar yaygınlaşmış ve sanki meşru olarak yapılan bir şey olmuştur. Böylece ibadetlerde olduğu gibi sonradan meydana gelen şeyler kabilinden olmuşlardır.

Sonradan olan şeylerin sadece ibadetlere mahsus olduğu görüşünde olanlar, eskilerin söylediklerinin hepsini kabul etmemektedirler.

Karâfi'nin ve hocasının daha önce geçen görüşlerinin cevabı verilmiştir. Cahiliye döneminde satılan şeylerden vergi almak, insanlara eziyet ve zulüm yapmak, birtakım görevlerde bilginler dururken cahillere öncelik tanımak gibi şeyler genelde günahtır ve meşru olanlara aykırı davranmaktır.

Bunlardan elek-kalbur kullanmak kabilinden olanlar -mubah olduğu varsaydırsa- bunun mübahlığı şer'î bir delile dayanır ki bunda bid'atlık söz konusu değildir.

Yukarda geçtiği üzere elek-kalbur gibi şeyleri kullanmanın Mubammed b. Eşlem'in işaret ettiği gibi mekruh olduğunu varsayarsak, bunun gerekçesi ona göre sonradan icad edilmiş sayılmalıdır. Çünkü bu hususta tesbit edilen bir durum var: Hz. Peygamber'den sonra ilk icad edilen şey eleklerdir. Muhammed b. Eşlem gibiler bu meselede lafz'ın (kelimenin) ifade ettiği dış manaya itibar edip, onu dikkate almışlardır.

Bu meselenin dış görünüşe göre böyle olması bid'at olduğundan değil, Ahkaf suresi 20. Ayetinde işaret edilen lüks ve'israf yönündendir.

Onların "İbadetlerde bid'atın olması (aklen) nasıl düşünülebiliyorsa, âdetlerde de olabileceği düşünülür" sözü kabul edilebilir bir sözdür. Bunun aklen caiz olmayacağını biz de söylemiyoruz. Biz sadece bunun vuku bulup bulmayacağını konuşuyoruz. Tartışma noktası burasıdır.

Delil olarak ileri sürülen hadislerle gelince, bunlarda meseleyi ilgilendiren bir delil yoktur. Çünkü bunların bid'at veya icad edilen bir şey olduğu nas olarak bildirilmemiş veya böyle bir manaya işaret, edilmemiştir.

Ayrıca şayet bunlar âdetle ilgili her sonradan olan şeyi bid'at sayıyorlarsa yiyecek, içecek, giyecek, konuşma ile ilgili eski zamanlarda olmayan şeylerin hepsini bid'at sayınlarsa. Bu çirkin bir şeydir. Çünkü âdetle ilgili şeyler zaman, mekân ve isimlendirme olarak değişkendir. Neticede sahabeye yetişip onların âdetlerini benimseyen, böylece (daha önceki) Araplara her ters düşen kimse eskilere uymamış olur. Bu gerçekten kabul edilmez bir şeydir.

Evet, birtakım âdetleri korumak mutlaka gereklidir. Fakat bu, dinin sınırları içerisinde, Allah'ın sözü ve Hz. Peygamber'in sünnetinin gereği olarak cereyan eden kurallara uyarak olmalıdır.

Adette değişiklik söz konusu olmazsa hep aynı giysiyi giymek, aynı durum içinde olmak ve tek âdet içinde kalmak zor ve sıkıntılıdır. Çünkü zamanlar, durumlar, yöreler ve huylar değişiktir. İslam dini kendisi ile çelişmeyen ve caiz olduğunu bildirdiği sınırlar içinde olan şeylerde sıkıntıya düşmeyi ve zorluk çıkarmayı reddetmiştir.

Yukarda sözü edilen hadislerde bildirilen zamanın bozulması ve kıyamet alametlerinden ortaya çıkacak şeyler ve çirkinlikler geçmiş zamanlara nisbetle ifade edilmiştir. Çünkü o zamanlarda iyilik meydana, kötülük oldukça az ve gizli idi. Kıyametten önce âhir zamanda durum bunun tersi olacaktır.

Bunların bid'at olması bid'atın tarifinde geçen iki yoldan da anlaşılmalıdır. Oraya başvurunca durumun böyle olduğunu göreceksin.

Bu meselede doğru olan, iki bakış açısını birleştiren, bid'atın tarihlideki iki yoldaki amacı gerçekleştiren üçüncü bir yoldur. Bu yedinci bölümün üzerine kurulduğu şeydir. Bunu şimdi başlı başına bir fasılda ele alacağız.

Doğruya ulaşma başarısını veren Allah'tır.^[19]

Fasıl

Mükelleflerin fiilleri, din açısından bakılınca iki kısımdır:

Birincisi: İbadet kabilinden olanlardır.

İkincisi: Âdetler kabilinden olanlar.

Birinci kısım burada konumuz dışındadır. İkincisi âdetlerdir. Bu konuda ilk dönemi oluşturan seleften aktarılanların dış görünüşüne bakılırsa mesele ihtilafıdır. Bunlardan kimisinin sözü, âdetlerin de ibadetler gibi olduğu yönündedir. Buna göre nasıl ki ibadetlerde bir şey icad etmemekle emrolunmuş isek âdetlerde de böyleyiz.

Yukarda akika sünneti âdet kabilinden bir şey iken Muhammed b. Eşlem bunda unun elenmesini kendisinden öncekilere aykırı davranmak görerek bunu mekruh saymıştır. Halbuki unu elemek akla uygun bir şeydir.

Muhammed b. Eşlem'e göre genellikle öncekilere uymak, ibadet ciheti ağır basan bir şeydir. "Peygamberden sonra ilk icad edilen şey eleklerdir." diyenin sözünde de aynı mana ortaya çıkmaktadır.

Rabi' b. Ebî Raşid'in şöyle dediği hikâyeye edilmektedir:

"Benden öncekilere aykırı davranmış olmaktan korkmasaydım ölünceye kadar mezarlığı mesken edinirdim." Şüphesiz mesken edinmek âdet ile ilgilidir.

Bu anlayışa göre âdetler de ibadetlere dahil olmaktadır. Bu itibarla bid'atların âdetlere de girmiş olması açıktır. Fakat çoğunluk böyle düşünmemektedir. Bizim sözümüz de buna dayalı olacaktır.

O halde deriz ki: İslamda usûl denilen bilim dalında ifade edilmiştir ki âdetle ilgili şeylerin her birinde ibadet anlamı bulunması şüphesi vardır. Çünkü emredilmiş ve yasaklanmış olan konuların detaylarına kadar akıl ile kavranılmayan şeyler, ibadetleri oluşturur. Akıl ile kavranılan, yararı ve zararı anlaşılabilen şeyler ise âdetleri oluşturur.

Buna göre abdest, gusul, namaz, oruç ve hac, bunların hepsi ibadetlerdendir. Alım-satım, evlenmek, boşanmak, kiralama ve cinayetler (suçlar), bunların hepsi âdetlerdendir. Çünkü bunların hükümleri akıl ile kavranabilir.

Bunlarda aynı zamanda ibadet (manası) da bulunabilir. Zira bunlar şer'î kayıtlarla belirlenmiştir. Bu şer'î hususlarda mükellefin tercihine yer yoktur.

Hükümün ilgili olduğu mesele ister tahyîr (serbestlik), ister icâb (gereklilik) ifade etsin durum aynıdır. Çünkü ibadetlerde tahyir, bağlayıcılık ifade eder. Nitekim iktiza da böyledir. -Muvafakat isimli kitabımızda bu husus anlatılmıştır.-

Durum böyle olunca her iki kısmın da ibadet manasında ortak olduğu açıktır. Âdetlerle ilgili meselelere bu açıdan bid'at girdiği dikkate alınır, ibadetlerde olduğu gibi âdetlerde de bid'atın olması sahihtir.

Bu bölümün hükmü işte bu incelik üzerinde döner durur. Böyle olduğu (bu bölümün başında) Karâfi'nin verdiği insanların (ekonomik) işlemlerine vergi koymak (meks) misalinde ortaya çıkmaktadır. Bu haram uygulamanın insanların tasarruflarına (işlem ve eylemlerine) belli bir süre veya belli bir durumda el koymak/geçersiz saymak ihtimali vardır. Üstelik bu, dünyalık elde etmek için bir gaspçının gasbı, bir hırsızın hırsızlığı, bir eşkıyanın yol kesmesi veya bunlara benzeyen bir şekilde yapılmaktadır.

İkinci bir ihtimal ile insanlara böyle bir vergiyi sürekli veya belli vakitlerde, olmak üzere kesin bir emir veya bir din gibi yerleştirmek söz konusudur. Bu konulan hüküm, süreklilik ifade edecek ve herkesin sorumlu olduğu ve uymayanların ceza görmeleri gerektiği meşru bir hükme benzemektedir. Hayvanların veya arazi mahsulünün zekâtı ve buna benzeyen dini hükümler gibi.

İkinci ihtimalin bid'at olduğu açıktır. Çünkü bu fazladan bir şeriat koyma ve mükellefleri bağlayıcı bir hüküm icad etmedir. Bu hüküm farz olan zekatın, (birtakım suçlara ödenmesi gereken) belirli diyetlerin veya gaspçıların ve insanlara köle muamelesi yapanların (edindikleri) mallar hakkında verilen cezaların hükmüne benzemektedir. Hatta onlar hakkında farz ibadetler, kesinlikle yapılması gereken veya bunlara benzeyen bir şey olmuştur. Bu cihetten hiç şüphesiz bid'attır. Çünkü dine ilâve yapmak gibi bir durum, insanları yükümlü tutmakta geniş bir yol açılması söz konusudur. İnsanlara zulüm yoluyla vergi koymanın bu varsayıma göre iki bakış açısı vardır. Birisi bunu insanlara uygulayana diğer zulümler gibi haram olmasıdır. Diğer ise başka yükümlülükler gibi ölüncüye kadar uygulamak üzere bir hüküm icad edilmiş olmasıdır. Böylece bu meselede iki yasak bir araya gelmiş bulunmaktadır. Birisi günah, diğeri bid'at yasağıdır. Birinci kısımdaki bid'atta böyle bir durum yoktur. Birinci kısımdaki bid'atta sadece vacip veya mendup derecesinde insanlara dinî bir hüküm koymak ciheti vardır. Çünkü bunda günah olacak başka bir cihet yoktur. Konulan dini hüküm, yasaklanan şeydir.

Bilginler varken cahillere öncelik tanımak ve şerefli mevkilere, layık olmadıkları halde, babadan oğula veraset, yoluyla bu makamları vermek de bundan önceki bid'at kabilindedir. Çünkü bir cahili bilen birisinin yerine koyup onu dinde fetva verecek düzeye getirmek ve onun sözünü (verdiği fetvayı) mal, can ve evlenme ilgili konularda uygulamak dinde haram olan bir şeydir. Her ne kadar babasının rütbesinde değilse de veraset, yoluyla oğulu babanın derecesine getirmenin âdet haline gelmesi, bu işi yaygınlaştırır ve sürekli hale getirir ve insanlar onu hiç şüphesiz bid'ata ters düşmeyen bir din gibi tekrar tekrar yaparlar.

Buna ilaveten cahil kimse bilime uymayan keyfi ve kişisel görüşler söyler. Bu da bid'at veya bid'at sebebidir. İleride bunun açıklaması gelecektir -İnşaallah- bu husus, Hz. Peygamberin şu hadisi ile uyarıda bulunduğu bir husustur. Allah'ın Rasûlü şöyle buyurur:

"Bilgin kişi kalmayınca insanlar câhilleri başlarına getirirler. Bunlara sorular sorulur, bilgisizce fetvalar verirler. Sonuçta kendileri sapıtır, insanları da sapıtırlar."^[20] Bunların sapıtması keyfi fetva vermelerindedir. Çünkü bilgi sahibi değillerdir.

Liderlerin, hakim ve yöneticilerin resimlerini birtakım yerlere asmak, selefin/daha önce geçenlerin yaptıklarına aykırıdır. Önceden geçtiği üzere bunda bid'at düşünülemez. Bu, sahihtir. Eğer bir kimse bunda bid'at olduğunu zorlama yoluyla düşünürse bu cidden uzak bir düşünce, olur. Bu meselede bid'atın tasavvuru şöyle bir varsayım ile olur: Bu işin yapılmasını mesalih-i müresele^[21] dışında özellikle liderler istemiş olur. Öyle bir hâle gelir ki halkın din kabul ettiği şeylerden sayılır. Veya bu sadece liderlere has sayılıp başkasının resmi konulmaz diye; inanılabilir. Nitekim altın yüzüğün sultanlar için caiz olduğuna, ipek giymenin sultanlara caiz olup başka erkeklere caiz olmadığına bazı kimseler inanmaktadır. Bu sonuncu örnekler bid'at'a birinciden daha yakındır. Camileri süslü hale getirmek de bid'ata yakın bir şeydir. Zira insanlardan pek çoğu camilerde yapılan süslemenin Allah'ın evinin şanını yüceltmek olduğuna inanırlar. Camilere aşırı derece pahalı avizeler asmak da böyledir. Hatta bunun için yapılan harcama Allah yolunda yapılmış sayılmaktadır. Padişahların süslenmesi ve onların resimlerinin bir yerlere konmasının da İslamın şanını yüceltmek olduğuna, İslam'ın özelliklerini ve belirtilerini öne çıkarmak, okluğuna inanmak da böyledir. Yahut bunu ilk olarak yaparken Allah'ın izin vermediği bir biçimde bu yaptığı ile İslamı yüceltmeyi kasederse dahi durum böyledir. Karâfi'nin Muâviye'den hikaye ettiği şeyler bu kabil süslenmelerden değildir. Belki giyinmede âdet olan ve perdelerin yırtılıp yamalıklığı olması korkusundan dolayı ihtiyatlı bir davranıştır. Bu hüküm, söylenenin doğruluğuna göredir. Aksi halde tarihçilerin anlattıklarına güvenmemek gerekir. Naklettiklerine güvenilmeyen kimselerin söylediklerine dayanarak hüküm vermemek en layık olandır.

Elek-kalbur kullanmak meselesine gelince daha önce de geçtiği üzere bunda alışılmış olan onun ne din, ne de dünya tedbiri bakımından ondan ayrılmayan dini bir hükmü yoktur. Bu konuda sözü fazla uzatmıyoruz. Bu tertibe göre, İbn Abd'is Selam'ın söylediklerine bir fark söz konusu olmaksızın bakılır. Böylece bid'atın

adetlerdeki alanının diğerlerine göre ne olduğu ortaya çıkmıştır. Bu konuda daha önce söz geçmişti. İhtiyaç duyarsan oraya baş vur.

Bid'atın âdetlere girmesi ile ilgili olarak bu bölümün başında geçen şıkların üçüncüsünde verilen misallerin arzu edilen tahkikinde deriz ki: Bu şıkda sözü edilen hadislerin hepsindeki özellikler on küsur husustur. Bunları hepsi veya birçoğunu bid'at olan esaslara indirgemek mümkündür. Bunlar ilmin azalıp cahilliğin ortaya çıkması, cimrilik, emanete riayetin kalmaması; kan dökme, zina, faiz, içki, erkeklerin ipek giymesi ve şarkının helal sayılması, zenginliğin tekel haline gelmesi, zekâtın angarya gibi telakki edilmesi, camilerde yüksek sesli konuşmaların olması, tecrübesiz gençlere öncelik verilmesi, ümmetin sonunun evvelkilere lanet etmesi, deccallerin çıkması ve topluluktan ayrılmasıdır.

(Yazar bunların herbirini teker teker açıklamıştır. Şimdi bunları görelim)

İlmin azalıp cahilliğin ortaya çıkması: Bunun sebebi dünyaya çok zaman ayırmaktır. Bu, bilgisiz fetva verme sonucunun başlangıcıdır. Nitekim sahih hadiste bu husus bildirilmiştir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Yüce Allah ilmi insanlardan (bir şeyi) kökünden sökercesine söküüp çıkarmaz..."*^[22] İlmin azalıp cahilliğin ortaya çıkması şöyle olacaktır: İnsanların mutlaka bir lidere, kendilerini yönetecek, vuku bulan suçlarda dinin hükmünü bildirecek, bildirip uygulayacak bir yöneticiye ihtiyaçları vardır. Aksi halde insanlar birbirini kınar ve düzen bozulur. Bu sebeple insanlar kendilerini aydınlığa çıkaracak birini bu mevkiye getirmek zorundadırlar. İşte bu kişi "âlim" denilen kimsedir. Bilgin yöneticinin onları dindeki görüşüne yöneltmesi kaçınılmazdır. Oysa (hadiste de ifade edildiği gibi) bilginin yerine cahil kimse getirilince varsayımımız bu kimsenin cahil olmasıdır. Sonuçta cahil yönetici kendisi saptığı gibi onları da dosdoğru yoldan saptırır. İşte bu bid'atın tâ kendisidir. Çünkü Kur'an'dan ve hadisten bir aslı olmadığı halde hüküm koymaktır.

Ayrıca bu hadis göstermiştir ki insanlara asla âlimlerden bir kötülük gelmez. Ancak bir toplumun âlimleri ölünce, âlim olmayanlar fetva verirlerse insanlara bundan zarar gelmektedir. İnşallah ileride bu manayı daha çok açıklayıcı ifadeler gelecektir.

Cimrilığe gelince: Cimrilik haramı helâl kılmak için hileli yollara sapma bid'atının ön belirtisidir. Bunun meydana gelmesi şöyle olur: İnsanlar malları hakkında cimrilik edip onların güzel ahlak ve iyi meziyetler için sarfedilmesini hoşgörmezler. Sadakalar vermek, başlılarda bulunmak, yardım etmek, diğer insanları kendisine tercih etmek, ödünç verip işbitirmek, alışverişlerde eli darda olana zaman tanımak, alacaktan vazgeçmek gibi güzellikleri yapamazlar. (Oysa müslümanlar Kur'an'da buna yönlendirilmişlerdir.) Ulu Allah şöyle buyurur:

"Eğer (borçlu) darlık içinde ise, eli genişleyinceye kadar ona süre tanımak (gerekir). Eğer (gerçekleri) anlarsanız bunu sadakaya (veya zekâta) saymak sizin için daha hayırlıdır." (Bakara, 280)

Eski dönem müslümanları/selef böyle yaparlardı. Sonraları ilk dönemlerdeki bu iyilik çeşitleri eksilip azaldı. İnsanlar ödünç alıp vermeyi hoşgörür oldular. Sonraları bu da bozuldu. Nihayet, varlıklı kimseler ellerinde olanla hoşgörülü davranmaz oldular. Eli dar olanlar da işlemlerinde dış görünüşe göre caiz, ama iç yüzü yasak olan şeylere başverdular. Faizli ve menfaat sağlayan ödünç vermeler gibi. Bu işlem dış görünüşte alış verıştır, insanlar arasında bu, din yönünden de uygun görülür ve yaygınlaşır. Bu tür işlemleri ticaret haline getirirler. Bunun aslı, malda cimrilik etmek, dünya arzu ve süsüne olan sevgidir. Durum böyle olunca, bunun dinde bid'at olması ve kıyamet âlâmetlerinden olması yerindedir.

Şayet, "bu, meseleye uzaktan bir bakış ve delilsiz bir zorlamadır" denilirse bunun cevabı şudur: Eğer bu anlayış, dinden kaynaklanmasaydı, asla söylenmezdi.

Ahmed b. Hanbel Müsned'inde Ibn Ömer'den şu rivayete yer vermiştir: Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu işittim:

"İnsanlar dirhem ve dinarları (paraları) hususunda aşırı cimrilik ettiği, yine alış veriş yaptı, ^[23] sığır kuyruğunun peşinden gittiği ve Allah yolunda cihadı bıraktığı zaman Allah (c.c.) onlara bir belâ indirir. Dinlerine dönünceye kadar da o belâyı onlardan kaldırmaz."^[24]

Yine Ebu Davud'un rivayet ettiği hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"İyne alış veriş yaptığımız, sığır kuyruğu peşinden gittiğiniz, ekin ekmeğe razı olduğunuz ve cihad'ı terk ettiğiniz zaman, Allah size öyle bir zillet/alçaklık musallat eder ki, dininize dönmedikçe o zilleti sizin içinizden çekip çıkarmaz."^[25]

İyi düşün ki hadiste İyne alış veriş, insanların cimriliği ile nasıl yakınlaştırılarak ifade edilmiştir? Bu gösteriyor ki yine türü alış veriş yapmak dünya malında cimrilik etmekten olmaktadır. Böyle olduğu aynı zamanda akla da uygundur. Çünkü insan kendisine normal satış yapacak veya ödünç verecek birini bulduğu sürece, ebediyyen yine türü alış veriş yapmaz. Meğer akılsız ve aptal biri ola!

Bu söylenenlere, Ebû Davud'un Hz. Ali'den rivayet ettiği şu söz de tanıklık etmektedir:

"İnsanlara çok sıkıntılı bir zaman gelecektir. Bu zamanda, zengin elinde ne varsa onu sıkarak elinden çıkarmak istemeyecektir. Oysa bununla emrolunmamıştır. Yüce Allah buyurur ki:

"Siz hayıra ne harcarsanız, Allah onun yerine hayır verir. O rızık verenlerin en hayırlısıdır." (Sebe, 39)

Allah'ın yarattıklarının en kötüsü, dara düşenin yapacağı satışı arar durur. Dikkat, edin! Dara düşenin (sıkıntı sebebiyle) sattığı (nı almak) haramdır. Müslüman müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez, hainlik etmez. Eğer yanında hayır (ı bir varlık) bulunuyorsa onu (din) kardeşinin say. Din kardeşinin durumu kötü iken, onu bir de sen kötü duruma düşürme!^[26]

Bu üç hadis —her ne kadar senetleri ortada yok ise de- birbirini destekliyor. Bu hadisler, realitenin tanıklık ettiği gerçek bir haber vermektedir. (Hadiste geçen lyne'nin tefsirinde) bazıları şöyle diyor: Genel olarak lyne, ancak zengin'in ödünç vermekte cimrilik ettiği, paraya ihtiyacı olan bir kimse tarafından zorunlu olarak meydana gelmektedir. Zengin'in tek arzusu istediği kadar yüzde oranında kazanmaktır. Paraya muhtaç olan kimse (kendi aklığında) yüzde olarak daha az bir miktarla onu satmaktadır. Darda kalan kimsenin satışı lyne olarak da tefsir edilmiştir. Fıkıhta genişçe anlatıldığına göre lyne satışı, bir malın veresiye olarak değerinden fazlaya satılmasıdır. Sonuç itibarıyla cimrilik, alışverişlerdeki bu fesatlara sebep olmaktadır.

"Burada sözümüz günah fesadı ve bid'at üzerinedir. Fakat içinde fesat olan alışverişlerden bahsedilmektedir. Bunlar başka bir konudur. Üzerinde konuştuğumuzla bir ilgisi yoktur." denilirse bu itiraza verilecek cevap şudur: Bu meseleye bid'at'ın girişi bazı kimselerin caiz gördüğü ihtiyal/hile kapısından olmuştur. Âlimler hile yolu ile (lyne olduğu gibi) yapılan işlemi, sonradan icad edilmiş bid'at saymışlardır. Hatta hile yollarını gösteren bir kitap hakkında İbn'ul Mübarek^[27] şöyle demiştir:

Bununla (bu kitapla) o kâfirdir. Her kim, bu kitabı dinler ve bu kitaptakilere razı olursa o kâfirdir. Onu bir yerden (başka bir yere) taşıyan kâfirdir. Bu kitap kimin yanında olur da bu kitaptan hoşnut olursa o kâfirdir. İbn'ul Mübarek'in böyle söylemesi bu kitapta kabul edilmez hilelerin bulunmasındandır. O derecede ki karı kocanın birbirinden ayrılmasına hile yolu ile kadının dinden çıkması gösterilmiştir.

Ishak b. Rahûye'nin Süfyan b. Abd'ül Melik^[28] vasıtası ile rivayet ettiğine göre Ebû Gaşsan zamanında Ebu Ravh'in kızına (kocasından ayrılması için bir hile yolu olarak) irtidat etmesi (dinden çıkması) emredilmiştir. Abdullah b. Mübarek bu konuda öfkeli bir şekilde şunları söyledi:

İslam dininde yeni şeyler icad ettiler. Kim bu emri verdiyse o kâfirdir. Bu kitap kimin yanında veya evinde olursa, bu kitaplakilerle emrederse veya emretmede onun doğru olduğunu kabul ederse o da kâfirdir. Daha sonra İbn-u Mübarek şöyle dedi:

Şeytanın bu gibi güzel (bir hile) yapabileceğini sanmıyorum. Tâ ki bunlar geldiler. Şeytan bunlardan faydalanarak bunu yaygınlaştırdı. Bunlar gelinceye kadar bu hileleri yapan yoktu.

İki kitap ve benzerleri, hileye taraftar olanlarca iddialarına delil olmak üzere düzenlenmiştir. Bu kitapta gösterilen hile yolları ile haramı helâl etmeye, vacip olanı, vaciplikten çıkarmaya, din düzeni dışına çıkan buna benzer şeyleri yapmaya yol gösterilmektedir.

Nitekim bu kitapta eşinden üç defa boşanan kadını kocasına geri getirmeye bir hile yolu olarak hülle yapanın nikahı caiz görülmektedir. Yine bu kitapta zekat farzının emanet verme ve bağış yoluyla düşürülmesi yolu gösterilmektedir.

Sonuç itibarıyla geçen hadislerde cimriliğe işaret edilmesinin gerekçesi ortaya çıkmıştır. Bu işaret edilen hususlar birçok günahı içerdiği gibi bid'atları da içermiştir. ;

Emanetin yok olması ise emanete hıyanetin yaygınlaşmasından ibarettir. Bu özellik, münafıklık belirtisidir. Lakin hıyanetini bazı türleri insanlarda bulunur.

İlme mensup olan bazı kimselerden ve pek çok yöneticiden rivayet edilmiştir ki hile mekanizmasını işletenler lyne alışverişinde öyle bir şeyi gizlemişlerdir ki bunu açıklamış olsalardı satış geçersiz olurdu. Satışın geçerli olması için onu gizlediler. Çünkü elbiseyi veresiye olarak yüzelliye satması...^[29] fakat satıcı ve alıcı satılan ve satın alınan mal olarak elbiseyi aracı olarak ortaya koymuşlardır. Fakat realite gösteriyor ki durum böyle değildir.^[30]

Bir başkası (zekât vermektan kaçmak için) sene başında davranışı ile ve sözlü olarak (ikinci bir kişiye):

"Benim bu mala ihtiyacım yok. Sen buna benden çok muhtaçsın" der. Sonra da malını (veya parasını) ona bağış yapar. Diğer yılın tamamında kendisine bağış yapılan, bağış yapana aynı sözü söyler. Her ikisi de iki yılda para ile ilgili uygulamada eşittir. (Yani ikisi de zekât vermemiştir.) Bu emanete aykırı değil midir? Aslında yükümlülük (örneğin zekât verme yükümlülüğü) Rab ile kul arasındadır. Allah'a karşı görevin yapılmasında aykırı davranmak hıyanettir.

İnsanlardan bazıları ziyetini değersiz görüp yalandan reddeder. (Halbuki gerçekte onu yapar.) Burada ziyetinin anlamı, kusurları kamufle etmek (kusurluyu dürüst göstermek)tir. Bu da emanete ve her müslüman için samimi davranma gerçeğine aykırıdır.

Yine yöneticilerden pek çoğu, malların kendilerinin olup müslümanların olmadığına inanarak insanların mallarını, süpürürcesine hepsini alırlar. Kâfirlerden kılıç gücüyle zafer elde ederek kazanılan ganimette de aynı inancı taşıyan yöneticiler vardır. Ganimeti beyt'ül, mala koyup gazileri haklarından, akıllarının yaptığı yoruma uyarak mahrum ederler. Bunda da bid'at yönü açıktır.

Bundan önceki bölümde zaruriyata bid'atın girmesi ile ilgili örneklerde bu hususta bir uyarı geçmişti. Servetin tekel haline gelip hep zenginler elinde dolaşması dahi bu tarza girmektedir. Nitekim Hz. Peygamber'in şu hadisi de geçmişti.

"Benden sonra bencil kimseler ve makbul saymayacağınız yöneticiler^[31] göreceksiniz...." Daha sonra Hz.

Peygamber şöyle buyurdu:

"Onların hakkını veriniz. Allah'tan onların güçsüz olmasını isteyin"

Kan dökmenin, faiz'in, (erkeklerin) ipek giymesinin, şarkı ve şarabın helal sayılmasına gelince, Bu hususları bildiren hadisler vardır. Şöyle ki:

Ebu Davud, Ahmed h. Hanbel ve diğerleri Ebû Mâlik el-Eş'arinin Hz. Peygamber'den şu hadisi işittiğini rivayet, etmişlerdir

"Ümmetinden birtakım insanlar başka ad altında mutlaka şarabı içecekler."^[32]

İbn Mâce rivayette şu ilaveye yer vermiştir:

"Onların yanında çalgılar çalınır şarkıcı kadınlar bulunur. Allah bunlar sebebiyle yer yüzünü batırıp yok eder ve onlardan bazılarını maymun ve domuzla dönüştürür"^[33] Bunlar bu hadisi şöyle tahrir etmiştir:

"Ümmetinden (birtakım) topluluklar zinayı, ^[34] ipeği, şarabı, çalgıyı helâl sayacaktır. Bir kısım topluluklar da bir dağın eteğine inecekler. Onların sürüsünü, çoban yanlarına getirecek. (Fakir) bir adam da bir ihtiyacı (nın giderilmesini istemek) için yanlarına gelecek Onlar adama: "Bize yarın gel!" diyecekler. Bunun üzerine Allah onları geceye yakalayır ve dağı tepelerine indirerek bir kısmını helak eder. Geri kalanların şekillerini değiştirerek kıyamete kadar maymun ve domuzlara çevirir."^[35]

Bu hadis EbuDavud'un rivayetindeşöyledir:

"Ümmetinden (birtakım) topluluklar Hazz'ı ve ipeği helâl sayacaktır." Rivayetin sonunda:

"Onlardan diğerlerini kıyamete kadar domuz ve maymunlara çevirir." şeklindedir.

Bu rivayetteki Hazz ipeğin bir çeşididir. "Dağın eteğine inecekler" ifadesi, -En iyisini Allah bilir ya- bunların, sözü haramları helal sayacak kimselerden olacağını gösteriyor. Şekillerinin değişmesi de geceye başlarına bela geldiğinde olacaktır.

Bu hadis nas olarak ifade ediyor ki bu haramları helal sayanlar bunu bir yorum ile yapacaklardır. Güya içtikleri şarap değil, değişik isimle anılan nebiz veya başka bir şeydir. Çünkü şarap, üzümden sıkılan pişmemiş üzüm suyudur. Kûfelilerden bir gurubun görüşü şöyledir. Halbuki her sarhoş edicinin şarap (gibi) olduğu kesinlikle sabit olmuştur.

Bazıları bu hususta şöyle demiştir: Bunların başına gelecek ceza, şarap adı bulunmadığı zanni ile haramı helâl sayıp, haram kılıcı sebebin bulunup sâbit olduğunu dikkate almamaları yüzündendir. Aynı anlayış yahudilerin pazar günü balık tutmalarında ileri sürdükleri şüphede mevcuttur. (Cumartesi günü balık avlamak yahudilere haram idi.) Yahudiler cuma gününden attıkları ağ ve hazırladıkları kuyulara cumartesi günü düşen balıkları pazar günü alırlar ve: "Bu avlanma değildir, cumartesi günü yapılan bir iş de değildir. O halde haram olan cumartesi yasağını helâl saymak değildir." derlerdi.

Şarap olduğunu ve şaraptan ulaşacağı amacı içtiği şey ile de elde ettiğini bildiği halde içtiğinin şarap olmadığına inanarak şarabı helal sayan kimse yoruma fesat karıştırmıştır. Kûfeliler kıyası en çok yapan kimselerdir. Fakat bu hususta yapılan kıyas gerçek değildir. Çünkü nebiz denilen içkinin, üzümden sıkılmış şaraba kıyas edilmesi asıl manadadır. Bu celi kıyastır. Çünkü ikisi arasında haram kılınmada etkisi olacağı sanılacak bir fark yoktur. Hadiste sözü edilen kimseler şarabı, "haram olan sadece şarap adı verilir" zannından hareketle onu helâl sayarak içmişlerdir. Ayrıca bunlar şarap kelimesinin pişirilmemiş, sıkılmış üzüm suyundan başka bir şeye söylenmeyeceğini sanmışlardır.

Bunların ipeği ve çalgıyı helâl saymalarındaki şüpheleri açıktır. Şöyle ki: İpek bir kayıt ve şart söz konusu olmaksızın kadınlara, bazı hallerde erkeklere mubah kılınmıştır. Şarkı meselesi de böyledir. Tef çalmak düğün ve benzeri hallerde, mubah kılınmıştır. Devesiyle yol alan kimsenin sıkıntısını gidermek için şarkı söylemesi de mubahtır.

Bu türlerde haramlığı gösteren delil, şarapta olduğu gibi (güçlü) değildir. Sonuç itibariyle kendileri sebebiyle dünyanın batacağı ve bazı kimselerin şekillerinin değişeceği kişilerin (niçin) kötülendiği açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Onlara böyle bir cezanın verilmesi bozuk bir yorum/te'vil sebebiyledir. Onlar bu bozuk yorumla hile yoluna giderek haramları helâl saymış, Yüce Allah'ın bu şeyleri haram kılmasındaki hikmet ve maksattan yüz çevirmişlerdir.

İbn Batta, Evzâi'den^[36] rivayetle Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu bildiriyor:

"İnsanlar öyle bir zaman yaşayacaklar ki bu zamanda faizi alış veriş yoluyla helâl sayacaklardır."^[37]

Bazıları bununla lyne alışverişi kastedilmiştir, demiştir.

Faizin helâl sayılacağına dair bir başka hadisi İbrahim el Harbi^[38] Ebû Sa'lebo'den^[39] rivayet, etmiştir. Buna göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Dininizin ilk zamanı nübüvvet ve rahmettir!. Sonra krallık ve zorbalıktır. Daha sonra halkın zulüm ve eziyet gördüğü bir krallık, Bu dönemde zina ve (erkeklerin) ipek giymesi helal sayılacaktır."^[40]

Buradaki zina kelimesini ifade eden lafızdan maksat (nikahsız ilişilmesi) haram olan kadının ırzıdır. Âlimler diyor ki -Allah'u â'lem bununla, ilişilmesi haram olan kadınların ırz ve namusunu hülle nikah ile helal saymak murad edilmiştir. Muhammed ümmetinden olan hiç kimse açıktan zinayı helal saymaz. Sonra helal saymak anlamındaki kelime, bir şeyin aslının helal olduğuna inanılması durumunda kullanılır. Gerçekde böyledir,. Hadiste ifade edilen "*halkın zulüm ve eziyet gördüğü krallık*" bir zorbalık ve krallık döneminden sonra tâbîûn döneminin sonlarında olmuştur. Bu zamanda yöneticiler hülle yapanın nikahının helâl olduğuna fetva verirlerdi. Bundan önce buna hiç bir surette fetva veren olmamıştı.

İbn Mes'ud'dan rivayet, edilen hadis bu anlayışı destekle tedir. Bu hadiste:

"Hz.Peygamber faiz ziyene ve faiz işlemine şahitlik edene, hülle yapana ve yaptırana lanet etmiştir." buyurulmuştur.

Ahmed b. Hanbel'in^[41] İbn Mes'ud'dan rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Bir toplulukta faiz ve zina açık şekilde ise onlar kendilerini Allah'ın cezasına atmışlardır."*^[42]

Bu da gösteriyor ki hülle yapmak zina gibi, lyne satışı da faiz gibidir.

İbn Âbbas'tan mevkuf ve merfu olarak şu rivayet nakledilmiştir:

"İnsanlara öyle bir zaman gelecek ki bu zamanda beş şey helal sayılacaktır. İnsanlar bu zamanda şarabı, ona verdikleri başka isimlerle, haramı hediye ile öldürmeyi şüphe ile zinayı nikah ile faizi satışı ile helalleştireceklerdir."^[43]

Hadiste geçenlerden ilk üçü gerçekleşmiştir. Bunlardan haramın hediye ismi ile helâlleşmesi yöneticilere verilen hediyelerdir. Öldürmenin helâlleşmesi de zâlim yöneticilerin siyaset ve sultanın heybeti dedikleri devlet terörüdür. Bu da açıktır ki sonradan icad edilen öldürme yollarından biridir.

Hz. Peygamber, Haricileri bu tür özelliklerle vasıflandırmıştır. Allah'ın Rasûlü şöyle buyuruyor:

"Muhakkak bunun soyundan^[44] bir topluluk (gelecek ki onlar) Kur'an'ı okuyacaklar, fakat okudukları gırtlaklarını geçmeyecek. Bunlar, müslümanları öldürecek, puta tapanları bırakacaklar. Bunlar okun yaydan çıktığı gibi dinden çıkacaklar."^[45]

Muhtemel ki Hz. Peygamber'in "... Adam imanlı olarak sabaha çıkacak, kâfir olarak akşamlayacaktır."

hadisinde kastedilenler bunlardır. Bu manaya Hasen Basri'nin tefsiri delâlet etmektedir. H. Basri şöyle diyor:

"Din kardeşinin kanını ve ırzını sabahleyin haram sayıp, saygı değer olarak değerlendirirken, akşamleyin onu helâl saymaktadır."

Hadislerle geleceği müjdelenen kişi olduğuna inanan sahte mehdi, Allah'ın ve Peygamber'in yoluna aykırı olarak adam öldürmeyi kanun olarak koymuştur. Bu adam bir ceza olarak 18 çeşit suça ölüm cezası belirlemiştir. Bu suçlardan bazıları şunlardır: Yalancılık, dalkavukluk, kendisine itaat, etmek üzere bîat edenin emrini dinlememesi. Sahte mehdi, adamlarına her vakit öğütler verir hatırlatmada bulunurdu. Bu toplantılara katılmayan cezalandırılır, hu hâli devam ederse öldürülürdü. Önceleri yapılan cezalandırmadan ders almayan, kırbaç ile bir iki kere dövülürdü. Emirlerle uymamakta direnirse öldürülürdü. Kardeşini, babasını, kendisine ikram eden birini veya kendisinden önde gelen birini aldatan ve zarara uğratan kimse de öldürülür. Mehdi'nin ma'sum/günahsız olduğunda veya geleceği müjdelenen mehdi olduğunda şüphe eden de öldürülürdü. Onun emrine kim karşı çıkarsa, adamlarına onunla ilgili emir verir, adamları ona musallat olurdu. Görüldüğü üzere bu adamın verdiği cezanın çoğu ölümdür. Bu sahte mehdi, görüşlerinden birine göre, ücret alarak imam ve hatiplik yapan kimsenin arkasında namaz kılmazdı. Bir diğer görüşüne göre ise, her ne kadar helâl şeyler giyse de kaliteli elbise giyen kimsenin arkasında namaz kılmazdı.

Hikaye edildiğine göre görüşleri yaygınlaşmazdan önce, bu sebeple Ağmat^[46] hatibinin arkasında namaz kılmayı bırakmıştı. Bir başka hatip geldi. Onun da üzerinde basit olmayan giysiler vardı. Onlar elbisenin böyle olduğunu sanmışlardı. Onun arkasında da namaz kılmadı. Bir başka görüşü, akıl yürütmeyi bırakmak ve zahiri mezhebine tâbi olmak idi. Alimler diyor ki; Bu hicri 200 yılından sonra dinde ortaya çıkan bir bid'attir. Bir diğer görüşüne göre, zerre kadar hak olmayan bir şeyi devam ettirmek tamamen hak olmayan şeyde devam etmek gibidir.

Sahte mehdi *"İmame't" isimli kitabında kendisinin "İmam" olduğunu, adamlarının da "İslam'a garip olarak başlamıştı."*^[47] Gelecekte de garip olarak dönecektir. O gariplere müjdelere olsun.^[48] Hadisindeki garipler olduğunu bildirmiştir.

Sahte mehdi, adı geçen kitabında şöyle demiştir: "Allah mehdiyi ve ona itaat edilmesini berrak ve açık seçik bir şekilde beyan etmiştir. Bunun bir benzeri önce görülmemiş, sonra da görülmeyecektir. Gökler ve yer onunla (ayakta) durdu ve onunla ayakta duracaktır. Onun ne zıddı, ne benzeri ne de eşi yoktur." O bu sözü ile yalan söylemiştir. Mehdi İsa aleyhisselâm'dır.

Adı geçen kişi adamlarına sabah ve akşam namazlarından sonra devamlı belli dualar okumalarını emrederdi. Müezzinlere tan yeri ağardığında "Sabah oldu! Allah'a hamd olsun" diye nida etmelerini emrederdi. Bunu şu yersiz inançtan dolayı yapıyorlardı: Tan yeri ağardı hemen ibadete sarılmalıdır, cemaate gitmelidir ve emrolunan her şeyi yerine getirmek üzere harekete geçmelidir.

Bu mehdi denilen adamın söylediklerimizden başka uydurma icatları vardır. Bunların hepsi, ibadetlerde ve âdetlerde kendi arzusuna göre hüküm vermesinden doğmaktadır. Bununla beraber keyfi bir hüküm vermediğini sanmaktadır. Bu çelişkinin ta kendisidir. Böylece bu yaptığı şeylerin bid'at üzere cereyan ettiği ortaya çıkmıştır. Zekâtın zorunlu bir angarya gibi olmasına gelince, bazı yöneticiler insanları zekât vermekle yükümlü tutarlardı. Bunu yaparken zekatı verilecek malın azlığına çokluğuna, nisap miktarından eksik olup olmadığına bakmazlardı. Bilakis zekâtı ölünceye kadar alırlardı. Bunun bid'at olduğu açıktır.

Camilerde seslerin yükselmesine gelince, bu davranış dini konuların tartışılmasından kaynaklanmaktadır. Dini konularla ilgili bilgileri okumak, okutmak ve dinlemek (genellikle) camilerde olmaktadır. Bilgi öğrenmekte edep, cami dışında dahi olsa yüksek sesle olmamaktadır. Cami içinde ilim öğrenirken nasıl davranmalı sanırsın? Cami içerisinde kavga edercesine tartışmak daha ziyade keyfi davranıştır. Çünkü aslında bu, meşru olmayan bir şeydir.

Alimler dini konularda üstünlük sağlamak üzere didişip tartışmayı terk etmeyi İslam inancından saymışlardır. Bu, Allah'ın sıfat ve fiillerinden ve Kur'an'dan müteşâbihat kabilinden olanlar üzerinde söz edilmesine izin verilmeyen konulardan söz etmektedir. Bunun içindir ki Hz. Aişeden rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber

"Sana kitabı indiren O'dur. Onun (Kur'an'ın) bazı âyetleri muhkemdir ki, bunlar kitabın esasıdır. Diğerleri de müteşabihdir..." (Âlî'î İmran, 6) âyetini okudu ve şöyle buyurdu:

"Bu hususta tartışma içinde olanları gördüğünüzde (biliniz ki) onlar Allah Teâlâ'nın (âyetin devamında) kasdettiği kimselerdir. Onlardan sakınıniz."^[49] Bir başka hadiste şöyle buyurulmuştur:

"Hidayetten sonra sapıtan topluluk, ancak tartışma/çekişme derdine uğramıştır."^[50]

Yine Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Kur'an hakkında çekişip tartışmayınız. Bunu yapmak küfürdür."^[51] Bir başka hadiste şöyle buyurulmuştur:

"Kur'anın bazı bölümleri, diğer bazı bölümlerini tasdik eder. Siz Kur'an'dan bazı şeyleri bilmekle (bilmediğiniz) bazı kısımlarını yalanlamayınız. Bildiklerinizi kabul ediniz. Bilmediklerinizi onu bilene havale ediniz."^[52] Yine Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Gönlünüz Kur'an'a yatkın olduğu sürece onu okuyunuz. (Kur'an hakkında) bir aykırılık içinde olursanız okumayı bırakınız."^[53] Nehâî diyor ki:

"Aralarına düşmanlık ve kin soktuk" (Mâide 64) âyetinden maksat, dini konulardaki çekişme ve düşmanlıktır.

İbn Vehb, Muaviye b. Kurre'den şu rivayeti nakletmiştir:

"Din hususunda düşmanlık içeren davranışlardan sakının. Çünkü bu, amelleri yok eder." Ma'n b. İsa^[54] diyor ki: Bir gün İmam Mâlik camiye yönelmişti. Mâlik benim ellerime dayanıyordu. Ebu'l Cedire denilen ve irca^[55] görüşünde olan birisi Mâlik'e yetişti ve şöyle dedi:

"Ey Abdullah'ın babası! Sana bir şey söyleyeceğim. Konuştuğum şeyde seninle tartışıp görüşümü bildireceğim." İmam Mâlik ona:

"Beni aleyhinde şahit göstermekten sakın." dedi. Adam şöyle dedi:

Ben gerçekten başka bir şey arzu etmiyorum. Beni dinle, eğer söylediğim doğru ise sen de bu görüşe katıl ve aynı şeyi söyle. Daha sonra İmam Mâlik ile aralarındaki konuşma şöyle devam etti: Mâlik:

Bana üstün gelirsen? Adam:

Bana tabi ol. Mâlik:

Ben sana üstün gelirim? Adam:

Ben sana tâbi olurum. Mâlik:

Yanımıza bir adam gelip onunla konuşsak ve o bize üstün gelse ne olacak? Adam:

O'na tabi oluruz. Mâlik:

Ey Allah'ın kulu! Hz. Allah Muhammed Aleyhisselâm'ı bir tek din ile gönderdi. Görüyorum ki sen oradan oraya gidip geliyorsun. Ömer b. Abdül Aziz şöyle diyor:

Dinini birtakım düşmanlıklara maruz bırakan kimsenin (inanç hayatında) gel-gitleri çok olur. İmam Mâlik de şöyle demiştir:

Dini konularda keskin tartışmalar yapmanın hiç bir değeri yoktur.

Bu tarzda tartışmanın kötü bir şey olduğuna dair pek çok söz vardır. Böylesi bir tartışma, kötü bir şey olunca, kim bunu güzel bir şey olarak benimseyip, onu bir kayıt ve şart olmaksızın faydalı bilgi sayarsa dinde bir bid'at ortaya koymuş olur. Hevâ ve hevese uymak bid'atın aslı olduğuna göre düşmanca tartışma yapan kimse, üstünlük sağlamak üzere çekişme yapmaktan çekinmez. İşte (camilerde) ses yükseltmenin meydana gelme ihtimali olan nokta budur.

Burada "Yüksek sesle konuşmayı tartışmanın özelliği ve bir parçası sayıyorsun" diyerek bir itiraz varid olabilir. Fakat mesele böyle değildir. Zira yüksek sesli olmak (başka meselelerde olduğu gibi) bazen ilimle ilgili meselelerde de olabilir. Bundan dolayı cami içinde ses yükseltmek mekruhtur. Yüksek sesli olmak ilimle ilgili olsun, başka meselelerle ilgili olsun durum aynıdır.

İbn Kasım, Mebsut isimli eserde şöyle diyor: İmam Mâlik'i gördüm ki arkadaşlarının camide sesini yükseltmelerini ayıplıyordu. Muhammed b. Mesleme bunun iki gerekçesi olduğunu bildiriyor:

a- Cami olan mekân'ın bu tür şeylerden arındırılması vaciptir.

b- Cami namaz için yapılmış bir binadır. Biz Müslümanlar namazı ağır başlılık ve huzur içinde kılmakla emrolunduk. Namaz ibadetinin yapılacağı yer olan caminin sükunet içinde olması en münasip olandır.

İmam Mâlik'in rivayet ettiğine göre Hz. Ömer (r.a.) (Medine'deki Hz. Peygamber'in) mescidi ile Buteyha denilen yer arasında, etrafı çevrili bir meydan yaptırıp şöyle buyurmuştur:

"Gürültü yapmak, şiir söylemek ve yüksek sesle konuşmak isteyen bu meydana gitsin!"

Durum böyle olunca burada şöyle bir soru sorulabilir: Camide sesi yükseltmenin kötü olması, dini konularda tartışmanın yasak olduğunu nasıl göstermiş olabilir?

Bu soruya iki açıdan cevap verilebilir:

1- Yüksek sesle konuşmak ufak tefek istisnalar hariç tutulursa genellikle kötü olan tartışmanın özelliklerindedir. Çünkü sesi yükseltmek ve konuşmada sesin normalin dışına çıkması, üzerinde konuşulmakta olan şeyde heva ve hevese uymaktan kaynaklanır. Cami içerisinde ses yükseltmeye en yakın olan özel söz, hakkında izin verilmeyen sözdür. Bu, daha önce geçen hadiste uyarıda bulunulan (düşmanlık içeren) tartışmadır.

Daha önceki zamanlarda "Kelam ilmi" dışında kalan ilimlerde gerçekten fazla söz söylenmemiştir. Kelam ilminin hedeflediği amaca tenkid ve kötüleme okları çevrilmiştir. Öyle ise, o odur.

Mısırlı Umeyre b. Ebî Naciye'den rivayet edilmiştir ki, o bir topluluğu cami içerisinde üst giysilerini çıkarmış duruyorlarken görmüştü, (Aralarında konuşurken) sesleri yükseliyordu. Umeyre (kendi kendine) şöyle dedi: Bunlar ibadet etmekten bıkkınlık gelmiş bir topluluk, konuşmaya yönelmişler. Allah'ım! Umeyre'ye bunları gösterme.

Umeyre o yıl hacda vefat etti. Bir adam rüyasında şu sözü söyleyen birini gördü: Bu gecede insanların yarısı öldü. Bu gece meşhur oldu. Umeyre'nin ölümü de bu gece oldu.

2- Şayet sırf sesi yükseltmek bizim dediğimizin delili ise, bunu kabul ettiğimiz takdirde, sesin yükseltilmesi kesinlikle yine bid'attandır. Bu, yüksek sesle tartışmanın tüm bilgi türlerinde caizmiş gibi sayılıp uygulanmasından ileri gelir. Buna göre yüksek sesliliğin yasak olmadığı, engel olunmadığı düşünülürse sonradan ortaya çıkan bid'attan olması söz konusudur.

Küçük denecek yaştaki tecrübesizlerin öncelikle başa geçirilmesine gelince, bu daha önce geçen, cahillerin çoğalıp ilmin azalması kabilindedir. Burada sözü edilen başa geçirme işi ilmî rütbelerde ve diğer konularda olur. Zira genç yaştaki kişi, hep veya çoğunlukla deneyimsiz ve toy olur. Böyle bir kimsenin yaptığı iş, ayağı yere sağlam basan yaşlı (tecrübeli) birinin yaptığı iş gibi beğenilir durumda olmaz. Bundan dolayıdır ki darb-i mesel şeklinde şöyle denmiştir: İple bağlanmış yavru devenin, olgun ve iri deve gibi saldırıya gücü yetmez. Başa geçenin küçük yaşta olduğunu varsayarsak, bu husus İbn Mesud hadisinde nas olarak söylenmiştir. İş başına geçirilen kimsenin daha o işte yeni olduğunu dikkate alırsak bu da hadisteki "*Toplumun lideri en rezilleri olur.*" ifadesi, "*Kabilenin günahkar olanı kabilenin başına geçer*" ifadesi ve "*İş ehil olmayana verilince kıyameti bekle.*" ifadesi bu özelliği dile getirmektedir. Bu ifadelerdeki mana birdir. Çünkü bir işte daha yeni olan, o işteki ustanın derecesinde değildir.

Bu sebeplerdir ki Ebu Medyen'den hikaye olduğuna göre kendisinden "tasavvuf şeyhlerinin yasakladığı gencin kim olduğu" sorulunca şöyle cevap vermiş:

Genç, henüz kemâle ermeyen/olgunlaşmayan kimsedir. İsterse seksen yaşına gelmiş olsun.

Bu itibarla tecrübesize diğerlerine göre öncelik verilmesi, bilgisizlere diğerlerinden daha ziyade öncelik vermek kabilindedir. Bundan dolayıdır ki onlar hakkında "aklı kıt kimseler" denmiştir. Ayrıca "*Kur'anı okurlar, (fakat) okudukları boğazlarını geçmez*" buyurulmuştur. Bu ikincisi, hariciler hakkında söylenen "*Muhakkak bunun soyundan bir topluluk (gelecek ki onlar) Kur'an'ı okuyacaklar, fakat (okudukları) gırtlaklarını geçmeyecek...*" hadisi ile aynıdır. Hadisten çıkan mana odur ki bunlar Kur'an'ı okurlar ama okuduklarını hakıyla anlamazlar. Kur'an onların dilindedir, kalplerinde değildir.

Ümmetin sonunun evvelini lanetlemesine gelince, âlimlerin bildirdiklerinden açıkça anlıyoruz ki bazı sapık fırkalardan bunu yapanlar vardır. Şiîlerden Kâmilîyye fırkası, halifeliliğin Hz. Ali'ye verilmeyişinden dolayı ashabin kâfir olduğunu söylemiş, hakkını arayıp olmadığı için de Hz. Ali'yi kâfir saymışlardır.

Ümmetin evvelini kötülemede işi küfür ithamına vurdurmayanlar, sebebe bağlı olarak değerlendirilir. Bu kabil saygısızlıklar (ve hükümleri) kitaplarda mevcuttur, Onlar bunu sahip oldukları kötü kanaat ve görüşlerden dolayı yapmışlar ve benzeri kötü ve çirkin anlayışlarını bunun üzerine bina etmişlerdir. Bundan dolayı bid'at ehli fırkalardan sayılmışlardır.

Mus'ab b. Zübeyr^[56] ve İbn Nâfi' şu olayı anlatmışlardır:

Harun Resi d (Hz. Peygamber'in) Mescidine girip, namaz kıldı. Sonra Allah Rasûlünün kabrine gelerek selam verdi. Daha sonra İmam Mâlik'in meclisine varıp "Esselâmü Aleyküm ve Rahmetullah" deyip İmam Mâlik'e "Hz. Peygamber'in ashabına/arkadaşlarına söven kimseye ganimetten hak/pay var mıdır?" sorusunu sordu. İmam Mâlik şöyle cevap verdi:

Hayır! Böyle bir kişinin saygınlık ve sevindirilmek hakkı yoktur. Harun Reşid bu cevap üzerine:

Bunu neye dayanarak söylüyorsun? dedi. Mâlik:

Yüce Allah Kur'an'da: "*...Onlarla (ashab ile) kâfirleri öfkeliendirmek için...*" buyurmuştur. (Fetih, 29) Yüce Allah'ın böyle buyurduğu ashab'ı her kim ayıplarsa o kâfirdir. Kâfir'in ganimette hakkı yoktur.

İmam Mâlik bir defasında da aynı konuda Haşr suresi 8. ayetini ve bunun devamı olan üç ayeti delil olarak göstermiştir. Bu ayetlerin ilki şöyle başlıyor:

"(Allah'ın verdiği bu ganimet malları,) yurtlarından ve mallarından uzaklaştırılmış olan, Allaktan bir lütuf ve rıza dileyen, Allah'ın dinine ve Peygamber'ine yardım eden fakir muhacirlerindir." Mâlik:

Onlar Hz. Peygamberle birlikte hicret eden Rasûlullahın ashabi ve onlara yardım edenlerdir, diyor.

Bu ayetlerin sonuncusu şöyledir:

"*Bunların arkasından gelenler şöyle derler: Rabbimiz! Bizi ve bizden önce gelip geçmiş imanlı kardeşlerimizi bağışla...*" (Haşir, 10) Bunların dışındakilerin ganimette hakkı yoktur. (Bazı sapık) fırkaların ileri gelenlerinin bu manada (ümmeitin evveline lanet etme manasında) işleri çoktur.

Deccallerin gönderilmesi meselesine gelince, deccaller (bir tek olmayıp) bir topluluktur. Bunlardan bir kısmı Abbasiler ve diğerlerinin döneminde gelip geçmiştir. Afrikayı ele geçiren kölemenlerden Ma'd^[57] bunlardan biridir. Hikaye olduğuna göre (onun zamanında) müezzin "Eşhedü enne Muhammeden Rasûlüllah" hak cümlesi yerine "Eşhedü enne Ma'den Rasûlüllah" dendi. Müslümanlar müezzini öldürmek istediler. Sonra onu Ma'da götürdüler. Acaba müezzin bunu onun emri ile mi yapıyordu? Ma'd'in huzuruna gelenler sözü müezzine getirdiklerinde Ma'd şöyle dedi:

Onların ezanı onların olsun. Allah onlara lanet etsin!

Her kim kendisinin günah işlemekten korunduğunu iddia ederse, peygamber olduğunu iddia edene benzemiş olur. Her kim göklerin ve yerin kendisi ile ayakta durduğunu iddia ederse peygamberlik iddiasından da öteye geçmiş olur. Bunu söyleyen Mağribli sahte mehdidir. Yakın bir zamanda Fâzâzi denilen bir adam vardı. Peygamber olduğunu iddia etmiş, bu iddiayı güçlendirecek keramet sanılacak şeyler, gaip (gelecekten) haberler ve olağan dışı sanılacak olaylar meydana getirmişti. Halktan bir topluluk ona uydular. Bu talihsiz/sefil memleketin -bu şehir Mâlekâdir^[58] talebelerinden bazılarını işittim ki "*Peygamberlerin sonuncusu...*" (Ahzab, 40) ayetini, yorumlama yapmak mümkün müdür? diye inceliyorlarmış. Hz. Muhammed'den sonra peygamber gelmesinin mümkün olmasına yol açacak ihtimallerin olabileceğini dile getiriyorlarmış! Bu iftiracının öldürülmesi, hocalarımızın hocası Ebu Ca'fer b. Zübeyr'in eliyle olmuştur. Allah ona rahmet eylesin.

O zamanın yazarlarından birisi şunu hikaye etmiştir:

Bana hocamız Ebu'l Haşen b. el-Ciyab şöyle anlattı: Hapiste iken, öldürüleceği gün hazırlanması emredilince, hapsedildiği yerden öldürüleceği yere götürülürken açıktan Yasin suresin, okumaya başladı. Hapishanede onunla birlikte olup, korkuttuklarından birisi ona:

"Kendi Kur'anını oku! Niçin bugün bizim Kur'anımızı üstün tutuyorsun?" dedi veya bu manada bir şey söyledi.

O da zekice davrandığını göstermek için hemen yasin okumayı bıraktı.

Birlik ve beraberlikten ayrılmaya gelince, bunun da bid'at olduğu açıktır. Çünkü müslüman topluluğundan ayrılan cahiliye dönemi ölümü ile ölmüş olmakla cezalandırılıyor. Haricilerde ve diğerlerinde bunu yapanlar çıkmıştır. Kölemenler ve benzerleri de haricilerin yolundan yürümüşlerdir. Topluluktan ayrılmak da hadiste bildirilen şeyler arasındadır. Zamanın yakınlaşması, bina yapmakta yarışmak, kadınların çoğalıp erkeklerin azalması gibi hadiste sözü edilen diğer hususlar bir başka çeşittir. Velhasıl, Hz. Peygamber'in meydana gelip yaygınlaşacağını haber verdiği olayların pek çoğu bid'at olan şeylerdir. Bunların bid'at oluşu şeriatla benzeyip ibadet cihetiyle ele alınması yönüyledir, âdetle ilgili oluşu cihetiyle değildir. Bid'at olan günah ile bid'at olmayan günah arasındaki fark budur.

Âdetle ilgili şeylerde, âdet oluşu bakımından bid'at yoktur. Âdet ile ilgili bir şey, aynı zamanda ibadet alanı ile ilgili ise veya ibadet yerine konursa bu takdirde âdete bid'at girer. Böylece iki kavlin uyumu meydana gelmiş ve bu konudaki iki mezhep tek mezhep olmuş olur: -Başarı Allah'tandır.^[59]

Fasıl

Burada söyle bir şey söylenebilir: Âdetlerin belirli ve makul vakitlere bağlanması sebebiyle ibadet şekline getirilmesi de bir çeşit şeriat koymak demektir. Bu anlamdaki bid'atçılık örnekleri Hariciler ve onlara yakın sapık gruplarda görülmektedir. Onlar bu tür bid'ati akıl yoluyla vacip veya caiz görmekteyler.

Bir şeyin güzel veya çirkin olduğunu akıl ile belirlemek, haberi vahid ile amel etmeyi terk etmek ve benzerleri de bu kabildendir.

Bunun bid'at olduğunun gerekçesi ortada ve manası açıktır. Ancak bir husus kalıyor ki buna benziyor, fakat bundan değildir. Şöyle ki: Birtakım günahlar, mekruhlar ve hoş olmayan şeyler, yaygınlaşmış, insanlar arasında açıktan açığa işlenmektedir. Ne halktan ne de kalburüstü kimselerden karşı çıkan yoktur. Bu durumda yapılan şey bid'at mıdır, değil midir?

Cevap: Bu tür bir meselenin iki bakış açışı vardır.

Birincisi: Temelde kendisine nasıl inanıldığı ve pratikte ortaya çıkışı açısından bakıldığında bunun bir bid'at, değil, sadece aykırı davranış olduğu kesindir. Çünkü bid'at, olmayıp yasaklanmış olmanın ve mekruh olmanın şartı onun açıktan işlenmemesi ve yaygın olmaması değildir. Aykırı davranışta ilan etme şartı yoktur. Yapılan işte aykırılık özelliği, o iş açıktan olsa da olmasa da, yaygın olsa da olmasa da hâlâ var olmaya devam eder. Amelin devamlı olması veya olmaması da onun bid'at veya aykırı davranış olmasında etkili değildir. Bid'at işleyen kimse, bid'atından vazgeçebilir. Aykırı davranan ise belki bu davranışına ölünceye kadar devam edebilir. -Allah korusun-

İkincisi: Bu meseleye dışarıdan bitişen şeyler açısından bakıldığında (onun bid'at olduğuna dair) Birtakım karineleri/ipuçlarını bulundurduğu görülebilir. Bunlar hem davranış yönünden hem de mâli yönden fesada/bozulmaya sebep olur ki her ikisi de (onun) bid'attır diye inanılması sonucunu doğurur.

Davranışla ilgili fesat iki şey ile olur:

1- Bu öyle bir davranıştır ki genel olarak insanlardan kalburüstü olanlar, özel olarak da âlim/bilgin kişiler yapar. Ortaya çıkışı bunlar tarafındandır. Bu öyle bir fesattır ki benzerlerini halkın kolayca benimseyip caiz görmesine yol açar. Çünkü Âlim kimse sözü ile insanlara fetva verdiği gibi, yaptığı ile de fetva verir, insanlar bir âlimin aykırı bir şey yapmakta olduğunu görünce, kendilerinde o işin caiz olduğu inancı meydana gelir. Bir yandan da şöyle derler: Eğer bu davranış yasak veya mekruh olsaydı âlim kimse bunu yapmaktan çekinirdi. Âlim kimse yaptığı şeyin yasak veya mekruh olduğunu net bir şekilde ifade etmiş ise, onun bu işi yapması söylediği ile çelişkili hale gelir. Halktan olan kimse şöyle der:

Âlim söylediğine aykırı davrandı. Bu gibi şeyler ona caizdir. Onlar insanların en akıllılarıdır. Böyle değerlendirme yapanlar azınlıktır. Âlimin sözü ile davranışı arasındaki çelişkiyi görünce şöyle de diyebilir: O bu yaptığna bir ruhsat/izin bulmuştur. Eğer dediği gibi olsaydı, bunu yapmazdı. Böylece Âlimin yaptığı ile söylediği arasında bir tercih yapar. Muvafakat isimli kitabımızda da açıklandığı üzere örnek alma konusunda

yapılanlar, sözden daha ağır basar. Halk, hakkında iyi düşünce beslediği için âlimin yaptığını yapar ve onun yaptığının caiz olduğuna itikad eder. Böyle davrananlar çoğunluktadır.

Netice itibarıyla âlimin davranışı tıpkı sözü gibi halka göre hüccet/delildir, Mutlak olarak böyle olduğu gibi genellikle fetvalar da böyledir. Böylece halk/avam, hem o amelin caiz olduğuna inanır, hem de delilinde şüpheye düşer, işte bu, bid'atın ta kendisidir.

Hattâ buna benzer bir şey, sıradan halktan olan kimselerden âlimler rütbesinde olmak suretiyle ayrıcalıklı durumda olan bir grup tarafından dahi yapılmıştır. Bunlar, namazların arkasından toplu olarak dua etmek ve hizb denilen belli duaları okumak bid'atını, genel olarak bid'atın caiz olacağına hüccet/delil olarak değerlendirmişlerdir. Bu bid'atların kimisi (aslında) güzeldir. Âlimlerden bu yolu tutanlardan kimisi, tasavvufi tarikata girmiş ve bid'at türü ibadetlerle Allah'a ibadet edilmesini caiz görüp daha önce de geçtiği gibi namazdan sonra (toplu) dua edilmesini ve hizb okunmasını delil olarak göstermiştir.

Bu âlimlerden bazıları, yaptığını (ve söylediğini) ancak bir dayanağa göre yaptığını inanmıştır: Bunu da bir kitaba yazmış ve fıkıh haline getirmiştir. Yalanı ilk olarak söyleyip, bunu insanlar arasında yayan, inatçı^[60] bazı kimseler gibidir ki, bunlar İbn Zeyd'i ümmet hesabına (hüküm) yazan (kimse olarak sayan) lardandır.

Tüm bunların esası, özel kişi (durumdaki âlim)lerin açıklama yapmayıp susmasıdır. Bundan dolayıdır ki bilgin kimsenin hatası pek çirkin karşılanmaktadır. Hatta şöyle denmiştir: Üç şey dini yıkar: Âlim'in hatası, münafık kimsenin Kur'anla mücadele etmesi ve sapık yöneticiler. Bütün bunların vebali âlimlerin üzerindedir.^[61]

Bilgin bir kimsenin hataya düşmesi âlimlere göre iki ihtimalden kaynaklanır:

a- Hataya düştüğü meseleyi tetkik ederken yanlış yapması birinci ihtimaldir. Netice olarak Kur'an ve hadislere aykırı fetva verir. İnsanlar da onun bu yanlış fetva ve sözüne uyar.

b- İkinci ihtimal, davranışlarının aykırılıklar şeklinde olmasıdır. Yukarıda söylendiği gibi "caiz olmasaydı âlim yapmazdı" yorumuyla bilginin aykırı davranışlarına uyulur. Âlimin davranışı fetva yerine geçecek durumdadır. Çünkü biliniyor ki âlim kimse kendisinin nasıl davranacağı gözetilen ve kendisine uyulan bir kimsedir. O işe (bu sıklıkta ifade edildiğine göre) din koyucunun yasakladığını açıkça işlemektedir. Sanki bu davranışıyla -usûl ilminde ifade edildiği üzere- fetva verici gibidir.

2- Davranışla ilgili fesadın ikincisi, halkın bunu yapması, fesadın yaygınlaşıp açıktan yapılar olmasıdır. Fakat buna özel konumda olan kişilerin/âlimlerin karşı gelmeye güçleri yettiği halde başlarını dahi kaldırmayıp karşı çıkmamalarıdır. Halktan bir kimse hükmünü bilmediği bir şeyi yaptığı zaman karşı çıkan olmazsa onun caiz, güzel veya meşru olduğuna inanır. Yaptığına karşı çıkıldığında böyle olmaz. Bu durumda yaptığının kusur veya gayri meşru olduğuna yahut böyle bir şeyin müslümanların yapacağı bir şey olmadığına inanır.

Din hakkında bilgisi olmayan kişinin durumu budur. Çünkü böyle bir kimsenin caiz olan ve olmayan şeyler hususunda dayanağı âlimler ve özel konumda olan kişilerdir. Karşı çıkması gerekenler karşı çıkmazsa, bu tür şeylerin yapılması açıktan ve yaygın olursa, ayrıca karşı çıkmaya güç yettiği halde karşı çıkılma korkusu bulunmazsa, bu durum, halktan olanlara bu işin caiz ve sakıncasız olduğunu gösterir. Nihayet o yapılan işte, öyle bir bozuk itikat yaygınlaşır ki birinci kısımda olduğu gibi sıradan kimseler buna ikna olurlar. Neticede bu bozuk davranışa karşı çıkmak bid'at hale gelir.

Kaynaklarda bildirilmiştir ki âlimler, insanlar arasında peygamber makamında kimselerdir. Âlimler peygamberlerin varisleridir. Peygamberler sözleri, davranışları ve onayları ile hükümlerin ne olduğunu gösterirse, onların varisleri de sözleri davranışları ve onayları ile hükümleri göstermelidir. Buna riayet edilmelidir. Çünkü ezana "Sabah oldu Elhamdülillah" ilavesinin yapılması, "Namaz için abdest alın!" "Hazırlanın!" uyarılarının yapılması, geceleyin müezzinlerin minare şerefelerinden insanları çağırması gibi camilerde yasak olan şeyler yapılmıştır. Âlimler ise bunlara karşı çıkmamış veya aynı şeyleri yapmışlardır. Netice olarak bunlar daha sonra gelenlere uyulacak bir yol olmuş meşru hale gelmiştir. Bu davranışları benimseyen insanlardan bazıları, belki İbn Sehl'in Nevazil isimli eserinde gaflet eseri yer alan şeyleri hüccet/delil olarak dikkate almışlardır. Bu konuda başlı başına küçük bir eser yazdık. Doyurucu bilgi isteyenler oraya başvursun. Başarı Allah'tandır

Ebu Davud'un rivayetine göre Hz. Peygamber insanları namaza nasıl toplayacağını (bir karara bağlamak) arzu etmişti. "Namaz vakti olduğunda bir bayrak dik. İnsanlar onu görünce birbirlerine haber verirler." dediler. Hz. Peygamber bundan hoşlanmadı. Ravi diyor ki:

Boru çalınmasını -bir diğer rivayette Yahudilerin borusunun çalınmayın- söylediler. Hz. Peygamber:

"O Yahudilerin işi" buyurdu. Çan çalınmasını söylediler,

"O Hristiyanların işi" buyurdu.

Abdullah b. Zeyd b. Abd'î Rabbîb^[62] Hz. Peygamber'in bu arzusunu önemseyerek konunun görüşüldüğü yerden ayrıldı. Kendisine uykuda (rüya olarak) ezan gösterildi.^[63]

Müslim'de Enes b. Malikin şöyle dediği rivayet edilmiştir:

"Hz. Peygambere namaz vaktinin geldiğini bildikleri bir şey ile duyurmak gerektiğini söylediler. Ateş yakılmasını veya çan çalınmasını dile geldiler. Hz. Peygamber, Bilâl'e ezanı çift, kâmet'i tek olarak söylemesini emretti."^[64]

Görüyorsunuz ki Hz. Peygamber kâfirlere ait şeyleri hoş karşılamamış ve onları benimsememiştir. İlim özelliğine sahip olan kimseye yaraşan, vakitleri duyurmak için veya benzeri şeyler hakkında camilerde icad edilen şeylere

karşı çıkmaktır. Mağrib şehirlerinde vakti bildirmek için bayrak kullanmak yaygındır. Hatta denebilir ki ezan okuyarak vakti bildirmek, bayrakla bildirmeye tabi olmuş hükmündedir.

Boru ile vakit bildirmeye gelince, bu Ramazanda güneşin batıp iftar vaktinin girdiğini bildirmek için kullanılmaktadır. Mağrib ve Endülüs'te sahurun başlayıp bittiği boru ile bildirilmektedir.^[65]

Hadis, Abdullah b. Ümmü Mektûm'un ezanının bir belirti olduğunu bildirmiştir. İbn Şihab diyor ki:

İbn Ümmü Mektûm gözü görmeyen bir kimse idi. Kendisine "sabah oldu, sabah oldu" denmeden ezan okunmazdı.

Müslim ve Ebû Davud'da şu rivayet vardır:"

"Bilâl'in ezanı sizden birinin sahurunu yemesine engel olmasın. Çünkü o sizden gece namazı kılanı uyarmak, uyuyanı uyandırmak için ezan okuyor."^[66]

Görülüyor ki Bilal'in ezanı uyuyan kimsenin uyanıp sahur ve başka ihtiyaçlarını karşılanması için bir uyarı ve belirti olmuştur. Borunun (burada) işi nedir? Hz. Peygamber ondan hoşlanmamıştır.

Ateş (ışık) yakmak da böyledir. Geceleri, yatsı ve sabah vakitlerinde; Ramazanın girdiğini bildirmek maksadı ile camilerde ışık yakılmaktadır. Sahur vakitlerinde dahi cami içerisinde ışık yakılıp sonra vaktin girdiğini duyurmak maksadı ile minareye çıkarılmaktadır. Aslında ateş mecusilerin şîârî/göstergesidir.

İbn Arabi^[67] diyor ki:

Camide ilk defa tütsü yapan Bermek oğullarından Yahya b. Hâlid ve Muhammed b. Halid'dir. Bunlar zamanın valisi Emruddin'in yönetimi altında idiler. Halid, valinin nerededârı, Yahya ise vezir idi. Daha sonra oğlu Ca'fer vezir oldu. İbn'ul Arabi diyor ki:

Onlar Bâtınilerden idi.^[68] Felsefecilerin görüşlerine inanırlardı. Mecusiliği canlandırdılar, camilerde güzel kokan tütsüler icad ettiler. Sonraları içerisinde yanan közler bulunan buhurdanlıkları ilave ettiler. İçerisine koydukları ateşle onu (oradan oraya) taşırlardı. Nihayet Endülüslüleri bunu sabit hale getirdiler.

Velhâsıl camilerde ateş yakmak, selef-i salihin işi değildir. Camileri ışıkla süslemek de böyledir. Daha sonraları ışık süslemeleri camilerde o hale geldi ki Ramazana saygı göstermenin aracı oldu. Halk (namaz vaktini duyurmada olduğu gibi) boru çalınmasını istedikleri tarzda ışıktandırmanın gerekliliğine de inanır olmuştur.

Halkın ekseriyeti bu tür şeylerin camilerde meşru olduğuna, uygun olduğuna inanırlar. Bunun sebebi, özel konumdaki kişilerin (bilginlerin) karşı çıkmamalarıdır,

Hz. Peygamber tarafından vaktin girdiğini bildirmek için çan çalınması benimsenmemişken şeytan bir başka tuzağı camilere sokmağa girişmiştir. Üzerinde ateşin yakıldığı buhurdanlıklar benimsenmiş, bunlarla ve daha başka şeylerle kilise ve havraların süslendiği gibi camiler de süslenir olmuştur.

Kurban bayramı arefesinden bir gün önce Zilhiccenin 8'in gecesi mum yakmak da böyledir. Nevâvi'nin bildirdiğine göre bu, çirkin bid'atlardan ve aşırı sapıklıklardandır. Bu mum yakma işinde birkaç çeşit çirkinlik bir araya gelmiştir. Şöyle ki:

Gerekli olmayan bir yere para harcayarak zayi edilmiştir.

Mecusilerin alâmeti ortaya çıkarılmıştır.

Mum ışığında kadın-erkek yüz yüze bir araya gelmektedir.

Meşru olan vakti gelmeden önce, arefe günü karşılanmaktadır. Turtuşı, Ramazanda camilerde bu kabil şeylerin yapıldığını, hatta daha başka çirkinliklerin de yapıldığını bildirmiştir. Tüm bunlar nerede, İmam Malik'in karşı çıktığı müezzinin şafağın attığını bildirmek üzere öksürmesi, kapıları çalması veya namaz kıılma sırasında giysiyi önüne koymak nerede? Oysa bunları yapanın meramı (dini anlayışa) daha yakın ve bunlar daha basit şeylerdir. Âlimlerin ve özel konumda olan kişilerin karşı çıkmaması veya bizzat yapmaları sebebiyle icad edilen ve halkın sünnet gibi inandığı bid'atlar daha tehlikelidir.

Mâli yönden fesada gelince, insanların hepsinin aykırı davranışlarını varsayarsak şöyle bir durum söz konusudur: Küçükler gördükleri ve ortada var olan şeylere göre yetişirler. Yeni müslüman olup dine girecek biri, yaygın olarak gördüğü şeyleri benimseyerek dine girer. Gördüklerinin caiz ve meşru olduğuna inanır.

Aykırı davranışın yapılması, insanlar arasında yaygınlaşır ve bir karşı çıkma olmazsa, bununla diğer tâatlar ve mubahlar arasında bir fark kalmaz.

Rize göre âlimler, kâfirlerin müslümanların çarşısında kuyumculuk yapmasını mekruh görmektedir. Çünkü onlar faizli işlem yaparlar. Bizim çarşımızda onların kuyumcu, sarraf ve tüccar olduğunu ve karşı çıkılmadığını gören, faizli alış verişin caiz olduğuna inanır hale gelir.

Bizim ülkemizde (Gırnata'da) meşhur Maliki mezhebini görüyorsun ki altın ve gümüşten yapılan ziynet eşyalarının aynı cinsler arasında ancak aynı ağırlıkta olanların takas ile eşit olarak satılması caizdir. Kuyumculuk kıymeti (işçilik) dikkate alınmaz. Bizde kuyumculuk yapanların hepsi veya çoğu el işi değerini fazladan olarak veya bunun için kiralama yoluna giderek değerlendirirler ve bunun kendileri için caiz olduğuna itikad ederler.^[69]

Selef-i sâlihten beri ve onlardan sonra gelen âlimler hâlâ bu kabil şeylerde muhafazakâr olmaya devam etmektedirler. Halkın sünnet olan bir şeyi terk etmekten daha kötü bir inanca saplanması korkusu ile sünneti terk etmişlerdir. Halkın meşru olmayan bir inanç sahibi olmaması için mubah olan bir şeyi terk etmeleri daha uygundur.

"Muvafakat" isimli kitabımızda bu hususu açıklamak için birtakım şeyler söylenmiştir. Buna göre Âlimler bildirmiştir ki Hz. Osman seferi durumda iken farzları kısaltarak kılmazdı. Kendisine: "Hz. Peygamberle birlikte farzları kısaltarak kılmamış mıydın?" denildiğinde:

"Evet, fakat ben insanların önderi durumundayım. Çölden gelen bedeviler bana bakıyor. Farzı iki rek'at kılarım da onlar:

İşte (Allah tarafından) farz kılınan buymuş derler." buyurdu. Turtuşi şöyle diyor:

Allah size rahmeti ile muamele etsin! İyi düşününki seferi iken farz namazları kısaltma hakkında İslam Âlimlerinin iki kavli vardır:

1- Farzdır. Dört olarak tam kılan kimse, mutlaka (kısaltarak) yeniden kılar.

2- Sünnettir. Dört olarak kılan kimse namazın vakti çıkmamış ise, (kısaltarak) yeniden kılar.

Hz. Osman sıkıntılı bir durumda kalınca, İnsanların farz kılınan namazın iki rek'at olduğuna inanırlar gibi kötü bir sonuçtan korktuğu için (seferde kısaltma) farzını veya sünnetini terk etmiştir.

Sahabe.-i kiram (dan bazıları) kurban kesmezlerdi. Yani kurban kesmenin zorunlu olduğunu bildirecek bir davranışta bulunmazlardı. Huzeyfe b. Esed diyor ki:

Ebu Bekir ve Ömer hazretlerinin "farz olduğu zan edilir" korkusuyla kurban kesmediklerine şahit oldum. Bilal de şöyle diyor:

İki koç veya bir horoz kurban etsem aldırmam.

Rivayet olduğuna göre Abdullah b. Abbas kurban bayramı günü para ile et satın alır ve İkrime'ye şöyle derdi.

Sana soran olursa "Bu İbn Abbas'ın kurbanıdır." de. Abdullah b. Mesud şöyle diyor:

Ben kurban kesmeyi kesinlikle terk ediyorum. Halbuki ben sizin hâli vakti en iyi olanıyım. Böyle yapışım, kurban kesmenin farz olduğunun sanılması korkusundandır. Tavus diyor ki:

Abdullah b. Abbas'ın evinden daha çok ilim, daha çok ekmek ve daha çok et olan ev görmedim. O her gün et keser, hayvan boğazlardı. Sonra kurban bayramı günü hayvan kesmezdi. Böyle yapış, ancak insanlar kurban kesmeyi farz sanmasınlar diyedir. O örnek alınıp kendisine uyulan bir önder idi. Tartuşi diyor ki:

Bu konuda söylenecek şey, bundan öncekinde (seferilikde namaz kısaltma hususunda) söylenen gibidir. Kurban kesme hususunda İslam Âlimlerinin iki kavli vardır:

Birincisi: Kurban kesmek sünnettir.

İkincisi: Kurban kesmek vaciptir.

Sahabe-i kiram, insanların bu meseleyi layık olduğu şekilde değerlendirmeyip, farz olduğuna inanmalarından kaçındıkları için, sıkıntıya düşmüşler ve sünneti terk etmişlerdir.

İmam Mâlik Muvatta' isimli kitabında^[70] Ramazan bayramından sonra altı gün oruç tutma konusunda ilim ve fıkıh ehlinde hiç bir kimsenin bu orucu tuttuğunu görmediğini söylüyor. Diyor ki:

Seleften bunu yapan olduğu bana ulaşmamıştır. Âlimler bunu mekruh görür, bid'at olmasından korkarlardı.

Cahillerin ve kaba (anlayışlı) kimselerin Ramazandan olmayan bu orucu, Ramazana eklemelerinden endişe ederlerdi. İlim ehlinde bir kolaylık görseler ve onların bu orucu tuttuğunu görselerdi bunu yaparlardı.

İmam Malik'in bu sözünde, bazılarının zannettiği gibi altı gün orucu hadisini ezberlemediğine/hıfzetmediğine dair bir delil yoktur. Bil'akis onun bu sözü hadisi bildiğini göstermektedir. Fakat o, aslında bu orucu tutmak müstehab olduğu halde, amel edilmemesi görüşünde olmuştur. Onun böyle yapması Hz. Osman'ın namaz kısaltma, sahabenin kurban meselesinde davrandıkları gibi, bid'at konusunda söylediğine yol açacak bir araç olmaması içindir.

Bu olay bir asıl/delil ise de Maverdi, bundan daha ilginç bir şey anlatıyor. Mâverdinin zikrettiğine göre insanlar Basra veya Tarafe camiinin avlusunda namaz kıldıkları zaman, secdeden başlarını kaldırdıklarında yüzlerindeki toprağı silerlerdi. Çünkü camiin avlusu toprak idi. Ziyâd, camiin avlusuna çakıl döşenmesini emretti ve şöyle dedi:

Uzun bir zaman geçip küçükler bunu görerek yetiştiğinde, namaz kılarken alınıdaki secde izini silmenin sünnet olduğunu sanmasından emin olamıyorum. Bu anlayış mubah bir şey hakkındadır. Mekruh ve yasak bir şey hakkında nasıl olacağını sanırsın?

Bu zamanda bana ulaştı ki İslamı, tanımaya başlayalı az bir zaman olmuş kimselerden bazıları şarap hakkında şöyle demiştir:

Şarap haram değildir. Onu içmekte bir kusur da yoktur. Ancak kusur şarabı içip adam öldürmek ve benzeri şeyler gibi uygunsuz birşey yapmaktır. Böyle bir (söz ve) inanç müslüman olarak yetişen bir kimseden meydana gelmiş ise bu kişi kâfir olur. Çünkü bu, ümmetin dininde zorunlu olarak bilinen bir şeyin inkârıdır. Bu anlayış sebebiyledir ki yöneticiler tarafından şarap içenlere karşı yıkılmamış, onların şarabı (kolayca) temin etmelerine imkan verilmiş ve zimmet ehlinin bulunduğu mahallede içki satışı meşhur olmuştur.^[71]

Yapılan bid'at iş, meşru olmadığı halde, bid'atı yapanın inancına göre meşru olarak benimsenmedikçe bid'atın bir anlamı yoktur. Böyle bir durum bid'atta gerçekleşmekte veya gerçekleşmesi beklenmektedir. Karafî Arap olmayan (müslüman) lardan, onlara göre altı gün orucunun Ramazana bitişik olduğunu benimsediklerini hikaye etmiştir. Çünkü onlar Ramazana ait olan halleri altı gün tamamlanıncaya kadar devam ettirmektedirler. Birinci bölümde geçtiği üzere aynısı bizde de meydana gelmiştir.

Tüm bunların günahı, bilginlerden veya diğer kimselerden bu davranışlara karşı çıkmayanlara, yahut bazı davranışları insanlar arasında onların gözü önünde yapanlardır. Çünkü günahlarda veya başka şeylerde bu inançların yaygınlaşmasında asıl olan onlardır.

Buna göre bid'at dört şeyden meydana gelmektedir:

- 1- Bid'atı bid'atcının icad etmiş olması. Bu dört kısımdan en açık olanıdır.
- 2- Âlim kişinin (dine) aykırı olarak bid'atı yapıp, cahilin onu meşru sanması.
- 3- Câhil bid'atı işlerken âlimin buna karşı çıkmaya gücü yettiği halde sessiz kalması. Böyle bir durumda câhil yaptığı şeyin (sünnete) aykırı olmadığını anlar.
- 4- Yapılan şey aslında iyi bir şeydir. Ancak uzun süre yapıla yapıla hakkındaki inanç değişir. Bu kısımdaki bid'at, bid'ata vesile olmakla meydana gelir.

Şu kadar ki bu kısımların herbiri aynı ağırlıkta değildir. Bid'at ismi, bunların hepsine ittifak halinde verilmez. Her biri gerçek bid'ate farklı uzaklık ve yakınlık durumundadır.

Birincisi gerçekten bid'at adını alır. Çünkü bid'at olduğunu nas olarak ifade etmek için bu kısımdaki bid'at gerekçe olarak alınır. Bunu ikinci kısımdaki bid'at izlemektedir. Çünkü bir şeyi yapmak, sözlü olarak nas halinde ifade etmeye benzer. Hatta usul ilminde ifade edildiği üzere bazı hallerde yapmak, sözden daha çok etkili olur. Şu kadar ki bir şeyi yapmak, bu kısımda her yönden delil durumunda değildir. Zira âlim bazen kötü bir şeyi yapar ve yaptığına kötü olduğunu söyler. Bundan dolayıdır ki: "Alim'in yaptığına bakma, Lâkin ona sor seni onaylasın." Demişlerdir. Halil b. Ahrmul veya bir başkası şu şiiri söylemiştir:

"Benim yaptığıma bakma bilgime uy,
Sana bilgim fayda verir, zarar vermez bendeki kötü huy"

Bundan sonra üçüncü kısım gelir. Çünkü -karşı çıkan kimsenin, mertebesi etkili olmak kaydı ile- karşı çıkmayı terk etmek yapılan işin kötü birşey olmamasını gerektirir. Fakat bu kısım, bir öncekinden daha aşağı derecededir. Çünkü karşı çıkma gücünü engelleyen çok şey vardır. Karşı çıkmayı terk etmek bazen bir mazeret sebebiyle olur. Karşı çıkmak, bir şeyi yapmak gibi değildir. Bir insanın aykırı olduğunu bilerek bir şeyi yapması için mazeret yoktur.

Daha sonra dördüncü kısım gelir. Çünkü bundan öncekilerdeki sakıncalı durum geniş anlamda bu kısımda yoktur. Beklenti durumundaki zarar, gerçekleşen zarar derecesine asla ulaşmaz, işte bundan dolayı, bu kısım, bid'ata vesile kabilindedir. Bu itibarla bu kısımdaki bid'at, hemen bid'at derecesine ulaşmaz. Buna göre gerçek bid'at kısmına girmez. İkinci ve üçüncü kısımlarda aykırılık bizzat var olup, bid'at dıştan gelen bir özelliktir. Şu kadar ki normal olarak o, aykırılıktan kopmaz. İkinci kısımdaki bid'at üçüncüden daha etkili durumdadır,^[72]

^[71] Burada sözü edilen vergi, İslam'dan önce cahiliye döneminde alınan vergidir ki her eşya satandan alınırdı. Bu vergiye meks denirdi, Hz. Peygamber'den rivayet edilen: "Meks sahibi cennete girmez." hadisine göre bu haramdır.

^[72] Taylasan başı ve omuzları ihata eden, kısaca hâla başımıza örttüğümüz şal olmalıdır. Mütercim Asım Efendi, Okyanus. 2/950 (Çeviren).

^[73] Bu zât, büyük hadis hafızı ve çağının hadis bilgini olan Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. İshali b. Mush b. Mihran el-Mihranidir. İsfahanlı. mutasavvif ve şafii mezhebine mensuptur. Hilyet'ul Evliya isimli eserin sahibi olup çok doğru bir kimsedir. Hicri 430 yılının Muharrem ayının 20. günü vefat etmiştir. Bakınız: Tezkire. 3/1092; Şezerat, 3/245; Lisan. 1/201

^[74] Akika, çocuk doğduğu zaman ailesi tarafından kurban kesilmesine verilen isimdir. Fıkıh literatüründe buna "Akika kurbanı" denir. (Çeviren)

^[75] Hadisi Buhârî Sahih'inde Fiten, Megazi ve Menakib kitaplarında rivayet etmiştir. Hadis, Feth'ul Bârî'de 3603-4330-7052 ve 7057 numaralardadır. Müslim. İmamet kitabında 1843 ve 1845, genel numaralarda, Tirmizi. Fiten kitabında 2189 ve 2190 numaralarda rivayet etmiştir. Aynen İbn Hıbban'ın Sahihine de bakınız: 9/195

^[76] Hadisi, Buhârî Sahih'inde Fiten kitabında (Feth'ul Bârî'de 7053-7054 numarada) ve Ahkâm kitabında (Feth'de 7143 numarada) rivayet etmiştir. Ayrıca Müslim, İmamet kitabında 1849 genel numara ile, Dârîmi. Siyer kitabında 2019 numara ile rivayet etmiştir. Ayrıca Albânînin İrva'ul Galil'ine de bakınız: Hadis No: 2453.

^[77] Hadis sahihtir. Onu Buhârî bu lafızla sahih'inde Rikak kitabında (Feth'de 6496 numarada) ve ilim kitabında bir kelime farkı ile (Feth'de 59 numarada) rivayet etmiştir.

^[78] Hadisi Buhârî Sahih'inde Fiten kitabında -lafız Buhârî'nindir- Ebû Hüreyreden (Feth'de 7061 numara ile) rivayet etmiştir. Ayrıca Müslim İlim kitabında genel 157 numarada. Tirmizi Zühd kitabında kelime farklılığı ile ve ilim kitabında 2200 ve 2332 genel numaralarla, İbn Mace Fiten kitabında 4052 mimara ile. Ahmed b. Hanbel 2/537 de rivayet etmiştir.

^[79] Hadisin lafzı Buhârî'nindir. Buhârî hadisi fiten kitabında (Feth'de 7062-7063-7064-7066 numara ile). Müslim, ilim kitabında 2672 genel numara ile, Tirmizi, Fiten kitabında. 2200 numara ile. İbn Mâre, Fiten kitabında 4050 ve 4051 numara ile rivayet etmişlerdir. İbn Mâce'deki rivayetlerden ikincisi "Sizin arkamızda..." şeklinde başlamaktadır. Bunun dışındaki rivayetler ise "kıyametten önce..." şeklindedir. Buna göre tekk etmekte olduğumuz ve yazarın zikrettiği rivayetin başında kelime düşüklüğü vardır. Bu husus dikkate alınır.

^[80] Rivayetin burasında eksiklik vardır. Zira tamamı şöyledir: *Emanet duygusu adamların kalplerinin derinliğine (Allah tarafından) indirilmiştir. Sonra Kur'an indi ve ondan ve sünneti öğrendiler.*"

^[81] Hadisin devamı vardır ve şöyledir: *Ben öyle günler yaşadım ki hanginizle alış veriş yaptığıma aldırış etmezdim. Çünkü bu kimse müslüman ise dindarlığı ona hile yaptırmazdı. Hristiyan ise yöneticisi hile yapmasına engel olurdu. Fakat bu gün ancak (güvendiğim tek tük) filan ve filan kişi ile alış veriş yapıyorum.*" Hadisi Buhârî, Fiten kitabında (Feth'de 7086 numara ile). Müslim. İman kitabında 230 genel numara ile. Tirmizi, Fiten kitabında 2179 numara ile, İbn Mâce, Fiten kitabında 4058 numara ile. Ahmed b. Hanbel 2/166-303-361-390-406 ve 3.4.5. ci cildlerin pek çok yerinde. Tayalisi, 424-432-803 numaralar ile rivayet etmişlerdir.

^[82] Hadisi Buhârî, Fiten ve Menakib kitaplarında (Feth'de 3608 ve 7121 numara ile, Müslim Fiten kitabında 157 genel numara ile, Tirmizi. Fiten kitabında 2218 numara ile rivayet etmiştir.

^[131] Hadisi Buhârî Menâkıb, Fezail'ul Kur'an ve İstıtabet'ul Mürteddin kitaplarında (Feth'de 3611-5057-5058-6390 ve 6931 numaralarla, Müslim Zekât kitabında 1066-1067-1068 genel numaralarla. Tirmizi Fiten kitabında 2188 numara ile, İbn Mâce, Mukaddimedede 168-169-170-171-172-17 I ve 175 numaralarla rivayet etmiştir.

^[141] Hadisi Müslim, Eyman kitabında 118 numara ile, Tirmizi, Fiten kitabında 2195-2197-2198 numaralar ile Ahmed b. Hanbel, Müsned'de (2/523) rivayet etmiştir.

^[151] Bu hadis Hz. Peygamberin veda hacında söylediği uzun hadisin bir parçasıdır. Hadisi Buhârî, Meğazi. Hudud. Fiten kitaplarında (Feth'de 4403-4405-4406-6785-7077-7078-7079-7080 numara ile) Müslim. Uyman kitabında 2193 numara ile, Tirmizi, Fiten kitabında 2193 numara ile İbn Mâce, Fiten kitabında 3942 ve 3943 numara ile, İbn Hibbân sahihinde. 1/250 ve 7/572 de Feyz'ıd Kadir 6/394 de 9767 numara ile rivayet etmiştir.

^[161] Bu hadisi sahihtir. Buhârî Sahihinde İlim, Nikah, Eşribe ve Hudud kitaplarında (Feth'de 81-5231-5577- ve 6808 numara ile) Müslim, Sahihinde İlim kitabında 2671 genel numara ile. İbn Mâce Fiten kitabında 4045 numara ile. Tirmizi. Fiten kitabında 2205 numara ile, Ahmed b. Hanbel Müsnedinde 3/98-120-176-202-213-273 de Tayalisi Müsnedinde 1984 numara ile rivayet etmiştir.

^[171] Burada geçen "garip" kelimesi Türkçemizde olduğu gibi tuhaf, acayip gibi bir mana ifade etmez. Bu kelime Hadis Usulü ilminde bir terimdir. (Çeviren).

^[181] Bu hadisi Tirmizi, Fiten kitabında 2210 ve 2211 numaralarla rivayet etmiş ve şöyle demiştir: Bu garip bir hadistir. Hz. Ali'nin hadisi olarak ancak bu vech ile biliyoruz. Hadisi İbn Mace de Fiten kitabında rivayet etmiştir. İbn Mâce'nin rivayetinde sadece beş özelliğe yer verilmiştir. Fakat(buna rağmen) belgelemek bakımından onu da zikrettim. Ayrıca bakınız: Feyz'ul kadir. 1/409-410 Hadis numarası. 774.

^[191] İmam Şatibi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/97-105.

^[201] Bu hadis Buhârî'nin sahihinde İlim ve İ'tisam kitabında (Feth'de 100 ve 7307 numara ile, Müslim İlim kitabında 2823 genel numara ile. Tirmizi, İlim kitabında 2652 numara ile, Dârimi Sünenin'de mukaddimedede 239 numara ile, İbn Hibbân 7/48 ve 8/254 ve 255 de rivayet etmiştir.

^[211] Bu bir usulü fıkıh terimi olup bu hususta sekizinci bölümde bilgi ve örnekler verilecektir. (Çeviren).

^[221] Bu bir usulü fıkıh terimi olup bu hususta sekizinci bölümde bilgi ve örnekler verilecektir. (Çeviren)

^[231] İyne, bir malı ödemesi belirli bir vakte ertelenmiş olarak para karşılığında satıp, sonra sattığından daha az fiyata satın alıp, daha az olarak belirlenen fiyatı peşin olarak vermektir. Duha çok olarak belirlenen fiyat, aynı malı ilk olarak alan kimsenin zimmetinde borç olarak kalır. Böyle bir satış işlemi Şafiilerce mekruh, diğerlerine göre haramdır.

^[241] Bu hadisi Suyutî el-Cami'us-Sağîr'inde zikretmiş, hasen olduğunu bildirerek Ahmed b. Hanindin Müsnedinde, Beyhaki'nin Şuabu'l İmanında. Taberânî'nin Mu'cem'ul Kebîr'in de rivayet ettiklerini ifade etmiştir. Bakınız: Feyz'ul Kadir. 1/397; Zâd'ul-Meâd, 3/86.

^[251] Hadisi Ebu Davud, Sünen'inde 3462 numarada rivayet etmiştir.

^[261] Bunu Ebu Davud. Sünen'inde 3382 numara ile.

Ahmed b. Hanbel Müsned'inde 1/116 da. Ahmed Şâkirin tahkik ettiği nüshada 937 numarada rivayet etmiştir. Ahmed Şâkir dipnotta şöyle diyor: Bu rivayetin isnadı zayıftır. Çünkü senedde ki Temim oğullarından olan Şeyhin durum belirsizdir. Ahmed Şâkir daha sonra İmam Suyutînin bu rivayete "Led-Dür'ul Mensur" unda özet bir şekilde yer verdiği işaret etmiştir. 1/293

^[271] Bu zat Abdullah b. Mübarek el-Mervezi'dir. Künyesi EbuAbdirrahmandır. Hanzala oğullarının azatlı kölesi idi. Sağlam, dürüst, cömert, mücahid bir fıkıh âlimi idi. Kendisinde pek çok hayırlı meziyetler vardı. Sekizinci tabakadan olup hicretin 181 yılında Hit denilen yerde vefat etmiştir. Bakınız: Takrib. 1/445; Tezkire. 1/274; Şezerat. 1/295.

^[281] Bu zat Süfyan b. Abd'ül Melik el-Mervezi'dir. İbn Mübarek'in arkadaşları arasında ileri gelen büyüklerdendi. Onuncu tabakanın ilklerinden olup hicretin 200. yılında vefat etmiştir. Hakiniz: Takrib. 1/311: Cerh ve Ta'dil, 4/230.

^[291] Eserin orijinalinde noktaların olduğu yerde cümleyi tamamlaması gereken ifadenin eksik olduğu bildirilmiştir. (Çeviren).

^[301] Taraflardan birisi sıkıntısını çektiği parayı elde etmeyi, diğeri ise parasının geriye döncünde kâr ile dönmesini istemektedir. (Çeviren).

^[311] Daha önceki hadiste "yöneticiler" kelimesi yerine "işler" kelimesi vardır. Ayrıca bu hadisteki son cümle onda yoktur. (Çeviren).

^[321] Hadisi Ebû Davud, Eşribe kitabında 3688 ve 3689 numara ile, Nesâi. Eşribe kitabında 8/312 ve 313 de, İbn Mâce Eşribe kitabında 3385 ve Fiten kitabında 4020 mimara ile. Dârûnî, Eşribe kitabında, 2100 numara ile, Ahmed b. Hanbel Müsned'inde 4/237 ve 5/318-342 de, Tayalisü Müsnedinde. 586 numara ile, İbn Hibbân Sahih'inde 8/266 da rivayet etmişlerdir, Ayrıca bakınız: 'Zâd'ul Meâd. 5/748: Feyz'ul Kadir. 5/301 (7705 numaralı hadis)

^[331] İbn Mace'nin bu fazlalık rivayeti Fiten kitabında 4020 numaralı hadistedir. Ayrıca Münavi'nin Feyz'ul Kadirine bakınız: 5/392 ve 7709 numaralı hadis.

^[341] Hadisin metninde zina kelimesinin karşılığı yoktur. Bu mana dipnotta ifade edilen ve Buhârîde bulunan bir rivayete dayanarak metne alınmıştır. (Çeviren)

^[351] Hadisi Buhârî, Ebû Amir ve Ebû Mâlik el-Eş'ariden Eşribe kitabında (Feth'de 5590 numara ile) ve Ebu Davud libas kitabında 4039 numara ile rivayet etmiştir.

^[361] Bu zât: Abdurrahman b. Amr b. Yuhmidir. Künyesi Ebu Amr'dır. Şamlıların imamı idi. Doğru ve değerli bir fıkıh bilgini olan Evzai yedinci tabakadan olup hicretin 157. yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib. 1/493 Tezkire. 1/178: Mizan. 2/580.

^[371] Elimizdeki bu hadisin mürsel olduğu açıktır. Evzâi tabinin tabakasının büyüklerinden değildir. Hadisi kabul edemeyiz. Ancak Ebu Davud'un Buyu" kitabında 3462 numara ile rivayet ettiği hadis bu rivayeti desteklemektedir. Ayrıca bakınız: Ahmed b. Hanbel, Müsned, 2/494; Beyhaki, Sünen, 5/275 ve devamındaki sahife.

^[381] Bu zat: İbrahim b. İshak el-Harbidir. Derya gibi bir imam, âbid ve zâhid bir kimse idi. Zamanında Ahmed b. Hanbele benzerdi. Karşılığını sadece Allah'tan bekleyerek kitap tasnif ederdi. Hicretin 285 yılında Bağdatta vefat, etmiştir. Bakınız: Şezerat. 2/190

^[391] Bu zât: Ebû Sa'lebe el-Huşeni'dir. Ebû Sa'lebe künyesi ile meşhur bir sahabidir. Kendisinin ve babasının ismi hakkında çokça ihtilaf edilmiştir. Hayberin Fethine katılmış, hicretin 75. yılında vefat etmiştir. Bundan çok önce Muaviyenin hilâfetinin ilk yıllarında vefat ettiği de söylenmiştir. Bakınız: Takrib. 2/404: Şezerât. 1/82.

^[401] Bu hadisi Darimi Eşribe kitabında 2101 numara ile rivayet, etmiştir. Ayrıca Ebu Yalâ, Bezzar ve Taberânî de rivayet etmiştir.

^[411] Bu zat: Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilâl b. Esed Seyhani el-Mervezidir. Bağdatta yerleşen Ahmed. b. Hanbelin künyesi Ebu Abdillâh'tır. Büyük imamlardan birisi, güvenilir bir hadis hafızı, Fakih ve hürmettir. Onuncu tabakanın başlarında yer alır. Hicretin 241 yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib. 1/24: Şezerat. 2/96: Tezkire. 2/431.

^[421] Bu hadis Ahmed Şâkirin tahkik ettiği Ahmed b. Hanbelin müsnedinde 1/402 de 3809 numaradadır. Ahmed Şâkir dipnotta şöyle diyor. İkinci kısmı Münziri, Tergib'de 3/194 te zikretmiştir ve Ebu Ya'la da iyi bir isnadla rivayet etmiştir. Heysemi dahi Mecme'uz-Zevaid' de 1/118 de zikretmiş ve Ebû Ya'lâyâ nisbet etmiştir. Ben derim ki: Birinci kısım yukarda lanet bildiren kısım, ikincisi de bu rivayettir.

^[431] Bu hadise kaynaklarda rastlanmamıştır.

^[441] Hz. Peygamber bu sözünü kendisine: "Ey Muhammed Allah'tan kork!" diyerek saygısızlık eden bir kimseyi göstererek söylemiştir. Bu adam Temim oğulları kabilesinden olup, adı Harkus veya Nâfi'dir. Bakınız: Aynı, Umde, 7/384 (Çeviren)

^[451] Hadisi Buhârî Sahih'inde Ehadis'ul Enbiya kitabında (Feth'de 3344 numara ile). Müslim Sahihinde, Zekat kitabında, 1064 genel numara ile; İbn Mâce ve Dârimi, Eşribe kitabında rivayet etmiştir. Ayrıca Elbânî'nin Silsile'tül Ehâdis'is-Sahihâsmda 270 ve 1956 numaraya bakınız.

^[461] Ağmat: Mağripde Merakeş yakınlarında bir bölgenin adıdır. Bakınız: Merasid, Bağdadi, 1/98 (Çeviren).

^[471] Meşhur rivayetlerde bu kelime meçhul kipi ile "başlamıldı" şeklinde değil, "başladı" şeklindedir,

^[48] Hadis sahih olup, Müslim, Sahihinde İman Kitabında 145 ve 145 genel numara ile rivayet etmiştir. Müslim'in rivayetinde "İslam (ve iman Mekke ve Medine'deki) iki mesjid arasına sığınip kalacaktır." ifadesi vardır. Hadisi ayrıca Tirmizi, İman kitabında 2629 ve 2630 numara ile İbn Mâce Fiten kitabında 3986, 3987 ve 3988 numara ile Darimi, Rikak kitabında 27 55 numara ile Ahmed b. Hanbel Müsnedinde Ahmed Şakir'in tahkik ettiği nüshada 1/398, 4/73 ve 3/463, de rivayet etmiştir. Elbâni "Sahih'ul cami'inde "Hadis sahihtir." demiştir. 2/53

^[49] Hadisi Buhâri Sahihinde Tefsir kitabında (Feth'de 4547 numara ile) ufak bir farkla, Müslim İlim kitabında 2665 genel numara ile Ebu Davud, Sünnet kitabında 4598 numara ile Tirmizi, Tefsir kitabında 2994 numara ile İbn Mâce Mukaddime de 47 numarada farklı bir şekilde rivayet etmiştir.

^[50] Hadisi Tirmizi, Tefsir kitabında 3253 numara ile rivayet etmiş ve "Bu hadis hasendir. Sahihtir ' demiştir. Ayrıca İbn Mâce. Mukaddimede 48 numara ile, Ahmed b. Hanbel Müsnedinde 5/252-256 da rivayet, etmiştir. Ayrıca bakınız: Feyz'ul Kadir 5/453 Bizim zikrettiklerimize ilaveten Suyuti hadisi Hakim'in Müstedrek'ine nisbet etmiştir.

^[51] Bu hadis Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde rivayet, ettiği hadisin bir parçasıdır. Hadisin baş tarafı şöyledir: "Kuran yedi harf (çeyit) üzere okunur..." Ayrıca Feyz'ul Kadir'e bakınız: 4/536 hadis numarası: 6185

^[52] Ahmed b. Hanbel. Müsned, 2/181

^[53] Hadis sahihtir ve Buhâri, Sahihinde Fezail'ul Kur'an ve İ'tisam kitaplarında (Feth'de 5060-5061-7364-7365 numaralar ile) rivayet etmiştir. Müslim İlim kitabında 2677 genel numarası ile Ahmed b. Hanbel, Müsnedinde 4/313 de, Dârimi, Fezail'ul Kur'an kitabında 3359-3360-3361 numaralarla. İbn Hibban, Sahihinde 2/69 da rivayet etmiştir.

^[54] Bu zat: Ma'n b. İsa b. Yahya el-Eşcaî'dir. Ebu Yahya el-Medeni el-Gazzâz ailesinin azatlısıdır. Sağlam, dürüst, hüccet ve hadis sahibidir. İmam-i Malik'in en sağlam arkadaşlarından. Onuncu tabakanın büyüklerinden olup hicretin 198. yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 2/262- Tezkire. 1/332; Şezerat, 1/355

^[55] İrcâ: mürcie mezhebinin görüşüdür ki bu görüş, iman varken günahın zararı, küfür varken tâatın faydası olmaz şeklinde özetlenebilir. (Çeviren)

^[56] Mus'ab ibn Abdullah ibn Mus'ab ibn Sabit ibn Abdillâh ibn Zübeyr ibn el'Avvam el-Esedî. Künyesi EbûAbdillâh z-Zübeyri'dir. Medine'lidir. Bağdat'a yerleşmiştir. Sikadır, neseb alimidir. 10. tabakadandır. 236 da vefat etmiştir.

^[57] Bu, kölemenlerin ilk halifesi Muiz Lidinillah'tır.

^[58] Mâleka Endülüs'te bir şehrin adıdır. Şehrin surları deniz kenarındadır. Merasid, Bağdadi, 3/1221 (Çeviren).

^[59] İmam Şatibi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/106-127.

^[60] Tercüme sırasında bu cümlemin başından buraya kadar kullandığımız ifadeler metinde geçen terkinin karşılığıdır kelimesi hakkında değerlendirdiğimiz bu mana için bakınız: En-Nihâyetü fi Ğarîb'il Hadis vel Eser. Mead'ud-Din Ebû's-saadât el-Mübârek b. Muhammed Cezeri İbn'ul Esîr. (Tahkik: Mahmud Muhammed Tanâhi ve Tabir Ahmed Zâvi) I. Baskı, 1963, 2/221.

^[61] Hatta şöyle denmiştir: "Âlimin hatası âlemin kaymasıdır."

^[62] Bu zât Abdullah b. Zeyd b. Abd'i Rabbih b. Sa'lebe el-Ensari'dir. Künyesi Ebu Muhammed olup Hazrec kabilesindedir. Rüyasında ezanı (n nasıl okunacağı) gösterilmiştir. Meşhur bir sahabıdır. Şezerât'da "Zeyd b. Abdullah" olduğu bildirilmiştir. Hicretin 32. Yılında vefat etmiştir. Uhud savaşında şehid olduğu da söylenmiştir. Bakınız: Takrib: 1/417; Şezerât. 1/39.

^[63] Bu hadis Ebu Davud'un rivayet ettiği hadisin bir parçasıdır. Lafız onundur. Hadis Salat kitabında 498 ve 499 numaralarla. Tirmizi buna benzer bir şekilde Salat kitabında 189 numara ile rivayet etmiş ve "Abdullah b. Zeyd'in hadisi hasen ve Sahih'tir" demiştir. İbn Mâce, Ezan kitabında 706 numara ile Dârimî Ezan kitabında 1187 numara ile Ahmed b. Hanbel, Müsned"inde 4/43 de rivayet etmiştir. Ayrıca bakınız: Siyer, İbn Hişam. 2/128-129 Dâr'ul Hidâye. Mısır, İbn Hişam burada İbn İshak'tan uzun bir rivayete yer vermiştir. Sonuç olarak hadis sahihtir. Tirmizi 1/361 de Abdullah b. Zeyd ile ilgili olarak: Ondandır, Hz, Peygamber'den sahih olarak bu hadisten başkasını bilmiyoruz." diyor. Beyhakî. Tirmizi'nin "el-İle'lul Kebir" inden şunu aktarıyor: Muhammed b. İsmail el-Buhari'ye bu hadisi sordum. Buhari: "O hadis bana göre sahihtir," dedi. Sünen, Beyhakî, 1/390-391.

^[64] Hadis sahihtir. Buhari, Ezan kitabında (Fethul Bari'de 605-606-607 numaralar ile) Müslim Salat kitabında 378 genel numara ile rivayet etmiştir. Şâtibi'nin yer verdiği lafız, Müslim'de Salât kitabında, kitab içerisindeki 3 ve 4. rakamları ile yer almaktadır. Hadisi ayırım Ebu Davud Salât kitabında 508-509 numara ile Tirmizi, Salat kitabında 193 numara ile Nesai Ezan kitabında 2/3 de, İbn Mâce Ezan kitabında 729-730-731-732 numara ile Dârimî. Ezan kitabında 1193-1194-1195 numara ile İbn Hibban, Sahihinde 3/92 de rivayet etmiştir. Ayrıca bakınız: Zâd'ul Meâd, İbn'ul Kayyım, 2/390.

^[65] Tabiidir ki örf haline gelen şekliyle top atmak, boru öttürmenin yerine geçmiştir.

^[66] Hadis kitaplarında (Feth'de 621-5298 ve 7247 numaralar ile Müslim Siyam kitabında 1093 genel numara ile Ebu Davud, Savm kitabında 2346 ve 2347 numaralar ile Tirmizi Savm kitabında 706 numara ile Nesâi Siyam kitabında 4/148 de. İbn Mâce, Sıvam kitabında 1696 mimara ile Ahmed b. Hanbel Müsnedinde (Ahmed Şakirin tahkiki ile) 1/386 da 3654 numara ile rivayet etmiştir.

^[67] Bu zât: Kâdi Ebu Bekir b. Arabi Muhammed b. Abdullah b. Muhammed İşbilidir. Mâliki mezhebinden olan İbn'ul Arabi Endülüs halkının ileri gelen âlimlerinden, hadis hafızıdır. Hicretin 546. yılında vefat etmiştir. Bakınız: Şezerât. 4/141

^[68] Batmiler şâdan bir grup olup onların en kötüleridir.

^[69] Tahkik ehlinden olan İbn'ul Kayyım'ın İlam'ul Muvakkîn isimli eserinde "ziynet eşyasında el işi kıymetini dikkate alarak iki ziynetin birini diğerinden ağır gramağa satmanın caiz olması hususunda açıklaması vardır. Bakınız: İlam'ul Muvakkîn. 2/161. Beyrut, Dâr'ul Ciyl basımı.

^[70] Muvatta siyam kitabını sonu. 1/311 (Muhammed Fuad Abdullah Baki'nin tahkik ettiği nüsha.)

^[71] Yazarın bu cümleden maksadı nedir? Buna iyi bakılmalıdır. Görünen odur ki bazı doğu ülkelerindeki müslüman şehirlerindeki gibi Endülüsde zimmet ehlinin yaşadığı veya çoğunlukta olduğu mahalleler vardır. Ve buralarda içki satılmaktadır. (Bu dipnot Reşid Kızanın dır.)

^[72] İmam Şatibi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/127-136.

8- BID'AT İLE MESALİH-İ MÜRSELE VE İSTİHSAN ARASINDAKİ FARK

[Fasıl](#)

[Fasıl](#)

[Fasıl](#)

[Fasıl](#)

[\(İtiraz Ve Cevaplar\)](#)

[Fasıl](#)

8- BID'AT İLE MESALİH-İ MÜRSELE VE İSTİHSAN ARASINDAKİ FARK

Bu bölümde, bakıldığı zaman bid'at olan ile bid'at olmayan şeyler hakkında konuşmak zorunluluğu vardır. Çünkü insanlardan pek çoğu "mesâlih-i mürsele"nin büyük bir kısmını bid'at saymış ve bunları sahabe ve tabiîn'e nisbet etmişlerdir. Ayrıca kendi icadları olan bid'atlara, mesalih-i mürsele kabilinden olan uygulamaları huccet/delil olarak göstermişlerdir. Bir kısım kimseler de bid'atı, dini hükümlerin kısımları gibi kısımlara ayırmışlar ve şöyle demişlerdir: Bid'atlardan bir kısmı vacip, bir kısmı menduptur. Kur'anın yazılmasını ve (buna benzeyen) başka şeyleri vacip, Ramazan gecesi (teravih) ibadetini bir imama uyarak kılmayı da mendup saymışlardır.

Mesalih'i Mürselenin anlamı, belirli bir asla dayanmayan, fakat uygun bir şeyi muteber saymaktır. Özellikle bu uygun şeyin dini bir delil ve dayanağı yoktur. Ayrıca akıl yürütmeye de gerek yoktur. Çünkü akıl tabii olarak bunları benimser. Bu özellikler güzel görülen bid'atlerde de aynen mevcuttur. Çünkü dinde bunların yararı olduğu gibi bir anlayış, onu icad edenin inancında mevcuttur. Bu anlayışa göre mesalih-i mürseleyi muteber saymak bir hakikatin ifadesidir. Güzel görülen bid'atları da muteber saymak dahi öyledir. Çünkü her ikisi de aynı vadiye cereyan etmektedir. Eğer bu tür bid'atları hak olarak kabul etmezsek, mesâlih-i mürseleyi muteber saymak sahih olmaz.

Ayrıca mesalih-i mürsele hakkında söylenen söz, görüş birliği/ittifak ile söylenmemiştir. Aksine bu konuda usûl/metodoloji âlimleri dört ayrı kavil halinde ihtilâfa etmişlerdir:

1- Kâdî ve bir grup usûlcü mesalih-i mürseleyi kabul etmemişler ve bir asıl'a dayanmadıkça bu husustaki mana muteber değildir, demişlerdir.

2- İmam Mâlik mesalih-i mürseleyi muteber saymış, hiçbir kayıt ve şart olmaksızın birtakım hükümleri bunun üzerine bina etmiştir.

3- Şafîî ve Hanefî'lerin büyük bir kısmı sahih bir asla dayanmayan mesalih-i mürsele manasını benimsemişlerdir. Şu kadar ki sabit olan asılların ifade ettiği manaya yakın olması şarttır. İmam Cüveynî^[1] nin naklettiği budur.

4- Gazzali ise şu görüştedir: Mesalih-i mürseleden uygun şey, tahsiniyat, yani güzelleşme anlamı ifade edecek alanda ise, belirli bir asla dayanmıyorsa muteber değildir. Şayet zaruriyat alanında ise Gazzalinin eğilimi kabul yönündedir. Fakat bir şartı vardır. Gazzali der ki: Böyle bir sonuca ancak bir müctehidin içtihadı ile ulaşmak imkanı vardır.

Şayet mesâlih-i mürsele'nin gerçekleştiği alan, orta derecede yani hâciyyat alanında ise Gazzalinin farklı/çelişkili görüşleri vardır: "Mustasfâ" isimli eserinde kabul etmemiştir. Bu iki kavlden en sonuncusudur. Fakat daha önceleri bunu kabul ettiği gibi "Şifâ'ul Alıl" isimli eserinde dahi kabul ettiğini ifade etmiştir. Gazzali'nin farklı görüşü dikkate alınırsa mesâlih-i mürsele hakkındaki kavil, beş olmaktadır.

Bu durum karşısında mesâlih-i mürsele'yi kabul etmeyenler açısından sahabe yaşantısındaki olayların bir belge niteliği kalmaz. Şu kadar ki Hz. Ömer'in teravihi cemâatle kılama olayını değerlendirirken: "Ne güzel bid'at bu" dediği gibi mesalih-i mürsele güzel sayılan bid'at durumundadır. Çünkü sahabenin hepsi bu konuda birlik olduğundan bu uygulamayı reddetmeleri mümkün değildir.

İstihsan hakkında söylenecek şey de aynıdır. Çünkü önceki dönem âlimlerinin söylediğine göre istihsan, "delil olmaksızın hüküm vermek" ile ilgilidir. İstihsanı kabul etmeyen onu bir sebep olarak dikkate almamaktadır. O halde, hükümlerde istihsana asla itibar edilmez. İstihsanın kabul edildiği söylenince "mesalih-i mürsele" gibi olur.

Bu konu ayağın kaydığı bir konudur. Bid'at ehli, bid'atına bu noktadan hareketle delil gösterebilir. Bu itibarla gerçekten yapılması en gerekli şey, bunların nerede hataya düştüğüne bakmaktır. Tâ ki mesâlih-i mürsele'nin bid'atla hiç bir ilgisinin olmadığı Allah'ın izni ile ortaya çıksın. Başarı Allah'tandır.

Öyle ise deriz ki:

Hüküm ile ilintili olan uygun manada üç halden birisi bulunur:

1- Kabul edilmesine dinden bir dayanağı vardır. Bunun sahih olduğunda bir şüphe uygulanmasında görüş ayrılığı yoktur. Aksi halde şeriatla çelişkiye düşülmüş olur. Canı ve organları korumak hususunu düzenleyen hükümler gibi.

2- Reddedildiğine dair dini bir dayanağı vardır. Bunun kabul edilmesine bir yol yoktur. Çünkü sadece uygun olmak bizzat hükmü gerekli kılmaz. Bu, ancak akılca güzel sayılanları dikkate alanların yoludur.

Bil'akis (hükümdeki) mana ortaya çıkınca onun hükmü gerektirmekte makbul olduğunu dinden anlamış isek, onu kabul ederiz.

Çünkü maslahattan maksat bize göre halkın yararına olanı getiren, zararına olanı engelleyen şeydir. Bu maksat öyle bir özelliktir ki akıl hiçbir şekilde onu kavrayamaz. Bunun muteber olduğuna dair dinde bir dayanak olmayıp, bil'akis onu reddettiği söz konusu olunca tüm müslümanların ittifakı ile red edilir.

Burada Gazzâli'nin bazı büyük alimlerden hikaye ettiği şey, bir örnektir. Anlatıldığına göre bir âlim, sultanlardan birinin huzuruna girer. Sultan âlime Ramazan günü cinsel ilişkide bulunsa, hükmünün ne olduğunu sorar. Âlim şöyle cevap verir:

"Hiç ara vermeden iki ay oruç tutman gerekir." Bilgin dışarı çıkınca fıkıh âlimlerinden bazıları bu cevaba karşı çıkarlar. Ona şöyle dediler:

"(Keffaret olarak) köle azad etmeye güç yeterken, oruç şikkına nasıl dönülüyor? Oruç, ekonomik sıkıntıda olanların yapacağı keffaret (türü) dür. Bu ise sultandır, sayısız kölesi vardır." Âlim zât onlara şöyle dedi: Eğer ona "köle âzad etmen gerekir" deseydim, bu ona basit gelir, tekrar tekrar bunu yapardı. Köle azat etmek (cezası) onu caydırmaz. Onu caydıracak olan, iki ay peş peşe oruç tutmaktır.

Bu görüş uygun bir manadır. Çünkü dinde keffaret uygulamasının maksadı (caydırma ve) engellemedir. Sultan durumundaki kimseyi köle azad etmek caydırmaz, oruç caydırır. (Bununla beraber) bu fetva bâtıdır. Çünkü âlimler bu konuda iki gruptur. Birinci grup, keffarete (köle azad etmek, yoksula yemek vermek ve oruç tutmak hükümlerinden birini) tercih etmekte serbestlik vardır görüşündedir. İkinci grup (keffaret konusunu düzenleyen hükümdeki) sıraya uymak görüşündedir. Buna göre köle azad etmek, oruçtan önce gelir. Zengin bir kimseye göre oruç tutmaya öncelik verilmesini söyleyen yoktur. İmam Mâlik'ten buna benzeyen bir rivayet gelmişse de, o rivayet fıkıhın dış görünüşüne göredir.

Yahya b. Bükeyr^[2] diyor ki:

Harun Reşid bir yemini bozmuştu. Bilginleri topladı. Bilginler köle azad etmesi üzerinde görüş birliği ettiler. Harun Reşid meseleyi İmam Malik'e sordu. O:

"Üç gün oruç tut, dedi. İmam Mâlik'in bu görüşüne Kurtuba Âlimlerinden İshak b. İbrahim^[3] de uymuştur. İbn Beşküval'in anlattığına göre Mü'minlerin emiri olan Hakem, fıkıh âlimlerine haber salarak, basma gelen bir alay hakkında onlara danışmıştır. Onlara kendi başına gelen olayı anlatmış, nikahlı eşlerinden birisi ile Ramazanda (oruçlu iken) kasıtlı olarak cinsel ilişkide bulunduğunu söylemiştir. Fıkıh âlimleri ona fakirlere yemek yedirmesi yönünde fetva vermişler. İshak b. İbrahim orada suskun duruyormuş. Sultana şöyle demiş; Ben oruç tutman gerekir diyorum, demiş. Kendisine:

"Mâlik'in mezhebi yemek yedirmek değilmiydi?" denildiğinde onlara şöyle demiştir:

"İmam Mâlik'in mezhebini ezberliyorsunuz, (ezbere biliyorsunuz) ne var ki sultana yapmacık bir iyilik etme hareketi içinde bulunuyorsunuz. İmam Mâlik, (Keffaretlerde) yemek yedirmeyi ancak ekonomik durumu iyi olanlar için emretmiştir. Sultanın elindeki mal (kendisinin değil), ancak müslümanların mülkü olan "Beytülmal" indir."

Sultan, İshak b. İbrahim'in bu sözünü benimsemiş ve kendisine teşekkür etmiştir. Bu, sahihtir.^[4]

Evet, İbn Beşküval'in anlattığına göre kendisi Hakem'in oğlu Abdurrahman'ın Ramazan ayında yukarıda anlattığı gibi bir olaya rastlamıştır. Abdurrahman fıkıh bilginlerine (bu kusurdan) tevbesini ve keffaretinin ne olduğunu sordu. Yahya b. Yahya^[5] şöyle dedi:

"Bunun keffâreti aralıksız iki ay oruç tutmaktır." Yahya bu fetvasını açıklayınca diğer fıkıh bilginleri susup sultanın yanından çıkıncaya kadar bir şey söylemediler. (Dışarı çıkınca) Yahya'ya:

"Sana ne oluyor da bizim mezhebimize (ve) Mâlik'e göre fetva vermiyorsun? Buna göre o köle azad etmek, yemek yedirmek veya oruç tutmak (dan birini yapmak) arasında serbesttir." dediler. Yahya onlara şöyle karşılık verdi:

"Eğer ona bu kapıyı açmış olsaydık her gün (Ramazanda olmasına rağmen) cinsel ilişki ile orucu bozup köle azad etmek onun için kolay olurdu. Fakat ben, bir daha (aynı kusuru işlemeye) dönmemesi için en zor keffaret şikkını yükledim."

Yahya b. Yahya'dan nakledilen bu rivayet doğru ise onun sözü dış görünüşe göre icmâ'a aykırıdır.

3- Dini deliller özel olarak ne muteber, ne de reddedilmiş olduğuna dair bir şey söylememiştir. Bu tür iki çeşittir:

a- Bu söylediğimiz manaya uygun bir nassın gelmiş olması, (Bir kimsenin yakınıni öldürmesi durumunda) öldürmenin varis olmayı engellemesi gibi. (Bu kişiye öldürmekten maksadı olan öldürdüğü yakınınin malını elde etmek düşüncesinin) zıddı ile muamele etmek (yani katili mirastan mahrum etmek), eğer hakkında uygun bir nas yok ise^[6] takdiri bir işlemdir. Çünkü bu gerekçe dinin uygulamalarında bilinmiyor. Ona uygun muteber bir cins de bulunmuyor. Bunu gerekçe olarak ileri sürmek doğru olmaz. Görüş birliği ile onun üzerine hüküm bina etmek de doğru olmaz. Böyle bir şey, (kendiliğinden) söyleyenin hüküm koymasındır, kabul edilmesi mümkün değildir.

b- Dini uygulamalara uygun düşen bir durum söz konusudur. Bu ise belirli bir delil olmaksızın genelde din koyucunun muteber saydığı bir cinsin bu mana için mevcut, olmasıdır. İşte bu "Mesâlih-i mürsele" adı verilen mürsel bir delillendirmedi. Bu hususun aydınlatılması için mutlaka geniş bir şekilde örneklendirilmesi gerekir. Biz on adet örnek vermekle yetineceğiz:

Birinci Örnek: Hz. Peygamberin arkadaşları/ashâb, Kur'anın toplanması hususunda ittifak etmişlerdir. Oysa Kur'an'ın yazılıp bir araya getirilmesine dair bir delil yoktur. Bil'akis sahabeden bazıları: "Hz. Peygamber'in yapmadığı bir şeyi biz nasıl yaparız?" demiştir.

Zeyd b. Sabit'den^[7] şöyle dediği rivayet edilmiştir: Hz. Ebu Bekir Yemâme halkının savaşı ile ilgili olarak bana haber gönder(ip beni çağır)dı. Yanında Hz. Ömer de vardı. Ebu Bekir dedi ki:

Ömer bana gelip: Yemame savaşında pek çok kurrâ (Kur'an hafızı) şehid oldu. (Böyle giderse) her yerdeki kurrâ'nın öldürülmesinden korkuyorum. Böylece Kur'an'ın çoğu gidip yok olacak. Görüşüm odur ki Kur'anın toplanmasına emir versen (iyi olacaktır). Ben Ömer'e dedim ki:

Hız. Peygamber'in yapmadığı bir şeyi ben nasıl yaparım? Ömer bana şöyle cevap verdi:

Vallahi o (yapacağı iş) çok hayırlı bir iştir. Ömer bu konuda sürekli bana müracaat etti durdu. Nihayet, bu iş için Allah benim kalbimi genişletti. Ben de Ömer gibi düşündüm, onun fikrine katıldım.

Hız. Zeyd diyor ki Ebû Bekir (r.a.) bana şöyle buyurdu:

Sen genç ve akıllı bir kimsesin. Seni (hiçbimiz) itham etmiyoruz. Sen Hz. Peygamber'e gelen vahy'i yazmıştın. Kur'an âyetlerini araştır ve bir araya getir. Allah'a yemin ederim ki Hz. Ebu Bekir bana dağlardan bir dağı taşıma görevini yüklese idi bu görevden daha ağır olmazdı. Onlara:

Hız. Peygamber'in yapmadığı bir şeyi nasıl yapıyorsunuz? dedim. Ebu Bekir (r.a.):

Vallahi o hayırlı bir iştir, dedi. Hz. Ebu Bekir sürekli bana müracaat etti durdu. Nihayet Hz. Ebu Bekir ile Hz. Ömer'in kalbini genişleten Allah benim kalbimi de genişletti. Kur'an âyetlerini araştırıp, (yazılı olduğu) hurma dallarından, ince beyaz taşlardan ve ezberlemiş olanların ezberlerinden (yararlanarak) topladım. Bu öyle bir iştir ki sahabenin hiçbirinden bu konuda ihtilaf nakledilmemiştir.

Sonra Enes b. Mâlik'ten gelen şu rivayeti görmekteyiz. Huzeyle b. el-Yemân^[8] Ermenistan ve Azerbeycân'ın fethinde Şamlılar ve Iraklılarla birlikte bulunuyordu. Orada onların Kur'an okumadaki ihtilafları Huzeyle'yi endişelendirdi. Hz. Osman'a şöyle dedi:

Ey Mü'minlerin emiri! Yahudilerin ve Hristiyanların anlaşmazlığa düştükleri gibi bu ümmet de kitabı hususunda ihtilaf etmeden onlara yetiş! Bunun üzerine Hz. Osman (Rasûlullahın eşi) Hafsa'ya şu haberi gönderdi:

Bana (yanında bulunan) Kur'an sahifelerini gönder. Onun aynısını (kitap halinde) yazıp, aslımı gene sana iade edelim. Bunun üzerine Hz. Hafsa Kur'anı Hz. Osman'a gönderdi. Hz. Osman da Zeyd b. Sabit, Abdullah b.

Zübeyr,^[9] Said b. Âs^[10] ve Abdurrahman b. Haris b. Hişam'a^[11] gönderip onlara Hafsa'dan gelen sahifeleri mushafalara geçirmelerini emretti. Kureyşlilerden oluşan üç kişilik gruba şöyle buyurdu:

Zeyd b. Sabit ile anlaşmazlığa düştüğünüz (kelime) olursa, onu Kureyş lehçesine göre yazınız. Çünkü Kur'an onların dili ile gelmiştir. Enes b. Mâlik diyor ki:

Bu ekip görevini yerine getirip (Hz. Hafsa'dan gelen) sahifeleri mushafalara yazdılar. Hz. Osman bu yazılan mushafaları her bir yana gönderdi. Daha sonra bu mushafalarda bulunanın dışında kalan sahife veya mushafta yer alan okunacak her şeyin yakılmasını emretti.

Bu olay, Kuranın yazılması ve insanların (aynı) okuyuş üzerinde birleştirilmesi hususunda bir icma' (görüş birliği) dir. Bu hususta genelde bir ihtilaf yoktur. Çünkü onlar, bu konu ile ilgilenen âlimlerin bildirdiğine göre sadece okuyuş (tarzın)da değişiklik göstermişlerdir.

Bu meselede muhalefet eden tek kişi Abdullah b. Mes'ud'dur. O, Hz. Osman'ın yazılmasını emrettiği mushafa uymayan okuyuş tarzlarından yanındaki bulunana yok etmekten çekinmiş ve şöyle demiştir: Ey Iraklılar ve Şamlılar! Yanınızdaki mushafaları saklayıp gizleyiniz. Çünkü Yüce Allah şöyle buyuruyor:

"Kim bir şeyi çalmak suretiyle gizleyecek olursa, Allah teâlâ kıyamet günü (o kimseyi) çaldığı ile getirir." (Âli İmran, 161) Bunun üzerine onlar (ellerinde bulunan) mushafaları ona iletip verdiler.

Abdullah b. Mes'ud'un sözünü düşünürsen, o Kur'anın bir araya getirilişine karşı değildir. Onun muhalefet ettiği başka bir şeydir.

Sahabenin bu yaptığı ile ilgili olarak peygamberden bir nas (emir veya yasak) yoktur. Fakat onlar kesinlikle dinin emirlerine uygun düşen bir maslahat (yarar) gördükleri için bunu yapmışlardır. Çünkü Kur'anın toplanması ve tek mushaf haline getirilmesi dinin korunması ile ilgilidir. Dinin korunması ile ilgili emirler malumdur. Dinin temeli olan Kur'an'da anlaşmazlığa giden yolların yasak olduğu da malumdur. Bu husustaki yasak, daha fazla bir şey söylemeğe gerek olmaksızın bilinmektedir.^[12]

Bu esas doğru olunca, hadis ile ilgili kitapların dahi, hadis ilminin yok olmasından korkulunca toplanması gerektiği ortaya çıkar. Buna ilaveten ilmin/hadisın yazılmasına dair Hz. Peygamber'in sözleri de vardır.

Şu anda önümde bulunan bu kitabın da bu kabilden olmasını umarım. Çünkü bid'at konusunun âlimler tarafından gerçekten ihmal edildiğini gördüm. Ancak İbn Vaddah'ın aktardığı gibi bir kısım açıklamalar veya ucundan kıyısından söz edilmiş meseleler vardır. Bunlar gereği gibi bilgilenmek için yeterli ve hastayı iyileştirecek derecede değildir. Çok sıkı bir araştırma yapmış olmama rağmen Ebu Bekir Turtuşî'nin ortaya koyduğu çalışmadan başkasını bulamadım. O da ihtiyaca oranla pek az bir şeydir. Şu kadar ki Âlimler 72 fırkaya ilişkin çalışmalar ortaya koymuşlardır. Bu ise (genelde bid'atlara göre) ana bölümün alt başlıklarından birisi ve parçalarından bir parçadır. Bu itibarla kendimi yoracak bir çalışmanın içine girdim. Umarım ki Yüce Allah bu kitabı yazana, okuyana, yayana, bundan faydalanacaklara ve tüm müslümanlara yararlar ihsan edecektir. Çünkü o rahmetinin genişliği ile bunu lutfedici ve bunu gerçekleştirecek olandır.

İkinci Örnek: Hz. Peygamberin ashâbı şarap içenin seksen sopa vurularak cezalandırılması konusunda görüş birliği etmişlerdir. Onların bu husustaki dayanağı maslahata bakmak ve mürsel delillere yapışmak olmuştur.

Âlimler diyor ki:

Hız. Peygamber zamanında bu konuda belirli bir miktar yok idi. Şarap içmeyi engelleyecek derecede olması, ta'zir cezası olarak uygulanıyordu. Hız. Ebu Bekir kendisine gelen böyle bir olayda kırk sopa vurulmasını görüş olarak benimsedi. Sonra mesele Hız. Osman zamanında gündeme geldi. Hız. Osman insanlar arasında bir inceleme yapıp sahabeyi toplayarak onlara danışmada bulundu. Hız. Ali şöyle dedi:

Sarhoş olan abuk sabuk şeyler saçmalar. Saçmalayan kişi iftira eder. Benim görüşüm sarhoş olan kimseye, iftira edene verilen cezanın verilmesidir (ki bunun miktarı seksen sopa vurmaktır.)

Meselenin mürsel delillendirmeye uygulanış ciheti şöyledir: Sahabe-i kiram veya şeriat, bazı yerlerde sebepleri sonuç yerine koymaktadır. Bu durumda, zan bilgi yerine geçer. Pek çok (kadın-erkek ilişkisini içeren) meselede, erkeğin organının kadının organına girmiş olması meninin akmış olması yerine konmuştur. Her ne kadar içerisine kendini atıp ölen bulunmasa da bir yere kuyu kazıp (öylece bırakmak), düşmanca davranmak olarak değerlendirilmiştir. Fesada yol açmasından sakınmak için erkeğin yabancı bir kadınla başbaşa kalması haram sayılmıştır. Daha böyle pek çok fesada yol açan şeyler (hakkında benzeri hükümler) vardır.

İşte şarap içme meselesinde de çok saçmalamanın gereği olan iftiraya yol açmamak için bu ceza uygun bulunmuştur. Saçmalama hâli sarhoşta ilk görülen haldir. Âlimler diyorlar ki:

Bu mesele dinde özel bir dayanağı olmayan meselelerin birtakım hükümlere bağlanması hususunda en açık delillerden birisidir. Bu konu hakkında sahabenin görüşü kesindir.

Üçüncü Mesele: Raşid halifeler, sanatkârların (işini yaparken iş sahibine verdiği) zararı ödemeleri hükmünü vermişlerdir. Hız. Ali diyor ki:

İnsanları ancak bu, yola getirir.

Bu meseledeki maslahat şudur: İnsanların sanatkârlara ihtiyacı vardır. Sanatkârlar çoğunlukla (kendilerine emanet bırakılan) eşyaların devamlı yanında olmazlar. Çoğu kere onlar bu eşyaları korumazlar ve ihmalcî davranırlar. Şayet onlar bu eşyaları kullanmaya muhtaç olmakla beraber yaptıkları zararlar ödetilmez ise iki durumdan birisi olur; ya sipariş vererek iş yaptırmak tamamen yok olur veya onlar "ziyan oldu, telef oldu" iddiası ile mal sahibinin zararını ödemedi işlerini yaparlar. Bu ise sanatkâra (işlemek üzere emanet edilen) malların yok olmasına ve sanatkârların da tedbirli davranmamasına sebep olur. Böylece hainliğe yol açılır. Bu itibarla zarar verenin zararı ödemesi, meselenin maslahata uygun olarak çözümüdür. Hız. Ali'nin:

"İnsanları ancak bu, yola getirir" sözünün anlamı da budur.

Burada "suçsuz yere ödetmede bulunmak bir çeşit fesattır. Çünkü belki sanatkâr gerçekten bir zarar vermemiş, zarar olduysa bunda kusuru bulunmamış olabilir." denemez. Çünkü biz şöyle diyoruz:

Bir işte zarar ile fayda karşılıklı durumda ise akıllı kimseler faydanın ve zararın ne derecede olduğuna bakarlar. Sanatkârlar tarafından (eşyaya) verilen zararın sebepsiz ve kusursuz olması uzak bir ihtimaldir. Çoğu kere gökten (Allah tarafından) bir sebebe dayanmaksızın mallar yok olmaktadır. Bu husustaki zararlar ya doğrudan doğruya veya kusur yoluyla kullar tarafından meydana gelmektedir. Bir hadiste:

"Zarar vermek ve zarara uğramak yoktur." ^[13] buyurulmuştur. Genel olarak dindeki (ana) kurallar bu hadise tanıklık etmektedir. Çünkü Hız. Peygamber şehirlilerin, köylü adına satış yapmasını yasaklamış ve şöyle buyurmuştur:

"Bırakın insanları, Allah insanların bazılarını bazıları aracılığı ile rızıklandırır." ^[14] Aynı konuda bir diğer hadisi de şöyledir:

"(Şehire mal getiren) kafileleri (yolda) satış yapacak şekilde karşılamayın. Tâki mallar (getirenler tarafından) çarşıya inmiş olsun." ^[15] Hız. Peygamber'in bu emirleri kamunun yararını ferdin/bireyin yararına tercih etmek tarzında bir uygulamadır. Sanatkârların sebebiyet verdikleri zararı ödemeleri de bu kabildendir.

Dördüncü Örnek: Âlimler suç zanlısı kişinin dövülerek cezalandırılması konusunda ihtilaf etmişlerdir. İmam Mâlik suç zanlısının hapsedilmesinin; her ne kadar hapis de bir çeşit işkence ise de caiz olduğu görüşündedir. Maliki mezhebi âlimleri bu kişiyi dövmenin de caiz olduğunu bildirmişlerdir, âlimlere göre bu konudaki hüküm, sanatkârların sebebiyet verdiği zararı ödemesi kabildendir. Çünkü suç zanlısına hapis ve dayak cezası uygulanmazsa hırsızların ve gaspçıların ellerindeki malları kurtarmak imkânsız hâle gelir. Çünkü bazen delil ile isbat güçleşebilir. Suçun belirlenmesi ve itiraf edilmesi sonucunu elde edebilmek için zanlıyı cezalandırmakta maslahat vardır.

Şayet "Bu, suçsuz kimselere işkence edilmesi kapısını açar" denirse, buna söyle cevap verilir: Suç zanlısı olan kimseye ceza vermemek, (insanların çalınan) mallarını geri almak imkanını ortadan kaldırır. Hatta böyle kimselere ceza vermemenin zararı daha şiddetlidir. Çünkü sadece kuru iddia ile hiç kimseye işkence edilmez. Bu tür bir cezaya yönelmek, zan kabilinden de olsa insanın kalbinde etkili olan, gönlünde iz bırakan bir ipucunun bulunması halinde olur. Suçsuz, günahsız insanlara ceza verilmiş olması mümkün ise de çoğunlukla suçsuz ceza verilmez. Verilse dahi buna göz yumulabilir. Nitekim sanatkârlara zarar ödetmede de böyledir.

Burada "Böyle bir kimseyi dövmekle cezalandırmanın bir faydası yoktur. Bu durumda ikrar/itiraf ederse bu durumdaki ikrar kabul edilmez." denilirse, bunun cevabı şöyledir:

Bu cezalandırmanın iki faydası vardır:

Birincisi: Bu yol ile (çalınan) mal belirlenir. Sahibi delil ile malın kendisine ait olduğunu isbat eder. Bunun faydası açıktır.

İkincisi: Bu durumdaki kimseye bu ceza verilince, başkaları için caydırıcı olur. Bu tür suçlara yönelme çoğalmaz. Benzeri fesat çeşitleri azalır.

Sahnûn bunlardan başka üçüncü bir fayda daha söylemiştir. O da cezayı görünce yaptığı ikrar/itiraf dikkate alınır. Gerçi alimler bunun zayıf olduğunu söylemişlerdir. Çünkü Yüce Allah:

"*Dinde zorlama yoktur.*" buyurmuştur. (Bakara, 256)

Fakat Sahnûn'a göre bu ayet, meşru olmayan zorlamaları ifade etmektedir. Eşini boşaması için bir adamın zorlaması gibi. Fakat doğru bir yol ile (sağlıklı ve meşru bir gerekçe ile) zorlanırsa, bu geçerli olur. Nitekim kılıç zoru ile müslüman olan kimsenin müslümanlığı geçerli olur. Sahnun'un görüşünde olmayanlarca da bu faide uygun düşebilir. Cezalandırma sırasında ikrar edip, güvenli duruma döndüğünde ikrarına devam ederse, bu ikrarı dikkate alınıp, kabul edilir.

Gazzali, İmâm Şafî'nin bu görüşte olmadığını naklettikten sonra şöyle diyor: Genel bir ifadeyle mesele ictihad alanı içindedir. Biz, kesinlikle Mâliki mezhebindeki görüşle hükmetmeyiz. Maslahatlarda çelişki olduğu zaman bu, etkili kıyaslarda çelişki olduğu görüşüne yakındır.

Beşinci Örnek: Emrine itaat edilen bir devlet başkanı, sınırları geniş olan ülkeyi korumak için ordunun (asker sayısının) artırılması ihtiyacı içinde olabilir. Fakat hazine boştur. Askerin ihtiyacı o derece artmıştır ki devlet bu ihtiyacı karşılayamayacak haldedir. Bu durumda devlet başkanı adaletli biri olmak şartıyla zenginlere ordunun ihtiyacını derhal karşılayacak şekilde görevlendirme yapabilir. Hazineye varlık oluşuncaya kadar buna devam edebilir. Devlet başkanı bu görevlendirmede mahsul, gelir ve başkaca kaynakları kullanmaya dikkat etmelidir. Tâ ki bu parasal görevlendirme insanların hoşnut olmamasına yol açmasın. Pek çok insandan azar azar toplanacak katılımlarla, hiçbir kimseye zarar vermeden amaca ulaşılmış olur.

Daha önceleri böyle bir şey yapıldığı nakledilmemiştir. Çünkü o zamanlar hazineye bolluk var idi. Zamanımızda ise böyle değildir. Problem bu uygulamaya gitmeye elverişlidir. Bunda maslahat açıktır. Çünkü eğer devlet başkanı bu düzenlemeyi yapmaz ise otoritesi yok olur ve ülkemiz kâfirlerin eline geçme tehlikesi ile karşı karşıya kalır.

Bu düzenleme tamamen devlet başkanının adaletli otoritesi ile olmalıdır. Devlet başkanının bu uygulamasının bir bela olduğu çekincesini ileri sürenler, devletin otoritesi yok olunca, sahip oldukları malların birazını vermek şurda dursun, tamamını kaybetme durumunda olurlar. İnsanların malının bir kısmını almak zararı ile bu büyük zararın karşılaştırılması, ikincinin yerine birinciyi tercih etme hususunda tartışma söz konusu olmaz. Delil incelemesine gerek kalmadan, dinin amaçlarından birinin malı korumak olduğu bilinen bir şeydir.

Burada bir başka uygunluktan söz edilebilir. Baba çocuğu, vasi (bakımını üstlendiği) yetimi veya kefil kefil olduğu kimse hakkında yaptığı işlemlerde onun için en iyiyi yapmaya riayet etmekle yükümlüdür. Bu kimse bu yükümlülüğü sebebiyle baktığı kişinin masraflarını, ihtiyacı olan harcamaları ve malını korumak veya çoğaltmak için uygun gördüğü her şeyi yapar. Bu hususlarda sonuç elde etmek için bol bol harcama yapar. İslamın maslahatı daha geneldir. İslamla ilgili maslahat çocukla ilgili maslahattan daha aşağı derecede değildir.

Müslümanların başkanı durumunda olan kimsenin ilgisi/dikkati, sıradan bir kimsenin bakımı ile yükümlü olduğu kimseye olan ilgisinden daha geride bir düzeyde olmaz.

Kâfirler müslümanların toprağını işgal etse, bunlara karşı durmak için yardımcı olmak farz olur. Devlet başkanı müslümanlara çağrıda bulununca, bu çağrıya cevap vermek farzdır. Böyle bir durumda mal harcamadan fazla olarak, canları bitkin bırakmak ve tehlikeye belki de yok olmaya maruz bırakmak vardır. Bu ise ancak dini korumak ve müslümanların maslahatını sağlamak içindir.

Topraklarını kâfirlerin işgal ettiği müslümanların karşı saldırıya geçtiğini varsayarsak, devlet başkanı da devletin gücünün zayıfladığını hissederse, tüm müslümanların onlara imdat yetiştirmesi farzdır. Nasıl olmasın ki her dinde, cihadda bulunmak halka farzdır. Cihad ancak (ölmek için) rızkını elde etmek zorunda olandan düşer. Böyle bir durumda para ve mal sarf etme hususu tartışılmaz.

Kendilerinden korkulan kâfirlerin yok olduğunu varsaysak, müslümanlar arasında fitne çıkıp birbirlerine düşmesinden emin olunamaz. Mesele gene aynen olduğu gibidir. Bozgunculuk beklentisi hazır kapıdadır. Mutlaka korunmak gereklidir.

İşte bu da doğru/yerinde bir uygunluktur. Şu kadar ki zorunluluk halinde başvuru bir uygulamadır.

Dolayısıyla zorunluluğun derecesine göre buna başvurulur. Zorunluluk olmadıkça bu hüküm sahih olmaz.

Ekonomik sıkıntıda devlet hazinesine girdi beklentisi ve ümidi varsa (halktan) ödünç alınır. Hazineye işe yarayacak bir girdi beklentisi yok ise, mutlaka varlıklı kimselere ekonomiyi (destekleme) görevi yüklenir.

Bu meseleye Gazzali, kitaplarında pek çok yerde değinmiştir. Daha sonra İbnu'l Arabî Ahkâm'ul Kur'an'ında Gazzaliyi izlemiştir. Bu uygulamanın caiz olması için devlet başkanının adaletli olması şarttır. Ayrıca halkın malının alınıp verilmesi meşru bir şekilde olmalıdır.

Altıncı Mesele: Devlet başkanı bazı suçlara karşı para cezası uygulamak isterse, bu konuda bilginler -Gazzalinin bildirdiğine göre- ihtilaf etmişlerdir. Buna göre Tahâvi bu uygulamanın İslamiyetin ilk yıllarında olduğunu, sonraları bu hükmün kaldırıldığını, neticede bunun yasak olduğunu görüş birliği ile ifade etmişlerdir.

Gazzali'ye gelince o, bu uygulamanın İslam'da bilinmeyen garip bir şey olduğu ve dinin tasarruflarına uygun düşmediği görüşündedir. Bununla beraber hapis ve dayak cezaları ve başka cezaların meşru olması yanında, Birtakım suçlar için kişinin malını cezalandırmak belirlenmiş değildir.

Gazzali burada bir itiraza yer veriyor ve diyor ki:

"Rivayet olunduğuna göre Hz. Ömer (valisi olan) Halid b. Velid'in malının yarısını elinden aldı. Hatta Hz. Ömer'in bu kararını uygulamak için gönderdiği görevli Halid b. Velid'in ayakkabısının bağını ve başına sardığı sarığın yarısını almıştır." denirse buna verilecek cevap şudur: Hz. Ömer, bunu dinde bilinen ve alışılmış olanın dışında yeni bir ceza icad ederek yapmadığı zannından hareket ederek yapmıştır. Hz. Ömer bunu ancak geniş bilgisi sayesinde Halid b. Velid'in elinde bulunan mala valiliğin malının karıştığını bildiği ve devletin malını geri almak için yapmıştır. Yoksa Halid b. Velid'in malını cezalandırmak için yapmamıştır. Çünkü böyle bir şey İslam kurallarına uymayan garip bir şeydir. Gazzâlî'nin söylediği budur. Bir de Hz. Ömer'in bu yaptığının başka bir gerekçesi dahi olabilir. Fakat bunda Birtakım suçlara mali ceza vermenin meşru olduğunu gösteren bir delil yoktur. Maliki mezhebine gelince: Bu mezhepde mal ile cezalandırma hususunda iki kavil ve durum vardır.

Birincisi: Gazzâlî'nin de dediği gibi şüphesiz, böyle bir şey sahih değildir. Ancak İbnu'l Attar, Rakâik isimli kitabında bunun caiz olduğu eğiliminde olduğunu ifade etmiştir. İbnu'l Attar diyor ki:

Hakimin yardımcılara ödeme yapmak için hazinede imkan yok ise bunu davacı karşılar. Şayet davalı gereken ödemeyi yapmış ise ondan alınır. İbn Rüşd de bu görüşe meyillidir. Fakat Kurtubalı İbn Neccâr bunu reddetmiş ve şöyle demiştir:

Bu, mal ile ilgili bir cezalandırma değildir. Hiç bir surette caiz olamaz.

İkincisi: Suç, bu mal üzerinde veya ona karşılık olacak şeyde işlenmiş ise, bu takdirde mal ile ilgili olarak ceza uygulanır. Maliki mezhebinde şöyle denmiştir: Karışık (içerisine başka madde karıştırılmış) za'feran, karıştırılan elinde bulunursa, bu za'feranı (veya bedelini) miktarı az olsun, çok olsun fakirlere sadaka olarak dağıtmak gerekir. İbn Kasım, Mutarrıf^[16] ve İbn Mâcişûn böyle karışık malın az olduğu takdirde yoksullara dağıtılacağı, çok olursa dağıtılmayacağı görüşündedir. Bu kavil Hz. Ömer'den de rivayet edilmistir. Hz. Ömer'in su karıştırılan sütü döktüğü bilinmektedir. Bunun gerekçesi sahtekârlığı yapanı cezalandırmaktır. Böyle bir cezalandırmaya tanıklık edecek bir nass yoktur. Fakat bu, kamu menfaati için kişi aleyhine hüküm vermek kabilindedir. Nitekim bunun bir benzeri sanatkârın zararı tazmin etmesi meselesinde geçti.

Ebu'l-Hasan el-Lahmi, buna dinden bir asıl/dayanak bulmuştur. Şöyle ki, Hz. Peygamber eşek eti haram kılındığı sırada tencerelerde kaynamakta olan eşek etlerinin taksim edilmeden önce tencerelerin ters çevrilerle dökülmesini emretmiştir. Müsle yapılan kölenin azat edilmesi de bu kabildendir.

Malik'in ele aldığı meselelerden birisi şöyledir: Bir müslüman bir hristiyanın şarap satın almış olsa, Müslümanın aleyhine olmak üzere şarabın kabı kırılır (ve şarap telef edilir). Şayet hristiyan parayı almamış ise hristiyanın bir ders olmak üzere para (fukaraya) sadaka olarak verilir. Maliki mezhebi âlimleri bu mana üzerinde bu meseleyi detaylandırmışlardır. Bunların hepsi malı ilgilendiren cezalardır. Şu kadar ki nasıl olduğu yukarıda geçmiştir.

Yedinci Örnek: Şayet haram, dünyanın tamamını veya bir kısmını kapsasa ve oradan (başka yere) gitmek zor olsa, öte yandan helal kazanma yolları kapanmış olsa, ölmeyecek kadardan fazla (gıda, giyecek ve diğer gerekçelere) ihtiyaç kaçınılmaz derecede ise durum ne olacaktır? Gereksinimler zaruret, ihtiyaç ve tahsinyat (lüks) çeşitlerini içermektedir.

Yukarıda anlatılan durumda (haram kazanç yolundan da olsa) zaruret miktarına ilaveten, ihtiyaç kategorisindeki yiyecek, giyecek ve konut gereksinimlerini de karşılaması caizdir. Çünkü (insan) bu gereksinimleri karşılamakta (haramdan kaçmak gerekçesi ile) sadece ölmeyecek kadarlık yararlanma yolunu seçerse tüm kazanç ve çalışma yolları yok olacaktır. Ayrıca insanlar ölene kadar bu tarz yaşamının katılığını ve sefilliğini çekmeğe devam edeceklerdir. Aynı zamanda bu seçimde din dahi harap olup gidecektir, insan bu gereksinimleri karşılarken zaruret derecesinde kalmayacağı gibi lüks derecesine varacak şekilde de davranamaz.

İşte bu tür bir uygulamaya dinde açık bir belge yok ise de, bu dinin tasarruflarına uygundur. Çünkü din zorunluluk halinde ölmüş hayvan eti, kan, domuz eti ve başkaca haram kılınmış pis şeylerin yenmesini caiz görmüştür. İbnu'l Arabî açlığın devamı halinde (haramdan) doyusuya yemenin caiz olduğunda görüş birliği olduğunu hikaye etmiştir. Doyusuya yemek hususunda ancak açlık halinde devamlılık bulunmadığı zaman ihtilaf edilmiştir. Bu durumda (haramdan) doyusuya yemek caiz midir, değil midir" görüş ayrılığı vardır. Yine zorunluluk halinde başkasının malını almayı caiz görmüşlerdir. Bizim üzerinde söz ettiğimiz konu bundan daha aşağı derecede önemi olan bir şey değildir. Gazzâlî "İhyâ"sında bu meseleyi gerçekten geniş bir şekilde ele almıştır. Ayrıca "Menhûl" ve "Şifâ'ul Alîl" isimli usul kitaplarında da bu meseleye yer vermiştir.

Sekizinci Örnek: Bir kişiyi bir grubun öldürmesi durumunda, onu öldürenlerin hepsinin bir kişi karşılığında öldürülmesi caizdir. Bu meselenin dayanağı mürsel maslahattır. Çünkü bizzat, bu mesele hakkında bir nas/delil yoktur. Fakat Hz. Ömer'den nakledilmiştir. Malik ve Şafî'nin^[17] mezhebi budur. Burada maslahatın gerekçesi şöyledir: Öldürülen kişi suçsuzdur. Ve kasıtlı olarak öldürülmüştür. Onun kanının boş yere akıtılması kısas esasının ortadan kaldırılmasına yol açar. Öldürmede kısas olmayınca öldürmeye yardımcı olmak ve katılmak öldürmeye koşmaya yol açan bir durumdur. Öldürülen tek kişiye karşı, onu öldürmeye katılan grubu öldürmek aslında tek kişiyi öldürmek değildir. Çünkü tek kişiyi öldürmek, gerçekten katil olmaktır. Öldürmeye katılan ise gerçekten katil değildir.

Burada: "Tek kişi karşılığında bir grubun öldürülmesi katil olmayı öldürmektir. Bu ise dinde bir örneği olmaksızın birşey icad etmektir."^[18] Denilirse, cevabı şöyledir:

Mesele böyle değildir. Bil'akis ancak katil olan öldürülmüştür. Mâlik ve Şâfiye göre öldürmek üzere bir araya gelmek bakımından grupe oluşturanların hepsi katildir. Öldürmenin tek şahsa nisbetini gerçekleştirmek için, öldürmek hepsine birden nisbet edilir. Öldüreni belirlemek birden fazla kişileri tek kişi mertebesine indirmekle olmaktadır. Maslahat bu sonuca götürmektedir. Sonuç itibarıyla bu uygulamada, dinin kan dökmeyi önlemek hususundaki amaçlarını korumakla beraber bunda bir bid'at icad etmek söz konusu değildir.

İmam Malik'e göre tek el karşılığında (kısas olarak) birden fazla eli kesmek de hırsızlıkta çalınan mal, el kesme cezasını gerektiren miktarda ise birden fazla el kesilmesinde (yani hırsızlığa katılanların hepsinin cezalandırılmasında) de^[19] aynı kurallar geçerlidir.

Dokuzuncu Örnek: İlim adamları devlet, başkanı olabilmek için dini ilimlerde ictihâd ve fetva mertebesinde olmak gerektiği hususunda ittifak/görüş birliği olduğunu bildirmişlerdir. Ayrıca ittifaka yakın derece ile ifade etmişlerdir ki insanlar arasında hüküm verecek hâkim olabilmek için ancak ictihâd mertebesinde olmak gerekir. Bunların hepsi doğrudur. Fakat varsayalım ki insanlar arasında bu mertebede bir insan bulunmuyorsa durum ne olacak? İnsanlar arasında hükümlerin yürümesi, intikam alma duygusu içerisinde olanların yatıştırılması, müslümanların kanlarının ve mallarının korunması için mutlaka müctehid derecesinde olmayanlardan en elverişli olanın bu göreve getirilmesi gerekmektedir. Çünkü iki şeyden birini seçmek durumundayız: Ya insanları başı bozuk düzensizlik içinde bırakacağız ki bu bozgunculuğun ve kargaşanın ta kendisidir. Veyahut müctehid olmasa da en uygun olanı başa getireceğiz ki, kesin olarak bozgunculuk ortadan kaldırılsın. Bu durumda ancak ictihâd olayını yerine getirenleyiz. İmkan nisbetinde taklid yeterlidir. Bu tesbit edildikten sonra, bu görüş devlet başkanlığı durumunun tanıklık ettiği bir maslahat, bir bakış açıdır. Bu öylesine kesindir ki devlet başkanlığı meselesi sahih olmak ve uygun olmak hususunda ayrıca bir tanığa ihtiyaç göstermez.

Bu durum, yukarıda ifade edilen o icma/görüş birliğine gerçekten, aykırı görünüyor. Oysa bu görüş birliği her zaman müctehid derecesinde, insanın bulunacağı varsayımına göre meydana gelmiştir. İşte bu meselenin benzeri dinde hakkında nas olmayan bir şey değildir. Bu itibarla böyle meselelerde maslahata dayanmak sahih olur.

Onuncu Örnek: İmam Gazzali, en üstün bir kimse varken ondan daha aşağı derecede olan birinin devlet başkanlığını kabul etmek hususunda şöyle diyor:

Görevlendirmenin başında dini ilimlerde müctehid olan birisi ile bu özelliği taşımayan birisi arasında seçim yapmak durumunda olursak, müctehid olana öncelik vermek durumundayız. Çünkü müctehid derecesinde olan başkana uyanlar, kendisini bilir ki başkasına uyanlara göre ayrı bir meziyeti vardır. Birtakım meziyetlere ve (müctehide) uymaya kudret varken bunu ihmal etmeye yol yoktur.

Fakat biat edilmek suretiyle veya müctehidlik mertebesi bulunmayan birisine görev verilmek suretiyle devlet başkanlığı gerçekleşmiş olabilir. Başkan otoritesini kurmuş ve o zamanda Kureyşli ve müctehid olup tüm şartları kendisinde toplamış birinin bulunmayışı sebebiyle insanlar ona itaat etmiş ise bu durumun devamı farz olur. Hal böyle iken Kureyşli yeter derecede ve fer'i meseleleri kendisinde toplayan müctehid ve devlet başkanı olmak için tüm şartlara sahip birisi başkanlık gücüne sahip olsa durum ne olacaktır? Müslümanlar bu durumda birinci başkanın görevine son verme hususunda fitne ve kargaşaya düşme durumu içerisinde iseler, birincinin görevine son verip onu değiştirmeleri caiz olmaz. Bil'akis onlara birinci imama itaat edip, başkanlığının sahih, yönetiminin geçerli olması farz olur. Çünkü biliyoruz ki bilgili olmak bir meziyettir. (İlk) başkanın belirlenmesinde, bağımsız görüş sahibi olmak ve taklide ihtiyaç olmaması için maslahatı ziyadesiyle elde edebilmek için, bilgi meziyetinin bulunmasına riayet edilmiştir. Devlet başkanını belirlemenin faydası, birbirinden nefret eden görüşlerin bölünmesi ile ortaya çıkacak bozgunculuğu ve kargaşayı söndürmektir. Akıl sahibi bir kimse, bir meziyete arzu duymak ve taklid ile görüş sahibi olmak arasında ince bir fark için elde var olan otorite maslahatını nasıl elden çıkarır? Düzeni karmaşık hale getirerek bozgunculuğu/fitneyi harekete geçirmeyi nasıl caiz görür? Gazzâlî daha sonra şöyle diyor:

Bu durumda insana yaraşan, müctehid başkanı bırakıp, müctehid olmayı başkan edinmekle doğacak zarar ile birinci imamın başkanlığına son verip değiştirmek veya onun başkanlığının geçersiz olduğunu söylemekten doğacak zararı karşılaştırmaktır.

Gazzali'nin söylediği budur. O bu görüşünde maslahat bakış açısına yönelmektedir. Bunu destekleyen belirli bir nas yoksa da bu, dinin tasarruflarına uygundur.

Gazzali'nin ortaya koyduğu bu esas İmam Mâlik'in mezhebinin aslıdır. Yahya b. Yahya' ya:

"Biat mekruh mudur?" denildi. O:

Hayır, dedi. Ona:

"Biat edilen başkan zulüm yapan biri ise?" denildi, O şöyle dedi:

"İbn Ömer'in^[20] Abd'ül Melik b. Mervan'a^[21] biat ettiği kesindir. Halbuki o yönetimi kılıçla ele geçirmiştir. Bunu bana Mâlik haber verdi. Bu haberde ifade ettiğine göre Abdul Melik'in ona Allah'ın kitabı ve Peygamber'inin sünneti üzere itaat ve bağlılığı emrettiği de bildirilmiştir. Yahya şöyle demiştir:

Bîat etmek ayrılıktan iyidir. Yahya diyor ki:

Amrî, İmam Malik'e gelerek şöyle dedi:

Ey Abdurrahman'm babası! Bana Haremeyn'in (Mekke ve Medine'nin) halkı biat etti. Sen Ebû Ca'fer'in yaşantısını biliyorsun. Görüşün nedir? Malik ona şöyle dedi:

Ömer b. Abdülaziz'in, salih/hayırlı birini (yerine) tayin etmesine engel olan nedir, biliyor musun? Amrî:

Hayır bilmiyorum, deyince İmam Mâlik:

Ben biliyorum. Ömer b. Abdül Azizden sonra kendisine biat edilecek kişi sadece Yezid idi. Ömer salih birini tayin etseydi Yezid'in ayaklanıp düzeltilemeyecek bir kargaşa çıkarmasından korktuğu için böyle yaptı. Şu Âmrî'nin görüşü Malik'in görüşünün önüne geçti.

Bu rivayetin dış görünüşüne bakılırsa başkanlığa hak etmemiş olarak geçen kimsenin başkanlıktan indirilip yerine başkanlık hakkı olan kimseyi geçirmek durumunda, fitneden ve düzeltilemeyecek kargaşadan korkulursa, maslahata (uygun olan) başkan olmaya hakkı olanı başkan yapmaktan vaz geçmektir. Buhari Nafi'den şöyle bir rivayete yer veriyor: Nafi dedi ki:

Medine halkı Muaviye'nin oğlu Yezid'in başkanlıktan atılmasını benimseyince İbn Ömer, adamlarını ve çocuklarını toplayıp şöyle dedi:

Ben Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu işittim:

"*Kıyamet gününde, her ahdini bozana (hesaba çekilmek üzere) bir bayrak dikilecektir.*"^[22] Biz bu adama, Allah'a ve Rasûlüne biat eder gibi biat ettik. Sizden birinizin buna itaattan vazgeçtiğini veya bunun peşini bıraktığını bilirim, onunla benim aram ayrılmıştır.

İbnu'l Arabi şöyle diyor:

İbnu'l Hayyat şöyle demiştir: Abdullah b. Ömer'in Yezide biatı istemeyerek olmuştur. İbn Ömer nerede? Yezid nerede? Fakat o dinine olan bağlılığı ve bilgisi sayesinde Allah'ın emrine teslim olma ve fitneye düşmekten kaçma görüşünde olmuştur. O fitne kopsaydı mal ve canların telef olacağı gizli bir şey değildir. Yezide biat edilmeyip başkanlıktan düşürülse idi işlerin yerli yerine oturacağı nereden biliniyordu? Bu çok büyük bir ana kaidedir. Onu iyi anlar ve ona sarılırsanız, İnşallah doğruyu bulanlardan olursunuz.^[23]

Fasıl

Bu on örnek sana mesalih-i mürselenin ilmî yönünü açıkça bildirmektedir. Bunun açıklanması birkaç noktada olacaktır:

1- Mesalih-i mürselede dinin maksadına uygunluk din esaslarından ve delillerinden birine aykırı olmamalıdır.

2- Mesalih-i mürselede genel bakış şöyle olmalıdır: Mesalih-i mürsele türünden olan meseleler akıl ile kavranılır durumda ve akıl yürütme kurallarına sunulduğunda akıl tarafından makbul görülecek uygunluğun altında bir uyum içinde olmalıdır. Aslında ibadetle ilgili meselelerde ye dini ilgilendiren işlerde aklın bir rolü yoktur. Çünkü tüm ibadetlerin anlamı, detaylarına varıncaya kadar akıl ile kavranılamaz. Abdest, namaz, özel zamanında oruç tutmak, (bunun dışındaki oruç akıl ile kavranılabilir.) hac ve diğerleri gibi.

Başarılı ve dikkatle inceleyici olan kimse iyi düşünsün ki, detaylarıyla birlikte birtakım uygunluklara ters düşen hükümler nasıl konulmuştur?

a- Görülüyor mu ki, her bir çeşidine göre taharet/temizlenme -ki değişik türleri vardır- ilk bakışta ortaya çıkan anlayışa aykırı bir ibadet konumundadır. İdrar ve dışkı vücuttan çıktığı vakit, sadece çıktığı yer veya vücudun tamamı değil, belirli organlar yıkanarak abdest temizliği yapılmaktadır. Erkekten meni, kadından hayız kanı çıkınca ise sadece çıktığı yer veya abdest organları değil, vücudun tamamını yıkamak farz olmaktadır.^[24] Ayrıca organları temizlemekle beraber necis/pis olan şeyi de temizlemek farzdır. Abdest bozulmadıkça (ve necaset söz konusu olmadıkça) pis ve kir olanların yıkanması farz değildir.

b- Sonra (teyemmümde) toprak kullanmak, kendisi bulaştığı yeri kirleten bir şey olduğu halde temizleyici suyun yerine geçmiştir.

c- Sonra namaz vakitlerine baktığımızda her vakit (zaman parçası olmak bakımından) bir birinin aynısı olduğu halde vakitler arasında bir uygunluk yoktur.

d- Namaz vakitlerinin duyurulması için belli kelimeler (ezan) meşru olmuştur. Bunlarda eksiltme olmadığı gibi ilâveler de söz konusu değildir.

e- Namaz, kılmaya başlarken belli sözlerin söylenmesi gereklidir.

f- Her bir namaz vaktinde farklı rek'at sayısı ile namaz kılınması meşru olmuştur. Her rek'atta bir rukû ve iki secde vardır. İki rukû bir secde şeklinde aksi olamaz. Şu kadar ki güneş tutulmasında kılınan namaz böyle değildir. Sonra günde beş vakit namaz emredilmiş, bu dört, altı veya bir başka sayıda olmamıştır.

g- Abdestli olarak camiye girildiğinde "Tahiyyet'ül mescid" adı ile iki rek'at namaz kılınması emredilmiştir. Bu namazın vitir gibi tek sayılı rek'atları veya öğle namazı gibi dört rekatlı olması söz konusu değildir.

h- Namaz kılarken unutarak bir hata yapan kimse iki secde (sebv secdesi) yapar, tek secde yapmaz. Secde ayeti okunduğunda ise iki değil bir secde yapar.

ı- Ayrıca nafilâ namazlar emredilmiştir. Belli vakitlerde namaz kılınması yasaklanmıştır. Bu yasağın gerekçesi (tam olarak) akıl ile kavranılmaz.

i- Bazı nafilâ namazların cemaatla kılınması meşrudur. Bayram namazı^[25] güneş tutulması ve yağmur duası için kılınan namazlar gibi,^[26] fakat nafilâ oldukları halde gece namazı ve farz namazların önünde ve son sünneti olarak kılınan namazların cemaatla kılınması meşru değildir.

j- Cenazenin yıkanmasında dahi akıl ile kavranılacak bir mana yoktur. Çünkü ölen kimse (artık) yükümlü değildir. Ayrıca cenazeye kıldığımız namaz sadece tekbir ile olmakta, rukûsu, secdesi, oturması bulunmamaktadır. Cenaze namazındaki tekbir sayısı dört olup, iki, dört, altı veya başka bir sayıda değildir.

k- Oruca baktığımızda da pek çok akıl ile kavranılamayan durumlar görmekteyiz. Yeme içme yasağı/imsak gece değil, gündüz vaktidir. Ayrıca imsak yeme içme ile ilgili olup, giyilenle, binilenle, konuşma, bakma, yürüme ve benzeri şeylerle ilgili değildir. Oruçta yemek gibi cinsel ilişki de yasaktır. Fakat bunlar birbirine zıttır. Cinsel ilişkide vücuttan akıntı çıkar, yemekte ise vücuda bir şeyler girer.

l- Ramazan ayı kendisinde Kur'an indirildiği halde, üzerine güneş doğan günlerin en hayırlısı olduğu halde, diğer aylardan en çok oruç tutulması olduğu halde (hac gibi) büyük bir toplantıyı gerektirmemektedir.

m- Ayrıca hac ibadeti bunların hepsinden daha çok ibadeti içermektedir.

İşte fıkhıdaki uygulamaları ile her bir bölümdeki ibadetlerin hepsi böyledir. Bu ibadetlerin incelenmesinde dinin amaçlarından ve yöneldiği, tuttuğu yoldan bir mana çıkıyor. Şöyleki: Dinde yükümlü tutulan görevlerden bu kabil olanlarda din koyucu bir sınırdan durmayı ve kişisel gayretle oluşan bakış açısını tamamen terk etmeyi istemiş ve ibadetlerdeki amacın ne olduğunu, onu emredene bırakmayı ve ona teslim olmayı dilemiştir. Bu hususta, "Allah'ın yükümlü tuttuğu ibadetler, kulların maslahatına/yararına yöneliktir" gerekçesini söylesek de söylemesek de durum eşittir. Şu kadar ki pek az meselede bu mana açıktır. Onu da yine dinden anlıyor ve muteber sayıyoruz. Veya bazıları hakkında nas olanla bir şey söylenmemiş olan arasında fark olmadığını görüyoruz. Bu durumda, iş içinden çıkılmaz bir hal aldıysa mutlaka bu ana kaideye başvurulmalıdır. Yani bir sınırdan durup, Allah'a teslim olarak işi O'na havale etmek kuralı, dinde fıkıh öğrenen kimse için en sağlam yapılaşacak kulp ve (kendisine sığınıldığında) en iyi koruyucu bir dağ (gibi) dir.

Bundan dolayıdır ki Huzeife (r.a.) şöyle demiştir:

"Allah Rasûlünün ashabının ibadet olarak istemediği hiçbir şeyi ibadet olarak benimsemeyiniz. Eğer daha öncekiler sonrakilere bir söz bırakmamışlarsa, ey bilginler topluluğu! Sizden öncekilerin yolunu tutunuz." Bu sözün bir benzerini İbn Mes'ud söylemiştir. Buna benzer pek çok ifade daha önce geçti.

Bundan dolayıdır ki İmam Mâlik, ilk bakışta ortaya çıksa bile ibadetlerin niçin emredildiği manası ile ilgilenmemeyi benimsemiştir. Din koyucunun maksudından neyi anladıysa orada durmuş, onu olduğu gibi kabul ederek teslim olmuştur.

Meselâ necis/pis şeylerin temizlenmesinde, abdest ve gusûlde mutlak anlamda başkalarının dikkate aldığı temizlenme manasına ilgi göstermemiştir. Hadesten taharetde/abdest ve gusulde niyet edilmesini şart koşmuş, her ne kadar temizliği gerçekleştirse de sudan başka bir şeyi suyun yerine geçerli saymamıştır. Bunun içindir ki Mâlik'e göre hadesten taharet mutlak su^[27] ile olmaktadır. Yine İmam Mâlik namazda tekbir almak selam vermek ve kıraat yükümlülükleri yerine getirilirken Arapçanın yerine başka bir dil ile bunların yapılmasını kabul etmemiş yapılırsa yeterli olmadığını söylemiştir.

Ayrıca zekatta zekat olarak verilmesi gereken şeyin yerine kıymetinin verilmesini İmam Malik kabul etmemiştir. Keffaretlerde sayılarla ifade edilen hususlara ve buna benzer şeylere titizlikle özen göstermiştir.

Tüm bunların dönüp dolaştığı nokta, din koyucunun belirlediği sınırdan durmaktır, gayet düşünülse bile, ibadetin gerektirdiği uygun manayı dikkate almamaktır. Çünkü ibadetlerde böyle bir mana az ve nadir olur. İbadet dışında kalan dini meselelerde böyle değildir. Onlarda akılcı ortaya çıkan uygun mana geçerlidir.

İmam Malik delilleri köklü bir şekilde irdelemiş, mesalih-i mürseleyi anlamakta titizlik göstermekle beraber, din koyucunun maksudına da riayet etmiştir. O, mesalih-i mürselede din koyucunun maksudından dışarı çıkmamış, onun esasları ile gelişmemiştir.

Âlimler İmam Malik'in mesalih-i mürsele konusundaki görüşlerini, "(Yeni) bir din kapısı açtı ve böylece İslam ile olan bağlantısını kopardı" zannederek hoş karşılamamışlardır. Heyhat! O, bu zannedilenden ne kadar uzaktır? Allah ona rahmet eylesin. O fıkıhında (gerektiğinde başkasının görüşüne) tâbi olmaya razı olmuş bir kimsedir. Öylesine ki (İmam Malik mezhep kuran bir müctehid olmasına rağmen) bazı kimseler onu kendisinden öncekileri taklid eden birisi sanmışlardır. Oysa o, mezhep âlimlerinin kitaplarında açıklamış oldukları gibi Allah'ın dininde zekâyâ dayalı derin bir idrak sahibidir.

Hatta Ahmed b. Hanbel'den şöyle bir şey rivayet edilmiştir:

"Bir adamın İmam Malik'e buğz ettiğini görürsen, bil ki o bid'atçıdır." Bu rivayet, İmam Mâlik'in (Peygamber'e) uyması konusunda tanıklık bakımından zirvedir. Ebu Davud^[28] şöyle diyor:

İmam Malik'e buğz eden kimsenin bid'atçı olmasından korkarım. İbnu'l Mehdi ise şöyle demiştir:

Hicazlı birinin Mâlik bin Enes'i sevdiğini gördüğün zaman bil ki, o kişi sünnet sahibidir. Fakat bir Hicazlıyı da ona dil uzatırken görürsen, bil ki o sünnete aykırıdır. İbrahim b. Yahya b. Hişam şöyle demiştir:

Ebu Davud'un şu iki kişiden başka hiç bir kimseye lanet ettiğini işitmedim. Bunlardan birisi İmam Malik'e lanet, ettiği söylenen bir adam idi. Diğeri de Bîşru'l Müreysî^[29] idi.

Genel olarak Malik'den başka da onun gibi düşünüp ibadetlerde asıl olanın akıl ile kavranılmaması olduğunu söyleyenler vardır. Her ne kadar bazı detaylarda farklı görüşler varsa da Zahirîyye dışında, ümmetin tamamında meselenin aslında görüş birliği vardır. Zahirîlere göre ibadetlerle ibadetin dışındaki meselelerde fark yoktur, Hepsisi de akıl ile kavranılmayan ibadet durumundadır. Zahirîler, mesalih-i mürseleye inanmak şöyle dursun, mesalih'in dayanağının olmadığını söylemeye en yakın kimselerdir.

3- Mesalih-i mürselenin özü, zaruri bir işin korunmasına ve dinde kaldırılması gerekli olan bir güçlüğü ilişkindir. Güçlüğü kaldırılması da zaruri olan bir şeyin korunmasına ilişkindir. Bu "Kendisi ile farz tamam olan şey de farzdır." kabilindedir. Buna göre mesalih-i mürsele amaç değil, araçtır. Güçlüğü kaldırılmasına ilişkin olması

da hafifleticiliktir, katılık değildir. Zaruriye ilişkin oluşu yukarda geçen örneklerle ortaya çıkmıştır. Güçlüğün kaldırılması ile ilgisi olması da ya zaruriye veya ihtiyacı karşılamaya ilişkindir. Her iki durumda da kesin bir şekilde çirkinleştirme ve güzelleştirme ile alakası yoktur. Eğer bu anlamda bir şey ortaya çıkarsa başka bir husus ile ilgilidir. Ramazan geceleri camilerde teravih kılınması gibi veya selefi salihin hoş görmediği bid'at kabilindedir. Camileri süslemek ve namaz vaktinin geldiğini (ezandan başka) cümleler söyleyerek bildirmek gibi ki bu da (bir bakıma) uygun şeylerdendir.

Mesalih-i mürselenin zaruri bir hususa ilişkin olması, vesile babından ve "kendisi ile farz tamam olan şey farzdır" kabilindedir. Şayet bunun şart olduğu nas olarak bildirilmiş işe bu, dini bir şarttır. Bu durumun, üzerinde konuşmakta olduğumuz bahisle bir ilgisi yoktur. Çünkü din koyucunun şartı, bizi konuyu inceleme külfetinden kurtarıyor.

Eğer hakkında bir nas yok ise bu ya akıl ile veya gelenek yoluyla bilinir. Çünkü Kur'anın ve ilmin kitap şeklinde olmaksızın düzenli olarak korunacağını varsaymış olsaydık, bu elbette sahih olurdu. Diğer zorunlu maslahatların da aynı varsayımın korunması sahih olurdu. Nitekim devlet başkanlığının başkan olmadan yürüyeceğini - hakkında nas olmadığı takdirine göre- varsaymış olsaydık devlet başkanı belirlememekte elbette sahih olurdu. Diğer zaruri maslahatlar da böyledir. Bu durum sabit olduğuna göre vesile/araç durumunda olmayan dini maksatlardan hiçbirini mesalih-i mürsele yoluyla ortaya koymak sahih olmaz.

Mesalih-i mürselenin ihtiyaç kabilinden olan gereksinmelerde hafifletici durumda olması da açıktır. Bu husus, dinde zorluğun kaldırılması delilinde en kuvvetli şekilde bellidir. Bu kabilden olan mesâlih'in katılığı ve yükümlülüğü fazlalaştırıcı olduğunu gösteren bir durum yoktur. Örnekler bu esas da açıklamaktadır.

Bu şartlar kesin bir şekilde ortaya konduktan sonra, bid'atların mesalih-i mürseleyle zıt olduğu bilinir. Çünkü mesalih-i mürselenin konusu detaylarına kadar akıl ile kavranılabilir. Gerçekte ibadetler, detaylarıyla birlikte akıl ile kavranmaz. Daha önce de geçtiği üzere ibadetler dışında kalan konulara bid'atın girmesi genel olarak değil, ancak onlarda ibadet cihetinin bulunması açısından olmaktadır.

Yine daha önce geçmişti ki bid'atlar genelde dinin amaçlarına uygun düşmezler. Aksine bid'atın tasavvuru iki cihetten biri ile olmaktadır: Bu, "Sultana peşpeşe iki ay oruç tutma fetvasını veren kimsenin durumunda anlatıldığı üzere" ya dinin amacına ters düşer. Veya hakkında bir şey söylenmemiş olur. Mirasçısını öldüren katilin mirastan mahrum edilerek, arzusunun (ki onun arzusu yakının öldürerek mirasına konmaktır) zıddı ile kendisine muamele edilmesi gibi. (Şu yorum) bu konuda nas bulunmama takdirine göredir.

Daha önce (on örneğin birincisine başlamazdan evvel kendisi ile hükmün irtibatlı olduğu uygun mananın üç halden biri olduğu geçmişti Bu üç halden) ikisinin dikkate alınmayıp terkedilmesine dair icma/görüş birliği olduğu geçmişti. Burada "Hakkında bir şey söylenmemiş olan mesele izin verilmiş gibidir" denemez. Çünkü bundan, icma'nın zedelenmesi lazım gelir. Zira uyum yoktur. Aynı zamanda ibadetlerin hükmü âdetlerin hükmü gibi değildir ki hakkında bir şey söylenmemiş olan, izin verilmiş gibi olsun. Bu itibarla bunlar birbirinden ayrılırlar. Zira bir dayanağı olmadan ibadet ortaya koymaya yönelmek olmaz. Çünkü ibadet açıkça izin verilmiş bir hükme mahsustur. Âdetlerle ilgili meseleler böyle değildir. Daha önce de değinildiği gibi ikisi arasındaki fark, genel olarak ibadetlere akıl ile yol bulunmayıp, âdetlere akıl ile yol bulunmasıdır. Bu manaya ve bu konuya "Muvafakat" isimli kitabımızda işaret edilmiştir.'

Bu husus sabit olduğuna göre, mesalih-i mürsele ya vesile kabilinden zaruri bir gereksinimi korumuş olur veya hükümde bir hafiflik meydana getirir. Mesalih-i mürseleden hareketle ne bid'at ortaya çıkarmak, ne de menduplarda bir fazlalık meydana getirmek mümkün değildir.

Çünkü bid'atlar, ibadetmiş gibi benimsenmeye yol açan ve ibadet olduğu sanılan vesilelerdir. Netice itibariyle bidatlar, yükümlülüğü artıran ve hafifletmeye aykırı olan şeylerdir.

Tüm bunlardan ortaya çıkıyor ki bidat işleyen kimsenin mesalih-i mürsele ile bir ilgisi yoktur. Olsa olsa âlimlerin ittifakı ile geçersiz olan kısımla ilgili olabilir. Bu da ilgi olarak sana yeter. Muvaffakiyeti veren Allah'tır.

Tüm bunlardan biliniyor ki din koyucunun maksadı ibadetler konusunda hiç bir şeyi kulların görüşüne bırakmamaktır. Burada geriye bir şey kalıyor ki o da Allah'ın koyduğu sınırdır durmaktır. Bu sınırın üzerine fazlalık koymak bid'attır. Nitekim bu sınırdan eksiltmek de öyledir. Bu konuda örnekler geçti. Kitabın devamında ileride (başka) örnekler gelecektir. İnşallah.^[30]

Fasıl

İstihsana gelince bid'at ehli buna da yapışmıştır. Çünkü istihsan -ki anlamı güzel görmektir- mutlaka bir güzel gören tarafından meydana getirilir. Güzel görme olayı ise ya din aracılığı veya akıl yoluyla olur.

Dinin güzel görmesinde de, çirkin görmesinde de söylenecek söz yoktur. Çünkü bu sonucu, deliller ortaya koymaktadır. O halde buna istihsan demenin bir faydası yoktur. Kur'an sünnet (hadis) ve icmâ'nın üzerine ilaveten yeni bir ünvan koymaya da gerek yoktur. Bu üç dayanaktan doğan kıyas ve delillendirme de böyledir. Geriye sadece akıl yolu ile güzel görmek kısmı kalıyor.

İstihsan hakkında söylenen şu söz bunun şahididir: "İstihsan, müctehidin akli ile güzel gördüğü, görüşü ile meylettiği şeydir." Bilginler dediler ki, istihsan müctehidlere göre âdetlerde güzel görülen şeyler cinsinden bir şeydir. Mizaç dahi buna meyleder. Şayet dinde bu söze ters gelen ve ortada ibadetle ilgili olduğuna dair açıklama

yapan bir durum yok ise gereğince hüküm vermek caiz olur. İşte bid'at adı verilen (istihsan'ın) bu kısmıdır. Bu, mutlaka güzel ve çirkin kısımlara ayrılır. Çünkü her istihsan gerçek (istihsan) değildir.

İkinci yoruma göre usulcülerce istihsanda şöyle bir durum vardır: İstihsandan maksat, mütehidin elindeki ibarede kendisine yardım etmeyen ve nefesine doğan, fakat ortaya çıkarması zor bir delildir. Bu yorumun yapılmasına istihsan yardımcıdır. Çünkü istihsan âdetlerle ilgili olandan uzaktır. Bir kimsenin kendisine hoş gelmeyen ve şüphesi olmayan delil ile bid'at ortaya koyması uzak bir şeydir. Bil'akis bid'atların hepsinde mutlaka onu işleyen kimse, dini bir delile dayanır. Fakat bazen delili ortaya çıkarmak mümkün olur, bazen mümkün olmaz, çoğunluk böyledir. İşte bid'atçıların delil olarak ileri sürdüğü budur.

Birinci yoruma taraftar olanların ileri sürdükleri delillerdeki bakış açısı, ikincilerin görüşünü zedelemektedir. Bunlar üç delil ileri sürmüşlerdir:

1- Aşağıdaki ayetler:

a- *"Size ansızın, farkına varmadan, azap gelmeden Rabbinizden size indirilen en güzel söze (Kur'ana) uyun."* (Zümer, 55)

b- *"...Allah, kitabı sözlerin en güzeli olarak indirmiştir."* (Zümer, 55)

c- *"Ey Muhammed! Dinleyip de en güzel söz'e uyan kullarımı müjdele."* (Zümer, 18) ayetindeki *"en güzel söz"* onların akıllarının güzel gördüğüdür.

2- Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Müslümanların güzel gördüğü, Allah katında da güzeldir."^[31] Hadisteki *"güzel görmek"*ten maksat, akılların güzel gördüğüdür. Aksi halde dinî delile dayalı olarak güzel görülen kastedilmiş olsaydı, kendilerinin güzel gördükleri olmazdı. Çünkü bunların inancına göre dini kuralları koymakta aklın bir fonksiyonu yoktur. Böyle olmasaydı hadisin bir anlamı olmazdı. Bu itibarla hadis, maksadın Müslümanların kendi görüşleri ile gördükleri olduğunu ifade etmektedir.

3- Müslümanlar ücreti, durma süresi ve kullanılacak su miktarı belirlenmeden hamama girmeyi istihsan yolu ile caiz görmüşlerdir. Bunun tek sebebi bu tür (basit) şeylerde tartışmanın, âdet bakımından çirkin olmasıdır. Sonuç itibariyle bunu tartışmayı bırakmak hoşgörülümüştür. Oysa fıkıh bakımından kesin olarak biliyoruz ki belirgin olmayan kiralama işlemi veya kiralama süresinin veya kiralama konusu olan şeyin miktarının belirlenmemiş olması durumunda kiralama geçersizdir. Böylece yukarıda bildirilen özelliklerle hamama girmek istihsan yoluyla, delile aykırı olduğu halde geçerli sayılmıştır; Delile aykırı olmadığı zaman caiz olması daha uygundur.

Görüyorsun ki bu konu, bid'ata düşme durumunda olanlar için ayağın kaydığı bir yerdir. Bid'at işleyecek kimse şöyle diyebilir" Ben şöyle şöyle güzel görmüş isem, benden başka âlimler de güzel görmüşlerdir. Böyle olunca bu kısma ziyadesiyle özen gösterilmesi kaçınılmazdır. Tâ ki bilgisiz kimseler veya kendisini âlim sananlar istihsan konusunda aldanmasınlar. Başarıyı veren Allah'tır. Bu itibarla deriz ki:

Dini hükümlerde istihsanı İmam Malik ve Ebu Hanife^[32] muteber görmektedir. İmam Şâfiî ise istihsana ciddi bir şekilde karşı çıkmıştır. Hatta Şâfiî istihsan hakkında şöyle diyor:

"Her kim istihsan yapar(ak bir hüküm koyar)sa, din ortaya koymuş gibidir".

İmam Malik ve Ebu Hanife'nin mezhebini inceleyen kimse, onlara göre istihsanın "iki delilden en kuvvetlisi ile amel etmek" olduğunu görecektir. İbn'ul Arabi de böyle demiştir. İbn'u'l Arabi ayrıca şunu da söylemiştir: Genel olan şey devamlı, kıyas ise düzenlidir. İmam Mâlik ve Ebû Hanife bu genelliğin açık bir delil veya bir manadan dolayı tahsis edilmesi görüşündedir. Mâlik, genelliği maslahat ile Ebu Hanife Kıyasın aksine sahabeden birinin sözü ile tahsis etmek suretiyle istihsan yapmışlardır. Mâlik ve Ebu Hanife kıyası da tahsis edip illeti eksik görmektedirler. Şâfiî ise, dini bir illet sabit olduğu takdirde onun tahsis edilmesi görüşünde değildir. İbn'u'l Arabi böyle söylemektedir. Onun bu söyledikleri Kerhî'nin (istihsan hakkındaki) şu yorumuna işaret etmektedir:

"İstihsan, bir meselenin hükmünden, o meselenin benzerlerindeki hükme, daha güçlü bir gerekçeden dolayı bir aykırılık da olsa dönmek demektir." Bazı Hanefî mezhebi âlimleri şöyle demiştir:

İstihsan, kendisi ile amel edilmesi gerekli olan kıyastır. Çünkü illet, etkisi ile illettir. Bu kimseler, illetin etkisi zayıf olana kıyas, güçlü olana istihsan demişlerdir. Yani istihsan bir çeşit kıyas-i müstahsendir. Sanki istihsan bir çeşit, iki kıyasın en güçlü olanı ile amel etmektir. Hanefî mezhebindeki meselelerin incelenmesinde problemlerin durumuna göre bu mana ortaya çıkmaktadır. İmam Mâlik'ten şöyle dediği rivayet edilmiştir:

"İstihsan ilmin onda dokuzudur." Mâlik'ten bu sözü İbn'u'l Kasım vasıtası ile Asbağ^[33] rivayet etmiştir.

Asbağ istihsan hakkında şöyle diyor:

"İstihsan bazen kıyastan üstün gelir." İmam Mâlik'in şöyle dediği rivayet, edilmiştir:

"Kıyasta öyle bir ayırım noktası vardır ki, bu nokta neredeyse insanları sünnetten koparacak hassasiyettir." Mâlik'in bu sözünün, daha önce geçen istihsan hakkında söylenen "mütehidin "aklı ile bir şeyi güzel görmesi" manasında olması mümkün değildir. Bir diğer ifade de geçen "istihsan mütehide ifadesi zor gelen ve nefesine doğan bir delildir" manasında olması da mümkün değildir. Çünkü böylesi bir şey ilmin onda dokuzu olmadığı gibi bir delil olarak kıyastan daha üstün de olamaz. İbn'u'l Arabi bir başka yerde şöyle demiştir:

"İstihsan, istisnai olarak ve ruhsat yoluyla delilin gereğini terk etmeyi tercih etmektir." Bu, bazı gereksinmelerde ortaya çıkan bir çelişkiyen dolayı olur. İbn'u'l Arabi daha sonra istihsanı kısımlara ayırmış ve bunlardan dördünü saymıştır. Bunlar şöyle sıralanmıştır:

- a- Delili, örf (gelenek) için terk etmek,
- b- Delili, maslahat için terk etmek,
- c- Delili, kolaylık için terketmek,
- d- Delili, güçlüğü kaldırıp genişliği tercihten dolayı terk etmek.

Maliki mezhebinden olan İbnu'l Arabi'den başkaları İmam Mâlike göre istihsanı şöyle tarif etmiştir:

"İstihsan, külli bir kıyas karşılığında cüzi bir maslahatı kullanmaktır." Bir başka deyişle istihsan:

"Mürsel delillendirmeye kıyastan öncelik vermektir." İbn Rüşd istihsanı şöyle tarif etmiştir:

"İstihsan -ki çok kullanıldığı için kıyastan daha yaygındır- hükümde aşırılık ve abartmaya yol açan kıyası, hükümdeki etkili bir manadan dolayı bazı yerlerde o yere mahsus olmak üzere atmaktır."

Bunlar birbirine yakın tariflerdir.

İstihsanın anlamı İmam Mâlik ve Ebû Hanife'ye göre böyle olunca, istihsan kesinlikle delil dışında değildir.

Kur'an ve sünnetten delillerde olduğu gibi, delillerden bir kısmı diğerini tahsis eder veya kayıt altına alır. İmam Şafii bu tür delili asla reddetmez. Netice itibariyle bid'atçı için (yaptığı bid'atı) istihsan olarak isimlendirmekte bir hüccet yoktur.

Bu kısımda maksadı açıklayan örneklerle kesinlikle ihtiyaç vardır. Burada on örnekle yetineceğiz:

Birinci Örnek: Bu örnekte, Kur'an'dan bir delile dayanarak benzerlerindeki hükümden dönüş yapılmaktadır.

Tevbe suresi 103. ayetin de: "*Onların mallarından sadaka al; Bununla onları temizlersin, onları arıtıp yüceltirsin.*" Ayetteki ifadenin zahiri, mal denilebilen tüm varlıkları içine almaktadır. Fakat sadaka ifadesi dini bir terim olarak, özellikle zekât mallarına mahsustur. Bir kimse "benim sadakam yok" deyince, bu sözün zahiri hiçbir malının olmadığını ifade eder. Fakat biz bu sözü zekat verecek malının olmadığı şeklinde anlarız. Çünkü Kuranda böyle manalandırılmıştır.

Alimler diyor ki sanki bu, genel bir ifadeyi Kur'an'dan anlaşılman mana ile tahsis etmektir. Bunu istihsan hakkında söylediğini misallendirmek üzere Kerhî örnek olarak zikretmiştir.

İkinci Örnek: Hanefî mezhebinde şöyle denmiştir: Yırtıcı kuşların artığı, yırtıcı hayvanlara kıyasla necis/pistir. Bu açık bir şeydir. Fakat yırtıcı kuşun artığı, istihsan cihetiyle temizdir. Çünkü yırtıcı hayvanın kendisi necis'ul ayn değildir. Fakat etinin zorunlu olarak haram oluşu sebebiyle, salyasının yakınlığından dolayı artığın da necis olduğu sabit olmuştur. Buna göre yırtıcı kuşlarda durum farklıdır. Çünkü kuşlar gagası ile içer. Aslında gaga temizdir. Allığının temiz olması gerekir. Bu gerekçe gizli ise de güçlü bir izdir. Neticede her ne kadar durumu gizli ise de, önceki hükme (necislik hükmüne) ağır basmaktadır. İki kıyasın en kuvvetlisini almakta ittifak vardır.

Üçüncü örnek: Ebu Hanife diyor ki: Dört kişi bir erkeğin zina ettiğine şahitlik etseler, fakat şahitlerden her biri diğerinin belirlediği yönden başka yönü belirlese, kıyasa göre zina ettiği ileri sürülen kişiye had cezası verilmez. Fakat istihsana göre bu kimseye had cezası verilir. Bunun gerekçesi şudur: O kimse hakkında dört kişi şahitlik etmedikçe kendisine had uygulanmaz. Şahitlerden her biri (ayrı) bir ev belirleyince, aynı mertebede dört şahit bulunmamış olur. Zira bu durumda hepsinin aynı mertebede birleşmesi imkânsızdır. Şahitlerden her biri ayrı bir köşe belirlemiş olunca zahiren zina fiili birden fazla olmuş demektir. (Bir köşeden diğerine) kaymak da mümkündür. (Böylece şahitlerden her biri ayrı köşede görmüş olabilir.)

"Kıyasa göre had cezası verilmez" demenin manası, zahiri duruma göre dört şahit bir zina eyleminin yapıldığında birleşmedi demektir. Fakat sonuç itibariyle meselenin olduğu yer, adalet özelliği olan şahitlerin fasık sayılmasıdır. Çünkü zina yaptığı iddia olunan kişiye had cezası verilmeyince şahitler fasık olmuş olur, Şahidin adaletli sayılmasına yol oldukça fâsik sayılmasına yol yoktur. Mümkün oldukça şahitlerin adil olduklarını dikkate almak (uzak da olsa) bu uzak imkana götürür. Bu ise ancak hükmü Kur'an'dan almaya sarılmaktır. Bu gerçekte hükmün asıl sebebine ilişkili bir durumdur.

Dördüncü Örnek: İmam Mâlik'in mezhebinde örf için (bazen) delil terk edilir. Mâlik yeminler (ile ilgili meseleleri) örf'e bırakmıştır. Halbuki yeminlerde kullanılan kelimelerin sözlük anlamı, örfün gerektirdiğinden başka anlamlara gelmektedir. Meselâ: "Vallahi filan (kimse) ile eve girmem" diye yemin eden kimse, sözlük anlamı olarak "ev" adı verilen her yere girmekle yemini bozmuş olur. Camiye de sözlükte ev denildiğinden, camiye girerse yemini bozulur. Ancak insanların örfü, camiye ev adını vermediğinden, örf'e göre bu kimse ca'miye girerse yemini bozulmaz.

Beşinci örnek: Malik, maslahattan dolayı delili terk etmiştir. -Her ne kadar sanatkar gibi değilse de -birden çok kimseye iş yapan, onların namına çalışan kimsenin (çalışırken verdiği zararı) ödemesi gibi. Çünkü İmam Mâlik'in mezhebinde bu meseleye ait iki kavil vardır. (Bu iki kavilden birine göre) hamam sahibinin elbiseyi, gemi sahibinin (taşıdığı eşyayı) ödemesi gibidir. Yiyecek taşıyan hammal da İmam Malik'e göre (taşıdığı mala zarar verirse) öder. İmam Malik'e göre bunlar (zararı ödemedi) sanatkar gibidirler. Bunların ödemesindeki sebep, sanatkarın (verdiği zararı) ödemesindeki sebepten sonra gelir.

Burada: "Bunlar mesalih-i mürsele bâbındandır, istihsan babından değildir" denilirse şöyle deriz: Evet, şu kadar var ki onlar istihsanı kurallarından istisna edilen istisna gibi düşünmüşlerdir. Mesalih-i mürsele böyle değildir. Verilen zararı ödemedi bu tasavvur edilebilir. Çünkü ücretli çalışan kimseler "Berâet-i asliyye" ile değil, delile dayalı olarak "emanetçi" diye tanımlanmışlardır. Bunların ödemesi, bu delilden müstesna tutulmuş durumdadır. Bu bakış açısına göre istihsan içine girer.

Altıncı Örnek: Onlar kâdî'nin bindiği hayvanın kuyruğunu kesen kimseye ceza ödemesinde icma/görüş birliği olduğunu söylüyorlar. Cezadan maksat, hayvanın tam olarak kıymetidir, sadece hayvanda meydana gelen eksiklik değildir. Bunun gerekçesi açıktır. Çünkü kâdî, bu hayvana sadece binmek için ihtiyaç duyar. Bu kusurun aşırı olmasından dolayı kuyruğu kesilen hayvana binmesi imkansızlaşır. Kâdî'nin böyle bir hayvana binmesi yok hükmündedir. Bu sebeple bu işi yapan kimseye hayvanın kıymetini tam olarak ödemesini gerekli görmüşlerdir. Bu hüküm özel bir maksada yönelmiş durumdadır. Aslında sadece meydana gelen eksikliği ödemesi gerekir. Fakat onlar istihsan yoluyla bu hükmü vermişlerdir.

Bu hükümdeki icma tartışılır. Çünkü meselede mezhepte ve başkasında iki kavil vardır. Fakat Maliki mezhebinde meşhur olan hüküm, yukarıda geçen gibidir. Kadı Abd'ul Vehhab nas olarak bunu bildirmiş böyle hüküm vermiştir.

Yedinci Örnek: Az, basit ve değersiz şeylerde güçlüğü kaldırmak ve balkı sıkıntıya düşürmemek için delilin gereği terk edilir. Çok sayıda ölçekle alınan bir malda pek az bir fazlalık caiz görülmüştür. İkisinden biri diğerine tâbi olduğu takdirde sarf^[34] yoluyla satış ca'iz görülmüştür. Keza tam dirhemle eksik dirhem^[35] aralarındaki çok basit farklılıktan dolayı takas edilmesi caiz görülmüştür. Aslında bunların hepsi yasaklanmıştır. Çünkü hadiste şöyle buyurulmuştur:

"Gümüfle gümüş, altınla altın, bir birinin aynısı ve eşit olmak üzere takas edilir. Her kim artırır, (birinin) fazla olmasını dilerse, mutlaka (aldığı fazlalık) faizdir."^[36] Caiz olmasının gerekçesi basit ve değersiz bir şeyin yok hükmünde olmasıdır. Bunun içindir ki çoğunlukla değersiz şeylere yönelmiş bir amaç olmaz. Basit bir şeyin üzerinde ısrarla durmak sıkıntı ve güçlüğe yol açar. Bunlar ise yükümlüden kaldırılmıştır.

Sekizinci örnek: Utbiyye isimli kitapta Asbağ'dan şöyle bir mesele nakledilmiştir: İki kişi arasında ortak olan bir câriye ile ortaklardan her ikisi de bir temizlik döneminde cinsel ilişkide bulunsalar, câriye bu durumda bir çocuk dünyaya getirirse, ortaklardan birisi çocuğu kabul edip diğeri inkar etse durum ne olacaktır?

Çocuğu inkar eden ortak, bulunduğu cinsel ilişki hakkında açıklama yapar; eğer yaptığı ilişkide cariyenin rahmine spermin inmesini ifade eden bir durum varsa inkârı dikkate alınmaz. Çocukta da aralarında ortak olmuş gibidirler. Eğer yaptığı cinsel ilişkide spermini cariyenin rahmine bırakmayıp dışarıya bıraktı ise Asbağ bu durumda şöyle demiştir:

Burada istihsan yoluyla çocuğu diğer ortağa bırakırım. Kıyasa göre eşit derecede çocukta ortak olmaları gerekir. Çünkü (spermi dışarıya bıraktığını söylemesine rağmen) belki ilişki sırasında baskın gelen bir durum olmuştur da farkında değildir. Amr b. Âs buna benzer bir durumda şöyle demiştir.

"Tulumun bağı bazen insanın elinden kaçırılır."^[37] Burada istihsan olarak çocuğu diğer ortağa bırakırım. Kıyasa göre ikisinin de dikkate alınması gerekir. Asbağ daha sonra İmam Mâlik'ten yukarıdaki hükmü hikaye etmiştir. İbn Rüşd bunu şu esasa indirgeyerek şöyle değerlendirmiştir: Bir kimse cariyesi ile cinsel ilişkide bulunur ve spermini dışarıya bırakırsa cariyeye bu sırada bir çocuk doğurursa (spermin dışarıya bırakıldığı söylenmesine rağmen) ilişkide bulunan çocuğu inkar da etse, çocuk onundur. Kıyasa göre cariyeye iki kişi arasında ortak ise ve her ikisi de cariyeye ile ilişkide bulunmuş, bunlardan birisi spermini içeri, diğeri dışarı bıraktığını söylüyor, spermi dışarı bırakan çocuğu kabul etmiyor, diğeri çocuğun kendisinin olduğunu iddia ediyorsa, her ikisi de spermi dışarı bırakmış veya içeriye bırakmış hükmünde olurlar. İstihsana göre ise çocuk, onun kendisinden olduğunu rahimine bıraktığını söyleyenindir. Çünkü çoğunlukla çocuk spermin içeri bırakılması ile olur. Spermin dışarı bırakılmasına rağmen çocuğun olması nadir görülür. Ağır basan kanaat/zannı gâlip odur ki çocuk spermi içeri bırakanındır. Hükümlerde zannı galip ile karar vermek asıldır. Bu meselede dahi zannı galibin etkisi vardır. Böylece Asbağ'ın da dediği gibi istihsana göre bu sonuca gitmek vacip olur.

Dokuzuncu örnek: Daha önce de geçtiği üzere^[38] müslümanlar ücreti, içerde durma süresi ve kullanılacak su belirlenmediği halde hamama girmeyi istihsan yoluyla caiz görmüşlerdir. Halbuki bu meselede asıl olan, caiz olmamasıdır. Fakat bid'atçilerin bidatlarına delil gösterdiği gibi değil, bir başka husustan dolayı hamama girme işi caiz görülmüştür. Buna göre o, delilin dışında kalmayan hüküm kabilindedir.

Hamam meselesinde ücretin belirlenmesi örf bırakılmıştır. Ayrıca bir ücret takdirine ihtiyaç yoktur, içeride durma miktarı ve kullanılacak suyun miktarı ise örf ile belirlenmemiş ise zarureten dolayı düşer. Bu meselenin caiz olması bir fıkıh kaidesine göredir. Bu kaideye göre "Akitlerde tüm bilinmezlikleri ortadan kaldırmaya güç yetmez." Böyle bir şeye kalkışmak insanlar arası alım satım ve diğer işlemlerin kapısını daraltır ve anlaşma kapılarını yok eder. Akitlerde zarar verici olmamak, ilerde ortaya çıkacak anlaşmazlıklar olmasın diye tamamlayıcı mahiyette bir uygulamadır. Demek oluyor ki bu, mükemmeli elde etmeye ulaştıran bir keyfiyettir. Mükemmeli elde etmeye yol açan şeyleri dikkate almak, bir başka mükemmeli iptal ediyorsa ikisi de muteber olmaz, dikkate alınmaz. Mühimmi elde etmek için, mükemmel bırakılabilir. Usulde dahi böyle geçmektedir. Netice itibarıyla akitlerden ayrı düşünülmemen bazı bilinmezlere göz yumulması gerekli olur. Çünkü bu durumdaki bilinmezlerin ayrılması güçlüğe yol açar. Az bir zarara yol açması ve kaçınmanın sıkıntıya yol açması durumunda yükümlüye basit belirsizliklerde tolerans gösterilir. Fakat belirsizlik çok ise tolerans gösterilmez. Çünkü zaruret yeri olmadığı gibi tehlikesi de büyük olabilir. Fakat bu hususta az ile çok arasındaki farkı tüm işlerde belirleyen bir nass yoktur. Ancak aldanmaya yol açan belirsizliklerden bazı türlerden büyük çapta olanı yasaklanmıştır. Böylece Birtakım esaslar konulmuş ve az olmayan belirsizlikler caiz olmakta veya dikkate alınmamakta bu esaslara göre kıyas edilmektedir. Böylece çok olan belirsizlik ve aldanma yasak

hükmünde olmuştur. Az ve çok olan, Birtakım esas meselelere ait teferruatta âlimlerin dikkatini çeken hususlar vardır. Eğer aldanma az, mesele basit, çekişme çok değil ve hoş görüye de ihtiyaç varsa, müsamaha olduğu söylenir. İşte hamamın suyunu belirleme ve hamamda kalma süresi bu kabildendir.

Bilginler dediler ki; İmam Mâlik bu konuda çok derinlere inmiş ve ileri derecede ilgilenmiştir. İmam Malik her ne kadar, ne miktarda yiyeceği tam olarak belirlenemezse de, işçiyi yemeği iş sahibine ait olmak üzere çalıştırmayı câiz görmüştür. Çünkü işçiye yemek vermek kolay ve basit bir şey olup, bu hususta tartışma olmaz. İmam Malik belirsizliğin ve aldanmanın az olup vakit ile ilgili olanıyla fiyat ile ilgili olanı arasında fark gözetmiş, birinciyi caiz görmüş, diğerini yasaklamıştır. Malik şöyle demiştir:

Bir insanın bir malı hasat zamanında veya (bazı mahsullerin) kesim zamanında bedelini ödemek üzere satın alması caizdir. İsterse günü tam olarak belirlenmemiş olsun. Fakat bir malı yaklaşık bir dirheme satsa bu caiz olmaz. Sebebi yukardaki farktır. Fiati belirlemek veya takdir etmek sıkıntılı bir iştir ve örfte böyle bir şey yoktur. Zamanı belirlemede bir sıkıntı yoktur. Çünkü bazen satıcı, alacağını alma zamanında günlerce hoşgörülü davranabilir. Fakat satıcı, alacağı para hususunda toleranslı davranmaz.

Amr b. Âs'ın Hz. Peygamber'den "Rasulullahın zekât, memurunun (zekât toplamaya) çıkacağı zamana kadar (parası ödenmek üzere) deve satın alınmasını emrettiğini" rivayet etmesi, İmam Malik'in görüşünü desteklemektedir. Bu tür zamanlara yapılan ertelemelerin, günü ve saati tam olarak belirlenemez. Fakat bu bir kolaylıktır ve yaklaşık olarak tayin edilebilir.

İmam Malik, sabit olan esaslardan, güçlük ve zorluk karşısında olağan dışı meseleleri nasıl yönlendirmiştir, düşünülün. İyi düşünülün ki İmam Malik'in bu içtihatları nerede, bunun sadece âdetlere göre aklın güzel gördüğü istihsal olduğunu sananın görüşü nerede? Netice de ikisi arasında dağlar kadar fark vardır,

Onuncu örnek: Âlimler diyor ki İstihsanın türlerinden biri de âlimler arasındaki ihtilafı göz önünde bulundurmadır. Bu tür, İmam Malik'in mezhebinde, üzerine pek çok meselenin bina edildiği bir temeldir. Şöyleki:

a- Az miktarda olan suya^[39] pek basit derecede necaset/pislik girer de suyun (tat, renk ve koku) özelliklerinden birisi bozulmamış olursa bu su ile abdest alınmaz. (Böyle bir sudan başka su yok ise) teyemmüm edilir ve su terk edilir. Eğer bu su ile abdest alır ve namazını kılar, hâlâ namazın vakti içinde ise namazını yeniler. Vakit geçmiş ise yenilemez. İmam Malik'in "vakit içinde iken yeniler" demesinin yegane sebebi "o su, temizdir ve temizleyicidir" diyen fıkıh âliminin sözünü dikkate almış olduğundandır. Bu su ile abdest almanın caiz olduğu da rivayet edilmiştir. Bu sözün kıyası namazın vakit içi de olsa, vakit dışı da olsa yenilenmesini gerektirir. Çünkü o kimse terk edilmesi ve kendisinden teyemmüme geçilmesi sahih olan bir su ile abdest almış olmaktadır.

b- Alimlerin fesh edilmesi vacip olan fasid nikah hususunda "Nikahın fâsid olduğunda ittifak yok ise boşanmak suretiyle feshedilir. Böyle bir nikahta eşler arasında (ölüm halinde) miras söz konusudur." demeleri bir diğer örnektir. Sahih nikahta olduğu gibi bunda da boşanma yolu ile de ayrılık gerçekleşir. Eğer nikahın fasit olduğu hususunda Âlimlerin görüş birliği/ittifakı var ise boşanma olmaksızın feshedilir, miras söz konusu değildir ve boşanma da lazım gelmez.

c- İftitah tekbirini unutup (cemaate rükû halinde yetişerek) rükû için tekbir alan kimsenin imamla birlikte olmaya devam etmesi gerekir. Çünkü "böyle bir namaz kılışın yeterli olduğunu" söyleyen vardır. Bu kimse imam selam verdikten sonra namazını yeniler.

Mâlikî mezhebinde bu manada hüküm gerçekten çoktur. Bunun gerekçesi, bazı durumlarda muhalif görüşte olanın görüşünü dikkate almaktır. Çünkü bu görüş ağır basmıştır. Bazı hallerde ise muhalif görüş ağır basmamış ve dikkate alınmamıştır.

Âlimler arasındaki ihtilafı dikkate almak meselesinde Afrika ve Mağrib şehirlerine bu meselede iki yönden problem çıktığı için mektuplar yazdım. Bu yönlerden birisi, sahih olduğu varsayımına göre bu konudur. Bu konunun aslı nedir? Fıkıh usulünde hangi kaide üzerine oturmaktadır?

Şu sırada görünen odur ki uyulması gereken şey delildir. Delil nerede ise orada olmak gerekir. Müctehide göre iki delilden hangisi ağır basarsa -isterse tercih yollarından en aşağı derecede olanı ile ağır basmış olsun- ona dayanmak, onun dışındakileri geçersiz kılmak gerekir. Usul ilminde yerleşen kural da böyledir. O halde müctehidin başka birisinin görüşüne başvurması, kendisine göre çürütülmüş olan onun deliline işlerlik kazandırmak, kendisine göre tercih edileni ise geçersiz kılmak demektir. Oysa o delil, uyulması vacip olandır. Böyle bir uygulama kaidelere aykırıdır.

Bu yazdıklarımın bazıları cevaplar verdiler. Cevaplardan kimisi (akla) yakın, kimisi uzak idi. Şu kadar ki ben onlardan bazısına araştırmak maksadı ile başvururdum. O, bana faydalı olan (din) kardeşim Ebu'l Abbas b. Kubab idi. -Allah ona rahmet eylesin. O bana aşağıdaki bilgileri yazıp gönderdi:

"Adı geçen mektup ihtilafı dikkate almak meselesinde sorunun yeniden gündeme gelmesini içermektedir. Diyorsunuz ki, iki emareden (işaretten) birinin diğeri üzerine tercihi, birine diğerine nazaran öncelik tanınması, mutlak olarak geçersiz sayılmanın olmamasını gerektirir. Ayrıca fetva veren kimsenin, işin başında "bu caiz değildir" deyip, iş meydana geldikten sonra "caizdir" demesini çirkin bir şey saymaktasınız. Çünkü yasak olan bir şey, yapıldıktan sonra caiz olmaktadır.

Yine demişsiniz ki, bu tür şeylerde iki (aykırı) şeyin bir araya gelmesi tenzihi yasaklamada olur, tahrimi yasaklamada olmaz. Vesaire vesaire... Bunların hepsi, istihsan yolunu kabul etmeyen akıl yürütme bir bilimsel

yaklaşımından ortaya çıkarılan güçlü görüşlerdir. Âlimlerden ve görüş sahiplerinden kalburüstü olanlar da bu yola eğilimlidirler. Hatta Ebu Abdullah es-Şâfiî şöyle demiştir:

"Her kim istihsan yaparsa (yeni bir) din ortaya koymuş olur."

Sizin de bildiğiniz gibi istihsanın aslını ifade ederken söylenen sözler dar kalıplarda kalmıştır. İstihsanı anlatırken şöyle demişlerdir:

İstihsan hususunda en sağlıklı olarak söylenen, onun müctehidin ifade etmekte zorlandığı fakat içinde doğan bir mana olduğudur. İstihsanın detaylarının üzerine oturduğu temel bu olunca, acaba detayların durumu nasıl olur? Elbette onların anlatımı daha dar kalıplar içinde olacaktır.

İstihsana itibar edilmemesi hususunda ben de bu değerli âlimlerin dediğini diyordum. Ne var ki Hulefâ-i Râşidin'in ve sahabenin ileri gelenlerinden oluşan bir topluluğun fetvalarında pek çok şekilde bulunan hükümler istihsanı takviye edip güçlendirdi. Bir inkâr ile de karşılaşmadı. Böylece istihsan fikri bende son derece güçlendi: Gönlüm bu işe yattı ve kalbim bu iş için genişleyip güven duydu. Neticede onlara uyup, onların gittiği yoldan gittim.

Bu kabul hükümlerden birisi, birbirinden haberi olmayan iki kişinin aynı kadınla nikahlanmasıdır. İkincisi kendisinden önce nikahlanma olduğundan zifaf gecesinde haberdar oluyor. Bu durumdaki kişiden (yani ikinciden) Hz. Ömer, Muaviye^[40] ve Hasan^[41] Allah onlardan razı olsun- kadının boş olup ayrılması gerektiğini söylemişlerdir.

Soruda dile getirdiğiniz hususlar, bu meselede de geçerlidir. Çünkü kadınla zifafa girmeyen kimsenin birinci nikah kıyan olduğu tahakkuk etmiştir. İkincisinin kadınla zifafa girmesi, başkasının nikahlısı ile zifafa girmesi demektir. Onun bu (işte hatalı olduğunu varsaysak bile) hatası, başkasının nikahlısını devamlı olarak kendisine nasıl mubah kılar? Helâl bir nikaha isabet etmediği halde kıydığı nikahı nasıl geçerli kılabilir? Her yönüyle kitap ve sünnete uygun olarak gerçekleşen, kendisinden önceki nikahı nasıl iptal edebilir? Şu kadar ki bu olayda uygun olan şudur: Bu hata, hatayı yapandan günah ve cezayı kaldırır fakat başkasının eşini kendisine mubah kılar, eski kocasına kadını yasak kılamaz.

Bunun bir diğer örneği, kaybolmuş adamın karısı hakkında âlimlerin söylediğidir. Buna göre kayıp adam, kadın başkasına nikahlanmadan bulunur gelirse eşi onundur. Eğer kadın başkası ile nikahlanıp cinsel ilişki gerçekleştikten sonra bulunur gelirse karısı boş olup kendisinden ayrılmış sayılır. Nikah kıyılıp ilişki gerçekleşmeden adam bulunup gelmiş ise iki kavil vardır. Birincisi, bulunup gelen eski kocası kadınla ilgisini kesmek istiyorsa kadın eski kocasından iddet bekler ve boş olur. Artık eski kocasının o kadında bir hakkı kalmaz. İsterse (ikinci erkekle) nikah kıyılmazdan önce gelmiş olsun. İkinci kavle göre, kadının eski kocası, kadınla ilgisini kesmek istemiyorsa, hâlâ onun nikahı altındadır. Başkasına nasıl mubah olur?

Hz. Ömer ve Osman'dan bu olaydan daha enteresan bir rivayet vardır. Buna göre, kayıp kişi bulunup geldiği zaman kendisi serbest bırakılır; dilerse eşini, dilerse (ikinci koca tarafından verilen) mehri seçer. Mehri seçtiği takdirde, kadın ikinci kocanıdır. Kıyas nerede, bu hüküm nerede? İbn Abd'ül Berr^[42] bu rivayetin Hz. Ömer ve Osman'dan sahih olarak nakledildiğini bildirmiştir. Kendisinden meşhur olarak bilmen bunun tersi ise de Hz. Ali'den dahi Hz. Ömer ve Hz. Osman'dan rivayet edilen gibi rivayet nakledilmiştir. Hatta Hz. Ali bu hükmü onaylamıştır. Sahabenin hükümlerinde böyle pek çok örnekler vardır.

İbn Muaddil diyor ki: (Giysisine pislik bulaşmış) iki kişiden birisi bu elbise ile namazı kılsa, diğeri namazı kılmayıp beklese ve namazın vakti çıksa hüküm nedir?

Pek çok âlimden necasetin giderilmesine bir icma/görüş birliği nakledilmiş olmasına rağmen, necasetli giysi ile namazı kılan, kılmayıp oturan (hüküm bakımından) yakın olamaz. O, bilerek namazı geciktirdiği için namazı kılanla eşit olamaz. Bunu nakledenlerden bazıları şu zevattır: el-Lahmî, Mâzerî ve bunu tashih eden Bâci, Abdul Vehhab da Telkin isimli eserinde aynısını benimsemiştir.

Sizin de ifade ettiğiniz gibi "Başlangıçta yasak olan şey, artık makbul değildir." Yukardaki örnekteki iki kişinin durumu bu kurala İbn Muaddil'in söylediğinin aksine olmak üzere tam uygundur. Çünkü namazı kılmayıp vakit çıktıktan sonra kılan, kusurunu kaza ederek gidermiştir. Diğeri ise emredildiği gibi hareket etmemiş ve (kusurunu) kaza da etmemiştir. Demek ki başlangıçta yasak olan herhangi birşey vuku bulduktan sonra makbul hale gelmez.

Dârekutni Ebu Hüreyre'den sahih olarak rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Kadın kadını evlendirmez. Kadın kendisini evlendiremez. Kendisini (velisinin izni olmadan) evlendiren kadın zina etmiştir."^[43]

Yine İbn Mâce Hz. Aişe'den rivayet etmiştir ki Rasûlullah şöyle buyurmuştur:

"Hangi kadın ki velisinin izni olmaksızın evlenirse onun nikahı batıldır." -Peygamber o nikahın bâtil olduğunu üç kerre tekrarladı- (ve devamlı şöyle dedi):

"Eğer (nikahlandığı) erkek kadınla cinsel ilişkide bulunursa, kadına verdiği mehir bu ilişkinin karşılığıdır."^[44]

Hz. Peygamber Önce kıyılan nikahın batıl/geçersiz olduğunu bildirmiş bunu üç kere tekrarlamıştır. Bu işlemi ise, zina olarak isimlendirmiştir. Bunun en aşağı derecede gereği, kıyılan nikahın tamamen geçersiz olmasıdır. Fakat Hz. Peygamber bu durumdaki nikahın meydana geldikten sonra geçerli olacağını bildiren bir ifade ile: *"Erkeğin o kadına iliştiğinin karşılığında kadına mehir vardır."* buyurmuştur. Halbuki zina edenin bu iş karşılığında aldığı mehir (adı ile de olsa) haramdır.

Yüce Allah buyurmuştur ki:

"Ey iman edenler! Allah'ın (ibadet) alâmet (i) kıldığı şeylere saygısızlık etmeyin." (Maide, 2) Bu ayetteki yasaklamanın gerekçesi (ayetin devamında) kâfir oldukları halde "Rablerinin lütuf ve rızasını arayanlara da saygısızlık etmeyin" buyurularak açıklanmıştır. Oysa kafir olmakla hiç bir amel/yapılan iş sahih ve makbul olmaz. Bu hüküm her ne kadar yürürlükten kalkmış/mensuh ise de aynı manada delil olarak kullanılmasına bir engel yoktur.

Bu cümleden olmak üzere Ebu Bekir (r.a.) şöyle demiştir:

"Gelecekte öyle topluluklar göreceksin ki kendilerini Allah için bir yere kapadıklarına inanacaklar. Onları ve inançlarını başbaşa bırakınız." Hz. Ebu Bekir'in bu sözüne dayanarak (savaş halinde) papazlar esir edilmez. Malı da kendisine bırakılır. Veya kendisine malından birazı bırakılır. Malının bırakılması hususunda ihtilaf vardır. Papazın dışında olup savaşa katılmayanlar esir edilir, savaşçıların mülküne geçer. Papaza bu uygulamanın yapılması kendisini Allah'a ibadet için bir yere kapatmış olmasındandır. Her ne kadar onun ibadeti bâtılın en bâtılı ise de papaz esir edilmez ve malı alınmaz. Buna göre her ne kadar hata zannı bulunursa da, hata olduğu kesin olmadıktan sonra müslümanın, dini delile dayanan ibadetinin makbul olması nasıl uzak görülebilir? Bu kabil örnekleri saymak meseleyi uzatır.

Din koyucu tarafından getirilen yasağın neleri gerektirdiği konusunda ihtilaf vardır: Acaba yasak, yasaklanan şeyin fâsid olmasını gerektirir mi? Bu hususta fıkıh bilginleri ve usûlcüler arasında sizce de bilinen meseleler vardır. Acaba bu mesele nasıldır?

Bir mesele hakkında ihtilaf var ise, bu meselenin dayanağında da ihtilaf edilmişse problem yok demektir. Çünkü geriye, ihtilafli meselelerden bazısını tercih etmek kalıyor. Herkes kendisine doğru geleni gönlüne uygun düşene göre tercih eder. Bu meselede bu kadar ile yetiniyoruz."

Arkadaşımın bana yazdığı burada sona ermiştir. Onun yazdıkları, istihsanın dayanağı ile ilgili delillerin geniş bir tanıklığından ibarettir. Bütün bunlardan sonra delilsiz istihsana yapışmak asla mümkün değildir.^[45]

Fasıl

Bunu ortaya koyduktan sonra istihsanla ilgili olarak ileri sürülenlere dönelim: Önce "istihsan, müctehidin akli ile güzel görüp, görüşü ile meylettiği şeydir." Tarifini ele alalım. Bunu söyleyenler bu tür istihsanı dini hükümlerin delili gibi görmektedir. Şüphe yok ki dinde böyle bir şeyin olmasını akıl caiz görebilir. Hatta olabilir ki sıradan/avâm insanların kuruntu olarak akıllarına gelen şeyler için bile, "Allah'ın hükmü budur, Öyle ise gereği ile amel edilmelidir" denebilir. Fakat böyle bir şey vuku bulmamış, ne delile dayalı, ne zaruret hali, ne kesin, ne de zan olarak böyle bir yol ile ibadet edilmemiştir. Bunun Allah'ın hükmüne dayandırılması caiz değildir. Çünkü bu akıl açısından (yani akıldan hareketle) yeniden bir din ortaya koymaktır.

Ayrıca, biliyoruz ki sahâbe-i kirâm, hakkında nas bulunmayan olayları incelemişler, bunlarla ilgili hükümleri çıkarıp, var olan esaslardan anladıklarına bu olayları bağlamışlardır. Onlardan hiç birisi "Ben şu konuda şöyle hükmediyorum. Çünkü gönlüm ona meyletti" veya "Çünkü bu hoşuma gidiyor, böyle olmasını seviyorum" dememiştir. Şayet onlardan birisi böyle demiş olsaydı şiddetli bir tepki ile karşılaşır ve kendisine şöyle denilirdi: Neye dayanarak sırf gönlünün meylettiği şey ile Allah'ın kullarına hüküm veriyorsun? Bunun bâtıl/geçersiz olduğu kesindir.

Bil'akis onlar aralarında tartışır, fikir alış verişinde bulunur ve bazılarının kaynağına itiraz ederler ve dinin kurallarını belirlerlerdi.

Ayrıca meseleyi sırf istihsan bazında ele alırsak tartışmanın da bir faydası yoktur. Çünkü yeme, içme, giyim ve diğer hususlarda insanların amaç ve arzulan değişik olur. Bu hususlarda tartışmaya ihtiyaç duymazlar. Mesela: Bu suyun, sana göre niçin başka sulardan içimi daha güzeldir? denmez. Ama din böyle değildir.

Fiilen bid'atı yaşayanların pek çoğu bir kimse ile tartışmaktan hoşlanmazlar. Yaptıklarına bir dini dayanak bulamayacaklarından, rezil olacaklarından korkup arzu ettikleri şey hakkında, bilgin bir kimseye veya başkasına söz etmezler.

Onların yaptığı şudur: Bir âlimle karşılaşılırsa ona yaltaklanır, halktan birini bulurlarsa onun temiz dini hakkında gönlüne şüpheler sokarlar. Nihayet onları sarsar (bildiklerini) karmaşık hale getirip, dinlerini karıştırırlar. Onlarda bir şaşkınlık ve karışıklık olduğunu anladıkları zaman, yavaş yavaş bid'atlarını, parça parça onlara sunarlar. İlim adamlarını "dünyaya düşkün kimselerdir" diyerek kötülerler. Kendilerinin ise Allah ehli özel bir grup olduklarını söylerler. Halktan olan kimselere tasavvufçuların aşırı olanlarının sözlerinden dayanaklar gösterip ileri sürdükleri fikirleri belgelemeye çalışırlar. Böylece (söylediklerini yapmayanların) cehenneme düşeceğini propaganda yaparlar. Fakat köklü bilgisi olan ilim adamları ile tartışıp, bilgi işini gereği gibi ortaya koymaya yanaşmazlar.

Gazzâlî'nin, Bâtinîlerin ve diğerlerinin mezheplerine yavaş yavaş insanları nasıl çektiklerine ilişkin naklettiklerini düşünün. Bu bilgilerde görülecektir ki onlar, ortaya bir ilim koymadan sadece insanları aldatmaya ve çeşitli hileleri ileri sürmeye dayanırlar. Neticede insanları sünnet dışına veya tamamen din dışına çıkarırlar. Eğer konuyu uzatmasa idi Gazzâlî'nin söylediklerine burada yer verirdim. Bu konudaki bilgileri Gazzâlî'nin "Fedâih'ul-Bâtiniyye" isimli eserinde mütalaa ediniz.

İkinci tarife gelince, bu tarif "Eğer bu kapı açılırsa deliller iptal olur, dileyen dilediğini iddia eder." gerekçesi ile reddedilmiştir. Ortada sadece söz kalmış ve onunla yetinilmiştir. Neticede karşı taraf, iptal zorunda kalmıştır. Bu

da fesada yol açar ki bu gizli birşey değildir. Bu delilin dikkate alınması söz konusu olursa bakılır: Eğer delil fâsîd ise muteber değildir. Eğer sahih bir delil ise, dini deliller ile ilgilidir ki zarar söz konusu değildir. Âyet ve hadis olarak ileri sürülen delillere gelince, birinci delilde^[46] tutunacak bir yön yoktur. Çünkü bize göre uyulacak en güzel şey dini deliller, özellikle Kur'an'dır. Zira Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"Allah sözlerin en güzelini birbiriyle uyumlu bir kitap olarak indirmiştir."^[47]

Müslim'in sahih olarak rivayet ettiği hadiste Hz. Peygamber (bir) hutbesinde şöyle buyurmuştur:

"...İmdi: Sözlerin en güzeli Allah'ın kitabıdır."^[48] Bu delili ileri sürenler insanın mizacının meyledip nefsi arzuların, delillerin en güzeli olduğu şurada dursun, bize (Allah tarafından) indirildiğini açıklamak durumundadırlar.

"...dinleyip de sözün en güzeline uyanlar..."^[49] ayetine gelince, gönlün meyline "söz" dendiğini ortaya koyan bir açıklamaya ihtiyaç vardır. O zaman sözün en güzeli olduğuna bakılır. Daha önce geçtiği üzere bunların hepsi bâtıldır.

Ayrıca aklımız bu tür bir istihsanın iptali eğiliminde olduğu için buna karşı çıkıyoruz ki bu hüccet değildir. Hüccet olan, ancak dinden alınan dini delillerdir.

Buna göre avamın/halkın ve görüş sahibi olmayanların istihsanından söz edilebilir ki, bunda hüküm, sırf gönlün meylettğine ve mizacın arzusuna uyar. Bu ise olacak şey değildir. Çünkü bunun dine aykırı bir şey olduğunu biliyoruz. Nerede kaldı ki delil olsun.

İkinci delile (yani "*müslümanların güzel gördüğü şey Allah katında da güzeldir*" hadisine) gelince, birkaç yönden bu da delil değildir. Şöyle ki:

1- Hadisin dış görünüşünün ifadesi, müslümanların güzel gördüğü şey güzeldir. Bu dinin ümmeti, bâtıl bir şey üzerinde birleşmez. O halde ümmetin bir şeyin güzel olduğu hususunda birleşmesi onun dini yönden de güzel olduğunu gösterir. Çünkü icma yani görüş birliği dini bir delildir. O halde hadis sizin lehinize değil, aleyhinize bir delildir.

2- Hadis haber-i vahid'dir. İlgili olduğu mesele ise kesinlik isteyen bir meseledir. Öyle ise delil olarak dikkate alınmaz.

3- Hadis ile istihsan yapacakların icmâ' ehli olan kimselerin hepsi değil, bazıları murat edilmiştir. Bundan avamın istihsanı lazım gelir. Bu ise icma/görüş birliği ile bâtıldır. Burada "Hadisteki istihsan yapacaklardan maksat ictihad ehlidir." denemez. Çünkü bu hadisin dış/zahirî manasım terk etmektir. Netice itibariyle hadisin delil olarak kullanılması geçersiz olur. Sonra istihsanı yapmak için ictihad şartını ileri sürmekte bir fayda yoktur. Çünkü delillerde istihsan yapacak kimsenin varsayımla sınırlanması olamaz. İstihsan için ictihad şartına ne ihtiyaç var?

Eğer, "ictihad şartı delillere aykırı davranma korkusundan gereklidir. Çünkü avam/halk delilleri bilmez, aykırı davranabilir" denirse cevap olarak şöyle denilir: İstihсандan maksat delile dayanan iatihsandır. Bunun da delili, sahabe'nin hükümlerini delillere uymaya ve dinin amaçlarını anlamaya hasretmiş olmalarıdır.

Velhasıl bidatçıların bu tür şeylere yapışmaları işe yarar ve faydası olan bir girişim değildir. Aksine onlar bidatlarında kimi şüphelere dayanmaktadırlar.^[50]

Fasıl

(İtiraz Ve Cevaplar)

Dini hükümlerden açık veya kapalı bir delil bulunmayan durumda kalbe doğan ve göntülden geçen şeye başvurmayı öngören hadisler yok mudur? denilerek hadisler ileri sürülmektedir. Şöyle ki:

a- Hz. Peygamber'den sahih olarak rivayet olduğuna göre söyle buyurmuştur:

"Sana şüphe veren şeyi bırak, şüphesi olmayana yönel. Çünkü doğruluk gönül huzuru, yalan belâdır."^[51]

b- Müslim, Nevvas b. Sem'an'dan^[52] şu rivayeti kaydediyor: Hz. Peygamber'e iyilik ve günah nedir? Diye sordum. Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

"İyilik güzel ahlak, günah ise kalbini tırmalayan ve insanların haberdar olmasından hoşlanmadığın şeydir."^[53]

c- Ebû Ümame'den^[54] rivayet olduğuna göre şöyle demiştir: Bir adam Hz. Peygamber'e şöyle dedi:

Ey Allah'ın Peygamberi! İman nedir? Rasûlullah buyurdu:

"İyiliklerin seni memnun ediyor, kötülüklerin üzüyorsa sen iman sahibisin." Bunun üzerine adam:

Ey Allah'ın Rasulu günah nedir? Deyince Hz. Peygamber buyurdu:

"Bir şey gönlünü tırmalıyorsa onu bırak."^[55]

d- Enes b. Mâlik (r.a.) şöyle demiştir: Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu işittim:

"Sana şüphe veren şeyi bırak, şüphesi olmayana yönel."

e- Vâbısa (r.a.) dan^[56] şöyle rivayet edilmiştir. Hz. Peygambere iyilik ve günah nedir? diye sordum. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

"Ey Vâbısa! Kalbinden fetva iste, kendinden fetva iste. İyilik, gönlün ve kalbin tatmin olup huzur duyduğu şeydir. Günah ise gönlü tırmalayan ve kalpde (yerleşip karar kılmayan) gidip gelen (huzursuzluk veren) şeydir. Sana insanlar fetva verseler de böyledir."^[57]

f- Beğavî^[58] Mu'cem'inde Abdurrahman b. Muaviye'den^[59] şu rivayeti kayd etmiştik "Bir adam Peygamber (s.a.v.)'e şöyle bir soru sordu:

Ey Allah'ın Rasûlü! Bana helâl olan nedir? Haram olan nedir? Hz. Peygamber (cevap vermeyip) sustu. Adam üç kere sorusunu tekrarladı. Her defasında Rasûlullah sustu. Sonra

"Soru soran kişi nerede?" buyurdu. Adam:

Ben işte buradayım, ey Allah'ın Rasûlü! Dedi. Hz. Peygamber:

Eli ile (göğsüne) vurarak: "*Kalbinin kabul etmediğini bırak!*" buyurdu.

g- Abdullah demiştir ki: Günah kalbi etkileyicidir. Kalbinde (kazınmış gibi) iz bırakamı terk et. Bakış olan her şeyde şeytanın. (insanı günaha düşürme) ümidi vardır." Bir başka sözü de şöyledir:

"Helal açıkça bellidir. Haram da açıkça bellidir. İkisi arasında şüpheli şeyler vardır. Seni şüpheye götüren şeyi bırak. Şüpheye götürmeyene yönel."

h- Rivayet olduğuna göre Ebu'd'Derdâ şöyle demiştir: "İyilik huzurdur. Kötülük belâdır. Seni şüpheye götüren şeyi bırak. Şüpheye götürmeyene yönel."

i- Şüreyh şöyle demiştir: "Seni şüpheye götüren şeyi bırak. Şüpheye götürmeyene yönel. Allah'a yemin ederim ki (kalbimde) bir şeylerin kaybolduğunu hissettiğim zaman, onu Allah rızasını gözeterek bıraktım."

Bu aktardığımız rivayetler, dini hükümlerden pek çoğunda kalbe doğan, gönle düşen ve içten geçene başvurmanın söz konusu olduğunu ortaya koymaktadır. Buna göre insanın gönlüne doğan şeye içinden meyletmek gelirse onu yapmaya yönelmek sahih olur. Şüpheye düşer ve duraklama geçerse onu yapmaya yönelmek sakıncalıdır. Bu, ortada dini bir delil bulunmadığı zaman kalbe doğan ve gönlün meylettiği şeye başvurulmuş ve fakat (bir delil olarak) karşı çıkılan istihsanın aynısıdır, ("bir delil olmadan" dedik) çünkü dini bir delil olursa veya istihsanın dini delile dayanması kaydı bulunursa, mesele kalbe doğan ve gönlün meylettiği şeye havale edilmez. Kaldı ki, bu, size göre de faydası olmayan ve abes olan bir şeydir. Nitekim dini hükümleri uyumlu durumlara ve dini hükümlerle ilintisi olmayan hususlara havale etmek de böyledir. Tüm bunlar gösteriyor ki aklın ve gönlün meylettiği istihsanın dini hükümlerde etkisi vardır. İstenen de budur.

Buraya kadar ileri sürülenlerin cevabı şudur: Bu hadisleri ve bunların manasında söylenenleri Taberî "*Tehzîb'ul Asar*" isimli kitabında selefdan bir grupun bunların doğru olduğunu söylediklerini, bu ifadelerin zahirine göre amel edileceğini sandığını söylemiştir. Ayrıca yukardaki rivayetleri Hz. Ömer, İbn Mes'ûd ve diğerlerinden nakletmiştir. Daha sonra başkalarından bu rivayetlerin zayıf olduğunu ve manalarının (başka şekilde) havale edildiğini zikretmiştir.

Taberî'nin sözü ve bu husustaki yöntemi, bizim üzerinde durmakta olduğumuz konuda layık olduğu gibi ele alınmalıdır. Ben onların daha çok manası üzerinde durdum. Lafızları, işi uzatacağı için ele almadım. Taberî'nin açıklamalarına göre:

Bir grup âlimin şöyle dediği hikaye edilmiştir: Yüce Allah din ile ilgili ne varsa hepsini açıklamıştır. Bu açıklama ya bir nas ile veya mana yolu ile olmuştur. Eğer bir şey helâl ise, onun helâl olduğunu bilen kimseye onu öyle benimsemesi gerekir. Şayet bir şey haram ise onu haram olarak benimsemelidir. Haram değil de mekruh ise onun helâl olduğuna da inanabilir. Mekruha ilişmeyeyim diye onu terk de edebilir.

Fakat insanın (her zaman) içinden geçene ve kalbine doğana uyararak hareket etmesi söz konusu değildir. Bunu, Yüce Allah şu ayeti ile Peygamber'ine yasaklamıştır:

"*Allah'ın sana gösterdiği şekilde hükmedesin diye sana kitabı hak ile indirdik.*" ^[60]

Görülüyor ki Yüce Allah Peygamber'ine Allah'ın kendisine gösterdiği ile hüküm vermesini emretmiş, kendi görüşü ile içinde geçen ile hükmetmesine müsaade etmemiştir. Peygamber böyle olunca onun dışındaki kimselere bunun yasak olması daha uygundur. Eğer neyin haram, neyin helâl olduğunu bilmiyorsa âlimlere sorması, kendi gönlüne doğana uymaması gerekir.

Hz. Ömer'in bir hutbesinde şöyle dediği rivayet edilmiştir:

Ey insanlar! Farzlar ve sünnetler size bildirilmiştir. Sağa sola sapmamanız için açık bir yol üzere bırakılmış bulunuyorsunuz.

Abdullah b. Abbas'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir:

Kur'an'da helâl ve haram olduğu bildirilenler aynen bildirildiği gibidir. Hakkında bir şey söylenilmeyen ise affedilmiştir.

İmam Malik şöyle demiştir:

Hz. Peygamber'in ruhu kabzedildiğinde bu iş (din işi) tamamlanmış, kemâle ermiş idi. Bu itibarla Hz. Peygamber'in ve ashabının izine uyulması en yaraşan harekettir. Kişisel görüşe uyulmamalıdır. Çünkü kişisel görüşüne uyan adam, görüşü ondan daha güçlü biri gelir, ona uyar. Görüşü her üstün gelene uyulur. Kanaatim odur ki bunun sonu gelmez.

Hz. Câbir'den rivayet edilen şu hadis ile amel edilmelidir:

"*Size öyle bir şey bıraktım ki ona sarıldığınız sürece benden sonra sapıtmazsınız. Size bıraktığım Allah'ın kitabı ve benim sünnetimdir. Allah'ın kitabı ve benim sünnetim, havz-ı Kevser'e gelinceye kadar birbirinden ayrılmayacaktır.*" ^[61]

Amr b. Suayb'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber bir gün (bir topluluğun bulunduğu yere) çıktığında insanlar Kur'an hakkında tartışıyorlardı. Peygamber'in yüzü kan gibi (öfkeden) kıpkırmızı kesildi. Şöyle buyurdu:

"Ey halkım! Sizden öncekiler işte böyle yaptıkları, kitapları hakkında tartışıp birbirlerini vurdukları için helak oldular. Helal olanları yapınız. Haram olanlardan kaçınınız. Müteşâbih olanlara da iman ediniz."^[62]

Ebu'd-Derdâ'dan merfu' olarak rivayet olunduğuna göre şöyle demiştir:

"Allah'ın kitabında helâl olduğu bildirilen helâl, haram olduğu bildirilen de haramdır. Hakkında bir şey söylenmeyen ise affedilmiştir, Allah'ın affettiklerini kabul ediniz. Çünkü Allah bir şeyi unutmüş değildir".

"Kur'an'da da : "Senin Rabbin unutkan değildir."^[63] buyurulmuştur.^[64]

Taberî devamla şöyle der:

Âlimler şöyle de demişlerdir: Bu rivayetler Allah'ın kitabındaki ile amel edilmesini ve onunla amel eden kimsenin hiç sapmayacağını bildirmek içindir. Hiçbir kimseye Allah'ın kitabı ve sünnet dışında üçüncü bir anlam ile amel etmeye izin verilmemiştir. Eğer üçüncü bir uyulacak şey olsaydı açıklanırdı. Uyulacak üçüncü bir yol olmadığı bildirilmiştir. Bunu iddia edenin iddiası geçersizdir. Alimler diyorlar ki:

Eğer "Hz.Peygamber "kalbine danış", "günah kalbi etkileyicidir" ve benzeri sözleri ile üçüncü bir yol belirlemiştir" denilirse cevâp olarak deriz ki:

Eğer bu rivayetler doğru ise bunlarla birlikte doğru olan "kitap ve sünnet'e uymak" emri iptal edilmiş olur. Çünkü Allah'ın ve Peygamberinin hükümleri insanların içinden gelen güzel görme ve çirkin sayma ile var olmamıştır. Eğer bunlar ile dinden bir şey çıkarılmış olsaydı üçüncü bir yol olabilirdi ki böyle bir şey varid değildir. Bu itibarla uyulması vacip olan üçüncü bir yol yoktur.

Eğer "Hz. Peygamber'in "kalbine danış" ve benzeri sözleri, hakkında kitap ve sünnetten bir nas bulunmayıp ümmetin hakkında ihtilafa düştükleri meselelerde üçüncü bir yol sayılır" denilirse bunun cevabı birkaç cihetle "Hayır" olacaktır, şöyle ki:

1- Hakkında belirli bir nas bulunmayan her meselenin hükmü delâlet yoluyla belirlenmiştir. Eğer böyle meselelerin delili, kalbin fetvası olsaydı bu delâletin bir manası olmazdı. Bu ise abes olur ki, hu geçersizdir.

2- Yüce Allah buyurmuştur ki:

"Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz, onu Allah'a ve Rasûlüne götürün."^[65] Görülüyor ki Yüce Allah, anlaşmazlık içinde olanlara Allah ve Rasûlüne başvurmayı emrediyor. Kalbin fetvasına ve içinden geçene başvurmayı emretmiyor.

3- Yüce Allah buyurmuştur ki:

"Eğer bilmiyorsanız bilenlere sorun."^[66] Görülüyor ki Yüce Allah Peygamber'in getirdiği din hususunda ihtilafa düşülen hususlarda kendilerine gerçeği bildirmesi için bilgi sahiplerine sormasını emretmiştir. Onların bu kabil meselelerde kendi nefislerinden fetva sormalarını emretmemiştir.

4- Yüce Allah, birliğini inkar edenlere bir hüccet olmak üzere Peygamber'ine şöyle buyurmuştur:

"(İnsanlar) devenin nasıl yaratıldığına bir bakmazlar mı?....."^[67]

Görülüyor ki Yüce Allah devenin yaratılışına bakarak ibret almalarını, kendilerine gelen bilgilerin doğruluğuna delil çıkarmalarını emretmektedir. Yoksa Allah kullarına kendilerinden fetva sormalarını, kalpleri neye yatkın ise onu karar olarak ortaya koymalarını emretmemiştir. Allah, yaratıklarında Birtakım delalet ve belirtiler koymuştur. O halde Yüce Allah'ın koyduğu her delili, delâlet ettiği yerde kullanmak vacip olup, nefisinden ve kalbinden fetva yönelmemen Allah'ın hükümlerini bilmeyenler bu yolu izlememlidir.

Taberî'nin buraya kadar söyledikleri budur. Taberî daha sonra rivayet, edilen bu hadisleri, ya kendisine göre doğru bulduğu için veya bunlardan kendine uygun manalar çıkardığı için kullanmayı tercih etmiştir.

"Helâl açıktır; haram da açıktır." hadisi bunlardandır. Bu hadis sahihtir. Buharı ve Müslim tarafından rivayet edilmiştir. Şu kadar ki bu hadisi fikhın her bölümünde geçerli kılmak söz konusu olamaz. Çünkü dini hükümleri koyup, ibadetleri oluşturmak bu hadis ile mümkün olmaz. Dini bir eylemi oluşturmak için "Gönlün şu işe yatıyorsa o iyiliktir" denilmediği gibi, bir davranışı yapmak için "şu iş gönlüne yatıyorsa yap, yoksa yapma" denilemez.

Birtakım şeylerin yapılmaması hususunda da böyledir. Yani bu hadislerin manasını "filan işi yapmamaya gönlün yatıyorsa onu yapma" denilemez. Bu hadislerin dikkate alınması "Helal açıktır. Haram da açıktır,..." hadisi çerçevesinde değerlendirilirse doğru olabilir.

Su, yiyecek ve içecekleri kullanmak, evlenmek, giyinmek ve bu manada âdet kabilinden olan meselerde dahi, helâl ve haram olanlar açıktır. Helâl mi, haram mı olduğu şüpheli olan meseleler de vardır. Durumu bilinmeyen hallerde onu yapmaktan vazgeçmek, yapmaya yönelmekten daha uygundur. Bunun örneği aşağıdaki hadis'i şeriftir. Hz. Peygamber buyurdu ki;

"Döşüğimin üzerine düşmüş hurma bulduğum (zamanlar) oluyor. Hurmanın sadakadan olmasından korkmasaydım, onu kesinlikle yerdim."

Hadiste sözü edilen hurma iki durumdan birindedir; ya sadaka verilmiş bir hurmadır, bu Hz. Peygambere haramdır. Veya sadaka hurması değildir, ona helâldir. Hz. peygamber, hurmanın sadaka hurma olma korkusu ile onu yemeyi terk etmiştir. Taberî diyor ki:

Şüpheli olup, kulun terk etmeye durumu elverişli olan veya kesin vacip olmayan şeyi terk etmesi Allah'ın kul üzerinde bir hakkıdır. Kul bu durumda şüpheliyi bırakıp şüphe olmayana yönelmelidir. Çünkü böyle yapmakla nefsindeki şüpheyi yok edecekler.

Bir örnek verirsek diyebiliriz ki, bir kadınla evlenme girişiminde bulunan kimseye bir başka kadının "seni ve o kızı ben emzirmişt看" diye haber vermesi durumunda, adam kadının doğru veya yalan söylediği hakkında kesin bilgisi yok ise nasıl hareket etmelidir? Adam bu kız ile evlenmekten vazgeçerse kadının verdiği haber ile içinde oluşan şüphely ortadan kaldırmış olur. Mutlaka onunla evlenmesi vacip değildir. Oysa bu durumda o kızla evlenmesi bunun aksinedir. Çünkü o kızın kendisine (sütkardeşi olma şüphesinden dolayı) helal olduğu hususunda gönlü huzur içinde olmaz.

Hz. Ömer'in (yukarda geçen) sözü de alım satım işlerinde helal mi haram mı olduğu biîinmeyip problemlı meselelere dâirdir. Böyle bir işi yapmazsa kalbi rahat, gönlü huzurlu olacaktır. Yapması halinde acaba bunda bir günah var mıdır, yok mudur diye tereddüt söz konusudur. Hz. Peygamber'in Nevvas ve Vâbısa'ya söyledikleri de aynı manadadır. Şüpheli şeylerde nasıl hareket edileceğini bildiren hadis bunu göstermektedir. Yoksa cahillerin yaptığı gibi kişisel görüşüne uygun geleni uygulamak, bilginlere sormadan hoşlanmadığını terk etmek söz konusu değildir. Taberi demiştir ki:

Bir adam karısına "sen bana haramsın" dese, bu sözünün fetvasını âlimlere sorduğunda âlimler ihtilafa düşseler: Kimisi "Eşin senden üç talak ile boş olmuş" dese, kimisi "Eşin sana helâldir. Fakat yemini keffareti vermek gerekir" dese, bir kısmı da, "Sonuç niyetine bağlıdır; boşamayı niyet ettiyse boş olur. Zihâr'a^[68] niyet ettiyse zihâr olur. Yemine niyet ettiyse yemin olur. Hiçbir şeye niyet etmediyse bir şey gerekmez." dese bu farklı cevaplar, bir kadının, evlenecek olan kadın ve erkeği emzirdiğini haber vermesi üzerine evlenecek olanların ayrılmasında olduğu gibi, burada da karı kocanın ayrılmasını gerekli kılar mı? Emişenlere de olduğu gibi burada da harama düşme korkusu var mıdır?

Böyle bir durumda söylenecek şey şudur: Bu kimse meselesinin fetvasını âlimlerden sorduğunda âlimlerin durumunu araştırır. Onların emanete riayet eden ve Allah için davranan kimseler olup olmadığını inceler. Neticede en iyi tercih edilenin dediğine uyar. Bu mümkündür. Bu araştırma ile gönlüdeki tereddüt ortadan kalkar, Fakat emzirme haberini veren kadının durumunda vaziyet böyle değildir. Bunda tereddüt ortadan kalkmaz. Yapılan araştırma kadının iyi ahlaklı birisi olmadığını ortaya çıkarırsa, eşler anlaşmazlık durumunda olurlar. Âimlerin durumunu araştırmada ise ittifak edebilirler. Bu durumda Âimlerin hali soruyu sorana göre eşit olur da birisini tercih etmek söz konusu olmazsa, eşlerin beraber olmaktan kaçınmaları, emredilen ve yapılması gereken şey olur. Bu hal ile eşleri emzirdiğini haber veren kadının meselesi durumdadır. Çünkü bu durumda aralarında fark yoktur. Taberi'nin sözü burada sona erdi.

Âimlere fetva soran kimsenin meselesi ortaya koymuştur ki bu kişi (fetvalardan dilediğini seçmekte) serbest değildir. Onun hükmü, bir şeyin helâl mi haram mı olduğu kendisine karışık gelen kimsenin hükmü gibidir. Burada şüpheden kurtuluşun tek yolu, Âimlerden en faziletlisine uyup verdiği fetvayı uygulamaktır. Aksi halde hiçbir şey yapmamak gerekir. Zira daha önce geçen delillerin gereği olarak gönül ancak bununla tatmin olur.^[69]

Fasıl

Bundan önce ele alıp sona erdirdiğimiz fasılda bir problem kalmış bulunuyor. Şöyle ki: Taberi'nin de görüşü bu olmak üzere mutlak veya bir kayda bağlı olarak kalbin fetvasını tercih edenin durumu şudur: Bu meselede işin hulasası şunu gerektirmektedir. Kalbin fetvası ve gönlün meylettiği şey dini hükümlerde muteber olmaktadır. Bu başlı başına bir dinî hüküm koymaktır. Çünkü bir delile dayanmaksızın kalpten duyulan huzur ve gönlün tatmini ya muteberdir veya değildir. Eğer muteber değilse, bu durum, bizzat bu haberlere bir aykırılıktır. Daha önce geçtiği üzere bu haberler delillere göre uygundur. Eğer kalbin ve gönlün benimsediği muteber ise, Kitap ve sünnetin dışında üçüncü bir kısım ortaya çıkmaktadır. Bu ise Taberi'nin ve başkalarının dahi kabul etmediği bir şeydir.

Şayet "Kalbin tatmin olup gönlün meylettiği husus, bir şeyi yapma hususunda değil, vazgeçme hususunda muteberdir." denilirse, bu durumda dahi mesele ilk problemlı halin dışına çıkmaz. Çünkü bir şeyi yapmak da vazgeçmek de, mutlaka dini bir hüküm ile ilintilidir. Bu dini hüküm, caiz olmak ve caiz olmamaktır. Halbuki meselemizde, bu hüküm gönlün o işe meyledip etmemesine bağlanmıştır. Eğer delile bağlı ise bu, öncekinin aynıdır. Her hâl ve durumda hüküm hâkidir.

Yukarda ileri sürülen görüşün cevabı şudur: İlk söylenen söz doğrudur. Ancak sözün gerçekleşmesi bakış açısını gerektiriyor.

Bil ki her mesele iki bakış açısına muhtaçtır. Bunlardan birincisi hükmün deliline, diğeri hükmün nasıl çıkarıldığına ilişkindir.

Hükmün delilinin ya ancak kitap ve sünnetten elde edilmesi mümkündür veya icma, kıyas yahut diğeri gibi Kur'an ve hadisten çıkarılan delillerden elde edilmesi mümkündür. Bu hususta gönlün huzuru muteber değildir. Kalbin şüphesini yok etmek de muteber değildir. Ancak delilin delil olduğuna veya olmadığına olan inanç ciheti ile muteber olabilir.

Bir işi delile dayanmaksızın güzel veya çirkin olduğunu gönlün meyledişine göre söyleyen bid'atçılardan başka bunu söyleyen yoktur. Onların inandığı gibisi müslümanların icma'ına/görüş birliğine aykırıdır.

Hükmün nasıl çıkarıldığına dair bakış açısına gelince, hükmün çıkarılması sadece dini bir delil ile olmaz. Hükmü çıkarmak dini delil dışında veya delilsiz de mümkün olur. Hükmü çıkarmak için ictihad derecesine varmış olmak şart değildir. Âlim olmak bile şart değildir, kaldı ki ictihat şart olsun.

Görülüyor mu ki halktan bir adama, namaz kılarken namazdan olmayan bir işi yapmak namazı bozar mı? Sorulsa (ihtimal ki) şöyle der: Yapılan şey az ise bir zarar gelmez, çok ise namaz bozulur. Halbuki yapılan az şeyin, bir âlimin incelemesinden sonra zarar verir veya vermez olduğu ortaya çıkar. Bilakis akıllı bir kimse (önce) az ile çoğunun arasını ayırır. Oysa burada namazın bozulup bozulmayacağı hükmü, halktan biri olanın kalbine doğan şey üzerine bina edilmiştir. Kitap ve sünnetten birine bina edilmemiştir. Kalbe doğan şey hükme delil olmaz. Ancak hüküm çıkarmak olur. Hüküm çıkarmagerçekleştiği zaman -hangi yol ile gerçekleşirse gerçekleşsin- hüküm dini delili ile gerçekleşmiş olur. İstenen de budur.

Gecikmeden temizlenmenin gerekliliğini söyleyip abdest alırken (abdest bozucu olayın) azı ile çoğu arasında fark olduğunu ifade ettiğimiz zaman, halktan biri, belki çok ve azı belirlemede kalbine doğan kanaatla yetinecektir. Kalbine doğana göre abdesti geçerli veya geçersiz olacaktır. Çünkü o (kendine göre) hükmü çıkarmakta bakış açısını dikkate alıp değerlendirmiştir.

Buna göre, usûlüne göre kesilmiş bir ete sahip olan kimseye, onu yemek helal olur. Çünkü onun helâllığı kendisine göre açıktır. Helâl olmanın şartı (olan usûlüne göre kesilmek) hâsıl olunca hüküm çıkarmanın yolu ona nisbetle gerçekleşmiş demektir. Veya ölü hayvan etine sahip olan kimseye onu yemek helâl olmaz. Çünkü onun haram oluşu, helâllik şartını kaybetmesi cihetiyle açıktır. Ayrıca o kişiye göre hüküm çıkarma yolu da gerçekleşmiştir.

Her iki hüküm çıkarma yolu, meselenin kendisinde bulunan bir özelliğine göre değil, kalbe doğan ve gönülün meyilli olduğu şeye ilişkindir. Görülüyor mu ki et (madde olması bakımından her iki durumda da) tektir. Fakat kişilerden birisi, kendince izlediği hüküm çıkarma yoluna göre onun helâl, diğeri ise gene kendince izlediği hüküm çıkarma yoluna göre haram olduğuna inanmıştır. Bu iki kişiden birisi helâli yer, diğeri onu yemekten kaçınır. Çünkü (ölmüş hayvan) eti haramdır.

Eğer kalbe gelen şeye uymakda dini delil şart olsaydı, bu örnek doğru olmazdı. Örnek olarak ortaya konması imkansız olurdu. Çünkü dini deliller asla çelişki içerisinde olmaz. Et sahibi bir kimse için (etin helâl veya haramlığı hakkında) hüküm çıkarma yolunun güçleştiğini varsayarsak, etin helâl olduğu cihetine de, haram olduğu cihetine de yönelemez. Usûlüne uygun kesilen et ile ölmüş hayvan etinin, (kendisine helâl olan) eşinin yabancı bir kadın ile karışması gibi. Burada şüphe, tereddüt ve problem meydana gelmiştir.

Böyle bir hüküm çıkarma yolu, hükmünün ne olduğunu açıklayan dini delile muhtaçtır. Bu deliller yukarda geçen "*Seni şüpheyegötüreni bırak, şüphe vermeyene yönel*" "*İyilik gönlünün huzur duyduğu, kötülük gönlünü tırmalayan şeydir.*" gibi hadislerdir. Burada sanki şöyle denmektedir: Bizim deyimimizle helâllik ve haramlıkta hüküm çıkarma yolu gerçekleşince bu husustaki hüküm dini bakımdan açıktır. Hüküm çıkarma yolunu gerçekleştirmekte müşkil olanı bırak, sakın ona bulaşma. -Eğer doğru ise- "Sana fetva verseler de kalbine danış" sözünün manası budur. Kendi meselenin hükmünü çıkarma yolunu gerçekleştirmek sana mahsustur. Senin durumunda olan başkasına ait değildir.

Bu durum hüküm çıkarma yolunun senin için problem teşkil ettiği yerde —başkasına bir problem olmasa da— ortaya çıkar. Çünkü senin başına gelen onun başına gelmemiştir.

Hadisteki "*Sana fetva verseler de...*" sözünden maksat, "sana dinî hükmü nakletseler de onu bırak, kalbinin verdiği fetvaya bak" demek değildir. Böyle bir mana bâtıldır/geçersizdir. Hak olan din üzerine bir uydurmadır. Bu mana ancak, "hüküm çıkarma yolunu gerçekleştirmek" tir.

Evet, bazen hüküm çıkarma yolu hedefe vordırılmaz ve gerçekleşmesi insanı rahatlatmaz. Bu durumda, hüküm çıkarmayı senin için başkası gerçekleştirir ve sen onu taklid edersin. Bu şekil, hadisin dışındadır.

Bazen hüküm çıkarma yolu, dinin bildirdiği esasa bağlı olur.

Zekât vermeyi gerekli kılan zenginlik sınırı gibi, bilindiği üzere bu sınır durumun değişmesi ile değişir. Din koyucu bu sınırı altında 20 miskal (dinar), gümüşte 200 dirhem olarak belirlemiştir. Meselemizde ise bakış açısı, gerçekleşmesi mükellefe bırakılan hususlardandır.

Meselenin anlamı ortaya çıkmıştır ki hadisler, problemi ortaya atan soru sahibinin ileri sürdüğü gibi dini hükümleri kalbin ve gönülün meyline göre elde etmeye delalet etmemektir. Bu husus açıkça ortaya çıkmıştır.

Nimeti ile iyilikler tamam olan Allah'a hamd-ü senalar olsun.^[70]

[1] Bu zât: Ebu'l Meali İmam'ul Haremeyn el-Cüveynî'dir.

[2] Bu zât Yahya b. Abdullah b. Bükeyr'dir. Aslen Mısırlı iken velâ (dostluk anlaşması) ile Mahzumi kabilesinden olmuştur. Bazen dedesine nisbet edilmiş "Ebu Zekerriya" künyesini almıştır. Leys b. Ha'd (in ifadesine göre.) de güvenilirdir. İmam Mâlik'ten hadis dinlediği hususunda bazı konuşmalar olmuştur. Onuncu tabakanın büyüklerindedir. Hicretin 231. yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib. 2/351; Şezerat. 2/71; Cerh ve Tadiil, 9/154.

[3] Bu zât İhak b. İbrahim el'Huneynî'dir. Medinelî olup, Künyesi Ebu Ya'kub'dur. Tarsus'a yerleşmiştir. Rivayette zayıf bir kimsedir. Dokuzuncu tabakadandır, hicretin 216. yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/55; Cerh ve Ta'dil. 2/208

[4] İmam Mâlik diyor ki: "Âlimlerin şöyle dediklerini işittim: Ramazan ayında eşi ile ilişkide bulunmak suretiyle veya başka bir sebeple orucu bozan kimseye, Ramazanda eşi ile cinsel ilişkide bulunan kimse ile ilgili olarak Hz. Peygamber'den nakledilen şey yani keffâret gerekmez. Ancak o günü kaza etmek gerekir." İmam Mâlik âlimlerden duyduğu bu ifade üzerine şöyle diyor: Kazaya kalmış ramazan orucunu bozmak hususunda bana en sevimli gelen budur. Bakınız: Muvatta, Mâlik, 1/297 (M. Fuat Abdul Baki nüshası)

Çevirenin Notu: Yukarıda Mâlik'e nisbetle bir takım hükümler söyleniyor. Bu kitap bir fıkıh ve fetva kitabı değildir. Eseri tahkik eden zât, İmam Mâlik'in görüşünü yansıtmak için bu nakli yapmıştır düşüncesindeyiz. Ayrıca keffaret konusundaki hüküm için fıkıh kitaplarına bakılmalıdır.

^[51] Bu zat. Yahya b. Yahya b. Kesir'dir. Aslen Kurtubalıdır, fakat velâ (dostluk anlaşması) ile Leysi olmuştur. Künyesi Ebu Muhammed'dir. Doğru sözlü bir fıkıh bilginidir. Hadis'i azdır. Vehimli bir kimsedir. Onuncu tabakadan olup, sahih olan kavle göre hicretin 234. yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 2/360; Şezerât, 2/82.

^[6] Eseri tahkik eden Nedvi "Bu şekliyle ifadede kapalıdır." demektedir.

^[71] Bu zât, Zeyd b. Sabit b. Dahhak b. Levzân el-Ensâri el-Buhârî'dir, Künyesi Ebu Saîd ve Ebû Hâricedir. Meşhur bir sahabidir. Vahy kâtipliği görevinde bulunmuştur. Mesruk diyor ki: Zeyd b. Sabit köklü bilgi sahibi ve kurrâdan idi. (Hz. Peygamberle birlikte) ilk katıldığı savaş, Hendek muharebesidir. Hicretin 45. yılında vefat etmiştir. Bir başka kavle göre 51. hicri yılda vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/272; Şezerât, 1/54; Cerh vs Ta'dil, 3/558.

^[81] Bu zâtın adı Huseyl'dir. Hısl'de denmiştir. Enaer ile dostluk anlaşması vardır. İlk müslümanların değerlilerinden meşhur bir sahabidir. Müslim'de sahih olarak yer alan bir rivayete göre Hz. Peygamber kıyamete kadar olacakların hepsini ona bildirmiştir. Babası da sahâbi olup. Uhud savaşında şehid düşmüştür. Huzeyfe Hz. Ali'nin halifeliğinin ilk yıllarında hicretin 36. yılında vefat etmiştir. Bakınız: Tâkrib, 1/156; Şezerat, 1/44; Cerh ve Tâdil, 3/256.

^[91] Bu zat Abdullah b. Zübeyr b. A'vâm'dir. Kureyşten Esedilerdendir. Künyesi Ebu Bekir ve Ebu Hubeyb'tir. Medine'de muhacirlerden ilk olarak dünyaya gelen bu zâttır. Dokuz sene halifelik görevinde bulunmuş, hicretin 73. yılında zülhicce ayında öldürülmüştür. Bakınız: Takrib, 1/415; Şezerat, 1/79; Cerh ve Ta'dil, 5/56.

^[101] Bu zat. Said b. As b. Ümeyye'dir. Emevilerden olup, babası Bedir'de öldürülmüştür. Hz. Peygamber vefat ettiğinde dokuz yaşında idi. Sahâbiler arasında zikredilmiştir, Kûfe'de Hz. Osman'ın, Medine'de Muaviye'nin valisi olarak görev yapmıştır. Hicretin 58. yılında vefat etmiştir. Vefatı için başka tarih de söylenmiştir. Bakınız: Takrib, 1/299; Şezerat, 1/65; Cerh ve Ta'dil, 2/48.

^[111] Bu zat. Abdurrahman b. Haris b. Hişam b. Muğire'dir. Mahzumi kabilesindedir. Hicretin 43. yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/476; Cerh ve Ta'dil, 5/224.

^[121] Bu söz bir parça açıklamaya muhtaçtır. Şöyle ki: Hz. Allah Kur'ana "Kitap" adını vermiştir. Bu onun yazılmasının gerekliliğini ifade etmektedir. Bunun içinde ki Hz. Peygamber (gelen vahyi yazmak üzere) vahiy kâtipleri edinmiştir. Yazılmış sahifelerin ayrılmasının din koyucu tarafından istendiği akıl ile kavranılamaz ki toplanması için özel bir delile ihtiyaç duyulsun. Âlimlerin dediği gibi Hz. Peygamberin hayatta iken Kur'anı kitap halinde bir araya getirtmemesi, her bir sûreye ilave vahy'in gelme ihtimalinden dolayıdır.

^[131] Bu hadisi İbn Mâce, Ahkam kitabında Ubâde b. Sâmî'ten 2340 numara ile İbn Abbastan 2341 numara ile Ebu Sırmadan 2342 numara ile küçük farklarla rivayet etmiştir. İbn Abbas'tan gelen rivayetin senesinde Cebir el Cu'fe olduğu için zayıf sayılmıştır. Hadisi ayrıca Ahmed b. Hanbel. Müsned'inde rivayet etmiştir. 1/313 Ahmed Şâkirin tahkik ettiği nüshada 2867 numaralı hadis.

^[141] Bu hadis Müslim'in rivayet ettiği hadisin bir parçasıdır. Müslim'de, Büyü kitabında 1522 genel numara ile İbn Mâce, Ticârât kitabında 2176 numara ile Ebu Davud Büyü kitabında 3-142 numara ile rivayet etmiştir.

^[151] Hadisi, benzer bir lafızla Buhari, Buyu' kitabında (Feth'de 1522 numara ile) Müslim. Buyu' kitabında 1517-1518-1519 ve 1521 genel numara ile. Ebu Davud, İcâre kitabında 3436 ve 3437 numara ile Tirmizi Buyu' kitabında 2121 numara ile Nesaî, Buyu' kitabında 7/257 de, İbn Mâce Ticârât kitabında 2178 numara ile Darimi, Buyu' kitabında 2566 ve 2567 numara ile rivayet etmiştir.

^[161] Bu zât, Mutarrif b. Abdullah b. Mutarrif el-Yesârî'dir. Künyesi Ebu Mus'ab olup Medinelidir. İmam Mâlik'in kız kardeşinin oğludur. Güvenilir bir imamdır. İbn Adiy Mutarrifî zayıf saymakta isabet etmemiştir. Onuncu tabakanın büyüklerindedir. Sahih olan kavle göre hicretin 220. yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 2/253; Cerh ve Ta'dil 8/315

^[171] Bu zat Hz. Peygamber "in sülâlesinden ve onun sünnetinin yardımcıları Muhammed b. İdris b. Abbas b. Osman b. Şâfi' b, Sâib b. Ubeydullahtır. Kureyş kabilesinden ve Muttalip soyundandır. Künyesi Ebu Abdullah'tır. Aslen Mekkeli olup Mısır'a yerleşmiştir. Hadis ve sünneti bilen, doğru bir imamdır. Meşhur Şâfiî mezhebini kuran odur. Hicretin 2. yüzyılında dini yenileyen/müceddid'dir. Dokuzuncu tabakanın başında yer alır. Hicretin 204. yılında Mısırda vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 2/143; Tezkire, 1/361; Şezerat, 2/9.

^[181] Bunun anlamı şudur: Bunun dinde özel bir dayanağı yoktur ki ona kıyas edilsin. Genel bir dayanağı da yoktur ki mesalih-i mürseleden sayılsın.

^[191] Bir grup insan bir kişinin elini keserse kısas olarak; yine bir grup insan yardımlaşıp katılmak suretiyle nisap miktarı malı çalarlarsa hepsinin eli kesilir.

^[201] Bu zât Hz. Ömer'in oğlu Abdullah'tır. Künyesi Ebu Abdurrahman'dır. Rasulullağa Peygamberlik görevinin verilmesinden az bir zaman sonra dünyaya geldi. Hz. Peygamber'in izinden gidenlerin en çok titiz olanlarından idi. Sahabe ve Abdullahlar arasında çok hadis rivayet edenlerdendir. Mekke'de hicretin 73. yılının sonlarında veya 74. yılının başlarında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/435; Tezkire, 1/37; Mizan, 2/465.

^[211] Bu zât Abd'ül Melik b. Mervan b. Hakem b. Ebil' Âs'dır. Emevilerden, Medineli olan Abd'ül Melikin künyesi Ebül' Velid'dir. Daha sonra Şam'a yerleşmiştir. Halife olmazdan önce ilim tahsil ediyordu. Daha sonra halifeliği sırasında durumu değişti. Müstakil olarak 13 yıl halife oldu. Ondan önce İbn Zübeyr ile tartışmalı olarak 9 yıl bu makamda bulundu. Hicretin 86. yılında Şevval ayında öldü. Bakınız: Takrib, 1/523; Şezerat, 1/97.

^[221] Bu hadisin devamı vardır. Çeşitli lafızlarla rivayet edilmiş ise de hepsi birbirine yakındır. Hadisi Buhari, Cizye, Edeb, Hiyel ve Fiten kitaplarında rivayet etmiştir. Hiyel kitabındaki rivayet talik yoluyla. Hadis Feth'ul Bari'de 3186-3187-3188-6177-6178-6966 ve 7111 numarada geçmektedir. Müslim, Cihad kitabında 1735-1736-1737 ve 1738 genel numara ile, Ebu Davud Cihad kitabında 2756 numara ile Tirmizi Siyer kitabında 1581 numara ile İbn Mâce, Cihad kitabında 2872 ve 2873 numara ile Ahmed b. Hanbel. Müsned'inde 1/411-417 ve 444. 2/16-29-48-49-56-70-75-96-103-112-116'123-126-142 ve 156; 3/7-35-39-46-63-67-70-84-142-150-250 ve 270- 5/223-224 ve 236 da, Ebu Davud et-Tayalisi., 254—1268-2156 ve 2159 numara ile rivayet etmiştir. Ayrıca Tirmizi: "Bu sahih ve hasen bir hadistir." demiştir. Çevirenin notu: Hadisteki "bayrak dikilmesini" hesaba çekilmek üzere bir divan kurulması gibi anlamak mümkündür.

^[231] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/137-154.

^[241] Daha önceki âlimlerin bazılarından buna benzer rivayetler gelmiş, abdest ve gusulün akıl yürütmeye ve mantığa uygun sayılmadığı söylenmiştir. İnsanlar da bunu kabul edegelmişlerdir. Bununla beraber abdest ve gusulün hikmeti akıl ile kavranabilmektedir. Çünkü meni ve hayız kanı vücuttan çıktığı vakit, idrar ve dışkı çıktığında görülmeyen derecede vücutta bir zayıflık ve gevşeme olmaktadır. Bundan dolayı vücut eski aktifliğine dönmesi için meni ve hayız kanından dolayı gusul emredilmiş, idrar ve dışkıda bu durum daha az olduğu için abdest ile yetinilmiştir. Gusül ile gevşeyen sınırlar uyarılır, insan ibadet etmek için güç kazanır. Abdest ve gusulün başka hikmetleri de vardır. Şöyle ki Abdest her gün tekrarlanır. Gusül ise haftada -hatta bazı kereler- aylarca gerekli olmayabilir. Yazarın söyleyeceği diğer örneklerinde bir takım hikmetler vardır. Bununla beraber her ibadette Allah'a kulluk etmek manası bulunduğu inkar edilmez. (Reşid Rıza)

^[251] Yazar Maliki mezhebinden olduğu için bayram namazını nafilâ namazlar arasında göstermiştir. Bayram namazı Maliki mezhebinde sünnet, Hanefî mezhebinde vaciptir. (Çeviren)

^[261] Yazarın mezhebi olan Maliki yağmur yağmasını istemek için namaz kılmak sünnettir. Hanefî mezhebinde ise bunun için namaz kılınmaz. Sadece toplu olarak dua edilir.(Çeviren)

^[271] Burada "mutlak su!" ifadesi "mukayyed su" karşılığında kullanılmıştır. Mutlak ve mukayyeti su hakkında geniş bilgi için ilmihal kitaplarına başvurmak gerekir. (Çeviren)

^[28] Bu zat Süleyman b. Eş'as b. İshak b. Beşir b. Şeddad el-Ezdi es-Sicistani'dir. Ebu Davud güvenilir bir hadis hafızı ve "Sünen" ile diğer kitapları yazan kimsedir. Onbirinci tabakanın büyüklerinden olan Ebu Davud, hicretin 275. yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/321 Şezerat. 2/167; Cerh ve Tadiil, 4/101.

^[29] Bu zat Kalam ve Fıkıh bilginidir. Kuranın mahluk olduğu fikrine çağrıda bulunurdu. İbnü'l Ehdel diyor ki: Bu adam, mürcie mezhebinden olup, irca anlayışının propagandasını yaptı. Mürcie mezhebinin Müreysiyye kolu kendisine mensup idi. Babası Küfede kuyumculuk yapan bir Yahudi idi. İmam Şafii ile tartışır, fakat grameri iyi bilmediği için aşırı hata ederdi. Bakınız: Şezerat. 2/44.

^[30] İmam Şatibi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/155-161.

^[31] Hadise Suyuti. "Düer-i Münteşire"sinde yer vermiştir. Shf.388, hadis no 400 (Muhammed Abd'ul Kadir Atâ tahkiki olan nüsha) Suyuti hadisle ilgili olarak şöyle demiştir: 'Hadisi Ahmed b. Hanbel. İbn Mes'ud'dan mevkuf olarak rivayet etmiştir.' Tahkiki yapan Nedvi şöyle diyor: Sanıldığı gibi hadis A. b. Hanbelin Müsnedinde değil, "Kitab'us-Sünne" sindedir. Ayrıca hadisi Bezzar. Tayâlisi, Taberani, Ebu Nuaym ve Beyhaki "İtikad" ında İbn Mes'ud'dan rivayet etmiştir. Ayrıca bakınız: Mecme'uz-Zevaid. Heysemi. 1/177.

^[32] Ebu Hanife, meşhur Hanefî Mezhebinin kurucusu rey ekolünün sahibidir. Adı Nu'man b. Sabittir. Ecdadı Teymullah b. Sa'lebinin azadlı kölelerindedir. Meşhur fıkıh âlimidir. Aynı zamanda Küfede manüfaturacılık yaptı. Zamanın yöneticilerinden İbn Hübeyre Ebu Hanife'ye kadılık görevini kabul etmesini teklif etti. Ebu Hanife bunu kabul etmedi. Bu yüzden hor gün on sopa vurulmak suretiyle günlerce Ebu Hanife'yi döverek cezalandırdı. Nesâi Ebu Hanife'yi hâfıza/ezber cibetiyle zayıf görmüş, İbn Adiy ve diğerleri buna katılmıştır. Altıncı tabakadan olan Ebu Hanife hicretin 150. yılında 70 yaşında iken Bağdat'ta vefat etmiş. Hayzeran mezarlığına defnedilmiştir. Bakınız: Takrib. 2/303; Tezkire, 1/168; Meârif. shf. 495 Çevirenin notu: Muhakkık. Ebu Hanife'yi zayıf sayanların olduğunu söylemiş, nedense onun zekası ve kuvvetli hafızı hakkında söylenenlere yer vermemiştir. Halbuki kaynak olarak gösterdiği Tezkirede şöyle denmektedir: Yahya b. Main, Ebu Hanife hakkında şöyle diyor: O itham edilmeyen ve mahzuru olmayan biridir." Tezkire, 1/168.

^[33] Bu zât. Asbağ b. Ferec b. Said dir. Aslen Mısırlı olup velâ yoluyla Emevilerden olmuştur. İmam Mâlik'in görüşlerini mesele mesele, tek tek en iyi bilen kimsedir. Abbasi halifelerinden Me'mun zamanında ortaya çıkan, âlimleri "Kur'anın mahluk olduğunu söylemeye zorlayan" fitne zamanında bir yerde gizlenirken ölmüştür. Onuncu tabakadandır. Hicretin 225. yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib. 1/81; Şezerat. 2/56; Cerh ve Ta'dil, 2/321.

^[34] Sarf, altunun altına, gümüşün altına satısında alınıp verileden birinin diğerine göre fazlalığıdır. Çevirenin notu: Buradaki fazlalık günümüzün ifadesiyle mîli gramla ifade edilecek kadar basit bir şeydir. Aksi halde az sonra gelecek hadiste de ifade edildiği üzere altın ve gümüş takaslarında fazlalık caiz değildir, (Çeviren)

^[35] Dirhem, gram gibi küçük değerlerde bir ağırlık ölçüsü birimdir. Fakat buradaki anlamı başkadır. Burada para birimi olarak kullanılmıştır. Yazarın ifadesinden lira gibi basılmış madeni para olarak iki dirhem değiştirilmesi anlaşılmalıdır, (çeviren)

^[36] Ubadetübnü Sâmit'in rivayetinde birbiri ile takas edilmesinde eşitliğe riayet edilmesi gereken maddeler altın, gümüş, buğday, hurma, arpa ve tuz olarak sayılmıştır. Hadisi Müslim, Müsâkât kitabında 1587 genel numara ile Ebu Davud, Büyü' kitabında 3349 ve 3350 numara ile. 3/541 de. Nesâi, Büyü' kitabında 7/274 ve 275 de, İbn Mâce, Ticaret kitabında 2254 numara ile. Dârimi, Büyü' kitabında 2579 numara ile rivayet etmiştir.

^[37] Bu söz burada mecazi anlamda söylenmiştir. Spermin dışarı bırakılması söz konusu ise de, ipin ucu elden kaçıp belki içeri bırakıldığını ifade etmek maksadı ile söylenmiştir.

^[38] İstihsan konusunu ele alan fasılda geçen üçüncü delile bakınız, (Çeviren)

^[39] Suyun azlık miktarının sınırı Hanefî mezhebinde "Havz-i kebir" olmayan durgun sudur ki, yüz ölçümü elli metre kareden az olan sudur. (Çeviren)

^[40] Bu zat, Muaviye b. Ebî Süfyan b. Sahr b. Harb b. Ümeyye'dir. Künyesi Ebu Abdırrahman'dır. Mekke'nin fethinden önce müslüman olmuş, vahiy kâtipliği yapmış, emevi halifesi ve sahibidir. Hicretin 60. yılında Recep ayında vefat etmiştir. Vefatı sırasında 80 yaşına yaklaşmıştı. Bakınız: Takrib, 2/259; Şezerat, 1/65; Cerh ve Tadiil, 8/377.

^[41] Bu Hasan, Hz. Alinin oğlu, Hâşimi soyundan, Allah Rasûlünün torunu, Cenab-i Hakk'ın ona bağışladığı cennet çiçeğidir. Dedesi ile birlikte olmuş ve ondan pek çok şey ezberlemiştir. Hicretin 49. yılında 47 yaşında iken zehirlenerek şehid edilmiştir. Bakınız: Takrib, 1/168; Şezerat. 1/55-56; Cerh ve Ta'dil, 3/19.

^[42] Bu zât, büyük âlimlerden biri ve hadis hafızdır. Künyesi Ebu Amr, adı Yusuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdul Berr b. Asım en-Nemerî olup Kurtubalıdır. Hadis ve rivayette çağının imamı idi. Birçok eseri vardır: Temhid fil'muvatta', İstifâb ve Câmîu Beyan'il İlm-i ve fadlîh, bakınız: Şezerat, 3/314; Tezkire. 3/1128.

^[43] Hadisi İbn Mâce, Nikah kitabında 1882 numara ile. 1/605/606 da ve Tirmizi bunu yakın bir mana ile 1103 numarada rivayet, etmiştir.

^[44] Hadisi Ebu Davud. Nikah kitabında 2083 numara üe. Tirmizi, Nikah kitabında 1102 numara ile İbn Mâce Nikah kitabında 1879 numara ile, Dârimi Nikah kitabında 2184 numara ile. rivayet etmiştir. Ayrıca bakınız: Müsned, Ahmed b. Hanbel, 6/166; İbn Hibban. 6/151; Zad'ul Meâd, İbn'ul Kayyim. 5/101; Sahih'ul Cami', Albâni. 2/3931 irvâ'ul Galil. Albâni, hadis no: 1840.

^[45] İmam Şatibi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/162-175.

^[46] Bu delil, daha önce geçtiği üzere Zümer 23 ve 55. ayetlerdir. (Çeviren).

^[47] Zümer:23

^[48] Hadisi Buhari. Edeb ve İtisam kitaplarında (Feth'de 6098 ve 7277 numara ile) Müslim, Cuma kitabında 867 genel numara ile Tayâlisi, Müsned'inde 367 numara ile Ahmed b. Hanbel. Müsned'inde 3/310-319 ve 371 de rivayet, etmişlerdir.

^[49] Zümer: 18

^[50] İmam Şatibi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/176-178.

^[51] Hadisi Buhari. Büyü' kitabında muallak ve muhtasar olarak rivayet etmiştir. (Feth'de 2052 numaradadır.) Ayrıca Nesâi, Eşribe kitabında 8/327 ve 328 de, Ahmed b. Hanbel. Müsnedinde 1/200 de 1723 ve 1727 numara ile Dârimi, Mukaddime 129,165 ve 168 numaralar ile mevkuf olarak. İbn Hibban Sahihinde 2/52 de. Hâkim, Müstedrekinde, 2/13 de Taberâni, Mu'cem-i Sağir'inde 1/19 da. Suyuti, el-Cami'us-Sağir'inde elimizde bu kitaptaki şekli ile Feyz'ul Kadire 3/529 ve 4213 de ayrıca özet, fazlalık ve karşı rivayetler 3/528 de 4211-4212 ve 3/529 da 4214 de rivayet etmiştir. Ayrıca bakınız: Meeme'uz-Zevaid, Heysemi, 4/74; İrvâ'ul Galil. Albani. 12 ve 2074 numaralı hadisler. Bunlardan başka Nevevî'nin Erbam'inde muhtasar olarak II. hadistir.

^[52] Bu zât Nevvas b. Sem'an b. Hâkl el-Kilani veya el'Ensari'dir. Meşhur sahibidir. Şam'a yerleşmiştir. Bakınız:Takrib, 2/308; Cerh ve Ta'dil, 2/507.

^[53] Hadisi. Müslim. Birr ve Sika kitabında 2553 numara ile rivayet etmiştir. Ayrıca Tirmizi, Zühd kitabında 2389 numara ile Birr ve Sıla kitabında 1987 numara ile Ahmed b. Hanbel. Müsnedinde 4/182 ve 5/153 de, Hâkim. Müstedrekinde 2/14 de, Beyhaki, Sünen'inde 10/192 de Dârimi Süneninde Rikak kitabında 2789 ve 2790 numara ile rivayet, etmiştir. Albâni, Sahih'ul Camiinde hadisin hasen olduğunu bildirmiştir. 1/86. Ayrıca Feyz'ul Kadire de bakınız: 3/217-3197 numaralı hadis ibn Rece Cami'ul Ulûm'unda bu hadis hakkında bolca izahat vermiştir. Bakınız: Sahife. 147-148.

^[54] Bu zât Suday b. Aclân'dır. Bahili Kabilesinden olup künyesi Ebû Ümamedir. Meşhur ashapdandır. Şam'a yerleşmiş ve orada hicretin 80. yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/366. Şezerat. 1/96; Cerh ve Ta'dil, 4/454.

^[55] Hadisi Suyuti, el-Cami'us-Sağir'inde "...hilyâğın seni hoşnut ettiği zaman..." cümlesiyle başlayan bir hadis içerisinde rivayet etmiş, sahih olduğunu söyleyip hadisi Ahmed b. Hanbel'in Müsned'ine. İbn Hibban'a, Hâkim'in Müstedrek'ine ve Beyhaki'nin Sünen'ine nisbet etmiştir. Bakınız: Fevz'ul Kadir. Münavi, 1/677 Hadis No: 677.

^[56] Bu zât Vâbisa b. Ba'bed Utbe el-Esedi'dir. Sahabeden olup Cezireye yerleşmiştir. Doksan yaşına yakın yaşamıştır. Bakınız: Takrib. 2/328; Cerh ve Ta'dil, 9/47.

^[57] Bu hadisi Suyuti. el-Carm'us-Sağir'inde Buhari'nin Târih-i Kebir'ine nisbet etmiş ve hasen olduğuna işaret etmiştir, bakınız: Feyz'ul Kadir. Münâvi, 1/495, Hadis No-991. Allâme Münâvinin bu konuda hoş bir sözü vardır, başvurunuz. Ayrıca Hadisi Dârimi, Büyü' kitabında 2/320 de 2533 numara ile rivayet etmiştir. Nevevi Erbain'inde 27. hadis olarak bu hadisi zikretmiş ve şöyle demiştir: Bu hadisi Ahmed b. Hanbel ve Darimi'nin Müsnedlerinden rivayet ettik. Bakınız: Cami'ul ulum vel'Hikem, İbn Receb shf. 221 -222.

^[58] Bu zât Hüseyin b. Mesut, b. Muhammed b. Ferrâ el-Begâvi'dir. Künyesi Ebu Muhammed olup Şafî mezhebindedir. Hadis ve tefsir âlimidir ve birçok eser kaleme almıştır. Horasan halkının âlimi olan Begâvi hicretin 516. yılında vefat etmiştir. Bakınız: Şezerat. 4/48-49; Tezkire. 4/1257

^[59] Bu zat Abdurrahman b. Muaviye b. Hudeyctir. Mısırlıdır ve künyesi Ebu Muviye'dir. Mısır'da kadılık yapmış makbul birisidir. Üçüncü tabakadan olup, hicretin 195. yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/496; Cerh ve Ta'dil, 5/284.

^[60] Nisa: 105

^[61] Hadisi Tirmizi. Menakıb kitabında 3786 numara ile rivayet etmiştir. Bu rivayetin sonunda: Size bıraktığım iki şey Allahın kitabı ve ehl-i beyt'indir." demektedir. Tirmizi ayrıca 3788 numara ile de rivayet etmiş, her ikisinde de "Hadis hasendir, gariptir" demiştir. Hadisi ayrıca Ahmed b. Hanbel. Müsned'inde, 3/14-17-26-59; 4/36fi; 5/181 de, Suyuti, el-Câmi'us-Sağir'de (Feyzul Kadir. 3/240-3282 no ve 3/14/2631 no'da) İmam-ı Zeyd'in Müsned'inde 969 numara ile rivayet etmiştir.

^[62] Hadisi İbn Mâce. Mukaddime'de 1/33'de 85 numara ile rivayet etmiştir. Tahkiki yapan zât şöyle demiştir: Zevaid'de, bu isnad sahihtir. Senedindeki kimseler güvenilir kişilerdir.

^[63] Meryem: 64

^[64] Hadisi Tirmizi. Libas kitabında 1766 numara ile İbn Mace, Et'me kitabında 3367 numara ile rivayet etmiştir. Ayrıca Suyuti, el-Cami'us-Sağir'de bu hadisi Hakim'in Müstedrek'ine nisbet etmiştir. Bakınız: Feyz'ul Kadir. 3/425. hadis no:3858.

^[65] Nisa: 59

^[66] Nahl: 43

^[67] Ğaşiye: 17

^[68] Zihâr: Mücadele suresi 1 ilâ 4. ayetlerinde düzenlenmiştir. Yeterli bilgi için bu ayetlerin meal ve tefsirine, ayrıca fıkıh kitaplarına bakılsın. (Çeviren)

^[69] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/179-186.

^[70] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/187-189.

9- BİD'ATÇILARIN VE MÜSLÜMAN TOPLULUKLARIN AYRILIĞA DÜŞME SEBEBİ

Fasıl

Fasıl

Ümmetteki Ayrılıkla İlgili Hadisler

Bu Ayrılığın Hakikati Konusunda Birinci Mesele

İkinci Mesele:

Üçüncü Mesele

Dördüncü Mesele:

Beşinci Mesele:

Altıncı Mesele:

Yedinci Mesele: Grupların Belirlenmesi

Sekizinci Mesele:

Dokuzuncu Mesele:

Onuncu Mesele:

Onbirinci Mesele

Onikinci Mesele:

Onüçüncü Mesele:

Ondördüncü Mesele:

Onbeşinci Mesele:

Onaltıncı Mesele:

Onyedinci Mesele:

Onsekizinci Mesele:

Ondokuzuncu Mesele:

Yirminci Mesele:

Yirmibirinci Mesele:

Yirmi ikinci Mesele:

Yirmi Üçüncü Mesele:

Yirmidördüncü Mesele

Yirmibeşinci Bölüm:

Yirmialtıncı Mesele:

9- BİD'ATÇILARIN VE MÜSLÜMAN TOPLULUKLARIN AYRILIĞA DÜŞME SEBEBİ

Allah Teâla size rahmeti ile muamele etsin. Biliniz ki bid'atın kötülüğünü bildiren âyetler ve pek çok hadisler bid'at ehlinin özelliğini dile getirmiştir. Bu özellik parçalanıp ayrılmaktır ki bu yüzden gruplara bölünmüşlerdir. Öylesine ki müslüman olmaları ve İslamın hükmü ile haklarında hüküm verilmesine rağmen, onları İslam bile bir araya getirememektedir.

Görülüyor mu ki şu ayetler bu durumu ortaya koymaktadır:

"Dinlerini parça parça edip, gruplara ayrılanlar var ya, senin onlarla hiçbir ilişkin yoktur." ^[1]

"Müşriklerden olmayın. Dinlerini parçalayan ve bölük bölük olanlardan olmayın." ^[2]

"Şüphesiz bu, benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun. (Başka) yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah'ın yolundan ayırır." ^[3]

Bölünüp parçalanmanın özelliklerini gösteren başka ayetler de vardır. Hadiste ise şöyle buyurulmuştur:

"Gelecekte benim ümmetim yetmiş iki gruba ayrılacaktır." ^[4]

Parçalanıp bölünmek olayının manasını bedenen ayrılmak olarak alırsak -ki gerçek olan budur- bu, mezhep ve görüşlerde ayrılığa düşmekten meydana gelir.

Bölünmeyi mezhep olarak ele alırsak, görüş ayrılığı demektir.

"Parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın..." ^[5] ayetinde olduğu gibi.

Bu ihtilafın sebebinin ne olduğu mutlaka incelenmelidir. Bunun iki sebebi vardır. Birinci sebepte kulun bir rolü yoktur. O ezelde yazılan kader ile ilgilidir. Diğeri ise kulların çalışıp elde ettikleri ile ortaya çıkmaktadır. Bu bölümde üzerinde konuşulacak olan da odur. Ancak birinci sebebi bu bölüme bir giriş gibi ele alacağız. Çünkü bunda bid'at konusunda derinlemesine bilgi sahibi olmak isteyenlerce iyi bilinmesi için köklü bir mana vardır. Doğruya ulaşmada başarıyı veren Allah'tır. Bu konuda deriz ki:

Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"Rabbin dileseydi insanları bir tek ümmet yapardı, (fakat onlar çeşitli dinler üzerinde) ihtilaf etmektedirler. Ancak Rabbinin merhamet ettikleri hariç, Rabbin onları bunun için yaratmıştır." ^[6]

Yüce Allah bu ayetinde haber veriyor ki insanlar sonsuza kadar ihtilaf/aynhk içinde olacaklardır. Bununla beraber, Allah Teâla onları ancak ihtilaf için yaratmıştır. Bu mana, tefsir Âlimlerinden bir grupun sözüdür. Ayetteki "Rabbin onları bunun için yaratmıştır" ifadesinin manası "ihtilaf için onları yaratmıştır" demektir. Bu, Mâlik b. Enes'den rivayet edilmiştir. Mâlik (r.a.) bu manayı açarak yorumlayıp şöyle demiştir: "Yüce Allah onları, bir kısmı cennete bir kısmı saîr cehenneminde olmak üzere yaratmıştır."

Bunun bir benzeri Hasen'den rivayet edilmiştir. Ayyeteki pö^ "Halekahüm" kelimesindeki p* "hüm" zamiri "insanlar"a râcî'dir. Yani, "onları yarattı" ifadesi "İnsanları yarattı" demektir. Buna göre insanların, ezelde Allah'ın bildiğinden başka bir şey yapmaları mümkün değildir.

Bu ayetteki ayrılıktan maksat güzellik, çirkinlik, uzunluk, kısalık gibi şekildeki ayrılık değildir. Siyah ve beyaz olmak gibi renkteki ayrılık da değildir. Kör, sağır, görür, duyar olarak yaratılmış olmak gibi bir ayrılık da değildir. Cömert, cimri, korkak ve cesur olmak gibi ahlaki ilgilendiren bir ayrılık da değildir. Veya bunlara benzeyen ve değişiklikler içeren ayrılıklar da değildir.

Ancak ayetteki ayrılıktan maksat, başka bir şeydir ki Yüce Allah ayrı düşünenler arasında hükmetmeleri için onun varlığından dolayı peygamberler göndermiştir. Yüce Allah bu hususu bildirmek için şöyle buyurmuştur: *"İnsanlar bir tek ümmet idi. Sonra Allah, müjdeleyici ve uyarıcı olarak Peygamberleri gönderdi. İnsanlar arasında, anlaşmazlığa düştükleri hususlarda hüküm vermeleri için, onlarla beraber hak yolu gösteren kitapları da gönderdi..."* ^[1]

Ayette ifade edilen ayrılığa düşülen hususlar, insanı âhirette mutlu veya bahtıkara yapacak görüşlerde, mezheplerde, dinlerde ve inanışlarda olan ayrılıklardır.

İşte, ayetlerde bildirilen ve tekrarlanan ayrılıktan maksat budur. Onlar arasında meydana gelen bu ayrılıklar birkaç çeşittir.

1- Bunlardan birincisi inancın kaynağında olandır. Aralarında Atâ'nın bulunduğu bir grup tefsir âliminin görüşü budur. Atâ' şöyle demiştir:

"Onlar ihtilaf etmektedir. Ancak Rabbinin merhamet ettikleri hariç, Rabbin onları bunun için yaratmıştır." ^[8] Ayetindeki "Onlar" Yahudiler, Hristiyanlar, Mecusiler ve Müslümanlardır.

"Rabbinin rahmet ettikleri" ise (sâdece) müslümanlardır. Bu rivayeti İbn Vehb nakletmiştir. Ayete ilk bakışta görünen de budur.

Bu ayrılığın temeli, tevhide ve tek olan Allah'a yönelmedir. İnsanlar genelde kendilerini bir yaratanın ve yönetenin bulunduğu ayrılığa düşmezler. Şu kadar ki insanlar yaratıcının tayininde çeşitli görüşler halinde ayrılığa düşmüşlerdir. Kimisi Allah ikidir, kimisi, beştir demiştir, tabiatın veya dehr'in ^[9] Allah olduğunu söylemiştir. Yıldızların, bazı insanların, ağaçların ve taşların veya elleriyle yontarak yaptıkları şeylerin bile Allah olduğunu ileri sürenler bulunmuştur.

İnsanlardan kimisi Allah'ın varlığını ikrar/kabul etmiş, fakat Yüce Allah peygamberlerini gönderip, ümmetlerine hakkı batıldan ayırıp açıklayana kadar, onlar çeşitli görüşler üzere olmuşlardır. Cenab-ı Hak Peygamberlerini gönderince, gereği gibi Allah'ı bilip, O'nu layık olmadığı sıfatlardan tehzili etmişlerdir. O'nun ortağı, eşi, benzeri, çocukları olmadığını O'nun bunlardan beri olduğunu bilmiş ve benimsemişlerdir. Bunu ikrar edenler ayetteki *"Rabbinin rahmet ettikleri hâric"* ifadesine girmektedir. O'nu inkar edenler de "Rabbi' nin:

"Yemin ederim ki cehennemî hep cinler ve insanlarla dolduracağım" sözü tamam olmuş (yerini bulmuş) tur. ^[10] Ayetinin kapsamına girmektedirler.

Birincilerin rahmet ifade eden ayete girmesi, ihtilâfa düşme özelliğinin kendilerinde bulunmayıp ittifak ve uyum özelliği içerisinde olmadandır. Bu özellik *"Hepiniz Allah'ın ipine sarılın; ayrılmayın"* ^[11] ayetinde ifade edilen özelliktir. Bu yorum tefsir alimlerinden bir gruptan nakledilmiştir.

İbn Vehb, Ömer b. Abdulaziz'den "Rabbin onları bunun için yarattı." ^[12] ayeti hakkında şöyle rivayette bulunmuştur:

Yüce Allah rahmet ehli olanları ihtilaf etmesinler diye yaratmıştır. Bu, aynı zamanda Malik ve Tâvus'un Cami' isimli eserinde naklettiği manadır. Buna göre rahmet ehlinin dışında kalan diğerleri ihtilaf özelliği üzere kalmış, açıkça hak olana aykırı davranmışlar ve doğru olan dini bir yana atmışlardır.

İmam Malik'ten şöyle dediği rivayet edilmiştir:

Allah'ın rahmet ettikleri ayrılığa düşmemişlerdir. Nitekim Bakara 213. ayetinde şöyle buyurulmuştur:

"İnsanlar bir tek ümmet idi. Allah müjdeleyici ve uyarıcı olarak peygamberler gönderdi. Anlaşmazlığa düştükleri konularda, insanlar arasında hükmetmek için onlarla beraber hak kitabı indirdi. Kendilerine kitap verilenler, sırf hasetlerinden dolayı kendilerine açık deliller geldikten sonra o hususta ayrılığa düştüler. Allah inananlara kendi izniyle ihtilaf ettikleri hakkı gösterdi. Allah dilediğini doğruya iletir." ^[13]

"İnsanlar bir tek ümmet. idi. Onlar ayrılığa düştüler. Bunun üzerine Allah peygamberlerini gönderdi." Ayetinin ifade ettiği anlama göre Yüce Allah haber veriyor ki insanlar ayrılığa düşmüşler, birlik olmamışlardır. Bunun üzerine, ayrılığa düştükleri hak hususunda onlar arasında hükmetmeleri için Yüce Allah peygamberlerini göndermiştir. İman edenleri de Cenab-ı Hak bu ihtilâflardan (kurtarıp) hidayete erdirmiştir.

Sahih hadiste şöyle buyurulmuştur:

"Biz (dünyada) sona kalan, ahirette öne geçenleriz. Nitekim onlara (bizden önceki ümmetlere) bizden evvel kitap verilmiş, bize (kitap) onlardan sonra verilmiştir. Bu (Cuma günü) Allah'ın onlara farz kıldığı gündür. Onlar, bu günde ayrılığa düştüler. Yüce Allah o gün hakkında bize hidayet verdi. İnsanlar bu gün hakkında bizim arkamızdan gelecektirler. Yahudiler (için) yarın (ki Cumartesi), Hristiyanlar için de yarından sonra (ki Pazar günü var) dir." ^[14]

İlm Vehb, Zeyd b. Eslem'den *"İnsanlar tek bir ümmet idi."* ayeti hakkında şu rivayeti tahrir etmiştir. İnsanların tek bir ümmet olduğu gün Allah'ın onlardan söz aldığı gündür. ^[15] İnsanlar bu günün dışında tek ümmet

olmamışlardır. Yüce Allah insanlara "Peygamberini müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdi... Allah iman edenlere üzerinde ihtilafa düştükleri gerçeği izniyle gösterdi. Allah dilediğini doğru yola iletir." ^[16]

(Geçmiş ümmetler ve ümmet-i Muhammed arasındaki görüş ayrılıklarına örnekler):

a- İnsanlar Cuma gününde ayrılığa düştüler; Yahudiler cumartesiye, Hıristiyanlar pazarı (cuma yerine geçecek gün) edindiler. Yüce Allah Muhammed ümmetini Cuma gününe hidayet etti.

b- İnsanlar kiblede ayrılığa düştüler! Yahudiler doğuya yöneldiler. Hıristiyanlar Kudüs'e yöneldiler. Yüce Allah ümmet-i Muhammedi Kibleye (Ka'beye) hidayet etti.

c- İnsanlar namaz hususunda ayrılığa düştüler; kimisi (namaz içerisinde) rüku edip, secde etmezdi. Kimileri secde edip rüku etmezdi. Kimisi hem namaz kılar hem yürürdü. Yüce Allah Muhammed ümmetini bu hususta gerçek olan (namaz)a hidayet etti.

d- İnsanlar oruçta ayrılığa düştüler Kimisi (sadece) gündüzün bir kısmını oruç tutar, kimisi bir kısım yemeği yeme (yip başka şeyler yiye)rek oruç tutardı. Yüce Allah Muhammed ümmetini gerçek olan (oruç)a hidayet, etti.

e- İnsanlar Hz. İbrahim hakkında ayrılığa düştüler; Yahudiler, "İbrahim Yahudidir" dediler. Hıristiyanlar, "İbrahim Hıristiyandır" dediler. Yüce Allah İbrahimi hanif ve Müslüman eyleyip, ümmeti Muhammedi bu hususta gerçeğe hidayet eyledi.

f- İnsanlar Hz. İsa hakkında ayrılığa düştüler! Yahudiler onu kâfir sayıp annesine büyük iftira ettiler. Hıristiyanlar İsa'yı hem Allah, hem oğul (Allah'ın oğlu) edindiler. (Gerçekte ise) Yüce Allah onu (kendi) ruhu ve kelimesi kılmış, ümmet-i Muhammedi bu hususta gerçeğe hidayet etmiştir.

Ayrılığa düşmeyenler arasında birinci maksada yönelik olmayıp ikinci maksat itibarıyla (din esasında değil, detaylarda) görüş ayrılığı olabilir. Zira Cenab-ı Hak hikmeti ile hükmetmiştir ki bu dinin teferruata dair meseleleri farklı görüş ve zanlara açıktır. Erbabınca bilinen bir şeydir ki teorilerde görüş birliğinin olmaması âdettendi. Zan (ve tahmin) edilen şeylerde görüş ayrılıklarının mümkün olması köklü bir şeydir. Fakat bu temel meselelerde değil, teferruatta, küllî meselelerde değil, cüz'iyattadır. Bundan dolayıdır ki bu görüş ayrılığı zarar vermez.

Tefsir âlimleri yukardaki ayet, hakkında Hasen (Basrî)'den şu rivayeti nakletmişlerdir:

Allah'ın rahmetine ehil olanlara gelince, onlar kendilerine zarar verecek derecede görüş ayrılığına düşmezler.

Çünkü onların farklı görüşleri hakkında nas bulunmayan, ictihad (yapılan) meselelerdedir. Böyle yapmakla "hakkında nas yok" mazeretini ortadan kaldırmış olurlar. Bu onların en büyük mazeretidir, bununla beraber din koyucu bu tür görüş ayrılıklarının olacağını bilmiş ve bu tür görüş ayrılıklarında başvurulacak bir prensip getirmiştir. Bu, Nisa suresi 59. ayetinde şöyle ifade buyurulmuştur:

"Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz onu Allah'a ve Rasûl'e götürün."

Bu kabilden olan her görüş ayrılığında Yüce Allah, onun bizzat kendisine götürülmesine hükmetmiştir.

Meselenin Allâh'ın kitabına ve Peygamber'ine götürülmesi de böyledir. Meselenin sağ iken Peygamber'in kendisine, vefatından sonra sünnetine götürülmesi dahi aynıdır. Âlimler -Allah onlardan razı olsun- böyle yapmışlardır.

Burada şöyle bir şey denilebilir: Bunlar ayetteki "Onlar ihtilaf etmektedirler" ifadesine girerler mi, girmezler mi? Buna verilecek cevap şudur: Bunların bu ayetin gerektirdiği manaya girmesi birkaç cihetle sahih değildir.

Şöyle ki:

1- Bu ayetin gereği odur ki âyette ihtilaf ettikleri bildirilenler, rahmet ehli olanlara zıt düşmektedirler. Çünkü ayetin son cümlesinde "Rabbinin rahmet ettikleri hariç." buyurulmuştur. Buna göre ayet, insanların iki kısım olmasını gerektiriyor. Birisi ayrılık çıkaranlar, diğeri rahmete nail olanlar. Bu taksim dış görünüşü, rahmet ehlinin ayrılık çıkaranlardan olmadığıdır. Aksi halde bir şeyin kısmı kendisinden ayrıldığı şey gibi olur. Buna göre ayetteki istisnanın manası doğru olmaz.

2- Yüce Allah ayette "... onlar ihtilaf etmektedirler." buyurmuştur. Bu ifadenin dış görünüşü ihtilafın devamlılığını göstermektedir. Zira ihtilaf, ayette devamlılık ifade eden "ism-i fâil" kipi ile söylenmiştir. Allah'ın rahmetine nail olanlar devamlı ihtilaf içinde olmaktan uzaktır. Çünkü rahmet-i ilâhi, devamlı aykırılık ve ayrılık üzere olmaya ters düşer. Rahmet ehlinin onlardan birisi bir meselede aykırı davranırsa, bunu din koyucunun maksadının ne olduğunu aramak için yapar. Hatalı olduğu ortaya çıkarsa, kendisini kontrol ve hatasını telâfi eder. Onun bir meselede aykırı davranması geçicidir. Birinci maksatla yani, devamlı ayrı ve aykırı olmak üzere değildir. Böylece rahmet ehlinin ihtilafı devamlı ve onlardan ayrı bir özellik değildir. O halde burada ihtilafın kesintili ve yararlı olan cinsten olduğunu söylemek daha münasıptır.

3- Kesin olarak biliyoruz ki haklarında ilâhi rahmetin meydana geldiği kimseler olan sahabe ve onlara güzelce uyanlar, -Allah onlardan razı olsun- ictihad konusu olan meselelerde ihtilaf etmişlerdir. Onların ayette ifade edilen ayrılığa düşenlerin kısmına sokulması hiçbir suretle sahih olmaz. Eğer onlardan, bazı meselelerde ayrı görüşe sahip olanları, her hangi bir şekilde (ayetteki) ihtilaf edenlerden sayarsak onların rahmet ehlinin olduğunu söylemek sahih olmaz. Bu ise ehl-i sünnetin icmâ'ı ile geçersizdir.

4- Selef-i sâlihten bir grup, ümmetin fer'î meselelerde ihtilafını bir çeşit rahmet saymışlardır. Buna göre bu tür bir ihtilaf halinde olanı, rahmet ehlinin dışında saymak mümkün değildir.

Adı geçen ihtilafın rahmet, oluşu Kasım b. Muhammed'den rivayet edilen şu sözü ile anlatılmıştır:

Yüce Allah, Rasûlünün ashabının farklı görüşleri dolayısıyla lütufta bulunmuştur. Her bir alim onlardan birinin yaptığına uyduğu zaman, onun yapılması caiz bir iş olduğunu görür.

Damra b. Recâ'dan rivayet edildiğine göre Ömer b. Abdulaziz ile Kasım b. Muhammed bir araya gelmiş, hadis müzâkere ediyorlardı. Ömer'in söylediğine Kasım (bazen) muhalefet ediyordu. Durum açıklığa kavuşuncaya Ömer'e muhalif kalması Kasım ibn Muhammedi zor geliyordu. Bunun üzerine Ömer ona dedi ki:

Böyle yapma! (üzülme!) Onların (yani Peygamber'in ashabının) bir konuda ihtilaf etmelerinin yerine (çok değerli) kırmızı develere sahip olsam o kadar sevinmem.

İbn Vehb yine Kâsım'dan şöyle rivayet etmiştir:

Ömer b. Abdulaziz'in şu sözü benim çok hoşuma gider: Hz. Muhammed'in ashabının farklı görüşlerinin olmamasından hoşlanmıyorum. Çünkü (Onların hepsi) tek bir söz (de birleşmiş) olsa, insanlara darlık olurdu. Onlar kendilerine uyulan kimselerdir. Onlardan her birinin sözünü bir adam almış olsa (yine) sünnete uymuş olur.

Bunun anlamı şudur: Onlar insanlara ictihad kapısını ve ictihadda farklılığın caiz olma yolunu açmışlardır.

Çünkü eğer onlar bu yolu açmasalardı, müctehidler sıkıntıya düşeceklerdi. Çünkü ictihad ve düşünceye açık alanlarında genellikle tek düze görüş olmaz. Bu durumda ictihad ehli olanlar bir meselede baskın olan görüşe uymakla yükümlü olmakla beraber; görüş ayrılığı ile de mükellef olurlardı. Bu ise güç yetmeyen bir şey ile yükümlü olmaktır. Bu, sıkıntılarının en büyüğüdür. Yüce Allah, detaylar/fer'i meselelerde ictihad ehlinin farklı görüşleriyle bu ümmete bir genişlik vermiştir. Böylece ümmetin bu rahmete girmesi için kapı açılmıştır.

Ayetteki "*Rabbinin rahmet ettikleri...*" kısmına nasıl dahil olmasınlar ki onların fer'i meselelerde ihtilaf etmeleri, ittifak etmeleri gibidir. Elhamdülillah.

Bu iki yol arasında, birinciden aşağıda ikinciden yukarıda orta mertebede bir yol daha vardır ki o, dinin aslında ittifak olup bazı küllî kaidelerde ihtilaf edilmesidir ki gruplar halinde parçalanmaya yol açan budur.

Ayet-i kerimenin ihtilafın bu kısmını içine alması mümkündür. Bundan dolayıdır ki Hz. Peygamber'den sahih olarak "ümmetin 70 küsur firkaya/grupa ayrılacağı" rivayet edilmiştir.

Yine Hz. Peygamber haber vermiştir ki

"Bu ümmet, kendisinden önce geçen ümmetlerin yoluna karış karış ve kulaç kulaç uyacaktır."^[17]

Bu ihtilaf bizden önceki ümmetlerde meydana gelen ayrılıkları da içine almaktadır. Hadisteki ifade bid'atçıların sapıklık özelliğine cehennem tehdidine, aday olduğunu da göstermektedir. Bunlar rahmetten tamamen uzaktırlar. Hz. Peygamber bizim kaynaşmamız ve hidayet üzere olmamız için aşırı derecede istekli idi. İbn Abbas'ın hadisinden biliyoruz ki:

"Hz. peygamber vefatına yakın bir sırada- o vakit evde aralarında Hz. Ömer'in de bulunduğu birtakım adamlar vardı- şöyle buyurdu:

"Geliniz size bir yazı yazayım; ondan sonra hiç sapıklığa düşmeyeceksiniz." Hz. Ömer (bu arada) şöyle dedi:

Peygamber acılar içindedir. Sizin yanınızda Kur'an vardır. Allah'ın kitabı bize yeter. Ehl-i beyt, arasında ihtilaf olup çekişme başladı. Kimisi Hz. Ömerin söylediğini söylüyordu. Kimisi de;

"(kağıt kalem) yaklaşırınız. Peygamber size bir yazı yazdıracak. Ondan sonra hiç sapıtmayacaksınız." diyordu.

Hz. Peygamberin huzurunda gürültü ve ihtilaf çoğalınca:

"Huzurumdan kalkınız!"^[18] buyurdu.

İbn Abbas diyor ki:

"Musibetin büyüğü, peygamberle yazacağı yazının arasına giren ihtilaf ve koparılan gürültüdür."

Böyle olması -Allah Teala en iyisini biliyor ya- Allah'ın Peygamberine "onlara bu yazıyı yazdığı takdirde onların daha sonra sapmayacağını" vahiy yoluyla bildirmiş olmasıdır. Böyle olsaydı ümmet, âyetteki "*Rabbinin rahmet ettikleri hariç*" ifadesine girmiş ve "*Onlar ihtilaf etmeye devam ediyorlar*" ifadesinin gereği olan ihtilaf etme halinin dışında kalmış olacaktı. Yüce Allah başka ümmetlerde olduğu gibi bu ümmetin de ihtilaf edeceğini bildiği için Peygamber'inin yazıyı yazarak bunun aksinin olmasını kabul etmedi. Yani ezelde bildiğinin olmasından başkasını istemedi. Biz de Allah'ın kaza ve kaderine rıza göstermiş bulunuyoruz. Ondan fazl'u keremiyle bizi kitap ve sünnet üzere daim kılıp son nefesimize kadar böyle devamımızı lütfetmesini niyaz ederiz. Tefsir âlimlerinden bir gruba göre ayetteki "*Ihtilaf edenler*" den maksat bidat ehlidir. "*Rabbinin rahmet ettikleri*" de ehl-i sünnettir. Fakat Hz. Peygamber'in yazmayı düşündüğü yazı için ezelde takdir edilene ilişkin bir esas vardır. Yoksa mutlak olarak değerlendirilmemelidir. Bilakis Kur'an'ın indirilmesiyle birlikte, indirilen Kur'an'ın ibaresi yoruma elverişlidir. Bu hususun genişçe ele alınması kaçınılmaz derecede gereklidir.

Biliniz ki bazı küllî kaidelerde ihtilafa düşülmesi, din ilimlerinin derinliklerine dalan, küllî kaidelerin asıllarını ve kaynaklarını bilen âlimler arasında alışılga gelen şeylerden değildir. Bunun delili Hz. Peygamber ve ondan sonraki ikinci dönem âlimlerinin bu hususta ittifak etmiş olmalarıdır. Onların ihtilafı ancak şimdi açıklamasını tamamlamış olduğumuz fer'i meselelerin ictihadında olmuştur. Bunlardan sonra bölünüp parçalanma ile sonuçlanan her ihtilafın üç sebebi vardır. Bazen bu sebeplerin hepsi bir arada, bazen ayrı ayrı bulunur.

1- Bu sebeplerden birincisi, insanın kendisinin -o dereceye ulaşmadığı halde- ilim adamı ve dinde ictihat derecesinde olduğuna inanması veya başkaları tarafından onun öyle olduğuna inanılmasıdır. Bu inanç üzere hareket etmek suretiyle görüşü görüş, ihtilafı ihtilaf sayılmaya başlar. Fakat bu bazen cüzî ve fer'i bir meselede,

bazen de külli ve dinin temel meselelerinden birinde olur. Dinin aslı ile ilgili olanı ya inançla ilgili veya ameli bir asıl olur.

Bu kimseyi görürsün ki dinin teferruatıyla ilgili bir meseleyi almış, onun külli esaslarını yıkmak için kullanıyor. Ele aldığı şeylerin manasını kapsamlı olarak kavramadan, amaçlarını köklü olarak anlamadan ilk bakışta aklına doğanı söyler. İşte bu bid'atçıdır. Hz. Peygamber'in şu hadisi bu hususta uyarıda bulunmaktadır.

"Yüce Allah ilmi (bir eşyayı çıkarıp alır gibi) insanlardan çekip almaz. Fakat âlimleri vefat ettirmek suretiyle ilmi yok eder. Tâ ki âlim kalmayınca insanlar, başlarına câhil kimseleri geçirirler. Bunlara sorular sorulunca bilgisiz olarak fetva verirler; hem kendileri sapar, hem de soranları saptırırlar."^[19]

Âlimlerden bazısının dediğine göre bu hadisin takdiri şöyledir: İnsanlara âlim kimselerden asla zarar gelmemiştir. Ancak insanlar arasındaki âlimler ölünce bilgisi olmayan kimseler fetva verirler. İnsanlara bunlardan zarar gelmiştir.

Bu yorumu şöyle değerlendiren de olmuştur: Güvenilir kimse asla hainlik yapmaz. Fakat güvenli olmayan kimselere emanet verilince onlar hainlik yaparlar. Biz de şöyle diyoruz: Âlim kimse bid'at işlemez. Fakat âlim olmadığı halde fetva verenler bid'at işlerler.

Mâlik b. Enes diyor ki:

Bir gün Rabîa şiddetli bir şekilde ağlamıştı. Kendisine:

Başına bir belâ mı geldi? denildiğinde:

Hayır! Fakat bilgisi olmayan kimseye fetva soruldu, cevabını verdi.

Buhârî'de Ebu Hüreyre'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Kıyametten önce aldattıcı yıllar olacaktır. Bu yıllarda yalancı tasdik edilecek, doğru kimse yalanlanacak, güvenilen kimseler hâin sayılacak, emanetler hainlere verilecek, basit insanlar söz sahibi olacaktır."^[20]

Basit kimseden maksat, halkın yönetimi hususunda konuşmaya ehil olmadığı halde kamu ile ilgili hususlarda konuşan kimsedir.

Rivayet olunduğuna göre Hz. Ömer şöyle demiştir:

İnsanların ne zaman helak olacağını iyice bildim: Fıkıh bilgisi (yaşça ve seviyede) küçükten geldiği zaman büyük olanlar küçüklerin söylediklerini kabul etmezler. Fıkıh bilgisi büyükten geldiği zaman küçük ona uyar, her ikisi de hidayete erişirler.

Abdullah b. Mes'ud'un şöyle dediği rivayet edilmiştir:

İnsanlar bilgiyi büyüklerinden aldıkları sürece hayır içerisinde olurlar. Bilgiyi küçüklerinden ve kötülerinden aldıkları zaman helak olurlar.

Âlimler Hz. Ömer'in yukardaki sözündeki "küçük" ile neyi kastedtiği hususunda ihtilaf etmişlerdir. İbn'ul Mübarek bu konuda şöyle demiştir:

Onlar bid'at ehli olan kimselerdir. Bu uygun (bir yorum) dur. Çünkü bid'atçılar ilimde küçük kimselerdir. Böyle oldukları için bidat ehli olmuşlardır.

el-Bâci şöyle demiştir:

"Küçükler" in ilim sahibi olmayanlar olma ihtimali vardır." "Hz. Ömer (yaşça) küçük olanlarla danışmalarda bulunurdu. Olgun ve genç yaşlardaki kıraat âlimleri Hz. Ömer'in danıştığı kimseler idi." "Küçükler" den maksat, durumu iyi olmayan ve değersiz kimselerdir. Bu duruma düşmek dini ve insanıyeti bir kenara atmakla olur. Ama dine ve insanıyete sarılanların şanı yücelir ve değeri artar,"

İbn Vehb'in Hasen'den maktu' bir senetle naklettiği şu rivayet, bu yorumu açıklamaktadır:

Bilgi olmaksızın bir şey yapan yol olmaksızın yürüyen kimse gibidir. Bilgi olmaksızın bir şey yapan, yararlı şeyler yaptığından çok, zararlı şeyler yapar. O halde öyle bir bilgi öğreniniz ki ibadeti devre dışı bırakarak zarar vermesin. Öyle bir ibadet, yapınız ki bilgiyi devre dışı bırakarak zarar vermesin. Çünkü bir topluluk, bilgiyi bırakarak ibadete yöneldiler ve Muhammed ümmetine kılıç çektiler. -Allah daha iyi bilir ya' Şayet, bilgi sahibi olsalardı, bilgileri onları yaptıklarına götürmezdi. -Bu sözleri ile Haricileri kastediyor- Çünkü onlar derinlemesine bilgi sahibi olmaksızın Kur'an okudular. Hadiste işaret edildiği üzere "... Onlar kur'an okurlar. Fakat okudukları gırtlaklarını geçmez..."

Mekhul'un^[21] şöyle dediği rivayet, edilmiştir:

Çobanların fıkıh bilginliğine kalkışması dini ve dünyayı bozar. Aptalların fıkıh bilginliğine kalkışması ise dini bozar.

Firyâbî diyor ki:

Süfyan-ı Sevrî^[22] Nebatlıların^[23] ilim (le uğraşır birşeyler) yazdıklarını görünce (öfkeden) yüzü bozulurdu.

Orada dedim ki:

Ey Abdullah'ın babası! Bunların ilmi yazdıklarını görmek sana zor geliyor. O bana şöyle dedi:

İlim Araplarda ve insanların efendisi olan kimselerde idi. İlim bunlardan çıkıp Nebatlılara ve kafası çalışmayan kimselere geçince din bozuldu!

Bu nakledilen rivayetler yukarda geçen yoruma göre değerlendirilince mesele daha doğru anlaşılır. Zira küçük kelimesinin dış görünüşe göre yorumlanması problem yaratır. Felsefeci bidatçıları veya pek çok bid'atçıyı incelediğin zaman onların çeşitli milletlerden esir alınan kimselerin çocukları olduklarını görürsün.

Yahut Arapçada köklü bilgisi olmayanlardandır. Yakın bir gelecekte Allah'ın kitabı yanlış anlaşılacaktır. Nitekim dinin amaçlarını derinlemesine inceleyip öğrenmeyen de onları yanlış anlayacaktır.

2- İhtilafa düşmenin sebeplerinden ikincisi keyfi arzuya uymaktır. Bundan dolayıdır ki bid'atçılara "heva ve heveslerine uyan kimseler" denmiştir. Çünkü onlar keyfi arzularına uyararak, dini delillere ihtiyaç duyup onlara itimad ederek hükümleri dini delillerden çıkarmadılar. Bilakis keyfi arzularına öncelik verip, kendi görüşlerine itimad ettiler. Ancak bundan sonradır ki bir de dini delillere baktılar. Bunların pek çoğu bir şeyin güzel veya çirkin olduğuna akılları ile karar veren ve felsefecilere ve başkalarına meyledenlerdir. Yöneticilerden korktuğu, veya yöneticilerden dünyalık elde etmek istediği, veya bir mevki elde etmek istediği için keyfi onurlarına uyanlar da bu gruba dahildir. Sultanlara eşlik eden kimselerin naklettiğine ve ilim adamlarının bildirdiğine göre bunlar insanların arzularına göre eğilim içinde olurlar ve istedikleri yönde yorumlar yaparlar. Bunlardan birinciler, pek çok sahih hadisi akılları ile reddetmişlerdir. Hz. Peygamber'den sahih olarak rivayet edilenler hakkında kötü zan beslemiş, kendi bozuk görüşleri hakkında ise hüsnü zan sahibi olmuşlardır. Bunun sonucu olarak sırat, mizan, haşır, cennet, nimeti, cehennemde cesedin azap görmesi gibi ahiretle ilgili pek çok durumları reddetmişlerdir. Ahrette Allah'ın görülmesini ve benzeri hususları inkar etmişlerdir. Bunlar bil'akis akıllı, bir mesele hakkında -o mesele ile ilgili olarak din ne demiş olursa olsun- din koyucu yerine koymuşlardır. Hatta din, akıl tarafından hükmedilen meseleyi açıklayıcı bile olsa yine de akıllı o hususta din koyucu gibi benimsemişlerdir.

Diğerleri ise ana yoldan çıkmış, dinin isteğine aykırı da olsa ara yollara sapmışlardır. Böyle yapmaları ya dostuna bir iyilik yapmak, ya düşmanına üstün gelmek veya kendisine menfaat sağlamak hususunda hırslı davranmaktan dolayıdır. Nitekim kardeşim meşhur şeyh İbn Lübabe'den rivayet olduğuna göre —ki bu rivayet Muhammed b. Yahya b. Lübabe kanalıyla gelmektedir- kendisi Biyre Kadılığında uzaklaştırılmış idi. Daha sonraları aleyhinde gelişen birtakım olaylardan dolayı danışmanlıktan da uzaklaştırılıp kadı Habib b. Ziyad'ın kara listesine alındı. Adalet özelliğini kaybettiğine dair emir verilip evinden ayrılmayıp hiç kimseye fetva vermemesi talimatı verilmiş idi.

Daha sonraları (halife) Nasır, Kurtuba'da nehir kenarında hastaların eğleştiği (kaplıca gibi) bir yeri satın alma ihtiyacı duydu. Meseleyi zamanın kadısı İbn Bakıy'e "burasının gezinti yerinin karşısında oluşu, balkonundan aşağı doğru baktığında hastaları görünce rahatsız olduğu için" almasının zaruret, olduğunu bildiren şikâyetini iletti.^[24] İbn Bakıy dedi ki:

Bunun için bana göre bir çözüm yoktur. Burasının bir ihata duvarı ile çevrilmesi en uygundur. Nasır, kadıya şöyle dedi:

Fıkıh bilginleri (hukukçular) ile konuş. Onlara burası için istekli olduğumu bildir. Kıymetini kat, kat, bolca vereceğimi ilet. Belki onlar benim için bir ruhsat bulurlar, İbn-u Bakıy fıkıh bilginleri ile konuştu. Fakat onlar bir çıkış yolu bulamadılar. Nasır bunlara kızarak, vezirlerine, bilginlerin saraya çağrılıp azarlanmalarını emretti. Bilginlerle vezirler arasında birtakım görüşmeler geçmesine rağmen Nasır, onlardan istediğini elde edemedi. Bu haber İbn Lübâbe'ye ulaştınca fıkıh bilgini arkadaşlarından bazılarını Nâsır'a göndererek "Onlar (senin için) geniş olanı daraltmışlardır. Ben olsaydım, orasının bedelini vererek almanın caiz olacağına fetva verirdim. Bunu yaparken arkadaşlarımla tartışır, görüşümü hakka (hak olan bir mezhebe) uyararak ortaya koyardım" şeklinde düşüncelerini iletmiştir.

Bu haber üzerine Nâsır'ın gönlüne bir heves düşmüş İbn Lübâbe'nin danışmanlar arasına iade edilmesini emretmiştir. Kâdi İbn Bakıy ve fıkıh bilginleri (tekrar) toplandılar. Son gelenler arasında İbn Lübâbe de bulunuyordu. Kadı toplantıya katılanlara toplanma sebebini ve bedel vererek Nâsır'ın istediği yeri almasının cazip olduğunu anlattı. Toplantıya katılanların hepsi ilk sözlerini; burasının statüsünün değiştirilemeyeceğini söylediler. İbn Lübâbe susuyor, konuşmuyordu. Kâdi ona:

Ey Abdullahın babası! Sen ne diyorsun? dedi. İbn Lübâbe şöyle cevap verdi:

"Arkadaşlarımızın söylediği, İmamımız Mâlik'in sözüdür. Fakat Iraklılar (Hanefiler) böyle bir yerin hapsedilmesini hiçbir surette caiz görmezler. Onlar da ileri gelen alimlerden olup ümmetin pek çoğu onlara uymaktadır. Bu yere mü'minlerin emirinin ihtiyacı olduğu ortadadır. Böyle bir yerin ona verilmesinin reddi uygun değildir. Bu görüşün sünnette yeri vardır. Ben Iraklıların kavlini söylüyor ve görüş olarak onlara uyuyorum."

Orada bulunan fıkıh bilginleri İbn Lübâbe'ye şöyle dediler:

Sübhanellellah! Bizden öncekilerin fetva verip, aynı fetva üzerine devam ettikleri ve onlardan sonra bizim inandığımız Mâlik'in kavlini terk mi ediyorsun? Biz ki o kavil ile fetva verdik, ondan hiçbir şekilde vazgeçemeyiz. Mü'minlerin emirinin, babalarının ve imamların görüşü de İmam Mâlik'in görüşüdür.

Muhammed b. Yahya (İbn Lübâbe) şöyle dedi:

Yüce Allah'ın aşkına söylüyorum: Sizin başınıza hiçbir problem gelip de, bunun çözümü için İmam Malik'ten başka bir âlimin sözüne başvurduğunuz olmadı mı? Onlar

"evet", deyince İbn Lübâbe devam etti:

Kendi kişisel probleminizi çözmek için başvurduğunuz bu yol Emir'ul Mü'minin için daha münasiptir. Onu kendi yerinize koyunuz. Onun problemini çözmeye uygun gelen âlimin sözünü alınız. Sizler hepinizi uyulacak kimselersiniz. İbn Lübâbe'nin sözüne karşı, orada bulunanlar sustular. İbn Lübâbe Kadı'ya:

Benim verdiğim fetvayı Mü'minlerin Emirine ulaştırın, dedi.

Bunun üzerine Kadı halifeye toplantı tutanağını gönderdi, İbn Lübâbe'nin fetvasının kabul edilip uygulanıp uygulanmayacağını beklemek üzere cevap gelinceye kadar orada beklediler. Kaplıcanın bedeli olarak hastalara çok değerli tuhaf sayılacak miktarda para ödenmesi gerekiyordu. Bu miktar çok yüksek olup kaplıcanın değerinden kat kat fazla idi.

Daha sonra Emir'ul mü'mininden İbn Lübâbe'ye belgenin yazılması görevi verildiğine dair yazılı emir geldi. Satış işleminde bedeli tesbit eden akdi o yapacaktı. Kendisi bu görevi sebebiyle tahrik edildi. Kâdi, İbn Lübâbe'nin fetva verdiği gibi hükmü verip onayladı. Olaya şahitleri de tanıklık ettirerek oradan ayrıldılar. İbn Lübâbe belgeler ile yetkilendirildiği görevini vefat ettiği hicri 336 yılma kadar sürdürdü. Kâdi İyaz demiştir ki:

Bu haberi bazı hocalarımla müzakere ettim. Hocam dedi ki;

Bu habere şunu eklemek münasiptir: Kara listeye giren İbn Lübâbe, kara listeye girmeye layıktır. Onun verdiği fetvanın içeriği onu buna en münasip kişi haline getirmiştir.

Düşünün ki keyfi arzuya uymak insanı ne hale getiriyor? Böyle bir kimse yaptığına son vermelidir. Buna benzer bir şey iki sebeple helâl değildir:

1- İbn Lübâbe'nin hüküm verdiği mezhep gerçekten onun dediği gibi değildir. Çünkü Iraklılar mutlak olarak İbn Lübâbe'nin dediği gibi kamuya hizmet için kapatılan yeri böyle elde etmek istememektedir. Onlardan bunu hikaye edenler ya tam ve doğru olarak bunu nakletmemişlerdir veya onlar bu görüşten dönmüşlerdir. Bil'akis onların mezhebi, Hanefi mezhebinin fıkıh kitaplarında anlatıldığı üzere, İmam Malik'in mezhebine yakındır. ^[25]

2- Bunun doğru olduğunu kabul etsek dahi, ihtiyaç gidermek bir makama gelmek ve sevgi elde etmek için, verilen hükümden ayrılıp, iki hükümden birine dönüş, hüküm veren kimse için sahih değildir. Muteber olan şıklardan birinin tercihi, ancak dine uygun olmak sureti ile olmalıdır. Bu husus âlimler arasında ittifak edilmiş bir şeydir. Tahkik ifade etmeyen söze her kim itimad ederse veya muteber olmayan bir manayı tercih ederse İslamdan kopmuş ve din dışı bir şeye dayanmış olur. Yüce Allah fazl-u keremi ile bizlere böyle bir şey düşmekten irak eylesin.

Fetva vermekte böyle bir yolu tutmak, Allah'ın dininde icad edilmiş bidatlar cümlesindedir. Allah'ın dininde akli hakem kılmak da böyledir. İnşallah ilerde bunun açıklaması gelecektir.

Böylece bu yolu tutmanın heva ve hevese uymak olduğu ortaya konmuştur. Heva ve hevese uymak dosdoğru yoldan sapmanın aslıdır. Cenab-ı Hak buyurur ki:

"Sana kitabı indiren O'dur. Onun (Kur'an'ın) bazı ayetleri muhkemdir ki, bunlar kitabın esasıdır. Diğerleri de rnüteşâbihtir. Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu tevîl etmek için ondaki müteşâbih ayetlerin peşine düşerler..." ^[26]

Bu âyetin manası daha önce geçmişti. Bunların özelliği odur ki apaçık şeyleri bırakıp bizzat gerçeğin tersine müteşâbih'in peşine düşerler.

İbn Vehb'in tahrir ettiğine göre Abdullah b. Abbas'a Haricîler ve Kuran hakkında söyledikleri anlatıldığında şöyle dedi:

"Onlar Kur'an'ın muhkemine inanır, mütesahihinde kendilerini helak ederler." İbn Abbas bunu söyledikten sonra (yukarıdaki) âyeti okudu. Heva ve hevese uymanın kötülüğünü, kur'an'daki şu ayet göstermektedir:

"Heva ve hevesini tanı edinen... kimseyi gördün mü?" ^[27] Kur'an'da hevâ kelimesi, ancak kötülemek maksadı ile zikredilmiştir.

Vehb kanalı ile Tâvus'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir:

Yüce Allah Kur'an'da "heva" yi nerede zikretmişse mutlaka kötülemiştir. Nitekim Kasas suresi 50.ci ayetinde şöyle buyurulmuştur:

"... Allah'tan bir hidayet olmaksızın kendi hevesine uyandan daha sapık kim olabilir?" Aynı anlamda başka âyetler de vardır.

Abdurrahman b. Mehdi'den rivayet edildiğine göre bir adam İbrahim Nehaî'ye şöyle bir soru sordu:

"Hevâlardan hangisi daha hayırlıdır?" Nehaî bu soruyu şöyle cevaplandırdı:

"Hz.Allah heva denilen şeylerden hiçbirini zerre kadar hayırlı kılmamıştır. Heva ve heves denilen şey şeytanın süslemesinden ibarettir. İlk durumda başka (uyulacak) şey yoktur." Nehaî bu (ilk durum) sözü ile selefi salihin yaşantısını kastetmiştir.

Sevrî'den rivayet edildiğine göre bir adam İbn Abbas'a gelerek şöyle dedi:

"Ben senin hevâ'na uyacağım" İbn Abbas şöyle buyurdu:

"Hevâ'nın hepsi sapıklıktır. Senin hevân da ne demek oluyor?"

3- İhtilafa düşme sebeplerinden üçüncüsü, gerçeğe aykırı ve bozuk da olsa geleneklere bağlılıktır.

Bu maddede ele alınan husus babalardan ve yaşlılardan görülene uymaktır. Bu kötü bir taklittir. Yüce Allah kitabında (aşağıdaki ayetlerde) bunu kötülemiştir:

".....babalarımızı bir din üzerinde bulduk. Biz de onların izlerine uyarız..." ^[28]

" Ben size babalarınızı üzerinde bulduğunuzdan daha doğrusunu getirmişsem (yine mi bana uymazsınız?) deyince, dediler ki:

Doğrusu biz sizinle gönderilen şeyi inkar ediyoruz." ^[29]

"İbrahim: Peki, dedi; yalvardığımızda onlar (putlar) sizi işitiyorlar mı? Yahut size fayda ya da zarar verebiliyorlar mı? Şöyle cevap verdiler:

Hayır! Ama biz babalarımızı böyle yapar bulduk."^[30]

Görülüyor ki (Hz, İbrahim) onları açık bir delil göstermeleri için uyarılmış onlar ise sadece babaları taklide sarılmışlardır. İşte bu husus, daha önce geçen hadisteki "*insanlar cahil başkanlar edinirler.*" ifadesinin gereğidir. Bu hadis aynı zamanda nasıl olursa olsun, birtakım kimselerin yolunun izleneceğini göstermektedir.

Rivayet olunduğuna göre Hz. Ali şöyle demiştir:

"Sakin birtakım adamların yolundan gitmeyin. Çünkü adam vardır; cennetlik kimselerin yaptıklarını yapar. Sonra Allah'ın o konudaki (ezeli) bilgisinden dolayı tersine döner de cehennem halkının yaptıklarını yapar ve cehennemlik olarak ölür. Adam vardır; cehennemlik kimselerin yaptıklarını yapar. Sonra Allah'ın o konudaki (ezeli) bilgisinden dolayı tersine döner ve cennet halkının yaptıklarından yapar ve cennetlik olarak ölür. Şayet mutlaka birilerinin yolundan gidecek iseniz, dirilerin değil, ölülerin yolundan gidiniz."

Hz. Ali'nin bu sözü din konusunda ihtiyatlı olmanın gerekliliğini gösteriyor. Bir insanın başkasının yaptığına, o konuda ne olduğu anlayıp hikmetini sormadıkça kesinlikle itimat etmesi layık değildir. Çünkü belki yaptığına güvenilen kimse sünnete aykırı bir şey yapmaktadır. Bundan dolayıdır ki şöyle denilmiştir "Bilgili kişinin yaptığına bakmayın, lakin (ona neyi ve niçin yaptığını) sorun sizin doğrulasın." Yine demişlerdir ki:

Bir kimsenin bir şey yaptığını görüp aynısını yapmak, düşünce zayıflığıdır. Çünkü o kimse yaptığını belki unutarak yapmıştır. Medine halkının yaptıkları bu kabilden değildir. Çünkü âlimlerden bir gruba göre, onların yaptıklarının, üzerinde konuşmakta olduğumuz gibi olmadığı delil ile sabittir.

Hz. Ali'nin "... mutlaka birilerinin yolundan gideceksiniz..." sözü^[31] bu konuda ince bir nüktedir. Bununla sahabe sözü ile fetvası alınıp, güvenilir olup da sahabe gibi olanlar kastedilmektedir. Onların durumunda olmayanlara gelince, bunlara uyulmaz. Bir insanın, hakkında iyi kanaatleri olan bir kimsenin yaptığını görüp, herhangi bir araştırma yapmaksızın, ona uyup ibadet hususunda ona güvenmesi gibi. Onun yaptığı iş, meşru olacağı gibi, meşru olmayabilir de. Böyle birinin yaptığını Allah'ın dininde hüccet saymak, durum hakkında bilgi almaksızın ve fetva ehli kimselere bu işin hükmünü sormaksızın yapılmış ise sapıklığın tâ kendisidir.

Bid'ata bulaşan halktan kimselerden ve son devir insanlarından pek çoğu bu yolu tutmaktadır. Buna bir de cahil veya âlimlerin derecesine gelmemiş bir şeyh'in arkasından gitmek eklenebilir. Şeyh bir iş yapar, ona uyan da onun yaptığını ibadet sanır. Şeyhin yaptığı ne olursa olsun; dine uygun olsun, aykırı olsun aldırmadan ona uyar ve şeyhinin davranışını kendisine yol gösterdiği kimse için hüccet sayar ve şöyle der: "Filan şeyh evliyadandır ve o bunu yapıyor. O, zahiri ilimleri bilen âlimlerden uyulmaya daha çok layıktır."

Bu davranış, gerçekte hata etsin, doğru davransın, hakkında iyi zan beslediği kimseyi taklid etmeye yönelik bir davranıştır. Bunu yapanlarla atalarına uyanlar eşittir. Bunların yegâne yaptıkları sunu söylemekten ibarettir: babalarımız ve şeyhlerimiz bu gibi işleri boşuna bir şey olarak yapmıyor. Bunlar babalarının ve şeyhlerinin yaptıklarının bir delile dayanmadığını gördükleri halde "bu işler delil ve belgelere dayanmaktadır" derler.^[32]

Fasıl

Bu üç sebep sonuç itibarıyla tek bir şeye yöneliktir: Dinin amaçlarını bilmemek ve kesin bilgi olmaksızın dini konuları ilgilendiren manalarda zan ve tahminde bulunmak veya ilk bakışta akla gelene uymaktır. Oysa bu, ancak köklü bir ilim sahibi olanların yapacağı iştir. Görülüyor mu ki Haricîler ava atılan okun avı delip geçtiği gibi dinden nasıl çıkıp gitmişlerdir? Çünkü Hz. Peygamber onların okudukları Kur'an'ın boğazlarından aşağıya geçmeyeceğini bildirmiştir. Yani -Allah daha iyi bilir ya- onlar Kur'an'ı hakkiyle anlamıyorlar ki kalplerine ulaşsın. Çünkü anlamak kalbe yönelik bir şeydir. Okunan Kur'an kalbe ulaşmayınca hiçbir surette anlaşılıyor demektir. Olsa olsa böyle bir Kur'an okumak, birtakım harflerin söylenmesi ve sesin çıkarılmasından ibarettir. Böyle bir okumayı, onu anlayan da anlamayan da yapar. Daha önce geçen "*Yüce Allah ilmi insanlardan çekip almaz...*" hadisinde de bu kabil bilgi geçmişti. Üzerinde konuşmakta olduğumuz mesele ile ilgili olarak Abdullah b. Abbas tarafından bir tefsir yapılmıştır.

Ebu Uheyd Fezail'ul Kuranında, Said b. Mansur Tefsirinde İbrahim Teymi'den şu rivayeti zikretmişlerdir. Hz. Ömer yalnız başına kaldığı bir günde kendi kendine şöyle konuşmaya başladı: Peygamberi tek olduğu halde bu ümmet nasıl ihtilaf eder? Hz. Ömer İbn Abbas'a haber gönderip ona sordu:

Peygamberi bir, kıblesi bir -Saidin rivayetinde "kitabı bir" ilâvesi vardır- olduğu halde bu ümmet nasıl ihtilaf eder, ayrılığa düşer? dedi. İbn Abbas şöyle dedi:

Ey müminlerin emiri! Yüce Allah bize Kur'an'ı indirdi, biz onu okuduk, bize indirilene öğrendik. Bizden sonra öyle topluluklar olacaktır ki onlar Kur'an'ı okuyacaklar fakat (okuduklarının) ne hususta indirildiğini bilmeyecekler. Bu durumda bu topluluklardan her birinin bir görüşü olacak. Böyle olunca da ihtilafa/ayrılığa düşecekler. Said'in rivayetinde şu ilave vardır: Her bir topluluğun okuduğu şey hakkında bir fikri olacaktır. Böyle olunca da ayrılığa düşecekler, ayrılığa düşünce de birbirleriyle vuruşup savaşıacaklardır. Said diyor ki Hz. Ömer, onun söylediğini anladı. Tekrar İbn Abbas'a haber gönderip dedi ki:

Söylediğini tekrar et. İbn Abbas söylediklerini tekrarladı. Hz. Ömer onun dediklerini anladı ve bu yorumdan hoşlandı.

İbn Abbas'ın söylediği gerçektir. Çünkü adam, âyetin veya sûrenin ne hakkında gelmiş olduğunu bilirse, kaynağını, yorumunu ve ondan maksadın ne olduğunu anlar. Neticede bundan ileriye gitmez. Fakat âyetin veya

sûrenin ne hakkında geldiği konusunda bilgisi olmazsa mesele hakkındaki düşünceler çeşitlenir. Her bir insan, diğerinin düşüncesinden başkasını düşünür. Bu kimselerin kendilerini doğruya götüreceklükü bilgileri olmaz. Veya kendilerini problemlerin sınırında durduracak bir bilgi mevcut değildir.

Böyle akla gelen ilk görüşü dikkate almak veya yararsız tahminlerle yorumlar yapmak kaçınılmaz olmuştur. Sonuç itibariyle hem kendileri sapmış, hem de insanları sapıtmışlardır.

İbn Vehb'in naklettiği şu rivayet bu meseleyi açıklamaktadır, Bükeyr Na'fi'e sormuş:

"Haruriye^[33] hakkında Hz. Ömer'in görüşü nedir?" Nâfi' şöyle cevap vermiştir:

"Hz. Ömer'in onlar hakkında görüşü odur ki onlar Allah'ın yarattıklarının en şerlisidir. Onlar, kâfirler hakkında nazil olan âyetleri 'müslümanlar hakkındadır' şeklinde yorumlamışlardır."

Said b. Cübeyr^[34] bunu şöyle açıklamıştır: Haruriyenin müteşabih olup da peşine düştükleri ayetlerden birisi şudur: Yüce Allah buyurmuştur ki:

"Her kim Allah'ın indirdiği (hükümler) ile hükmet" mezze işte onlar kâfirlerin tâ kendileridir." ^[35]Haruriler bu ayeti : "...sonra kâfir olanlar (hâlâ) putları Rableri ile denk tutuyorlar." ^[36] Ayeti ile birlikte değerlendirip şöyle hüküm vermektedirler: Devlet başkanı hak olmayan bir hüküm verirse o takdirde kâfirdir. Kâfir olan kişi de, Rabbine (başka şeyleri) denk tutmuştur. Bunu yapan kişi ise müşriktir. Harurilerin kendileri müşriktir. Kendilerine aykırı gördüklerine karşı çıkar ve onları öldürürler. Çünkü onlar bu ayeti (yanlış) yorumlamaktadırlar. İşte İbn Abbas'ın uyarıda bulunduğu mana budur. Bu da Kur'an'ın (ayetlerinin) hangi konuda indirildiğini bilmemekten kaynaklanmaktadır.

Abdullah b. Ömer, Haruriyeden sorulduğunda şöyle der idi:

Onlar müslümanları kâfir sayar, onların kanlarının ve mallarının helal olduğunu kabul ederler. İddeti içerisinde iken kadınlarla ve başkası ile nikahlı olan kadın ile cinsel ilişkide bulunurlar.

Burada "üzerinde konuşulan ayrılık/ihtilaf iki taraf arasında (iman ile küfür arasında) ortada bir ihtilaf. Bu ihtilaf üzerinde konuşurken iki tarafa da bakmak gerekir. Halbuki sadece kötü ve sapık olan tarafa bakılmış, zararı olmayan ihtilafın, yani teferruatındaki ihtilafın söz edilmemiştir" denilirse buna verilecek cevap şudur: Bu kısımdaki ihtilafın iki taraf arasında olması ancak bizim açıkladığımız şekilde açıklanabilir. Diğer bir cihet vardır ki o da şudur: Burada sözü edilenlerin ümmet, arasında zikredilmeyip onların içine sokulması ortaya koymuştur ki bu ihtilaf onları birinci kısma (küfür kısmına) sokmamıştır. Şayet o kısma sokulmuş olsalardı ümmet içerisinde ihtilafın ve ayrılıktan söz edilmez, din koyucu ihtilafı haber vermez ve selef'i salih bu hususta uyarıda bulunmazdı.

Ayrıca şayet tüm yaratılmışların, önceden ihtilafa düşüp, sonra ittifak ettiğini varsaymış olsaydık, ihtilaf olduktan sonra "Ümmet ittifak etti" diyemezdik. Nitekim ittifak olduktan sonra "ümmet ihtilaf etti, parçalandı" da diyemeyiz. Ümmetin bir kısmı(nın) İslamdan sonra küfre çıkması (nı varsayma) durumunda da diyemeyiz. Ayrılık "ümmet" adının kalması ile birlikte gerçekleşmiş ise, ümmet ayrıldı ve dağıldı diyebiliriz. Gerçek olan budur. Bundan dolayıdır ki Hz. Peygamber Hariciler hakkında şöyle buyurmuştur:

"...Onlar yaydan okun çıktığı gibi dinden çıkarlar." Daha sonra şöyle buyurulmuştur:

"Yayın gez'ine avdan bir şey bulaşıp bulaşmadığın da şüpheye düşer." Bir başka rivayette bu ifade şöyledir:

"Oku atan, okuna, okun demirinin ucuna, yayın kirişine bakar (kontrol eder) ve yayın kirişine şüphe ile göz atar; acaba onlara kan (veya av hayvanının pisliğinden) bir şey bulaşmış mıdır? diye inceler."

Yayın gezini kan ve pislik var mıdır diye şüphe ederek tetkik etmek, temsili bir şüphe. Bu temsili ifadenin anlamı, "onlar gerçekten İslamdan çıkmış mıdır?" şüphesini dile getirmektedir. Böyle bir ifade İslamdan çıkan kimse hakkında söylenmez. Meselâ mürted olan hakkında söylenmez. İslam ümmeti, büyük bid'at sahipleri olan grupların kâfir sayılması hususunda ihtilaf etmiştir. Fakat rivayetler itibariyle kuvvetli görüş bunların kâfir sayılmamasıdır. Bu görüşün delili selef-i salihin onlar hakkında yaptığı uygulamadır. Görülmüyor mu ki Hz. Ali onlara (Haricilere) ne yaptı? Onlara İslam muamelesi yapması "Eğer mü'minlerden iki grup birbiri ile vuruşurlarsa aralarını düzeltin." ^[37] Ayetinin gereğine göre muamele etmiştir. Hariciler, Harûrâ'da toplanıp İslam topluluğundan ayrıldığında Hz. Ali onlara saldırmamış ve onlarla savaşmamıştır. Eğer bu çıkışları ile mürted olsalardı Hz. Ali şu hadise dayanarak onları bırakıvermezdi. Çünkü Hz. Peygamber:

"Dinini değiştireni öldürünüz" buyurmuştur. ^[38]

Ve çünkü Hz. Ebu Bekir mürted olanlarla savaşmış, onları bırakıvermemiştir. Bu, mürtedlerle Hariciler arasındaki farkı göstermektedir.

Yine Ma'bed el-Cüheni^[39] ve ondan başkaları Kaderiye olarak ortaya çıktıklarında selef'i sâlih onlara ancak küsmüş, düşman bilmiş, onlardan uzaklaşmıştır. Şayet onlar katıksız kâfir olmuş olsalardı, mürtedlere uygulanan savaş ve öldürme cezasını bunlara da uygularlardı.

Yine Ömer b. Abdülaziz zamanında Küfe'de Musul'da Haruriyeler ortaya çıkınca, Hz. Ali'nin emrettiği gibi o da bunlarla ilişkinin kesilmesini emretmiş, onlara mürted muamelesi yapmamıştır. İşin mana cihetine gelince: Biz her ne kadar 'Taunlar heva ve heveslerine, kitabın (Kur'an'ın) inüteşâbihlerine uyup, bunu fitne çıkarmak ve tevil etmek için yaparlar" diyorsak da, onlar kayıtsız şartsız hevalarına uyuyor değillerdir. Her yönden kitabın inüteşâbihâtının peşinden gidiyor da değillerdir. Onların böyle olduklarını varsayarsak elbette kâfir olurlar. Çünkü kitabın muhkemlerini inatla reddedip, dinde müteşâbi' hatın peşine düşen biri kâfir olur.

Fakat dini ve dinin getirdiklerini tasdik edip, dini konularda o ayetlerin delile kaynak olduğunu sanacak bir dereceye varan kimseye "kayıtsız şartız heva ve hevesine uymuştur" denemez. Bil'akis o kimse kendi görüşüne göre dine uyan kimsedir. Fakat müteşabihati dikkate alıp, muhkemata şüphe soktuğu cihetle isteklerine ulaşmakta işin içine hevese uymak da karışmaktadır. Böylece hevesine uyduğu için hevâsına uyanlara; genel olarak ancak delil olan şeyi kabul eden bir kişi olduğu için de hakka uyanlara girmektedir.^[40]

Ayrıca bunlar dine mensup olmak itibarıyla Ehl-i Sünnet ile aynı amaçta birleşmektedirler. Mesela bu iki topluluk arasında en şiddetli ihtilaflardan birisi Allah'ın sıfatları meselesidir. Bu iki gruptan birisi sıfatların varlığını, diğeri yokluğunu savunmaktadır.

Her iki grubun amacına baktığımızda her birinin Yüce Allah'ı noksan sıfatlardan tehzih edip sonradan olma gibi eksikliklerin Allah'tan uzak tutulması sınırında dolaştıklarını görmekteyiz. Delillerden maksat da budur. Ayrılık, tutulan yoldadır. Yolun ayrı olması, her iki tarafta da maksadı zedelemes. Böylece bu örnek ile fer'î meseleler arasındaki ihtilaf birbirine benzemektedir.^[41]

Öte yandan bu ihtilafa düşene delil sunulduğunda, gerçek kendisine göre ortaya çıkar ve doğruya dönüş yapabilir. Nitekim Harurada Hz. Ali'ye başkaldıranlardan iki bin kişi bu şekilde dönüş yapmıştır. Daha önce bidatçının tevbesi olmayacağı bahsinde geçtiği üzere bunların çoğu dönüş yapmazsa da, dönen olabilir.

İbn Abd'il Berrin Abdullah b. Abbas'a ulaştırarak kaydettiği rivayette şunları görmekteyiz:

Hz. Ali'ye başkaldıranlar Harura'da toplandıkları sırada bir adam gelerek Hz. Ali'ye şöyle dedi:

Ey Mü'minlerin emiri! Bir topluluk sana başkaldırmaktadır. Hz. Ali adama:

Bırakın yapacaklarını yapınlar! Cevabını verdi. İbn Abbas diyor ki:

Bir gün Hz. Ali'ye şöyle dedim: Namazı kıldırmayı (biraz) geciktir. Kargaşaya düşmeyeyim. Sana başkaldıranlar (la konuşmay)a gideceğim. (İbn Abbas olanları şöyle anlatmaktadır:) Yanlarına girdiğimde konuşuyorlardı.

Yüzlerinde uykusuzluk eseri, alınlarında (çok namaz kılmaktan dolayı) secde izi vardı. Sanki elleri (yerlere dayanmaktan) devetabanı gibi idi. Üstlerinde yıkanmış (eski) gömlekler vardı. Bana:

Ey İbn Abbas! Seni buraya getiren nedir? Üzerindeki bu şık giysi ne oluyor? Dediler.

(İbn Abbas ile topluluk arasında şu konuşma cereyan etmiştir.)

İbn Abbas:

Bu giysiden dolayı beni ayıplıyor musunuz? Ben Hz. Peygamber'in üzerinde oldukça güzel Yemen elbiseleri gördüm. Bunu söyledikten sonra şu âyeti okudum: "*De ki: Allah'ın kulları için helal kıldığı süsü ve temiz rızıkları kim haram kıldı?*"^[42] Onlar:

Buraya seni getiren (sebep) nedir? İbn Abbas:

Allah Rasûlünün ashabının yanından geliyorum. Onların arasında sizden kimse yok. Allah Rasûlünün amcasının yanından geliyorum. Kur'an onların (Hz. Peygamberle birlikte yaşadıkları sırada) üzerlerine inmişti. Onlar Kur'an'ın yorumunu en iyi bilenlerdir. Onların söylediğini size, sizin söylediğinizi onlara ileticeğim. Onlardan bir kısmı:

Kureys ile çekişmeyin. Çünkü Yüce Allah, onlar hakkında: "*Doğrusu onlar kavgacı bir toplumdur.*"^[43]

Buyurmuştur. Onlardan bir kısmı:

Evet konuşalım, dediler.

İbn Abbas onlardan iki veya üç kişinin kendisi ile şu konuşmayı yaptıklarını bildirmiştir. İbn Abbas:

Onlara niçin karşı çıkıyorsunuz? Onlar:

Üç şey var. İbn Abbas:

O üç şey nedir? Onlar:

(Ali) Allah'ın emri hususunda insanları hakem tayin kımıştır. Halbuki Cenab-ı Hak şöyle buyurmuştur:

"*Hüküm ancak Allah'ındır.*"^[44] İbn Abbas:

Birisi bu. Başka? Onlar:

O (karşısındakilere) savaş yaptı. Fakat onlardan esir ve ganimet, almadı. Eğer karşısındakiler inananlardan ise onlarla savaşmak helal değildir, inananlardan değilse savaşmak helal olduğu gibi ganimet olarak alınmaları da helâldir. İbn Abbas:

Daha başka? Onlar:

Hz. Ali kendisinin mü'minlerin emiri olduğundan vazgeçmeyi kabul etti. Buna göre mü'minlerin emiri değil ise, kâfirlerin emiridir. İbn Abbas:

Size Allah'ın kitabı ve Peygamber'in sünnetinden, bu söylediklerinizi geçersiz kılacak deliller getirirsem, döner misiniz? Onlar:

Neye dönmeyelim? İbn Abbas:

"Allah'ın emri hususunda insanları hakem tayin etmiştir." sözünüze gelince, Yüce Allah kitabında: "*Ey iman edenler! İhramlı iken avı öldürmeyin, içinizden kim, onu öldürürse öldürdüğü hayvanın dengi (ona) cezadır. (Bu cezayı) Ka'beye varacak bir kurban olmak üzere içinizden adalet sahibi iki kişi hükmeder.*"^[45] buyuruyor. Yine Kur'anda karı koca (anlaşmazlığı) konusunda:

"*Eğer karı kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin,*"^[46] buyurulmuştur. Görülüyor ki bu hususları Yüce Allah insanların hakemliğine bırakmıştır. Allah aşkına söyleyiniz; Müslümanların kanının akmasını önlemek ve aralarını düzeltmek mi, yoksa (ihramlı

kimsenin avladığı tavşankanı ve onun sekizde biri olan değeri veya kadının şahitliği (yüzünden çıkan tartışma) mı daha çok önemlidir? Onlar:

Evet, bu (kan dökülmesini önleyip müslümanların arasını düzeltmek) daha önemlidir. İbn Abbas:

O halde bundan (birinci itirazdan) vazgeçtiniz mi? Onlar:

Evet. İbn Abbas:

"Hz. Ali savaştı, fakat (savaştıklarını) esir ve ganimet, olarak almadı" sözünüze gelince, anneniz Hz. Aişe'yi mi esir alacaksınız? Eğer "Evet onu esir alıp, onu da diğer esirler gibi sayacağız" dersiniz, kesinlikle kâfir oldunuz demektir. Yok, "O bizim annemiz değildir" dersiniz, yine kesinlikle kâfir olursunuz. Bu itibarla iki sapıklık arasında kalıyorsunuz. Bundan da vazgeçtiniz mi? Onlar:

Evet. İbn Abbas:

"Hz. Ali kendisinin mü'minlerin emiri olduğundan vazgeçti...." sözünüze gelince, size razı olacağımız bir cevap vereceğim: Hz. Peygamber Hudeybiye anlaşması sırasında Ebu Süfyan ve Süheyl b. Amr^[47] ile sözleşme yaptığı sırada şöyle buyurmuştu:

Ey Ali! Yaz: Bu, Allah Rasûlü Muhammed'in anlaştığı..." Ebu Süfyan ve Süheyl buna itiraz edip şöyle dediler: Biz, seni Allah'ın Rasûlü olarak tanımıyoruz. Seni, Allah'ın Rasûlü olarak tanısak, seninle savaşmayız. Bunun üzerine Hz. Peygamber buyurdu ki:

Allah'ım! Sen biliyorsun ki ben senin Rasûlünüm Ey Ali! Yaz: Bu, Abdullah'ın oğlunun Ebu Süfyan ve Süheyl b. Amr'in yaptığı anlaşmadır...."^[48] Bunlardan iki bin kişi döndü. Gerisi kaldı ve isyana devam ettiler. Bunların hepsi öldürüldü.^[49]

Fasıl

Ümmetteki Ayrılıkla İlgili Hadisler

a- Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Yahudiler yetmiş bir gruba ayrılmıştır. Hıristiyanlarda öyle. Benim ümmetim ise 73 gruba ayrılacaktır." Hadisi Tirmizî böyle rivayet etmiştir.

b- Hadis, Ebû Davud'un rivayetinde şöyledir:

"Yahudiler 71 veya 72 gruba ayrılmıştır. Hıristiyanlar da 71 veya 72 gruba ayrılmıştır. Ümmetim ise 73 gruba ayrılacaktır."

c- Tirmizide bunun açıklaması vardır. Fakat Ebû Hüreyre'den başkasından garip bir rivayetle nakledilmiştir.

Şöyle ki: *"İsrailoğulları 72 gruba ayrılmıştır. Ümmetim 73 dini inanç (grubun)a ayrılacaktır. Bunların hepsi cehennemdedir. Ancak bir grup hariç,*

"Ey Allah'ın Peygamberi! Bu hariç olanlar kimdir?" dediler. Bunun üzerine Rasûlullah:

"Benim ve ashabımın yolu üzere olanlardır." buyurdu.

d- Ebu Davud'da şu rivayet, vardır: *"Bu dinin uyanları gelecekte 73 fırkaya ayrılacaktır. Bunların 72'si ateşdedir. Bir tanesi cennettedir. Bu grup birlik hali'nde olandır."* Bu rivayet bir önceki rivayetin manasındadır. Şu kadar ki buradakinden -bazı rivayetlere göre- şöyle bir fazlalık vardır: *"Yakında ümmetimde öyle topluluklar çıkacaktır ki kuduz hastalığı sahibinin bedenini nasıl kaplarsa, bunları da keyfi arzularına uymak böylece kaplayacaktır. O derecede ki vücudunda her bir damar ve eklemi kaplayacaktır."*

e- İbn Ebî Galip'den mevkuf olarak şu rivayet nakledilmiştir: *"İsrailoğulları 71 gruba ayrılmıştır. Bu ümmet ise onlardan bir grup fazla olacaktır. Bunların hepsi cehennemdedir. Ancak birlik içindeki topluluk bundan hariçtir."* Merfu olarak nakledilen rivayet ise şöyledir: *"Ümmetim gelecekte yetmiş küsur gruba ayrılacaktır. Bunların fitne/bozgunculuk bakımından en büyüğü işleri görüşleri ile karşılaştırıp haramı helâl, helâli haram sayanlardır."*

Bu son şekli ile rivayet edilen hadisi İbn Abd'il Berr tenkid etmiştir. Çünkü İbn Main şöyle demiştir: Bu hadisin aslı yoktur, bâtıldır. İbn Main'e göre bu hadisteki Naîm b. Hammâd şüphelidir. Son devir âlimlerinden bazıları şöyle demiştir:

Bu hadis güvenilir bir topluluk tarafından rivayet edilmiştir. Daha sonra hadisin isnadı üzerinde, (hadisin) İbn Abd'il Berr'in dediği gibi olmadığını gerektiren sözler söylemiş, nihayet şöyle demiştir: Dış görünüşe göre hadisin isnadı ceyyid (iyi derecede) dir. Şu kadar ki İbn Main (bizim bilemediğimiz) gizli bir illetden haberdar olmuş olabilir.

f- Tüm bunlardan daha enteresan bir rivayeti İbn Vehb'in Cami'inde gördüm. Şöyle ki:

"İsrailoğulları 81 adet dini gruba ayrılmıştır. Benim ümmetim 82 adet dini gruba ayrılacaktır, ancak bir tanesi hariç."

Bu hangisidir? dediler.

"Birlik (üzere olanı)." buyurdu.

Ortaya konan bu durumdan sonra, sıra hadis ile ilgili birtakım meselelere gelmiştir: Şöyle ki.^[50]

Bu Ayrılığın Hakikati Konusunda Birinci Mesele

(Hadiste sözü edilen) ayrılığın, kelimenin gereği olarak verilen manayı ifade eden bir ayrılık olma ihtimali vardır. Kelimenin gerektirmediği bir ek kayıt ifade etme ihtimali de vardır. Bu, söylenince anlaşılmayan, fakat ihtimali olan bir manadır. Köle anlamına gelen "Rakabe" kelimesi herhangi bir kayıt olmadan söylendiği zaman mümin köle veya mümin olmayan köle olup olmadığı anlaşılmaz. Fakat kelime bu manaları kabul eder. Bu

itibarla bir manaya çeşitli ihtilaf şekillerini yüklemek suretiyle kayıtsız şartsız ayrılık manasını murat etmek sahih olmaz. Çünkü böyle genel bir manalandırmada fer'i meselelerde ihtilaf edenler de bu kelimenin manasına dahil olmuş olurlar. Bu ise icma/görüş birliği ile bâtil/geçersizdir. Zira ihtilaf, sahabe zamanından günümüze kadar içtihadta meselelerde var olan bir olgudur. İlk defa râşid halife zamanında, sonra diğer sahabilerde ve sonra tabiün zamanında ihtilaflar olmuştur. Hiçbir kimse bu ihtilaftan dolayı ayıplanmamışlar. Sahabeden sonra gelenler arasında, sahabeye uyararak geniş ihtilaflar da olmuştur. Mezhepler arasındaki ihtilaflar, nasıl bu hadisin gereği gibi bir ihtilaf sayılabilir? Her ne kadar hadiste nas olarak bildirilmemiş ise de bu, kayda şarta bağlı bir ihtilaftır. Nitekim aşağıdaki ayetlerde bunu gösteren ifadeler vardır.

".....Müşriklerden olmayın. Dinlerini parçalayan ve bölük bölük olanlardan (olmayın. Bunlardan) her fırka, kendilerinde olan ile böbürlenmektedir." ^[51]

"Dinlerini parça parça edip gruplara ayrılanlar var ya, senin onlarla hiçbir ilişkin yoktur." ^[52] İnsanları bölük bölük eden ayrılığın olduğunu gösteren diğer âyetlerde vardır. Bölük bölük olmak demek, birbirinden ayrılmış, anlaşma, yardımlaşma ve destekleme üzere olmamak anlamını taşır. Onlar bu özelliklerin zıddındadırlar. İslam birlik dinidir. İslamın esasının birlik olması, tam uyum üzere olmayı gerektirir. İhtilaf ve ayrılığı gerektirmez. (Hadiste ifade edilen) bu ayrılık düşmanlık ve buğzu gösteren, kalplerin ayrılığını ifade etmektedir. Bundan dolayıdır ki:

"Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı sarılın, parçalanmayın." ^[53] buyurulmuştur. Bu âyetle hep aynı şeye sarılmakla uyum ve kaynaşmanın olacağı açıklanmıştır. Her bir grup, diğerinin yapıştığından başka bir ipe yapışırsa parçalanmak kaçınılmaz olur. Bu manayı şu âyette görmekteyiz: "Şüphesiz bu, benim dosdoğru yokundur. Buna uyun. (Başka) yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah'ın yolundan ayırır." ^[54]

Bu sabit olunca hadisteki kelimenin anlamı bu tesbit üzeredir. Böyle olursa hadisin manası doğru olmaktadır. Allah en iyi bilendir. ^[55]

İkinci Mesele:

Bu gruplar düşmanlığa ve buğza düşürücü bir sebeple ayrılmışlarsa böyle bir durumda ayrılık ya günah olan bir işe dayanır, bid'at ile ilgisi yoktur. Bunun örneği dünyalık bir sebep yüzünden müslümanlar arasında meydana gelen ayrılıktır. Mal veya kan yüzünden iki köyün birbirine düşmesi gibi. Nihayet bu iki "köy, aralarında meydana gelen düşmanlık sebebiyle iki ayrı grup olurlar. Veya bu ayrılık, yönetici tayini hususunda görüş ayrılığına düşerek olur. Böyle bir şey ihtimal dahilindedir. Şu hadis bunu ifade etmektedir:

"Her kim, topluluktan bir karış ayrılırsa, ölümü cahiliye ölümüdür." ^[56] Bu mananın bir benzeri şu hadiste ifade edilmiştir: "İki halifeye biat edilirse, son biat edileni öldürün." ^[57] Kur'an'daki şu ayette de şöyle buyurulmuştur: "Eğer müminlerden iki grup birbiriyle vuruşurlarsa aralarını düzeltin." ^[58]

Ya da bu ayrılık bid'at ile ilgili olur. Nitekim Hariciler, üzerine Hariciliği inşa ettikleri bidatleri sebebiyle bu ümmetten ayrılmışlardır. Mağripli Mehdi'nin durumu da böyledir. O, kendi inancına göre hakka yardımcı olmak üzere ümmetin arasından çıkış yapmıştır. Mehdi giriştiği birtakım bid'atler ve siyasi işler ve diğer davranışları ile sünnetin dışına çıkmıştır. Nitekim daha önce bunlara işaret edilmişti. İşte yukardaki ayetlerde hadislerde bu tür bir ayrılığa işaret edilmektedir. Bid'attan kaynaklanan ayrılık, hadisin manasına uygun düşmektedir.

Hem günah olan, hem bid'at olan davranışlardan her ikisinin de murad edilmiş olmasına gelince:

Birincisi mümkün olmakla beraber bunu söyleyen birini bilmiyorum. Çünkü bu ayet ve hadislerin, ümmet içerisinde bid'at sebebiyle değil de, dünyalık bir sebeple ayrılanlara mahsus olduğunu söyleyeni görmedim. Bunu gösteren bir delil de yoktur. Çünkü "Her kim topluluktan bir karış ayrılırsa..." hadisinin sadece bir gruba ait olduğunu gösteren bir şey yoktur. "İki halifeye biat edilirse..." hadisi de böyledir. O ilerde geleceği üzere hadisteki topluluktan maksadın ne olduğu hakkında âlimler ihtilaf etmişlerdir. Âlimlerden, topluluğa günah olup bid'at olmayan bir sebeple aykırı davranıştan kaynaklanan ayrılığın murat edildiğini söyleyen olmamıştır.

İkinciye, yani her ikisinin de murat edilmiş olmasına gelince, bu mümkündür. Çünkü ayrılığın kaynaklandığı sebep dünyevi olup, bid'atla bir ilgisi bulunmayabilir. Böyle bir ayrılık diğer günahlar gibi aykırı bir iş ve günah olur. Bu manaya "Topluluk" kelimesini açıklarken Taberi işaret etmiştir. Bu husus ilerde gelecektir.

Bu görüşü Tirmizi'nin rivayet ettiği şu hadis desteklemektedir:

"Benim ümmetimde bunu yapan mutlaka gelecektir." ^[59] Görülüyor ki hadiste onlara (İsrailoğullarına) uymakta günah olduğu bildirilmiştir.

Bir diğer hadiste de durum böyledir. Ki şöyle buyurulmuştur:

"Kesinlikle sizden öncekilerin yoluna uyacaksınız.... O derecede ki onlar yıkık bir keler deliğine girseler siz de onlara mutlaka tabi olacaksınız." Burada dahi, netice itibariyle ifade edilen şey bid'at değildir.

Bağavî'nin Mu'cem'inde Câbir (r.a.) den, Hz. Peygamber'in Ka'b b. Mere'ye şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Ey Ka'b b. Mere Allah seni birtakım beyinsiz kimselerin yönetici olmasından korusun. Ka'b:

Beyinsiz yönetici nedir? deyince şöyle buyurdu:

Bunlar benden sonra yönetici olacaktır. Fakat benim gösterdiğim yolu izlemeyecek, sünnetime uymayacaklardır.

Her kim bunların yalanını tasdik eder, zulmüne yardım ederse onlar benden değildir, ben de onlardan değilim.

Onlar (kıyamette) Havz-ı Kevserde huzuruma gelemeyecekler. Her kim de onların yalanını tasdik etmez,

zulümlerine yardım etmezse, onlar benden, ben de onlardanım. Onlar Havz-ı Kevserde huzuruma

geleceklerdir." ^[60]

Hız. Peygamber'in yolundan gitmeyen, onun sünnetine uymayan her kimse ya günah olan bir şeye veya bid'ata girmiş demektir. Bu durumda olan kimsenin özellikle iki halden birinde olduğunu belirlemek söz konusu değildir. Şu kadar ki bu hususta söz söylenecek durumda olanlardan ve diğerlerinden nakledilen odur ki, adı geçen ayrılık, özellikle dinde ortaya çıkarılan bid'at sebebiyle meydana gelen ayrılıktır. Hadis üzerinde konuşan ilim adamları hadisin bu manayı ifade ettiğini söylemişler, bid'at olmayan günahlar sebebiyle ayrılımları, hadiste ifade edilen ayrılıktan saymamışlardır. İnşallah meselenin detayı bu esas üzerine olacaktır.^[61]

Üçüncü Mesele

Ayrılık sonunda ortaya çıkan bu grupların, yaptıkları şeyler sebebiyle İslam dininden çıkmış olacakları düşünülebilir. Bunlar mutlak olarak İslam hakkından ayrılmışlardır. Bu ayrılık, ancak küfürdür. Zira küfür ile iman arasında üçüncü bir mertebenin düşünülmesi söz konusu değildir. Bu ihtimali, Kur'an ayetlerinin ve hadislerin zahiri manaları gösteriyor. Şöyle ki:

a- "Dinlerini parça parça edip gruplara ayrılanlar var ya, senin onlarla hiçbir ilişkin yoktur."^[62] Bu âyet tefsir âlimlerine göre bid'at ehli hakkında indirilmiştir. Bu görüşü, âyetteki kelimesini olarak okuyan kıraat âlimlerinin tercihi^[63] açıklığa kavuşturuyor. (Buna göre mana: "Dinlerinden ayrılanlar..." demektir.) Bu manaya göre dinden ayrılmak, ancak dinden çıkmakla olur.

b- "... Yüzleri kararanlara: İnanmanızdan sonra kâfir mi oldunuz?... (denilir).^[64] Bu âyet, tefsir âlimlerine göre bid'at ehli olan kible erbabı (yani müslümanlar) hakkında indirilmiştir. Bu ayetler bu meselede nas gibidir. Bu konuda bunlardan başka ayetler de vardır. Hadislere gelince:

a- Hz. Peygamber "Benden sonra birbirinizin boynunu vuracak kâfirler halinde (dinden) dönüş yapmayınız."^[65] Bu hadis, hakkında böyle söylenen kişinin kâfir olduğu hususunda nas'tır.

b- Yukarıdaki hadisi daha önce geçtiği üzere Hasen (Basri) şu hadisle tefsir etmiştir: "...Kişi sabaha mü'min olarak çıkar, kâfir olarak akşamlar. Mü'min olarak akşama kavuşur, kâfir olarak sabahlar"^[66]

c- Hz. Peygamber Hariciler hakkında şöyle buyurmuştur: "... Onu bırak! Onun öyle arkadaşları var ki, sizden biriniz namazlarınızı ve oruçlarınızı onların oruç ve namazları yanında değersiz görürsünüz. Onlar Kur'an'ı okurlar (fakat okudukları) boğazlarını geçip kalplerine in)mez. Onlar okun yaydan çıktığı gibi dinden çıkarlar. (Bu öyle bir şekilde okun yaydan çıkışıdır ki) Avcı okun ucuna bakar, orada bir şey bulunmaz. Sonra kirişine bakar, orada bir şey bulunmaz.

Sonra demirsiz okuna bakar, orada bir şey bulunmaz. Sonra yelekli okuna bakar, orada da bir şey bulunamaz; ne kan bulaşığı var, ne pislik bulaşığı." "Kan bulaşığı ve pislik bulaşığı..." ifadesine bakılırsa bu ifadenin onların İslama girdiğinin, fakat İslamdan ona bir şey bulaşmadığının şahididir.

d- Ebu Zer'in rivayetine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Benden sonra ümmetimden bir topluluk olacaktır. Bunlar Kur'an'ı okurlar. Fakat okudukları boğazlarını geçmez. Onlar okun yaydan çıktığı gibi dinden çıkarlar ve sonra o dine dönmezler. Onlar yaratılmışların ve insanların en şerlisidirler." Bunlardan başka hadisler de vardır. Hadislerde ifade edilen kimseler belirli bir topluluktur. Bu hadisler başka topluluklar için hucet/delil değildir. Çünkü âlimler, heva ve heveslerine uyanlar hakkında ayetleri delil gösterdikleri gibi bu hadisleri de delil göstermişlerdir.

Ayetler genel ifade kalıpları ile hadisler de manaları ile tüm âlimlerin aynı gerekçede birleştiklerini göstermektedir.

Burada "iman ve küfür hakkında hüküm vermek âhirete ilişkin bir iştir. Bu hususlarda kıyas/akıl yürütme geçerli değildir." denilirse bunun cevabı şudur:

Bizlerden her biri, hepimiz dünyaya ait hükümler içerisindeyiz. Acaba insanlardan mürted olanlara (bu mesele iman ve küfre ait olduğu için) irtidat hükmü verilir mi verilmez mi? Ayrıca ahirete ilişkin işler de ancak Allah'a aittir. Nitekim şu ayet bunun delilidir "Dinlerini parça parça edip gruplara ayrılanlar var ya, senin onlarla bir ilişkin yoktur. Onların işi ancak Allah'a kalmıştır. Sonra Allah onlara yaptıklarını bildirecektir."^[67]

İhtimaldir ki bunlar tamamen dinden çıkmamış olabilirler. Ama dinin bazı kurallarının ve esaslarının dışına çıkmışlardır. Bu fasıldan önce geçen tüm bilgiler bunun delilidir. Onları tekrarlamamanın bir faydası yoktur. Burada üçüncü bir ihtimal vardır ki o da şudur: Bunlardan bazıları İslamdan ayrılanlardan olup sözleri küfürdür ve açık bir şekilde küfre götürür. Bunlardan bazıları da İslamdan ayrılmamıştır; her ne kadar çirkin bir yol tutmuş ve büyük şeyler söylemiş ise de yine kendisine İslam hükmü verilebilir. O bu hâli ile tam küfre düşecek, açıkça dinini değiştirecek dereceye varmamıştır.

Herhangi bir davranışa giren kimsenin küfre girip girmediğinin göstergesi yaptığı olaya göre ve her bidata göre değişir. Zira şüphe yoktur ki bid'atlardan kimisi küfürdür. Allah'a yakın olmak üzere put edinmek gibi. Kimisi de küfür değildir. Bir grup âlime göre yön meselesi^[68] icma ve kıyası inkar etmek ve benzerleri gibi.

Son devir âlimlerinden bazıları bu grupların kâfir sayılması meselesinde detaylara varan bilgiler vermişlerdir. Şöyle ki:

a- Bid'atlardan Allah ile birlikte başka bir tanrının varlığına inanmak şeklinde olanı vardır. Sebeiy'e'nin Hz. Ali hakkında "O Allah'tır." dedikleri gibi.

b- İnsanlardan birtakım şahıslarda bazı tanrılar yaratıldığına inanmak şeklinde olanı vardır. Cenâhiyye'nin "birtakım insanlarda Allah'ın ruhunun var olduğunu ve bunun babadan oğula geçtiğini" söylemeleri gibi.

c- Hz. Muhammed'in peygamberliğini inkar etmek şeklinde olanı vardır. Ğurâbiyye'nin "Peygamberliğin sahibi Ali idi. Cebrail hata ederek onu Muhammed'e götürdü" demeleri gibi.

d- Birtakım haramları mubah sayıp, farzları düşürerek, Peygamber'in pek çok getirdiği şeyi inkar şeklinde olanı vardır. Şia'nın taşkınlık yapanlarının pek çoğunda olduğu gibidir ki müslümanlar bununla kâfir olunacağına ihtilâf etmezler.

e- Bunlardan başka birtakım görüşler vardır ki bunlara inananlar da kâfir olmaktan uzak değildir.

Bu görüşlerin sahibi delil olarak pek çok şeyleri ileri sürmüştür ki bunları burada söylemeye ihtiyaç yoktur. Fakat âlimlerden işittiğimiz odur ki usul âlimlerinden muhakkik olanların mezhebi, "küfür meselelerinde mevcut durum değil, sonuç muteberdir." şeklindedir. Sonuç itibariyle kâfir nasıl kâfir olmaz ki, gerçek sonuç olan ahireti şiddetli bir şekilde inkar etmekte, karşısında olduğu gruplara âhiretle ilgili eleştiriler yönelmektedir. Bu tür söylemlere sahip olan kimsenin kâfir olmasının gerektiği ortaya çıkmaktadır. Onların söylediğini (inananlardan) hiçbir kimse söylememiştir.

Bu meselede görüş ayrılığı ortaya konmuştur. Şimdi de bu gruplar hakkındaki hadisin gereği üzerinde durmaya dönelim.

Sahih olan kadariyle bu hadiste bir şeye delil olma özelliği yoktur. Çünkü hadiste sadece ve özellikle grupların sayısına dair bilgi vardır. Fakat hadisin bir rivayetinde "*Bu grupların hepsi cehennemdedir. Bir tanesi hariç...*" buyurulduğuna göre bu hadisin dış manasına göre ayrılıp grup olanlara verilecek cezanın yerine getirileceğinin gerektiği bildirilmemektedir.

Burada bir mesele kalıyor ki o da bu parçalanarlardan cehenneme gideceklerin orada ebedî mi, yoksa geçici mi kalacakları meselesidir. Bu hususta hadiste bir şey söylenmemiştir. Hadiste buna dair bir delil yoktur. Çünkü cehennem cezası, genelde kâfirler için olduğu gibi müslümanların günahkâr olanları da vardır. Her ne kadar kâfir orada ebedi kalacak, günahkar mü'min geçici olarak cehennemde olacaksa da durum budur.^[69]

Dördüncü Mesele:

Şimdi buraya kadar sözü edilen kaviller, hadiste adı geçen grupların özellikle itikad/inanç kuralları ile ilgili olarak bid'at işleyenlerden olmasına dayanmaktadır, Cebriyye, Kaderiyye, Mürcie ve diğerlerinin durumu gibi. Ancak "özellikle itikad kuralları..." ifadesi tartışılır bir ifadedir. Çünkü Kur'an ve hadis bu konuda bir özellik ifade etmemektedir. Bu, Turtuşi'nin görüşüdür. Görülüyor mu ki Âl-i İmran 7. ayetinde ki "*Kalplerinde eğrilik olan*" ve "*...Müşâbih olan*" ifadelerinde müşâbih'in peşinden gitmekte, ne akaid konularında, ne de diğerlerinde özellikle olacağını gösteren bir durum yoktur. Bilakis hepsini içine almaktadır. "*Kendilerini parça parça edip gruplara ayrılanlar...*"^[70] âyetide böyledir. Dinde ayrılık ve din kelimesi inançlarla ilgili meseleleri de diğer meseleleri de içine alır.

"*Şüphesiz bu, benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun. (Başka) yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah'ın yolundan ayırır.*"^[71] âyetindeki "*dosdoğru yol*" genelde din'dir. Bunun bir benzeri, surede (daha önce) geçen âyetlerde ifade edilmiştir. Bu âyetlerde Allah'tan başka şeyler için kesilen (hayvan) etinin, kanın, domuz etinin ve diğerlerinin haram kılındığı, zekâtın farz edildiği en güzel bir düzen ve en mükemmel bir sistem hali'nde ifade edilmiş sonra:

"*De ki: Gelin Rabbinizin size neyi haram kıldığını okuyayım: O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın..*" Cenab-ı Hak (bu ayette) ana kurallardan ve diğerlerinden bir şeyler zikretmiş; Kendisine ortak koşulmanın yasak olduğunu bildirmekle başlamış, sonra ana-babaya iyilik edilmesini emretmiştir. Daha sonra çocukları öldürmeyi, açık ve gizli kötülükte bulunmayı genel olarak adam öldürmeyi, sonra yetim malı yemeyi yasaklamıştır. Daha sonra ölçü ve tartıyı tam yapmayı, sonra sözde adaleti, sonra da verilen sözü yerine getirmeyi emretmiştir.

Daha sonra bu emirleri ve yasakları: "*Şüphesiz bu, benim dosdoğru yolumdur...*"^[72] âyeti ile tamamladı.

Böylece âyette yukarıda zikri geçen dinin zorunlu esasları ve kuralları ifade edilmiş, sadece inanç esaslarına bir hususilik verilmemiştir. Bu âyetler hadiste sözü edilen ayrılığın inanç esaslarına mahsus olmadığını göstermektedir.

Haricilerle ilgili hadiste de bu görülüyor. Çünkü onların yaptıkları şeyler söylendikten sonra onların kötülüğü dile getirilmiş, "Onlar Kur'an'ı okurlar, fakat okudukları boğazlarını geçmez." denmiştir. Bu ifadede onların Kur'an'ı düşünmeden okumaları ve müşâbihâtın zahirini almalarının kötülüğü dile getirilmiştir.

Nitekim Hariciler "*...hüküm ancak Allah'ındır.*"^[73] âyetinin zahirini (dış görünüşe göre olan ifadesini) dikkate alıp Hz. Ali için: "Allah'ın dininde insanları hakem yapmıştır." demişlerdir.

Yine Haricilerle ilgili hadiste: "*...Onlar müslüman olanları öldürür, putperestleri bırakırlar*" buyurulmuş, onlar dine aykırı olan bir şeyi yapmaları sebebiyle bu hadis ile kötülenmişlerdir. Çünkü İslam dini kâfirlerle (gerektiğinde) savaşılması müslümanlara dokunulmaması hükmünü getirmiştir.

Burada örneklerini verdiğimiz her iki olay da dinin inanç esaslarına mahsus değildir. Hadisten verdiğimiz örnek de gösteriyor ki mesele geneldir, özellikle itikada mahsus değildir. Bunu Nuaym b, Hammad'ın rivayetinde bu hadisin devamındaki şu ifadede de görmekteyiz: "*...Bunların bozgunculuk bakımından en büyüğü (karşılaştıkları) işleri kendi görüşleri ile kıyas edip, haramı helâl, helâli haram sayanlardır.*" Bu rivayet, dinde ayrılan grupların onların ellediği gibi inanç/akaid konusunda ayrılanlara ait olmadığı hususunda nas'tır.

Turtuşı, bid'atların akaid konularına mahsus olmadığına delil olmak üzere sahabe, tâbiûn ve diğer âlimlerden, dine aykırı olan davranış ve sözlere bid'at dediklerini göstermiştir. Bu hususta pek çok rivayete yer vermiş İmam-ı Mâlik'in amcası Ebû Süheyl'den naklettiği şu sözü haber vermiştir:

"Yetiştığım insanlardan namaza çağrıda (ezandan) başka bir çağrı şekli bilmiyorum." Bu sözdeki "insanlar" dan maksad sahâbilerdir. Ebu Süheyl babasından aktardığı bu söz ile sahabenin yaptıklarına aykırı düşen, çağındaki pek çok davranışı eleştirmekte, onları kabul etmemektedir.

Rivayet olunduğuna göre Ebu'd-Derdâ'ya bir adam şu soruyu sormuş:

"Allah sana rahmeti ile muamele etsin! Eğer Hz. Peygamber aramızda olsaydı, bizim yapmakta olduğumuz şeyleri reddeder miydi? demiş, Ebu'd-Derdâ bu sorudan dolayı şiddetli bir şekilde kızarak,

"Sizin yaptıklarınızdan (acaba) bir şey kabul eder miydi?" demiştir.

Buhari'de nakledildiğine göre Ümmü Derdâ şöyle demiştir:

(Bir gün) Ebu'd-Derdâ kızarak (eve) girdi: Ona:

"Ne oluyor?" dedim. Şöyle cevap verdi.

"Allah'a yemin ederim ki onların (insanların) yaptıklarından cemaatça kıldıkları namazdan başka Hz.

Muhammed'in işi gibi şeyler yaptıklarını bilmiyorum"! Bunu söyledikten sonra, onların yaptıkları sünnete aykırı olarak ortaya çıkan davranışlarını gösteren sözlerini zikretmiştir.

Müslim'de Mücahid'den nakledildiğine göre o şöyle demiştir:

Ben ve Urve b. Zübeyr mescide (Hz. Peygamber'in Medine'deki mescidine) girdik. Abdullah, b. Ömer Hz.

Aişe'nin odasına dayanmış duruyor, İnsanlar mescidde kuşluk namazı kılıyorlardı. "Bu namaz ne oluyor?" dediğimizde o, "Bid'attır!" dedi. Turtuşı diyor ki:

Bize göre bu namazı bid'at saymanın yorumu iki vecih iledir: Birisi onların bu namazı cemaate kılmış olmasıdır. İkincisi nafîle olarak tek tek kılmış olmaları, fakat farz manazın hemen peşinden (farz namazın bir parçası veya tamamlayıcısı gibi) kılmış olmalarıdır.

Turtuşı, kavli (söze dayalı) birtakım bid'atlar söylemiştir ki âlimler açıkça onların bid'at olduğunu bildirmişlerdir. Böylece bid'atların akaid konularına mahsus olmadığına sahih olduğu ortaya çıkmıştır. Bu mesele başka bir şekilde "Muvafakat" isimli eserimizde ele alınmıştır.

Evet ortada, burada ele alınması uygun olan bir husus daha vardır ki o da şudur:^[74]

Beşinci Mesele:

Hadiste sözü edilen gruplar, dinde külli (temel) kurallarda "firka-i naciye" ye aykırı davranmasından dolayı ayrı bir grup oluşturmaktadırlar. Yoksa dinde teferruatta/detaylarda aykırı davranmaktan dolayı ayrı bir grup olmazlar. Zira teferruatta ilgili meselelerdeki aykırılık sebebiyle ayrı bir grup oluşmaz. Ayrı bir grup külli meselelerdeki aykırılıktan meydana gelir. Külli meseleler pek çok cüz'î/detaya ait meseleleri nas olarak ifade etmiştir. Bu meselelerin kural dışı olanları çoğunlukla özel bir yere ve özel bir bölüme mahsus değildir.

Akıl yoluyla bir şeyin güzel sayılması bu hususta geçerlidir. Çünkü bundaki aykırılıklar, detayları ilgilendiren hususlarda hem inanılması, hem yapılması gereken sayılamayacak kadar çok meselede ihtilaf oluşturmuştur.

Cüz'î meselelerin çokluğu külli kaide yerine geçer. Bid'at işleyen bir kimsenin cüz'î meselelerde/teferruatta yaptığı bid'atlar çoğunlukla, dinin pek çok meselesine karşı çıkmış gibi olur. Bu aynı zamanda külli kaideye de karşı çıkmak olur. (Tek bir) cüz'î meselede durum böyle değildir. Bid'atçıdan, cüz'î bir şeyin meydana gelmesi sürçme ve ulak bir kusur sayılır. Fakat küçük de olsa sürçmelerin âlim tarafından yapılması dinde yıkım olur.

Hz. Ömer şöyle buyurmuştur:

Üç şey dini yıkar; âlimin hatası, münafık bir kimsenin Kur'an tartışması ve sapık yöneticiler.

Fakat teferruattaki hatalar sebebiyle genellikle ayrılıklar olmaz, dinî yıkım da olmaz. Külliyyat ise böyle değildir.

Kitabın anası olan açık hükümleri (muhkemleri) zedelediği takdirde müteşabihatın peşinden gitmenin dindeki yerini görüyorsun. Kur'an'ı anlamamak da dinin külliyyatını ve cüz'iyatını zedelemektedir.

Kâfirlerin de teferruat türünden meselelerde bid'atları vardır. Fakat onlar zaruriyyat (korunması zorunlu olan din, akıl, mal, can ve nesil) ile ilgili veya bunlara yakındır. Kâfirlerin Allah'ın yarattığı ekinlerle hayvanlardan Allah'a pay ayırıp, zanlarınca "bu Allah'a", "bu putlarımıza" demeleri gibi, sonra da bundan bir hüküm çıkardılar;

putlarına ayırdıkları Allah'a ulaşmayacak, Allah'a ayırdıkları putlarına ulaşacak idi.^[75]

Bahira, Sâibe, Vasile ve Hâm adını verdikleri hayvanları kendilerine haram kılmışlardı.^[76]

Kâfirlerin bilgisiz ve aptalca (davranarak) çocuklarını öldürmeleri, kısas ve mirasta adaleti terketmeleri, nikah ve boşanmalarda zâlimce davranmaları, çeşitli hilelerle yetim malını yemeleri ve daha başka birtakım davranışları, bid'ate ilişkin yaptıklarıdır. İslam dini bunlara ait uyarıda bulunmuş ve âlimler bunları haber vermişlerdir. Tâ ki kendilerine göre bir din ortaya koymak onların özelliği olmuş, İbrahim'in dinini değiştirmek onlara kolay gelmiştir.

Bu özellikler, onlara nisbet edilen bir esas ve kural olmuş, onlar da buna razı olmuşlardır.

Bu esas, mutlak olarak din koymak olup, hevâ ve hevese uyma değildir. Bundan dolayıdır ki Cenab-ı Hak onları söylediklerine dair bir delil ortaya koymaları hakkında:

"*Deki: O (Allah) bunların erkeklerini mi, dişilerini mi haram kıldı?*"^[77] Ayeti ile uyardığında, ayetin sonunda:

"*Eğer doğru iseniz bana (bir) ilimle haber veriniz.*"^[78] Buyurdu. Yüce Allah (bu inanca sahip olanlardan) ancak

gerçeği, din olarak ortaya koyacak bir bilgi istemiştir. Bu bilgi dine dair bilgiden başkası değildir. Yüce Allah, İbrahim'in dininde meşru kıldığına bu olmadığına dair onları uyarmak üzere:

"... Yoksa Allah'ın size böyle vasiyet ettiğine şahit mi oldunuz?"^[79] Buyurmuş, daha sonra da:

"Bilgisizce insanları saptırmak için Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalim kim olabilir?" buyurmuştur.

Böylece ortaya çıkmıştır ki dine ayrılık çıkararak bu gruplar külli meselelerde ihtilaf etmişlerdir.^[80]

Altıncı Mesele:

Bu grupların kâfir olduğunu söyleyenler gibi biz de kâfir olduğunu veya kâfir olanlar ve olmayanlar kısımlarına ayrıldığını söylersek bunlar, nasıl ümmetten sayılacaktır? Hadisin zahiri, bu ayrılmanın onları saymakla birlikte gerçekleşmesin. Aksi halde, yani ümmetten sayılmazlarsa küfre girmiş olmaları gerekip, elbette ümmetten olmazlar; Yine (hadiste ifade edildiği üzere) Yahudi ve Hristiyanlardaki bölünmeler de bölünenlerin Hristiyan ve Yahudi olarak kalmaları ile meydana gelmiştir.

Bu problemin cevabı şudur: Bu meselede iki ihtimal vardır:

1- Hadisin zahirini dikkate alıp bu grupların ümmet-i Muhammed'den ve kible ehlinde olduğunu söyleriz.

Bunların kâfir olduğunu söyleyen kimse, bunlar hakkında ya bu sözü kabul eder veya hiçbir surette bunların ümmetten olduğunu da (hadiste söylenen) gruplardan olduğunu da kabul etmez.

Bu grupları, ancak bid'atları kendilerini kâfir yapmayan kimseler sayarız. Eğer (birisi) bunların hepsinin kâfir olduğunu söylerse, buna göre bu grupların hadiste kastedilen gruplar olduğunu kabul etmiyor demektir.

Haricilerle ilgili hadiste de onların bu hadiste ifade edilen gruplara dahil olduğunu gösteren bir nas yoktur.

Bunlar hakkında -az önce de ifade edildiği üzere- şöyle deriz: Hadiste kastedilenler, bid'atları kendilerini İslamdan çıkarmayan kimselerdir. Bunlar araştırılın.

Şunu da söyleyebiliriz: Bunları kâfir sayan kimsenin sözüne hemen tâbi olmayız. Onun sözünü, üçüncü meselede geçtiği üzere tafsilata tabi tutarız. Böylece kâfir olduğu söylenenler bu grupların dışına çıkar, hadisteki genel ifadeye girmez. Ancak hadiste ifade edilen sayıya girdiği söylenmeyenlerle eşit saydıkları, küfrün dışında kalır.

2- İkinci ihtimale göre onları öyle bir yol ile ümmetten sayarız ki belki konuya uygun gelir. Şöyle ki: Her bir grup dinin içinde ve yolunda olduğunu, dine uyan birisine uyduğunu ve delillere tutunup, bu yol ile ortaya çıkan sonuca göre amel ettiğini iddia etmektedir. Yine her bir grup kendisinin dinden çıktığını söyleyenin karşısına düşman gibi dikilmektedir. Kendisi ile çelişkiye düşenlerin bilgisiz ve cahil olduklarını söylemektedir. Zira diğer yolların değil kendi gittiği yolun en doğrusu olduğunu iddia etmektedir. Bu özellikleriyle, bunlar İslamdan çıkarılabilirler gibi değildirler. Çünkü mürted olan kimseye mürted olduğu/dinden çıktığı söylendiğinde bunu kabul eder, (bazısı bundan) hoşnut olur ve kızmaz. Kendisine böyle söylemenden dolayı insana düşman olmaz. Diğer Yahudi, Hristiyan ve İslama aykırı gruplar da böyledir.

Fakat hadiste sözü edilen gruplar böyle değildir. Çünkü onlar din ile uyum içinde olduklarını, Hz. Muhammed'in getirdiği dine köklü bir biçimde uyduklarını iddia etmektedirler. Şu kadar ki kendileri ile ehl-i sünnet arasında birbirlerine karşı sünnetin dışına çıkma iddiasında bulunulmaktadır. Bundan dolayıdır ki bu gruptaki insanlardan bazısını ibadet ve amele aşırı derecede düşkün görmek mümkündür.

Söylenenler gerçek olmakla beraber bu ileri sürülen görüşün şahidi Haricilerle ilgili hadistir. Hz. Peygamber onları tanıtırken şöyle buyurmuştur:

"...Onların namazı yanında sizin namazınızın, onların orucu yanında sizin orucunuzun, onların yaptıkları yanında kendi yaptıklarınızın değersiz olduğunu düşünürsünüz."^[81] Aynı hadisin bir başka rivayeti şöyledir:

"Ümmetinden öyle bir topluluk çıkacaktır ki onlar Kur'an'ı (öylesine) okuyacaklar (ki) sizin okumanız onların okumasının, sizin namazınız, onların namazının yanında hiç kalır."

Onların böyle olması, Kur'an okuma ve namaza şiddetli devamları yüzündendir. Bu dine aşırı düşkünlüklerindedir ki "Hüküm ancak Allah'ındır."^[82] âyetinden hareketle Hz. Ali için "Allah böyle buyururken, nasıl insanları hakem tayin eder?" demişlerdir. Onların zannına göre, bu delil karşısında insanlar hakem olamazlar.

Sonra Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu da rivayet edilmiştir:

"...Onlar Kur'an'ı okurlar. Sanırlar ki kur'an onların lehinedir. Halbuki Kur'ân onların aleyhinedir. Onların namazı boğazlarını geçmez." Abdullah b. Mes'udun şu sözü de bu manadadır:

"Gelecekte öyle topluluklar göreceksiniz ki onlar kendilerinin Allah'ın kitabına mensup olduklarını sanırlar.

Oysa onlar o kitabı arkalarına atmışlardır. İlme sıkı sarılın, bid'attan ve (aşırılık yaparak) derinlere dalmaktan kaçının ve eskiye sarılın." İbn Mesud'un sözündeki "...Onlar.....sanırlar." ifadesi, onların kendi zanlarına göre (de olsa) din sınırları içerisinde olduklarını göstermektedir.

Bu husustaki delillerden biri de Ebu Hüreyre hadisidir ki bu hadiste anlatıldığına göre Hz. Peygamber (bir keresinde) kabristana çıkmıştı. (Mezarların olduğu yere girince şöyle buyurdu):

"Ey inananların yurdu! Allah'ın selamı üzerinize olsun! Allah dilerse, biz de size kavuşacağız. Arzu ederdim ki kardeşlerimizi görmüş olsaydım." (Hz. Peygamber'in yanındakiler) Biz senin kardeşin değil miyiz? dediler.

Rasûlullah şöyle buyurdu:

"Siz benim ashâbım/arkadaşlarımsınız. Bizim kardeşlerimiz henüz gelmemiştir. Ben sizin havuz'a (hayz-ı kevsere) önden geleninizim," Dediler ki:

Ey Allah'ın Rasûlü! Ümmetinden olup da senden sonra geleni nasıl tanıyacaksın? Efendimiz şöyle buyurdu: "Ne dersin? Sizden birinizin simsiyah atlar arasında alnı beyaz bir atı olsa atını tanımaz mı?" Onlar:

Evet, dediler. Hz. Peygamber:

"Onlar (bizim kardeşlerimiz) kıyamet günü abdest (alırken yıkadıkları) organları parlayarak gelecekle, ben de önceden havza gelmiş olacağım. Yolunu şaşırılmış bir hayvanın başıboş (sağa sola) gittiği gibi benim Kevser havzının yanından birtakım adamlar dağılıp giderler. Ben onlara çağırarak: Gelin, gelin! derim. Bunun üzerine bana:

Onlar senden sonra değişiklik yaptılar, denilir. Ben de:

Uzaklaşın, uzaklaşın! derim."^[83]

Hadisteki "...havzımdan dağılırlar.... onları gelin! diye çağırırım..." ifadeleri onların ümmetten olduğunu ve Hz. Peygamber'in onları tanıyacağını göstermektedir. Hadis ayrıca ortaya koymuştur ki onlar abdest organlarındaki parlaklık ile başkalarından ayrılabilirlerdir.

Bu hadis gösteriyor ki Hz. Peygamber'in havzına çağırdığı bu insanlar -dinde değişiklik yaptıkları halde- abdest organları parlayan insanlardır. Abdest organlarının parlaklığı bu ümmetin bir özelliğidir. Artık onların da bu ümmetten sayıldıkları açıkça ortaya çıkmıştır. Şayet onların bu ümmetin dışına çıktığına hükmedilmiş olsaydı Hz. Peygamber onları, kendilerinde bulunmayacağı için abdest organlarının parlaklığından tanıyamamış olacaktı. Onların ümmet ile olan bağlantısını ortaya koyduktan sonra "onlar bid'atları sebebiyle ümmetin dışına çıktılar" desek de böyle demesek de bir şey ifade etmez.

Bir hadiste: "Sizden sol* özelliği olan bir topluluk (kıyamet gününde) tutulur. Ben:

Yarabbi! Ashabım(ı koru), derim. (Bana şöyle) denilir:

Senden sonra neler yaptılar bilmiyorsun? (Buna karşı) ben salih bir kul (olan Hz. İsa'nın dediği) gibi "İçlerinde bulunduğum müddetçe onlar üzerinde kontrolcü idim. Beni vefat ettirince artık onlar üzerinde de gözetleyici yalnız sen oldun. Sen her şeyi hakkıyla görensindir. Eğer kendilerine azap edersen şüphesiz onlar senin kullarıdır (dilediğini yaparsın). Eğer onları bağışlarsan şüphesiz sen izzet ve hikmet sahibisin."^[84] derim. (Yine bana): Senden sonra neler yaptılar bilmiyorsun? Onlar sen onlardan ayrıldığından beri hâla toplukları üzere (geri) dönüş yapmaktalar, denilir..."

Eğer bu hadisteki "ashab"dan maksat ümmet ise bu hadis, daha önceki "Siz ashabımsınız, kardeşlerimiz henüz gelmedi" hadisi ile uyum içerisinde olur. O takdirde "ashab" ifadesi ile "Hz. Peygamberi iman etmese de hayatında iken gören kimse" olarak yorumlanması kaçınılmaz olur. O vakit "toplukları üzere (geri) dönüş yapanlar" dan maksat, Hz. Peygamber'in vefatından sonra dinden dönenler veya "zekatı almak sadece Hz. Peygamber'in hakkıdır" gerekçesiyle, zekât vermeyenlerdir. Çünkü Rasûlullahın ashabının hepsi onu görmüş ve onun vefatından sonra geri dönmeyeceklerine dair ondan berat almışlardır.^[85]

Yedinci Mesele: Grupların Belirlenmesi

Turtuşî'nin de dediği gibi bu meselede, insanlardan bilgin olanları; eski ve yeni pek çok kimse kafa yormuş bu grupları belirlemek onları çok meşgul etmiştir. Fakat onlar bu grupları akaid/inanç meselelerinde muhalif davranan topluluklar olarak belirlemişlerdir.

Âlimlerden bazısı bu toplulukların temelini sekiz grubun teşkil ettiği görüşündedir. Âlimlerden bazısı dedi ki: İslâm fırkalarının en büyükleri sekizdir:

- 1- Mu'tezile^[86]
- 2- Şîa^[87]
- 3- Havâric^[88]
- 4- Mürce^[89]
- 5- Neccariye^[90]
- 6- Cebriye^[91]
- 7- Müşebbihe^[92]
- 8- Naciye^[93]

Bunlardan Mutezile yirmi gruba ayrılmıştır ki isimleri şunlardır:

- 1- Vaisikiyye^[94]
- 2- Amriyye,^[95]
- 3- Hüzeyliyye^[96]
- 4- Nazzamiyye^[97]
- 5- Esvariyye^[98]
- 6- İskâfiyye^[99]
- 7- Ca'feriyye^[100]
- 8- Bişriyye,^[101]
- 9- Mezdariyye,^[102]
- 10- Hişâmiyye,^[103]
- 11- Salihiyye,^[104]
- 12- Hâitiyye,^[105]
- 13- Hadbiyye,^[106]

14- Ma'meriyye^[107]

15- Sümâmiyye^[108]

16- Hayyâtîyye^[109]

17- Câhîziyye^[110]

18- Ka'biyye^[111]

19- Cübbâiyye^[112]

20- Beheşmiyye^[113]

Şîa'ya^[114] gelince: Bunlar üç gruba ayrılmıştır.

Gulât, Zeydiyye ve İmamiyye, Gulât 18 gruptur. Bunlar:

1- Sebeiyye^[115]

2- Kâmiyye^[116]

3- Beyaniyye^[117]

4- Muğîriyye^[118]

5- Cenâhiyye^[119]

6- Mansûriyye^[120]

7- Hattâbiyye^[121]

8- Ğurabiyye^[122]

9- Zemmiyye^[123]

10- Hişamiyye^[124]

11- Zürâriyye^[125]

12- Yunusiyye^[126]

13- Şeytâniyye^[127]

14- Rizâmîyye^[128]

15- Müfeviza^[129]

16- Bedâiyye^[130]

17- Nâsiyye^[131]

18- İsmailiyye^[132]

Bunlar, Bâtıniyye, Karâmîta, Haramiyye, Seb'iyye, Bâbekiyye ve Hamdiyyedir.

Zeydiyye'ye gelince, bunlar üç gruptur:

1- Carudiyye^[133]

2- Süleymaniyye^[134]

3- Beşiriyye^[135]

İmamiyye ise tek grup olup^[136] toplamı 42 grup etmektedir. Sekiz ana gruptan Haricîler yedi gruptur. Bunlar şu isimlerle bilinmektedir:

1- Muhakkime^[137]

2- Beyhesiyye^[138]

3- Ezârika^[139]

4- Necedât^[140]

5- Abdiyye (veya Asfariyye)^[141]

6- İbaziyye^[142] ki dört gruba ayrılır" Hafsiyye, Yezidiyye, Hârisiyye ve Mutîiyye.

7- Acârîde^[143] Bunlar on bir grup olup isimleri şöyledir: Meymûniyye, Şuaybiyye, Hâzimiyye, Hamziyye, Ma'lûmiyye, Mechûliyye, Saltiyye, Sa'lebiyye. Sa'lebiyye de dört, gruba ayrılmıştır: Ahnesiyye, Mâ'bediyye, Şeybâniyye ve Mükerrerîyye. Buraya kadar adı geçen grupların sayısı 62 olmuştur.

Sekiz ana gruptan üçüncüsü Mürçiedir.

Bunlar beş gruba ayrılırlar. Bu grupların isimleri şöyledir:

1- Abîdiyye^[144]

2- Yûnusiyye^[145]

3- Gassâniyye^[146]

4- Sevbanîyye^[147]

5- Sevmeniyye^[148] Sekiz ana gruptan beşincisi Neccariyyedir. Bu grup üç kısma ayrılmış olup, isimleri şunlardır:

1- Bergusiyye^[149]

2- Za'ferânîyye^[150]

3- Müstedreke^[151] Sekiz ana gruptan altıncısı olan Cebriyye ve Yedincisi olan Müşebbihe birer gruptan ibarettir.

Böylece tamamı 72 grup olmaktadır. Bu sayıya bir de Naciye grubu/fırkası eklenince hepsi 73 olmaktadır.

Mezheplerdeki grupları ifade eden bu sayı, maksadın kesin olarak bu olduğunu ifade etmek değil, sahih hadise uyum sağlamak için iyi niyetle yapılan bir zorlamadır, Çünkü bu sayının kesin olduğuna dair dini bir delil yoktur. Eksik veya fazla olmamak üzere bu grupların 73 olmasına akıl da bir delil değildir. Nitekim bu grupların akaid'e mahsus olmasına dair de bir delil yoktur.

Alimlerden bir topluluk demişlerdir ki:

Bid'atın esası, dört gruptur. Diğer 72 grup bunlardan parçalanıp çıkmıştır. Bu dört grup şunlardır: Hariciler, Râfıziler, Kaderiyye ve Mürcie. Yusuf b. Esbât demiştir ki:

Bu dört gruptan her biri 18 kısma ayrılmıştır. Hepsi 72 grup eder. 73.cü grup Naciye (kurtulan) grubudur. Bu takdir/yorum da bundan önceki gibidir. Ona yapılan itiraz buna da yapılmıştır.

Turtuşi merhum bunu doğruya yakın bir şekilde açıklamıştır. Turtusi demiştir ki:

Alimlerimiz tüm grupların bu dört, gruptan ayrılıp koparak meydana geldiğini murat etmemişlerdir. Bid'atın aslının gereği bir gruptan koparak bu sayıya ulaşmak değildir. Çünkü böyle bir şey şu ana kadar meydana gelmiş değildir. (Turtuşi devamla) diyor ki:

Alimler ancak "Her bid'at sapıklıktır!" ölçüsü, neredeyse bu dört esas grup dışındakilerde bulunmuyor demek istemişlerdir. Her ne kadar ikinci bid'at, birincinin detayı/fer'i ve parçası olmayıp, birinci ile ilişkisiz, ikincisi başlı başına bidat ise de durum budur. Daha sonra bir örnekle bunu açıklamıştır:

Kader meseleleri ile ilgili esas olan bir bid'at vardır. Daha sonra kader ile ilgili bölümlerde birtakım meselelerde ihtilaf etmişlerdir. Öylesine birtakım meselelerde de ihtilaf etmişlerdir ki kader ile ilgisi yoktur. Fakat bunların hepsi, kulların işinin kullar tarafından yaratıldığında görüş birliği içindedirler.

Fakat kader konusunda fer'î bir meselede görüş ayrılığına düştüler. Pek çoğu bir iş, iki kişiden doğarak meydana gelmez, dediler. Bunun gibisini kadim/ezeli olanla sonradan olan arasında havale ettiler. Daha sonra kader ile hiç ilgisi olmayan birçok meselede de görüş ayrılığına düştüler. Salah ve aslah meselesinde olduğu gibi.

Bunlardan Bağdatlı olanlar şöyle dediler:

"Kullarının dinleri ile ilgili olan hususlarda kulları için salahı (iyi olanı) yapmak Allah'a vaciptir. Allah'ın mükellef kılacağını bildiği kulları için başta salah olanı yaratması vacip olduğu gibi, onların aklını olgunlaştırıp onları güçlü kılarak problemlerini yok etmesi de Allah'a vaciptir." Basralılar ise:

"Allah'ın, kullarının akıllarını olgunlaştırması ve onlara yükümlülüğün sebeplerini vermesi vacip değildir." dediler. Bağdatlılar:

"Günahkar kimseler tevbe etmedikleri takdirde, onlara Allah'ın ceza vermesi vacip olur. Bağışlamanın tevbe etmeden olması, bağışlayanın aptal olduğunu gösterir." demişlerdir. Basralılar ise böyle olmadığını ifade etmişlerdir. Cafer b. Bişr şöyle bir bid'at sözü söylemiştir:

Bir kimse bir kadınla evlenmek için ısrarla üzerine düşse, nikahsız, velisiz, şahitsiz ve kadının rızası olmaksızın kadınla cinsel ilişkiye girse bu ona helal olur. Oysa Ca'fer'in bu sözüne, daha öncekiler muhalefet etmişlerdir.

Sümâme b. Eşres şöyle demiştir:

Allah kıyamet gününde kâfirleri, inkarcıları, bunların ve mü'minlerin çocuklarını, delileri toprak yaparak, bunları hesaba çekmeyecek ve azab etmeyecektir.

Görülüyor ki bu gruplardan her biri, kendi görüşü olarak asıl bid'atına ilişkin veya onunla ilgili olmayan bid'atlar icad etmişlerdir.

Eğer Hz. Peygamber bu bölünme ve gruplaşma ile ilgili hadisinde ayrılmadan, cinslerin tür yerine geçeceği ana grupları kast etmiş olsaydı -gerçeği Allah biliyor ya- gruplar olarak sayılanlar bu sayıya şimdiye kadar ulaşmazdı. Şu kadar ki zaman devam etmekte, yükümlülük ve tehlikeler var olmayı sürdürmektedir. Bir asır ve çağda durmadan yeni bid'atlar (ve gruplar) türemiyor mu? (Belki ileride bu sayıya ulaşılır.)

Şayet Hz. Peygamber ayrılmak ile İslam dininde meydana gelecek, dinin aslına uymayan ve kurallarının kabul etmediği bid'atları adı geçen taksimleri dikkate almadan kasdetmiş ise o zaman bid'atlar birtakım cinsler için tür olmuş, veya asıl ve temel yapıya ters düşmüş olur. Gerçeği Allah biliyor ya, Hz. Peygamber işte bunu kaydetmiştir. Böyle olunca grupların sayısı yetmiş ikiden fazladır.

Hadisin buna göre doğru olarak anlaşılması için bid'at ehlinin aşırı olanlarını ümmetin dışında tutmak gerekir.

Kaderiyyeden araz'ı kabul etmeyenler, Hululiyeye, Nusayriyye ve benzeri aşırı gruplar bu ümmetten sayılmazlar. Çünkü Allah'ın varlığını ve âlemin sonradan yaratıldığını isbat etmek ancak araz'ın varlığı ile olmaktadır.

Turtusi merhumun söylediği budur. Bu ifade tarzı güzeldir, Ancak meselenin incelenmesinde iki husus kalıyor;

Birincisi: Hadisteki gruplardan ve ayrılmadan maksat, bidatin cinsi değil, bizzat bid'atın kendisidir, gibi bir şık seçilirse, bunu seçen sözlü ve ameli bid'ata razı olmuş olur. Bu ise bir problemdir. Zira küçük büyük her bid'atı dikkate alır ve her bid'at yapanın yaptığını bir bidat sayarsak kişiyi ve ona uyanları nasıl bir grup olarak sayabiliriz? Bu durumda grupların sayısı 72 olmak şöyle dursun, sayı olarak 100 ve 200'de bile kalmaz. Ayrıca yukarıda söylendiği gibi zaman ilerledikçe yeni bid'atlar olmakta ve kıyamete kadar da olmaya devam edecektir. Daha önce de bu manada İbn Abbas'm şu sözü geçmiş idi:

"Her yıl insanlar bir bid'atı canlandırıyor, bir sünneti öldürüyorlar. Tâ ki bid'atlar güç bulup sünnetler yok olana kadar (böyle sürüp gidecek"). Böyle bir durum gerçekten vardır. Çünkü şu ana kadar (pek çok) bid'at ortaya çıkmış ve hâlâ çoğalmaya devam etmektedir. Akaid/inanç ile ilgili yoldan çıkanların bid'atlarını ortadan kaldırdığımızı varsaysak bile geri kalanların sayısı 72'den çok olur. O halde yukarıdaki seçimi yapanın sözü - Allah bilir isabetli değildir.

İkincisi: Hadisteki ifadenin özü odur ki bu gruplar henüz (tam olarak) belirlenmiş değildir. Çünkü böyle bir belirlemenin delili yoktur. Akıl da böyle bir şeyi gerekli kılmıyor. Bu görüşe karşı çıkan kimse, akaid konularında Eş'ariler arasındaki ihtilafli meselelerdeki adını verdiği grupları ortaya koymalı, kendisini ve

grubunu bu sakıncadan uzaklaştırmahdır. En uygun olanı, belirlemenin olmaması hususunda söylenendir. Belirlemenin olduğunu gösteren bir delil olduğunu teslim etsek bile yine belirlemek gerekmez. Çünkü:

Birinci olarak: İslam dininden anlıyoruz ki din bu grupların açıkça kim olduğunu bildirmeksizin, vasıflarını/özelliklerini bildirmiştir. O zaman hadisin ifade ettiği özelliğe girenleri belirlemek kalıyor. Haricilerle ilgili hadiste olduğu gibi nadir olarak belirleme olmuştur. "*Şunun soyundan öyle bir topluluk olacak ki onlar Kur'an'ı okurlar. Fakat okudukları boğazlarını geçmez.*" hadisinde olduğu gibi. Bununla beraber Hz. Peygamber, onların grupların ayrılacağını bildirdiği hadisine dahil olduğunu ifade etmemiştir. Bu konu "Muvafakat" isimli kitabımızda geniş olarak ele alınmıştır.

İkinci olarak: Grubun belirlenmemiş olması, ümmetin kusurlarının örtülmesini istemiş olmasını gerektirir. Nitekim çoğunlukla ümmetin kusurları örtülür, dünyada rezil edilmezler. Biz Müslümanlar da karşımıza bir ayrılık çıkmadıkça diğer müslümanların kusurlarını örtmekle emrolunduk. Ümmet-i Muhammed'in durumu, İsrail oğullarının durumu gibi değildir. Onlardan biri geceleyin bir günah işlediğinde, sabahladığında işlediği günahı kapısında yazılı olarak bulurdu. Yine onların kurban işinde de böyle bir durum vardır. Onlar kurban kestiklerinde, şayet, kurban Allah katında kabul edilmiş ise, gökten bir ateş iner, kurbanı yeyip yok ederdi. Eğer kurban kabul edilmemiş ise kurban orta yerde kalırdı. Bunda günah işleyen rezil ve perişan olması vardır. Ganimetlerde de benzeri durum vardır. Bunlardan pek çoğu Muhammed ümmetine mahsus olmak üzere örtülmüş, açığa çıkarılmamıştır.

Grup belirlenmemek suretiyle örtülü bırakılmış olmasının bir başka hikmeti daha vardır. Şöyle ki: Eğer kusurun sahibi Muhammed ümmetinden olduğu halde kusur örtülmeyip açığa çıkarılmış olsaydı bu, ayrılığa ve Allah'ın ve Rasûlünün emrettiği kaynaşmanın yok olmasına sebep olurdu. Yüce Allah şu ayetlerde bunu emretmiştir:

"Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı yapışın, parçalanmayın. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın: Hani siz birbirinize düşman kişiler idiniz de O, gönüllerinizi birleştirmişti." ^[152]

"Allah'tan korkun, aranızı düzeltin." ^[153]

"Kendisine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın." ^[154]

Hz. Peygamber de hadislerinde : "... hasetleşmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin, düşmanlık etmeyin. Kardeşler olarak Allah'ın kulları olunuz." buyurmuş, ^[155] dargınların arasının düzeltilmesini emretmiştir. Ayrıca Rasûlullah insanların arasını bozmanın, dini de mahveden bir felâket olduğunu bildirmiştir. ^[156]

Belirleyerek grupları tanıtmak, âdetin gereğidir ki aralarında düşmanlığı ve ayrılığı körükler. Böyle olması, belirleyerek tanıtmamanın yasaklanmış olmasını lüzumlu kılar. Ancak Haricilerde olduğu gibi bid'at aşırı derecede ise bilinmeleri için alametleri ile birlikte zikredilir. Yaptığındaki çirkinlik buna benzer olan veya müctehidin bakış açısına göre buna yakın olanda da hüküm böyledir. Bunun dışında kalanlarda bir şey söylememek en uygundur. ^[157]

Ebû Davud, Ömer b. Ebt Mürre'den şu rivayeti kaydetmektedir:

Huzeyfe Medân'de idi. insanlara öfke hakkında Hz. Peygamber'in söylediklerini anlatıyordu. Huzeyfe'den bunları duyan insanlar Selman-ı Fârisîye gidip, Huzeyfenin söylediklerini ona anlatıyorlardı. Selman onlara şöyle diyordu:

"Selman söylediğini en iyi bilen kimsedir." İnsanlar Huzeyfeye döner ve şöyle derlerdi

"Senin dediklerini Selman'a anlattık. O ne seni onayladı, ne de yalanladı."

Bunun üzerine Huzeyfe, Selman'a giderek ona şöyle dedi: -O sırada Selman tahıl tarlasında idi-

"Ey Selman! Hz. Peygamberden duyduğum şeyleri söylememi tasdik etmeni engelleyen nedir?" Selman şöyle cevap verdi:

"Hz. Peygamber öfkelenir ve ashabından bazı kimselere (hoşnut olmadığını ortaya koyar ve gördüğü kötülükleri ifade eden) gerekli şeyleri söylerdi. Bazı kimselerden ise hoşnut olur, onlara da bir şeyler söylerdi. Sen (bunları anlatarak) birtakım kimselere bazılarının sevilmesine, bazılarına düşmanlık beslenmesine ve birtakım ayrılık ve bölünmelerin meydana gelmesine ne zaman son vereceksin? Sen de kesin olarak biliyorsun ki Hz. Peygamber bir hutbesinde şöyle buyurmuştu:

"Her hangi bir adama öfke hali'nde kötü bir şey söylemiş, Allah'ın rahmetinden uzak olmasını istemiş olabilirim. Ben de ancak bir insanoğluyum. Sizin öfkelendiğiniz gibi ben de öfkelenebilirim. Yüce Allah beni sırf âlemlere rahmet olarak gönderdi. Allah'ın banaverdiği rahmet, özelliğini kıyamet, gününde onlar hakkında kullanacağım." ^[158] (Ey Huzeyfe!)) Ya bu yaptığınan vazgeçersin veya (durumunu) Ömer'e yazarım,

İyice düşününüz ki Selman'ın bu anlayışı ne güzeldir? Meselemizde aynı şey geçerlidir. İşte bu noktadan hareketle köklü ilim sahibi olan kimsenin "Bu gruplar filan oğlu filandır" dememesi gerekir. İsterse içtihadına göre onları belirtileri ile bilmiş olsun.

Ancak su iki durumda grubu belirleyerek adını verebilir:

1- Birincisi: İslam dini o grupların isimlerini açıkça belirlediği zaman. Nitekim Haricilerin durumu böyledir.

Çünkü Haricilerin durumu bilimsel olarak incelendiğinde onların fırkalarla ilgili hadisin hükmü altına girdikleri açıkça görülür. Onların yolunda gidenlerin durumu da aynıdır.

İnsanlardan o gruplara en yakını mağripli Mehdî'nin grubudur. Çünkü Mehdinin grubunda, Hz. Peygamber'in Haricilerde var olduğunu haber verdiği iki özellik mevcuttur. Bunlardan birisi onların Kur'an okuyor olmaları, fakat okuduklarının boğazlarından aşağıya geçmemesidir. Diğeri ise onlar müslümanları öldürür, putperestleri

bırakırlardı. Bunlar Kur'an'ı okurlar ve okuturlardı. Kur'an okumada birtakım bid'atlar çıkarmışlardır. Fakat Kur'an'ı derinlemesine anlamak hususunda bir şey yapmamışlar, Kur'an'ın maksatlarını öğrenmemişlerdi. Bundan dolayı alimlerin kitaplarının "bunlar re'yi (görüş) kitabıdır" diyerek bir tarafa attılar, yaktılar ve kaplarını parçaladılar. Halbuki Kur'an'ın ve sünnetin manasını o alimler kitaplarında gereği gibi anlatmışlardır. Mehdinin adamları müslümanlarla savaşmış, onların tevhid ehli olmayıp mücessimeden olduğunu sanarak bozuk bir anlayış ile onları öldürmüşlerdir. Oysa Hıristiyanları ve onlarla komşu olan kâfirleri bırakıp onlarla savaşı terketmişlerdir.

Bağavi'nin Mu'ceminde rivayet ettiği haberden ve başka haber ve rivayetlerden meşhur olarak biliniyor ki Hariciler Hz. Ali'ye başkaldırmış, daha sonra gelen Ömer b. Abdülaziz'i de dinlememişlerdir. Bağavi'nin Humeyd b. Hilâl'den nakl ettiğine göre Ubade b. Kurt gazaya çıkmış, bu uğraşta Allah'ın dilediği kadar kaldıktan sonra gazadan dönerken namaz kılmak isteyip ezan okumuştur. O sırada Haricilerden bir grup olan Ezârka'dan birtakım kimseler oraya geldiler. Ey Allah'ın düşmanı, ne getirdin?" dediler. Ubâde onlara "Size ne oluyor kardeşlerim?" dedi. Onlar:

"Sen (bizim değil) şeytanın kardeşisin. Seni kesinlikle öldüreceğiz!" dediler. Ubade onlara:

"Allah Rasûlünün benden razı olduğu şeye siz razı olmaz mısınız?" dedi. Onlar:

"Hz. Peygamber senden ne yaptın da razı oldu?" dediler. Ubâde:

"Ben Hz. Peygambere geldiğimde kâfir idim. Kelime-i şehâdeti getirdim. Rasûlullah beni serbest bıraktı." dedi.

Bu konuşmadan sonra Hariciler Ubade'yi yakalayıp öldürdüler.

Kur'an'ı anlamamaları daha önce geçmiş idi. Kaderiyye mezhebinden olanlarla ilgili olarak Ebu Davud'un tahrir ettiği bir hadiste İbn Ömer'den rivayete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Kaderiyye bu ümmetin mecûsîsidir. Eğer hasta olurlarsa onları ziyaret etmeyin, ölürlerse cenazelerinde bulunmayın."^[159] Huzeyfe (r.a.) den rivayet, edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Her ümmetin bir mecûsîsi vardır. Bu ümmetin mecûsîsi, "Kader yoktur" diyenlerdir. Bunlardan bir kimse ölürsen cenazesine katılmayın. Bunlardan hasta olanı ziyaret etmeyin. Onlar deccali'n grubudur. Yüce Allah onları deccale kavuşturacaktır."^[160] Bu hadis, hadisçilere göre sahih değildir. Mugnî sahibi:

"Bu hususta bir şey sahih değildir." demiştir. Evet, İbn Ömer'in Yahya b. Ya'mur'a söylediği kaderle ilgili haberi çıkmıştır ki şöyle demiştir:

"Onlarla karşılaşarsan kendilerine bildir ki, ben onlardan uzağım, onlar da benden uzaktır." Daha sonra Cibril hadisi ile (söylediğini) delillendirmiştir. Bu hadisin sahih olduğunda hiç şüphe yoktur.

Yine Ebu Davud Hz. Ömer'in hadisinden şu rivayeti tahrir etmiştir:

"Kadercilerle oturmayın, (size konuşurlarsa) onlara (ağzınızı) açmayın." Bu hadis de sahih değildir.^[161]

İbn Vehb'in Zeyd b. Ali'den rivayetle tahrir ettiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Ümmetimden iki sınıf vardır ki kıyamette onların İslamdan payları yoktur: Mürcie ve Kaderiyye."^[162] Yine İbn Vehb'in Muaz b. Cebel ve başkası aracılığı ile merfu' olarak tahrir ettiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Kaderiyye ve Mürcie yetmiş Peygamber'in diliyle lanetlenmiştir. Peygamber'in sonuncusu Hz.

Muhammed'dir."^[163] Mücahid b. Cübeyr'den rivayete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Gelecekte benim ümmetimden kadercî ve zındıklar olacaktır. Onlar Mecûsîdir."^[164]

Nâfi'den rivayet edildiğine göre şöyle demiştir:

Biz Abdullah b. Ömer'in yanında onu ziyaret ediyorken, ansızın bir adam çıkageldi ve:

Filan adamın sana selamı var, dedi. Selam gönderen adam Şam halkından idi. Abdullah şöyle dedi:

Bana gelen haberlere göre o birtakım yeni (bid'at) şeyler icad etmiş. Eğer öyle ise ona kesinlikle benim selamımı söylemeyin! Ben Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu işittim:

"Gelecekte benim ümmetimde mesh ve hasf^[165] olacaktır. O (mesh ve hasf cezasına uğrayan kimse) zındıklar içerisinde dir."

İbn'ud-Deylemi^[166] den rivayet olduğuna göre şöyle demiştir:

Übey b. Ka'b'a gitmiştik. Ona dedim ki:

Kader konusunda içime bir şüphe düştü. Bana bir şeyler söyle. Belki Allah onu kalbimden alıp götürür. Bunun üzerine Übey şöyle dedi:

Eğer Yüce Allah göklerde ve yerdekiler(in hepsine) azab etmiş olsa, yine onlara zulmetmiş olmaz. Onlara rahmetini vermiş olsa, Allah'ın rahmeti onların yaptıklarından daha hayırlıdır. Eğer Uhud (dağı) kadar altını Allah yolunda sarf etmiş olsan kadere inanmadıkça sarf ettiğini Allah kabul etmez. Bilmelisin ki başına gelecek şey şaşmadan seni bulur. Başına gelmeyecek şey de (Allah takdir etmedikçe) başına gelmeyecektir. Bu inancın dışında bir inanç üzere ölürsen, kesinlikle cehenneme girersin. Daha sonra Abdullah b. Mes'ud'a gittim. O da aynısını söyledi. Sonra Huzeyfe b. Yemân'a gittim, o da aynısını söyledi. Bir hadiste: *"Kader hakkında konuşmayınız. Çünkü o Allah'ın sırrıdır."*^[167] Bunların hiçbirisi sahih değildir.

Mürcie ve Cehmiyye hakkında da Hz. Peygamberden sahih olmayan şeyler aktarılmıştır ki bunlara güvenilmez. Evet, tefsir âlimlerinden *"O gün yüzüstü ateşe sürüklendiklerinde "Cehennem'in elemi tadınız!" denir. Biz, her şeyi bir kadere (ölçüye) göre yarattık."*^[168] ayetlerinin kaderciler hakkında nazil olduğu rivayet edilmiştir. Abd b.

Humeyd'ir^[169] rivayet ettiğine göre Ebu Hüreyre (r.a.) şöyle demiştir:

"Kureyşin müşrikleri Hz. Peygambere gelip onunla kader hakkında çekiştiler. Bunun üzerine bu ayetler nazil oldu."

Mucâhid ve başkasının rivayetine göre bu ayetler kaderi yalanlayanlar hakkında nazil olmuştur. Eğer (bu rivayetler) sahih ise bunlarda bir delil vardır. Aksi halde bunların (hadiste sözü edilen) gruplardan olduğunu belirleyen bir şey yoktur. Bizim de sözümüz bu husustadır.

2. Grubun adını vererek belirleme yapılacak iki yerden ikincisi kişinin sapıklığına çağrıda bulunması ve onu bilgisiz kimselerin katında süslü göstermesidir. Böylelerinin müslümanlara zararı iblis'in zararı gibidir. Onlar insanların şeytanlarındandır. Mutlaka onların açıkça bid'at ve sapıklık erbabından olduğu ve şahitleri bulunduğu takdirde gruplardan olduğu bildirilmelidir. Nitekim Amr b. Ubeyd^[170] buna meşhur bir örnektir. Asım el-Ahve^[171] rivayet ediyor ve diyor ki:

Katâde^[172] ye gitmişim, birlikte oturuyorduk. Katâde, Amr b. Ubeyd'den söz etti ve ona dil uzattı. Bern Ey Hattab'ın babası! Görüyorum ki âlimler birbirine düşmüş, dedim. O şöyle cevap verdi:

Ey Ahvel! Bilmiyor musun? Bir adam bid'at ortaya çıkarır ve onu işlerse onun açıklanması gerekir ki sakınanlar (ondan) sakınsınlar. Katade'nin yanına geldiğimde Amr'ın dindarlığına ve ibadete düşkünlüğüne karşı hakkında duyduklarım beni üzmüştü. Öğlen vakti uyumuştum. Rüyamda Amr'ı gördüm; kucağında mushaf var idi. Amr Kur'an'dan bir ayeti kazımakla meşgul idi. Kendisine-Sübhânelah! Allah'ın kitabından âyet mi kazıyorsunuz? Dedim. O:

Sonra tekrar yerine iade edeceğim, dedi. Onu, âyeti kazımakta iken bıraktım. Daha sonra: Haydi iade et! dediğimde iade etmeye güç yetiremiyorum, cevabını verdi.

Bu gibilerin mutlaka söylenmesi ve haberlerinin yayılması lazımdır. Çünkü bunlar (kendi bildiğine) bırakıldığı zaman Müslümanlara verecekleri zarar, anılıp kendilerinden nefret ettirilmesinin vereceği zarardan daha büyüktür. Belirleyip bildirmeyi terk etmenin sebebi parçalanmak ve düşmanlık olunca hüküm böyledir. Şüphe yok ki müslümanlar ile bid'ata çağırınlar arasındaki bölünme yüzünden onlara ceza verilmesi müslümanlar ile onların ve arkalarından gidenlerin arasının açılıp bölünmelerinden daha kolaydır. İki zarar karşılaştığı zaman, ikiden en hafif ve en kolay olanı seçilir ve yapılır. Kötülerin bazısı tüm kötülüklerin en hafifi olur. Kangren olmuş eli kesmek, hayatı kaybetmekten daha basittir. İslam dininde durum hep böyledir! Daha ağır hükümden korunmak için hafif olan uygulanır.

Yukarda söylediğimiz iki husus bulunmadığı zaman ayrılıkçıların belirlenip tanıtılması için anılması gerekmez. Çünkü bir kimsenin veya grubun kötü olarak tanıtımı, kötülüğü buğz ve düşmanlığı ilk kıstırtıp harekete geçiren şeydir.

Bunlardan birini eline geçiren kimse yumuşaklıkla o kimse ile karşılıklı konuşur. Onu sünnetin dışına çıkmış olarak görmez. Olsa olsa onu dinî delile aykırı davranan biri olarak görür.

Sünnete uygun olan şöyle şöyle davranmaktır diye anlatır. Bunu katı bir taraf tutuculuk ve üstünlük yağlama gayreti söz konusu olmaksızın yaparsa başarılı olur. Halk Allah'ın yoluna önce böyle çağırılmalıdır. Tâ ki inatlaşıp ayrılıkları yaygınlaştırma durumuna gelene kadar. Bunu yaparlarsa durumlarına göre karşılık verilir. Gazali, kitaplarından bazısında şöyle demiştir:

Cahilce duyguların pek çoğu avamdan olan kimselerin gönlünde katı davranışlar sebebiyle köklemiştir.

Hak yanlısı olanlar meydan okurcasına ve küstahcasına gerçekleri ortaya koyarlar. Kendilerine karşı çıkanların zayıf taraflarına hakaret ve küçük düşürücü gözle bakarlar. Böylece onların içinde karşı gelmek ve inatlaşmak duyguları harekete geçer. Kalplerinde bâtil/asılsız inanışlar kökleşir. Kibar ve nazikane davranan âlimler için bunu ortadan kaldırmak güçleşir ve bu bâtil inanışların kötülüğü yaygınlaşır. Nihayet, taassub/katı tutum ve tavırlar bir topluluğu o hale getirir ki, onlar bu hal içinde konuştukları şeylerin sustuktan sonra da ömür boyu kalıcı olduğuna inanırlar. Keyfi bir şekilde katı davranmak ve inatçılık aracılığı ile şeytanın bunları ele geçirmesi olmasaydı, bu tür inanışlar akıllı kimseler şöyle dursun, bir delinin bile kalbinde bulunmazdı, Gazali'nin söylediği budur ki yürürlükte olan gelenekler de bu gerçeğin tanığıdır. Gerekli olan, güç yettiğince kin ve düşmanlık duygularının söndürülmesidir.

Allah daha iyi bilir.^[173]

Sekizinci Mesele:

Hadiste sözü edilen grupların belirlenmemiş olduğu ortaya çıkınca bir husus söz konusudur ki, o grupları tanıtan birtakım özellik ve alâmetler vardır. Alâmetler iki kısımdır: Özet alâmetler, detaylı alâmetler.

Özet haldeki alâmet ve özellikler üçtür:

Birincisi: Şu ayetlerde uyarılan ayrılıktır ki Yüce Allah buyurur:

"Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın."^[174]

"...aralarına kıyamete kadar (sürecek) düşmanlık ve kin soktuk..."^[175]

İbn Vehb'in İbrahim Nehaî'den rivayet ettiğine göre şöyle demiştir:

Bu ayetteki düşmanlık dindeki çekişmeler ve düşmanlıklardır. Bundan başka yine ayette:

"Hep birlikte Allah'ın ipine sınıksı sarılın; parçalanmayın." Duyurulmuştur.^[176]

Sahih'de Ebu Hüreyre'den Rasûlullahın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Allah (c.c.) sizden şu üç şeyi (yapmanızdan) hoşlanır, üç şeyi hoş görmez. Allah'ın hoşnud olduğu şeyler şunlardır: Ona ortak koşmayı ve ona ibadet etmeniz, hep birlikte Allah'ın ipine sarılıp parçalanmamanız ve doğru söz'dür."^[177]

Ru ayrılık, daha önce de geçtiği üzere bir grubu parçalayarak gruplar haline getiren ayrılıktır.

Alimlerden bazıları şöyle demiştir:

Onlar heva ve heveslerine uyarak gruplar olmuşlardır. Dinden kopmalar heveslerin farklı farklı olmasını sonuçlandırmış, böylece parçalanmalar meydana gelmiştir. Bu ifade:

"Dinlerini parça parça edip gruplara ayrılanlar..."^[178] Ayetinde dile getirilmiştir. Sonra âyetin devamında "...Senin onlarla hiçbir ilişkin yoktur." Duyurulmuştur. Bunlar bid'at ve dalâlet sahipleri, Allah ve Rasûlünün izin vermediği hususlarda söz söyleyenlerdir,

Yine âlimlerden bazıları dedi ki:

Allah Rasûlünün ashabı, Peygamberden sonra dinî hükümlerde ihtilaf ettiler, ama ayrılıp parçalanmadılar. Çünkü onlar dinden ayrılmamışlar, ancak kendilerine içtihad yapıp görüş bildirmekte izin verilen hususlarda, kitap ve sünnette hükmü bulunmayan meselelerde ihtilaf ettiler. Bu hususlarda farklı şeyler söylediler ama yine birlik oldular. Çünkü onlar müsaade edilen bir hususta ihtilaf etmişlerdir.

Hz. Ebu Bekir, Ömer, Ali ve Zeyd (r.a.)'ın ana ile dedenin beraber halde miras payı hususunda,

Hz. Ömer'le Hz. Ali'nin ummü veled (sahibinden çocuğu olan) cariyeler hususunda,

Müşterek (miras) payları hususunda,

Nikahtan önce boşama hususunda,

Alış verişlerle ilgili hususlarda yaptıkları ihtilaflar böyledir. Onlar ihtilaf etmişler, fakat bununla beraber birbirlerine sevgi ve samimiyetle bağlı kalmışlar, aralarında İslam kardeşliği var olmaya devam etmiştir.

Ne zaman ki Hz. Peygamber'in sakındığı keyfi arzulara kıymak ortaya çıktı, düşmanlıklar peyda oldu, düşmanlığa kapılanlar ayrı ayrı gruplar oluşturdular. İşte o zaman paramparça oldular. Bu gösteriyor ki bunlar şeytanın dostlarının ağzı ile ortaya sonradan atılan meseleler ile meydana gelmiştir.

Yine alimler diyor ki:

İslamda ortaya çıkan ihtilaf edilmiş bir mesele, insanlar arasında düşmanlık, kin ve ayrılığa yol açmıyorsa bu meselelerin İslamdan olduğunu biliriz. Eğer ihtilaf edilen meseleler bunlara yol açıyorsa bu meselelerin din ile ilişkisi yoktur ve bu meseleler Allah Rasûlünün âyetin tefsiri sırasında kasdettiği meselelerdir. Şöyle ki:

Rivayet, olduğuna göre Hz. Aişe şöyle demiştir:

"Nebi (s.a.v.) Aişe! "Dinlerini parça parça edip gruplara ayrılanlar..." ayetinde kasdedilen kimlerdir"? diye bana sordu. Ben Allah ve onun Rasûlü daha iyi bilir, dedim. Bunun üzerine şöyle buyurdu:

"Onlar heveslerine uyanlar, bid'at sahipleri ve bu ümmetin sapık kimseleridir". Bu hadisin zikri daha önce geçmişti.

Her bir akıllı ve dindar kimsenin bunlardan kaçınması gerekir. Bunun delili şu ayettir:

"... Allah'ın size olan nimetini hatırlayın Hani siz birbirinize düşman kişiler idiniz de O, gönüllerinizi birleştirmişti ve O'nun nimeti sayesinde kardeş kimseler olmuştunuz."^[179]

Demek ki müslümanlar heveslerine uyup ortaya bir yeni iş koyduklarında görüş ayrılığına düştükleri vakit parçalanmamaya dikkat etmelidirler.

Alimlerin söylediği budur. Açık bir şekilde ortadadır ki İslamiyet kaynaşmaya, karşılıklı sevgiye, merhametli olmaya ve şefkate çağıran bir dindir. Bunun aksinin olmasına yol açan her görüş dinin dışındadır. Bunu, özelliği üzerinde konuşmakta olduğumuz hadis de göstermektedir. Hadiste varlığından söz edilen tüm gruplarda bu özellik vardır.

Görülüyor mu ki Hz. Peygamber'in haber verdiği Hariciler, hadisin "...onlar müslümanları öldürür, putperestleri bırakırlar" ifadesine nasıl uygundurlar? Gerek müslümanlar, gerekse kâfirler arasında bu seviyede başka bir grup var mıdır? Aynı özelliğin kendisinde bulunduğu iddia edilen diğer gruplarda da bu olgu vardır. Şu kadar ki bölünüp parçalanmak ne olursa olsun, dikkate alınmamalıdır. Zira bu güçlü ve zayıf olma durumuna göre değişiklik gösterir.

Bu grupların teferruat ve detaylardaki aykırı davrandıkları her durum, ayrılığa açılan bir kapıdır. Tüm bunların dikkate alınması mutlaka gerekli olan bir husustur.

İkinci özellik de şu âyette uyarılan husustur: "Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu te'vil etmek için ondaki müteşâbih ayetlerin peşine düşerler."^[180]

Bu ayet açıklamıştır ki kalbinde eğrilik olanlar Kur'an'daki müteşâbih ayetlerin peşine düşmektedirler. Muhkem ayetlerin değil müteşâbihatın peşine düşmek bunların işidir. Müteşâbih'in manası, anlaşılması zor olan demektir. Buna göre müteşâbih, lafızları mücmel olan ve teşbih ile ortaya çıkan gerçek müteşâbih de olsa, izâfî/göreceli müteşâbih de olsa durum aynıdır. İzâfî müteşâbih, gerçek manasını açıklamak için harici bir delile ihtiyaç olan müteşâbihtir. Her ne kadar ilk bakışta manası açık gibi ise de harici delile ihtiyaç vardır.

Hâricilerin hakem meselesini iptal etmek için "Hüküm ancak Allah'ındır"^[181] ayetini delil göstermeleri bu kabilindedir. Çünkü ayetin manası özde doğrudur. Fakat detaylarına inilmesi açıklamaya muhtaçtır. Bu açıklama İbn Abbas'ın Hâricilerle olan konuşmasında geçmiştir. Abdullah b. Abbas o konuşmasında bildirmişti ki hükmün,

hakem olmaksızın Allah'a ait olması bazı kereler olur. Çünkü Allah bize hakeme gitmeyi emrettiği zaman, hakemin hükmü Allah'ın hükmü olur.

Hâricilerin "Ali onlarla savaştı fakat onları esir olarak almadı." demeleri de böyledir. Çünkü onlar hakem olayını iki kısma ayırmışlar, üçüncü bir kısmı terk etmişlerdir. Bu ise şu ayette ikâz edilen husustur:

"Eğer mü'minlerden iki grup birbirleri ile vuruşurlarsa aralarını düzeltin. Şayet biri ötekine saldırırsa, Allah'ın buyruğuna dönene kadar saldıran taraf ile savaşın." [\[182\]](#)

Bu ayette bildirilen savaş, esir alma olmaksızın bir savaştır. Fakat Abdullah b. Abbas onları daha açık bir biçimde uyararak onların dikkatini daha önemli bir noktaya çekmiştir. O nokta şudur: Esir almak gerçekleşirse savaşa katılanlardan bazılarının müminlerin anaları olan Hz. Peygamber'in hanımlarını da esir alması kaçınılmazdır. Bu takdirde onlara da esir hükmü uygulanır, diğer esirlere yapılan onlara da yapılır. Bu durumda sarıldıklarını iddia ettikleri Kur'an'a aykırı davranmış olurlar.

Hz. Ali'nin, adını "Müminlerin emiri" olarak yazılmış iken silmesini de yanlış anlamışlardır. Onlara göre, bunu silmeyi kabul etmek "kâfirlerin emiri" olmayı kabul etmektir şeklinde değerlendirmişlerdir. Bu da doğru değildir. Çünkü ismin yok olması, ismin ifade ettiği şeyin de yok olmasını gerektirmez. Gerektirdiğini varsaysak bile bu, bir diğer emirliğin var olduğunu göstermez. İbn Abbas onların bu anlayışına karşı çıkmış Hz. Peygamber'in (Hudeybiye barış anlaşması sırasında) adını (anlaşmanın yazılı olduğu) sabitelerden sildiğini delil olarak ileri sürmüştür, görüşlerinin ileri sürdükleri fikirle hiç ilgili olmadığını göstermiştir. Bunun üzerine onlardan iki bin kişi dönüş yapmıştır.

Müşâbihat peşine düşmenin nasıl sapıklığa yol açtığı ve bunu yapanları cemaat/birlik dışına çıkardığı iyi düşünülmelidir. Bunun içindir ki Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Kur'an'daki müşâbihlerin peşine düşenleri gördüğümüzde (biliniz ki işte onlar) Allah'ın isimlendirdiği kimselerdir. Onlardan kaçınınız."

Üçüncü özellik ve âlâmet şu ayette uyarılmış olanlardır:

"...Kalplerinde eğrilik olanlar..." [\[183\]](#) Ayetteki (eğrilik anlamındaki) zeyğ kelimesi, hak'tan sapıp keyfi arzuya uymaktır. Ayrıca şu ayetler de üçüncü özellik ve âlâmete işaret etmektedir

"Allah'tan bir yol gösterici olmaksızın kendi hevesine uyandan daha sapık kim olabilir?" [\[184\]](#)

"Hevâ ve hevesini tanıyan ve Allah'ın (kendi katındaki) bir bilgiye göre saptırdığı... kimseyi gördün mü?" [\[185\]](#) Ayrılan gruplarla ilgili hadiste bu özelliği ve bundan önceki özelliği gösteren bir delil yoktur. Şu kadar ki bu özelliği tanımak, her kişinin kendisini tanıması ile ilgilidir. Çünkü heva ve hevese uymak kişinin iç dünyasında olan bir şeydir. Bu kimse bir hata yapmadıkça bunu kendisinden başka kimse bilmez. Ancak bunu gösteren bir harici delil olursa bilinebilir. Daha önce de geçtiği üzere grupların ortaya çıkması sünnetin yerini (ve önemini) bilmemek yüzünden olmuştur. Buna Hz. Peygamber hadisinde şu ifade ile dikkat çekmiştir:

"...İnsanlar başlarına cahil kimseleri getirirler."

Her bir kimse kendisinin fetva verecek dereceye ulaşmış olduğunu bilir. Her bir âlim kendisine soru sorulduğunda kendisine yönelik bir özeleştiriye bulunur; kendisine sorulana problemsiz ve açık bir bilgi ile mi cevap veriyor, bilgisizce mi cevap veriyor, verdiği cevapta bir şüphe var mıdır? Bunları gözden geçirir. Alim olduğu sanılan kimseye, diğer alimler tanıklık etmiyorlarsa, o kişi asıl olan (anadan doğma hali üzere) bilgisizlik durumundadır. Bu halde iken hakkında yapılan tanıklık ile kim olduğunu bilir. Aksi halde ya kesin bir şekilde bilgisizliğini veya şüphe üzere olduğunu bilir.

Bu iki halden biri üzere iken fetva vermeye yönelmeyi ondan çekinmeye tercih etmek ancak hevâ ve hevesine uymakla olur. Çünkü o kişinin durumunun ne olduğu hakkında başkasına sorması gerekirdi ki o bunu yapmadı. Kendisi fetva vermeye yönelmemesi gereken kişi, başkasını yerine geçirmeli idi, onu da yapmadı.

Akıl erbabı kimseler demişlerdir ki:

Danışılarak ortaya çıkan görüş en çok faydalı olan görüştür. Çünkü bu, heva ve hevesten uzaktır. Danışmadan, beyan edilen görüş böyle değildir. Çünkü o heva ve hevesten uzak değildir. Özellikle yüksek mevki ve rütbelerde olanlarda böyledir.

İşte bunlar heva ve hevesine uyma durumunda olan kişiyi bir disiplin ve prensibe çeken ve onu uyarıcı örneklerdir. Bunlara riayet ederse insanlara fetva verirken hevasına mı yoksa dinin kurallarına mı uyuyor, bunlarla bilinir.

İkinci özellik köklü ilim sahiplerini ilgilendirir. Çünkü muhkem ve müşâbihi onlar bilir, bunları bilenleri de onlar bilirler. Kimlerin muhkem ayetlere uyan kimselerden olup din hususunda taklit edileceği, kimlerin müşâbihin peşinden gidenlerden olup asla taklid edilmeyeceği hususunda ilim erbabı başvurulacak kaynaktır. Lâkin müşâbihin peşinden koşan kimsenin bir açık belirtisi daha vardır ki bu, müşâbihatla ilgili ayeti tefsir eden hadis-i şeriftir. Hz. Peygamber bu hadiste şöyle buyurmuştur:

"Müşâbihat hakkında çekişen kimseyi gördüğümüz zaman (bilin ki o) Allah'ın kastedtiği kimsedir. Onlardan kaçınınız." Bu hadisi Kadı İsmail b. İshak rivayet etmiştir. Hadis kitabın baş tarafında geçmişti. Görülüyor ki müşâbihin peşinden giden kimsenin durumu müşâbih konusunda çekişmek ve ona inanmak hususunda kavgacı olmaktadır. Bunun sebebi şudur:

Kalbinde eğrilik olan ve delillerden müşâbihâtın peşine düşen kimse, devamlı şek ve şüphe içindedir. Çünkü müşâbihte doyurucu bir açıklama yoktur; onun peşine düşen bir gerçeğe de vâkıf olamaz. Sonuçta heva ve

hevesine uymak, onu müteşabihe sarılmaya iter. Müteşabihi incelemek onu kesin sonuca götürmez. O kimse devamlı şüphe içindedir. Bu itibarla ilimde köklü durumda olan ile kalbinde eğrilik olan arasında fark vardır. Çünkü köklü bilgisi olan şayet müteşabih konusunda çekişme ihtiyacı duyarsa, onu gidermek için geçici olarak problem içinde olur. Bakış açısı ortaya çıkınca problem süratle ortadan kalkar. Kalbinde eğrilik olanı ise heva ve hevesine uymak, müteşabihi bırakmak hususunda serbest bırakmaz. Sürekli müteşabihi te'vil yolunda çekişme içerisinde olur.

Böyle olduğunun delili şudur: Müteşabihat hakkındaki ayet, Necran Hristiyanları hakkında gelmiştir. Onların amacı Hz. Peygamber ile Hz. İsa hususunda tartışmak idi. Onlar Hz. İsa'nın konuşmalarında "Biz yaptık, biz yarattık..." gibi sözlerini delil göstererek onun Allah veya Allah olma hususunda üçten biri olduğu söylüyorlardı. Onlardan bir grubun görüşü bu idi. Bir diğer grup, Hz İsa'nın kör ve alaca hastasını iyileştirip ölüyü diriltmesinden hareketle, aynı şeyi söylüyordu. Onlar Hz. İsa'nın aslına ve yoktan yaratılmasına, diğer insanlar gibi yeyip içtiğine, hasta olup başına birtakım âfetler geldiğine bakmadılar. Bu konudaki haber siyer kitaplarındadır.

Velhâsıl, onlar Hz. Peygamberle tartışmak ve çekişmek için gelmişlerdi, maksatları da gerçeğe uymak değildi. Böylesi bir tartışma her zaman için vardır. Bunun içindir ki Hz. Peygamber onlara gerçeği bildirdiğinde kendi iddialarından dönmediler. Bunun üzerine başka bir şeye davet edildiler. Ama onlar mahvolma korkusundan bundan kaçındılar. Davet edildikleri bu olay karşılıklı lânetleşme idi. Yüce Allah buyuruyor ki:

"Sana ilim geldikten sonra kim seninle bu hususta mücâdele edecek olursa, de ki: Gelin, çocuklarımızı ve çocuklarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı kendimizi ve kendinizi çağırıp toplanalım, sonra niyaz edilim ki, Allah'ın laneti yalancılar üzerine olsun." ^[186]

Bu tür tartışma, insanı tavla, satranç ve diğerleri gibi namazdan ve Allah'ı anmaktan alıkoyar. Hammad b. Zeyd'den şöyle dediği rivayet edilmiştir:

Amr b. Ubeyd ve Şebib b. Şeybe (bir gün) oturup tartışmışlar. Tâ şafak vaktine kadar...

Namazı kıldıklarında Amr şöyle diyordu:

"Hay Ma'mer'in babası?! Hey, Ma'mer'in babası!?" İşte bir kimseyi sürekli böylece ilim ehli kimselerle tartışır görürseniz kendi görüşlerinden de dönüş yapmazsa bilin ki o kişi kalbinde eğrilik olan kimsedir, müteşabihiin peşinde giden kimsedir.

Bu özellik ve alametlerin birincisi akıl sahibi her müslümanı ilgilendirir. Çünkü ilişki kurmak ve alâkayı kesmek herkesçe bilmen bir şeydir. Bunları bilmekle, ilişkiyi kuranla keşen malum olur. Bu birinci özelliğe Hz. Peygamber *"Gelecekte bu ümmet şöyle şöyle gruplara ayrılacaktır"* hadisi ile işaret buyurup uyarıda bulunmuştur. Fakat (bölünmeyi gerçekleştiren) ayrılık içli dışlı olmakla bilinir. Böyle bir iletişim olmazdan önce bölünmeyi ve ayrılmayı herkes bilemez.

Birinci özelliğin ayrılığı gösteren belirtileri vardır. Bunların en başta geleni konuşmak, söz söylemektir. Topluluğa aykırı olan kimse, karşılaştığına ilim ve örnek güzel hâli ile meşhur olan geçmişlere laf atar. Daha sonra gelenlerin kendilerine uyduğu bu insanlara dil uzatır ve onları kötüler. Bunlara ters düşen ve bu özellikleri olmayanları ise över.

Bu belirtilerin temeli Haricilerin -Allah onlara lanet etsin!- Sahabe-i kirami kâfir saymalarındadır. Onlar Allah'ın ve Rasûlü'nün medh ettiği bu kimseleri kötölemiş, selef-i sâlih'in övmekte görüş birliği ettiği bu kimselere dil uzatmışlardır.

Bu hususta en belirgin örnek, Hz. Ali'nin katili Abdullah b. Mülcem meselesidir. Hariciler onun Hz. Ali'yi öldürmesini doğru bulmuşlardır. Ve *"İnsanlardan bir kısmı vardır ki Allah'ın rızasını isteyerek nefsinin Allah yolunda harcar..."* ^[187] ayetinin İbn Mülcem hakkında olduğunu bu ayetten önceki *"İnsanlardan bir kısmı vardır ki, onun bu dünya hayatına ait sözü hoşuna gider. O kimse sözü kalbinde olana uygundur diye yemin ederek Allah'ı şahit tutar. Halbuki o düşmanların en şiddetlisidir."* ^[188] Ayetinin ise Hz. Ali hakkında olduğunu söylemişlerdir. Allah onları mahvetsin ki yalan söylemişlerdir.

Nitekim İmran b. Hattan İbn Mülcem'ı aşağıdaki şiiri ile medhetmiştir:

"Takva sahibi kimsenin ne güzel vuruşudur?"

O, bununla sadece Arş-ı Alanın sahibinin rızasını istemiştir.

Ben onu bir gün anarım ve sanırım ki,

Allah katında da insanlar katında da bir kıymeti olacaktır."

İsmail b. Uleyye ^[189] nin şöyle dediği rivayet edilmiştir:

Yese ^[190] bana anlattı ki Mutezile mezhebinin başı Vâsıl b. Ata bir gün konuşuyordu. Amr b. Ubeyd o sırada şöyle dedi:

Duymuyor musunuz? Hasan-ı Basri ve İbn-i Sirin'in söyledikleri kadınların hayız bezinden ibaret (değersiz şeyler) dir.

Bid'atçıların önderlerinden biri kelam ilmini fıkihtan üstün tutmak maksadı ile şunları söylüyordu:

"Şafii ve Ebu Hanife'nin ilminin tamamı bir kadının donunu geçmez."

İşte kalbinde eğrilik olanların sözleri! Allah onları kahretsin!

Bu gruplardan her birine ait detaylı belirtilere gelince, bunlardan her birine Kuran ve hadiste işaret edilmiş ve (gerekli) uyarılarda bulunulmuştur. Sanırım ki bunları düşünen Kur'an'da işaret edilmiş ve tenbihler yapılmış

olarak bulacaktır. Eğer dinimizden bunları kapatıp örtülmesini anlamasaydık, bunları dini delillerine dayanarak geniş bir şekilde açıklayacak tarzda söz ederdik. Geçmişte bunu arzu etmiştik, ama evlâ olanın bunu yapmamak olduğu ağır bastı ve bunu yapmaktan vazgeçtik.

Gruplarla ilgi şerhine giriştiğimiz hadiste görüyoruz ki sahih olan rivayette; gruplardan hiçbirisi belirlenmemiştir. Bunun sebebi -Allah en iyisini bilir ya- yukarıda ifade ettiğimiz manadır. Ancak sakıncalarına işaret olmak üzere genel bir uyarıda bulunulmuştur. .

Hadis-i şerifle, gruplardan kendisine ihtiyaç duyulan fırka belirlenmiştir ki, bu fırka-i Naciye'dir. Yani kurtulmuş gruptur. Belirlenmesinin sebebi, mükellefin onu ara(yıp ona ulaş)masını sağlamaktır. Bir (başka) sahih rivayette bundan söz edilmemiş sükût edilmiştir. Çünkü grupların hepsinin zikredilmiş olması ümmetin onlara düşme korkusuna sebep olurdu. Bir diğer rivayette helak olacak/mahvolacak fırka bildirilmiş, hadiste söylendiği gibi bunun ümmete göre fitne bakımından en şiddetlisi olduğu anlatılmıştır. Bu grubun fitne bakımından en şiddetli oluşu -inşaallah- ilerde gelecektir. ^[191]

Dokuzuncu Mesele:

Hadisin sahih rivayetinde Yahudilerin grup sayısı Hristiyanlardaki gruplar gibi 71'dir. Bu Ebû Davud'un şüphe ile zikrettiği rivayettir ki 71 ve 72'den söz edilmiştir. Tirmizi'nin naklettiği garip bir rivayette, İsrailoğullarının 72 gruba ayrılacağı isbat edilmiştir. Zira esas hadisimizde Hristiyanların ayrılacağı söylenmemiştir.

Böyle olması -en iyisini Allah bilir ya- şundan dolayıdır: Hadiste sadece İsrailoğullarının adı geçmiştir. Zira Abdullah b. Ömer Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Ümmetimin öyle bir zaman yaşayacaktır ki, İsrailoğullarının başına gelen ümmetimin de basma adım adım gelecektir. O derecede ki onlardan biri açık açık anası ile cinsel ilişki kursa, ümmetinden de bunu yapan olacaktır. İsrailoğulları 72 gruba ayrılmıştır. Ümmetimin de ayrılacaktır."

Ebu Davud'un rivayetinde Yahudiler ve Hristiyanlar beraberce 72 grup olarak tesbit edilmiş, rivayette şüpheye yer verilmemiştir. Taberi'nin ve başkasının rivayetine göre İsrailoğulları 71 gruba ayrılmış olduğu, bu ümmetin de 72 gruba ayrılacağı, bir tanesi dışında hepsinin cehennemlik olacağı ifade edilmiştir.

Eğer bu konudaki iki rivayetten birisinin belirlenmesi üzerine meseleyi bina edersek problem yoktur. Fakat grupların 71 olacağını bildiren rivayete göre, müslümanlardaki grup sayısı iki fazla oluyor. 72 rivayetine göre bir fazla söz konusudur. Bazı kelâm kitaplarından nakledildiğine göre Yahudilerin 71 Hristiyanların 72 gruba bölüneceği bildirilmiştir. Diğer rivayetler ise müslümanların 73 gruba bölüneceğinde ittifak halindedirler. İbn Vehb'in Cami isimli eserinde Hz. Ali yoluyla rivayet edileni dışında hadis kitaplarında bu rivayeti görmedim. Eğer meseleyi rivayetlerin yorumu üzerine oturtursak "71 grup" rivayetinin, bildirildiği sırada öyle olması, sonra bir grup daha fazlaşması mümkündür. (Şu ihtimaller de söz konusudur.) Ya bu kadar grup onlarda var idi. Fakat Hz. Peygambere önceden bildirilmemişti. Daha sonra başka bir vakitte bildirildi. Veya onlarda bu kadar grup yok idi, sonradan meydana geldi. Hz. Peygamber de her bir vakitte var olan grupları haber verdi. Veya bu her iki dindeki grupların sayısı bu kadar idi, Rasûlullah bunu haber verdi. Daha sonra 72. fırka meydana geldi, onu bildirdi. ^[192] Özet olarak, değişikliğin mevcut durumun tanıtımı veya meydana geliş itibariyle olması mümkündür.

Onuncu Mesele:

Müslümanlarda, Yahudi ve Hristiyanlara göre bir grup fazladır. 73'ün 72' si cehennemle tehdit edilmişlerdir ve helak olacaktırlardır, bir tek grup ise cennetlidir. Demek oluyor ki Müslümanların grupları iki kısma ayrılıyor: Bir kısmı cehennemlik, diğer kısmı cennetlidir. Yahudilerin ve Hristiyanların gruplarında böyle bir taksim yoktur. Çünkü hadis bu ümmetler için böyle bir taksim olduğunu bildirmemiştir. Bu durumda bir hususun dikkate alınması gerekiyor: Yahudi ve Hristiyanlarda Naciye fırkası var mıdır, yok mudur? Bu meselede iki husus daha dikkati çekmektedir: Bu topluluklarda daha fazla helak olacaklar var mıdır, yok mudur? Her ne kadar bu son şık, önceki ile esastan ilintili değilse de mesele, hadis üzerinde söylenilecek sözü tamamlayıcı mahiyettedir.

Dinimizde çeşitli yerlerde nakledilmiştir ki Yahudilerden ve Hristiyanlardan Peygamber'in getirdiği kitaba inanacak ve sünnetini uygulayacak kimseler mutlaka bulunacaktır. Nitekim Kur'an'da şöyle buyurulmuştur:

"Onlar daha önce kendilerine kitap verilenler gibi olmasınlar. Onların üzerinden uzun zaman geçti de kalpleri katılaştı. Onlardan birçoğu yoldan çıkmış kimselerdir." ^[193] Bu âyet gösteriyor ki onlardan yoldan çıkmayanlar da vardır. Aşağıdaki ayetlerde de onlardan inananlar bulunduğunu bildiriyor:

".....Biz de onlardan iman edenlere mükâfatlarını verdik. İçlerinden çoğu da yoldan çıkmışlardır." ^[194]

"Musa'nın kavminden hak ile doğru yolu bulan ve onun sayesinde adaletli davranan bir topluluk vardır." ^[195]

"Onlardan aşırılığa kaçmayan bir zümre vardır...." ^[196]

Bu ayetler bu konuda nass gibidir.

Ebu Musa'dan rivayet edilen sahih hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Kitap ehlinden (Yahudi ve Hristiyanlar dan) her kim kendi Peygamber'ine ve bana inanırsa ona iki mükâfat vardır." ^[197]

Bu hadis, gösteriyor ki onlarda kendi Peygamber'inin getirdiğine inananlar vardır.

İbn Mes'ud'dan rivayetle Abdullah b. Ömer'den söyle tahric edilmiştir: Hz. Peygamber buyurdu:

Ey Abdullah b. Mes'ud! İmanın en sağlam kulpu hangisidir, bilir misin? Abdullah:

Allah ve Rasûlü en iyisini bilir, dedi. Bunun üzerine Allah Rasûlü:

"Allah için dostluk, Allah için sevmek, Allah için buğz etmektir." buyurdu. Daha sonra peygamberle İbn Mes'ud arasında şu konuşma geçti:

"Ey İbn Mes'ud!"

Buyur, ey Allah'ın Rasûlü

"İnsanların en faziletlisi kimdir, bilir misin?"

Allah ve Rasûlü en iyisini bilir.

"Kesinlikle insanların yaptığı iş bakımından en faziletlisi, dinlerini hakkıyla anlayan ve bilenlerdir. Ey Abdullah b. Mes'ud!"

Buyur ey Allah'ın Rasûlü!

"İnsanların en bilgilisi kimdir, bilir misin?"

Allah ve Rasûlü en iyisini bilir.

İnsanların en bilgilisi her ne kadar yaptığı işte kusurlu da olsa, her ne kadar (hayatta) kıcı üstünde sürünen biri de olsa insanların görüş ayrılığına düştüğü zamanda hakkı/gerçeği gören kimsedir. Bizden önceki (ümme)tler 72 gruba ayrıldılar. Bunlardan 3'ü kurtuldu, diğerleri helak oldular.

Kurtulanlardan bir grubu krallara karşı koyup Hz. Meryem'in oğlu İsa'nın dini üzere ölünceye kadar onlarla savaştılar.

Bir diğer grubun krallara karşı koyacak güçleri yoktu. Halkın arasında kalıp onları Allah'ın ve Meryem oğlu İsa'nın dinine davet ettiler. Krallar onları yakalatıp bıçaklarla ikiye bölüp kestirdi.

Bir diğer grubun ise ne krallara karşı koyacak, ne de halkın arasında kalıp onları Allah'ın ve Meryem oğlu İsa'nın dinine davet edecek güçleri vardı. Onlar kaçıp dağlarda gezdiler. İşte onlar şu ayette kastedilen kimselerdir:

"...Uydurdukları ruhbanlığa gelince, onu biz yazmadık. Fakat kendileri Allah rızasını kazanmak için yaptılar. Ama buna da gereği gibi uymadılar. Biz de onlardan iman edenlere mükâfatlarını verdik. İçlerinden çoğu yoldan çıkmışlardır."^[198]

Bu ayette sözü edilen mü'minler bana iman edenlerdir. Yoldan çıkanlar ise beni yalanlayıp inkar edenlerdir.^[199] Hz. Peygamber'in haber verdiği göre bu gruplardan üçü kurtulmuş, diğerleri mahvolup gitmiştir.

İbn Vehb'in Hz. Aliden rivayetle tahrir ettiğine göre Hz. Ali, Câlut'un başkanını ve Hıristiyanlardan bir papazı (huzuruna) çağırarak şöyle buyurdu:

Size bir şey soracağım; ben onu sizden iyi biliyorum. Sakın onu (benden) gizlemeyiniz: Ey Câtut'un başkanı! Hz.

Musa'ya Tevrat'ı indiren, size kudret helvası yedirip, denizde kupkuru yol açan, Tur-i Sina'da İsrailoğullarından 12 cemaatin her birine taşı yarıp pınar fişkırtan Allah'ın aşkına bana kesinlikle haber ver: Yahudiler Hz.

Musa'dan sonra kaç gruba ayrılmıştır? Câlut'un başı:

Tek bir gruba dahi ayrılmadılar, dedi. Hz. Ali:

Tek olan Allah'a ederim ki Yahudiler 71 gruba ayrılmışlardır. Bunlardan birisi dışında hepsi cehennemdedir, buyurdu.

Hz. Ali daha sonra papazı çağırıp ona şöyle buyurdu: Hz. İsa'ya İncili indiren, İsa'nın ayağı ile size bereket indirip ibretler gösteren Allah adına senden soruyorum; O İsa ki Allah'ın izni ile körü ve alacalı hastayı iyileştirdi, ölüyü diriltti. Size çamurdan kuşlar yapıp, neleri yeyip, neleri ambarlayıp biriktireceğinizi bildirdi.

(Papaz bu beyanlar üzerine)- Bundan öte doğruluk var mıdır? Ey müminlerin emiri! dedi. (Hz. Ali devamla): Meryem oğlu İsa'dan sonra Hıristiyanlar kaç gruba ayrıldılar? buyurdu. Papaz üç kerre:

"Vallahi hiçbir gruba ayrılmadılar" dedi. Bunun üzerine Hz. Ali:

Tek olan Allah'a yemin ederim ki yalan söyledin. Şu kesindir ki Hıristiyanlar 72 gruba ayrılmışlardır. Bunların birisi dışında tamamı cehennemdedir. Sana gelince Ey Yahudi:

Yüce Allah:

"Musa'nın kavminden hak ile doğru yolu bulan ve onun sayesinde adaletli davranan bir topluluk vardır."

buyuruyor.^[200] İşte kurtulan grup bunlardır. Ama Yüce Allah Muhammed ümmeti olarak bizim hakkımızda şöyle buyurmuştur:

"Yarattıklarımızdan daima hakka ileten ve adaleti yerine getiren bir millet bulunur."^[201] Bu ümmetin kurtulanları da bunlardır. İşte Hz. Ali'den gelen rivayette de bu konuda delil vardır.

Said b. Mansur, tefsirinde Abdullah hadisi ile şu rivayeti kaydetmiştir:

"İsrailoğullarının üzerinden uzun zaman geçti de kalpleri katılaştı. Bunlar kendilerinden bir kitap uydurup Allah'ın kitabını, hiç bilmiyormuşçasına arkalarına attılar. Uydurdukları kitabı gönülleri sevdi, dillerine tatlı geldi. Hak ve hakikat, pek çok shevi arzuları ile onların arasına giriyordu. (Bu durumda) şöyle dediler:

Bu kitabı İsrailoğullarına sununuz. Eğer (kabul edip) size uyarlarsa onları bırakınız. Şayet size muhalefet, ederlerse onları öldürünüz. Bir de şöyle dediler:

Hayır! Bu kitabı -onların alimlerinden alan- fılan kimseye gönderip sununuz. Eğer o size uyarsa, artık size daha sonra kimse muhalefet etmez. Eğer o alim, size muhalefet ederse, onu öldürünüz. Ondan sonra kimse sizin aleyhinize olmak üzere muhalefet etmez.

Kitabı o âlim adama gönderdiler. Alim bir kağıt yaprağına (inandığı kitabı) yazıp, onu bir boynuz içerisine koydu. Boynuzu boynuna asıp üzerine bir elbise giydi. Sonra adam İsrailoğullarına geldi. (Uydurdıkları) kitabı ona sunup şöyle dediler:

"Buna inanıyor musun"? Adam göğsüne doğru işaret edip:

"Buna inanıyorum. Bana ne oluyor ki buna inanmayayım?" dedi. Bu davranışı ile boynuzun içine koyup boynuna astığı kitabı kast ediyordu. Adamı salıverdiler.

Bu alimin devamlı kendisi ile birlikte olan dostları vardı. Öldüğü zaman kabrini açtılar üzerindeki boynuzu ve içindeki yazıyı buldular. Bunun üzerine şöyle dediler:

Görüyor musunuz o "Buna inandım, bana ne oluyor ki buna inanmayayım" demişti. O bu sözü ile boynuzdaki yazıyı ve gerçek kitabı kastediyormuş! Bu olaydan sonra İsrailoğulları 70 küsur gruba ayrıldı. Onların en hayırlısı bu boynuzdakilere inanan kimselerdi. Bu rivayeti aktaran Abdullah şöyle dedi:

Sizden hayatta kalanlar durumuna göre münker/kötü şeyler görecektir. Kişi kötülüğü görecektir, fakat onu bozup (yok etmeye) gücü yetmeyecektir. Allah o kişinin kalbinde bir hayır biliyorsa (kalbinde bir hayır düşüncesi varsa) o kişi (o kötülükten) hoşlanmıyor demektir.

Bu haber, İsrailoğullarında zamanlarında açıkça hak üzere olan kimseler olduğunu göstermektedir. Fakat bu haberin de, bundan önceki haberin de sıhhatini garanti edemem.

Yahudilerde ve Hıristiyanlarda kurtulacağı bildirilen bir grubun olduğu ortaya konulunca, bu ümmette onlardaki grubun 72 olacağı rivayetine göre bir, 71 olacağı rivayetine göre iki adet kurtulacak grubun olması lazım gelmektedir. Bu ümmetin böyle olması, kendisinden önce geçen kitap ehlinde olanlara göre bir çeşit, ayrıcalıktır. Çünkü daha önceki hadis bu ümmetin kendisinden önce geçen iki kitap ehlinde (Hıristiyan ve Yahudilerden) belirgin derecedeki aykırılıklarına uyacağı bildirilmiştir. Demek oluyor ki Muhammed ümmeti onların bid'atlarına uyacaklardır. Şöyle ki:^[202]

Onbirinci Mesele

Sahih hadiste şöyle buyurulmuştur:

"...Sizden öncekilerin yoluna, karış karış arşın arşın, mutlaka uyacaksınız. Hatta onlar keler yuvasına girseler siz de onlara uyacaksınız. Biz dedik ki:

Ey Allah'ın Rasûlü! Onlar Yahudiler ve Hıristiyanlar mı? Hz. Peygamber de:

Peki ya kim? buyurdu, "^[203] Bu hadis Tirmizi'nin garip hadisine ilave olarak verilen örnek, uymanın onların ileri gelenlerinin işlerine olacağını göstermektedir.

Sahih olarak Ebû Vâkid el-Leys^[204] den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Hz. Peygamber ile birlikte Hayber tarafına doğru çıkmıştık. O zamanlar müslüman olalı az bir süre olmuştu. Müşriklerin çevresinde ibadet edercesine buldukları ve silahlarını astıkları "zât-u envat" denilen bir ağacı vardı. Biz Hz. Peygambere: Ey Allah'ın Rasûlü! Bizim için de böyle bir ağaç belirlerseniz, dedik. Hz. Peygamber onlara şöyle buyurdu:

"Allahü Ekber! İsrailoğullarının "Ey Musa! Onlara ait tanrılar gibi bizim için de tanrı yap. "^[205] Dediği gibi söylüyorsunuz. Mutlaka sizden öncekilerin yolunu tutacaksınız..."^[206]

Bu hadisteki açıklama ile firkalar hakkındaki hadis, Yahudilerin ve Hıristiyanların daha önce işledikleri benzer bid'atleri doğru olarak haber vermektedir. Buna göre Muhammed ümmeti içerisinde onların bid'atlarına uyacaklar bulunacaktır. Hatta onların bid'atlarından bir fazlasını, kendisinden önceki Hıristiyan ve Yahudilerde olmayanını yapacaklardır. Daha önce geçtiği üzere bu bilinen bir şey değildir. Bilinse de tarif edilemez. Fazladan olan bid'atı belirlemek de söz konusu değildir.

Allah en iyi bilendir.

Ayrıca Ebû Hüreyre'den rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Ümmetim kendilerinden önceki çağlarda yapılanları karış karış, arşın arşın benimsemedikçe kıyamet koymayacaktır. Bir adam:

Fars ve Rum kavminin yaptıklarını mı yapacaklar? Deyince:

Onlardan başkaları mı var? Buyurdular. "^[207]

Bu hadis de bir önceki hadis gibidir. Ancak onda örnek verilmemiştir. Bu hadisteki *"ümmetim kendilerinden önceki çağlardakileri benimsemedikçe..."* ifadesi bu ümmetin onların yaptıklarının benzerini yapacaklarını göstermektedir. Ancak onlara uymada uyulacak bid'at belirgin değildir. Bu demektir ki onların yaptıklarının tıpatıp aynısına değil benzeri şeylere uyulacaktır.

Örnek bildirilen hadisteki belirgin bid'ate uyulacağı konusu şu ifadeden anlaşılmaktadır:

"Sizden öncekilerin yoluna mutlaka uyacaksınız..." Ayrıca bu hadiste:

"Hatta eğer onlar keler yuvasına dahi girseler, siz onlara uyacaksınız" buyurulmuştur.

Belirlenmiş bir bid'ata değil de benzerine uyulacağı hadisteki şu ifadeden anlaşılmaktadır:

"Biz Peygambere: Bizim için de böyle bir ağaç belirlerseniz, dedik. O da bize bu İsrailoğullarının:

"Ey Musa! onlara ait tanrılar gibi tanrı yap" dedikleri gibidir, buyurdu..." Çünkü onlarınki gibi ağacın olmasını istemek Allah'tan başka tanrılar edinmeye benzer, yoksa bizzat şirkin kendisini istemek değildir. Bundan dolayıdır ki her yönden bir benzerinin nas ile belirlenmemesi halinde, hakkında nas olana kıyas etmek gerekmez.^[208]

Onikinci Mesele:

Hız. Peygamber bildirmiştir ki, bu grupların hepsi -bir tanesi dışında- cehennemdedir. Bu öyle bir ceza bindirimidir ki bu gruplardan her birinin büyük bir ma'siyet veya günah işlediğini göstermektedir. Zira usûl ilminde yerleşmiş bir kuraldır ki bir kötülüğe ceza olduğunun bildirilmesi o konunun özel öneminin bulunduğunu gösterir. Çünkü "Hepsi cehennemdedir" demedi fakat onun sebebiyle kendi cemaatinden ve en büyük kalabalıktan koparan özelliği vurgulandı. Bu ise ancak çeşitli bid'atlardan dolayıdır. Şu kadar ki bu ceza bildirimini gözden geçirilmelidir. Bu ceza sonsuza kadar mıdır, yoksa geçici midir? "Sonsuza kadar değildir" dediğimizde yeni bir soru ortaya çıkıyor: Ceza kesinkes uygulanacak mıdır? Yoksa Allah'ın dilemesine mi kalmıştır.

Birinci mesele şu esas üzerine oturmaktadır: Bid'atlardan bazıları kişiyi İslamdan çıkarır, veya çıkarmaz. Görüş ayrılığı Haricilerin ve diğer itikadi meselelerde İslama aykırı olanlar hakkındadır. Bu husus daha önce geçmişti. Orada (Haricilerin) dinden çıkıp kâfir olduğunu söyledik. Bu dikkate alınınca, "Allah şirk ve küfrü bağışlamaz" kuralınca cehennemde ebedilik olması gerekir.

Kâfir olmasını söylediğimizde ehl-i sünnet mezhebi üzere iki ihtimal vardır:

Birinci İhtimal: Suçun bağışlanması söz konusu olmaksızın bildirilen cezanın uygulanmasıdır. Konu ile ilgili hadislerin zahiri bunu göstermektedir. Hadisteki "*Hepsi cehennemdedir*" ifadesi, orada sabit ve yerleşmiştir demektir.

Eğer "cezanın uygulanması ehl-i sünnete göre değildir." denilirse şöyle cevap verilir: Evet, ehl-i sünnetten bir grup bazı büyük günahlarda Allah'ın dilemesi ile cezanın uygulanacağını söylemişlerdir. Şu kadar ki onları bir delil öyle bir sonuca götürmüştür ki bazı büyük günahlar bu hükmün dışındadır. Mutlak böyle olmalıdır. Zira uyulacak şey delildir. Yine delil onlara göstermiştir ki tüm büyük günah isleyenler Allah'ın dilemesine kalmışlardır. Bu genel hükmün tahsisi şu ayetle ifade edilmiştir:

"Allah kendisine ortak koşulmasını (Şirk'i) asla bağışlamaz! Bundan başkasını (diğer günahları) dilediği kimse için bağışlar." ^[209] Ayrıca Yüce Allah buyurur ki:

"Kim bir mü'mini kasden öldürürse cezası cehennemdir." ^[210] Bu ayette önce mü'mini kasden öldürenin cezasının cehennem olduğu haber verilmiş, ayrıca bundan mübalağa edilerek "*orada ebedi olmak üzere*" buyurulmuştur. "Ebedi olmak" cehennemde uzun süre kalmaktan ibarettir. Daha sonra da Allah'ın gazabının ve lanetinin o kimseye olacağı bildirilerek ayet, şöyle sona erdirilmiştir: "*Allah ona gazap etmiş, onu lanetlemiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır.*"

Henüz hazırlayanın huzuruna varmadan cehennemin hazır olduğunun bildirilmesi, kendisi için cehennem hazırlanan kimsenin yakalanarak oraya konacağını gösterir. Çünkü insan öldürmek hem Allah'ın hem kulun hakkının birleştiği bir olaydır.

İbn Rüşd demiştir ki:

Tevbenin sahih olmasının şartlarından biri, kullara yapılan zulümlerden vazgeçip onlarla helâlleşmek veya onlardan (zulüm ile) almanı geri vermektir. Katilin ise buna imkânı yoktur. Meğerki ölmeden ondan helâllik isteye de öldürülen kimse onu affede.

Bundan daha uygunu şöyle demektir: Katilin adam öldürmenin cezasından kurtulması, cinayet işlediği kimseden telef ettiği şeyi telâfi etmekle beraber tevbe ile olur. Bu ise telef ettiği şeyin kıymetini vermekle olur. Oysa öldürülen kimse yok olduğu için bunu yapmak mümkün değildir.

Deliller bakımından bid'at, sahibi için de yaptıklarını telâfi etmek mümkün değildir. İkinci bölümde geçen bahislere başvurursan orada gerçekten korku verici ve çokça tehdit edici ve ceza bildiren deliller bulursun.

Şu ayet-i kerimeye bakınız:

"Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra, parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın. İşte bunlar için büyük bir azap vardır." ^[211] Ayetteki son ifade bir ceza bildirimidir. Bu ayetin devamında Cenab-ı Hak şöyle buyuruyor:

"Nice yüzlerin ağardığı, nice yüzlerin de karardığı gün"ü düşünün. Yüz karalığı rezil ve perişan olmanın ve cehenneme girmenin belirtisidir. Aynı ayetin devamında: "*İnanmanızdan sonra kâfir mi oldunuz?*" buyuruluyor.

Bu ifade bir azarlama ve âdeta kafaya çarparcasına uyarmadır. Bu ayetin sonunda Yüce Allah:

"Öyle ise inkar etmiş olmanız yüzünden tadın azabı!" buyurmuştur. Bu da diğer bir te'kidir.

Bu anlatımların tamamı, ayetlerden, bid'atçılardan olup ehl-i kible'nin/müslümanların kasdolunmasına göredir.

Çünkü bidatçı bir kimseye bid'atı hususunda uyulduğu zaman çoğu kere onun telâfi edilmesi mümkün olmaz.

Bid'atının izi yeryüzünde kıyamete kadar uzar gider. Bu sonuç bid'atçı sebebiyledir. Böylece bid'at insan öldürmekten daha tehlikelidir.

İmam Malik şöyle demiştir:

Allah'a ortak/şirk koşmadıkça, kul tüm günahları işlemiş de olsa en yüksek dereceleri kazanması kesindir. Çünkü her günah kul ile onun Rabbi arasındadır ve kul günahını Rabbi tarafından bağışlanacağı ümidi içerisinde.

Bid'at sahibi ise böyle değildir. Bidat işleyen böyle bir ümid içinde değildir.

O kimse cehennem ateşine yuvarlanacaktır. İmam Malik'in bu sözü, bildirilen cezanın uygulanacağına dair bir nasıdır.

İkinci İhtimal: Cezanın uygulanması Allah'ın onları cehenneme atmayı dilemiş olması ile kayıtlıdır. Hadisteki "*Hepsi cehennemdedir*" ifadesi, "onların hepsi cehennemde olmaya müstehak kimselerdir" manasına

gelmektedir. Nitekim bir diğer ehl-i sünnet grubu "*Onun (katilin) cezası ebedi olmak üzere cehennemdir.*"^[212] ayetini şöyle yorumlamışlardır: Eğer Allah onu affetmezse onun cezası budur. Eğer Yüce Allah onun affedilmesini dilerse af onun hakkıdır. Çünkü Cenab-ı Hak:

"Allah, kendine ortak/şirk koşulmasını asla bağışlamaz; bundan başkasını, (şirk dışında kalan günahları) dilediği kimse için bağışlar." buyurmuştur.^[213]

Nitekim sahabeden ve onlardan sonra gelenlerden bir grup, katilin affının Allah'ın dileğinde olduğu görüşündedirler. -Her ne kadar sonradan ortaya konan görüşler böyle değil ise de- burada da (bid'at meselesinde de benzerini söylemek sahih olur.)^[214]

Onüçüncü Mesele:

Hz. Peygamber'in hadisinde "*Gruplardan bir tanesi hâriç....*" buyurulması, hakkın bir tek olup değişmeyeceğini gösterir. Zira eğer "hak" için bir çok gruplar olsaydı Hz. Peygamber "...hepsi cehennemdedir, bir tanesi hâriç" buyurmazdı. Ve çünkü hakkın/doğrunun birden çok olması mutlak olarak dinde yoktur. Çünkü din ayrılığa düşen iki kişinin arasında hükmeden durumdadır. Nitekim "*....Eğer bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve ahirete gerçekten inanıyorsanız- onu Allah'a ve Rasûl'e götürün.*"^[215]

Eğer, din ayrılığı gerektirir olsaydı, anlaşmazlıkları dine götürmenin bir faydası olmazdı. Ayetteki (bir şeyden anlamına gelen) fi şey'in/nekre/belirsizdir. Nekreden önce şart geçmektedir. Bu durumda ayetteki ifade genellik ifade eder. Bu itibarla genel olarak her anlaşmazlık dine götürülmelidir. Anlaşmazlıkları dine götürmek tek bir sonuç almak içindir. Hak tarafında grupların/bölünmelerin olması söz konusu olamaz.

Cenab-ı Hak buyurur ki:

"Şüphesiz bu, benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun. (Başka) yollara uymayın...."^[216] Bu ayet ele aldığımız konuda nas'dır. Çünkü tek yol ayrılığı gerektirmez. Birçok ve çeşitli olan yollar, böyle değildir.

Eğer, "Onuncu meselede geçtiği üzere İbn Mes'ud hadisinde "*...Bizden öncekiler 72 gruba ayrıldılar. Bunlardan 3'ü kurtuldu, diğerleri mahvoldular.*" buyurulmuştu. Şayet sizin dediğinizin gereği söz konusu olsaydı bizden öncekilerden kurtulan gruplar üç olmaz, tek grup olurdu. O üç grubun hepsinin doğru ve hak üzere olduğu ortaya çıkmıştır. Aynı bunun gibi Muhammed ümmetindeki grupların da -hadiste naciye/kurtulan grup bir tane olduğu haber verilmemiş olsaydı- Muhammed ümmetinde de (hak üzere olan) grupların olması caiz olurdu." denirse bunun iki cevabı vardır:

1- Biz bu hadisi naklederken sahih olma şartını dikkate almadık. Zira bizce sahih hadislerin bulunması şart olan kitaplarda o hadisi bulamadık.

2- O hadiste (bizden öncekilerde kurtulan gruplar olduğunu bildiren hadiste) 3 grup olduğu bildirilmiş, bunun müslümanlarda bir tane olduğu bildirilmiştir. Çünkü bu grupların uydukları esasta aralarında ayrılık yoktur. Bir anlaşmazlık söz konusu ise, ancak iyiliği emredip kötülüğe engel olmada güçlü olup olmamakta veya özellikle emretmenin ve engel olmanın nasıl olacağı hususundadır.

Bu fırkaların olması, onların aralarının birleştirilmesinin sıhhatine engel değildir.

Biliyoruz ki dinimizde iyiliği emir, kötülüğü engelleme derece derecedir. Kimisi buna eli ile güç yetirir. Bunlar devlet başkanları, yöneticiler ve benzerleridir. Kimisi buna dil ile güç yetirir. İlim adamları ve onların yerine geçecek kimseler gibi. Kimisi de buna sadece kalb ile güç yetirir. Kalbi ile bunu yapanlar, kötülük işleyenlerin arasında kalarak bunu yerine getirirler. Zira buldukları yerden başka yere göç etmeye güçleri yetmez. Güçleri yetse de yine kalbleri ile kötülükten hoşlanmazlar.

Bu dereceler farklı olmakla beraber, iman özelliklerine sahip olma açısından hepsi de aynı şeydir. Bunun içindir ki (son dereceyi kastederek) hadiş-i şerifte:

"Bundan sonra hardal tanesi kadar imandan bir şey yoktur" Buyurulmuştur.

Durum böyle olunca bir değerlendirmeye göre bazı hadislerde kurtulan grubun üç olarak sayılması, bir başka değerlendirmeye göre de bazı hadislerde bir olduğunun söylenmesi bize zarar vermez. Aneak bir mesele kalıyor ki, bu değerlendirmeye göre kurtulan grup dışındaki grubun sayısı 70 oluyor. Bu bizim ümmetimizdeki gruplarda, diğer ümmetlerdeki grupların arasını birleştirme cihetiyle geçmişte söylenenlere ters düşmektedir. Bununla beraber "*Sizden öncekilerin yoluna karış karış, arşın arşın mutlaka uyacaksınız*" hadisini de dikkate almalıyız.

Bu cevapta iki şeyden birinin olması mümkündür:

a- Ya, söz sahih hadise aykırı ise sözü kendi başına bırakmalıdır. Çünkü bir hadiste grupların 71 olduğu, İbn Mes'ud'un hadisinde ise 72 olduğu sabit olmuştur.

b- Veya kurtulanların üç fırka olduğunu bildiren hadisin şöyle yorumlanması gerekiyor: Onlar, sadece bir fırka idiler; üç mertebeye ayrılmışlardır. Çünkü Ab d' İbnu Humeyd'in tefsirinde yer alan rivayette "*onlardan üçü kurtuldu*" buyurulmuştur. Rivayetteki "üç"ü, İbn Humeyd sözün gelişi grup manasını zahiri olarak ifade etse de, üç grup olarak tefsir etmemiştir. Fakat (öyle görünüyor ki) O, rivayetlerin arasını bulmak istediği için böyle yorum yapmak zorunda kalmıştır.

Rasûlünün bu sözü ile neyi murat ettiğini en iyi Allah (c.c.) bilir.

Hz. Peygamber'in "*Bir tanesi dışında hepsi cehennemdedir.*" sözü, genel olarak açık bir ifadedir. Çünkü "hepsi" sözü genellik kalıplandıdır. Bu ifadeyi bir diğer hadis şöyle tefsir etmiştir

"Yetmiş ikisi cehennemde, biri cennettedir." Bu, yorum ihtimali olmayan bir nasır.^[217]

Ondördüncü Mesele:

Hız. Peygamber bu gruplar arasında sadece birini belirlemiş, sadece onun makbul olduğuna değinmiştir. Kurtulan grup hakkında sorulduğunda ona işaret buyurmuştur. Böyle vuku bulması birtakım gerekçelere dayanmaktadır. Şöyle ki:

1- Kurtulan grubun belirlenmesi mükellefin ibadeti bakımından ifade tarzında daha çok te'kitli ve zikredilmeye daha çok elverişlidir. Çünkü gruplardan birisi belirlenince geri kalanların belirlenmesi lazım değildir. Bu grupların hepsi illâ ki belirlenecek olsa bile mutlaka açıklanması gerekmez. Çünkü sözün gereği birtakım şeylerin terk edilmesini istemektedir ki onlar bid'atlardır. Bir şeyin terk edilmesi bir başka şeyin, ne zıddının ne de muhalifinin yapılmasını gerekli kılmaz. Sonuç itibariyle kesinlikle faydası olan, birinin söylenmesidir.

2- En güzel ve etkili yol, gruplardan kurtulanın bildirilmesidir. Çünkü kurtulan grup söylendiği zaman açık bir şekilde bilinir ki bunun dışında kalan gruplar kurtulan grup değildir. (Şayet kurtulan grup bildirilmeseydi) onun belirlenmesi gayret ve ictihadla meydana çıkardı. Grupların adı verilmeyip sadece kurtulan grubun belirlenip söylenmesi böyle değildir. Bu durum, çokça açıklamayı gerektirir. Ayrıca kurtulan grubu belirlemek için hadide gerek kalmaz. Çünkü aykırı davranılması bid'at olan ibadetlerin isbatında ictihadın ve aklın bir payı yoktur.

3- Sadece kurtulan grubun bildirilmesi, gruplar meselesinde açıklaması geçtiği üzere kusuru örtmeye en münasip olanıdır. Şayet gruplar açıklansaydı bu durum, kusuru örtme amacına ters düşmüş olurdu. Konu ile ilgili hadis ihtiyaç duyulanı açıklamış, ihtiyaç olmayı terk etmiştir. Ancak meselenin sadece (sünnete) muhalefet, yönü açıklanmıştır. Bunun ötesi kusurların örtülmesi maksadının altında (gizli) dir ve akıl kavrama alanındadır. Şöyle ki:

Allah'a hamd olsun; Hız. Peygamber bunu "*Kurtulan grup benim ve ashabımın durumu üzere olan gruptur.*" sözünü açıklamıştır. Rasûlullah bu sözünü kendisine sorulan "Kurtulan grup kimdir?" sorusuna cevap verirken söylemiştir. Hız. Peygamber, bu cevabı ile kendisinin ve ashabının özellikleri ile kendisini donatanların kurtulan grup olduğunu bildirmiştir. Bu özellik o zamanın insanlarınca biliniyordu, gizli değildi. Onlar bununla yetindiler. İhtimaldir ki daha sonra gelecek zamanlarda bu özelliklerin açıklanmasına ihtiyaç hasıl olmuştur.

İşin özü şudur: Hız. Peygamber'in ashâbı, Peygamber'e uyuyor ve onun yolunu izliyorlardı. Onların övgüsü Kur'an'da geçmiş ve ahlâkı tamâmen Kur'an olan onların uyduğu Muhammed Aleyhisselâm hakkında Yüce; Allah: "...ve sen elbette yüce bir ahlak üzeresin."^[218] Buyurmuştur. Gerçekte uyulan Kur'an'dır. Sünnet Kur'an'ın açıklayıcısıdır. Sünnete (hadislere ve Hız. Peygambere) uyan, Kur'an'a uymuş demektir. Sahabe Hız. Peygamber'e uymakta insanların en yakın (ve elverişli) olanlarıdır. Her kim onlara uyarırsa kurtulan ve Allah'ın fazl-u keremi ile cennete giren gruptan olur. İşte bu yorum, benim ve ashabımın durumu üzere olan" ifadesinin manasıdır. Kur'an ve Sünnet tarik-i müstakim (Allah'ın bildirdiği yol) dur. Kur'an ve sünnetin dışındaki icma ve diğerleri bu iki esastan bıkılmıştır. İşte Hız. Peygamber'in ve ashabının vasfı (özellığı) budur. Bu (aynı zamanda) bir başka rivayette yer alan "... kurtulan grup, cemaat olan/birlik beraberlik halinde olanlardır." sözünün manası da budur. Çünkü hadiste bu haberin verildiği zamanın cemaati bu özelliğı taşımakta idi. Şu kadar ki cemaat kelimesi ve bu kelimenin anlamı inşaallah ilerde görülecektir.

Sonra hadisteki (grupların durumu ile ilgili) tanımlama üzerinde mutlaka söz edilmek gerekir. Söyle ki: Hız. Peygamber'in hadisinde geçen (hepsi anlamındaki) "külli" kelimesi "İslam" kelimesinin tercümesine girer ki sünnete uyanı, bid'atçısi ve kurtulma derecesine erip kurtulan gruba girdiğini iddia edenlerle hepsi bu ifadenin içerisinde. Zira bunun aksini, ancak boynundan İslam ipini çıkarıp atan ve kâfirler topluluğunda yerini alanlar iddia ederler. Yahudiler, Hıristiyanlar ve dış görünüşe göre müslümanlar arasına girmiş görünüp de münafıklar misâli gönlünde başka imana yer verip onların manasından olanlar gibi.

Kendisi için sadece "İslam" sıfatına razı olup, (gereğinde) bu din uğrunda başkaları ile savaşan kimse, kendisi için bid'atin en basitine bile razı olmaz. O aslında iyi bir şey yaptığını iddia etmektedir. O bu hususta öğretilmiş (?) tir.^[219] Bid'atçı eğer bid'at işlemiş olduğunu bilse kendisi bu hal üzere kalmadığı gibi, bid'atçılarla birlikte olmaz. Nerde kaldı ki onu Allah için din edinsin. Bu özellik, insanın doğuştan sahip olduğu bir özelliktir. Bu hususta akıl sahibi kimse muhalefet etmez.

Durum böyle olunca her bir grup kendisinin kurtulan grup olduğu hususunda diğeri ile çekişme yapmaktadır. Görülmüyor mu ki bid'atçı hep kendisinin durumunun iyi olduğunu, başkasının yolunun çirkin olduğunu ileri sürer, Dış görünüşe göre, kendisinin sünnete uyan biri olduğunu iddia etmektedir.

Sahtekâr (?)^[220] kendisinin dini anladığını iddia eder. Allah'ın sıfatlarını kabul etmeyen kimse, kendisinin tevhid ehli olduğunu iddia eder.

Kulun bağımsız olduğunu/Allah'ın kul üzerinde bir etkisi olmadığını ileri süren kimse, kendisinin adalet sahibi olduğunu iddia etmektedir. Mutezile dahi kendilerinin adalet ve tevhid ehli olduklarını iddia etmektedir.

Müşehbihe mezhebi, kendisinin Allah'ın zâtını ve sıfatlarını isbat ettiğini iddia eder. Çünkü Müşebbiheye göre teşbihi (benzetmeyi) yok saymak katıksız bir yok saymadır.

Şeriate bağlılıkları sabit olsun veya olmasın, her bir grup dahi böyledir.

Kur'ana veya sünnete dayalı delilleri ele aldığımızda özellikle bu konuda her grup bu tür iddialara (kendisinin doğru olduğu iddialarına) tutunmaktadır.

Hariciler Hız. Peygamber'in şu hadisini (kendileri hakkında) delil olarak ileri sürmektedir: "Ümmetimden bir grup hep hak üzere olacaktır. Tâ Allah'ın emri gelene (kıyamete) kadar." Aynı hadisin bir diğeri rivayeti şöyledir:

"...onlara ters düşüp aykırı davrananlar, onlara zarar vermezler. Onlardan malımı savunurken Öldürülen kimse, şehittir."

(Dini savunmada veya sosyal hayatta, çok aktif, vurucu kırıcı olmayıp, kendi kabı ve kabuğu içerisinde) oturan kişi (bu davranışı için) şu hadisleri delil olarak göstermektedir:

"Cemaatle/toplulukla beraber olunuz. Çünkü Allah'ın eli cemaatle beraberdir. Cemaatten bir karış ayrılan, boynundan İslam ipini çıkar(ıp at)mış olur."

"Allah'ın öldürülen kulu ol(da) öldüren kulu olma!"

Mürcie mezhebinden olan kimse (hep ümit üzere olmaya) dayanan görüşünü) şu hadis ile delillendirmektedir: "İhlâslı olarak kalbinde/cân u gönülden "Lâ ilahe illallah diyen kimse cennettedir. İsterse zina etmiş, isterse hırsızlık yapmış olsun." ^[221] Mürcie'ye muhalif olan ise, şu hadisi delil olarak ileri sürmektedir:

"Zina eden kimse, imanlı biri olarak zina etmez." ^[222]

Kaderiyye mezhebinden olan:

"Allah'ın insanları, üzerinde yaratığı fitrat... ^[223] âyetini ve "Her doğan çocuk fitrat üzere doğar." ^[224] hadisini delil göstermektedir.

Müfteviza mezhebinden olan kimse:

"Nefse ve onu en güzel bir biçimde şekillendirene, ona kötülük duygusunu ve sakınıp iyi olmayı ilham edene yemin olsun..." ^[225] ayeti ile ve:

"Çalışınız! Her kişiye, ne için yaratılmışsa o iş kolaylaştırılmıştır." ^[226] hadisi ile delillerini bulmuştur.

Râfıziler şu hadisi (görüşlerine) delil olarak göstermişlerdir:

"Havuz (Havz-ı Kevser'e) birtakım topluluklar gelecek, sonra benden geride duracaklardır. Ben (onlar hakkında da): Yârabbi! Arkadaşlarımı diliyorum) derim. Bana şöyle denir:

Sen onların senden sonra neler icad ettiklerini bilmiyorsun. Sonra (?) ^[227] onlar senden ayrıldıklarından beri izleri üzerinden geriye dönüş yapmaya devam etmektedirler."

Râfıziler Hz. Ali'ye diğer halifelere göre öncelik tanımalarını şu hadisler ile delillendirmişlerdir:

"(Ey Ali!) Sen bana göre Harun'un Musa'ya göre olduğu gibisin. Şu kadar ki benden sonra Peygamber yoktur."

"Ben kimin dostu isem, Ali de onun dostudur."

Râfızilere karşı olanlar ise Hz. Ebu Bekir ve Ömer'e öncelik tanımaları hususunda:

"Benden sonra Ebu Bekir ve Ömer'e uyunuz. Yüce Allah ve Müslümanlar, ancak Ebû Bekir'e razı olmuşlardır." hadisi ve hu manaya gelen benzeri hadisleri delil olarak ileri sürmüşlerdir.

Bu grupların hepsi, inançlarına göre kurtulmuş grupta yerini almak üzere sıraya girmişlerdir. Durum böyle olunca bid'atçıya göre Hz. Peygamberin ve ashabının üzerine olduğu hali (ve yolu) belirlemek müşkil olmaktadır. Onların tuttuğu yolun yukarıda verilen delil örneklerindeki zahiri görüntü ve ifadeler olması mümkün değildir. Çünkü onlar savunmacı bir tarzda ileri sürülmüş ve çelişkiler içermektedir. Bunların arasında bulmak, bazılarını diğerlerine esas olarak benimsemek ve diğerlerini de tevil/yorum yoluyla bu esaslara indirgemekle mümkündür.

Aynı zamanda bu grupların arasını bulmak şöyle de mümkün olabilir: Gruplardan her biri delillerden bazısına yapışıp, diğer delilleri reddeder, tercih yoluyla dikkate almaz. Şayet konu zanni meseleler hakkında ise bu hususlarda yapılan tercih geçerlidir. Veya kendisinin dayandığı esasın kesin olup, karşısında olan grubun dayandığı esasın zan ifade ettiğini iddia eder, böylece iki grubun delilleri arasında çelişki olmaz.

Geçmiş zamanlarda sahabenin tuttuğu yol, açıktır. Sahabe arasında görüş ayrılığının yerleşmiş olması imkansızdır. Bu hususu şu ayet-i kerîme düzenlemektedir' "... onlar ihtilâfa düşmeye devam edecekler. Ancak Rabbinin merhamet ettikleri hâriç. Zaten Rabbin onları bunun için yarattı." ^[228]

Allah size rahmeti ile muamele eylesin, düşünün ki Yüce Allah'ın bu ayette haber verdiğini akıllı doğrulayınca, hiç görüş ayrılığının olmaması nasıl imkansız bir şeydir?

Sözün özü, bu grupların kurtulmasını belirlemek, zamanımıza benzer vakitlerde zordur. Bununla beraber bu hususta mutlaka inceleme yapılmalıdır. Bu husus, elinizdeki kitabın en hassas noktasıdır. Allah'ın fazl-u ihsanı ile onun nasib edeceği kadar özen gösterilecektir. Başarı Allah'tandır.

Bu mesele, çok söz gerektirince bu hususta söylenecekleri başlı başına başka bir bölüme bıraktık. Zira burası yeri değildir. Yardım Allah'tandır. ^[229]

Onbeşinci Mesele:

Hız. Peygamber grupları hakkındaki hadisinde kesin bir şekilde: "Birisi hariç olmak üzere hepsi cehennemdedir" buyurmuştur. Daha önce geçtiği üzere ancak külli bir meselede ve genel bir kurala aykırılık içinde olan, ayrı bir gruptan sayılır. Hadisi şerif özellikle ancak ana kurallara aykırı davrananları içine almaktadır.

Dini konuda külli bir eksiklik ifade etmeyen, bir esas zedelemeyen bir bid'ata din içerisinde yer veren kimse bu hadise dahil değildir. Ancak bu kimsenin durumuna bakılır: Hadiste zikredilenlere dahil midir, değil midir?

Görünen odur ki meselede iki şıktan birisi söz konusudur:

a- Ya hadis bu durumda olanlara ne mana ne de lafız olarak değinmemiştir. Diyeceğiz. -Şu kadar ki bu kimsenin durumu "Her bidat sapıklıktır" gibi genel delillerden anlaşılır.-

b- Veya "Her ne kadar hadisin lafzında bu kimsenin durumunu ortaya koyan bir delâlet yok ise de, manasında genel olarak o kimsenin de kastedildiğini gösteren bir delâlet vardır" diyeceğiz. Bunun açıklaması gayet açık olan şu iki tarafın ele alınması ile olacaktır:

1- Birinci taraf selâmet ve kurtuluş tarafıdır. Bunda hiç şüphe ve bidat ilintisi yoktur. Bu sonuç "...Benim ve ahabımın üzerine oldu..." cümlesinden çıkmaktadır.

2- İkinci taraf bid'ata boğulmaktır. Bu bid'atın küllî hir meselede olması veya dini bir esas zedelemesi ile olur. Yüce Allah'ın, aziz kitabı Kur'an'da âdeti böyledir. Zira Yüce Allah hayır ve şer ehlini andığı zaman, her bir grubun işledikleri hayrı ve şerri de anar. Böyle olması mü'min kimsenin hayır ile şer arasında ümit ve korku üzere kalması içindir. Zira her iki taraf da açık şekilde uyarılarak bildirilmiştir.

Çünkü hayır, bazıları diğerlerine göre daha üstün olmak üzere derece derecedir. Şer dahi, bazıları diğerlerinden daha şiddetli olmak üzere derece derecedir. Üstün derecelerden olan bir hayrı işleyen anıldığı zaman, daha aşağı derecede olanlar, onlara ulaşamamaktan korkarlar veya onlara ulaşabileceklerini ümit ederler. Şer ehlinen çok kötü olanlar anılınca, onlardan daha aşağıda olanlar, onların tlerecosine varmaktan korkar, o derecelere varmamayı ümit ederler.

Böyle bir anlayış, inceleme ve araştırma ile bilinir. Bu inceleme ve araştırma tamamlanınca din koyucunun (yukarda işaret edilen) hu manayı kastettiğini gösterir. Bunu Said b. Mansur'un^[230] tefsirinde yer verdiği şu rivayet desteklemektedir:

Abdurrahman b. Sâbât^[231] dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: İnsanlara Hz. Ebu Bekir'in yerine Hz. Ömer'i bırakacağı haberi ulaştınca dediler ki:

Ebu Bekir Rabbine kavuşunca ne diyecek? Yerine katı-kaba birini bırakıyor, elinden de bir şey gelmez. Ya elinden bir şey gelseydi nasıl olurdu? Bu söylentiler Hz. Ebu Bekir'e ulaştınca Hz. Ebu Bekir şöyle dedi:

Beni Rabbim ile mi korkutuyorsunuz? Ben diyorum ki: Allah'ım! Yerime halkının en hayırlısını bırakıyorum.

Daha sonra Hz. Ömer'e haber gönderdi. (Hz. Ömer gelince) şöyle dedi:

"Allah için gece yapılan öyle amel/iş vardır ki Cenab-ı Hak onu gündüz kabul etmez. Allah için gündüz yapılan

öyle amel/iş vardır ki Ceab-ı Hak onu gece kabul etmez.

Bil ki Yüce Allah, farzlar yerine getirilmedikçe nafiye kabul etmez. Görmez misin, Yüce Allah cennet ehlini en güzel amelleri/işleri ile anmıştır. Yani cennete koyduğu kulları "Bu amelin şundan daha hayırlıdır" diyerek daha güzel işlerini sayıp dökmekle diğer iyiliklerini kabul etmemiş, reddetmiştir. Yüce Allah ümit ve korkuyu (dünyaya) indirmiştir ki mü'min ümit ve korku içerisinde olup bir şeyler yapsın ve eliyle kendisini tehlikeye atmasın.

Görmez misin? Mizanı ağır gelenlerin mizanı, ancak hak olana uyup, bâtılı terk etmekle ağır gelmiştir. Hak olan odur ki mizana ancak hak konur ve mizan böylece ağır gelir.

Görmez misin? Mizanı hafif gelenlerin mizanı, ancak bâtıla uyup hakkı terk etmeleri ile hafif gelmiştir. Hak olan odur ki mizana bâtıl konulunca ancak hafif gelir".

Hz. Ebu Bekir daha sonra şöyle dedi:

Eğer benim vasiyetimi tutarsan, (şimdi) yok olan şeylerden, sana ölümden daha sevimli olan bir şey yoktur. Zaten mutlaka ölüme kavuşacaksın. Eğer vasiyetimi yerine getirmezsen (şimdi) yok olan şeylerden sana en sevimsiz gelen şey ölüm olacaktır. Ölümle baş edemez, onu alt edemezsin."

Hz. Ebu Bekir'e nisbet edilen bu söz (hadis olarak) ortada yok ise de, manası doğrudur. Kur'an'ın ayetlerini inceleyip araştıranlar bu söylenenlere tanıklık eder. Hz. Ömer'in, bazı ayetleri delil olarak gösterip geçen bu manayı kasetmesi de bunun tanığıdır.

Hz. Ömer arkadaşlarından kimisini para ile et satın almış olarak görünce sormuş:

Şu ayetin karşısında görüşünüz nedir?

"Dünyadaki hayatınızda bütün güzel şeylerinizi harcadınız, onların zevkini sürdünüz."^[232] Oysa bu ayet sadece kâfirler hakkında gelmiştir. Zira ayetin baş tarafında: "İnkâr edenler ateşe atılacakları gün (onlara şöyle denir): Buyurulmuştur. Ayetin sonu da şöyledir: "Bugün ise yeryüzünde haksız yere büyüklük taslamanızdan ve yoldan çıkmanızdan dolayı alçaltıcı bir azap göreceksiniz."

Bu ayetin kâfirler hakkında gelmiş olması bazı konularda bu ayeti delil göstermekten Hz. Ömer'e engel olmamıştır, işte yukardaki durumda da aynı husus söz konusudur. Bu dini bir esastır ki "Muva fakat" kitabında açıklanmıştır.

Sözün hülasası, diğer bid'atçılardan cüz'î bid'at işleyenler, küllî bid'at işleyenlerin kötülenmedeki ve cehennem cezası ile tehdit edilmedeki derecesine ulaşamazlar. Fakat onlar, bu hususlarda küllî bid'atlar işleyenlerle mana bakımından müşterektirler. Nitekim aralarında uçurum derecesinde uzaklık olmasına rağmen dünya nimetinden istifade etmek üzere et alan kimseleri, kendi içtihadına göre hoş görmeyen Hz. Ömer kâfirlerden dünya hayatında güzellikleri harcayanlarla bir tutmuştur. Kötülükteki uzaklık ve yakınlık bilgi sahibinin içtihadına göre delilden ortaya çıkan duruma göre değişir. Bunun geniş açıklaması ilgili bölümde daha önce geçmişti. Allah'a hamd olsun.^[233]

Onaltıncı Mesele:

Gruplarla ilgili hadisteki kurtulan grubun "*O cemaattir*" diyerek yorumlanması açıklamaya muhtaçtır. Diğer rivayetlerdeki "*Benim ve ashabımın üzerinde olduğu...*" ifadesi ile cemaatin anlamı açık ise de yine "cemaat" kelimesinin açıklanmaya ihtiyacı vardır.

Cemaat ile ilgili pek çok hadis vardır. Açıklaması ile meşgul olduğumuz hadis bunlardan biridir. Ayrıca şu hadislerde de cemaat konusu geçmektedir

a- İbn Abbas'tan sahih olarak rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Her kim yöneticisinden hoşlanmadığı bir şey görürse, onu sabırla karşılasın. Çünkü bir parça cemaatten ayrılan öldüğünde câhiliye ölümü ile ölür".

b- Huzeyfe'den sahih olarak rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: Hz. Peygamber'e:

Ey Allah'ın Rasûlü! Biz cahiliyet ve şer içinde idik, Cenab-ı Hak bize bu hayrı (İslam dinini) verdi. Bu hayırdan sonra şer var mıdır? dedim. Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

Evet. (Bundan sonra Rasûlüllah ile Huzeyfe arasında şu konuşma geçti): Huzeyfe:

Bu kötülükten sonra iyilik var mıdır? Hz. Peygamber:

Evet, bu dönemde iyilik vardır, ama net değildir. Vaziyette bulanıklık vardır. Huzeyfe:

Bulanıklık nedir? Hz. Peygamber:

O zamanda bir topluluk benim sünnetimden başka söylere tutunacak, benim gösterdiğimden başka yollardan gidecektir. Onlardan kimilerini sen de onaylarsın, kimilerini ise reddedersin. Huzeyfe:

Bu iyi dönemden sonra kötülük var mıdır? Hz. Peygamber:

Evet, Cehennem kapısında çağrıda bulunan davetçiler olacaktır. Kim onların çağrısına katılırsa, onu cehenneme atacaklar. Huzeyfe:

Ey Allah'ın Rasûlü! Onları bize tanıttin. Hz. Peygamber:

Onlar bizden, bizim hemşehrilerimizden olup, bizim dilimizi konuşurlar. Huzeyfe:

Ben o zamana çıkarsam bana ne emredersin? Hz. Peygamber:

Müslümanların topluluğundan ve onların yöneticilerinden ayrılma. Huzeyfe:

Onların topluluğu ve yöneticileri yoksa ne yapayım? Hz. Peygamber:

Diğer grupların hepsinden ayrıl. Bir ağaç köküne yapışıp kalsan da ölene kadar öylece (tek başına) kal."

c- Tirmizi ve Taberi İbn Ömer'den şu rivayeti tahrir etmiştir:

Hattab'ın oğlu Ömer -Allah ondan razı olsun- bize şöyle konuştu:

Ben şimdi sizin karşınızda Hz. Peygamber'in durduğu yerde durmuş bulunuyorum. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştu:

"Size ashabımı, onlardan sonra gelenleri ve onlardan sonra gelenleri tavsiye ediyorum. Onlardan sonra yalancılık yaygınlaşacaktır. O derecede ki yemin teklif edilmeden yemin eden, istenilmeden şahitlik edenler olacaktır. Cemaatten ayrılmayınız. Ayrıldığa düşmekten sakınınız. Kesinlikle bir erkek bir kadınla yalnız başına bir yerde kalmayın. Şayet böyle bir durum olursa onların üçüncüsü şeytandır. Şeytan, tek kişinin yanında olur, iki kişiden uzak olur. Cennette refah içinde olmak isteyen, cemaatten ayrılmayın. Yaptığı iyi şeyler kendisini hoşnut eden, kötü şeyler kendisini üzen kimse mü'mindir."

d- Tirmizi'de Abdullah b. Abbas'tan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Muhakkak Yüce Allah benim ümmetimi sapıklık üzerinde birleştirmez. Allah'ın eli cemaatin üzerindedir. Kopup ayrılan cehennem ateşine kopar gider."

e- Ebu Davud'un tahrir ettiğine göre Ehû Zer'den Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Her kim cemaatten bir karış ayrılırsa, boynundan İslam ipini çekip çıkarıp atmış olur."

f- Arfece'den Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu rivayet, edilmiştir:

"Benim ümmetimde gelecekte kargaşa ve sıkıntılar olacaktır. Her kim birlik halde olan müslümanların birliğini parçalamak isterse, onu kılıçla vurun. Kim olursa olsun!"^[234]

İnsanlar bu hadislerde kastedilen cemaatin manası üzerinde beş kavi halinde ihtilaf etmişlerdir:

1- Cemaat, müslümanlardan oluşan en büyük topluluktur. Ebû Gâlib'in sözü bunu göstermektedir. Bu büyük topluluk, gruplardan kurtulan topluluktur. Bunların din olarak üzerinde oldukları şey haktır. Bunlara aykırı olanlar cahiliye ölümü ile ölür. Bu aykırılık ister din konusunda olsun, isterse yöneticilere karşı olsun, hakka/gerçeğe karşı gelmektir. Ebu Mes'ûd el-Ensâri ve İbn Mes'ûd dahi aynı görüştedir.

Rivayet olduğuna göre Hz. Osman öldürüldüğünde Ebû Mes'ud el-Ensâri'ye "fitne" nin ne olduğu sorulmuş, Ebû Mes'ûd şöyle demiştir:

Cemaatten ayrılma. Çünkü Yüce Allah Muhammed ümmetini dalâlet/sapıklık üzerinde birleştirmez, (Ters bir durumla karşılaşarsan) günahkâr (yönetici) den kurtulana veya kendin kurtulana (ölene) kadar sabret." Şu söz de ona aittir: "Parçalanıp ayrılmaktan kaç. Çünkü ayrılık dalâlettir."

İbn Mes'ûd şöyle demiştir:

"Yöneticilerinize itaat, ediniz. Çünkü böyle davranmak, Allah'ın (sarılınmasını) emrettiği iptir."^[235] Daha sonra elini sıkarak: "Topluluk içerisinde hoşlanmadığınız şey, ayrılığa iken sevdiğiniz şeyden daha hayırlıdır." dedi.

Hasen(Basriye): Ebu Bekir Hz. Peygamberin halifesi midir? diye sorulunca:

"Yöneticilerinize itaat, ediniz. Çünkü böyle davranmak, Allah'ın (sarılınmasını) emrettiği iptir."^[235] Daha sonra elini sıkarak: "Topluluk içerisinde hoşlanmadığınız şey, ayrılığa iken sevdiğiniz şeyden daha hayırlıdır." dedi.

Hasen(Basriye): Ebu Bekir Hz. Peygamberin halifesi midir? diye sorulunca:

Evet, kendisinden başka tanrı olmayan Allah'a yemin ederim ki öyledir. Yüce Allah Muhammed ümmetini dalâlet üzerinde birleştirmez." cevabını vermiştir.

Buna göre Muhammed ümmetinin müctehidleri, âlimleri, dinin emirlerini yerine getirenler bu topluluğa dahildirler. Diğerleri de bunların hükmündedir. Çünkü bunlar diğerlerine tâbi ve onlara uyan kimselerdir. Bunların topluluğundan ayrılmış dışarı çıkanlar, ayrılanlar ve şeytanın yağma ettiği kimselerdir. Tüm bid'at ehli olanlar bunlara dahildir. Çünkü onlar ümmetten geçenlere muhalif olanlardır. Bu itibarla hiçbir suretle müslümanların topluluğuna girmiş sayılmazlar.

2- Bu cemaatten maksat, müctehid ve alimlerin önde gelenlerinin oluşturduğu topluluktur. Bu ümmetin alimlerinin yolundan çıkan, cahiliye ölümü üzere ölür. Çünkü âlimler Allah'ın cemâatidir. Yüce Allah onları diğer âlimler üzerine hüccet kılmıştır. Hz. Peygamber'in "Yüce Allah ümmetimi dalâlet üzerinde hiç birleştirmeyecektir." sözünde kastedilenler bunlardır. Böyle olması şundandır: Halk, dinini onlardan alıp öğrenir. Başına gelen problemlerin çözümü için onlara başvurup sığınır. Sonuçta halk onlara bağlıdır. "Ümmetim dalâlet üzerine birleşmez" sözünün anlamı, "Ümmetimin âlimleri dalâlet üzerine birleşmez." demektir.

Abdullah b. Mübarek, İstak b. Raheveyh ve selefden bir grup bu görüştedir. Bu aynı zamanda usul âlimlerinin de görüşüdür. Abdullah b. Mübârek'e: "Uyulması gereken cemâat kimdir?" denildiğinde:

Ebu Bekir, Ömer diye saymaya başlayıp, Muhammed b. Sabit ve Hüseyin b. Vâkıd'a kadar isimleri söyledi.

Kendisine: Onlar öldüler. Yaşayanlardan kime uyulmalıdır? Denildiğinde:

Ebû Hamza es-Sükkeri^[236] dedi.

Müseyyib b. Râfi'in şöyle dediği rivayet edilmiştir:

Allah'ın kitabında ve Rasûlullahın sünnetinde hükmü bulunmayan, karar verilecek bir mesele olduğu zaman o meseleye "Savâfî'l'Ümerâ" derler ve onun için ilim adamlarını toplarlardı. Âlimlerin görüşü bir noktada birleşince o, hak/doğru ve gerçek olurdu. İbn Mübarek'in görüşünün benzeri İshak b. Raheveyh'den de rivayet edilmiştir.

Buna göre müctehid ve âlim olmayan kimsenin soru ile ilgisi yoktur. Çünkü o taklid ehliendir. Bu durumda olan bir kimse müctehid ve âlimlere aykırı bir iş yaparsa cahiliye ölümü üzere ölecek birisidir. Bid'atçı bir kimsenin de soru ile ilgisi yoktur. Çünkü her şeyden evvel, âlim kimse bid'ate bulaşmaz. Bid'ate giren kimse, ancak âlim olmadığı halde kendisinin âlim olduğunu iddia eden kimsedir. Ve çünkü bid'at, sahibini sözü sayılır, dinlenir biri olmaktan çıkarır. Bu görüş, bid'atçının kavlinin icma'da dikkate alınmamasına göredir. Her ne kadar icma'da ve bid'at işlediği meselenin dışındaki meselelerde sözü dikkate alınır diyenler varsa da hüküm böyledir. Çünkü onlar bizzat işledikleri bid'atla icmâ'a aykırı davranmaktadırlar. Her duruma göre bunlar başlı başına "büyük topluluk"a giremezler.

3- Cemâat özellikle sahâbe-i kiramdır. Çünkü onlar dinin direklerini dikmiş ve temellerini atmışlardır. Onlar, asla dalalet üzerinde birleşmezler. Böyle bir durum sahabe dışındakilerde olabilir. Görülüyor mu ki Hz. Peygamber bir hadisinde:

"Allah Allah diyenlerden hiçbir kimsenin üzerine kıyamet kopmayacaktır." buyurmuştur.^[237] Bir diğer hadisi de şöyledir:

"Kıyamet ancak insanların kötülükleri üzerine kopacaktır."^[238] Demek oluyor ki Hz. Peygamber, zamanlardan bir zaman gelip, insanların sapıklık ve küfür üzerinde birleşeceklerini haber vermiştir. Alimlerin bildirdiğine göre Ömer b. Abd'ulaziz bu görüşte olanlardandır.

İbn Vehb' in rivayetine göre İmam Mâlik şöyle demiştir:

Ömer b. Abd'ulaziz şöyle der idi:

"Hz. Peygamber ve ondan sonra gelen yöneticiler birtakım usûl ve yollar ortaya koymuşlardır ki bunlara sarılmak Allah'ın kitabını tasdik etmek ve Allah'a ibadeti mükemmelleştirmektir. Bu davranış Allah'ın dinini kuvvetlendirmektir. Hiçbir kimse onları bozup değiştiremez. Onlara aykırı davrananlar, dikkate alınmaz. Bu yol ve usullerin ışığında hareket, edenler hidayet üzeredirler. Bu usuller ve yollar ile başarı dileyen, başarıya ulaşır. Bunlara aykırı davrananlar ise, Müslümanların yolundan başka bir yol tutmuştur. Allah da ondan yüz çevirir, onu cehenneme atar. O cehennem, ne kötü gidecek yerdir?" İmam Mâlik:

"Ömer b. Abd'ul-aziz'in bu anlayışı benimsemesi hoşuna gitmiştir." diyor.

Buna göre cemaat kelimesinin anlamı, diğer rivayetdeki "Benim ve ashabımın üzerinde olduğu..." ifadesi ile uyum halindedir. Demek oluyor ki cemaat kelimesi sahâbe-i kiramın söyleyip uyguladıkları ve ictihad ettikleri hususlarla ilgilidir. Bunlar genel olarak hüccettir. Hz. Peygamber'in:

"Benim ve râşit halifelerimin sünnetine sarılınız." hadisi ve benzeri hadisler de bunun tanığıdır. Onların sözlerinin ve yollarının tutulması, Hz. Peygamberin sözlerine uymuş olmalarından ve şeriâtın hidayetinde olmalarındandır. Onlar Allah'ın dinini, Peygamber'in ağzından nelerin nerelerde din adına hüküm olarak konulduğunu, birtakım karinelerle birlikte bilgili ve basiretli bir şekilde öğrenip anlamışlardır. Sahabenin dışındakiler ise böyle değildir. Bu itibarla onların yol olarak ortaya koydukları bir çeşit sünnettir. Sahabeye has olan bu durumun bir benzeri yoktur. Sahabenin dışındakilerin ortaya koydukları böyle değildir. Çünkü bunlar ictihad ile kabul veya reddedilmeye açıktır. Sonuç itibariyle bid'at ehli bu görüşe göre de cemâat kavramına dahil değildir.

4- Cemaattan maksat, müslümanların cemaatıdır. Müslümanlar bir hususta ittifak/görüşbirliği ettikleri zaman, diğer dinlerden olanların onlara uymaları vacip olur. Müslümanların dalâlet üzerinde birleşmeyeceklerini Peygamber'ine garantilemiştir. Kendi aralarında bir görüş ayrılığı olursa, aralarında doğruyu belirlemek vacip olur. Şâfî şöyle demiştir:

Cemaatı oluşturan müslümanlar Allah'ın kitabının, sünnetin ve akıl yürütmenin manasında gaflete düşmezler, Gaflet, ancak parçalanmakta, ayrılıktadır.

Bu görüş, sanki ikinciyle ilintili gibidir. O neyi gerektiriyorsa bu da onu gerektirmektedir. Birinci görüş ile ilintili olması da söz konusudur. Bu daha açıktır. Birincideki mana bunda da vardır. Yani müslümanlar arasında müctehidlerin bulunması kaçınılmazdır. Böyle olunca bu kavil üzerinde birleşmiş olmakla beraber asla bid'at söz konusu olamaz. O halde bu cemaat, nâciye/kurtulan gruptur.

5- Bu kavil, İmam Taberî'nin tercihi olan kavildir. Buna göre cemâat, müslümanların bir emîr/yönetici üzerinde birleşerek meydana getirdikleri cemâattir. Hz. Peygamber böyle bir yöneticiyi benimsemeyi emretmiş, yöneticiyi başa geçirme hususundaki birliğe karşı ayrılıp parçalanmayı yasaklamıştır. Çünkü müslümanların bu konudaki ayrılıkları şu iki halden birinden öteye geçmez:

a- Ya bir gerekçe olmaksızın yöneticinin hoşnut olunacak yaşantısına dil uzatıp ona itaat etmeyi kabul etmemiş olurlar. Bu davranışları bir gerekçeye dayanmayıp, dinde bir bid'at çıkarma hususunda yorum yaparak meydana gelmektedir. Ümmetin kendileriyle savaşması emrolunan Haruralılar (Hariciler) böyledir. Hz. Peygamber onları "dinden çıkanlar" olarak isimlendirmiştir.

b- Veya yöneticiye bağlılıklarını ifade ettikten sonra, kendileri n yöneticilik istemiş olmak durumundadırlar. Bu ise ahd verip sözünde duracağını va'd ettikten sonra, bu ahdi ve sözü yerine getirmek vacip iken bu ahdi bozup, sözü yerine getirmemektir.

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Her kim ümmetime, onların birliğini bozmak için gelirse, kim olursa olsun boynunu vurun." İşte emâatten ayrılmamayı emretmenin manası budur.

Taberî (devamla) şöyle demiştir:

Bir yöneticinin başa geçmesine görüş birliği ile cemâat karar verdiği zaman, bu cemaattan ayrılan kimse (bu hal üzere) ölürse cahiliye ölümü ile ölür. İşte bu cemâat, Ebu Mes'ud el-Ensari'nin ifade ettiği cemaattir. Onlar insanların çoğunluğu, ilim ve din erbabı olanların hepsidir. Bunlar, en büyük topluluktur.

Taberî (devamla) şöyle demiştir:

Ömer b. el-Hattab bunu açıklamıştır. Amr b. Meymun el-Evdî'den rivayet edildiğine göre şöyle demiştir:

Hz. Ömer (öldürülmek üzere) yaralandığında Suhayb'e şöyle dedi:

İnsanlara namazı sen kıldır. Osman, Ali, Talha, Zübeyr, Ka'd ve Abdurrahman yanıma gelsinler. Oğlum, evin bir kenarında dursun. Onun bu meselede yeri yoktur. -Hz. Ömer bunu üç kere söyledi- Ey Suhayb! Onların başına kılıçla dikil. Eğer bu altıdan beşi (seçilen halifeye) biat eder, birisi dönüş yaparsa, onun başını kılıçla vur! Dördü biat eder, ikisi dönerse onların da başlarını vur! Tâ ki tek kişi üzerinde güvenilir bir şekilde birleşsinler.

Taberî (devamla) şöyle demiştir:

Hz. Peygamber'in ayrılmamasını bildirdiği ve onun dışında tek olarak kalanı "ayrılmış" olarak ifade ettiği cemaat, Hz. Ömer'in halifeyi seçmek üzere bir araya getirdiği^[239] cemaatin bir benzeridir. Hz. Ömer, belirlediği cemaatten bir veya ikisinin, topluluğa aykırı davranması halinde boyunlarının vurulmasını emretmiştir. Bu topluluğun sayıca çoğunluğu biat kararı veren topluluktur. Azınlıkta kalanı ise onlardan ayrılmış durumdadır. Ümmetin sapıklık/dalâlet üzerine birleşmeyeceğini bildiren habere gelince:

Bunun manası "Yüce Allah'ın onları, karşılaştıkları dini olaylarda hakikati sapıtmak üzerinde birleştirmemesi" demektir. Ümmetin hepsinin ilimden sapıp hataya saplanması (bu) ümmette olmaz.

Taberî'nin sözü burada bitiyor. Taberî'nin sözleri çoğunlukla lafızlarıyla birlikte olmakla beraber, manası ile aktarılmıştır.

Sözün hulâsası şudur ki cemâat, Kur'an ve sünnete uygun bir yöneticinin başa geçmesinde görüş birliği etmesidir. Bu açık bir şekilde gösteriyor ki, sünnetin dışında kalan bir konuda birleşmek, adı geçen hadislerdeki cemâat'ın manasından hariçtedir. Hariciler ve ona benzeyenler gibi.

Buraya kadar ifade edilen beş kavil, sünnete uyan toplulukları dikkate alarak onlarla ilgili söylenmiş şeylerdir. Bu hadislerde kastedilenler bunlardır. Bu anlayışı bir temel olarak ele alırsak, bunun üzerine bir başka mana yapılandırılacaktır. Şöyle ki:^[240]

Onyedinci Mesele:

Herkes, ilim ve ictihad ehlinin; onlara avam/halk eklense de eklenmese de dikkate alınmasında görüş birliği etmişlerdir. Eğer âlimlere avam eklenmeyecek ise en büyük topluluğun ictihadları muteber olan âlimler topluluğu olduğunda bir problem yoktur. Bunlardan ayrılan, cahiliye ölümü ile ölür. Şayet alimlere avam eklenecek ise avam da uyduğu âlim gibidir. Çünkü avam/halk, dini (tam olarak) bilmez. Dini konularda alimlere başvurmaları kaçınılmazdır. Çünkü, halk kendisine bildiren hususlarda alimlere aykırı davranmaya meyletmeydi elbette çoğunluk ve en büyük topluluk onlar olurdu. Zira alimler sayıca az, cahiller çoktur.

Birisi çıkıp, şöyle diyemez: "Halk topluluğunda matlup olan/beklenen, uymaktır. Ayrılığı meydana getirenler âlimlerdir. Hadisde kötülenler de onlardır." Aslında durum bunun aksinedir. Sayıları az da olsa en büyük

topluluk âlimlerdir. Cemâati parçalayanlar avam/halktır. Avam âlimlere uyarlırsa üzerlerine düşen görevi yapmış olur, aykırı davranırlarsa cemaati parçalayıp ayırırlar.

Bu noktadan hareket ederek, İbn Mübarek kendilerine uyulacak cemâatin kim olduğu sorulduğunda, Ebu Bekir ve Ömer diyerek cevap vermiş, Muhammed b. Sabit ve Hüseyin b, Vâkîd'a kadar isimleri saymıştır. "Onlar öldüler, dirilerden uyulacak olanlar kim?" denildiğinde:

Ebû Hamza eş-Sükkeri, demiştir ki O, Muhammed b. Meymûn el-Mervezî'dir. Avamdan olan kimseyi bu manada dikkate almak mümkün değildir.

Buna göre; bir zamanın mütehidsiz kaldığını varsaymak, avamdan birinin yine avamdan birine uyması mümkün değildir. Avamdan olanların kalabalığını, hadislerde aykırı davranıldığı takdirde cahiliye ölümü ile ölüneceği uyarısında bulunulan en büyük kalabalık saymak da mümkün değildir.

Mütehîd'in bulunmadığı varsayılan zamanda, mütehîdden yapdan aktarma/nakil, mütehîd yerine geçer. Mütehîd'in bulunduğu zamanda halktan olanların ne yapması gerekiyorsa, mütehîdsiz olduğu varsayılan zamanda da halktan olanlara o gerekir.

Görüş sahibi olacak derecede bulunmayan kimsenin görüşüne, icûhad edecek derecede olmayan kimsenin içtihadına uymak katıksız sapıklıktır, körü körüne atıp tutmaktır. Böyle bir durum "*Allah (bir eşya gibi) çekip almaz...*" hadisinin gereği budur.

Ebû Nuaym Muhammed b. Kasım Tûsi'den rivayet edildiğine göre şöyle demiştir

İshak b. Râheveyh'ten^[241] Hz. Peygambere kadar dayandırdığı bir hadisi zikrettiğini işittim ki Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Muhakkak Yüce Allah Muhammed ümmetini dalâlet üzerinde birleştirmez. Eğer ihtilaf/ayrılıklar görürseniz en büyük cemâatten ayrılmayınız."^[242] Bir adam dedi ki:

Ey Yakub'un babası! En büyük cemâat kimdir? Bunun üzerine şöyle dedi:

Muhammed b. Eşlem ve arkadaşlarıdır. Bir adam İbn Mübarek'e sordu:

En büyük cemâat kimdir? İbn Mübarek şöyle cevap verdi:

Ebû Hamza Sükkeri'dir. Sonra İshak b. Râheveyh şöyle dedi.

Ebu Hamza o zamanda en büyük cemâat idi. Bu zamanda ise Muhammed b. Eşlem^[243] ve ona uyanlardır. İshak daha sona şöyle dedi:

Eğer cahil kimselere en büyük cemaat kimdir? diye sorsan: İnsanların meydana getirdiği topluluktur, derler. Esas cemâatin Hz. Peygamber'in izine ve yoluna sıkı sıkıya sarılan bir kimse ve ona uyanları olduğunu cahil kimseler bilmezler. Daha sonra İshak şöyle demiştir: Elli yıldan beri Muhammed b. Eşlem'den daha kuvvetli olarak Hz. Peygamber'in izine sarılan bir âlim duymadım.

Bu zâtın hikayesine iyi bakınız ki cemâatin insanların aralarında âlim olmasa da meydana getirdiği topluluk olduğunu sananların hatası böylece ortaya çıkmaktadır. Böyle bir anlayış, âlimlerin anlayışı değil, avamın/halkın vehminden ibarettir. Başarılı kimse ayak kaydıran bu meselede durumunu sağlamlaştırmalıdır. Tâ ki doğru yoldan sapmasın. Başarı Allah'tandır.^[244]

Onsekizinci Mesele:

Bu mesele Ebu Davud'un rivayet ettiği şu hadisin açıklaması hakkındadır: Hz. Peygamber buyurmuştur ki:

"Yakın gelecekte ümmetim içerisinde öyle topluluklar çıkacaktır ki şu keyfi arzuya uyma düşkünlüğü onlarda kuduz hastalığının (vücutta) yayıldığı gibi yayılacaktır. Öylesine ki bunun girmediği damar ve eklem kalmayacaktır."

Bu rivayetin manası şudur ki Hz. Peygamber şu hususları haber vermiştir:

Gelecekte ümmetinde parçalanıp ayrılan gruplardaki ayrılığa sebep olan heva ve hevese düşkünlük meydana gelecektir.

Bu ümmet içerisinde öyle topluluklar olacaktır ki heva ve hevese düşkünlük onların kalplerine girecektir. O derecede ki normalde ondan ayrılıp tevbe etmeleri/dönüşleri mümkün olmayacaktır. Bu tıpkı kuduz, hastalığına tutulan kimsenin bedenine kuduz mikrobu girme gibidir. Bir vücuda kuduz mikrobu girerse, o vücudun eklemlere varıncaya kadar hiçbir parçası bu mikroptan kurtulamaz.

Bu hastalık öylesine vücutta yayılır ki tedavi ve ilaç kabul etmez. Heva ve hevesine düşkünlük hastalığına tutulan kimse de böyledir. Bu hastalık onun kalbine girip, heva ve hevese uyma sevgisi iliklerine kadar işleyince artık delil kabul etmediği gibi öğüdün de bir faydası olmaz. Kendisine karşı çıkana ise aldırış etmez.

Böyle bir mana ifade edilirken daha önceki dönemlerde yaşayan Ma'bed el'Cüheni, Amr b. Ubeyd ve diğerleri gibi keyfi davranıp heva ve hevesine düşkünlük dikkate alınmıştır.

Onlar nerede bulunurlarsa oradan kovulmuş, kendileri ile konuşan olmamış, müslümanlar onlardan uzaklaşmışlardır. Tüm bu olanlar, onların sapıklığını ve içinde buldukları durumu artırmaktan başka sonuç vermemiştir. Nitekim Kur'an'da:

"Allah bir kimseyi fitneye düşürmek isterse, sen Allah'a karşı, onun lehinde hiçbir şey yapamazsın"^[245] buyrulmuştur.

Onların dayandıkları şeyin özü, sırf akıllı her şeyde hakem kabul edip bir şeyin güzel ve çirkin olduğunu belirlemede akıllı dine ortak yapmalarıdır. Bunlar daha sonra Allah'ın fillerini kendilerince ortaya çıkan manaya göre sınırlandırmışlar, akıl nasıl kavradıysa öyle yorumlar yapmışlardır. Böyle bir anlayış sonunda "şöyle

yapması Allah'a vacip olur. Böyle yapması caiz olmaz." demişlerdir. Sonuç itibariyle Allah'ı diğer yükümlüler gibi hakkında hüküm verilen bir varlık kılmışlardır. Bunlardan bazıları bu derecede değildir. Ancak yaptığı bir şeyi (aklını hakem kılarak) güzel saymış, bir başka yaptığını ise çirkin saymış ve meşru olan şeyler arasına katmıştır.

Kakat bunların hepsi, akli hakem kılmakta devamlı olmuşlardır. Bu noktada dursalar, asıl felâketin büyüklüğüne göre durum daha basit olacaktır. Fakat onlar Allah'ın kitabına ve Hz. Peygamber'in hadislerine karşı çıkıp bunlarda çelişki olduğunu, ihtilaf bulunduğunu, akla aykırılık ve dolayısıyla sistem bozukluğunun söz konusu olduğunu iddia ederek Allah'a ve O'nun elçisine savaş ilan etmişlerdir. Oysa onlar bu iddiaları ileri sürmeye, Allah'a ve O'nun elçisine karşı savaşmaya ehil değildiler.

Utbi şöyle demiştir:

İnkarcılar Allah'ın kitabına dil uzatarak onun karşısına dikilmişlerdir. Birtakım boş şeyler söylemişler, adetâ küsmüş gibi Kur'an'ı terk etmişlerdir. Şu kadar var ki Kur'an'dan müteşabih olanların peşine düşmüşler, bunu fitne çıkarmak ve onu tevil etmek için sakat bir anlayış ve hastalıklı bir basiret ile yapmışlardır. Bunu dışardan sokulmuş bir düşünce ile de yaptıkları olur. Neticede ayetlerin yerini (ilgisi olmadığı konu ile bağlantı kurarak) değiştirmişler, Kur'an'ı yolundan sapıtmışlardır. Daha sonra Kur'an'da çelişki ve olmayacak şeyler, hatalar ve bozuk bir sistem bulunduğu hükmünü vermişlerdir. İleri sürdükleri bu iddialara birtakım gerekçeler göstermişlerdir ki muhtemelen çokça (kişilik) zayıflığı olan, genç ve tecrübesiz kimseleri kendilerine meylettirmişlerdir.

Bunun sonunda kalplere şüphe, gönüllere tereddüt girmiştir. Bunların uyanıklık göstererek yaptıkları yorum, dedikleri gibi olsaydı, Hz. Peygamber de sağ olsaydı onlara ilk cevabı Peygamber verirdi. Hz. Peygamber onlara Kur'an'dan hüccetler gösterir, verdiği cevapları Peygamberliğinin ve doğruluğunun delili sayardı. Onlara meydan okur, Kur'an'dan bir sürenin getirilmesini isterdi. Onlar ki en düzgün konuşan fasih kimselerdir, hatip, şair ve tüm insanlar arasında keskin bir dil ile en azılı düşman olmakta özel kimselerdir. Akıllı uslu ve asil görüş sahibidirler. Getirsinler bakalım Kur'an surelerinden bir benzerini!

Cenab-ı Hak bunların özelliğini Kur'an'da pek çok yerde dile getirmiştir. Bunlar Kur'an'a bazen büyüdür, bazen şiirdir, bazen kâhin sözüdür, bazen de geçmişlerin masalıdır dediler.

Yüce Allah hadislerde çelişki ve ihtilaf iddiasından söz etmemiştir. Çünkü böyle bir şeyden söz etmek insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmete dil uzatılması demek olurdu ki bunlar Hz. Peygamber'in ashâbidir. 'Allah onlardan razı olsun-

Yukarda sözü edilen akli hakem edinenler ashâb hakkında zan ve tahmine dayanarak dilediklerini söylemişlerdir. Bir başka deyişle hadislerle ne dünyada, ne de âhirette hesaba çekileceğini dikkate almadan dil uzatmışlardır. Bunlara gereken itirazı yapmak ve ileri sürdükleri iddialara çok geniş bir şekilde cevap vermek işini, Ebû Muhammed b. Kuteybe yazdığı iki kitapla yerine getirmiştir. Bu iki kitap onun en iyi kitaplarından. İleri sürülen itirazları güçlendirecek duruma düşmemek için dile getirilen itirazlara değinip onlardan söz etmedim. Fakat "Bu heva ve hevese düşkünlük onların içerisine kuduz hastalığı gibi işleyecektir." ifadesini açıklamak için, genel olarak bunlardan söz ettim.

Daha önceleri de, sonraki zamanlarda da bu kimselerde heva ve heveslerine uymak güçlenince hiçbir şeyi aldırılmazlar ve kendilerine karşı çıkanları dikkate almazlar. Bunlar ayrıca şüpheli şeylerde durmak ve kendisini hata yapmakla suçlamak suretiyle akıllarını başlarına almak yoluna da girmezler, Oysa akıl sahiplerinden ibret alan kimseler böyle yaparlar.

Bunlar keyfî arzularına uyan bir sınıftır ki kendilerini ayıplayanlara aldırış etmezler. Sonra başka sınıf kimseler de vardır ki bunların ortak özelliği, kalplerinin derinliklerine kadar keyfî arzular kök salmıştır. Tâ ki kendi üzerinde olduğu hâl dışında hiçbir şeye aldırılmaz olur.

Kuduz hastalığına benzeterek meseleyi ele alan rivayetin manası ortaya konulunca, buradan bir başka manaya geçiş yapmak durumundayız. O da şudur:^[246]

Ondokuzuncu Mesele:

Hadisteki "Bu heva ve hevese düşkünlük..." ifadesindeki "bu" işaret edati belirsiz, bilinmeyen ve imkansız bir şeyi göstermiyor. Bilakis işaret edilen ve başlangıcı bilinen bir şey oh tab ki meselenin onunla ilintisi olsun. İşte bu işaret edilen şey (veya şeyler) ancak ayrılık sebebi olan şeylerdir. Hadiste bu sebebin heva ve hevese düşkünlük olduğu fazladan olarak açıklanmıştır. Bu gösteriyor ki Hz. Peygamber'in ve ashabının üzerinde olduğu yolun dışına çıkan kimse, ancak hevâ ve hevesine uyarak çıkmıştır. Bu hususun açıklaması daha önce geçmişti. Bunu tekrar ele almıyoruz.^[247]

Yirminci Mesele:

Hz. Peygamber'in: "*Yakın bir gelecekte şöyle şöyle özelliği olan bir topluluk çıkacaktır...*" buyurması iki ihtimâli gösteriyor:

Birinci ihtimale göre, Peygamber bu sözü ile şunu kastedmiştir: Ümmetinden her heva ve heves düşkünlüğü ortamına giren, bunu bir görüş olarak benimseyen kimsenin durumu şudur: Bu düşünce o kimsede kuduz hastalığı gibi gelişir. O artık bundan dönmez ve bid'at'ından tevbe etmez.

İkinci ihtimale göre Peygamber şu manayı kasetmiştir: Ümmetinden bid'at'a düşen/giren kimse, bu sırada bid'atı ilgilendiren husus kalbinin derinliklerine sinmiş ise bu kimsenin tevbesi mümkün değildir. Ümmetden kimileri ise böyle değildir. Bunların tevbesi ve bid'at'ından dönmesi mümkündür.

Birinci ihtimalin doğru olduğunu, bid'at sahibinin tevbesinin engellenmiş olması gerektiğini bildiren rivayet göstermektedir. Genelde bid'at sahipleri böyledir. Bunu Hz. Peygamberin:

".... onlar ok'un torbasına dönmediği gibi geri dönmek üzere dinden çıkarlar...." sözünden anlıyoruz. Ayrıca (âlimlerin) "Yüce Allah, bid'at sahibinin tevbesine engel koymuştur." sözünden ve benzerlerinden de bunu anlamaktayız. Ayrıca realite dahi bunun doğruluğuna tanıklık etmektedir. Zira bid'atından hoşnut olan bid'at, sahiplerinden pek azının bid'at'ından vazgeçip tevbe ettiğini görürsün. Bilakis bid'atçı daha bilinçli bir şekilde sapıklığını artırır.

Rivayete göre İmam Şafî şöyle demiştir:

Kendi görüşüne göre (dini konularda) hareket eden kimse, sonra tevbe ederse tedavi edilip de iyileşen deliye benzer. İyileşen mecnun aklı başına gelince yaptığı taşkınlığı anlar.

İkinci ihtimalin doğruluğunu, bid'at sahibinin hiçbir suretle tövbesinin kabul edilmeyeceği anlamına gelmeyen rivayetler göstermektedir. Akıl yönünden bu caizdir. Din yönünde şöyle bir durum söz konusudur. Dinin genel kurallarındaki genel ifadelerde çoğunlukla örtüşen normaller kastedilir. Tamamen akıl, hep akıl ölçüleri kastedilmez.^[248] Bu husus usûlde/metodolojide açıklanmıştır.

Bu anlayışın delili şudur: Bid'at işleyen kimsenin sonra bid'ata tevbe edip kendine dönerek bid'attan vazgeçtiğini görmekteyiz. Nitekim Abdullah b. Abbas ile tartıştıktan sonra Haricilerden dönenler olmuştur. Ayrıca Mühtedi, Vâsık ve başkaları da sünnet dışına çıkan kimseler oldukları halde bid'atlarından dönmüşlerdir. Bid'atla ilgili genel ifadeler birey olarak kişilere mahsus kılınınca, ifadede genellik kalmaz ve (az yukarda dile getirilen) kısımlar ortaya çıkar.

Sözü edilen iki ihtimalden ikincisi açık olan bir husustur. Çünkü bu konuyu ele alan hadisin baş tarafı ümmetle ayrılmanın olacağını bildiriyor. Fakat bu ayrılığın sebebi olan heva ve hevese düşkünlüğün kalplere sinip derinliklerine işleyip işlemediğinden söz edilmemiştir. Ancak sonra ümmetin içerisinde ayrılıp parçalanmış olanlar içinde heva ve hevese düşkünlüğü iliklere kadar işleyenler olacağı bildirilmiştir. Bu gösteriyor ki, ümmetten heva ve hevese düşkün olanlardan olsa da bu özellik iliklerine kadar işlememiş olanlar da bulunacaktır.

Genel olarak ümmette heva ve hevese düşkünlüğün kastedilmiş olması uzak ihtimaldir. Çünkü hadisin içerisinde faydası olmayan bir çeşit tedahül olur. Hadisin manası, ümmetten ayrılanların heva ve hevese düşkünlük sebebiyle ilerde ortaya çıkabileceği ve bunun bir hastalığın vücutta yayılması gibi yayılacağı şeklinde açıklanırsa mana düzgün ve doğru olur. İşte bu durumda (yukarda sözü geçen) heva ve hevese düşenlerin kısımlara ayrılması düşünülebilir.

Kısımlara ayrılmanın düşünülmesi bu özelliğin kuduz hastalığı gibi sirayet etmesi ile olur. Kimileri de bu derecede olmaz. Çünkü hastalığın vücutta yayılışı değişik olur. Bazı kimselerde son dercede yüksek seviyede olur. Hatta sahibini küfre kadar götürür veya götüreceği gibi olur. Kimilerinde ise bu derecede olmaz.

Hz. Peygamber'in tanıklığı ile Hâriciler birinci kısımdandır. Hz. Peygamber onlar hakkında:

"Onlar okun yaydan çıktığı gibi dinden çıkarlar." Buyurmuştur. Nitekim bunlar bid'ate derin bir şekilde batarak Allah'ın kitabına ve Hz. Peygamber'in sünnetine karşı çıkmışlardır. Onlar, düşünceleri sebebiyle, bunların derecesine ulaşmayanlara nisbetle (heva ve hevese düşkünlük hususunda) daha kötü durumdadır.

Akıl yoluyla güzeli ve çirkini belirleyenler ise, (araç olarak kullandıkları) akılları onları daha önce geçenlerin düzeyine ulaştırmamış ise ikinci kısımdandır.

Zahirilerin -bid'at saydığı şeyler hakkındaki görüşüne göre- ve benzerlerinin ifade ettikleri (grup veya kişiler) de ikinci kısımdandır. Bu görüş şöyle ifade edilmektedir: Graplardan birinden bir kimse cüz'ı de olsa bid'atı ile (ortaya) çıkınca bid'at, sahibinin kalbine ve içine mutlaka işleyecektir. Lâkin bu işleyiş bid'at (in küçüklüğü veya büyüklüğü) kadardır. Bu kimse aynı zamanda bid'at sahibinin tevbe' si olmayacağına ilişkin delillerin altına girmektedir. Fakat kuduz hastalığına benzetilen, içe işleme meselesi, her bid'at sahibine ulaşmayabilir. Şu kadar ki ayrı bir grup olmak hususundaki ortak özellik, bid'at içine işleyende de, işlemeyende de mevcuttur. Zira birtakım düşmanlık ve buğz sonucunda ayrı bir grup olma özelliği her ikisinde de bulunur.

Doğrusunu Allah bilir ya bunlar arasındaki ayrılığın iki sebebi vardır.

a- Ya şöyle denilebilir: Bid'at içine işleyen kişi, (başkalarını) bid'atına çağırır. Bu sebeple düşmanlıklar ortaya çıkar. Bid'at ruhunun derinliklerine işlememiş olan kişi bid'atına çağrıda bulunmaz, çağrıda bulunmak için ortaya atılmaz.

Birincisi bid'at kalbinde büyük bir tuttuğu, bid'attan başka ne varsa bir yana attığı için böyle yapar. Bid'atında öylesine bilinçlidir ki ondan asla dönmez. Gözü başka bir şeyi görmez, kulağı ba^ka bir sey duymaz, adetâ iliklerine kadar işler. Bir şeyi bu kadar sevmek, sevginin zirvesidir. Sevginin böylesi kendisinde bulunan kimse, sevdiği şey sebebiyle dostluk ve düşmanlık durumlarına girer. Bu uğurda ne ile karşılaştığına aldırılmaz.

Bid'atı sevmekte bu dereceye ulaşmayan kimse böyle değildir. Bu kimseye göre ilgilendiği bid'at, elde ettiği bir bilgi derecesinde, ulaştığı bir ince nokta mesabesindedir. O bu bilgiyi hafıza deposunda saklar kendisine o hususta uygun veya aykırı düşene o bilgi ölçüsünde hüküm verir. Fakat kendisine bir zarar gelmesinden veya bir

cezaya uğramaktan korktuğundan içindekini ortaya koymak hususunda kendisini tutar. Böyle bir kimseyi bu duruma sevk eden şey, kendisini tepeden tırnağa kaplamış derecede değildir. Bid'at dahi sahibi tarafından gizli tutuluyorsa böyledir.

b- Veya şöyle denilebilir: Bid'atcılığı iliklerine kadar işleyen kimse, en büyük topluluktan ayrılıp, cemaatın dışına çıkarak başkalarını bid'atına çağırma girişiminde bulunur. Haricilerin ve onların görüşü istikametinde olanların özelliği budur.

Bunun bir benzerini İbn'ul Arabi "Avâsım" isimli kitabında şöyle hikaye etmiştir: Selâm (Bağdat) şehrinde ehl-i sünnetten bir topluluğun bana haber verdiğine göre üstad Ebu'l Kasım Abdül Kerim b. Hevazin el-Kuşeyri Nisabur'dan bu şehre gelmişti. Kendisi tasavvuf âlimlerinden idi. Şehirde bir zikir meclisi gerçekleştirdi. Bu toplantıda tüm halk hazır bulunuyordu. Kuran okuyan zât, Tâ Hâ suresi 5. ayeti olan "*Rahman (olan Allah) arşı istiva etti.*" ayetini okumuştur. Orada bulunanlardan -Hanbelîleri kasdediyor birisi bana:

Sen kimsin? dedi. Orada bulunanlar (zikir) meclisi sırasında uzaklardan duyulacak şekilde yüksek sesle "oturuyor, oturuyor!" diyorlardı. Orada bulunanlardan ve Kuşeyrinin adamlarından ehl-i sünnetten olanlar bu söyleme sert bir şekilde karşı çıktılar. İki grup birbirine girdi. Halk ağır basıp onları nizamiye medresesine kapattılar. Onların üzerine oklar atıldı. Sonuçta onlardan bir grup, topluluğun liderinin maiyetinde olanlar ve bazı eğlence düşkünüleri öldü. Oradakilerin kızgınlığı yatıştı.

İşte bu da kalbinin derinliklerine kadar bid'at sevgisi işleyen kimsenin durumudur. Görülüyor ki bu sevgi onu öldürmeye kadar götürmüştür. Durumu bu dereceye ulaşan her kişi Hz. Peygamber'in özelliğini bildirdiği kimsenin durumunda olmaya layıktır. Vele ki bu kişi bid'atını savaş derecesine ulaştırmış olmasın. Padişahların arasına girip onlara zayıf deliller ileri süren, dini koruyan ve sünneti öğrenenleri kendilerince küçük görenler de böyledir. Bu kimseler küçük gördüklerini belâlara düşürmüşler, onları birtakım sıkıntılara düşürerek zararların acısını tattırmışlardır. Sonunda bazılarının (insanları) öldürmeye kadar ileri gittikleri olmuştur. Nitekim Bişr'ul Müreysî zamanında (halife) Me'mun ve İbn Ebi Davudun ve diğerlerinin huzurunda yaşanan sıkıntılar bunu göstermektedir.

Şayet bid'at, sahibini bu dereceye ulaştırmamış ise, bid'atın sevgisi kalbinin derinliklerine işlememiş demektir. Nitekim örneği hadiste geçmiştir. Nice bid'at ehli vardır ki bid'atları ile Haricilerin ve diğerlerinin yaptığını yapmamıştır. Bilakis gerçekten kendisini gizlemiş, başkalarının yaptığı gibi açıktan bid'atına çağırda bulunmamıştır. Bunlar arasında âlimlerden, hadis râvilerinden ve âdâlet ehlinde sayılanlar vardır. Ne var ki benimsedikleri şeylerle meşhur olmadıklarından dolayı (bilinmezler).

Açıkça ortadadır ki bu bakış açısı diğerlerine nazaran en elverişli olanıdır. Muvaffakiyet Allah'tandır. ^[249]

Yirmibirinci Mesele:

(Bu meselede şu husus ele alınacaktır): İşaret edilen kalbin derinliklerine kadar işleyen bid'at sevgisi sadece bazı bid'atlara mahsus bir keyfiyet midir? Yoksa hepsine mi mahsustur.

1- Bid'atlardan bazılarının, sahibinin kalbinin derinliklerine ciddi bir şekilde işlemesi mümkündür. Bid'atlardan bazıları ise böyle değildir. Meselâ fâlan bid'atın, sahibinde kuduz hastalığının sirayeti gibi sirayet etmesi, onun özelliğidir. Filan bid'at böyle değildir.

Haricilerin bid'atı kalbin derinliklerine kadar işleyen tarafta yer alır. Fer'î meselelerde kıyası inkâr edip (nassın) zahirine sarılanların bid'atı öbür tarafta yer almakla beraber Haricilerin bid'atı gibidir.

Genel olarak sirayetin her bid'atta bulunması mümkündür. Böylece bid'at ehli, kuduz hastalığının sahibinin bedeninde yayıldığı gibi bid'atın kendisinde yayılmasından kendisini kurtaramaz. Amrb. Ubeyd bunun örneğidir. Daha önce de kendisinden nakledildiği üzere o kıyas hususundaki görüşü sebebiyle Tebbet suresini ve Müddessir suresi 31. ayetini inkar etmiştir. ^[250]

Bazılarının ise durumu bu derecelere ulaşmamıştır. Nitekim müslümanların âlimlerinden bir grup böyledir. Nahiv âlimi Fârisî ^[251] ve İbn Cinnî ^[252] gibi.

2- Zahirilerin bid'ati de birtakım kimselerin "*Rahman (olan Allah) arşı istiva etti*" ^[253] ayeti okunduğu zaman oturuyor diyecek derecede içlerine sinmiştir. Onlar bunu açıktan açığa söylemişler hatta bu uğurda savaşmışlardır. Fakat yine zahirilerin (bazılarının) içinde olduğu durum, onları bu derecelere kadar ulaştırmamıştır. Nitekim fer'î meselelerde ve benzerlerinde Davud b. Ali'nin durumu böyledir.

3- Namazlardan sonra toplu ve sürekli olarak dua etmek bid'atı, bunu benimseyenlerce terk edildiği zaman öldürmeyi gerektirecek mertebeye görülmüştür.

Kâdi Ebu'l Hattab, Ebû Abdillâh b. Mücahid'in -ki bu zât ibadetine düşkün biridir- hikayesini şöyle anlatmıştır: Devlet büyüklerinden hatırı sayılır, eli açık ve katı uygulamaları olan bir adam İbn Mücahid'in çevresine gelip onun imamlık yaptığı camide namaz kıldı. İbn Mücahid mezhebine bağlılıktan dolayı -O Maliki mezhebinden idi- namazlardan sonra dua etmezdi. Çünkü bu onun mezhebinde mekruhtur. İbn Mücahid bu özelliğini koruyan biri idi. O adam İbn Mücahid'in dua etmemesinden hoşlanmadı. Ona dua etmesini emretti, İbn Mücahid ise bunu kabul etmedi ve namazlardan sonra dua etmemek âdetini sürdürdü. Bir gece o adam yine camide yatsı namazını kıldı. Namaz bitince adam evine gitti. Cami cemaatından olup yanında bulunanlara:

Biz bu adama namazlardan sonra dua etmesini söylemiştik. O kabul etmedi yarın sabah vakti olunca -elindeki kılıcı göstererek- bu kılıçla boynunu vuracağım, dedi. İnsanlar bu durumu bildiklerinde İbn Mücahide o adamın

söylediğine göre bir zarar gelmesinden korktular. Cemaatin hepsi İbn Mücahid'in evine gittiler. O cemaatin karşısına çıkıp:

"Size ne oluyor?" dedi. Cemaat:

"Vallahi senin (namazlardan sonra) duayı bırakmandan dolayı bu adamdan (sana bir zarar gelmesinden) korktuk. Sana çok şiddetli öfkelenmişti." dediler. İbn Mücahid:

Ben yapmakta olduğumun dışına çıkmam! dedi. Durumu ona haber verdiler. Bunun üzerine İbn Mücahid - gülererek- şöyle dedi:

"Gidiniz, korkmayınız! Allah'ın (izni ve) gücüyle bu kılıçla yarın boynu vuru lacak odur." İbn Mücahid evine girdi, cemaat da adamın söylediklerinden korka korka geri döndüler.

Sabah olunca cemaatten dün gece olanları bilen bir grup, adamın evine gittiler. (O sabah) adamı İşbiliye'de Cevher kapısındaki devlet başkanının bulunduğu binaya götürdüler. Orada bu adamın boynunun kendi kılıcı ile vurulması emri vardı. Bu (sonuç) İbn Mücahid'in duasının kabulü ve kerametinin isbatı olmuştur.

Bazı İşbiliye'liler bu hikayeyi aynı manada, fakat başka bir şekilde rivayet ederler.

İbn Sakar'ın oğlu, hatip hutbesinde Mehdi'nin adını ve ma'sum olduğunu söylediği sırada reddedince, zamanın halifesi olan Abd'ülmü'min soyundan Murtaza, hatibi hapsedmek istedi. Muvahhidler grubundan şeyhler ve vezirler, hatibin öldürülmesinden başka hiçbir şeyi kabul etmediler. Sonunda bu konuda üstün gelip, aynı sözü başkasının da söylemesinden korkarak hatibi öldürdüler. Bunlar dinlerinin üzerine oturduğu kaideyi bozmuş oldular.

Bazen bid'at, sahibinin kalbinin derinliklerine bu derecede işlemez. Bu durumda görüş ayrılıkları (insanları öldürecek) derecede sonuçlara götürmez.

Bu örnekler -sahih okluğu varsayıldığına göre- hadisten maksadın ne olduğunu gerçeklerle açıklamıştır. Şüphe yok ki Hz. Peygamber'in verdiği haberler, kendisine o haberleri verene aykırı olmaksızın uyum içindedir.

Bu yoruma, insanların çeşitli kısımlara ayrılmış olması ve onların durumlarının tetkiki tanıklık etmektedir. İnsanlar ilim, cahillik, kahramanlık, korkaklık, adalet, zulüm, cömertlik, cimrilik, zenginlik, fakirlik, izzet ve zillet gibi husus ve özelliklerde üst derecede, orta ve en aşağı derecede olmak üzere farklı durumdadır. Bu özellikler ve durumlar en üst derece ile en alt derece arasında değişik şekillerdedir. Meselâ bir âlim kişi, ilmin en üst derecelerinde iken, diğeri en aşağı derecelerindedir. Cahil de böyle, kahraman da, diğeri de böyledir.

Bid'atın insanların gönlüne düşmesi dahi böyledir. Şu kadar ki Hz. Peygamberin hadisinde bunu zikretmesinde bir başka fayda vardır. O fayda, bid'ata ve bid'atçılara yakın olmaktan sakındırmaştır.^[254]

Yirmi ikinci Mesele:

Bunun açıklaması şöyledir: Kuduz hastalığında bulaşıcığa benzeyen bir özellik vardır. Kuduz hastalığı aslında köpekde bulunur. Kuduz köpek, birisini ısırdığı zaman o da kuduz olur. Artık bu hastalıktan çoğunlukla ancak ölümle kurtulunur. Bid'atçı da böyledir. Bid'atçı, birisine görüşünü veya şüphesini anlattığı zaman, o kimse o dertten pek az (ihtimal ile) kurtulabilir; ya onunla birlikte aynı görüşte olarak o gruptan olur veya kalbinde bir şüphe yerleşir. O bu şüpheden kurtulmak ister ama gücü yetmez.

Bid'at dışındaki diğer günahlarda durum böyle değildir. Günah sahibi günahı alışkanlık haline getirip uzun süre onu işleyip günahı dost edinmedikçe ondan zarar görüp onunla iç içe girmez. Bu mana rivayetlerde dile getirilmiştir. Selef-i Salih, bid'at sahipleriyle oturup kalkmayı, onlarla ve onlar gibi konuşmayı yasaklamışlar, bu hususta katı bir dil kullanmışlardır, ikinci bölümde bu hususta pek çok rivayetler geçmiştir.

(Yine bunlardan bir kısmını burada zikredeceğiz. Şöyle ki):

a- İbn Mes'ud'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir:

"Kim dinine saygı göstermekten hoşlanırsa şeytanla içli dışlı olmaktan ve heva ve hevesine uyanlarla oturmaktan ayrı dursun. Çünkü onlarla (bir arada) oturmak, uyuzdan daha yapışkandır (daha zararlıdır).

b- Hamid el-A'rac'dan rivayet, olunduğuna göre o şöyle demiştir:

"Ğaylân, (Kabe) civarında yaşamak üzere Mekkeye gelmişti. Ğaylân Mücahid'e gelerek şöyle dedi:

Ey Haccac'ın babası! Bana ulaştığına göre sen insanları ben (imle ilişki kurmak) dan yasaklıyor ve beni (şöyle şöyledir diye) anıyormuşsun. Sana benim söylemediğim şeyler ulaşmış. Ben ancak şunları şunları söylüyorum diyerek inkar edilmeyecek şeyleri ifade etti, Ğaylân kalkınca Mücahid şöyle dedi:

Onunla oturmayın. Çünkü o Kaderiyecidir.

Humeyd diyor ki:

Bir gün ben tavaf ediyorken arkamdan Ğaylân bana yetişip gömleğimden çekiyordu. Döndüm, Ğaylân bana şöyle dedi:

Mücahid benim hakkımda nasıl böyle böyle söyler? Ben ona (gerçeği) haber verdim. Mücahid tavaf sırasında Ğaylan'ın benimle birlikte yürüdüğünü görmüştü. Mücahid'in yanına geldiğimde onunla konuştum, bana cevap vermedi. Bir şeyler sordum karşılık vermedi. Ertesi sabah ona tekrar gittiğimde aynı tavırla karşılaştım. Ona şöyle dedim:

Ey Haccacın babası! Benden sana bir şey mi ulaştı? Ben bir şey yapmadım, bana ne oldu? Mücahid bunun üzerine şöyle dedi:

Seni Ğaylan ile beraber görmedim mi? Oysa onunla oturup kalkmayı ve konuşmayı yasaklamadım mı? Bunun üzerine Mücahid'e şöyle dedi:

Ey Haccacın babası! Ben senin sözünü inkar etmiş değilim.

Onunla konuşmaya ben başlamadım, önce benimle o konuştu. Bunun üzerine Mücahid şöyle dedi:

Ey Humejd! Allah'a yemin ederim ki Sen benim katımda doğru bir kimse olmasaydın, yaşadığın müddetçe beni güler yüzle göremeyecektin, tekrar tekrar baksan yine de sana iltifat etmeyecektim.

c- Eyyüb'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir:

Bir gün Muhammed b. Sîrin'in^[255] yanında, idim. Birden Amr b. Ubeyd çıkageldi ve (bizim olduğumuz yere) girdi. Amr oturunca İbn Sîrin elini karnına koyarak (hasta olmuş gibi) oradan kalktı. Ben Amr'e:

Haydi gidelim, dedim (oradan) çıktık. Amr gittikten sonra geri döndüm ve Ey Bekir'in babası! Yaptığının farkındayım, dedim. O bana:

Gerçekten fark ettin mi? dedi.

Evet, dedim. Bunun üzerine İbn Sîrin:

"Onunla birlikte bir evin tavanı altında bir arada olamam"dedi.

d- Bazılarından şöyle bir rivayet kaydedilmiştir:

Amr b. Ubeyd ile yürüyordum. Beni İbn Ayn^[256] gördü ve benden yüz çevirdi. Deniliyor ki Amr b. Ubeyd, İbn Avn'ın evine girdi. İbn Avn onu görünce sustu. Amr de sustu ona bir şey sormadı. Bir süre (sessiz) durduktan sonra İbn Avn şöyle dedi:

"Benim iznim olmadan evime girmeyi neye dayanarak helâl saydın?" İbn Avn bu sözünü tekrar tekrar söyledi durdu. Fakat Amr bir konuşsaydı....

e- Müemmel b. İsmail^[257] in şöyle dediği rivayet edilmiştir: (Bizim topluluğumuzu oluşturan) arkadaşlarımızdan bazıları Hammad b. Zeyd'e^[258] şöyle demiştir:

"Sana ne oluyor ki Abd'ulkerim'den sadece bir tek hadis rivayet ediyorsun?" Hammad şöyle dedi:

Ben bu hadis için ona uzak bir yerden geldim. Eyyüb'un ona gelmiş olduğunu ve benim için şöyle şöyle bir durumun olduğunu bilmesinden hoşlanmıyorum: Sanıyorum ki eğer o (bunu) bilse onunla aram açılır.

f- İbrahim'den Muhammed b. Sâib'e^[259] şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bu görüşünde devam ettiğin sürece bize yaklaşma"! İbn Sâib Mürcie mezhebinden idi.

g- Hammad b. Zeyd'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Said b. Cübeyr^[260] ile karşılaşmıştım.

Seni Talk^[261] ile birlikte görmedim mi? diye sordu.

Evet, fakat onda ne var ki? dedim. Bunun üzerine:

Onunla oturma! Çünkü o, Mürciedendir, dedi".

h- Muhammed b. Vâsi'den^[262] şöyle dediği rivayet edilmiştir: Safvan b. Muhriz'i^[263] gördüm. Yakınında Şeybe vardı. Birbirileri ile tartışıyorlardı. İbn. Vasi'i elbisesini silkeleyerek kalktığını gördüm.

"Sizler ancak uyuz kimselersiniz" diyordu.

ı- Eyyüb'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Adamın biri İbn Sîrin'in yanına geldi ve şöyle dedi:

Ey Bekir'in babası! Sana Allah'ın kitabından bir âyet okuyacağım, fazla değil, sonra çıkıp gideceğim. İbn Sîrin parmağı ile kulaklarım tıkadı ve şöyle dedi:

"Sana and veriyorum. Eğer müslüman isen evimden çık!" Adam (tekrar):

Ey Bekir'in babası! Bir âyetten fazla okumayacağım, sonra çıkıp gideceğim, dedi. Bunun üzerine İbn Sîrin gıysisinin eteklerini toplayıp (kendi evinden) çıkmaya hazırlandı. Biz adama yönelip:

İbn Şirin sana evden çıkman için and verdi. Bir adamı kendi evinden çıkarman helal midir? dedik. Adam çıkıp gitti. Biz İbn Sîrin'e:

Ey Bekirin babası! Sana ne zararı olurdu? Bir âyet okuyup sonra çıkıp gitseydi, dedik. İbn Şirin şöyle cevap verdi:

Vallahi kalbimin üzerinde bulunduğum hâl hakkında sağlam olduğunu sanmış olsaydım onun okumasına aldırış etmezdim. Fakat kalbime bir şeyin girmesinden korktum. Öylesine ki sonra onu kalbimden çıkarmaya gayret ederim de gücüm yetmez.

i- Evzâi'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bid'at sahibi ile konuşup tartışmayın. Çünkü kalplerinizde onun fitnesinden birşeyler kalır.

Bu rivayetler, eğer hadisten kastedilen o idiyse hadisin işaret ettiği hususlarda seni uyarmaktadır. En iyiyi bilen Allah' tır.

Bid'at sahibinin sözünün kalplerdeki etkisi bilinmektedir. Hadiste kuduz hastalığı örneği ile uyarıda bulunulmasının bir faydası daha vardır ki o, şudur:^[264]

Yirmi Üçüncü Mesele:

Bu mesele bid'at sahibinin tevbeden uzak oluşunun sebebi hakkındadır. Çünkü kulların söz, iş ve itikad olarak vuku bulan günahları, insanın bedeninde veya ruhunda meydana gelen hastalıklar gibidir. Bedende meydana gelen hastalıkların tedavisi bilinmektedir. Amellerdeki hastalıkların tedavisi dahi tevbe ve iyi işler yapmaktır. Bedendeki hastalıkların tedavisi mümkün olanı bulunduğu gibi tedavi imkanı olmayan veya zor tedavi edilene vardır. Amellerdeki hastalıktan kuduza benzeyenin dahi, normal olarak tevbesi mümkün olan vardır, mümkün olmayan vardır.

Bid'at, dışında kalan günahların hepsinde; en yükseği olan büyük günahlardan, en aşağıdaki ufak tefek günahlara kadar tevbe söz konusudur. Bid'atlar hakkında ise bize iki haber gelmiştir. Bu haberlerden her ikisi dahi bid'atlardan tevbe edilemeyeceğini ifade etmektedir.

Birinci haber bid'atın kötülüğünü ve bir tahsis olmaksızın/genel olarak bid'atçı için tevbenin yok olduğunu bildiren haberdur.

İkinci haber bizim izahı ile meşgul olduğumuz haberdur. Bilindiği üzere bu haberde bid'at, hastalıklardan kurtuluşu olmayan kuduz gibi bir hastalığa benzetilmiştir. Bu haber genel bir yönü olmamakla beraber çoğu kere bid'atın günahından kurtuluş olma' dıgını ifade etmiştir. Bid'atta tevbenin olmaması heva ve hevese düşkünlüğün kuduz hastalığının sirayeti gibi derinlere sirayet etmesi durumundadır. Daha önce bidatçılardan birtakım kimselerin bu şekilde olduğunu açıklaması geçmişti. Meselenin şahidi de zikredilmişti. Bunda fazladan bir mana daha ortaya çıkıyor ki o da (adı geçen) hadisin faydalarındadır. Bu dahi aşağıdaki meseleyi oluşturmaktadır.^[265]

Yirmidördüncü Mesele

Bid'at sevgisi yukarıda anlatılan derecede kişinin içine sinmemiş ise, bu durumdaki gruplardan olanlarda tevbe mümkündür. Bu gruplar hakkında tevbe mümkün olunca onlardan ayrılanlar hakkında dahi tevbe mümkündür ki onlar cüz'i bid'at işleyenlerdir.

(Bu durumda iki şık söz konusudur:)

a- Ya bu hadisten önce geçen haberler tercih edilecektir. Çünkü bu (hadisin) rivayetinin(isnadında (tereddüdü gerektiren) bir şey vardır ki son tahlilde söylenebilecek olan bu hadisin "hasen hadisler" arasında yer almasıdır. Diğer hadisler ise sahihtir. "... onlar ok'un yaydan çıktığı gibi dinden çıkarlar. Sonra ok'un torbasına dönmediği gibi (tekrar dinlerine) dönmezler." hadisi ve benzerleri gibi.

İkisinin arasını bulmaya gelince: İlk nakil, tevbenin genel olarak kabulü hususunda esas kabul edilir. Bu (sonuncu) haberler ise ilk nakildekinin üzerine fazladan ilave edilen bir husus ifade etmiş olur. Çünkü bid'atın heva ve hevese uymak özelliği sebebiyle bir çelişki söz konusu değildir. İnsanın yaptığı veya terk ettiği bir şeyde heva ve hevesin ağır basıp galip gelmesi, hep etkisi olan bir husustur. Tüm bid'atlarda heva ve hevese uymak vardır. Bunun içindir ki bid'at sahiplerine "hevâ ve heves sahipleri" denmiştir. Bid'at ismi verilmesi de böylece gerçekleşmiş olur. Bid'atçılarda çoğunlukla durum budur. Çünkü bid'at olarak işlenen bir şey ancak, delilde şüphe ile birlikte heva ve hevese uymaktan meydana gelir. Delilin sunulup tetkik edilmesinden meydana gelmez. Böylece zahiren şer'i bir delil bulunmakla beraber o yapılan işte hevâ ve hevese uymak bulunur. Böylece bid'at kalpde bir siyah nokta gibi bulunur. Artık bid'atın sevgisi kalbe işler. Sonra bid'atların hepsi aynı mertebede olmayıp farklı durumlardadır. Fakat hepsi de (başlı başına) din ortaya koymak gibidir. Dolayısıyla bid'at sahibi, tevbesi kabul edilmemeye müstahak olmuştur. Yüce Allah fazlu keremi ile bizleri cehennemden muaf buyursun.

b- Veya bu hadis evvelki hadislerle birlikte geçerli olur. Her iki gruptaki hadislerin de geçerli olduğu varsayımına göre şöyle deriz: Daha önceki hadisler geneldir. Bu hadis ise özellik ifade etmektedir. Nitekim özellik ifade etmiştir. Ya da öyle bir mana ifade eder ki ondan özellik anlaşılır. Bu özellik, (bazı bid'atçılarda görülen) buğz besleme keyfiyeti dikkate alınırsa en yüksek derecede bid'atın kalplere işlemesidir. Çünkü hadiste "... yakın gelecekte ümmetinde topluluklar çıkacaktır." buyurulmuştur. Bu gösteriyor ki başka topluluklar vardır ki onlara bu heva ve hevese uymaksirayetmemiştir. Belki onlar daha aşağı mertebededirler. Muhtemeldir ki onlara heva ve hevese uymak sirayet etmemiştir.

Bu yorum konunun akışı itibarıyla uygundur. Meselenin tamamı hamdolsun ikinci bölümde geçmiştir. Fakat daha önce hadislerin helisinde hususiyet/tahsis yoktur şeklinde geçmiş idi.

Başarı Allah'tandır.^[266]

Yirmibeşinci Bölüm:

Bazı hadis rivayetlerinde yer almıştır ki Hz. Peygamber:

"Bu grupların fitne bakımından en büyüğü, işleri kendi görüşlerine göre kıyas edenlerdir. Böylece haramı helâl, helâli haram sayarlar..." buyurmuştur. Görülüyor ki Hz. Peygamber bu grupların ümmet için fitne bakımından en büyük olanının kıyasçılar/akıl yürütmeçiler olduğunu bildirmiştir. Fakat her kıyas böyle değildir. Belki bir asıl'a dayanmadan yapılan kıyastır. Zira kıyasçılar görüş birliği etmişlerdir ki bir asıl'a dayanmayan kıyas muteber değildir. Kıyas ancak kitap, sahih sünnet veya muteber bir icmâ'a dayandığı zaman sahih olur. Kıyasın bir asıl'ı olmadığı zaman -ki buna fâsid kıyas denir- bunu dinin içine koymak doğru değildir. Çünkü böyle bir kıyas dine aykırı davranmaya götürür. Dinde helâl olan bir şey, bu kıyas ile harami haram bir şey helâl olur. Çünkü (kişisel) görüş, görüş olmak itibarıyla bir asıla da dayanmayınca dini bir kanunun disiplini içine girmez. Zira akıllar dini bakımdan güzel olmayan bir şeyi güzel yayıp, dini bakımdan çirkin olmayan bir şeyi çirkin sayabilir. Durum böyle olunca bir asıl'a dayanmayan kıyas, insanlara fitne olur.

Sonra hadiste haber verilmiştir ki bu kıyası öğretenler, diğer gruplardan daha çok insanlara zararlı ve fitne bakımından daha şiddetlidir. Bunun açıklaması şöyledir: Heva ve hevesine uyan kimselerin mezheplerini reddeden hadisler meşhur bir şekilde bilinmektedir. Heva ve hevesine uyan kimseler çoğunlukla, kamu nazarında da, özel kimseler nazarında da değersiz ve zelif kimselerdir. Fetva ehli olanlar böyle değildir. Çünkü bunların delilleri kitap ve sünnettendir. Bunları ancak tek tük kimseler bilir. Delillerin zayıfını kuvvetlisinden ancak özel kimseler ayırabilir. Fetva ve hakimlik makamına bazen onlara aykırı olan kimseler atanmış olabilir.

Bunun benzeri bir mana İbn Mes'ûd'un hadisinde mevcuttur. İbn Mes'ûd şöyle demiştir:

"Her yıldan sonra gelen yıl daha kötüdür.^[267] Ben, bir yıl diğerinden daha (bol) yağmurlu demiyorum. Bir yıl diğerinden daha bolluk da demiyorum. Bir yönetici diğerinden daha hayırlı da demiyorum. Fakat hayırlılarının ve âlimlerinizin gideceğini (yok olacağını) söylüyorum. Sonra bir topluluk ortaya çıkar ki işleri (kendi) görüşleri ile kıyas ederler. Sonuçta din yıkılır ve parçalanır."

İbn Mes'ûd'un hadisinde ifade edilen şey, Sahih hadiste de vardır. O hadiste Hz. Peygamber:

"... fakat ilmi, Allah âlimleri ilimleriyle birlikte vefat ettirmek suretiyle insanlardan çeker çıkarır. Geriye cahil insanlar kalır. Onlardan kendi görüşleriyle fetva vermeleri istenir. Kendileri de sapar, insanları da sapıturlar." Daha önce sahabe ve tâbiûndan (keyfi) görüşün kötülüğünü bildiren meşhur rivayetler geçmiştir. Bu rivayetlerde açıkça ifade edilmiştir ki (keyfi olarak) kişisel görüşe uymak haramı helâl, helali haram kılmaktadır.

Bilindiği üzere reyî (görüşü) kötöleyen bu rivayetlerle, bir olay hakkında usûlüne uygun yapılan icthadı kötölemenin kastedilmiş olması mümkün değildir. Zira usulüne uygun yapılan icthad kitap, sünnet ve icmada bulunmayan bir meselede yapılır. Böyle olan icthad ile olayların birbirine benzeyeni ve örnek olanı bilinir, hükümlerin manası anlaşılır. Böylece benzer ve ortak özellik taşıyanlar arasında -daha evlâ olanı ile çelişmemek üzere- kıyas yapılır. Böylece bir icthad ve kıyasta helali haram, haramı helâl kılmak yoktur. İslam için yıkıcı olan kıyas kitaba, sünnete, ümmetin selefine ve muteber manalara aykırı düşen kıyastır.^[268]

Sonra bu asıllara aykırılık iki kısımır:

1- Başka bir asıl'a dayanmaksızın açık bir şekilde asıla aykırı olmaktır. Böyle bir şey hiçbir fetva veren meşhur kimseden meydana gelmez. Ancak, asıl kendisine ulaşmamış ise, böyle bir aykırılık söz konusu olabilir. Nitekim pek çok (mütehid) imam için kendisine bazı hadislerin ulaşmaması durumunda, hata olarak bu hadislere aykırılık vaki olmuştur. Başka bir asıl ile çelişmeden meşhur olan asıllara, fetva vermekte şöhreti olanların aykırı davranması şöyle dursun, hiçbir müslüman açık bir şekilde muhalefet etmez.

2- Hata etmek suretiyle bir çeşit yorum ile asıl'a aykırı davranmak. Böyle bir aykırılık, kelimeyi ya tam olarak veya bir kısmını, ait olduğu yerde değerlendirmemek suretiyle veya maksadı dikkate almadan sadece lafza riayet ederek veya başka te'vil/yorum çeşitleri ile olur.

Hadisten maksadın bu veya bu manada birşey olduğunun delili şudur: Helâl olduğu meşhur olan bir şeyi haram saymak veya haram olduğu meşhur olan birşeyi helâl saymak küfür ve inattır. Böyle davranan bir kimseyi, ümmet, kendisi kâfir olmadıkça başa geçmez.

Ümmet ise sonsuza kadar kâfir olmayacaktır.^[269] (Ancak) Yüce Allah bir rüzgâr gönderip mü'minlerin ruhunu almış olursa, bu takdirde helâli haramı (arayıp) soran kalmaz.

(Bir şeyin) helâl veya haram olduğu meşhur bir şekilde bilinmiyorsa, o konudaki delil de kendisine ulaşmamış ise bir kimse o hususta aykırı davranmış olabilir. Bu, Hz. Peygamber'in ashâbı tam anından beri var olan bir şeydir. Bu tür aykırılıklar ancak tek tük meselelerde olur. Bundan dolayı ümmet sapmadığı gibi İslam da yıkılmaz. "Âlimler vefat ettiğinde böyle bir durum ortaya çıkar" da denemez.

Açıktır ki maksat, açık bir şekilde haram olan şeyi, veya kişinin helâl olduğunu bildiği bir şeyi bir tevil/yorum ile helâl saymaktır. Bu keyfiyet bid'atları işleyenlerde açıktır. Onlar Kur'an'ın pek çoğunu, Kur'an'dan delillerin üzerinde birleştiği ve Kur'an'dan tanıkların aynı manada ittifak ettiği şeyleri (bir yana bırakıp) terk etmişlerdir. Onlar kitabın anası olan ayetleri terk edip müteşâbihât'ın peşine düşme yolunu tutmuşlardır.

Bu itibarla —Yüce Allah'ın da buyurduğu gibi- bu, doğru yoldan sapmak ve eğriliktir.^[270] Bunları önder olarak başa geçirirlerse bunlar fetvalar verirler, sözlerine ve yaptıklarına uyulur. Din konusunda aşırı bir ihtiyat yaptıklarını sanarak insanlar bunlara güvenirler. Halbuki onlar bilgisizce halkı saptırmaktadırlar. Hesab etmediği yerden gelen beladan daha büyük bir felaket insanın başına gelmez. Çünkü insan felâketin geleceği yolu bilirse gücü yettiğince ondan sakınır. Eğer felâket, ansızın gelirse daha büyük ve daha tehlikeli olur. Bunun böyle olduğu açıktır. Bid'at dahi fetva yolu ile gelirse böyledir. Çünkü bu takdirde insan ilimde mertebe sahibinin ortaya koyduğu bir şekilde (görünürde) dine dayanmaktadır. Netice itibarıyla insan hidayeti isterken dalâlete/sapıklığa düşer, Allah'ım! Bizi doğru yola, kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna ilet.^[271]

Yirmialtıncı Mesele:

Burada, hadiste lafız yönünden tetkik edilmesi gereken bir husus vardır ki bu, hadis üzerinde söylenecek sözün tamamlanması kabilindedir.

Hz. Peygamber gruplarla ilgili hadisinde grupların tamamının cehennemde olacağını bir grubun bundan hariç tutulduğunu haber vermiştir. Bu grubun kim olduğu diğer hadiste açıklanmıştır. Bir başka rivayette o bir grubun belirlenmesi için "Ey Allah'ın Rasulü! Onlar kimdir?" tarzında soru sorulmuştur. Bu soruya verilecek cevabın aslı "Ben, benim ashâbım ve bizim yaptıklarımız gibi yapanlar" şeklinde olmak veya buna benzer bir tarzda ya işaretle veya bir özelliğini bildirerek grubu belirlemek suretiyle olması gerekirdi. Fakat böyle olmamıştır. Cevapta özelliği taşıyan grup değil, grubun özelliği belirlenmiştir. Bunun içindir ki hadiste söylendiği gibi söylenmiştir. Bu ifadelerin zahirinden akıl sahibi olmayan özelliklerin ve diğer şeylerin zikredildiği anlaşılmaktadır.

Burada maksat Hz. Peygamber'in ve ashâbının taşıdığı özelliklerdir. Bu durumda lafız bakımından soru ile cevap arasında uyum yoktur. Bunun mazur sayılacak tarafı vardır. Şöyle ki: Araplar manayı (doğrudan) anladığı zaman, bu çeşit anlatım onlara bağlayıcı gelmez. Bunun içindir ki onlar firkayı nâciye'nin (kurtulan grubun)

belirlenmesini istedikleri zaman, Hz. Peygamber onlara grubu "kurtulan" yapan özelliği açıklamış ve "*benim ve ashabımın üzerine olduğu durum*" buyurmuştur.

Lafız olarak zahiren uygun olmayan, mana bakımından uygun dur. Aşağıdaki ayetlerde de durum böyledir Yüce Allah buyurur ki:

"(Rasûlüm!) De ki: Size bunlardan daha iyisini bildireyim mi?"^[272] Bu sözün anlamı şudur: Dünya metândan daha değerli olanı size haber vereyim mi? Sanki "evet, haber ver" denmiş gibi Yüce Allah:

"*Takva sahipleri için Rableri yanında, altından ırmaklar akan, ebediyyen kalacakları cennetler vardır.*" buyuruyor.^[273] Görülüyor ki cevapta sözün ifade ettiği mana söylenirken sorudaki lafız dışında bir kelime ile söylenmiştir. Bu ifade, tefsir âlimlerinden bir gruba göredir.

Bir diğer ayette Yüce Allah:

"*Takva sahiplerine va'd olunan cennetin misâli (şudur): İçinde ırmaklar....*"^[274] Buyuruyor. Ayetteki "*cennetin örneği*" ifadesi, örneği söylemeyi gerektirirdi. Örneğin içerdiği şeyi değil.

"*Onların (münafıkların) misâli, (karanlık gecede) bir ateş yakan kimsenin misalidir.*"^[275] ayetinde de durum böyledir. Çünkü her ne zaman maksat, örnek gösterileni bildirmek olursa, bizzat örnek gösterilenin söylenmesi gerekir.

Şöyle söylemek de mümkündür: Hz. Peygamber grupları zikredince bunlar arasında "kurtulan" bir grubun olduğunu bildirmiştir. En münasip olanı grubun ne olduğunu sormaktansa grubun ne işler yapıp da kurtulan grup olduğunu sormak idi. Çünkü grubun tarifinde bir fayda yoktur. Faydası olan, ancak neler yapıp da kurtulan fırka olduğunu bildirilmeğidir. Öncelikli olarak dikkate alınması gereken, yapılan iş, işi yapan değildir. Eğer Hz. Peygambere "o grubun özelliği nedir?" veya "yaptığı şey nedir?" şeklinde veya benzeri bir şekilde sormuş olsalardı hem lafız, bem mana yönünden kuvvetli bir uyum olurdu. Hz. Peygamber onların neyi kasd ettiğini anlayınca buna uygun olarak cevap vermiştir.

Şunu da deriz: Onlar kendileri hakkında en uygun olanı sormayı bırakınca Hz. Peygamber onlara sorulması ve öğrenilmesi layık olanı öğretme hususundaki titizliğinden dolayı onların sorularına (gerekten) cevabı vermiştir. Şöyle demek de mümkündür: Onların sordukları belirli bir şey değildi. Çünkü kurtuluş, (ümmetden) önce gelene mahsus olup sonradan gelecekler kurtulamayacak şeklinde bir değerlendirme söz konusu değildir. Üstelik (hadiste "*gelecekte ümmetim gruplara ayrılacaktır*" buyurulduğu için) kurtulacağı bildirilenlerin sonradan gelecekleri anlaşılmaktadır.

Bu soru bir belirlemeyi içermektedir. Halbuki grubun bir zamana veya mekâna münhasır olmaması belirli olmayı gerektirmemektedir. Böylece maksat, hepsini bir düzen içinde disipline eden özelliği belirlemeye yönelmiştir. O da, Hz. Peygamber'in ve ashabının üzerinde olduğu durumdur.

Bu cevap bize göre kapalı gibidir. Sorana göre ise belirlidir. Çünkü onların (Sahabenin) amelleri/yaptıkları onlarla birlikte olanlara göre ayan beyan göz önündedir. Bundan daha fazlasını söylemeye ibtiyaç yoktur. Çünkü o cevap orada hazır bulunanlara verilmesi gereken en uygun cevaptır.

O zamanda var olmayan başkalarına, onların (sahabenin) durumlarını görmeyen ve yaptıklarına bakamayanlara gelince, onlar sahabe gibi değildir. Bu değerlendirme ile cevap, kasedilmiş olan belirlemenin dışına çıkmaz. En iyiyi Allah bilir.^[276]

[1] Maide: 159

[2] Rûm: 31-32

[3] En'am: 153

[4] Hadisi Ebu Davud, Sünnet kitabında 4596 ve 45 97 numara ile Tirmizi İman kitabında 2640 ve 2641 numara ile, İbn Mâce, Fiten kitabında 3991-3992 ve 3993 numara ile Darimi, Siyer Kitabında 2518 numara ile Ahmed b. Hanbel, Müsned'inde 2/3321 3/120-145; 4/102 de. Suyuti, el'Câmi'us-Sağir'inde (Feyz'ul Kadir'de 2/20 de 1223 numara ile Sehâvi, Mekâsîd'ında shf. 158159 da. Aclûni, Keşful Hafâ'sında 1/369-370 de, Albani, Sahih'ul Cami'nde 2/375 de rivayet etmiştir.

[5] Âli-İmran: 105

[6] Hûd: 118-119

[7] Bakara: 213

[8] Hud: 118-119

[9] Dehr zaman anlamına bir kelimedir. Günümüzde yaşanan hayattan başka bir şeye inanmayanlara materyalist denmektedir. Böyle kimselere eskiden "Dehriyyün" denirdi. Yaşamının ve ölmenin dehr'in elinde olduğunu söyleyenlere Casiye suresi 24. ayetinde işaret vardır. (Çeviren).

[10] Hûd: 119

[11] Âli-i İmran: 103

[12] Hûd: 119

[13] Bakara: 213

[14] Hadisi İbn Kesir, tefsirinde Bakara suresi 213. ayetini tefsir ederken zikretmiştir, İbn Kesir'in Abdurrazzak'ın Musannef isimli kitabına nisbet ettiği hadiste küçük kelime farklılıkları vardır. Ayrıca bakınız: Tefsir-u İbni Kesir, 1/237, Mısır, 1988 basımı; Kurtubî Tefsiri. 3/32 Hey'e'tül Küttâb'il Mısriyye basımı, Sahih İbn-i Hibban, 4/197-5/90, Zâd'ul Meâd, İbnul Kayyim, 1/3641/414 Müesseset'ür Risale basımı

[15] Burada A'râf suresi 172. ayetine işaret edilmektedir. (Çeviren)

[16] Bakara: 213

- ^[171] Hadisi Buhari, İ'tisam kitabında iki hadis halinde (Feth'de 7319-7320 numara ile), Müslim, İlim kitabında 2669 genel numara ile Tirmizi, Fiten kitabında 2180 numara ile İbn Mâce, Fiten kitabında 3994 numara ile Ahmed b. Hanbel. Müsned'inde 2/327-367-450-511-527, 3/84-94, 4/125. 5/218-340 da rivayet etmiştir.
- ^[181] Hadisi Buhari, Cihad 'Siyer ve Cizye kitabında (Fethde 3053 ve 31 68 numaralar ile) Müslim, Vasiyyet kitabında bu kitapta 22 numara ile Ahmed b. Hanbel, Müsnedinde 1/90 ve 1/222 de 693 ve 1935 numara ile (Ahmed Şâkir'in tahkik ettiği basım) rivayet etmiştir.
- ^[191] Hadisi Buhari, İlim ve İ'tisam kitabında (Feth'de 100 ve 7307 numara ile Müslim, İlim kitabında 2673 genel numara ile Tirmizi İlim kitabında 2652 numara ile İbn Mâce, Mukaddime de 52 numara ile Dâremi Mukaddime de 239 numara ile İbn Hibban sahihinde 7/48. 8/254 ve 255 de rivayet, etmiştir.
- ^[201] Yazar hadisi Buhari'ye nisbet etmekte hataya düşmüştür. Aslında hadis, ne Buhari'de, ne de Müslim'de vardır. Sünen sahiplerinden sadece İbn Mâce rivayet etmiştir. Hadis, İbn Mâce'de Fiten kitabında 2/1339 da 4039 numaradadır. Hadisi ayrıca Ahmed b. Hanbel Müsnedinde rivayet etmiştir. Bu hadis gelecekte, ilerde insanların karşılaşacağı zamanlardan haber vermektedir. Bu zamanlarda bol yağmurlar insanları aldatacak, çok mahsul olacağı ümidine kapılan insanlar umduklarını bulamayacaklardır.
- ^[211] Bu zât Şamlı Mekhûldur. Mürsel rivayeti çoktur. Beşinci tabakadandır. Hicretin 113. yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 2/273; Şezerat, 1/146; Cerh ve Ta'dil, 4/222
- ^[221] Bu zat Süfyan b. Said b. Mesruk es-Sevridir. Künyesi Ebu Abdillah olup Kufelidir. Güvenilir' ibadetine düşkün, imam ve hüccet olan bir fıkıh bilginidir. Yedinci tabakanın ileri gelenlerindedir. Bazı rivayetlerinde karışıklık yapardı. Hicretin 171 yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/311; Şezerat, 1/250; Cerh ve Ta'dil, 4/222
- ^[231] Nebat: İrakla Filistin arasında yerleşmiş satni ırktan bir topluluğun adıdır.
- ^[241] Sözü edilen yer vakıf durumunda olduğu için satılıp satılmaması kâdi'nin kararına ihtiyaç göstermektedir. (Çeviren)
- ^[251] (Yazar böyle diyorsa da) Hanefi kaynaklarında onların mezhebine göre bu tür el değiştirmenin caiz olduğu yazılıyor. Şimdi uygulama da böyledir.
- ^[261] Âl-i İmran: 7
- ^[271] Câsiye: 23
- ^[281] Zuhuf: 23
- ^[291] Zuhuf: 24
- ^[301] Şuara: 72-73-74
- ^[311] Hz. Ali'nin sözündeki "ölüler" ifadesinden maksat yaptıklarına uyulan sahabe ve onlar gibi olanlardır. Sözü dış ifadesi, onlara tek olarak değil topluluk olarak uyulması gerektiğini bildirmektedir.
- ^[321] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/191-206.
- ^[331] Haruriler Hâricilerin bir koludur. Hariciler, Hz. Ali'ye savaş açan kimselerdir. Harurilerin din hakkında katı görüşleri olduğu bilinmektedir. Haruriye Küfe dışında Harura denilen yere nisbet edilen bir topluluktur. Burası onların Hz. Aliye karşı çıktıklarında ilk toplantı yaptıkları yerdir.
- ^[341] Said b. Cübeyr aslen Kûfelidir. Velâ yoluyla Esedî kabilesinden olmuştur. Güvenilir ve sağlam bir fıkıh bilginidir. Hz. Aişe, Ebu Musa ve diğerlerinden yaptığı rivayetler mürseldir. Hicretin 195. yılında Haccac'ın huzurunda öldürülmüştür. Bakınız: Takrib, 1/292; Şezerat, 1/108; Cerh ve Tadil, 4/9
- ^[351] Maide: 44
- ^[361] En'am: 1
- ^[371] Hucurât: 9
- ^[381] Hadisi Buhari. İstîbâet'ül Mürteddin, Meğazi ve Diyât kitaplarında. (Feth'de 6922-4341-4342-4345/6878 ve 3017 numara ile) Ebu Davud, Hudud kitabında 4351-4352-4353-4354-4355-4356 ve 4360 numara ile Tirmizi, Diyât ve Hudud kitaplarında 1402 ve 1458 numaralar ile. Nesai Tahrim'ud-Dem kitabında 7/104/105 ve 7/90-91 de, İbn Mâce, Hudud kitabında 2553 numara ile Mâlik Muvatta'ında Akdiye kitabında 15 numara ile Ahmed b. Hanbel Müsned'inde 1/217-282-322-382-409-430-444-646; 5/231 ve 6/58 de, İbn Hibban Sahihinde 6/323 ve 7/449 da rivayet etmiştir. Ayrıca bakınız: Feyzul Kadir, 6/95, 8559 numaralı hadis.
- ^[391] Bu zat sahâbi Mâbed İbn Halid el-Cüheni değildir. Bilakis Kaderiyyeci olan Ma'bed İbn Halid el-Cüheni'dir. Onun İbn Abdillah İbn Alim olduğu söylenir. Dedesinin ismi, rivayete göre Uveymir'dir. Sikadır, fakat bid'atçıdır, Basra'da Kaderiye fikrini açıktan ilk savunun kişidir. 80 yaşında öldürüldü (Bak. et-Tatib, 2/262; Şezerat, 1/78-88)
- ^[401] Bu sözün anlamı, bid'at, işleyen bir kimse bunu yaparken delile uyuyorsa, bu davranışı sebebiyle kâfir sayılmaz demektir.
- ^[411] Bu ifade orijinal nüshada da aynen böyledir. Bunun anlamı, dindeki asıl meseledeki bu ihtilaf, amaç doğru olduğu sürece İslam dininden olmayı ihlâl etmemesi va hata yapanı mazur görme bakımından ferî meselelerdeki ihtilaf gibidir.
- ^[421] Araf: 32
- ^[431] Zuhuf: 58
- ^[441] En'am: 57
- ^[451] Maide: 95
- ^[461] Nisa: 35
- ^[471] Bu zat Süheyl b. Amr olup künyesi Ebu Zeyd'dir. Kureyş'ten Beni Cesi h. Amir b. Lüey'dendir. Bu ise Ebu Cendel'in babasıdır, Kureyş'in ileri gelenlerinden ve hatiplerindedir. Müslüman değil iken peygamber Huneyn'e çıktığında o da çıkmıştı. C'irane'de müslüman oldu. Kalbi İslama alıştıranlardan sonra ileri gelenleri iyi bir müslüman oldu. Hicretin 18. yılında mevas taununda vefat etmiştir. Bakınız: Maarif, shf.284; Şezerat, 1/28; Cerh ve Ta'dil, 1/245.
- ^[481] Hadisi Buhari, Sulh. Şurüt, Cizye ve Meğazi kitaplarında (feth'de 2698-2699-2731-2732 3184 ve 4251 numara ile) Müslim, Cihâd kitabında 1783-1784 ve 1785 genel numara ile Ebu Davud, Cihad kitabında 2765 numara ile. Dârimi, Siyer kitabında 2507 numara ile Ahmed b. Hanbel. 1/86-87- 342 de 656 ve 3187 numara ile, Hâkim, Müstedrekinde 2/150-152 de, rivayet etmiştir. Ayrıca bakınız: Mecme'uz-Zevaid, Heysemî, 6/235-237-239; Siyer "i İbn-i Hişâm; 3/366 (Dâr'ul Hidâye. Kahire basımı)
- ^[491] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/207-213.
- ^[501] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/214-215.
- ^[511] Rum: 31-32
- ^[521] En'am: 159
- ^[531] Âl-i İmran: 103
- ^[541] En'am: 153
- ^[551] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/216.
- ^[561] Hadisi bu lafız ile İbn Abbastan İbn Ebî Şeyhe rivayet etmiştir. Hadisi ayrıca Teberani Mu'cemi Kebir'inde rivayet etmiştir. 10/350.12/440 Hadis numarası 10687 ve 13604. Bu kaynaklardan başka: Hakim, Müstedrek'inde 1/117 ve 118 de. Zebîdî, İthaf' us-Sade de 6/334 de Ahmed b, Hanbel Müsned. 1/118 de, Ebu Davud, Sünnet kitabında. 4/242 de 4758 numara ile Cem'ul Cevami'de Suyuti. 22241 den 22251 numaraya kadar olan hadislerde rivayet etmiştir.
- ^[571] Hadisi Müslim. İmaret kitabında 1853 genel numara ile rivayet etmiştir.
- ^[581] Hucurat: 9

¹⁵⁹ Hadisi Tirmizi, İman kitabında 2641 numara ile rivayet etmiştir. Tirmizi'deki hadis şöyledir: "İsrail oğullarının başına gelen, ümmetimin de başına adım adım gelecektir. O derecede ki onlardan açtıktan (herkesin gözü önünde) anası ile cinsel ilişkide bulunan olursa, ümmetinden de mutlaka bunu yapan olacaktır..." Tirmizi hadisi rivayet ettikten sonra şöyle diyor: "Bu hadis tefsir edilmiş/açıklanmış bir hadistir. Hadis garip olup, onu ancak bu vecih ile biliyoruz."

¹⁶⁰ Hadisi, Ahmed b. Hanbel Müsned'inde 3/321 ve 399, 4/243'de 14493 ve 15347 numaralarla rivayet, etmiştir. Müsned'deki rivayeti sonunda şu fazlalık vardır: "Ey Ka'b b. Ucre! Oruç (günahlara karşı insanı koruyan) bir kalkandır. Sadaka hataları söndürür. Namaz Allah'ı yakınlık ve bir delildir. Ey Ka'b b. Ucre! Haramdan oluşan et cennete girmez. Ona en münasip olan cehennem ateşidir. Ey Ka'b b. Ucre! İnsanlar yola çıkan iki kişiden ibarettir; Birisi nefisini (Allah yolunda) satın alır ve onu özgürlüğe kavuşturur. Diğeri nefisini satar ve onu mahveder." Hadisi, ayrıca Tirmizi Cuma kitabında rivayet etmiş ve "Hadis bu veçhile gariptir." demiştir. Fakat fiten kitabındaki rivayetinde "Hadis, sahihtir gariptir." demiştir. Hadisler Tirmizi'de 614 ve 2259 numaradadır. Nesai, Bey'at kitabında, 7/160-161 de, İbn Hibban. Sahihinde 3/111 ve 7/23 de. Hâkim. Müstedrekinde 3/479-480 ve 4/422 de rivayet etmiştir. Ayrıca bakınız: Mecme'uz-Zevaid. Heysemi, 5/247

¹⁶¹ İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/217-219.

¹⁶² En'am: 159

¹⁶³ Bu ayette ve Rum 32. ayetinde bulunan bu kelimeyi bu şekilde okuyan. Kıraat imamlarından Hamza ve Kisâidir.

¹⁶⁴ Âl-i İmran: 106

¹⁶⁵ Hadisi, Buhari Hac ve Fiten kitaplarında (Feth'de 1739-1741-7077-7078-7079 ve 7080 numalara ile) rivayet etmiştir. Ayrıca Müslim, İman kitabında 65-66 genel numara ile, Tirmizi, Fiten kitabında 2193 numara ile Nesâi, Tahrîm'ud-dem kitabında 7/126/127 de, İbn Mâce, Fit'en kitabında 3942-3943 ve 3944 numara ile Ahmed b. Hanbel Müsned'inde 1/230 da 2036 numara ile. Dârimi, Menasik kitabında 1921 numara ile İbn Hibban sahihinde 1/250 ve 7/572 de rivayet etmiştir. Ayrıca bakınız: Feyzul Kadir, Münavi, 6/394 Hadis no: 9767

¹⁶⁶ Hadisi Müslim İman kitabında 118 genel numara ile rivayet etmiştir. Ayrıca Tirmizi, Fiten kitabında 2195-2197-2198 numara ile ve Ahmed b. Hanbel Müsned'inde 2/523 de rivayet etmiştir.

¹⁶⁷ En'am: 159

¹⁶⁸ İhtimal ki yazar "yön" ile Yüce Allah'ın bir yönde olduğunun söylenmesini kasetmiştir.

¹⁶⁹ İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/220-222.

¹⁷⁰ En'am: 159

¹⁷¹ En'am: 153

¹⁷² En'am: 153

¹⁷³ En'am: 57

¹⁷⁴ İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/223-225.

¹⁷⁵ En'am. 136. ayetine bakınız.

¹⁷⁶ Maide: 103. ayetine bakınız. Ayrıca bu kitabın altıncı bölümünün baş tarafında bu hayvanlar hakkında bilgi verilmiştir.

¹⁷⁷ En'am: 144

¹⁷⁸ En'am: 143

¹⁷⁹ En'am: 144

¹⁸⁰ İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/226-227.

¹⁸¹ Bu hadis. Müslim'in Zekat kitabında rivayet ettiği hadisin bir parçasıdır, hadisin numarası 147 dir.

¹⁸² En'am: 57

¹⁸³ Bu hadis. Müslim'in Taharet ve Cenaiz kitabında rivayet ettiği sahih bir hadistir. Hadis Müslim'de 249-974 ve 975 genel numara ile rivayet edilmiştir, hadisi ayrıca Nesai Taharet kitabında 1/93-94-95 de, İbn Mâce, Cenaiz kitabında 1546 ve 1547 numara ile. Zühd kitabında 4036 numara ile Mâlik. Muvatta'mda Taharet kitabında 28 numara ile rivayet, etmiştir.

* Vakıa 9 ve devamındaki ayetlerin meal ve tefsirine bakınız. (Çeviren).

¹⁸⁴ Maide:117-118

¹⁸⁵ İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/228-231.

¹⁸⁶ Mutezile- Birlikten çıkıp ayrılan İslam fırkalarından biridir. Bu fırka akla dayanmış felsefe ve kelam ilimlerini üretmekte aklı birinci derecede tutmuş bir mezheptir. Bunu ilk ortaya koyan muteziledir. Mutezilenin kurucusu Vasil b. Atadır. Vasil, Hasen Basri'nin talebesi idi. Hariciler büyük günah işleyen kimseyi kâfir sayınca, ehl-i sünnet böyle bir kimsenin kâfir olmayıp fâsık/günahkâr olduğunu söyledi. Vasil ise: "O kimse ne mü'min. ne de kâfirdir." dedi. Bunun üzerine Hasen Basri meclisinden onu kovdu. Vasil'i destekleyen arkadaşları oldu. Onlarla birlikte ehl-i sünnet vel'Cemâat'tan ayrıldılar. Bunlara "Mutezile" adı verildi. Onlar (kulların yaptığı işlerde) Allah'ın kudreti olmadığını, kulun kudreti olduğunu söylemişlerdir. Bunlara göre Kuran mahluktur.

¹⁸⁷ Şia. Hz. Ali'ye ve onun aile bireylerine taraftar olan kimselerdir. Hz. Ali taraftarları özellikle bu isimle anılır olmuştur.

¹⁸⁸ Hariciler: Hakem meselesinin ortaya çıkışında Hz. Ali'ye başkaldıran kimselerdir. Bunlar 12 bin kişi olup Hz. Aliyi kâfir saymışlardır. Hariciler şöyle demişlerdir: İster Kureys'ten olsun, ister başkalarından olsun, bir kimse devlet başkanlığına getirilir ve adaletli davranırsa, devlet, başkanlığı geçerlidir. Hariciler, devlet başkanını imam belirlemenin vacip olmadığını görüşünder. Bunlar Hz. Osmanı da kâfir sayarlar.

¹⁸⁹ Mürcie: Onlara bu adın verilmesi yapılacak işi niyetten sonraya bırakmalarından veya ümidi kötüye kullanarak, "iman sahibi olan kimseye işlediği günahı zarar vermez" demelerinden dir.

¹⁹⁰ Neccâriye: Bunlar, Muhammed b. Hüseyin Neccar'ın adamlarıdır. Bunlar kulların işleri meselesinde ehl-i sünnet gibi düşünür, "güç yetmesi iş ile beraberdir, kul yaptığı işi kazanır" derler. Allah'ın "Kelâm" sıfatının muhdes/sonradan olduğu ve diğer sıfatlarının yok olduğu hususunda Mutezile gibi düşünürler.

¹⁹¹ Cebriye: Bu kelimenin kökü olan "cebr" kulun yaptığı işin Allah'a ait olduğunu söylemektir. Cebriyenin, bir orta derecede olanı vardır ki. Eş'ariler gibi kulun yaptığı işi kazandığını söylerler. Bir de katıksız cebriye vardır ki, cehmiye gibi kulun hiçbir kudret/güç sahibi olmadığını ve Allah'ın bir işi olmazdan önce bilmediğini söylerler. Cebriye mezhebinden olanlar Allah'ın görülmeceği, Allah kelamının mahluk olduğu, akıl ile marifetin gerekli olduğu hususlarda mutezilenin görüşündedirler.

¹⁹² Müşebbihe: Bunlar Allah'ı yaratılmışlara benzetenlerdir. Kimileri Şiânın taşkınlıklarından, kimileri Haşviyyedendir. Mudâr, Hems ve Hüceymi gibi, bunlar Allah hakkında -ki Allah bunların benzetmesinden uzak ve yücedir- şöyle derler: O kan ve etten oluşan bir cisimdir, organları vardır. Hatta bunlardan bazıları birtakım sapık şeyler söylemiştir.

¹⁹³ Naciye: Bu grup cehennemden kurtulan fırkadır ki bunlar ehl-i sünnet, vel-cemâattir. Böyle denmesi, Hz. Peygamberin hadisinde "cennette olan tek grup (benim ve ashâbının yolu üzere olan) cemâattir." Buyurmuş olmasındandır.

¹⁹⁴ Vâsikıyye: Vâsil b. Atâ'nın adamlarıdır. Bunlar. Allah'ın sıfatlarını, kaderi, Allah'ın kötülük yaratmasını kabul etmezler ve iki menzile arasında bir üçüncü menzile olduğunu kabul ederler. Bunlara göre Hz. Osman'la onu öldürenlerden iki taraftan birinin hatası olduğuna hükmetmek gerekir. Hz. Osman bunlara göre mü'min de değildir, kâfir de değildir. Osman'ın cehennemde ebedi kalması (ni söylemek) caizdir, Hz. Ali ve onunla savaşanlar da böyledir. Bunlar Hz. Ali. Talha ve Zübeyr; artık Cemal olayından sonra bir demet bakla hakkında dahi şahitlik yapsalar, şahitlikleri kabul edilmez demişlerdir. Lian yapanları şahitliği kabul edilmediği gibi.

¹⁹⁵ Amriyye: Bunlar, bir önceki grup gibidir. Ancak Vasiliyyenin üzerinde konuştuğu iki grubun da fâsık/günahkar olduğu görüşündedir.

^[96] Hüzeyliyye: Bunlar Ebu'l-Hüzeyl Allaf'ın adamlarıdır. Bunlara göre Allah'ın takdirlerinin bir sonu vardır. (Cennet ve cehennemde) ebedi kalacaklar, sonunda yok olacaklardır. Allah'ın ilim, kudret, irade gibi sıfatları hakkında yanlış fikirleri vardır. Hücet, içlerinden bir tanesi cennetlik olan 20 kişinin habercisi ile gerçekleşir.

^[97] Nazzamiyye: Bunlar İbrahim b. Seyyar Nazzam'ın adamlarıdır. Görüşlerinden bazıları şöyledir: Kulların dünyada yaptıkları işlerden onlar için yararlı olmayı yapmaya Allah'ın kudreti yoktur. Allah, mükâfat ve cezayı artırıp eksiltemez. Allah'ın bir işini murad etmesi, onu yaratması, kulun işini murad etmesi, onu emretmesi demektir. İnsan ruh'tur, beden onun âletidir. Arazlar, cisimlerden ibarettir. Cevher, arazlardan oluşmuştur. Bilgi ve cahillik, iman ve küfür gibidir. Allah varlıkları bir defa yaratmıştır. Öncelik ve sonralık ortaya çıkıştır. Kur'an'ın nazmında i'caz özelliği yoktur. Tevatürde yalan olma ihtimali vardır, tema ve kıyas hüccet değildir. Nazzamiye bir sıçrama ile Rafiziliğe eğilim yapmış, devlet, başkanı/imamın kendisinden sonra gelecek imamı belirleyip onu tesbit etmesinin vacip olduğu görüşünü benimsemiştir. Fakat bunlara göre Hz. Ömer bunu gizlemiş yapmamıştır. Nazzamiyye göre zekât nisabından aşağıda bir miktarda hainlik veya zulüm yapan fasık olmaz.

^[98] Esvâriyye: Bunlar Esvâri'nin adamlarıdır. Daha önceki görüşlerden fazla olarak "Allah'ın yok olduğunu bildirdiği veya yok olduğunu bildiği şeye gücü yetmez. İnsanın gücü yeter" görüşüne sahiptirler.

^[99] İskâfiyye: Bunlar Ebû Cafer İskâfın adamlarıdır. Bunlar: Allah akıl sahiplerine zulmetmeye kadir değildir. Çocuklara ve delilere zulmetmeye kadirdir, demişlerdir.

^[100] Ca'feriyye: Bunlar Ca'fer b. Ebî Mübeşşir ve İbn Harb'in adamlarıdır. Daha öncekilere ilâveten bunların şu görüşleri de vardır: Ümmetin fâsıkları/günahkarları arasında zındıklardan ve mecusilerden daha şerli olanlar vardır. Şarap içene had cezası uygulama konusunda icma hatadır. Bir tek tane çalan imandan çıkar.

^[101] Bişriyye: Bunlar Bişr b. Mu'temir'in adamlarıdır. Bunlar derler ki: Renk, tad, koku ve diğer arazlar doğan şeylerdir. Kudret/gücü yeter olmak bünyenin sağlıklı olmasıdır. Allah zulüm şeklinde de olsa çocuklara azap edebilir. Eğer azap ederse akıllı ve günahkar olması gerekir. Bunda çelişki vardır.

^[102] Mezdâriyye: Bunlar Bişr'in talebesi olan Ebu Musa İsa b. Sabih el-Mezdar'ın adamlarıdır. Bu grup der ki: Allah zulmetmeye ve yalan söylemeye kadirdir. Bir işin iki kişiden birden meydana gelmesi caizdir. İnsanların kuran gibisini ve daha güzelini meydana getirmeye gücü yeter. Sultana bulaşan kâfirdir, kendisine vâris olunmaz. Yapılan işlerin yaratıldığı ve Allah'ın (ahirette) görüleceğini söyleyen de böyledir.

^[103] Hişamîyye: Bunlar, Hişam b. Arar el-Ğavfî'nin adamlarıdır. Görüşleri şöyledir: Allah a "vekil" denemez. Çünkü vekil olmak, onun vekâletini aldığı birinin olmasını gerektirir. Allah kalplerin arasını birleştirdi, denemez. Arazlar/cisimler Allah'ın ve Rasûlünün var olduğunu göstermez. Kur'an'da helal ve haramı gösteren bir şey yoktur. İhtilâflı bir durumda devlet başkanı seçilen kimsenin başkanlığı gerçekleşmez. Cennet ve cehennem henüz yaratılmamıştır. Hz. Osman kuşatılmamıştır ve öldürülmemiştir. Bir kimsenin namazı bozulursa, namazını düzeltir. Fakat ilk namazında günah işlemiştir ve bu nehyedilmiş/yasaklanmıştır.

^[104] Salihîyye: Bunlar. Sâlihî'nin adamlarıdır, İlim, kudret, irade, işitme ve görme özellikleri ölünce de var olabilir. Cevherin arazsız olması caizdir.

^[105] Hâitiyye: Bunlar. Ahmed b. Hâit'in adamlarıdır. Bunlar "dünyanın iki Allah'ı vardır; birisi ezelden beri var olan, diğeri sonradan olandır ki ahirette insanları hesaba çekecek olan o'dur, derler.

^[106] Hadbiyye: Bunlar, Fadl el-Hadbî'nin adamlarıdır. Daha öncekilere ilâveten şu görüşlere sahiptir: Reankarnasyon (ruhların başka kalıp ile yeniden dünyaya gelmesi) vardır. Her canlı (hayvanlar da) yükümlüdür.

^[107] Ma'meriyye; Bunlar Ma'mer b. Abbas es-Sülemî'nin adamlarıdır. Görüşleri şöyledir: Allah cisimlerden başka bir şey yaratmamıştır. Ezeli (kadim) olması diye bir şey yoktur. Kendi nefisini bilmez. İnsanın 'irade' dışında fiili/eylemi yoktur.

^[108] Sümamiyye: Bunlar, Sümâm b. Eşres en-Nemerî'nin adamlarıdır. Görüşleri şöyledir: Sonradan doğan şeylerin fâili/yapanı yoktur. Marifet, düşünmekle meydana gelir. Din olayından önce marifetin olması vaciptir. Yahudiler, Hristiyanlar, Mecusiler ve Zındıklar ne cehennem, ne de cennete girmeyeceklerdir. Bunlar toprak olacaktır. Güç yetmek organların sağlıklı olması demektir. Kâfirlerden Allah'ı bilmeyen ma'zurdur. Marifetlerin hepsi zaruridir. İrade dışında insanın fiili/eylemi yoktur, irade dışındakiler, meydana getiren olmaksızın var olur. Alem doğal olarak Allah'ın fiili/yaratmasıdır.

^[109] Hayyatiyye: Ebu'l-Hasen b. Ebî Amr el-Hayyat'ın adamlarıdır. Görüşleri şöyledir: Kader vardır. Yok olan bir şeye "şey", "cevher" ve "araz" demek olabilir. Allah'ın iradesi onun ikrah etmemesi ve (kendisine) ikrah/zorlama yapılmamasıdır.

^[110] Câhızıyye: Bu grup Amr b. Bahr el-Câhız'ın adamlarıdır. Bunlara göre tüm marifetler zaruridir. Şahidin iradesi yoktur. Şahitlik unutmamak ve başkasının fiiline/yaptığına meyıldır, isimlerin tabiatları vardır. Cevher yok olabilir. Cehennem gidenler, onları oraya Allah koyduğu için değil, cehennem onları cezbettiği için cehenneme giderler. Hayır ve şer kulun işidir. Kuran bir bedendir. Bazen bir erkek, bazen de kadın kılığında döndürür.

^[111] Bu grup Ebu'l-Kasım b. Muhammed el-Kâ'bî'nin adamlarıdır. Bunlar. Allah'ın işi iradesi dışında gerçekleşir. O, kendisini de başkasını da ancak biliyor anlamında görür, derler.

^[112] Bu grup Ebu Ali El-Cübbânin adamlarıdır. Görüşleri şöyledir: Allah'ın iradesi sonradan değildir, yeri belli değildir. Alem fânidir, yok olacağı zaman belli değildir. Allah, bir cisimde yarattığı kelimeler ile konuşur. Allah ahirette görülmeyecektir. Kul kendi fiilini/eylemini kendisi yaratır. Büyük günah işleyen kimse, mümin değildir, kâfir de değildir. Tevbe etmeden ölürse cehennemde sonsuza kadar kalır. Evliyanın kerameti yoktur. Mükellef kimseye, aklını geliştirmesi mükellef için yükümlülük sebeplerini hazırlaması vaciptir. Peygamberler günahsızdır. Bu görüşlere Ebû Hâşim'de katılmıştır. Ebu Hâşim ayrıca şöyle demiştir: Allah âlimdir, fakat bunun âlimliği gerektiren durum ve sıfatı yoktur. O'nun işitmesi ve görmesi, O'nun eksiksiz ve kusursuz diri olması demektir. Karşılığı olmak üzere acı vermek caizdir.

^[113] Bebeşmiyye: Bu grup Ebû Hâşim'in babasından ayrı olarak oluşturduğu fikirleri benimseyen kimselerdir. Bu görüşler şunlardır: Günah söz konusu olmaksızın cezayı ve öldürülmeyi hak etmek mümkündür. Çirkinliğini bilerek günahı devamlı işleyen büyük günah sahibinin tövbesi yoktur. Allah'ın birtakım halleri vardır ki bunlar sonradan olma da değildir, ezeli de değildir. Malum da değildir, meçhul de değildir.

^[114] Sekiz ana gruptan ikincisi Şia'dır. Bunlar 22 gruptur. İçerisinde birbirlerini kâfir sayan vardır. Hepsinin esas üç grup olup Gulât, Zeydiyye ve İmamîyyede ibarettir.

^[115] Sebeiyye: Bu grup, Abdullah b. Sebein adamlarının oluşturduğu topluluktur. İbn Seb'e Hz. Aliye: "Sen gerçekten Allah'ın" demiş, onun hakkını şöyle söylemiştir: O ölmedi ibn Mülcemin öldürdüğü şeytan'dır. Ali bulutlardadır. Gökgürültüsü Ali'nin sesidir. Şimşek onun kırbağıdır. O (gelecekte) yeryüzüne inecek ve dünyayı adaletle dolduracaktır. Bunlar gök gürültüsü işittiklerinde". "Sana selam olsun, ey mü'minlerin emiri!" derler,

^[116] Kamiliyye: Bu grup, Ebu Kâmil'in adamlarından oluşmuştur. Bunlar. Hz. Ali'ye biat etmeyi terk ettikleri için sahabeyi kâfir sayar, hakkını aramayı terk ettiği için Hz. Ali'nin de kâfir olduğunu söylerler. Ölümünden sonra ruhun başkasına geçerek tekrar dünyaya geleceğine ve imamlığın (devlet başkanı olmanın) bir nur olup başkasına geçebileceğine inanırlar.

^[117] Beyaniyye: Bunlar, Beyan b. Sem'an et-Teymî'nin adamlarıdır. Derler ki: Allah insan şeklindedir. Her tarafı yok olur, sâdece yüzü yok olmaz. Allah'ın ruhu Ali'ye geçmiştir. Ondandır oğlu Muhammed b. Hanefiyye'ye, sonra onun oğlu Ebû Hâşim'e geçmiş, sonunda Beyan'da kalmıştır.

^[118] Mağriyye: Bu grup. Muğire b. Said el-Aclî'nin adamlarından oluşur. Aclî demiştir ki: Allah İnsan şeklinde bir cisimdir, nurdandır. Başında bir tac vardır. Kalbi hikmet kaynağıdır. Allah mahlukatı yaratmak istediği zaman İsm-i A'zam ile konuşmuş ve uçmuştur. Neticede başına bir tac düşmüştür. Sonra avucunun içine kullarının ne yapacağını yazmış, (işlenecek) günahlara kızmış, neticede terlemiştir. Bundan iki deniz oluştu. Birisi karanlık ve tuzlu, diğeri tatlı ve nur idi. Sonra nur olan denizde tecelli edip orada gölgesi göründü. Gölgesini oradan çıkardı ve ondan güneşle ay'ı yaratıp geri kalam kendisine ortak olmasını diye okuttu. Sonra insanları yarattı: karanlık denizden kâfirleri,

nurlu denizden mü'minleri yarattıktan sonra Muhammedi gönderdi, İnsanlar sapıklık içinde idi. İnsanlara emaneti arz etti. Emanet Ali'nin imametine engel olup olmamak idi. Sunulan emaneti gökler, yer ve dağlar korkarak kabul etmekten çekindi. O emaneti insan yükledi. O Ebu Bekir idi. Ebu Bekir Ömer'in emriyle, halifelik kendisinden sonra Ömer'e bırakılması şartı ile bu emaneti yükledi. "*Şeytan'ın benzeridir...*" (Haşr. 16) âyeti Ebu Bekir ve Ömer hakkında gelmiştir. Beklenen imam Zekeriyya b. Muhammed b. Ali b. Hüseyin'dir. O İsfahanda bir dağda yaşamaktadır, o dağ taştan ibarettir. Muğire'nin Allah olduğu da söylenmiştir.

^[119] Cenahiyye: Bunlar Abdullah b. Muaviye b. Abdullah Ca'fer zül'Cenaheyn'in adamlarıdır. Bunlara göre ruhlar ölümden sonra başka bedenlere geçiş yapar. Allah'ın ruhu Adem'de idi. Sonra Şit'e, peygambere ve imamlara geçti. Nihayet Ali ve üç oğluna geçti. En sonunda bu Abdullah'a geçti. O İsfahan'da bir dağda yaşamaktadır. Bunlar kıyamete inkar edip, haramları helalleştirmişlerdir.

^[120] Mansuriyye; Bu grup, Mansur el-Aceli'nin adamlarıdır. Bunlara göre imamet Hz. Hüseyin'in oğlu Muhammed'indir. O göğe çıkmış, Allah başını okşayarak: Ey oğul! Git ve benim buyruklarımı tebliğ et. İşte bu imam keşiftir. Peygamberler (Hz. Muhammed ile) son bulmamıştır. Cennet kendisini desteklemekle emrolduğumuz bir adamdır, Cehennem, bunun zıddıdır. Farzlar ve haramlar da böyledir.

^[121] Bu grup Ebu'l Hattab el-Esed'i'nin adamlarıdır. Derler ki: İmamlar peygamberdir. Ebu'l-Hattâb da nebidir. Ona itaat edilmesini farz kıldılar. Hatta imamlar Allah'tır Hasan ve Hüseyin Allah'ın oğullarıdır. Cafer ve Allah'tır, fakat Ebu'l-Hattab ondan daha üstündür, Ali'den de üstündür. Hattabiyye muhalifleri hakkında kendilerinden olanların yalancı şahitlik yapmalarını helâl görürler. İmam, öldürüldükten sonra da yaşar. Cennet, dünyanın nimetleri, cehennem dünyadaki acılardır. Bunlar haramları helal saymış, farzların yapılmamasını muhab görmüşlerdir. Bunlara inananlara göre imam, doğmuş bir aydır. Her mü'mine vahiy gelir. Onlar içerisinde, Cebrail ve Mikailden daha hayırlılar vardır. Onlar ölmezler, belki melekûte çıkarılırlar. Bir başka söyleyişe göre İmam Amr b. Benan el-Aceli'dir. Şu kadar ki onlar ölürler.

^[122] Ğurabiyye: Bunların inancına göre Muhammed ile Ali, iki karganın birbirine benzediğinden çok birbirlerine benzerler. Bunun için Cebrail hata ederek peygamberliği ve Ali'ye götürceğini. Muhammed'e götürdü.

^[123] Zemmiyye: Bunlar Hz. Muhammed'i kötülerler. Çünkü Ali Allah'tır. Muhammed'i insanları Ali'ye davet etmesi için göndermişti. Fakat o insanları kendisine davet etti. Bunlar her ikisinin de Allah olduğunu söylediler. Hangisinin öncelikli olduğunda ihtilâf ettiler. Bunlara göre beş kişi Allah kabul edilmiştir. Muhammed, Ali, Hasan, Hüseyin ve Fatıma. Ancak kadın(dan Allah olmuş demenin) utancından kaçındıkları için Fatıma demezler.

^[124] Hişâmiyye: Bu grup şöyle diyor: Allah cesettir. İbn'ul Hakem diyor ki: o, (Allah) uzundur, enlidir, derindir. Beyaz gümüş külçesi gibidir. Her yönden parlar. O'nun rengi, kokusu, tadı, organı vardır. Bu anılanlardan başka sıfatı yoktur. O oturur, kalkar, yaratında olan şeyleri dahi kendisinden yayılan ve yine kendisine dönen ışınlarla bilir. Kendi karşı ile yedi karşı (uzunluğunda) dir. Tâ arşa dokunur. Arş ile arasında farklılık yoktur. O'nun iradesi öyle bir harekettir ki kendisinin aynı da değildir, gayrı da değildir. O varlıkları (olayları), olduktan sonra bilir. Bu bilgi ezeli de değildir, sonradan olma da değildir. O'nun konuşması, kendisinin bir şifalıdır ki, yaratılmış da değildir, kendisinden gayrı da değildir. Bir takım amaçlar Allah'a delalet edip onu göstermez. İmamlar ma'sumdur/günahsızdır. Enbiya/Peygamberler böyle değildir. İbn Salim diyor ki: O (Allah) insan şeklindedir. Onun bol ve uzun bir saçı vardır. Üst yarısının içi boştur.

^[125] Zürariyye: Bu grubun başı Zürâre b. A'yün'dür. Bunlar sıfatların sonradan olduğunu, sıfatlardan önce hayat bulunmadığını söylerler.

^[126] Yunusiyye: Bu grubun başı Yunus b. Abdurrahman Lakmî'dir. Yunus şöyle demiştir: Allah meleklerin taşıdığı bir arşın üzerinde. Allah meleklerden güçlüdür. Arşın durumu, kendisini iki ayağının taşıdığı turna kuşu gibidir.

^[127] Şeytaniyye: Bu grubun başı. Muhammed b. Numan'dır. Lakabı "'Dağ'ın şeytanı" dir. Allah hakkında şöyle demiştir: O insan şeklinde, cisim olmaksızın bir nurdur. Olayları/eşyaları, oluşundan sonra bilir.

^[128] Rızâmiyye: Bu grup şöyle diyor İmamet, Muhammed b. Hanefiyye'nindir. Ondan sonra oğlu Abdullah'ın, sonra Ali b. Abdullah b. Abbas'ın sonra çocuklarıdır. Sonra Ebu Müslim'e Allah geçiş yapmıştır. O, öldürülmemiştir. Bunlar, haramları helâl saymışlardır.

^[129] Müfevvisa: Bu grup şöyle diyor: Allah dünyanın yaratılmasını Muhammed'e bırakmıştır. "Ali ve bırakmıştır" da denilmiştir.

^[130] Bedâiyye: Bunlar Allah için "Bedâ" nın caiz olacağını söylemişlerdir.

^[131] Nasriyye: Bunlara "İshakiyye" de denilmiştir. Bu grup. Allah'ın Ali'ye geçtiğini söylemişlerdir. İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/232-236.

^[132] İsmailiyye nin yedi lakabı vardır:

1- Bâtıniyye: Böyle denmesi "Kitabın iç manası esastır, dış manasına uyulmaz" demelerindedir.

2- Karamita: Böyle denmesi, ilk olarak grubu Hamdan Karmat'ın oluşturmasıdır. (Karmat, Vasıtın köylerinden biridir.)

3- Haramiyye: Böyle denmesi, haramları ve mahremlerini helâl saydıkları içindir.

4- Seb'iyye: (Yedinciler) Böyle denmesi şu inançlarından dolayıdır. Bunlar inanırlar ki Şeriatı konuşan peygamberler yedidir: Adem, Nuh, İbrahim, Musa, İsa, Muhammed ve Muhammed el-Mehdi. Bunlardan her ikisi arasında şer'i'atına uyulan yedi imam vardır. Her asırda kendilerine uyulan ve yolunda giden yedi kimse olmalıdır. Bunlar şu kimselerdir:

İmam: Allah'tan (gelenleri) edâ eder.

Hüccet: İmamdan (gelenleri) edâ eder.

Alıcı: Hüccetin bilgilerini emercesine alır.

Ebyab: Mezhebe davet edenlerdir, inananların yükselebileceği derecelerin en büyüğüdür.

Mezun: Mezhebe girmeye istekli olanlardan ahit alır.

Avcı: Davetçilere delil gösterir ve onları teşvik eder.

Mümin: Davetçiye ve avcıya uyanır. İsmailiyye şöyle demiştir: Bu yedi kimse yedi kat gök ve yedi kat yer, yedi günden oluşan hafta yedi gezegen gibidir ki işleri düzenleyenler bunlardır. Hepsinin de sayısı yedidir.

5- Bâbekiyye: Böyle denmesinin sebebi bir grubun Azerbaycan'da Bâbek el-Harmiye uymuş olmasıdır.

6- Muhammera: Böyle denmesi Bâbek günlerinde kırmızı (Humma) giymeleri veya Müslümanlara Himar (Eşek) demelerindedir.

7- İsmailiyye: Böyle denmesi, İmamet İsmail b. Cafer için tanınmaları sebebiyledir. Liderleri Muhammed b. İsmail'e uymalarından da denmiştir.

Bunların (hepsinin) davetlerinin esas dinleri ortadan kaldırmaktır. Çünkü Mecusilerden bir grup olan Ğayâriyye İslamın güçlü zamanında dinleri öyle bir yorumlamaya yöneldiler ki kendi geçmişlerinin kurallarına döndüreceklerdi. Bunların başı Hamdan Karmat veya Abdullah b. Meymun el-Kaddah idi. Bunların davetle dereceleri vardır:

1- Zevk (Tatma) mertebesi: Bu mertebede (mezhebe) davet edilen kimsenin daveti kabul edip etmeyeceği incelenir. Bu mertebede (fikir) tohumu atmak yasaktır.

2- Tekellüm (konuşma) mertebesi: Konuşma, içinde kandil olan bir odada olur.

3- Tenis (alıştırma) mertebesi: Bu mertebede herkes eğilimine göre hareket eder. İsteyen zühdü, isteyen her şeyi terk etmeyi seçer.

4- Teşvik (alıştırma) mertebesi: Bu mertebede dinin esaslarında, sure başlarındaki (tek tek yazılan) kesik harflerde, hayırlı kadının orucunu kaza edip namazını kaza etmemesinde, meniden gusledip idrardan gusletmemekte, rek'atların sayısında şüpheye düşürülür. Böylece bunları incelerken kalbine şüphe girer.

5- Rabt (bağlama) mertebesi: Bu mertebede inancına göre sır vermemek üzere söz alınır. Müşkülünü çözmek üzere imama havale edilir.

6- Tedlis (karıştırma) mertebesi: Bu mertebede din ve dünya büyüklerinin kendilerine uyduğu ileri sürülür. Böylece eğilimi artırılır.

7- Tesis (Kuruluş) mertebesi: Davet edilen kişinin kabul edeceği ön esaslara giriş yapılır. Sonra çıkarma yapılır. Bu, güven verip bedeni ibadetleri kaldırmaktır.

8- Selh (sayma) mertebesi: Kişi bu mertebede tüm inançlarını bırakır. Bu noktada dünya zevkine dalınır. Din yorumlanır. Bunların mezhebine göre Allah var da değildir, yok da değildir. İhtimal ki bunların söyledikleri felsefecilerin sözü ile karışmıştır. Hasan Sabbah ortaya çıkınca kendisinin hüccet olduğunu ileri sürerek daveti yeniledi. Onun sözünün özeti, buraya kadar söylenenler hususunda bir muallime/öğreticiye ihtiyaç olduğudur.

^[133] Carüdiyye: Bu grup Ebu'l Cârud'un adamlarıdır. Görüşlerinden bazıları şunlardır: Hz. Ali'nin imameti isim olarak nas halinde bildirilmemişse de vasıf olarak bildirilmiştir. Ona muhalefet etlikleri için sahabe kâfir olmuştur. İmamet, Hasan ve Hüseyinden sonra onların evlatları arasından danışma ile belirlenir. Hasan ve Hüseyin'in evlatlarından eli kılıçlı olarak ortaya çıkan âlim ve kahramandır. O. İmamdır. Beklenen imam hakkında ihtilaf etmişler; Muhammed h. Abdullah mı, "o öldürülmemiştir- Muhammed b. Kasım mı, yoksa Küfe valisi Yahya b. Umeyre midir belirlenmemişlerdir.

^[134] Süleymaniyye: Bu grup, Süleyman b. Cerir'in adamlarıdır. Bunlara göre imamet danışma ile gerçekleşir. Bu danışma işini müslümanların hayırlılarından iki kişi yapar. Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in imamlığı, halk onlara bîatda hata etmiş ise de geçerlidir. Bunlar Hz. Osman, Talha, Zübeyr ve Hz. Aişe'yi kâfir sayarlar.

^[135] Beşiriyye: Bu grubun başı Beşir es-Sevmi'dir. Bunlar Hz. Osman hakkında bir şey söylemeyip tavakkuf etmişlerdir.

^[136] İmamiyye: Bu grup açık bir şekilde Hz. Ali'nin imamlığının nas ile bildirildiği görüşündedir. Sahabeyi kâfir sayıp onlar hakkında ileri-geri sözler söylemişler, imameti Ca'feri Sadık'a nakletmişlerdir. Ondan sonra nas ile bildirilenin kim olduğunda ihtilaf etmişlerdir. Bu grup son devirlerde Mutezile, Ahbariyye, Müşebhiye, Selefiyye ve sapık gruplara katılanlar olarak bölünmüştür.

^[137] Muhakkime: Bunlar hakem olayında Hz. Aliye baş kaldırmış ve onun kâfir olduğunu söylemişlerdir. Bunların sayısı 12 bindir. Kureyften bir kimse veya başkası devlet başkanı olarak tayin edilirse, bu kişi adaletli ise başkanlığı geçerlidir. Bunlara göre devlet başkanı tayin edip belirlemek vacip değildir.

^[138] Beyhesiyye: Bunlar, Beyhes b. Heysam b. Câbir'in adamlarıdır. Bunlara göre İman, Allah'ı ve onun peygamberinin getirdiğini bilmek ve ikrar etmektir. Helal mi haram mı olduğunu bilmediği bir şeyi işlerse, araştırmak kendisine farz olduğundan, (araştırmadan işlemiş ise) kâfir olur. Bir başka kavle göre meseleyi devlet başkanına (veya onun temsilcisine) sunup onun tarafından belirlenmedikçe kâfir olmaz. Bir başka kavle göre En'am 145. ayetinde sayılanlardan başka haram yoktur. Bir diğer kavle göre, devlet başkanı kafir olursa halk da kâfir olur. Halk başkanın olduğu yerde de olsa başka yerde de olsa durum aynıdır. Çocuklar iman ve küfür bakımından babaları gibidir. Helâl maddelerin içerdiği (tabii) alkolden sarhoş olan kimse yaptığından ve söylediğinden hesaba çekilmez. Bu durumdaki kimse bir büyük günah işlerse kâfir olur da denmiştir. Bunlar Kaderiyye ile uyum içerisindedirler.

^[139] Ezârîka: Bunlar Nâfi' b. Ezrak'ın adamlarıdır. Bunlar diyorlar ki: Ali hakemi kabul etmekle kâfir olmuştur. İbn Mülcem haklıdır. Sahabe ve savaşa katılmayanlar kâfirdir. Takiyye haramdır. Muhaliflerin çocuklarını ve kadınlarını öldürmek caizdir. Zina yapana recm cezası yoktur. Namusla ilgili olarak kadına iftira etmekte had cezası yoktur. Müşriklerin çocukları, babaları ile birlikte cehennemdedir. Peygamberin (geçmişte) kâfir olması caizdir. Büyük günah işleyen kimse kâfirdir.

^[140] Necedât: Bunlar Necedet ibnu Amir en-Necefi'nin adamlarıdır. Bunların içerisinde Âziyye isimli bir grup vardır ki fer'i meselelerde cahilliği mazeret olarak kabul etmişlerdir. Bunlara göre imama ihtiyaç yoktur, ama imanın (devlet başkanının) belirlenmesi caizdir. Kâfir sayma meseleleri dışında Ezârîka'ya muhalefet etmişlerdir.

^[141] Asfariyye: Bunlar. Ziyad b. Asfar'ın grubudur. Savaşa katılmayanlar, recm cezasının olmaması, takiyyenin olmaması ve kâfirlerin çocukları meselelerinde Ezarıkaya muhalefet etmişlerdir. Derler ki: Had cezasını gerektiren günahı işleyen kimse ancak o masiyetle isimlendirilebilir. Namaz ve orucu terk etmek gibi had cezası olmayan, fakat büyük olan günahı işleyen kâfir olur. Müslüman bir kadının takiyye yapılan ülkede müslüman olmayan bir erkekle evlenmesi caiz, takiyye olmayan yerde caiz değildir, denmiştir.

^[142] Bu grup Abdullah İbâz'ın adamlarıdır. Bunlar derler ki: Bizim muhalifimiz olanlar, müşriklerden gayri (bir tür) kâfirdir, onların kadınlarını yatağa almak ve silahlarını, malzemelerini ganimet olarak almak caizdir. Bu, savaş halindedir, başka durumda olmaz. Onların ülkesi İslam ülkesidir. Ancak sultanlarının askeri kışlası böyle değildir. Onlara muhalif olanların, aleyhlerinde yapacağı şahitlik geçerlidir. Büyük günah işleyen kimse tevhid ehlidir fakat mümin değildir. Bir işe güç yetmesi, o işten imce vardır. Kulun işi Allah'ın yaratması ile olur. Mükellefiyetin aslının yok olması ile dünya yok olacaktır. Büyük günah işleyen kimse müşrik olmayıp, nimete nankörlük etmiş olmak manasında kâfirdir. Kafirlerin çocuklarının kafirliği ve münafıklığın şirk olup olmadığı, delilsiz peygamber gönderilip ona uyanların yükümlü olması hakkında bir şey söylememişlerdir. Hz. Ali'yi ve adamlarının çoğunu kâfir saymışlardır. İbâziyye dört gruba ayrılmıştır.

1- Hafsiyye: Bu grup Ebu'l Hâfıs b. Ebu'l Mikdam'ın adamlarıdır. Bunlar önceki inanışlara şunu ilave etmişlerdir Bunlara göre iman ile şirk arasında "Allah'ı bilmek" mertebesi vardır. Allah'ı tanıyıp, onun dışındakileri inkar eden veya büyük günah işleyen kâfir olur müşrik olmaz.

2- Yezidiyye: Bu grup Yezid b. Enise'nin adamlarıdır. Bunlara göre gelecekte Arap olmayan bir peygamber gelecek, onun kitabı gökde yazılacaktır. Bu peygamber Hz. Muhammed'in şeriatını Sâbilere bırakacaktır. Had cezasına çarptırılanlar müşriktir. Her günah şirktir.

3- Hârisiler: Bu grup Ebu'l Haris el'İbâzi'nin adamlarıdır. Kader ve gücün işten önce olması meselelerinde İbâziyye'ye muhalefet etmişlerdir.

4- Mutfiyye: Bunlar, Allah'ın murad edilmeksizin Allah'a itaatı söyleyenlerdir.

^[143] Acârîde: Bu grup yazarın ifadesine göre Haricilerin yedincisidir. Bunlar Abdurrahman b. Acredin adamlarıdır. Necedât grubunun görüşlerine ilaveten şu inançlara sahiptirler: Çocuk(lar) İslama davet edilinceye kadar (sorumlu olmaktan) beridir/uzaktır. Ergenlik yaşına gelince çocuğun İslama davet edilmesi vaciptir. Müşriklerin çocukları cehennemdedir.

Diğer gruplara gelince;

Meymuniyye; Bu grup Meymun b. İmran'ın adamlarıdır. Görüşleri şöyledir: Kader vardır. Güç, işten öncedir. Hz. Allah hayır'ı irade eder. şerri irade etmez, günahları da irade etmez. Kâfirlerin çocukları cennettedir. Bunlara göre kızların kızı, kız ve erkek kardeşlerin çocuklarının kızları ile evlenmek caizdir. Yusuf suresini inkâr ederler.

Şuaybiyye: Bunlar Şuayb h. Muhammed'in adamlarıdır. Kader meselesi dışında, inançları Meymuniyye gibidir.

Hamziyye: Bu grup Hamza b. Edrek'in adamlarıdır. Bunlar da Meymuniyye gibidir. Ancak bunlara göre kâfirlerin çocukları cehennemdedir.

Ma'lûmiyye: Bunlar da Hamziyye gibidir. Ancak bunlara göre mümin Allah'ı tüm isimleriyle bilen kimsedir. Kulun işi Allah'ın yaratması ile ilidir.

Mechûliyye: Bunlara göre Allah'ın bazı isimlerini bilmek yeterlidir. Kulun işi, kendi yaratması ile ilidir.

Sattiyye: Bu grup Osman b. Ebis-Salt'ın adamlarıdır. Salt. b. Sârîm olduğu da söylenmiştir. Bunlar Acaride gibidir. Fakat şöyle derler:

Müslüman olup bize sığınana sahip çıkarız. Çocukları bizi ilgilendirmez.

Sa'lebiyye: Bunlar Sa'leb b. Amir'in adamlarıdır. Çocukların velf olduğunu söyler ve köleden de zekât alınması gerektiği görüşündedirler.

Sa'lebiyye kendi arasında da dört gruba ayrılırlar. Şöyle ki:

1- Ahnesiyye: Bunlar Ahnes b. Kayıs'ın adamlarıdır. Görüşleri Sa'lebiyye gibidir, şu kadar ki takiyye yapılan yerde yaşayan kimse hakkında bir şey söylemezler. Ancak hâli bilinenler hariç öldürme ve hırsızlık yoluyla süikasd yapılmasını haram sayarlar. Kendi topluluklarından olan müslüman kızın yine kendilerinden olan erkekle evlenmesini caiz görürler.

2- Ma'bediyye: Bunlar Ma'bed b. Abdurrahman'ın adamlarıdır. Evlenme meselesinde Ahnesiyyeye, kölenin zekâtı konusunda Sa'lebiyyeye muhaliftirler.

3- Şeybâniyye: Bu grup Şeybân b. Sâat'ın adamlarıdır. Cebriyye görüşünde olup, sonradan olan kudreti kabul etmezler.

4- Mükerreremiyeye: Bu grup, Mükerrerem el'Aclî'ye mensuptur. Bunlara göre namazı terk eden kimse Allah'ı tanımadığı için kâfirdir. Her büyük günah işleyen de böyledir. Allah'ın (bir kimseye) dost veya düşman olması sonuç itibarıyledir. "Biz de öyleyiz" derler. Böylece Hariciler 20 grup olmaktadır.

^[144] Abidiyye: Bu grup Abîd el-Mükezzib'in adamlarıdır. Bunlar şu inançları ilave etmişlerdir: Allah'ın ilmi kendisinden başkasını izâle etmez. Allah İnsan şeklindedir. Çünkü hadiste "Allah Adem'i Rahman'ın sureti üzere yarattı" buyurulmuştur.

^[145] Yünüsüyye: Bu grup Yunus Nemerî'nin adamlarıdır. Görüşleri şöyledir: İman; Allah'ı bilmek, ona boyun eğmek ve kalpten sevmektir. Bu sevgi var iken itaat edilmesi gereken şeyleri bırakmak zarar vermez, İblis, Allah'ı biliyordu. Ancak kendisini büyük gördüğü için kâfir oldu.

^[146] Gassâniyye: Bunlar, Gassan el-Küfî'nin adamlarıdır. Görüşleri şöyledir: İman; Allah'ı, Husulünü ve bunlardan geleni bilmektir, iman artar, eksilmez. Bu şöyle demek gibidir: Allah hacı farz etmiştir. Fakat ben Kabe'nin nerede olduğunu bilmiyorum, Allah Hz. Muhammedi gönderdi. O Medine'de midir, yoksa başka bir yerde midir? Bilmiyorum. Gassan bu görüşün Ebu Hauife'ye ait olduğunu hikaye ederdi. Fakat bu hikâye iftiradır.

^[147] Sevbâniyye: Bu grup, Sevbân el-Mürce'nin adamlarıdır. İman! Allah'ı bilmek, Allah'ı, Rasûllerini ve yapması akıl ile caiz olmayan her şeyi ikrar etmektir. Bu grup şunda ittifak etmiştir: Allah bir günahkârı affederse onun gibi olanların hepsini mutlaka affeder. Cehennemden bir kimseyi çıkarırsa da böyledir. Mü'minlerin cehennemden çıkarılması kesin değildir. Bunlarda Gaylan'a mahsus olmak üzere, kader ve huruç inancı vardır. Buna göre İmamın Kureyşli olmaması caizdir.

^[148] Sevmeniyye: Bu grup Ebû Muaz Sevmenî'nin adamlarından oluşmuştur. Bunlara göre iman: marifet, tasdik, sevgi, ihlas ve ikrardır. Bunların hepsini veya bazısını terk etmek küfürdür. Bunların bazıları iman değildir. Sahibini görüş birliği ile kâfir yapmayan herhangi bir günah işleyen kimseye, "fâsık olmuştur ve isyan etmiştir" denilir. Sadece "fâsık olmuştur" denmez. Namaz kılmamayı helâl sayarak namazı terk eden kimse, kâfir olur. Kaza etmek niyeti ile namazı kılmayan ise kâfir olmaz. Bir peygamberi öldüren veya tokatlayan kimse kâfir olur. Çünkü bu davranışı, o peygamberi yalanlayıp ona düşmanlık beslediğinin delilidir. İbn'ur Ravendi ve Biş'ul Müreysi de böyle demiştir. Bu iki kimse demişlerdir ki puta secde etmek küfürün göstergesidir. İşte buraya kadar söylediklerimiz katıksız Mürcie grubunu ortaya koymaktadır. Bu grupta bulunan bazı kimseler kaderiyiciliği inançlarına eklemişlerdir. Salih, Ebû Şemr, Muhammed b. Şeyb ve Gaylan bunlardandır.

^[149] Bergüsüyye: Bunlara göre Kur'an okunduğunda araz, yazıldığında cisimdir.

^[150] Za'ferâniyye: Bunlar demiştir ki: Allah'ın kelâmı Allah'tan gayrı bir şeydir. O'ndan gayrı olun her şey mahluk/yaratılmıştır. Allah'ın kelâmı mahluk değildir diyen, kâfir olur.

^[151] Bu grup daha önce söylenilenlere şunları eklemiştir: Kur'an bir kayıt ve şart olmaksızın mahluktur. Fakat biz mahluk olmadığımızı söyleyerek sünnet ve İcma'ya uymuş olduk. Fakat bu hususta hikaye edilen şekilde tevîl etik. Bunlar dediler ki: Bize muhalif olanların tüm sözleri, hatta "Lailâhe illallah" dedikleri dahi yalandır.

^[152] Ali İmran: 103

^[153] Enfâl: 1

^[154] Âl-i İmran: 105

^[155] Bu hadisi. Buhari ve Müslim ittifakla (Müttefekun aleyh) rivayet, etmiştir. Hadisi Buhari, Edeb kitabında (Feth'de 6064-6065 ve 6066 numara ile) Müslim, Birr ve Sıla kitabında (adı geçen kitabın) 23-24-28-29-30-31-32 ve 70 numaralı hadislerinde, Ebu Davud, Edeb kitabında 4910 ve 4911 numara ile. Tirmizi. Birr ve Sıla kitabında, 1935 numara ile Ahmed b. Hanbel, Müsned'inde 1/405 de rivayet etmiştir. Zikretmeye değer ki rivayetlerin çoğu "Zanda bulunmaktan kaçınılız..." şeklinde başlamaktadır.

^[156] Bu mana, Tirmizinin "Sıfat'ul Kıyâme" kitabında 2508 ve 2509 numaralar ile rivayet ettiği hadislerde vardır. Tirmizi'deki hadis şöyledir: "Size oruçtan, namazdan ve sadakadan daha faziletli hır işi ha her vereyim mi?"

Evet. dediler. Hz. Peygamber:

"İki kişinin arasını düzeltmektir. İki kişi arasını bozmak (mahvedici) bir felâkettir." buyurdu.

^[157] Yazarın ifadesinden anlaşılın odur ki maksadı şudur: Ayrılık, kaçınılmaz ise onu bölünmeye, gruplaşmaya sebep olacak şekilde ele almaktan kaçınmak gerekir. Kendilerine "ehl-i sünnet ve'l cemâat" denilen ve hak üzere olan topluluğun uygulaması budur. Fakat bidatine çağrıda bulunan ve kendilerine karşı olanları kâfir ve sapık sayanlara karşı nasıl bir tavır takınılacaktır? Bunlar bidatı aşırı derecede olanlar gibi belirleme ve tanıma dışı tutulmaya daha layık değil midir? Çünkü sahabe -Allah onlardan razı olsun- aykırı görüşlerine rağmen Haricilerin müslüman cemaati içinde kalmalarını arzu ederlerdi. Onlar Haricilere karşı ancak müslümanların birliğini bozdukları için savaş açmış, bunu bidatları aşırı olduğu için yapmamışlardır. (Reşid Rıza)

^[158] Bu hadisi Müslim, Birr ve Sıla kitabında 88-89-90-91-92-93-94 ve 95 numaralarda farklı lafızlarla ve farklı yollarla, fakat aynı manada olmak üzere rivayet etmiştir.

^[159] Hadis için bakınız: Ebu Davud. Sünnet Kitabı. 4691 numaralı hadis.

^[160] Hadisi, Ebu Davud Sünnet, kitabında 4692 numara ile rivayet etmiştir. Bu hadis mürseldir. İbn Hibban hadisin râvisi hakkında: "Haberleri birbirine karıştırır, delil olmaz" demiştir. Ravilerin zayıflığına ve hadisin mürselliğine rağmen birbirini destekleyen yollarla rivayet edilmiştir. Buna göre hadis hasendir.

^[161] Hadisi Ebu Davud, Sünnet, kitabında 4710 ve 4720 numara ile Ahmed b. Hanbel 1/30-86 da rivayet, etmiştir. Zehebi Mübezzeh'de (Hadisin râvilerinden olan) Hakim b. Şerik bilinmeyen biridir diyor. İbn'ul Cevzi de: Hadis sahih değildir, diyor. Bakınız: Feyz'ul Kadir. 6/389-390

^[162] Hadisi Tirmizi, Kader kitabında 2149 numara ile İbn mâce Mukadimede 62 numara ile rivayet etmiştir. Ayrıca bakınız: Feyz'ul Kadir. Münavi, 4/207, TuHFet'ul Eşraf, 6/364 Not: Hadisin senesinde Ali b. Nezzar vardır. Babasından rivayet etmiştir. Her iki râvi de zayıftır.

^[163] Bu hadis zayıftır. İbn'ul Cevzi; Bu hadis sahih değildir. Bu hadisin ravileri arasında Haris vardır ki Yalancıdır. Bakınız: Feyz'ul Kadir, Münavi. 5/276 Hadis No: 7284

^[164] Hadisi Tirmizi, Kadar kitabında 2152-2153 ve 2154 numara ile rivayet etmiştir. Tirmizi birinci hadis hakkında: Bu hadis sahihtir, gariptir demiştir. Hadisi ayrıca İbn Mâce Fiten kitabında 4060-4061 ve 4062 numaralarla rivayet etmiştir. İbn Mâce'nin muhakkiki Muhammed Fuat Abd'ul Baki Zevaid'deki şu bilgiyi aktarmıştır: Hadisin isnadı zayıftır. Veya isnadındaki adamlar güvenilir kimselerdir, fakat hadis Munkatı'dır. Birinci hadis Abdurrahman b. Müslim b. Zeyd b. Eslem'in zayıf olduğundan, üçüncü hadis Ebu'z-Zübeyr'in Abdullah b. Amr'dan işitmemesinden dolayı zayıftır. Bu hadisi ayrıca Ahmed b. Hanbel, Müsned'inde rivayet etmiştir. 2/136 Müsneddeki metin, elimizdeki tahkik etmekte olduğumuz hadise en yakın metindir

^[165] Hasf, batmak yok olmak. Mesh, şekli hayvan suretine çevrilme anlamındadır. (Çeviren)

^[166] Bu zat Abdullah b. Feyruz ed-Deylemidir. Dahhakın kardeşi ve Esved el-Ansi'yi öldüren kimsedir. Tâbiin'in büyüklerinden güvenilir bir zât'tır. Kendisini sahabe arasında zikredenler de vardır. Hicretin 53. yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/440; Şezerât, 1/59; Sigât, 5/23

^[167] İbn Adiy'in rivayeti böyledir. Ebu Nuaym'in Hilye'sindeki rivayeti 'Kader Allah'ın sırrıdır. Allah'ın sırrını açığa vurmayın.' şeklindedir. İki rivayet de zayıftır. Bakınız: Feyz'ul Kadir, Münâvi:4/534

^[168] Kamer: 48-49

^[169] Bu zat, Abd b. Humeyd b. Nasr el'Kissidir. Adı Abd'ul Hamid, Künyesi Ebu Muhammedir. Kis, Türkistan'da Semerkand'a yakın bir şehrin adıdır. Tefsiri ve Müsned'i vardır. Hicretin 467 yılında şevval ayında Buşenç şehrinde vefat etmiştir. Bakınız: Tezkire. 2/534; Bidaye ve Nihaye. 11/4; Sikât. 8/401; Mu'cem'ul bûldan. 5/460

^[170] Bu zât, Amr b. Ubeyd b. Bâb'dır. Temimi kabilesinden iken Ebu Osman ile velâ akdi yapmış Basralı olmuştur. Mutezile mezhebini meşhurlarındandır. Bid'atine insanları çağırırdı. İbadetine düşkün birisi olmasına rağmen onu bir grup itham etmiştir. Yedinci tabakadan olup hicretin 143. yılında vefat etmiştir. 142 de denmiştir. Bakınız: Takrib, 2/74; Şezerât. 1/210

- [\[171\]](#) Bu zat Katâde b. Süleyman Ahvel'dir. Basralı olup künyesi Ebu Abdurrahmandır. Güvenilir ve dördüncü tabakadandır. Onun hakkında Kâttan'dan başka konuşan olmamıştır. Sanki yöneticiliğe girmesinden dolayı hakkında söz edilmemiştir. Abdullah b. Sergis ve Enes'den hadis rivayet etmiştir. Hicretin 142. yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib. 1/3841 Şezarat. 1/210
- [\[172\]](#) Bu zat, Katâde b. Diâme b. Katâde es-Südüsîdir. Künyesi Ebu'l Hattab olup Basralı ve güvenilir bir kimsedir. Bir kavle göre kör olarak doğmuştur. Dördüncü tabakanın ileri gelenlerindedir. Hicretin 117 veya 118 yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 2/123; Şezarat. 1/153
- [\[173\]](#) İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/236-250.
- [\[174\]](#) Âl-i İmran: 1059
- [\[175\]](#) Maide: 64
- [\[176\]](#) Âl-i İmran: 103
- [\[177\]](#) Hadisi, Müslim Akdiye kitabının 10 numaralı hadisinde rivayet etmiştir. Hâkim de Müstedrek'inde tahrif etmiştir. Bakınız: Feyz'ul Kadir. 2/301 Hadis no: 1908.
- [\[178\]](#) En'am: 159
- [\[179\]](#) Âl-i İmran: 103
- [\[180\]](#) Ali İmran: 7
- [\[181\]](#) En'am: 57
- [\[182\]](#) Hucurat: 9
- [\[183\]](#) Âli İmran: 7
- [\[184\]](#) Kasas: 50
- [\[185\]](#) Casiye: 23
- [\[186\]](#) Âli İmran: 61
- [\[187\]](#) Bakara: 207
- [\[188\]](#) Bakara: 204
- [\[189\]](#) Bu zât, İsmail b. İbrahim b. Müksem'dir. Basralı iken velâ yoluyla Esedi kabilesinden olmuştur. Künyesi Ebu Bişr'dir. İbn Aliyye olarak meşhurdur. Güvenilir hir hadis lafızdır. Sekizinci tabakadan olup hicretin 193. yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib. 1/65-66; Şezarât, 1/333.
- [\[190\]](#) Bu zat Yesa' b. Muğire'dir. Mekkeli ve Mahzumi kabilesindedir. Ata, İbn-i Sirin'in oğulları Muhammet ve Enes'ten rivayette bulunmuştur. Dördüncü tabakadandır. Rivayetinde gevşektir. Bakınız: Takrib. 2/374: Cerh ve Ta'dil, 9/308
- [\[191\]](#) İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/251-258.
- [\[192\]](#) İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/259.
- [\[193\]](#) Hadid: 16
- [\[194\]](#) Hadid: 27
- [\[195\]](#) A'raf: 159
- [\[196\]](#) Maide: 66
- [\[197\]](#) Hadisi Buhari Nikah ve Cihad kitaplarında (Feth'de 5083 ve 3011 numalarda) rivayet olmuştur. Cihad kitabındaki hadiste az bir fark vardır. Ayrıca şu kaynaklara bakınız: Müsned, Ahmed b. Hanbel, 5/259 Müsned, Tayalisi, Hadis no: 502
- [\[198\]](#) Hadid: 27
- [\[199\]](#) Hadisi Hadid, 27. ayetini tefsir ederken İbn Kesir Tefsir'inde rivayet etmiştir. 4/4167 (Dar'ul Hadis basımı) Ayrıca bakınız: Kurtubi Tefsiri, 17/265
- [\[200\]](#) A'raf: 159
- [\[201\]](#) A'raf: 181
- [\[202\]](#) İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/260-263.
- [\[203\]](#) Hadisi Buhari, İ'tisam kitabında (Feth'de 7330 numarada). Müslim, İlim kitabında 2669 genel numara ile Tirmizi, Fiten kitabında 2180 numara ile Ahmed b. Hannel Müsned'inde 2/327-367-450-511 ve 527 de rivayet etmiştir.
- [\[204\]](#) Bu zatın adının Haris b. Mâlik veya İbn Avf veya Avf b. Haris olduğu söylenmiştir. Kendisi Mekke'nin fethine katılanlardandır. Hicretin 68 yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib. 2/486; Şezarat. 1/76
- [\[205\]](#) A'raf: 138
- [\[206\]](#) Tirmizi. Fiten kitabında 2180 genel numara ile rivayet etmiştir.
- [\[207\]](#) Bakınız: Feth'ul Bari, İ'tisam kitabı. 7319 numaralı hadis.
- [\[208\]](#) İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/264-265.
- [\[209\]](#) Nisa: 48
- [\[210\]](#) Nisa: 93
- [\[211\]](#) Al-i İmran: 105
- [\[212\]](#) Nisa: 93
- [\[213\]](#) Nisa: 48
- [\[214\]](#) İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/266-268.
- [\[215\]](#) Nisa: 59
- [\[216\]](#) En'am: 153
- [\[217\]](#) İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/269-270.
- [\[218\]](#) Kalem: 4
- [\[219\]](#) Eserin aslında da burada parentez içerisinde? İşareti vardır. (Çeviren)
- [\[220\]](#) Eserin aslında da burada parentez içerisinde? İşareti vardır. (Çeviren)
- [\[221\]](#) Bu hadisi. Ebu Hüreyre'den zayıf bir isnad ile rivayet etmiştir. Suyutî de el-Câmi'us-Sağir'inde "zina etse de..." kısmı olmaksızın rivayet etmiş, Bezzer'ın Müsned'ine nisbet etmiştir. Şârih şöyle demiştir: Hafız İraki'nin bu hadis hakkındaki sözü çelişkilidir. Bazen hasen, bazende zayıf olduğunu söylemiştir. Bakınız: Feyzul Kadir, Munavi. 6/189. Hadis no: 8896
- [\[222\]](#) Bu hadis sahihtir. Buhari Eşribe kitabında, (Feth'ul barî'de 5578 numaralı hadis ile) Müslim. İman Kitabında 57 genel numara ile Ahmed b. Hanbel Müsned'inde 4/352 de. Abd'ubn-u Humeyd, Müsnedinde shf. 186'da. Hadis no: 525 Sahihul Cami', Albani 7683 ve 7684 numara ile rivayet etmiştir.
- [\[223\]](#) Rum: 30
- [\[224\]](#) Hadis sahih olup, Buhari Cenaiz, Tefsir ve Kadar kitabında (Feth'de 1358, 1359, 1885, 4775 ve 6599 numarada) Müslim, Kader kitabında 2658 numara ile Ebu Davud, Sünnet kitabında 4714 numara ile Tirmizi, Kader kitabında 2138 numara ile İmam Mâlik Muvatta'ında Cenaiz kitabında, Ahmed b. Hanbel, Müsned'inde 2/233 ve 2153 de rivayet etmiştir.
- [\[225\]](#) Şems: 8
- [\[226\]](#) Hadis sahihtir. Buhari Tefsir. Kader vs Cenaiz kitaplarında (Feth'de 4945, 4946. 4947,1949. 6596. 6605 ve 1362 numaralarda). Müslim, Kader kitabında "çalışınız" kelimesi olmaksızın 9 numarada, Ebu Davud, Sünnet kitabında 4694 ve 4709 numara ile Tirmizi, Tefsir'u Kuran kitabında 3344 numara ile İbn Mâce, Mukaddimedde 78 numara ile Ahmed b. Hanbel. Müsned'inde 1/27-29-374; 3/335 de rivayet etmiştir.

^[227] Eserin aslında da burada parantez içerisinde? İşareti vardır. (Çeviren)

^[228] Hûd: 118-119

^[229] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/271-275.

^[230] Bu zat Said b. Mansur b. Şu'be'dir. Horasanlıdır ve künyesi Ebû Osman'dır. Mekke'ye yerleşmiş bir güvenilir (hadis) hafızdır. Hadiste eser tasnif etmiş bir âlimdir. Kitabındaki bilgilere aşırı derecede güveninden dolayı hiçbir bilgidен dönüş yapmamıştır. Onuncu tabakadandır, ve Ramazan ayında hicretin 227. yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/306; Şezerat. 2/62.

^[231] Bu zâtın adı Abd b. Sâbit'tir. İbn Abdullah b. Sâbit da deniliyor ki doğrusu budur. İbn Abdullah b. Abdurrahman et-Cüme'hi de denmiştir. Mekke'li güvenilir bir fıkıh bilginidir. Rivayetlerinde çok mürsel rivayet vardır. Üçüncü tabakadandır, hicretin 118 yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib. 1/480; Şezerât. 1/156.

^[232] Ahkaf: 20

^[233] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/276-278.

^[234] Hadisi Müslim İmaret kitabında, kitabın 59. hadisi olarak Ebu Davud, Sünnet kitabında 4762 numara ile Nesai, Tahrim'ud-Dem kitabında 7/85 de, Ahmed b. Hanbel, Müsned'de 4/341 de, Hakim Müstedrek'inde 4/156'da rivayet etmiştir. Ayrıca bakınız: Feyz'ul Kadir, Münavi,4/99 Hadis no:4672.

^[235] Bu ifadeye Âl-i İmran 103. ayetine işaret edilmektedir. (Çeviren)

^[236] Bu zat Muhammed b. Meyimin es-Sükkeri'dir. Mervezli olup, Künyesi Ebu Hamza aır. Memleketinin hadiste üstadı idi. Sağlam ve dürüst bir kimse olan Sükkeri, misafirlerine ikram etmeyi sever, ikramlarını aşırı derecede yapardı. Çok tatlı sözlü olduğu için kendisine Sükkeri (sekerci) denmiştir. Dokuzuncu tabakadan olup, hicretin 167. yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 2/2121 Şezerât, 1/264

^[237] Hadis Müslim İman kitabında 148 genel numara ile rivayet etmiştir. Ayrıca bakınız: Müsned, Abd'ubun-u Humejd, shf. 373 hadis no: 1247. Mektebet'us-Sünne basımı; Müsned, Ahmed b Hanbel, 3/162

^[238] Hadis sahihtir. Müslim, Fiten kitabında bu kitabın 131 numarasında, İbn Mâce, Fiten kitabında 4043 numara ile Ahmed b. Hanbel Müsned'inde 1/394-405-435-453; 2/166-198-199-209-210-220-221-338 de rivayet etmiştir

^[239] Bunlar Hal ve Akd ehlidir ki bunların öz birliği olması ile müslümanlar birleşir, ayrılması ile müslümanlar ayrılır. Çünkü ayrılanların her birini katı bir şekilde savunan topluluklar onların peşinden giderler.

^[240] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/279-285.

^[241] Bu zât İshak b. İbrahim b. Mahled b. Raheveyh'dir. Künyesi Ebu Muhammed'dir. Ebû Ya'kub da denmiştir. Hanzeli ve Mervezi'dir. Raheveyh'in anlamı "yolda doğan" demektir. Aslında bu lakap babasına verilmiştir. Ahmed b. Hanbel yakın kimselerden olan bu zat güvenilir bir hadis hafızı ve müteahhidir. Ehu Davud'un zikrettiğine göre İbn Râheveyh ölümünden az önce bozulmuştur. Nesâi onu güvenilir saymıştır. Onuncu tabakadan olup, hicretin 238. yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib. 1/54; Tezkire. 2/433; Tehzib. 1/216.

^[242] Hadisi, İbn Mace Fiten kitabında 3950 numara ile Abd b. Humejd Müsned'inde shf. 367'de 1220 numara ile Tirmizî Fiten kitabında 2167 numara ile Darimî, 54 numara ile Ahmed b. Hanbel Müsned'inde 5/145 de. Aclûni Keşful Hafâsında 2/488'de 2999 numara ile Suyuti ed Dürrül Mensurunda shf. 341'de 458 de İ'tisam yayınevi basımı) rivayet etmiştir. Hadis zayıftır. Çünkü rivayet edenler arasında ismi Hâzim b. Ata olan Ebû Halef A'mâ vardır. Bu zât zayıftır. Hadisin rivayet yolları birden çok ise de hepsi güvenilir değildir.

^[243] Bu zât İmam Rabbani Muhammed b. Eşlem et-Tüsi'dir. Bu zât ibadetine düşkün Müsned ve Erbain sahibi idi. Zamanının İbn Mübarek'i idi. Hadis dinlemek için yolculuklar yapmış ve Yezid b. Harun ve Ca'fer b. Avn'den ve bunların tabakalarından hadis dinlemiştir. İbn Huzeyme de ondan rivayette bulunmuş ve: "Gözlerim onun benzerini görmedi" demiştir. Hicretin 242. yılında vefat etmiştir. Bakınız: Şezerât. 2/100-101; Cerh ve Ta'dil, 7/201

^[244] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/286-287.

^[245] Mâide: 41

^[246] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/288-290.

^[247] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/291.

^[248] Az yukarıda "Din yönünden şöyle bir durum..." ile başlayan cümleden buraya kadarki kısım orijinaldeki metinden değil, dipnottan tercüme edilmiştir. Bu dipnotta aynı zamanda orijinalde hata ve ilk nüshaya göre bozukluk olduğu ifade edilmiştir. (Çeviren)

^[249] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/292-295.

^[250] Yedinci meselenin sonlarına doğru Amr b. Ubeyd'i rüyasında gören; Asım el-Ahvel'den onun Kur'an'dan bazı ayetleri kazıdığına dair bir rivayet geçmiştir. Ayrıca Amr b. Ubeyd'in kişiliği ve çeşitli görüşleri hakkında, ülkemizde yayınlanması üstün bir başarı olarak nitelendirilmeye layık olan Diyanet Vakfının yayınladığı İslam Ansiklopedisine bakılınsın: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 3/93 Amr Maddesi. (Çeviren)

^[251] Bu zât, Ebû Ali Hasan b. Ahmed b. Abd'ul Gaffâr b. Muhammed b. Süleyman b. Ebân el-Farisidir. Babası İran'lı annesi Şeyban'lı Arap'tır. Ebu Ali en-Nahvî birden fazla kitap kaleme almış bir âlimdir. Kendisi Mutezile mezhebinden olmakla suçlanmıştır. Bazıları onu Müberridden üstün saymıştır. İbn Helikân şöyle demiştir: Ebu Ali nahv'de zamanının imam derecesinde âlimi idi. Halep'de Seyfud-Devle b. Hamdan'ın yanında kalmıştır. Hicretin 377. yılında Bağdat'ta vefat etmiştir. Bakınız: Şezerât. 3/88; Vefeyatul A'yân. 1/325

^[252] Bu zât nahv bilgini Ebu'l Feth Osman b. Cinnî el-Ezdi'dir. Soyu hakkında bundan ötesi bilinmiyor. Şu kadar ki kendisi Arap soyundan değildir. Babası Cinnî Yunan asıllı rum olup Süleyman b. Feth b. Ahmed el-Ezdi'nin kölesi idi. Bundan doyalıdır ki İbn Cinnî velâ yoluyla Ezdi olmuştur. Hicretin 392. yılında vefat etmiştir. Bakınız: Şezerât. 3/140; Mu'cem'ul Üdebâ, Ehu'l Feth..

^[253] Tâhâ: 5

^[254] İmam Şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/296-298.

^[255] Bu zât: Muhammed b. Sirin el-Ensari Ebu Bekir b. Ebî Aitir el-Basri'dir. Basra'nın hocası ve rüya tabircilerinin önderi idi. Aslı Arap değildir. Bisân esirlerindedir. Kulağı duymayan İbn Sirin sağlam ve doğru bir kimse olup ibadetine düşkün, büyüklüğü herkesçe kabul edilen bir zat idi. Rivayetlerde lafzı dikkate almadan mana ile rivayeti doğru görmezdi. Üçüncü tabakadan idi. Hicretin 110. yılında vefat, etmiştir. Bakınız: Takrib, 2/169; Tezkire, 1/77; Şezerat. 1/138

^[256] Bu zat: Abdullah b. Avn b. Ebî Avn Yezid el-Hilâli el-Hazzâz Ebu Muhammed el-Bağdâdî'dir. Güvenilir ve ibadetine düşkün bir kimse olup, onuncu tabakadandır. Hicretin 232. yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/4391 Tezkire, 1/156; Şezerât, 2/75.

^[257] Bu zat: Basralı Müemmel b. İsmail Ebû Abdurrahman'dir. Mekke'ye yerleşmiştir. Doğru bir kimsedir, fakat ezberi, kötüdür. Dokuzuncu tabakanın güçlüklindedir. Hicretin 206. yılında Mekke'de vefat etmiştir. Bakınız: Takrib. 2/290; Şezerât, 2/16

^[258] Bu zat: Hammad b. Zeydb. Dirhem el-Ezdi el-Cehzami'dir. Künyesi Ebu İsmail olup Basralıdır. Güvenilir ve sağlam bir fıkıh bilginidir. Bir söylentiye göre gözleri görmezdi. İhtimal ki sonradan kör olmuştur. Çünkü onun yazı yazdığı sahih olarak bilinmektedir. Sekizinci tabakanın büyüklerindedir. Hicretin 179. yılında Ramazan ayında Cuma günü vefat emiştir. Bakınız: Takrib, 1/197, Tezkire, 1/228, Bidâye Nihaye, 10/174

^[259] Bu zât: Kûfeli Muhammed b. Sâib b. Bişr el-Kelbi, Ebûn-Nasr'dır. Tefsir ve soy bilginidir. Yalancılıkla suçlanmış. Rafizi olduğu söylenmiştir. Bu sebeple terk edilmesinde görüş birliği vardır. Altıncı tabakadan olup, hicretin 146 yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 2/163; Şezerât, 1/217-218

^[260] Bu zât: Abdullah Said b. Cübeyr el-Esedî el-Küfî el-Vâlibî'dir. Vâlibe oğullarının kölesidir. Doğru sağlam bir fakihdir. Hz. Aişe ve Ebu Musa'dan ve benzerlerinden yapıtı rivayetleri mürseldir. Üçüncü tabakadandır. Hicretin 95. yılında Haccac tarafından öldürülmüştür. Bakınız: Takrib, 1/292; Tezkire. 1/76; Şezerât, 1/108.

^[261] Bu zât, Basralı Talk b. Habib el-Anezî'dir. Doğru ve ibadetine düşkündür. Mürcieden olduğu söylenmiştir. Üçüncü tabakadan olup, hicretin 90. yıllarından sonra vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/380: Cerh ve Tadil, 4/490.

^[262] Bu zât, Muhammed b. Vâsi' b. Câbir b. Ahnes el-Ezdî'dir. Künyesi Ebu Bekir veya Ebu Abdullah olup Basralıdır. Güvenilir ve ibadetine düşkün bir kimsedir. Pek çok menkıbesi vardır. Beşinci tabakadan olup, hicretin 123. yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 2/215; Şezarat, 1/161.

^[263] Bu zât, Safvan b. Muhriz b. Ziyad'dır. Mazini veya Bâhili kabil esindendir. Güvenilir ve ibadetine düşkün bir kimsedir. Dördüncü tabakadan olup, hicretin 174. yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/3681 Cerh ve Ta'dil 4/423.

^[264] İmam Şatıbi, el-I'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/299-302.

^[265] İmam Şatıbi, el-I'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/303.

^[266] İmam Şatıbi, el-I'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/304-305.

^[267] Hadîs sahihtir. Buhari Fiten kitabında (Feth'ul Bâride 7068 numaralı hadisle) rivayet etmiştir. Hadisin şârihi İbn Hacer, Ahdurrahman b. Mehdi ve Taberani'nin İbn Mes'ud'dan naklettiği rivayetinin mevkuf olduğunu kaydettikten sonra bu rivayetin sahih bir senedi olduğunu bildirmiştir. Bu rivayetteki metnin anlamı şöyledir: "Dün, bugünden hayırlıdır. Bugün yarından hayırlıdır. Kıyamet kopana kadar böyledir."

^[268] Bazen teşri' zamanında bulunmayan bir ibadet gibi mükellefiyetten fazla veya din koyucunun unutarak değil, kullarına merhametten dolayı hakkında bir hüküm bildirmediği hususta haram kılmak için kıyas yapılabilir. Bu caiz midir?

^[269] Şöyle denilebilir: Böyle birini bid'atçı gruplarda okluğu gibi bazılarının başa geçirip lider ve müftî yapması, olabilir bir şeydir.

^[270] Bu ifade, aynen ayet olup Kur'an'ın lafzı-değil, ancak manasıdır. (Bakınız: Âl-i İmran, 7)

^[271] İmam Şatıbi, el-I'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/306-308.

^[272] Âl-i İmran: 15

^[273] Âl-i İmran: 15

^[274] Muhammed: 15

^[275] Bakara: 17

^[276] İmam Şatıbi, el-I'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/309-310.

10- SIRAT-I MÜSTAKİMİN ANLAMI VE BİDATÇILARIN SIRAT-I MÜSTAKİMDEN AYRILMALARI

Meselenin 2. Yönü

Meselenin 3. Yönü

Meselenin 4. Yönü:

Meselenin 5. Yönü

Birinci Hata

İkinci Hata: Maksatları Bilmemek

Fasıl

Üçüncü Hata: Akıl Hakkında İyi Zan Beslemek

İkinci Vecih

Üçüncü Vecih:

Fasıl

Dördüncü Hata: Keyfi Arzuya Uymak

10- SIRAT-I MÜSTAKİMİN ANLAMI VE BİDATÇILARIN SIRAT-I MÜSTAKİMDEN AYRILMALARI

Bundan önce geçtiği üzere her bir grup ve topluluk doğru yol üzere olduğu iddiasındadır. İddialarına göre her bir gruptan başkası ana yoldan çıkmış ve ara yollara sapmıştır. Bu itibarla gruplar arasında "doğru yol" un tanımı ve açıklaması hususunda görüş ayrılığına düşülmüştür. O derecede ki meseleyi her tetkik eden bir müşkil ile karşılaşmıştır. En sonunda şöyle diyen bile olmuştur. "Akli ve naklî meselelerde ictihad eden her müctehid isabet etmiştir." Kaç tane fırka varsa bu mesele hakkında o kadar da farklı görüş vardır. Çünkü şeriatte yetmiş küsur kavil ile âlimlerin görüş ayrılığına düştüğü başka bir mesele neredeyse yok gibidir.

Hz. Peygamber'in ve ashabının yolu üzere olan "kurtulan grubun" ortaya çıkması için bu meseledeki görüşü yazmak/araştırmak en karışık meselelerdendir. (Buraya kadar söylenenler meselenin birinci yönüdür.)^[1]

Meselenin 2. Yönü

Şayet doğru yol, sahabeden sonra geleceklere nisbetle belirlenmiş olsaydı, asla görüş ayrılığı olmazdı. Çünkü görüş ayrılığının yerinin belirlenmesi halinde ayrılık olması imkansızdır. Tabiidir ki bu, görüş ayrılığının inatlaşmak maksadıyla olmaması varsayımına göredir. Çünkü böyle bir durum kişiyi İslamdan çıkarır. Bizim sözümüz gruplar hakkındadır.^[2]

Meselenin 3. Yönü

Daha önce geçmişti ki köklü ilim sahibi olanlarda bid'at meydana gelmemektedir. Bid'at, ancak şeriatin delillerinde tasarruf edecek dereceye ulaşamayan kimselerde olmaktadır. Filan kimsenin köklü bilgi sahibi olduğu, filan kimsenin köklü bilgi sahibi olmadığı hususunu tanıkla belgelemek son derecede zordur. Çünkü her bir gruba bağımlı hale gelip görüş ayrılığına düşen, kendisini köklü bilgi sahibi olduğunu, görüşünün kusurlu olmadığını sanmaktadır. Söz konusu meselede bunu varsaymak çekişmenin meydana geldiğinin belirtisidir. Çekişme ya belirtide veya belirtinin yollarıdır.

Bunun örneği şudur: Cemaatten çıkmanın belirtisi, şu ayette uyarıda bulunulan ayrılıktır.

"...Parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın."^[3]

Ayrılık herkesin tanıklığı ile ortadadır ki gerçek ve göreceli/ izafidir. Her grup, cemâatin kendisi olduğuna, kendisi dışındakilerin cemâatden ayrıldığına inanmaktadır.

Belirtilerden birisi, delillerden müteşâbih olanın peşine düşmektir. Her bir grup, diğer grubu böyle yapmakla suçlamakta, kendisinin ümmül kitab'a yani muhkem delillere tabi olduğuna inanmaktadır. Böylece kendi delilini esas kılıp diğer konuları te'vil/yorum ile bu delile indirgemektedir. Diğer grupların ise bunun aksi olduğunu iddia etmektedir.

Bir diğer belirtide ise heva ve hevesine uymaktır ki her gruptan biri, diğerini bununla suçlamakta, kendisinin bundan berî olduğunu ileri sürmektedir. Bununla beraber zahiren belirtilerin yolunu belirlemede ittifak etmeleri mümkün değildir. Bu hususta ittifak etmediklerine göre, bu belirtilerle birbirlerine işaret etmek üzere belirtileri zaptu rabt altına almak da mümkün olmamaktadır. Ancak belirtileri elde etmekte ittifak etmektedirler. Belirtiler böyle oluşmaktadır. Belirtilerin yollarında görüş ayrılığı varken onları zaptetmek nasıl mümkün olur?^[4]

Meselenin 4. Yönü:

İslamdaki amaçlardan birinin bu ümmetin örtülmesi/kusununun açığa çıkarılmaması olduğunu anladığımız daha önce geçmişti. Her ne kadar ictihad ile belirlemek söz konusu ise de durum budur. Zaten ictihad, ictihad edilen konuda görüş birliği edilmiş olmasını gerektirmez.

Görülüyor mu ki, âlimler normalde iki (farklı) görüşün ittifak etmesinin mümkün olmadığını kesin bir ifade ile bildirmişlerdir. Şayet (grubun) belirlenmesini nas ile yapabilselerdi problem kalmayacaktı. Hz. Peygamber her ne kadar onları belirlemiş ve (fiziki olarak) eksik organı olacağını bildirmiş olmasına rağmen Hâriciler (grup olarak ayrılmazdan önce) onların (sahabenin) durumunda idi. Hz. Peygamber bu hadisinde şöyle buyurmuştur: "Onların âlâmeti şudur: Siyah bir adam. Pazularından biri (Buhârî'nin rivayetine göre iki elinden biri) kadının memesi gibi, (yerinde durmayıp) gidip gelerek hareket eden et parçası gibidir."^[5]

Meselenin 5. Yönü

Daha önce geçtiği üzere Hûd suresi 118. ayetinde görüş ayrılığının devamlı olduğu ifade edilmiştir. Bunu, açıklamasını yaptığımız gruplarla ilgili hadis de desteklemektedir. Çünkü âyet, ihtilaf konularının hususi olmadığını gösteriyor. Çünkü İslam dini dışındaki dinlerde ihtilafın devam etmesi/kalması mümkündür. Fakat hadis, ihtilafın Muhammed ümmetinde de olacağını açıklamıştır. İhtilafın durumunu, hiç şüpheye yer bırakmayacak şekilde âyet dile getirmiştir.

Bu husus böylece sabit olunca bununla açık bir şekilde ortaya çıkmıştır ki gruplar içerisinde "kurtulan grup" un belirlenmesi ictehad ile olmuş bir iştir. Bu husustaki ihtilaf kesilmez. Eğer bu hususta zan değil, kesinlik olduğu iddia edilirse bu teorik bir şeydir, zorunluluk ifade etmez. Fakat bununla beraber biz, meselede — Allah'ın izni ile- orta bir yol tutacağız. Bu yolun kabulüne insafli bir kimsenin aklı onay verecek, şeriatın külli ve cüz'î meselelerini bilen bir âlim sahih olduğunu ikrar edecektir. Doğruya ulaşmada başarıyı veren Allah'tır.

Bu itibarla deriz ki:

Konuya başlamazdan önce mutlaka bir mukaddimeye ihtiyaç vardır. Şöyle ki:

Dinde yeni bir şey ortaya koymak ya cahillik yönüyle, ya akıl hakkında (iyiyi ve güzeli, bilip bulmakta yeterlidir tarzında) iyi zan beslemek yönüyle veya gerçeği elde etmekte keyfi arzuya uymak cihetiyle meydana gelmektedir. Meseleyi bu üç cihete bağlı kılmak, Kur'an ve sünnet üzerinde yapılan bir inceleme itibariyledir. Bu hususta meselede delil olarak dikkate alınacak hususlar daha önce geçmişti. Şu kadar ki (az önce sözü edilen) üç cihet bazen tek tek, bazen de hepsi bir arada bulunur. Bir arada bulunduğu bazen ikisi, bazen de üçü bir arada bulunur. Cahillik ile ilgili cihet bazen maksadı anlamakta araç olan şeyleri bilmemek, bazen bizzat maksadı bilmemek suretiyle olur.

Akıl ile ilgili iyi zan beslemek ciheti, bazen dini bir hüküm koymada din ile ortak olma şeklinde tezahür eder.

Bazen, dini bir hüküm koymak diriden önce gelir. Bu iki tür tek tür'e indirgenebilir.

Keyfi arzuya uymak cihetinin özelliği şudur: Keyfi arzuya uyulduğunda, bu durum idrak yeteneğine hâkim olur. Sonuçta keyfi arzuya uyan kimse delilleri dikkate almaz olur veya delile dayanmadan hüküm verir. Bu iki tür de tek tür'e indirgenebilir.

Bu tür hataların hepsi dörttür:

- 1- Anlama araçlarını bilmemek
- 2- Maksatları bilmemek
- 3- Akıl hakkında iyi zan beslemek
- 4- Keyfi arzuya uymak^[6]

Birinci Hata

Anlama araçlarını bilmemek; şüphe yok ki Yüce Allah, Kur'anı başka bir dilde değil, Arapça olarak indirmiştir. Bunun manası şu dur: Kur'an kelimeleri, anlamı ve üslupları ile Arap dili üzere gelmiştir. (Nitekim şu âyetler bunu ifade etmektedir:)

"Biz, anlayıp düşünmeniz için onu Arapça bir Kur'an kaldık." [7]

Korunsunlar diye pürüzsüz Arapça bir Kur'an indirdik." [8]

'(Rasûlüm!) Onu (Kur'an'ı) Ruh'ul Emin uyarıcılardan olasin diye, apaçık Arap diliyle, senin kalbine indirmiştir." [9]

(Bu ifadelerden açıkça anlaşılıyor ki) Hz. Peygambere indirilen Kur'an Arapça idi. O dat harfini söyleyenlerin (Arapçayı konuşanların) en fasihi Abdullah oğlu Muhammed Aleyhisselâm idi. O'nun gönderildiği topluluk da Arap idi. Peygamber ile gönderildiği topluluk arasındaki konuşma onların dilindeki âdete göre gerçekleşti.

Kur'an'daki (tüm) lafız ve anlamlar hep alışık oldukları tarzda kullanılmış, ona (Arapların alışık oldukları dışında) bir şey karışmamıştır. Bil'akis bizzat Kuran kendisinde yabancı bir şey bulunduğunu reddetmiştir.

Yüce Allah buyurur ki:

"Şüphesiz biz onların "Kur'an'ı ona ancak bir insan öğretiyor" dediklerini biliyoruz. Kendisine nisbet ettikleri şahsın dili yabancısıdır. Halbuki bu (Kuran) apaçık bir Arapçadır." [10]

Bir diğer ayet de şöyledir:

"Eğer biz onu yabancı dilden bir Kur'an kasaydık, diyeceklerdi ki: Âyetleri tafsilatlı bir şekilde açıklamalı değil miydi?" [11]

Hz. Peygamber tüm insanlara gönderilmiş ise (ki öyledir), Yüce Allah bütün milletleri ve tüm insanları, bu (din) meselesinde Arap lisanına tâbi kılmıştır. Durum böyle olunca Allah'ın kitabını anlamak ancak Hz. Peygamber'e indiği yol ile olur. O yol, Arapçanın lafız, mana ve üsluplarını dikkate almaktır.

Arap dilinin kelimeleri açıkça bilinen kelimelerdir. Mana ve üsluplarına gelince, manalardan bilinenler Arap dilinin genişliğini gösterir. .

Arap dilinde bazan genel ve açık bir şey söylenir, bundan açık bir mana kastedilir. Sözün baş tarafı sonuna ihtiyaç bırakmaz. Bazen genel ve açık bir şey söylenir, özel de buna girer. Böyle olduğuna sözün bir kısmı delil olur. Bazen genel ve açık bir şey söylenir, fakat maksat özeldir. Bazen açık bir şey söylenir, ama sözün gelişinden, maksadın o açık şey olmadığı bilinir. Tüm bu özelliklerle ilgili bilgi sözün başında, ortasında veya sonunda mevcuttur.

Arap dilinde bir sözün ortasında bile konuşmaya başlarsın. Bir kimse bir şeyi söyleyince lafızdan değil, manadan sözü anlarsın. Nitekim işaretden de anlarsın. Araplara göre bu tür, konuşmanın en fasih olan türüdür. Çünkü bunu sadece kendisi bilir, bunun câhili olanlar anlamaz. Bazen bir şeye pek çok isimler verir. Bir kelimeyi pek çok manada kullanır.

Tüm bu dil özellikleri Araplarca bilinir, başkalarının bilinmez. Arapçanın bu ve diğer tasarruflarını bilen ve sağlam marifet sahibi olan kimsenin bu hususta köklü bilgisi olur. yimdi bunların örneklerini görelim:

Kur'an'da:

"O, her şeyin yaratıcısıdır. Öyle ise O'na kulluk edin, O her şeye vekildir."^[12] Buyruluyor. Bu ayetteki söyleyiş tarzı, içinde hususilik bulunmayan genel ve açık bir ifadedir.

"Yeryüzünde yürüyen her canlının rızkı, yalnızca Allah'ın üzerindedir. Allah o canlının durduğu yeri ve sonunda bırakılacağı yeri bilir."^[13] âyeti de böyledir. Çünkü tüm yer, gök, canlılar, ağaçlar ve diğerlerinin yaratıcısı Allah'tır ve her canlıyı rızıklandıran O'dur.

Bir ayette:

"Medine halkına ve onların çevresinde bulunan bedevi Araplara Allah'ın Rasülünden geri kalmaları onun canından önce kendi canlarını düşünmeleri yakışmaz."^[14] buyurulmuştur. Bu ayet dahi manası genellik ifade eden ayetlerdendir. Zira Hz. Peygambere karşı nasıl davranılması gerektiği bildirilirken gücü yeten de, yetmeyen de (yani herkes) kastedilmiştir.

Bir diğer ayette:

"... Yine (Hz. Musa ve Hızır) yürüdüler. Nihayet bir köy halkına varıp onlardan yiyecek istediler. Ancak köy halkı onları misafir etmekten kaçındılar..."^[15] buyuruluyor.

Bu âyet, genel ifade ile özel anlam kastedilmesinin örneğidir. Çünkü Hz. Musa ve Hızır aleyhisselâm köy halkının hepsinden yiyecek istememişlerdir.

Bir diğer ayette:

"Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık." buyurulmuştur.^[16] Bu ayet dahi genellik ifade eder. Zira hiçbir insan bu ayetteki ifadenin dışında değildir. Ancak Yüce Allah bu ifadelerin peşinden:

"Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız ondan en çok korkanınızdır." buyurmuştur. Ayetin bu kısmı özeldir. Zira Allah korkusu (demek olan takva) ancak, onu idrak eden, onun bilincinde olan buluş yaşının üstünde olan insanların yapıp yaşadığı bir şeydir.

Bir başka ayette:

"Bir kısım insanlar, müminlere: (Düşmanlarınız olan) insanlar, size karşı asker topladılar, onlardan sakının dediler..."^[17]

Bu ayetteki ikinci "insanlar" kelimesinden maksat, genel olarak insanlar değil, özel bir grup insandır. Aksi halde müslümanlara karşı toplanan kimseler de genel insanlar arasında sayılmak gerekir. Oysa onlar (savaşmak üzere) çıkmışlardır.

Fakat (filolojik olarak "insanlar" anlamına gelen) "Nâs" kelimesi, üç kişiden oluşan bir topluluğa söylenen bir kelimedir. Tüm insanlara da söylenir. Tüm insanlarla üç kişiden oluşan bir topluluk arasındaki kalabalıklara da söylenir. Buna göre "insanlar sizin için asker topladılar" demek sahihtir. Bu sözü söyleyen insanlar dört kişilirdi.

Bir diğer ayette:

"Ey insanlar! (size) bir misal verildi; şimdi onu dinleyin..." buyurulmuştur.^[18] Bu âyetteki "insanlar" dan maksat, Allah'tan başka varlıkları tanı edinen kimselerdir. Çocuklar, deliler ve mü'minler bunların dışındadır.

Bir başka ayette:

"Onlara deniz kıyısında bulunan köye sor" buyurulmuştur.^[19] Âyetin zahirine bakılırsa köye sorulacağı anlaşılıyor. Oysa ayetin devamında: "Hani onlar Cumartesi gününe saygısızlık gösterip haddi aşıyorlardı." buyurulmuştur. Ayetin sonundaki bu ifade maksadın köye sormak olmayıp, köy halkına sormak olduğunu gösteriyor. Çünkü köy, saygısızlık da etmez, haddi de aşmaz.

Bir diğer ayette:

"Zâlim olan nice beldeyi kırıp geçirdik..." buyuruluyor.^[20] Ayetteki "zâlim olan" ifadesi maksadın belde olmayıp belde halkı olduğunu gösteriyor.

Bir başka ayette ise:

"(İstersen) içinde bulunduğumuz şehire ve aralarında bulunduğumuz kabileye de sor. Biz gerçekten doğru söylüyoruz." buyurulmuştur.^[21] Maksadın şehire sormak olmayıp, şehir halkına sormak olduğu mana olarak açıktır. Dil konusunda ilim erbabından olanlar bu hususta ihtilaf etmez. Çünkü şehir ve kabile onların doğru olduğundan haber vermez.

Buraya kadar Araplarda (Arapça ile ilgili olarak) var olan bu tasarrufların hepsi İmam Şafî'nin ifade ettiği şeylerdir. Bunların hepsi, Kur'an'ın ancak dil ile ilgili bilgilerle anlaşılacağını açıklamaktadır.

İmam Şafî Arap dilindeki yolların en kapalı olanlarını örnek olarak vermiştir. Çünkü Arapçadaki o diğer uygulamaları, bu işlerin erbabı olan nahv, sarf, beyan, meânî ve iştikak âlimleri geniş bir şekilde açıklamışlardır. Araplarla ilgili haberleri durumun gereğine göre nakledenler bildirmişlerdir. Kur'an tüm bunları içine alarak gelmiştir. Onun içindir ki Kur'ana Arapça denmiştir.

Bu tesbite göre şeriatla ilgili söz söyleyecek veya inceleme yapacak, şeriatın ana esasları ve detayları hakkında beyanda bulunacak kişinin iki görevi vardır:

1- Kendisi Arapçayı bilme hususunda Arap veya Arabın ulaştığı noktaya ulaşmakta Arap gibi olmadıkça hiçbir hususta konuşmamak. (Bu hususta bir şey söylemek için bu dereceye gelmemişse de) Halil, Sibeveyh, Kisâi, Ferrâ veya benzerleri veya onlara yakın derecede olan geçmiş imamlar gibi olmalıdır.^[22] Arap gibi veya bu kimseler gibi olmaktan maksat, onların (bilgileri) topladığı gibi toplamak ve ezberlediği gibi ezberlemek değildir. Maksat, anlamının tamamen Arab(ın anladığı gibi) olmasıdır. Arapça âlimlerinden eskiler, son dönemdekilerden böyle olma özellikleri ile ayrılmışlardır. Çünkü onlar, kendilerinde bu manayı benimsedikleri için neticede konularında imam/önder olmuşlardır. Eğer bir kimse bu dereceye gelmemiş ise Kur'an'ın manasını anlamakta başkasına uymak yeterlidir. İlminde ehliyetli olana sormadıkça Kur'an'ı anladığı hususunda kendisi hakkında iyimser olmasın. Daha önce ifade edilen mana ortaya konulunca İmam Şâfiî şöyle demiştir.

"Her kim ki Arap dilindeki bu özellikleri bilmiyorsa -ki Kur'an bu dil ile inmiş, sünnet/hadis bu dil ile söylenmiştir. Bildiği(ni ileri sürdüğü) şey hakkında, söylediği kelimeyi bilmeyen kimsenin yaptığı gibi yapmacıklı ve zorlamalı bir şey söylemiştir. Sağlam bilgisi olmayan, bilmediği şeyde bu duruma düşen kimsenin doğruya ulaşma başarısı -şayet bilmeksizin bir başarı elde etse bile- bu, övgüye layık bir başarı değildir. Çünkü bilgisinin doğru ile hata arasındaki farkı kapsamadığı bir konuda görüş bildirmiştir.

İmam Şâfiî'nin söylediği doğrudur. Çünkü Kur'an ve hadis hakkında bilgisi olmadığı halde söz söylemek, yapmacık ve zorlama bir şey söylemektir. Oysa biz müslümanlar bundan yasaklanmış durumdayız. Bu yasaklanan şeyi yapmak, aynı zamanda Hz. Peygamber'in: "...bilgin kimseler kalmayınca insanlar cahil kimseleri başlarına geçirirler." hadisinin ifade ettiği manaya girmektir. Çünkü Arap dilini tam manasiyle bilmek olmayınca o kimseler, Kur'an ve hadis hakkında Arapçaya uymayan bir anlayış ve mantığa başvurmaktadırlar. Böyle bir şey, delile dayanmaktan uzaktır ki kişiyi (ana) caddeden saptırır.

İbn Vehb Hasen'den şu rivayeti kaydetmiştir. Hasen'e şöyle denilmiştir: bir kişinin dilini doğrultmak ve anlayışını düzeltmek için Arapça öğrenmesi hakkında görüşünüz nedir? Hasen bu soruya şu cevabı vermiştir: Evet, onu öğrensin. Çünkü kendi kendine okur ve (kendi mantığına göre) kavarsa mahvolur.

Yine Hasen'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Onları ucme (Arapça dışındaki, Arapçaya uymayan bilgiler) mahvetmiştir. Çünkü onu (Kur'an'ı) gereken yorumu dışında yorumluyorlar.

2- Kur'an ve hadiste bir lafız veya manâda problemlili bir durumda karşılaştığı zaman, Arapçada (güvenilir derecede) bilgisi olan bir zâttan kendisini destekleyen bir görüş olmadan söz söylememelidir. Bu kişi, belki Arapçada imam derecesinde olabilir. Fakat bazı vakitler kendisi için gizli kalan bir husus olabilir. Böyle bir kimse için en uygun olan ihtiyatlı davranmaktır. Çünkü bazen halis Arap olan bir kimseye dahi bazı manalar gizli kalır da onu sorar. Kendileri Arap oldukları halde sahâbeden bile böyle pek çok şeyler nakledilmiştir. Abdullah b. Abbas'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir:

Ben "*Eygökleri ve yeri yaratan.*"... " âyetindeki^[23] kelimesinin (gerçek) anlamını bilmiyordum. Tâ ki iki bedevi bir kuyu ile ilgili anlaşmazlıklarını bana getirdiler. Bunlardan birisi, diğerine diyordu.

Yani "O kuyuyu ilk olarak meydana getiren benim" demekte idi.

Yine rivayet olunduğuna göre Hz. Ömer minberde (konuşuyor)iken Nahl sûresi 47. ayetindeki kelimesinin manasını sormuştu.

Müzeyi kabilesinden bir adam, kabilelerinde bu kelimenin "azar azar eksiltmek" olduğunu söylemiştir. Bunun örnekleri çoktur.

İmam Şâfiî şöyle demiştir:

Arapça, diğer lisanlara göre kelimeleri en çok, ekol olarak en geniş bir dildir. İmam Şâfiî (devamla) şöyle diyor: Peygamber olmayan bir insanın Arapçanın tüm bilgisini kuşattığını bilmiyoruz. Fakat o kimse lisanların tamamını biliyor olamaz. Bu özellikte lisanı bilen kimse bulunmaz. Arapların Arapçayı bilmesi, fıkıh âlimlerinin hadisi bilmesi gibidir. Hiçbirini bırakmamacasına tüm hadisleri toplamış bir adam bilmiyoruz. Tüm âlimlerin bilgisi bir araya gelirse, hadislerin tamamı bir araya gelmiş olur. Âlimlerin her birinin bilgisi ayrı ayrı düşünülürse, hadislerden bazılarının bilinmemesi söz konusudur. Bir âlimin bilmediği, kendi derecesinde ve aynı alanda bilgin olanlardan bir diğeri tarafından biliniyor olabilir.

Arapça da halk yanında da özel durumda olan bilginler yanında da böyledir. Araplar kendi dillerini eksiksiz bilirler. Arap lisanı başkasından öğrenilmez. Bu dili ancak Arap olandan aktaran öğrenmiş olur. Bu lisanı bilmek de ancak onu Araptan öğrenmek üzere peşine düşen ortak olabilir. Arapçayı Araptan alıp kabul eden onu bilen lisan ehlinden olur. Arap olmayanlar ise o lisanı terk ettiğinden onun ehli olamaz. Ama kendisini tamamen o lisana teslim ederse onun ehlinden olur.

İmam Şâfiî'nin söylediği budur. Onun söylediğinde hiçbir kimse ihtilaf etmez. Durum böyle olunca Kur'an ve hadis hakkında inceleme yapacak/söz söyleyecek kimsenin, onların ifade edildiği dili öğrenmesi gerekir.

Arapçada uzman olanların, o konularda söz söylemeye hak elde ettiğine tanıklık etmeden kendi hakkında iyi zan beklememelidir. Bilgisi kapsamlı dışında kalan problemlili meselelerde tek başına söz söylememelidir. Eğer bu tavsiyelere uymakta devamlı olursa, -İnşâallah- Allah Rasûlünün ve sahâbe-i kiramın üzerinde oldukları hale ulaşmakta muvaffak olur.

Abdullah b. Ömer'den şöyle dediği rivayet edilmiştir:

Biz Hz. Peygambere: İnsanların en hayırlısı kimdir? Diye sorduk. Hz. Peygamber:

"Hem'li^[24] kalp ve doğru (söyleyen) dil sahibi kimsedir" buyurdu. Biz:

Doğru (söyleyen) dil sahibini anladık. Hem'li kalp sahibi kimdir? dedik. Hz. Peygamber:

"O, takva sahibi tertemiz, kalbinde günah ve hased olmayan kimsedir." buyurdu. Biz:

Ondan sonra (en hayırlı insan) kimdir? Dedik. Hz. Peygamber:

"Dünyayı unutup, âhireti seven kimsedir" buyurdu. Biz:

Allah Rasûlünün Mevlasının yücelttiği dışında içimizde böyle birini bilmiyoruz, dedik. Ondan sonra (en hayırlı insan) kimdir? dediğimizde Hz. Peygamber:

"Güzel ahlâklı mü'mindir" buyurdu: Biz:

İşte böylesi bizim içimizde var, dedik.

Yine rivayet olduğuna göre bir adam Hz. Peygambere gelerek:

Ey Allah'ın Rasûlü! Koca, karısını delk eder mi?^[25] dedi. Hz. Peygamber:

"Evet, eğer erkek fakir ise" buyurdu. (Orada bulunan) Hz. Ebu Bekir (konuşulanları kavrayamamış ve Hz. Peygambere):

Ey Allah'ın Rasûlü! Adam size ne dedi, siz ona ne dediniz? Diye sormuştu. Bunun üzerine Hz. Peygamber:

"Adam bana koca karısını (harcama konusunda ihtiyacını karşılamakta) oyalayıp geciktirme yapabilir mi? dedi. Ben de:

Evet, eğer erkek fakir ise, dedim," buyurdu. Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir:

Ey Allah'ın Rasûlü! Senden daha güzel şekilde Arapçayı konuşanı görmedim, dedi. Hz. Peygamber ise:

"Nasıl güzel konuşmam? Ben Kureyşliyim ve de Sa'd oğulları kabilesinde emzirdim" buyurdu.

İşte bu deliller, Arapçada bazı kelimelerin halis Arap olan bazı kimselere bile anlaşılabilir olduğunu göstermektedir. O halde yapılması gerekli olan, onların sorduğu gibi (bilinmeyenleri) sormaktır. Böylece onların hali üzere olacaktır. Aksi halde ayağı kayar ve (hükümünü) şeriatın dili ile değil kendi görüşü ile verir.

şimdi buna (yukarıda söylediğimize) altı örnek vereceğiz.

1- Câbir el-Cu'fi ".....babam bana izin verinceye kadar (bu) yerden ayrılmayacağım"^[26] âyetinin yorumu henüz gelmemiştir, dedi. Yalan söyledi. Çünkü bu sözü ile mezhebi olan Rafizîliği kast etmişti. Zira onun mezhebi olan Rafizîlik şöyle diyordu:

"Hiç şüphesiz Ali bulutlardadır, Onun çocuklarından biri ile ortaya çıkacak olanlar, Ali gökten "Fılan ile birlikte çıkınız" diye nida etmedikçe çıkmayacaklardır. İşte (yukardaki) âyetin manası budur." Süfyan, Cabir'in bu ayetin yorumu henüz gelmedi sözünü böyle tefsir etmiştir. Fakat bu ayet Hz. Yusuf'un kardeşleri hakkında gelmiştir. Bu (bilgiler), Müslim'in mukaddimesinde yer almıştır.

Akıl sahibi olan kimse, Kur'an'ın Süfyan'ın söylediğinin delili olduğunda, Cabir'in söylediğinin uygun olmadığına hiç şüphe etmez.

2- "....beğendiğiniz (veya size helâl olan) kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikahlanın."^[27] âyetini delil göstererek bir adamın, dokuz kadınla evlenmesinin caiz olduğunu sanan kimsenin (bu) sözü de bir diğer örnektir. Bu iddiaya göre dört, üç ve iki topladığı zaman sayı dokuz ediyormuş. Bunu söyleyen kimse, Arap lisanında "fual" ve "Mefal" (veznin)in manasını anlamamış biridir. Ayetin manası: İsterseniz ikişer, üçer veya dörder evlenin şeklinde bir ayrıntıyı bildirmektedir. Yoksa onların dediği gibi değildir.^[28]

3- Domuzun haram olan kısmı eti'dir. İç yağı helâldir, diyenin bu zannı ve sözü de bir başka örnektir. Güya bu iddianın gerekçesi şu imiş: Kur'an'da domuzun eti haram kılınmış, iç yağından söz edilmemiştir. Bu iddiayı ileri süren kimse eğer (et anlamına gelen) "Lalım" kelimesinin aynı zamanda iç yağı manasına geldiğini; (iç yağı anlamına gelen) "şahm" kelimesinin ise aynı zamanda et için söylenmediğini bilseydi, o lafi söylemezdi.

4- Her şey, hatta Allah'ın zâtı da fânidir, iddiasını ileri sürenin sözü de bir diğer örnektir. Yüce Allah onların bu söylediklerinden uzak ve yücedir. Bu iddiaya göre sadece Allah'ın yüz'ü baki kalacakmış. Çünkü ayette: "Onun (Allah'ın) vech'inden başka her şey yok olacaktır."^[29] buyurulmuştur, diyorlar. Ayetteki (yüz anlamına gelen) vech'den maksat, onların söylediklerinden başka bir şeydir. Çünkü tefsir âlimleri bu hususta (birçok) yorumlar söylemişlerdir. Yukardaki sözü söyleyenin kasdı ne mana, ne de sözlük (lügat) bakımından isabetli değildir. Bu zavallının sözündeki maksada, tefsir âlimlerinin sözleri arasında en yakını "vech" kelimesinin, "zü'l vech" manasına olduğudur. Bu manayı şu örnekte görelim: "Ben şunu filan'ın vech'i için yaptım" dediğiniz zaman, bunun anlamı "filan için yaptım" demektir. Buna göre âyetin manası: "O'nun zatından başka her şey yok olacaktır." şeklindedir. İnsan suresi 9. ve Rahman suresi 27. ayetlerindeki "vech" kelimesinin anlamı da böyledir.

5- Allah'ın "cenb"i (yan tarafı) olduğunu sanıp bunu söyleyenin sözü de bir başka örnektir. Bunu söyleyen, Zümer suresi 56. ayetindeki "cenb" kelimesini delil olarak ileri sürmektedir.

Bu ayetteki kelimenin "yan taraf" ile ne hakikat ne de mecaz olarak mana bakımından bir alakası yoktur. Çünkü Arap dilinde bunun örneği şu cümledir: "Bu iş, şu işin cenb'inde küçüktür." Bu sözün manası: "Bu iş şu işe oranla küçüktür" demektir. Buna göre ayetin manası şöyledir:

".... Allah teâla ile aramda(ki işlerde) aşırı gitmeden dolayı bana yazıklar olsun...!"^[30]

6- Hz. Peygamber'in: "*Dehr'e (zamana) sövmeyiniz. Çünkü dehr Allah'tır.*" hadisinin Dehriyye mezhebine gösterdiği sözü de bir örnektir. Bunu söyleyen kimse hadisin manasını bilmiyor. Oysa hadisin manası şöyledir: "Başınıza bir dert geldiğinde zamana sövmeyiniz. Çünkü size o derdi veren Allah'tır, zaman değildir. Zamana sövdüğünüzde, sövgü olayı yapana olur, zamana olmaz. Zira Cahiliye döneminde filleri zamana (dehr'e) nisbet etmek, Arapların adetindedir. Arapların "Onun malına dehr isabet etti." "Onun başına dehr belalar ve musibetler getirdi." sözleri bunun örneğidir. Cahiliye dönemi Arapları Allah'ın takdiri ile başlarına gelen her şeyi, dehr'e nisbet ederler ve şöyle derlerdi: Allah dehre lanet etsin! Allah dehri mahvetsin! Onların dehre sövmesi, dehr (zaman) içerisinde meydana gelen işlerden dolayı idi. Böylece onlar bu işleri yapana sövmüş oluyorlardı. Bu işleri yapan ise Allah'tır. Demek oluyor ki dehr'e sövmekle Allah'a sövmüş oluyorlardı. Bu örneklerle Allah'ın kelamını ve Hz. Peygamberin sözlerini mlamakta nasıl Arapça hataları yapıldığı açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu tür hatalar Allah ve Rasûlünün sözünü değiştirmeye yol açar. Sahabe-i kiram böyle bir hataya düşmekten beridir. Çünkü onlar halis Arap olup, Allah'ın kelamını anlamak için araç gerece ve -ğitim öğretime ihtiyaçları yoktur. Daha sonra sahabeyi müteakiben Krap dilini bilmeyen kimseler geldiler. Bunlar kendilerini zorlayıp Arapçayı öğrendiler. Bu öğrenmeden sonradır ki bunlar gerektiği gibi şeriatı öğrenip gerektiği gibi değerlendirmeler yaptılar. Selman-i harisi ve diğerleri gibi. Allah'ın kitabını ve Hz. Peygamberin hadislerini değerlendirmekte bunlara uyan herkes bir gayret içerisinde olmak dilerse llnsaallah en büyük cemaate girmiş ve onlar gibi olmuş olur. Sonuç itibariyle "Kurtulan grub" un içerisinde yerini alır.^[31]

İkinci Hata: Maksatları Bilmemek

Yüce Allah şeriatını Peygamberine göndermiş, halkın omuzlarına yüklenen ibadet yükümlülüklerini ve emroldukları mükellefiyetleri yerine getirmede neye ihtiyaçları varsa açıklamıştır. Peygamber de, Allah'ın gönderdiği din tamamlanmadan vefat etmemiştir. Bu husus Allah'ın tanıklığı ile ortadadır. Yüce Allah buyurur ki:

"Bugün size dininizi ikmal ettim. Üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslam'ı beğendim."^[32] Burada söyleyemez: "Yeni yeni ortaya çıkan olaylar ve problemler hakkında kitap ve sünnette bir nas yoktur. Bunları düzenleyecek genel hükümler de yoktur. Mirasta dedenin hissesi, esine "sen bana haramsın" diyen kimsenin karısını boşayıp boşamaması, her tarafı yaralı olan birinin üzerine düş(üp onu öldür)en kimsenin hükmü ile ilgili meselelerde ve hakkında ki- tap ve sünnetten nas bulunmayan diğer meselelerde ne diyecek siniz?"

Bu itiraza şöyle cevap verilir:

1. "*Bu gün size dininizi ikmal ettim....*" ayetinde detayların da olduğu dikkate alınırsa mesele sizin ileri sürdüğünüz gibidir. Fakat ayetteki maksat meselelerin ve problemlerin ana kurallarıdır. Böylece demek istenmiştir ki, zaruriyyat, hâciyyat ve tekmiyyatkonularında ihtiyaç duyulan ne kadar ana kural/kaide varsa hepsi son derecede açık bir şekilde bildirilmiştir. Bu ana kurallarla ilgili detaylar müctehidlerin inceleyip hüküm vermesine bırakılmıştır. İctihad kuralı da kitap ve sünnette bildirilmiştir. Müslümanların onu bırakması yerinde bir davranış değildir. Bu husus sabit olunca icthad alanının bulunduğunu anlamış olursun. Şu kadar ki icthad, ancak hakkında nas olmayan meselelerde yapılır.

Eğer ayetteki ikmal edilme, detaylar itibariyle olsaydı, detayların sonu gelmez, yazılıp çizilerek sınırlanamazdı. Alimler bunu nas olarak ifade etmişlerdir. Ayetteki ikmal edilmekten maksat, ancak olaylardan sonsuza kadar olacak olanların ihtiyaç duyacağı küllî kaidelerdir.

2- Dinin ikmal edilmesine cüziyyat/detaylar itibariyle bakılırsa, bu karışıklığa ve probleme yol açar. Detaylar açısından bakılmazsa bu sorunun sorulmasına yol açar. Çünkü soruyu soran dinin üzerinde olduğu hâle baksaydı -ki bu hal küllî kaideler üzerine olmasıdır- bu soruyu sormazdı. Çünkü her ne kadar dünya, sonu olan fani bir varlık olarak yaratılmış ise de ana kurallar ebedi olmak üzere konulmuşlardır.

Detaylarla ilgili meseleler tafsilatlı olarak ele alındığında ise sınırlandırılıp sonu gelecek durumdadır. Bu durumda detaylarla ilgili meselelerin (Hz. Peygamber sağ iken) ikmâl edilmemiş olduğu düşünülebilir. Bu takdirde "*Bu gün size dininizi ikmal ettim*" ayetine^[33] ve "*.... Bu kitabı sana her şey için bir açıklama.... olarak indirdik*"^[34] ayetine ters düşen bir durum olur.

Allah kelâmının doğru olduğunda şüphe yoktur. Ona ters düşen muhalıftır. Açık bir şekilde ortadadır ki buna göre ayette genel bir ifade vardır. Hz. Peygamber zamanında bulunmayan (teferruatta kalan) olaylar o zamandan Allah'ın dini ikmal etmesini etkilemez. Ainkü bu olaylar (o zaman için) ya ihtiyaç duyulmayan veya ihtiyaç duyulan durumda düşünülebilir. Eğer ihtiyaç duyulan bir durumda ise, bunlar şer'i ana kurallara dayanarak icthad ile çözümlenir ki bu ana kuralların hükümleri daha önce geçmişti. Bu hususta özellikle delile dayanan müctehid görüşü kalmaktadır.

Eğer bu olaylara ihtiyaç yok ise, bunlar sonradan ortaya çıkarılan bid'atlardır. Çünkü onlar ihtiyaç duyulan şeyler olsaydı, hakkında dinde söz söylenmeden bırakılmazdı. Fakat bunlar hakkında bir şey söylenmediği varsayılmıştır. Fakat daha önce geçtiği üzere teferruatla ilgili meselelere dair dinde bir delil yoktur, kendisine ihtiyaç duyulan meseleler de değildir. Bu meseleler ihtiyaç duyulan veya duyulmayan meseleler de olsa din (Allah tarafından) tamamlanmıştır. Elhamdülillah.

Sahabenin anlayışının da böyle olduğuna bir delildir ki onlardan asla böyle bir soru işitilmemiştir. Sahabeden hiçbir kimse:

"(Mirasta) kardeşlerle birlikte olduğu zaman dedenin ne pay alacağına dair niçin bir hüküm bildirilmemiştir? Eşine:

"Sen bana haramsın" diyen kimsenin hükmüne dair bir nas niye yoktur?" dememiştir. Onlar böyle şeyler söylemek yerine ictihadla hüküm vermişler, sonuçta kitap ve sünneti elde etmeye varan şer'i manaları dikkate almışlardır. Böyle bir durum nas olarak yok ise de mana olarak vardır. Bu itibarla dinin ikmâlinin en güzel şekilde tamamlandığı açıkça ortadadır.

Buradan bir başka bahse geçiyoruz. Yüce Allah hiç şüphe yoktur ki Kur'an'ı çelişki ve tutarsızlıktan uzak olarak indirmiştir. Böylece Kur'an'dan ibret almak ve onu mükemmel bir şekilde düşünmek gerçekleşecektir. Nitekim Kur'an'da:

"*Hâlâ Kur'an üzerinde gereği gibi düşünmeyecekler mi? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından gelmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık bulurlardı.*"^[35] Buyrulur. Bu ayet gösteriyor ki Kur'an tutarsızlıktan beridir, uzaktır.

Kur'an'ın bir kısmı, diğer bir kısmını doğrular ve bir kısmı, diğer bir kısmını güçlendirir, kuvvetlendirir. Bu, hem lafız, hem mana yönüyle böyledir.

Lafız yönünden Kur'an'da fesahat bulunduğu mütevatirdir ve hep böyledir. İnsan sözü ise böyle değildir. Çünkü insan sözünden oluşan bir ifadede bir bölümde fasih, düzgün tatlı bir kısım görürsün.

Ama sözü bu minval üzere tamamlamak neredeyse gerçekleşmez. Mutlaka arada fesahat düzeyinde eksiklik meydana gelir. Bir kaside layık olduğu şekilde fesahat düzeni içerisinde olurken, bir diğeri böyle olmaz.

Mana yönünden İse şöyle bir durum vardır. Kur'an (lafızların)ın manaları çok olmada, tekrar özelliklerine sahip olmakta, durumun gereğine göre amacına ulaşmakta ve amacını korumakta zirvedir. Bu özelliklere sahip olmanın yanında anlamlarda ihlal, zıddiyet ve çelişki yoktur. Bu, öyle bir düzeydedir ki beşerin ona

yaklaşmasına bir yol yoktur. Bunun içindir ki İslamın ilk yıllarında belagat ve fesahatin zirvesinde olan Araplar Kur'an'ı işitince ona karşı çıkamamıştır. Onlar Kur'an'ın bir yönünün dikkate alınmamasını ortaya koymak ve ona karşı çıkmak hususunda çok hırslı olmalarına rağmen, Allah'ın yapamayacaklarını bildirdiği Kur'an'ın icaz'ından hiçbir şeyi değiştirememişlerdir. Daha sonra Müslüman olup Kur'an'ın manalarını görüp, ilginç kelimeler üzerinde düşündükleri zaman, araştırmaları onların basiretini ve Kur'an'da tutarsızlık ve çelişki olmadığı düşüncesini artırmıştır. Bu hususta (tereddüde düşenler olduğuna dair) nakledilenler azdır. Üstelik bunlar ya doğruyu arayıp neticede ona kavuşanlardır veya yolunu sağlamlaştırırlardır.

Sahih olarak nakledildiğine göre Sehl b. Huneyf, Sıffiy'n'de hakemler hükmünü verdiği gün şöyle dedi:

Ey insanlar! Görüşünüzün doğru olup olmadığını kontrol edin. Biz Ebû Cendel günü Hz. Peygamberle birlikte iken şayet gücümüz Peygamberi reddetmeye yetseydi mutlaka reddederdik. Allah'a yemin ederim ki Müslüman olduğumuzdan beri kılıçlarımızı bizi sonu felaket olacak bir iş için omzumuzdan indirmedik. Ama bu davranışımız bizi hep iyi bir sona götürdü."

Bu hadisi meselemizde tanık olarak ele alan kimse iki husus bulacaktır:

Birincisi: "Görüşünüzün doğru olup olmadığını kontrol edin." sözüdür. Çünkü açıkça belli olan durum ile çelişkiye düşmek, çoğunlukla başvurulacak durumda olmayan bir esasa dayanır.

İkincisi: "Müslüman olduğumuzdan beri kılıçlarımızı...." cümlesidir. Bu cümle üzerinde durmakta olduğumuz konunun en ince noktasıdır. Bunun manası şudur: Allah'ın dininde olup da onların kişisel görüşlerine ters gelen her şey haktır/gerçektir. Allah'ın dinine ters gelen bu kişisel görüşün yanlış olduğu zamanla ortaya çıkacaktır. Bu kişisel görüş arzı/gelip geçici bir şüpheci. İltifat edilmemesi/ önemsenmemesi gereken bir problemdir. Hatta ona tereddütle bakmalı, dinde olana itimat etmelidir. Çünkü dinin bildirdiği hususbugün açıkça ortaya çıkamazsa, yarın ortaya çıkacaktır. Eğer dinin bildirdiği o husus sonsuza kadar açıkça anlaşılabilirse da bir problem yoktur. Çünkü tereddütlü davranarak kişisel görüşüne uymayan kimse (bu davranışı ile) sağlam bir kulpa yapılmıştır. Sahih hadis kaynağında Hz. Ömer'den şöyle dediği rivayet edilmiştir:

"Hişam b. Hakim b. Hizam'ın Hz. Peygamber hayatta iken Furkan sûresini okuduğunu işitmişim. Okuduğuna kulak verdim. Hz. Peygamber'in bize okutmadığı tarzda pek çok değişik şekillerde okuyordu. (O namaz kılıyordu.) Neredeyse namazda iken ona saldıracaktım, selam verene kadar sabrettim. (Selam verdikten sonra) yakasına yapışıp ona:

Okuduğunu işittiğim bu sureyi okumayı kim öğretti? Dedim. Hişam:

Allah'ın Rasûlü okuttu, dedi. Ben:

Yalan söylüyorsun! Çünkü Hz. Peygamber bana bu sureyi öğretti. Fakat senin okuduğun gibi değil, dedim. Onu yakasından tutup Hz. Peygamber'e götürdüm:

(Ey Allah'ın Rasûlü!) şunun Furkan suresini bana okuttuğun(uz)dan başka bir tarzda okuduğunu işittim, dedim. Rasûlullah bana:

"Hişamı bırak! Buyurdu. Ona da:

Ey Hişam! Oku, diye emretti." O da işittiğim gibi okudu. Bunun üzerine Hz. Peygamber:

"Bu sure böyle inzal olundu, buyurdu. Bundan sonra bana da:

Ey Ömer, oku!" Dedi. Ben de Allah Rasûlünün bana vaktiyle okuttuğu gibi okudum. Bana da:

“Bu sure böyle indirildi. Bu Kur'an yedi harf (tarz veya lehçe) üzerine indirildi. Bunlardan hangisi kolayınıza gelirse öyle okuyunuz, buyurdu.”^[36]

Bu mesele sahabeden bazısını meşgul etmiş, dinin nakli hususunda bir müşkülden ibarettir. Cevabı Hz. Peygamber tarafından verilmiştir. Bu olay dinin kaynağında ayrılık olduğunu göstermez. Çünkü buradaki ayrılık bazı mesele ve mana hususunda kişiler arasında meydana gelen bir ayrılıktır. Bu, dinin kendisinde ayrılık olmasını gerektirmez. Nitekim geçmiş ümmetler peygamberlik hakkında ihtilafa düşmüşlerdir. Bu da peygamberliğin kendisinde ihtilaf olduğunu göstermez. Tevhid ilimleri ile ilgili pek çok meselede ihtilaf edilmiştir. Bu dahi ihtilaf edilen konunun zâtında ihtilaf olduğunu göstermez. Bizim üzerinde durduğumuz konu da böyledir.

Bu husus sabit olunca Kur'an'ın kendisinde ihtilaf olmadığını sahih olduğu ortaya çıkmış olur. Bu esas üzerine bir husus daha bina ederiz. Şöyle ki: Kur'an'ın ihtilafından uzak olduğu ortaya çıkınca onun ihtilafa düşenler arasında da hakem olması sahih olur. Çünkü onun ortaya koyduğu mana haktır. Hakda ihtilaf olmaz. Mükelleften meydana gelen her ihtilaf Kur'an'ın otoritesi altındadır. Kur'an'da şöyle buyurulmuştur:

"... Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve ahirete gerçekten inanıyorsanız- Onu Allah'a ve Rasûlüne götürün. Bu hem en hayırlı, hem de netice bakımından daha güzeldir."^[37] Bu ayet ve benzerleri^[38] anlaşmazlığın Allah'ın kitabına ve Peygamberinin sünnetine götürülmesi hususunda açıktır. Çünkü sünnet Kur'an'ı açıklayıcıdır. Bu da gerçeğin Kuranda olduğunu ve ondaki açıklamanın doyurucu olduğunu, ondan sonra onun yerine başka bir şeyin geçemeyeceğini gösterir.

Sahâbe-i kiram da böyle yapmıştır. Onlar bir meselede ihtilaf ettikleri zaman o meseleyi kitap ve sünnete götürürlerdi. Onların karşılaştıkları problemler bunun tanığıdır. Böyle olduğu fıkıh ile meşgul olanların meçhulü değildir. Bu meseleler öylesine meşhurdur ki burada ayrıca söylenmesinde bir fayda yoktur. Demek ki ashâbın üzerinde olduğu durum, bir meselede ihtilaf olursa onu kitap ve sünnete götürmektir.

Girişteki bu bilgelere göre din konusunda (söz ve) görüş sahibi olacak kimseye iki şeye dikkat etmesi gereklidir: **1-** Bu kimse dine, onda noksanlık olmadığı, mükemmel olduğu gözü ile bakmalıdır. Dine bakarken onu bir bütün olarak dikkate almalı, bu bütünün ibadet ve âdetten^[39] oluştuğunu göz önünde bulundurmalıdır. Bu kimse dinin dışına çıkmamalıdır. Çünkü onun dışına çıkmak başıboş kalmak, sapıklık ve körü körüne atıp tutmaktır. Nasıl olmasın ki o din Allah tarafından tamamlanmış ve mükemmel erdirilmiştir. O dine fazladan bir şey ekleyen ve ondan bir şey eksiltken kimse, genelde bid'atçı ve ana caddeden ara yollara sapan kimse olur.

2- Bu kimse, kesin bir şekilde inanmalıdır ki Kur'an ayetleri ve Hz. Peygamber'in hadisleri arasında birbirine zıt ve çelişkili olanlar yoktur. Ayetlerle hadisler de birbiriyle çelişmez. Bil'akis hepsi aynı ana cadde üzerinde, aynı mana düzeni içindedir. İlk bakışta zahiri olarak bir ihtilaf olduğu görünürse, ihtilaf olmadığına itikad etmek vacip olur. Çünkü Yüce Allah onda (Kur'an'da) ihtilafın bulunmadığına tanıklık etmiştir. Ayetler ve hadisler arasında ihtilaf olduğu gibi bir durum ortaya çıkarsa zorunlu olarak ihtilafli metinlerin arasını bulma cihetine gitmelidir. Bu olmazsa itirazsız teslim olmalıdır. Eğer konu amelî bir hüküm ile ilgili ise kesin ve berrak olarak sonuç ortaya çıkacak şekilde çıkış yolu aranmalı veya ölüncüye kadar o hükmü uygulamaksızın (gerçeği) aramalıdır. (Bir meselede) ana fikir net olarak belli olur, hüküm açıkça ortaya çıkarsa, her meselenin tetkikinde arız olan tereddüde bu açıklığı aramalı, her dini meselede bu prensibi göz önünde bulundurmalıdır. Nitekim Allah'ın medh-u sena ettiği bizden önce geçenler böyle yapmışlardır.

Bid'atçılar birinci hususu dikkate almayı göz ardı etmişlerdir. Bu sebeple onlar dinde eksiklik gidermeye kalkmışlardır. Hz. Peygamber adına yalan hadis uyduranlar da bu eğilim içinde olmuşlardır. Böyle bir kimseye bu durum söylenip Hz. Peygamber adına yalan söylemenin cezası hatırlatılıp uyarıldığı zaman şöyle der: "Ben Peygamber'in aleyhinde (ona bir zarar gelecek şekilde) değil, ancak lehine (onun yararına) yalan söyledim."

Ürdünlü lakabı ile meşhur olan Muhammed b. Said'den şöyle dediği rivayet edilmiştir:

"İyi bir söz olduğu zaman ona sened yapıp (hadis imiş gibi) söylemekte bir sakınca görmem." Bundan dolayıdır ki bu adam uydurma hadisler söylerdi. Zındıklar arasında öldürülmüş ve asılmıştır. Bu kısım ile ilgili pek çok örnek geçmişti.

İkinci hususu da birtakım kimseler göz ardı edip dikkate almamıştır. Bunlar (Kur'an ayetlerinde ve hadislerde veya bunlar arasında çelişki olabileceği hususunda) düşünmekten kendilerini alıkoymamışlardır. Sonuç olarak bunlar, Kur'an'ı ve hadisleri anlamakta farklı davranmışlardır. Böylece onlardaki (varsayımları) çelişkiyi birinci hususta söz edilen Kur'an ve sünnette eksiklik olduğuna havale etmişler bu görüşün yerinde olduğunu düşünmüşlerdir. İşte Hz. Peygamber'in ayıpladığı Hâricilerin durumu budur. Onlar hakkında Rasûlüllah: "...Onlar Kur'an'ı okurlar. Fakat okudukları hançerelerini geçmez." buyurmuştur. Hz. Peygamber onları Kur'an'ı anlamamakla vasıflandırmıştır. Nitekim onlar Kur'an'ı anlamayınca müslümanlara başkaldırmalardır. Hariciler hakem olayında: "Allah'tan başka kimse için hüküm (vermek) yoktur. Halbuki Allah'ın dini hakkında insanlar hüküm verdi." dediler.

Nihayet Kur'an'ın büyük âlimi Abdullah b. Abbas: "Hüküm ancak Allah'ındır."^[40] Ayetini öyle bir açıklamıştı ki bu sebeple Haricilerden iki bin kişi bu açıklamayı kabul ederek hakikate dönmüşlerdi. Geri kalanlar eskisi gibi kaldılar. -Allah daha iyi bilir ya- Onlar bunu: İbn Abbas ile tartışıp münakaşa etmeyin. O, Allah'ın "Doğrusu onlar kavgacı bir toplumdur."^[41] Buyurduğu kimselerdendir, diyen kimsenin sözüne itimad ederek yaptılar.

Allah size rahmeti ile muamele etsin. Onların Kur'an anlayışlarının nasıl olduğunu (iyi) düşününüz. Hâlâ bu tür tededdütler birtakım kimselerde var olmaya devam etmektedir. Sonuçta bunlar âyetlerde ve hadislerde çelişki olduğunu sanmışlar kendi anlayışlarına göre savunmaya geçmişlerdir. Derinlemesine düşünüp incelemede kuru gürültüler^[42] koparmışlardır.

Âyetlerde ve hadislerde çelişki olduğu iddiasında bulunanlara ait nn misal verip ayrıca bunların cevaplarını zekredeceğiz.

1- "Onlar birbirine yönelip (hallerini) soruştururlar." ^[43] ayeti ile "Sûra üflendiği zaman artık aralarında soy sop (bağı) olmadığı gibi, (birbirlerinin hallerini) soruşturmazlar." ^[44] Ayeti çelişki halindedir.

2- "İşte o gün, insana da cine de günahı sorulmayacaktır." ^[45] ayeti, "...uydurdukları şeylerden kıyamet günü mutlaka sorguya çekileceklerdir" ^[46] ayeti ve "Yaptıklarınızdan mutlaka sorumlu tutulacaksınız." ^[47] ayeti ile çelişmektedir.

3- "De ki: Gerçekten siz, yeri iki günde yaratana inkar edip, O'na ortaklar mı koşuyorsunuz? O, âlemlerin Rabbidir. O, yeryüzünde sabit dağlar yerleştirdi. Orada bereketler yarattı ve orada tam dört günde isteyenler için fark gözetmeden gıdalar takdir etti. Sonra duman halindeki göğe yöneldi. Ona ve yer küreye: İsteyerek veya istemeyerek gelin! dedi. İkisi de isteyerek geldik, dediler." ^[48] Ayetleri açık bir şekilde yeryüzünün gökyüzünden önce yaratıldığını bildirmektedir. Oysa başka âyetlerde: "Sizi yaratmak mı daha güç, yoksa gökyüzünü yaratmak mı? Ki Allah onu bina etti, onu yükseltip düzene koydu. Gecesini kararttı, gündüzünü ağarttı. Ondan sonra da yer küreyi döşedi." ^[49] buyurulmuştur. Bu âyetlerde ise yeryüzünün daha sonra yaratıldığı açıkça ifade edilmiştir. (Bu bir çelişkidir)

Bu sorulan Nâfi' b. Ezrak veya başkası İbn Abbas'a sormuştur.

Buhari muallak olarak Said b. Cübeyr'in şöyle dediğim tahric etmiştir: Bir adam İbn Abbas'a şöyle dedi: Bana Kur'an'da bazı şeyler çelişkili geliyor diyerek yukardaki âyetlere ilâve olarak) "...Allah'tan hiçbir haberi gizle yemezler" ^[50] ayetine değinmiş, bu âyette kâfirlerin Allah'tan hiçbir haberi gizleyemeyecekleri bildirilmiş, fakat: "Rabbimiz! Yemin olsun ki biz müşriklerden olmadık" ^[51] âyetinde müşrik olduklarını gizlemişlerdir, demiştir. Bir de pek çok âyette Allah'ın mağfîret ve rahmet edici olduğu, bilen ve işiten olduğu bildirilmiştir. Bu âyetlerde lafzı varid olmuştur ki bu geçmiş zamanı gösteren bir kelimedir. O halde Allah Tealâ'nın bu özellikleri geçmiş zamanda mı kalmıştır? İbn Abbas bu sorulara şöyle cevap vermiştir:

a- Aralarında soy-sop bağı olmayıp birbirlerini soruşturmamaları sûra ilk üflenmede olacaktır. Yüce Allah şöyle buyurur:

(Birinci) sûra üflenince, Allah'ın diledikleri müstesna olmak üzere göklerde ve yerde, ne varsa hepsi ölecektir." ^[52] İşte bu zamanda aralarında soy-sop olmayacak ve birbirlerini soruşturamayacaklardır. Sonra sura ikinci kez üflendiğinde birbirlerine yönelip (hallerini) soruşturacaklardır.

b- Kâfirlerin müşrik olduklarını gizleme meselesine gelince: Yüce Allah (ahirette) ihlaslı kullarının günahlarını affedecek, müşrikler de: "Gelin, biz müşrik değil idik" diyelim, diyecekler. Yüce Allah onların ağızlarını mühürleyecek ellerini (ve diğer organlarını) konuşturacaktır. İşte bu sırada Allah'ın hiçbir söz ve haberi gizlemediğini anlayacaklardır. İşte o esnada şu ayetin ifade ettiği gerçek yaşanacaktır:

"Küfür yoluna sapıp Peygamberi dinlemeyenler, o gün yerin dibine batırılmayı temenni ederler..." ^[53]

c- (Yeryüzünün mü yoksa gökyüzünün mü önce yaratıldığı meselesinde ileri sürülen iddiaya gelince:) Yüce Allah önce yeryüzünü iki günde yarattı, sonra göğe yöneldi ve diğer iki günde gökleri yedi (kat) olarak düzenledi. Daha sonra yer küreyi döşedi. Yer kürenin döşenmesi orada suyunun, otlarının, dağların, tepelerin (develerin) ve yerle gök arasındaki diğer iki günde yaratılmasıdır: İşte ^[54] ayetteki "Bundan sonra yer küreyi döşedi" ayeti budur. (Yani, bu ifade yeryüzünün, gökyüzünden sonra yaratıldığını ifade etmez.) Demek oluyor ki yer küre ve içindekiler (ilk olarak) dört günde yaratılmış, (sonra da) gökyüzü yaratılmıştır.

d- "Allah'ın bağışlayıcı ve rahmet edici olduğu" nun geçmiş zaman ifade eden ifâ kelimesi ile ifade edilmesi, (geçmişte böyle idi şimdi böyle değildir, anlamına gelmez.) O, hâlâ böyle olmaya devam ediyor demektir. Yüce Allah neyi murad etmiş işe, mutlaka onunmurad ettiği gerçekleşmiştir. Sana Kur'an'da çelişki varmış gibi gelmesin. Her şey Allah katındadır. ^[55]

4- Hz.Peygamber: "Yüce Allah Âdem peygamberi yaratınca, sırtım sağ eli ile sıvazladı. Hz.Adem'in zürriyetinden kıyamete kadar gelecekleri çıkardı. Onları kendi kendilerine şahit tutarak (sorup)

"Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" buyurdu. Onlar:

Evet, dediler." buyurmuştur. ^[56] Oysa bu hadis şu âyete aykırı düşmektedir: "... Rabbin Âdem oğullarından, onların sırtlarından zürriyetlerini çıkardı. Onları kendilerine şahit tuttu ve dedi ki: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? (Onlar da) Evet, dediler..." ^[57]

Görülüyor ki hadis, zürriyetin, Hz. Âdem'in sırtından alındığını, Kur'an ise Âdem oğullarının sırtından alındığını bildiriyor. (Bunun çelişki olduğu ifade edilmek isteniyor.)

Düşünüldüğü zaman bunda çelişki yoktur. Çünkü ikisinin arasını bulmak mümkündür. Şöyle ki: Zürriyetin Hz. Âdem'in sırtından çıkarılması bir defada olmuştur. Âdem oğullarının sırtından çıkarılması ise, dünyaya çıktıkları (?) ^[58] tertibe (düzene) göre olmuştur. Zürriyetin bu alınışının bir zaman düzeni olmaksızın oğuldan oğula bir yarılıp çatlama (?) ^[59] suretiyle olması da imkansız değildir. Bu her iki nisbetin de mecaz olmaksızın gerçekte meydana gelmesi sahihtir.

5- Hadiste: "Bir adam:

Ey Allah'ın Rasûlü! Senden Allah aşkına bir istekte bulunmuş oluyorum ki mutlaka bizim aramızda Allah'ın kitabı ile hüküm vermiş olmalısın. Bu adamın (davadan) hasmı olan kimse -meseleyi ondan daha iyi bilen biri idi- Şöyle dedi:

Doğru! Bizim aramızda Allah'ın kitabı ile hüküm ver, bana da konuşmam için müsaade et, dedi." (Çelişki iddiasında bulunan kimse) sonra hadisi söyledi. Hz. Peygamber (bu hadisinde) şöyle buyurdu:

"Kudretiyle yaşadığım Allah'a yemin ederim ki aranızda, kesinlikle Allah'ın kitabı ile hükmedeceğim. (Zinadan doğan çocuk ve (senin sulh için verdiği) koyunlar geriye reddedilecektir. (Zina eden) şu oğluna (bekar olduğu için) 100 kırbaç vurma (cezası) ve bir yıl sürgün (cezası) vardır. Bunun (oğlunla zina eden) karısına ise (evli olarak zina ettiği için) recm (cezası) vardır."^[60] (iddia sahibi sözüne devamla şöyle diyor:) Bu hadis, Allah'ın kitabına aykırıdır. Çünkü Hz. Peygamber aranızda kesinlikle Allah'ın kitabı ile hükmedeceği sözünü soru soranın durumuna göre söylemişken, recm ve sürgün cezaları ile hükmetmiştir. Oysa Allah'ın kitabında bunlardan söz edilmemektedir.

Cevap: Bu meselede probleme yol açan şey "Allah'ın kitabı" ifadesidir. Bu ifade, Allah'ın kitabı olan Kur'an ile Kur'an'da yazılı olsun veya olmasın, kullarına farz kılınıp hükmolunmak üzere Allah katında yazılı olan şey "ortak bir ifade" olarak kullanılır. Nitekim bu ifade Nisa Suresi 24. ayeti içerisinde geçmektedir. Kuranda "Üzerinize Allah'ın Kitabı" olarak geçen bu ifade "Allah'ın farz kıldığı ve hükmettiği şey" demektir. Bu hükmün Kur'an'da (yazılı olarak) bulunması gerekmez.

6- Cariyelere (verilecek ceza) hakkında âyette: "...Eğer fuhuş yaparlarsa onlara muhsan kadınların cezasının yarısı uygulanır..."^[61] buyurulmuştur. Âyetteki bu ifade göz önünde bulundurulunca hadiste bildirilen Hz. Peygamberin recm yapmasının manası akla uymuyor. Hz. Peygamberden sonra halifeler de recm etmiştir. Cariyelere recmin uygulanmasında, recmin yarısı nasıl olacaktır?

(Bu çelişki düşüncesinin sebebi) böyle sananların ayetteki "Muhsan" kelimesinin "evli kadın" manasına geldiği anlayışıdır. Oysa böyle değildir. Bu ayetteki "Muhsanât" kelimesinden maksat "Hür kadınlar" dır. Bunun delili ayetin baş tarafındaki şu kısımdır: "İçinizden imanlı muhsan kadınlarla evlenmeye gücü yetmeyen kimse, ellerinizin altında bulunan genç kızlarınız (sayılan) cariyelerinizden alsın."^[62] İşte burada dahi "Muhsanât" kelimesiancak hür kadınlar demektir. Çünkü (bu kelime evli kadınlar anlamında olsaydı) kocası olan kadınla evlenilmezdi.

7- Hadiste bildirildiği üzere bir kadının halası veya teyzesi ile evli bulunan kimse o kadınla evlenemez. Yine hadiste bildirildiğine göre kan bağı sebebiyle birtakım kimselerle evlenmek haram olduğu gibi, süt emme (aynı kadından süt emme) sebebiyle de evlenmek haramdır. Halbuki Allah Teâla Kur'an'da süt emme sebebiyle sadece süt anne ve süt kız kardeşten söz etmiştir. Yine Kur'an'da aynı kişinin nikahı altında sadece iki kız kardeşin birleşemeyeceğinden söz edilmiştir. Kendileri ile evlenilmesi yasak olan kadınları bildiren^[63] ayetinden sonra: "Bunlardan başkasını istemeniz size helâl kılındı."^[64] buyurulmuştur.

Cevap: Hadislerde bildirilen yasaklar, genel hükümleri tahsis kabilindedir. Hiçbir surette ayetlerle hadisler arasında çelişki yoktur.

8- Hz. Peygamber: "Bulûğ çağında (ve bu yaşın üzerinde) olan herkese Cuma günü gusletmek vaciptir."^[65] buyurulmuştur.

Bu hadis: "Cuma günü her kim abdest alırsa güzel bir şey yapmıştır. Her kim de guslederse daha faziletlidir."^[66] hadisi ile çelişiyor.

Cevap: Burada (birinci hadiste) vacipten maksat özellikle (Cuma günü gusletmenin önemli olduğunu) güçlü bir şekilde vurgulamaktır. Cama günü gusletmemek farzı terk etmek değildir. Böylece her iki hadisin manası uyum içindedir, çelişki yoktur.

9- Hadiste: "Sıla-i rahim (akraba ile sürekli iletişim için)de bulunmak ömrü uzatır."^[67] buyurulmuştur. Oysa Kur'an'da:

"...Ecelleri geldiği zaman onlar ne bir saat geri kalabilirler, ne de öne geçebilirler."^[68] buyurulmuştur. İleri-geri alınması söz konusu olmayan bir ecelin var olduğu yerde sila-i rahim ömrü nasıl artıracaktır?

Bu meselenin birden çok cevabı vardır, Bu cevaplardan birisi şöyledir: (Ömrü sila-i rahim ile uzadığı varsayılan) bu adamın sila-i rahmi yaparsa yüz, yapmazsa seksen sene yaşayacağı Allah ezeli ilmi ile bilmektedir. Aynı zamanda onun sila-i rahmi yapıp yapmayacağı da bilmektedir. Her iki duruma göre, eceli ileri gidip, geri kalmadan gerçekleşmektedir. Bunu İbn Kuteybe söylemiş, Karâfi de aynı görüşü benimsemiştir.

10- Hadiste: "Hz. Peygamber kendisine gusul farz olmuş iken uyumak isterse, namaz için abdest aldığı gibi abdest alırdı."^[69] Buyurulmuştur. Bir başka hadiste ise: "Hz. Peygamber, kendisine gusul farz olmuş halde iken suya (hiç) dokunmadan uyurdu."^[70] Her iki hadis de Hz. Aişe'den rivayet edilmiştir. Bu iki hadis birbiri ile çelişmektedir.

Cevap: Bu tereddüdün cevabı kolaydır. Her iki hadis de Hz. Peygamber'in bu iki hali uyguladığını ve zaman zaman terk ettiğini göstermektedir. Bu durum, müstehab'ın özelliğidir. Hadisler arasında çelişki yoktur.

Bu on örnek sana nerelerde tereddüt edildiğini ortaya koyup açıklamaktadır. Bu örnekleri gönle serinlik verecek kesinlikte tertip ettim. Dine kesin bir inançla inanan kimse onda çelişki ve tutarsızlık olmadığını bilir. Bunun

aksini zanneden kimse meseleyi derinliğine incelememiş ve Allah'ın vahyinin hakkını vermemiştir. Bundan dolayıdır ki Yüce Allah:

"*Hâlâ Kur'an üzerinde gereği gibi düşünmeyecekler mi?*"^[71] buyurmuştur. Cenab-ı Hak önce Kur'an üzerinde gereği gibi düşünmeye teşvik etmiş sonra (aynı ayetin devamında) şöyle buyurmuştur:

"*Eğer o, Allah'tan başkası tarafından gelmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık bulurlardı.*"^[72]

Görülüyor ki Kur'an'da tutarsızlık olmadığı ve hakkıyla düşünmenin Allah tarafından verilen haberi tasdik etmeye yardımcı olduğu anlaşılmaktadır.^[73]

Fasıl

Üçüncü Hata: Akıl Hakkında İyi Zan Beslemek

Yüce Allah aklın anlayıp kavraması için bir sınır koymuştur. Akıl anlama ve kavrama sınırının ötesine geçemez. Yüce Allah, her istediğini kavrama yolunu akla açmamıştır. Şayet akıl her istediğini anlayıp kavrayaydı, her olanı, olacağı ve olmayacağı anlayıp bilmede Allah ile aynı düzeyde olurdu. Bu nasıl olabilir ki? Allah'ın bildikleri sonsuz, kulun bildikleri sınırlıdır. Sınırsız olan, sınırlı olanla eşit olamaz.

Bu külli ana kuralda eşyanın kendisi, sıfatları, filleri, hükümleri ve durumları toptan ve detayları bakımından dahil bulunmaktadır. (Kâinata var olan en küçük) bir şey, başka şeylerden bindir. Yüce Allah o şeyi tastamam ve mükemmel bir şekilde bilir. Zerre (en küçük molekül) kadar olan bir şey dahi Allah'ın bilgisi dışında değildir. Bu en küçük şeyin kendisi, durumu, özelliği ve hükümleri Allah'ın bilgisi dahilindedir. Kul işe böyle değildir. Kulun bu zerreye ail, bilgisi eksik ve kusurludur. O bu zerrenin özelliklerini, durumlarını ve hükümlerini anlamakta da böyledir. Bu, insanda gözle görülen, el ile tutulan bir husustur. Akıllı bir kimse bundan şüphe etmez. İbretli gözle bakıldığı zaman, insan kendi nefsinde bile bu sonuca varır.

Alimler katında bilgiler üç kısma ayrılır:

1- Zorunlu/zaruri bilgiler. Bu bilgiler hakkında şüphe etmek imkansızdır. İnsanın kendi varlığını bilmesi, ikinin birden çok olduğunu, iki zıt şeyin birleşmeyeceğini bilmesi gibi.

2- İnsanın hiçbir şekilde bilemediği ancak kendisine bildirilir veya bilmesi için bir yol açılabilirse bildiği şeyler ayrı bir kısmı oluşturur. Yok olan şeylerin bilinmesi gibi. Bu tür şeylerin (bir araçla) bilinmesi kulun bilgisi bakımından evvela olağan kabilden sayılmıştır. Kişinin ayağının altındaki şeyi bilmesi gibi, şu kadar ki (ayağı altında gözle görülmeyen) o şey bir karış yerin altındadır. Önceden hakkında bilgisi olmayan, uzak ülkelerdeki bir şehri bilmek de böyledir. Bunlar bir yana göklerde, denizlerde, cennette ve cehennemde nelerin olduğunu bilmesi de (bir aracı yoluyla) bilinebilir. Bunların bir delil olmaksızın bilinmesi imkansızdır.

3- Üçüncü bir kısım da teorik bilgilerdir. Bunların bilinmesi imkan dahilinde olduğu gibi, bilinmemesi de mümkündür. Teorilerden oluşan bu bilgiler doğrudan doğruya bilinmez, bir vasıta ile bilinirler. Şu kadar ki haber verme yoluyla, bildirilmek suretiyle de bilinebilir.

Akılcılık akımı taraftarları teorik bilgilerde normal olarak görüş birliği olamayacağı inancındadırlar. Çünkü teoriler ve yetenekler çeşitlidir. Teorik bir meselede ihtilaf söz konusu olunca, bizzat ne olduğu hususunda ihtiyaç duyulursa, onun hakikatının ne olduğunu bir bildirenin bulunması kaçınılmazdır. Çünkü akıl bu meselelerde bir bildirene ihtiyaç duymazsa, bunları bilmesi sahih olmaz, Zira bilinenler, bakışların değişmesiyle değişmez. Çünkü onlar haddi zatında gerçeklerdir. Gerçeği bulmak hususunda -usul ilminde bilindiği üzere- her müctehid isabet etmiş olamaz. Gerçeği bulmakta isabetli olan müctehid bir tanedir. Onun belirlenmesi ancak delil ile olur. Delil ise bazen inceleme yapan kişiye göre çelişebilir. Bu durumda deriz ki iki delilden biri gerçek, diğeri şüphelidir. O halde mutlaka belirlemeyi sağlamak üzere habere ihtiyaç vardır.

Burada "Bu İmamiyyenin sözüdür." denemez. Çünkü biz bu herkese gereklidir, diyoruz. Zira "Peygamberden başkasının da ma'sum (ismet sıfatına sahip) olduğunu söylemek"^[74] delile muhtaçtır. Çünkü din koyucu, kesinlikle özü ortadan kaldıracak şekilde nas olarak bunu bildirmemiştir. O halde ma'sumluğun isbatı teorik olup, hakkında görüş ayrılığı vardır. Bu görüş ayrılığından, yine görüş ayrılığı olan bir yol ile (teori ile) nasıl çıkılacaktır?

Bu durum sabit olunca meselemize döner ve deriz ki: Mükelleflerin işleri itibariyle dini hükümler, -her ne kadar teferruatta ihtilaf söz konusu ise de- genelde zaruri bilgiler kabilindedir.

Diğer bilgi kısımlarına dönünce akıl ile hüküm koyma görüşünde olanlar bu kısım bilgilerden kimisinin teorik, kimisinin ne zaruri, ne de teori ile bilinmez olduğunu ikrar etmişlerdir. Bu kısımlar ancak haber verilmesi yoluyla bilinen diğer iki kısımdır. Bu kısım bilgilerde, mutlaka (sağlıklı) habere ihtiyaç vardır. Çünkü bu hususta akıl tek başına (yeterli ve) bağımsız değildir.

Akılcıların sözünü dikkate alıp onlara bu hususta yardım etsek (bile) Ehl'i sünnet mezhebi üzere, onların bu görüşünü benimsemeyiz. Çünkü biz temel kural olarak akli hakem kılmayız. Kaldı ki aklın hüküm veremeyeceği bir kısmın olması da söz konusudur. Akılcılara göre ise akim hüküm vermesi mutlaktır. İşte bunun içindir ki habere olan ihtiyaç kaçınılmazdır. Bu durumda fer'i meselelerde dahi akıl bağımsız değildir.

Eğer akılcılar, "Hayır, akıl bağımsızdır." derlerse (şöyle bir durum ortaya çıkacaktır:) Aklın hüküm veremediği hususlarda:

a- Ya durum kalakalması söz konusudur. Nitekim akılcılardan bazılarının mezhebi budur.

b- Veya mesele helal-haram meselesidir, diyeceklerdir. Nitekim bir başka grup böyle demektedir.

Akılçılar, "İkinci şık itibariyle akıl bağımsızdır. Birincide de öyledir. Akıl bazı şeylerde (habere) ihtiyaç duyması mutlaka ihtiyaç içinde olduğunu göstermez." derlerse bunun cevabı şudur:

Bilakis aklın ihtiyacı mutlaka söz konusudur. Çünkü aklın bazı hallerde durup kalakaldığını söyleyenler, onun bazı hallerde bağımsız olmadığını itiraf etmişlerdir. Bir durumda akim ihtiyacı sabit olunca, durup kalakaldığı yerlerde mutlak ihtiyaç içinde olduğu sabit olmuştur.

Aklın durup kalmadığı yerler ise teoriktir. Teorik olunca da yukarda geçen hususlarla ilgilidir. Daha önce geçtiği üzere bir hükme ihtiyaç kaçınılmazdır. Haber vermek söz konusu olmaksızın, hüküm vermek imkansızdır.

Aklın durup kalması diye bir şey yoktur, diyenlerin sözü yine meselenin teorik olmasıyla ilgilidir. Mutlaka habere ihtiyaç vardır. İşte bu, aklın (dîni) hükümleri anlamakta bağımsız olmadığı demektir. Aklın hükümleri anlaması için onu onaylamayan veya yalanlayan bir haberin gelmesine ihtiyaç vardır.

Eğer akılçılar, "Bilgilerin kısımları arasında zaruri bir kısım vardır. Bu (onların akıl ile bilinmesi) aklın bağımsızlığını isbat eder." derlerse buna şöyle deriz:

Bu iddiamızı kabul etsek dahi aklın ihtiyacına bir zarar gelmez. Çünkü haberler bazen insanın akli ile anladığı bir hususta da gelmiş olabilir; bu durumda haber, ya gafili uyarmak için, ya kusurlu anlayışı olanı aydınlatmak için veya o meselenin zaruri bilgi olduğunu göz ardı edip alışkanlığa takılmış kişiyi ikaz etmek için gelmiş olur.

Demek oluyor ki akıl ona (habere) muhtaçtır. Aklın dıştan bir uyarıya mutlaka ihtiyacı vardır. İşte bu peygamberleri göndermenin faydasıdır. Çünkü siz diyorsunuz ki, faydalının doğrunun ve imanın güzelliği, yalancılığın ve küfrün kötülüğü zaruri olarak bilinir. Din ile bunlardan birini medhetmiş, diğerini kötülemiştir. Birini emretmiş, diğerini yasaklamıştır.

Eğer akıl uyarılmaya muhtaç olmasaydı, imkansız bir şey gerekli kılınmış olurdu ki bu, faydası olmayan bir şeyin haber verilmesidir. Lâkin haber gelmiştir. Haberin gelmesi göstermiştir ki akıl uyarılmaya muhtaçtır. Bu, ele aldığımız konunun bir vechi/yönüdür.^[75]

İkinci Vecih

Aklın bilgi edinme hususunda eksik olduğu sabit olunca, onun bildiği iddia olunan şeyler, dini hükümlerin dışına çıkmaz. Akim dini hükümleri anladığını sanmak dahi mümkündür. Çünkü bu anlama, ya bir şekilde, ya bir vasıfta, ya da halde gerçekleşme durumundadır. Bunun delili, fetret dönemi halkının durumudur.^[76] Onlar yönetim gereği halkın üzerine birtakım hükümler koymuşlardır. Fakat bu hükümler düzenli bir esasa, köklü bir kurala dayanmaz. Böyle olduğu (fetret dönemini izleyen) vakitte gelen dinin gelmesiyle ortaya çıkar. Onlar bu hükümleri koyarken birtakım şeylerin güzel oluşunu dikkate almışlardır. Akıl, dinin nuru ile aydınlanınca onların cahillik, sapıklık ve ahmaklık olduğunu anlayarak inkar eder. Şu husus dahi kabul edilebilir ki onlar akılları ile dine uygun düşen, dinin ikrar edip doğru saydığı şeyleri kavrayıp anlamış olabilirler. Fakat bunlar gerçeği bulanlara nisbetle azdır. İşte bundan dolayı fetret dönemi halkı mazur sayılmış ve (yeni bir peygamber gönderilerek) uyarılmıştır. İşte bundan dolayı Yüce Allah müjdeleyici ve uyarıcı olarak peygamberler göndermiştir. Tâ ki insanların, peygamberlerden sonra Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın. Bol nimet ve en mükemmel delil Allah'ındır.

İnsan -her ne kadar meseleyi (akıl ile) kavrayıp, ilim bakımından işini bitirdiğini sanırsa da -(yine bilip kavrayamadığı şeyler vardır) öyle bir zaman gelir ki (daha önce) anlayamadığını anlar hale gelir. Bilmediğini bilir hale gelir. Herkes bunu kendi nefsinde açık seçik görür. Bu keyfiyet belli bir kişiye, özelliğe hükme ve malum bir duruma mahsus değildir. Bu itibarla dini hükümlerde (onları anlayıp kavrama hususunda) aklın bağımsız olduğu nasıl iddia olunabilir? Dini hükümler, bir çeşit kul ile ilgisi olan bilgidir. Yine de aracı ile kendisine ait meselede üstün derecede donanımlı hale gelmedikçe kesinlikle aklın bağımsızlığı iddiasına yol yoktur. Çünkü din koyucunun (dini hükümlerle ilgili olarak belirlediği) vasıflar ne çelişkilidir, ne kusurludur, ne de eksiktir. Bilakis dini hükümlerin prensipleri amaçlara uygun olarak konulmuştur. Bu da Allah'ın bir hikmetidir.^[77]

Üçüncü Vecih:

Bizim hayatta bildiğimizi iddia ettiğimiz (bilgiler) -daha önce geçtiği üzere- açıkça bilinen, zaruri olan ve teorik olup, sonradan kazandan kısımlara ayrılmaktadır. Teorik bilgiler zorunlu bir yol ile bilinirler. Bu bilinme ya bir vasıta ile veya vasıtasız olur. Çünkü herkesçe bilinmektedir ki sonradan kazanılan bilginin elde edilmesinde, (herkesçe kabul edilmiş iki tane mukaddimenin (öncül'ün) aracılığına mutlaka ihtiyaç vardır.

Bu iki mukaddime, zorunlu olarak bilinen şeylerden ise mesele yok. Kesbi ise bunlardan her biri için dahi iki mukaddimeye ihtiyaç vardır. Daha önce geçtiği üzere bunlar incelenirler. Eğer bunlardan birisi zaruri, diğeri kesbi ise, kesin olanın da mutlaka iki mukaddimeye ihtiyacı vardır. Sonuçta zaruri olana ulaşmış isek, istenilen odur. Aksi halde zincirleme aynı şey yapılmış olur veya kısır döngü gerekli olur. O halde zorunlu olmayan bilgiyi, ancak zorunlu olanın aracılığı ile bilmemiz mümkündür.

Sözün kısası, her bir tür bilgiyi bilebilmek için iki mukaddimeye ihtiyaç vardır. Bunlardan her biri, iç dünyamızın gözlemi ile bilip kavramamızla meydana gelmektedir. Acı ve tad hissetmemiz gibi. Veya açık seçik bilinen şeylerde meydana gelir. Kendi varlığımızı bilmemiz, ikinin birden çok olması, iki zıddın birleşmemesi veya benzerleri gibi. Bunlar bizim için bu dünyada olağan şeylerdir.

Bizim için olağan olmayan bilgiler ise, Peygamberlik (görevi ile görevlendirilerek gelen peygamberler gelme) den önce, bizim için bilinen şeyler değildi. Bizler Peygamberin gönderilmesinden önceki durumumuz üzere

kalsa idik, peygamberlerin haber verdikleri gayb bilgileri hakkında durumumuz şöyle olurdu: Bu konuları da bildiğimiz şeylere havale etmekten başka bir şey yapmazdık. Ağacın hayvana veya hayvanın taşa dönüşmesi veya bunların benzeri (mucizevi olayları) kesinlikle inkar ederdik. Çünkü bizim bildiklerimiz daha önce geçtiği üzere olağan şeyler olup bu davaya benzemeyen şeylerdir.

Peygamberlik, olağan dışı şeylerle (mucizelerle) gelince, olağan şeyler üzerinde ısrar eden kimseler mucizeleri inkar edip, bunların sihir veya benzer şeyler olduğuna inanmıştır. Asâ'nın ejderha olması, denizin (asâ ile vurulup yollara) ayrılması,^[78] ölülerin diriltilmesi, doğuştan kör olanların ve alaca hastalığının iyileştirilmesi^[79] parmaklar arasından suyun fişkırması, taş ve ağacın konuşması ve ayınikiye bölünmesi^[80] ve benzeri olaylar, peygamberlerin getirdiği mucizelerdir. Bu mucizeler göstermiştir ki âdetler dünyasındaki bu zorunlu olağan şeyler dahi her zaman akılla kavranılabilen şeyler değildir. Bilakis bunların içinde de akılla izah edilemeyecek olan her şeyin yokluktan varlığa çıkması mümkün olduğu gibi var iken yok hale gelmesi de mümkündür. (Bu da bir mucizedir, bunu akıl ile izah etmek mümkün mü?)

Demek oluyor ki, ibadetler dışında kalan olayların prensipleri gerektiğinde vazgeçebilen şeylerdir. Eğer akıl yönünden bunların vazgeçilmezliği söz konusu olsaydı peygamberlerin ve başkalarının arkalarından mucizeler ve kerametler bırakması mümkün olmazdı. Eğer böyle olsaydı hiçbir peygamber birbirine zıt iki şeyi bir araya getirebileceğini iddia edemez, iki sayının bir sayısından çok olup olmadığı hususunda hiçbir kimseye meydan okuyamazdı. Bununla beraber bunların hepsi (mucizeler de, olağan şeyler de) Allah'ın (yaratması ile olan) işlerdir. Tüm müslümanlar bu hususta görüş birliği içerisindeyler. (Olağan dışı şeylerin) asada, denizde, kör kimsede, alaca hastası olan kimsede, (su fişkırın) parmaklarda, (konuşan) ağaçta meydana gelmesi mümkün olduğuna göre, diğer tüm imkanlar dünyasında da mümkündür. Çünkü bir şey için var olan gereklilik, benzeri için de geçerlidir. Yine İslam dini bize cennet ve cehennem halkının yaşantısına ilişkin öyle şeyler bildirmiştir ki bunlar, bizim alışık olduğumuz şeyler dışındadır.

İnsanın cennette yeyip içip, idrar ve dışkı çıkarmaması olağan değildir.

Cennette insan terinin misk gibi kokması olağan değildir.

Cennette hanımların genç ve âdet görme yaşında olmalarına rağmen âdet kanaması görmemeleri olağan değildir. İnsanın cennette uyumaması, sonsuza kadar yeyip içmediği varsayılsa bile açlık ve susuzluk çekmemesi olağan değildir.

Cennetteki meyvelerden birisi koparıldığında yerine derhal yenisinin gelmesi ve meyvenin onu yemeyi arzu edenin eline doğru (otomatik bir şekilde) yaklaşması olağan değildir.

Cennette süt, bal ve şarabın, orada üzüm sıkın, süt sağın birisi ve arı olmadan nehir halinde bulunması ve şarabın cennette sarhoş etmemesi olağan değildir.

Cennette tüm bunların olması, insan cennetteki yiyecek ve içecekleri durmadan yese dahi mide şişkinliği ve hazımsızlık gibi durumun olmaması burun, kulak ve bedenin diğer yerlerinden birtakım kir ve pis şeylerin çıkmaması olağan değildir.

Cennet halkının ihtiyarlanmaması, yaşlanıp bitkin düşmemesi, hastalanıp ölmemesi olağan değildir.

Cehennem ahalisine de baktığın zaman -Allah bizi onlardan olmaktan korusun- buna benzer pek çok şeyler göreceksin. Ateşte yanmasına rağmen ölmemek ve cehennem halkının başına gelecek diğer haller gibi ki bunların hepsi olağan dışı şeylerdir. Kur'an'da:

".....Sonra o (cehenneme giren kötü kişi) ateşte ne ölür, ne de yaşar.." ^[81]Buyurulmuştur.

Cennet ve cehennemle ilgili bu haller tanıktır ki, bu ve benzeri olağan şeyler dahi (her zaman) akılla kavranılmazlar. Bunlar ancak aklın kavrama alanının dışında kalabilen olgulardır. (Burada delil olarak ileri sürmek üzere) kerametlerden söz etmeye ihtiyaç duymadık. Çünkü Mutezilenin pek çoğu doğrudan doğruya kerametleri inkar etmektedir. Gerçi Mutezileden bazıları kerameti kabul etmektedir. Kerameti anlatma eğiliminde olsak ve şu evrene bakan kimse ibret gözü ile baksa olağan dışı gerçekleşen şeylerin benzerlerini görecektir.

Bu bahiste İbn Vehb'in İbrahim b. Feşî'ten hikaye ettiği ilginç bir rivayet vardır: Diyor ki:

Şuayb b. Ebî Said'in şunu anlattığını işittim:

Şam'ın (kenar) bölgelerinden birinde bir papaz vardı. Senede bir defa Şam'a iner, papazlarla toplantı yapar, onların problemlerini çözer, dini konularda bilmediklerini onlara öğretirdi: Halid b. Yezid b. Muaviye (bir keresinde) toplantıya gelenler arasında idi. Papaz, Halid'e

Sen müslümanların âlimlerinden misin? dedi. Halid:

Onlar arasında benden daha iyi bilenler vardır, cevabını verdi. (Papaz ile Halid arasında şöyle bir konuşma geçti:) Papaz:

Cennette yeyip içeceğinizi, fakat dışkı ve idrar ihtiyacı olmayacağını söylüyormuşsunuz? Hâlid:

Evet. Papaz:

Bunun dünyada bildiğimiz bir örneği var mıdır? Halid:

Evet, çocuk anasının karnında onun yeyip içtiğinden yer içer, ^[82] ama çocuk anasının karnına pislik çıkarmaz. Papaz:

Sen müslümanların âlimlerinden olmadığını söylemiyor muydun? Halid:

Onlar arasında benden daha iyi bilenler vardır. Papaz:

Cennette yenilince eksilmeyen meyveler olduğunu söylüyormuşsunuz?Halid:

Evet.Papaz:

Bunun dünyada bildiğiniz bir örneği var mıdır?Halid:

Evet, kitap bunun (dünyadaki) örneğidir. Ondan birisi (alıntı yaparak) her şeyi yazar da kitaptan hiçbir şey eksilmez.Papaz:

Sen müslümanların âlimlerinden olmadığını söylemiyor muydun?Halid:

Onlar arasında benden daha iyi bilenler vardır.Hâlid diyor ki:

Papazın yüzü sarardı, sonra şöyle dedi:

Bu (adam) başka hiç kimseye iyiliklerin bolca verilmediği bir ümmetten birisidir!

Bu rivayet dahi tenbih ediyor ki ilk başta ortaya çıkan bu esas, olağan dışıdır. Ama olağanlardan dayandığı bir esas vardır. Esasen bu anlatım tarzı inkarcının düzeyine inmiştir, lüzumlu değildir. Fakat açık gerçekleri anlamakta kusurlu olan kısır anlayışlarını (gerçeği) kavramaya yaklaşılmaktadır.

Buna göre olağan bir şeyin olağan dışı duruma girmekle, yine de hep olağan olacağına hükmedilmesi doğru değildir. Aklın olağan dışılığını varsaydığı her normal şeyi akıl inkâr etmemelidir. Çünkü Cenab-ı Allah olağan şeylerden bazı türleri olağan dışı olmak üzere mahsus kılmıştır. Akıl yaratılmışlardan hangisinin bu hususiyeti taşıdığını fark edemez. Her yaratılmışta bu olağandışı olmasının mümkün olduğuna hükmetmekten başka çıkar yol yoktur. Bunun içindir ki bu manayı tenbih etmek üzere (olayları) ibretli bakışlarla değerlendiren tahkik ehli kimselerden bazdan şöyle demişlerdir: Sebepleri birtakım sonuçlarla ilintilendiren ve ariflerin sezmesi için (bazı) olağan şeyleri olağan dışı kılan Allah'ın şâni yücedir.

Bu esas, akıllı kimseye iki şeyi gerekli kılar:

1- Mutlak olarak akılı hâkim kılmamak. Tek hâkim'in, mutlak olarak din olduğu sabittir. Bil'akis akıllı kimsenin yapması gerekli olan, öne geçirilmek hakkı olana öncelik vermek -ki bu dindir- ikinci derecede olması gerekeni-ki o aklın meseleye bakışıdır- geri bırakmaktır. Çünkü eksik olanı mükemmel olan üzerine hâkim kılmak sahih/doğru bir şey değildir. Böyle bir şey yapmak akla da nakil'e de aykırıdır. Oysa bunun tersini yapmak (mükemmel olanı eksik olan üzerinde hakim yapmak) delillere uygundur. Bunun alternatifi yoktur. Bunun içindir ki dinin akıldan önce geldiğini vurgulamak üzere: "Dini sağ tarafına, akılı sol tarafına koymalısın." denmiştir.

2- Dinî bir haber olarak zahiren olağan bir şeyin, olağandışı olduğu bildiriliyorsa hemen onu inkâr etmemek.

Bilakis şu iki durumdan birine yönelme imkanı vardır:

a- Onu olduğu gibi tasdik etmeli ve onun bilgisini âlimine havale etmelidir. Böyle davranmak şu âyetin zahirine göre davranmaktır: "*İlimde yüksek payeye erenler ise: Ona inandık; hepsi Rabbimizin katındandır, derler.*" ^[83] (Ayetteki: "... hepsi" ifadesi ile) açık, muhkem, müteşâbih ve mücmel (olanlar) kastedilmektedir. Çünkü bunların bilinmesi lüzumlu değildir. Eğer lüzumlu olsaydı, bilinmesi için bir yol açılırdı. (Bilinmesi için bir yol olmadığı halde onun bilinmesi gerekli olsa) bu, güç yetmeyen şey ile mükellef olmak demektir.

b- Veya o olayı zahiri durumun gerektirdiğine göre inkâr etmekle beraber, yüklenen yorum mümkün olmak üzere yorum yapmak. Çünkü onun inkârı olağan üstü olayın (mucize veya keramet) inkârı demektir.

Allah'ın sıfatları ile ilgili hüküm ve Allah'ın kendisini vafettiği durumların benimsenmesi ve yorumlanması da bu yol üzere cereyan eder. Allah'ın sıfatlarının yok olduğunu ileri sürenler, yaratılmışların sıfatlarına benzediği iddiası ile böyle davranmışlardır. Bu anlayış cumhura göre reddedilmiştir. Geriye sıfatın bizzat kendisinin (aynının) isbatı veya reddedilmesi hususundaki ihtilaf kalıyor. Sıfatı kabul edenler (yaratılmışların sıfatına) benzeme olmamak şartı ile kabul etmişlerdir. Kabul etmeyenler ise, kendi bildiklerine ve (kabulüne) alışık olduklarına benzer bir sıfat olmadığı için sıfatı reddetmişlerdir. Bunlar, Cehmiye ve diğerleridir.

(Akılcılar:) "Aklın açık bir şekilde kabul etmediği hususlarda böyle davranmak lazımdır. Nitekim hadiste:

"*Ümmetinden hata, unutmaya ve zorlanarak yaptıkları kaldırılmıştır.*" ^[84] buyurulmuştur. Bu hadiste ifade edilenler, zahiri duruma göre herkes tarafından kabul edilmemiştir. Çünkü akıl ve duyu tanıktır ki bunlar kaldırılmamıştır. Sen diyeceksin ki:

"Bunların (gerçekten kaldırılması söz konusu değildir) kaldırıldığına inanmışlardır.

Böyle söylemekle sözü te'vil etmişlerdir." ^[85] diyecek olurlarsa söyle cevap verilir: Biz aklın açık bir şekilde inkâr ettiği şeyleri kasdetmedik. Bizim maksadımız (akıl yönünden) bakıldığında şüphe ve tereddüt olan şeydir.

Meselâ biz şöyle diyoruz: Sırat köprüsü vardır. Bu köprü'nün üzerinden geçileceğini din koyucu haber vermiştir.

Biz bunu tasdik ederiz. (Fakat akla şöyle bir soru gelebilir:) Eğer sırat, köprüsü kılıcın keskin tarafı gibi veya ona benzer incelikte ise, köprü'nün üzerinde insanın durması mümkün değildir. Onun üzerinde insan nasıl yürüyecek? (Olağan duruma göre böyle keskin bir şey üzerinde yürünemez. Fakat) bazen olağan şeyler, olağan dışı hâlde gelebilir ve (ince de olsa) sırat köprüsü üzerinde durulur ve yürünür.

Sırat köprüsünü inkâr edenler, olağan ve alışılmış olanın yanında duruyor ve sıratın aslını inkâr ediyorlar.

Olağanın olağan üstüye dönüşme imkanına ilgi göstermiyorlar. Eğer (olağan ve olağan üstü gibi) ayırım yapma cihetine giderlerse, keyfi bir hüküm vermiş olurlar. Çünkü böyle yapmak, iki benzerden birini, akıl yönünden dahi bir tercih sebebi olmaksızın tercih etmektir. Oysa onlar (mesela) sırat meselesinde nakille (ayet ve hadis) de karşılaşmışlardır. Bu itibarla hak olan ikrardır/kabul etmektir, inkâr değildir.

Bu bahsi on örnek ile açalım:

Birinci Örnek: Sırat meselesidir. Az önce buna değinilmiştir.

İkinci Örnek: Mîzan meselesidir. (Mîzan ki terazi ve tartı anlamına gelir.) Terazinin, ahiret hayatına yaraşır bir şekilde var olduğunu isbat etmek mümkündür. Ameller (insanın yaptığı şeyler), bu terazide alışılmadık bir şekilde tartılır. Evet, akıl dahi kabul edip ikrar eder ki çok değerli şeyler -ki bunlar amellerdir- normal olarak tartılan eşyalar gibi tartılmaz. Amellerin tartılması ile ilgili nakillerde, ahiretteki terazinin, her bakımdan bizim terazimiz gibi olduğunu belirleyen bir şey yoktur. Yahut o mizan, bizzat en değerli amellerin tartılması veya ağırlıktan ibarettir.

Terazi/mizan meselesinde en uygun olan, ya teslimiyet/olduğu gibi kabuldür. Ki bu, sahabenin yoludur. Çünkü onlardan naklolunan, terazinin veya tartılma şeklinin ne olduğunu araştırmaksızın teslimiyet ve tasdikdir. Nitekim sırat meselesinde de aynı mizanda olduğu gibi davranış ve anlayış nakledilmiştir. O halde sana gereken şey de sahabenin yolunu izlemektir.^[86]

O halde "Te'vil/yorum onların (ashabın) yolunun dışına çıkmaktır. Buna göre yorum yapanlar Haricî gruplardandır." denilirse, buna şu cevap verilir:

Hayır, çünkü bu meseleyi tasdik etmek de asıl olan katıksız teslimiyettir. Veya yorum/te'vil yapıp (delillere) bakarak tasdik etmek de (tasdikten) uzak değildir. Çünkü bazı konularda buna ihtiyaç vardır. Bu meselelerde yalanlamayı/inkarı esas alanların durumu böyle değildir. Çünkü böyle yapan kimse tasdik edenlere aykırıdır. Bu husustaki hadisleri tevil etme yolunu tutup tutmamasının bir etkisi yoktur. Te'vil yolunu seçen de, teslim yolunu seçen de (doğruya) uymuştur. Fakat teslim olmak daha sağlıklıdır.^[87]

Üçüncü Örnek: Kabir azabı meselesidir. Bu, daha kolaydır. Ölen kimseye geçici olarak ruhunun geri verilerek azab edilmesinde imkansız görülecek ve inkar edilecek bir durum yoktur. Sonra ölünün diğer insanların görmeyeceği ve duymayacağı şekilde azap edilmesi de öyledir. Çünkü ölen kimse, ruhu çıkmazdan önce ölüm sarhoşluğu halinde iken öylesine acılar çektiğini bildiriyor ki, biz adamın üzerinde bu acının bir belirtisini görmüyoruz. Acı verici hastalık çekenler de öyledir. Kabirde azap çekenin durumu da bunun benzeridir. Kabir azabı hususunda Hz. Peygamberden gelen haberleri tasdik etmeye, bunu akıl kavrayamıyor diye niye engel olunsun?

Dördüncü Mesele: Ölüyü meleklerin kabrinde oturup sorguya çekmesi meselesi, bunun müşkül olması, dünyada alışık olduğumuza göre hükmetmemizden kaynaklanıyor. Daha önce geçtiği üzere, akıl mutlak olarak hakem kılmak, aklın yetersiz oluşu sebebiyle doğru değildir. Bu meselede olağanüstülüğün mümkün hâle gelmesi, ya kabrin, ölü oturacak şekilde açılması/genişlemesi ile veya bizim akıl ile kavramamız mümkün olmayacak başka bir şekilde olmaktadır.

Beşinci Mesele: Ahirette (dünyada yapılanların yazılı olduğu) sahifelerin, sahipleri tarafından, hiç okuma bilmese dahi okunması meselesi. Bu meselede bir de (Kitapları arkadan verilecekler göre) arkadaki kitabı okumak söz konusudur. Bunların hepsinin bir olağan üstülük ile gerçekleşmesi mümkündür. Sonuç olarak akıl bunları bir şekilde tasavvur eder.

Altıncı Mesele: Organların, sahibi hakkında şahitlik edip konuşması, bunlar ile Hz. Peygamber'in Allah'ın elçisi olduğuna tanıklık etmek üzere taşların ve ağaçların konuşması arasında fark yoktur.

Yedinci Mesele: Ahirette Allah'ı görmek caizdir. Çünkü akıl yönünden Allah'ın ancak bizce alışık olduğumuz şekilde görüleceğine dair bir delil yoktur. Zira Allah'ın görülmesi çeşitli şekillerde sağlıklı olarak mümkün olabilir. Bu görmelerde ışık, karşı karşıya gelmek, yön tasavvuru ve saydam bir cisim olmayacaktır. Akıl, böyle bir görmenin olamayacağını açık ve kesin bir şekilde ileri sürmüyor. Zaten akıl, incelemede daha çok kusurlu olma eğilimindedir. Din ise Allah'ın görülmesini isbat eden bilgilerle gelmiştir. Bu itibarla Allah'ın görüleceğini tasdik etmekten başka yol yoktur.

Sekizinci Mesele: Allah'ın kelâmı (konuşması) meselesi, Allah'ın kelâmı olmayacağını söyleyenler, her konuşmada bulunan ses ve harf özelliklerini dikkate alarak söylemişler ve Yüce Allah hakkında (insanlar gibi) "şes ve harf çıkararak konuşması muhaldir" demişlerdir. Bunlar, Yüce Allah'ın kelâmının alışılmışın dışında Rab Teâlâ'ya yaraşır bir şekilde olması imkanını dikkate almamışlardır. Çünkü akıl yönünden, Yüce Allah hakkında konuşma keyfiyeti belli bir şekil ile sınırlı değildir. Ayrıca akıl, alışılmışın dışında konuşmanın gerçekleşmesinin kesinlikle imkansız olduğunu söylemiyor. Allah'ın kelâm sıfatını inkar eden kimsenin (bu konudaki) haberlerin zahiri ifadeleri ile beraber olması gerekirdi.

Dokuzuncu Mesele: Yüce Allah için kelâm gibi (diğer) sıfatların var olması maddesi, Allah Teala'nın sıfatlarının olmaması gerektiğini söyleyenler, bu sıfatların varlığı söz konusu olduğu takdirde, sıfatlarla Allah'ın zâtının bir arada olması (haşa Allah'ın birden fazla olması) noktasından hareketle bunu söylemişlerdir. Sıfatların isbâtı halinde Allah'ın bir olması mümkün değildir (demişlerdir). Yaratılmışlar hakkında dahi kavraması kusurlu olan akıl, yukardaki iddiayı kesin söylüyor. Sıfatlarla Allah'ın bir arada bulunamayacağı iddiasında nasıl kusurlu olmaz?

Doğru olan, Allah'ın kendisi için isbat ettiği sıfatları, aklın da isbat etmesi, bununla beraber mutlak ve genel olarak Allah'ın tek olduğunu (vahdaniyetini) ikrar etmesidir.

Onuncu Mesele: Yüce Allah hakkında akıl hakem yapmak, (Akılcılığı savunanlarca) şöyle denmektedir Peygamberler göndermek, iyiyi ve en iyiyi yapmak, (kullarına) lutufkâr davranmak vesaire vesaire bu kabil şeyler Allah üzerine vaciptir.

İleri sürülen bu iddialar daha önce geçen "kullara vacip olması olağan olan şeylerle ilgili" esastan kaynaklanmaktadır. Yüce Allah'ı celil ve ulu olarak bilen kimse onun hakkında bu sözü söylemeyecür'et etmez. Hatta böyle bir manayı Allah hakkında düşünmez bile. Çünkü bu ancak yaratılmışlar hakkında güzeldir. Zira yaratılmışlar kusurlu ve sınırlı şeyler yapabilen birer kuldur. Yüce Allah'ı ise kimse engelleyemez. O'nun hükümleri ile hiçbir hüküm çelişmez.

Yapılması vacip olan, şu âyetlerde ne duyurulmuş işe benimseyip kabul etmektir:

"De ki: Kesin delil, Ancak Allah'ındır. Allah dileseydi elbette hepinizi hidayete erdirirdi."^[88]

"...Allah dilediğine hükmeder."^[89]

"...Allah dilediğine hükmeder."^[90]

"...Allah (dilediği gibi) hükmeder. O'nun hükmünü bozacak kimse yoktur."^[91]

"(O), şerefli Arş'ın sahibidir. Dilediğini mutlaka yapandır."^[92]

Velhâsıl, meselede aklın dinin önüne geçmesi yaraşmaz. Zirahöyle bir şey, Allah'ın ve Rasülünün önüne geçmektedir.

Deriz ki: İşte sahabenin yolu budur. Onlar bu edeb üzere oldular. Onlar bu yolu cennete giden bir yol olarak tutmuşlar ve oraya ulaşmışlardır. Onların hayatını anlatan olaylar bunu göstermektedir. (Bunlardan bazılarını görelim:)

a- Sahabeden hiç biri bu husus(lar) da (Allah'tan ve Peygamberden) gelenleri inkar etmemişlerdir. Onlar Allah'ın ve Rasülünün sözünü ikrar etmiş ve boyun eğmişlerdir. Allah ve Rasülünün sözüne karşı gelmemiş ve şüphe ile karşılaşmamışlardır. Eğer onlardan böyle davranan olsaydı/mutlaka bize nakledilirdi. Nitekim onların dinî bükümlerdeki tartışmaları, aralarında yaşanan problemler ve diğer yaşantıları bize nakledilmiştir. Onlardan bu kabil şeylerin aktarılmamış olması, onların bir araştırma ve incelemeye girişmeden, Allah'tan ve Rasülünden gelenlere; geldiği gibi inanıp kabul etliklerini göstermektedir.

b- İmam Malik şöyle der idi:

"Allah'ın dini hakkında söz edilmesinden hoşlanmam. Bizim beldemiz halkı Cehmiyye, Kaderiyye ve benzerlerinin görüşlerinden hiçbir zaman hoşnut olmamışlardır. Onlar bu tür görüşleri yasaklarlar. Ben ancak altında (yararlı) iş olan sözü severim. Ama Allah'ın dini ve Allah hakkında konuşmaya gelince, susmam bana daha sevimsizdir. Çünkü ben beldemiz halkının, altında (yararlı) iş olan söz dışında din hakkında söz söylenmesini yasakladıklarını gördüm."

c- İbn Abd'il Berr diyor ki:

İmam Mâlik açıklamıştır ki altında (yararlı) iş bulunan söz, kendisine ve beldesi (Medine) halkına göre mubahtır. Beldeden maksat, onların âlimleridir. Yine bildirmiştir ki din hakkında söz söylemek, Allah'ın sıfatları hakkında söz söylemek gibidir. Birde Cehmiyye ve Kaderiyye örneğini söylemiştir. İbn Abd'il Berr (devamla) şöyle demiştir:

Hadis ve fetva ehli olan fukaha topluluğunun eskisi de yenisi de İmam Malik'in sözü üzeredir. Ona uymayanlar bid'at ehli olanlardır. Cemaat ise İmam Malik'in söylediği üzeredir. Ancak bunlardan biri konuşmak zorunda kalırsa susması doğru olmaz. Bu, bir batılı ortadan kaldıracığını ümid ettiği zaman, (sapık) bir mezhep sahibini düşüncesinden vazgeçireceğini sandığı zaman, genel bir sapıklık olmasından korktuğu zaman veya benzeri bir durumda olur.

d- Yunus b. Abd'il A'lâ şöyle demiştir:

İmam Şafî'yi Hafs'ul Ferd^[93] ile tartıştığı gün dinleştirdim. Bana şöyle dedi:

Ey Musa'nın babası! Bir kulun şirk dışında her tür günah ile Allah'a kavuşması, (din hakkında kötü) söz söylemiş olarak karşılaşmasından daha hayırlıdır. Ben Hafs'dan öyle şeyler işittim ki anlatmaya gücüm yetmez.

e- Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir:

Kelâm (tartışmasında kötü söz) sahibi ebedî felah bulmaz. Kelâm^[94] tartışması yapıp da kalbinde fesat olmayan birini neredeyse (hiç) göremezsin.

f- Yine Yunus, Hasan b. Ziyâd el-Lü'lü'den naklen şöyle demiştir:

Bir adam Hasan b. Ziyad'a Züfer b. Hüzeyl hakkında şöyle dedi:

Züfer kelam tartışması yapar mıydı? Hasan b. Ziyad (adama) şöyle cevap verdi:

Ne ahmaksın? Sübhanallah! Yetiştığım hocalarımdan Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Züfer ve birlikte oturup kendilerinden ilim aldığımız herkesin fıkihtan ve kendilerinden önce geçenlere uymaktan başka önem verdikleri bir şey yok idi.

g- İbn Abd'il Berr şöyle demiştir:

Tüm (ülke ve) şehirlerde fıkıh ve hadis âlimleri ittifakla ifade etmişlerdir ki kelamcılar bid'at ehli ve sapık kimselerdir. Bunlar, tüm beldelerde hiç kimse tarafından âlimler tabakasından sayılmazlar.

Âlimler, ancak fıkıh ve hadis ehli olanlardır. Bunlar arasında işini mükemmel yapanların, birtakım meziyetler ve anlayış itibarıyla birbirlerine üstün olanların bulunması sözkonusudur.

h- Ebû Zinâd^[95] dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Allah'a yemin ederim ki biz hadisleri fıkıh ehlinden ve güvenilir kimselerden toplardık. Hadisleri Kur'an ayetlerini öğrendiğimize benzer şekilde öğrenirdik. Bizim fıkıh ve fazl erbabından yetiştirdiğimiz kimseler de hep insanların hayırlı olanları ve en iyileri idi. Onlar (kavga edercesine) tartışma yapanları, aşırı derecede (kusur ararcasına) inceleyenleri ve keyfî görüş sahibi olanları

ayıplıyorlardı. Bizi onlara yakın olmaktan ve onlarla oturup kalkmaktan şiddetle sakındırıyorlardı. Bu kimselerin dalalet ehli olup Allah'ın kitabını ve Rasûlullahın hadislerini bozan/değiştiren kimseler olduklarını haber verirlerdi. Hz. Peygamber vefat edinceye kadar (yersiz) soru sormayı (aşırı derecede) incelemeyi hoş görmemiş ve bunu birden çok yerde yasaklamıştır. Hatta şu hadisi, bundan hoşlanmadığını bildiren sözlerinden birisi olmuştur:

"Ben (size bir şöy söylemeyip) sizi bıraktığım sürece (sorular sormayıp) beni (kendi halime) bırakınız. Sizden öncekiler peygamberleri hakkında ihtilafa düşüp (yersiz) soruları sebebiyle mahvoldular. Ben size bir şeyi yasakladığım zaman ondan kaçının. Size bir şeyi emrettiğim zaman ise onu gücünüz yettiğince yerine getirmeye çalışınız"^[96]

i- Ömer b. Hattab'ın şöyle dediğı rivayet edilmiştir:

"Dininiz hususunda Allah korkusu ile hareket ediniz." Sahnun, Hz. Ömer'in, bu sözü ile dinde çekişmeye son vermeyi kasdettiğini söylemiştir.

İbn Vehb yine Hz. Ömer'den şu rivayeti tahric etmiştir:

"Kişisel görüş sahipleri sünnetin/hadisın düşmanlarıdır. Hadisleri ezberlemek onlara zor geldiğı için (ezberlemediler. Böylece) onları anlamayı (anlama fırsatını) kaçırdılar. Kendilerine bir şey sorulduğunda (soruları bilmiyorlarsa) "bilmiyorum" demekten utandılar. (Sorulan soruyu cevapsız bırakmamak için) kendi görüşleriyle sünnete/hadislere karşı geldiler. Sakın onlarla birlikte olmayın," Ebu Bekir b. Ebî Davud^[97] şöyle demiştir:

Kişisel görüş sahipleri bid'at, ehlidir. Bu zat, sünnet hakkında söylediğı kasidesinde şöyle demiştir:

"Kişilerin görüş ve sözünü terk ediniz. Çünkü Peygamber'in sözü en açıktır, en temiz."

i- Hasen'den şöyle dediğı rivayet edilmiştir:

"Sizden öncekiler, yolları çoğaldığı ve (ana) yoldan ayrıldıkları zaman, ancak rivayetleriterk edip kendi görüşleriyle hüküm vermek suretiyle helak oldular. Neticede hem (kendileri) saptılar, hem de (insanları) sapıttılar." Mesrûk'dan^[98] şöyle dediğı rivayet edilmiştir:

"Kendi görüşü sebebiyle Allah'ın emrini dikkate almayan kimse dalâlete/sapıklığa düşmüştür."

Hişam b. Urve^[99] babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Sünnetler (dini hayatı yaşamak üzere yürünecek) yollardır. Şüphesiz ki sünnetler/hadisler dinin kıvamıdır."

Yine Hişam b. Urve'den şöyle dediğı rivayet, edilmiştir:

"Yahudilerin durumu mutedil (her hangi bir sapma meydana gelmemiş) olarak devam ediyordu. Tâ ki onlarda esir alınan kimselerden doğanlar (yetişip din konusunda hükümler verecek şekilde) ortaya çıkana kadar. Bunlar Yahudiler için kişisel görüşleri ile hüküm verip hem saptılar hem de sapıttılar."

Bu ve benzeri rivayetler aklın görüşünü Peygamberden rivayet edilene tercih etmenin kötülüğüne işaret etmektedir. Alimlerden bir grup, bu haberlerdeki kötülen görüşten maksatın, itikadda ortaya çıkarılan bid'atlar olduğı görüşündedirler. Ebû Cehm'in^[100] ve kelamcılardan diğerslerinin görüşü gibi. Çünkü onlar hadisleri reddetmek için görüşlerini ve kıyaslarını kullanmış bir topluluktur.

Onlar âhirette Allah'ın görülmesinin caiz olmadığını söylemişler ve şu âyeti (delil olarak) ileri sürmüşlerdir:

"Gözler O'nu göremez. Halbuki O, gözleri görür."^[101] Aynı konuda Hz. Peygamber'in şu hadisini reddetmişlerdir: *"Siz Rabbinizi kıyamet gününde kesinlikle göreceksiniz."*^[102]

Yüce Allah'ın görülmesi konusundaki:

"Yüzler vardır ki o gün (âhiret günü) ışıl ışıl parılayacaktır. Rablerine bakacaklardır..."^[103] ayeti açıktır.

Bunlar kabirde ölümün sorulması hakkında şu ayete dayanarak "Caiz değıldir." demişlerdir.

"...Rabbimiz! Bizi iki defa öldürdün, iki defa dirilttin..."^[104]

Yine onlar kabir azabı ve fitnesi konusundaki mütevatir hadisleri reddetmişlerdir. Şefaata, konusundaki hadisleri de mütevatir olmasına rağmen reddetmişlerdir. (Kendi görüşlerini şöyle diyerek ortaya koymuşlar ve) demişlerdir ki:

"Cehenneme giren oradan (bir daha) asla çıkamaz. Biz (âhirette) ne (Kevser) havuzu, ne de mizanı tanımıyoruz. Bunu aklımızla kavrayamıyoruz." (Bunları söyleyerek) kıyas ve kişisel görüşleri ile tüm bu konulardaki hadisleri reddetmişlerdir.

Allah'ın sıfatları konusunda dahi birtakım şeyler söylemişlerdir ki bunların (hepsinin) burada ifade edilmesi bahsi uzatacaktır. (Bu konuda söyledikleri özetle şöyledir:) Allah'ın ilim sıfatı, bilinen şeyin meydana gelmesi durumunda muhdes (sonradan olma) dır. Çünkü ilim, ancak bilinen bir şeyde gerçekleşir. (Onların böyle demesi) kendi inançlarına göre "evrenin ezeli olduğı" görüşlerinden kaçmak içindir.

Bir (başka) grup şöyle demiştir:

Kötülenmiş görüşten maksat, bid'at olarak ileri sürülen şeyler veya diğers bid'at çeşitlerinin bir benzeridir. Bu kavil birinciden daha geneldir. Çünkü o, sadece itikada mahsus olup, bu ise tüm uygulamaları ve başkalarını genel olarak içine alıyor.

Diğersleri —ki İbn Abd'il Berr bunların cumhur/çoğunluk olduğunu söylemiştir- şöyle demişlerdir:

Kötülenmiş görüşten maksat, dinde istihsan ve zanlar ile hüküm vermek, çetin meseleleri ezberlemekle meşgul olmak ve fer'i meseleleri esas meselelere götürmek yerine yine fer'i meselelerle ilinti kurarak sonuca gitmektir.

Böyle yapan kimse dinde (sanki dini hükümlere) tenezzül etmeden kendi görüşünü kullanmıştır. Cumhur'u oluşturan âlimler:

"Bu tür şeylerle meşgul olmak sünneti/hadisleri devre dışı bırakmak ve sünnetin bilinmemesine yol açmaktadır." demişlerdir.

Bu kavil de daha önce geçen görüşün dışında değildir. Aralarındaki fark şudur: Bu görüş, kötülenmiş bir görüşe ki bu, naslara karşı gelmektedir; yol açtığı için yasaklanmıştır. Çünkü sünnetler/hadisler araştırılmazsa bilinmez olur ve görüş'e ihtiyaç hasıl olur. Son olarak ifade edilen bu görüş de daha önce geçen iki görüşe katılmış olur. Bunların hepsi gerçekten sünnete karşı gelen görüşlerdir. Bunların tamamı, dönüp (dolaşıp) tek bir manaya varır. Bu sonuç bilmeyerek, hata ile veya kasıtlı olarak hadisleri atıp akladayalı görüş üretmektir. Bir görüş, hadisler ile çeliştiği zaman bid'at ve sapıklık olur. Bu geçenlerin tamamından ortaya çıkan sonuç şudur: Sahâbe-i kiram ve onlardan sonra gelenler, içeriğini kavrasınlar ya da kavramasınlar, alışıktı oldukları şeye uysun ya da uymasın sünnetlere aykırı davranmamışlardır.

Sünnetin aktarılmasından istenen de odur. Eksik olana -yani akla- mükemmel olana -yani dîne- karşı öncelik verilmemelidir. Allah Rabi" b. Hüseyin'e^[105] rahmet eylesin. O şöyle diyordu:

Ey Abdullah! Allah'ın sana kitabında olan bir bilgiyi öğrettiğine hamdü sena et. Allah bir bilgiyi kendisine saklayıp sana bildirmemiş ise, onu bilene havale et. Sakın, kendiliğinden (o hususta) bir şey söyleme. Çünkü Yüce Allah Peygamberine:

"(Rasûlüm!) De ki: Ben buna karşı sizden hiçbir ücret istemiyorum. Ve ben kendiliğimden (bir şey) teklif edenlerden değilim." ^[106]

Mua'mer b. Süleyman^[107] Cafer'den, o da Medine âlimlerinden bir zâttan şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Yüce Allah'ın bildiği (birtakım) ilim(ler) vardır ki onu kullarına da öğretmiştir. Allah'ın bildiği (öylesine bir) bilgi de vardır ki onu kullarına öğretmemiştir. Kulların bilmediği ilim hakkında kendiliğinden bir şeyler söyleyen olursa, bu ancak onu (Allah'tan) uzaklaştırır." (Bu zât daha sonra) Kaderiyye bun(lar)dandır demiştir.

Ezvâi^[108] diyor ki Mekhûl^[109] ve Zührî^[110] şöyle demişlerdir:

"Şu (itikad ile ilgili) hadisleri size geldiği gibi alınız. Onlar bakkmda tartışma yapmayınız."

Benzeri bir rivayet ile İmam Mâlik, Evzâi, Süfyân b. Saîd, Hülyan b. Uyeyne ve Ma'mer b. Râşid'den, Allah'ın sıfatları ile ilgili hadisler hakkında, hadisleri geldiği gibi değerlendirdikleri nakledilmiştir. Allah'ın dünya semasına indiğini, Âdem'in Allah'ın sureti üzere yaratıldığını bildiren ve benzeri hadisler bu kabil hadislerdendir. İmam Malik'in İstiva^[111] hakkında soru sormak hususundaki sözü meşhurdur.

Âlimlerin söylediklerinin hepsi Al-i İmran suresinde yer alan "Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu te'vil etmek için ondaki müteşâbih ayetlerin peşine düşerler. Halbuki onun tevilini ancak Allah bilir. İlimde yüksek payeye erenler ise: Ona inandık; hepsi Rabbimiz tarafındandır derler." ^[112] ayetine dayanmaktadır.

Bu ayet, bizim ortaya koyduğumuz hususta açıktır. Anlamakta normal durumda olmayan her şey (âyet) müteşâbihtir. Müteşâbih olan ayetlerde en uygun davranış, (bir fikir beyan etmeyip) durmaktır. Allah'ın Rasûlüne tâbi olan sahâbe-i kiramın durumu budur. Eğer onların durumu kendi görüşlerine uymak olsaydı, onu kötüleyip yasaklamazlardı. Çünkü bir kimse önce bir yol tutmaktan hoşnut olup, sonra onu yasaklamaz. Hele böyle bir davranışı sahabe nasıl yapar? Onlar tüm müslümanların görüş birliği ile ümmetin önderleridirler. Rivayet olunur ki Hasen, bir mecliste imiş. Orada Hz. Muhammed'in ashabından söz edilmiş. Bunun üzerine Hasen şöyle demiştir:

Onlar bu ümmetin kalbi en temiz, bilgisi en derin, kendiliğinden en az bir şeyler söyleyen kimseler idiler. Onlar. Yüce Allah'ın, peygamberi Hz. Muhammed'in sohbeti için seçtiği bir topluluktur. Onların seçkin hallerine ve ahlaklarına benzeyiniz. Ka'benin Rabbine yemin ederim ki onlar dosdoğru hidayet üzeredirler.

Huzeyfe (r.a.) şöyle söyler idi:

Ey kıraat âlimleri topluluğu! Allah'tan korkun ve sizden öncekilerin yolunu tutun. Hayatıma yemin ederim ki eğer onlara tâbi olursanız sağlam ve güçlü olur (belki onlara ulaşmış olur) sunuz. Eğer onları sağa sola (atar) terk ederseniz, en aşırı bir şekilde sapıklığa düşersiniz.

İbn Mes'ûd'un şöyle dediği rivayet edilmiştir:

Sizden biriniz (birisini) örnek alacaksa, Hz. Muhammed'in ashabını örnek alsın. Çünkü onlar insanların kalp bakımından en temiz, ilim bakımından en derin, kendiliğinden bir şey söyleme bakımından en azı, hidayet bakımından en doğrusu, ahlak bakımından en güzeli olan kimselerdir. Onlar, Allah'ın Peygamberi Hz. Muhammed'in sohbeti ve 'dininin yerleşmesi için seçtiği bir topluluktur. Onların faziletini bilin ve izlerine uyun. Çünkü onlar dosdoğru hidayet, üzeredirler.

Bu manada rivayetler çoktur. Bunların hepsi onlara uymayı, her hâlükârda yollarına tabi olmayı gerektirir. Gruplarla ilgili hadiste "... benim ve ashabımın üzerinde olduğu durum." uyarısı ile ifade olunduğu üzere kurtuluş yoludur. ^[113]

Fasıl

Dördüncü Hata: Keyfi Arzuya Uymak

İslam dini, mükellefi hevâsı neyi istiyorsa ona çağrıda bulunmaktan uzaklaştırmak için (Allah tarafından) konulmuştur. Tâ ki mükellef, Allah'ın kulu olsun.

Bu bir ana kuraldır ki "Muvafakat" isimli kitabımızın "Mekâsıd" bölümünde yer almıştır. Fakat orada metodolojiye layık bir şekilde külli olarak ele alınmıştır. Her kim bundan haberdar olmak dilerse oradan mütalâa etsin.

Hakikatin yolları şubeler halinde birden çok olunca o yolların hepsini tam olarak ortaya koymak mümkün olmamıştır. Biz bu yollardan bir şubeyi anlatacağız. Bunun bilinmesi diğerlerinin bilinmesine vesile olacaktır. Biliniz ki: Yüce Allah bu dîni halk için koymuştur; büyüğü-küçüğü, itaat edeni- isyan edeni, iyisi-kötüsü kullar arasında hiçbir kimse için bu din, hususilik ifade etmez. Diğer dinler de, dinin gönderildiği milletlerin hepsine Allah'ın bir hücceti olarak konulmuştur. O kadar ki dinleri getiren peygamberler de dinin hükümlerine girmek durumundadır.

Peygamberimiz Hz. Muhammed'i tüm hallerinde ve davranışlarında kendisi için özel veya hem kendisi, hem de ümmeti için genel olarak dinin hükümleri ile muhatap olduğunu görürsün. (Aşağıdaki ayetler bunun bir delilidir:)

"Ey Peygamber! Mehirlerini verdiğin hanımlarını, Allah'ın sana ganimet olarak verdiği ve elinin altında bulunan cariyeleri, amcanın, halanın, dayının ve teyzenin seninle beraber göç eden kızlarını sana helâl kıldık. Bir de Peygamber kendisiyle evlenmek istediği takdirde, kendisini Peygambere hibe eden mü'min kadını, diğer mü'minlere değil, sırf sana mahsus olmak üzere (helal kıldık)." [\[114\]](#)

"Bundan sonra artık başka kadınlarla evlenmen, güzellikleri hoşuna gitse bile, bunların yerine başka hanımlar alman sana helâl değildir." [\[115\]](#)

"Ey Peygamber! Eşlerinin rızasını gözeterek, Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun?" [\[116\]](#)

"Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınızda, onları iddetlerini gözeterek boşayın." [\[117\]](#)

Bu ayetlerde geçen ve diğer yükümlülüklerin genel olanları tüm mükelleflere gelmiştir. Peygamber de mükellefler arasındadır. Peygambere de, tüm mükelleflere de mutlak olarak genellikle hükam verici dindir. En büyük hidayete ulaştırıcı yol budur.

"İşte böylece sana emrimizde Kur'an'ı vahyettik. Sen, kitap nedir, iman nedir bilmezdin. Fakat biz onu, kullarımızdan dilediğimizi kendisiyle doğru yola erdirdiğimiz bir nur kıldık" [\[118\]](#) ayetine baktığımızda Allah'ın kitap ve iman ile ilk hidayet verdiği kimsenin Hz. Peygamber olduğunu görürüz. Allah'ın Peygamberden sonra hidayet verdiği kimseler, Rasûlullah'a uyanlardır. Hidayet yolunu gösteren kitaptır. Peygambere inen vahiy de yol gösterici ve bu hidayeti açıklayıcıdır. Halk, hidayete bunların hepsiyle birlikte kavuşmaktadır.

Hz. Peygamber'in kalbi, organları, içi ve dışı Hak Teâlâ'nın nuru ile aydınlanınca, bu aydınlanma bilgi ve uygulama olarak gerçekleşince, Peygamber bu ümmetin ilk hidayet yolunu göstericisi ve en büyük mürşidi olmuştur.

Yüce Allah bu nuru üzerine indirmekte diğer yarattıklarını değil, hususî olarak Peygamber'ini tercih etmiş, öncelikli olarak kendisi gibi yaratılıştaki beşer olan kulları arasından onu seçmiştir. Bu seçiş onun beşer olması yönünden olmamıştır. Zira diğerleri de beşer olmakta taşıdığı özelliklerde onunla ortak idiler. Onun seçimi meselâ Kureyş'ten olduğu için de değildir. Aksi halde her Kureyş'linin Peygamber olarak seçilmesi gerekirdi. Yine onun seçilmesi Abdülmuttalip oğullarından veya Arap kavminden olmasından dolayı da değildir. Bilakis onun Peygamber olarak seçilmesi, kalbini ve (diğer) organlarını aydınlatan vahyin ona mahsus oluşundandır. Sonuçta onun ahlakı Kur'an'dan ibaret hale gelmiştir. Hatta onun hakkında şu ayet-i cehle nazil olmuştur.

".....ve sen elbette yüce bir ahlak üzeresin." [\[119\]](#)

Onun ahlakının Kur'an'dan ibaret olması, ancak vahy'i nefsi üzerine hakem kılmasındandır. O bilgisinde ve uygulamasında hep Kur'ana uygun olmuştur. Vahy Peygambere hâkim olmuş, (O da) vahy'e uygun, vahyde söylenene boyun eğerek, vahyin çağrısına icabet, ederek ve Kur'an'ın hükmü yanında durarak hareket etmiştir. Bu özellik onun getirdiği davada doğru olduğunun en büyük delilidir. Çünkü o getirdiği emre (önce) kendisi uyumuş, yasaklara riayet etmiş, öğütlerden öğüt almış, korkulması gerekenden ilk korkan olmuştur. O, Allah ile kulları arasında tercüman olarak ümit kfilesinin başıdır.

Bunların hepsinin gerçeği Hz. Peygamber'in, kendisine inen şeriati kendi üzerinde hâkim ve hüccet kılması, getirdiği dinin, üzerinde yürüdüğü dosdoğru yola delil olması olur. Bundan dolayıdır ki o, gerçek kul olmuştur. Kul, kelimesi Allah'ın kullarının isimlendirildiği en şerefli isimdir. (Hz. Peygamber'in bu şerefli isimle isimlendirildiği aşağıdaki ayetlerde bildirilmiştir):

"Bir gece, kendisine ayetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu Mescid-i Haram'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götürün Allah, noksan sıfatlardan münezzehtir." [\[120\]](#)

"Âlemlere uyarıcı olsun diye kuluna Furkan'ı indiren Allah, yüceler yücesidir." [\[121\]](#)

"Eğer kulumuza indirdiğimizden şüphede iseniz, haydi onun benzeri bir sûre getirin...." [\[122\]](#)

Bu ayetlere benzeyen başka ayetlerde de, sahih olarak sahibi olduğu kulluğu medhedilmiştir.

Durum böyle olunca Hz. Peygamber'in dışında kalan halkın dini kendilerine hâkim olan bir hüccet kılmaları ve kendilerine hakikate götürün bir meş'ale kılmaları en uygun olan şeydir. İnsanların şerefi, ancak söz, iş ve inanç olarak dinin hükümleri altına girip kazandıkları meziyetlere göredir. Sadece akıllı olmalarına ve sadece topluluk içinde mevki sahihi olmalarına göre şerefli olmaları söz konusu değildir. Çünkü Yüce Allah şerefin ölçüsünü takva olarak belirlemiştir. Başka bir şey ile şeref sahibi olmak yoktur. Cenab-ı Hak buyurur ki:

"Muhakkak ki Allah katında en değerli/şerefli olanımız en çok takva üzere olanınızdır." ^[123]

Her kim dine uymayı en şiddetli bir şekilde korursa o, şerefli ve değerli olmaya en lâyık olandır. Bu hususta daha aşağı derecede olanın, dine uyarak en yüksek derecede olanın derecesine ulaşması mümkün değildir. O halde şeref sahibi olmak, ancak dinin hükmüne uymada üstün gelmeye göredir.

Bundan sonra, deriz ki: Yüce Allah ilim ehlini şerefleştirmiş, değerlerini yüceltmiş, (sayıca az olsalar bile) onların değerini çok kılmıştır. Bunun böyle olduğunu kitap, sünnet ve icma' da göstermektedir. Hatta akıl sahipleri de ilmin ve ilim ehlinin fazileti üzerinde görüş birliği etmişlerdir. İlim ehli olanlar mertebelerin şerefisine müstehaktırlar. Bu hususta akıl sahibi olanın itirazı yoktur.

Dinler dahi ittifak etmiştir ki dini ilimler, ilimlerin en faziletlisi ve kıyamette Allah katında en büyük ecri olan ilimlerdir. Herkes tarafından bu fazilette ittifak olup bu fazilete layık olduğu isbat edildikten sonra ilimleri -yani din koyucunun meziyet ve faziletini bildirdiği ilimleri- belirlemekte birtakım farklar olduğunda tolerans göstersek de göstermesek de sonuç değişmez.

Dini ilimlerde araç durumunda olanlar vardır, amaç durumunda olanlar vardır. Amaç durumunda olan ilimler, böyle olmayanlardan daha yücedir. Böyle olduğunda akıl sahipleri arasında tartışma yoktur. Fıkıh ilmine göre Arapça ilmi gibi. Arapça araç durumundadır. Fıkıh ilmi Arapçadan daha yücedir.

Demek oluyor ki ilim ehli, insanların en şerefli ve derece bakımından on büyük derecenin sahibidir. Bunda şüphe ve tartışma yoktur. Dinde ilim sahiplerinin medhü sena edilmesi ilim sıfatına sahip olmalarından olup, başka bir cihetle değildir. Bu özellik kaydı ile onların medhedilmesi bunu gösteriyor. Eğer bu özellik olmasaydı onların, başkalarına göre bir meziyeti olmazdı. O halde övülmenin gerekçesi ilimdir.

Bundan dolayıdır ki âlimler tüm insanlara fetva, irşad veya mahkeme hükmü verme bakımından hâkim olmuşlardır. Çünkü onlar mutlak olarak hâkim olan din ilmi ile muttasıf olmuşlardır. Onlar başka insanlarda da bulunan kudret, irade, akıl vesair özelliklerden dolayı böyle olmamışlardır.

Çünkü herkeste bulunan bu ortak özellikte bir ayrıcalık yoktur. Onların insanlara hükmetme ve kendilerine başvurulacak durumda olma özelliği, hâkim (durumda) olan ilme sahip olmaları sebebiyledir. Bu itibarla onlar ancak bu cihetle halka hâkim olabilirler. Nitekim onlar sadece bu ilme sahip olma cihetiyle medhü sena edilmişlerdir. Onların hâkim olan bu ilimden diyarda kaldıklarını varsayarsak, hüküm sıfatına sahip olmaları mümkün değildir. Çünkü ancak bu cihetle hüccet durumundadırlar. Bu ciheti elden çıkardıkları zaman hakim -ve hakem- olmaları nasıl tasavvur olunabilir? Bu imkansızdır.

Nitekim Arapça bilen kimseye mühendis denmez. Mühendis'e de Arapça âlimi denmez. Dini hükmün dışına çıkan kimseye de din ile hükmeden kişi denmez. Böyle bir kimseye bil'akis aklıyla veya kişisel görüşü ile hükmeden denir. Aklı ve kişisel görüşü, hukmedici ilimde hüccet kılmak sahih değildir. Zira hukmedici ilim onu yalanlar ve reddeder. Bu anlayış dahi genel olarak akıllı kimselerin muhalefet etmeyip görüş birliği ettiği bir husustur.

Bu esastan, bunun üzerine bina edilecek bir başka esasa geçiyoruz. Bu da şudur: Dini bilgileri bilen kimsenin sözüne uyulup hükmüne insanlar boyun eğiyorsa bu, dini bilgileri bildiği ve dinin hükümleri gereğince, hükmettiği içindir. Başka bir cihetten değildir. Dini ilimleri bilen kimse. Allah'tan (aldıklarını) tebliğ eden Peygamberin tebliğcisidir. Din âlimi ulaşabildiği kadar peygamberden gelen bilgiyi alır. Veya mutlaka hüküm vermek üzere yetkili durumda olmak cihetiyle değil, zaruri galibine, göre peygamberden gelen bilgiye ulaşmış olur. Kesin bilgiye ulaşmak gerçekten hiç kimse için sabit değildir. Bu, ancak Allah'ın dini için ve Hz. Peygamber için sabittir. Peygamber dışında hiçbir kimse için böyle bir şey söz konusu değildir. Peygamber'in hatadan korunmuş olma (ismet) delili cihetiyle durum budur. Bunun delili şudur ki Peygamber'in (her)söylediği ve yaptığı hak'tır. Ayrıca mucize ile birlikte olan risâlet de bunun delilidir. Peygamber'in dışında bir kimse için ismet de yoktur, mucize de yoktur. Böyle bir kimsenin mutlak olarak hüküm verme mevkiinde Peygambere eşit olması söz konusu olamaz. Âlim bir kimsenin hüküm verme makamında olabilmesi ancak dinin gereği olarak hüküm vermiş olma şartına bağlıdır. Eğer bir âlimin verdiği hüküm, dindeki hükme aykırı ise, -böyle olduğu varsayılırsa- bu durumu ile hüküm verici olamaz. Bu, âlimler arasında görüş birliği ile böyledir. Bundan dolayıdır ki dini bir meselede çelişme meydana gelirse, o meseleyi dine götürmek vaciptir. Böylece hak meydana çıkacaktır. Çünkü Cenab-ı Hak da: "

Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve ahirete gerçekten inanıyorsanız- onu Allah'a ve Rasûlüne götürün." ^[124] Buyurmuştur.

O halde dinin hükümleri ile mükellef olan kimse şu üç durumdan biri üzere olur:

1- Mükellef müctehid olur. Müctehid olanın hükmü icthadı ise ona göre hareket etmektir. Çünkü delâleti açık bir şekilde açık olmayan işlerdeki icthadı, ancak dinin delillerine en uygun ve din koyucunun kasdına en yakın olarak meydana geldiği varsayımına göre gerçekleşmiştir. Olabilir ki kendisine zahir olan bir icthad sonucu, diğer müctehidlere zahir olmamıştır. Bu bakımdan (din koyucunun kasdına) en yakın olarak ortaya çıkan bu sonuca uyması vacip olur. Bunun delili şudur ki, müctehid için delil açıkça ortaya çıktığı zaman, delile uymaktan başka yapacağı bir şey yoktur. Böyle bir durumda icthadının sonucuna uyamaz. Delilin olduğu yerde onun icthadı boşa çıkar, yok sayılır. Delil varken icthada uymak, hüküm sahibi şeriatın doğru saydığı bir şey değildir. Bu durumda müctehidin sözü hüküm olarak dikkate alınmaz.

2- Mükellef, hüküm verecek ilimden yoksun, sırf mukallid birisi olur. Bu durumdaki kimse için kendisini yönetecek birisi, hüküm verecek bir hüküm sahibi ve uyulacak bir âlim mutlaka lazımdır. Bilindiği üzere âlime, ancak hükmedici ilme sahip olduğu için uyulmaktadır. Bunun delili şudur: Eğer bu kimse kendisinin ilim erbabından olmadığını kesin veya ağır basan zannı ile bilseydi ona uymak ve hükmüne boyun eğmek helâl olmazdı. Hatta (diyebiliriz ki) bilgi sahibi olmayan birine, uymayı, avamdan olan birinin de başkasının da gönlünden dahi geçirmesi sahih olmaz. Nitekim bir hastanın doktor olmadığını bildiği kimseye kendisini teslim etmesi mümkün değildir. Bunu, ancak aklını kaybeden biri yapar. Durum böyle olunca, boyun eğilmesi vacip olan bir ilmi bilmesi cihetiyle ancak müftî'ye itaat, edilir. Yoksa filan kimse olduğundan dolayı itaat edilmez. Bu kısımda ifade edilenlerde dahi ne akıl, ne de din yönünden görüş ayrılığı yoktur.

3- Mükellef müctehidler derecesinde değildir. Fakat delili ve kullanıldığı yeri anlar. Onun bu anlaması tercihe ve hüküm çıkarma yollarında geçerli delil olmaya elverişli olabilir. Bu kimsenin anlayışının tercihi ve meseleye bakışı geçerli olur veya olmaz. Geçerli sayarsak, bu cihetiyle müctehid gibi olur. Halbuki müctehid ancak hâkim bir ilme tâbidir, o ilme yönelmek durumundadır. Böyle birine benzeyen de, onun gibidir. Geçerli saymazsak mutlaka avam derecesinde olmak durumundadır. Avamdan olan kimse hâkim ilmin doğrultusunda ancak müctehide uymak durumundadır. Avamın derecesinde olan kişi de onun gibidir.

İmdi, deriz ki: işte bu, sahabenin mezhebidir. Hz. Peygamberin vahye uyması anlatılmayacak derecede meşhurdur. Onun ashabına gelince, onların peygambere uyması ise kendilerine muvafık veya muhalifleri dikkate almaksızın olmuştur. Bu da meşhurdur. Bunun delillerini zikrederek bahsi uzatmıyoruz.

Ne olursa olsun, âlimlerden hiçbir kimseye; dine yöneliş olup onun hucyetiyle hüküm vermedikçe uyulamaz. Uyulan âlim gerek ana esaslar, gerekse teferruatta dinin hükmü ile hükmeden bir kimse olmalıdır. Bir âlim cüz'î, teferruatla ilgili bir meselede dahi bundan başka bir cihete yönelmiş ise hüküm verecek kimse olamaz, kesin bir şekilde dinin doğrultusundan sapmış olduğu hususta kendisine uyulması doğru olamaz.

Demek ki müctehid olmayan kimsenin, bu konuda meseleye bakarken iki şeye dikkat, etmesi vaciptir:

1- İlim adamına sadece ihtiyaç duyulan bilgi ve bu bilgiden istifade etme yolu cihetiyle uyulmalıdır. Çünkü bu ilmin sahibi, ancak o ilim kendisine emanet edilmiş, bu emanet, kendisinden alınacak bir kişi durumundadır.

Bu kimse hata ettiğini bilir veya ağır basan bir kanaatle hatalı olduğunu sanırsa, durumu ne olacaktır?

Üzerindeki emaneti terk ettiğini (yerine getirmediğini) bilirse durumu ne olacak?

Herhangi bir şekilde doğruluk çizgisinden sapma oluşmuş ise durumu ne olacak?

Bu durumlarda tevakkuf edilmeli (yani uyma tercihi yapılmamalı) durum açıkça ortaya çıkmadıkça uymakta ısrar etmemelidir. Çünkü âlim kimsenin her ortaya attığı mutlaka hak değildir. Çünkü hata etmesi, (ayakları) kayması, bazı meselelerde ağır basan zannı ile hüküm vermesi veya benzeri şeylerin olması mümkündür.

Âlime uyan kimse ilmi meseleleri inceleyecek, kendisine söylenileni görecektir —zamanımızın ilim adamları gibi- olursa vaziyet şudur: Bu kimsenin hakikate ulaşması kolaydır. Çünkü kitaplarda nakledilen bilgiler ya ezberindedir veya etüd ve müzakere etmek suretiyle gerçekleştirilmek üzere kitaplarda hazır durumdadır.

Âlime uyan kimse sadece avamdan/halktan biri ise dini kendisine aktaranlarda çelişkiler gördüğü zaman bir tereddüt ortaya çıkacaktır. Sonunda âlimlerden bazısını taklid etmeye başvurmak kaçınılmaz olacaktır. Çünkü tek meselede, aynı zamanda farklı iki şeyi taklid etmek mümkün değildir. Eğer bu mümkün olursa, yaptığı uygulama her iki görüşe göre de olmayacaktır. Bil'akis hiç kimsenin söylemediği üçüncü bir görüş olacaktır. Bu tür bir uygulamanın daha önce geçen sefeli salihde olmaması bu ifadeyi desteklemektedir. Böyle bir davranış icmâ'a aykırıdır.

Avamdan bir kimsenin tek bir âlimi taklid etmesi gerektiği sabit olduğuna göre, taklid edilme durumunda olan iki âlimden her biri diğerine göre gerçeğe daha yakın olduğunu iddia etmektedir. Böyle bir iddiadan dolayıdır ki ona muhalif olmuştur. Yoksa muhalif duruma düşmeyecekti. Avamdan olan kimse ihtihad yapılan yerleri bilmez. Mutlaka ona iki âlimden hangisinin hakka daha yakın olduğunu bildirecek birine ihtiyaç vardır. Bu, avamdan olan kimse için, ancak kestirme bir yol ile belirgin hâle gelir. Bu ise taklid edeceği iki kişiden hangisinin daha çok bilgili, daha çok faziletli olduğunu tercih etmesidir. Bu husus, âlimler ve talebeler topluluğunun çoğunluğuna göre açıktır. Böyle bir mesele onlara göre gizli değildir. Çünkü en çok bilme özelliğine sahip olan kimse, avamdan olan kişiye göre hüküm verici bilgiye en yakın kimsedir. Bu yakınlık, en iyi bilme yönünden başka bir yön değildir. O halde avamdan olan kişi, âlimi ancak hükmedici ilimle hükmeden bir kişi oluşu itibarıyla taklid edecektir.

2- Dini bakımdan taklid edilmesinin hata olduğu ortaya çıkan kimseyi taklide yönelmemek. Bu şöyle olur; Avamdan olan veya avam yerine geçen kimse, âlimlerden bazısını taklid etmiş olur. Bu taklid:

Ya o âimin (taklid edene veya) bölge halkına göre ^[125] taklid edilmeye daha elverişli olması yüzünden olur. Veya bölge halkı o âimin diğer mezhep(ler)de değil, kendi mezhebindeki fıkıh bilgisine güvendiği için olur.

Taklid hangi gerekçe ile olursa olsun, taklid eden için taklid ettiği âlimin çeşitli bazı meselelerde hata ettiği, hükmedici ilmin doğrultusundan çıktığı açıkça belirlenmiş olursa, hâlâ ona uymaya körü körüne bir taraftar olarak -hele hata ettiği meselelerde- devam etmemelidir. Zira onun körü körüne taraftar olarak uymaya devam etmesi, önce dine muhalefet olur. Sonra da uyduğu kimseye muhalefet olur. Dine muhalefeti, (hatası belirgin kimseyi taklid ederek) ona karşı gelmesi sebebiyledir. Uyduğu kimseye muhalefeti, uyma şartından (dışarı) çıkışı

sebebiyledir. Çünkü her âlim, açıklar ve bildirir ki kendisine uyulması, ancak başkasıyla değil, dinin hükümleri ile hükmetmesi şartıyladır. Dinin dışına çıkarak hükmettiği ortaya çıkınca, kendisine uyulma şartının (dışına) çıkmış demektir. Bu durumda olan kimseyi taklid eden de ona uyma şartından çıkmış olur.

İmam Mâlik'in bu konuda meâlen şöyle bir sözü vardır:

Benim söylediğimden Kur'ana ve hadise uygun olanı alınız. Uygun olmayanı ise terk ediniz.

İmam Şafî de şöyle demiştir:

Hadis, benim mezhebimdir. Ona aykırı olanı duvara çarpınız.

Âlimler şöyle demişlerdir:

Bu herkesin lisan-ı haliyle söylediğidir. Bunun anlamı şudur: Sizin bütün söyledikleriniz dinin hükmüne uygun mudur, araştırılır. Eğer böyle ise ne a'lâ. Şayet böyle değilse, söyledikleriniz dine ait değildir. Gerçek din âlimleri de dine aykırılıklara nisbet olunmaya razı olacak kimseler değildir.

Fakat bu noktada iki vecih düşünülür:

Birinci Vecih: Kendisine uyulan kimsenin müctehid olması halinde onun hata edip etmediğini anlamak için onun icthad yaptığı alana, yani şeriatı müracaat edilir.

İkinci Vecih: Kendisine uyulan kimse bazı âlimleri taklid eden biri olur. Nitekim son devir âlimlerinin durumu böyledir. Onlar kendilerinden önceki âlimlerin görüşlerini kitaplarından aktararak veya onların mezhebini öğrenerek onları taklid ederler. Bunların doğru veya hatalı olduklarını belirlemek için kendilerinden aktardıkları kimselere uygun olup olmadıklarına veya aktardıklarının doğruluğuna bakılır. Çünkü bu kısımdaki kimseler kendilerine sunulanı taklid ederler. Bunlara, hüküm çıkarmak için icthad etmek caiz olmaz. Çünkü icthad derecesine ulaşmamışlardır. Bu dereceye ulaşmakta kusurlu olan kimsenin dinde icthad etmesi sahih olmaz. Böyle bir kimsenin icthad ettiği varsayılırsa, vardığı sonuç doğru da olsa, yanlış da olsa günahkârdır. Çünkü icthad (ona ehil olandan) başka bir kimseden meydana gelmiştir. İctihad derecesine gösterilmesi gereken saygıyı ihlâl etmiştir. Hata etmiş ise, buolağandır. Şayet doğru sonuca ulaşmış ise, bunu bilmeden yapmıştır. Diğer avamdan olanlara -Allah'ın hükmünde kafadan atarak icthad etseler- uymak sahih olmadığı gibi, bunlara dahi uymak sahih değildir. Böyle bir icthadın geçerli olmadığı hususunda ihtilaf yoktur. Avamdan olan birine muhalefet etmek yok hükmündedir. Fakat avamdan olan biri âlim kimseye muhalefet ederse hata etmiş ve günaha girmiş olur. Bu duruma göre müctehid olmayan birinin -güya bir meselede yaptığı icthad hususunda taklid edilmesi nasıl sahih olur?

Delile aldırılmayıp birtakım adamlara itimad etmek suretiyle pek çok kimsenin ayağı kaymıştır. Bunlar bu sebeple sahabe ve tabiun'un yolundan çıkıp, kendi arzularına uyarak doğru yoldan sapmışlardır.

Bu sapmalar (ın sebepleri) hususunda on örnek zikredeceğiz:

Birinci Örnek: Dinin aslında, atalara babalara uymak, ataları yegane baş vurulacak kaynak sayıp başkasına aldırılmamak yolunu tutanların sözü, birinci örnektir. Bu, sapmaların en şiddetlisidir. Bu yolu tutanlar peygamberlik delillerini ve Kur'an'ın ve aklın gösterdiği hüccetleri reddetmişlerdir.

Bunlar "..... babalarımızı bir din üzere bulduk. Biz de onlarınizine uyarız" derler."^[126] Onlar hüccet üzere uyarılıp:

"Ben size, babalarınızı üzerinde bulduğunuz (din) den daha doğrusunu getirmişsem (yine mi bana uymazsınız)?"^[127] Denilince, babalarına uyup, bunun dışında ne varsa atma esasına dayanarak busoruya inkârden başka cevap vermemişler.

"..... Doğrusu biz, sizinlegönderileni inkar ediyoruz."^[128] Demişlerdir.

Böylesi bir uyma, bütün dinlerde kötülenmiştir. Nitekim Nuh Peygamber'in kavminin şöyle dediğini haber vermiştir:

"Eğer Allah (peygamber göndermek) isteseydi, mutlaka melekler gönderirdi. Biz geçmişteki babalarımızdan böyle bir şey duymadık."^[129]

Kur'an'da Hz. İbrahim'in kavminden de şöyle söz ediliyor:

"İbrahim: (peki) dedi, yalvardığımızda onlar (putlar) sizi işitiyorlar mı? Yahut size fayda, ya da zarar verebiliyorlar mı? Şöyle cevap verdiler:

Hayır, ama biz babalarımızı böyle yapar bulduk."^[130] Bu manada başka ayetler de vardır. Bunların hepsi, hak olanın önceliği olduğunu dikkate almayıp hakkın kendilerine tâbi olduğuna inanmalarından dolayı kötülenmişlerdir.

İkinci Örnek: İmamiyye mezhebinin inancına göre ma'sum imama uyma hakkındaki görüş de bir başka örnektir. Gerçekten ma'sum olan Hz. Peygamber'in getirdiğine/İslam'a aykırı da olsa bunlar, kişileri din üzerinde hakem kılmışlar, dinin kişiler üzerinde hakem olmasını benimsememişlerdir. Kur'an ise ancak hak üzerinde genel ve mutlak olarak hakem olmak üzere indirilmiştir.

Üçüncü Örnek: Bu örnek ikinciye katılarak dikkate alınacak bir örnektir. Bu, Mehdiviyye grubunun mezhebidir. Bu öyle bir gruptur ki, İslama uygun olsun, aykırı olsun mehdilerinin yaptığı işleri hüccet olarak kabul etmişlerdir. Üstelik bu işlerin pek çoğunu imanlarının düğüm noktası olarak benimsemişler, bunlara aykırı davrananı kâfir sayıp, aykırı davranan kimsenin hükmünü, aslı kâfir hükmü saymışlardır. Daha önce bunun örneklen geçmişti.

Dördüncü Örnek: Bir mezhebin imamını taklid eden kimsenin görüşüdür. Bu görüşteki kimseler imamlarının şeriat olduğuna inanırlar. O derecede ki kendi imamlarından başka hiçbir âlim üstünlük nisbet etmezler. Hatta onlara, müctehid derecesine ulaşmış bir âlim gelip, birtakım meseleler hakkında söz söylese, fakat söylediklerinde onların imamı ile bir bağlantı kurmasa hemen onu inkar ederler. Ayrıca eleştiri okunu o âlime fırlatarak onu ana caddeden çıkmış ve cemaatten ayrılmış sayarlar. Bu davranışlarını bir delile dayandırarak değil, bil'akis sadece avam olanlara mahsus bir alışkanlıkla yaparlar.

Değerli İmam Bâkiy b. Mahled doğudan Endülüs'e geldiğinde bu sınıf (insanlar) dan acı bir uygulama ile karşılaşmıştır. Kendisini sindirilmiş bir yiyecek gibi tek başına bir köşeye atmışlardır. Çünkü Bakiy, doğuda Ahmed b. Hanbel ile karşılaşmış, ondan fıkıh öğrenmiş ve kitabı(nın bir nüshası)nı almıştır. Ahmed b. Hanbel'den başkaları ile de karşılaşmıştır. Neticede kendi Musannef isimli eserini yazmıştır ki bu eser İslam âleminde benzeri olmayan bir kitaptır. Bu taklidciler ise Maliki mezhebine öylesine bağlı idiler ki hu mezhebin dışındakileri inkar ederlerdi. Oysa böyle bir anlayış, gerçeği belirlemek üzerinde insanları hakem kılmak ve bir mezhebi sevmekte aşırı davranmaktır. Oysa mezhep imamlarının hepsini faziletli âlimler olarak görmek insafın tâ kendisidir. Bir kimse kendisi icihad derecesine ulaşmadığı için bir mezhep imamına tâbi ise, başka imamların, kendi imamına muhalefet etmesi ona zarar vermez. Çünkü imamların hepsi yükümlü oldukları yolu tutmuş, yükümlü olduğu görevi yerine getirmiştir. Mezhep bağlılığında aşırı olmak, bazen insanların inkar edilmemesinde görüş birliği ettikleri şeyi inkar etmeye götürür.

Beşinci Örnek: Son zamanlarda ortaya çıkan bir görüş var; birtakım kimseler eski zaman tasavvufçularının ahlakı ile ahlaklandığını veya onların arasına/yoluna girmek istediğini iddia ederek söyle bir yol tutuyorlar: Kitaplarda tasavvufçuların halini anlatan nakillere ve onların sözlerine yöneliyorlar. Bunları tarikat ehli olanlar için din ve şeriat kabul ediyorlar. İsterse bu söz ve davranışlar, Kur'an ve sünnete veya selef-i salihinden nakledilenlere aykırı olsun. Bu söz ve davranışların yanında bir başka âlimin görüşüne ve müftünün fetvasına ilgi göstermiyorlar. Bil'akis şöyle diyorlar: Bu sözün sahibinin veliliği/ermişliği sabit olmuştur. Onun her söylediği ve yaptığı haktır, gerçektir. Aykırı davranışları (ve sözleri) de olsa o uyulan bir kimsedir. Fıkıh herkes içindir. Bu (bizim içinde olduğumuz tarikat) ise özel bir grubun tarikatıdır!

Görülüyor ki bunlar o kimselerin sözlerini ve yaptıklarını hoş olarak karşılıyor. Hz. Muhammed'in getirdiği dini hoş karşılamıyorlar. Bu davranış, hakkı bırakıp insanlara uymanın tâ kendisidir. Bununla beraber kendilerinden nakiller yapılan tasavvufçulardan aktarılanların ilk zamanlarına ait, olmayıp en son vuku bulan şeyler olduğu da sabit değildir. Üstelik kendilerinden meydana geldiği ileri sürülen şeylerin sahih olduğunu ikrar ettikleri de bilinmemektedir. Öte yandan tasavvuf alanında imam olarak bilinen kimselerden de başkalarından da, örtülüp dışarı vurulmaması gereken bir hata meydana gelmiş olabilir, Gerçek tasavvuf terbiyesi almamış ve o kişinin halini bilmeyen biri o hatayı başkalarına aktarır.

Selefi salih âlim kimsenin hatasından sakındırmış ve âlimin hatasını dini yıkan şeylerden saymışlardır. Çünkü böyle bir şey ortaya çıkar ve yaygınlaşıp meşhur olur ve insanlar onu dinden imiş gibi benimserler. Halbuki o hatâ dine zıttır. Neticede hatâ dinde hüccet olur çıkar.

Tasavvuf ehli olanların durumu da böyledir. Tasavvuf ehli olan birine uyma hususunda dahi mutlaka onun sözlerini ve yaptıklarını onlar hakkında hüküm verecek bir hakime sunmak gerekir. Tâ ki o kişinin sözleri ve yaptıkları din olarak alınır mı alınmaz mı, ortaya çıksın. Burada hüküm verecek hâkim, dindir. Âlim kimsenin sözleri de din'e sunulur, Tasavvufcu konusunda yapılması gereken en az şey, Güneydi Bağdadi ve diğerleri gibi fıkıh bilen birisi ise yaptığı şeyleri sormaktır. Allah onlara rahmet eylesin.

Fakat bu son zamanlarda ortaya çıkanlar böyle yapmıyorlar. bñlar birtakım adamlara, hakim olan hakkı tercih ettiklerinden değil, (sadece) adam oldukları için uymuşlardır. Bu, salef-i sâlihinin de mutasavvıfların da durumlarına aykırıdır. Çünkü tasavvufçuların imamı olan Sehl b. Abdullah Tüsteri söyle demiştir:

Bizim yolumuz üç esas üzerine kurulmuştur:

- 1- Ahlak ve yapılacak işlerde Hz. Muhammede uymak,
- 2- Helâl yemek,

3- Bütün işlerimizde halis niyetli olmak. Onların yolunda, sapıklık gösteren adamlara uymak yoktur. Onlar bundan uzaktır. Aksine adamlara uymak, sapık kimselerin işidir.

Altıncı Örnek: Bu örneğimiz bu zamanlarda ortaya çıkan bir görüştür. Bu görüş sahipleri konuşmak istedikleri ve gereğine göre davranmaları gereken ilim hakkında inceleme yapmaktan yüz çevirdiler. Sonra gençlik zamanlarında bilgi öğrendiklerini sandıkları bazı hocaları taklide yöneldiler. Oysa kendisinden ilim aldıkları kişinin farkında değildirler. Sonra da bu hocaları, mükemmelliğin en yüksek derecesine çıkarıyorlar. Bu kimselere birtakım hataları nisbet ediyor veya rivayet edilen meseleyi incelemeyen, sormadan, bir disiplin söz konusu olmadan anlayacaklarını anlıyorlar. Bunlar, hak ve doğru olarak evvelkilerden nakledilenlerin hepsini reddettiler.

Bu zamanlarda (bâ) harfinin okunması meselesi gibi. Kendisini Kur'an okuma makamında gören bir grup bu harfin rihvet sıfatı ile okunması inancında olmuşlardır. Oysa kıraat ilminin erbabı olanlar ve nahivciler -ki onlar Arapçayı Araptan nakleden kimselerdir- bu harfin rihvet sıfatı üzere olmasının ancak beğenilmemiş ve değersiz bir Arapçada olduğunda ittifak etmişlerdir. Bu görüş kabul edilemez, bununla Kur'an okunmaz. Kıraat alanının âlimleri olan kimselerden hiçbirisinden böyle bir okuyuş nakledilmemiştir. Kendisi ile Kur'an okunan ve fasih

olan her Arapçadaki M (bâ) harfininsıfatı ise şiddet'tir.^[131] Bu yukarda adı geçen grup ise bu kıraati ve harfini böyle okumayı kabul etmemişlerdir. Dayanakları vaktiyle karşılaştıkları hocalarının böyle değil, öteki türlü okutmuş olmasıdır. İleri sürdükleri iddia ve delil onların faziletli âlimler olmasıdır. "Eğerbu okuyuş hata olsaydı onlar bunu reddederler, bize öyle okutmazlardı." demişler, bu hususta daha öncekilerin sözlerini araştırıp incelemeyi bırakmışlar ve baştan o adamlar hakkında iyi zan beslemişler ve ilmi töhmet altında bırakmışlardır. Neticede (bâ) harfini rihvet sıfatı ile okumak devamlı işlenen hır bid'at haline gelmiş ve bu okuyuşun doğru olduğu iddia edilmiştir, Gerçeğe aykırı davranmaktan Allah'a sığınırız.

Bunlardan bazıları, kendisine nasihat yöneltildiğinde inad etmiş ve (bildiğinden) dönmemiştir. Kureşî isminde bir Kur'an okuyucusu bu hususta örnek olabilir.

Yusuf b. Abdullah b. Muğis'den hikaye edildiğine göre şöyle demiştir: Kurtuba'da Kureşî denilen bir Kur'an okuyucuya yetiştim. Bu adam Arapça dil kurallarını ele alan Nahiv ilmini iyi bilmezdi. Kuveşî'ye bir gün bir okuyucu Kaf suresi 19. ayetini okumuştur. Kureşî okuyucuya itiraz edip ayetin sonundaki kelimesinin tenvinli olacağını söyledi. Okuyucu Arapça kurallarını iyi biliyordu. Okuyucu yine (bildiği gibi tenvinsiz olarak) aynen okudu. Kureşî ise tenvinli olacağına ısrar ediyordu. Bu olay haber olarak yayıldı. Nihayet haber, ibadetine düşkün olan Yahya b. Mücahid el-Elbîri'ye ulaştı. İbn Mücâbid, Kureşî'nin arkadaşı idi. Hemen yanma gitti. Selam verip halini sorunca İbn Mücahid ona şöyle dedi:

Benim sana Kur'an okumandan sonra (bu hataya) son ver. Ben bu meseleyi yeniden sana açmak istedim. Kureşî bu isteğe olumlu karşılık verdi. İbn Mücahid şöyle dedi:

Ben mufassal surelerden^[132] okumak istiyorum, dedi. O mufassal sureleri namazda okurdu. Kureşî nereden istersen (oku), dedi. İbn Mücahid, ona Mufassal'dan itibaren okumaya başladı. Tartışma konusu olan ayete geldiğinde Kureşî ona da kelimesini yine tenvinli olarak tekrarladı. İbn Mücahid ona:

Yapma! O kelimenin tenvinsiz olduğunda hiç şüphe yoktur, dedi. Kureşî tenvinli olduğunda ısrar etti. İbn Mücahid onun (iddiasında) azimli olduğunu görünce şöyle dedi:

Kardeşim benim bu sûreleri okumaktan maksadım, nazik bir şekilde senin gerçeğe dönmen içindir. Bu büyük hataya seni düşüren, Arapça gramer bilginin az olmasıdır. Çünkü fiil olan kelimelere tenvin gelmez. Kureşî (duyduğundan) şaşkınlığa düşmüştü. Ne var ki bu konuşma ile ikna olmamıştı. İbn Mücahid ona şöyle dedi:

Benimle senin aranda mushaf (hakem) olsun; bir mushaf getirildi baktılar ki kelimevinsiz harekelenmiş. Kureşî hakikate dönüş yaptı. Kureşî'nin hikayesi burada sona eriyor. Keşke bizim meselemiz (harfinin okunması meselesi gibi) olsaydı. Fakat onlar doğruyu kabullenmediler. Allah onları affeyesin.

Yedinci Örnek: Ortaya çıkmış bir başka görüş var: Bu görüşün taraftarları, günümüzde çoğunluğun yaptığı namazın arkasından toplu olarak dua etmeyi bir görev imiş gibi sürdürmesi ve müezzinlerin ezandan sonra ayrıca bir uyarıda bulunmayı bir görev gibi sürdürmesi mutlak olarak sahihtir demektedirler. Bu görüşü ileri sürerken dine uygun veya aykırı olduğunu dikkate almıyorlar. Bu hususta kendilerine muhalefet edenlerin muhalefeti içtihadı veya taklide dayalı dini bir delildir ve müslümanların tuttuğu yolun dışına çıkmaktır. Bunlar bunu söylerken, muteber bir delile dayanarak değil, gelişigüzel, rast gele söylemişlerdir. Bunlardan kimisi bu uygulamanın halk içerisinde sahil ve faziletli âlimlerde var olduğu eğilimindedirler. Eğer hata olsaydı, onlar bunu yapmazdı, demektedirler.

Günümüzde içinde bulunduğumuz durum da budur. Geçmişteki âlimlerin sözleri ve delilleri itham edilmekte, son dönemdekilerin sözleri iyi karşılanmaktadır. Belki daha öncekilerin sözleri tartışılıp onlarda zan ve hata bulunduğu ileri sürülüyor. Aynı şey, son dönemdekiler için söz konusu edilmiyor. Oysa onlar müslümanların icmâ'ı/görüş birliği ile buna daha çok layıktırlar.

Son dönemde bu davranışı yapana: "Bu yaptığına dinden bir delil var mıdır?" diye sorulduğu zaman hiçbir şey söylemeyecektir. Veya detayını bilmediği kalıplaşmış bir şey söyleyecektir. Meselâ "bu hayırlıdır, iyidir" diyecektir. Ama Allah'ın "... *dinleyip de sözün en güzeline uyan kullarımı müjdele.*"^[133] âyetinden haberi yoktur.

Yahut bu kişi "Bu iyidir" diyor, ama Allah'ın "... *iyilik ve (Allah'ın yasaklarından) sakınma üzerinde yardımlaşın.*"^[134] âyetinden haberi yoktur. Söylediği şeyin aslının hayır veya iyilik olup olmadığına durur, bir şey söyleyemez. Onun eğilimi o şeyin akıl yönünden hayırlı veya iyi olduğunun ortaya çıkması ve akıl yönünden güzel sayılmasıdır.^[135] Bu, sapıklık ehlinin mezhebidir ve ehl-i sünnet katında sabittir ki bu davranış sonradan ortaya çıkmış bid'atlardandır.

Bunlardan kimisi Karâfi ve İbn' Abd'is-selam'ın "bid'atın beş kısım olduğu" sözünü mütalaa etmiş ve "Bu yaptığımız sonradan meydana gelmedir, fakat güzeldir" diyoruz demişlerdir.

Muhtemel ki bu anlayış, şu hadisten çıkmış olsa gerektir: "Müslümanların güzel gördüğü şey Allah katında da güzeldir."^[136] Bu hadis hakkında söz daha önce geçmişti.

Hadisin anlamı âlimlere göre ancak şöyledir: İslam âlimleri içtihadı konu olan bir meseleyi incelediklerinde o mesele hakkında güzel gördükleri, Allah katında da güzeldir. Bu anlayış dini bir esas üzerinde cereyan etmektedir. Bunun delili şudur: Avamdan olan kimseler bir meseleyi inceleseler, onların bu meseledeki gayretleri sonucunda vardıkları kanaat, o dini meselenin "güzel olduğu" sanucuna varsa, bu sonuç dine uygun olmadıkça Allah katında güzel değildir. Bizim kendileri ile mesele üzerinde konuştuğumuz kimseler müctehid değildir. Bu hususta onlar ve biz ittifak halindeyiz. Dini bir delile dayanmadıkça bir şeyin güzel veya çirkin olduğuna dair hadisten delil çıkarmak söz konusu değildir.

Bunlardan kimisi, davada daha da ileri gitmiş, davasında tüm bölgelerde icma'/görüş birliği olduğunu iddia etmiştir. Oysa bu iddianın sahibi kendi bölgesinden (dışarı) çıkmamıştır. Çeşitli bölgelerdeki halkın âlimlerinin durumunu incelememiştir. Çoğunluğun görüşleri hakkındaki açıklamalarını araştırmamış ve bölgelerden haber bile almamıştır. Böyle bir kimse kıyamet gününde sorguya çekileceklerdendir.

Bu düzensizlik ve kargaşa hep, son dönem dekilerin amellerini -dine aykırı da olsa- iyi olarak benimseyip, hakkı aramaksızın kişilerin yanında olmaktadır.

Sekizinci Örnek: Zamanımızda olanın ötesinde bizden önceki zamanlarda birtakım toplulukların görüşüdür.

Bunlar kendi keyfi arzuları, kendileri gibi olanların keyfi arzuları ve bu konuda kendilerine meyledenlerin arzuları için şahısları (âlimleri) araç olarak kullanmışlardır. Şöyle ki:

İbadet maksadı ile veya başka bir maksatla yukarıda sözü edilenlerin bir maksadı (veya ihtiyacı) olduğunu bildikleri zaman, o mesele hakkındaki alimlerin sözlerini, soru sorana uygun düşecek bir içtihat bulana kadar araştırırlar ve o içtihadı fetva olarak verirler. Bu davranışlarında inançları şudur: Bu hususta "Âlimlerinihtilafi rahmettir." sözü bir delildir. Bu (anlayıştaki) kötülük onlara uyanlarda, uyanlara uyanlarda hâlâ yaygın haldedir. Hatta Hattabî bunlardan bazısından şöyle dediğini hikaye etmiştir: Hangi mesele olursa olsun âlimlerden birisi o meseleye cevaz vermişse -çoğunluğun görüşüne aykırı olsa bile- o mesele caizdir.^[137] Bu konu hamdolsun uygun bir şekilde "Muvafakat" isimli kitabımızda yer almıştır.

Dokuzuncu Örnek: Yüce Allah'ın papazlar ve hahamlarla ilgili ayetleri bu örneğimizi oluşturuyor. Yüce Allah buyuruyor ki:

"(Yahudiler) Allah'ı bırakıp bilginlerini (hahamlarını; Hıristiyanlar da) rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih'i (İsa'yı) Rabler edindiler...,^[138]

Tirmizî Adiy b. Hâtem'den şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Hz. Peygamber'in huzuruna gelmişim. Boynumda altından bir haç vardı. Rasûlullah bana şöyle buyurdu:

"Ey Adiy! Üzerinden şu putu at!" Ben Peygamberi işittim ki bir yandan da *"Allah'ı bırakıp bilginlerini ve rahiplerini rabler edindiler...."^[139]* ayetini okuyordu. (Rasûlullah devamla şöyle) buyurdu:

"Onlar rahiplerine tapmıyorlardı. Fakat rahipler bir şeyi helâl kılınca onlarda onu helâl sayar, bir şeyi de haram kıldıklarında onu haram sayarlardı." Hadis gariptir.^[140]

Saîd b. Mansur'un tefsirinde şöyle bir rivayet yer almıştır: Huzeyfe (r.a.) ye: *"Onları.... rabler edindiler"^[141]* ayeti hakkında görüşün nedir? Denildi. Huzeyfe (r.a.) şöyle dedi:

Onlar bilginlerine ve rahiplerine (taparak) namaz kılmazlardı. Fakat onlar bir şeyi kendilerine helâl kıldığında onlar da bunu helâl sayar, bir şeyi de haram kıldığında, haram sayarlardı. İşte onların rab edinmesi budur.

Tabori Adiy'den de Hz. Peygambere merfu' olarak (aynı rivayeti) hikaye etmiştir. Bu aynı zamanda İbn Abbas ve Ebu'l Âliye'nin de kavlidir.

Ey akıl sahipleri! Dinî bir delil aramaksızın fetva hususunda insanlara inanmak nasıl yerleşmiştir? İyi düşünün.

Bil'akis sırf dünya menfaati için böyle bir şey yapılabilmektedir. Yüce Allah fazlu keremiyle böyle bir şeyi yapmaktan bizi muaf eylesin. -Allah göstermesin!

Onuncu Örnek: Akıl ile güzel ve çirkini belirleyenlerin görüşü. Bunların mezhebinin hulasası dini değil, akılları hakem kılmaktır. Dinî konularda bid'at çıkarana (yaptıklarını) üzerine oturtukları esaslardan birisi budur.

Buraya kadar geçenlerden ortaya çıkan odur ki, istenilen dinî bir hükmü elde etmek için birtakım adamları — onların sadece birer vesile olduklarını dikkate almaksızın- hakem kılmak sapıklıktır. Başarı ancak Allah'tandır. Kesin delil ve en yüce hükmedici dinden başkası değildir.

Bundan sonra deriz ki: Bu anlayış, Allah Rasûlünün ashabının yoludur. Onların hayatını ve onlardan nakledileni gören ve onların hallerini mütalaa eden kimse bunu yakînen bilir.

Görmez misin ki Sakîfe ashabi yönetici belirleme hususunda çekilmişlerdi. Hatta Ensâr'dan bazıları:

"Bir yönetici bizden, bir yönetici sizden" demişti. Sonuçta: "Yönetici/İmam Kureyş'tendir." (mealindeki)

Rasûlullahın haberi gelince Allah ve Rasûlüne itaat, etmek üzere boyun eğdiler. Bunun dışında herhangi bir görüşe aldırış etmediler. Çünkü onlar, şahısların görüşü yanında hakkın önceliği olduğunu bilirlerdi.

Hz. Ebu Bekir, zekat vermemekte direnenlere karşı savaş açmak isleyince, Hz. Ebu Bekir'e karşı meşhur bir hadisi delil getirdiler.^[142] Hz. Ebu Bekir onları, onların delil olarak görmedikleri bir şey ile ileri sürdüklerini reddetti. Hz. Ebu Bekir hadiste *"... ancak hak edenler müstesna"* buyurulduğunu ileri sürdü ve "Zekât, malın hakkıdır." dedi ve sonra buyurdu: "Allah'a yemin ederim ki onlar Hz. Peygambere zekat olarak verdikleri (küçük) bir oğlak veya (hayvanın boynundaki) ipi bana vermek hususunda direnirlerse, bu yüzden mutlaka onlara savaş açarım."

(Hz. Ebu Bekir'in işaret ettiği) bu manayı iyi düşününüz. Bizim incelemekte olduğumuz konu ile ilgili olarak burada iki incelik vardır:

Birincisi: Hz. Ebu Bekir, yorum ile dahi olsa, zamanında olacak işlerin Hz. Peygamber zamanında olanın dışına çıkmasına hiç kimse için yol vermemiştir. Çünkü zekat vermemekte direnen kimse, dinden dönmemiş, ama yorum yoluyla dinden dönme durumuna düşmüştür. Doğrudan dinden dönenler hakkında sahabe arasında tartışma olmamış, ancak te'vil yoluyla dinden çıkma durumunda olanlar hakkında tartışma olmuştur. Lâkin Hz. Ebu Bekir yorum ve cahillik mazeretini dikkate almamış, meselenin gerçeğine bakarak son noktasına kadar

gerçeği istemiştir. Öylesine ki: "Allah'a yeminederimki..... (ifadesiyle başlayan) sözünü öylemiştir. Bununlaberaber Hz. Ebû Bekir'e zekat vermeyenlerle savaşmayı terk etme görüşünü ileri sürenler açık bir maslahattan dolayı böyle düşünmüşlerdi. Üstelik birtakım dini meseleler ve usûl kaideleri de bu düşünceyi destekliyordu. Fakat apaçık dini delil Hz. Ebu Bekir'e göre ortadaydı. Ona göre bu apaçık delile adamların görüşünün karşı gelmesi güçlü değildi. O açık delile sarıldı. Daha sonra savaş yapılmaması görüşünü ileri sürenler, gerçek hüküm vericiye öncelik tanımak için Hz. Ebu Bekir'in sahih olan deliline dönmüşlerdir.

İkincisi: Hz. Ebu Bekir zekatı vermeyenlerden zekatı isteme yolunda kendinin ve müslümanların başına ne geleceğim dikkate almamıştır. Çünkü onların zekatı vermekten çekinmeleri sebebiyle savaş ve her iki gruptan da Allah'ın dilediği kadar kimselerin ölümü söz konusu idi. Can, mal ve evlad yönünden Müslümanlar meşakkate düşeceklerdi. Fakat Hz. Ebu Bekir dini daha önce olduğu gibi ayakta tutmaktan başka hiçbir şeyi dikkate almıyordu. Bu anlayış, dini ayakta tutmak, İslamın şiarlarını yerleştirmekte geçici olarak meydana gelen olayları dikkate almamakta bir ana kural olmuştur.

Bu anlayışın benzeri aşağıdaki örneklerde vardır.

a- Yüce Allah buyuruyor ki:

"Müşrikler ancak bir pisliktir. Onun için bu yıllarından sonra Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar. Eğer yoksulluktan korkarsanız, (biliniz ki) Allah dilerse sizi kendi lutfundan zengin edecektir..." [143]

Görülüyor ki Yüce Allah müşriklerin Mescidi Haram'a yaklaştırılmaması hususunda yoksulluk korkusunu mazeret saymamıştır. Hz. Ebu Bekir de Hz. Peygamber zamanında olduğu gibi dininbelirtileri(nden birisi olan zekat emri)ni yerleştirmek için Müslümanların karşılaşacağı güçlüğü mazeret olarak dikkate almamıştır.

b- Hz. Ebu Bekir'in halife olduğu ilk günlerde sahâbe-i kiram Rasûlullahın hazırladığı -henüz hareket etmemiş bulunan- Üsâme ordusunu göndermekten vazgeçmesini Halifeye teklif etmişlerdi. Gereğe olarak da İslamdan dönme/riddet hareketlerine karşı verilecek savaşta bu ordunun yardımcı olmasını ileri sürmüşlerdi. Hz. Ebu Bekir bunu da reddetti ve şöyle buyurdu:

Hz. Peygamber'in gönderilme emrini verdiği bir orduyu göndermezlik edemem! Hz. Ebu Bekir burada da Allah'ın dini yanında durmuş, başkasını hakem yapmamıştır.

c- Hz. Peygamberden şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Benden sonra ümmetimin üç şeyi yapmasından korkarım:

1- Âlimin hata etmesi,

2- Zâlim bir kimsenin yönetici olması,

3- Peşinden gidilen heva ve heves."

Âlimin hatası dinin yolundan çıkmakla tehlikeli olmaktadır. Âlimin hatası onu dinin yolundan çıkarırsa, din üzerinde nasıl hüccet olabilir? Bu bir çelişkidir.

d- Bu hususta delil olmak bakımından Yüce Allah'ın, Peygamber'ine ve onun ashabına (aşağıdaki ayetlerdeki) hitap edışı yeterlidir:

"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygambere ve sizden olan ülul emr'e (yöneticilere) de itaat edin. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve ahirete gerçekten inanıyorsanız- onu Allah'a ve Rasûlüne götürün." [144]

"Allah ve Rasûlü bir işe hüküm verdiği zaman, inanmış bir erkek ve kadına o işi kendi isteklerine göre (sonuca ulaştırmakta) seçim hakkı yoktur." [145]

Bundan dolayıdır ki Hz. Ömer şöyle demiştir:

Üç şey dini yıkar: Âlim'in hatası, münafık'ın Kur'anla çekişmesi ve sapık yöneticiler.

Abdullah b. Mes'ud'dan şöyle söylediği rivayet edilmiştir:

Ya âlim ol veya öğrenen ol. Bu ikisinin arasında "imma" olma." İbn Vehb diyor ki:

Süfyan'a "Imma" nın ne olduğunu sordum. O şöyle dedi:

Cahiliye döneminde bir kişi yemeğe davet olunur, o da yanında bir kişi daha götürürdü. (İşte Imma o davet edilmeden yemeğe gelen kişidir.) O şimdi sizin içinizde dinini (onlara uymak suretiyle) şahıslara havale eden kişidir, dedi.

e- Kümeyl b. Ziyâd'dan rivayet olunduğuna göre Hz. Ali şöyle demiştir:

Ey Kümeyl! Şu kalpler (birer) kapıdır. Onların en hayırlısı içinde hayır(lı şeyler) bulunduranıdır. İnsanlar üç kısımdır: Rabbanî âlim, kurtuluş yolundaki öğrenci ve medeniyetten uzak, herduyduğu çağrının peşinden koşan çobanlar. Bu (sonuncular) ilmin nuru ile aydınlanmamış, sağlam bir köşeye sığınmamışlardır.

Hakkı taşıyıp da basiretsiz olana yazıklar olsun. Kalbinde peyda olan ilk şüphede tereddüde düşer. [146]

Hakkın/gerçeğin nerede olduğunu bilmez. (Bir şey) söylerse, hata eder. Hata edince (de hatanın ne olduğunu) bilmez. (Çünkü) gönlünü gerçeğini bilmediği bir şeye kaptırmıştır. Bu (durum) başına gelen kimseye bir fitnedir. Hayrın tamamı (nı elde etmek istersen) Allah'ı (ve Allah'ın) dinini bil. (Bir kimseye felâket olarak) dinini bilmemesi yeter.

f- Hz. Ali'den şöyle dediği rivayet edilmiştir:

İnsanların yolundan gitmekten sakının. Çünkü adam cennetlik işler yapar. Sonra (adamın sonunun) ne olacağını Allah bildiği için cehennemlik bir iş işler ve cehennemlik olarak ölür. Bir adam da cehennemlik işler yapar. Sonra (adamın sonunun) ne olacağını Allah bildiği için cennetlik bir iş işler ve cennetlik olarak ölür. Eğer

mutlaka (birinin yolundan gideceksiniz dinlerin değil, ölümlerin yolundan gidiniz. Hz. Ali bu sözü ile Hz. Peygamber'in ve ashabının yolundan gidilmesini işaret, etmiştir. Müctehid bulunmayan her zamanda bu söz geçerlidir.

g- İbn Mes'ûd'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir:

Dikkat ediniz!Hiçbiriniz dininde (başka) bir adamı taklid etmesin. Gerçekten inanan inanmış, kâfir olan kafir olmuştur. Kötülükte örnek yoktur. İbn Mes'ûd'un bu sözü, daha önce selefin sözlerinden maksadın ne olduğunu açıklamıştır. Bu maksat, başka hiç bir şeyi dikkate almaksızın geçmişlere uymayı yasaklamaktır.

h- Sahib'de Ebû Vâil'den şöyle dediği rivayet edilmiştir:

Ben bu mescidde Şeybe'nin yanına oturmuştum. O şöyle dedi:

Senin şu oturduğun yerde benim yanına Hz. Ömer'de oturmuştum. Ömer (r.a.) şöyle dedi:

Arzu ettim ki orada (devletin elinde) şan ve beyaz (altun ve gümüş) ne varsa (hepsini) müslümanlar arasında dağıtayım. Ben ona:

Sen yapamazsın, dedim. Ömer (r.a.)

Niçin deyince ben:

Onu senin iki dostun da yapmadı, dedim. Bunun üzerine Hz. Ömer:

Onlarbenim kendileri ile (yolumu) aydınlattığım kimselerdir, dedi.

Hz. Ömer bu sözü ile Hz. Peygamberi ve Hz. Ebu Bekir'i kastediyordu.

ı- İbn Abbas'dan; Uyeyne b. Hısn hadisinde şu rivayeti bildirmiştir:

Uyeyne ve Hz. Ömer'in huzuruna girmesi için izin istendiğinde İbn Abbas olayı şöyle anlatıyor:

Uyeyne Ömer (r.a.)'ın huzuruna girdiğinde dedi ki:

Ey Hattabın oğlu! Allah'a yemin ederim ki sen bize bol vermez, aramızda adaletle hükmetmezsin. Hz. Ömer bu söz üzerine kızdı. O derecede ki Uyeyne'ye bir şeyler yapacaktı.

Hür b. Kays Ey Mü'minlerin emiri! Yüce Allah Peygamberine: *"(Ey Muhammed) Sen affi (bağışlama yolunu) tut iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir."*^[147]

Buyurmuştur, dedi. Allah'a yemin olsun ki o bu ayeti okuduğunda Ömer adama saldırmadı. Ömer (r.a.) Allah'ın kitabından söz edildiğinde Kur'an'ın çizdiği sınırdaki ziyadesiyle duran bir kimse idi.

i- Kabirdeki imtihanı bildiren hadisinde Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Mü'min veya müslümana gelince: O şöyle diyecek:

Muhammed (s.a.v.) bize beyyinat (Kur'an ayetleri) ile geldi. Biz de ona icabet edip iman ettik. (Kabirde bu cevabı veren müslümana) "iyi bir hal üzere uyu. Biz senin kesin bir şekilde iman ettiğini biliyorduk" denilir.

Münafık veya (imanında) şüpheli olana gelince: O şöyle diyecek:

"Ben bir şey bilmiyorum; insanların bir şey söylediğini işitmişim. Ben de onu söyledim."^[148]

j- Hz. Ali ve Hz. Abbas'ın Rasûlullah'ın miras (olarak bıraktığı) malı hakkında Hz. Ömer'e hüküm vermesi için başvurduklarını bildiren hadis.Hz. Ömer huzurunda bulunanlara şöyle demiştir:

Biliyor musunuz ki Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Biz miras bırakmıyoruz. Bizim geride bıraktığımız sadakadır." Onlar da bunu kabul ettiler. Hz. Ömer sonunda Hz. Ali ve Hz. Abbas'a şöyle dedi:

Benden bundan başka bir hüküm vermeme mi istiyorsunuz? İzni ile yerin ve göğün ayakta durduğu Allah'a yemin ederim ki bu meselede kıyamete kadar bundan başka hüküm vermem.

k- İmam Buhari (Sahih'inde) bu manada bir bölüm açmıştır. Buhari'nin bu bölümde ifade ettikleri, şâri'in hükmü açıkça ortaya çıkınca insanların söylediğinin muteber olmayıp başka bir seçimolmamasını gerektiriyor.

Danışmanın da şâri'in hükmünün açıkça ortaya çıkmazdan önce olmasını gerektiriyor.

Buhari diyor ki:

"Bu bölüm Allah'ın: *"Onların işleri aralarında danışma iledir."*^[149]

"... iş hakkında onlara danış"^[150] ayetleri ve danışmanın kesinleşmiş karardan ve hüküm ortaya çıkmazdan önce olduğuna dâir'dir.

Yüce Allah:

"Kararını verdiğin zaman da artık Allah'a dayanıp güven."^[151] Buyurmuştur. Hz. Peygamber bir şeye karar verdiği zaman, beşer için Allah'ın ve Rasûlullah'ın önüne geçme seçeneği yoktur.

Hz. Peygamber, Uhud savaşı gününde ashâbı ile Medinede kalmak veya (şehir dışına) çıkmak hususunda danışmada bulundu. Ashâb şehir dışına çıkılması görüşünü bildirmişti. Rasûlullah zırhını giyince kendisine "burada kal" dediler. O ise kararını verdikten sonra onların görüşüne yönelmedi ve şöyle buyurdu:

"Bir peygambere zırhını giyip de sonra (savaştan vazgeçip) onu çıkarması yaraşmaz. Tâ ki Allah hükmünü verene kadar."

Hz. Peygamber, iftiracılar Hz. Aişe'nin namusuna iftira ettiklerinde Hz. Ali ve Hz. Üsâme'ye danışmış ve onları dinlemiştir. Nihayet (bu hususta) Kur'an (ayetleri) nazil olunca iftira edenleri kırbaç cezası ile cezalandırdı. Bunu yaparken karşı çıkanları dikkate almayıp Allah'ın emrettiği ile hükmetti.

Hz. Peygamberden sonraki imamlar/halifeler de mubah işlerin en kolayını (uygulamaya) almak üzere ilim ehlinde güvenilir kimselere danışmada bulunurlardı. (Meselenin hükmü) kitap ve sünnette var olunca Hz. Peygambere uyarak, başka (hiç) bir şeyi dikkate almazlardı.

Hız. Ebû Bekir zekât vermemekte direnenlerle savaşmak görüşünde idi. Hız. Ömer (buna karşı çıkararak) şöyle dedi:

Biz onlarla nasıl savaşırız? Halbuki Hız. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Ben "Lâ ilahe illallah" deyinceye kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. Onlar "Lâ ilahe illallah" dedikleri zaman mallarını ve kanlarını korumuş olurlar. Ancak (malı ve kanı hakkında bir cezaya) müstehak olanlar müstesnadır. Onların hesabı Allah'a kalmıştır."^[152] Daha sonra Hız. Ömer de Ebu Bekir'e uymuştur. Hız. Ebu Bekir, kendi katında namaz ile zekâtı birbirinden ayıran, dini ve dinin hükümlerini değiştirmek isteyenler hakkında Peygamber'in hükmü sabit olunca danışmayı dikkate almamıştır. Hız. Peygamber onlar hakkında: *"Her kim dinini değiştirirse onu öldürürüz."* Buyurmuştur.

Genç ve olgun yaşta olan âlimler Hız. Ömer'in danıştığı kimselerdi. Hız. Ömer Kur'an'ın çizdiği sınırdaki ziyadesiyle duran bir kimse idi.

Buhari'nin söylediklerinin tamamı budur.^[153] İmam Buhari'nin açtığı bu bölümde konumuz için elverişli olan hususlar vardır: Buhari'nin bu bölümde söyledikleri şunu gösteriyor: Sahâbe-i kirâm halk uğrunda şahışların sözlerini, onlar birtakım rütbelerin sahibi olduğu, şöyle veya böyle biri olduğu için değil, Allah'ın dinine ulaşmakta araç oldukları için dikkate almıştır. Bu husus daha önce geçmiş idi.

1- İbn Müzeyn, İsa b. Dînar, İbn'ul Kasım zinciri ile İmam Mâlik'in şöyle dediğini zikretmiştir:

Bir adamın her söylediği -bu adam faziletli ve kendisine uyulan bir kimse de olsa- kâvil değildir. Çünkü Yüce Allah:

"...sözünü dinleyip de en güzeline uyanlar.."^[154] Buyurmuştur.^[155]

Fasıl

Doğru/gerçek muteber, olup şahışların dikkate alınmaması bir ilkedir. şu da bir gerçektir ki doğru/gerçeğe, İnsanların aracılığı olmadan da ulaşılmaz. İnsanlar (ilim adamları) doğruya ulaşmada yol göstericidirler.^[156]

[1] İmam şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/311.

[2] İmam şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/311.

[3] Âli İmran: 105

[4] İmam şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/311-312.

[5] Bu hadis, Buhari ve Müslim'in ittifaqla rivayet etmiş oldukları bir hadisin parçasıdır. Hadisi Buhari İstıtâbet'ul Mürteddîn kitabında, (Feth'de 6933 numara ile) Müslim, Zekât kitabında, kitabın 148-156 ve 157. hadislerinde, Ahmed b. Hanhel, 3/33-56-65 de, Tayâlisi, Müsned'ül Firdevs'de 165-166 ve 169 numarada rivayet etmiştir.

[6] İmam şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/313.

[7] Zuhuruf: 3

[8] Zümer: 28

[9] şuarâ: 193-194-195

[10] Nahl: 103

[11] Fussilet: 44

[12] En'am: 102

[13] Hud: 6

[14] Tevbe: 120

[15] Kehf: 77

[16] Hucurat: 13

[17] Âl-i: İmran: 173

[18] Hac: 73

[19] A'raf: 163

[20] Enbiya: 11

[21] Yusuf: 82

[22] Burada adı geçen kişiler Arâpada otorite kimselerdir. Zamanlarında olduğu gibi hâlâ ilim dünyası bu zâtların görüşlerinden yararlanmaktadır. (eviren)

[23] Fâtır: 1

[24] Hız. Peygamber "üzüntü" anlamına gelen kelimesini başka bir anlamda kullanmıştır.

Nitekim az ilerde İbn Ömer'in bunu anlayamadığı ifade edilecektir. Zaten bu ve bundan sonraki örnek bazı Arapça kelimeleri sahabenin dili; anlamakta güçlük çektiğini bildirmek için zikredilmiştir. (eviren)

[25] Buradaki delk kelimesi ovalamak demektir. Fakat adam Peygambere bu manayı kasdederek sormamıştır. Bu sebeple kelimeyi tercüme etmedim aslını yazmayı tercih ettik. (eviren)

[26] Yusuf: 80

[27] Nisa: 3

[28] Araplar. "Dokuz" demek için "iki ve üç ve dört" demez. Ayetteki bu kelimeler arasındaki "vav" harfi bedel (yerine) anlamındadır. Buna göre mana: (isterseniz) iki yerine üç, üç yerine dört ile evleniniz, demektir.

[29] Kasas: 88

[30] Zümer: 56

[31] İmam şatıbi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/314-322.

[32] Maide: 3

[33] Maide: 3

[34] Nahl: 89

[35] Nisa: 82

[36] Bu hadis sahih ve müttefekun aleyh'tir. Hadisi Buhari Husumât, Fezâil'ul Kuran, İstıtâbet'ul Mürteddîn ve Tevhid kitaplarında (Feth'de 2419-4992-5041 ve G936 numaralar ile) Müslim, Salat' ul Müsafirin kitabında (bu kitapta) 270 numara ile Ebu Davud, Salât kitabında 1170

numara ile Tirmizi, Kıraat, kitabında 2943 numara ile Ahmed b. Hanimi 1/24-40-42-445; 2/300-332-440-: 4/109-205 ve başka pek çok yerde rivayet etmiştir.

^[37] Nisa: 59

^[38] Reşit Rıza burada şu notu eklemiştir: Buna benzeyen ayet: "...İnsanlar arasında, anlaşmazlığa düştükleri hususlarda hüküm vermeleri için, onlarla (peygamberlerle) beraber hak yolu gösteren kitapları da gönderdi." (Bakara. 213) ayetidir. Bu ayet konunun massıdır. Yazar önce bu ayeti delil olarak göstermeli idi.

^[39] Buradaki adet, bugünkü kullanışta olduğu gibi gelenek ve alışkanlık anlamında değildir, İbadet dışındaki hayatî gereksinim ve güncel yaşantıyı içine alan ihtiyaçlar burada âdet olarak ifade edilmiştir. (Çeviren)

^[40] En'am: 57

^[41] Zuhur: 58

^[42] Burada gürlüğü karşılığı kullanılan kelimenin esas anlamı (su ile dönen) değirmenin sesidir. Kuru kuruya gürlüğü yapanlar için Arapçada "Değirmenin sesini duyuyorum, fakat onu görmüyorum" ifadesi, atasözü gibi olmuştur.

^[43] Tûr: 25

^[44] Müminûn: 101

^[45] Rahman: 39

^[46] Ankebut: 13

^[47] Nahl: 93

^[48] Fussilet: 9-10-11

^[49] Naziât: 27-30

^[50] Nisa: 42

^[51] En'am: 23

^[52] Zümer: 68

^[53] Nisa: 42

^[54] Naziât, 30.

^[55] Hadisi muallak olarak Buhari, Tefsir'ul Kur'an kitabında Secde (Fussilet) suresinin tefsirinde, rivayet etmiştir. (Feth'ul Bârî'de 8/419 Reyyan Yayınevi Basımı) İbn Hacer (Feth'de) şöyle demiştir: İbn Abbas'a bu soruları soran adam, Nafi' b. Ezrak'tır. Daha sonraları Haricilerden Ezârika'nın başkanı olmuştur. Nafi' Mekke'de İbn Abbas ile oturur, ona sorular sorar ve karşı gelir, itiraz ederdi. Ayrıca Suyutî'nin İtkân isimli eserinin 48. nev'ine bakınız. Suyutî hadise yer verdikten sonra şöyle demiştir: Hadisin aslı Buhari'dedir. Onu (ayrıca) Hakim, Müstedrek'te uzun bir şekilde rivayet etmiş ve sahih olduğunu bildirmiştir. Çevirenin Notu: Eserin aslında sorulan sorulardan (ahirette) insanların günahlarının sorulup surulmayacağı meselesine cevap verilmemiştir. Rahman 39. ayetinin tefsirinde Elmalılı Hamdi Yazır merhum bu hususta şöyle diyor: Yani suçlu olup olmadığının anlaşılması için şuradan buradan sorularak araştırılmaya ihtiyaç yoktur. Günahlı ile günahsız karıştırılmaz. Çünkü hepsi tesbit, edilmiştir. Şimdi açıklanacağı gibi suçlular yüzlerinden tanınırlar. Demek ki hesap ve sorumluluk yok değil. Lâkin o gün suçlunun şahsını tanımak için soru sorulmaz. Bakınız: Hak Dini Kuran Dili. M. Hamdi Yazır. 7/380 Azim .Dağıtım, İstanbul, tarihsiz.

^[56] Bu hadis, Ebu Davud'un Sünnet kitabında 4703 numarada rivayet ettiği hadisin bir parçasıdır. Bundan başka hadisi Tirmizi, Tefsir kitabında rivayet etmiş (Hadis no: 3075) ve söyle demiştir: Bu hadis hasen'dir. Müslim b. Yesâr Ömer'den işittir. Bazıları bu hadisin senedinde Müslim b. Yesâr ile Ömer arasında meçhul bir adam vardır. Tirmizi daha sonra 3076 numarada bir rivayete daha yer vermiş ve. Bu hadis hasen'dir, sahihtir, demiştir. Ayrıca Mâlik Muvatta'ında Kader kitabında 3 numara ile Ahmed b. Hanbel, Müsned'inde 1/272, 3/127-129, 5/135 de rivayet etmiştir.

^[57] A'raf: 172

^[58] Eserin aslında da burada (?) işareti vardır.

^[59] Eserin aslında da burada (?) işareti vardır.

^[60] Bu hadis sahih ve Müttefekun Aleyh bir hadistir. Hadisi Buhari, Sulh Kitabında, (Feth'de 2695 ve 2696 no:da), Müslim, Hudud kitabında 1697 ve 1698 genel no ile Ebu Davud, Hudud kitabında 4445 numara ile Tirmizi, Hudud kitabında 1433 numara ile İbn Mace, Hudud kitabında 2549 numara ile İman Mâlik, Muvatta'ında Hudud kitabında 18 numara ile Dârimi, Sünen'inde Hudud kitabında 2317 numara ile rivayet etmiştir.

^[61] Nisa: 25

^[62] Nisa: 25

^[63] Nisa: 23

^[64] Nisa: 24

^[65] Bu Hadis sahih ve müttefekun aleyh'tir, Buhari, Cuma kitabında, (Feth'de 879 numarada), Müslim, Cuma kitabında 846 genel numara ile Ebu Davud Taharet kitabında 341 numara ile Nesâi C'uma kitabında 2/92 de, İmam-ı Mâlik, Muvatta'ında Cum'a kitabında 4 numarada, Dârimî. Salât kitabında 1537 numara ile rivayet, etmiştir.

^[66] Hadisi, Ebu Davud Taharet kitabında 354 numara ile Tirmizi, Ebbav'us-Salât kitabında 497 numara ile Nesâi, Cuma kitabında 3/94 de, Dârimi, Salât, kitabında 1540 numara ile rivayet etmiştir. Ayrıca bakınız: el-Câmi', 51217. Hadis, Tirmizi'nin dediği gibi hasen'dir. Bakınız: el-Cami'us-Sahih, Tirmizi, 2/370 (Ahmed Şakir Tahkiki, Dar'ul Fikir basımı, Beyrut) Abd b. Humeyd bu hadisi Müsned'inde (Shf. 326 Hadis no:1077) zayıf ve münker bir sened ile rivayet etmiştir. Bu senette Ebân b. Ebî Ayyaş vardır. Bu kişinin hadisi metruktür. (Mektebefus-Sünne, Tahkik: Subhi Samerrâi ve Mahmut Muhammed Saîdi.)

^[67] Bu hadis, Beyhaki'nin 'Şuab'ul İman" isimli eserinde merfu olarak İbn Mes'ûd'dan rivayet ettiği hadisin bir parçasıdır. Bu rivayete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Gizli (olarak verilen) sadaka Rabbin gazabını söndürür. Kötü (bir son ile) ölmeyi engeller. Sila-i rahim ise ömrü uzatır." Bu Hadisi Taberânî de Ümmü Seleme'den merfu olarak şu şekilde rivayet etmiştir: "İyi şeyler yapanlar kötü sonuçlardan korunurlar. Gizli olarak verilen sadaka Rabbin gazabını söndürür, Sila-i rahim ömrü uzatır. Her iyilik bir sadakadır. Dünyada iyilik yapanlar ahirette de iyilik ehli kimselerdir. Dünyada kötülük yapanlar ahirette de kötülük ehlidirler. Cennete ilk girecekler iyilik yapanlardır." Ayrıca bakınız: el-Mu'cem'us-Sağir, Taberânî, 2/96 senedi zayıftır. Mecme'uz-Zevâid, Heysemi. 3/115 Kesful Hafâ, Aclûni, Hadis No'- 1553 Bu Hadisi Suyutî de el-Câmi'us'Sağir'inde İbn Mes'ud'dan rivayet etmiş Kuzâi'ye nisbet ederek hasmı olduğunu söylemiştir. Bakınız: Feyz'ul Kadir. Münavi, 4/196 Hadis no: 5002; Müsned'üs-Sihâb. Kuzâi, Hadis no: 15; el-Cami'ul Kebir. Suyuti, Hadis No- 14995-14996

^[68] Nahl: 61

^[69] Bu hadis sahihtir. Müslim. Hayız kitabında 305-306 numaralar ile Buhari Gusül kitabında.(Feth'de 286-287-288-289 ve 290 numara ile) Ebu Davud, Taharet kitabında 222-224 ve 225 numara ile Tirmizi, Ebbav'ut-Tahare kitabında 120 numara ile İbn Mâce, Taharet, kitabında. 584-585 ve 586 numara ile Ahmed b. Hanbel, Müsned'in de 2/39; 3/551 6/36-43-73 de rivayet etmiştir.

^[70] Hadisi Tirmizi: Ebbav'ut-Tahare kitabında 118 numara ile İbn Mâce, Taharet kitabında 581. 582. 583 numara ile Ahmed b. Hanbel, Müsned'inde 6/43 ve 6/171 de, Ebu Davud, Taharet kitabında 228 numara ile Tayâlisi Müsned'inde 1397 numara ile rivayet etmiştir.

^[71] Nisa: 82

^[72] Nisa: 82

^[73] İmam Şatibi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/323-334.

^[74] Burada İmamiyyeden süz edilmesi, onlardaki "İmam'ın Peygamber gibi İsmet sıfatına sahip olduğu görüşü sebebiyledir. İsmet sıfatı günah işlemekten korunmak demektir ki Ehl-i Sünnet inancına göre bu sadece Peygambere mahsustur. (Çeviren)

^[75] İmam Şatibi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/335-337.

^[76] Fetret dönemi, iki peygamberin gönderilmesi arasında kalan dönemdir. Bu dönemdeki insanlar hak dinden uzaklaşmış olurlar. (Çeviren)

^[77] İmam Şatibi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/338.

^[78] Bu ifadeler Hz. Musa'nın mucizelerine işaret etmektedir. (Çeviren)

^[79] Bunlar Hz. İsa'nın mucizelerine işaret etmektedir. (Çeviren)

^[80] Bunlar Hz. Muhammed'in mucizelerine işaret etmektedir. (Çeviren)

^[81] A'lâ: 13

^[82] Çocuk ana karnında anasının yediğinden yeyip içmez. Ancak annesinin kanından alır. Evet, kan yenilip içilen şeylerden dönüşüm suretiyle meydana gelir. Fakat kandan gıdalanmak yeyip içmek değildir. Bu verilen örnekte ilginç bir yön vardır ki çocuğun ana karnında kandan gıdalanması, artık halinde kısmı bulunmayan bir gıdadan yararlanmasındır. Çağımız tıp adamları insanın tamamen hazm edilip atığı olmayan gıdayı elde etmesini olabilir bir şey olarak görmektedirler. Fakat vücuda giren bir gıdanın ne terleme ne de buharlaşma yoluyla dışarı bir şey çıkmayacak bir gıdanın olamayacağını söylemektedirler. Dini kaynaklar, cennet ehlinin yediklerinin misk kokusu bir sızıntı ile vucut dışına atılacağını bildirmektedir. (Reşid Rıza'dan naklen)

^[83] Âl-i İmran: 7

^[84] Hadise. Suyuti "el-Câm'us-Sağîr" inde yer vermiş ve onu Taherani'nin "Kebir"ine nisbet ederek sahih olduğuna işaret etmiştir. 4/34 Hadis No: 4461. Fakat Münavi hadisin şerhi sırasında: "Musannif, hadisin sahih olduğuna işaret etmiştir. Lakin bu doğru değildir. Heysemi bunu tenkid etmiş, hadisin senedinde Yezid b. Rabi' er-Racî vardır ki, bu zat zayıftır." demiştir. Hadisi ayırma İbn Mâce, Sünen'inde Talak kitabında 2043 numara ile İbn Hibban Sahihinde 9/174 de 1498 numara ile Hâkim, Müstedrek'inde 2/198 de, Suyuti, "ed-Dürer'ul Mensûre" sinde 2-18. sahifede 233 numara ile rivayet etmiştir.

^[85] Bu kitabın başka bir baskısında, burada Reşid Rıza şu notu kaydetmiştir: "Bu hadisin manası, hadiste sözü edilen üç şeyin gerçekten kaldırılıp yok edilmesi demek değildir. Bunların kaldırılmasından maksat, günahının ve sorumluluğunun kaldırılmasıdır." (Çeviren)

^[86] Eserin orijinalinde burada bir atlama vardır. Zira az sonra bir yorumdan/teviden söz edilecektir. Yukarıda "Ya teslimiyet...." ifadesi ile başlayan bir cümle var idi. Buna karşılık durak "Veya tev'il yapmalıdır." olması düşünülebilir. Yazar bu kısmı uzattı mı, uzatmadı mı bilmiyoruz. En iyisini Allah bilir.

^[87] Bu cevapta söylenenler net değildir. Şatibi'nin ne yazdığının aslına ulaşmak kolay değildir. Daha sonraları kitabı çoğaltmak üzere yazarlar aslını değiştirmişlerdir. Fakat verilmek istenen cevap açıktır. Şöyle ki: Mizan meselesini, fikrine ve alışık olduğuna aykırı da olsa bir kabul edip iman eden vardır. Bir de reddedip inkâr eden vardır. Bu ikincisi hak ve hakikatin dışına çıkan kimsedir. Birincisi ise mümindir. Kabul edişi ister katıksız bir teslimiyetle olsun, isterse Arapça kuralına uygun ve Allah'ın noksan sıfatlardan münezzehe oluşu ile uygun düşen tev'il ile olsun durum aynıdır. Fakat teslimiyet daha sağlıklıdır. Sahabenin tuttuğu yol da budur.

^[88] En'am: 149 "

^[89] Âl-i İmran: 40

^[90] Mâide: 1

^[91] Ra'd: 41

^[92] Burûc: 15-16

^[93] Hafs'ül Ferd Mutezile mezhebi kelamcılarındandır. Ebu Hanife'nin talebelerinden Ebu Yusuf'tan fıkıh öğrenmiştir.

^[94] Burada "kelam'dan maksat söz söylemek değil, itikat meselelerini içine alan İlim dalıdır. (Çeviren)

^[95] Bu zat, Medinelidir ve Hz. Osman eşi Remle hatunun kulesidir. Adı Abdullah b. Zekvan el-Kureşî, künyesi Ebu Abdurrahman'dır. Ebu'z-Zinad güvenilir bir fıkıh âlimidir. Beşinci tabakadan olup, hicretin 131. yılında Ramazan ayında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/413; Şeẓrât. 1/182.

^[96] Bu hadis sahih ve müttefekun aleyh'tir. Hadisi Buhari, İ'tisam kitabında. (Fetih'de 7288 numarada), Müslim, Fezâil kitabında, kitabın 130 ve 131 numaralarında, İbn Mâce, Mukaddime'de 2 numarada rivayet etmiştir. Ayrıca bakınız: Feyzul Kadir, Münavi, 3/562. Hadis no: 4325." Suyuti hadisi Ahmed b. Hanbel'in Müsned'ine, Müslim, Nesâi ve İbn Mâce'ye nisbet etmiş ve sahih olduğunu bildirmiştir. Suyuti, hadisin Buhari'de olduğunu ifade etmeyi atlamıştır. Fakat Buhari bizim yukarıda söylediğimiz yerde hadisi rivayet etmiştir. Ayrıca Gazzâli İhya'sında "Lisan'ın âfetleri" bölümünde 20. âfet başlığı altında da hadise yer vermiştir. İhya, 3/254 Dar'ul Hadis yayını, Tahkik' Seyyid İbrahim, 1. basım, 1992

^[97] Bu zât, Sünen Sahibi Ebû Davud'un oğludur. Künyesi Ebu Bekir, adı Abdullah'tır. Ebu Bekir Bağdat'ta hadis hafızlarının büyüklerinden idi. Kendisi alim olan Ebu Bekir imam oğlu imam olduğunda görüş birliği edilmiş birisi idi. Güvenilir olan Ebu Bekir'i babası birden fazla hadiste yalanlamıştır. Hicretin 316. yılında vefat etmiştir. Bakınız: Tezkire. 2/268: Şezerât, 2/188-273

^[98] Bu zat Mesruk b. Ecdâ b. Mâlik el-Hemedâni el-Vâdî'dir. Künyesi Ebû Aîşe'dir. Kûfeli güvenilir bir fakih ve ibadetine düşkün bir kimsedir. İkinci tabakadandır. Hicri 62 veya 63'te vefat etmiştir.

^[99] Bu zât, Hişam b. Urve b. Zübeyr b. Avvam el-Esedî'dir, Künyesi Ebu Münzir'dir, Güvenilir bir fakihdir. Pek az olarak (rivayetlerinde) karışmıştır. Beşinci tabakadandır. Hicretin 145. veya 146. yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 2/319; Mizan, 4/301; Tezkire. 1/144

^[100] Tabiidir ki maksat Cehm b. Safvan'dır. Bu kişi kendisine bid'atçı gruplardan birinin nisbut edildiği kişidir. Cehm'in künyesi Ebu Muhriz'dir. Buna göre burada Muhriz ismi düşmüş olsa gerek veya "Ebu Cehm" ifadesindeki "Ebû kelimesi fazladandır. Tercih edilen budur.

^[101] En'am: 103

^[102] Bu hadis sahih ve müttefakun aleyh bir hadisin parçasıdır. Hadisi, Buhari Mevâkî'us-Salât kitabında (Feth'de 554 numara ile) rivayet etmiştir. Buradaki rivayet şöyledir: Cerir'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Biz Hz. Peygamberin yanında idik. Peygamber bir gece dolunay halindeki ay'a baktı ve şöyle buyurdu: "Siz Rabbinizi şu ayı gördüğünüz gibi göreceksiniz. Onu görmekten gözünüz kamaşmayacaktır Eğer güneş doğmazdan önce ve batmazdan önce namaz kılmakta mağlup olmamaya gücünüz yeterse (bunu) yapınız." Rasûlullah bunu söyledikten sonra "...Rabbini güneşin doğuşundan evvel ve batışından sonra (namaz kılarak) hamd ile tesbih et." (Kâf, 39) ayetini okudu. Buhari hadisi ayrıca Ezan, Tefsir ve Tevhid kitaplarında (Fethde 573-806- 4581-7434-7435-7436 ve 7437 numaralı hadislerde), Müslim, İman kitabında 182 ve 183 genel hadis nosu ile ve Züh'd kitabında, kitabın 16 numaralı hadisinde, Ebu Davud, Sünnet kitabında 4729 ve 4730 numaralar ile Tefsir kitabında 3105 ve 3106 numaralar ile İbn Mâce Mukaddime'de 177-178-179-185-186 ve 187 numaralar ile Dârimi- Rikak kitabında 2801 numara ile Ahmed b. Hanbel Müsned'inde 2/275-293-368 ve 389 da rivayet etmiştir.

^[103] Kıyame: 22-23

^[104] Ğafir: 11

^[105] Bu zât, Rabi" b. Huseym b. Âiz b. Abdullah Sevrîdi. Künyesi Ebû Yezid olup. Kefelidir. İbadetine düşkün güvenilir bir kimsedir, İslam öncesi ve İslam sonrası dönemi görenlerdendir, İbn Mesud ona şöyle demiştir: Hz. Peygamber seni görseydi mutlaka severdi. Rabi, ikinci tabakadan olup, hicretin 61. veya 63. yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/244; Cerh ve Tadil, 3/459

^[106] Sâd: 87

^[107] Bu zat. Ma'mer b. Süleyman Rakkî'dir. İsmail b. Ebî Halid'den ve onun tabakasından (hadis) rivayet etmiş olup, değerli hadis âlimlerindedir. Ahmet b. Hanbel onun faziletinden ve heybetinden söz etmiştir. Ebn Ubeyd şöyle diyor: Ma'mer, gördüğüm kimselerin en hayırlısıdır. Hicretin 191. yılında vefat etmiştir. Bakınız: Şezerât. 1/329; Cerh ve Ta'dil, 8/372

^[108] Bu zat Abdurrahman b. Amr b. Yuhmid'dir. Hemedân şehrinde Evzâ! denilen yerdendir. Şam halkının imamı idi, Evzâi değerli, güvenilir bir fıkıh âlimi idi. Yedinci tabakadan olup, hicretin 157. yılında vefat etmiştir, Bakınız: Takrib, 1/493: Tezkire. 1/178; Mizân. 2/580

^[109] Bu zat Mekhul b. Ebî Müslim Hafız el'Hüzeli'dir. Şam'lı olup. Künyesi Ebû Abdillah'tır. Güvenilir bir fıkıh âlimidir. Rivayetlerinde çok mürsel türü rivayet vardır. Kader hakkında söz söylerdi. Beşinci tabakadan olup, hicretin 113. yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib. 2/207-273: Tezkire. 1/107; 108; Mizan, 4/40-177

^[110] Bu zât, Muhammed b. Müslim b. Ubeydullah b. Abdullah b. Şihab b. Abdullah b. Haris es-Zührîdir. Künyesi Ebû Bekirdir. Fıkıh âlimi, hadis hafızı ve hüccettir. Nâdir olarak (rivayetlerinde) karıştırıldı. İlim ehli arasında titizliği ve değerinin yüksek olduğunda görüş birliği vardır. Dördüncü tabakanın ileri gelenlerindedir. Hicretin 125. yılında veya daha sonra vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 2/207: Tezkire. 1/108; Mizan, 4/40

^[111] "Rahman (olan Allah) arşı istiva etmiştir" mealindeki Tâhâ 5. ayetindeki istiva kelimesi Arapçada yüksekte olmak ve yerleşmek anlamındadır. Hz. Allah'a nisbet olunan istiva hakkında âlimlerden 14 kadar kavil nakledilmiştir. İmamı Malik'in bu konudaki meşhur sözü şöyledir: İstiva malum, nasıl olduğu meçhuldür. Bunu sormak ise bid'attır. Bakınız: el'Camî'u Li-Ahkâm'il Kuran. Kurtubî. Dâr'ul Kâtib'il Arabî. 1967, Kahire. 7/219-220 (Çeviren)

^[112] âyet: 7

^[113] İmam Şatibi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/339-354.

^[114] Ahzâb: 50

^[115] Ahzâb: 52

^[116] Tahrîm: 1

^[117] Talâk: 1

^[118] Şûra: 52

^[119] Nun: 4

^[120] İsrâ: 1

^[121] Fur'kan: 1

^[122] Bakara: 23

^[123] Hucurât: 13

^[124] Nisa: 59

^[125] Burada asıl eserde bir atlama olabileceğine dair dipnot vardır. Çok önemli bir mana farkı olmadığı için tercüme edilmemiştir. (Çeviren)

^[126] Zuhruf: 23

^[127] Zuhruf: 24

^[128] Zuhruf: 24

^[129] Mü'minun: 24

^[130] Şuara: 72 -74

^[131] Harfî ile ilgili olarak yukarıda söylenen rihvet ve burada söylenen şiddet sıfatları Tervid ilmi ile alakalı birer terimdir. Bunlar birbirinin zıddıdır. Sözlük anlamı olarak rihvet yumuşaklık, şiddet ise kuvvet ve peklik demektir. Tecvid ilmindeki uygulamasını kırâatta üstad olan bir zâtın tatbikatla öğrenmelidir. Geniş bilgi için bakınız: Tecvid ilmi, Celâleddin Karakılç, Doğu Matbaacılık, Ankara, 1963. İslam Neşriyatı, sahife 36-38 (Çeviren)

^[132] Mufasssal sureler Hucurât'tan başlar. Burûc suresine kadar. Tivâl-ı Mufasssal. Buruc'dan Beyyine'ye kadar Evsât-ı Mufasssal, Beyyineden Kur'an'ın sonuna kadar Kısâr-ı Mufasssal kısımlarına ayrılır. Bakınız: Nimet-i İslâm. Mehmet! Zihni, shf.244 Özgü Yayınları. İstanbul.1993

^[133] Zümer: 18

^[134] Maide: 2

^[135] Mutezile mezhebi gibi, çünkü onlar birinci derecede akıldırırlar.

^[136] Bu hadis, Abdullah b. Mes'ud'dan mevkuף olarak rivayet edilmiştir. Suyutî hadisi ed-Dürer'ül Munteşire fil'Ehâdis'il Munteşire isimli eserinde zikretmiştir. Bakınız: Mec'me'uz-Zevaid, Heysemi, 1/177; Keşful Hafâ, Aclûni, Hadis no: 2214 Suyutî adı geçen eserde (shf. 388) Bu hadisi mevkuף olarak İbn Mes'ud'dan

^[137] Hadisi Tirmizi Tefsir'ül Kuran kitabında 3095 numara ile rivayet etmiştir.

Çevirenin Notu: Buradaki "garip" ifadesini dilimizdeki anlamı ile değerlendirmek yerinde olmaz. Bu kelime burada hadis ilmi terminoloji sindeki anlamı dikkate alınarak değerlendirilmelidir.

^[138] Tevbe: 31

^[139] Tevbe: 31

^[140] Reşid Rıza burada şöyle bir not düşmüştür: Bu bid'atın detaylarından birisi (Mısır'da) şöyle (işlemekte) dir: Bunlardan bazıları fetvada iki şıktan birini tercih ederken, fetvayı soranın parasına göre tercih etmeyi helâl görmektedir. Bir meselede iki kişi fetva isterse, o meselede görüş ayrılığı olup, fetva isteyenlerden birisi caiz ve helâl, diğeri yasak ve haram istikametinde fetva arzu etse, bunlardan hangisi müftüye daha çok, bolca (maddi değeri olan şeyler) verirse, müftü fetvayı onu göre vermektedir

^[141] Tevbe: 31

^[142] Hz. Ebu Bekir'e karşı ileri sürülen hadis mealen şöyledir: "Ben insanlar Lâ ilAhe illallah kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. Onlar bunu söyleyince malımı ve canımı korumuş olur. Ancak, (canımı malına kasdedecek bir uygulamayı) hak eden müstesnâ." Nitekim Hz. Ebu Bekir bu son cümleyi delil olarak kullanacaktır. Hadis için bakınız: Avn'ul Ma'bud. Azim Abadi. 4/415 (Çeviren)

^[143] Tevbe: 28

^[144] Nisa: 59

^[145] Ahzab: 36

^[146] Kümeyl'in bu rivayeti "Nehc'ul Belâğa" isimli eserdir. Oradan alınan bu azıcık alıntının baş tarafı şöyledir: İşte şurada — göğsüne işaret ederek" kesinlikle bir bilgi vardır ki şayet, onu taşıyacak birini bulsam o bilgiyi ortaya çıkarırım. Evet, onu çabucak anlayacak birini bulurum, (fakat) o güvenilir biri değildir. Dini dünyayı elde etmek için âlet, olarak kullanır. Allah'ın nimetleri ile kullarına eziyet eder. Hüccetleri Allah'ın dostları (aleyhinde) kullanır. Veya bir başka tip bulurum ki hakkı taşıyana boyun eğer (fakat) basireti yoktur. Kalbine ilk gelen şüphede tereddüde düşer. Dikkat edin! Bu da o da (bendeki bilgiye) elverişli değildir. Veya (İlim için şöyle bir adamı bulurum:) zevkine düşkün, şehveti için kolayca çekilip götürülür.

Nehc'ul Belâğa'da 'Hakkın nerede olduğunu bilmez...' kısmı yoktur. Muhtemel ki başka bir rivayetten alınmıştır.

Çevirenin Notu: Bu dipnotu "Nehc'ul Belâğanın Muhammed Abduh tarafından açıklamalar eklenerek 1307de Beyrut, Edebiyye Matbaasında basılan nüshasını dikkate alarak tercüme etik. Bakınız: Nehc'ul Belâğa. Şerif Râdiy, 2/94.

^[147] A'raf: 199

^[148] Bu Buhârî'nin İlim ve Vudû kitaplarında rivayet ettiği uzun bir hadisten bir parçadır. Hadis Feth'ul Bârî'de 86-184-922-1053-1054-1061-1235-1373-2519-2520-7287 numaralardadır. Hadisi, ayrıca: Müslim, Küsüf kitabında 8-11 cennet kitabında 65-70-73 numara ile Ebu Davud. Sünnet Kitabında 4753 numara ile Tirmizi ve Nesâî, Cenaiz kitaplarında, İmam Malik, Muvatta'ında el-Amelü fi Salâti Kusûfiş-Şems Kitabında 3 ve 4 numara ile Ahmed b Hanbel Müsned'inde 1/26-36-51-63 de rivayet etmiştir.

^[149] Şûra: 38

^[150] Âl-i İmran: 159

[\[151\]](#) Âl-i İmran: 159

[\[152\]](#) Bu hadis sahihtir. Buhari, bu hadisi İstîtâbet'ul Mürteddîn kitabında, Feth'de 2924 numara ile Müslim, İman kitabında 32-35-37 numara ile Fezâil'us-Sahabe kitabında 34 numara ile Ebu Davud, Hudud kitabında 4352 ve 4353 numara ile Tirmizi, İman kitabında 2606-2607 ve 2608 numara ile Nesâî, Tahrîm'ud'dem kitabında, Ahmed b. Hanbel, Müsned'inde 2/384 ve 3/394-472 de rivayet etmiştir.

[\[153\]](#) İmam Buhari'nin açtığı bu bölümde ifade ettiği görüşleri, Sahih'in l'tisâm kitabı 28. bâbındadır. (Çeviren)

[\[154\]](#) Zümer: 18

[\[155\]](#) Bu ayetin özetle ifade ettiği husus şudur: İnsana her ulaşan söz, uyulması gerekli olan söz değildir. Lâkin sözlerin en güzeline uyulur. Peki, Allah'tan daha güzel söz söyleyen var mıdır? Asla! Asla hiç bir kimse Allah'tan daha güzel söz söyleyici değildir. Hz. Peygamber'in hadislerine göre de durum aynıdır. Fakat diğer insanlara gelince, gerçek şudur ki onların sözleri dinin benimsediği esaslara göre (değerlendirilip) kabul edilebildiği gibi red de edilebilir. En iyi bilen Allah'tır.

[\[156\]](#) Bilindiği üzere bu söylenenler ilmin kurallarından değerli iki kuraldır. Şöyle ki:

1- Muteber olan hakdır. Durumu ne olursa olsun, şanı ne kadar yüce olursa olsun insanlar dikkate alınmaz.

2- Hak ehli olan insanlar, hak için yol gösterici durumdadır. Selef-i salihin'in hayatları bunu bildirmektedir.

Burada parmak uçları yazmaktan durmakta, eller satırları oluşturmaktan aciz kalmaktadır. İmam Şâtibi'nin yazdıkları, konusunda yeterli ve doyurucudur. Merhumun yazdığı konunun gizliliklerini dile getirmektedir. Bizler (onun yanında) yerlerde yuvarlanan ve oynayan küçük çocuklar sayılırız. Hz. Allah'tan makbuliyet niyaz ederiz. l'tisam'ın ikinci cildini yayına hazırlamakta talebelerimden genç, uyank ve itaatkar "Nasr Ahmed Ebû Atâyâ Dimyâti" nin değerli yardımları oldu. İslam, müslümanlar ve benim adıma Allah onu en güzel şekilde mükâfatlandırın. Bu eserin tahkiki, Hicretin 1414 yılı Rabi'us-Sâni ayının son gecesi nihayete ermiştir. Allaha hamd ve minnet, onun yarattıklarının en hayırlısı olan Hz, Muhammed'e salât ve selam olsun. Mustafa Ebû Süleyman Nedvî İmam Şatibi, el-İ'tisam Kitap Dünyası Yayınları: 2/355-377.